ΣΟΣΑΝΑ ΖΟΥΜΠΟΦ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Ο αγώνας για ένα ανθρώπινο μέλλον στο μεταίχμιο της Νέας Εξουσίας

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΕΤΣΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: Shoshana Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*

℗ Copyright by Shoshana Zuboff, 2019. First published in the United States of America in 2019 by Public Affairs, Hachette Book Group
© Copyright για την ελληνική γλώσσα Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα 2019

1η έκδοση: Ιούλιος 2020

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση η αναπαραγωγή του παρόντος εργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθως και η μεταφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λογου η τεχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν 100/1975 Επισης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της ολης αισθητικης εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το αρθρο 51 του ν 2121/1993

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.
ΓΡΑΦΕΙΑ: Θεμιστοκλέους 104, 106 81 Αθήνα
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ: Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα
☎ 210-330.12.08 – 210-381.63.10 FAX: 210-382.25.30
e-mail: info@kastaniotis.com

www.kastaniotis.com

ISBN 978-960-03-6736-2

ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΧΑΡΤΙ

δοκίμια

ΣΟΣΑΝΑ ΖΟΥΜΠΟΦ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Ο αγώνας για ένα ανθρώπινο μέλλον
στο μεταίχμιο της Νέας Εξουσίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΟΡΙΣΜΟΣ 11
1. Πατρίδα και εξορία στο ψηφιακό μέλλον 13

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

2. 9 Αυγούστου 2011: Ένα κατάλληλο έδαφος
για τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό 45
3. Η ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος 91
4. Η τάφρος γύρο από το κάστρο 136
5. Η ωρίμανση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: Απαγωγή,
μονοπώλιο, ανταγωνισμός 175
6. Υφαρπαγή: Ο καταμερισμός της μάθησης στην κοινωνία 238

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ
Η ΠΡΟΕΛΑΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

7. Επέμβαση στην πραγματικότητα 267
8. Αναγωγή: Εμπειρία σε δεδομένα 310
9. Μύχια αναγωγή 338
10. Κάνε τους να χορέψουν 389
11. Το δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου 436

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΕΡΓΑΛΕΙΟΘΗΡΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ
ΓΙΑ ΜΙΑ ΤΡΙΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

13. Δύο είδη εξουσίας 465
14. Ο μεγάλος αλλότριος και η άνοδος της εργαλοθηρικής εξουσίας .. 497

15. Μια ουτοπία της βεβαιότητας 525
16. Η εργαλοθηρική κολεκτίβα 548
17. Η ζωή στον μεθοδευτικό χώρο 586
18. Δικαίωμα στο άσυλο 626

ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΑ

19. Πραξικόπημα εκ των άνω 653

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ 691
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ 697
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ 807

Αυτό το βιβλίο είναι αφιερωμένο
στο παρελθόν και στο μέλλον:

Στη μνήμη του πολυαγαπημένου μου
Τζιμ Μάξμιν.

Στη μνήμη του θαρραλέου φίλου μου
Φρανκ Σίρμαχερ.

Προς τιμήν των παιδιών μου

Κλόι Σοφία Μάξμιν και Τζέικομπ Ράφαελ Μάξμιν –
γράφω για να οχυρώσω το μέλλον σας
και τον ηθικό αγώνα της γενιάς σας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑ

ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ ΕΞΟΡΙΑ ΣΤΟ ΨΗΦΙΑΚΟ ΜΕΛΛΟΝ

Σ' ένα νησί τον είδα, αδιάκοπα να κλαίει και να θρηνάται·
η Καλυψώ η ξωθιά στο σπίτι της τόνε κρατεί δικό της
αθέλητά του, κι ουδέ δύνεται να ιδεί ξανά πατρίδα

Ομήρου *Οδύσσεια**

Ι. Παμπάλαια ερωτήματα

«Τελικά, θα είμαστε όλοι στη δούλεψη μιας έξυπνης μηχανής ή θα έχουμε έξυπνους ανθρώπους και θα τη δουλεύουν εκείνοι;» Το ερώτημα μου το έθεσε το 1981 ένας νεαρός διευθυντής χαρτοβιομηχανίας λίγο πριν περάσουμε από το τηγανητό γατόψαρο στην καρυδόπιτα. Ήταν το πρώτο μου βράδυ στη μικρή κωμόπολη του Νότου η οποία φιλοξενούσε το εν λόγω θηριώδες εργοστάσιο και η οποία θα φιλοξενούσε κι εμένα ανά τακτά χρονικά διαστήματα τα επόμενα έξι χρόνια. Εκείνη τη βροχερή νύχτα τα λόγια του κατέκλυσαν τη σκέψη μου κατασιγάζοντας το όλο και πιο έντονο κροτάλισμα της βροχής στο στέγαστρο πάνω από το τραπέζι μας. Από τις λέξεις του αναδύονταν παμπάλαια πολιτικά ερωτήματα: Πατρίδα ή εξορία; Άρχοντας ή υποτελής; Αφέντης ή σκλάβος; Αέναοι προβληματισμοί οι οποίοι απορρέουν από τον εννοιολογικό πυρήνα της μάθησης, της ιεραρχίας και της εξουσίας και για τους οποίους ποτέ δεν θα υπάρξει διαχρονική απάντηση. Το τέλος της ιστορίας δεν υφίσταται· κάθε γενιά, σε κάθε εποχή, είναι αναγκασμένη να διεκδικεί τη βούληση και το όραμά της υπό το φάσμα νέων απειλών που επιτάσσουν την επανεξέταση τούτων των προβληματισμών.

Η φωνή του συνομιλητή μου ακουγόταν φορτισμένη από αδημονία και δυσφορία· ίσως επειδή ήμουν ο μοναδικός άνθρωπος στον ο-

---

* *Ομήρου Οδύσσεια*. Μετάφραση Νίκος Καζαντζάκης, Ι. Θ. Κακριδής. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2015. (Σ.τ.Μ.)

ποίο μπορούσε να απευθυνθεί: «Τι θα γίνει; Πώς πρέπει να κινηθούμε; Πρέπει να ξέρω από τώρα. Ο καιρός περνάει». Τις ίδιες απαντήσεις έψαχνα κι εγώ, και αυτή η αναζήτηση ήταν η απαρχή του εγχειρήματος το οποίο τριάντα χρόνια νωρίτερα οδήγησε στη διαμόρφωση του πρώτου μου βιβλίου με τίτλο *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power* (Η εποχή των έξυπνων μηχανών: Το μέλλον της εργασίας και της ιεραρχίας). Το συγκεκριμένο έργο αποδείχτηκε το παρθενικό κεφάλαιο μιας προφανώς ισόβιας αναζήτησης για την απάντηση του ερωτήματος: «Μπορεί το ψηφιακό μέλλον να γίνει ποτέ πατρίδα μας;».

Παρόλο που έχουν περάσει πολλά χρόνια από εκείνο το ζεστό βράδυ στον Νότο, αυτά τα παμπάλαια ερωτήματα έχουν επιστρέψει και βροντοφωνάζουν την παρουσία τους. Η ψηφιακή πραγματικότητα διαποτίζει και μετουσιώνει οτιδήποτε μέχρι πρότινος θεωρούσαμε γνώριμο, πριν καν προλάβουμε να το καλοσκεφτούμε και να κρίνουμε. Εκθειάζουμε τον δικτυωμένο κόσμο για τους πολλούς τρόπους με τους οποίους εμπλουτίζει τις δυνατότητες και τις προοπτικές μας, ξεχνώντας πως έχει ενσπείρει μια πρωτογενή αγωνία, κίνδυνο και βία, εξανεμίζοντας την έννοια της προβλεψιμότητας του μέλλοντος.

Όταν διατυπώνουμε αυτά τα παμπάλαια ερωτήματα, δισεκατομμύρια άνθρωποι από κάθε κοινωνικό στρώμα, γενιά και κοινωνία πρέπει να απαντήσουν. Η τεχνολογία της πληροφορίας και της επικοινωνίας είναι πιο διαδεδομένη ακόμη και από τον ηλεκτρισμό – εξυπηρετεί τρία από τα επτά δισεκατομμύρια του παγκόσμιου πληθυσμού.[1] Τα συγκοινωνούντα διλήμματα περί μάθησης, ιεραρχίας κι εξουσίας δεν περιορίζονται πια στα στεγανά του εργασιακού χώρου, όπως συνέβαινε τη δεκαετία του 1980. Οι συνιστώσες τους είναι συνυφασμένες με τις καθημερινές μας ανάγκες και υπεισέρχονται σχεδόν σε κάθε έκφανση της κοινωνικής συμμετοχής.[2]

Μέχρι χτες το να εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στις αντιξοότητες ενός εργασιακού χώρου και μιας κοινωνίας της πληροφορίας φαινόταν απολύτως εύλογο. Πλέον τα παμπάλαια αυτά ερωτήματα πρέπει να διατυπωθούν στο ευρύτερο δυνατό πλαίσιο, και η ιδανικότερη έκφανση αυτού του πλαισίου είναι «ο πολιτισμός» ή, για την ακρίβεια, *ο πολιτισμός της πληροφορίας*. Είναι λοιπόν αυτός ο αναδυόμενος πολιτισμός ένα μέρος το οποίο θα μπορούμε να αποκαλούμε πατρίδα;

Όλα τα πλάσματα έχουν ως μπούσουλα την πατρίδα τους. Είναι η αφετηρία την οποία κάθε είδος θέτει ως σημείο αναφοράς. Χωρίς σημεία αναφοράς είναι αδύνατο να προσανατολιστούμε σε ανεξερεύ-

νητο έδαφος· χωρίς σημεία αναφοράς είμαστε χαμένοι. Αυτό μου το υπενθυμίζει κάθε άνοιξη ένα ζευγάρι κολύμβων, όταν επιστρέφει από τα μακρινά του ταξίδια για να φωλιάσει κάτω από το παράθυρό μας. Το βαθιά συγκινητικό κάλεσμα του ερχομού, της επανόδου, του δεσμού και της ασφάλειας μας νανουρίζει το βράδυ, γνωρίζοντας πως και εμείς βρισκόμαστε εκεί όπου ανήκουμε. Όταν οι πράσινες θαλάσσιες χελώνες εκκολάπτονται, κατευθύνονται προς τη θάλασσα όπου ταξιδεύουν πολλές χιλιάδες χιλιόμετρα, μερικές φορές για δέκα ή και είκοσι χρόνια. Όταν είναι έτοιμες να γεννήσουν τ' αυγά τους, επαναλαμβάνουν την ίδια διαδρομή επιστρέφοντας στο ίδιο τμήμα της παραλίας όπου γεννήθηκαν. Ορισμένα πουλιά διανύουν χιλιάδες χιλιόμετρα κάθε χρόνο, χάνοντας μέχρι και το μισό τους σωματικό βάρος, ώστε να ζευγαρώσουν στον τόπο όπου γεννήθηκαν. Πουλιά, μέλισσες, πεταλούδες... φωλιές, τρύπες, δέντρα, λίμνες, κυψέλες, ακτές και κοιλώματα... όλα σχεδόν τα πλάσματα με τον έναν ή τον άλλο τρόπο αισθάνονται αυτόν τον μύχιο δεσμό με τον τόπο όπου η ζωή τους παραδοσιακά προκόβει, τον τόπο που αποκαλούμε *πατρίδα*.

Η φύση του ανθρώπινου δεσμού είναι τέτοια ώστε κάθε ταξίδι, κάθε επιβεβλημένος αποχωρισμός, να ξυπνά την αναζήτηση της πατρίδας. Αυτός ο νόστος, ο γυρισμός στην πατρίδα, συνιστά μια από τις βαθύτερες ανάγκες μας, κάτι που γίνεται σαφές από το τίμημα που είμαστε διατεθειμένοι να πληρώσουμε. Πρόκειται για τον οικουμενικό κοινό παρονομαστή της ανθρωπότητας – ο πόθος της επιστροφής στον τόπο που αφήσαμε πίσω μας ή η εύρεση μιας καινούριας πατρίδας όπου οι ελπίδες μας για το μέλλον μπορούν να ριζώσουν και να ευδοκιμήσουν. Μέχρι και σήμερα εξιστορούμε τα δεινά του Οδυσσέα και αναλογιζόμαστε τι είμαστε διατεθειμένοι να υποστούμε ως άνθρωποι ώστε να καταφέρουμε να φτάσουμε σε γνώριμες ακτές, να περάσουμε ένα γνώριμο κατώφλι.

Εξαιτίας του ότι ο εγκέφαλός μας είναι μεγαλύτερος από εκείνον των πουλιών και των θαλάσσιων χελωνών, γνωρίζουμε πως δεν είναι πάντα εφικτό, ή και επιθυμητό ακόμη, να επιστρέψουμε στο ίδιο κομμάτι γης. Η πατρίδα δεν είναι εγγενώς συνυφασμένη με μια συγκεκριμένη κατοικία ή με έναν τόπο· μπορούμε να επιλέξουμε τη μορφή και την τοποθεσία της. Ωστόσο, η έννοιά της μένει απαράλλαχτη – πατρίδα είναι το μέρος που γνωρίζουμε και όπου μας γνωρίζουν, εκεί όπου αγαπούμε και μας αγαπούν. Η πατρίδα μάς διέπει, μας μιλά, συνιστά δεσμό και άσυλο – ένα αρμονικό σύνολο όπου συνυπάρχουν η ελευθερία και η ευημερία... η ασφάλεια και η προοπτική.

Το αίσθημα της απώλειας της πατρίδας, του σπιτικού μας, πυροδοτεί έναν διακαή πόθο. Οι Πορτογάλοι τον έχουν ονομάσει saudade, μια λέξη η οποία περιγράφει τη νοσταλγία των μεταναστών και τον καημό του αποχωρισμού από την πατρίδα στο πέρασμα των αιώνων. Πλέον, οι κλυδωνισμοί του 21ου αιώνα έχουν μετατρέψει αυτή τη βαθιά ανασφάλεια και το άχθος του εκπατρισμού σε οικουμενικό φάσμα το οποίο πλανάται πάνω από όλους μας.[3]

ΙΙ. Ρέκβιεμ για ένα σπίτι

Το 2000 μια ομάδα πληροφορικών και μηχανικών του Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Τζόρτζια συνεργάστηκε στη δημιουργία ενός έργου το οποίο ονόμασε «Νοήμον Σπίτι».[4] Προορισμός του ήταν να αποτελέσει ένα «έμβιο εργαστήριο» για τη μελέτη της επονομαζόμενης «διάχυτης υπολογιστικής». Οραματίστηκαν μια «συμβιωτική σχέση μεταξύ οίκου και ανθρώπου» στην οποία ανθρώπινες και μη διεργασίες θα καταγράφονταν από ένα εξεζητημένο δίκτυο «αισθητήρων περιβαλλοντικών παραμέτρων» εγκατεστημένων στο σπίτι, καθώς και από συνεπτυγμένους υπολογιστές προσαρτημένους στους ενοίκους του σπιτιού. Ο σχεδιασμός του συστήματος προέβλεπε την «αυτόματη και ασύρματη συνέργεια» μεταξύ της πλατφόρμας όπου θα τροφοδοτούνταν το υλικό του φορητού εξοπλισμού των ενοίκων και μιας δεύτερης όπου θα εδράζονταν τα δεδομένα του πλαισίου εφαρμογής τα οποία συνέλεγαν οι αισθητήρες.

Η ομάδα διατύπωσε τρεις προκαταρκτικές θεωρίες: Σε πρώτη φάση τα μέλη της αντιλαμβάνονταν πως τα καινούρια συστήματα δεδομένων θα δημιουργούσαν ένα παντελώς νέο γνωστικό πεδίο. Δεύτερον, υπέθεταν πως τα προνόμια αυτής της νέας γνώσης και το δικαίωμα χρήσης της με σκοπό τη βελτίωση της καθημερινότητας θα ανήκαν αποκλειστικά στους ανθρώπους που ζούσαν στο σπίτι. Τρίτον, η επιστημονική ομάδα πίστευε πως το Νοήμον Σπίτι, παρά την εξωτική φύση της τεχνολογικής υποδομής του, θα λειτουργούσε ως μια μοντέρνα ενσάρκωση των αρχαίων αντιλήψεων περί «οίκου» – ένα προσωπικό άσυλο για όσους ζουν εντός των τειχών του.

Όλα τα παραπάνω περιγράφονταν στις προδιαγραφές του εγχειρήματος το οποίο εστίαζε στην εμπιστοσύνη, στην απλότητα, στην ατομική αυτοτέλεια και στον απαραβίαστο χαρακτήρα του σπιτιού ως προσωπικού χώρου. Η αρχική σύλληψη του πληροφορικού συστή-

ματος του Νοήμονος Σπιτιού περιλάμβανε απλώς έναν «κλειστό βρόχο» δύο κόμβων υπό τον αποκλειστικό έλεγχο των ενοίκων. Η ομάδα των επιστημόνων κατέληξε στο συμπέρασμα πως αφού το σπίτι «θα παρακολουθούσε αδιάκοπα τη θέση των ενοίκων, τις δραστηριότητές τους [...] ακόμη και την εξέλιξη των παθήσεών τους, ήταν σαφώς αναγκαίο για τους κατοίκους να γνωρίζουν την κατανομή των δεδομένων και να έχουν τον έλεγχο». Όλες οι πληροφορίες θα αποθηκεύονταν στον φορητό εξοπλισμό των ενοίκων, «ώστε να εξασφαλίζεται το απόρρητο των προσωπικών δεδομένων».

Ήδη το 2018 η παγκόσμια αγορά των «έξυπνων σπιτιών» ανερχόταν στα 36 δισ. δολάρια και μέχρι το 2023 αναμένεται να φτάσει στα 151 δισ.[5] Τα νούμερα προδίδουν έναν επικείμενο σεισμό κάτω από την επιφάνεια. Ας εξετάσουμε μια από τις πολλές συσκευές που απαντώνται στα έξυπνα σπίτια, τον θερμοστάτη Nest. Κατασκευάστρια εταιρεία ήταν μια θυγατρική της Alphabet, της εταιρείας συμμετοχών της Google με την οποία και συγχωνεύθηκε το 2018.[6] Ο θερμοστάτης Nest κάνει πολλά από αυτά που οραματίζονταν οι δημιουργοί του Νοήμονος Σπιτιού. Συλλέγει δεδομένα από τη χρήση του καθώς και από το περιβάλλον του. Χρησιμοποιεί ανιχνευτές κίνησης και την υπολογιστική ισχύ του ώστε να «μαθαίνει» τη συμπεριφορά των ενοίκων ενός σπιτιού. Οι εφαρμογές του Nest έχουν δυνατότητα συλλογής δεδομένων και από άλλα διασυνδεδεμένα προϊόντα, όπως αυτοκίνητα, φούρνους, προσαρτώμενο αθλητικό εξοπλισμό και κρεβάτια.[7] Τέτοιου τύπου συστήματα μπορούν να ενεργοποιήσουν τον φωτισμό σε περίπτωση ανίχνευσης ασυνήθιστων κινήσεων, να ξεκινήσουν τη λειτουργία καταγραφής βίντεο και ήχου, ακόμη και να στείλουν ειδοποιήσεις στους ιδιοκτήτες ή και σε άλλους. Το αποτέλεσμα της συγχώνευσης της Nest με την Google είναι ότι ο θερμοστάτης καθώς και τα υπόλοιπα προϊόντα της εταιρείας περιλαμβάνουν στις προδιαγραφές τους όλες τις δυνατότητες τεχνητής νοημοσύνης της Google – ως εκ τούτου, και τον προσωπικό ψηφιακό «βοηθό».[8] Όπως και το Νοήμον Σπίτι, ο θερμοστάτης και οι αδερφές συσκευές του παράγουν έναν νέο τεράστιο όγκο γνώσης και συνεπώς εξουσίας – αλλά για ποιον;

Οι εξελιγμένες, εξατομικευμένες αποθήκες δεδομένων του θερμοστάτη, οι οποίες είναι ενταγμένες στο ασύρματο δίκτυο του σπιτιού και κατ' επέκταση στο διαδίκτυο, αναφορτώνονται στους διακομιστές (server) της Google. Κάθε θερμοστάτης συνοδεύεται από μια «δήλωση πολιτικής απορρήτου», από «όρους παροχής υπηρεσιών» και από την «άδεια χρήσης τελικού χρήστη». Από την ανάγνωση των

παραπάνω προκύπτει μια δυναστευτική τακτική απορρήτου και ασφάλειας όπου ευαίσθητα δεδομένα προσωπικής και οικιακής φύσης κοινοποιούνται σε άλλες έξυπνες συσκευές, σε μη κατονομαζόμενο προσωπικό και σε τρίτους με απώτερο στόχο την προγνωστική ανάλυση και την εκ νέου πώληση σε άλλους απροσδιόριστους τρίτους. Η Nest αποποιείται σχεδόν όλη την ευθύνη όσον αφορά την ασφάλεια των δεδομένων που συλλέγει και όλη την ευθύνη σε σχέση με τη διαχείριση των εν λόγω δεδομένων από άλλες εταιρείες με τις οποίες συμβιώνει.[9] Δύο ακαδημαϊκοί του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, έπειτα από εκτεταμένη ανάλυση των πολιτικών της Nest, απέδειξαν πως για να προσχωρήσει κάποιος στο οικοσύστημα των διασυνδεδεμένων συσκευών και εφαρμογών της εταιρείας, με όλους τους επιμέρους επαχθείς και θρασείς όρους χρήσης, η αγορά ενός και μόνο οικιακού θερμοστάτη συνεπάγεται τη μελέτη σχεδόν χιλίων, τρόπον τινά, συμβάσεων.[10]

Στην περίπτωση που ο πελάτης αρνηθεί να συμφωνήσει με τις ρήτρες της Nest οι όροι παροχής υπηρεσιών υποδηλώνουν πως διακυβεύεται η λειτουργικότητα και η ασφάλεια του θερμοστάτη, μιας και το προϊόν δεν θα συνοδεύεται πια από τις απαραίτητες ενημερώσεις οι οποίες εξασφαλίζουν την αξιοπιστία και την ακίνδυνη λειτουργία του. Οι συνέπειες καλύπτουν ευρύ φάσμα σφαλμάτων – από παγωμένες σωληνώσεις και αστοχίες ανιχνευτών καπνού έως τον κίνδυνο παραβίασης του ευάλωτου πλέον κεντρικού οικιακού συστήματος.[11]

Δεκαοκτώ χρόνια αργότερα οι θεωρίες του Νοήμονος Σπιτιού είχαν εξανεμιστεί. Πού πήγαν, όμως; Ποιος άνεμος τις παρέσυρε; Το Νοήμον Σπίτι, όπως και πολλά άλλα εγχειρήματα οραματιστών, επιδίωκε ένα ψηφιακό μέλλον το οποίο θα έδινε τη δυνατότητα στον άνθρωπο να ζήσει λειτουργικότερη ζωή. Το 2000 η ουσιαστικότερη πτυχή αυτού του οράματος ήταν η δεδομένη και απαράβατη δέσμευση όσον αφορά το απόρρητο του προσωπικού βίου. Αν ένα άτομο επέλεγε να μετουσιώσει τη ζωή του σε ψηφιακά δεδομένα, τότε τα αποκλειστικά δικαιώματα της γνώσης που θα προέκυπτε και οι αποφάσεις σε σχέση με τη διαχείρισή της θα ανήκαν στο ίδιο το άτομο. Σήμερα τα δικαιώματα που απορρέουν από τον προσωπικό βίο, από τη γνώση και τη διαχείρισή της έχουν υφαρπαχτεί από μια προκλητικά αυθαίρετη επιχειρηματική τακτική, αρχή λειτουργίας της οποίας είναι η μονόπλευρη απομύζηση των προσωπικών δεδομένων και της παρελκόμενης γνώσης. Τι σημαίνουν, όμως, αυτές οι δραματικές αλλαγές για μας, για τα παιδιά μας, για τις δημοκρατίες μας και για

την ίδια την προοπτική της ανθρώπινης φύσης σε ένα ψηφιακό μέλλον; Η απάντηση αυτών των ερωτημάτων είναι και ο σκοπός τούτου του βιβλίου, το οποίο εξετάζει τη συσκότιση του ψηφιακού οράματος και τη ραγδαία μετάλλαξή του σε ένα αδηφάγο και απολύτως πρωτόγνωρο εμπορικό μοντέλο που αποκαλώ *κατασκοπευτικό καπιταλισμό*.

III. Τι είναι ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός;

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εγείρει μονομερείς αξιώσεις στην ανθρώπινη εμπειρία, την οποία μεταχειρίζεται ως ανέξοδη πρώτη ύλη προορισμένη να αναχθεί σε συμπεριφορικά δεδομένα. Ασχέτως αν μέρος αυτών των δεδομένων όντως αξιοποιείται στη βελτίωση υπηρεσιών και προϊόντων, τα υπόλοιπα χαρακτηρίζονται *συμπεριφορικό πλεόνασμα* το οποίο περιέρχεται στην κυριότητα της εκάστοτε εταιρείας και τροφοδοτείται σε προηγμένες διαδικασίες παραγωγής γνωστές ως «μηχανική νοημοσύνη». Από κει αυτό το πλεόνασμα εξάγεται ως προϊόντα πρόγνωσης τα οποία προεξοφλούν το τι θα κάνεις τώρα και στο μέλλον – το εγγύς και το απώτερο. Τέλος, αυτά τα προϊόντα πρόγνωσης μετατρέπονται σε εμπορεύσιμα αγαθά σε έναν νέο χώρο διακίνησης συμπεριφορικών προγνωστικών τον οποίο ονομάζω *αγορά συμπεριφορικής έκβασης*. Αυτού του τύπου η εμπορική δραστηριότητα έχει κάνει βαθύπλουτους τους επιχειρηματίες του χώρου, μιας και πολλές εταιρείες είναι καθ' όλα πρόθυμες να ποντάρουν στις επικείμενες αποφάσεις μας.

Όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, οι συσχετισμοί στο πλαίσιο του ανταγωνισμού αυτών των νέων αγορών οδηγούν τους εν λόγω επιχειρηματίες να στραφούν σε νέες και πιο αξιόπιστες πηγές συμπεριφορικού πλεονάσματος. Αυτές οι πηγές είναι η φωνή μας, η προσωπικότητά μας, τα συναισθήματά μας. Εντέλει, τούτοι οι επιχειρηματίες παρατήρησαν πως τα συμπεριφορικά δεδομένα με τα μεγαλύτερα ποσοστά επιτυχίας είναι εκείνα που εξάγονται έπειτα από παρέμβαση σε πρώτο χρόνο με απώτερο στόχο την παρακίνηση, τον δελεασμό, την εναρμόνιση και την υπαγόρευση της συμπεριφοράς μας προς έναν κερδοφόρο για αυτούς ορίζοντα. Αυτή η μεταστροφή, συνέπεια των ανταγωνιστικών πιέσεων, γέννησε αυτοματοποιημένες διεργασίες μηχανικής μάθησης οι οποίες όχι μόνο *γνωρίζουν* τη συμπεριφορά μας, αλλά και τη διαμορφώνουν σε κλίμακα που να εξυπηρετεί

τις εκάστοτε ανάγκες. Υπό αυτό το καθεστώς της μετουσίωσης της γνώσης σε εξουσία η αυτοματοποίηση της ροής προσωπικών δεδομένων πλέον δεν αρκεί· στόχος πια είναι η *δική μας* αυτοματοποίηση. Στην παρούσα φάση της εξέλιξης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού τα μέσα παραγωγής εντάσσονται σε ένα όλο και πιο περίπλοκο και ολοκληρωμένο σύνολο «μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης». Κατ' αυτόν τον τρόπο ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός γεννά ένα νέο είδος εξουσίας το οποίο ονομάζω εργαλειοθηρία. Η εργαλειοθηρική εξουσία γνωρίζει και τροποποιεί την ανθρώπινη συμπεριφορά, με απώτερο στόχο πάντα την εξυπηρέτηση των συμφερόντων άλλων. Χωρίς να κάνει χρήση πολεμικού εξοπλισμού ή στρατού καταφέρνει να ενσταλάξει τις προθέσεις της στους αυτοματισμούς μιας διευρυνόμενης διάχυτης υπολογιστικής αρχιτεκτονικής την οποία συνθέτουν «έξυπνες» διασυνδεδεμένες συσκευές, αντικείμενα και χώροι.

Στα επόμενα κεφάλαια θα παρακολουθήσουμε την ανάπτυξη και τη διάδοση αυτών των διεργασιών και της εργαλειοθηρικής εξουσίας που τις διέπει. Όντως, η απόδραση, πλέον, από αυτό το ασύστολο επιχειρηματικό μοντέλο είναι δύσκολη, μιας και τα πλοκάμια του εκτείνονται από τη διακριτική υποβολή ανυποψίαστων παικτών του Pokémon Go που οδηγούνται να καταναλώσουν σε εστιατόρια, μπαρ, καταστήματα γρήγορης εστίασης και μαγαζιά τα οποία πληρώνουν για να υφίστανται στον χάρτη της αγοράς συμπεριφορικής έκβασης έως τον αδίστακτο σφετερισμό του συμπεριφορικού πλεονάσματος των προφίλ του Facebook, αποσκοπώντας στην τροποποίηση της ατομικής συμπεριφοράς, είτε αυτή μεταφράζεται σε αγορά κρέμας για τα σπυράκια στις 5:45 μ.μ. την Παρασκευή, είτε σε αποδοχή μιας προσφοράς για παπούτσια τρεξίματος στην οθόνη του υπολογιστή την ώρα που ο εγκέφαλός σου κατακλύζεται από ενδορφίνες έπειτα από το καθιερωμένο γερό κυριακάτικο πρωινό τρέξιμο, είτε στην ψήφο σου μια εβδομάδα αργότερα. Με τον ίδιο τρόπο που ο βιομηχανικός καπιταλισμός οδηγήθηκε προς την αδιάλειπτη διόγκωση των μέσων παραγωγής οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και όσοι επωφελούνται από τις υπηρεσίες τους έχουν πλέον επικεντρώσει όλο τους το ενδιαφέρον στην αδιάλειπτη διόγκωση των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης και στην κραταίωση της εργαλειοθηρικής εξουσίας.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είναι η αντίρροπη δύναμη στο πρώιμο ψηφιακό όνειρο· είναι αυτός που εξόρισε το Νοήμον Σπίτι στη σφαίρα των μουσειακών εκθεμάτων· αυτός που διέλυσε την ψευδαίσθηση πως η διασύνδεση διαθέτει κάποιο σύμφυτο ηθικό βάρος,

πως, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, το να είσαι «συνδεδεμένος» ενισχύει κατά κανόνα τον κοινωνικό ιστό, καταργεί τις αποκλειστικότητες και ενέχει φυσική ροπή προς τη δημοκρατικοποίηση της γνώσης. Η ψηφιακή σύνδεση πλέον αποτελεί μέσο επίτευξης των εμπορικών στόχων τρίτων. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός στον πυρήνα του είναι παρασιτικός και αυτοαναφορικός. Αναβιώνει τη θεώρηση του Καρλ Μαρξ σύμφωνα με την οποία ο καπιταλισμός είναι ένα βαμπίρ που παρασιτεί στη λαϊκή εργασία – μόνο που εδώ έχουμε να κάνουμε με μια πρωτοφανή μετάλλαξη· ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός δεν παρασιτεί στη λαϊκή εργασία, αλλά σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης διαβίωσης.

Η Google εφηύρε και τελειοποίησε τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό εν πολλοίς με τον ίδιο τρόπο που πριν από έναν αιώνα η General Motors εφηύρε και τελειοποίησε τον διευθυντικό καπιταλισμό. Ήταν η πρωτοπόρος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού όσον αφορά τη σύλληψη και την εφαρμογή. Έχοντας μια απεριόριστη δεξαμενή πόρων προς αξιοποίηση στην έρευνα και στην ανάπτυξη, καινοτόμησε σε επίπεδο πειραματισμού και υλοποίησης. Ωστόσο, πλέον δεν είναι η μοναδική συνιστώσα σε αυτό το πεδίο. Γρήγορα ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός επεκτάθηκε στη Facebook και αργότερα στη Microsoft. Απ' ό,τι φαίνεται, η Amazon στρέφεται κι εκείνη προς αυτή την κατεύθυνση, ενώ για την Apple μια τέτοια στροφή συνιστά ακανθώδες ζήτημα, τόσο ως εξωτερική απειλή όσο και ως εστία εσωτερικών αντιπαραθέσεων και σύγκρουσης.

Ως πρωτοπόρος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού η Google εγκαινίασε ένα πρωτόγνωρο επιχειρηματικό εγχείρημα δραστηριοποιούμενη στο αχαρτογράφητο πεδίο του διαδικτύου. Έχοντας να αντιμετωπίσει ελάχιστα εμπόδια από τον νόμο ή από ανταγωνιστές, εξαπλώθηκε όπως θα έκανε ένα χωροκατακτητικό είδος σε ένα περιβάλλον χωρίς φυσικούς εχθρούς. Οι επικεφαλής της εταιρείας διάρθρωσαν την αρχιτεκτονική των επιχειρήσεών τους με ιλιγγιώδη ρυθμό στον οποίο ούτε οι δημόσιοι θεσμοί ούτε και τα φυσικά πρόσωπα μπορούσαν να ανταποκριθούν. Επιπλέον, η Google ωφελήθηκε από τα ιστορικά γεγονότα, μιας και μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου ο μηχανισμός εθνικής ασφάλειας τέθηκε σε κατάσταση συναγερμού και δεν δίστασε να υποβοηθήσει, να μιμηθεί, να θωρακίσει και να οικειοποιηθεί τις πρωτοεμφανιζόμενες δυνατότητες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού με την προοπτική της απόκτησης της απόλυτης γνώσης και της συνεπαγόμενης βεβαιότητας.

Τούτοι οι επιχειρηματίες γρήγορα συνειδητοποίησαν πως μπορούσαν να δράσουν ανενόχλητοι, και αυτό έκαναν. Χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα την προάσπιση και τη χειραφέτηση, ευθυγραμμίστηκαν με τις σύγχρονες ανησυχίες και τις καπηλεύτηκαν. Ταυτόχρονα, στο παρασκήνιο λάμβαναν χώρα οι πραγματικές διεργασίες. Πρώτες ύλες εξύφανσης του μανδύα της παραπλάνησης ήταν ισόποσα η ρητορική του απελευθερωτικού διαδικτύου, η δυνατότητα γρήγορης μετάβασης, η σιγουριά της ανεξάντλητης ροής εσόδων και η παρθένα και αθωράκιστη φύση της επικράτειας την οποία οι επιχειρηματίες αποσκοπούσαν να κατακτήσουν και να ιδιοποιηθούν. Ασπίδα τους ήταν ο εγγενώς δυσνόητος χαρακτήρας των αυτοματοποιημένων διεργασιών που ενασκούν, η άγνοια που αυτές συνεπάγονται και η αίσθηση του αναπόφευκτου που καλλιεργούν.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός δεν περιορίζεται πλέον στα παραλειπόμενα του ανταγωνισμού των μεγάλων διαδικτυακών εταιρειών, εκεί όπου οι αγορές συμπεριφορικής έκβασης είχαν ως αρχικό τους στόχο τη διαδικτυακή διαφήμιση. Οι μηχανισμοί του και οι οικονομικές του αρχές έχουν γίνει το κατεξοχήν μοντέλο των περισσότερων επιχειρήσεων οι οποίες εδράζονται στο διαδίκτυο. Εντέλει, η πίεση του ανταγωνισμού επέφερε τη διάδοση του μοντέλου και στον πραγματικό κόσμο, όπου οι ίδιοι θεμελιώδεις μηχανισμοί που σφετερίζονται το ιστορικό των αναζητήσεών μας στο διαδίκτυο, τα like και τα κλικ μας εκπαιδεύονται και μαθαίνουν την ώρα που τρέχουμε στο πάρκο, την ώρα που συζητούμε στο τραπέζι του πρωινού ή όσο αναζητούμε θέση στάθμευσης. Τα σημερινά προϊόντα πρόγνωσης γίνονται αντικείμενα αγοραπωλησίας σε αγορές συμπεριφορικής έκβασης, το βελησνεκές των οποίων ξεπερνά τη στοχευμένη διαδικτυακή διαφήμιση και φτάνει να διέπει πολλούς άλλους τομείς, συμπεριλαμβανομένων του ασφαλιστικού, του λιανεμπορίου και του χρηματοοικονομικού. Οι εταιρείες αγαθών και υπηρεσιών που είναι αποφασισμένες να αποκτήσουν μερίδιο σε αυτές τις νέες και κερδοφόρες αγορές γίνονται ολοένα και περισσότερες. Είτε πρόκειται για κάποια «έξυπνη» οικιακή συσκευή, είτε για την «αξιολόγηση κινδύνου βάσει συμπεριφορικών δεδομένων», όπως την αποκαλούν οι ασφαλιστικές εταιρείες, είτε για καθεμιά από τις χιλιάδες συναλλαγές μας, πλέον χρηματοδοτούμε τους ίδιους τους εξουσιαστές μας.

Τα αγαθά και οι υπηρεσίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν είναι αντικείμενα δοσοληψιών βασισμένων στην ανταλλακτική αξία προϊόντων. Δεν θεμελιώνουν ωφέλιμη ανταποδοτικότητα μεταξύ

παραγωγού και καταναλωτή. Αντ' αυτού, συνιστούν το δέλεαρ το οποίο προσελκύει τους χρήστες σε διαδικασίες εξόρυξης δεδομένων κατά τις οποίες οι προσωπικές μας εμπειρίες υφαρπάζονται και συσκευάζονται ως μέσα επίτευξης των στόχων άλλων. Δεν είμαστε εμείς οι «πελάτες» του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Στην προκειμένη περίπτωση το ρητό που λέει «Όταν κάτι είναι δωρεάν, το προϊόν είσαι εσύ» είναι λανθασμένο. Εμείς είμαστε η πηγή του καίριου πλεονάσματος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού· είμαστε τα αντικείμενα μιας τεχνολογικά προηγμένης επιχείρησης εξόρυξης πρώτων υλών από την οποία καθίσταται όλο και πιο δύσκολο να αποδράσεις. Οι πραγματικοί πελάτες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι οι επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στις αγορές συμπεριφορικής έκβασης.

Αυτή η φιλοσοφία μετατρέπει την καθημερινή ζωή σε μια αλλεπάλληλη ανανέωση μιας μεφιστοφελικής συμφωνίας του 21ου αιώνα. Την αποκαλώ μεφιστοφελική καθώς είναι σχεδόν αδύνατο να τη λύσουμε, ασχέτως αν το αντίτιμο που πρέπει να καταβάλουμε θα εκθεμελιώσει τη ζωή στη σημερινή της μορφή. Θα πρέπει να αναλογιστούμε πως το διαδίκτυο έχει πια γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής συμμετοχής, πως βρίθει από εμπορική δραστηριότητα και πως τούτη η εμπορική δραστηριότητα πλέον διέπεται από τις αρχές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Στον πυρήνα αυτού του εγχειρήματος κατασκόπευσης της αγοράς βρίσκεται η δική μας εξάρτηση. Εκεί οι ειλικρινείς μας ανάγκες για μια λειτουργική ζωή αναμετρώνται με τη θέλησή μας να ανακόψουμε τη χωρίς φραγμούς πορεία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Πρόκειται για μια αναμέτρηση η οποία μας οδηγεί σε ψυχική αδρανοποίηση και μας εξοικειώνει με την πραγματικότητα της παρακολούθησης, της ανατομής της ζωής μας, της εξόρυξης των δεδομένων μας και της τροποποίησης της συμπεριφοράς μας. Μας προδιαθέτει ώστε να εκλογικεύουμε την κατάσταση με μοιρολατρικό κυνισμό, να εφευρίσκουμε δικαιολογίες ως μηχανισμούς αυτοάμυνας («Δεν έχω να κρύψω τίποτα») και να καταφεύγουμε σε άλλους τρόπους στρουθοκαμηλισμού, επιλέγοντας την άγνοια, καθώς είμαστε απογοητευμένοι και ανίσχυροι.[12] Έτσι, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός επιβάλλει μια ουσιωδώς κίβδηλη επιλογή την οποία δεν θα έπρεπε να αντιμετωπίζουν οι πολίτες του 21ου αιώνα· η δε κανονικοποίησή της μας αφήνει να τραγουδάμε αλυσοδεμένοι.[13]

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός λειτουργεί σε ένα περιβάλλον πρωτοφανούς ασυμμετρίας όσον αφορά τη γνώση και την εξουσία

που προκύπτει από τη συσσώρευση της γνώσης. Οι ιθύνοντές του γνωρίζουν τα πάντα *για μας*. Ταυτόχρονα, οι δραστηριότητές τους είναι σχεδιασμένες ώστε να είναι απροσπέλαστες *από μας*. Συσσωρεύουν έναν τεράστιο όγκο νέας γνώσης *από μας*, αλλά όχι *για μας*. Προβλέπουν το μέλλον μας αποσκοπώντας στο κέρδος άλλων, όχι στο δικό μας. Από τη στιγμή που ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός και οι αγορές συμπεριφορικής έκβασης δρουν και ανθούν ανενόχλητα, η κυριότητα των νέων μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης θα επισκιάζει την κυριότητα των μέσων παραγωγής ως πηγής καπιταλιστικού πλούτου και ισχύος τον 21ο αιώνα.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν εξετάζονται σε βάθος τα παραπάνω γεγονότα καθώς και οι συνέπειές τους για τη ζωή μας ως ατόμων, για τις κοινωνίες μας, για τις δημοκρατίες μας και για τον αναδυόμενο πολιτισμό της πληροφορίας. Τα στοιχεία και η συλλογιστική που επιστρατεύονται φανερώνουν πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός συνιστά μια ανεξέλεγκτη δύναμη η οποία διέπεται από πρωτόγνωρες οικονομικές επιταγές που περιφρονούν τις κοινωνικές σταθερές και εκμηδενίζουν στοιχειώδη δικαιώματα ως προς την ατομική αυτονομία· συστατικά ζωτικής σημασίας για την ίδια την προοπτική μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Με τον ίδιο τρόπο που ο βιομηχανικός καπιταλισμός ευδοκίμησε εις βάρος της φύσης και πλέον απειλεί να μας κοστίσει τον ίδιο τον πλανήτη, ένας πολιτισμός της πληροφορίας διαμορφωμένος από τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό και τη νέα εργαλειοθηρική εξουσία θα ανθίσει εις βάρος της ανθρώπινης φύσης απειλώντας την ίδια την ανθρώπινη διάστασή μας. Η βιομηχανική παρακαταθήκη του κλιματικού χάους μάς γεμίζει απόγνωση, τύψεις και φόβο. Καθώς ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός ανάγεται σε κυρίαρχη μορφή καπιταλισμού της πληροφορίας του καιρού μας, ποια θα είναι η νέα παρακαταθήκη και ποιες βλαβερές συνέπειες θα βαρύνουν τη συνείδηση των μελλοντικών γενεών; Την ώρα που διαβάζετε αυτό το κείμενο η σφαίρα αυτού του νέου τύπου καπιταλισμού θα έχει ήδη διογκωθεί, καθώς όλο και περισσότεροι επιχειρηματικοί τομείς, εταιρείες, νεοφυείς επιχειρήσεις, δημιουργοί εφαρμογών και επενδυτές συσσωρεύονται στον πόλο αυτής της φιλόδοξης έκφανσης του καπιταλισμού της πληροφορίας. Αυτή η κινητοποίηση και η αντίσταση που γεννά θα διαμορφώσουν τη νευραλγικής σημασίας αρένα όπου θα διεκδικήσουμε την προοπτική του μέλλοντος της ανθρώπινης φύσης στο μεταίχμιο μιας νέας μορφής εξουσίας.

IV. Πρωτόγνωρος

Μία είναι η επικρατέστερη ερμηνεία για τα πολυάριθμα επιτεύγματα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: Είναι *πρωτόγνωρος*. Το πρωτόγνωρο είναι νομοτελειακά αδύνατο να ανιχνευτεί. Όταν ερχόμαστε αντιμέτωποι με κάτι πρωτόγνωρο, αυτομάτως το ερμηνεύουμε υπό το πρίσμα γνώριμων κατηγοριών, με αποτέλεσμα το πρωτοφανές σκέλος του να καθίσταται αόρατο. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η έννοια της «μηχανικής άμαξας» – όρος στον οποίο οι άνθρωποι κατέφυγαν όταν ήρθαν αντιμέτωποι με τις πρωτόγνωρες ιδιότητες του αυτοκινήτου. Ένα άλλο, θλιβερό παράδειγμα ήταν το συναπάντημα των γηγενών πληθυσμών της Αμερικής με τους πρώτους Ισπανούς κατακτητές. Όταν οι Ταϊνό των προκολομβιανών νησιών της Καραϊβικής αντίκρισαν πρώτη φορά τους Ισπανούς στρατιώτες, ιδρωμένους και γενειοφόρους, να βαδίζουν στην άμμο τυλιγμένοι με μπροκάρ και φορώντας πανοπλία, τους ήταν αδύνατο να αναγνωρίσουν τη σημασία της συγκυρίας και το τι προανήγγειλε η έλευσή τους. Ανίκανοι να διανοηθούν την ίδια την καταστροφή τους, υπέθεσαν πως εκείνα τα παράξενα πλάσματα ήταν θεοί και τους καλωσόρισαν με πανηγυρικές τελετές υποδοχής. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο το πρωτόγνωρο υπονομεύει απρόσκοπτα την επίγνωση: Τα υφιστάμενα πρίσματα αναδεικνύουν τις γνώριμες έννοιες, επισκιάζοντας έτσι τις πρωτοφανείς, τις οποίες μετατρέπουν σε μια προέκταση του παρελθόντος. Έτσι ευνοείται η κανονικοποίηση του μη κανονικού, και η καταπολέμηση του πρωτόγνωρου γίνεται μια ακόμη πιο άνιση μάχη.

Πριν από μερικά χρόνια, σε μια νυχτερινή καταιγίδα, το σπίτι μας χτυπήθηκε από κεραυνό κι εγώ διδάχτηκα ένα ανεξίτηλο μάθημα όσον αφορά το πώς το πρωτόγνωρο μπορεί να ματαιώνει κάθε απόπειρα κατανόησης. Σχεδόν αμέσως μετά το χτύπημα του κεραυνού από τον κάτω όροφο άρχισε να ανεβαίνει πυκνός μαύρος καπνός από την εσωτερική σκάλα και προς το σαλόνι. Έχοντας τεθεί επί ποδός και αφού καλέσαμε την πυροσβεστική, θεώρησα πως είχα ένα δύο λεπτά τα οποία μπορούσα να εκμεταλλευτώ πριν βγω από το σπίτι για να βρεθώ με την οικογένειά μου. Πρώτα έτρεξα στον πάνω όροφο και έκλεισα τις πόρτες των μπάνιων ώστε να τα προστατέψω από τη ζημιά που θα προκαλούνταν από τον καπνό. Έπειτα όρμησα στο σαλόνι απ' όπου μάζεψα όσο περισσότερα άλμπουμ με οικογενειακές φωτογραφίες μπορούσα να κουβαλήσω και τα άφησα έξω, κάτω από το στέγαστρο της βεράντας, για να τα σώσω. Τη στιγμή που ο καπνός

ήταν έτοιμος να με φτάσει ο πυραγός ήρθε και με άρπαξε από τον ώμο τραβώντας με έξω από την πόρτα. Καθώς στεκόμασταν εν μέσω καταρρακτώδους βροχής και χωρίς κανείς μας να το περμένει, είδαμε το σπίτι μας να γίνεται παρανάλωμα του πυρός.

Διδάχτηκα πολλά από εκείνη τη φωτιά· μεταξύ των σημαντικότερων ήταν η αδιόρατη φύση του πρωτόγνωρου. Σε εκείνη την πρώιμη φάση της κρίσης μπορούσα να φανταστώ το σπίτι μας σημαδεμένο από τον καπνό, αλλά αδυνατούσα να διανοηθώ τον αφανισμό του. Επεξεργάστηκα τα τεκταινόμενα υπό το πρίσμα των έως τότε βιωμάτων μου, οραματιζόμενη μια καθ' όλα δυσάρεστη αλλά σε τελική ανάλυση διαχειρίσιμη παράκαμψη η οποία θα οδηγούσε και πάλι στο status quo. Επειδή αδυνατούσα να διακρίνω το πρωτόγνωρο, το μόνο που μπορούσα να κάνω ήταν να κλείσω τις πόρτες δωματίων τα οποία τελικά θα γίνονταν στάχτη και να αναζητήσω προστασία σε μια βεράντα η οποία ήταν μοιραίο να ερειπωθεί. Ήμουν ανίκανη να διαγνώσω περιστάσεις για τις οποίες δεν είχα κάποιο βιωματικό σημείο αναφοράς.

Το 2006 άρχισα να μελετώ την εμφάνιση του φαινομένου που τελικά αποκάλεσα κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Η έρευνα περιλάμβανε συνεντεύξεις επιχειρηματιών και προσωπικού ενός φάσματος εταιρειών τεχνολογίας στις Ηνωμένες Πολιτείες και στη Βρετανία. Για πολλά χρόνια θεωρούσα πως οι απρόσμενες και ανησυχητικές πρακτικές που κατέγραφα ήταν απλώς παρακάμψεις της κύριας οδού: παραβλέψεις σε επίπεδο διαχείρισης, εσφαλμένη κρίση και εσφαλμένη κατανόηση των περιστάσεων.

Τα δεδομένα της έρευνάς μου καταστράφηκαν εκείνο το βράδυ από τη φωτιά, και όταν πλέον ξεκίνησα πάλι, στις αρχές του 2011, ήταν σαφές πως ο έως τότε τρόπος θεώρησής μου, αυτός που παραφράζει ένα αυτοκίνητο ως μηχανική άμαξα, δεν ήταν σε θέση να εξηγήσει και να δικαιολογήσει την κατάσταση που διαμορφωνόταν. Πολλές λεπτομέρειες είχαν χαθεί ανάμεσα στα χαμόδεντρα ενός δάσους, όμως τα ίδια τα δέντρα πλέον ξεπρόβαλλαν διαυγέστερα απ' ό,τι στο παρελθόν: Ο καπιταλισμός της πληροφορίας είχε αρχίσει να κλίνει σε μεγάλο βαθμό προς μια νέα φιλοσοφία συσσώρευσης, η οποία διέθετε δικούς της πρωτοφανείς μηχανισμούς, οικονομικές επιταγές και αγορές. Μου κατέστη σαφές πως αυτό το νέο καθεστώς είχε απομακρυνθεί από τις σταθερές και τις πρακτικές που ιστορικά χαρακτήριζαν τον καπιταλισμό, και το αποτέλεσμα αυτής της απομάκρυνσης ήταν κάτι αναπάντεχο και πρωτόγνωρο.

Βεβαίως, η άνοδος ενός συστήματος πρωτόγνωρου στην ιστορία της οικονομίας δεν μπορεί να συγκριθεί με ένα καμένο σπίτι. Οι ενδείξεις μιας καταστροφικής φωτιάς ίσως δεν είχαν κάποιο ορατό αντίκρισμα στα δικά μου βιώματα, ωστόσο δεν ήταν εν γένει πρωτόγνωρες. Αντιθέτως, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός συνιστά έναν νέο παράγοντα στην ιστορία – έναν παράγοντα sui generis και χωρίς προηγούμενο. Δεν ανήκει σε κάποιο υποσύνολο και δεν διαθέτει κοινά χαρακτηριστικά. Πρόκειται για ένα διακριτό νέο σύμπαν με τους δικούς του φυσικούς νόμους και τον δικό του χωροχρόνο. Οι μέρες εκεί διαρκούν 67 ώρες, ο ουρανός είναι σμαραγδένιος, οι ορσειρές ανάποδες και το νερό στεγνό.

Όπως και να 'χει, κινδυνεύουμε εμφανώς από το να αρχίσουμε να κλείνουμε πόρτες δωματίων λίγο πριν αυτά γίνουν στάχτη. Η πρωτόγνωρη υφή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού τον έχει προικίσει με την ευχέρεια να παρακάμπτει την όποια σταθερή αντίσταση επειδή η υπάρχουσα εννοιολογική φαρέτρα δεν αρκεί ώστε να τον περιγράψει σε ικανό βαθμό. Βασιζόμαστε σε κατηγορίες όπως το «μονοπώλιο» ή το «προσωπικό απόρρητο» στην προσπάθειά μας να προβάλουμε αντίσταση στις πρακτικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, και ασχέτως αν αυτά τα ζητήματα είναι όντως ζωτικής σημασίας, και ανεξάρτητα από το αν η δραστηριότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι όντως μονοπωλιακή και αποτελεί απειλή για τον ιδιωτικό βίο, οι υπάρχουσες κατηγορίες δεν είναι σε θέση να σκιαγραφήσουν και να πλήξουν τις ουσιαστικότερες και καινοφανείς πτυχές αυτού του νέου καθεστώτος.

Τίθεται το εξής ερώτημα: θα παραμείνει ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός στην ίδια τροχιά καταλήγοντας η κυρίαρχη λογική συσσώρευσης της εποχής μας ή εντέλει θα έχει τη μοίρα της πελαγόρνιθας; Ένα τρομακτικό αλλά σε τελική ανάλυση καταδικασμένο είδος· ένα αδιέξοδο στην ευρύτερη πορεία του καπιταλισμού. Και αν όντως είναι καταδικασμένος, τι θα επιφέρει το τέλος του; Τι συνεπάγεται ένα αποτελεσματικό εμβόλιο για την καταπολέμησή του;

Η σύνθεση οποιουδήποτε εμβολίου ξεκινά με την ολοκληρωμένη γνώση της ασθένειας που καταπολεμά. Αυτό το βιβλίο αποτελεί ένα ταξίδι με προορισμό την κατανόηση των ακατάληπτων, πρωτοφανών και ασύλληπτων ακόμη διαστάσεων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Πηγή ενέργειάς του είναι η πεποίθηση πως η κατανόηση του πρωτόγνωρου απαιτεί μια εκ νέου παρατήρηση, ανάλυση και ονοματοδοσία ως πρώτο βήμα για μια αποτελεσματική αναμέτρηση με

αυτό. Τα επόμενα κεφάλαια πραγματεύονται τις ειδικές συνθήκες οι οποίες επέτρεψαν στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό να ριζώσει και να ανθίσει. Επιπλέον, θα γνωρίσουμε τους «θεμελιώδεις νόμους της κίνησης» του κατασκοπευτικού καπιταλισμού οι οποίοι διέπουν τη δραστηριότητα και την εξάπλωση αυτής της μορφής αγοράς: τους κεφαλαιώδεις μηχανισμούς της, τις οικονομικές επιταγές της, τις οικονομίες εφοδιασμού, τους συσχετισμούς εξουσίας και τις αρχές της κοινωνικής οργάνωσης. Αν είναι να κλείσουμε μερικές πόρτες, ας σιγουρευτούμε πως κλείνουμε τις σωστές.

V. Τα νήματα και αυτοί που τα κινούν

Η προσπάθειά μας να αναμετρηθούμε με το πρωτόγνωρο ξεκινά από την επίγνωση πως στόχος μας δεν είναι τα νήματα, αλλά αυτοί που τα κινούν. Ένα πρώτο εμπόδιο για την κατανόηση είναι η σύγχυση μεταξύ κατασκοπευτικού καπιταλισμού και της τεχνολογίας την οποία αυτός μετέρχεται. ~~Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός δεν είναι τεχνολογία~~· είναι μια φιλοσοφία η οποία διαποτίζει την τεχνολογία και της μεταγγίζει τη βούλησή του. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είναι μια μορφή αγοράς που ενώ έχει υπόσταση μόνο εντός ψηφιακού πλαισίου, δεν ταυτίζεται με αυτό. Όπως μας έδειξε το παρελθόν του Νοήμονος Σπιτιού και όπως θα δούμε και πάλι στο Κεφάλαιο 2, το ψηφιακό στοιχείο μπορεί να πάρει πολλές μορφές σε συνάρτηση με τις κοινωνικές και οικονομικές φιλοσοφίες οι οποίες του εμφυσούν ζωή. Εμπνευστής του αναγραφόμενου τιμήματος της υποτέλειας και της απόγνωσης είναι ο καπιταλισμός, όχι η τεχνολογία.

Η επίγνωση πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είναι μια φιλοσοφία σε εφαρμογή και όχι μια τεχνολογία είναι ουσιώδης, μιας και οι πρεσβευτές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού θέλουν να μας κάνουν να πιστέψουμε πως οι πρακτικές τους είναι αναπόφευκτες εκφάνσεις της τεχνολογίας που χρησιμοποιούν. Για παράδειγμα, το 2009 το κοινό πρωτοέμαθε πως η Google διατηρεί το ιστορικό των αναζητήσεών μας επ' αόριστον· τα δεδομένα μας μετασκευάζονται και διατίθενται ως πρώτες ύλες, με αποδέκτες, μεταξύ άλλων, τις μυστικές υπηρεσίες και τις αστυνομικές αρχές. Όταν ο πρώην διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας Έρικ Σμιτ (Eric Schmidt) ρωτήθηκε για αυτές τις πρακτικές, ανέφερε φιλοσοφώντας ότι: «Η αλήθεια είναι πως οι μηχανές αναζήτησης, συμπεριλαμβανομένης και αυτής της Google,

όντως διατηρούν αυτά τα δεδομένα για σεβαστό χρονικό διάστημα».[14]

Επί της ουσίας, τα δεδομένα δεν τα διατηρούν οι μηχανές αναζήτησης – τα διατηρεί ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. Τα λεγόμενα του Σμιτ αποτελούν συνήθη τακτική παραπλάνησης που αποπροσανατολίζει το κοινό εντάσσοντας τις εμπορικές επιταγές και την τεχνολογική αναγκαιότητα σε ένα ενιαίο σώμα. Έτσι καμουφλάρονται οι σαφείς πρακτικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού καθώς και η βούληση που επιτρέπει να διαρρεύσει ο συγκεκριμένος τύπος Αναζήτησης της Google. Πάνω απ' όλα, όμως, τα λεγόμενά του Σμιτ κάνουν τις πρακτικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού να μοιάζουν νομοτελειακές, όταν ουσιαστικά πρόκειται για σχολαστικά μελετημένα και αφειδώς χρηματοδοτημένα μέσα επίτευξης ιδίων εμπορικών στόχων. Στο Κεφάλαιο 7 θα εξετάσουμε αναλυτικά αυτή την έννοια της «νομοτελειακότητας». Προς το παρόν αρκεί να αναφέρουμε πως, παρά τη φουτουριστική αίσθηση των πολυσύνθετων ψηφιακών καινοτομιών, το μήνυμα των εταιρειών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού διαφέρει ελάχιστα από τις ιδέες οι οποίες εκθειάζονταν στο μότο της Διεθνούς Έκθεσης του Σικάγο το 1933: «Η Επιστήμη Ανακαλύπτει – Η Βιομηχανία Εφαρμόζει – Ο Άνθρωπος Ακολουθεί».

Εάν θέλουμε να αναχαιτίσουμε τέτοιου τύπου αξιώσεις περί τεχνολογικής νομοτελειακότητας πρέπει να εδραιώσουμε τα σημεία αναφοράς μας. Δεν μπορούμε να αξιολογήσουμε την παρούσα τροχιά του πολιτισμού της πληροφορίας πριν κατανοήσουμε πλήρως πως η τεχνολογία ούτε είναι ούτε και θα είναι ποτέ κάτι αυτόνομο· κάτι που υφίσταται σε οικονομικό και κοινωνικό κενό. Επομένως, δεν υφίσταται τεχνολογική νομοτέλεια. Η τεχνολογία είναι πάντα μέσο επίτευξης οικονομικών στόχων, όχι αυτοσκοπός. Στη σύγχρονη εποχή το DNA της τεχνολογίας βαδίζει εξαρχής στα χνάρια του «οικονομικού προσανατολισμού», κατά τον προσδιορισμό του κοινωνιολόγου Μαξ Βέμπερ.

Οι οικονομικές επιδιώξεις, παρατηρεί ο Βέμπερ, είναι πάντα συνυφασμένες με την εξέλιξη και την εφαρμογή της τεχνολογίας. Η «οικονομική δραστηριότητα» ορίζει τους στόχους, ενώ η τεχνολογία παρέχει τα «κατάλληλα *μέσα*». Σύμφωνα με τη γενική περιγραφή του Βέμπερ: «Το γεγονός πως αυτό που αποκαλούμε σύγχρονη τεχνολογική εξέλιξη είναι κατά κύριο λόγο οικονομικά προσανατολισμένο προς την αποκομιδή κέρδους αποτελεί μια από τις πρωταρχικές αλήθειες όσον αφορά την ιστορία της τεχνολογίας».[15] Σε μια σύγχρονη

καπιταλιστική κοινωνία η τεχνολογία ήταν, είναι και πάντα θα είναι αντανάκλαση των οικονομικών στόχων οι οποίοι της δίνουν κατεύθυνση. Ένα πείραμα που ίσως άξιζε τον κόπο να γίνει θα ήταν να διαγράψουμε τη λέξη «τεχνολογία» από το λεξιλόγιό μας κι έπειτα να παρατηρήσουμε πόσο χρόνο θα έπαιρνε να αποκαλυφθούν τα αληθινά κίνητρα του καπιταλισμού.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός χρησιμοποιεί πολλές τεχνολογίες, ωστόσο δεν είναι συνώνυμος με καμία από αυτές. Στη δραστηριότητά του επιστρατεύονται πλατφόρμες, χωρίς όμως αυτά τα δύο να ταυτίζονται. Χρησιμοποιεί τη μηχανική νοημοσύνη, αλλά δεν μπορεί να απλουστευθεί σε επίπεδο μηχανής. Παράγει αλγόριθμους και βασίζεται σε αυτούς, αλλά ο ίδιος δεν είναι αλγόριθμος. Οι ιδιάζουσες οικονομικές επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού απορρέουν από εκείνους που κινούν τα νήματα, οι οποίοι, πίσω από το παραπέτασμα, διευθύνουν τις μηχανές και τις κινητοποιούν. Αυτές οι επιταγές, ας μου επιτραπεί άλλη μια μεταφορά, μοιάζουν με τα μαλακά μόρια του σώματός μας τα οποία, παρόλο που δεν είναι ορατά με ακτινογραφία, κάνουν όλη τη δουλειά της σύνδεσης οστών και μυών. Δεν είμαστε οι μόνοι που πέφτουμε θύματα της τεχνολογικής ψευδαίσθησης. Πρόκειται για ένα διαχρονικό κοινωνιολογικό ζήτημα, εξίσου παλιό με τον Δούρειο Ίππο. Εντούτοις, γενιά τη γενιά βουλιάζουμε στην ίδια κινούμενη άμμο, ξεχνώντας πως η τεχνολογία αποτελεί έκφραση αλλότριων συμφερόντων. Στη σύγχρονη ιστορία είχαμε να κάνουμε με τα συμφέροντα του κεφαλαίου και στις μέρες μας με το κατασκοπευτικό κεφάλαιο, το οποίο διαπλάθει το ψηφιακό περιβάλλον και προδιαγράφει την τροχιά μας προς το μέλλον. Στόχος αυτού του βιβλίου είναι η σκιαγράφηση των νόμων που διέπουν τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό και δίνουν υπόσταση στους σύγχρονους ιδιότυπους Δούρειους Ίππους. Για να το πετύχουμε αυτό θα πρέπει να διατυπώσουμε ξανά παμπάλαια ερωτήματα τα οποία πλανώνται βαριά πάνω από τη ζωή μας, τις κοινωνίες μας και τον πολιτισμό μας.

Δεν είναι η πρώτη φορά που βρισκόμαστε στο κατώφλι μιας σαρωτικής εποχής. «Εδώ και ουκ ολίγο καιρό πελαγοδρομούμε. Επιχειρούμε να κουμαντάρουμε έναν καινούριο πολιτισμό με παλιές μεθόδους, αντί να προσπαθούμε να τον αναπλάσουμε». Ο Τόμας Έντισον, σε επιστολή του στον Χένρι Φορντ, εξέθετε εν έτει 1912 το όραμά του για έναν νέο βιομηχανικό πολιτισμό. Ο Έντισον ανησυχούσε για τον βιομηχανικό καπιταλισμό θεωρώντας πως η όποια προοπτι-

κή υπηρέτησης της προόδου της ανθρωπότητας θα ματαιωνόταν από την ακράδαντη εξουσία των μεγιστάνων και από τις μονοπωλιακές τακτικές των βασιλείων τους. Στηλίτευσε την «αλόγιστη σπατάλη» και την «απανθρωπιά» του αμερικανικού καπιταλισμού: «Η παραγωγή μας, το εργατικό μας δίκαιο, η φιλανθρωπία μας, οι σχέσεις μεταξύ κεφαλαίου και εργατικού δυναμικού, η διανομή μας – όλα είναι λάθος, σε πλήρη αποδιοργάνωση». Τόσο ο Έντισον όσο και ο Φορντ αντιλαμβάνονταν πως ο σύγχρονος βιομηχανικός καπιταλισμός, για τον οποίο έτρεφαν τόσες ελπίδες, είχε εκτραπεί από την πορεία του και κατευθυνόταν προς ένα θλιβερό μέλλον, στιγματισμένο από τη δυστυχία των πολλών και την ευημερία των λίγων.

Εν προκειμένω, ο Έντισον και ο Φορντ αντιλαμβάνονταν πως το ηθικό ύφος του βιομηχανικού πολιτισμού θα διαμορφωνόταν από τις καπιταλιστικές πρακτικές οι οποίες αναδείχτηκαν σε κυρίαρχο καθεστώς εκείνη την εποχή. Θεωρούσαν πως η Αμερική και εντέλει ολόκληρος ο κόσμος θα έπρεπε να σφυρηλατήσουν έναν νέο, συνετότερο καπιταλισμό, ώστε να αποτραπεί ένα μέλλον δυστυχίας και σύγκρουσης. Σύμφωνα με τον Έντισον, τα πάντα θα έπρεπε να επαναπροσδιοριστούν: Ναι στις νέες τεχνολογίες, αρκεί αυτές να αντανακλούν νέες μεθόδους συναίσθησης και εκπλήρωσης των ανθρώπινων αναγκών, νέα οικονομικά μοντέλα ικανά να μετουσιώσουν αυτές τις νέες μεθόδους σε κέρδος και ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο το οποίο θα μπορούσε να υποστηρίξει τα παραπάνω. Είχε ξημερώσει ένας νέος αιώνας, όμως η εξέλιξη του καπιταλισμού όπως και ο διασαλευμένος πολιτισμός δεν συμβάδιζαν με το ημερολόγιο ή το ρολόι. Παρόλο που ήταν 1912, ο 19ος αιώνας αρνούνταν να παραδώσει τα σκήπτρα στον 20ό.

Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τον καιρό μας. Καθώς γράφω αυτές τις λέξεις, προσεγγίζουμε το τέλος της δεύτερης δεκαετίας του 21ου αιώνα και ακόμη σπαρασσόμαστε από τις οικονομικές και κοινωνικές αντιθέσεις του 20ού. Αυτές οι αντιθέσεις δόμησαν τη σκηνή πάνω στην οποία ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός έκανε το ντεμπούτο του και αναδείχτηκε σε πρωταγωνιστή, όντας ο εμπνευστής ενός νέου κεφαλαίου στη μακρά ιστορία της εξέλιξης του καπιταλισμού. Αυτό είναι το ταραχώδες πλαίσιο στο οποίο θα στραφούμε στις αρχικές σελίδες του Πρώτου Μέρους: το έδαφος όπου πρέπει να σταθούμε ώστε να αξιολογήσουμε το αντικείμενό μας στο αρμόζον πλαίσιο. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός δεν είναι ένα ατύχημα που προέκυψε από τον υπερβάλλοντα ζήλο των τεχνολόγων – εί-

ναι μια ανεξέλεγκτη έκφανση του καπιταλισμού, η οποία έμαθε να σφετερίζεται εντέχνως τις ιστορικές συνθήκες ώστε να εξασφαλίζει και να θωρακίζει την ευδοκίμησή της.

VI. Σύνοψη, άξονες και πηγές του βιβλίου

Αυτό το βιβλίο γράφτηκε ως μια πρώτη χαρτογράφηση μιας terra incognita, μια αρχική απόπειρα η οποία ελπίζω πως θα ανοίξει τον δρόμο για περισσότερους εξερευνητές. Η προσπάθεια κατανόησης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και των συνεπειών του έχει χαράξει μια ατραπό η οποία τέμνει πολλά επιστημονικά πεδία και ιστορικές περιόδους. Στόχος μου είναι να αναπτύξω τους εννοιολογικούς άξονες και το πλαίσιο που θα μας δώσουν τη δυνατότητα να αναγνωρίσουμε ένα στερεότυπο μοτίβο σε επιφανειακά ετερόκλητες έννοιες, φαινόμενα και αποσπάσματα ρητορικής και πρακτικών. Έτσι, κάθε νέο σημείο πάνω στον χάρτη συμβάλλει στη σύνθεση μιας πλήρους εικόνας εκείνου που κινεί τα νήματα πίσω από το παραπέτασμα.

Πολλά από τα σημεία του χάρτη χαράσσονται υπό το βάρος ακαριαίων τάσεων σε πολυκύμαντες περιόδους. Στην προσπάθειά μου να κατανοήσω τις σύγχρονες εξελίξεις, η μέθοδός μου ήταν να εντοπίζω το μοτίβο που χαρακτηρίζει τον πυρήνα αυτού του κυκεώνα τεχνολογικών γραναζιών και επιχειρηματικής ρητορικής. Το μέτρο της επιτυχίας μου θα είναι το κατά πόσο αυτός ο χάρτης και οι έννοιες που εμπεριέχει ρίχνουν φως στο πρωτόγνωρο και μας εφοδιάζουν με μια συμπαγέστερη και σφαιρικότερη αφομοίωση της ταχύτατης ροής γεγονότων τα οποία κοχλάζουν γύρω μας όσο ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός επιδιώκει τον απώτερο στόχο του – την οικονομική και κοινωνική κυριαρχία.

Η *Εποχή του Κατασκοπευτικού Καπιταλισμού* χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Καθένα από αυτά αποτελείται από τέσσερα με πέντε κεφάλαια καθώς και από ένα ακόμη, εν είδει κατακλείδας, το οποίο απαρτίζεται από την εννοιοποίηση όσων έχουν προηγηθεί καθώς και από σχετικούς στοχασμούς. Το Πρώτο Μέρος πραγματεύεται τα θεμέλια του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: τις απαρχές του και τα πρώτα στάδια της εξέλιξής του. Το Κεφάλαιο 2 ξεκινά με μια περιγραφή της σκηνής πάνω στην οποία έκανε το ντεμπούτο του και αναδείχτηκε ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. Η σκιαγράφηση αυτού του σκηνι-

κού έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί φοβάμαι πως εδώ και πολύ καιρό συμβιβαζόμαστε με επιδερμικές ερμηνείες όσον αφορά τη ραγδαία άνοδο και τη γενική αποδοχή των πρακτικών που σχετίζονται με τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Για παράδειγμα, έχουμε αποδώσει υπαιτιότητα στις «ευκολίες» του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ή στο γεγονός πως πολλές από τις υπηρεσίες του είναι «δωρεάν». Στον αντίποδα αυτού το Κεφάλαιο 2 εξερευνά τις κοινωνικές συνθήκες οι οποίες εισήγαγαν το ψηφιακό στοιχείο στην καθημερινή μας ζωή και έδωσαν τη δυνατότητα στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό να ριζώσει και να ανθίσει. Περιγράφω τη «σύγκρουση» μεταξύ αφενός των μακραίωνων ιστορικών ζυμώσεων της ατομικοποίησης οι οποίες έχουν διαμορφώσει τη διαβίωσή μας ως αυτοπροσδιοριζόμενες οντότητες και αφετέρου του αφιλόξενου κοινωνικού περιβάλλοντος το οποίο έχει διαμορφωθεί έπειτα από λίγες μόνο δεκαετίες καθεστώτος νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής στους κόλπους του οποίου η αίσθηση της προσωπικής αξίας και η ανάγκη του αυτοπροσδιορισμού υπονομεύονται κατά κόρον. Η οδύνη και η απογοήτευση που επισύρει αυτή η αναμέτρηση ήταν και η συγκυρία η οποία μας έστρεψε προς το διαδίκτυο για την ικανοποίηση βασικών αναγκών, υποτάσσοντάς μας, τελικά, στο δρακόντειο quid pro quo του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Στη συνέχεια του Πρώτου Μέρους εξετάζεται σχολαστικά η επινόηση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και τα αρχικά στάδια της εξέλιξής του από την Google, ξεκινώντας από την ανακάλυψη και την πρώιμη φάση του στοιχείου που αργότερα θα μετεξελισσόταν στους δομικούς μηχανισμούς του, στις οικονομικές του επιταγές και στους «νόμους κίνησής» του. Παρ' όλη την τεχνολογική δεινότητα και την πληροφορική μαεστρία της Google, τα πραγματικά εύσημα για την επιτυχία της αποδίδονται στους αιρετικούς κοινωνικούς συσχετισμούς που θέσπισε η εταιρεία, με αφετηρία την περιφρόνηση των στεγανών του ιδιωτικού βίου και της ηθικής ακεραιότητας του αυτόνομου ατόμου. Απεναντίας, οι εκφραστές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επέβαλαν το δικαίωμά τους να εισβάλλουν στη ζωή μας κατά το δοκούν και να σφετερίζονται το δικαίωμα λήψης προσωπικών αποφάσεων, προωθώντας τη μονόπλευρη παρακολούθηση και την αυθαίρετη εξόρυξη προσωπικών δεδομένων με απώτερο σκοπό το κέρδος άλλων. Αυτές οι χωροκατακτητικές αξιώσεις ευδοκίμησαν εξαιτίας της απουσίας ενός αναχαιτιστικού νομικού πλαισίου, εξαιτίας των αμοιβαίων συμφερόντων μεταξύ νεόκοπων καπιταλιστών

και κρατικών μυστικών υπηρεσιών και εξαιτίας του πείσματος με το οποίο η εταιρεία υπερασπίστηκε την καινούρια της επικράτεια. Τελικά, η Google συνέταξε ένα σύνολο στρατηγικών κανόνων βάσει των οποίων η δραστηριότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού καθιερώθηκε ως η κυρίαρχη μορφή καπιταλισμού της πληροφορίας, προσελκύοντας νέους διεκδικητές οι οποίοι δεν βλέπουν την ώρα να μπουν στην κούρσα για τα έσοδα που υπόσχεται ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. Έχοντας όλα αυτά τα επιτεύγματα στο ενεργητικό της, η Google αλλά και το διαστελλόμενο σύμπαν των ανταγωνιστών της δρέπουν τα οφέλη εξωπραγματικών ανισοτήτων γνώσης και εξουσίας – ανισότητες πρωτοφανείς στην έως τώρα πορεία του ανθρώπου. Θεωρώ πως για να κατανοήσουμε καλύτερα τη σημασία αυτών των εξελίξεων θα πρέπει να την αντιμετωπίσουμε σαν μια ιδιωτικοποίηση του *κοινωνικού καταμερισμού* της *μάθησης*, του ουσιαστικότερου άξονα κοινωνικής οργάνωσης τον 21ο αιώνα.

Το Δεύτερο Μέρος παρακολουθεί τη μετάβαση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού από το διαδικτυακό περιβάλλον στον πραγματικό κόσμο, αποτέλεσμα του αγώνα δρόμου για ολοένα πιο αξιόπιστα προϊόντα πρόγνωσης. Εδώ εξερευνούμε αυτό το νέο *εμπόριο γεγονότων*, καθώς όλες οι πτυχές του ανθρώπινου βίου διεκδικούνται ως πρώτες ύλες και δυνάμει συμπεριφορικά δεδομένα. Λάβαρο και καθοριστικός παράγοντας στην επιτυχία αυτού του νέου εγχειρήματος είναι η ιδέα της «εξατομίκευσης», ένα προκάλυμμα για ασύδοτους μηχανισμούς εξόρυξης οι οποίοι απογυμνώνουν τις μύχιες πτυχές της καθημερινής ζωής. Καθώς ο ανταγωνισμός εντείνεται, οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού αντιλαμβάνονται πως η εξόρυξη του ανθρώπινου βίου δεν είναι αρκετή. Οι πρώτες ύλες από τις οποίες προκύπτουν τα ακριβέστερα προϊόντα πρόγνωσης πηγάζουν από την παρέμβαση στην ίδια μας τη ζωή με την προοπτική της τροποποίησης της συμπεριφοράς μας και την υπηρέτηση των εμπορικών συμφερόντων των επιχειρηματιών. Τα νέα αυτοματοποιημένα πρωτόκολλα είναι σχεδιασμένα ώστε να επηρεάζουν και να τροποποιούν την ανθρώπινη συμπεριφορά σε αρμόζουσα κλίμακα, ενώ ταυτόχρονα μετατρέπουν τα μέσα παραγωγής σε υποσύνολο των νέων και σύνθετων *μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης*. Αυτά τα νέα πρωτόκολλα τα βλέπουμε επί το έργον στα πειράματα επιδεκτικότητας της Facebook και στο Pokémon Go, το «παιχνίδι» επαυξημένης πραγματικότητας και πνευματικό τέκνο της Google. Το γεγονός πως μόλις πριν από μερικές δεκαετίες η αμερικανική κοινωνία είχε αποκηρύξει

τις μεθόδους μαζικής συμπεριφορικής τροποποίησης ως απορριπτέες και απειλητικές για την ατομική αυτονομία και τη δημοκρατική τάξη αποτελεί ένδειξη της ψυχικής μας αδρανοποίησης. Σήμερα οι ίδιες πρακτικές συναντούν ελάχιστες ενστάσεις, πόσο μάλλον ενεργή αντίσταση, καθώς βαδίζουν ολοταχώς προς την επακόλουθη κερδοφορία. Τέλος, θεωρώ τις πρακτικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού καταπάτηση του στοιχειώδους δικαιώματος στην *ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου*, την κινητήρια δύναμη η οποία επιτρέπει στον άνθρωπο να φαντάζεται, να σχεδιάζει, να υπόσχεται και να οικοδομεί το μέλλον του. Πρόκειται για μια ουσιώδη διάσταση της ελεύθερης βούλησης ή, ακόμη καλύτερα, των ψυχικών αποθεμάτων απ' όπου αντλούμε τη *βούληση να υλοποιήσουμε τη βούλησή μας*. Έτσι, διατυπώνω το εξής ερώτημα το οποίο και απαντώ: *Πώς κατάφεραν να τη γλιτώσουν ατιμώρητοι;* Το Δεύτερο Μέρος τελειώνει με έναν στοχασμό πάνω στην αλλοτινή και στη μελλοντική μας ιστορία. *Γνωρίζοντας πόσο επικίνδυνα κλόνισε τη φύση ο βιομηχανικός καπιταλισμός, τι χάος θα μπορούσε να προκαλέσει ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός στην ανθρώπινη φύση;*

Το Τρίτο Μέρος εξετάζει την άνοδο της εργαλειοθηρικής εξουσίας και την υποστασιοποίησή της ως μιας διάχυτης, αισθητηριακής, διασυνδεδεμένης ψηφιακής υποδομής την οποία αποκαλώ *Ο Μεγάλος Αλλότριος*. Ταυτόχρονα επεξεργάζεται το καινοφανές και βαθιά αντιδημοκρατικό όραμα για την κοινωνία και τους κοινωνικούς συσχετισμούς που συνεπάγονται τα παραπάνω. Διατυπώνω την άποψη πως η εργαλειοθηρία αποτελεί ένα πρωτόγνωρο είδος εξουσίας το οποίο έχει διαφύγει της όποιας κατανόησης εν μέρει ως σύμπτωμα του *συνδρόμου της μηχανικής άμαξας*. Η εργαλειοθηρική εξουσία εξετάζεται υπό το παλαιό πρίσμα του ολοκληρωτισμού, γεγονός που επισκιάζει τις διαφορετικές και επικίνδυνες πτυχές της. Ο ολοκληρωτισμός ήταν η μεταλλαγή του κράτους σε φορέα ολοκληρωτικής κατοχής εξουσιών. Η εργαλειοθηρική εξουσία και η ενσάρκωσή της, ο Μεγάλος Αλλότριος, σηματοδοτούν τη μεταλλαγή της αγοράς σε φορέα βέβαιων ενδεχομένων, ένα εγχείρημα το οποίο είναι αδιανόητο εκτός ψηφιακού πλαισίου και εκτός της φιλοσοφίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Ονοματίζοντας και ανατέμνοντας την εργαλειοθηρική εξουσία, εξερευνώ τις εννοιακές απαρχές της στην πρώιμη θεωρητική φυσική και στη μετεξέλιξή της στο έργο του ριζοσπάστη συμπεριφοριστή Μπ. Φ. Σκίνερ (B. F. Skinner).

Το Τρίτο Μέρος ακολουθεί τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό στη

δεύτερη φάση του. Η πρώτη ήταν η μετάβαση από τον εικονικό κόσμο στον πραγματικό. Η δεύτερη ήταν η μετατόπιση του επίκεντρου των δραστηριοτήτων του από τον πραγματικό κόσμο στον κοινωνικό, καθιστώντας την ίδια την κοινωνία νέο αντικείμενο εξόρυξης και ελέγχου. Το όραμα της βιομηχανικής κοινωνίας ως μιας καλοκουρδισμένης μηχανής συναντά εκείνο της εργαλειοθηρικής κοινωνίας ως μιας ανθρώπινης προσομοίωσης συστημάτων μηχανικής μάθησης· ένας συλλογικός νους συρρέουσας διάρθρωσης, κάθε συστατικό στοιχείο του οποίου μαθαίνει και λειτουργεί σε συνάρτηση με όλα τα υπόλοιπα. Σε αυτό το μοντέλο μηχανικής συρροής η «αυτονομία» των επιμέρους εξαρτημάτων είναι ταγμένη στις γνωσιακές βλέψεις ολόκληρου του συστήματος. Η εργαλειοθηρική εξουσία στοχεύει στη μεθοδική διαμόρφωση, στην ποδηγέτηση και στην εναρμόνιση της κοινωνίας με σκοπό την επίτευξη μια ανάλογης *κοινωνικής συρροής*, στην οποία το αγελαίο αίσθημα και η υπολογιστική βεβαιότητα αντικαθιστούν την πολιτική και τη δημοκρατία, απαλείφοντας έτσι την αισθητή πραγματικότητα και τον κοινωνικό ρόλο της ατομικοποιημένης ύπαρξης. Τα νεότερα μέλη της κοινωνίας μας ήδη βιώνουν πολλές από τις συνέπειες αυτής της ισοπεδωτικής δυναμικής με την προσκόλλησή τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης – το πρώτο παγκόσμιας κλίμακας πείραμα πάνω σε έναν ανθρώπινο μεθοδευτικό χώρο. Αναλογίζομαι το τίμημα αυτών των εξελίξεων όσον αφορά ένα δεύτερο στοιχειώδες δικαίωμα: *το δικαίωμα στο άσυλο*. Η ανθρώπινη ανάγκη για ένα απαραβίαστο προσωπικό καταφύγιο αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των πολιτισμένων κοινωνιών από τους αρχαίους χρόνους. Ωστόσο, αυτό πλέον βάλλεται, καθώς το κατασκοπευτικό κεφάλαιο δημιουργεί έναν κόσμο «χωρίς οδούς διαφυγής» με βαθιές συνέπειες για το ανθρώπινο μέλλον, όντας στο μεταίχμιο αυτής της νέας μορφής εξουσίας.

Στο τελευταίο κεφάλαιο καταλήγω πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός παρεκκλίνει πρωτοφανώς από τις ιστορικές σταθερές του καπιταλισμού της αγοράς, αξιώνοντας όχι μόνο απεριόριστη ελευθερία *αλλά και* απόλυτη γνώση· εγκαταλείπει, λοιπόν, τη σχέση αντιποδοτικότητας μεταξύ καπιταλισμού, ανθρώπων και κοινωνίας, και επιβάλλει ένα ολοκληρωτικό κολεκτιβιστικό όραμα μιας ζωής ευθυγραμμισμένης με όλες τις υπόλοιπες. Σε αυτό το όραμα οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και το ιερατείο της πληροφορίας βρίσκονται επικεφαλής της επιτήρησης και του ελέγχου. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός και η ταχύτατα συσσωρευόμενη ερ-

γαλειοθηρική εξουσία σπάνε το φράγμα του καπιταλιστικού οράματος όπως έχει διαμορφωθεί ιστορικά, διεκδικώντας κυριαρχικά δικαιώματα επί ανθρώπων, κοινωνιών και πολιτικής – μια επικράτεια η οποία εκτείνεται πολύ πέρα από το σύνηθες θεσμικό έδαφος του ιδιωτικού τομέα και της αγοράς. Για τους λόγους αυτούς ο όρος που ίσως περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό είναι *πραξικόπημα από τα πάνω* – όχι μια ανατροπή του κράτους, αλλά μια ανατροπή της αυτοκυριαρχίας των ανθρώπων και μια συνισταμένη η οποία υπαγορεύει μια επικίνδυνη τροχιά προς τη δημοκρατική αποσταθεροποίηση, απειλώντας τις δυτικές φιλελεύθερες δημοκρατίες. Μόνο «εμείς ο λαός» μπορούμε να αντιστρέψουμε αυτή την πορεία, ονοματίζοντας σε πρώτη φάση το πρωτόγνωρο και συντονιζόμενοι, έπειτα, σε νέες μορφές ομαδικής δράσης: μια επιβεβλημένη σύγκρουση για την εκ νέου εδραίωση της επικράτησης ενός ευοίωνου ανθρώπινου μέλλοντος ως θεμελίου του πολιτισμού της πληροφορίας. *Για να γίνει κάποτε το ψηφιακό μέλλον πατρίδα μας πρέπει εμείς οι ίδιοι να φροντίσουμε για αυτό.*

Οι μέθοδοί μου συνδυάζουν αυτές μιας κοινωνικού επιστήμονα που ρέπει προς τη θεωρία, τη φιλοσοφία και την ποιοτική έρευνα με εκείνες μιας δοκιμιογράφου. Πρόκειται για μια ασυνήθιστη αλλά σκόπιμη προσέγγιση. Ως δοκιμιογράφος περιστασιακά αντλώ υλικό από τις δικές μου εμπειρίες. Ο λόγος είναι πως η τάση προς την ψυχική αδρανοποίηση αυξάνεται όταν αναλογιζόμαστε τα εν λόγω καίρια ζητήματα ως επαχθείς αφηρημένες οντότητες συνυφασμένες με τεχνολογικές και οικονομικές δυνάμεις οι οποίες βρίσκονται έξω από τη σφαίρα επιρροής μας. Δεν θα κατανοήσουμε ποτέ πλήρως τη βαρύτητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και των συνεπειών του εάν δεν ψηλαφίσουμε τα σημάδια που αφήνουν στο πετσί της καθημερινότητάς μας.

Ως κοινωνική επιστήμονας κλίνω προς το έργο παλαιότερων θεωρητικών οι οποίοι αντιμετώπισαν το πρωτόγνωρο στον καιρό τους. Από αυτή τη σκοπιά, η ανάγνωση των κειμένων τους με έκανε να εκτιμήσω εκ νέου το διανοητικό σθένος και τη ριζοσπαστική διορατικότητα των κλασικών κειμένων συγγραφέων όπως ο Ντιρκέμ, ο Μαρξ και ο Βέμπερ, οι οποίοι θεωρητικοποίησαν ευθαρσώς τον βιομηχανικό καπιταλισμό και τη βιομηχανική κοινωνία καθώς αυτή οικοδομούνταν ταχύτατα γύρω τους κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού. Άλλες πηγές έμπνευσης για το έργο μου ήταν διανοητές των μέσων του 20ού αιώνα όπως η Χάνα Άρεντ, ο Τέο-

ντορ Αντόρνο, ο Καρλ Πολάνυι, ο Ζαν Πολ Σαρτρ και ο Στάνλεϊ Μίλγκραμ, οι οποίοι πάσχισαν να ονοματίσουν το πρωτόγνωρο στην εποχή τους, αντιμετωπίζοντας δυσερμήνευτα φαινόμενα ολοκληρωτισμού, δίνοντας αγώνα ώστε να σκιαγραφήσουν τον χάρτη των επιπτώσεων στον ανθρώπινο ορίζοντα. Νευραλγικής σημασίας πηγές για το έργο μου ήταν οι πολλές και εμπεριστατωμένες εκτιμήσεις διορατικών ακαδημαϊκών, κριτικών τεχνολογίας και ταγμένων ερευνητών-δημοσιογράφων οι οποίες συνέβαλαν τα μέγιστα στην αποσαφήνιση βασικών σημείων των αναδυόμενων συνθηκών.

Τα τελευταία επτά χρόνια επικεντρώθηκα στις κορυφαίες εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και στο διογκούμενο οικοσύστημα πελατών, συμβούλων και ανταγωνιστών, λαμβάνοντας υπόψη μου το ευρύτερο τεχνολογικό πλαίσιο και την επιστήμη των δεδομένων που διακρίνει το Zeitgeist της Σίλικον Βάλεϊ. Αυτό είχε αποτέλεσμα άλλη μια σημαντική διάκριση. Όπως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός δεν ταυτίζεται με την τεχνολογία, έτσι και αυτή η νέα λογική συσσώρευσης δεν μπορεί να εξισωθεί αποκλειστικά με μια εταιρεία ή με μια οικογένεια εταιρειών. Συχνά οι πέντε κορυφαίες διαδικτυακές εταιρείες –οι Apple, Google, Amazon, Microsoft και Facebook– εκλαμβάνονται ως μία οντότητα με παρόμοια στρατηγική και παρόμοια συμφέροντα· στην περίπτωση, όμως, του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν ισχύει κάτι τέτοιο.

Κατ' αρχάς, επιβάλλεται να γίνει διάκριση μεταξύ καπιταλισμού και κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Όπως παρουσιάζεται λεπτομερώς στο Κεφάλαιο 3, γνώμονας για τη χάραξη αυτής της διαχωριστικής γραμμής είναι εν μέρει οι μέθοδοι και ο απώτερος στόχος της συλλογής δεδομένων. Όταν μια εταιρεία συλλέγει συμπεριφορικά δεδομένα έχοντας πρώτα λάβει άδεια και με αποκλειστικό στόχο τη βελτίωση ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας, τελεί καπιταλισμό και όχι κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Και οι πέντε κορυφαίες εταιρείες τεχνολογίας τελούν καπιταλισμό, χωρίς όμως να είναι στο σύνολό τους αμιγώς κατασκοπευτικές, προς το παρόν τουλάχιστον.

Η Apple, για παράδειγμα, έως τώρα έχει διαχωρίσει τη θέση της υποσχόμενη να απέχει από πολλές πρακτικές που κατά τη γνώμη μου χαρακτηρίζουν το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Αυτό δεν σημαίνει πως η διαγωγή της στην προκειμένη περίπτωση είναι άψογη, μιας και η διαχωριστική γραμμή δεν είναι πάντα σαφής και η Apple κάλλιστα ενδέχεται να αναιρέσει ή να διαψεύσει τις διακηρύξεις της. Κάποτε η Amazon καυχιόταν για την ταύτισή της με τις

ανάγκες των πελατών της και για τον ενάρετο κύκλο στον οποίο είχε εντάξει τη συλλογή δεδομένων και τη βελτίωση των υπηρεσιών της. Και οι δύο εταιρείες έχουν απορρέοντα έσοδα από υλικά και ψηφιακά προϊόντα και συνεπώς η οικονομική πίεση που τους ασκείται για να επιδιώξουν τα έσοδα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι μικρότερη απ' ό,τι σε καθαρόαιμες εταιρείες ανάλυσης δεδομένων. Όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 9, ωστόσο, η Amazon μοιάζει να αποδημεί προς τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, δίνοντας νέα έμφαση στις «εξατομικευμένες» υπηρεσίες και στην κερδοφορία άλλων.

Είτε μια εταιρεία έχει ενταχθεί πλήρως στο πλαίσιο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είτε όχι, υπάρχουν και άλλα μείζονα ζητήματα τα οποία προκύπτουν από τη δραστηριότητά της – από τις μονοπωλιακές και αντιανταγωνιστικές πρακτικές στην περίπτωση της Amazon έως τις τιμολογιακές και φορολογικές στρατηγικές και την πολιτική απασχόλησης της Apple. Επιπροσθέτως, κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί το μέλλον. Ο χρόνος θα δείξει αν η Apple θα υποκύψει στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, αν θα διατηρήσει την παρούσα θέση της ή αν θα διευρύνει ίσως τις προοπτικές της ώστε να θεμελιώσει μια εύστοχη εναλλακτική τροχιά με προορισμό ένα ανθρώπινο μέλλον ευθυγραμμισμένο με τα ιδανικά της ατομικής αυτονομίας και τις βαθύτερες αξίες μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Μια ουσιώδης απόρροια των παραπάνω διακρίσεων είναι πως ακόμη και όταν οι κοινωνίες μας θέτουν επί τάπητος την καπιταλιστική αμέλεια από πλευράς εταιρειών τεχνολογίας σε ό,τι έχει να κάνει με το μονοπώλιο ή την παραβίαση του απορρήτου, αυτό δεν αναστέλλει ipso facto την προσκόλληση των εταιρειών αυτών στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό ούτε και την περαιτέρω εξέλιξή του. Για παράδειγμα, αιτήματα για τη διάλυση της Google ή της Facebook λόγω μονοπωλιακών τακτικών πολύ εύκολα μπορούν να οδηγήσουν στην ίδρυση πολλαπλών αντίστοιχων εταιρειών, σε μικρότερη φυσικά κλίμακα, και κατ' αυτόν τον τρόπο να ανοίξει ο δρόμος για περισσότερους ανταγωνιστές στον χώρο. Ομοίως, η συρρίκνωση του ολιγοπωλίου της Google και της Facebook στον τομέα της διαδικτυακής διαφήμισης δεν συρρικνώνει την εμβέλεια του κατασκοπευτικού καπιταλισμού από τη στιγμή που το ίδιο μερίδιο αγοράς διαδικτυακής διαφήμισης που κάποτε μοιράζονταν δύο εταιρείες πλέον απλώς θα κατανέμεται σε πέντε ή σε πενήντα. Σε ολόκληρο το βιβλίο εστιάζω στις καινοφανείς πτυχές της δραστηριότητας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στις οποίες πρέπει να προβάλουμε αντίσταση και τις

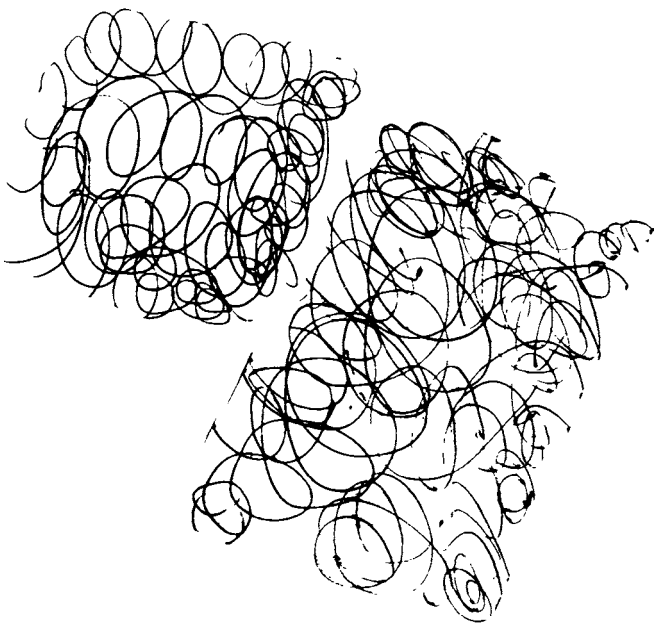
οποίες πρέπει να ανακόψουμε, αν θέλουμε αυτή η μορφή αγοράς να περιοριστεί και να εξαλειφθεί.

Σε αυτές τις σελίδες επικεντρώνομαι κατά κύριο λόγο στην Google, στη Facebook και στη Microsoft. Σκοπός μου δεν είναι η εξαντλητική κριτική των εν λόγω εταιρειών. Αντ' αυτού, τις αντιμετωπίζω ως τρυβλία Πέτρι με τα οποία μπορούμε να εξετάσουμε με τον καλύτερο τρόπο το DNA του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Όπως ανέφερα παραπάνω, στόχος μου είναι να χαρτογραφήσω μια νέα φιλοσοφία καθώς και τις διεργασίες της, όχι μια εταιρεία και τις τεχνολογίες της. Διατρέχω ερευνητικά την επικράτεια αυτών όπως και άλλων εταιρειών, ώστε να συλλέξω τα δεδομένα τα οποία μπορούν να συνθέσουν τον χάρτη του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, όπως έκαναν παλαιότερα και άλλοι ερευνητές οι οποίοι διέτρεξαν μεγάλο όγκο περιπτώσεων ώστε να κατανοήσουν τις άλλοτε πρωτοφανείς λογικές του διευθυντικού καπιταλισμού και της μαζικής παραγωγής. Επιπλέον, είναι γεγονός πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εφευρέθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες: στη Σίλικον Βάλεϊ και στην Google. Αυτό τον καθιστά μια αμερικανική εφεύρεση η οποία, όπως και η μαζική παραγωγή, μετατράπηκε σε παγκόσμια πραγματικότητα. Για τον λόγο αυτόν μεγάλο μέρος του κειμένου εστιάζει στις εξελίξεις στις Ηνωμένες Πολιτείες, ασχέτως αν οι συνέπειες αυτών των εξελίξεων επηρεάζουν ολόκληρο τον κόσμο.

Κατά τη μελέτη των πρακτικών κατασκοπευτικού καπιταλισμού της Google, της Facebook, της Microsoft και άλλων εταιρειών εξέτασα προσεκτικά συνεντεύξεις, διπλώματα ευρεσιτεχνίας, απομαγνητοφωνημένες τηλεδιασκέψεις οικονομικών στοιχείων, ομιλίες, διασκέψεις, βίντεο και εταιρικά προγράμματα και πολιτικές. Επιπροσθέτως, μεταξύ 2012 και 2015 συζήτησα με 52 αναλυτές δεδομένων από 19 διαφορετικές εταιρείες, οι οποίοι είχαν αθροιστικά 586 έτη πείρας σε εταιρείες υψηλής τεχνολογίας και σε νεοφυείς επιχειρήσεις, κατά κύριο λόγο της Σίλικον Βάλεϊ. Αυτές οι συζητήσεις έλαβαν χώρα καθώς σχημάτιζα μια εικόνα αναφοράς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και της υλικής υποδομής του. Προσέγγισα από νωρίς μικρό αριθμό διακεκριμένων αναλυτών δεδομένων, πολύπειρων προγραμματιστών και ειδικών στο «διαδίκτυο των πραγμάτων». Το δείγμα των συνομιλητών μου αυξανόταν καθώς τούτοι οι επιστήμονες με γνώριζαν και σε συναδέλφους τους. Οι συζητήσεις, οι οποίες ορισμένες φορές διαρκούσαν ώρες, διεξάγονταν με την υπόσχεση της μυστικότητας και της ανωνυμίας. Σε κάθε περίπτωση, η ευγνωμοσύνη που

τους χρωστάω είναι προσωπική, και αυτό είναι κάτι που το δηλώνω δημοσίως εδώ.

Τέλος, στις σελίδες του βιβλίου θα συναντήσετε διάσπαρτα αποσπάσματα από τα *Σονέτα από την Κίνα* του Γ. Χ. Όντεν. Αυτή η συλλογή ποιημάτων μού είναι εξαιρετικά αγαπητή, διότι θεωρώ πως εξερευνά με διορατικότητα τη μυθική ιστορία της ανθρωπότητας, τον αέναο αγώνα κατά της βίας και της επιβολής και την υπερβατική δύναμη του ανθρώπινου πνεύματος και της άκαμπτης διεκδίκησης του μέλλοντος.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

9 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 2011: ΕΝΑ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟ ΕΔΑΦΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ

Θεριεύαν κίνδυνοι και ο κολασμός,
Και στον δρόμο της επιστροφής σκοποί ήταν αγγέλοι
Στη στράτα ποιητή και νομοθέτη εμπρός

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, II

Στις 9 Αυγούστου 2011 τρία γεγονότα τα οποία απείχαν χιλιάδες χιλιόμετρα μεταξύ τους αντανακλούσαν τον οργώδη ορίζοντα και τους διαφαινόμενους κινδύνους ενός ανατέλλοντος πολιτισμού της πληροφορίας. **1.** Η πρωτοπόρος της Σίλικον Βάλεϊ, η Apple, η εταιρεία η οποία επαγγελλόταν ένα ψηφιακό όνειρο νέων λύσεων σε παλαιά οικονομικοκοινωνικά προβλήματα, ξεπερνά την Exxon Mobile ως η υψηλότερα κεφαλαιοποιημένη επιχείρηση παγκοσμίως. **2.** Ο θάνατος ενός άντρα από πυρά αστυνομικών στο Λονδίνο πυροδοτεί μεγάλης έκτασης ταραχές σε όλη την πόλη. Οι ταραχές δεν αργούν να εξαπλωθούν σε ολόκληρη τη χώρα, η οποία κατακλύζεται από ένα κύμα βίαιων διαμαρτυριών. Μια δεκαετία ραγδαίας ψηφιακής ανάπτυξης δεν είχε καταφέρει να μετριάσει τις επιπτώσεις της οδυνηρής λιτότητας των νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών και των ακραίων ανισοτήτων που αυτές δημιούργησαν. Ήταν πάρα πολλοί αυτοί που αισθάνονταν πως τους είχε αφαιρεθεί η πρόσβαση στο μέλλον, με την οργή και τη βία να φαντάζουν οι μόνες τους διέξοδοι. **3.** Οι Ισπανοί πολίτες διατρανώνουν το δικαίωμά τους για ένα ανθρώπινο μέλλον όταν υψώνουν το ανάστημά τους στην Google απαιτώντας το «δικαίωμα στη λήθη». Αυτό το γεγονός-ορόσημο αφυπνίζει τον κόσμο όσον αφορά την ταχύτητα με την οποία το ανεκτίμητο όραμα ενός δικαιότερου και δημοκρατικότερου ψηφιακού μέλλοντος μετατρέπεται σε εφιάλτη χωρίς εμείς να το συνειδητοποιούμε, προδιαγράφοντας μια παγκόσμια πολιτική αντιπαράθεση πάνω στο

ζήτημα της συγχώνευσης ψηφιακής τεχνολογίας και καπιταλιστικών επιδιώξεων. Ξαναζούμε αυτή τη μέρα του Αυγούστου καθημερινά, σαν σε αρχαίο θρύλο, καταδικασμένοι να διαγράφουμε την ίδια κυκλική τροχιά μέχρι τελικά η ψυχή του πολιτισμού της πληροφορίας να διαμορφωθεί από τις δημοκρατικές ζυμώσεις, την καπιταλιστική ισχύ, την άγνοια ή την αδράνεια.

I. Η Apple τροποποιεί την αγορά

Η Apple επέβαλε με εμφατικό τρόπο την παρουσία της στη μουσική σκηνή εν μέσω μιας μαινόμενης μάχης μεταξύ ζήτησης και προσφοράς. Από τη μια ήταν παραταγμένοι νέοι άνθρωποι των οποίων ο ενθουσιασμός για το Napster και άλλους τύπους ανταλλαγής μουσικών αρχείων είχε μεταφραστεί σε ένα νέο μοντέλο ζήτησης: κατανάλωση όπως τη θέλω εγώ – αυτό που θέλω, όταν το θέλω, όπου το θέλω. Απέναντί τους βρίσκονταν τα ανώτερα στελέχη της μουσικής βιομηχανίας τα οποία επέλεξαν να ενσταλάξουν τον φόβο και να εκριζώσουν αυτή τη ζήτηση βάζοντας στο στόχαστρο και διώκοντας ορισμένους από τους πιο ενθουσιώδεις χρήστες του Napster. Η Apple γεφύρωσε αυτό το χάσμα με μια εμπορικά και νομικά βιώσιμη λύση η οποία εναρμόνισε την εταιρεία με τις μεταβαλλόμενες ατομικές ανάγκες, τηρώντας ταυτόχρονα τις προσταγές της βιομηχανίας. Το Napster τροποποίησε τη μουσική βιομηχανία, αλλά, όπως φαίνεται, η Apple τροποποίησε τον καπιταλισμό.

Μερικές φορές ξεχνάμε πόσο εντυπωσιακή ήταν πραγματικά η άνοδος της Apple. Τα κέρδη της εταιρείας εκτοξεύτηκαν – κατά κύριο λόγο χάρη στις πωλήσεις των iPod/iTunes/iPhone. Το *Bloomberg Businessweek* χαρακτήρισε «σαστισμένους» τους αναλυτές της Γουόλ Στριτ μπροστά στο ανεξήγητο «θαύμα» της Apple. Ένας από αυτούς δήλωσε κατάπληκτος: «Ορισμένες από τις προοπτικές δεν μπορούμε καν να τις μοντελοποιήσουμε. [...] Θυμίζει θρησκεία».[1] Τα νούμερα παραμένουν ακόμη και σήμερα δυσθεώρητα: Τον Οκτώβριο του 2003, τρεις μέρες μετά το λανσάρισμα της συμβατής με τα Windows πλατφόρμας των iTunes, οι ακροατές είχαν κατεβάσει ένα εκατομμύριο αντίγραφα του δωρεάν λογισμικού των iTunes και είχαν αγοράσει ένα εκατομμύριο τραγούδια, κάνοντας τον Στιβ Τζομπς (Steve Jobs) να προβεί στην εξής ανακοίνωση: «Σε λιγότερο από μία εβδομάδα σπάσαμε κάθε ρεκόρ και γίναμε η μεγαλύτερη διαδικτυακή εταιρεία

στον χώρο της μουσικής παγκοσμίως».[2] Μέσα σε έναν μήνα τα κατεβασμένα τραγούδια είχαν φτάσει τα πέντε εκατομμύρια, τρεις μήνες αργότερα τα δέκα εκατομμύρια και έπειτα από άλλους τρεις μήνες τα είκοσι πέντε εκατομμύρια. Τεσσεράμισι χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 2007, ο αριθμός είχε ανέλθει στα δύο δισεκατομμύρια κι έπειτα από έξι χρόνια, το 2013, στα 25 δισεκατομμύρια. Το 2008 η Apple ξεπέρασε τη Walmart ως ο μεγαλύτερος έμπορος μουσικής στον κόσμο. Οι πωλήσεις του iPod ήταν αντιστοίχως θεαματικές· ξεκινώντας από το ένα εκατομμύριο συσκευές μηνιαίως, με το λανσάρισμα των iTunes, εκτοξεύτηκαν στα εκατό εκατομμύρια λιγότερο από τέσσερα χρόνια αργότερα, οπότε και η Apple ενέταξε τις λειτουργίες του iPod στο επαναστατικό iPhone, άλλη μια καινοτομία η οποία αύξησε εντυπωσιακά την κλίση των διαγραμμάτων κερδοφορίας της εταιρείας. Το 2017 μελέτη για τις χρηματιστηριακές αποδόσεις έδειξε πως η Apple είχε αποφέρει στους επενδυτές της περισσότερα κέρδη από κάθε άλλη αμερικανική εταιρεία του προηγούμενου αιώνα.[3]

Εκατό χρόνια πριν από το iPod η καθιέρωση της μαζικής παραγωγής άνοιξε τον δρόμο προς μια νέα εποχή, αποκαλύπτοντας ένα παράλληλο σύμπαν· την οικονομική δυναμική που κυοφορούσε η νέα και ανεξερεύνητη τότε τάξη των μαζικών καταναλωτών οι οποίοι επιθυμούσαν αγαθά σε προσιτές τιμές. Ο Χένρι Φορντ μείωσε την τιμή του αυτοκινήτου κατά 60%, εφαρμόζοντας μια επαναστατική βιομηχανική λογική η οποία συνδύαζε υψηλό όγκο παραγωγής και χαμηλό κόστος ανά μονάδα. Τη λογική αυτή την ονόμασε «μαζική παραγωγή» και η ουσία της συνοψίζεται στο διάσημο απόφθεγμά του «Μπορείς να έχεις ό,τι χρώμα αυτοκίνητο θες, αρκεί να είναι μαύρο».

Αργότερα, ο Άλφρεντ Σλόουν της General Motors επεκτάθηκε επί της ίδιας αρχής: «Όταν πλέον έχουμε να παρουσιάσουμε ένα προϊόν [στους καταναλωτές], είμαστε εκ των πραγμάτων αναγκασμένοι να το πουλήσουμε λόγω της τρομερής επένδυσης που προϋποθέτει η διάθεσή του στην αγορά».[4] Το επιχειρηματικό μοντέλο της μουσικής βιομηχανίας ήταν οικοδομημένο στην υπαγόρευση των επιλογών των καταναλωτών κατά τα διδάγματα του Φορντ και του Σλόουν. Τα ανώτερα στελέχη των εταιρειών επένδυαν στην παραγωγή και στη διανομή των CD, και αυτά ήταν πλέον που θα έπρεπε να αγοράσουν οι πελάτες.

Ο Χένρι Φορντ ήταν από τους πρώτους που χτύπησαν φλέβα χρυσού εκμεταλλευόμενος τις προοπτικές της μαζικής κατανάλωσης με το Model T. Όπως και στην περίπτωση του iPod, το εργοστάσιο πα-

ραγωγής του Model T. δυσκολευόταν να ανταποκριθεί στην εκτινασσόμενη ζήτηση. Η μαζική παραγωγή είχε τεράστιο πεδίο εφαρμογής, το οποίο και εκμεταλλεύτηκε αλλάζοντας το παραγωγικό πλαίσιο και επενεργώντας σε όλους τους τομείς της οικονομίας ανά τον κόσμο. Έτσι, η κυριαρχία του νεόκοπου καπιταλισμού της μαζικής παραγωγής καθιερώθηκε ως η βασική πλουτοπαραγωγική οδός του 20ού αιώνα.

Οι καινοτομίες των iPod/iTunes έφεραν τα πάνω κάτω σε αυτή την αιωνόβια βιομηχανική λογική. Αξιοποιώντας τις νέες δυνατότητες της ψηφιακής τεχνολογίας, *ανέστρεψαν τη φορά* της κατανάλωσης. Η Apple επαναπροσδιόρισε τη σχέση μεταξύ ακροατών και μουσικής με μια ιδιαίτερη εμπορική λογική η οποία, αν και πλέον ίσως δεν μας προκαλεί εντύπωση, όταν πρωτοεμφανίστηκε υπήρξε επαναστατική.

Το επίτευγμα της Apple στηριζόταν σε ορισμένους βασικούς πυλώνες. Η ψηφιοποίηση κατέστησε δυνατή τη *φυγάδευση* των πολύτιμων αγαθών μας –στη συγκεκριμένη περίπτωση της μουσικής– από τα καθιερωμένα στεγανά που τα περιόριζαν. Οι δαπανηρές θεσμοθετημένες διαδικασίες που είχε περιγράψει ο Σλόουν είχαν παραγκωνιστεί χάριν ενός ευθύ διαύλου προς τους ακροατές. Στην περίπτωση του CD, για παράδειγμα, η Apple *παρέκαμψε* την υλική παραγωγή του προϊόντος και, μαζί με αυτή, τη συσκευασία, τη λογιστική του απογραφή, την αποθήκευση, την προώθηση, τη μεταφορά, τη διανομή και τη λιανική του πώληση. Ο συνδυασμός της πλατφόρμας των iTunes και της συσκευής του iPod έδωσε τη δυνατότητα στους ακροατές να μορφοποιούν τη μουσική τους κατά το δοκούν. Κάθε iPod ήταν μοναδικό – ακόμη και το ίδιο iPod διέφερε από εβδομάδα σε εβδομάδα, καθώς ο χρήστης του διαμόρφωνε ξανά και ξανά τον μεταβλητό του καμβά. Επρόκειτο για ένα οδυνηρό πλήγμα για τη μουσική βιομηχανία και τους δορυφόρους της –καταστήματα μουσικής, εμπόρους κτλ.–, αλλά ήταν ακριβώς αυτό που επιθυμούσε η νέα γενιά ακροατών.

Πώς μπορούμε να ερμηνεύσουμε αυτή την επιτυχία; Το θαύμα της Apple συνήθως αποδίδεται στον σχεδιασμό και στο ευφυέστατο μάρκετινγκ της εταιρείας. Ο ζήλος των καταναλωτών να αποκτήσουν «αυτό που θέλουν, όταν το θέλουν, όπου και όπως το θέλουν» μπορεί να εκληφθεί ως τεκμήριο της ζήτησης για «ευκολία» ή ορισμένες φορές και να απαξιωθεί ως ναρκισσισμός ή νηπιώδης συμπεριφορά. Γνώμη μου είναι πως αυτές οι εξηγήσεις ωχριούν μπροστά στο και-

νοφανές μέγεθος των επιτευγμάτων της Apple. Εδώ και πάρα πολύ καιρό αρκούμαστε σε επιπόλαιες ερμηνείες όσον αφορά την πρωτοφανή μείξη καπιταλισμού και ψηφιακής τεχνολογίας της εταιρείας, ενώ θα έπρεπε να εμβαθύνουμε στις ιστορικές δυνάμεις οι οποίες έδωσαν πνοή σε αυτή τη νέα οντότητα.

Όπως ο Φορντ αξιοποίησε το νέο μοντέλο της μαζικής κατανάλωσης, έτσι και η Apple ήταν μεταξύ των πρώτων που γνώρισαν τεράστια και αστραπιαία εμπορική επιτυχία αξιοποιώντας τους πόρους μιας νέας κοινωνίας ατόμων τα οποία επιζητούσαν ατομικοποιημένη κατανάλωση. Η αντιστροφή του καταναλωτικού ρου ήταν δηλωτική του ευρύτερου αφηγήματος μιας εμπορικής μεταρρύθμισης κατά την οποία η ψηφιακή εποχή παρείχε τα μέσα για τη μετατόπιση του καταναλωτικού κέντρου βάρους από τη μάζα στο άτομο, απελευθερώνοντας και αναμορφώνοντας την καπιταλιστική δραστηριότητα και το υλικό της αντίκρισμα. Υποσχόταν κάτι εντελώς καινούριο, επιτακτικά αναγκαίο και πρακτικά ανεφάρμοστο εκτός διασυνδεδεμένου ψηφιακού χώρου. Η δευτερεύουσα υπόσχεση της αλληλέγγυας εναρμόνισης με τις ανάγκες και τις αξίες μας επισφράγιζε την εσωτερική μας αίσθηση της αξιοπρέπειας και της αυτοεκτίμησης και προσυπέγραφε τη σπουδαιότητά μας. Η ορατή προοπτική μιας διεξόδου από ένα θεσμικό σύμπαν το οποίο αδιαφορούσε για τις ατομικές μας ανάγκες ως καταναλωτών άνοιγε τις πόρτες στον ορίζοντα ενός νέου ορθολογικού καπιταλισμού ικανού να γεφυρώσει εκ νέου την προσφορά με τη ζήτηση, φέρνοντάς μας σε επαφή με αυτό που πραγματικά θέλουμε έτσι ακριβώς όπως επιθυμούμε να το αποκτήσουμε.

Όπως αναλύω στα επόμενα κεφάλαια, οι ίδιες ιστορικές συνθήκες που πυροδότησαν την ξέφρενη πορεία του iPod ενστάλαξαν στην καθημερινότητά μας και την υπόσχεση ενός διαδικτύου της χειραφέτησης το οποίο θα έβαζε τέλος στην ανισότητα και στον αποκλεισμό. Στην προκειμένη περίπτωση επιβάλλεται να αναφέρουμε πως αυτές είναι και οι συνθήκες οι οποίες προλείαναν το έδαφος όπου ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός θα ρίζωνε και θα ευδοκιμούσε. Για την ακρίβεια, το θαύμα της Apple και ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός οφείλουν την επιτυχία τους στη βίαιη σύγκρουση δύο αντίρροπων δυνάμεων του διανυσματικού χώρου της ιστορίας. Η πρώτη δύναμη είναι η συνισταμένη της μακράς πορείας του κοινωνικού εκσυγχρονισμού και της μακραίωνης κοινωνικής μεταστροφής από τη μαζική κλίμακα στην ατομική. Τη δεύτερη δύναμη συνιστούν μερικές δεκαετίες εξέλιξης και εφαρμογής του νεοφιλελεύθερου οικονομικού μο-

ντέλου: η πολιτική του οικονομία, η μεταμόρφωση που έχει επιφέρει στην κοινωνία και πάνω απ' όλα ο απώτερος στόχος της αναστροφής, της καταστολής, της υπονόμευσης ή ακόμη και της εξουδετέρωσης της έμφυτης ανάγκης του ατόμου για ψυχολογικό αυτοκαθορισμό και ηθική αυτονομία. Οι επόμενες σελίδες σκιαγραφούν εν συντομία τις βασικές πτυχές αυτής της σύγκρουσης, θεσπίζοντας την ορολογία αναφοράς στην οποία θα ανατρέχουμε στα κεφάλαια που ακολουθούν, όπου και εξερευνούμε τη ραγδαία άνοδο και την κυριάρχηση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

II. Οι δύο νεωτερικότητες

Ο καπιταλισμός εξελίσσεται απηχώντας τις ανάγκες των ανθρώπων σε δεδομένες χρονικές και χωρικές συντεταγμένες. Ο Χένρι Φορντ το είχε διατυπώσει ρητά: «Αφετηρία της μαζικής παραγωγής είναι η συναίσθηση της δημόσιας ανάγκης».[5] Την περίοδο που μοναδικό ενδιαφέρον των κατασκευαστών αυτοκινήτων του Ντιτρόιτ ήταν τα οχήματα πολυτελείας ο Φορντ ήταν ο μόνος ο οποίος διέγνωσε ένα νέο έθνος εκσυγχρονιζόμενων ατόμων –αγροτών, μισθωτών και καταστηματαρχών– τα οποία διέθεταν λίγα, ήθελαν πολλά, και τα ήθελαν σε προσιτές τιμές. Αυτή η «ζήτηση» προέκυψε από τις ίδιες χρεώδεις συνθήκες που ανέδειξαν τον Φορντ και τους εργάτες του, οι οποίοι ήταν πρόδρομοι της εικονοκλαστικής ισχύος μιας νέας φιλοσοφίας παραγωγής που βασιζόταν στην τυποποίηση, στην ευρεία κλίμακα και στο χαμηλό κόστος ανά μονάδα. Το διάσημο «μεροκάματο των 5 δολαρίων» του Φορντ ήταν εμβληματικό μιας θεσμοθετημένης λογικής ανταποδοτικότητας. Πληρώνοντας τους εργάτες της γραμμής παραγωγής ένα ημερομίσθιο αδιανόητα υψηλό για εκείνη την εποχή, ο Φορντ προσυπέγραφε πως το εγχείρημα της μαζικής παραγωγής εδραζόταν στην ύπαρξη ενός ευημερούντος πληθυσμού μαζικών καταναλωτών.

Παρόλο που τα ελαττώματα αυτής της αγοράς και των αφεντικών της ήταν πολλά, όπως πολλά ήταν και τα βίαια γεγονότα που προέκυψαν, ο νέος πληθυσμός των εκσυγχρονιζόμενων ατόμων έχαιρε σχετικής εκτίμησης, αφού από τις τάξεις του προέρχονταν οι αναγκαίοι πελάτες και οι εργαζόμενοι. Η αγορά εξαρτιόταν από την καταναλωτική κοινότητα, και αυτή η εξάρτηση τελικά θα οδηγούσε στη θεσμοθέτηση της μεταξύ τους ανταποδοτικότητας. Το προστα-

τευτικό περίβλημα των διαδικασιών πρόσβασης σε προσιτά αγαθά και υπηρεσίες ήταν τα δημοκρατικά μέτρα και οι μέθοδοι επίβλεψης που θέσπιζαν και θωράκιζαν τα δικαιώματα και την ασφάλεια των εργαζομένων και των καταναλωτών. Εκ των έσω, η συνοχή της διαδικασίας ήταν αποτέλεσμα των ισχυρών καθεστώτων απασχόλησης, των προοπτικών ανέλιξης και των σταθερών αυξήσεων σε μισθούς και επιδόματα.[6] Όντως, έχοντας ως σημείο αναφοράς τα τελευταία σαράντα χρόνια, περίοδο κατά την οποία η ανταποδοτική αγορά εκθεμελιώθηκε συστηματικά, αντιλαμβανόμαστε πως η αμοιβαιότητά της με τα κοινωνικά στρώματα, όσο αμφιλεγόμενη και ατελής κι αν ήταν, αποτελούσε έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους της.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε πως κάθε νέα μορφή αγοράς γίνεται αποδοτικότερη όταν σφυρηλατείται με γνώμονα την αληθινή βούληση και την ψυχοσύνθεση των ανθρώπων. Ο σπουδαίος κοινωνιολόγος Εμίλ Ντιρκέμ διατύπωσε τούτο τον ισχυρισμό στις απαρχές του 20ού αιώνα και η διορατικότητά του θα αποτελέσει σημείο αναφοράς σε όλη την έκταση αυτού του βιβλίου. Παρατηρώντας τις κοσμογονικές αλλαγές που επέφερε η εκβιομηχάνιση στην εποχή του – εργοστάσια, εξειδίκευση, σύνθετο καταμερισμό εργασίας– ο Ντιρκέμ συνειδητοποίησε πως παρόλο που οι οικονομολόγοι μπορούσαν να περιγράψουν αυτές τις εξελίξεις, αδυνατούσαν να συλλάβουν τις *αιτίες* τους. Υποστήριζε πως αυτές οι σαρωτικές αλλαγές «οφείλονταν» στις μεταβαλλόμενες ανάγκες των ανθρώπων και πως οι οικονομολόγοι ήταν (και παραμένουν) κατά κανόνα ανυποψίαστοι όσον αφορά αυτές τις κοινωνικές αλήθειες:

> Η αντίληψή μας περί καταμερισμού της εργασίας διαφέρει από αυτή των οικονομολόγων. Για εκείνους ο καταμερισμός μεταφράζεται κατά κύριο λόγο σε διεύρυνση της παραγωγής. Για μας η διεύρυνση της παραγωγής είναι απλώς μια αναπόφευκτη συνέπεια, η αντανάκλαση του φαινομένου. Εξειδικευόμαστε όχι για να αυξήσουμε την παραγωγή, αλλά για να αποκτήσουμε τη δυνατότητα να ζήσουμε υπό τις νέες *χρεώδεις συνθήκες* οι οποίες έχουν διαμορφωθεί γύρω μας.[7]

Οι κοινωνιολόγοι ήταν αυτοί που προσδιόρισαν την αέναη ανθρώπινη επιδίωξη για μια λειτουργική ζωή υπό τις δικές μας «χρεώδεις συνθήκες» ως την αδιόρατη κινητήρια δύναμη του καταμερισμού εργασίας, της τεχνολογίας, της εργασιακής διάρθρωσης, του καπιταλισμού και εντέλει του ίδιου του πολιτισμού. Καθένα από αυτά

διαμορφώνεται στο χωνευτήρι της ανθρώπινης ανάγκης το οποίο είναι προϊόν της καλπάζουσας «βιαιότητας του αγώνα» για λειτουργική ζωή, κατά τον Ντιρκέμ: «Ο περαιτέρω καταμερισμός της εργασίας» γίνεται επειδή «εντείνεται και ο αγώνας για διαβίωση».[8] Η ορθολογικότητα του καπιταλισμού αντανακλά τη συνύφανση, όσο ατελής κι αν είναι αυτή, με τις προκύπτουσες ανάγκες στην προσπάθειά των ανθρώπων να ζήσουν μια λειτουργική ζωή, αγωνιζόμενοι στις χρειώδεις συνθήκες στον εκάστοτε χώρο και χρόνο.

Αν παρατηρήσουμε τα γεγονότα από αυτή τη σκοπιά, αντιλαμβανόμαστε πως οι ενθουσιώδεις αγοραστές του περίφημου Model T του Φορντ και οι νέοι καταναλωτές του iPod και του iPhone αντικατοπτρίζουν τις χρειώδεις συνθήκες της αντίστοιχης εποχής. Μάλιστα, καθένας τους αποτελεί προϊόν διαφορετικών φάσεων της «ατομικοποίησης» του ανθρώπου, μιας διαδικασίας η οποία μετρά αιώνες και έχει σφραγίσει τη σύγχρονη εποχή σε ανθρώπινο επίπεδο. Οι μαζικοί καταναλωτές της εποχής του Φορντ ανήκαν σε αυτό που έχει ονομαστεί «πρώτη νεωτερικότητα».[9] Ωστόσο, οι νέες συνθήκες της «δεύτερης νεωτερικότητας» έδωσαν πνοή σε ένα καινούριο είδος ατόμου το οποίο επιζητούσε την ανατροπή που επέφερε η Apple στο καταναλωτικό μοντέλο και στην πληθώρα των επακόλουθων ψηφιακών καινοτομιών. Η δεύτερη νεωτερικότητα ήταν αυτή που καθιέρωσε την Google, τη Facebook και συναφείς εταιρείες στη ζωή μας και, χωρίς να το περιμένει κανείς, βοήθησε στη μελλοντική εδραίωση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Τι είναι αυτές οι νεωτερικότητες και ποια η σημασία τους στην αφήγησή μας; Η αναγωγή του ατόμου σε φορέα ηθικής αυτονομίας και αποφάσεων έγινε πρώτη φορά στη Δύση, όπου και πρωτοπαρουσιάστηκαν οι κατάλληλες συνθήκες για την ανάδειξή της. Αρχικά, καλό θα ήταν να ξεκαθαρίσουμε πως η έννοια της «ατομικοποίησης» δεν πρέπει να συγχέεται με τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία της «ατομοκρατίας», όπου κάθε ευθύνη πιθανής επιτυχίας ή αποτυχίας αποδίδεται σε ένα μυθικό, αλλοτριωμένο και μονήρες άτομο καταδικασμένο σε μια ζωή αέναου ανταγωνισμού, αποκομμένο από σχέσεις, κοινότητα και κοινωνία. Επίσης, ο όρος «ατομικοποίηση» δεν αναφέρεται στην ψυχολογική διεργασία της «ατομίκευσης», η οποία σχετίζεται με την ισόβια αναζήτηση της προσωπικής εξέλιξης. Εν προκειμένω, η ατομικοποίηση αποτελεί συνέπεια των μακροχρόνιων διαδικασιών του εκσυγχρονισμού.[10]

Έως το πολύ πρόσφατο παρελθόν κάθε ζωή έφερε τις νομοτελεια-

κές προδιαγραφές της γενεαλογικής και γεωγραφικής της καταγωγής, του φύλου, της οικογένειας, της ιεραρχίας και της θρησκείας. Είμαι κόρη της μητέρας μου. Είμαι γιος του πατέρα μου. Η έννοια του ανθρώπου ως *ατόμου* έκανε την εμφάνισή της σταδιακά και με το πέρασμα πολλών αιώνων, δραπετεύοντας από την αρχαία μέγγενη του προκαθορισμένου βίου. Πριν από διακόσια χρόνια περίπου αρχίσαμε το ταξίδι μας πάνω στον πρώτο σύγχρονο δρόμο όπου η ζωή πλέον δεν κληροδοτούνταν από τη μια γενιά στην άλλη βάσει των παραδόσεων του χωριού και της φυλής. Αυτή η «πρώτη νεωτερικότητα» σηματοδότησε την «ατομικοποίηση» της ζωής για τεράστιο αριθμό ανθρώπων οι οποίοι απομακρύνθηκαν από τους παραδοσιακούς θεσμούς, τις κοσμοθεωρίες και τους κανόνες.[11] Κατά συνέπεια, κάθε ζωή απέκτησε πολλαπλές πιθανές εκβάσεις αντί για μια προδιαγεγραμμένη πορεία προς διεκπεραίωση. Ακόμη και εκεί όπου σήμερα ο παραδοσιακός κόσμος για πολλούς ανθρώπους παραμένει άθικτος δεν αντιμετωπίζεται πια ως η μόνη εναλλακτική διαδρομή.

Συχνά αναλογίζομαι το θάρρος της προγιαγιάς και του προπάππου μου· τα ανάμεικτα συναισθήματα θλίψης, τρόμου και έξαψης που πρέπει να αισθάνθηκαν όταν, το 1908, αποφασισμένοι να δραπετεύσουν από την τυραννία των Κοζάκων στο μικροσκοπικό χωριό τους έξω από το Κίεβο, φόρτωσαν σε ένα κάρο τα πέντε τους παιδιά, ανάμεσά τους και τον τετράχρονο τότε παππού μου ονόματι Μαξ, και όλα τους τα υπάρχοντα και καμουτσίκισαν τα άλογα προς το ατμόπλοιο με προορισμό την Αμερική. Όπως εκατομμύρια άλλοι μπροστάρηδες της πρώτης νεωτερικότητας, οι πρόγονοί μου δραπέτευσαν από έναν φεουδαρχικό ακόμη κόσμο και κατέληξαν να περάσουν μια πέρα για πέρα διαφορετική και απρομελέτητη ζωή. Αργότερα, ο Μαξ παντρεύτηκε τη Σόφι και μαζί δημιούργησαν μια οικογένεια μακριά από τον ρυθμό των χωριών όπου γεννήθηκαν. Ο Ισπανός ποιητής Αντόνιο Ματσάδο αποτύπωσε την έξαψη και το τσαγανό των ανθρώπων της πρώτης νεωτερικότητας σε ένα διάσημο τραγούδι του: «Δρόμος δεν υπάρχει, ταξιδιώτη· ο δρόμος φτιάχνεται όσο πάνω του βαδίζεις». Αυτή είναι και η έννοια της «αναζήτησης»: ένα ταξίδι εξερεύνησης και αυτοπραγμάτωσης, όχι ακριαίος ασπασμός έτοιμων απαντήσεων.

Βεβαίως, η νέα βιομηχανική κοινωνία διατήρησε πολλά από τα ιεραρχικά μοτίβα του παλαιού φεουδαρχικού κόσμου σε επίπεδο κοινωνικών συσχετισμών· κοινωνική τάξη, φυλή, επάγγελμα, θρησκεία, εθνικότητα, φύλο, όπως και τα μεγαθήρια της κοινωνίας της μάζας:

τις εταιρείες της, τους εργασιακούς χώρους, τα σωματεία, τις εκκλησίες, τα πολιτικά κόμματα, τις οργανώσεις πολιτών και τα εκπαιδευτικά συστήματα. Αυτή η νέα παγκόσμια τάξη του μαζικού και η γραφειοκρατική ~~φιλοσοφία της συσσώρευσης~~, του συγκεντρωτισμού, της τυποποίησης και της διαχείρισης συνέχιζε να παρέχει σταθερά σημεία αναφοράς, κατευθυντήριες γραμμές και στόχους σε κάθε ζωή.

Σε σύγκριση με τους γονείς τους και όλες τις γενιές που προηγήθηκαν, η Σόφι και ο Μαξ χρειάστηκε να αυτοσχεδιάσουν σε ορισμένους τομείς, αλλά όχι σε όλους. Η Σόφι γνώριζε πως εκείνη θα μεγάλωνε την οικογένεια. Ο Μαξ γνώριζε πως εκείνος θα τη συντηρούσε. Προσαρμοζόσουν σε ό,τι είχε να σου προσφέρει ο κόσμος και ακολουθούσες τους κανόνες. Ούτε ζητούσε κανείς την άποψή σου ούτε και σε άκουγε όταν μιλούσες. Η κοινωνία περίμενε από σένα να συμμορφωθείς με το κατεστημένο της, κι έτσι έβρισκες αργά αργά τον δρόμο σου. Έφτιαχνες μια ωραία οικογένεια και τελικά αποκτούσες και το δικό σου σπίτι, αυτοκίνητο, πλυντήριο και ψυγείο. Ο Χένρι Φορντ, ο Άλφρεντ Σλόουν και οι άλλοι πρωτοπόροι της μαζικής παραγωγής βρήκαν τον τρόπο να σου τα παρέχουν όλα αυτά σε προσιτές τιμές.

Οι φόβοι και οι ανησυχίες της εποχής αντανακλούσαν τις απαιτήσεις των επιβεβλημένων ρόλων και την επιτακτική συμμόρφωση με αυτούς. Όλοι ήταν υποχρεωμένοι να καταπιέσουν όποια πτυχή του εαυτού τους εξείχε του πλαισίου του δοσμένου κοινωνικού τους ρόλου, ακόμη και με σημαντικό ψυχικό κόστος. Η κοινωνικοποίηση και η προσαρμογή ήταν οι πυλώνες μιας ψυχολογίας και μιας κοινωνιολογίας οι οποίες έκριναν πως η πυρηνική οικογένεια ήταν το «εργοστάσιο παραγωγής προσωπικοτήτων» κομμένων και ραμμένων στα πρότυπα των κοινωνικών σταθερών μιας κοινωνίας της μάζας.[12] Ωστόσο, αυτά τα «εργοστάσια» παρήγαγαν και μεγάλες ποσότητες πόνου: τον προορισμό της γυναίκας, καταπιεσμένους ομοφυλόφιλους, εκκλησιαζόμενους άθεους και λαθραίες αμβλώσεις. Παρήγαγαν, όμως, και ανθρώπους σαν εσένα κι εμένα.

Όταν ξεκίνησα να βαδίζω σε αυτόν τον διάπλατο δρόμο υπήρχαν ελάχιστες απαντήσεις, κανένα παράδειγμα προς μίμηση και καμία πυξίδα να ακολουθήσω πέρα από τις αξίες και τα όνειρά μου. Αλλά δεν ήμουν η μόνη. Σε αυτό το ταξίδι μου είχα πάρα πολλούς όμοιους συνοδοιπόρους. Ήμασταν γεννήματα της πρώτης νεωτερικότητας αλλά και γεννήτορες μιας νέας φιλοσοφίας: μιας «δεύτερης νεωτερικότητας».[13] Κάτι που ξεκίνησε ως διαφοροποίηση από τις ως

τότε παραδοσιακές ατραπούς της ζωής άνθισε και έγινε μια νέα κοινωνία ανθρώπων προικισμένων με την ψυχολογική επίγνωση της ατομικότητάς τους και επιβαρυμένων με τη διπλή ρήτρα της απελευθέρωσης και της επιταγής που αυτή συνεπαγόταν. Για μας η επιλογή του τρόπου ζωής συνιστά δικαίωμα αλλά και ανάγκη. Δεν αρκούμαστε πλέον στο να είμαστε ανώνυμα μέλη μιας μάζας· συναισθανόμαστε το αναφαίρετο δικαίωμα του αυτοκαθορισμού. Πρόκειται για μια αλήθεια η οποία, ενώ είναι αυτονόητη για μας, θα ήταν αδιανόητη και υβριστική για τη Σόφι και τον Μαξ, μια φιλοσοφία η οποία συνιστά ασύγκριτο επίτευγμα για το ανθρώπινο πνεύμα, ακόμη κι αν ίσως ισοδυναμεί με ισόβια ποινή αβεβαιότητας, αγωνίας και άγχους.

Από το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα η πορεία της ατομικοποίησης ακολουθεί την τροχιά της «δεύτερης νεωτερικότητας». Η νεωτερικότητα της εκβιομηχάνισης και οι πρακτικές του καπιταλισμού και της μαζικής παραγωγής παρήγαγαν εν γένει μεγαλύτερο πλούτο απ' ό,τι μπορούσαμε να διανοηθούμε. Η νέα «κοινωνία των *ατόμων*» άρχισε να κάνει την εμφάνισή της εκεί όπου ο εν λόγω πλούτος πλαισιωνόταν από τη δημοκρατική πολιτική, την πολιτική κατανομής εισοδήματος, την πρόσβαση στην εκπαίδευση, την ιατρική περίθαλψη και τους ισχυρούς θεσμούς της κοινωνίας των πολιτών. Εκατοντάδες εκατομμύρια άνθρωποι απέκτησαν πρόσβαση σε προνόμια των οποίων την αποκλειστικότητα είχε κάποτε μια μικροσκοπική ελίτ: πανεπιστημιακή μόρφωση, ταξίδια, αυξημένο προσδόκιμο ζωής, διαθέσιμο εισόδημα, βελτίωση βιοτικού επιπέδου, ευρεία πρόσβαση σε καταναλωτικά αγαθά, ποικιλία διαύλων επικοινωνίας και πληροφόρησης και εξειδικευμένη εργασία που απαιτούσε πνευματικά προσόντα.

Στην πρώτη νεωτερικότητα το κοινωνικό συμβόλαιο της ιεραρχικής κοινωνίας της μάζας υποσχόταν νενομισμένες ανταμοιβές· ωστόσο, η επίτευξή τους ήταν και το μαχαίρι που μας έκοψε τα δεσμά και μας εκτίναξε στο μέλλον της δεύτερης νεωτερικότητας, μυώντας μας σε πιο σύνθετη και πολυδιάστατη ζωή. Η επίδραση της εκπαίδευσης και της γνώσης αναβάθμισε τη γλωσσική ικανότητα και τη σκέψη μας· τα εργαλεία δηλαδή με τα οποία εμφυσούμε νόημα στη ζωή μας και σχηματίζουμε τις δικές μας απόψεις. Η επικοινωνία, η πληροφόρηση, η κατανάλωση και τα ταξίδια επέφεραν την επίγνωση της μοναδικότητάς μας και διέγειραν τη φαντασία μας, διαποτίζοντας τους ορίζοντες, τις αξίες και τη φιλοσοφία μας, και καθιστώντας αδύνατη την ένταξη σε προκαθορισμένους ρόλους ή σε μια συλλογική ταυτότητα. Η βελτίωση της υγείας και το αυξημένο προσδόκιμο ζωής μάς

άφησαν τα χρονικά περιθώρια για την εμβάθυνση και την ωρίμανση του εαυτού μας, ενισχύοντας την εγκυρότητα της προσωπικής ταυτότητας έναντι των a priori κοινωνικών σταθερών.

Ακόμη και όταν επανερχόμαστε σε παραδοσιακούς ρόλους, πρόκειται για συνειδητή επιλογή και όχι για απόλυτες αλήθειες επιβεβλημένες εκ γενετής. Σύμφωνα με τον σημαντικό επιστήμονα της ταυτότητας Έρικ Έρικσον (Erik Erikson), «Αυτό που ταλαιπωρεί περισσότερο τον ασθενή του σήμερα είναι το τι θα πρέπει να πιστέψει και το ποιος θα πρέπει ή [...] θα μπορούσε να είναι ή να γίνει. Από την άλλη, ο ασθενής της πρώιμης ψυχανάλυσης υπέφερε κυρίως από τις αναστολές οι οποίες τον εμπόδιζαν να αυτοπραγματωθεί σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του για τη δική του ταυτότητα».[14] Αυτή η νέα νοοτροπία ίσως είναι πιο ορατή στις πλουσιότερες χώρες, ωστόσο, σύμφωνα με τις έρευνες, σημαντικοί πληθυσμοί ατόμων της δεύτερης νεωτερικότητας υφίστανται σχεδόν σε κάθε περιοχή του κόσμου.[15]

Η πρώτη νεωτερικότητα καταπίεσε την εξέλιξη και την έκφραση του εαυτού υπέρ των συλλογικών εκφάνσεων, αλλά με την έλευση της δεύτερης νεωτερικότητας ο εαυτός μας ανήχθη στο πολυτιμότερο αγαθό μας. Αυτό το νέο αίσθημα της ψυχολογικής αυτονομίας ανέτειλε στον κόσμο πολύ πριν εμφανιστεί το διαδίκτυο για να του δώσει νέα δυναμική. Μέσα από τον πειραματισμό μαθαίνουμε πώς να συνθέτουμε τα επιμέρους κομμάτια της ζωής μας. Τίποτα δεν είναι δεδομένο. Τα πάντα χρήζουν αναθεώρησης, αναδιαπραγμάτευσης και ανάπλασης στο επίπεδο που αυτά μας ενδιαφέρουν: οικογένεια, θρησκεία, σεξ, φύλο, ηθική, γάμος, κοινότητα, αγάπη, φύση, κοινωνικές διασυνδέσεις, πολιτική συμμετοχή, καριέρα, διατροφή...

Αυτή ακριβώς η νέα φιλοσοφία και οι απαιτήσεις που γέννησε καθιέρωσαν το διαδίκτυο και τον ταχύτατα αναπτυσσόμενο μηχανισμό πληροφόρησης στην καθημερινή μας ζωή. Το άχθος της ζωής χωρίς προκαθορισμένη έκβαση μας έστρεψε προς τις πηγές πληροφοριακού πλούτου του νέου ψηφιακού περιβάλλοντος, ενδυναμώνοντάς μας και προσφέροντας νέους τρόπους ώστε να ενισχύσουμε τη φωνή μας και να σφυρηλατήσουμε τους συσχετισμούς της επιλογής μας. Πρόκειται για ένα φαινόμενο το οποίο εκτείνεται τόσο βαθιά που δεν θα ήταν υπερβολή αν λέγαμε πως το άτομο-ενορχηστρωτής της ζωής του είναι ο πρωταγωνιστής της εποχής μας, είτε το γεγονός αυτό βιώνεται ως χειραφέτηση είτε ως δεινό.[16]

Η δυτική νεωτερικότητα οικοδομήθηκε γύρω από ένα σώμα αρχών και νόμων που χορηγούσε απαραβίαστα ατομικά δικαιώματα

και αναγνώριζε την ιερότητα της ζωής κάθε ατόμου.[17] Ωστόσο, χρειάστηκε να έρθει η δεύτερη νεωτερικότητα για να συμβαδίσει η αισθητή πραγματικότητα με το νομοθετικό καθεστώς. Αυτή η αισθητή αλήθεια λαμβάνει υπόσταση στις απαιτήσεις για την *καθημερινή πραγμάτωση* όσων είναι ήδη θεσμοθετημένα από τον νόμο.[18]

Παρά την απελευθερωτική της δυναμική, η δεύτερη νεωτερικότητα ήταν μοιραίο να γίνει δύσκολο μέρος για να ζεις και οι σημερινές χρειώδεις συνθήκες αντικατοπτρίζουν αυτές τις αντιξοότητες. Ορισμένες από τις προβληματικές καταστάσεις της δεύτερης νεωτερικότητας προκύπτουν από το αναπόφευκτο κόστος που ενέχουν η δημιουργία και η συντήρηση του προσωπικού βίου· εντούτοις, η αστάθεια της δεύτερης νεωτερικότητας είναι επίσης αποτέλεσμα των θεσμοθετημένων μεταβολών σε οικονομική και κοινωνική πολιτική και των πρακτικών οι οποίες σχετίζονται με το νεοφιλελεύθερο μοντέλο και την επικράτησή του. Πρόκειται για ένα θρασύ μοντέλο το οποίο στοχεύει στον περιορισμό, στον εκτροχιασμό και στην αναίρεση του ρεύματος των κοσμικών αξιώσεων της δεύτερης νεωτερικότητας σε επίπεδο αυτοκαθορισμού, και των συνθηκών όπου αυτές μπορούν να ευδοκιμήσουν. Βιώνουμε τη *σύγκρουση* μεταξύ μιας εκσυγχρονιστικής πορείας η οποία μετρά αιώνες και μιας οικονομικής βίας μόλις μερικών δεκαετιών, η οποία υποσκάπτει τις επιδιώξεις μας για λειτουργική ζωή.

Υπάρχει πλούσιο και εξαντλητικό συγγραφικό έργο όπου καταγράφεται τούτο το σημείο καμπής της οικονομικής ιστορίας· στόχος μου εδώ είναι απλώς να εστιάσω σε μερικούς από τους βασικούς άξονες αυτής της ευρύτερης διαδρομής, καθώς είναι ουσιαστικής σημασίας προκειμένου να κατανοήσουμε αυτή τη σύγκρουση. Οι άξονες αυτοί είναι οι χρειώδεις συνθήκες οι οποίες έδωσαν υπόσταση τόσο στο «θαύμα» της Apple όσο και στην επακόλουθη κυοφορία και ανάπτυξη του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.[19]

III. Το νεοφιλελεύθερο περιβάλλον

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 η μεταπολεμική οικονομική τάξη πολιορκούνταν από την τελμάτωση, τον πληθωρισμό και την εξαιρετικά μειωμένη ανάπτυξη – τα σημάδια ήταν εμφανέστερα στις Ηνωμένες Πολιτείες και στη Βρετανία. Επιπλέον, ασκούνταν νέες πιέσεις στο πολιτικό κατεστημένο καθώς τα άτομα-εκφραστές της δεύτερης νεωτε-

ρικότητας –ιδιαίτερα οι φοιτητές, οι νεαροί εργαζόμενοι, οι Αφροαμερικανοί, οι γυναίκες, οι Λατινοαμερικανοί και άλλες περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες– συσπειρώθηκαν με αίτημά τους τα ίσα δικαιώματα, την ισχύ του λόγου τους και το δικαίωμα συμμετοχής. Επί αμερικανικού εδάφους ο πόλεμος του Βιετνάμ υπήρξε αφετηρία κοινωνικών αναταραχών και η διαφθορά που ήρθε στο φως μετά το σκάνδαλο Γουοτεργκέιτ πυροδότησε δημόσιες πιέσεις για πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Στη Βρετανία οι εργασιακές σχέσεις δοκιμάζονταν από τον πληθωρισμό, φτάνοντας σε οριακό σημείο. Και στις δύο χώρες το φάσμα μιας καταπώς φαινόταν ανίατης οικονομικής σήψης σε συνδυασμό με τα ηχηρά αιτήματα όσον αφορά το δημοκρατικό κοινωνικό συμβόλαιο γέννησαν σύγχυση, ανησυχία και απόγνωση στις τάξεις των εκλεγμένων αξιωματούχων, οι οποίοι βρέθηκαν απροετοίμαστοι όταν χρειάστηκε να εξηγήσουν γιατί οι πάλαι ποτέ αξιόπιστες κεϊνσιανές πολιτικές απέτυχαν να αναστρέψουν τις διαφαινόμενες εξελίξεις.

Οι νεοφιλελεύθεροι οικονομολόγοι καραδοκούσαν, έτοιμοι να αρπάξουν την ευκαιρία, και οι ιδέες τους ήρθαν να καταλάβουν το «κενό πολιτικής» που ταλάνιζε και τις δύο κυβερνήσεις.[20] Με αιχμή του δόρατος τον Αυστριακό οικονομολόγο Φρίντριχ Χάγεκ, άρτι βραβευθέντα με Νόμπελ το 1974, και τον Αμερικανό ομόλογό του Μίλτον Φρίντμαν, ο οποίος έλαβε το ίδιο βραβείο δύο χρόνια αργότερα, οι οικονομολόγοι της συνομοταξίας τελειοποίησαν, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, τη ριζοσπαστική οικονομική θεωρία της ελεύθερης αγοράς, την πολιτική της ιδεολογία και ένα πραγματιστικό σχέδιο δράσης. Για πολλά χρόνια βρίσκονταν στο περιθώριο του επαγγέλματός τους, επισκιασμένοι από την κεϊνσιανή κυριαρχία, όμως πλέον είχε έρθει η ώρα της αναγνώρισης.[21]

Το δόγμα της ελεύθερης αγοράς είχε τις απαρχές του στην Ευρώπη ως πολυμέτωπο ανάχωμα ενάντια στην απειλή των ολοκληρωτικών και κομμουνιστικών κολεκτιβιστικών ιδεολογιών. Στόχος του ήταν η αναβίωση της αποδοχής της αυτορρυθμιζόμενης αγοράς ως μιας φυσικής δύναμης τέτοιας πολυπλοκότητας και τελειότητας που απαιτούσε απόλυτη ελευθερία από κάθε είδους κρατική επίβλεψη. Ο Χάγεκ εξήγησε την αναγκαιότητα της απόλυτης ατομικής και συλλογικής υποταγής στις επιτακτικές αρχές της αγοράς ως μια άδηλης «αυθόρμητης τάξης» η οποία υπερβαίνει τη νόμιμη πολιτική αρχή που είναι κατοχυρωμένη στο κράτος: «Η σύγχρονη οικονομολογία εξηγεί γιατί μια αυθόρμητη τάξη [...] συνιστά μια διαδικασία συλλογής πληροφοριών [...] που κανένας κεντρικός φορέας σχεδιασμού, πόσο

μάλλον ένα άτομο, δεν μπορεί να γνωρίζει εξ ολοκλήρου, να κατέχει ή να ελέγχει...»[22] Ο Χάγεκ και οι ιδεολογικοί του ομόλογοι επέμεναν σε έναν καπιταλισμό απλουστευμένο στις θεμελιώδεις αρχές του, χωρίς αντιτιθέμενες δυνάμεις, ο οποίος υφίσταται στο απυρόβλητο κάθε εξωτερικής αρχής. Η ανισοκατανομή του πλούτου και των προνομίων ήταν αποδεκτή έως και επιθυμητή· θεωρούνταν φορέας προόδου και εγγενές χαρακτηριστικό ενός επιτυχημένου συστήματος αγοράς.[23] Η ιδεολογία του Χάγεκ παρείχε το διανοητικό εποικοδόμημα και τη νομιμοποίηση για μια νέα θεωρία της επιχείρησης η οποία υπήρξε από τους σημαντικότερους προγόνους των επιχειρήσεων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: μια θεωρία που αφορούσε τη δομή της, το ηθικό της υπόβαθρο και τη σχέση της με την κοινωνία.

Αυτή η νέα σύλληψη λειτουργικοποιήθηκε από τους οικονομολόγους Μάικλ Τζένσεν (Michael Jensen) και Ουίλιαμ Μέκλινγκ (William Meckling). Με βασικό γνώμονα το έργο του Χάγεκ, οι δύο ακαδημαϊκοί περιέκοψαν δραστικά τις αρχές του κοινωνικού προσώπου των εταιρειών του 20ού αιώνα, ένα ψαλίδισμα το οποίο έγινε γνωστό ως «κίνημα μεγιστοποίησης πλούτου μετόχων». Το 1976 οι Τζένσεν και Μέκλινγκ δημοσίευσαν ένα άρθρο-σταθμό στο οποίο επαναπροσδιόριζαν τον διευθυντή ως παράσιτο που ζει εις βάρος της κυριότητας: αναγκαίος, ίσως, αλλά σε κάθε περίπτωση εμπόδιο στον πλουτισμό των μετόχων. Δεν δίστασαν να ισχυριστούν πως ο διαρθρωτικός διαχωρισμός μεταξύ ιδιοκτητών και διευθυντών «δύναται να φέρει την αξία της εταιρείας σε επίπεδα σαφώς μικρότερα απ᾽ ό,τι θα μπορούσαν να είναι».[24] Οι διευθυντές έδιναν προτεραιότητα στις δικές τους προτιμήσεις και στην άνεσή τους της εις βάρος της βέλτιστης εταιρικής αξίας για τους ιδιοκτήτες, επειδή αυτό ήταν το φυσιολογικό. Κατά την άποψη των Τζένσεν και Μέκλινγκ, η λύση ήταν η καθιέρωση του δείκτη αξίας της αγοράς, με άλλα λόγια της τιμής της μετοχής, ως τη βάση για ένα νέο πλαίσιο παροχής κινήτρων με απώτερο στόχο την τελική και αποφασιστική ευθυγράμμιση της διευθυντικής συμπεριφοράς με τα συμφέροντα των ιδιοκτητών. Οι διευθυντές οι οποίοι δεν κατάφερναν να συμμορφωθούν με τις άηχες επιταγές της «αυθόρμητης τάξης» του Χάγεκ σύντομα θα έπεφταν θύματα των «βαρβάρων προ των πυλών» σε ένα νέο και αδυσώπητο κυνήγι για μη πραγματοποιηθέντα κέρδη.

Στο Zeitgeist της «δημοκρατικής κρίσης» το νεοφιλελεύθερο όραμα και η επάνοδος των δεικτών της αγοράς ήταν εξαιρετικά ελκυστικά για τους πολιτικούς και τους σχεδιαστές πολιτικής, ως μέσο απο-

φυγής ανάληψης πολιτικής ευθύνης για δύσκολες οικονομικές αποφάσεις, αλλά και επειδή υποσχόταν να επιβάλει ένα νέο είδος *τάξης* όπου το φάσμα της αταξίας θα ενέπνεε φόβο.[25] Η ανώτατη εξουσία των δυνάμεων της αγοράς θα κατοχυρωνόταν ως ο απόλυτος φορέας επιτακτικού ελέγχου, αντικαθιστώντας τη δημοκρατική εποπτεία και αξιολόγηση με μια ιδεολογία αλλοτριωμένων ατόμων καταδικασμένων σε αέναο ανταγωνισμό και ισχνούς πόρους. Τα όργανα των ανταγωνιστικών αγορών υποσχέθηκαν να σιγάσουν τα απείθαρχα άτομα ή ακόμη και να τα μεταμορφώσουν σε υποκείμενα τα οποία θα ήταν τόσο απορροφημένα από την επιβίωση που θα αδυνατούσαν να αντιδράσουν.

Οι παλιοί κολεκτιβιστικοί εχθροί είχαν υποχωρήσει και νέοι ήρθαν να πάρουν τη θέση τους. Κρατική παρέμβαση και επιτήρηση, κοινωνική νομοθεσία και πολιτική πρόνοιας, εργατικά σωματεία και όργανα συλλογικής διαπραγμάτευσης, αρχές της δημοκρατικής πολιτικής – όλα αυτά όντως επρόκειτο να αντικατασταθούν από μια εκδοχή της αλήθειας της αγοράς, όπου η λύση για την ανάπτυξη θα ήταν ο ανταγωνισμός. Οι νέοι στόχοι θα επιτυγχάνονταν με μεταρρυθμίσεις σε επίπεδο προσφοράς, συμπεριλαμβανομένης της απορρύθμισης της αγοράς, των ιδιωτικοποιήσεων και της χαμηλότερης φορολογίας.

Τριάντα πέντε χρόνια πριν από την ανάδειξη του Χάγεκ και του Φρίντμαν ο σπουδαίος ιστορικός Καρλ Πολάνυι διατύπωσε κομψότατα την άνοδο της οικονομίας της αγοράς. Οι μελέτες του Πολάνυι τον οδήγησαν στο συμπέρασμα πως οι διεργασίες μιας αυτορρυθμιζόμενης αγοράς είναι βαθιά καταστροφικές όταν τους επιτρέπεται να υφίστανται ανεξέλεγκτες χωρίς αντισταθμιστικούς νόμους και πολιτικές. Έτσι, ο Πολάνυι περιέγραψε τη *διπλή κίνηση*: «ένα δίκτυο μέτρων και πολιτικών [...] ενσωματωμένων σε θωρακισμένους θεσμούς σχεδιασμένους να ελέγχουν τη δράση της αγοράς ως προς τα εργασιακά, τη γη και το χρήμα».[26]

Η διπλή κίνηση, ισχυριζόταν ο Πολάνυι, υποστηρίζει την αγορά συνυφαίνοντάς τη με την κοινωνία: εξισορροπώντας, μετριάζοντας και αποσοβώντας τις καταστροφικές υπερβολές της. Ο Πολάνυι παρατήρησε πως τέτοια αντίμετρα εμφανίστηκαν αντανακλαστικά σε κάθε ευρωπαϊκή κοινωνία κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Όλες αυτές οι κοινωνίες κατάρτισαν νομικές, ρυθμιστικές και θεσμικές λύσεις για την επίβλεψη νέων αδιευθέτητων πεδίων όπως οι μισθοί των εργατών, η επιθεώρηση των εργοστασίων, οι δημοτικές επιχειρήσεις, οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, η εξασφάλιση τροφής, η παιδική εργασία και η δημόσια ασφάλεια.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες η διπλή κίνηση επιτεύχθηκε έπειτα από δεκαετίες κοινωνικών ζυμώσεων οι οποίες εναρμόνισαν, έστω και ατελώς, τη βιομηχανική παραγωγή με τις ανάγκες της κοινωνίας. Η διπλή κίνηση εκφραζόταν μέσα από τη διάλυση του μονοπωλίου των τραστ, μέσα από την κοινωνία των πολιτών, καθώς και από τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις της Προοδευτικής Εποχής. Αργότερα, εξελίχτηκε με τις νομοθετικές, δικονομικές, κοινωνικές και φορολογικές πρωτοβουλίες της Νέας Συμφωνίας και με τη θεσμοθέτηση των κεϊνσιανών οικονομικών πολιτικών κατά την περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: αγορά εργασίας, νέες φορολογικές πολιτικές και πολιτικές κοινωνικής πρόνοιας αύξησαν τελικά την οικονομική και την κοινωνική ισότητα.[27] Η διπλή κίνηση εξελίχτηκε περαιτέρω με τις νομοθετικές πρωτοβουλίες της Μεγάλης Κοινωνίας, ιδιαίτερα με τον Νόμο Περί Πολιτικών Δικαιωμάτων και με τη νομοθεσία ορόσημο για το περιβάλλον. Πολλοί ακαδημαϊκοί αποδίδουν την επιτυχία της αμερικανικής και της ευρωπαϊκής δημοκρατικής αγοράς σε τέτοια αντίμετρα και σε μια πολιτική οικονομία η οποία αποδείχτηκε πολύ πιο προσαρμοστική στην ικανότητά της να παράγει αμοιβαιότητα προσφοράς και ζήτησης απ' ό,τι είχαν φανταστεί οι θεωρητικοί της Αριστεράς αλλά και ο ίδιος ο Πολάνυι. Έτσι, έως τα μέσα του αιώνα η μεγάλη εταιρεία φαινόταν να έχει αναβαθμιστεί σε έναν σύγχρονο ανθεκτικό κοινωνικό θεσμό με βαθιές ρίζες.[28]

Η διπλή κίνηση κηρύχτηκε κατεδαφιστέα υπό το νεοφιλελεύθερο καθεστώς και οι εργασίες ξεκίνησαν αμέσως. Το 1976, το ίδιο έτος που ο Τζένσεν και ο Μέκλινγκ εξέδωσαν τη ρηξικέλευθη πραγματεία τους, ο πρόεδρος Τζίμι Κάρτερ ξεκίνησε τις πρώτες σημαντικές προσπάθειες ριζοσπαστικής ευθυγράμμισης των επιχειρήσεων με τους δείκτες αγοράς της Γουόλ Στριτ, εστιάζοντας στους αερομεταφορείς, στις μεταφορές και στους χρηματοοικονομικούς τομείς, και εφαρμόζοντας ένα τολμηρό πρόγραμμα απορρύθμισης. Αυτό που ξεκίνησε ως «ανεπαίσθητος κυματισμός» εξελίχτηκε σε «παλιρροϊκό κύμα το οποίο συμπαρέσυρε τον έλεγχο σημαντικών τομέων της οικονομίας των δύο τελευταίων δεκαετιών του 20ού αιώνα».[29] Το σχέδιο που ξεκίνησε με τον Κάρτερ έμελλε να σημαδέψει την εποχή Ρίγκαν και Θάτσερ, σχεδόν κάθε μεταγενέστερη αμερικανική προεδρία και σε μεγάλο βαθμό τον υπόλοιπο κόσμο, αφού οι νέες χρηματοοικονομικές και κοινωνικές πολιτικές εξαπλώθηκαν, λιγότερο ή περισσότερο, σε όλη την Ευρώπη και σε άλλες περιοχές.[30]

Έτσι ξεκίνησε ο κερματισμός και ο εκφυλισμός της αμερικανικής

ανώνυμης εταιρείας.[31] Η επιχείρηση-κοινωνικός θεσμός διαγνώστηκε ως ένα πολυέξοδο λάθος και η μακροχρόνια σχέση ανταποδοτικότητας με τους πελάτες και τους υπαλλήλους χαρακτηρίστηκε καταστροφικός παράγοντας για την αποδοτικότητα της αγοράς. Η προοπτική των οικονομικών απολαβών έπεισε τα ανώτερα στελέχη να διαμελίσουν και να συρρικνώσουν τις εταιρείες τους, κι έτσι η καπιταλιστική φιλοσοφία μετατοπίστηκε από την κερδοφόρα παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών σε όλο και πιο εξωτικές μορφές οικονομικής κερδοσκοπίας. Οι αρχές λειτουργίας που επέβαλε η νέα αγορά απλούστευσαν τον καπιταλισμό ανάγοντάς τον στις θεμελιώδεις αρχές του και ήδη το 1989 ο Τζένσεν διακήρυξε με βεβαιότητα «τον θάνατο της ανώνυμης εταιρείας».[32]

Λίγο πριν από την αλλαγή του αιώνα οι θεμελιώδεις μηχανισμοί του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται και «η μεγιστοποίηση των κερδών των μετόχων» θεωρούνταν ευρέως ο «αντικειμενικός στόχος» μιας εταιρείας.[33] Αυτές οι αρχές, οι οποίες αναδείχτηκαν από μια πάλαι ποτέ ακραία φιλοσοφία, απέκτησαν ισχύ ευαγγελίου και έγιναν πάγια τακτική του εμπορικού, οικονομικού και νομικού τομέα.[34] Ήδη το 2000 οι αμερικανικές ανώνυμες επιχειρήσεις απασχολούσαν λιγότερους από τους μισούς Αμερικανούς απ' ό,τι το 1970.[35] Το 2009 είχαν μείνει οι μισές ανώνυμες εταιρείες σε σχέση με το 1997. Η ανώνυμη εταιρεία είχε γίνει «περιττή σε επίπεδο παραγωγής, ακατάλληλη να παράσχει σταθερή εργασία και υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και αναξιόπιστη όσον αφορά την εξασφάλιση μακροπρόθεσμων κερδών στις επενδύσεις».[36] Σε αυτόν τον νέο χώρο το ίνδαλμα του «χαρισματικού επιχειρηματία» θα αποκτούσε σχεδόν μυθική διάσταση ως η τέλεια ένωση ιδιοκτησίας και διαχείρισης, αντικαθιστώντας τον πληθωρικό υπαρξιακό ορίζοντα της δεύτερης νεωτερικότητας με ένα εξιδανικευμένο μοτίβο ασυδοσίας, ανταγωνιστικής επιτηδειότητας, κυριαρχίας και πλούτου.

IV. Η αστάθεια της δεύτερης νεωτερικότητας

Στις 9 Αυγούστου 2011, σχεδόν την ίδια ώρα που έξω από την αίθουσα συσκέψεων της Apple ακούγονταν πανηγυρισμοί, 16.000 Βρετανοί αστυνομικοί ξεχύνονταν στους δρόμους του Λονδίνου έτοιμοι να καταστείλουν «τα πιο γενικευμένα και παρατεταμένα επεισόδια βίας στην ιστορία της πόλης από την Εξέγερση του Γκόρντον το 1780».[37]

Τα γεγονότα είχαν ξεκινήσει τέσσερα βράδια νωρίτερα, όταν μια ειρηνική ολονυκτία έπειτα από τον θάνατο ενός άντρα από πυρά αστυνομικών έλαβε ξαφνικά βίαιες διαστάσεις. Τις μέρες που ακολούθησαν ο αριθμός των ταραχοποιών διογκώθηκε και οι λεηλασίες και οι εμπρησμοί εξαπλώθηκαν σε είκοσι δύο από τα τριάντα δύο δημοτικά διαμερίσματα του Λονδίνου, όπως και σε άλλες μεγάλες πόλεις σε ολόκληρη τη χώρα.[38] Κατά τη διάρκεια του κύματος βίας των τεσσάρων αυτών ημερών χιλιάδες άνθρωποι προκάλεσαν ύλικές ζημιές άνω των 50 εκατομμυρίων δολαρίων και έγιναν 3.000 συλλήψεις.

Την ώρα που η άνοδος της Apple φάνταζε ως η επισφράγιση των αξιώσεων των ατόμων της δεύτερης νεωτερικότητας στους δρόμους του Λονδίνου αποτυπωνόταν η μελανή παρακαταθήκη του τριακονταετούς πειράματος της οικονομικής ανάπτυξης μέσω του αποκλεισμού. Μία εβδομάδα μετά τις ταραχές, σε άρθρο της στο *Daily Beast*, η κοινωνιολόγος Σάσκια Σάσεν (Saskia Sassen) παρατηρούσε ότι «Αν θεωρήσουμε πως για τα γεγονότα ευθύνεται κάποια παθολογική κατάσταση, τότε αυτή έχει να κάνει με την ανεργία και την ανέχεια στις τάξεις ανθρώπων που επιθυμούν να ενταχθούν στη μεσαία τάξη και οι οποίοι βιώνουν στο πετσί τους το χάσμα που τους χωρίζει από την πλούσια ελίτ της χώρας. Από πολλές απόψεις έχουμε να κάνουμε με κοινωνικές επαναστάσεις, με μικρό "ε"· με διαμαρτυρίες ενάντια σε κοινωνικές συνθήκες οι οποίες έχουν γίνει αφόρητες».[39]

Ποιες ήταν, όμως, οι κοινωνικές συνθήκες οι οποίες είχαν γίνει τόσο *αφόρητες*; Πολλοί αναλυτές συμφώνησαν πως η τραγωδία των βρετανικών ταραχών ήταν απότοκο της καίριας κοινωνικής μεταμόρφωσης που επέφερε ο νεοφιλελευθερισμός: ένα πλάνο το οποίο εφαρμόστηκε επισταμένως κυρίως στη Βρετανία και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Μάλιστα, έρευνα της Σχολής Οικονομικών του Λονδίνου βασισμένη σε συνεντεύξεις 270 ανθρώπων οι οποίοι είχαν λάβει μέρος στα επεισόδια μαρτυρούσε τον κοινό παρονομαστή της ανισότητας: «Καθόλου δουλειά, καθόλου χρήματα».[40] Οι όροι αναφοράς σχεδόν κάθε μελέτης περιστρέφονται γύρω από τον ίδιο άξονα: απουσία ευκαιριών, απουσία πρόσβασης στην εκπαίδευση, περιθωριοποίηση, στέρηση, αδικία, απελπισία.[41] Παρότι οι ταραχές του Λονδίνου διέφεραν σε σημαντικό βαθμό από άλλες διαμαρτυρίες που προηγήθηκαν και που ακολούθησαν –αναφέρομαι κυρίως στο κίνημα των Αγανακτισμένων, το οποίο γεννήθηκε τον Μάιο του 2011 στη Μαδρίτη έπειτα από ευρεία κινητοποίηση του κόσμου, και στο κίνημα Occupy, το οποίο έκανε την εμφάνισή του στις 17 Σεπτεμβρίου στο

Ζουκότι Παρκ της Γουόλ Στριτ– όλα αυτά τα γεγονότα είχαν ως κοινή αφετηρία τα ζητήματα της οικονομικής ανισότητας και του αποκλεισμού.[42]

Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Βρετανία και οι περισσότερες χώρες της Ευρώπης εισήλθαν στη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα αντιμέτωπες με ακραίες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες οι οποίες είχαν να παρατηρηθούν από την Επίχρυση Εποχή και συγκρίνονταν μόνο με εκείνες ορισμένων από τις φτωχότερες χώρες του κόσμου.[43] Παρά τα δέκα χρόνια εκρηκτικής ψηφιακής ανάπτυξης που έφερε το θαύμα της Apple και παρά την εισχώρηση του διαδικτύου στην καθημερινή μας ζωή, οι επισφαλείς κοινωνικοί διαχωρισμοί υποδήλωναν ένα μέλλον ακόμη πιο διαστρωματωμένο και αντιδημοκρατικό. Ένας Αμερικανός οικονομολόγος έγραψε πως «κατά την περίοδο της εγκαθίδρυσης της νέας γενικευμένης τάσης στην οικονομική πολιτική σημειώθηκε η μεγαλύτερη μετάγγιση εισοδήματος προς τα ανώτερα στρώματα στην οικονομική ιστορία».[44] Το 2016 μια δυσοίωνη έκθεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου προειδοποιούσε για αστάθεια, καταλήγοντας πως το παγκόσμιο νεοφιλελεύθερο ρεύμα «δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα». Στην πραγματικότητα, η ανισότητα είχε υποβαθμίσει αισθητά «το επίπεδο και τη σταθερότητα της ανάπτυξης» καλλιεργώντας ένα κλίμα ρευστότητας και αφήνοντας την οικονομία μονίμως ευάλωτη στην κρίση.[45]

Η επιδίωξη της λειτουργικής ζωής είχε οδηγηθεί στα πρόθυρα της κατάρρευσης υπό την αιγίδα της ελεύθερης αγοράς. Δύο χρόνια μετά τις ταραχές στο βόρειο Λονδίνο βρετανική έρευνα έδειξε πως εν έτει 2013 η φτώχεια που πήγαζε από την έλλειψη εκπαίδευσης και την ανεργία απέκλειε σχεδόν το ένα τρίτο του πληθυσμού από την καθημερινή κοινωνική συμμετοχή.[46] Μια άλλη βρετανική έκθεση κατέληγε πως «οι εργαζόμενοι των μικρών και μεσαίων εισοδημάτων βίωναν τη μεγαλύτερη υποβάθμιση βιοτικού επιπέδου από τα μέσα τού 19ου αιώνα, οπότε και χρονολογούνται τα πρώτα αξιόπιστα αρχεία».[47] Έως το 2015 τα μέτρα λιτότητας είχαν περικόψει κατά 19% –με άλλα λόγια, κατά 18 εκατομμύρια λίρες– τους προϋπολογισμούς των τοπικών αρχών, είχαν επιβάλει μαχαίρι της τάξης του 8% στις δαπάνες που αφορούσαν τις υπηρεσίες πρόνοιας για το παιδί και είχαν καταστήσει 150.000 συνταξιούχους ανίκανους να αποκτήσουν πρόσβαση σε ζωτικές υπηρεσίες.[48] Εν έτει 2014 σχεδόν ο μισός αμερικανικός πληθυσμός ζούσε υπό καθεστώς σχετικής φτώχειας, με το υψηλότερο εισόδημα στο κάτω μισό της εισοδηματικής κλίμακας να

ανέρχεται σε περίπου 34.000 δολάρια.[49] Μια έρευνα του αμερικανικού Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης έδειξε πως σχεδόν 49 εκατομμύρια άνθρωποι ζούσαν σε νοικοκυριά χωρίς εξασφαλισμένη τροφή.[50]

Στο βιβλίο του *Το Κεφάλαιο τον 21ο αιώνα* ο Γάλλος οικονομολόγος Τομά Πικετί (Thoma Piketty) συνέπτυξε εισοδηματικά δεδομένα ετών ώστε να εξαγάγει έναν θεμελιώδη νόμο συσσώρευσης: Ο ρυθμός απόδοσης του κεφαλαίου τείνει να υπερβαίνει τον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης. Η τάση αυτή, που παριστάνεται από τον τύπο $r > g$, συνιστά μια δυναμική η οποία οξύνει διαρκώς τις εισοδηματικές αποκλίσεις και γεννά μια σειρά από αντιδημοκρατικές κοινωνικές επιπτώσεις οι οποίες φαίνεται να επιβεβαιώνουν τις προβλέψεις ετών που τις θέλουν προάγγελους μιας οριστικής κρίσης στον καπιταλισμό. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Πικετί εκθέτει τους τρόπους με τους οποίους οι οικονομικές ελίτ χρησιμοποιούν τα υπέρογκα κέρδη τους για να χρηματοδοτούν έναν κύκλο πολιτικής αιχμαλωσίας ώστε τα συμφέροντά τους να προστατεύονται από τον πολιτικό αντίλογο.[51] Όντως, σύμφωνα με έκθεση των *New York Times* του 2015, 158 αμερικανικές οικογένειες και οι εταιρείες τους χορήγησαν σχεδόν τα μισά (176 εκατομμύρια δολάρια) από τα χρήματα που συγκεντρώθηκαν και από τα δύο πολιτικά κόμματα υπέρ των υποψηφίων για την προεδρία του 2016. Μάλιστα, κύριοι αποδέκτες ήταν οι «Ρεπουμπλικάνοι υποψήφιοι οι οποίοι υπόσχονταν απορρύθμιση της αγοράς, ελάττωση της φορολογίας [...] και συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους».[52] Ιστορικοί, ερευνητές δημοσιογράφοι, οικονομολόγοι και πολιτικοί επιστήμονες έχουν αναλύσει τη δαιδαλώδη πραγματικότητα τούτης της στροφής προς την ολιγαρχία, ρίχνοντας φως στις μεθοδευμένες εκστρατείες διάπλασης του κοινού και πολιτικής αιχμαλωσίας οι οποίες βοήθησαν στην προώθηση και στην ενίσχυση ενός ακραίου πλάνου ελεύθερης αγοράς εις βάρος της δημοκρατίας.[53]

Η σύνοψη της εκτεταμένης έρευνας του Πικετί θα μπορούσε να είναι η εξής: *Ο ωμός καπιταλισμός δεν είναι προς βρώση.* Όπως και το λουκάνικο, ο καπιταλισμός πρέπει να μαγειρεύεται στην εστία μιας δημοκρατικής κοινωνίας και των θεσμών της. *Ωμός* είναι βλαβερός για την κοινωνία. Ο Πικετί εφιστά την προσοχή: «Μια οικονομία της αγοράς [...] αν αφεθεί ανεπιτήρητη [...] είναι φορέας ισχυρών δυνάμεων κοινωνικής ανισότητας, οι οποίες μπορεί να αποτελέσουν σοβαρό κίνδυνο για τις δημοκρατικές κοινωνίες και τις αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης πάνω στις οποίες αυτές βασίζονται».[54] Πολλοί ακαδημαϊκοί πλέον ορίζουν αυτές τις νέες συνθήκες ως *νεοφεουδαρ-*

χία, ένα καθεστώς το οποίο χαρακτηρίζεται από την εδραίωση του πλούτου και της εξουσίας της ελίτ πολύ έξω από τη σφαίρα επιρροής του ευρέος κοινού και των μηχανισμών της δημοκρατικής συναίνεσης.[55] Ο Πικετί το περιγράφει ως επιστροφή στον «κληρονομικό καπιταλισμό» – ένα πισωγύρισμα σε μια προνεωτερική κοινωνία όπου οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται στη ζωή ενός ατόμου είναι συνάρτηση του κληρονομούμενου πλούτου και όχι επάξιων κατακτήσεων.[56]

Πλέον διαθέτουμε τα εργαλεία για την κατανόηση των ποικίλων καταστρεπτικών πτυχών αυτής της σύγκρουσης: *αφόρητο, λοιπόν, είναι το γεγονός πως ενώ οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες έχουν επιστρέψει σε προβιομηχανικά «φεουδαρχικά» πρότυπα, δεν ισχύει το ίδιο και για μας τους ανθρώπους.* Δεν είμαστε αγράμματοι χωρικοί, δουλοπάροικοι ή σκλάβοι. Ασχέτως αν ανήκουμε στη «μεσαία τάξη» ή στο «περιθώριο», όλοι μας μοιραζόμαστε μια κοινή ιστορική υπόσταση· αυτή των ατομικοποιημένων προσωπικοτήτων με σύνθετα κοινωνικά βιώματα και απόψεις. Είμαστε εκατοντάδες εκατομμύρια, δισεκατομμύρια ίσως, άνθρωποι της δεύτερης νεωτερικότητας, ιστορικά απελευθερωμένοι από τα πρώην ανυπέρβλητα εμπόδια ενός πεπρωμένου υπαγορευμένου κατά τη γέννηση και από τις συνθήκες της μαζικής κοινωνίας. Γνωρίζουμε πως δικαιούμαστε αξιοπρέπεια και την ευκαιρία να ζήσουμε λειτουργική ζωή. Πρόκειται για μια οντολογική οδοντόκρεμα η οποία από τη στιγμή που δραπετεύει από το σωληνάριο είναι αδύνατο να επιστρέψει πάλι μέσα. Ο αντίκτυπος του πόνου και της οργής ο οποίος πλέον χαρακτηρίζει την εποχή μας μοιάζει με το ωστικό κύμα που προκύπτει από την τοξική σύγκρουση μεταξύ των δεδομένων μιας πραγματικότητας ανισοτήτων και του τρόπου που εμείς τα συναισθανόμαστε.[57]

Επιστρέφοντας στο 2011, οι 270 συνεντεύξεις ατόμων που έλαβαν μέρος στις ταραχές του Λονδίνου σκιαγραφούν με τη σειρά τους τα σημάδια αυτής της σύγκρουσης. «Καθένας τους εκφράστηκε με διαφορετικό τρόπο», καταλήγει η έκθεση, «αλλά στην ουσία όλοι τους έκαναν λόγο για ένα διάχυτο αίσθημα αδικίας. Για ορισμένους η φύση της ήταν οικονομική – έλλειψη εργασίας, χρημάτων ή ευκαιριών. Για άλλους αφορούσε το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο· όχι απλώς την απουσία υλικών αγαθών, αλλά τη μεταχείριση που θεωρούσαν πως τύγχαναν οι ίδιοι σε σύγκριση με άλλους...» «Η αίσθηση πως αντιμετωπίζονταν ως αόρατοι» ήταν «διάχυτη». Κατά τα λεγόμενα μιας γυναίκας, «οι νέοι στις μέρες μας *έχουν ανάγκη να ακούγεται η φωνή τους.* Θεωρούν πως έτσι δικαιώνονται». Ένας νεαρός είπε πως «Όταν κα-

νείς δεν ενδιαφέρεται για σένα, τελικά θα τους αναγκάσεις εσύ να ενδιαφερθούν, θα ταράξεις ο ίδιος τα νερά».[58] Άλλες αναλύσεις αναφέρουν πως η οργή που τροφοδότησε το χάος στο βόρειο Λονδίνο ήταν το βωβό αντίκρισμα της «στέρησης της αξιοπρέπειας».[59]

Όταν εμφανίστηκε το κίνημα Occupy, σε μια άλλη ήπειρο, μακριά από τις πολιορκημένες γειτονιές του Λονδίνου, έμοιαζε να έχει ελάχιστα κοινά με τα βίαια επεισόδια του Αυγούστου. Το 99% το οποίο το Occupy αποσκοπούσε να εκπροσωπήσει δεν ήταν περιθωριοποιημένο· τουναντίον, η ίδια η ισχύς του κινήματος ήταν το γεγονός πως ενσάρκωνε μια υπερπλειοψηφία. Σε κάθε περίπτωση, το κίνημα αυτό αποκάλυψε μια παρόμοια σύγκρουση μεταξύ των δεδομένων μιας πραγματικότητας ανισοτήτων και του τρόπου με τον οποίο τη συναισθανόμαστε – απλώς εδώ η έκφρασή της ήταν μια δημιουργική και ατομικοποιημένη πολιτική κουλτούρα η οποία επέμενε στην «άμεση δημοκρατία» και στην «οριζόντια διάρθρωση».[60] Ορισμένοι αναλυτές κατέληξαν πως αυτή ακριβώς η σύγκρουση τελικά αποδυνάμωσε το κίνημα, διότι ο «ηγετικός του πυρήνας» δεν προτίθετο να συμβιβάσει την εξαιρετικά ατομικοποιημένη προσέγγισή του υπέρ των στρατηγικών και των τακτικών που απαιτούνταν για ένα ανθεκτικό μαζικό κίνημα.[61] Ωστόσο, ένα είναι σίγουρο: Στο Ζουκότι Παρκ δεν συγκεντρώθηκαν δουλοπάροικοι. Αντιθέτως, όπως εύστοχα παρατήρησε κάποιος που έζησε το κίνημα από κοντά, «Η διαφορά είναι πως από την αρχή ένα σημαντικό ποσοστό από μας, τους ανθρώπους, φάνηκε σοφότερο από τους ηγέτες του. Βλέπαμε πιο μακριά και αποδείχτηκε πως διαθέταμε καλύτερη κρίση. Αντιστρέψαμε έτσι τους παραδοσιακούς συσχετισμούς με την κυβερνώσα ελίτ που την ήθελαν πιο συνετή από τις άπλυτες μάζες».[62]

Αυτή η υπαρξιακή αντίφαση της δεύτερης νεωτερικότητας στιγματίζει τις χρειώδεις συνθήκες μας: Επιθυμούμε να διατηρήσουμε τη ζωή υπό τον έλεγχό μας, αλλά σε κάθε της πτυχή αυτός ο έλεγχος ματαιώνεται. Η ατομικοποίηση έχει ρίξει τον καθένα από μας στο κυνήγι των αναγκαίων αγαθών για την εξασφάλιση μιας λειτουργικής ζωής, αλλά ξανά και ξανά αναγκαζόμαστε να παλέψουμε ενάντια σε μια οικονομία και σε μια πολιτική οι οποίες μας θεωρούν αξιοκαταφρόνητους. Ζούμε με την επίγνωση πως η ζωή μας έχει μοναδική αξία, αλλά η μεταχείριση που λαμβάνουμε υποδηλώνει πως είμαστε αμελητέα ποσότητα. Παρατηρώντας τα οφέλη του τελικού σταδίου του χρηματιστικού καπιταλισμού να καθίστανται απλησίαστα για μας, καταλήγουμε να αναλογιζόμαστε το μέλλον με μια αμη-

χανία η οποία, ανά τακτά χρονικά διαστήματα πλέον, εκτονώνεται σε βία. Το όραμα του ψυχολογικού αυτοκαθορισμού αποτελεί το τοπίο όπου εκτυλίσσονται τα όνειρά μας· συνεπώς, οι απώλειες που βιώνουμε από τη βραδυφλεγή άνοδο της ανισότητας, του αποκλεισμού, του διάχυτου ανταγωνισμού και της εκφυλιζόμενης κοινωνικής οργάνωσης δεν είναι μόνο οικονομικές. Τα πλήγματα που μας καταφέρνουν μας γεμίζουν απογοήτευση και πικρία, ακριβώς επειδή συναισθανόμαστε πως δικαιούμαστε προσωπική αξιοπρέπεια και μια ζωή βιωμένη υπό τους δικούς μας όρους.

Ο κοινωνικός φιλόσοφος Ζίγκμουντ Μπάουμαν (Zygmunt Bauman) αναφέρει πως η βαθύτερη αντίφαση του καιρού μας είναι «το γιγάντιο χάσμα που χωρίζει το δικαίωμα στις ατομικές διεκδικήσεις και την ικανότητα ελέγχου του κοινωνικού πλαισίου που τις καθιστά εφικτές. Αυτό είναι το αβυσσαλέο χάσμα από το οποίο αναδίδονται οι τοξικές αναθυμιάσεις που δηλητηριάζουν τη ζωή των σύγχρονων ανθρώπων». Ο Μπάουμαν επιμένει πως τα εγκαίνια του όποιου νέου κεφαλαίου στη μακραίωνη ιστορία της ανθρώπινης χειραφέτησης πρέπει να γίνουν εδώ. Μπορεί η αστάθεια της δεύτερης νεωτερικότητας να παραχωρήσει τη θέση της σε μια νέα σύνθεση; Σε μια *τρίτη νεωτερικότητα* η οποία θα υπερισχύσει αυτής της σύγκρουσης και θα προσφέρει μια γνήσια οδό προς μια ευημερούσα και λειτουργική ζωή για τους πολλούς και όχι μόνο για τους λίγους; Ποιος θα είναι ο ρόλος του καπιταλισμού της πληροφορίας;

V. Μια τρίτη νεωτερικότητα

Στο παρελθόν η Apple είχε επιδοθεί στη γεφύρωση αυτού του «αβυσσαλέου χάσματος» και υπήρξε μια περίοδος κατά την οποία η συγχώνευση του καπιταλισμού και της ψηφιακής ισχύος της εταιρείας φάνηκε να σηματοδοτεί μια νέα πορεία προς μια τρίτη νεωτερικότητα. Η υπόσχεση ενός ψηφιακού καπιταλισμού εναρμονισμένου με τις ανάγκες μας κατά την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας ενέπνευσε τους πληθυσμούς της δεύτερης νεωτερικότητας σε όλο τον κόσμο. Νέες εταιρείες όπως η Google και η Facebook φαινόταν να επαγγέλλονται την αναστροφή σε νέους νευραλγικούς τομείς, διασώζοντας πληροφορίες και ανθρώπους από παλαιά θεσμικά δεσμά, επιτρέποντάς μας να βρούμε ό,τι και όποιον επιθυμούσαμε, όποτε και όπως επιθυμούσαμε· να τους αναζητήσουμε και να συνδεθούμε.

Η αναστροφή του καταναλωτικού ρου από την Apple ευαγγελιζόταν τα εχέγγυα σχέσεων αλληλεγγύης και ανταποδοτικότητας οι οποίες θα είχαν τις ρίζες τους σε μια εμπορική δραστηριότητα σύμφωνη με τα πραγματικά συμφέροντα του καταναλωτή. Υποδήλωνε την υπόσχεση μιας νέας ψηφιακής αγοράς η οποία ίσως υπερίσχυε της σύγκρουσης: τα πρώτα σημάδια ενός καπιταλισμού της τρίτης νεωτερικότητας ο οποίος θα ήταν ενσάρκωση των τάσεων αυτοκαθορισμού ατόμων-τέκνων του ψηφιακού περιβάλλοντος. Η προοπτική της «ζωής όπως τη θέλω εγώ και σε προσιτή για μένα τιμή» ήταν η ανθρώπινη υπόσχεση η οποία πολύ γρήγορα ενσταλάχτηκε στον πυρήνα του ψηφιακού εμπορικού εγχειρήματος – από τα iPhone έως τις απλουστευμένες ψηφιακές αγορές, από τον τεράστιο διαδικτυακό πλούτο έως τις κατά παραγγελία υπηρεσίες, από τις εκατοντάδες χιλιάδες διαδικτυακές επιχειρήσεις έως τις αναρίθμητες εφαρμογές και συσκευές.

Βεβαίως, δεν έλειψαν οι παρεκτροπές, τα κενά και οι αδυναμίες. Η δυνάμει σπουδαιότητα της υποδηλούμενης νέας φιλοσοφίας της Apple ποτέ δεν έγινε πλήρως αντιληπτή, ούτε καν από την ίδια την Apple. Μάλιστα, η εταιρεία ήταν υπεύθυνη για διαδοχικές αντιφάσεις που πρόδιδαν πως ελάχιστα είχαν αλλάξει. Η Apple κατηγορήθηκε για καταχρηστικές πολιτικές τιμολόγησης, για μετακίνηση των εργοστασίων της στο εξωτερικό, για εκμετάλλευση του προσωπικού των καταστημάτων της, για αποτίναξη ευθυνών σε σχέση με τις συνθήκες στα εργοστάσιά της, για υπόγειες ενέργειες με στόχο την περιστολή των μισθών μέσω μεμπτών ρητρών μη ανταγωνισμού κατά την πρόσληψη, για πάγια φοροδιαφυγή και για έλλειψη περιβαλλοντικής ευαισθησίας· τα παραπάνω αποτελούν απλώς μερικές ενδεικτικές παραβιάσεις οι οποίες αναιρούσαν το υποσχόμενο κοινωνικό συμβόλαιο που υποτίθεται πως συνεπαγόταν η μοναδική φιλοσοφία της εταιρείας.

Όταν έχουμε να κάνουμε με μια γνήσια οικονομική μετάλλαξη, πάντα παρατηρείται τριβή μεταξύ των γνωρισμάτων του αναδυόμενου συστήματος και αυτών του αυθεντικού γενετικού υλικού από όπου προήλθε. Αυτός ο συγκερασμός παλιού και νέου αποκτά καινούριες παραμέτρους στο πλαίσιο ενός καινοφανούς μοντέλου. Ορισμένες φορές τα χαρακτηριστικά μιας μετάλλαξης συναντούν τις κατάλληλες συνθήκες όπου αυτά «επιλέγονται» και διαιωνίζονται. Τούτο είναι και το χρονικό παράθυρο για οποιοδήποτε νέο σύστημα που επιδιώκει να αποκτήσει σαφείς θεσμικές βάσεις και να χαράξει τη δική του τροχιά με προορισμό μια θέση στο μέλλον. Βεβαίως, η πιθα-

νότερη έκβαση μιας τέτοιας μετάλλαξης είναι να υποκύψει λόγω «αδυναμίας μετάβασης» εξαιτίας της αντίρροπης βαρυτικής δύναμης των εδραιωμένων πρακτικών.[63]

Τίθεται το εξής ερώτημα: ήταν η αναστροφή που κατάφερε η Apple μια νέα δυναμική οικονομική μετάλλαξη εν μέσω του στίβου του πειραματισμού και με τελική κατεύθυνση την εκπλήρωση των αναγκών της νέας εποχής ή ήταν άλλο ένα κρούσμα αδυναμίας μετάβασης; Πάνω στον ενθουσιασμό μας και την αυξανόμενη εξάρτησή μας από την τεχνολογία είχαμε την τάση να παραβλέπουμε πως οι ίδιες δυνάμεις του κεφαλαίου από τις οποίες αγωνιστήκαμε να ξεφύγουμε στον «πραγματικό» κόσμο πλέον πρόβαλλαν ταχύτατα τις αξιώσεις τους στην ευρύτερη ψηφιακή σφαίρα. Έτσι γίναμε ευάλωτοι και πιαστήκαμε εξαπίνης όταν η πρώιμη υπόσχεση του καπιταλισμού της πληροφορίας πήρε σκοτεινή τροπή. Αγαλλιάσαμε με τις διαβεβαιώσεις «των επικείμενων ενισχύσεων» την ώρα που μέσα από την ομίχλη ξεπρόβαλλαν ανησυχητικά ερωτήματα με αυξανόμενη συχνότητα, με καθένα από αυτά να συνοδεύεται από την αναμενόμενη έκρηξη απογοήτευσης και θυμού.

Ποιος ήταν ο λόγος που το Gmail της Google, το οποίο εγκαινιάστηκε το 2004, σάρωνε την προσωπική αλληλογραφία ώστε να εμφανίζει διαφημίσεις; Όταν η πρώτη χρήστρια του Gmail αντιλήφθηκε διαφήμιση στοχευμένη στο περιεχόμενο της αλληλογραφίας της, η δημόσια αντίδραση ήταν ακαριαία. Πολλοί κατέληξαν να νιώθουν αποτροπιασμένοι και εξοργισμένοι· άλλοι βρέθηκαν σε σύγχυση. Όπως το έθεσε και ο χρονικογράφος της Google Στίβεν Λίβι (Steven Levy), «Εμφανίζοντας διαφημίσεις βάσει περιεχομένου συνομιλιών, η Google έμοιαζε να απολαμβάνει κατά κάποιον τρόπο το γεγονός πως ο προσωπικός χώρος των χρηστών της ήταν στο έλεος των πολιτικών και της όποιας αξιοπιστίας της εταιρείας στην οποία ανήκαν οι διακομιστές. Ακόμη, από τη στιγμή που αυτές οι διαφημίσεις απέφεραν κέρδη, η Google κατέστησε σαφές το γεγονός πως θα επωφελούνταν της κατάστασης».[64]

Το 2007 η Facebook εγκαινίασε το Beacon, μια δυνατότητα την οποία πλάσαρε ως έναν «νέο τρόπο κοινωνικής μεταβίβασης της πληροφορίας». Το Beacon έδινε τη δυνατότητα σε ιστότοπους που συνεργάζονταν με τη Facebook να ανιχνεύουν τη δραστηριότητα των χρηστών στο διαδίκτυο και να κοινοποιούν τις αγορές τους στο προσωπικό τους δίκτυο χωρίς άδεια. Το θράσος της εταιρείας προκάλεσε την οργή των περισσοτέρων, τόσο επειδή κατασκόπευε τη διαδι-

κτυακή τους δραστηριότητά όσο και επειδή ιδιοποιούνταν τη δυνατότητα διαχείρισης των κοινοποιήσεών τους. Ο Μαρκ Ζάκερμπεργκ (Mark Zuckerberg), ιδρυτής της Facebook, ο οποίος τελικά αναγκάστηκε να τερματίσει τη λειτουργία του Beacon, δήλωσε το 2010 πως το προσωπικό απόρρητο είχε σταματήσει να αποτελεί κοινωνική σταθερά κι έπειτα συνεχάρη τον εαυτό του για τη χαλάρωση των «πολιτικών απορρήτου» της εταιρείας συνάδοντας με τους ωφελιμιστικούς ισχυρισμούς του περί νέων κοινωνικών συνθηκών.[65] Απ' ό,τι φαίνεται, ο Ζάκερμπεργκ δεν διάβασε ποτέ την προσωπική εμπειρία του Τζόναθαν Τρεν με το Beacon:

> Αγόρασα διαμαντένιες βέρες αρραβώνων από το overstock θέλοντας να κάνω έκπληξη στη φίλη μου την παραμονή Πρωτοχρονιάς. [...] Μέσα σε λίγες ώρες έλαβα ένα τηλεφώνημα από έναν από τους καλύτερούς μου φίλους το οποίο με άφησε άναυδο. Μου έλεγε πως χάρηκε πολύ που το έμαθε και μου έδινε «συγχαρητήρια» για τους αρραβώνες μας. (!!!) Φανταστείτε τον αποτροπιασμό μου όταν έμαθα πως το overstock είχε κοινοποιήσει τις λεπτομέρειες της αγοράς μου (συμπεριλαμβανομένου του λινκ των δαχτυλιδιών και της τιμής τους) στις δημόσιες ενημερώσεις του προφίλ μου στο Facebook και είχε στείλει ειδοποιήσεις σε όλους τους φίλους μου. ΣΕ ΟΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ ΜΟΥ, συμπεριλαμβανομένης της κοπέλας μου και όλων των δικών της φίλων κτλ. [...] ΟΛΑ ΑΥΤΑ ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ ΧΩΡΙΣ ΤΗ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗ ΜΟΥ ΚΑΙ ΧΩΡΙΣ ΝΑ ΤΟ ΓΝΩΡΙΖΩ. Έχω καταστεναχωρηθεί που χάλασε η έκπληξή μου και που κάτι το οποίο προοριζόταν να είναι μια ιδιαίτερη στιγμή και μια ανάμνηση για όλη μας τη ζωή καταστράφηκε από μια δολιότατη και εξοργιστική παραβίαση του προσωπικού απορρήτου. Θέλω να πνίξω και τους τύπους στο overstock κι εκείνους στο Facebook που θεώρησαν πως κάτι τέτοιο ήταν καλή ιδέα. Αυτή η συμπεριφορά δημιουργεί ένα απαράδεκτο προηγούμενο στο διαδίκτυο και αισθάνομαι πως κατέστρεψε κομμάτι της ζωής μου.[66]

Οι πιο παθογενείς από τις πολλές διαψευσμένες προσδοκίες περί αλληλεγγύης ήταν οι εκ των ων ουκ άνευ «συμφωνίες παροχής υπηρεσιών».[67] Οι νομικοί εμπειρογνώμονες τις αποκαλούν «συμβάσεις προσχώρησης» επειδή περιλαμβάνουν όρους που αφαιρούν την όποια διαπραγματευτική ισχύ του αντισυμβαλλομένου ο οποίος τις αποδέχεται θέλοντας και μη. Μια άλλη ονομασία των διαδικτυακών «συμβάσεων» (όρων παροχής υπηρεσιών, αδειών χρήσης κτλ.) είναι

το "click-wrap" – συμβάσεις οι οποίες συνάπτονται με ένα κλικ· εύλογη ονομασία, μιας και, σύμφωνα με πληθώρα ερευνών, η πλειοψηφία των ανθρώπων εγκλωβίζεται σε αυτές τις δυναστευτικές συμβάσεις κάνοντας απλώς κλικ στο κουτί «Συμφωνώ» χωρίς ποτέ να διαβάζει το περιεχόμενο της συμφωνίας.[68] Σε πολλές περιπτώσεις η περιήγηση και μόνο σε μια ιστοσελίδα σού επιβάλλει όρους παροχής υπηρεσιών ακόμη κι αν εσύ δεν το γνωρίζεις. Ακαδημαϊκοί επισημαίνουν πως ένας λόγος για τον οποίο αυτά τα ψηφιακά έγγραφα είναι τρομερά εκτενή και περίπλοκα είναι για να αποθαρρύνουν τους χρήστες από το να τα εξετάσουν, μιας και οι εταιρείες γνωρίζουν πως είναι εξασφαλισμένες, δεδομένου πως τα περισσότερα δικαστήρια έχουν επικυρώσει τη νομιμότητα των συμβάσεων click-wrap παρά τη σαφή απουσία ουσιαστικής συναίνεσης.[69] Ο Τζον Ρόμπερτς (John Roberts), ο ίδιος ο πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, παραδέχτηκε πως «δεν διαβάζει τα ψιλά γράμματα στην οθόνη του υπολογιστή».[70] Το κερασάκι στην τούρτα είναι πως ανά πάσα στιγμή οι όροι παροχής υπηρεσιών δύναται να τροποποιηθούν από πλευράς εταιρείας, χωρίς την απαραίτητη γνώση ή συναίνεση του χρήστη. Πρόκειται για όρους στους οποίους συνήθως υπεισέρχονται και άλλες εταιρείες (συνεργάτες, προμηθευτές, έμποροι, διαφημιστές κτλ.) χωρίς να γίνεται αναφορά ή ανάληψη ευθύνης σε σχέση με τους όρους παροχής υπηρεσιών *των εν λόγω εταιρειών*. Τέτοιες «συμβάσεις» επιβάλλουν μια προδιαγεγραμμένη διηνεκή ήττα, καθώς ο χρήστης αναδιπλώνεται σε αυτόν τον «σαδιστικό» κύκλο, όπως τον περιγράφει η καθηγήτρια νομικής Νάνσι Κιμ (Nancy Kim).

Η επίτιμη καθηγήτρια της νομικής Μάργκαρετ Ρέιντιν (Margaret Radin) παρατηρεί πως η υφή αυτών των «συμβάσεων» φέρνει στον νου την Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων. Όντως, οι ανεκτίμητες έννοιες της «συμφωνίας» και της «υπόσχεσης», οι οποίες υπήρξαν ζωτικής σημασίας για την εξέλιξη του θεσμού της σύμβασης από τη Ρωμαϊκή Εποχή, έχουν υποβαθμιστεί σε έναν «ενθυμητικό» ρόλο που απλώς «μαρτυρά πως η εταιρεία που μετέρχεται το στερεότυπο συμβατικό κείμενο επιθυμεί τη δέσμευση του αντισυμβαλλομένου».[71] Η Ρέιντιν αποκαλεί αυτό το φαινόμενο «προσωπική απαλλοτρίωση» – μια ανανταπόδοτη και αυθαίρετη στέρηση δικαιωμάτων. Θεωρεί πως τέτοιες «συμβάσεις» συνιστούν ηθικό και δημοκρατικό «εκφυλισμό» των κανόνων δικαίου και του θεσμού του συμβολαίου – μια νοσηρή παρέκκλιση η οποία αναδιαρθρώνει τα δικαιώματα που οι δημοκρατικές διαδικασίες έχουν χορηγήσει στους χρήστες «αντικαθιστώντας

τα με το εκάστοτε σύστημα που κάθε εταιρεία επιθυμεί να επιβάλει. [...] Οι αντισυμβαλλόμενοι πρέπει να μυηθούν σε ένα νομικό σύμπαν επινόησης της εταιρείας πριν προβούν σε όποια συναλλαγή μαζί της».[72]

Η συμβολή του ψηφιακού περιβάλλοντος σε αυτόν τον εκφυλισμό είναι καθοριστική. Η Κιμ επισημαίνει πως παλαιότερα τα παραδοσιακά έγγραφα επέβαλλαν φυσιολογικούς περιορισμούς όσον αφορά τον κώδικα σύναψης, απλώς και μόνο εξαιτίας του κόστους δημιουργίας, διανομής και αρχειοθέτησής τους. Τα παραδοσιακά έγγραφα απαιτούν πραγματική υπογραφή, με αποτέλεσμα μια εταιρεία ενδεχομένως να διστάσει να επιβαρύνει έναν πελάτη αναγκάζοντάς τον να διαβάσει πολλαπλές σελίδες ψιλών γραμμάτων. Από την άλλη, οι όροι των ψηφιακών συμβολαίων είναι «αβαρείς». Μπορούν να διογκωθούν, να πολλαπλασιαστούν, να διανεμηθούν και να αρχειοθετηθούν χωρίς κανένα επιπλέον κόστος. Όταν οι εταιρείες συνειδητοποίησαν την ευνοϊκή προδιάθεση των δικαστηρίων όσον αφορά την εγκυρότητα των συμβάσεων click-wrap και browse-wrap, δεν τις σταματούσε τίποτε από το να διευρύνουν την ακτίνα δράσης αυτών των εκφυλισμένων συμβάσεων «ώστε να απομυζήσουν τους καταναλωτές αποσπώντας οφέλη πέραν εκείνων της συναλλαγής».[73] Τα παραπάνω συνέπεσαν με την ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος το οποίο θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 3. Πλέον, οι διαστάσεις των όρων παροχής υπηρεσιών έχουν διογκωθεί ώστε να περιλαμβάνουν δαιδαλώδεις και φαύλες «πολιτικές απορρήτου», εδραιώνοντας άλλη μια αέναη επαναφορά αυτών των όρων σφετερισμού. Ακόμη και ο πρώην πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Επιτροπής Ανταγωνισμού Τζον Λάμποβιτς (Jon Leibowitz) δήλωσε δημόσια πως «Είναι γνωστό σε όλους μας πως οι καταναλωτές δεν διαβάζουν τις πολιτικές απορρήτου».[74] Το 2008 δύο καθηγητές του Πανεπιστημίου Κάρνεγκι Μέλον υπολόγισαν πως ένας λογικός χρόνος ανάγνωσης όλων των πολιτικών απορρήτου που κάποιος συναντά σε ένα έτος θα αντιστοιχούσε σε 76 πλήρεις εργάσιμες μέρες και θα ισοδυναμούσε με εθνικό κόστος ευκαιρίας της τάξης των 781 δισ. δολαρίων.[75] Σήμερα αυτά τα νούμερα είναι πολύ μεγαλύτερα. Όπως και να 'χει, οι περισσότεροι χρήστες συνεχίζουν να αγνοούν την ύπαρξη αυτών των «ληστρικών» όρων οι οποίοι, σύμφωνα με την Κιμ, επιτρέπουν στις εταιρείες «να αντλούν δικαιώματα χωρίς να χρειάζεται να διαπραγματευτούν για αυτά και, καθώς είναι αθέατες, να θεσπίζουν και να παγώνουν πρακτικές πριν οι χρήστες και οι ρυθμιστικές αρχές συνειδητοποιήσουν τι έχει συμβεί».[76]

Αρχικά, οι νεόκοπες διαδικτυακές εταιρείες έμοιαζαν απλώς να αδυνατούν να συλλάβουν τα ηθικά, κοινωνικά και θεσμικά προαπαιτούμενα της ίδιας της οικονομικής τους φιλοσοφίας. Ωστόσο, όσο συσσωρεύονταν τα ολισθήματά τους, τόσο πιο δύσκολο γινόταν να παραβλέψουμε την πιθανότητα πως αυτές οι επανειλημμένες καταπατήσεις αποτελούσαν ειδοποιό γνώρισμα και όχι τυχαία σφάλματα. Παρόλο που το θαύμα της Apple εμπεριείχε τον σπόρο της οικονομικής μεταρρύθμισης, κανείς δεν κατανόησε επαρκώς τη δυναμική του. Η φύση του παρέμεινε αίνιγμα ακόμη και για την ίδια την εταιρεία. Ήδη αρκετά χρόνια πριν από τον θάνατο του θρυλικού ιδρυτή της Apple Στιβ Τζομπς η κατ' εξακολούθηση καπηλεία των προσδοκιών των χρηστών γεννούσε ερωτήματα σχετικά με τον βαθμό στον οποίο η εταιρεία κατανοούσε το δομικό βάθος και την ιστορική σημασία των ίδιων των δημιουργημάτων της. Η τρομακτική επιτυχία του iPod και των iTunes ενέπνευσε στους χρήστες του διαδικτύου ένα αίσθημα αισιοδοξίας όσον αφορά τον νέο ψηφιακό καπιταλισμό· δυστυχώς, όμως, η Apple ποτέ δεν ανέλαβε τις πρωτοβουλίες για τη συνεπή ανάπτυξη των μεστών κοινωνικών και θεσμικών διαδικασιών που θα ανήγαν την υπόσχεση του iPod σε μια διακριτή μορφή αγοράς, όπως είχαν κάνει κάποτε ο Χένρι Φορντ και ο Άλφρεντ Σλόουν.

Αυτές οι εξελίξεις αντικατοπτρίζουν την απλή αλήθεια πως η πραγματική οικονομική μεταρρύθμιση απαιτεί χρόνο και πως ο κόσμος του διαδικτύου, οι επενδυτές και οι μεριδιούχοι του, ούτε είχαν ούτε έχουν πρόθεση να τον διαθέσουν. Το πνεύμα της ψηφιακής καινοτομίας γρήγορα μεταφράστηκε σε μια διάλεκτο της ρήξης και σε μια εμμονή με την ταχύτητα· η ανέλιξή του σημειώνεται με λάβαρο τη «δημιουργική καταστροφή». Ο διάσημος καθώς και μοιραίος όρος της εξελικτικής οικονομικής θεωρίας του Γιόζεφ Σουμπέτερ (Joseph Schumpeter) μετατράπηκε σε εργαλείο για τη νομιμοποίηση αυτού που χάριν ευφημισμού η Σίλικον Βάλεϊ αποκαλεί «ανεξουσιοδότητη καινοτομία».[77] Άποψή μου είναι πως η ρητορική της καταστροφής προήγαγε μια επιδερμική αντίληψη του ρόλου της νέας τεχνολογίας στην ιστορία, αντιμετωπίζοντάς τη ως το μαγικό ραβδί που θα ανατινάξει το καπιταλιστικό σκηνικό για να το δημιουργήσει εκ βάθρων. Επί της ουσίας, η θεώρηση του Σουμπέτερ ήταν πολύ πιο εμβριθής και σύνθετη απ' ό,τι μαρτυρά η σύγχρονη ρητορική της καταστροφής.

Μολονότι ο Σουμπέτερ θεωρούσε τον καπιταλισμό μια «εξελικτική» διαδικασία, ήταν της γνώμης πως σχετικά λίγοι από τους αδιάκοπους νεωτερισμούς του γίνονται φορείς ουσιαστικής εξέλιξης. Αυ-

τό το σπάνιο φαινόμενο, το οποίο αποκαλούσε «μετάλλαξη», αφορούσε διαχρονικούς, βιώσιμους και οντολογικούς μετασχηματισμούς στο πνεύμα, στην εμπέδωση και στην εφαρμογή της καπιταλιστικής σώρευσης – όχι συμπτωματική, εφήμερη ή ευκαιριακή προσαρμογή στις εκάστοτε περιστάσεις. Ο Σουμπέτερ επέμενε πως αυτός ο εξελικτικός μηχανισμός τίθεται σε κίνηση από τις νέες καταναλωτικές ανάγκες και πως διέπουσα αρχή κάθε βιώσιμης μετάλλαξης είναι η προσαρμογή σε αυτές τις ανάγκες: «Το καπιταλιστικό σύστημα αυξάνει προοδευτικά το βιοτικό επίπεδο των μαζών, εξαιτίας της φύσης των μηχανισμών του και όχι από σύμπτωση».[78]

Η εγγύηση μιας βιώσιμης μετάλλαξης είναι η μετάφραση των νέων στόχων και των πρακτικών σε νέες θεσμικές δομές: «Η θεμελιώδης δύναμη η οποία θέτει και διατηρεί σε κίνηση την καπιταλιστική μηχανή πηγάζει από τα νέα καταναλωτικά αγαθά, τις νέες μεθόδους παραγωγής ή μεταφοράς, τις νέες αγορές και τις νέες μορφές βιομηχανικής οργάνωσης που δημιουργούνται από τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις». Ας σημειωθεί πως ο Σουμπέτερ χρησιμοποιεί τη λέξη «δημιουργούνται» και όχι «καταστρέφονται». Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα μετάλλαξης αναφέρει «τη βαθμιαία εξέλιξη της οργάνωσης από το εργαστήρι στο εργοστάσιο και από το εργοστάσιο σε μια πολυσύνθετη εταιρεία όπως η U.S. Steel...».[79]

Ο Σουμπέτερ αντιλαμβανόταν τη δημιουργική καταστροφή ως ένα ατυχές παραπροϊόν μια διαρκούς και περίπλοκης διαδικασίας δημιουργικής και βιώσιμης αλλαγής. «Ο καπιταλισμός», αναφέρει, «*δημιουργεί και καταστρέφει*». Ο Σουμπέτερ ήταν αμετακίνητος: «Η δημιουργική προσαρμογή διαποτίζει σε βάθος την εξέλιξη των μεταγενέστερων γεγονότων και την "τελική" τους έκβαση. [...] Η δημιουργική προσαρμογή αναπλάθει ριζικά τα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα. [...] Αυτός είναι και ο λόγος που η δημιουργική προσαρμογή αποτελεί συστατικό στοιχείο της ιστορικής διαμόρφωσης: καμία αιτιοκρατική θεώρηση δεν μπορεί να την αντισταθμίσει».[80] Τέλος, στον αντίποδα της ρητορικής της Σίλικον Βάλεϊ και της λατρείας της για την ταχύτητα ο Σουμπέτερ υποστήριζε πως η πραγματική μετάλλαξη απαιτεί υπομονή: «Έχουμε να κάνουμε με μια διαδικασία κάθε πτυχή της οποίας χρειάζεται σεβαστό χρόνο ώστε να φανερώσει τα πραγματικά της γνωρίσματα και τις οριστικές της συνέπειες. [...] Πρέπει να κρίνουμε τη συμπεριφορά της σε συνάρτηση με τον χρόνο, κατά τη διάρκεια μιας διαδρομής δεκαετιών ή και αιώνων».[81]

Η σπουδαιότητα μιας «μετάλλαξης», κατά την εκτίμηση του Σου-

μπέτερ, συνεπάγεται τη αναγκαία διάνυση μιας μακράς απόστασης η οποία προϋποθέτει χρόνο και το σοβαρό έργο της επινόησης νέων θεσμικών μορφών συνυφασμένων με τις ανάγκες της νέας κάστας ανθρώπων. Η καταστροφή ελάχιστες φορές αποβαίνει δημιουργική, ειδικά απουσία του στέρεου υπόβαθρου της διπλής κίνησης. Ο Σουμπέτερ αποτυπώνει τα παραπάνω στο παράδειγμα της US Steel, μιας εταιρείας οι ιδρυτές της οποίας ήταν ορισμένοι από τους πλέον διαβόητους μεγιστάνες της Επίχρυσης Εποχής – ανάμεσά τους ο Άντριου Κάρνεγκι και ο Τζ. Π. Μόργκαν. Υπό την αυξανόμενη σθεναρή πίεση της διπλής κίνησης, η US Steel αναγκάστηκε να θεσμοθετήσει δίκαιες εργασιακές πρακτικές εφοδιασμένες με σωματεία και συλλογικές διαπραγματεύσεις, καθώς και με εσωτερική αγορά εργασίας, προοπτικές προαγωγής, επαγγελματική ιεραρχία, ασφάλεια εργασίας, εκπαίδευση και εξέλιξη· ταυτόχρονα η εταιρεία συνέχιζε να εφαρμόζει τα τεχνολογικά της επιτεύγματα στη μαζική παραγωγή.

Η μετάλλαξη δεν είναι κάτι παραμυθένιο· αφορά έναν καπιταλισμό της λογικής, θεμελιωμένο στην ανταποδοτικότητα με την κοινωνία υπό την αιγίδα των δημοκρατικών θεσμών. Οι μεταλλάξεις διαφοροποιούν δραματικά τη φύση του καπιταλισμού στρέφοντάς τον προς την κατεύθυνση εκείνων που υποτίθεται πως υπηρετεί. Ασχέτως αν αυτή η θεώρηση δεν μοιάζει εξίσου φανταχτερή ή συναρπαστική με εκείνη της τεχνολογικής πανάκειας, είναι αυτό που χρειαζόμαστε για να αλλάξουμε την τροχιά της οικονομικής ιστορίας· αυτό που χρειαζόμαστε για να αποφύγουμε τη σύγκρουση και να βάλουμε πλώρη για τη νεωτερικότητα.

VI. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός έρχεται να καλύψει το κενό

Το κενό γρήγορα καλύφθηκε από μια νέα μορφή οικονομικής ισχύος. Στους κόλπους της κάθε σημαντική ή ασήμαντη αναζήτηση στο διαδίκτυο, κάθε like, κάθε κλικ ανάγονταν σε εταιρικό περιουσιακό στοιχείο που έχρηζε παρακολούθησης, ανάλυσης και οικονομικής αξιοποίησης – δέκα μόλις χρόνια μετά το ντεμπούτο του iPod. Οι αξιώσεις αυτές θύμιζαν καρχαρία που όλο αυτόν τον καιρό καραδοκούσε σιωπηλά στον βυθό, στριφογυρίζοντας στο επίκεντρο των γεγονότων και εξαπολύοντας τον στιλπνό του όγκο έξω από την επιφάνεια του νερού όποτε ήθελε να πάρει μια γεύση από σάρκα. Τελικά, οι εταιρείες άρχισαν να δικαιολογούν αυτές τις παραβιάσεις παρουσιά-

ζοντάς τες ως το απαραίτητο quid pro quo σε αντάλλαγμα των «δωρεάν» διαδικτυακών υπηρεσιών. Η υποβάθμιση του απορρήτου, έλεγαν, είναι το τίμημα που πρέπει να πληρώσει κανείς για τον πακτωλό πληροφορίας, συνδέσεων και άλλων ψηφιακών αγαθών όποτε, όπου και όπως τα επιθυμεί. Με τέτοιου τύπου δικαιολογίες πέρασαν απαρατήρητες οι ριζικές αλλαγές που τελικά επαναδιατύπωσαν τους νόμους του καπιταλισμού και του ψηφιακού κόσμου.

Εκ των υστέρων αντιλαμβανόμαστε πως οι πολλές ανακολουθίες όσον αφορά την ανταπόκριση στις προσδοκίες των χρηστών ήταν απλώς μικροσκοπικές κλειδαρότρυπες με θέα σε έναν ταχύτατα αναπτυσσόμενο θεσμικό χώρο ο οποίος μάθαινε να εκμεταλλεύεται τις ανάγκες των ανθρώπων της δεύτερης νεωτερικότητας όπως και τις εδραιωμένες σταθερές της «ανάπτυξης μέσω του αποκλεισμού» ως μέσα επίτευξης ενός οικονομικού εγχειρήματος άνευ προηγουμένου. Με τον καιρό ο καρχαρίας του παραδείγματος αποδείχτηκε μια νέα, δομικά συμπαγής εκδοχή του καπιταλισμού της πληροφορίας η οποία διέθετε κινηματογραφικό ρυθμό αναπαραγωγής, συστημικές βάσεις και προσέβλεπε στην απόλυτη επικράτηση. Μια καινοφανής έκφραση του καπιταλισμού πλέον διαγκωνιζόταν για να καταλάβει τη θέση της στην ιστορία: ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός.

Αυτή η νέα μορφή αγοράς διέπεται από μια μοναδική φιλοσοφία σώρευσης σύμφωνα με την οποία ο θεμελιώδης μηχανισμός μετατροπής της επένδυσης σε κέρδος είναι η κατασκόπευση. Η ακαριαία άνοδός της, η θεσμική της εξέλιξη και η μεγάλη εξάπλωσή της βραχυκύκλωσαν την αρχική υπόσχεση της αναστροφής του καταναλωτικού ρου και των αξιών της αλληλεγγύης που αυτή συνεπαγόταν. Εν γένει, η άνοδος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού πρόδωσε τις ελπίδες και τις προσδοκίες πολλών «πολιτών του διαδικτύου» οι οποίοι τέρπονταν από τη χειραφέτηση που υποσχόταν το διασυνδεδεμένο περιβάλλον.[82]

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός επιστράτευσε τα θαύματα του ψηφιακού κόσμου ώστε να ικανοποιήσει τις ανάγκες μας για λειτουργική ζωή, υποσχόμενος έναν μαγικό κόσμο απεριόριστης ροής πληροφορίας, αστείρευτης μέριμνας για τις ανάγκες μας και ανακούφισης από την ψυχοφθόρα πολυπλοκότητα της ζωής μας. Τον καλωσορίσαμε στην καρδιά και στο σπίτι μας με τις δικές μας τελετές υποδοχής. Ωστόσο, όπως θα αναλύσουμε λεπτομερώς και στα επόμενα κεφάλαια, εξαιτίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού τα μέσα για μια λειτουργική ζωή τα οποία αναζητούμε στο ψηφιακό σύμπαν

πλέον φέρουν το βάρος μιας πρωτόγνωρης απειλής. Σε αυτό το νέο καθεστώς η στιγμή κατά την οποία ικανοποιούνται οι ανάγκες μας είναι και η στιγμή κατά την οποία η ζωή μας λεηλατείται προς αναζήτηση συμπεριφορικών δεδομένων, πάντα προς όφελος άλλων. Το αποτέλεσμα είναι ένα νοσηρό και δομικά αλληλένδετο κράμα αυτοκαθορισμού και υπονόμευσης. Απουσία αποφασιστικής κοινωνικής απόκρισης, ώστε να περιοριστεί ή να τεθεί εκτός νόμου αυτή η φιλοσοφία σώρευσης, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός μοιάζει να έχει πάρει θέση ώστε να γίνει η κυρίαρχη μορφή καπιταλισμού του καιρού μας.

Πώς συνέβη αυτό; Πρόκειται για ένα ερώτημα στο οποίο θα επανέλθουμε συχνά στις σελίδες του βιβλίου όσο θα αποκτούμε σφαιρικότερη εικόνα και θα λαμβάνουμε περισσότερες απαντήσεις. Προς το παρόν είμαστε σε θέση να αναγνωρίσουμε πως ανά τους αιώνες αντιλαμβανόμασταν την απειλή ως έκφραση της κρατικής εξουσίας. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο βρεθήκαμε παντελώς απροετοίμαστοι και ανίκανοι να υπερασπιστούμε τον εαυτό μας από νέες εταιρείες με ευφάνταστα ονόματα και νεαρές ιδιοφυΐες στο τιμόνι τους, οι οποίες έμοιαζαν ικανές να μας προσφέρουν ακριβώς αυτό που ποθούσαμε με ελάχιστο ή μηδενικό κόστος. Οι πιο επώδυνες από τις επιπτώσεις αυτού του νέου καθεστώτος, στο παρόν και στο μέλλον, ήταν και είναι δύσκολο να κατανοηθούν και να τεθούν σε θεωρητική βάση, αφού η ταχύτητα των εξελίξεων είναι τέτοια που αδυνατούμε να τις φωτογραφίσουμε, ιδιαίτερα καθώς είναι καμουφλαρισμένες με πολυδάπανες και ακατανόητες τεχνολογικές διεργασίες, εταιρικές πρακτικές μυστικοπάθειας, δεξιοτεχνική ρητορική παραπλάνησης και σκόπιμη πολιτισμική υπεξαίρεση. Σε αυτή τη διαδρομή όροι το νόημα των οποίων θεωρούμε θετικό ή τουλάχιστον άνευ προσήμου –το «ανοιχτό διαδίκτυο», η «διαλειτουργικότητα», η «συνδεσιμότητα»– προσαρτώνται σιωπηλά σε μια αγορά οι διαδικασίες της οποίας αναμφισβήτητα χρησιμοποιούν τα άτομα ως μέσα επίτευξης επιχειρηματικών στόχων άλλων.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εδραιώθηκε ταχύτατα και, αν εξαιρέσουμε ορισμένα κλιμάκια τολμηρών ακαδημαϊκών νομικών και ακτιβιστών με έφεση στην τεχνολογία, κατάφερε τεχνηέντως να παραμείνει ακατανόητος και να παρακάμψει τη συναίνεσή μας. Όπως θα αναλύσουμε σε βάθος στο Κεφάλαιο 4, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είναι αδιανόητος εκτός ψηφιακού πλαισίου· εντούτοις, η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία και πολιτική συνέβαλε στη δημιουργία των

συνθηκών όπου εκείνος θα μπορούσε να ευδοκιμήσει. Αυτή η ιδεολογία –και η πρακτική της εφαρμογή– αναγκάζει τα άτομα της δεύτερης νεωτερικότητας να υποκύψουν στο δρακόντειο quid pro quo που αποτελεί τον πυρήνα της φιλοσοφίας συσσώρευσης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού· εκεί η πληροφορία και η σύνδεση καταβάλλονται ως λύτρα έναντι των προσοδοφόρων συμπεριφορικών δεδομένων που χρηματοδοτούν την τεράστια ανάπτυξη και τα κέρδη του κατασκοπευτικού κεφαλαίου. Η όποια προσπάθεια αναστολής ή αποξήλωσης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού θα βρίσκεται πάντα αντιμέτωπη με το ευρύτερο θεσμικό τοπίο που προστατεύει και συντηρεί τις διεργασίες του.

Η ιστορία δεν διαθέτει ομάδες ελέγχου, συνεπώς είναι αδύνατο να γνωρίζουμε αν η Apple, υπό διαφορετική ηγεσία, με περισσότερο χρόνο στη διάθεσή της ή υπό διαφορετικές περιστάσεις θα είχε προσεγγίσει, εξελίξει και θεσμοθετήσει την αιχμή του δόρατός της όπως έκαναν στην εποχή τους ο Χένρι Φορντ και ο Άλφρεντ Σλόουν. Ούτε και χάθηκε για πάντα η ευκαιρία – το αντίθετο. Έχουμε ακόμη τα περιθώρια να γίνουμε μάρτυρες του συγκερασμού των συστατικών μιας τρίτης νεωτερικότητας όπου μια πραγματικά αντεστραμμένη κατανάλωση και ένα αναθεωρημένο κοινωνικό συμβόλαιο θα καθιερωθούν ως οι αρχές ενός νέου ψηφιακού καπιταλισμού της λογικής, εναρμονισμένου με την κοινωνία των ατόμων και στηριγμένου στους δημοκρατικούς θεσμούς. Το γεγονός πως, κατά τον Σουμπέτερ, ο χρονικός ορίζοντας μιας τέτοιας εδραίωσης είναι δεκαετίες ή και αιώνες αιωρείται ως μια κριτική ματιά στο ευρύτερο αφήγημά μας.

Αυτές οι εξελίξεις γίνονται ακόμη πιο επικίνδυνες, διότι δεν μπορούν να αναχθούν σε γνώριμους ζημιογόνους παράγοντες –μονοπώλιο, καταπάτηση απορρήτου– και κατά συνέπεια οι καθιερωμένες τακτικές μάχης δεν είναι αποτελεσματικές στην καταπολέμησή τους. Οι νέοι ζημιογόνοι παράγοντες που αντιμετωπίζουμε βάλλουν την ιερότητα του ατόμου και ουσιαστικότατες πτυχές του – τα θεμελιώδη δικαιώματα που σχετίζονται με την ατομική κυριαρχία, συμπεριλαμβανομένου *του δικαιώματος στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου και του δικαιώματος στο άσυλο.* Καθένα από αυτά συνομολογεί τον ρόλο του ατόμου-αιτιακού παράγοντα και την προσωπική αυτονομία ως τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ύπαρξη της ελεύθερης βούλησης και της ίδιας της ιδέας της δημοκρατικής τάξης.

Ωστόσο, αυτή τη στιγμή οι ακραίες ασυμμετρίες οι οποίες συνοδεύουν τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, τόσο σε επίπεδο γνώσης

όσο και εξουσίας, αίρουν αυτά τα στοιχειώδη δικαιώματα. Ταυτόχρονα, η ζωή μας μεταφράζεται αυθαίρετα σε δεδομένα τα οποία υπεξαιρούνται και αναπροσαρμόζονται σε νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου, πάντοτε στην υπηρεσία αλλότριων συμφερόντων και απουσία γνωστών μέσων καταπολέμησης. Απέχουμε ακόμη από την ανάπτυξη των πολιτικών αντανακλαστικών και των νέων μορφών συνεργατικής δράσης που θα στηρίξουν αποτελεσματικά το ατομικό δικαίωμα σε ένα ανθρώπινο μέλλον, κατά τα πρότυπα των κοινωνικών κινημάτων των τελών του 19ου και του 20ού αιώνα τα οποία στόχευαν στην εναρμόνιση καπιταλισμού και κοινωνίας. Και όσο το έργο αυτής της ανάπτυξης βρίσκεται μπροστά μας η κινητοποίηση και η αντίσταση που γεννά θα διαμορφώσουν την αρένα όπου θα εκτυλιχθεί η μάχη για ένα ανθρώπινο μέλλον.

Τα γεγονότα της 9ης Αυγούστου 2011 προσέκρουσαν πάνω σε δύο εξαιρετικά ανόμοια οράματα για μια τρίτη νεωτερικότητα. Το ένα βασιζόταν στην ψηφιακή υπόσχεση του εκδημοκρατισμού της πληροφορίας στο περιθώριο εξατομικευμένων οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων. Το άλλο αντανακλούσε τη σκληρή αλήθεια του μαζικού αποκλεισμού και της ολιγαρχίας. Ωστόσο, πριν ακόμη γίνει ο απολογισμός των διδαγμάτων εκείνης της μέρας νέες απαντήσεις εμφανίστηκαν – ή, για να χρησιμοποιήσω έναν πιο μετριοπαθή όρο, ισχνές ενδείξεις απαντήσεων, εύθραυστες όσο και το διάφανο δέρμα νεογέννητου. Έλαβαν θέση στο επίκεντρο της παγκόσμιας προσοχής ταξιδεύοντας πάνω σε ευωδιαστές ρυπές ισπανικής λεβάντας και βανίλιας.

VII. Για ένα ανθρώπινο μέλλον

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 9ης Αυγούστου 2011 η δεκαοκτάχρονη Μαρία Ελένα Μόντες καθόταν στο δροσερό μαρμάρινο δάπεδο του αιωνόβιου ζαχαροπλαστείου της οικογένειάς της στην περιοχή Ελ Ραβάλ της Βαρκελώνης, σιγοπίνοντας από το φλιτζάνι της γλυκό καφέ con leche και παρατηρώντας αμέριμνη τους πρωινούς διαπληκτισμούς των περιστεριών της πλατείας, όσο περίμενε να κρυώσουν στους δίσκους τους οι τσιγγάνικες τάρτες με ρούμι.

Το Pasteleria La Dulce βρισκόταν σε ένα στριμωχτό μεσαιωνικό κτίριο χωμένο σε μια μικροσκοπική πλατεία ενός από τους ελάχιστους δρόμους που είχαν γλιτώσει τόσο από την μπάλα κατεδαφί-

σεων όσο και από την επέλαση της γιάπικης σικ αισθητικής. Η οικογένεια Μόντες είχε φροντίσει ώστε το πέρασμα των δεκαετιών να μην αφήσει το αποτύπωμά του στον πολυαγαπημένο της φούρνο. Κάθε πρωί γέμιζαν με στοργή γυάλινα χειροποίητα μπολ με τραγανά τσούρο πασπαλισμένα με ζάχαρη, με λεπτεπίλεπτα μπουνιουέλο γεμισμένα με κρέμα βανίλιας, με μικροσκοπικές τάρτες φράουλας σε χάρτινα φορμάκια, με μαντεκάδο βουτύρου, με στριφτά ενσαϊμάδα βουτηγμένα σε ζάχαρη άχνη, με αφράτα μαγκνταλένα, με τραγανά πεστίνιο και με το ιδιαίτερο φλαό της προγιαγιάς της Μόντε, μια πίτα φτιαγμένη με φρέσκο τυρί, αρωματισμένη με ισπανική λεβάντα, μάραθο και μέντα. Υπήρχαν τάρτες αμυγδάλου με σαγκουίνι οι οποίες, σύμφωνα με τη σενιόρα Μόντες, παρασκευάζονταν ακριβώς όπως τις έτρωγε κάποτε η βασίλισσα Ισαβέλλα. Τα δοχεία του αστραφτερού λευκού ψυγείου που βρισκόταν κατά μήκος του τοίχου ήταν γεμάτα με παγωτό ελαιόλαδου αρωματισμένο με γλυκάνισο. Στην οροφή αργογυρνούσε ένας παλιός ανεμιστήρας, σκορπίζοντας το άρωμα του μελιού και της μαγιάς σε κάθε γωνία του αειθαλούς μαγαζιού.

Μόνο ένα πράγμα είχε αλλάξει. Οποιονδήποτε άλλο Αύγουστο η Μαρία Ελένα και η οικογένειά της θα βρίσκονταν στο καλοκαιρινό τους εξοχικό και θα χουζούρευαν στη σκιά ενός μικρού πευκοδάσους κοντά στην παραθαλάσσια κωμόπολη Παλαφρουγέλ, το επί σειρά γενεών καταφύγιο της οικογένειας. Παρ' όλα αυτά, το 2011 ούτε η οικογένεια Μόντες ούτε και οι πελάτες και οι φίλοι τους θα έκαναν τις αυγουστιάτικες διακοπές τους. Η οικονομική κρίση είχε ρημάξει ολόκληρη τη χώρα σαν επιδημία πανώλης, οδηγώντας σε συρρίκνωση της κατανάλωσης και ανεβάζοντας την ανεργία στο 21%, το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο ανερχόταν στο 46% στις ηλικίες κάτω των 24 ετών. Στην Καταλονία, την περιφέρεια των 7,5 εκατομμυρίων κατοίκων στην οποία ανήκει η Βαρκελώνη, το 18% του πληθυσμού πλέον διαβιούσε κάτω από το όριο της φτώχειας.[83] Το καλοκαίρι του 2011 ελάχιστοι ήταν εκείνοι που είχαν τη δυνατότητα να χαρούν την απλή απόλαυση του Αυγούστου στη θάλασσα ή στο βουνό.

Οι ιδιοκτήτες δέχονταν νέες πιέσεις ώστε να πουλήσουν το κτίριο και να αφήσουν τελικά το μέλλον να καταπιεί το La Dulce. Η οικογένεια θα μπορούσε να ζήσει άνετα από τα έσοδα μιας τέτοιας πώλησης, ακόμη και με τη χαμηλή τιμή με την οποία θα ήταν αναγκασμένη να συμβιβαστεί. Το κατάστημα δεν είχε πολλή κίνηση, αλλά ο σενιόρ Φίτο Μόντες αρνούνταν να απολύσει υπαλλήλους, καθώς έπει-

τα από τόσα χρόνια σταθερής εργασίας ήταν σαν να ανήκουν στην ευρύτερή οικογένειά τους. Σχεδόν όλοι τους οι γνωστοί έλεγαν πως το τέλος είναι αναπόφευκτο και πως οι Μόντες έπρεπε να αρπάξουν την ευκαιρία για αξιοπρεπή έξοδο. Ωστόσο, η οικογένεια ήταν διατεθειμένη να θυσιάσει τα πάντα ώστε να διαφυλάξει το Pasteleria La Dulce για το μέλλον.

Μόλις τρεις μήνες νωρίτερα ο Χουάν Πάμπλο και η Μαρία είχαν κάνει το οδοιπορικό έως τη Μαδρίτη, στην Πουέρτα ντελ Σολ, με σκοπό να ενώσουν τις δυνάμεις τους με χιλιάδες άλλους διαδηλωτές οι οποίοι κατασκήνωσαν επί έναν μήνα στην πλατεία δίνοντας υπόσταση στο κίνημα των Αγανακτισμένων, το 15Μ, εκπροσωπώντας τη νέα φωνή των ανθρώπων οι οποίοι είχαν φτάσει στα άκρα από την οικονομική πολιτική της περιφρόνησης. Το μόνο που τους είχε απομείνει ήταν να φωνάξουν «Ya. No mas!». Φτάνει πια! Η συνάθροιση τόσο μεγάλου αριθμού πολιτών στη Μαδρίτη οδήγησε σε ένα πανεθνικό κύμα διαμαρτυριών, οι οποίες τελικά έγιναν η αφετηρία νέων πολιτικών κομμάτων, συμπεριλαμβανομένου του Podemos. Σε πολλές πόλεις, σε πολλές γειτονιές είχαν αρχίσει να συνέρχονται οι τοπικές συνελεύσεις και οι Μόντες είχαν παραβρεθεί σε μια τέτοια συνέλευση το προηγούμενο βράδυ στο Ελ Ραβάλ.

Έχοντας φρέσκες τις βραδινές συζητήσεις, συγκεντρώθηκαν στο διαμέρισμα πάνω από το ζαχαροπλαστείο νωρίς το απόγευμα της 9ης Αυγούστου ώστε να μοιραστούν το απογευματινό τους γεύμα και να συζητήσουν την τύχη του La Dulce, χωρίς να είναι κανείς βέβαιος για το τι σκεφτόταν ο πατέρας Μόντες.

«Οι τραπεζίτες ίσως δεν το γνωρίζουν», είπε συλλογισμένος ο Φίτο Μόντες, «αλλά το μέλλον θα χρειαστεί και το παρελθόν. Θα χρειαστεί αυτά τα μαρμάρινα πατώματα και τη γλύκα των τσιγγάνικων ταρτών μου. Μας συμπεριφέρονται λες και είμαστε νούμερα σε ένα κιτάπι, λες και διαβάζουν τον αριθμό των νεκρών σε αεροπορικό δυστύχημα. Νομίζουν πως το μέλλον ανήκει μόνο σε αυτούς. Αλλά όλοι έχουμε το δικό μας παρελθόν. Όλοι έχουμε τη ζωής μας. Από μας εξαρτάται να βροντοφωνάξουμε το δικαίωμά μας στο μέλλον. Το μέλλον είναι και δική μας πατρίδα».

Η Μαρία και ο Χουάν Πάμπλο αναστέναξαν ταυτόχρονα από ανακούφιση και σκιαγράφησαν το σχέδιο δράσης τους. Ο Χουάν Πάμπλο θα διέκοπτε προσωρινά τις σπουδές του στο πανεπιστήμιο και η Μαρία Ελένα θα ανέβαλλε την εγγραφή στο δικό της. Θα δούλευαν ώστε να αυξήσουν τις πωλήσεις του La Dulce με παραδόσεις κατ᾽ οί-

κον και υπηρεσίες catering. Όλων ο μισθός θα μειωνόταν, αλλά κανείς δεν θα χρειαζόταν να φύγει. Όλοι θα έσφιγγαν το ζωνάρι – εκτός από τα παχιά μπουνιουέλο και τους αψεγάδιαστους συντρόφους τους οι οποίοι θα έμεναν ακλόνητοι, στοιχισμένοι σε πεντανόστιμες σειρές.

Ξέρουμε πώς να ανταποκριθούμε στο αναπόφευκτο, είπαν. Έχουμε επιβιώσει από πολέμους, έχουμε επιβιώσει από τους φασίστες. Θα επιβιώσουμε και πάλι. Για τον Φίτο Μόντες το δικαίωμα της οικογένειάς του να προσδοκά το μέλλον ως πατρίδα απαιτούσε τη συνέχιση ορισμένων ακριβοθώρητων, όμορφων, μυστηριωδών, ανείπωτων και άυλων πραγμάτων, χωρίς τα οποία όλοι τους συμφωνούσαν πως η ζωή θα ήταν μηχανική και δίχως ψυχή. Ήταν αποφασισμένος, για παράδειγμα, να εξασφαλίσει πως άλλη μια γενιά από παιδιά Ισπανών θα αναγνώριζε το χαρακτηριστικό άρωμα από τις τάρτες σαγκουίνι με τα ροδοπέταλα στην κρούστα και θα μυούνταν στο μυστήριο της μεσαιωνικής ζωής των ευωδιαστών κήπων της Αλάμπρα.

Στις 9 Αυγούστου η θερμοκρασία ανέβαινε σταθερά στη σκιερή πλατεία και ο ήλιος άδειαζε τις αλέες όπου οι Χαν, οι Μαυριτανοί, οι Καστιλιάνοι και οι Βουρβόνοι είχαν παρελάσει στον καιρό τους ως θριαμβευτές. Αυτοί οι σιωπηλοί δρόμοι ελάχιστα υποδήλωναν τις ιστορικές διαβουλεύσεις της Μαδρίτης, οι οποίες την ίδια μέρα θα γίνονταν θέμα και στους *New York Times*.[84] Στο δικό μου μυαλό, όμως, οι δύο πόλεις ενώνονταν από τον αόρατο μοσχοβολιστό αχνό που αναδιδόταν από το La Dulce και ανέβαινε ψηλά στον ανοιχτογάλανο ουρανό της Βαρκελώνης με κατεύθυνση προς τον Νότο και τη Δύση, πριν κατακάτσει μπροστά από τη λιτή πρόσοψη του κτιρίου στο οποίο στεγαζόταν η Agencia Española de Protección de Datos· εκεί όπου άλλος ένας αγώνας για το δικαίωμα στον μελλοντικό χρόνο βρισκόταν σε εξέλιξη.

Η Ισπανική Υπηρεσία Προστασίας Δεδομένων είχε αποφασίσει να ταχθεί υπέρ των αιτημάτων ενενήντα απλών πολιτών οι οποίοι, όπως και η οικογένεια Μόντες, ήταν αποφασισμένοι να υπερασπιστούν την ουσιώδη κληρονομιά ενός κόσμου παθολογικά διψασμένου για αλλαγή με την ταχύτητα του φωτός. Στο όνομα του «δικαιώματος στη λήθη» οι εν λόγω Ισπανοί μπήκαν στην αρένα κραδαίνοντας κόκκινα πανιά, αποφασισμένοι να επιβληθούν στον πιο αφηνιασμένο ταύρο όλων: στην Google, το μεγαθήριο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Όταν η υπηρεσία διέταξε την εταιρεία να διακόψει την καταχώριση των επίμαχων λινκ που αφορούσαν τα ενενήντα

αυτά άτομα, ο ταύρος δέχτηκε ένα από τα πρώτα και πιο σημαντικά χτυπήματα.

Η εναντίωση από πλευράς επίσημης αρχής αντλούσε τη δυναμική της από το ίδιο αίσθημα, την ίδια επιμονή και αποφασιστικότητα που διέγειρε την οικογένεια Μόντες και εκατομμύρια άλλους Ισπανούς οι οποίοι ήταν αναγκασμένοι να γραπωθούν από το μέλλον, καθώς το ανάλγητο κεφάλαιο επιχειρούσε να τους το στερήσει υπό το αυθαίρετο πρόσχημα της νομοτέλειας. Στον αγώνα για την υπερίσχυση του δικαιώματος στη λήθη η πολυπλοκότητα της ανθρώπινης ύπαρξης, με τις εκατοντάδες εκατομμύρια αποχρώσεις του γκρι, αντιτάχθηκε στις οικονομικές επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού· σε αυτές που οδηγούν στην άκαμπτη επιδίωξη της εξόρυξης και της κατακράτησης πληροφοριών. Στην Ισπανία το δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου διέθετε πνοή και πείσμα, διατρανώνοντας πως οι διεργασίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και της ψηφιακής αρχιτεκτονικής του ούτε είναι, ούτε ήταν, ούτε και θα μπορούσαν να είναι νομοτελειακές. Τουναντίον, οι φωνές της αντίστασης διακήρυτταν πως ο ίδιος ο καπιταλισμός της Google είναι ανθρώπινη εφεύρεση και ότι είναι στη διακριτική ευχέρεια των ανθρώπων να τον καταλύσουν και να τον επαναπροσδιορίσουν μέσω δημοκρατικών διαδικασιών, όχι βάσει εμπορικών προσταγών. Ο τελευταίος λόγος όσον αφορά το ανθρώπινο και το ψηφιακό μέλλον δεν θα ανήκε στην Google.

Καθένας από τους ενενήντα πολίτες είχε ένα ξεχωριστό αίτημα. Μια γυναίκα δεν ήθελε ο πρώην σύζυγός της, ο οποίος την καταδίωκε, να βρει τη διεύθυνσή της στο διαδίκτυο. Το απόρρητο των προσωπικών δεδομένων της ήταν απαραίτητο για την ηρεμία της και τη σωματική της ακεραιότητα. Μια μεσήλικας αισθανόταν άβολα εξαιτίας μιας σύλληψής της κατά τα φοιτητικά της χρόνια. Το απόρρητο ήταν απαραίτητο για την προστασία της προσωπικότητας και της αξιοπρέπειάς της. Ένας δικηγόρος ονόματι Μάριο Κοστέχα Γκονθάλεθ είχε κινδυνέψει πριν από χρόνια να χάσει το σπίτι του. Παρόλο που το ζήτημα είχε πλέον διευθετηθεί, τα αποτελέσματα της αναζήτησης του ονόματός του στη μηχανή της Google εξακολουθούσαν να περιλαμβάνουν λινκ της αναγγελίας πλειστηριασμού, κάτι που, όπως υποστήριζε ο ίδιος, έπληττε την υπόληψή του. Παρόλο που η Ισπανική Υπηρεσία Προστασίας Δεδομένων απέρριψε την ιδέα της αναγκαστικής αφαίρεσης νόμιμων πληροφοριών από εφημερίδες και άλλους πρωτογενείς τόπους –τέτοιες πληροφορίες, εξήγησαν, θα

υπήρχαν κάπου υπό οποιεσδήποτε συνθήκες– επικύρωσε την ιδέα πως η Google ήταν υπεύθυνη και πως έπρεπε να λογοδοτήσει. Εξάλλου, η Google ήταν αυτή η οποία πήρε εργολαβία την αλλαγή των κανόνων του κύκλου της πληροφορίας όταν αποφάσισε να σωρεύσει, να καταχωρίσει και να καταστήσει προσβάσιμα τα προσωπικά μας δεδομένα σε όλη την επικράτεια του διαδικτύου χωρίς να ζητήσει την άδεια κανενός. Η υπηρεσία κατέληξε πως οι πολίτες είχαν το δικαίωμα να ζητήσουν την αφαίρεση συνδέσμων και διέταξε την Google να διακόψει την καταχώριση των πληροφοριών και να καταργήσει τους υφιστάμενους συνδέσμους, παραχωρώντας τους στις αρχικές τους τοποθεσίες.

Η αποστολή της Google να «οργανώσει την παγκόσμια πληροφορία και να την κάνει οικουμενικά προσβάσιμη και ωφέλιμη» –ξεκινώντας από το διαδίκτυο– άλλαξε τη ζωή όλων μας. Αναμφισβήτητα έχουν υπάρξει τρομερά πλεονεκτήματα. Η σημασία, όμως, αυτών των εξελίξεων για τα ίδια τα άτομα είναι η εξής: πληροφορίες οι οποίες υπό κανονικές συνθήκες θα γερνούσαν και θα λησμονούνταν πλέον μένουν για πάντα νέες, φωταγωγημένες και στο προσκήνιο της ψηφιακής ταυτότητας κάθε ατόμου. Η Ισπανική Υπηρεσία Προστασίας Δεδομένων αναγνώρισε πως δεν χρήζουν όλες οι πληροφορίες υστεροφημίας. Ορισμένες θα πρέπει να λησμονούνται, επειδή αυτή είναι η ανθρώπινη φύση. Όπως ήταν αναμενόμενο, η Google άσκησε έφεση στην απόφαση της υπηρεσίας στο Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας, το οποίο επέλεξε μια από τις ενενήντα υποθέσεις, εκείνη του δικηγόρου Μάριο Κοστέχα Γκονθάλεθ, και την παρέπεμψε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Έπειτα από μακροσκελείς και δραματικές διαβουλεύσεις το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αποφάνθηκε υπέρ του δικαιώματος στη λήθη θεσπίζοντάς το ως θεμελιώδη αρχή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Μάιο του 2014.[86]

Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, η οποία δυστυχώς συχνά υποβαθμίζεται στο άθροισμα των νομικών και τεχνικών συνιστωσών που σχετίζονται με τη διαγραφή προσωπικών δεδομένων ή τον παροπλισμό των συνδέσμων που οδηγούν σε αυτά, ήταν στην πραγματικότητα ένα σημαντικό σημείο καμπής για τη δημοκρατία, η οποία άρχισε να αξιώνει και πάλι το δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου διεκδικώντας το από τις ισχυρές δυνάμεις ενός κατασκοπευτικού καπιταλισμού αποφασισμένου να κυριαρχήσει ανενόχλητος επί του ψηφιακού μέλλοντος. Στον αντίποδα, η εκτίμηση του δικαστηρίου επιδίκασε το μέλλον στον άνθρωπο, απορρίπτοντας

τους ισχυρισμούς της Google περί νομοτέλειας όσον αφορά την τεχνολογία της μηχανής αναζήτησής της. Το δικαστήριο αναγνώρισε πως τα αποτελέσματα των αναζητήσεων είναι δυνητικά προϊόντα συγκεκριμένων οικονομικών συμφερόντων και αποτελούν το καύσιμο στα σωθικά αυτής της μηχανής: «Ο χειριστής μιας μηχανής αναζήτησης φέρει την ευθύνη της δυνητικής και ουσιαστικής επενέργειάς του σε θεμελιώδη δικαιώματα όσον αφορά το απόρρητο και την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Δεδομένης της ενδεχόμενης σοβαρότητας της παρέμβασης» σε αυτά τα δικαιώματα «αυτή δεν μπορεί να δικαιολογηθεί απλώς από το οικονομικό συμφέρον το οποίο έχει ο χειριστής μιας τέτοιας μηχανής από αυτή τη διαδικασία».[87] Όπως το έθεσαν συνοπτικά και οι ακαδημαϊκοί νομικοί Πολ Μ. Σβαρτς (Paul M. Schwartz) και Καρλ-Νικολάους Πάιφερ (Karl-Nikolaus Peifer), «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αποφάνθηκε πως η απρόσκοπτη ροή των πληροφοριών είναι όντως σημαντική, αλλά όχι στον ίδιο βαθμό, σε τελική ανάλυση, με την προάσπιση της αξιοπρέπειας, το απόρρητο και την προστασία των δεδομένων υπό το καθεστώς των Ευρωπαϊκών Δικαιωμάτων».[88] Το δικαστήριο εκχώρησε στους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το δικαίωμα να μάχονται, απαιτώντας από την Google να θεμελιώσει μια διαδικασία για την επεξεργασία των αιτημάτων απομάκρυνσης συνδέσμων και εξουσιοδοτώντας τους πολίτες να προσφεύγουν στους δημοκρατικούς θεσμούς, συμπεριλαμβανομένης «της εποπτικής ή της δικαστικής αρχής, προκειμένου να διεξάγονται οι απαραίτητοι έλεγχοι και οι υπεύθυνοι να υποχρεώνονται στη λήψη των κατάλληλων μέτρων».[89]

Επικυρώνοντας το δικαίωμα στη λήθη, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διακήρυξε πως οι άνθρωποι, οι νόμοι τους και οι δημοκρατικοί θεσμοί τους είναι δικαιωματικά οι απόλυτοι κυρίαρχοι του ψηφιακού μέλλοντος· επιβεβαίωσε πως τα άτομα και οι δημοκρατικές κοινωνίες μπορούν να αγωνιστούν για το δικαίωμά τους στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου και να κερδίσουν, ακόμη και όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με την εξουσία μιας τεράστιας ιδιωτικής εταιρείας. Όπως παρατήρησε και ο ακαδημαϊκός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων Φεντερίκο Φαμπρίνι (Federico Fabbrini), το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, με αυτή την υπόθεση-σταθμό, εξελίχτηκε και ανέλαβε πιο εμφατικά τον ρόλο ενός δικαστηρίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πατώντας στο «ναρκοπέδιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ψηφιακή εποχή...».[90]

Όταν ανακοινώθηκε η απόφαση του δικαστηρίου, οι πρεσβευτές

του «έξυπνου χρήματος» είπαν πως κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε ποτέ να συμβεί στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου κατά κανόνα οι διαδικτυακές εταιρείες χρησιμοποιούν την Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος ως πρόσχημα για τη νομιμοποίηση της «ανεξουσιοδότητης καινοτομίας».[91] Ορισμένοι ειδικοί του τεχνολογικού χώρου χαρακτήρισαν την απόφαση «τραγελαφική».[92] Οι ιθύνοντες της Google την υποδέχτηκαν με περιφρόνηση. Ρεπόρτερ αναφερόμενοι στον Σεργκέι Μπριν (Sergey Brin), συνιδρυτή της Google, τον περιέγραψαν ως «χλευαστικό» και «ανίκανο να πάρει την υπόθεση στα σοβαρά». Όταν ρωτήθηκε για την απόφαση του δικαστηρίου στο πλαίσιο διακεκριμένου τεχνολογικού συνεδρίου ο Μπριν απάντησε: «Πολύ θα ήθελα να την ξεχάσουμε αυτή την απόφαση».[93]

Σε σχέση με την ίδια απόφαση, ο διευθύνων σύμβουλος και συνιδρυτής της Google Λάρι Πέιτζ (Larry Page) παπαγάλισε το μήνυμα της διακήρυξης του στόχου της εταιρείας διαβεβαιώνοντας τους *Financial Times* πως η Google «συνεχίζει να αποσκοπεί στο να οργανώσει τις παγκόσμιες πληροφορίες και να τις κάνει οικουμενικά προσβάσιμες και ωφέλιμες». Ο Πέιτζ υπερασπίστηκε την πρωτοφανή ισχύ της εταιρείας σε επίπεδο πληροφορίας με μια αναπάντεχη δήλωση, υποστηρίζοντας λίγο πολύ πως οι άνθρωποι θα πρέπει να εμπιστεύονται την Google περισσότερο από τους δημοκρατικούς τους θεσμούς: «Σε γενικές γραμμές, η ύπαρξη των δεδομένων σε εταιρείες όπως η Google είναι προτιμότερη από την καταχώρισή τους σε κρατικούς φορείς, όπου δεν υφίσταται νόμιμη οδός εκταμίευσής τους, επειδή φυσικά εμείς ενδιαφερόμαστε για τη φήμη μας. Δεν μπορώ να πω με σιγουριά ότι το ίδιο ισχύει και για την κυβέρνηση».[94] Σε ομιλία του ενώπιον των μετόχων της εταιρείας την επομένη της δικαστικής απόφασης ο Έρικ Σμιτ τη χαρακτήρισε μια «άστοχη απόπειρα ισοσκελισμού» στη «μάχη μεταξύ του δικαιώματος στη λήθη και του δικαιώματος στη γνώση».[95]

Τα σχόλια των ηγετών της Google αντικατόπτριζαν την επιμονή τους όσον αφορά τη διατήρηση των προνομίων διαχείρισης του μέλλοντος και τη δυσανασχέτησή τους όταν αυτά τα προνόμια αμφισβητούνταν. Ωστόσο, υπήρχε πληθώρα ενδείξεων πως το αμερικανικό κοινό δεν ασπαζόταν την αποκλειστική εξουσία της εταιρείας. Μάλιστα, οι πρεσβευτές του έξυπνου χρήματος που αναφέραμε νωρίτερα δεν αποδείχτηκαν και τόσο έξυπνοι. Έναν χρόνο μετά την απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου μια πανεθνική δημοσκόπηση μεταξύ Αμερικανών ενηλίκων έδειξε πως το 88% ήταν υπέρ της θέσπισης νόμου παρεμφερούς με το δικαίωμα στη λήθη. Το ίδιο έτος το

ερευνητικό κέντρο Pew Research διαπίστωσε πως το 93% των Αμερικανών θεωρούσε σημαντικό να έχει τον έλεγχο του «ποιος μπορεί να μάθει πράγματα για μένα». Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώθηκαν και από διάφορες δημοσκοπήσεις.[96]

Στην Καλιφόρνια, την 1η Ιανουαρίου 2015, τέθηκε σε εφαρμογή ο νόμος "Online Eraser" (διαδικτυακή γόμα), σύμφωνα με τον οποίο ο υπεύθυνος ενός διαδικτυακού τόπου, μιας διαδικτυακής υπηρεσίας ή μιας διαδικτυακής ή κινητής εφαρμογής ήταν υποχρεωμένος να επιτρέπει σε ανηλίκους που είναι εγγεγραμμένοι χρήστες της εν λόγω υπηρεσίας να αφαιρούν ή να αιτούνται την αφαίρεση περιεχομένου ή πληροφοριών αναρτημένων από τους ίδιους. Η νομοθεσία της Καλιφόρνια κατέλαβε ένα νευραλγικό οχυρό του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, αποδυναμώνοντας τον ρόλο της Google ως αυτοανακηρυγμένης υπέρμαχου του δικαιώματος στην απεριόριστη γνώση και καταδεικνύοντας πως βρισκόμαστε στην αρχή και όχι στο τέλος μιας μακράς περιπέτειας με πολλά σκαμπανεβάσματα.

Η Ισπανική Υπηρεσία Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων και στη συνέχεια το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο φανέρωσαν την αβάσταχτη ελαφρότητα της τεχνολογικής νομοτέλειας· το κατάφεραν διακηρύσσοντας το διακύβευμα για το μέλλον της ανθρωπότητας και προασπίζοντας την πρωτοκαθεδρία των δημοκρατικών θεσμών στη διαμόρφωση ενός υγιούς και δίκαιου ψηφιακού μέλλοντος. Πάγια θέση του έξυπνου χρήματος είναι πως η αμερικανική νομοθεσία θα παραμείνει για πάντα αφοσιωμένη στους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού μεροληπτώντας κατά των ανθρώπων. Όμως, οι δεκαετίες που θα ακολουθήσουν ίσως αποτελέσουν για ακόμη μια φορά απόδειξη πως το έξυπνο χρήμα δεν έχει πάντα δίκιο. Όσον αφορά τον λαό της Ισπανίας, την Υπηρεσία Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων της χώρας τους και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, το πέρασμα του χρόνου ίσως αναδείξει τα επιτεύγματά τους ως το εναρκτήριο ενθαρρυντικό κεφάλαιο στην ευρύτερη ιστορία του αγώνα μας για μια τρίτη νεωτερικότητα η οποία θα συνεπάγεται πρωτίστως ένα ανθρώπινο μέλλον θεμελιωμένο σε μια δημοκρατία χωρίς αποκλεισμούς, αφοσιωμένη στο ατομικό δικαίωμα για μια λειτουργική ζωή. Το μήνυμά τους είναι προσεκτικά εγχαραγμένο ώστε να απασχολήσει αργότερα τα παιδιά μας: *Η ελαφρότητα της τεχνολογικής νομοτέλειας είναι ανάλογη της βαρύτητας της δημοκρατίας μας και η παροδικότητά της ανάλογη της αναλλοίωτης μυρωδιάς των ροδοπέταλων και της γεύσης του μελιού.*

VIII. Κατονομασία και αναχαίτιση

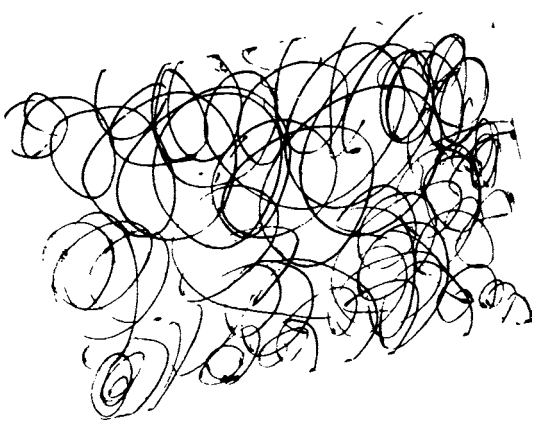
Η όποια προσπάθεια αναχαίτισης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού πρέπει να ξεκινήσει από την προσεκτική κατονομασία. Πρόκειται για μια συνεύρεση χαρακτηριστικά παραδείγματα της οποίας συναντούμε στην πρόσφατη ερευνητική ιστορία γύρω από τον ιό HIV, την οποία και παραθέτω ως σημείο αναφοράς. Επί τρεις δεκαετίες οι επιστήμονες στόχευαν στη δημιουργία ενός εμβολίου που θα βάδιζε πάνω στις γραμμές παλαιότερων θεραπειών οι οποίες εκπαίδευαν το ανοσοποιητικό σύστημα ώστε να παράγει τα αντισώματα που θα καταπολεμούσαν την ασθένεια. Όμως, καθώς ο όγκος των διαθέσιμων στοιχείων αυξανόταν, ανακαλύψαμε απροσδόκητες συμπεριφορές του ιού οι οποίες διέφεραν δραματικά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των άλλων μολυσματικών ασθενειών.[97]

Το σκηνικό άρχισε να αλλάζει το 2012, στο Διεθνές Συνέδριο για το AIDS, όπου παρουσιάστηκαν νέες στρατηγικές βασισμένες στην προσεκτική παρατήρηση της βιολογίας σπάνιων περιπτώσεων φορέων του HIV που το αίμα τους παρήγε φυσικά αντισώματα. Η έρευνα άρχισε να μετατοπίζεται προς μεθόδους οι οποίες αναπαρήγαν τη συγκεκριμένη αντίδραση ανοσοποίησης.[98] Όπως ανακοίνωσε και εξέχων ερευνητής, «Πλέον γνωρίζουμε το πρόσωπο του εχθρού, κι έτσι διαθέτουμε ορισμένα χρήσιμα στοιχεία που θα μας βοηθήσουν στην προσέγγιση του προβλήματος».[99]

Αυτό που πρέπει να συγκρατήσουμε είναι πως κάθε επιτυχημένο εμβόλιο ξεκινά με την προσεκτική παρατήρηση της εχθρικής ασθένειας. Το ιζηματογενές νοητικό και λεκτικό πλαίσιο και τα εργαλεία που μας κληροδότησαν παλιότερες καταστροφές εμποδίζουν την πρόοδο. Μυρίζουμε καπνό και τρέχουμε να κλείσουμε τις πόρτες δωματίων που είναι μοιραίο να γίνουν στάχτη. Είναι σαν να πετάμε χιονόμπαλες πάνω σε έναν λείο μαρμάρινο τοίχο με μοναδικό αποτέλεσμα να τις παρατηρούμε καθώς εκείνες γλιστρούν προς τα κάτω αφήνοντας πίσω τους ένα υγρό ίχνος: ένα πρόστιμο εδώ, μια προσωρινή παράκαμψη στην καθιερωμένη λειτουργία εκεί, ένα καινούριο λογισμικό κρυπτογράφησης πιο πέρα...

Αυτό που προέχει τούτη τη στιγμή είναι να ταυτοποιήσουμε αυτή τη νέα μορφή καπιταλισμού αναλύοντας το δικό του τοπίο και χρησιμοποιώντας το δικό του φρασεολόγιο. Θέλοντας και μη, αυτή η αναζήτηση μας μεταφέρει στη Σίλικον Βάλεϊ – εκεί όπου τα πράγματα κινούνται τόσο γρήγορα ώστε ελάχιστοι είναι αυτοί που αντιλαμβά-

νονται τι συμβαίνει. Είναι το περιβάλλον της εξέλιξης «με την ταχύτητα των ονείρων», όπως το περιγράφει γλαφυρά ένας μηχανικός της Google.[100] Σκοπός μου εδώ είναι να επιβραδύνω τα τεκταινόμενα και να μεγεθύνω τον χώρο του διαλόγου αποκαλύπτοντας το αντικείμενο αυτών των νέων δημιουργημάτων τα οποία διογκώνουν την ανισότητα, τανύζουν την κοινωνική ιεραρχία, εντείνουν τον αποκλεισμό, σφετερίζονται δικαιώματα και αφαιρούν από τον προσωπικό βίο όλα εκείνα τα στοιχεία που τον καθιστούν *προσωπικό* για σένα και για μένα. Για να γίνει κάποτε το ψηφιακό μέλλον πατρίδα μας πρέπει εμείς οι ίδιοι να φροντίσουμε για αυτό. Θα πρέπει να γνωρίζουμε. Θα πρέπει να αποφασίσουμε. Θα πρέπει να αποφασίσουμε για το ποιος αποφασίζει. Αυτός είναι ο αγώνας μας για ένα ανθρώπινο μέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΑ

Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΚΟΥ ΠΛΕΟΝΑΣΜΑΤΟΣ

Τ' αστέρια θωρούσε και πουλιά αντίκριζε ψηλά·
Ποτάμια φουσκωμένα κι ακροπόλεις πορθημένες:
Τα προμαντέματά του κάπου κάπου έβγαιναν αληθινά·
Οι τυχερές του οι μαντεψιές με χρυσάφι πληρωμένες.

Γ. Χ. Ονται
Σονέτα από την Κίνα, VI

I. Google: Η πρωτοπόρος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού

Η Google είναι για τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό ό,τι ήταν η Ford Motor Company και η General Motors για τον διευθυντικό καπιταλισμό της μαζικής παραγωγής. Νέες οικονομικές φιλοσοφίες και εμπορικά μοντέλα ανακαλύπτονται από ανθρώπους σε δεδομένες χρονικές και χωρικές συντεταγμένες· με τον καιρό οι λογικές αυτές τελειοποιούνται μέσα από τον πειραματισμό. Στην εποχή μας η Google έγινε πρωτοπόρος, εφευρέτης, εξελικτικός μηχανισμός, πειραματιστής, κύριος εκφραστής, πρότυπο και κόμβος διάχυσης του *κατασκοπευτικού καπιταλισμού*. Το εμβληματικό στάτους της GM και της Ford ως πρωτοπόρων του καπιταλισμού του 20ού αιώνα τις κατέστησε διαχρονικό αντικείμενο ακαδημαϊκής έρευνας και δημόσιου θαυμασμού, επειδή η απήχηση των διδαγμάτων τους ξεπερνούσε κατά πολύ τα στεγανά των ίδιων των εταιρειών. Οι πρακτικές της Google χρήζουν της ίδιας ανάλυσης, όχι απλώς ως αξιολόγηση της εταιρείας καθαυτήν, αλλά ως αφετηρία για την κωδικοποίηση μιας νέας και ισχυρής μορφής καπιταλισμού.

Για πολλές δεκαετίες ο θρίαμβος της μαζικής παραγωγής του Φορντ έδωσε τροφή σε εκατοντάδες ερευνητές, επιχειρηματίες, μηχανικούς, δημοσιογράφους και ακαδημαϊκούς οι οποίοι μελέτησαν σε βάθος τις περιστάσεις της εφεύρεσης και της προέλευσής του καθώς και τις

συνέπειές του.[1] Δεκαετίες αργότερα το φαινόμενο Ford συνέχισε να απασχολεί τους ακαδημαϊκούς – τόσο ο άνθρωπος όσο και η εταιρεία.[2] Η GM έχει επίσης υπάρξει αντικείμενο σχολαστικής έρευνας. Στις εγκαταστάσεις της ο Πίτερ Ντράκερ διεξήγαγε τις μελέτες πεδίου για το έργο σταθμό *Concept of the Corporation* (Η έννοια της επιχείρησης), ένα βιβλίο του 1946 το οποίο κωδικοποίησε τις πρακτικές της εταιρικής οργάνωσης του 20ού αιώνα και εδραίωσε τη φήμη του Ντράκερ ως γκουρού του μάνατζμεντ. Πέραν της πληθώρας ακαδημαϊκών έργων και αναλύσεων πάνω στις δύο αυτές εταιρείες, οι ίδιοι οι ηγέτες τους ήταν προθυμότατοι να μιλήσουν για τις καινοτομίες και τις πρακτικές τους. Ο Χένρι Φορντ και ο γενικός διευθυντής του Τζέιμς Κάζινς, ο Άλφρεντ Σλόουν και ο Χένρι «Μπακ» Γουίβερ, υπεύθυνος μάρκετινγκ της εταιρείας, στοχάστηκαν πάνω στα επιτεύγματά τους, τα εννοιολόγησαν και τους έδωσαν ιδεολογική στέγη, εντάσσοντάς τα σαφώς στην εξελικτική πορεία του αμερικανικού καπιταλισμού.[3]

Από την άλλη, η Google είναι περιβόητη για τη μυστικοπάθειά της και στην εποχή μας είναι δύσκολο να φανταστεί κάποιος έναν αντίστοιχο Ντράκερ να περιδιαβάζει ανενόχλητος στις εγκαταστάσεις της εταιρείας κρατώντας σημειώσεις στους διαδρόμους της. Τα στελέχη της εκπονούν επιμελώς τα κηρύγματα του ψηφιακού ευαγγελίου της εκδίδοντάς τα σε βιβλία και αναρτώντας τα σε μπλογκ, όμως η εσωτερική δραστηριότητα της εταιρείας είναι δυσπρόσιτη σε εξωτερικούς ερευνητές και δημοσιογράφους.[4] Το 2016 ένας υπεύθυνος προϊόντων της Google άσκησε αγωγή εναντίον της ισχυριζόμενος την εφαρμογή επίσημων πρακτικών κατασκόπευσης στους κόλπους της εταιρείας, σύμφωνα με τις οποίες οι εργαζόμενοι ήταν υποχρεωμένοι να αναφέρουν συναδέλφους τους που παραβιάζουν τη συμφωνία εμπιστευτικότητας της εταιρείας: μια συνολική απαγόρευση αποκάλυψης σε σχέση με οτιδήποτε αφορούσε την εταιρεία και τον οποιονδήποτε.[5] Η συγγενέστερη εκδοχή ενός Μπακ Γουίβερ ή ενός Τζέιμς Κάζινς όσον αφορά την κωδικοποίηση των πρακτικών και των στόχων της Google είναι ο επί σειρά ετών επικεφαλής οικονομολόγος της Χαλ Βάριαν (Hal Varian). Τα ακαδημαϊκά άρθρα του εξερευνούν σημαντικά θέματα και μας βοηθούν στην προσπάθειά μας να καταλάβουμε τις διεργασίες της Google. Ο Βάριαν έχει χαρακτηριστεί ως ο Άνταμ Σμιθ του πεδίου των Googlenomics και «αρχιτέκτονας» του διαφημιστικού μοντέλου της εταιρείας.[6] Στο έργο του Βάριαν τελικά καταφέρνουμε να εντοπίσουμε εκ πρώτης όψεως αθέα-

τα στοιχεία, ουσιαστικά για την κατανόηση της φιλοσοφίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και των βλέψεών του.

Σε δύο ιδιότυπα άρθρα του σε ακαδημαϊκά περιοδικά ο Βάριαν πραγματεύεται το θέμα των «συναλλαγών με τη μεσολάβηση υπολογιστή» και τον μεταμορφωτικό τους αντίκτυπο στη σύγχρονη οικονομία.[7] Και τα δύο είναι γραμμένα σε οικεία και προσιτή πρόζα, αλλά η ελαφρά τη καρδία υποβάθμιση της σημασίας των λεγομένων έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το συχνά τρομακτικό περιεχόμενό τους: «Σήμερα υπάρχει ένας υπολογιστής στο μέσο σχεδόν κάθε συναλλαγής [...] και, εξαιτίας αυτού, οι υπολογιστές αποκτούν πλέον και πολλές άλλες χρήσεις». Έπειτα, ο Βάριαν αναφέρει τέσσερις τέτοιες νέες χρήσεις: «εξόρυξη και ανάλυση δεδομένων», «νέες συμβατικές μορφές που προκύπτουν από τον βελτιωμένο έλεγχο», «εξατομίκευση και προσαρμογή» και «διαρκής πειραματισμός».

Τα σχόλια του Βάριαν πάνω σε αυτές τις νέες «χρήσεις» αποτελούν έναν αναπάντεχο οδηγό στην παράξενη φιλοσοφία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, στον καταμερισμό της μάθησης που διαμορφώνει και στον χαρακτήρα του πολιτισμού της πληροφορίας προς τον οποίο μας οδηγεί. Όσο θα εξετάζουμε τα θεμέλια του κατασκοπευτικού καπιταλισμού περιστασιακά θα ανατρέχουμε στις παρατηρήσεις του Βάριαν, εφαρμόζοντας ένα είδος «αντίστροφης μηχανικής» στους ισχυρισμούς του, ώστε να μπορέσουμε, ενδεχομένως, να συλλάβουμε την κοσμοθεωρία και τις μεθόδους του κατασκοπευτικού καπιταλισμού μέσα από αυτό το πρίσμα. «Η εξόρυξη και η ανάλυση δεδομένων», υποστηρίζει ο Βάριαν, «είναι αυτό που όλοι εννοούν όταν αναφέρονται στα μεγάλα δεδομένα». Τα «δεδομένα» είναι η απαραίτητη πρώτη ύλη για τις καινοτόμες διαδικασίες κατασκευής του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Ο όρος «εξόρυξη» περιγράφει τους κοινωνικούς συσχετισμούς και την υλική υποδομή με τα οποία η εταιρεία αξιώνει την κυριότητα αυτών των πρώτων υλών με στόχο μια οικονομία κλίμακας στη δραστηριότητα προμήθειάς τους. Ο όρος «ανάλυση» περιγράφει το πλέγμα των υπερεξειδικευμένων υπολογιστικών συστημάτων, στα οποία αναφέρομαι με τον γενικό όρο «μηχανική νοημοσύνη». Πρόκειται για έναν όρο που μου αρέσει επειδή μας μαθαίνει να εστιάζουμε στο δάσος και όχι στο δέντρο· μας βοηθά να μετατοπίσουμε το επίκεντρο της προσοχής μας από την τεχνολογία στους στόχους της. Βεβαίως, χρησιμοποιώντας αυτή τη φράση είναι σαν να ακολουθώ το παράδειγμα της Google. Η εταιρεία αυτοπροσδιορίζεται ως «πρωτοπόρος των καινοτομιών

στον τομέα της μηχανικής νοημοσύνης», ένας όρος ο οποίος περιλαμβάνει τη μηχανική μάθηση, την «κλασική» παραγωγή αλγόριθμων, καθώς και πολλές υπολογιστικές διαδικασίες οι οποίες συχνά περιγράφονται από άλλους όρους, όπως «προγνωστική ανάλυση» ή «τεχνητή νοημοσύνη». Μεταξύ αυτών των διαδικασιών η Google παραθέτει και το έργο της στη μετάφραση, στην αναγνώριση ομιλίας, στην επεξεργασία εικόνας, στην ταξινόμηση, στη στατιστική μοντελοποίηση και στην πρόγνωση: «Σε όλες αυτές τις εργασίες και σε πολλές άλλες συγκεντρώνουμε μεγάλο όγκο άμεσων ή έμμεσων στοιχείων σχέσεων ενδιαφέροντος, εφαρμόζοντας αλγόριθμους μάθησης με σκοπό την κατανόηση και τη γενίκευση».[9] Αυτές οι διαδικασίες μηχανικής νοημοσύνης μετατρέπουν τις πρώτες ύλες σε εξαιρετικά προσοδοφόρα αλγοριθμικά προϊόντα σχεδιασμένα να προβλέπουν τη συμπεριφορά των χρηστών. Η στρυφνότητα και η αποκλειστικότητα αυτών των τεχνικών και των διαδικασιών λειτουργούν σαν τάφροι γύρω από το κάστρο της Google και διασφαλίζουν όσα συμβαίνουν εντός των τειχών.

Η εφεύρεση της στοχευμένης διαφήμισης από την Google άνοιξε τον δρόμο προς την οικονομική επιτυχία, αλλά επίσης υπήρξε και ο ακρογωνιαίος λίθος μιας πολύ πιο εκτεταμένης εξέλιξης: της ανακάλυψης και της ανάπτυξης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Η επιχειρηματική δραστηριότητά της χαρακτηρίζεται από ένα διαφημιστικό μοντέλο, και έχουν γραφτεί πολλά για τις μεθόδους αυτοματοποιημένης δημοπρασίας της Google, όπως και για άλλες πτυχές των εφευρέσεών της στο πεδίο της διαδικτυακής διαφήμισης. Έπειτα από τέτοια απεραντολογία αυτές οι εξελίξεις έχουν περιγραφεί υπέρ το δέον, χωρίς όμως να έχουν τεθεί σε αρμόζουσα θεωρητική βάση. Στόχος μας σε αυτό το κεφάλαιο και στα υπόλοιπα του πρώτου μέρους είναι να αποκαλύψουμε τους «θεμελιώδεις νόμους της κίνησης» οι οποίοι διέπουν τον ανταγωνισμό στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Για να το πετύχουμε αυτό πρέπει να ξεκινήσουμε παρατηρώντας με φρέσκια ματιά την αφετηρία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού· τη στιγμή που ανακαλύφθηκαν οι θεμελιώδεις μηχανισμοί του.

Πριν ξεκινήσουμε θα ήθελα να πω δυο λόγια σχετικά με το λεξιλόγιο. Οποιαδήποτε αναμέτρηση με το πρωτόγνωρο απαιτεί και καινούριο φρασεολόγιο· έτσι, όταν η υπάρχουσα γλώσσα αποτυγχάνει να περιγράψει ένα φαινόμενο, εισάγω νέους όρους. Μερικές φορές, ωστόσο, δίνω σκοπίμως νέα ερμηνεία σε ήδη γνώριμη γλώσσα αφού θέλω να επισημάνω έναν βαθμό συνέχειας στη λειτουργία ορισμένων

στοιχείων ή διαδικασιών. Αυτό συμβαίνει και με τους «θεμελιώδεις νόμους της κίνησης», όρο που δανείστηκα από τον νόμο της αδράνειας, της μηχανικής και της δράσης-αντίδρασης του Νεύτωνα.

Στην πάροδο των ετών οι ιστορικοί υιοθέτησαν αυτόν το όρο ώστε να περιγράψουν τους «νόμους» του βιομηχανικού καπιταλισμού. Για παράδειγμα, η ιστορικός της οικονομίας Έλεν Μέικσινς Γουντ (Ellen Meiksins Wood) εντοπίζει τις απαρχές του καπιταλισμού στις μεταβαλλόμενες σχέσεις μεταξύ των Βρετανών γαιοκτημόνων και των αγροτών που ζούσαν και δούλευαν στη γη τους· τότε που οι γαιοκτήμονες άρχισαν να προκρίνουν την παραγωγικότητα έναντι του εξαναγκασμού: «Αυτή η νέα ιστορική δυναμική μάς επιτρέπει να μιλάμε για έναν *γεωργικό καπιταλισμό* κατά τους πρώτους αιώνες της σύγχρονης βρετανικής ιστορίας – μια κοινωνική μορφή με διακριτούς "νόμους της κίνησης" η οποία τελικά θα αναδείκνυε τον καπιταλισμό στη γνώριμη, βιομηχανική μορφή του».[10] Η Γουντ περιγράφει πώς οι νέοι «νόμοι της κίνησης» ενσαρκώθηκαν τελικά στη βιομηχανική παραγωγή:

> Ο καθοριστικός παράγοντας της απόκλισης του καπιταλισμού από όλες τις άλλες μορφές «εμπορικής κοινωνίας» ήταν η ανάπτυξη συγκεκριμένων σχέσεων κοινωνικής ιδιοκτησίας οι οποίες δημιούργησαν επιταγές στην αγορά και καπιταλιστικούς «νόμους της κίνησης». [...] Την ανταγωνιστική παραγωγή και τη μεγιστοποίηση του κέρδους, την παθολογική ανάγκη επανεπένδυσης του πλεονάσματος και την αδιάκοπη επιδίωξη της βελτίωσης στην παραγωγικότητα της εργασίας που συνεπάγεται ο καπιταλισμός. [...] Αυτοί οι νόμοι της κίνησης απαιτούσαν τεράστιο κοινωνικό μετασχηματισμό και βίαιες ανακατατάξεις ώστε να τεθούν σε ισχύ. Απαιτούσαν τη μεταμόρφωση της μεταβολικής σχέσης του ανθρώπου με τη φύση, ώστε να καταστεί δυνατή η παροχή των βασικών ανθρώπινων αναγκών.[11]

Η θέση μου είναι πως παρότι ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός δεν εγκαταλείπει τους πάγιους καπιταλιστικούς «νόμους» όπως η ανταγωνιστική παραγωγή, η μεγιστοποίηση του κέρδους, η παραγωγικότητα και η ανάπτυξη, αυτές οι κληρονομημένες παράμετροι πλέον λειτουργούν στο περιβάλλον μιας νέας φιλοσοφίας συσσώρευσης η οποία εισάγει και τους δικούς της ξεχωριστούς νόμους της κίνησης. Εδώ και στα κεφάλαια που ακολουθούν θα εξετάσουμε αυτές τις θεμελιώδεις παραμέτρους: τις ιδιοσυγκρασιακές οικονομικές επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού οι οποίες χαρακτηρίζονται από

την εξόρυξη και την πρόγνωση· τη μοναδική προσέγγισή του στην οικονομία κλίμακας και το εύρος των διεργασιών παροχής πρώτων υλών· την αναπόφευκτη κατασκευή και ανάπτυξη των *μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης* τα οποία συγχωνεύουν τα βασισμένα στη μηχανική νοημοσύνη «μέσα παραγωγής» σε ένα ευρύτερο και συνθετότερο σχέδιο δράσης· τους τρόπους με τους οποίους οι απαιτήσεις της συμπεριφορικής τροποποίησης στρέφουν όλες τις διεργασίες προς την καθολική συσσώρευση πληροφορίας και ελέγχου, δημιουργώντας το πλαίσιο για μια πρωτόγνωρη *εργαλειοθηρική εξουσία* με κοινωνικές συνέπειες. Προς το παρόν στόχος μου είναι να αναθεωρήσω την αποτίμηση ενός γνώριμου περιβάλλοντος χρησιμοποιώντας νέα πρίσματα: τις πρώτες μέρες αισιοδοξίας, κρίσης και ευρηματικότητας της Google.

II. Ισοζύγιο δυνάμεων

Το επίσημο έτος σύστασης της Google είναι το 1998 και ιδρυτές της δύο απόφοιτοι του Στάνφορντ ονόματι Λάρι Πέιτζ και Σεργκέι Μπριν. Μόλις δύο χρόνια νωρίτερα το Mosaic, το πρώτο ευρέως διαδεδομένο πρόγραμμα περιήγησης, είχε ανοίξει διάπλατα τις πόρτες του διαδικτύου σε όλους τους χρήστες υπολογιστών. Εξαρχής η εταιρεία ενσάρκωνε την υπόσχεση για έναν καπιταλισμό της πληροφορίας ο οποίος θα συνιστούσε μια απελευθερωτική και δημοκρατική κοινωνική δύναμη – γεγονός που διέγειρε και γέμιζε ικανοποίηση ολόκληρο τον κόσμο της δεύτερης νεωτερικότητας.

Δεδομένης της γενικευμένης απήχησης, η Google κατάφερε να επιβάλει τον μεσολαβητικό ρόλο των υπολογιστών σε νέους και ευρείς τομείς της ανθρώπινης συμπεριφοράς, καθώς οι χρήστες της εξερευνούσαν το διαδίκτυο και αλληλεπιδρούσαν με αυτό μέσω του διογκούμενου φάσματος υπηρεσιών της εταιρείας. Η νεογενής πληροφοριοποίηση αυτών των καινούριων δραστηριοτήτων δημιούργησε και φρέσκες πηγές δεδομένων. Συγκεκριμένα, πέραν των λέξεων-κλειδιών, κάθε αναζήτηση στη μηχανή της Google αφήνει στο κατόπι της έναν όγκο δευτερογενών δεδομένων, όπως για παράδειγμα τον αριθμό και τη διάταξη των όρων της αναζήτησης, τη διατύπωσή τους, την ορθογραφία, τη στίξη, τον χρόνο παραμονής σε σελίδες, την προδιάθεση επιλογής συγκεκριμένων συνδέσμων, την τοποθεσία κτλ.

Αρχικά, αυτά τα συμπεριφορικά παραπροϊόντα αποθηκεύονταν

χωρίς καμία μέθοδο και χωρίς να αντιλαμβάνεται κανείς την όποια λειτουργική τους χρήση. Συχνά αυτός στον οποίο αποδίδεται η επαναστατική διαπίστωση της σημασίας του αναξιοποίητου πλούτου δεδομένων της Google είναι ο Αμίτ Πατέλ (Amit Patel), ένας νεαρός απόφοιτος του Στάνφορντ με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην «εξόρυξη δεδομένων». Δουλεύοντας με τα εν λόγω καταγεγραμμένα δεδομένα, ο Πατέλ συνειδητοποίησε πως μέσα από την εντροπία των ατάκτως ερριμμένων σημάτων που συνοδεύουν κάθε διαδικτυακή δραστηριότητα μπορούσαν να οικοδομηθούν λεπτομερή αφηγήματα για κάθε χρήστη – σκέψεις, συναισθήματα, ενδιαφέροντα. Αυτά τα δεδομένα, κατέληξε, συνιστούσαν έναν «ανιχνευτή ανθρώπινης συμπεριφοράς ευρείας εμβέλειας» και θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν άμεσα στην υλοποίηση του ονείρου του συνιδρυτή της Google Λάρι Πέιτζ για μια Αναζήτηση που θα έκανε αποδοτική χρήση της τεχνητής νοημοσύνης.[12]

Σύντομα οι μηχανικοί της Google συνειδητοποίησαν πως η αδιάλειπτη ροή δευτερευόντων συμπεριφορικών δεδομένων θα μπορούσε να μετατρέψει τη μηχανή αναζήτησής τους σε ένα σύστημα ατέρμονης μηχανικής μάθησης το οποίο θα βελτίωνε συνεχώς τα αποτελέσματα των αναζητήσεων, δίνοντας τελικά το έναυσμα για καινοτομίες όπως ο ορθογραφικός έλεγχος, η μετάφραση και η αναγνώριση ομιλίας. Όπως το έθεσε και ο Κένεθ Κούκιε (Kenneth Cukier) εκείνη την εποχή:

> Και άλλες μηχανές αναζήτησης της δεκαετίας του '90 είχαν την ευκαιρία να κάνουν το ίδιο, αλλά δεν το επιδίωξαν. Γύρω στο 2000 η Yahoo! αντιλήφθηκε αυτές τις προοπτικές, όμως τα πάντα έμειναν στα χαρτιά. Η Google ήταν εκείνη που εντόπισε τα ψήγματα χρυσού στον κυκεώνα των αλληλεπιδράσεων με τους χρήστες της και έκανε τον κόπο να τα περισυλλέξει. [...] Η Google εκμεταλλεύεται τις πληροφορίες-παραπροϊόντα της αλληλεπίδρασης με τους χρήστες, το παθητικό ψηφιακό αποτύπωμά τους το οποίο ανακυκλώνεται αυτόματα με σκοπό τη βελτίωση των υπηρεσιών ή τη δημιουργία εντελώς νέων προϊόντων.[13]

Αυτό που κάποτε θεωρούνταν άχρηστο υλικό –τα «ψηφιακά καυσαέρια» τα οποία εκπέμπονταν στους διακομιστές της Google κατά την εσωτερική καύση της μηχανής αναζήτησής της– γρήγορα αναπροσδιορίστηκε ως κεφαλαιώδες στοιχείο στη μεταμόρφωση της εν λόγω μηχανής σε μια αυτοκίνητη διαδικασία συνεχούς μάθησης και βελτίωσης.

Στα αρχικά στάδια εξέλιξης της Google οι βρόχοι ανάδρασης που υπεισέρχονταν στη βελτίωση των λειτουργιών της Αναζήτησης δημιουργούσαν ένα ισοζύγιο δυνάμεων: Η Αναζήτηση είχε ανάγκη τους ανθρώπους ώστε να μάθει από αυτούς και οι άνθρωποι είχαν ανάγκη την Αναζήτηση επίσης για να μάθουν. Αυτή η συμβίωση έδωσε τη δυνατότητα στους αλγόριθμους της Google να συνεχίζουν να μαθαίνουν και να εξάγουν ακριβέστερα και αναλυτικότερα αποτελέσματα. Περισσότερες αναζητήσεις σήμαιναν περισσότερη μάθηση· περισσότερη μάθηση σήμαινε μεγαλύτερη ακρίβεια· μεγαλύτερη ακρίβεια σήμαινε περισσότερες αναζητήσεις και περισσότερους χρήστες.[14] Όταν πλέον το 1999 η νεαρή εταιρεία προέβη στην πρώτη της συνέντευξη τύπου για να ανακοινώσει την επένδυση κεφαλαίου 25 εκατομμυρίων δολαρίων εκ μέρους δύο καταξιωμένων εταιρειών επιχειρηματικού κεφαλαίου της Σίλικον Βάλεϊ, της Sequoia Capital και της Kleiner Perkins, η Αναζήτηση της Google εξυπηρετούσε επτά εκατομμύρια αιτήματα ημερησίως.[15] Μερικά χρόνια αργότερα ο Χαλ Βάριαν, ο οποίος το 2002 εντάχθηκε στο δυναμικό της Google ως ο επικεφαλής οικονομολόγος της εταιρείας, επισήμανε το εξής: «Κάθε πράξη στην οποία προβαίνει ένας χρήστης συνιστά σήμα προς ανάλυση και ανατροφοδότηση στο σύστημα».[16] Ο αλγόριθμος Page Rank, ο οποίος φέρει το όνομα του εμπνευστή του, είχε ήδη δώσει στην Google ένα σημαντικό πλεονέκτημα στην αναγνώριση των δημοφιλέστερων αποτελεσμάτων. Με την πάροδο των ετών η συγκράτηση, η αποθήκευση, η ανάλυση και η μάθηση από τα παραπροϊόντα των διαδικτυακών αναζητήσεων μετέτρεψαν την Google σε σημείο αναφοράς στον τομέα της.

Το στοιχείο-κλειδί για μας αφορά μια ουσιώδη διάκριση. Κατά τη διάρκεια αυτών των πρώτων ετών τα εξαγόμενα συμπεριφορικά δεδομένα επιστρατεύονταν αποκλειστικά για λογαριασμό του χρήστη. Τα δεδομένα των χρηστών παρήγαν αξία χωρίς κόστος, και αυτή η αξία επενδυόταν εκ νέου στην εξυπηρέτηση του χρήστη με τη μορφή βελτιωμένων υπηρεσιών· μάλιστα, οι βελτιώσεις αυτές προσφέρονταν δωρεάν. Οι χρήστες παρείχαν την πρώτη ύλη με τη μορφή συμπεριφορικών δεδομένων τα οποία συλλέγονταν για τη βελτίωση της ταχύτητας, της ακρίβειας, της συνάφειας και για την κατασκευή επικουρικών προϊόντων όπως η μετάφραση. Πρόκειται για μια διαδικασία την οποία ονομάζω *κύκλο επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας*. Σε αυτή όλα τα συμπεριφορικά δεδομένα επενδύονται εκ νέου στη βελτίωση ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας (βλ. Σχήμα 1).

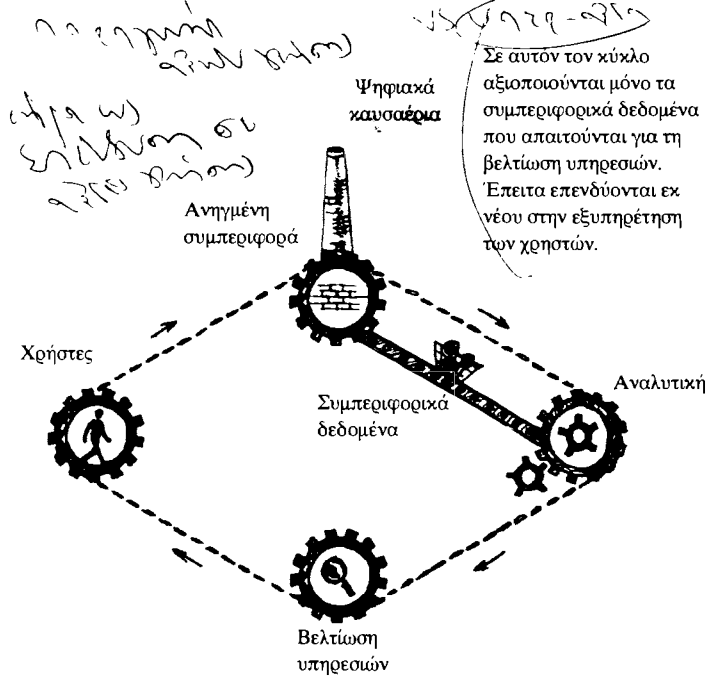
Ο κύκλος εξομοιώνει τη φιλοσοφία του iPod. Για την Google τα αποτελέσματα ήταν εξαιρετικά, με μια ουσιαστική διαφορά: την απουσία οικονομικά βιώσιμων συναλλαγών. Στην περίπτωση του iPod ο σπινθήρας που διατηρούσε τον κύκλο σε κίνηση ήταν η αγορά ενός ενσώματου προϊόντος με υψηλό περιθώριο κέρδους. Σε ανταπόδοση η Apple έκανε βελτιώσεις στο προϊόν, κάτι που με τη σειρά του οδηγούσε σε αύξηση των πωλήσεων. Οι πελάτες ήταν τα υποκείμενα μιας εμπορικής διαδικασίας η οποία υποσχόταν εναρμόνιση με τις απαιτήσεις τους – «Αυτό που θέλω, όταν το θέλω, όπου το θέλω». Στην Google ο κύκλος είχε παρόμοιο προσανατολισμό, εστιάζοντας στο άτομο ως υποκείμενο. Εντούτοις, χωρίς την ύπαρξη ενός ενσώματου προϊόντος προς πώληση η εταιρεία αιωρούνταν εκτός πλαισίου αγοράς· επρόκειτο για αλληλεπίδραση με «χρήστες» και όχι για εμπορική συναλλαγή με πελάτες.

Τα παραπάνω μας βοηθούν να κατανοήσουμε γιατί είναι αβάσιμο να θεωρούμε πως πελάτες της Google είναι οι χρήστες της: Μεταξύ εταιρείας και χρηστών δεν υφίσταται κάποια οικονομική συναλλαγή – δεν ορίζεται καμία τιμή, δεν αποφέρεται κανένα κέρδος. Επίσης, ο ρόλος των χρηστών δεν είναι υπαλληλικός. Όταν μια καπιταλιστική εταιρεία προσλαμβάνει υπαλλήλους παρέχοντάς τους μισθούς και μέσα παραγωγής, τα προϊόντα που παράγονται ανήκουν στην εταιρεία, η οποία και τα πουλά με απώτερο σκοπό το κέρδος. Εδώ δεν συμβαίνει το ίδιο. Οι χρήστες δεν πληρώνονται για την εργασία τους, ούτε και χειρίζονται τα μέσα παραγωγής, όπως θα εξετάσουμε αναλυτικότερα και στη συνέχεια του κεφαλαίου. Τέλος, συχνά λέγεται πως το «προϊόν» είναι ο ίδιος ο χρήστης, κάτι που είναι επίσης παραπλανητικό, και είναι ένα σημείο στο οποίο θα επανέλθουμε αρκετές φορές. Προς το παρόν ας δεχτούμε πως ως χρήστες δεν είμαστε προϊόντα, αλλά πηγές παροχής πρώτης ύλης. Όπως θα δούμε, τα ανορθόδοξα προϊόντα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού εξάγονται από τη συμπεριφορά μας, κατορθώνοντας ταυτόχρονα να παραμένουν αδιάφορα απέναντι σε αυτή. Σκοπός αυτών των προϊόντων είναι να προβλέψουν τις προθέσεις μας, χωρίς, όμως, να ενδιαφέρονται για το τι κάνουμε ή τι παθαίνουμε.

Συμπερασματικά, στα πρώτα στάδια της εξέλιξης της Google τα αξιοποιήσιμα συμπεριφορικά δεδομένα που ακούσια παραχωρούσαν οι χρήστες της Αναζήτησης τελικά απορροφούνταν και πάλι από αυτούς με τη μορφή βελτιωμένων υπηρεσιών. Σε αυτόν τον κύκλο επανεπένδυσης η παροχή εντυπωσιακών αποτελεσμάτων Αναζήτη-

σης στους χρήστες «ισούνταν» με την αξία που εκείνοι δημιουργούσαν όταν παρήγαν τα επιπλέον συμπεριφορικά δεδομένα. Το γεγονός πως οι χρήστες χρειάζονταν την Αναζήτηση όσο τους χρειαζόταν κι εκείνη δημιουργούσε ένα ισοζύγιο ισχύος μεταξύ της Google και των πληθυσμών της. Οι άνθρωποι αντιμετωπίζονταν ως αντικειμενικός σκοπός – τα υποκείμενα του αυτόνομου κύκλου μιας αιρετικής αγοράς, ενός κύκλου απολύτως προσαρμοσμένου στην αποστολή της Google «να οργανώσει την παγκόσμια πληροφορία και να την κάνει οικουμενικά προσβάσιμη και ωφέλιμη».

Σχήμα 1. *Ο κύκλος επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας*

III. Η Αναζήτηση του καπιταλισμού: Το βιαστικό χρήμα και η κατάσταση εξαίρεσης

Το 1999, παρά την αίγλη του νέου κόσμου των πλοηγήσιμων ιστοσελίδων της Google, παρά τις αυξανόμενες τεχνολογικές δυνατότητές της και παρά την υποστήριξη των επιφανών επενδυτών της, δεν είχε βρεθεί ακόμη ασφαλής τρόπος μετάφρασης των χρημάτων τους σε έσοδα. Ο κύκλος επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας απέφερε μια φοβερή λειτουργία αναζήτησης, όμως απείχε ακόμη από το να χαρακτηριστεί καπιταλισμός. Εξαιτίας του ισοζυγίου ισχύος, η χρέωση των χρηστών για τις υπηρεσίες αναζήτησης ήταν οικονομικά ριψοκίνδυνη και πιθανότατα αντιπαραγωγική. Επίσης, η πώληση των αποτελεσμάτων αναζήτησης θα συνιστούσε ένα επικίνδυνο προηγούμενο για την εταιρεία, μιας και έτσι θα κοστολογούνταν και οι καταχωρισμένες/ευρετηριοποιημένες πληροφορίες που τα προγράμματα ανίχνευσης ιστού της Google είχαν ήδη συλλέξει χωρίς να καταβάλουν αμοιβή. Δίχως μια συσκευή όπως το iPod ή τα ψηφιακά τραγούδια της Apple δεν υπήρχε κανένα περιθώριο κέρδους, κανένα πλεόνασμα, τίποτα που θα μπορούσε να πουληθεί και να γίνει έσοδα.

Για την Google η διαφήμιση είχε μπει σε δεύτερη μοίρα: Η διαφημιστική της ομάδα, η AdWords, αποτελούνταν από επτά άτομα, τα περισσότερα από τα οποία έτρεφαν την ίδια αντιπάθεια για τις διαφημίσεις με τους ιδρυτές της εταιρείας. Ο Σεργκέι Μπριν και ο Λάρι Πέιτζ είχαν ήδη δώσει δείγμα γραφής το 1998 στο Συνέδριο Παγκόσμιου Ιστού με την εργασία ορόσημο "The Anatomy of a Large-Scale Hypertextual Web Search Engine" (Η ανατομία μιας υπερκειμενικής μηχανής δικτυακής αναζήτησης μεγάλης κλίμακας) όπου και αποκάλυψαν την επινόησή τους. «Αισθανόμαστε πως, εκ των πραγμάτων, οι μηχανές αναζήτησης που χρηματοδοτούνται από τη διαφήμιση θα μεροληπτούν υπέρ των διαφημιζομένων και εναντίον των αναγκών των καταναλωτών. Αυτού του τύπου η μεροληψία είναι εξαιρετικά δύσκολο να ανιχνευτεί, αλλά ενδέχεται να έχει σημαντικό αντίκτυπο στην αγορά. [...] Πιστεύουμε πως το ζήτημα της διαφήμισης ήδη ενέχει αντικρουόμενα συμφέροντα κι έτσι είναι ζωτικής σημασίας να διαθέτουμε μία ανταγωνιστική μηχανή αναζήτησης η οποία θα χαρακτηρίζεται από διαφάνεια και θα έχει τις ρίζες της στην ακαδημαϊκή σφαίρα».[17]

Τα πρώτα έσοδα της Google εξαρτιόνταν από αποκλειστικές συμφωνίες παραχώρησης άδειας για την παροχή υπηρεσιών σε διαδικτυα-

κές πύλες όπως το Yahoo! και το ιαπωνικό BIGLOBE.[18] Επίσης, η εταιρεία αποκόμιζε ένα ταπεινό εισόδημα από διαφημίσεις οι οποίες συνδέονταν με αναζητήσεις που περιείχαν συγκεκριμένες λέξεις-κλειδιά.[19] Τα μοντέλα προς προσομοίωση ήταν αρκετά. Ανταγωνίστριες μηχανές αναζήτησης όπως η Overture, την οποία χρησιμοποιούσε αποκλειστικά η τότε διαδικτυακή πύλη-κολοσσός AOL, ή η Inktomi, η μηχανή αναζήτησης που υιοθετήθηκε από τη Microsoft, είχαν έσοδα από τα σάιτ τα οποία είχαν ευρετηριάσει. Η Overture είχε επίσης καταφέρει να προσελκύσει διαδικτυακές διαφημίσεις εξαιτίας της πολιτικής της η οποία επέτρεπε στους διαφημιζομένους να πληρώνουν για την εμφάνιση της σελίδας τους μεταξύ των πρώτων αποτελεσμάτων – μια τακτική που ο Μπριν και ο Πέιτζ αποδοκίμαζαν.[20]

Διαπρεπείς αναλυτές εξέφραζαν δημοσίως τις αμφιβολίες τους για το κατά πόσο η Google θα μπορούσε να σταθεί απέναντι στους ήδη καθιερωμένους ανταγωνιστές της. Στους *New York Times* τέθηκε το εξής ερώτημα: «Μπορεί η Google να δημιουργήσει ένα επιχειρηματικό μοντέλο το οποίο θα πλησιάζει έστω και στο ελάχιστο τη δεινότητα της τεχνολογίας της;»[21] Γνωστός αναλυτής της Forrester Research δήλωσε πως οι τρόποι με τους οποίους η Google θα αποκτούσε έσοδα με την Αναζήτηση ήταν ελάχιστοι. «Θα μπορούσε να δημιουργήσει μια διαδικτυακή πύλη [όπως το Yahoo!] [...] θα μπορούσε να συνεργαστεί με μια πύλη [...] θα μπορούσε να παραχωρήσει άδεια χρήσης της τεχνολογίας της [...] ή θα μπορούσε να περιμένει να εξαγοραστεί από μια μεγαλύτερη εταιρεία».[22]

Παρά τη γενική δυσπιστία σχετικά με τη βιωσιμότητα της Google, η κεφαλαιακή υποστήριξη των επιφανών επενδυτών της εταιρείας έδινε στους ιδρυτές της τη σιγουριά πως θα κατόρθωναν να κάνουν την εταιρεία τους προσοδοφόρα. Όλα αυτά άλλαξαν μονομιάς τον Απρίλιο του 2000, όταν η θρυλική οικονομία των διαδικτυακών επιχειρήσεων άρχισε να κατακρημνίζεται και να οδηγείται στην ύφεση. Ο πάλαι ποτέ Κήπος της Εδέμ που άκουγε στο όνομα Σίλικον Βάλεϊ έγινε ξαφνικά το επίκεντρο ενός οικονομικού σεισμού.

Μέσα σε δύο εβδομάδες, με το σκάσιμο της επονομαζόμενης «φούσκας των dot-com», η κουλτούρα του γρήγορου κέρδους και των προνομίων της Σίλικον Βάλεϊ βρισκόταν υπό κατάρρευση. Είναι εύκολο να ξεχάσει κανείς τον τρόμο που βίωσαν τότε οι φιλόδοξοι νεαροί της Σίλικον Βάλεϊ και οι ελαφρώς γηραιότεροι επενδυτές τους. Εξαιρετικά υπερτιμημένες νεοφυείς επιχειρήσεις οι οποίες πριν από μερικούς μήνες ευημερούσαν αναγκάστηκαν ξαφνικά να κατεβάσουν ρολά.

Διακεκριμένες πηγές φιλοξενούσαν άρθρα όπως το "Doom Stalks the Dotcoms" (Το τέλος των Dotcom καραδοκεί) όπου σημειωνόταν πως οι τιμές των μετοχών των πιο ευυπόληπτων και «ανερχόμενων» διαδικτυακών εταιρειών της Γουόλ Στριτ ήταν «έτοιμες να παραδώσουν το πνεύμα» και πολλές από αυτές έκλειναν πλέον χαμηλότερα και από την αρχική τιμή διαπραγμάτευσής τους: «Τη στιγμή που πολλές dotcom έχουν πάρει την κατιούσα, ούτε οι επενδυτές κεφαλαίων ούτε και η Γουόλ Στριτ είναι διατεθειμένοι να τους δώσουν δεκάρα...»[23] Οι ειδήσεις έβριθαν από περιγραφές εμβρόντητων επενδυτών. Την εβδομάδα μετά την 10η Απριλίου σημειώθηκε η μεγαλύτερη πτώση στην ιστορία του NASDAQ, εκεί όπου είχαν εισαχθεί πολλές διαδικτυακές εταιρείες. Ο ένας μετά τον άλλο συμφωνούσαν πως το «παιχνίδι» είχε αλλάξει διά παντός.[24]

Καθώς το επιχειρηματικό σκηνικό της Σίλικον Βάλεϊ εκφυλιζόταν, το ενδεχόμενο οι επενδυτές να πάρουν πίσω τα χρήματά τους πουλώντας την Google σε μια μεγάλη εταιρεία έμοιαζε όλο και πιο απίθανο. Το φάσμα του γενικευμένου πανικού δεν είχε αφήσει ανεπηρέαστους τους επενδυτές της Google, πολλοί από τους οποίους είχαν αρχίσει να εκφράζουν αμφιβολίες για τις προοπτικές της εταιρείας, ενώ ορισμένοι απειλούσαν να αποσύρουν την υποστήριξή τους. Η πίεση για αύξηση των κερδών πολλαπλασιάστηκε, παρά το γεγονός πως η Αναζήτηση της Google θεωρούνταν κατά γενική ομολογία η καλύτερη μηχανή αναζήτησης, παρότι η επισκεψιμότητα του σάιτ της είχε εκτιναχθεί και παρά τα χίλια βιογραφικά που κατέφταναν καθημερινά στα γραφεία της εταιρείας στο Μάουντεν Βιου. Η πρόοδος των ιδρυτών κρινόταν υπερβολικά αργή και οι βασικοί επενδυτές τους, ο Τζον Ντορ (John Doerr) της Kleiner Perkins και ο Μάικλ Μόριτς (Michael Moritz) της Sequoia, είχαν δυσανασχετήσει.[25] Σύμφωνα με τον Στίβεν Λίβι, χρονικογράφο της Google, «Οι επενδυτές διαρρήγνυαν τα μάτιά τους. Η περίοδος των παχιών αγελάδων στην τεχνολογία είχε λήξει και δεν ήταν σίγουρο κατά πόσο η Google θα γλίτωνε τη μοίρα της αποστέωσης».[26]

Ο ιδιάζων χαρακτήρας της εισροής επιχειρηματικών κεφαλαίων στη Σίλικον Βάλεϊ, ιδιαίτερα κατά τα έτη που οδήγησαν στα επικίνδυνα επίπεδα υπερτίμησης των νεοφυών επιχειρήσεων, συνέβαλε και στη δημιουργία μιας εντεινόμενης αίσθησης κατάστασης εκτάκτου ανάγκης. Ο κοινωνιολόγος του Στάνφορντ Μαρκ Γκρανοβέτερ (Mark Granovetter) και ο συνάδελφός του Μισέλ Φεραρί (Michel Ferrary) ανακάλυψαν σε μελέτη τους για τις εταιρείες επένδυσης κεφαλαίων

επιχειρηματικού κινδύνου της Σίλικον Βάλεϊ πως «ο συσχετισμός με μια δεσπόζουσα επενδυτική εταιρεία υποδηλώνει και αντίστοιχο στάτους για μια νεοφυή εταιρεία και ενθαρρύνει και άλλους παράγοντες να συσχετιστούν με αυτή».[27] Αυτά τα συμπεράσματα ίσως πλέον ακούγονται προφανή, αλλά οφείλουμε να επισημάνουμε το κλίμα ανησυχίας που πυροδότησαν εκείνοι οι μήνες της ξαφνικής κρίσης. Όπως η εισαγωγή σε ένα κορυφαίο πανεπιστήμιο κατατάσσει και πριμοδοτεί φοιτητές, προάγοντας ορισμένους και αναδεικνύοντάς τους από την πλειοψηφία, έτσι και η ισχύς ενός επενδυτή σε μια εταιρεία υψηλού ρίσκου λειτουργούσε ως σφραγίδα έγκρισης, ιδιαίτερα στο χαρακτηριστικά αβέβαιο περιβάλλον των τεχνολογικών επενδύσεων. Η απώλεια αυτής της ισχύος, η οποία αποτελούσε και βαρόμετρο κύρους για μια νεαρή εταιρεία, σήμαινε και υπαγωγή της στη μακρά λίστα επιλαχόντων στην ιλιγγιώδη πορεία της ιστορίας της Σίλικον Βάλεϊ.

Ευρήματα άλλων ερευνών καταδεικνύουν τις συνέπειες του βιαστικού χρήματος το οποίο πλημμύρισε τη Σίλικον Βάλεϊ όταν η υπερπροβολή των προσδοκώμενων κερδών προσέλκυσε κερδοσκόπους και ενέτεινε την αστάθεια της επένδυσης επιχειρηματικών κεφαλαίων.[28] Μελέτες πάνω στις προ φούσκας επενδυτικές τάσεις έδειξαν μια νοοτροπία της «μεγάλης μπάζας», όπου τα ανεπιθύμητα αποτελέσματα συνήθως οδηγούσαν σε αύξηση στις επενδύσεις, καθώς οι κεφαλαιούχοι κυνηγούσαν το όραμα μιας νεαρής εταιρείας η οποία θα ανακάλυπτε από το πουθενά το επιχειρηματικό μοντέλο που όλοι αναζητούσαν μετατρέποντας το ρίσκο του επενδυτή σε πακτωλό πλούτου.[29] Η θνησιμότητα των νεοφυών εταιρειών της Σίλικον Βάλεϊ ξεπέρασε εκείνη άλλων επιχειρηματικών επενδυτικών κέντρων όπως η Βοστόνη και η Ουάσινγκτον, αφού οι μεγάλες νίκες του βιαστικού χρήματος ήταν λίγες και οι ήττες πολλές.[30] Η επίδραση του βιαστικού χρήματος διαφαίνεται και στο μέγεθος του δυναμικού των νεοφυών εταιρειών της Σίλικον Βάλεϊ, οι οποίες απασχολούσαν κατά μέσο όρο 68 εργαζομένους, τη στιγμή που ο αντίστοιχος μέσος όρος στην υπόλοιπη χώρα ήταν 112.[31] Πρόκειται για μια στατιστική που αντανακλά την επιδίωξη γρήγορου κέρδους χωρίς την επένδυση του χρόνου που απαιτείται για την ανάπτυξη μιας εταιρείας ή τη σφυρηλάτηση των προσόντων του υπάρχοντος δυναμικού, πόσο μάλλον για την καθιέρωση των θεσμικών μέσων που θα σύστηνε ο Γιόζεφ Σουμπέτερ. Αυτές οι τάσεις επιδεινώθηκαν από τη γενικότερη νοοτροπία της Σίλικον Βάλεϊ, ένα μέρος όπου η καθαρή αξία λατρευόταν ως το μοναδικό μέτρο επιτυχίας για τους γονείς όσο και για τα παιδιά τους.[32]

Παρ' όλη την ευφυΐα και το ηθικό υπόβαθρο των θέσεών τους ο Μπριν και ο Πέιτζ δεν μπορούσαν πλέον να αγνοούν αυτή την εντεινόμενη αίσθηση κατάστασης εκτάκτου ανάγκης. Τον Δεκέμβριο του 2000 η *Wall Street Journal* έκανε αναφορά στο καινούριο «μάντρα» που αναδυόταν από την επενδυτική κοινότητα της Σίλικον Βάλεϊ: «Στα χρόνια που έρχονται η ικανότητα κερδοφορίας και μόνο δεν θα είναι πλέον αρκετή ώστε να παραμείνει κάποιος μεγάλος παίκτης· θα πρέπει αυτή να μεταφράζεται και σε διαρκή και εκθετικά κέρδη».[33]

IV. Η ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος

Στην πολιτική η διακήρυξη της κατάστασης εξαίρεσης λειτουργεί ως πρόσχημα για την αναστολή των κανόνων δικαίου και την εισαγωγή νέων εκτελεστικών εξουσιών με άλλοθι την κρίση.[34] Στην Google, στα τέλη του 2000, αυτή αποτέλεσε το σκεπτικό της κατάργησης της σχέσης ανταποδοτικότητας που υπήρχε ανάμεσα στην ίδια και στους χρήστες της, υποχρεώνοντας τους ιδρυτές της εταιρείας να απαρνηθούν τη σθεναρή και δημόσια εναντίωσή τους στη διαφήμιση. Στοχεύοντας στον κατευνασμό της ανησυχίας των επενδυτών, οι Πέιτζ και Μπριν επιφόρτισαν την εξαιρετικά ολιγάριθμη ομάδα της AdWords με την αποστολή της αναζήτησης τρόπων εξοικονόμησης περισσότερων κερδών.[35] Ο Πέιτζ απαίτησε την ολοκληρωτική απλοποίηση της διαδικασίας για τους διαφημιζομένους. Στο πλαίσιο αυτής της νέας προσέγγισης, επέμενε ότι οι τελευταίοι «δεν θα πρέπει καν να εμπλέκονται στην επιλογή λέξεων-κλειδιών – *αυτές θα τις διάλεγε η Google*».[36]

Σε λειτουργικό επίπεδο αυτό σήμαινε πως η Google θα επικέντρωνε τα διογκούμενα αποθέματα συμπεριφορικών δεδομένων της, καθώς και την υπολογιστική της δύναμη και ειδημοσύνη σε έναν και μοναδικό σκοπό: το συνταίριασμα διαφημίσεων και αναζητήσεων. Προκειμένου αυτή η ανορθόδοξη κίνηση να καταστεί θεμιτή, επιστρατεύτηκε και νέα ρητορική. Ναι στις διαφημίσεις, αρκεί αυτές να «αφορούν» τους χρήστες. Οι διαφημίσεις πλέον δεν θα συνδέονταν με τις λέξεις-κλειδιά μιας αναζήτησης· αντί γι' αυτό, συγκεκριμένες διαφημίσεις θα «στόχευαν» συγκεκριμένα άτομα. Η κατοχύρωση αυτού του αγίου δισκοπότηρου της διαφήμισης θα εξασφάλιζε συνάφεια με τους χρήστες και όφελος για τους διαφημιζομένους.

Από την καινούρια ρητορική απουσίαζε το γεγονός πως για να επιτύχει η Google τον νέο της στόχο έπρεπε να πατήσει σε παρθένο

έδαφος και να εισδύσει σε ευαίσθητες ανθρώπινες πτυχές που μόνο τα αποκλειστικά και λεπτομερή δευτερεύοντα συμπεριφορικά δεδομένα των εκατομμυρίων και αργότερα δισεκατομμυρίων χρηστών της θα μπορούσαν να αποκαλύψουν. Για να πετύχει τον νέο της στόχο ο κύκλος επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας, γρήγορα και παρασκηνιακά, τάχθηκε στην υπηρεσία ενός μεγαλύτερου και πιο σύνθετου εγχειρήματος. Οι πρώτες ύλες που ως τότε χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά για την αναβάθμιση της ποιότητας των αποτελεσμάτων των αναζητήσεων πλέον θα επιστρατεύονταν και για τη στόχευση των επιμέρους χρηστών με συγκεκριμένο διαφημιστικό υλικό. Κάποια δεδομένα θα εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούνται για τη βελτίωση των υπηρεσιών, όμως το αυξανόμενο απόθεμα των δευτερεύοντων σημάτων θα έβρισκε νέα χρήση – αυτή της βελτίωσης της αποδοτικότητας των διαφημίσεων, τόσο για την Google όσο και για τους διαφημιζομένους. Τα συμπεριφορικά δεδομένα τα οποία αξιοποιούνταν για σκοπούς πέραν της βελτίωσης των υπηρεσιών συνιστούσαν ένα πλεόνασμα, και η νεαρή εταιρεία, βασιζόμενη σε αυτό το *συμπεριφορικό πλεόνασμα*, θα έβρισκε τον δρόμο της προς τα αναγκαία για την επιβίωσή της «διαρκή και εκθετικά κέρδη». Χάρη σε μια εικαζόμενη κατάσταση εκτάκτου ανάγκης άρχισε να διαμορφώνεται μια καινοφανής μετάλλαξη η οποία ενσφηνώθηκε σιωπηρά στο υπόρρητο κοινωνικό συμβόλαιο αλληλεγγύης που η εταιρεία είχε αρχικά συνάψει με τους χρήστες.

Η αναγγελθείσα κατάσταση εξαίρεσης της Google ήταν και το φόντο του 2002, του έτους ορόσημου στη διάρκεια του οποίου εδραιώθηκε ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους η εκτίμηση της εταιρείας όσον αφορά το συμπεριφορικό πλεόνασμα πέρασε σε νέο στάδιο, όταν ένα πρωινό η ομάδα διαχείρισης δεδομένων έφτασε στα γραφεία της και αντίκρισε μια αλλόκοτη φράση να έχει εκτοξευτεί στην κορυφή της λίστας αναζητήσεων: «πατρικό όνομα της Κάρολ Μπρέιντι». Προς τι το ξαφνικό ενδιαφέρον για έναν τηλεοπτικό χαρακτήρα της δεκαετίας του '70; Ο Αμίτ Πατέλ, αναλυτής δεδομένων και μέλος της εν λόγω ομάδας, διηγήθηκε το περιστατικό στους *New York Times* επισημαίνοντας το εξής: «Ο μόνος τρόπος να το ερμηνεύσεις είναι να γνωρίζεις και τι άλλο συνέβαινε στον κόσμο».[37]

Τα μέλη της ομάδας ρίχτηκαν στη δουλειά για να λύσουν το μυστήριο. Αρχικά, παρατήρησαν πως το γράφημα των αναζητήσεων είχε σχηματίσει πέντε διαφορετικές κορυφές, και καθεμία από αυτές

αντιστοιχούσε στο τεσσαρακοστό όγδοο λεπτό της ώρας. Στη συνέχεια διαπίστωσαν πως οι διακυμάνσεις στην κατανομή των αναζητήσεων συνέβαιναν κατά τη διάρκεια της μετάδοσης του δημοφιλούς τηλεπαιχνιδιού *Ποιος θέλει να γίνει εκατομμυριούχος;*. Οι κορυφές αντανακλούσαν τις διαδοχικές χρονικές ζώνες στις οποίες μεταδιδόταν η εκπομπή, με τελευταία αυτή της Χαβάης. Σε κάθε ζώνη, όταν ο παρουσιαστής έθετε το ερώτημα του πατρικού ονόματος της Κάρολ Μπρέιντι, ευθύς αμέσως οι αναζητήσεις κατέκλυζαν τους διακομιστές της Google.

Όπως ανέφεραν και οι *New York Times*, «Για αρκετούς η ακρίβεια των δεδομένων της υπόθεσης Κάρολ Μπρέιντι ήταν αφυπνιστική». Ως και ο Μπριν αποσβολώθηκε από τη σαφήνεια της προγνωστικής δυναμικής της Αναζήτησης, η οποία έμοιαζε ικανή να αποκαλύψει γεγονότα και τάσεις πριν αυτά «βρεθούν στο ραντάρ» των παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης. Όπως δήλωσε και στους *Times*, «Ήταν σαν να κοιτούσες πρώτη φορά μέσα από ηλεκτρονικό μικροσκόπιο· σαν ένα δυναμικό βαρόμετρο που φωτογράφιζε κάθε στιγμή».[38] Σύμφωνα με τους *Times*, τα στελέχη της Google δεν είχαν σκοπό να μοιραστούν τις σκέψεις τους σχετικά με το πώς θα μπορούσαν να εμπορευματοποιήσουν τα τεράστια αποθέματα των δεδομένων αναζητήσεων. «Ανοίγεται μια τεράστια ευκαιρία με αυτά τα δεδομένα», εκμυστηρεύτηκε ένα στέλεχος.[39]

Μόλις έναν μήνα πριν από την υπόθεση Κάρολ Μπρέιντι, και όσο η ομάδα της AdWords επεξεργαζόταν ήδη νέες προσεγγίσεις, ο Μπριν και ο Πέιτζ είχαν προσλάβει ως πρόεδρο της εταιρείας τον Έρικ Σμιτ, ένα πεπειραμένο στέλεχος, μηχανικό και κάτοχο διδακτορικού πληροφορικής. Τον Αύγουστο του είχαν ήδη αναθέσει καθήκοντα διευθύνοντος συμβούλου. Οι ιδρυτές είχαν δεχτεί πιέσεις από τους Ντορ και Μόριτς ώστε να προσλάβουν έναν επαγγελματία μάνατζερ ο οποίος θα γνώριζε πώς να θέσει την εταιρεία σε τροχιά κέρδους.[40] Ο Σμιτ εφάρμοσε αμέσως ένα πρόγραμμα «λιτότητας», αρπάζοντας τα ηνία του προϋπολογισμού και εντείνοντας τη γενικότερη αίσθηση οικονομικού συναγερμού, καθώς οι προοπτικές αύξησης κεφαλαίου έμοιαζαν να απειλούνται. Εξαιτίας της επακόλουθης συρίκνωσης και στον χώρο εργασίας, ο Σμιτ κατέληξε, χωρίς να το περμένει, να στριμώχνεται στο ίδιο γραφείο με τον έναν και μοναδικό Αμίτ Πατέλ.

Αργότερα, ο Σμιτ έλεγε με ικανοποίηση πως λόγω της στενότητας χώρου στο γραφείο τους, η οποία κράτησε αρκετούς μήνες, είχε άμεση πρόσβαση σε καλύτερα στοιχεία εσόδων απ' ό,τι οι ίδιοι οι χρη-

ματοοικονομικοί προγραμματιστές του.[41] Δεν γνωρίζουμε (και ίσως δεν θα μάθουμε ποτέ) τι άλλες γνώσεις σταχυολόγησε ο Σμιτ από τον Πατέλ ως προς τις προγνωστικές δυνατότητες των αποθεμάτων συμπεριφορικών δεδομένων της Google. Αναμφίβολα, όμως, η βαθύτερη κατανόηση της προγνωστικής τους δύναμης διαμόρφωσε αντανακλαστικά την αντίδραση της Google στις τεταμένες οικονομικές περιστάσεις, πυροδοτώντας την αποφασιστική μετάλλαξη η οποία τελικά έστρεψε την AdWords, την Google, το διαδίκτυο και την ίδια τη φύση του καπιταλισμού της πληροφορίας προς έναν ασύλληπτα επικερδή σχεδιασμό κατασκόπευσης.

Οι πρώιμες διαφημίσεις της Google θεωρούνταν πιο αποτελεσματικές συγκριτικά με την πλειονότητα των διαδικτυακών διαφημίσεων της εποχής, επειδή συνδέονταν με τις επιμέρους αναζητήσεις. Έτσι, η Google ήταν σε θέση να ιχνηλατεί τα κλικ των χρηστών πάνω στη διαφήμιση, κάτι που είναι γνωστό ως click-through rate – αναλογία κλικ ανά αριθμό εμφανίσεων διαφήμισης. Ωστόσο, οι διαφημιζόμενοι εξακολουθούσαν να χρεώνονται κατά τον παραδοσιακό τρόπο, δηλαδή βάσει του πλήθους των ανθρώπων που έβλεπαν τη διαφήμιση. Καθώς το εύρος της Αναζήτησης επεκτεινόταν, η Google δημιούργησε το σύστημα αυτοεξυπηρέτησης ονόματι AdWords, στο οποίο αναζητήσεις που περιείχαν λέξεις-κλειδιά των διαφημιζομένων θα περιλάμβαναν και το αντίστοιχο πλαίσιο κειμένου όπως και σύνδεσμο για τη σελίδα προορισμού. Η κοστολόγηση της εκάστοτε διαφήμισης ήταν συνάρτηση της κατάταξής της στη σελίδα των αποτελεσμάτων Αναζήτησης.

Η ανταγωνίστρια νεοφυής επιχείρηση του χώρου, η Overture, είχε αναπτύξει ένα σύστημα ηλεκτρονικής υποβολής προσφορών για την προώθηση ιστοσελίδων, κάτι που της είχε επιτρέψει να πολλαπλασιάσει την κλίμακα της διαδικτυακής διαφήμισης που στόχευε λέξεις-κλειδιά. Η Google μεταμόρφωσε και βελτίωσε το εν λόγω μοντέλο, και αυτό έμελλε να αλλάξει την πορεία του καπιταλισμού της πληροφορίας. Όπως εξήγησε και ένας δημοσιογράφος του πρακτορείου Bloomberg το 2006, «Η Google μεγιστοποιεί τα έσοδα που λαμβάνει από την πολύτιμη διαδικτυακή επικράτειά της χορηγώντας τις πιο προνομιακές θέσεις σε εκείνους που έχουν τη μεγαλύτερη πιθανότητα να της αποφέρουν τα περισσότερα κέρδη, λαμβάνοντας υπόψη το κόστος ανά κλικ *επί της δικής της στατιστικής αποτίμησης του ενδεχομένου πως κάποιος όντως θα πατήσει στη διαφήμιση*».[42] Αυτός ο καθοριστικός συντελεστής ήταν αποτέλεσμα της εφαρμογής των προηγ-

μένων υπολογιστικών δυνατοτήτων της Google στο πεδίο της σημαντικότερης και μυστικότερης ανακάλυψης της εταιρείας: του συμπεριφορικού πλεονάσματος. Στο εξής αυτός ο συνδυασμός της διαρκώς εξελισσόμενης μηχανικής νοημοσύνης και των ανεξάντλητων κοιτασμάτων συμπεριφορικού πλεονάσματος θα γινόταν το θεμέλιο μιας πρωτόγνωρης λογικής συσσώρευσης. Η προτεραιότητα των επανεπενδύσεων της Google θα μετατοπιζόταν από τη βελτίωση των παροχών προς τους χρήστες, προς την εφεύρεση και την εδραίωση του πιο επιτεταμένου και τεχνολογικά προηγμένου συστήματος εξόρυξης πρώτων υλών που είχε δει ο κόσμος. Από εκείνη τη στιγμή κι έπειτα τα έσοδα και η ανάπτυξη θα εξαρτιόνταν από τον διαθέσιμο όγκο συμπεριφορικού πλεονάσματος.

Η πληθώρα διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας που απέκτησε εκείνα τα πρώτα χρόνια η Google αντικατοπτρίζουν την έκρηξη ευρημάτων, επινοήσεων και πολυπλοκότητας που πυροδότησε η κατάσταση εξαίρεσης, οδηγώντας σε αυτές τις αποφασιστικής σημασίας καινοτομίες και στην προσήλωση της εταιρείας στην εξέλιξη της άντλησης συμπεριφορικού πλεονάσματος.[43] Εδώ θα ήθελα να εστιάσω σε ένα από αυτά τα επιτεύγματα, ένα αίτημα ευρεσιτεχνίας το οποίο κατατέθηκε το 2003 από τρεις εκ των κορυφαίων μηχανικών της εταιρείας. Ο τίτλος του ήταν ο εξής: "Generating User Information for Use in Targeted Advertising"[44] (Παραγωγή στοιχείων χρηστών για χρήση στη στοχευμένη διαφήμιση). Αυτή η ευρεσιτεχνία είναι εμβληματική της νέας μετάλλαξης και της αναδυόμενης φιλοσοφίας συσσώρευσης που θα καθόριζε την επιτυχία της Google. Ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως, παραδόξως, μας επιτρέπεται να ρίξουμε μια ματιά στον «οικονομικό προσανατολισμό» ο οποίος είχε εμφυσηθεί στον πυρήνα του τεχνολογικού κορμού της Google, αντικατοπτρίζοντας τη νοοτροπία των διακεκριμένων μηχανικών της καθώς εκείνοι έθεταν τις γνώσεις τους στην υπηρεσία των νέων στόχων της εταιρείας.[45] Γι' αυτό και τούτη η ευρεσιτεχνία λειτουργεί ως πραγματεία στην καινούρια πολιτική οικονομία των κλικ και στην ηθική της σφαίρα, πριν η εταιρεία αρχίσει να περιβάλλει αυτό το πρότζεκτ με έναν μανδύα ευφημισμών.

Αυτή η ευρεσιτεχνία αποκαλύπτει τη στροφή της παρασκηνιακής δραστηριότητας της Google προς το νέο της ακροατήριο, τους πραγματικούς της πελάτες. «Η παρούσα εφεύρεση αφορά τη διαφήμιση», δηλώνουν οι επινοητές της και επισημαίνουν πως, παρά την τεράστια ποσότητα δημογραφικών δεδομένων που οι διαφημιστές έχουν στη

διάθεσή τους, μεγάλο τμήμα του προϋπολογισμού μιας διαφήμισης «δαπανάται άσκοπα. [...] Αυτή η σπατάλη είναι πολύ δύσκολο να εντοπιστεί και να εξαλειφθεί».[46]

Η διαφήμιση πάντα ήταν ένα παιχνίδι εικασίας: τέχνη, σχέσεις, καθημερινή σοφία, πάγιες τακτικές, αλλά ποτέ «επιστήμη». Η ιδέα της δυνατότητας μετάδοσης ενός συγκεκριμένου μηνύματος σε ένα συγκεκριμένο άτομο ακριβώς τη στιγμή που το ενδεχόμενο επίδρασης στη συμπεριφορά του είναι το υψηλότερο ήταν, εκείνη τη στιγμή και στο παρελθόν, το άγιο δισκοπότηρο της διαφήμισης. Οι εφευρέτες επισημαίνουν πως αυτός ο στόχος παρέμενε άπιαστος ακόμη και για τα διαδικτυακά συστήματα διαφήμισης. Οι τότε κυρίαρχες προσεγγίσεις των ανταγωνιστών της Google στόχευαν λέξεις-κλειδιά ή περιεχόμενο και αδυνατούσαν να προβάλουν διαφημίσεις συναφείς «με *συγκεκριμένο* χρήστη». Οι εν λόγω εφευρέτες πλέον πρόσφεραν μια επιστημονική λύση η οποία ξεπερνούσε και τα πιο φιλόδοξα όνειρα στελέχους διαφημιστικής:

> Υπάρχει ανάγκη αύξησης της συνάφειας των διαφημίσεων που συνοδεύουν τη δραστηριότητα των χρηστών –π.χ. αιτήματα Αναζήτησης ή αιτήματα εγγράφων– [...] με τους χρήστες που υποβάλλουν το αίτημα. [...] Η παρούσα εφεύρεση ενέχει καινοτόμες μεθόδους, μηχανισμούς, μορφότυπους μηνυμάτων και/ή δομές δεδομένων για τον καθορισμό πληροφοριών προφίλ χρήστη και τη χρήση των ως άνω πληροφοριών για την προβολή διαφημίσεων.[47]

~~Με άλλα λόγια, η Google~~ δεν ~~θα~~ εξήγε πια συμπεριφορικά δεδομένα απλώς για τη βελτίωση των υπηρεσιών προς τους χρήστες, αλλά και ~~για να~~ διαβάσει το μυαλό τους με απώτερο στόχο την αντιστοίχιση των διαφημίσεων με τα ενδιαφέροντά τους, τα οποία συνάγονται από τα δευτερεύοντα ίχνη της διαδικτυακής δραστηριότητας. Η αποκλειστική πρόσβαση της Google στα συμπεριφορικά δεδομένα τής έδινε τη δυνατότητα να γνωρίζει τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις πράξεις ενός *συγκεκριμένου* ατόμου σε συγκεκριμένο χρόνο και χώρο. Το γεγονός πως στις μέρες μας αυτό δεν ακούγεται συνταρακτικό, ή έστω αξιοπρόσεκτο, είναι ενδεικτικό της βαθιάς ψυχικής αδρανοποίησης και της εξοικείωσης με τη θρασύτητα τούτης της πρωτόγνωρης μεταβολής των καπιταλιστικών μεθόδων.

Οι τεχνικές οι οποίες περιγράφονται στο κείμενο της ευρεσιτεχνίας υποδήλωναν πως, ταυτόχρονα με την εισαγωγή ενός οποιου-

δήποτε αιτήματος στη μηχανή αναζήτησης της Google, το σύστημα πρόβαλλε και μια συγκεκριμένη διαφήμιση με συγκεκριμένη διάταξη – όλα αυτά μέσα στα ελάχιστα κλάσματα του δευτερολέπτου που έπαιρνε η εκπλήρωση της Αναζήτησης. Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνταν για την εκτέλεση αυτού του ακαριαίου μπολιάσματος της Αναζήτησης με διαφημίσεις –ουσιαστικά μια προγνωστική ανάλυση αναγορευμένη σε «αντιστοίχιση»– είχαν πολύ μεγαλύτερες προεκτάσεις από το σημασιολογικό εύρος των όρων της Αναζήτησης καθαυτούς. Οι νέες συστάδες δεδομένων που συλλέγονταν θα βελτίωναν δραματικά την ακρίβεια αυτών των προβλέψεων. Η ονομασία αυτών των δεδομένων ήταν «πληροφορίες προφίλ χρήστη» (UPI). Η συλλογή τους σήμαινε πως οι εικασίες είχαν λάβει τέλος και οι σπατάλες στον διαφημιστικό προϋπολογισμό θα ελαττώνονταν σημαντικά. Τα πάντα θα αντικαθίσταντο από τη μαθηματική βεβαιότητα.

Από πού θα προερχόταν, όμως, το UPI; Εδώ οι μηχανικοί αναγγέλλουν μια τομή. Αρχικά, εξηγούν πως ορισμένα από τα νέα δεδομένα μπορούν να σταχυολογηθούν από τα υφιστάμενα συστήματα της εταιρείας, από τη συνεχώς διογκούμενη μνήμη συμπεριφορικών δεδομένων της Αναζήτησης. Έπειτα επισημαίνουν πως ακόμη περισσότερα συμπεριφορικά δεδομένα μπορούν να αλιευτούν και να συγκομιστούν απ' οπουδήποτε στον ψηφιακό κόσμο. Κατά τα γραφόμενα των μηχανικών, το UPI «δύναται να συναχθεί», «να πιθανολογηθεί» και να «προκύψει». Οι νέες μέθοδοί τους και τα υπολογιστικά εργαλεία τους μπορούσαν να δημιουργήσουν UPI από τη συγχώνευση και την ανάλυση των μοτίβων αναζητήσεων των χρηστών, από τα αιτήματα εγγράφων και από μυριάδες άλλα σήματα διαδικτυακής συμπεριφοράς – ακόμη κι αν οι χρήστες δεν παρείχαν άμεσα αυτές τις προσωπικές πληροφορίες. «Οι πληροφορίες προφίλ χρήστη δύναται να περιλαμβάνουν πάσης φύσεως στοιχεία που αφορούν έναν συγκεκριμένο χρήστη ή ομάδα χρηστών. Τέτοιου τύπου πληροφορίες δύναται να παρέχονται από τον χρήστη, από τρίτους με άδεια χορήγησης στοιχείων χρηστών και/ή δύναται να απορρέουν από τη δραστηριότητα του χρήστη. Ορισμένα στοιχεία χρήστη μπορούν να συναχθούν ή να πιθανολογηθούν με την αξιοποίηση άλλων στοιχείων του ίδιου χρήστη και/ή στοιχεία άλλων χρηστών. Το UPI δύναται να συσχετιστεί με διάφορες οντότητες».[48]

Οι εφευρέτες εξηγούν πως το UPI μπορεί να συναχθεί απευθείας από τη δραστηριότητα ενός χρήστη ή μιας ομάδας χρηστών· από μια οποιαδήποτε προβολή εγγράφου ή από τη σελίδα προορισμού μιας

διαφήμισης: «Για παράδειγμα, μια διαφήμιση για προληπτική εξέταση καρκίνου του προστάτη μπορεί να περιορίζεται σε προφίλ χρηστών τα οποία φέρουν τα χαρακτηριστικά "άντρας" και "ηλικία άνω των 45"».[49] Ακόμη, περιγράφουν ποικιλία τρόπων απόκτησης UPI. Ένας από αυτούς βασίζεται στους «ταξινομητές μηχανικής μάθησης» οι οποίοι προβλέπουν τιμές για ένα φάσμα μεταβλητών και βοηθούν στην παραγωγή «διαγραμμάτων συσχέτισης» όπου διαφαίνονται οι συσχετισμοί μεταξύ χρηστών, εγγράφων, αναζητήσεων και ιστοσελίδων: «Δύναται να παραχθούν και συσχετισμοί μεταξύ χρηστών».[50] Επίσης, οι εφευρέτες επισημαίνουν πως οι μέθοδοί τους μπορούν να κατανοηθούν μόνο από επιστήμονες μυημένους στο πεδίο τους, οι οποίοι ενδιαφέρονται για την πρόκληση της ανάλυσης αυτού του νέου διαδικτυακού σύμπαντος: «Η ακόλουθη περιγραφή παρουσιάζεται ώστε να επιτρέψει στους ειδικούς να πραγματοποιήσουν και να εφαρμόσουν αυτή την εφεύρεση. [...] Οι ειδικοί θα είναι σε θέση να διακρίνουν διαφορετικές τροποποιήσεις των περιγραφόμενων εφαρμογών...»[51]

Ουσιαστικής σημασίας στην αφήγησή μας είναι η παρατήρηση των μηχανικών πως τα σημαντικότερα σημεία τριβής δεν αφορούσαν ζητήματα τεχνικής φύσεως αλλά *κοινωνικής*. Τριβή, λοιπόν, παρουσιάζεται όταν οι χρήστες σκοπίμως δεν φανερώνουν πληροφορίες, πολύ απλά επειδή επιλέγουν να μην το κάνουν. «Δυστυχώς, οι πληροφορίες προφίλ χρήστη δεν είναι διαθέσιμες ανά πάσα στιγμή», προειδοποιούν οι μηχανικοί. Οι χρήστες είτε δεν είναι πάντα «πρόθυμοι» να φανερώσουν πληροφορίες είτε «ίσως το προφίλ τους είναι ατελές [...] και κατά συνέπεια όχι συγκροτημένο, *εξαιτίας αναστολών ως προς το απόρρητο* κτλ.».[52]

Ένας ξεκάθαρος στόχος του κειμένου της ευρεσιτεχνίας είναι να διαβεβαιώσει τον αναγνώστη πως οι επιστήμονες της Google ήταν διατεθειμένοι να αψηφήσουν την ελεύθερη βούληση των χρηστών όσον αφορά τα προσωπικά τους στοιχεία, παρά το γεγονός ότι τέτοιου τύπου δικαιώματα είχαν αποτελέσει εγγενή γνωρίσματα του αρχικού κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ της εταιρείας και των χρηστών της.[53] Οι εφευρέτες εφιστούν την προσοχή πως ακόμη και στην περίπτωση που οι χρήστες όντως παρέχουν πληροφορίες προφίλ, «αυτές ίσως είναι *συνειδητά* ή ασυνείδητα ανακριβείς ή χρειάζονται ανανέωση. [...] Το UPI ενός χρήστη μπορεί να διαμορφωθεί (ή να επικαιροποιηθεί ή να διευρυνθεί) *ακόμη και όταν δεν εισάγονται πληροφορίες στο σύστημα για αυτόν τον σκοπό*. [...] Ένα αρχικό UPI είναι πιθανό

να περιλαμβάνει προσωπικά στοιχεία καταχωρισμένα επί τούτω, *χωρίς αυτό όμως να είναι αναγκαίο*».[54]

Οι επιστήμονες λοιπόν καθιστούν σαφές ότι είναι πρόθυμοι και ότι οι εφευρέσεις τους είναι ικανές να παρακάμψουν την τριβή που συνεπάγεται η ελεύθερη βούληση των χρηστών. Οι αποκλειστικές μέθοδοι της Google τής επιτρέπουν να παρακολουθεί, να αποθησαυρίζει, να διευρύνει, να κατασκευάζει και να αξιώνει συμπεριφορικό πλεόνασμα, συμπεριλαμβανομένων και δεδομένων που οι χρήστες συνειδητά επιλέγουν να μη μοιράζονται. Οι μη συνεργάσιμοι χρήστες δεν επρόκειτο να σταθούν εμπόδιο στον σφετερισμό των δεδομένων. Κανένας ηθικός, νομικός ή κοινωνικός φραγμός δεν επρόκειτο να εμποδίσει την εύρεση, την απόκτηση και την ανάλυση της συμπεριφοράς άλλων για εμπορικούς σκοπούς.

Οι εφευρέτες δίνουν παραδείγματα του είδους των χαρακτηριστικών που μπορεί να επεξεργαστεί η Google με σκοπό τη σύνθεση των συνόλων δεδομένων του UPI, αντιπαρερχόμενη τη γνώση, τις προθέσεις και τη συναίνεση των χρηστών. Τούτα τα χαρακτηριστικά περιλαμβάνουν τα σάιτ που αυτοί επισκέφθηκαν, την ανάλυση των ψυχογραφικών χαρακτηριστικών και της περιηγητικής δραστηριότητάς τους, καθώς και πληροφορίες για παλαιότερες διαφημίσεις – ποιες προβλήθηκαν, ποιες επιλέχτηκαν και ποιες οδήγησαν σε αγορά.[55] Πρόκειται για μια μακρά λίστα, η οποία σίγουρα σήμερα είναι πολύ εκτενέστερη.

Τέλος, οι εφευρέτες παρατηρούν ένα ακόμη εμπόδιο στην αποτελεσματική στόχευση. Αναφέρουν πως ακόμη και όταν οι πληροφορίες των χρηστών υφίστανται, «Οι διαφημιζόμενοι ενδέχεται να μην είναι σε θέση να τις χρησιμοποιήσουν ώστε να στοχεύσουν αποτελεσματικά τις διαφημίσεις τους».[56] Χάρη στην εφεύρεση που περιγράφεται σε αυτό το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, και σε αντίστοιχα άλλα, οι εφευρέτες διακηρύσσουν δημοσίως τη μοναδική υπεροχή της Google στην αλίευση, στην αποθήκευση και στη μετατροπή του πλεονάσματος σε προγνωστικά για ακριβή στόχευση. Καμία άλλη εταιρεία δεν θα μπορούσε να συναγωνιστεί την Google ως προς το εύρος της πρόσβασής της σε συμπεριφορικό πλεόνασμα και καμία άλλη εταιρεία δεν διέθετε αντίστοιχη ραχοκοκαλιά επιστημονικής τεχνογνωσίας και τεχνικής, ανάλογη υπολογιστική δύναμη και αποθηκευτική υποδομή. Το 2003 μόνο η Google ήταν σε θέση να εξάγει πλεόνασμα από πολλαπλούς τομείς δραστηριότητας και να συναρτά τα επιμέρους σύνολα δεδομένων σε συγκροτημένες «δομές δεδομένων». Λόγω της απα-

ράμιλλης γνώσης της στην επιστήμη της πληροφορικής, η Google βρέθηκε στη μοναδική θέση να μπορεί να μετατρέπει συμπεριφορικά δεδομένα σε προβλέψεις επί του ποιος θα κάνει κλικ, πάνω σε ποια διαφήμιση και σε ποια μορφή της, κάτι που συνιστούσε και τη βάση του τελικού προϊόντος «αντιστοίχισης»· όλα αυτά υπολογισμένα μέσα σε μικροκλάσματα του δευτερολέπτου.

Για να το θέσω πιο απλά, η εφεύρεση της Google αποκάλυψε νέες δυνατότητες διάγνωσης και συνεπαγωγής των σκέψεων, των συναισθημάτων, των προθέσεων και των ενδιαφερόντων ατόμων και ομάδων κάνοντας χρήση μιας αυτοματοποιημένης αρχιτεκτονικής η οποία λειτουργεί σαν ημπερατός καθρέφτης χωρίς να λαμβάνει υπόψη την επίγνωση, τη γνώση και τη συναίνεση του ατόμου, επιτρέποντας έτσι την αποκλειστική και κρυφή πρόσβαση σε συμπεριφορικά δεδομένα.

Το παράδειγμα του ημπερατού καθρέφτη αποτυπώνει τους ιδιαίτερους κοινωνικούς συσχετισμούς της παρακολούθησης τους οποίους χαρακτηρίζουν οι ασυμμετρίες γνώσης και εξουσίας. Ο νέος τύπος συσσώρευσης που εφευρέθηκε από την Google ήταν, πάνω απ' όλα, απόρροια της προθυμίας και της ικανότητάς της να επιβάλει τους παραπάνω κοινωνικούς συσχετισμούς στους χρήστες της. Αφετηρία αυτής της προθυμίας ήταν το στοιχείο που οι ιδρυτές της κατέληξαν να θεωρήσουν κατάσταση εξαίρεσης. Η δε ικανότητα προέκυψε από την επιτυχία της εταιρείας να αποσπάσει αποκλειστική πρόσβαση στο συμπεριφορικό πλεόνασμα με στόχο την πρόγνωση της συμπεριφοράς των ατόμων τώρα και στο μέλλον – το εγγύς και το απώτερο. Η απότοκη προγνωστική ισχύς έμελλε να αποτελέσει ένα κοσμοϊστορικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε μια νέα αγορά όπου τα στοιχήματα χαμηλού ρίσκου πάνω στη συμπεριφορά των ατόμων τιμολογούνται, αγοράζονται και πωλούνται.

Η Google έπαψε να είναι παθητικός αποδέκτης συμπτωματικών δεδομένων τα οποία ανακύκλωνε προς όφελος των χρηστών. Η ευρεσιτεχνία της στοχευμένης διαφήμισης ρίχνει φως στον δρόμο των επιτευγμάτων στον οποίο βάδισε η Google ξεκινώντας από τις ιδρυτικές αρχές της αλληλεγγύης και καταλήγοντας στη συμπεριφορική κατασκόπευση ως βάση μιας καθολικής φιλοσοφίας συσσώρευσης. Η ίδια η εφεύρεση φανερώνει τη συλλογιστική βάσει της οποίας ο κύκλος επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας τέθηκε στην υπηρεσία ενός νέου εμπορικού σχεδιασμού. Τα συμπεριφορικά δεδομένα η αξία των οποίων είχε «αναλωθεί» στη βελτίωση της ποιότητας της

Αναζήτησης για τους χρήστες πλέον είχαν γίνει καίρια και αποκλειστική για την Google πρώτη ύλη για την ανοικοδόμηση μιας δυναμικής διαδικτυακής αγοράς διαφήμισης. Τώρα η Google μπορούσε να εξασφαλίσει περισσότερα συμπεριφορικά δεδομένα απ' όσα χρειάζονταν για την εξυπηρέτηση των χρηστών της. Αυτό το πλεόνασμα, το συμπεριφορικό πλεόνασμα, ήταν το ανέξοδο αγαθό που άλλαξε τους κανόνες του παιχνιδιού, αφού εκτράπηκε από τη βελτίωση των υπηρεσιών και εντάχθηκε στο περιβάλλον μιας γνήσιας και εξαιρετικά προσοδοφόρας συναλλακτικής δραστηριότητας.

Αυτές οι δυνατότητες ήταν και παραμένουν ακατανόητες για όλους πλην μιας κλειστής ψηφιακής κοινωνίας στους κόλπους της οποίας η Google θεωρείται ο *υπεράνθρωπος*. Αυτή η κοινωνία λειτουργεί παρασκηνιακά, αδιαφορώντας για τις κοινωνικές σταθερές ή τις προσωπικές αξιώσεις αυτοκαθορισμού και ελεύθερης βούλησης. Αυτές είναι και οι κινήσεις που εδραίωσαν τους θεμελιώδεις μηχανισμούς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Η κατάσταση εξαίρεσης που διακήρυξαν οι ιδρυτές της Google μεταμόρφωσε τον νεανικό δρα Τζέκιλ στον αδίστακτο και μυώδη κύριο Χάιντ, ο οποίος ήταν αποφασισμένος να κυνηγήσει τη λεία του παντού και ακατάπαυστα, αγνοώντας τους στόχους αυτοκαθορισμού των υπολοίπων. Η νέα Google περιφρονούσε τις αξιώσεις αυτοκαθορισμού και δεν αναγνώριζε a priori περιορισμούς στο τι θα μπορούσε να βρει και να οικειοποιηθεί. Απέρριπτε το ηθικό και νομικό περιεχόμενο του ατομικού δικαιώματος λήψης αποφάσεων μεταπλάθοντας το σκηνικό στα μέτρα του τεχνολογικού οπορτουνισμού και της αυθαίρετης εξουσίας. Αυτή η νέα Google διαβεβαιώνει τους πραγματικούς της πελάτες πως θα κάνει ό,τι χρειαστεί για να μετατρέψει τη φυσιολογική ρευστότητα της ανθρώπινης επιθυμίας σε επιστημονική αλήθεια. Αυτή η Google είναι η υπερδύναμη που καθιερώνει το δικό της αξιακό σύστημα και επιδιώκει τους στόχους της με ζήλο που καταπατά τα κοινωνικά συμβόλαια που δεσμεύουν τους υπολοίπους.

V. Πλεόνασμα σε κλίμακα

Υπήρχαν και άλλα νέα στοιχεία τα οποία συνέδραμαν στην εδραίωση του συμπεριφορικού πλεονάσματος ως άξονα της εμπορικής δραστηριότητας της Google. Ας ξεκινήσουμε από τις καινοτομίες στην τιμολόγηση. Το πρώτο νέο κριτήριο τιμολόγησης βασιζόταν στην ανα-

λογία των κλικ προς τον αριθμό εμφανίσεων, το επονομαζόμενο CTR: το πόσο συχνά οι χρήστες έκαναν κλικ σε μια διαφήμιση καταλήγοντας στη σελίδα προορισμού. Αυτή η τακτική διέφερε από την παλαιότερη, όπου η τιμολόγηση ήταν συνάρτηση του αριθμού προβολών μιας διαφήμισης. Το CTR ερμηνευόταν ως δείκτης συνάφειας και συνεπώς αποτελούσε μέτρο επιτυχούς στόχευσης – επρόκειτο για ένα λειτουργικό προϊόν το οποίο πήγαζε από το συμπεριφορικό πλεόνασμα και μαρτυρούσε την αξία του.

Αυτή η νέα μέθοδος τιμολόγησης ήρθε να παγιώσει την παρόξυνση της κούρσας για την αύξηση του συμπεριφορικού πλεονάσματος με στόχο τη διαρκή βελτίωση της αποτελεσματικότητας των προβλέψεων. Ακριβέστερες προβλέψεις είχαν ως άμεση συνέπεια μεγαλύτερο CTR και περισσότερα έσοδα. Η Google έμαθε νέους τρόπους διεξαγωγής των αυτοματοποιημένων δημοπρασιών για τη στοχευμένη διαφήμιση, γεγονός που γρήγορα επέτρεψε την εφαρμογή της νέας εφεύρεσης σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα, εξυπηρετώντας εκατοντάδες χιλιάδες διαφημιζομένους και διεξάγοντας δισεκατομμύρια (τρισεκατομμύρια αργότερα) δημοπρασίες ταυτόχρονα. Οι μοναδικές μέθοδοι δημοπρασίας της Google και οι δυνατότητές της τράβηξαν την αμέριστη προσοχή του κοινού, δρώντας ως περισπασμός για παρατηρητές οι οποίοι δεν έμπαιναν στον κόπο να αναλογιστούν τι ακριβώς ήταν αυτό που δημοπρατούνταν: *παράγωγα του συμπεριφορικού πλεονάσματος*. Ο γνώμονας του CTR καθιέρωσε τη ζήτηση εκ μέρους των «πελατών» για προϊόντα πρόγνωσης και οριστικοποίησε την τεράστια σημασία της *οικονομίας κλίμακας στη δραστηριότητα εξοικονόμησης πλεονάσματος*. Η επιτυχημένη διάθεση των προϊόντων συμπεριφορικής έκβασης υποδείκνυε πως, για να ευοδωθεί αυτή η νέα φιλοσοφία, η εξασφάλιση του πλεονάσματος θα έπρεπε να είναι αυτόματη και διάχυτη.

Πέραν της υποβολής προσφορών από πλευράς διαφημιζομένων, άλλο ένα βασικό κριτήριο που καθόριζε την τιμή μιας διαφήμισης και την κατάταξή της σε μια σελίδα ήταν ο «δείκτης ποιότητας». Ο δείκτης ποιότητας εξαρτιόταν από το CTR αλλά και από τις αναλύσεις της εταιρείας σε επίπεδο συμπεριφορικών δεδομένων. Ένα κορυφαίο στέλεχος επέμενε πως «Το CTR έπρεπε να είναι *προγνωστικό* εργαλείο» και αυτό απαιτούσε «αυτοστιγμεί όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες σε σχέση με την εκάστοτε Αναζήτηση».[57] Χρειαζόταν γιγάντια υπολογιστική δύναμη και απίστευτα προηγμένα αλγοριθμικά προγράμματα ώστε να εξαχθούν αξιόπιστες προβλέψεις της συμπεριφοράς των χρηστών, κάτι που ήταν και το κριτήριο υπολογισμού

της συνάφειας μιας διαφήμισης. Οι διαφημίσεις με υψηλό δείκτη ποιότητας πωλούνταν έναντι μικρότερου αντιτίμου απ' ό,τι αυτές με χαμηλότερο. Οι πελάτες της Google, οι διαφημιζόμενες εταιρείες, διαμαρτύρονταν πως ο δείκτης ποιότητας ήταν ένα μαύρο κουτί, όμως η Google ήταν αποφασισμένη να τον διατηρήσει αίνιγμα. Σε κάθε περίπτωση, όταν οι πελάτες υπάκουαν στις αρχές λειτουργίας της εταιρείας και παρήγαν διαφημίσεις με υψηλό δείκτη ποιότητας, το CTR τους εκτοξευόταν.

Η επιτυχία της AdWords ήταν τέτοια που πολύ γρήγορα ενέπνευσε μια σημαντική επέκταση της κατασκοπευτικής φιλοσοφίας. Οι διαφημιζόμενοι απαιτούσαν περισσότερα κλικ.[58] Η απάντηση ήταν η διεύρυνση του μοντέλου της Google ώστε να μην περιλαμβάνει απλώς τις δικές της σελίδες αναζήτησης, αλλά ολόκληρο το διαδίκτυο, το οποίο και θα μετατρεπόταν σε καμβά για τις στοχευμένες διαφημίσεις της εταιρείας. Κάτι τέτοιο προϋπέθετε την εστίαση των νεοαποκτηθέντων δυνατοτήτων «εξόρυξης και ανάλυσης δεδομένων», όπως το έθεσε και ο Χαλ Βάριαν, στο περιεχόμενο κάθε ιστοσελίδας ή δραστηριότητας χρήστη, επιστρατεύοντας τις ραγδαία αναπτυσσόμενες ικανότητες σημασιολογικής ανάλυσης και τεχνητής νοημοσύνης της εταιρείας για την αποτελεσματική «απομύζηση» νοήματος από τους εν λόγω τομείς. Μόνο έτσι θα κατάφερνε η Google να αξιολογήσει με ακρίβεια το περιεχόμενο μιας σελίδας και το πώς αλληλεπιδρούν με αυτό οι χρήστες. Αυτή η «διαφήμιση στόχευσης περιεχομένου», άξονας της οποίας ήταν οι κατοχυρωμένες μέθοδοι της Google, τελικά ονομάστηκε AdSense. Ήδη το 2004 η AdSense είχε πετύχει εκτιμώμενη οικονομική απόδοση της τάξης του ενός εκατομμυρίου δολαρίων ανά μέρα και το 2010 απέφερε περισσότερα από 10 δισ. δολάρια ετήσιων εσόδων.

Συνεπώς, είχαμε να κάνουμε με ένα πρωτόγνωρο και εξαιρετικά επικερδές χαρμάνι: συμπεριφορικά δεδομένα, επιστήμη των δεδομένων, υλική υποδομή, υπολογιστική δύναμη, αλγοριθμικά συστήματα και αυτοματοποιημένες πλατφόρμες. Αυτή η σύγκλιση απέφερε πρωτόγνωρη «συνάφεια» και δισεκατομμύρια δημοπρασίες. Το CTR εκτινάχθηκε. Η εξέλιξη της AdWords και της AdSense απέκτησε την ίδια σημασία με την εξέλιξη της Αναζήτησης.

Με την εδραίωση του CTR ως μέτρου επίτευξης συνάφειας ήρθε και η θεσμοθέτηση του συμπεριφορικού πλεονάσματος ως ακρογωνιαίου λίθου ενός νέου είδους εμπορίου το οποίο εξαρτιόταν από τη διαδικτυακή κατασκόπευση σε ευρεία κλίμακα. Στο σινάφι η νέα επι-

στήμη συμπεριφορικής πρόγνωσης της Google αποκαλούνταν «προγνωστική φυσική/φυσική των κλικ».[59] Η κυριαρχία σε αυτόν τον καινούριο τομέα απαιτούσε μια γενιά φυσικών εξειδικευμένων στους νόμους των κλικ, οι οποίοι θα εξασφάλιζαν την πρωτοκαθεδρία της Google στο εκκολαπτόμενο ιερατείο της συμπεριφορικής πρόβλεψης. Η τεράστια ροή εσόδων της εταιρείας έγινε πόλος έλξης των μεγαλύτερων μυαλών της εποχής μας από πεδία όπως η τεχνητή νοημοσύνη, η στατιστική, η μηχανική μάθηση, η επιστήμη των δεδομένων και η ανάλυση προγνωστικών – μια πλειάδα επιστημόνων η οποία συνέκλινε στον απώτερο στόχο της πρόβλεψης της ανθρώπινης συμπεριφοράς με γνώμονα αξιολόγησης το CTR: κομπιουτερομαντεία και πώληση προβλέψεων. Για να καλύψει τη θέση του πατριάρχη αυτής της πολλά υποσχόμενης ομάδας και της νεαρής ακόμη επιστήμης η Google προσέλαβε μια αυθεντία στην οικονομική ανάλυση πληροφορίας και σύμβουλο της εταιρείας από το 2001: ο προκαθήμενος αυτού του ποιμνίου ήταν ο Χαλ Βάριαν.

Οι Πέιτζ και Μπριν είχαν υπάρξει απρόθυμοι να ασπαστούν τη διαφήμιση, αλλά όσο αυξάνονταν τα στοιχεία πως αυτή θα μπορούσε να βγάλει την εταιρεία από την κρίση η νοοτροπία τους άλλαξε.[60] Η διάσωση της εταιρείας σήμαινε επίσης πως θα σώζονταν και οι ίδιοι από τη μοίρα δύο ακόμη πανέξυπνων τύπων οι οποίοι δεν ήξεραν πώς να βγάλουν χρήματα – αμελητέες ποσότητες στην ακραιφνώς υλιστική και ανταγωνιστική κουλτούρα της Σίλικον Βάλεϊ. Τον Πέιτζ τον στοίχειωνε το παράδειγμα του ιδιοφυούς αλλά πάμφτωχου επιστήμονα Νίκολα Τέσλα, ο οποίος πέθανε χωρίς ποτέ να δρέψει τα οικονομικά οφέλη των εφευρέσεών του. «Δεν φτάνει μόνο να επινοείς πράγματα», στοχαζόταν ο Πέιτζ.[61] Ο δε Μπριν έβλεπε την κατάσταση από διαφορετική οπτική: «Ειλικρινά, όταν ήμασταν ακόμη στη χρυσή εποχή των dot-com, αισθανόμουν σαν μπούφος. Είχα μια νεοφυή στον χώρο του διαδικτύου – όπως και πολλοί άλλοι. Δεν έβγαζε χρήματα, όπως και αυτές των υπολοίπων».[62] Ο εξαιρετικός κίνδυνος στον οποίο βρέθηκε το οικονομικό και κοινωνικό τους στάτους μοιάζει να ξύπνησε μέσα τους ένα ένστικτο επιβίωσης το οποίο επέβαλλε και εξαιρετικά μέτρα προσαρμογής.[63] Η αντίδραση των ιδρυτών της Google στον φόβο που επικρατούσε στην κοινότητά τους ουσιαστικά αποτέλεσε και την κήρυξη της «κατάστασης εξαίρεσης» στο πλαίσιο της οποίας κρίθηκε απαραίτητη η αναστολή των αξιών και των αρχών που διέκριναν την ίδρυση και τις πρώιμες πρακτικές της Google.

Αργότερα, ο Μόριτς της Sequoia αναθυμόταν τις κρίσιμες συνθή-

κες που επέφεραν τον «ιδιοφυή» επαναπροσδιορισμό της εταιρείας – τότε που η κρίση τούς έφερε μπροστά σε ένα σταυροδρόμι και έβαλε την εταιρεία σε ένα παντελώς διαφορετικό μονοπάτι. Επισήμανε την ιδιαιτερότητα των εφευρέσεων της Google, την αφετηρία τους στις έκτακτες περιστάσεις και τη στροφή 180 μοιρών από την εξυπηρέτηση των χρηστών στην κατασκόπευσή τους. Πάνω απ' όλα, απέδωσε τα εύσημα στην ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος, το οποίο χαρακτήρισε ως το ισχυρό χαρτί που έφερε τα πάνω κάτω και μετέτρεψε την Google σε προγνωστικό κολοσσό. Ο Μόριτς επίσης σημείωσε την επαναστατική μεταμόρφωση του μοντέλου της Overture, τότε που η Google πρωτοεφάρμοσε την αναλυτική του συμπεριφορικού πλεονάσματος στην πρόγνωση της πιθανότητας ενός κλικ:

> Οι πρώτοι δώδεκα μήνες της Google ήταν ζόρικοι, επειδή η εταιρεία δεν ξεκίνησε στην αγορά με την οποία τελικά καταπιάστηκε. Αρχικά, είχε ακολουθήσει ένα διαφορετικό μονοπάτι, αυτό της πώλησης τεχνολογίας – πώληση αδειών χρήσης των μηχανών αναζήτησής της σε μεγαλύτερους διαδικτυακούς ομίλους και σε εταιρείες. [...] Τους έξι επτά πρώτους μήνες το χρήμα εξανεμιζόταν με φρενήρη ρυθμό. Και τότε δούλεψε το δαιμόνιο του Λάρι [...] του Σεργκέι [...] και των υπολοίπων, οι οποίοι έστρεψαν την προσοχή τους σε ένα μοντέλο που είχαν δει να εφαρμόζεται από μια άλλη εταιρεία, την Overture, και είχε να κάνει με την κατάταξη των διαφημίσεων. Είδαν πώς μπορούσαν να το εξελίξουν και να το βελτιώσουν και το έκαναν κτήμα τους. Αυτό μεταμόρφωσε την επιχείρηση.[64]

Οι σκέψεις του Μόριτς υποδηλώνουν πως χωρίς την ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος και τη στροφή προς την κατασκοπευτική δραστηριότητα ο «φρενήρης» ρυθμός των εξόδων της Google δεν θα ήταν βιώσιμος και η επιβίωση της εταιρείας αβέβαιη. Ποτέ δεν θα μάθουμε ποιο θα ήταν το μέλλον της Google χωρίς την κατάσταση εξαίρεσης που επήλθε υπό την πίεση του βιαστικού χρήματος, διαμορφώνοντας εκείνα τα καθοριστικά χρόνια στην εξέλιξη της εταιρείας. Ποιες άλλες οδοί προς βιώσιμα έσοδα θα μπορούσαν να έχουν εξερευνηθεί ή επινοηθεί; Ποιοι εναλλακτικοί ορίζοντες μπορεί να είχαν ξεδιπλωθεί; Ορίζοντες που θα τηρούσαν τα υπεσχημένα των ιδρυτικών αρχών της εταιρείας και θα σέβονταν τα δικαιώματα αυτοκαθορισμού των χρηστών. Δυστυχώς, η Google εξέθεσε τον κόσμο σε μια νέα ενσάρκωση του καπιταλισμού, ένα κουτί της Πανδώρας το περιεχόμενο του οποίου μόλις τώρα αρχίζουμε να κατανοούμε.

VI. Μια ανθρώπινη εφεύρεση

Είναι εξαιρετικά σημαντικό για τη συζήτησή μας να αναφέρουμε το εξής: ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εφευρέθηκε από μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων σε συγκεκριμένο χώρο και σε συγκεκριμένο χρόνο. Δεν πρόκειται για εγγενή συνέπεια της ψηφιακής τεχνολογίας, ούτε και είναι αναπόφευκτη έκφανση του καπιταλισμού της πληροφορίας. Οικοδομήθηκε σκοπίμως σε μια συγκεκριμένη στιγμή της ιστορίας, σε μεγάλο βαθμό όπως οι μηχανικοί και οι μάστορες της Ford Motor Company εφηύραν τη μαζική παραγωγή στο Ντιτρόιτ του 1913.

Ο Χένρι Φορντ ξεκίνησε με σκοπό να αποδείξει πως μπορούσε να μεγιστοποιήσει τα κέρδη πολλαπλασιάζοντας τον όγκο παραγωγής, μειώνοντας δραστικά το κόστος και διογκώνοντας την αγοραστική ζήτηση. Επρόκειτο για μια αναπόδεικτη εμπορική εξίσωση χωρίς προϋπάρχουσα οικονομική θεωρία ή έστω σχετικό εμπειρικό υπόβαθρο. Ψήγματα της φόρμουλας είχαν κάνει την εμφάνισή τους και στο παρελθόν – σε εργοστάσια επεξεργασίας κρέατος, σε αλευρόμυλους, σε εργοστάσια κατασκευής ραπτομηχανών και ποδηλάτων, σε εργοστάσια κατασκευής όπλων, σε κονσερβοποιίες και σε ζυθοποιίες. Υπήρχε ένας αυξανόμενος όγκος πρακτικής γνώσης όσον αφορά την εναλλαξιμότητα των εξαρτημάτων, την πλήρη τυποποίηση, τα μηχανήματα ακριβείας και την ασταμάτητη ροή παραγωγής, όμως κανείς δεν είχε καταφέρει να υλοποιήσει τη συμφωνία που άκουγε να παίζει στο κεφάλι του ο Φορντ.

Όπως διηγείται και ο ιστορικός Ντέιβιντ Χάουνσελ (David Hounshell), κάποτε [την 1η Απριλίου 1913] και κάπου [στο Ντιτρόιτ] η πρώτη κυλιόμενη γραμμή παραγωγής έμοιαζε να είναι «απλώς το επόμενο βήμα στην πολυετή πορεία εξέλιξης της Ford. Παρ' όλα αυτά, έμοιαζε να έχει πέσει από τον ουρανό. Πριν καλά καλά τελειώσει η μέρα κάποιοι μηχανικοί αισθάνονταν πως είχαν πετύχει κάτι που θα άλλαζε τα δεδομένα».[65] Εντός του έτους η αύξηση της παραγωγικότητας σε όλους τους τομείς του εργοστασίου κυμαινόταν από 50% έως και δέκα φορές την απόδοση των παλαιών μεθόδων της στατικής συναρμολόγησης.[66] Το Model T, το οποίο το 1908 πωλούνταν 825 δολάρια, το 1924 τιμολογούνταν στα 260 – ποσό ρεκόρ για τετρακύλινδρο αυτοκίνητο.[67]

Όπως και στην περίπτωση της Ford, ορισμένες παράμετροι της φιλοσοφίας της οικονομικής κατασκόπευσης δρούσαν για χρόνια στο

διαδικτυακό περιβάλλον, γνωστές μόνο σε μια ελίτ ειδικών της πληροφορικής. Για παράδειγμα, το ψηφιακό εργαλείο γνωστό ως "cookie" –μικρά αρχεία κώδικα που επιτρέπουν τη μεταβίβαση πληροφοριών μεταξύ διακομιστή και υπολογιστή-πελάτη– δημιουργήθηκε το 1994 στη Netscape, την πρώτη εταιρεία διαδικτυακής περιήγησης του εμπορίου.[68] Ομοίως, τα "web-bugs" –μικροσκοπικά (συχνά αόρατα) γραφικά τα οποία βρίσκονται ενσωματωμένα σε ιστοσελίδες και μέιλ, σχεδιασμένα να παρακολουθούν τη δραστηριότητα του χρήστη και να συλλέγουν προσωπικά δεδομένα– ήταν γνωστά στους ειδικούς από τα τέλη της δεκαετίας του 1990.[69]

Στις τάξεις των εν λόγω ειδικών επικρατούσε μεγάλος προβληματισμός σχετικά με αυτούς τους μηχανισμούς παρακολούθησης και τις επιπτώσεις τους στο προσωπικό απόρρητο. Στην περίπτωση των cookies, μάλιστα, θεσμικοί φορείς προσπάθησαν να σχεδιάσουν διαδικτυακές πολιτικές που θα απαγόρευαν την αδιάκριτη δράση τους, η οποία αποσκοπούσε στην παρακολούθηση και στην κατάρτιση προφίλ των χρηστών.[70] Ήδη το 1996 η λειτουργία των cookies συνιστούσε ακανθώδες ζήτημα δημόσιας πολιτικής. Σε συμβούλια της Ομοσπονδιακής Επιτροπής Εμπορίου το 1996 και το 1997 συζητήθηκαν προτάσεις σύμφωνα με τις οποίες ο έλεγχος όλων των προσωπικών δεδομένων θα περνούσε αξιωματικά στους χρήστες με τη χρήση ενός απλού αυτοματοποιημένου πρωτοκόλλου. Οι διαφημιζόμενες εταιρείες αντιτάχθηκαν σφοδρά σε αυτό το μοντέλο και συσπειρώθηκαν ώστε να αποτρέψουν τούτη την κυβερνητική παρέμβαση ιδρύοντας μια ένωση υπέρ της «αυτορρύθμισης» γνωστή ως Network Advertising Initiative (Πρωτοβουλία Διαδικτυακής Διαφήμισης). Παρ' όλα αυτά, τον Ιούνιο του 2000 η κυβέρνηση Κλίντον απαγόρεψε τα cookies από όλα τα ομοσπονδιακά σάιτ και, ήδη τον Απρίλιο του 2001, το Κογκρέσο κλήθηκε να ψηφίσει τρία νομοσχέδια που περιλάμβαναν ρυθμιστικές διατάξεις για αυτά.[71]

Η Google έδωσε νέα πνοή σε αυτές τις πρακτικές. Όπως συνέβη και με τη Ford έναν αιώνα νωρίτερα, οι μηχανικοί και οι επιστήμονες της εταιρείας διηύθυναν την πρώτη αμιγώς κατασκοπευτική εμπορική μουσική συμφωνία, ενσωματώνοντας μεγάλη ποικιλία μηχανισμών –cookies, ανάλυση ιδιόκτητων δεδομένων, δυνατότητες αλγοριθμικού λογισμικού– σε μια σαρωτική νέα φιλοσοφία που κατοχύρωνε την κατασκόπευση και την αυθαίρετη οικειοποίηση των συμπεριφορικών δεδομένων ως τη βάση μιας νέας μορφής αγοράς. Ο αντίκτυπος αυτής της εφεύρεσης ήταν το ίδιο δραματικός με την εφεύρεση του

Φορντ. Το 2001, έτος δοκιμής των νεοανακαλυφθέντων συστημάτων εκμετάλλευσης συμπεριφορικών δεδομένων της Google, τα καθαρά έσοδα εκτοξεύτηκαν στα 86 εκατομμύρια δολάρια (αύξηση μεγαλύτερη του 400% σε σχέση με το 2000) και η εταιρεία απέφερε τα πρώτα της κέρδη. Ήδη το 2002 το χρήμα άρχισε να ρέει και δεν έχει σταματήσει έκτοτε· τρανταχτή απόδειξη πως το συμπεριφορικό πλεόνασμα σε συνδυασμό με την αποκλειστική αναλυτική δεινότητα της Google είχε πετύχει διάνα. Το 2002 τα έσοδα ανήλθαν σε 347 εκατομμύρια δολάρια, το 2003 σε 1,5 δισ. δολάρια και το 2004, έτος εισαγωγής της εταιρείας στο χρηματιστήριο, σε 3,5 δισ.[72] Η ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος είχε αυξήσει τα έσοδα κατά το δυσθεώρητο ποσοστό του 3.590% σε λιγότερο από τέσσερα χρόνια.

VII. Τα μυστικά της εξόρυξης

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε τις ειδοποιούς διαφορές μεταξύ των δύο τύπων καπιταλισμού που γέννησαν οι μέρες εφευρετικότητας της Ford κι εκείνες της Google. Οι εφευρέσεις της Ford έφεραν την επανάσταση στην *παραγωγή*. Οι εφευρέσεις της Google έφεραν την επανάσταση στην *εξόρυξη* και θεσμοθέτησαν την πρώτη οικονομική επιταγή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: *την επιταγή της εξόρυξης*. Η επιταγή της εξόρυξης σήμαινε πως το απόθεμα πρώτης ύλης πρέπει να ανανεώνεται σε εκθετική κλίμακα. Ο βιομηχανικός καπιταλισμός προϋπέθετε οικονομίες ευρείας κλίμακας σε επίπεδο παραγωγής με σκοπό την υψηλή παραγωγικότητα σε συνδυασμό με το χαμηλό κόστος ανά μονάδα. Από την άλλη, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός προϋποθέτει οικονομίες ευρείας κλίμακας σε επίπεδο εξόρυξης συμπεριφορικού πλεονάσματος.

Η μαζική παραγωγή εστίαζε στην ανεύρεση νέων πηγών καταναλωτικής ζήτησης στις τάξεις των μαζικών καταναλωτών των αρχών του 20ού αιώνα. Ο Φορντ ήταν ξεκάθαρος πάνω σε αυτό: «Αφετηρία της μαζικής παραγωγής είναι η συναίσθηση της δημόσιας ανάγκης».[73] Η προσφορά και η ζήτηση ήταν αλληλένδετες συνιστώσες των «χρεωδών συνθηκών» που καθόριζαν τη ζωή της προγιαγιάς και του προπάππου μου, της Σόφι και του Μαξ, όπως και των άλλων ταξιδιωτών της πρώτης νεωτερικότητας. Η εφεύρεση του Φορντ εδραίωσε την ανταποδοτικότητα μεταξύ του καπιταλισμού και αυτών των πληθυσμών.

Στον αντίποδα, οι εφευρέσεις της Google εκθεμελίωσαν την αντιποδοτικότητα του αρχικού κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ της εταιρείας και των χρηστών. Ο ρόλος του κύκλου επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας, ο οποίος κάποτε είχε ευθυγραμμίσει την Google με τους χρήστες της, είχε αλλάξει δραματικά. Η Google, αντί να εδραιώσει τη συνοχή της προσφοράς και της ζήτησης με το κοινό της, επέλεξε να επαναπροσδιορίσει το μοντέλο της με άξονα τον καλπάζοντα αριθμό των διαφημιζομένων οι οποίοι αποζητούσαν την απομύζηση και την υπερεκμετάλλευση της διαδικτυακής μας συμπεριφοράς μετερχόμενοι οποιαδήποτε μέσα για την απόκτηση πλεονεκτήματος στον ανταγωνισμό της αγοράς. Σε αυτή τη νέα διαδικασία *οι χρήστες δεν συνιστούσαν απώτερο σκοπό, αλλά μέσα επίτευξης των απώτερων σκοπών άλλων.*

Η επανεπένδυση στη βελτίωση των υπηρεσιών μετατράπηκε σε στρατηγική συσσώρευσης συμπεριφορικού πλεονάσματος, και οι χρήστες έγιναν οι ακούσιοι προμηθευτές πρώτης ύλης για έναν ευρύτερο κύκλο παραγωγής εσόδων. Σύντομα η κλίμακα της απαλλοτρίωσης πλεονάσματος που μπορούσε να πετύχει η Google κατατρόπωσε όλους τους κύριους ανταγωνιστές στον πρωτεύοντα επιχειρηματικό τομέα της αναζήτησης, μιας και τα αναπάντεχα έσοδα από τη μόχλευση συμπεριφορικού πλεονάσματος χρησιμοποιούνταν για τη συνεχή προσέλκυση χρηστών στο δίκτυό της, εδραιώνοντας έτσι το de facto μονοπώλιό της στον εν λόγω τομέα. Χάρη στις εφευρέσεις, στις ανακαλύψεις και στις στρατηγικές της Google, τούτη η τακτική έγινε ο ομφαλός και η ιδανική έκφραση μιας νέας οικονομικής λογικής βασισμένης στην ψηφιακή μαντεία και στην πώληση χρησμών – μια αρχαία και αιωνίως προσοδοφόρα τέχνη που παρασιτεί στην πάλη της ανθρωπότητας με το αβέβαιο από τις απαρχές της ανθρώπινης ιστορίας.

Άλλο πράγμα ήταν η διακήρυξη επιτευγμάτων στην παραγωγή, όπως έκανε ο Χένρι Φορντ, και άλλο η διατυμπάνιση της διαρκούς εντατικοποίησης κρυφών διεργασιών που στόχευαν στην εξόρυξη συμπεριφορικών δεδομένων και προσωπικών πληροφοριών. Το τελευταίο πράγμα που ήθελε η Google ήταν να αποκαλύψει τα μυστικά της σχετικά με το πώς είχε ξαναγράψει τους δικούς της κανόνες και πώς τελικά υποδουλώθηκε στις επιταγές της εξόρυξης. Το συμπεριφορικό πλεόνασμα ήταν απαραίτητο για τα έσοδα και η μυστικότητα ήταν απαραίτητη για την εξασφάλιση της συσσώρευσης συμπεριφορικού πλεονάσματος.

Έτσι, η μυστικότητα κατέληξε να διαποτίσει τις πολιτικές και τις πρακτικές που διέπουν κάθε πτυχή του δημόσιου και παρασκηνιακού γίγνεσθαι της Google. Τη στιγμή που η ηγεσία της εταιρείας αντιλήφθηκε την εμπορική ισχύ του συμπεριφορικού πλεονάσματος ο Σμιτ εγκαθίδρυσε αυτό που ο ίδιος αποκαλούσε «στρατηγική απόκρυψης».[74] Οι εργαζόμενοι της Google είχαν λάβει σαφείς οδηγίες να μην αναφέρονται σε αυτά που στο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας περιγράφονταν ως «καινοτόμες μέθοδοι, μηχανισμοί, μορφότυποι μηνυμάτων και/ή δομές δεδομένων» και να μην επιβεβαιώνουν φήμες ως προς τη ροή εσόδων. Η απόκρυψη δεν ήταν στρατηγική η οποία επινοήθηκε εκ των υστέρων. Ήταν εγγενές συστατικό του καθεστώτος που αργότερα θα εξελισσόταν στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό.

Ο Ντάγκλας Έντουαρντς (Douglas Edwards), πρώην στέλεχος της Google, καταγράφει γλαφυρότατα τούτη την κομβική συγκυρία και τη νοοτροπία της μυστικοπάθειας που αυτή καλλιέργησε. Ο Έντουαρντς αναφέρει πως ο Πέιτζ και ο Μπριν έμοιαζαν με γεράκια – επέμεναν στην ακατάσχετη άντληση και κατακράτηση δεδομένων: «Ο Λάρι ήταν αντίθετος σε κάθε τακτική η οποία μπορούσε να αποκαλύψει τα τεχνολογικά μυστικά μας ή να εγείρει ανεπιθύμητα ερωτήματα περί απορρήτου και να θέσει σε κίνδυνο τη δυνατότητά μας να συλλέγουμε δεδομένα». Ο Πέιτζ ήθελε να εξουδετερώσει την περιέργεια των χρηστών ελαχιστοποιώντας την έκθεσή τους σε στοιχεία που μπορούσαν να προδώσουν την εμβέλεια της δραστηριότητας της εταιρείας σε επίπεδο δεδομένων. Θεωρούσε πως δεν ήταν συνετό στον χώρο υποδοχής της εταιρείας να υπάρχει οθόνη η οποία εμφάνιζε την ασταμάτητη κυλιόμενη ροή των αιτημάτων Αναζήτησης και «προσπάθησε να ξηλώσει» το ετήσιο συνέδριο της Google, το Zeitgeist, όπου συνοψίζονται οι τάσεις του έτους όσον αφορά τις δημοφιλέστερες αναζητήσεις.[75]

Ο δημοσιογράφος Τζον Μπατέλ (John Battelle), ο οποίος διετέλεσε χρονικογράφος της Google την περίοδο 2002-2004, περιγράφει την «επιφυλακτικότητα» της εταιρείας, «τη φειδώ με την οποία μοιραζόταν πληροφορίες» και «την απομονωτική και περιττή μυστικοπάθεια και εσωστρέφειά της».[76] Άλλος ένας βιογράφος των πρώτων ετών της εταιρείας σημειώνει πως «Αυτό που έκανε ευκολότερη την κατακράτηση των πληροφοριών ήταν το γεγονός πως κανείς από τους ειδικούς που παρακολουθούσαν τον επιχειρηματικό χώρο του διαδικτύου δεν φανταζόταν πως το μυστικό της Google ήταν καν εφικτό».[77] Όπως ανέφερε και ο Σμιτ στους *New York Times*, «Καλό εί-

ναι να κερδίζεις, αλλά είναι ακόμη καλύτερο να κερδίζεις με τρόπο διακριτικό».[78] Η περιπλοκότητα της επιστήμης και του υλικού που καθιστούσε δυνατή την άντληση και την ανάλυση του συμπεριφορικού πλεονάσματος ήταν η ίδια που διευκόλυνε και τη στρατηγική απόκρυψης δρώντας ως μανδύας που σκέπαζε την όλη δραστηριότητα. Ο Σμιτ προειδοποιούσε τους επίδοξους ανταγωνιστές πως «Η διαχείριση των αναζητήσεων στη δική μας κλίμακα αποτελεί σοβαρό φραγμό εισόδου».

Η αλήθεια είναι πως πάντα υπάρχουν βάσιμοι επιχειρηματικοί λόγοι για την απόκρυψη της θέσης ενός χρυσωρυχείου. Στην περίπτωση της Google η στρατηγική απόκρυψης προέκυπτε από την ανάγκη διατήρησης του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος· ωστόσο, η μυστικοπάθεια και η συσκότιση είχαν και άλλες αιτίες. Τι αντιδράσεις θα μπορούσαν να είχαν προκληθεί αν το κοινό μάθαινε πως οι μαγικές δυνάμεις της Google προέρχονταν από τις αποκλειστικές δυνατότητες αυθαίρετης κατασκόπευσης της διαδικτυακής συμπεριφοράς του και πως οι μέθοδοί της ήταν ειδικά σχεδιασμένες ώστε να παρακάμπτουν τα ατομικά δικαιώματα λήψης αποφάσεων; Η πολιτική της Google έπρεπε να επιβάλει τη μυστικότητα ώστε να προστατεύσει διεργασίες σχεδιασμένες να παραμένουν αθέατες, και αυτό γιατί έπαιρναν πράγματα χωρίς την άδεια των χρηστών και έπειτα έθεταν αυτούς τους αυθαίρετα αποκτηθέντες πόρους στην υπηρεσία αλλότριων συμφερόντων.

Το ίδιο το γεγονός πως η Google είχε τη δυνατότητα να επιλέξει τον δρόμο της μυστικότητας μαρτυρά την επιτυχία των αξιώσεών της. Αυτή η δυνατότητα μαρτυρά με σαφήνεια τη διαφορά μεταξύ του «δικαιώματος λήψης αποφάσεων» και του «απορρήτου». Το δικαίωμα λήψης αποφάσεων κατοχυρώνει τη δυνατότητα επιλογής να κρατήσεις κάτι μυστικό ή να το μοιραστείς. Ο βαθμός διατήρησης του προσωπικού απορρήτου ή της χαλάρωσής του βρίσκεται στη διακριτική ευχέρεια του καθενός. Το 1967 ο Ουίλιαμ Ο. Ντάγκλας (William O. Douglas), τότε μέλος του Ανώτατου Δικαστηρίου, διατύπωσε την άποψή του περί απορρήτου: «Το απόρρητο ενέχει την επιλογή του ατόμου να φανερώσει τι πιστεύει, τι σκέφτεται και τι έχει στην κατοχή του...»[80]

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός επιχειρεί να υποκλέψει το δικαίωμα λήψης αποφάσεων περί απορρήτου. Η συνηθέστερη κριτική έχει να κάνει με το ότι το απόρρητο έχει διαβρωθεί, αλλά αυτό είναι ανακριβές. Στο ευρύτερο κοινωνικό μοτίβο το απόρρητο δεν έχει

διαβρωθεί· έχει αναδιανεμηθεί, καθώς το δικαίωμα απόφασης σε ό,τι το αφορά υποκλέπτεται για λογαριασμό του κατασκοπευτικού κεφαλαίου. Αντί το δικαίωμα απόφασης του τι θα φανερώσουν και πώς να ανήκει στους ανθρώπους, αυτό εκτρέπεται και συσσωρεύεται στην επικράτεια του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Η Google ανακάλυψε το αναγκαίο στοιχείο της νέας φιλοσοφίας συσσώρευσης: τη χαλύβδωση του δικαιώματος απόσπασης των πληροφοριών πάνω στις οποίες βασίζεται η επιτυχία της.

Η ικανότητα απόκρυψης αυτής της υπεξαίρεσης δικαιωμάτων εξαρτάται από τη γλώσσα στον ίδιο βαθμό που εξαρτάται και από τις τεχνικές μεθόδους και τις πολιτικές μυστικότητας. Ο Τζορτζ Όργουελ κάποτε παρατήρησε πως οι ευφημισμοί είναι μέσα που χρησιμοποιούνται στην πολιτική, στον πόλεμο και στον επιχειρηματικό κόσμο, ώστε «τα ψέματα να ακούγονται αληθινά και ο φόνος να φαίνεται συγχωρητέος».[81] Η Google ήταν και είναι προσεκτική ώστε να καμουφλάρει τη σημασία της δραστηριότητας συλλογής συμπεριφορικού πλεονάσματος χρησιμοποιώντας τεχνολογική διάλεκτο. Δύο δημοφιλείς όροι, τα «ψηφιακά καυσαέρια» και τα «ψηφιακά ψίχουλα», παραπέμπουν σε άχρηστα κατάλοιπα: απομεινάρια που απλώς περιμένουν κάποιον να τα μαζέψει.[82] Γιατί να επιτρέπουμε στα καυσαέρια να σκορπίζονται στην ατμόσφαιρα, ενώ μπορούμε να τα ανακυκλώσουμε μετατρέποντάς τα σε χρήσιμα δεδομένα; Ποιος θα διανοούνταν να αποκαλέσει τούτη την ανακύκλωση αθέμιτη εκμετάλλευση, σφετερισμό ή λεηλασία; Ποιος θα τολμούσε να αλλάξει τον ορισμό των «ψηφιακών καυσαερίων» και να τον αντικαταστήσει χρησιμοποιώντας όρους όπως «κλοπιμαία» ή «λαθραία»; Ποιος θα μπορούσε να φανταστεί πως η Google είχε μάθει να κατασκευάζει κατά το δοκούν αυτά τα επονομαζόμενα «καυσαέρια» μέσω των μεθόδων, των μηχανισμών και των δομών δεδομένων της;

Ένας άλλος ευφημισμός είναι η λέξη «στοχευμένος». Παραπέμπει στην έννοια της ακρίβειας, της αποτελεσματικότητας και της επιδεξιότητας. Ποιος θα φανταζόταν πως η στόχευση κρύβει μια νέα πολιτική εξίσωση όπου η σωρευμένη υπολογιστική ισχύς της Google εκτοπίζει τα δικαιώματα λήψης αποφάσεων των χρηστών όσο εύκολα θα έδωχνε ο Κινγκ Κονγκ ένα μυρμήγκι, και όλα αυτά κεκλεισμένων των θυρών και μακριά από τα βλέμματα των πάντων;

Αυτοί οι ευφημισμοί λειτουργούν ακριβώς όπως λειτουργούσαν και εκείνοι που απαντούνταν στους πρώιμους χάρτες της βορειοαμερικανικής ηπείρου, όπου ολόκληρες περιοχές έφεραν επισημάνσεις

όπως «παγανιστές», «άπιστοι», «ειδωλολάτρες», «πρωτόγονοι», «υποτελείς» και «στασιαστές». Χάρη σε αυτούς τους ευφημισμούς, οι γηγενείς πληθυσμοί –τα εδάφη και οι αξιώσεις τους– απαλείφθηκαν από τις ηθικές και νομικές εξισώσεις των εισβολέων, νομιμοποιώντας τις πράξεις αρπαγής και εξόντωσης που προλείαναν το έδαφος για την Εκκλησία και τη μοναρχία.

Το προμελετημένο έργο της απόκρυψης αδιάσειστων γεγονότων μέσω της ρητορικής, της παράλειψης, της περιπλοκότητας, της αποκλειστικότητας, της κλίμακας, των καταχρηστικών συμβάσεων, του σχεδιασμού και των ευφημισμών είναι άλλη μια παράμετρος που μας βοηθά να εξηγήσουμε γιατί κατά τη θεαματική μετάβαση της Google στην κερδοφορία ήταν ελάχιστοι εκείνοι οι οποίοι παρατήρησαν τους θεμελιώδεις μηχανισμούς της επιτυχίας της και την ευρύτερη σημασία τους. Σε αυτό το πλαίσιο, η κατασκόπευση για εμπορικούς σκοπούς δεν είναι απλώς ένα ατυχές γεγονός ή ένα περιστασιακό παράπτωμα. Δεν είναι η αναπόφευκτη εξέλιξη του καπιταλισμού της πληροφορίας ούτε και το αναπόφευκτο προϊόν της ψηφιακής τεχνολογίας ή του διαδικτύου. Είναι μια ανθρώπινη επιλογή υλοποιημένη με έναν σαφή στόχο· είναι μια πρωτόγνωρη μορφή αγοράς, μια πρωτοφανής λύση σε έκτακτες περιστάσεις· είναι ο υποκείμενος μηχανισμός μέσω του οποίου επιτυγχάνεται η ανέξοδη δημιουργία μια νέας κλάσης αγαθού πριν αυτό μετατραπεί σε έσοδα. Η κατασκόπευση είναι η οδός προς το κέρδος η οποία παρακάμπτει «εμάς τους ανθρώπους», αποσπώντας τα δικαιώματά μας στη λήψη αποφάσεων χωρίς να μας ρωτά ή ακόμη και όταν η απάντηση που δίνουμε είναι «όχι». Η ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος σηματοδότησε ένα κρίσιμο σημείο καμπής όχι μόνο στο ιστορικό της Google αλλά και στην ιστορία του καπιταλισμού.

Τα χρόνια μετά την εισαγωγή της Google στο χρηματιστήριο το 2004 η εντυπωσιακή οικονομική πρόοδος της εταιρείας σε πρώτη φάση συγκλόνισε και σε δεύτερη μαγνήτισε τον κόσμο του διαδικτύου. Για χρόνια οι επενδυτές της Σίλικον Βάλεϊ επέμεναν στο υψηλό ρίσκο, αναζητώντας εκείνο το άπιαστο επιχειρηματικό μοντέλο που θα έδινε νόημα σε όλο τους τον αγώνα. Όταν δημοσιοποιήθηκαν τα οικονομικά αποτελέσματα της Google, το κυνήγι του μυθικού θησαυρού έλαβε και επίσημα τέλος.[83]

Αρχικά, η νέα λογική συσσώρευσης επεκτάθηκε στη Facebook, η οποία λανσαρίστηκε τη χρονιά εισαγωγής της Google στο χρηματιστήριο. Ο Μαρκ Ζάκερμπεργκ, διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας,

είχε απορρίψει τη στρατηγική της χρέωσης των χρηστών για την παροχή της υπηρεσίας – κάτι τέτοιο έκαναν οι τηλεφωνικές εταιρείες σε προηγούμενο αιώνα. «Αποστολή μας είναι να συνδέσουμε όλους τους ανθρώπους του κόσμου. Δεν γίνεται να το πετύχεις αυτό χρεώνοντάς τους την υπηρεσία», επέμενε.[84] Τον Μάιο του 2007 ο Ζάκερμπεργκ παρουσίασε την πλατφόρμα της Facebook, ανοίγοντας το μέσο κοινωνικής δικτύωσης σε όλους και όχι μόνο σε όσους είχαν κολεγιακό μέιλ. Έπειτα από έξι μήνες, τον Νοέμβριο, λάνσαρε το πρώτο του προϊόν διαφήμισης, το Beacon, το οποίο κοινοποιούσε αυτόματα σε όλους τους «φίλους» του χρήστη συναλλαγές του με συνεργαζόμενα σάιτ. Αυτές οι αναρτήσεις εμφανίζονταν ακόμη κι αν ο χρήστης δεν ήταν συνδεδεμένος στο Facebook, εν αγνοία του και χωρίς επιλογή εξαίρεσης. Οι κραυγές διαμαρτυρίας –από χρήστες αλλά και από εταιρείες συνεργαζόμενες με τη Facebook, όπως η Coca-Cola– γρήγορα ανάγκασαν τον Ζάκερμπεργκ να υπαναχωρήσει. Ήδη τον Δεκέμβριο το Beacon είχε γίνει πρόγραμμα προαιρετικής αποδοχής. Ο εικοσιτριάχρονος επιχειρηματίας είχε συνειδητοποιήσει τις προοπτικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, αλλά ακόμη δεν είχε τελειοποιήσει τις δεξιότητες της Google στην απόκρυψη δραστηριότητας και προθέσεων.

Το ερώτημα που έχρηζε άμεσης απάντησης στα κεντρικά της Facebook ακόμη αιωρούνταν: «Πώς μεταφράζουμε όλους αυτούς τους χρήστες σε χρήμα;»[85] Τον Μάρτιο του 2008, μόλις τρεις μήνες αφού υποχρεώθηκε να δώσει άδοξο τέλος στην πρώτη του απόπειρα προσομοίωσης με τη λογική συσσώρευσης της Google, ο Ζάκερμπεργκ προσέλαβε τη Σέριλ Σάντμπεργκ (Sheryl Sandberg), πρώην στέλεχος της Google, ως γενική διευθύντρια επιχειρήσεων της Facebook. Έχοντας θητεύσει ως προσωπάρχης του πρώην υπουργού Οικονομικών Λάρι Σάμερς (Larry Summers), η Σάντμπεργκ προσχώρησε στην Google το 2001, όπου ανήλθε στη θέση της αντιπροέδρου των παγκόσμιων διαδικτυακών πωλήσεων και επιχειρήσεων. Στην Google ηγήθηκε της ανάπτυξης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού με την επέκταση της AdWords και άλλων πτυχών της διαδικτυακής εμπορικής δραστηριότητας της εταιρείας.[86] Ένας επενδυτής, ο οποίος ήταν μάρτυρας της ανάπτυξης της Google εκείνη την περίοδο, δήλωσε πως «Η Σέριλ δημιούργησε την AdWords».[87]

Με την ένταξή της στο δυναμικό της Facebook η χαρισματική Σάντμπεργκ χρίστηκε και «προάγγελος» του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, καθώς αποτέλεσε αιχμή του δόρατος της μετατροπής της

Facebook από μέσο κοινωνικής δικτύωσης σε μεγαθήριο της διαφήμισης. Η Σάντμπεργκ αντιλήφθηκε πως το κοινωνικό γράφημα της Facebook συνιστούσε μια τρομακτική πηγή συμπεριφορικού πλεονάσματος. Αντί για έναν επιστήμονα εξόρυξης δεδομένων, φανταστείτε έναν χρυσοθήρα του 19ου αιώνα να σκοντάφτει σε μια κοιλάδα η οποία στα έγκατά της έχει το μεγαλύτερο κοίτασμα διαμαντιών *και* το μεγαλύτερο κοίτασμα χρυσού της ιστορίας. «Έχουμε καλύτερη πληροφόρηση από οποιονδήποτε άλλο. Γνωρίζουμε φύλο, ηλικία, τοποθεσία κτλ., και πρόκειται για απτά δεδομένα, όχι για πορίσματα τρίτων», είχε πει η Σάντμπεργκ. Η Facebook τελικά έμαθε να ιχνηλατεί, να περισυλλέγει, να αποθηκεύει και να αναλύει το UPI ώστε να κατασκευάζει τους δικούς της αλγόριθμους στόχευσης και, όπως και στην περίπτωση της Google, δεν επρόκειτο να θέσει περιορισμούς στη δραστηριότητα εξόρυξης βάσει του τι ήταν διατεθειμένοι να μοιραστούν οι χρήστες του. Η Σάντμπεργκ αντιλαμβανόταν πως μέσω της δεξιοτεχνικής διαχείρισης του κλίματος οικειότητας και συμμετοχής της Facebook η χρήση του συμπεριφορικού πλεονάσματος δεν θα ικανοποιούσε απλώς τη ζήτηση, αλλά θα *δημιουργούσε* και νέα. Σε πρώτη φάση αυτό σήμαινε την ενσωμάτωση των διαφημιζομένων στον ιστό της διαδικτυακής κουλτούρας της Facebook, εκεί όπου θα μπορούσαν να «προσκαλέσουν» τους χρήστες σε «συζήτηση».[88]

VIII. Σύνοψη της φιλοσοφίας και της δραστηριότητας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού

Με μπροστάρη την Google ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός έγινε ταχύτατα το κατεξοχήν μοντέλο του καπιταλισμού της πληροφορίας στο διαδίκτυο και σταδιακά, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, τράβηξε ανταγωνιστές από κάθε άλλο τομέα. Αυτή η νέα μορφή αγοράς διακηρύσσει πως η εξυπηρέτηση των πραγματικών αναγκών των ανθρώπων είναι λιγότερο προσοδοφόρα και κατά συνέπεια λιγότερο σημαντική από την πώληση των προγνωστικών της συμπεριφοράς τους. Η Google ανακάλυψε πως *αξίζουμε λιγότερο από τα στοιχήματα των άλλων για τη μελλοντική μας συμπεριφορά.* Αυτό ακριβώς άλλαξε τα πάντα.

Το συμπεριφορικό πλεόνασμα είναι καθοριστικό στην εισοδηματική επιτυχία της Google. Το 2016 το 89% των εσόδων της μητρικής της εταιρείας, της Alphabet, προέκυψε από τα προγράμματα στο-

χευμένης διαφήμισης της Google.[89] Η κλίμακα της ροής πρώτης ύλης αντανακλάται στην κυριαρχία της εταιρείας στο διαδίκτυο, όπου κατά μέσο όρο επεξεργάζεται περίπου 40.000 αναζητήσεις ανά δευτερόλεπτο: περισσότερες από 3,5 δισ. αναζητήσεις τη μέρα και 1,2 τρισ. αναζητήσεις παγκοσμίως ανά έτος, σύμφωνα με υπολογισμούς του 2017.[90]

Χάρη σε αυτές τις πρωτόγνωρες εφευρέσεις, το 2014 –δεκαέξι μόλις χρόνια μετά την ίδρυσή της– η χρηματιστηριακή αξία της Google ανήλθε στα 400 δισ. δολάρια, εκτοπίζοντας την ExxonMobil από τη δεύτερη θέση της κατάταξης των υψηλότερα κεφαλαιοποιημένων εταιρειών. Η Google πλέον ήταν η δεύτερη πλουσιότερη εταιρεία του κόσμου μετά την Apple[91] και ήδη το 2016 κατά περιόδους της άρπαζε την πρωτιά. Στις 20 Σεπτεμβρίου 2017 η Alphabet/Google κατείχε τη δεύτερη θέση παγκοσμίως.[92]

Θα ήταν χρήσιμο να πάρουμε απόσταση από την περιπλοκότητα των περιστάσεων ώστε να κατανοήσουμε το μοντέλο εν γένει και να δούμε πώς συνδέονται τα κομμάτια του παζλ:

1. *Η φιλοσοφία*: Ορισμένες φορές η Google και άλλες πλατφόρμες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού περιγράφονται ως «αμφίπλευρες» ή «πολύπλευρες» αγορές, ωστόσο οι μηχανισμοί του κατασκοπευτικού καπιταλισμού υποδηλώνουν κάτι διαφορετικό.[93] Η Google ανακάλυψε τρόπους ώστε να μεταφράζει την «εξωοικονομική» αλληλεπίδρασή της με τους χρήστες σε ένα πλεόνασμα πρώτης ύλης το οποίο η εταιρεία διοχέτευε στην κατασκευή διαθέσιμων προϊόντων για τις γνήσιες οικονομικές συναλλαγές της με τους πραγματικούς της πελάτες: τις διαφημιζόμενες εταιρείες.[94] Η μετάφραση του συμπεριφορικού πλεονάσματος εκτός σφαίρας της αγοράς και η μετάγγισή του σε αυτή τελικά έδωσε τη δυνατότητα στην Google να μετατρέψει τις επενδύσεις σε έσοδα. Έτσι, η εταιρεία δημιούργησε εκ του μηδενός και με μηδενικό οριακό κόστος μια νέα κλάση αγαθού – σημαντικότατες πρώτες ύλες οι οποίες απέρρεαν από την εξωοικονομική διαδικτυακή συμπεριφορά των χρηστών. Αρχικά, αυτές οι πρώτες ύλες αποτελούσαν απλώς «ευρήματα», ένα παραπροϊόν των αναζητήσεων των χρηστών. Έπειτα άρχισαν να επιδιώκονται μανιωδώς και να αντλούνται κατά κύριο λόγο μέσω της κατασκόπευσης. Ταυτόχρονα, η εταιρεία δημιούργησε ένα νέο είδος αγοράς όπου τα ιδιόκτητα «προϊόντα πρόγνωσης» με υλικά κατασκευής αυτές τις πρώτες ύλες πωλούνταν και αγοράζονταν.

Η σύνοψη αυτών των εξελίξεων είναι πως το συμπεριφορικό πλεόνασμα πάνω στο οποίο έχει οικοδομηθεί η περιουσία της Google

μπορεί να χαρακτηριστεί *κατασκοπευτικό περιουσιακό στοιχείο* και είναι πρώτη ύλη ζωτικής σημασίας για την επίτευξη των *κατασκοπευτικών εσόδων* και για τη μετάφρασή τους σε *κατασκοπευτικό κεφάλαιο*. Ολόκληρη η φιλοσοφία αυτής της συσσώρευσης κεφαλαίου γίνεται σαφέστερα κατανοητή ως *κατασκοπευτικός καπιταλισμός*, το θεμελιακό πλαίσιο μιας οικονομικής τάξης βασισμένης στην κατασκόπευση: μια *κατασκοπευτική οικονομία*. Έχουμε να κάνουμε με ένα ευρύτερο οικοδόμημα η συνεκτικότητα του οποίου βασίζεται στην υπαγωγή και στην ιεράρχηση. Σε αυτό το οικοδόμημα η παλαιότερη σχέση ανταποδοτικότητας μεταξύ της εταιρείας και των χρηστών εντάσσεται στο δευτερογενές σχέδιο αλίευσης συμπεριφορικού πλεονάσματος για την επίτευξη των στόχων άλλων. Πλέον, δεν είμαστε εμείς το υποκείμενο της επίτευξης αξίας. Ούτε και είμαστε το «προϊόν» των πωλήσεων της Google, όπως επιμένουν ορισμένοι. Επί της ουσίας είμαστε το *αντικείμενο* απ' όπου εξάγονται και υφαρπάζονται οι πρώτες ύλες για το εργοστάσιο προγνωστικών της Google. Τα προϊόντα της Google είναι οι προβλέψεις για τη συμπεριφορά μας, οι οποίες πωλούνται στους πραγματικούς της πελάτες, αλλά όχι σε εμάς. *Είμαστε τα μέσα επίτευξης των στόχων άλλων.*

Ο βιομηχανικός καπιταλισμός μετέτρεψε τις φυσικές πρώτες ύλες σε αγαθά. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός διεκδικεί συνθετικά συστατικά της ανθρώπινης φύσης για την παραγωγή ενός νεοεφευρεθέντος αγαθού. Πλέον, στο περιβάλλον ενός οικονομικού σχεδίου του νέου αιώνα αυτό που ανασκάπτεται, διαμελίζεται και υφαρπάζεται είναι η ανθρώπινη φύση. Είναι αισχρό να υποθέτουμε πως η βλαπτικότητα αυτού του σχεδίου έγκειται απλώς στο ότι οι χρήστες δεν αμείβονται για τις πρώτες ύλες που παρέχουν. Αυτού του τύπου το κατηγορητήριο αποτελεί παραπλανητικό τρικ όπου η εφαρμογή ενός μηχανισμού τιμολόγησης θα θεσμοθετούσε και άρα θα νομιμοποιούσε την εξόρυξη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, τη μετατροπή της σε προϊόν και την πώλησή της. Ένα τέτοιο κατηγορητήριο παραγνωρίζει το βασικό σημείο πως η πεμπτουσία της εκμετάλλευσης είναι η μετουσίωση της ζωής μας σε συμπεριφορικά δεδομένα για τη βελτίωση του ελέγχου πάνω μας. Τα αξιοσημείωτα ζητήματα εδώ αφορούν το γεγονός πως η ζωή μας μετουσιώνεται σε συμπεριφορικά δεδομένα ευθύς εξαρχής· το ότι η άγνοια είναι εγγενές χαρακτηριστικό αυτής της πανταχού παρούσας μετουσίωσης· το ότι το δικαίωμα λήψης αποφάσεων εξαφανίζεται πριν καν μάθουμε πως ήμασταν στο κατώφλι αποφάσεων· το ότι αυτή η συρρίκνωση των δικαιωμάτων έχει

συνέπειες που δεν μπορούμε να δούμε ή να προβλέψουμε· το ότι δεν υπάρχει οδός διαφυγής, φωνή, αξιοπιστία – μόνο απελπισία, παραίτηση και ψυχική αδρανοποίηση· το ότι η κρυπτογράφηση είναι η μοναδική θετική δράση που έχει απομείνει να συζητήσουμε όταν καθόμαστε γύρω από το τραπέζι και αναρωτιόμαστε, σαν να μη συμβαίνει τίποτα, πώς θα κρυφτούμε από τις δυνάμεις που κρύβονται μας.

2. *Τα μέσα παραγωγής*: Την εποχή του διαδικτύου η διαδικασία παραγωγής της Google είναι νευραλγικό στοιχείο του πρωτόγνωρου. Οι ιδιαίτερες τεχνολογίες και τεχνικές, τις οποίες περιγράφω με τον γενικό όρο «μηχανική νοημοσύνη», εξελίσσονται διαρκώς και είναι εύκολο να υποκύψει κανείς στο δέος που προκαλεί η περιπλοκότητά τους. Ο ίδιος όρος που σημαίνει κάτι σήμερα μπορεί να σημαίνει κάτι τελείως διαφορετικό έπειτα από ένα ή πέντε χρόνια. Για παράδειγμα, η Google θεωρείται πως αναπτύσσει «τεχνητή νοημοσύνη» και κάνει χρήση της τουλάχιστον από το 2003· όμως, ο ίδιος ο όρος «τεχνητή νοημοσύνη» είναι κινούμενος στόχος, αφού οι δυνατότητές της έχουν εξελιχτεί από προϊστορικά προγράμματα που έπαιζαν τρίλιζα σε συστήματα που μπορούν να χειριστούν στόλους αυτόνομων αυτοκινήτων.

Οι δυνατότητες μηχανικής νοημοσύνης της Google τρέφονται με συμπεριφορικό πλεόνασμα, και όσο περισσότερο καταναλώνουν, τόσο πιο ακριβή είναι τα προγνωστικά που προκύπτουν. Ο Κέβιν Κέλι (Kevin Kelly), ιδρυτικό στέλεχος και αρχισυντάκτης του περιοδικού *Wired*, είχε δηλώσει κάποτε πως παρότι η Google φαίνεται να είναι αφοσιωμένη στην ανάπτυξη των δυνατοτήτων τεχνητής νοημοσύνης ώστε να βελτιώσει την Αναζήτηση, το πιθανότερο είναι πως αναβαθμίζει την Αναζήτηση ως μέσο διαρκούς εκπαίδευσης των εξελισσόμενων δυνατοτήτων της τεχνητής νοημοσύνης.[95] Αυτή είναι η ουσία του πρότζεκτ της μηχανικής νοημοσύνης: Σαν την απόλυτη παρασιτική ταινία, το εύρος της νοημοσύνης της εξαρτάται από τον όγκο των δεδομένων που καταναλώνει. Από αυτή την ουσιαστική άποψη, τα νέα μέσα παραγωγής διαφέρουν ριζικά από το βιομηχανικό μοντέλο, όπου υπάρχει ισοζύγιο μεταξύ ποσότητας και ποιότητας. Στη μηχανική νοημοσύνη υφίσταται σύνθεση αυτών των αντίθετων τάσεων, αφού η δυναμική της ποιότητας κορυφώνεται μόνο όταν η ποσότητα αποκτά οριακές τιμές.

Όσο αυξάνεται ο αριθμός των εταιρειών που επιδιώκουν κατασκοπευτικά κέρδη κατά το πρότυπο της Google ένα σημαντικό τμήμα της παγκόσμιας ευφυΐας της επιστήμης των δεδομένων και σχετι-

κών πεδίων αφιερώνεται στην κατασκευή προϊόντων πρόγνωσης που αυξάνουν το CTR για λογαριασμό της στοχευμένης διαφήμισης. Για παράδειγμα, το 2017 Κινέζοι ερευνητές τους οποίους προσέλαβε η μονάδα έρευνας της Microsoft Bing Πεκίνου δημοσιοποίησε σπουδαία ευρήματα: «Ο ακριβής υπολογισμός του CTR των διαφημίσεων έχει ουσιαστικό αντίκτυπο στα έσοδα των επιχειρήσεων αναζήτησης· αύξηση έστω και κατά 0,1% στην ακρίβεια των προγνωστικών μπορεί να αποφέρει εκατοντάδες εκατομμύρια πρόσθετων εσόδων», αναφέρουν αρχικά τα αποτελέσματα. Έπειτα παρουσιάζουν μια νέα εφαρμογή προηγμένων νευρωνικών δικτύων η οποία υπόσχεται βελτίωση κατά 0,9% ενός μέτρου ταυτοποίησης και «σημαντική αύξηση της απόδοσης σε κλικ και επισκεψιμότητα».[96] Ομοίως, μια ομάδα ερευνητών της Google παρουσίασε ένα νέο μοντέλο βαθέος νευρωνικού δικτύου που μοναδικός σκοπός του ήταν ο εντοπισμός «της αλληλεπίδρασης στοιχείων προγνωστικής ισχύος» και η επίτευξη «απόδοσης στη στάθμη της τεχνικής» για τη βελτίωση του CTR.[97] Χιλιάδες συμβολές όπως αυτή συνεισέφεραν στη σταδιακή ή ραγδαία εξέλιξη του στοιχείου που θα ισοδυναμούσε με τα ακριβά, εξεζητημένα, ασαφή και αποκλειστικά *«μέσα παραγωγής» του 21ου αιώνα.*

3. *Τα προϊόντα.* Η μηχανική μάθηση επεξεργάζεται το συμπεριφορικό πλεόνασμα και το μετατρέπει σε προϊόντα πρόγνωσης σχεδιασμένα να προβλέπουν τα συναισθήματα, τις σκέψεις και τις πράξεις μας: τώρα και στο μέλλον, το εγγύς και το απώτερο. Αυτή η μεθοδολογία αποτελεί ένα από τα επτασφράγιστα μυστικά της Google. Η φύση των προϊόντων της εξηγεί γιατί η Google έχει ισχυριστεί κατ' επανάληψη πως δεν πουλά προσωπικά δεδομένα. Ορίστε; Ποτέ! Τα στελέχη της Google αρέσκονται να διακηρύττουν την άμεμπτη πολιτική απορρήτου επειδή δεν πωλούν τις πρώτες ύλες τους. Βεβαίως, η εταιρεία πουλά τα προγνωστικά που μόνο αυτή μπορεί να κατασκευάσει από το άνευ προηγουμένου ιδιόκτητο κοίτασμα συμπεριφορικού πλεονάσματος.

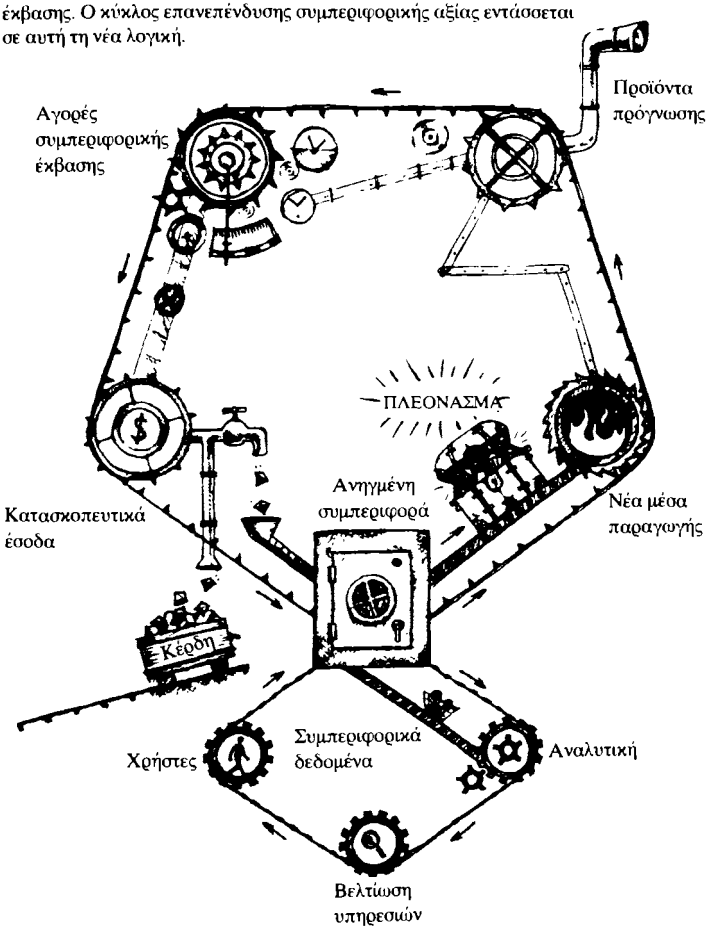
Τα προϊόντα πρόγνωσης μειώνουν το ρίσκο για τους πελάτες, συμβουλεύοντάς τους για το πού και πότε να στοιχηματίσουν. Η ποιότητα και η ανταγωνιστικότητα του προϊόντος είναι συνάρτηση της μαθηματικής του ακρίβειας: Όσο πιο ακριβή τα προγνωστικά, τόσο μικρότερο το ρίσκο για τον αγοραστή και τόσο μεγαλύτερος ο όγκος των πωλήσεων. Η Google έμαθε πώς να λειτουργεί ως μάντης με μια κρυστάλλινη μπάλα δεδομένων η οποία αντικαθιστά την ενόραση με την επιστήμη. Στόχος της είναι να δημιουργήσει χρησμούς σε κλίμα-

κα και να τους πουλήσει για κέρδος σε πελάτες, αλλά όχι σε εμάς. Αρχικά, τα προϊόντα προγνώσεων της Google κατά κύριο λόγο εστίαζαν σε πωλήσεις στοχευμένης διαφήμισης, αλλά, όπως θα δούμε, η διαφήμιση ήταν απλώς η αρχή αυτού του προγράμματος κατασκόπευσης και όχι το τέλος.

4. *Η αγορά:* Τα προϊόντα πρόγνωσης διοχετεύονται σε ένα νέο είδος αγοράς όπου αποκλειστικό αντικείμενο συναλλαγής είναι η μελλοντική μας συμπεριφορά. Τα κέρδη του κατασκοπευτικού καπιταλισμού πηγάζουν κυρίως από αυτές τις *αγορές συμπεριφορικής έκβασης*. Παρόλο που στα πρώτα στάδια της νέας αγοράς κυρίαρχοι παράγοντες ήταν οι διαφημιζόμενες εταιρείες, η απήχησή της, φυσικά, δεν περιορίζεται αποκλειστικά σε αυτές. Η σχέση των νέων συστημάτων πρόγνωσης με τη διαφήμιση ήταν συμπτωματική, όπως συμπτωματική ήταν και η σχέση του νέου συστήματος μαζικής παραγωγής του Φορντ με τα αυτοκίνητα. Και στις δύο περιπτώσεις τα συστήματα μπορούν να εφαρμοστούν και σε πολλούς άλλους τομείς. Η ήδη ορατή τάση, όπως θα δούμε και στα επόμενα κεφάλαια, είναι πως οποιοσδήποτε παράγοντας ενδιαφέρεται να αγοράσει πιθανολογικές πληροφορίες που έχουν να κάνουν με τη συμπεριφορά μας και/ή επιθυμεί να επηρεάσει τη μελλοντική συμπεριφορά μας μπορεί να πληρώσει για να έχει συναλλαγές σε αγορές όπου χρησμοί οι οποίοι αφορούν το μέλλον ατόμων, ομάδων, σωμάτων και πραγμάτων κατασκευάζονται και πωλούνται (βλ. Σχήμα 2).

Σχήμα 2. *Η ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος*

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός ξεκινά με την ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος. Σωρεύονται περισσότερα συμπεριφορικά δεδομένα από όσα χρειάζονται για τη βελτίωση των υπηρεσιών. Το πλεόνασμα ταΐζει τη μηχανική νοημοσύνη –τα νέα μέσα παραγωγής–, η οποία κατασκευάζει προβλέψεις σχετικές με τη συμπεριφορά των χρηστών. Αυτά τα προϊόντα πωλούνται σε εταιρείες-πελάτες στις νέες αγορές συμπεριφορικής έκβασης. Ο κύκλος επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας εντάσσεται σε αυτή τη νέα λογική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΣΣΕΡΑ

Η ΤΑΦΡΟΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

Της γέννησής τους η ώρα ήταν η μόνη της σπουδής
Και με την άγουρή τους γνώση ήτανε περιχαρείς
Τη θέση τους να ξέρουν και να 'ναι αλάθητοι για πάντα

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, I

Ι. Οι άνθρωποι ως φυσικοί πόροι

Ο Έρικ Σμιτ, ο πρώην διευθύνων σύμβουλος της Google, αποδίδει την εύρεση της θείας έμπνευσης που αποσαφήνισε την πραγματική φύση της επιχειρηματικής δραστηριότητας της Google στην αρχική εξέταση των δημοπρασιών διαφήμισης από τον Χαλ Βάριαν: «Ξαφνικά συνειδητοποιήσαμε πως είχαμε μπει στον χώρο της δημοπρασίας».[1] Ο δε Λάρι Πέιτζ είναι υπεύθυνος για μια πολύ διαφορετική και εμβριθέστερη απάντηση στο ερώτημα «Τι είναι η Google;». Ο Ντάγκλας Έντουαρντς αφηγείται μια συζήτηση με τους ιδρυτές της εταιρείας το 2001 από την οποία προέκυψαν οι απαντήσεις τους σε αυτό ακριβώς το ερώτημα. Ο ίδιος ο Πέιτζ συλλογιζόταν πως «Αν θεωρούσαμε ότι ανήκουμε σε μια κατηγορία, αυτή θα είχε να κάνει με τα *προσωπικά στοιχεία*. [...] Τα μέρη που έχεις δει. Οι επικοινωνίες σου. [...] Οι αισθητήρες είναι πάμφθηνοι. [...] Η αποθήκευση φτηνή. Οι κάμερες το ίδιο. Οι άνθρωποι παράγουν τεράστιο όγκο δεδομένων. [...] Ό,τι έχεις ακούσει, ό,τι έχεις δει ή βιώσει θα μπορεί να ευρετηριοποιηθεί. Ολόκληρη η ζωή σου θα μπορεί να ευρετηριοποιηθεί».[2]

Το όραμα του Πέιτζ αντικατοπτρίζει άψογα την ιστορία του καπιταλισμού, στο πλαίσιο της οποίας πράγματα τα οποία υφίστανται εκτός της σφαίρας της αγοράς συγκεντρώνονται, ανάγονται και αναγορεύονται σε εμπορεύματα. Το 1944 ο ιστορικός Καρλ Πολάνυι, στη σπουδαία ιστόρηση του «μεγάλου μετασχηματισμού» προς μια αυτορρυθμιζόμενη οικονομία της αγοράς, περιέγραψε τις απαρχές

αυτής της διαδικασίας μετουσίωσης με τρεις συγκλονιστικές και σημαντικότατες νοητικές κατασκευές τις οποίες ονόμασε «πλασματικά εμπορεύματα». Το πρώτο πλασματικό εμπόρευμα ήταν η «εργασία», η οποία συνιστούσε έναν μετουσιωμένο και εμπορευματοποιημένο προσωπικό βίο υπαγμένο στις δυνάμεις της αγοράς. Το δεύτερο ήταν η «γη» ή η «κτηματική περιουσία», με άλλα λόγια η φύση η οποία είχε αποχαρακτηριστεί και επαναπροσδιοριστεί στους κόλπους της αγοράς. Το τρίτο ήταν το «χρήμα», το οποίο ήταν μια μετουσίωση του θεσμού της συναλλαγής.[3] Σχεδόν ογδόντα χρόνια νωρίτερα ο Καρλ Μαρξ είχε περιγράψει την κυριότητα της γης και των φυσικών πόρων ως την πρώτη «Μεγάλη Έκρηξη» η οποία επέφερε τον σχηματισμό του σύγχρονου κεφαλαίου. Την αποκαλούσε «πρωταρχική συσσώρευση».[4]

Η φιλόσοφος Χάνα Άρεντ συνέπλεξε τις ιδέες του Πολάνυι και του Μαρξ. Παρατήρησε πως η πρωταρχική συσσώρευση δεν ήταν ένα μεμονωμένο κοσμογονικό γεγονός από το οποίο προήλθε ο καπιταλισμός· ήταν μια επαναλαμβανόμενη φάση σε έναν ατέρμονο κύκλο όπου όλο και περισσότερες πτυχές του κοινωνικού και φυσικού κόσμου υπάγονται στη δυναμική της αγοράς. Το κατά Μαρξ «προπατορικό αμάρτημα της κοινής ληστείας», υποστηρίζει η Άρεντ, «έπρεπε τελικά να επαναληφθεί, αλλιώς ο κινητήρας της συσσώρευσης ξαφνικά θα σταματούσε».[5]

Οι καιροί μας διαπνέονται από ιδεολογίες και πρακτικές ευνοϊκά διακείμενες στην αγορά, και αυτός ο κύκλος είναι τόσο γενικευμένος που τελικά αδυνατούμε να παρατηρήσουμε την ασυδοσία του ή να προβάλουμε αντίσταση στις αξιώσεις του. Για παράδειγμα, σήμερα μπορείς να «αγοράσεις» ανθρώπινο αίμα και όργανα, κάποιον που θα κυοφορήσει το παιδί σου, κάποιον να σταθεί στην ουρά για λογαριασμό σου, κάποιον να σου φυλάξει μια θέση στάθμευσης ή κάποιον που θα σε παρηγορήσει όταν δεν αισθάνεσαι καλά. Μπορείς να «αγοράσεις» μέχρι και το δικαίωμα να σκοτώσεις ένα ζώο υπό εξαφάνιση. Κάθε μέρα ο κατάλογος γίνεται όλο και μεγαλύτερος.[6]

Ο θεωρητικός ανθρωπολόγος Ντέιβιντ Χάρβεϊ (David Harvey) επεκτείνει τις θέσεις της Άρεντ προσθέτοντας την έννοια της «συσσώρευσης μέσω απαλλοτρίωσης»: «Η συσσώρευση αυτού του τύπου φροντίζει να αποσπά κάθε λογής αγαθά [...] σε εξαιρετικά χαμηλό (ή και μηδαμινό σε ορισμένες περιπτώσεις) κόστος. Το υπερσυσσωρευμένο κεφάλαιο μπορεί να εκβιάσει την κυριότητα αυτών των αγαθών και αμέσως να τα χρησιμοποιήσει για την αποκομιδή κέρδους». Ο Χάρβεϊ προσθέτει πως εκείνοι που συχνά οδηγούν αυτή τη διαδικασία α-

παλλοτρίωσης σε νέες και ανοχύρωτες επικράτειες είναι επιχειρηματίες αποφασισμένοι να «ενταχθούν στο σύστημα» και να δρέψουν «τα οφέλη της καπιταλιστικής συσσώρευσης».[7]

Ο Πέιτζ συνειδητοποίησε πως, για την Google, ο ανθρώπινος βίος ήταν το παρθένο ξύλο που θα μπορούσε να υλοτομηθεί ανέξοδα από το διαδίκτυο με ελάχιστο κόστος στον πραγματικό κόσμο – εκεί όπου οι «αισθητήρες είναι πάμφθηνοι». Τούτη η πρώτη ύλη, αφού εξαχθεί, μεταφράζεται σε συμπεριφορικά δεδομένα και παράγει το πλεόνασμα που συνιστά τη βάση για μια παντελώς νέα κλάση εμπορικής συναλλαγής. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός πηγάζει από αυτή την τακτική *ψηφιακής απαλλοτρίωσης*, στην οποία εμφύσησαν ζωή η έλλειψη υπομονής των υπερσυσσωρευμένων επενδύσεων και δύο επιχειρηματίες οι οποίοι επιθυμούσαν να ενταχθούν στο σύστημα. Αυτός είναι ο μοχλός που κίνησε τον κόσμο της Google θέτοντάς τον σε τροχιά κέρδους.

Οι σημερινοί κύριοι του κατασκοπευτικού κεφαλαίου έχουν εφεύρει και ένα τέταρτο πλασματικό εμπόρευμα. Τούτο απαλλοτριώνεται από την εμπειρική πραγματικότητα ανθρώπων των οποίων το σώμα, οι σκέψεις και τα συναισθήματα είναι το ίδιο παρθένα και αθώα με τα αλλοτινά οργιώδη λιβάδια και δάση που τελικά υπέκυψαν στη δυναμική της αγοράς. Σε αυτή τη νέα φιλοσοφία *ο ανθρώπινος βίος υποτάσσεται στους εμπορικούς μηχανισμούς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και μετουσιώνεται σε «συμπεριφορά»*, η οποία με τη σειρά της ανάγεται σε δεδομένα. Αυτά, παραταγμένα σε μια ατέρμονη ουρά, τροφοδοτούν τις μηχανές που τα μετασκευάζουν σε προβλέψεις και τα κάνουν, τελικά, αντικείμενα εμπορικών συναλλαγών στις νέες αγορές συμπεριφορικής έκβασης.

Η εμπορευματοποίηση της συμπεριφοράς υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού μάς στρέφει προς ένα κοινωνικό μέλλον όπου η ισχύς της αγοράς προστατεύεται από τάφρους μυστικότητας, αυστηρής κωδικοποίησης και τεχνολογικής δεινότητας. Ακόμη και όταν η γνώση που απορρέει από τη δική μας συμπεριφορά μάς επιστρέφεται ως το quid pro quo της συμμετοχής μας –όπως, για παράδειγμα, στην επονομαζόμενη «εξατομίκευση υπηρεσιών»– ταυτόχρονα λαμβάνουν χώρα παρασκηνιακές διεργασίες οι οποίες επιδιώκουν τη μετατροπή του πλεονάσματος σε πωλήσεις με γνώμονα κάθε άλλο παρά το δικό μας συμφέρον. Δεν έχουμε κανέναν θεσμοθετημένο έλεγχο επειδή δεν είμαστε απαραίτητοι για τη διεξαγωγή αυτής της εμπορικής δραστηριότητας.

Σε αυτό το μέλλον είμαστε εξόριστοι από τη σφαίρα της ίδιας μας

της συμπεριφοράς και μας απαγορεύονται η πρόσβαση και ο έλεγχος επί της γνώσης που προκύπτει από την απαλλοτρίωσή της από άλλους και για άλλους. Η γνώση, η δικαιοδοσία και η εξουσία ανήκουν στο κατασκοπευτικό κεφάλαιο για το οποίο δεν είμαστε παρά «φυσικοί πόροι». Πλέον, είμαστε οι αυτόχθονες πληθυσμοί των οποίων οι σιωπηρές αξιώσεις αυτοκαθορισμού έχουν εξαφανιστεί από τους χάρτες της ίδιας τους της ζωής.

Η ψηφιακή απαλλοτρίωση δεν είναι μεμονωμένο περιστατικό, αλλά ένας διαρκής συντονισμός δράσης, υλικού και τεχνικής – δεν είναι κύμα, είναι η ίδια η παλίρροια. Οι ηγέτες της Google κατάλαβαν εξαρχής πως η επιτυχία τους θα απαιτούσε συνεχή και περιμετρική οχύρωση, ειδικά σχεδιασμένη ώστε να θωρακίσει το «επαναλαμβανόμενο αμάρτημά» τους ενάντια σε κάθε αντίλογο και περιορισμό. Δεν ήθελαν να δεσμεύονται από τις κατευθυντήριες γραμμές που συνήθως επιβάλλονται από τη σφαίρα της εταιρικής διακυβέρνησης της ιδιωτικής αγοράς και από τη σφαίρα της δημοκρατικής νομοθεσίας. Προκειμένου να εδραιώσουν και να εκμεταλλευτούν στο έπακρο την ελευθερία των κινήσεών τους, η δημοκρατία έπρεπε να διατηρηθεί σε απόσταση ασφαλείας.

«Πώς κατάφεραν να τη γλιτώσουν ατιμώρητοι;» Αυτό είναι ένα σημαντικό ερώτημα στο οποίο θα επιστρέψουμε αρκετές φορές στις σελίδες του βιβλίου. Μέρος των απαντήσεων εξαρτάται από την κατανόηση των χρειωδών συνθηκών που δημιουργούν και συντηρούν τη ζήτηση για τις υπηρεσίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, κάτι που αναλύσαμε συνοπτικά στο Κεφάλαιο 2, στη συζήτηση περί «σύγκρουσης». Ένα άλλο μέρος των απαντήσεων εξαρτάται από την αποσαφήνιση των βασικών μηχανισμών και των νόμων κίνησης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Τούτη η διερεύνηση έχει ξεκινήσει και θα συνεχιστεί στο Δεύτερο Μέρος.

Το τρίτο μέρος των απαντήσεων απαιτεί την αξιολόγηση των πολιτικών και πολιτισμικών συνθηκών και στρατηγικών οι οποίες προήγαγαν τις αξιώσεις του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και τον προστάτευσαν από αντιδράσεις που θα μπορούσαν να είχαν σημάνει το τέλος του. Στις σελίδες που ακολουθούν θα ασχοληθούμε με αυτό το τρίτο πεδίο. Η αναίμακτη επικράτηση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού οφείλεται σε παραπάνω από έναν παράγοντες, αφού χρειάστηκε η ταυτόχρονη σύγκλιση πολιτικών συνθηκών και προληπτικών στρατηγικών ώστε να εμπλουτιστεί το περιβάλλον όπου αυτή η μετάλλαξη μπόρεσε να ριζώσει και να ευδοκιμήσει. Αυτές οι συνθή-

κες και οι στρατηγικές έχουν να κάνουν (1) με το πάθος με το οποίο οι ιδρυτές επιδίωξαν και υπερασπίστηκαν την «ελευθερία κινήσεών» τους, διατηρώντας τον εταιρικό έλεγχο και επιμένοντας στο δικαίωμα δράσης σε έναν άναρχο χώρο· (2) με την προστασία που πρόσφεραν συγκεκριμένες ιστορικές περιστάσεις. Ανάμεσά τους, οι πολιτικές και ο δικονομικός προσανατολισμός του νεοφιλελεύθερου μοντέλου, όπως και το άμεσο ενδιαφέρον του κράτους για τις αναδυόμενες δυνατότητες ανάλυσης του συμπεριφορικού πλεονάσματος και της εκπόνησης προγνωστικών στον απόηχο των χτυπημάτων της 11ης Σεπτεμβρίου· (3) με τη σκόπιμη κατασκευή οχυρών γύρω από τη σφαίρα της πολιτικής και του πολιτισμού, σχεδιασμένων να προστατεύουν το βασίλειο και να αποκρούουν οποιαδήποτε απόπειρα επισκόπησης των πρακτικών του.

II. Παραπέτασμα ελευθερίας

Ένας τρόπος με τον οποίο οι ιδρυτές της Google θεσμοθέτησαν την ελευθερία των κινήσεών τους ήταν μέσα από μια ασυνήθιστη δομή εταιρικής διακυβέρνησης η οποία τους έδινε τον απόλυτο έλεγχο. Οι Πέιτζ και Μπριν ήταν οι πρώτοι που εισήγαγαν τη μετοχική διάρθρωση διπλής κατηγορίας στον τομέα της τεχνολογίας με τη δημόσια εγγραφή της Google το 2004. Έλεγχαν τις ισχυρές μετοχές Κατηγορίας Β, οι οποίες τους έδιναν δικαίωμα δέκα ψήφων έκαστη, σε αντίθεση με τις μετοχές Κατηγορίας Α, οι οποίες έφεραν δικαίωμα μίας ψήφου. Αυτή η διάρθρωση κατέστησε τους ιδρυτές της Google απρόσβλητους στις πιέσεις της αγοράς και των επενδυτών, όπως ανέφερε και ο Πέιτζ στο «Γράμμα του Ιδρυτή» το οποίο συνόδευε την Αρχική Δημόσια Προσφορά της εταιρείας: «Με τη δημόσια διάθεση των μετοχών της εταιρείας θεσπίσαμε και μια εταιρική διάρθρωση η οποία θα δυσχεραίνει τις βλέψεις τρίτων που επιθυμούν να αποκτήσουν τον έλεγχο της Google ή να την επηρεάσουν. [...] Βασική συνέπεια αυτής της διάρθρωσης για την ομάδα μας –και περισσότερο για τον Σεργκέι και για μένα– είναι η διατήρηση και η επαύξηση του ελέγχου επί των αποφάσεων και της μοίρας της εταιρείας, όσο οι μετοχές της αλλάζουν χέρια».[8]

Ελλείψει μηχανισμών ελέγχου και εξισορρόπησης, οι ιδρυτές ζήτησαν από το κοινό απλώς να «τους εμπιστευτεί». Ο Σμιτ φρόντιζε να επαναλαμβάνει αυτή την αξίωση εκ μέρους τους όποτε κάποιος

αμφισβητούσε το εν λόγω μοντέλο. Για παράδειγμα, τον Δεκέμβριο του 2014 ο Σμιτ ρωτήθηκε στο Ινστιτούτο Cato για το ενδεχόμενο κατάχρησης εξουσίας στην Google. Ο Σμιτ αρκέστηκε να διαβεβαιώσει το κοινό για την ομαλή συνέχιση της διαδοχής στον θρόνο της εταιρείας. Ο Πέιτζ διαδέχτηκε τον Σμιτ ως διευθύνων σύμβουλος το 2011 και οι εκάστοτε επικεφαλής θα επέλεγαν οι ίδιοι αυτούς που θα ακολουθούσαν: «Είμαστε μια χαρά με τον Λάρι. [...] Ίδιο θέατρο, ίδιος θίασος [...] οι άνθρωποι είναι οι ίδιοι [...] όλοι εμείς που χτίσαμε την Google έχουμε το ίδιο όραμα, και είμαι βέβαιος πως το ίδιο θα συμβαίνει και με τους διάδοχους μας».[9]

Το ίδιο έτος το πλειοψηφικό πακέτο των Πέιτζ και Μπριν ανερχόταν στο 56%. Οι δυο τους το χρησιμοποίησαν για να επιβάλουν μια μετοχική διάρθρωση τριπλής κατηγορίας, προσθέτοντας και την Κατηγορία C, δηλαδή μετοχές χωρίς κανένα δικαίωμα ψήφου.[10] Όπως παρατήρησε και το *Bloomberg Businessweek*, «Οι αδρανείς μετοχές Κατηγορίας C εξασφαλίζουν τη διατήρηση του ελέγχου από πλευράς Πέιτζ και Μπριν για το απώτερο μέλλον...».[11] Ήδη το 2017 ο Μπριν και ο Πέιτζ έλεγχαν το 83% των ισχυρών μετοχών Κατηγορίας Β, το οποίο μεταφραζόταν στο 51% επί των συνολικών ψήφων.[12]

Πολλοί ιδρυτές εταιρειών της Σίλικον Βάλεϊ ακολούθησαν το παράδειγμα της Google. Το 2015 το 15% των δημόσιων εγγραφών συνοδευόταν από διάρθρωση μετοχών διπλής κατηγορίας, σε σύγκριση με το 1% το 2005. Από αυτές τις εταιρείες, περισσότερες από τις μισές δραστηριοποιούνταν στον τεχνολογικό τομέα.[13] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της Facebook, που η δημόσια εγγραφή της, το 2012, συνοδεύτηκε επίσης από μετοχική διάρθρωση διπλής κατηγορίας, κάτι που σήμαινε πως ο ιδρυτής της είχε τον έλεγχο της πλειοψηφίας. Έπειτα, το 2016, η εταιρεία εξέδωσε μετοχές Κατηγορίας C χωρίς κανένα δικαίωμα ψήφου, χαλυβδώνοντας τον προσωπικό έλεγχο του Ζάκερμπεργκ σε κάθε απόφαση.[14]

Όσο οι ακαδημαϊκοί του χρηματοοικονομικού τομέα και οι επενδυτές συζητούσαν τις συνέπειες αυτών των μετοχικών διαρθρώσεων, ο απόλυτος εταιρικός έλεγχος έδωσε τη δυνατότητα στους ιδρυτές της Google και της Facebook να επιδιώξουν εξαγορές με ζήλο, εγκαινιάζοντας έναν εξοπλιστικό αγώνα σε δύο κρίσιμες αρένες.[15] Η κατασκευή προηγμένων προϊόντων εξαρτιόταν από τη μηχανική νοημοσύνη, γεγονός που υποχρέωνε την Google και αργότερα τη Facebook να εξαγοράζουν εταιρείες και να στρατολογούν δυναμικό που δραστηριοποιούνταν στα πεδία της: αναγνώριση προσώπου, βαθιά

μάθηση, επαυξημένη πραγματικότητα και άλλα.[16] Όμως, η νοημοσύνη των μηχανών είναι ανάλογη του όγκου των δεδομένων που τις τροφοδοτεί. Γι' αυτό η Google και η Facebook ανταγωνίζονταν ώστε να γίνουν το πανταχού παρόν δίχτυ, στρατηγικά τοποθετημένο για να παγιδεύει τα κοπάδια των συμπεριφορικών δεδομένων τα οποία συνέρρεαν από κάθε σημείο του ορίζοντα της ψηφιακής δραστηριότητας. Έτσι, οι ιδρυτές τους πλήρωναν υπέρογκα ποσά ώστε να έχουν την ευκαιρία της αποκλειστικής εξασφάλισης συμπεριφορικού πλεονάσματος μέσα από εξαγορές ενός ολοένα επεκτεινόμενου φάσματος νευραλγικών οδών εφοδιασμού.

Για παράδειγμα, το 2006, μόλις δύο χρόνια μετά τη δημόσια εγγραφή της, η Google πλήρωσε 1,65 εκατομμύρια δολάρια για μια νεοφυή επιχείρηση με ιστορία ενάμισι έτους, η οποία δεν είχε αποφέρει ποτέ κέρδη και πολιορκούνταν από αγωγές παραβίασης πνευματικών δικαιωμάτων. Η εταιρεία αυτή ήταν το YouTube. Παρόλο που η κίνηση θεωρήθηκε «πεταμένα λεφτά» και η Google επικρίθηκε για το υπερμέγεθες αντίτιμο που χρειάστηκε να καταβάλει, ο Σμιτ βγήκε στην αντεπίθεση και παραδέχτηκε ανερυθρίαστα πως η εταιρεία είχε πληρώσει 1 δισ. επιπλέον για την πλατφόρμα αναπαραγωγής και διαμοιρασμού βίντεο χωρίς να υπεισέλθει σε λεπτομέρειες όσον αφορά τους λόγους. Το 2009 μια οξυδερκής αναλύτρια κοινωνικών μέσων της Forrester Research διαλεύκανε το μυστήριο: «Η αλήθεια είναι πως το επιπρόσθετο κόστος άξιζε τον κόπο επειδή η Google μπορούσε να συναρτήσει στο YouTube όλη τη διαφημιστική τεχνογνωσία της και την επισκεψιμότητα της αναζήτησης. [...] Έτσι, η Google διασφαλίζει πως εκατομμύρια εκατομμυρίων θεατών θα επισκέπτονταν ένα σάιτ δικής της ιδιοκτησίας και όχι κάποιου άλλου. [...] Δεδομένου πως πρόκειται για μια αβανταδόρικη υπηρεσία, ακόμη και να μην κάνει ποτέ απόσβεση και πάλι αξίζει τα λεφτά της».[17]

Ο Ζάκερμπεργκ επιδίωξε την ίδια στρατηγική για τη Facebook, πληρώνοντας «αστρονομικά» ποσά για μια «παρακινδυνευμένη» σειρά συνήθως ανεπικερδών νεοφυών εταιρειών, όπως η Oculus (2 δισ. δολάρια), που δραστηριοποιείται στην εικονική πραγματικότητα, και η εφαρμογή άμεσης ανταλλαγής μηνυμάτων WhatsApp (19 δισ. δολάρια). Κατ' αυτόν τον τρόπο η Facebook εξασφάλισε πρόσβαση στη γιγάντια ροή συμπεριφορικών δεδομένων τα οποία θα διοχετεύονταν στους παραπάνω διαύλους. Υπακούοντας στις επιταγές της εξόρυξης, ο Ζάκερμπεργκ είπε στους επενδυτές πως δεν θεωρούσε ορατή την κερδοφορία έως ότου η υπηρεσία αποκτήσει «δισεκατομμύ-

ρια» χρήστες.[18] Όπως ανέφερε κι ένας δημοσιογράφος του χώρου: «Ο Ζάκερμπεργκ δεν έχει ιδιαίτερη ανάγκη να κάτσει να συζητήσει με το συμβούλιο [...] οι μέτοχοι δεν έχουν κανέναν τρόπο να ελέγξουν τα καπρίτσια του...»[19]

Αξίζει να σημειωθεί πως η κατανόηση αυτής της φιλοσοφίας συσσώρευσης θα είχε χρησιμεύσει κατά τις διαβουλεύσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την εξαγορά της WhatsApp, εξαγορά η οποία επιτράπηκε έπειτα από διαβεβαιώσεις πως η ροή δεδομένων των δύο επιχειρήσεων θα παρέμενε ξεχωριστή. Αργότερα, η επιτροπή θα ανακάλυπτε πως η επιταγή της εξόρυξης και οι απαραίτητες οικονομίες κλίμακας των δραστηριοτήτων εφοδιασμού επιβάλλουν τη συγχώνευση των επιμέρους ροών συμπεριφορικού πλεονάσματος προς αναζήτηση καλύτερων προϊόντων πρόγνωσης.[20]

Οι ιδρυτές της Google κατασκεύασαν μια εταιρική διάρθρωση η οποία τους έδωσε τον απόλυτο έλεγχο στη σφαίρα της αγοράς – μια ελευθερία την οποία επιδίωξαν να αποκτήσουν και στη δημόσια σφαίρα. Ένα βασικό συστατικό της στρατηγικής επιδίωξης ελευθερίας της Google ήταν η ικανότητά της να διακρίνει, να οικοδομεί και να παγιώνει τις αξιώσεις της σε καινοφανείς κοινωνικούς χώρους για τους οποίους δεν υπήρχε θεσμοθετημένο δίκαιο. Σε αυτό το έργο ένας σημαντικός πρωταγωνιστής ήταν ο κυβερνοχώρος, ο οποίος και εξυμνείται στην πρώτη σελίδα του βιβλίου των Έρικ Σμιτ και Τζάρεντ Κοέν (Jared Cohen) με θέμα την ψηφιακή εποχή: «Ο διαδικτυακός κόσμος δεν διέπεται από επίγειους νόμους [...] είναι ο μεγαλύτερος άναρχος χώρος του κόσμου».[21] Ο Σμιτ και ο Κοέν εκθειάζουν τις αξιώσεις τους επί λειτουργικών χώρων οι οποίοι υφίστανται εκτός εμβέλειας πολιτικών θεσμών. Κοινώς, αναφέρονται σε μια σύγχρονη εκδοχή της «μαύρης ηπείρου», στις ακτές της οποίας συνέρρευσαν οι Ευρωπαίοι κερδοσκόποι του 19ου αιώνα.

Η Χάνα Άρεντ μάς βοηθά να κατανοήσουμε αυτόν τον παραλληλισμό, με την εξέταση των εξαγωγών υπερσυσσωρευμένου κεφαλαίου από Βρετανούς καπιταλιστές της Ασίας και της Αφρικής στα μέσα του 19ου αιώνα: «Εκεί, σε υπανάπτυκτες περιοχές χωρίς βιομηχανία και πολιτικούς οργανισμούς, με περιθώριο βίας πολύ μεγαλύτερο απ' ό,τι σε οποιαδήποτε δυτική χώρα, οι επονομαζόμενοι νόμοι του καπιταλισμού είχαν την ελευθερία να δημιουργήσουν νέες πραγματικότητες. [...] Το μυστικό της ευτυχούς υλοποίησης ήταν ακριβώς το γεγονός πως οι οικονομικοί νόμοι πλέον δεν έστεκαν εμπόδιο στην απληστία των ιδιοκτητών».[22]

Αυτού του τύπου η απουσία νομικού πλαισίου έχει υπάρξει ουσιαστικός παράγοντας στην επιτυχία του νεαρού ακόμη κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Ο Σμιτ, ο Μπριν και ο Πέιτζ έχουν υπερασπιστεί με ζήλο το δικαίωμα στην ελευθερία από τα δεσμά του νόμου, καθώς θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η Google κατέστη η ισχυρότερη επιχείρηση του κόσμου.[23] Οι προσπάθειές τους χαρακτηρίζονται από ορισμένα κοινά στοιχεία: το ότι εταιρείες τεχνολογίας σαν την Google εξελίσσονται γρηγορότερα από την ικανότητα της πολιτείας να τις κατανοήσει και να συμβαδίσει με τον ρυθμό τους· το ότι, κατά συνέπεια, οποιεσδήποτε απόπειρες παρέμβασης ή περιορισμού τους είναι νομοτελειακά κακοσχεδιασμένες και βλακώδεις· το ότι η ρύθμιση είναι πάντα ένας ανασταλτικός παράγοντας που εμποδίζει την καινοτομία και την πρόοδο· το ότι η απουσία νομικού πλαισίου είναι το αναγκαίο περιβάλλον για την «τεχνολογική καινοτομία».

Ο Σμιτ, ο Πέιτζ και ο Μπριν έχουν εκφραστεί ευθαρσώς πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Το 2010, σε συνέντευξή του στη *Wall Street Journal*, ο Σμιτ επέμενε πως η Google δεν είχε ανάγκη τη ρύθμιση επειδή είχε κάθε λόγο να «μεταχειρίζεται σωστά τους χρήστες της».[24] Το 2011, μιλώντας σε δημοσιογράφο της *Washington Post*, ο Σμιτ μνημόνευσε την αντιδημοκρατική φόρμουλα του πρώην διευθύνοντος συμβούλου της Intel Άντι Γκρόουβ (Andy Grove), σχολιάζοντας πως έβρισκε την ιδέα του «ιδανική». Η Google ήταν αποφασισμένη να προστατευτεί από τον αργό ρυθμό των δημοκρατικών θεσμών:

> Αυτή η φόρμουλα ανήκει στον Άντι Γκρόουβ. [...] «Ο τομέας της υψηλής τεχνολογίας προχωρά τρεις φορές *γρηγορότερα* από τις κανονικές επιχειρήσεις. Το δε κράτος προχωρά τρεις φορές *πιο αργά* από τις κανονικές επιχειρήσεις. Συνεπώς το πηλίκο της διαφοράς φάσης είναι εννιά. [...] Άρα, τι σου μένει να κάνεις; Να βεβαιωθείς πως το κράτος δεν θα ανακατευτεί και δεν θα σε επιβραδύνει».[25]

Το *Business Insider* κατέγραψε τα σχόλια του Σμιτ στο Mobile World Congress του ίδιου έτους μεταφέροντας τα εξής: «Ερωτηθείς για την κρατική παρέμβαση, ο Σμιτ ανέφερε πως η τεχνολογία κινείται τόσο γρήγορα που δεν είναι συνετό για το κράτος να προβεί σε ρυθμίσεις, αφού ο τομέας αλλάζει ταχύτατα και αυτοδιορθώνεται όσα προβλήματα κι αν προκύψουν. *Πάντα θα κινούμαστε γρηγορότερα από οποιαδήποτε κυβέρνηση*».[26]

Οι Μπριν και Πέιτζ εκφράζουν ακόμη πιο απερίφραστα την πε-

ριφρόνησή τους για τον νόμο και την κρατική παρέμβαση. Το 2013 ο Πέιτζ, τότε διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας, εξέπληξε μια ομήγυρη προγραμματιστών απαντώντας στις ερωτήσεις του κοινού και σχολιάζοντας την «αρνητικότητα» η οποία ανέκοπτε την ελευθερία της εταιρείας να «δημιουργήσει αξιοθαύμαστα πράγματα» και να πραγματοποιήσει «διαλειτουργικές» τεχνολογίες με άλλες εταιρείες: «Παλαιοί θεσμοί όπως οι νόμοι κτλ. δεν συμβαδίζουν με τον ρυθμό των αλλαγών που επιφέραμε μέσα από την τεχνολογία. [...] Όταν η Google μπήκε στο χρηματιστήριο, η νομοθεσία μετρούσε ήδη πενήντα χρόνια. Ένας νόμος πενήντα ετών είναι αδύνατο να είναι σωστός – ίσως να ήταν σωστός πριν από την έλευση του διαδικτύου». Όταν τον ρώτησαν την άποψή του για το πώς μπορεί να περιοριστεί η «αρνητικότητα» και να αυξηθεί η «θετική διάθεση», ο Πέιτζ πρόβαλε τον συλλογισμό του πως «ίσως θα πρέπει να αφήσουμε ήσυχο ένα μικρό κομμάτι του κόσμου. [...] Ως άνθρωποι της τεχνολογίας θα πρέπει να έχουμε ορισμένα καταφύγια όπου θα μπορούμε να δοκιμάζουμε καινούρια πράγματα και να ανακαλύπτουμε την επίδρασή τους στην κοινωνία, στους ανθρώπους, χωρίς να χρειάζεται να τα εφαρμόσουμε κατά κάποιον τρόπο στον κανονικό κόσμο».[27]

Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε πως οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ωθούνται στην επιδίωξη του νομικού κενού από τη φιλοσοφία των ίδιων των δημιουργημάτων τους. Η Google και η Facebook ασκούν επισταμένως πολιτικές πιέσεις για την εκπαραθύρωση της διαδικτυακής προστασίας του απορρήτου, για τον περιορισμό της κρατικής παρέμβασης, για την αποδυνάμωση ή το φρενάρισμα νομοθεσίας που θα θωρακίζει το απόρρητο και για τη ματαίωση κάθε απόπειρας οριοθέτησης των πρακτικών τους· τέτοιοι νόμοι απαιτούν απειλή στην ύπαρξη της απρόσκοπτης ροής συμπεριφορικού πλεονάσματος.[28]

Για να πετύχει η φιλοσοφία της συσσώρευσης πρέπει η λεία της εξόρυξης να είναι αφύλαχτη και διαθέσιμη με μηδαμινό κόστος. Ωστόσο, αυτές οι προϋποθέσεις είναι και η αχίλλειος πτέρνα τούτης της πρακτικής. Νόμοι της Google είναι οι κώδικες προγραμματισμού, και κάθε προοπτική εισχώρησης νέων νόμων στις εδραιωμένες και επικείμενες επικράτειες της εταιρείας συνιστά διαρκή κίνδυνο για τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Σε περίπτωση που μια νέα νομοθεσία έθετε εκτός νόμου τη δραστηριότητα εξόρυξης δεδομένων, το κατασκοπευτικό μοντέλο θα καταστρεφόταν εκ των έσω. Για να ανταποκριθεί στις προδιαγραφές της αυτή η μορφή αγοράς πρέπει είτε να

προετοιμαστεί για αδιάκοπη σύγκρουση με τις δημοκρατικές διαδικασίες είτε να ανακαλύψει νέους τρόπους παρείσφρησης, αποπλάνησης και προσαρμογής της δημοκρατίας στα μέτρα των στόχων της. Η επιβίωση και η επιτυχία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού εξαρτώνται από την ενορχήστρωση μιας συλλογικής σύμπνοιας κάνοντας χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων. Ταυτόχρονα, αυτή η επιτυχία βασίζεται στην περιφρόνηση, στην παράκαμψη, στην αμφισβήτηση, στην αναδιαμόρφωση και στην απάλειψη νόμων οι οποίοι απειλούν τη δωρεάν παροχή συμπεριφορικού πλεονάσματος.

Οι αξιώσεις του κατασκοπευτικού καπιταλισμού σε έναν χώρο νομοθετικού κενού μοιάζουν καταπληκτικά με εκείνες των μεγιστάνων παλαιότερου αιώνα. Όπως και οι άνθρωποι της Google, οι οικονομικοί τιτάνες των τελών του 19ου αιώνα πρόβαλλαν αξιώσεις σε μια ανυπεράσπιστη επικράτεια προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους· διακήρυξαν την ηθική ορθότητα προνομίων τα οποία τους απάλλασσαν από την όποια επίβλεψη· και διαφύλατταν τον νέο καπιταλισμό προστατεύοντάς τον με μανία από τη δημοκρατία. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, τουλάχιστον, το έχουμε ξαναζήσει.

Η προσκόλληση των μεγιστάνων της Επίχρυσης Εποχής στο νομοθετικό κενό περιγράφεται από τους ιστορικούς της οικονομίας. Για τους πλουτοκράτες της εποχής ο κοινωνικός δαρβινισμός του Χέρμπερτ Σπένσερ διαδραμάτισε τον ίδιο ρόλο που διαδραμάτισαν ο Χάγεκ, ο Τζένσεν ή ακόμη και η Άιν Ραντ για τους ψηφιακούς μεγιστάνες του σήμερα. Όπως οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δικαιολογούν την πρωτοφανή συσσώρευση πληροφοριών και πλούτου στους κόλπους των επιχειρήσεών τους ως αναπόφευκτη συνέπεια της «φύσης της ψηφιακής τους δραστηριότητας» και μιας αγοράς όπου «δεν χωράνε δεύτεροι», οι βιομήχανοι της Επίχρυσης Εποχής επικαλούνταν την παραπειστική και ψευδοεπιστημονική θεωρία της «Επιβίωσης του Ισχυροτέρου» ως απόδειξη για την ύπαρξη ενός θεϊκού σχεδίου που αποσκοπούσε στην τοποθέτηση του κοινωνικού πλούτου στα χέρια των πιο ακραία ανταγωνιστικών ατόμων.[29]

Οι εκατομμυριούχοι της Επίχρυσης Εποχής, όπως και οι εκπρόσωποι του κατασκοπευτικού καπιταλισμού σήμερα, στέκονταν στο μεταίχμιο μιας αχανούς ασυνέχειας στα μέσα παραγωγής, έχοντας μπροστά τους μια αχαρτογράφητη επικράτεια όπου μπορούσαν να εγκαθιδρύσουν έναν νέο βιομηχανικό καπιταλισμό ο οποίος δεν θα αντιμετώπιζε περιορισμούς όσον αφορά τις εργασιακές πρακτικές, τη φύση των συνθηκών εργασίας, το εύρος της περιβαλλοντικής κα-

ταστροφής, την άντληση των πρώτων υλών ή ακόμη και την ποιότητα των ίδιων των προϊόντων τους. Και όπως και οι ομόλογοί τους τον 21ο αιώνα, δεν δίστασαν να εκμεταλλευτούν την ίδια τη νομοθεσία που απεχθάνονταν, ανεμίζοντας το λάβαρο της «ιδιωτικής ιδιοκτησίας» και της «συμβατικής ελευθερίας» με τον ίδιο τρόπο που οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού παρελαύνουν υπό το λάβαρο της ελευθερίας του λόγου ως άλλοθι για την απαρεμπόδιστη τεχνολογική «πρόοδο». Στο ζήτημα αυτό θα επανέλθουμε.

Οι εκατομμυριούχοι της Επίχρυσης Εποχής, έχοντας βαθιά ριζωμένη την πεποίθηση πως «το κράτος δεν είχε ούτε δικαίωμα ούτε και λόγο να παρέμβει στις διεργασίες της οικονομίας», ένωσαν τις δυνάμεις τους για να υπερασπιστούν «τα δικαιώματα του κεφαλαίου» και να περιορίσουν τον ρόλο των εκλεγμένων αξιωματούχων στην εφαρμογή πολιτικής και τη θέσπιση νομοθεσίας.[30] Η κρατική νομοθεσία δεν ήταν αναγκαία, υποστήριζαν, από τη στιγμή που υπήρχαν οι «νόμοι του κεφαλαίου», οι «νόμοι της βιομηχανικής κοινωνίας» και ο «νόμος της εξέλιξης». Ο Τζον Ροκφέλερ επέμενε πως η υπέρογκη περιουσία που του απέφερε η πετρελαϊκή βιομηχανία του ήταν αποτέλεσμα των «φυσικών νόμων της εξέλιξης του εμπορίου». Ο Τζέι Γκουλντ, ερωτηθείς από το Κογκρέσο όσον αφορά την ανάγκη ομοσπονδιακών ρυθμίσεων στα σιδηροδρομικά ναύλα, απάντησε πως τα ναύλα ρυθμίζονταν ήδη από «τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης, της παραγωγής και της κατανάλωσης».[31] Το 1896 οι μεγιστάνες τέθηκαν επί ποδός ώστε να κατανικήσουν τον φιλολαϊκό Δημοκρατικό Ουίλιαμ Τζένινγκς Μπράιαν, ο οποίος είχε υποσχεθεί να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ οικονομικής πολιτικής και πολιτικής σφαίρας. Μεταξύ των μέτρων ήταν και η ρύθμιση των σιδηροδρόμων και η προστασία του λαού από την «καταλήστευση και την τυραννία».[32]

Το πόρισμα των επιχειρηματικών ελίτ της Επίχρυσης Εποχής ήταν πως ο αποτελεσματικότερος τρόπος διαφύλαξης του προπατορικού αμαρτήματος εκείνης της οικονομικής περιόδου ήταν, όπως το έθεσε και ο Ντέιβιντ Νάσο (David Nasaw), «η οριοθέτηση της δημοκρατίας». Αυτό το πετύχαιναν χρηματοδοτώντας αφειδώς τους δικούς τους πολιτικούς υποψηφίους και εξαπολύοντας μια ανηλεή και καλοκουρδισμένη ιδεολογική επίθεση ενάντια στην ίδια την ιδέα του δικαιώματος παρέμβασης της δημοκρατίας στην οικονομική σφαίρα.[33] Οι βιομηχανίες τους ήταν προορισμένες να «αυτορρυθμίζονται»: ελεύθερες να υπακούσουν στους δικούς τους νόμους της εξέλιξης. Οι μεγιστάνες κήρυτταν πως «Η δημοκρατία έχει συγκεκριμένα όρια τα

οποία οι ψηφοφόροι και οι εκλεγμένοι εκπρόσωποί τους δεν τολμούν να παραβιάσουν, ώστε να μην επέλθει ανήκεστος οικονομική βλάβη στο έθνος».[34] Στη συζήτησή μας περί «οχύρωσης» θα δούμε ότι η Google αναβίωσε όλες αυτές τις στρατηγικές και όχι μόνο. Πρώτα, όμως, ας διερευνήσουμε τις μοναδικές περιστάσεις που έδωσαν καταφύγιο στη νεαρή εταιρεία και προστάτεψαν την ανακάλυψη της ανθρώπινης εμπειρίας ως μια καθ' όλα διαθέσιμη και ανεξάντλητη πηγή συμπεριφορικών πόρων.

III. Καταφύγιο: Η νεοφιλελεύθερη παρακαταθήκη

Οι ηγέτες της Google ευνοήθηκαν και από τις ιστορικές περιστάσεις. Τόσο η Google όσο και το ευρύτερο εγχείρημα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επωφελήθηκαν από δύο εξελίξεις οι οποίες συνέβαλαν στη δημιουργία ενός μοναδικού περιβάλλοντος που περιέθαλψε τη μετάλλαξη προς το κατασκοπευτικό μοντέλο. Η πρώτη από αυτές είναι η αδρανοποίηση των κρατικών εποπτικών και ρυθμιστικών μηχανισμών της αμερικανικής οικονομίας διά χειρός νεοφιλελεύθερης πολιτικής, το πλαίσιο της οποίας συζητήσαμε στο Κεφάλαιο 2.[35]

Μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μελέτη της Τζόντι Σορτ (Jodi Short), καθηγήτριας δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, παρουσιάζει με εμπειρικά στοιχεία τον ρόλο της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας, εξηγώντας ουσιαστικά τις βλέψεις της Google και την επιτυχία με την οποία υπερασπίστηκε μια επικράτεια νομοθετικού κενού.[36] Η Σορτ ανέλυσε 1.400 άρθρα νομικών περιοδικών για την κρατική παρέμβαση, τα οποία δημοσιεύτηκαν μεταξύ 1980 και 2005. Όπως ήταν αναμενόμενο, δεδομένης της επιρροής των Χάγεκ και Φρίντμαν, ο κυρίαρχος άξονας αυτών των συγγραμμάτων ήταν «η εκβιαστική φύση του διοικητικού κράτους» και η συστηματική συσχέτιση της βιομηχανικής ρύθμισης με έννοιες όπως η «καταδυνάστευση» και ο «απολυταρχισμός». Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, οποιαδήποτε μορφή παρέμβασης είναι επαχθής, και η γραφειοκρατία πρέπει να αποκηρυχτεί ως ένα είδος καταπιεστικού ζυγού. Η Σορτ παρατηρεί πως κατά τη διάρκεια των παραπάνω δεκαετιών αυτοί οι φόβοι άσκησαν μεγαλύτερη επιρροή στη διαμόρφωση των μεθόδων ρύθμισης της αγοράς απ' ό,τι τα ορθολογικά επιχειρήματα που είχαν να κάνουν με το κόστος και την αποδοτικότητα· η Σορτ εντοπίζει την αφετηρία αυτών των προβληματισμών σε δύο σημεία.

Το πρώτο ήταν η αντίδραση της αμερικανικής επιχειρηματικής κοινότητας στις μεταρρυθμίσεις της Νέας Συμφωνίας· μια αντίδραση η οποία, όπως η προπαγάνδα των μεγιστάνων της Επίχρυσης Εποχής, πρόβαλε εμπόδια στην κρατική παρέμβαση εν είδει «ενός δίκαιου αγώνα για την υπεράσπιση της δημοκρατίας από τη δικτατορία».[37] Το δεύτερο ήταν το ζοφερό φάσμα του ολοκληρωτισμού και του κολεκτιβισμού το οποίο άφησαν στο κατόπι τους ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Ψυχρός Πόλεμος· το ίδιο φάσμα που φρόντισε να καλλιεργήσει ο Χάγεκ. Αυτό το αίσθημα ανασφάλειας και περιχαράκωσης διαπότισε και αναδιαμόρφωσε την αμερικανική πολιτική σκέψη και σταδιακά μεταμόρφωσε τις αντιλήψεις των σχεδιαστών πολιτικής σχετικά με τον ρυθμιστικό ρόλο του κράτους.[38]

Μεταξύ των συγγραμμάτων η Σορτ ανακάλυψε διάφορες προτεινόμενες λύσεις στην «εκβιαστική» κρατική παρέμβαση, αλλά η πλέον εξέχουσα, ιδιαίτερα μετά το 1996 –τα χρόνια, δηλαδή, που η ψηφιακή τεχνολογία και το διαδίκτυο γίνονταν δημοφιλή– ήταν αυτή της αυτορρύθμισης, σύμφωνα με την οποία οι εταιρείες έθεταν οι ίδιες τις προδιαγραφές λειτουργίας τους, επέβλεπαν οι ίδιες την εναρμόνιση με αυτές τις προδιαγραφές και αξιολογούσαν οι ίδιες τη δεοντολογική ακεραιότητά τους ώστε να «αναφέρουν και να αποκαθιστούν τις παραβάσεις εθελουσίως».[39] Ήδη το 2004, έτος δημόσιας εγγραφής της Google, η αυτορρύθμιση είχε κατοχυρωθεί πλήρως σε κυβερνητικό επίπεδο και σε όλο το φάσμα της επιχειρηματικής κοινότητας ως το αποτελεσματικότερο ρυθμιστικό εργαλείο το οποίο παρακάμπτει εκβιαστικές τακτικές και αποτελεί το αντίδοτο σε κάθε ροπή προς τον κολεκτιβισμό και τον συγκεντρωτισμό.[40]

Αυτή η νεοφιλελεύθερη παρακαταθήκη έφερε τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού σε αναπάντεχα πλεονεκτική θέση. Όπως παρατήρησε και ο Φρανκ Πασκάλ (Frank Pasquale), επίσης νομικός, η παρακαταθήκη του νεοφιλελευθερισμού γέννησε ένα μοντέλο το οποίο μεταχειριζόταν το απόρρητο ως ανταγωνιστικό προϊόν, δεδομένου πως οι «καταναλωτές» αλληλεπιδρούν μόνο με υπηρεσίες που προσφέρουν προστασία του απορρήτου στον βαθμό που αυτοί επιθυμούν. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, το μοναδικό πράγμα που καταφέρνει η ρυθμιστική παρέμβαση είναι να υπονομεύει την ποικιλομορφία του ανταγωνισμού. Επιπλέον, το μοντέλο της «ενημέρωσης και συναίνεσης» –συμβάσεις τύπου click-wrap και συναφείς «σαδιστικές» πρακτικές– χαρακτηρίζεται ακριβής δείκτης των ατομικών επιλογών ως προς το απόρρητο.[41]

Το νεοφιλελεύθερο Zeitgeist ευνόησε και τους ηγέτες της Google και αργότερα τους συνοδοιπόρους τους στο κατασκοπευτικό εγχείρημα, οι οποίοι αναζητούσαν έναν προστατευμένο χώρο για τις εφευρέσεις τους χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης που απορρέει από την Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος. Πρόκειται για μια σύνθετη και ταραχώδη αρένα όπου ο συνταγματικός νόμος και η πολιτική ιδεολογία συμπλέκονται πλήρως. Στόχος μου είναι να επισημάνω ορισμένες παραμέτρους ώστε να κατανοήσουμε βαθύτερα το περιβάλλον που περιέθαλψε τη νέα κατασκοπευτική μορφή αγοράς.[42]

Βασικός παράγοντας εδώ είναι το γεγονός πως η νομολογία σε θέματα Πρώτης Τροπολογίας, ιδιαίτερα τις δύο τελευταίες δεκαετίες, αντανακλά μια «συντηρητικο-ελευθεριακή» ερμηνεία των δικαιωμάτων που απορρέουν από την Πρώτη Τροπολογία. Όπως υποστηρίζει και ο ακαδημαϊκός του συνταγματικού δικαίου Στίβεν Χέιμαν (Steven Heyman), «Τις τελευταίες δεκαετίες η Πρώτη Τροπολογία έχει γίνει ένα από τα σημαντικότερα μέσα με τα οποία οι δικαστές επιχειρούν να προωθήσουν ένα συντηρητικό-ελευθεριακό σχέδιο δράσης».[43] Αυτό οδηγεί σε πολλές τραγικές δικαστικές αποφάσεις, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται η απόρριψη εκ μέρους του Ανώτατου Δικαστηρίου των όποιων περιορισμών στον ρόλο των χρημάτων στις προεκλογικές εκστρατείες, η απόρριψη περιορισμών όσον αφορά τη ρητορική μίσους και την πορνογραφία και η απόφαση πως το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι υπερισχύει της νομοθεσίας περί πολιτικών δικαιωμάτων η οποία περιορίζει τις διακρίσεις.

Όπως διαπιστώνουν πολλοί νομικοί, ο ιδεολογικός προσανατολισμός της σύγχρονης δικονομικής συλλογιστικής σε θέματα Πρώτης Τροπολογίας θεμελιώνει στενή και αμοιβαία σχέση μεταξύ ελευθερίας του λόγου και δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Η φιλοσοφία που συνδέει την ιδιοκτησία με την αξίωση της απόλυτης ελευθερίας έκφρασης οδήγησε στην παροχή ασυλίας στην επιχειρηματική δραστηριότητα, χαρακτηρίζοντάς την «έκφραση» η οποία χρήζει συνταγματικής προστασίας.[44] Μερικοί ακαδημαϊκοί θεωρούν πως έχουμε να κάνουμε με μια επικίνδυνη επάνοδο των φεουδαρχικών δογμάτων που υπήρξαν αφετηρία για την εξέλιξη του εταιρικού δικαίου τον 17ο αιώνα. Εκείνες οι μεσαιωνικές αρχές δικαίου περιόριζαν την εξουσία της κεντρικής αρχής επί «της επιχειρηματικής δραστηριότητας της αριστοκρατίας, της Εκκλησίας, των συντεχνιών, των πανεπιστημίων και των πόλεων [...] επικράτειες οι οποίες διατηρούσαν το δικαίωμα της

αυτοδιακυβέρνησης». Μια από τις συνέπειες είναι πως τα αμερικανικά δικαστήρια «ενώ έσπευσαν να αναγνωρίσουν τα ενδεχόμενα αποτελέσματα της υπέρμετρης κυβερνητικής παρέμβασης, είναι καθ' όλα διστακτικά να αναγνωρίσουν τα προβλήματα της "ιδιωτικής" και πόσο μάλλον της εταιρικής εξουσίας».[45]

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ανέπτυξαν με ζήλο μια «κυβερνοφιλελεύθερη» ιδεολογία την οποία ο Φρανκ Πασκάλ περιγράφει ως «φονταμενταλισμό της ελεύθερης έκφρασης». Οι ομάδες των νομικών συμβούλων τους επικαλούνται αδιακρίτως τις αρχές της Πρώτης Τροπολογίας ώστε να αποτρέψουν οποιαδήποτε μορφή επίβλεψης ή περιορισμών από εξωεταιρικούς φορείς που περιστέλλουν είτε το περιεχόμενο στις πλατφόρμες τους είτε «τις αλγοριθμικές εντολές αποκομιδής πληροφοριών» που προκύπτουν από τις μηχανικές τους λειτουργίες.[46] Σύμφωνα με δικηγόρο ο οποίος έχει εκπροσωπήσει πολλές από τις κορυφαίες εταιρείες του χώρου, «Οι δικηγόροι που δουλεύουν για αυτές τις εταιρείες έχουν επιχειρηματικούς λόγους για τους οποίους υποστηρίζουν την ελευθερία της έκφρασης. Πράγματι, όταν όλες αυτές οι εταιρείες αναφέρονται στη δραστηριότητά τους, το κάνουν χρησιμοποιώντας ρητορική υπεράσπισης της ελευθερίας της έκφρασης».[47]

Από αυτή την άποψη οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν καινοτομούν. Ο Άνταμ Γουίνκλερ (Adam Winkler), ιστορικός των εταιρικών δικαιωμάτων, μας υπενθυμίζει πως «Σε ολόκληρη την αμερικανική ιστορία οι ισχυρότερες εταιρείες του έθνους ήταν προσηλωμένες στην επιστράτευση των συνταγματικών διατάξεων για την απόκρουση της ανεπιθύμητης κρατικής παρέμβασης».[48] Ασχέτως αν οι σύγχρονες τακτικές δεν είναι πρωτοφανείς, ο λεπτομερής απολογισμός του Γουίνκλερ φανερώνει τον αντίκτυπο παλαιότερων τακτικών στην κατανομή της εξουσίας και του πλούτου στην αμερικανική κοινωνία, ενώ σκιαγραφεί και την ισχύ των δημοκρατικών αξιών και αρχών σε κάθε εποχή.

Μια βασική πτυχή της αφήγησής μας στην εποχή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι πως η επέκταση των ευκαιριών για ελεύθερη έκφραση την οποία συνεπάγεται το διαδίκτυο αποτελεί δύναμη χειραφέτησης από πολλές και ουσιαστικές απόψεις. Ωστόσο, αυτό το γεγονός δεν πρέπει να μας αποσπά την προσοχή από μια άλλη διάστασή της: Ο φονταμενταλισμός της ελεύθερης έκφρασης έχει απωθήσει την προσεκτική επισκόπηση των πρωτόγνωρων διεργασιών που συνθέτουν τη νέα μορφή αγοράς και στοιχειοθετούν την τρομα-

κτική επιτυχία της. Το σύνταγμα υπόκειται σε αθέμιτη εκμετάλλευση με στόχο την περίθαλψη ποικιλίας πρωτοφανών πρακτικών με αντιδημοκρατικούς στόχους και συνέπειες· πρακτικές εκθεμελιωτικές για τις διαχρονικές αξίες της Πρώτης Τροπολογίας, ρόλος των οποίων είναι η προστασία του ατόμου από την κατάχρηση εξουσίας.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες τα νομοθετήματα του Κογκρέσου έχουν υπάρξει εξίσου ή και περισσότερο καθοριστικά στην παροχή ενός χώρου όπου ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός θα προστατεύεται από τον διεξοδικό έλεγχο. Το πιο φημισμένο από αυτά είναι η νομολογία γνωστή ως Παράγραφος 230 του Νόμου περί Ευπρέπειας των Επικοινωνιών του 1996, η οποία προστατεύει τους ιδιοκτήτες ιστότοπων από αγωγές και εισαγγελικές διώξεις για υλικό αναρτημένο από χρήστες. «Κανείς πάροχος ή χρήστης διαδραστικής ψηφιακής υπηρεσίας», αναφέρει ο νόμος, «δεν λογίζεται ως συντάκτης ή προφορικός φορέας πληροφοριών οι οποίες παρέχονται από άλλο πάροχο πληροφοριακού περιεχομένου».[49] Αυτό είναι το ρυθμιστικό πλαίσιο που δίνει τη δυνατότητα σε ένα σάιτ όπως το TripAdvisor να περιλαμβάνει αρνητικές κριτικές ξενοδοχείων και επιτρέπει στα επιθετικά τρολ του Twitter να δρουν ανεξέλεγκτα χωρίς καμία από τις δύο εταιρείες να φέρει ευθύνη ανάλογη με εκείνη που χαρακτηριστικά διέπει τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης. Η Παράγραφος 230 θεσμοθέτησε την ιδέα πως τα σάιτ δεν είναι τα ίδια εκδότες, αλλά «μεσάζοντες». Σύμφωνα με έναν δημοσιογράφο, «Το να κάνεις μήνυση σε μια διαδικτυακή πλατφόρμα για μια χυδαία ανάρτηση είναι σαν να κάνεις μήνυση στη Δημόσια Βιβλιοθήκη της Νέας Υόρκης επειδή έχει στα ράφια της ένα αντίτυπο του *Λολίτα*».[50] Όπως θα δούμε, τούτη η συλλογιστική καταρρέει όταν εισέρχεται στο σκηνικό ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός.

Η Παράγραφος 230 και το πνεύμα μη ανάμειξης με την εταιρική δραστηριότητα συνέκλινε άψογα με την κυρίαρχη ιδεολογία και την πρακτική της «αυτορρύθμισης», παραχωρώντας στις διαδικτυακές εταιρείες, και συνεπώς στους μελλοντικούς εκπροσώπους του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, την ελευθερία να κάνουν ό,τι ήθελαν. Η νομολογία συντάχτηκε το 1995, κατά την αρχική φάση της επέκτασης του διαδικτύου στη δημόσια σφαίρα. Στόχος της ήταν η αποσαφήνιση της ευθύνης των μεσαζόντων ως προς το περιεχόμενο των ιστότοπών τους και η επίλυση του ακανθώδους ζητήματος δύο αντικρουόμενων δικαστικών αποφάσεων που αφορούσαν δυσφημιστικές αναρτήσεις.[51] Το 1991 η δικαιοσύνη αποφάνθηκε πως η CompuServe

δεν έφερε την ευθύνη λιβελογραφίας, αφού το περιεχόμενο της επίμαχης ανάρτησης δεν είχε εξεταστεί πριν αυτή εμφανιστεί στο διαδίκτυο. Το δικαστήριο θεώρησε πως ο ρόλος της CompuServe ήταν αντίστοιχος με αυτόν μιας δημόσιας βιβλιοθήκης, ενός βιβλιοπωλείου ή ενός πρακτορείου τύπου – ήταν διανομέας και όχι εκδότης.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1995, ένας από τους πρώτους παρόχους διαδικτυακών υπηρεσιών ονόματι Prodigy μηνύθηκε για ανώνυμη δυσφημιστική ανάρτηση σε ένα από τα φόρουμ του. Αυτή τη φορά ένα πρωτοδικείο της Νέας Υόρκης είχε την αντίθετη άποψη. Κατά την κρίση του δικαστηρίου, το προβληματικό σημείο ήταν πως η Prodigy είχε ασκήσει έλεγχο επί του περιεχομένου ως διαχειρίστρια των φόρουμ της. Η εταιρεία είχε καταρτίσει οδηγίες ανάρτησης περιεχομένου και διέγραφε αναρτήσεις ο οποίες αντέβαιναν στους κανονισμούς της. Το δικαστήριο κατέληξε πως η Prodigy ήταν εκδότης και όχι απλώς διανομέας, μιας και η εταιρεία είχε αναλάβει την ευθύνη του περιεχομένου στο σάιτ της. Σε περίπτωση που η ετυμηγορία του δικαστηρίου δημιουργούσε προηγούμενο, οι διαδικτυακές εταιρείες θα αντιμετώπιζαν μια «οξύμωρη κατάσταση από όπου μόνο χαμένες θα μπορούσαν να βγουν: όσο περισσότερο προσπαθούσε ένας πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου να περιορίσει την έκθεση των χρηστών του σε χυδαίο ή βλαπτικό περιεχόμενο, τόσο μεγαλύτερη ευθύνη έφερε για αυτό το υλικό».[52] Οι διαδικτυακές εταιρείες είχαν έρθει αντιμέτωπες με μια διττή επιλογή: «Σωτήρες της ελευθερίας της έκφρασης ή ασπίδα προστασίας για ανθρωπάρια;»[53]

Κατά τα λεγόμενα του γερουσιαστή Ρον Γουάιντεν (Ron Wyden), η Παράγραφος 230 αποσκοπούσε στην επίλυση αυτής της αντίφασης, ενθαρρύνοντας τις διαδικτυακές εταιρείες να ασκούν σχετικό έλεγχο επί του περιεχομένου χωρίς να διατρέχουν τον κίνδυνο νομικών κυρώσεων. Ήδη στην πρώτη πρόταση της νομολογίας γίνεται αναφορά στην «προστασία της καλόπιστης απαγόρευσης και αξιολόγησης δυνάμει προσβλητικού υλικού».[54] Αυτό που δεν περίμεναν και ακόμη δεν αντιλαμβάνονται ο Γουάιντεν και οι συνάδελφοί του είναι πως πλέον το πνεύμα αυτής της αρχικής αντιπαράθεσης είναι παρωχημένο. Ούτε η CompuServe ούτε και η Prodigy ασκούσαν κατασκοπευτικό καπιταλισμό· από την άλλη, πολλές από τις σημερινές μεσάζουσες διαδικτυακές εταιρείες είναι επικεντρωμένες στο κυνήγι των κατασκοπευτικών εσόδων.

Αυτό το γεγονός αλλάζει ριζικά τη σχέση μεταξύ της εταιρείας και του περιεχομένου που υπάρχει στις πλατφόρμες της και εξηγεί

γιατί οι εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν μπορούν να συγκριθούν με τη Δημόσια Βιβλιοθήκη της Νέας Υόρκης ως ουδέτερο φροντιστή του φημισμένου βιβλίου του Ναμπόκοφ. Το αντίθετο. Υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού το περιεχόμενο είναι πηγή συμπεριφορικού πλεονάσματος, όπως και η συμπεριφορά των ατόμων που παρέχουν αυτό το περιεχόμενο, όπως και το μοντέλο των συνδέσεών τους, της επικοινωνίας τους και των χωρικών διαδρομών τους, όπως και τα μεταδεδομένα που προκύπτουν από τα emoticon, τα θαυμαστικά τους, τις λίστες τους, τις συναιρέσεις και τους χαιρετισμούς τους. Εκείνο το βιβλίο στο ράφι –μαζί με τα στοιχεία οποιουδήποτε το άγγιξε, ημερομηνίες, μέρη, συμπεριφορά, δίκτυα κτλ.– πλέον αποτελεί ένα αδαμαντωρυχείο έτοιμο να ανασκαφτεί, να λεηλατηθεί και να μεταφραστεί σε συμπεριφορικά δεδομένα τα οποία θα διοχετευτούν σε μηχανήματα και θα μετουσιωθούν σε προϊόντα και τελικά σε πωλήσεις. Η προστασία που παρέχει η Παράγραφος 230 στους «μεσάζοντες» λειτουργεί πλέον ως άλλο ένα αμυντικό ανάχωμα που προφυλάσσει τη δραστηριότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού από την κριτική επισκόπηση.

Μόνο ουδέτεροι δεν μπορούν να χαρακτηριστούν πια οι μεσάζοντες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, όταν οι επιταγές της εξόρυξης και οι απαιτήσεις τους για οικονομίες κλίμακας σε επίπεδο συμπεριφορικού πλεονάσματος οδηγούν τους επιχειρηματίες του χώρου στη χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων για την προσέλκυση ενός ασταμάτητου χειμάρρου περιεχομένου στις όχθες των εταιρειών τους. Τώρα πια δεν φιλοξενούν απλώς περιεχόμενο, αλλά ακάθεκτα, παρασκηνιακά και αυθαίρετα εξορύσσουν αξία από αυτό. Όπως θα δούμε και στο Κεφάλαιο 18, οι οικονομικές επιταγές της αγοράς αφήνουν ελάχιστα περιθώρια για παραχωρήσεις όσον αφορά αυτές τις πρώτες ύλες. Αυτό σημαίνει πως η διαχείριση περιεχομένου υπεισέρχεται μόνο σε ακραίες περιπτώσεις όπου απειλούνται ο όγκος και η ταχύτητα εισροής του πλεονάσματος εξαιτίας της απομάκρυνσης χρηστών ή της προσέλκυσης της εξεταστικής ματιάς των ρυθμιστικών μηχανισμών. Γι' αυτόν τον λόγο εταιρείες όπως η Facebook, η Google και το Twitter δεν προτίθενται να αφαιρέσουν ακόμη και εξόφθαλμα σκανδαλώδες περιεχόμενο από την επικράτειά τους, κάτι που μας βοηθά να εξηγήσουμε γιατί «οι δικηγόροι των τεχνολογικών εταιρειών δίνουν λυσσαλέες δικαστικές μάχες ώστε να αποτρέψουν οποιαδήποτε ρωγμή στο οικοδόμημα» της Παραγράφου 230.[55] Μια νομολογία η οποία συντάχτηκε κάποτε για την υποβοήθηση ενός σημαντι-

κού νέου τεχνολογικού περιβάλλοντος πλέον αποτελεί το νομικό ανάχωμα που προστατεύει την ασύμμετρη συσσώρευση πλούτου, γνώσης και εξουσίας αυτής της ανεξέλεγκτης μορφής καπιταλισμού.

IV. Καταφύγιο: Κατασκοπευτικός εξαιρετισμός

Στο βιβλίο του *Surveillance After September 11* (Η παρακολούθηση μετά την 11η Σεπτεμβρίου) ο ακαδημαϊκός σε θέματα παρακολούθησης Ντέιβιντ Λάιον (David Lyon) γράφει πως στον απόηχο των επιθέσεων εκείνης της μέρας οι υφιστάμενες πρακτικές παρακολούθησης εντάθηκαν και οι παλαιότεροι περιορισμοί ήρθησαν: «Έπειτα από αρκετές δεκαετίες κατά τις οποίες αξιωματούχοι της προστασίας δεδομένων, θεσμικοί θεματοφύλακες απορρήτου, ομάδες προάσπισης πολιτικών δικαιωμάτων και άλλοι προσπάθησαν να μετριάσουν τις αρνητικές κοινωνικές συνέπειες της παρακολούθησης γινόμαστε μάρτυρες μιας απότομης στροφής προς πρακτικές παρακολούθησης με ακόμη μεγαλύτερη ροπή στον αποκλεισμό και στην παρείσφρηση».[56] Αυτή η ξαφνική μετατόπιση του επίκεντρου της προσοχής της κυβερνητικής εξουσίας και πολιτικής, μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη και στην Ουάσινγκτον, είναι η δεύτερη ιστορική συγκυρία που παρείχε καταφύγιο στη νεόκοπη μορφή αγοράς.

Η σκιαγράφηση του Λάιον είναι ακριβής.[57] Κατά τα χρόνια πριν από την 11η Σεπτεμβρίου η Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου (FTC) είχε αναδειχτεί στον βασικό διαμορφωτικό παράγοντα του διαλόγου περί απορρήτου στις Ηνωμένες Πολιτείες. Για λόγους που αναλύσαμε προηγουμένως η FTC έδειχνε προτίμηση στην αυτορρύθμιση και επιχειρούσε να καλοπιάσει τις διαδικτυακές εταιρείες ώστε να θεσμοθετήσουν οι ίδιες κώδικες δεοντολογίας, πολιτικές απορρήτου και μεθόδους επιβολής τους.[58] Ωστόσο, εντέλει, η FTC κατέληξε πως η αυτορρύθμιση δεν αρκούσε για να εξασφαλιστεί το απόρρητο των επιμέρους καταναλωτών στο διαδίκτυο. Το 2000, έναν χρόνο πριν από τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου, πριν από την ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος από την Google και πριν από την επιτυχία της AdWords, μια πλειοψηφία επιτρόπων της FTC εξέδωσε έκθεση με την οποία πρότεινε τη θέσπιση νομικού πλαισίου για τη ρύθμιση του διαδικτυακού απορρήτου: Σύμφωνα με την έκθεση, «Επειδή οι έως τώρα πρωτοβουλίες αυτορρύθμισης υπολείπονται κατά πολύ της εκτενούς εφαρμογής αυτορρυθμιστικών προγραμμάτων, η Επι-

τροπή κατέληξε πως τέτοιες προσπάθειες είναι αδύνατο να εξασφαλίσουν από μόνες τους μια διαδικτυακή αγορά η οποία θα βαδίζει εν γένει στα πρότυπα των ηγετών της βιομηχανίας [...] παρά τις πολυετείς προσπάθειες της κυβέρνησης και της βιομηχανίας». Η έκθεση επισήμαινε πως μόνο ένα ισχνό ποσοστό της τάξης του 8% των δημοφιλών σάιτ έφερε επίσημη σφραγίδα έγκρισης κάποιας επίσημης αρχής διαφύλαξης απορρήτου της βιομηχανίας.[59]

Στη συνέχεια, οι επίτροποι σκιαγράφησαν την ομοσπονδιακή νομοθεσία η οποία θα προστάτευε τους καταναλωτές παρά την κυρίαρχη τάση ενάντια στη ρύθμιση και υπέρ της ένταξης της διαδικτυακής δραστηριότητας στο πλαίσιο της ελευθερίας της έκφρασης. Οι προτάσεις απαιτούσαν «σαφή και κατάδηλη» αναγγελία πρακτικών σχετικών με τις πληροφορίες· δικαίωμα επιλογής του καταναλωτή σε σχέση με τη χρήση προσωπικών πληροφοριών· πρόσβαση του καταναλωτή σε όλα τα προσωπικά του στοιχεία, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας μεταβολής ή διαγραφής τους· βελτίωση της ασφάλειας των προσωπικών δεδομένων.[60] Αν όλα τα παραπάνω είχαν αποκτήσει νομοθετική υπόσταση, είναι πολύ πιθανό πολλά από τα θεμελιώδη συστατικά του κατασκοπευτικού καπιταλισμού να ήταν ουσιαστικά παράνομα ή τουλάχιστον να επιδέχονταν δημόσια επισκόπηση και αντίλογο.

Η προσπάθεια της FTC έλαβε σύντομα τέλος. Σύμφωνα με τον Πίτερ Σουάιερ (Peter Swire), επικεφαλής σύμβουλο σε θέματα απορρήτου της κυβέρνησης Κλίντον και αργότερα μέλος της Επιτροπής Αξιολόγησης Τεχνολογίας Επικοινωνιών και Υπηρεσιών Πληροφοριών του προέδρου Ομπάμα, «Μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 τα πάντα άλλαξαν. Η πλάστιγγα είχε γείρει αποφασιστικά προς τη μεριά της ασφάλειας και όχι της διαφύλαξης του απορρήτου».[61] Οι διατάξεις περί απορρήτου που μόλις πριν από μερικούς μήνες ήταν υπό συζήτηση εξέλιπαν από τον διάλογο λίγο πολύ από τη μια μέρα στην άλλη. Τόσο στο αμερικανικό Κογκρέσο όσο και σε όλη την επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης τέθηκε γρήγορα σε ισχύ νομοθεσία η οποία επέκτεινε δραστικά τις δραστηριότητες παρακολούθησης. Το αμερικανικό Κογκρέσο πέρασε τον αντιτρομοκρατικό νόμο Patriot Act, δημιούργησε το Πρόγραμμα Ελέγχου Πληροφοριών Τρομοκρατίας και θεσμοθέτησε μια συστάδα άλλων μέτρων τα οποία αύξησαν δραματικά την αυθαίρετη συλλογή προσωπικών δεδομένων. Επίσης, τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου πυροδότησαν μια διαρκή νομοθετική ροή η οποία διεύρυνε την εξουσία των μυστι-

κών υπηρεσιών και των αστυνομικών αρχών σε όλη την Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας – μιας χώρας ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένης σε θέματα παρακολούθησης, καθώς είχε υποστεί το τυραννικό καθεστώς τόσο των ναζί όσο και του σταλινικού ολοκληρωτισμού.[62]

Στις Ηνωμένες Πολιτείες η αδυναμία αποσαφήνισης της κατάστασης σε σχέση με τις τρομοκρατικές επιθέσεις γεννούσε ένα αίσθημα ντροπής και απογοήτευσης το οποίο επισκίαζε τις όποιες άλλες ανησυχίες. Το κέντρο βάρους της πολιτικής των υπηρεσιών μετατοπίστηκε από την αρχή της «προστατευόμενης γνώσης» στην αρχή της «διαμοιραζόμενης γνώσης»· η ενδεδειγμένη πλέον οδός ήταν αυτή της διάρρηξης των στεγανών και της μείξης των βάσεων δεδομένων για την απόκτηση διεξοδικών πληροφοριών και ευκρινών αναλύσεων.[63] Ο Κρις Τζέι Χούφναγκλ (Chris Jay Hoofnagle), ακαδημαϊκός και ειδικός σε θέματα απορρήτου, παρατηρεί πως, ταυτόχρονα με τις παραπάνω εξελίξεις, η απειλή μιας συγκροτημένης νομοθεσίας περί απορρήτου κινητοποίησε τον επιχειρηματικό κόσμο και τους λομπίστες του ώστε είτε να «τροποποιήσουν είτε να σταματήσουν» τα δυνάμει νομοσχέδια. Η σύγκλιση αυτών των δύο δυνάμεων στο πολιτικό σκηνικό έπειτα από τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου οδήγησε σε μια εύκολη νίκη.[64]

Ο καίριος στόχος ήταν το διαδίκτυο. Ο διευθυντής της CIA Μάικλ Χέιντεν (Michael Hayden) το ομολόγησε ευθαρσώς το 2013, όταν ανέφερε μπροστά σε ακροατήριο πως τα χρόνια μετά τις επιθέσεις στους δίδυμους πύργους η CIA «θα ήταν κατά μεγάλο μέρος επιφορτισμένη με τη στρατιωτικοποίηση του διαδικτύου».[65] Η νομοθεσία περί ψηφιακού απορρήτου ήταν η πρώτη απώλεια. Ο Μαρκ Ρότενμπεργκ (Marc Rotenberg), διευθυντής του Κέντρου Πληροφοριών Ηλεκτρονικού Απορρήτου (EPIC), έδωσε κατάθεση στην Επιτροπή Διερεύνησης των γεγονότων της 11ης Σεπτεμβρίου σχετικά με την απότομη αναίρεση των προβληματισμών περί απορρήτου. Ο Ρότενμπεργκ παρατήρησε πως πριν από τις επιθέσεις «γίνονταν ελάχιστες γόνιμες συζητήσεις σε σχέση με την ανάπτυξη τεχνικών που θα επέτρεπαν τη μαζική παρακολούθηση, επιχειρώντας ταυτόχρονα την προστασία του απορρήτου».[66] Ο Σουάιερ συμφώνησε και σημείωσε πως αποτέλεσμα αυτής της νέας έμφασης στην ανταλλαγή πληροφοριών ήταν «να σταματήσει το Κογκρέσο να ενδιαφέρεται για τη ρύθμιση της χρήσης των πληροφοριών στον ιδιωτικό τομέα. [...] Χωρίς την απειλή της νομοθεσίας πολλές από τις αυτορρυθμιστικές προσπάθειες που είχε θεμε-

λιώσει η βιομηχανία στέρεψαν».[67] Από πλευράς FTC το επίκεντρο της προσοχής μετατοπίστηκε από τους γενικότερους προβληματισμούς για το δικαίωμα απορρήτου σε μια πιο πολιτικά εύπεπτη στρατηγική αποκατάστασης βλάβης, εξετάζοντας μόνο υποθέσεις όπου προέκυπταν βλάβες προσωπικής και οικονομικής φύσεως, όπως η πλαστοπροσωπία ή η παραβίαση βάσης δεδομένων.[68]

Η νομοθεσία δεν αποτελούσε πλέον παράγοντα, οπότε το πολιτικό περιβάλλον στο οποίο ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός θα ρίζωνε και θα αναπτυσσόταν διαμορφώθηκε από άλλες δυνάμεις. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου υπαγόρευσαν στην κοινότητα των υπηρεσιών πληροφορίας τους κανόνες μιας καμπύλης ζήτησης η οποία επέμενε σε εκθετική αύξηση της ταχύτητας. Παρ' όλη τη μυστικοπάθειά της ακόμη και η Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας υπόκειντο στην κυκλοθυμία και στους νομικούς περιορισμούς της δημοκρατικής πολιτείας. Ο ρυθμός της δημοκρατίας είναι εκ των προδιαγραφών αργός – βαρύνεται από περιττούς θεσμούς, από αλληλοεξισορροπούμενους μηχανισμούς, από νόμους και κανόνες. Οι υπηρεσίες αναζητούσαν μεθόδους εφαρμογής οι οποίες θα μπορούσαν να παρακάμψουν ταχύτατα νομικούς και γραφειοκρατικούς περιορισμούς.

Σε αυτό το τοπίο μιας τραυματισμένης και ανάστατης κοινωνίας η κήρυξη μιας «κατάστασης εξαίρεσης» ήρθε να νομιμοποιήσει μια νέα επιταγή: ταχύτητα με κάθε κόστος. Όπως το έθεσε και ο Λάιον, «Το αποτέλεσμα των επιθέσεων της 11ης Σεπτεμβρίου ήταν η δημιουργία αρνητικών για την κοινωνία συνεπειών οι οποίες έως τότε υφίσταντο μόνο σε καταπιεστικά καθεστώτα και δυστοπικά μυθιστορήματα. [...] Η αναστολή των φυσιολογικών συνθηκών δικαιολογείται σε ό,τι έχει να κάνει με τον *πόλεμο κατά της τρομοκρατίας*».[69] Στην παρούσα αφήγηση είναι εξαιρετικά σημαντικό να αναφέρουμε πως αυτή η κατάσταση εξαίρεσης ευνόησε την ανάπτυξη της Google και την πετυχημένη εξέλιξη της κατασκοπευτικής φιλοσοφίας συσσώρευσης της εταιρείας.

Η αποστολή της Google ήταν «να οργανώσει τις παγκόσμιες πληροφορίες και να τις κάνει οικουμενικά προσβάσιμες». Ήδη μέχρι τα τέλη του 2001 η κοινότητα των υπηρεσιών πληροφοριών είχε εδραιώσει «την κυριαρχία της στη συλλογή πληροφοριών» επί της δημόσιας σφαίρας θεσμοθετώντας τη με κρατικά επιχορηγούμενη ολοκληρωμένη τεχνολογική υποδομή, με προσωπικό και με μεθόδους κόστους εκατοντάδων δισεκατομμυρίων δολαρίων. Έτσι, είχε αρχίσει να σχη-

ματίζεται το περίγραμμα μιας νέας μορφής αλληλεξάρτησης μεταξύ κρατικών και ιδιωτικών παραγόντων κυριαρχίας επί της πληροφορίας. Ο καλύτερος τρόπος να την κατανοήσουμε είναι υπό το πρίσμα αυτού που ο κοινωνιολόγος Μαξ Βέμπερ αποκαλούσε «εκλεκτική συγγένεια» η οποία γεννάται από την αμοιβαία έλξη που απορρέει από το κοινό νόημα, τα κοινά συμφέροντα και την ανταποδοτικότητα.[70]

Η εκλεκτική συγγένεια μεταξύ των κρατικών υπηρεσιών πληροφοριών και της νεόκοπης στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό Google άνθισε στον πυρετό των κρίσιμων περιστάσεων και μας έδωσε μια μοναδική ιστορική δυσγενεσία: *τον κατασκοπευτικό εξαιρετισμό*. Οι επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου μεταμόρφωσαν το κρατικό ενδιαφέρον για την Google, αφού μέσα σε λίγες ώρες πρακτικές που όδευαν προς τη νομική περιστολή γρήγορα αναπροσδιορίστηκαν ως μέτρα αναγκαία για την επιτυχία της αποστολής της ασφάλειας. Και οι δύο θεσμοί αποζητούσαν βεβαιότητα προβλέψεων και ήταν αποφασισμένοι να εκπληρώσουν αυτή τους την επιθυμία στους επιμέρους τομείς με κάθε κόστος. Αυτές οι εκλεκτικές συγγένειες συντηρούσαν τον κατασκοπευτικό εξαιρετισμό και συνέβαλαν στην ανάπτυξη του γόνιμου εδάφους όπου η μετάλλαξη που άκουγε στο όνομα κατασκοπευτικός καπιταλισμός θα γαλουχούνταν και θα ευδοκιμούσε.

Η εκλεκτική συγγένεια μεταξύ των κρατικών και των ιδιωτικών στόχων είχε καταστεί σαφής ήδη από το 2002, όταν ο πρώην σύμβουλος εθνικής ασφάλειας Τζον Ποϊντέξτερ (John Poindexter) εισηγήθηκε το πρόγραμμα Ολική Πληροφοριακή Επίγνωση (TIA) οραματιζόμενος κάτι που έμοιαζε με προσχέδιο των θεμελιωδών μηχανισμών συλλογής και ανάλυσης του συμπεριφορικού πλεονάσματος:

> Αν οι τρομοκρατικές οργανώσεις πρόκειται να σχεδιάσουν και να εκτελέσουν επιθέσεις εναντίον των Ηνωμένων Πολιτειών, οι άνθρωποί τους πρέπει να προβούν σε συναλλαγές οι οποίες θα αφήσουν το ηλεκτρονικό τους αποτύπωμα σε αυτόν τον χώρο διακίνησης πληροφοριών. [...] Εμείς θα πρέπει να μπορούμε να εντοπίζουμε αυτό το αποτύπωμα μέσα σε έναν ωκεανό αλλότριων αποτυπωμάτων. [...] Για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός οι συναφείς πληροφορίες που θα εξάγονται από αυτά τα δεδομένα θα πρέπει να είναι διαθέσιμες σε αποθηκευτικούς χώρους μεγάλης κλίμακας με προηγμένο σημασιολογικό περιεχόμενο προς ανάλυση.[71]

Όπως είχε διακηρύξει το 1997 ο τότε διευθυντής της CIA Τζορτζ Τένετ (George Tenet), αναφερόμενος στην επιτακτική ανάγκη κατάρτισης στις νέες τεχνολογίες που έρρεαν από τη Σίλικον Βάλεϊ, «Η CIA πρέπει να κολυμπήσει στη Σίλικον Βάλεϊ».[72] Εκεί, το 1999, εγκαινιάστηκε η In-Q-Tel, μια εταιρεία επιχειρηματικού κεφαλαίου χρηματοδοτούμενη από τη CIA, προορισμένη να γίνει δίαυλος προηγμένης τεχνολογίας. Η πρωτοβουλία ξεκίνησε ως ένα πείραμα της υπηρεσίας, αλλά μετά την 11η Σεπτεμβρίου μετατράπηκε σε κεφαλαιώδους σημασίας πηγή νέων δυνατοτήτων και σχέσεων, μεταξύ των οποίων και η Google. Σύμφωνα με τα γραφόμενα της *Mercury News* της Σίλικον Βάλεϊ, «Στους κόλπους της CIA υπάρχει τρομερή νέα βιασύνη ανεύρεσης τεχνολογίας η οποία θα μπορεί να διαχειριστεί όλο αυτόν τον άναρχο όγκο δεδομένων που περιφέρεται στο διαδίκτυο και αλλού. Η υπηρεσία δεν προλαβαίνει να εκπαιδεύει αναλυτές». Ο διευθύνων σύμβουλος της In-Q-Tel περιέγραψε τις κρατικές υπηρεσίες ως ευρισκόμενες «σε έξαψη» και σημείωσε πως «αυτή τη στιγμή βρισκόμαστε σε κατάσταση υπερδραστηριότητας».[73]

Ο κατασκοπευτικός εξαιρετισμός ευδοκίμησε εν μέσω αυτής της υπερδραστηριότητας. Το πρόγραμμα Ολικής Πληροφοριακής Επίγνωσης του Ποϊντέξτερ δεν κέρδισε την υποστήριξη του Κογκρέσου, ωστόσο μια ανάλυση του *MIT Technology Review* έδειξε πως πολλές από τις ανεκπλήρωτες αρμοδιότητες του TIA αντιλήφθηκαν σιωπηρά από την υπηρεσία Δράσης Προηγμένης Έρευνας και Ανάπτυξης (ARDA) του Πενταγώνου, η οποία το 2002 έλαβε 64 εκατομμύρια δολάρια για τη χρηματοδότηση ενός ερευνητικού προγράμματος «καινοτόμων μεθόδων αντικατασκοπείας κάνοντας χρήση τεράστιου όγκου δεδομένων». Το 2004 το Γενικό Λογιστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών αξιολόγησε 199 προγράμματα εξόρυξης δεδομένων από δεκάδες ομοσπονδιακές υπηρεσίες και περισσότερα από 120 προγράμματα ανεπτυγμένα με την προοπτική της συλλογής και της ανάλυσης προσωπικών δεδομένων και της πρόγνωσης της ατομικής συμπεριφοράς.[74] Το 2006 οι *New York Times* έγραψαν πως οι υπηρεσίες πληροφοριών, έχοντας στη διάθεσή τους ετήσιο προϋπολογισμό της τάξης των 40 δισ. δολαρίων, οργάνωναν τακτικές και μυστικές εξορμήσεις στη Σίλικον Βάλεϊ αναζητώντας να αγοράσουν νέες τεχνολογίες εξόρυξης δεδομένων και ανάλυσης.[75]

Οι υπηρεσίες εθνικής ασφάλειας αναζητούσαν τρόπους να επωφεληθούν από τις ραγδαία εξελισσόμενες δυνατότητες της Google και ταυτόχρονα να χρησιμοποιήσουν την εταιρεία για την περαιτέρω

αναβάθμιση, εμπορευματοποίηση και διάχυση τεχνολογιών ασφάλειας και παρακολούθησης με αποδεδειγμένη αντικατασκοπευτική αξία. Αφού η TIA δεν μπορούσε να εξελιχτεί και να ενταχθεί πλήρως στην Ουάσινγκτον, τμήματα του έργου της θα μπορούσαν να υπανατεθούν στη Σίλικον Βάλεϊ και στην προεξάρχουσα εταιρεία του στερεώματος της συλλογής πληροφοριών: στην Google. Έως τον Αύγουστο του 2003 η Google είχε αποκομίσει συμβόλαιο 2,07 εκατομμυρίων δολαρίων ώστε να εξοπλίσει την κρατική υπηρεσία με την τεχνολογία της μηχανής αναζήτησής της. Σύμφωνα με έγγραφα που αιτήθηκε και απέκτησε ο οργανισμός Consumer Watchdog υπό τον Νόμο περί Ελευθερίας της Πληροφόρησης, η NSA πλήρωσε την Google για «εξοπλισμό αναζήτησης ικανό να διαχειρίζεται έναν όγκο αναζήτησης δεκαπέντε εκατομμυρίων εγγράφων σε είκοσι τέσσερις γλώσσες». Η Google παρέτεινε δωρεάν τη διάρκεια των υπηρεσιών της για άλλο έναν χρόνο τον Απρίλιο του 2004.[76]

Ακόμη, το 2003 η Google άρχισε να προσαρμόζει τη μηχανή αναζήτησής της βάσει ειδικής σύμβασης με τη CIA για το Γραφείο Διαχείρισης της Intelink, «επιβλέποντας άκρως απόρρητα, απόρρητα και ευαίσθητα αλλά μη απόρρητα ενδοδίκτυα για λογαριασμό της CIA και άλλων μελών της Κοινότητας Υπηρεσιών Πληροφοριών».[77] Μείζονες υπηρεσίες χρησιμοποιούσαν τα συστήματα της Google για την υποστήριξη ενός εσωτερικού wiki ονόματι Intellipedia το οποίο έδινε τη δυνατότητα στους λειτουργούς διαφορετικών υπηρεσιών να μοιράζονται πληροφορίες μόλις αυτές απορροφούνταν από τα νέα συστήματα».[78] Το 2004 η Google αγόρασε την Keyhole, μια εταιρεία δορυφορικής χαρτογράφησης με ιδρυτή τον Τζον Χάνκι (John Hanke). Στην αγορά της είχε τη βασική επενδυτική υποστήριξη της In-Q-Tel, της εταιρείας επιχειρηματικού κεφαλαίου της CIA. Η Keyhole έμελλε να γίνει η ραχοκοκαλιά του Google Earth και ο Χάνκι ο ηγέτης του Google Maps, και κατά συνέπεια του αμφιλεγόμενου Street View Project. Το 2009 η Google Ventures και η In-Q-Tel επένδυσαν σε μια νεοφυή επιχείρηση με έδρα τη Βοστόνη. Η επιχείρηση αυτή ήταν η Recorded Future, η οποία παρακολουθεί σε πραγματικό χρόνο κάθε πτυχή του διαδικτύου προκειμένου να προβλέψει μελλοντικά γεγονότα. Το *Wired* ανέφερε πως ήταν η πρώτη φορά που η επενδυτική εταιρεία υπό την αιγίδα της CIA και η Google χρηματοδότησαν την ίδια νεοφυή επιχείρηση και πως και οι δύο εταιρείες εκπροσωπούνταν στο διοικητικό συμβούλιο της Recorded Future.[79]

Κατά τη δεκαετία μετά την 11η Σεπτεμβρίου ο κατασκοπευτικός

εξαιρετισμός –και η εκτίμηση της οποίας έχαιρε– εκφράστηκε και μέσω των μιμητών του, καθώς η NSA προσπάθησε να βαδίσει στα χνάρια της Google, αναπαράγοντας και εσωτερικοποιώντας τις δυνατότητες της εταιρείας σε ποικίλους τομείς. Το 2006 ο στρατηγός Κιθ Αλεξάντερ (Keith Alexander) σκιαγράφησε το όραμά του για ένα εργαλείο αναζήτησης ονόματι ICREACH, το οποίο «θα επέτρεπε την ανταλλαγή και την ανάλυση πρωτοφανούς όγκου μεταδεδομένων [...] μεταξύ της πληθώρας των γραφείων της Κοινότητας Υπηρεσιών Πληροφοριών». Ήδη το 2007 το πρόγραμμα έτρεχε δοκιμαστικά, εκτοξεύοντας τον αριθμό των διαμοιραζόμενων αρχείων επικοινωνίας από 50 δισεκατομμύρια σε περισσότερα από 850 δισεκατομμύρια. Το σύστημα ήταν σχεδιασμένο ώστε να διαθέτει μια διεπιφάνεια όμοια με τη μηχανή αναζήτησης της Google, δίνοντας τη δυνατότητα στους αναλυτές να εκτελούν αναζητήσεις αντιπαραβάλλοντας τα αποτελέσματα της διαλογής μεταδεδομένων με στόχο την εξόρυξη καίριου συμπεριφορικού πλεονάσματος για αναλύσεις από τις οποίες θα μπορούσαν να προκύψουν «κοινωνικά δίκτυα», «μοντέλα συμπεριφοράς», «συνήθειες» και εν γένει «προβλέψεις ως προς τη μελλοντική συμπεριφορά».[80] Το 2007 δύο αναλυτές της NSA συνέταξαν έναν οδηγό εσωτερικής εκπαίδευσης για την ανεύρεση πληροφοριών στο διαδίκτυο. Εκεί εκφραζόταν το έντονο ενδιαφέρον της εταιρείας για οτιδήποτε είχε να κάνει με τις μεθόδους της Google, περιλαμβάνοντας ένα λεπτομερές κεφάλαιο για την ανάλυση των επιμέρους συστατικών της Αναζήτησης και των «τεχνασμάτων» της Google τα οποία επέτρεπαν τον εντοπισμό πληροφοριών που δεν προορίζονται για δημόσια χρήση.[81]

Εκείνο το έτος οι εκλεκτικές συγγένειες που είχαν διαποτίσει το ενδιαφέρον της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών για την Google υπογραμμίστηκαν ακόμη μια φορά, όταν ο διευθυντής έρευνας και ειδικός σε θέματα τεχνητής νοημοσύνης της Google Πίτερ Νόρβιγκ (Peter Norvig) παραβρέθηκε σε συγκέντρωση του Pentagon Highlands Forum: μια κλειστή συνάθροιση δικτύωσης όπου αξιωματούχοι του στρατού και των υπηρεσιών πληροφοριών έρχονται σε επαφή με μέλη της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας, εκλεγμένους αξιωματούχους, κορυφαίους ακαδημαϊκούς, ανώτατα επιχειρηματικά στελέχη και εταιρείες άμυνας. Το 2001, σε ομιλία του στο Χάρβαρντ, ο διευθυντής του φόρουμ Ρίτσαρντ Ο'Νιλ (Richard O'Neill) το περιέγραψε ως μια «μηχανή ιδεών έργο της οποίας ήταν η διάθεση αυτών των ιδεών προς χρήση από σχεδιαστές πολιτικής καθώς και από ανθρώπους

δεξαμενών σκέψης».[82] Σκοπός του ήταν να λειτουργήσει ως γέφυρα μεταξύ του κράτους και των κορυφαίων εμπορικών εταιρειών, ιδιαίτερα αυτών της Σίλικον Βάλεϊ.[83] Σύμφωνα με μια εξαιρετικά λεπτομερή έκθεση του δημοσιογράφου ερευνητή Ναφίζ Αχμέντ (Nafeez Ahmed) στην οποία κάνει μνεία και η νομικός Μέρι Αν Φρανκς (Mary Anne Franks), το φόρουμ δρούσε ως πυλώνας και εκκολαπτήριο της ανάπτυξης της Google, ενώ ταυτόχρονα αποτελούσε και τη δύναμη η οποία συνέδεε και έφερνε σε επαφή το Πεντάγωνο, τις υπηρεσίες πληροφοριών και τη νεαρή εταιρεία: «Εξαρχής, η εκκόλαψη της Google εκ μέρους της κοινότητας υπηρεσιών πληροφοριών των Ηνωμένων Πολιτειών εκφράστηκε ως ένας συνδυασμός άμεσης χρηματοδότησης και ανεπίσημων δικτύων οικονομικής επιρροής, εναρμονισμένων, σε μεγάλο βαθμό, με τα συμφέροντα του Πενταγώνου».[84] Μια άλλη νομικός περιέγραψε τη «συνεργασία» μεταξύ της Google και της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών, ιδιαίτερα της NSA, ως κάτι «πρωτόγνωρο».[85]

Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών οι ακαδημαϊκοί παρατήρησαν την εντεινόμενη σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ των υπηρεσιών αντικατασκοπείας –οι οποίες απεχθάνονταν τους συνταγματικούς περιορισμούς στη χρήση των προνομίων τους– και των εταιρειών της Σίλικον Βάλεϊ.[86] Οι υπηρεσίες αποζητούσαν την απουσία νομικού πλαισίου που απολάμβανε μια εταιρεία όπως η Google. Το 2008, σε εργασία του με τίτλο "The Constitution in the National Surveillance State" (Το σύνταγμα στο εθνικό κράτος παρακολούθησης), ο καθηγητής νομικής Τζακ Μπάλκιν (Jack Balkin) παρατήρησε πως το σύνταγμα καταστέλλει την ανεξέλεγκτη ορμή των κυβερνητικών φορέων όσο αυτοί επιδιώκουν τους κατασκοπευτικούς στόχους τους, γεγονός που ωθεί την κυβέρνηση «να στραφεί σε ιδιωτικές επιχειρήσεις για τη συλλογή και την εξαγωγή πληροφοριών για λογαριασμό της».[87] Ο Μπάλκιν επισήμανε πως το Ανώτατο Δικαστήριο έχει επιβάλει ελάχιστους περιορισμούς όσον αφορά το απόρρητο των εταιρικών αρχείων και των πληροφοριών που το κοινό δίνει σε τρίτους. Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο συνήθως αποθηκεύεται σε ιδιωτικούς διακομιστές, γεγονός που καθιστά την προστασία του «από περιορισμένη έως ανύπαρκτη». Αυτή η απουσία νομοθεσίας έκανε τις ιδιωτικές εταιρείες ελκυστικούς συνεργάτες για κυβερνητικούς φορείς οι οποίοι περιορίζονταν από τα δημοκρατικά δεσμά.

Ο νομικός Τζον Μάικλς (Jon Michaels) υποστηρίζει πως η ανάγκη των κυβερνητικών φορέων να παρακάμψουν τη συνταγματική

επίβλεψη σε θέματα παρακολούθησης οδηγεί σε μυστικές συνεργασίες μεταξύ κράτους και ιδιωτών, οι οποίες «επισφραγίζονται με χειραψίες και όχι με νομικές διαδικασίες όπως εντάλματα έρευνας. Αυτές οι συνεργασίες ρυθμίζονται έτσι ώστε να παρακάμπτουν την επίβλεψη κι ενίοτε να αψηφούν τον νόμο».[88] Ο Μάικλς σημειώνει πως οι υπηρεσίες πληροφοριών διακρίνονται από μια ακατανίκητη έλξη προς τις ιδιόκτητες πηγές δεδομένων των εταιρειών· έλξη, μάλιστα, «η οποία σε κάποιες περιπτώσεις ανάγεται σε εξάρτηση».[89]

Οι παρατηρήσεις και των δύο νομικών επιβεβαιώθηκαν το 2010, όταν ο πρώην διευθυντής της NSA Μάικ ΜακΚόνελ (Mike McConnell) μας έδωσε με τη σειρά του μια ιδέα σε σχέση με τις εκλεκτικές συγγένειες μεταξύ της Google και της κοινότητας των υπηρεσιών πληροφοριών. Σε άρθρο του στη *Washington Post* ο ΜακΚόνελ ξεκαθάρισε πως η κατασκοπευτική δραστηριότητα της Google σε επίπεδο αλίευσης, συλλογής και ανάλυσης δεδομένων θεωρούνταν όχι μόνο δεδομένη αλλά και επιθυμητή. Εδώ τα σύνορα μεταξύ ιδιωτικού και κρατικού τομέα καταλύονται υπό το δυσβάσταχτο βάρος των νέων απειλών και των δυσθεώρητων απαιτήσεων σε ταχύτητα, οι οποίες αξιώνουν ικανοποίηση μέσα σε «χιλιοστά του δευτερολέπτου». Στο μέλλον που οραματίζεται ο ΜακΚόνελ υπάρχει μια «ατεμάχιστη» αυτοκρατορία παρακολούθησης στην οποία οι απαιτήσεις της αυτοσυντήρησης δεν αφήνουν περιθώρια για δημοκρατικές ανέσεις που συνεπάγονται χρονοβόρες θεσμικές διαδικασίες, συλλογή στοιχείων, εξασφάλιση ενταλμάτων και υπακοή στο γράμμα του νόμου. Ο ΜακΚόνελ επιμένει πως:

> Για να προστατευτεί η κρίσιμη υποδομή του έθνους [...] πρέπει να υπάρξει αποδοτική συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα προκειμένου να υφίσταται γρήγορη διακίνηση πληροφοριών μεταξύ κρατικής και ιδιωτικής σφαίρας, μεταξύ διαβαθμισμένου και αδιαβάθμητου χώρου. Οι πρόσφατες αναφορές για πιθανή συνεργασία Google και κυβέρνησης υποδηλώνουν το είδος των κοινών προσπαθειών και των προκλήσεων που ενδεχομένως θα δούμε στο μέλλον. [...] Τέτοιες συμφωνίες θα θολώσουν το τοπίο όσον αφορά τους παραδοσιακούς ρόλους του κρατικού και του ιδιωτικού τομέα. [...] Ο κυβερνοχώρος δεν γνωρίζει σύνορα και οι αμυντικές μας προσπάθειες θα πρέπει και αυτές να είναι ακερμάτιστες.[90]

Τους τελευταίους μήνες της κυβέρνησης Ομπάμα ο τότε υπουργός Άμυνας Ας Κάρτερ (Ash Carter) περιηγήθηκε στη Σίλικον Βάλεϊ

όπου ανακοίνωσε τη συγκρότηση ενός Συμβουλίου Αμυντικής Καινοτομίας, γεγονός που επισημοποιούσε τον δίαυλο μεταξύ των στελεχών των εταιρειών τεχνολογίας και του Υπουργείου Άμυνας. Στο νέο συμβούλιο ο Κάρτερ συμπεριέλαβε τον Έρικ Σμιτ, στον οποίο και ανέθεσε την επιλογή των υπόλοιπων μελών. Το *Wired* κατέληξε πως «Αυτή τη στιγμή η κυβέρνηση χρειάζεται τη Σίλικον Βάλεϊ περισσότερο από ποτέ, καθώς προσπαθεί να προστατευτεί από απειλές στον κυβερνοχώρο».[91] Αυτά τα γεγονότα αντανακλώνται ευκρινώς στη διεξοδική μελέτη της «μαζικής συλλογής» η οποία διεξήχθη από μια διεθνή ομάδα ακαδημαϊκών υπό την επιμέλεια του Φρεντ Κέιτ (Fred Cate) του Πανεπιστημίου της Ιντιάνα και του Τζέιμς Ντέμπσεϊ (James Dempsey) του Πανεπιστημίου του Μπέρκλεϊ. Οι Κέιτ και Ντέμπσεϊ επισημαίνουν την «επεκτατική συγκομιδή» προσωπικών δεδομένων στα χέρια των ιδιωτικών εταιρειών: «Είναι κατανοητό γιατί οι κυβερνήσεις επιθυμούν να αποκτήσουν πρόσβαση σε αυτά τα δεδομένα. [...] Ουσιαστικά, όλες οι κυβερνήσεις του κόσμου διεκδικούν την εξουσία η οποία θα επιβάλει στις εταιρείες την κοινοποίηση των δεδομένων που έχουν στην κατοχή τους».[92] Αν δεν είχε προηγηθεί ο κατασκοπευτικός εξαιρετισμός, ενδεχομένως αυτά τα δεδομένα να μην υπήρχαν καν, ή τουλάχιστον δεν θα διέθεταν τον ίδιο όγκο και την ίδια λεπτομέρεια.

Ο κατασκοπευτικός εξαιρετισμός βοήθησε στη χάραξη της εξελικτικής πορείας του καπιταλισμού της πληροφορίας δημιουργώντας ένα περιβάλλον στο οποίο οι εκκολαπτόμενες κατασκοπευτικές πρακτικές της Google έτυχαν θερμής υποδοχής και όχι αντίστασης. Για ακόμη μια φορά η ιστορία στερείται ομάδες ελέγχου, και έτσι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν ο καπιταλισμός της πληροφορίας θα είχε λάβει διαφορετική τροπή σε περίπτωση που δεν είχε προκύψει εκείνο το ξαφνικό ενδιαφέρον για τις δυνατότητες παρακολούθησης. Προς το παρόν φαίνεται πως μια απροσδόκητη συνέπεια αυτής της «εκλεκτικής συγγένειας» μεταξύ κρατικού και ιδιωτικού τομέα ήταν το ότι επιτράπηκε στις νεόκοπες πρακτικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού να ριζώσουν και να αναπτυχθούν συναντώντας ελάχιστα ρυθμιστικά ή νομοθετικά εμπόδια, αφαιρώντας έτσι τους όποιους δισταγμούς από τους νεαρούς ηγέτες της Google, οι οποίοι διεκδικούσαν το νομοθετικό κενό ως αναφαίρετο δικαίωμα και κάνοντας το ίδιο για το κράτος, το οποίο, με αδιόρατους τρόπους, τους χορήγησε αυτή την ελευθερία.

Οι ισχυρές εκλεκτικές συγγένειες ευνόησαν την πρόσβαση σε βέ-

βαια ενδεχόμενα ασχέτως τιμήματος – τίμημα το οποίο, καταπώς φαίνεται, περιλάμβανε και την οχύρωση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Εντέλει, δεν υπάρχει αμφιβολία πως οι ιστορικοί θα ανακαλύψουν τις λεπτομέρειες αυτών των σχέσεων και τους τρόπους με τους οποίους τα ευρήματα της Google στο πεδίο της συλλογής και της χρήσης του συμπεριφορικού πλεονάσματος παρέμειναν προστατευμένα από τον διεξοδικό έλεγχο, ως έναν βαθμό, υπό την προστασία αυτού του νέου περιβάλλοντος της στρατιωτικοποιημένης ζήτησης.

Στο νέο πλαίσιο της στρατιωτικής χρήσης ψηφιακές δυνατότητες οι οποίες κάποτε κινούνταν βάσει των αξιών ανταποδοτικότητας του κύκλου επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας πλέον έρρεαν απρόσκοπτα προς την κατασκόπευση. Τα όργανα της κατασκόπευσης ευδοκιμούσαν χωρίς την απειλή κυρώσεων, προσελκύοντας έτσι το κατασκοπευτικό κεφάλαιο. Τα έσοδα θα ακολουθούσαν. Η κατάσταση θυμίζει τη βιομηχανία των αυτοκινήτων, του χάλυβα και των εργαλειομηχανών στα μέσα του προηγούμενου αιώνα, όταν τα εργοστάσια λειτουργούσαν στη μέγιστη παραγωγική τους ικανότητα ώστε να αντεπεξέλθουν στις παραγγελίες του στρατού. Εντούτοις, τελικά, αυτό αποδείχτηκε πληγή και όχι ευλογία. Η στρατιωτική ζήτηση αλλοίωσε και κατέστειλε τη διαδικασία της καινοτομίας και απομάκρυνε τις εν λόγω εταιρείες από τους πελάτες τους στην κοινωνία. Έτσι, αυτές εκτέθηκαν στους ξένους ανταγωνιστές των τελών της δεκαετίας του 1970 και των αρχών αυτής του 1980 σε μια αγορά που όδευε προς την παγκοσμιοποίηση.[93]

Ομοίως, υπό τις συνθήκες του κατασκοπευτικού εξαιρετισμού οι ηγέτες της Google δεν ήταν υποχρεωμένοι να επιδοθούν στο κοπιώδες και ριψοκίνδυνο έργο της εφεύρεσης μιας μορφής αγοράς ανταποδοτικότητας βασισμένης στις αρχές της ανταλλαγής, από τη στιγμή που το κατασκοπευτικό μοντέλο ήταν τόσο προσοδοφόρο. Ποιος ο λόγος να ρισκάρουν να πειραματιστούν με πιο οργανικούς τρόπους αποκόμισης χρηματικών οφελών όταν οι διεργασίες κατασκόπευσης και εξόρυξης ήταν ασφαλείς από τον νόμο και απίστευτα κερδοφόρες; Τελικά, το ίδιο πράγμα άρχισαν να διερωτώνται και άλλες διαδικτυακές εταιρείες· όλες αντιμετώπιζαν τα ίδια διλήμματα. Όταν τα κατασκοπευτικά έσοδα έθεσαν τον πήχη για τους επενδυτές και τους αναλυτές της Γουόλ Στριτ, έγινε ακόμη πιο εύκολο για τις διαδικτυακές εταιρείες να ακολουθήσουν το ρεύμα. Από τότε κι έπειτα το δύσκολο ήταν να μην το ακολουθήσουν.

V. Οχυρώσεις

Γιατί άραγε τόσα χρόνια μετά τα γεγονότα που πυροδότησαν τη μανία για κυριαρχία επί της πληροφορίας ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός δρα ακόμη σχεδόν ανεμπόδιστα, ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες; Τα χρόνια που μεσολάβησαν γίναμε μάρτυρες του πολλαπλασιασμού των χιλιάδων θεσμικών γεγονότων τα οποία κανονικοποίησαν τις πρακτικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και τις έκαναν να μοιάζουν απαραίτητες και αναπόφευκτες: της ανακάλυψης του συμπεριφορικού πλεονάσματος, της τεράστιας συσσώρευσης κεφαλαίου και υλικού η οποία ακολούθησε, του πολλαπλασιασμού του εξοπλισμού και των υπηρεσιών, της συγχώνευσης της ροής δεδομένων και της εδραίωσης των αγορών συμπεριφορικής έκβασης.

Τούτο δεν σημαίνει πως θα πρέπει να υποπέσουμε σε πλάνη και να εκλάβουμε αυτή την ευδοκίμηση ως δείκτη της εγγενούς αξίας και της νομοτέλειας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Στα επόμενα κεφάλαια θα αποκαλύψουμε πολλούς επιπρόσθετους παράγοντες οι οποίοι συνέβαλαν σε αυτή την επιτυχία, όμως εδώ θα ήθελα να εστιάσω στις προληπτικές προσπάθειες της Google να χτίσει ένα οχυρό γύρω από τις εφοδιαστικές αλυσίδες της και να προστατέψει τη ροή πλεονάσματος από την όποια τριβή.

Παρόλο που πλέον πολλά στοιχεία αυτής της στρατηγικής οχύρωσης είναι καθ' όλα γνωστά, η σπουδαιότητά τους στο δικό μας αφήγημα έγκειται στο γεγονός πως καθένα από αυτά αποτελεί και μια πτυχή μιας πολυμέτωπης προσπάθειας απώθησης της ενδελεχούς εξέτασης βασικών δραστηριοτήτων, προκειμένου η ροή του συμπεριφορικού πλεονάσματος να διατηρηθεί ελεύθερη και ανεπηρέαστη από την κρατική παρέμβαση. Τέσσερις είναι οι τομείς τους οποίους η Google, και τελικά και άλλες εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, οχύρωσαν ώστε να προστατευτούν από την πολιτική παρέμβαση και την κριτική. Αυτό έγινε με: (1) Την επίδειξη των μοναδικών δυνατοτήτων της Google ως πηγής ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στον εκλογικό αγώνα. (2) Τον σκόπιμο συμψηφισμό κρατικών και ιδιωτικών συμφερόντων μέσα από τη σύναψη σχέσεων και την επιθετική άσκηση πολιτικής πίεσης. (3) Την ώσμωση προσωπικού που μετακινούνταν μεταξύ Google και κυβέρνησης Ομπάμα, και το οποίο ένωναν δεσμοί εκλεκτικής συγγένειας οι οποίοι αναπτύχθηκαν μεταξύ 2009 και 2016 – στα επτά κρίσιμα χρόνια της ανάπτυξης της Google. (4) Τη σκόπιμη εκστρατεία επιρροής της Google στο ακαδη-

μαϊκό έργο και στον ευρύτερο πολιτισμικό διάλογο, τομείς αποφασιστικής σημασίας για τη διαμόρφωση πολιτικής, για την κοινή γνώμη και για την πολιτική αντίληψη. Τα αποτελέσματα αυτών των τεσσάρων αμυντικών πεδίων συμβάλλουν στην κατανόηση του πώς η πραγματικότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού εδραιώθηκε και γιατί συνεχίζει να ανθίζει.

Σε πρώτη φάση η Google απέδειξε πως η ίδια προγνωστική γνώση που πήγαζε από το συμπεριφορικό πλεόνασμα και είχε κάνει πλούσιους τους επιχειρηματίες του χώρου μπορούσε να βοηθήσει υποψηφίους να κερδίζουν εκλογές. Για να τεκμηριώσει τα παραπάνω η Google ήταν διατεθειμένη να κάνει τα μαγικά της στο πυρετώδες σκηνικό της πολιτικής κούρσας του 21ου αιώνα, ξεκινώντας από την προεκλογική εκστρατεία του Μπαράκ Ομπάμα το 2008. Ο Σμιτ κατείχε ηγετικό ρόλο στην οργάνωση των ομάδων και στην καθοδήγηση της υλοποίησης εξαιρετικά προηγμένων στρατηγικών δεδομένων οι οποίες θα επισκίαζαν την παραδοσιακή πολιτική τέχνη με την επιστήμη της συμπεριφορικής πρόβλεψης.[94] Όντως, «Στα κεντρικά γραφεία της καμπάνιας του Ομπάμα στο Σικάγο [...] αναδιαμορφωνόταν ο χάρτης του εκλογικού σώματος όλων των κρίσιμων πολιτειών κάθε Σαββατοκύριακο. [...] Το προσωπικό μπορούσε να δει τον αντίκτυπο των γεγονότων από τις προβλεπόμενες συμπεριφορές και απόψεις όλων των ψηφοφόρων του έθνους».[95]

Έρευνα των Ντάνιελ Κράις (Daniel Kreiss) και Φίλιπ Χάουαρντ (Philip Howard), ακαδημαϊκών σε θέματα μέσων ενημέρωσης, υποδεικνύει πως το 2008 η προεκλογική εκστρατεία του Μπαράκ Ομπάμα συγκέντρωσε σεβαστό όγκο δεδομένων για πάνω από 250 εκατομμύρια Αμερικανούς. Μεταξύ των δεδομένων περιλαμβανόταν και «μια αχανής σειρά συμπεριφορικών και σχεσιακών δεδομένων τα οποία συλλέγονταν από τη χρήση του ιστότοπου της προεκλογικής εκστρατείας και από τρίτα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook...».[96] Ο δημοσιογράφος Σάσα Ίσενμπεργκ (Sasha Issenberg), ο οποίος κατέγραψε αυτές τις εξελίξεις στο βιβλίο του *The Victory Lab*, παραθέτει τα λεγόμενα ενός από τους πολιτικούς συμβούλους της εκστρατείας ο οποίος παρομοίασε την προγνωστική μοντελοποίηση με τα σύνεργα ενός μάντη: «Γνωρίζαμε ποιον [...] θα ψήφιζε ο κόσμος πριν καν αποφασίσουν οι ίδιοι».[97]

Ο Ομπάμα χρησιμοποίησε την εγγύτητά του με τον Σμιτ για να παγιώσει τη δημόσια εικόνα του ως του υποψηφίου της αλλαγής, πανέτοιμου να ανατρέψει το κατεστημένο στην Ουάσινγκτον.[98] Μετά τη

νίκη του Ομπάμα ο Σμιτ έγινε μέλος της Οικονομικής Συμβουλευτικής Επιτροπής Μετάβασης και εμφανίστηκε δίπλα στον Ομπάμα στην πρώτη μετεκλογική συνέντευξη τύπου.[99] Σύμφωνα με το *Politico*, «Η εικόνα και μόνο του Σμιτ καθώς στεκόταν δίπλα δίπλα με τα κορυφαία οικονομικά μυαλά του Ομπάμα ήταν αρκετή για να λούσει με κρύο ιδρώτα τους ανταγωνιστές της Google. "Το γεγονός αυτό γεμίζει τρόμο τη Microsoft", ανέφερε ένας Δημοκρατικός λομπίστας και γνώστης της βιομηχανίας. "Υπάρχει λόγος που ο κόσμος τρέμει την Google"».[100]

Ο ρόλος του Σμιτ στην εκλογή του προέδρου Ομπάμα ήταν απλώς το πρώτο κεφάλαιο μιας μακράς και περιβόητης πλέον σχέσης την οποία ορισμένοι έχουν περιγράψει ως «ιστορία αγάπης».[101] Φυσικά, ο Σμιτ ανέλαβε ακόμη πιο εξέχοντα ρόλο στην εκστρατεία επανεκλογής του 2012. Ηγήθηκε της χρηματοδότησης της εκστρατείας, πρωτοπόρησε με νέες τεχνικές και «επέβλεψε προσωπικά το σύστημα προσέλευσης ψηφοφόρων τη βραδιά των εκλογών».[102] Ο πολιτικός ανταποκριτής των *New York Times* Τζιμ Ράτενμπεργκ (Jim Rutenberg) έκανε έναν απολογισμό του καθοριστικού ρόλου των αναλυτών δεδομένων στην εκλογική νίκη του 2012 προσφέροντας μια γλαφυρή εικόνα της συλλογής και της ανάλυσης του συμπεριφορικού πλεονάσματος ως πολιτικής μεθοδολογίας. Οι άνθρωποι της προεκλογικής εκστρατείας γνώριζαν «το όνομα, τη διεύθυνση, τη φυλή, το φύλο και το εισόδημα κάθε αμφιταλαντευόμενου Αμερικανού ψηφοφόρου που έπρεπε να πειστεί να ψηφίσει Ομπάμα» και είχαν ανακαλύψει τον τρόπο ώστε να στοχεύουν με τις τηλεοπτικές διαφημίσεις αυτά τα άτομα. Ένα σημαντικό εύρημα ήταν ο «δείκτης προδιάθεσης», ο οποίος αποτιμούσε το πόσο εύκολα μπορούσε να πειστεί κάθε αναποφάσιστος ψηφοφόρος προκειμένου να ψηφίσει τον Δημοκρατικό υποψήφιο.[103]

Τα γεγονότα όσον αφορά το συμπεριφορικό πλεόνασμα και την προγνωστική του ισχύ αποτελούσαν επτασφράγιστο μυστικό στις προεκλογικές εκστρατείες του Ομπάμα· ακριβώς δηλαδή ό,τι συνέβαινε και με την Google, τη Facebook και άλλους φορείς πληροφοριακής κυριαρχίας. Όπως παρατήρησε και ο Ράτενμπεργκ, «Ο βαθμός στον οποίο η προεκλογική εκστρατεία χρησιμοποίησε τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα για να κοιτάξει μέσα στη ζωή των ανθρώπων και ο ανυπολόγιστος όγκος προσωπικών δεδομένων που ανέλυαν οι αχανείς διακομιστές παρέμειναν κατά μεγάλο μέρος τυλιγμένοι σε πέπλο μυστηρίου. Η μυστικότητα [...] εν μέρει χρησίμευε [...] στη διατήρηση

του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, αλλά, αναμφίβολα, υπήρχε και επειδή οι υπεύθυνοι της εκστρατείας ανησυχούσαν πως πρακτικές όπως η "εξόρυξη δεδομένων" και η "αναλυτική" ίσως έκαναν τους ψηφοφόρους να αισθανθούν άβολα».[104]

Σε δεύτερη φάση, και ενόψει των εκλογών του 2012, ο Έρικ Σμιτ, σε συνέντευξή του στη *Washington Post* το 2011, έμοιαζε να κομπάζει για μια άλλη στρατηγική οχύρωσης: Τα μέλη του κυβερνητικού επιτελείου είναι νέοι άνθρωποι – μπορούμε να συνεννοηθούμε μαζί τους. [...] Άρα εξαρτιόμαστε από αυτούς· και φυσικά έχουμε προσλάβει και πρώην μέλη. Όλοι γνωρίζονται μεταξύ τους. Κάπως έτσι δουλεύει το σύστημα».[105] Η πολιτική χρησιμότητα της Google άνοιξε τον δρόμο για τη δημιουργία ενός συνωστισμένου χώρου αμφίδρομης και ταχείας διέλευσης από και προς τα κέντρα εξουσίας της Ανατολικής και της Δυτικής Ακτής. Το Google Transparency Project ανέλυσε τη μετακίνηση προσωπικού μεταξύ της Googlesphere (της Google, των συνδεδεμένων εταιρειών, των δικηγορικών γραφείων και των λόμπι της εταιρείας) και της κυβέρνησης (συμπεριλαμβανομένου του Λευκού Οίκου, του Κογκρέσου, των κρατικών υπηρεσιών, των ομοσπονδιακών επιτροπών και των εθνικών πολιτικών εκστρατειών) κατά τη θητεία Ομπάμα. Η οργάνωση ανακάλυψε πως έως τον Απρίλιο του 2016 197 άτομα είχαν μετακινηθεί από την κυβέρνηση στην Googlesphere και 61 άτομα από την Googlesphere στην κυβέρνηση. Ανάμεσά τους 22 αξιωματούχοι του Λευκού Οίκου έπιασαν δουλειά στην Google και 31 στελέχη της Googlesphere εντάχθηκαν στο προσωπικό του Λευκού Οίκου ή σε ομοσπονδιακές συμβουλευτικές επιτροπές άμεσα σχετιζόμενες με την επιχειρηματική δραστηριότητα της εταιρείας.[106]

Τρίτον, η Google, για να εξασφαλίσει τα νώτα της, κατένειμε τη γενναιοδωρία της σε όλο το φάσμα του πολιτικού συστήματος. Το 2014, στο βιβλίο που έγραψαν από κοινού ο Έρικ Σμιτ και το επί σειράς ετών στέλεχος της Google Τζόναθαν Ρόζενμπεργκ (Jonathan Rosenberg), ο διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας αναπτύσσει με ζήλο την ιδέα ενός κράτους-κλίκας αξιωματούχων οι οποίοι συνωμοτούν για να αναστείλουν την αλλαγή, με την Google να βρίσκεται απέναντί τους: μια τυχάρπαστη εταιρεία, διασαλευτής της ειρήνης. Οι συγγραφείς εξέφρασαν την περιφρόνησή τους για τους πολιτικούς και τους λομπίστες γράφοντας πως «αυτή είναι η φυσιολογική τροχιά των πολιτικών, μιας και οι αξιωματούχοι συνήθως διαθέτουν πολύ περισσότερα χρήματα από τους διασαλευτές και είναι εξαιρετικά επιδέξιοι

στο να τα επενδύουν για την κάμψη της πολιτικής βούλησης οποιασδήποτε δημοκρατικής διακυβέρνησης».[107]

Το ίδιο έτος, και ενώ ο Σμιτ στηλίτευε τους αξιωματούχους και την πολιτική εξουσία τους, το λόμπι της Google ξόδεψε περισσότερα από κάθε άλλη εταιρεία – τουλάχιστον 17 εκατομμύρια δολάρια και σχεδόν τα διπλάσια απ' όσα διέθεσε ο κατασκοπευτικός της αντίπαλος, η Facebook. Στα λίγα χρόνια που ακολούθησαν, και με τον Λευκό Οίκο να αλλάζει χέρια, η Google συνέχισε στον ίδιο ρυθμό, ξοδεύοντας περισσότερα από κάθε άλλη εταιρεία. Το 2018 οι δαπάνες του λόμπι της Google ξεπέρασαν τα 18 εκατομμύρια δολάρια, με την εταιρεία να αποσοβεί τη θέσπιση νομοθεσίας απορρήτου και άλλες πρωτοβουλίες που θα μπορούσαν να σταθούν εμπόδιο στην ελεύθερη συλλογή και επεξεργασία του συμπεριφορικού πλεονάσματος. Επίσης, το λόμπι της Google ήταν το δεύτερο πλουσιότερο από τα εγγεγραμμένα λόμπι της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με πρώτο έναν όμιλο λόμπι που εκπροσωπούσε μια συνομοσπονδία ευρωπαϊκών επιχειρήσεων.[108]

Επιπροσθέτως, η εταιρεία έμαθε να ενορχηστρώνει εξεζητημένες προσπάθειες άσκησης πίεσης σε κρατικό επίπεδο, στημένες κατά κύριο λόγο ώστε να προβάλλουν αντίσταση στην εισήγηση όποιας νομοθεσίας ενισχύει το απόρρητο και περιορίζει τη δραστηριότητα συλλογής συμπεριφορικού πλεονάσματος. Για παράδειγμα, η Google κέρδισε το δικαίωμα να θέσει σε κυκλοφορία τα αυτόνομα αυτοκίνητά της –τα οποία αναμένεται να γίνουν σημαντικό κομμάτι της αλυσίδας εφοδιασμού– όταν στρατολόγησε αξιωματούχους της κυβέρνησης Ομπάμα προκειμένου να ασκήσουν πολιτική πίεση στις κανονιστικές αρχές για την ψήφιση νευραλγικής νομοθεσίας.[109] Αυτή τη στιγμή τόσο η Google όσο και η Facebook ηγούνται επιθετικών εκστρατειών άσκησης πολιτικής πίεσης σε κρατικό επίπεδο με στόχο την απώθηση ή την εξασθένιση νομοθετημάτων που άπτονται των βιομετρικών δεδομένων και προστατεύουν το απόρρητο. Όπως το έθεσε ένας ρεπόρτερ, «θέλουν το κορμί σου».[110]

Στον τέταρτο τομέα οχύρωσης η εταιρεία έμαθε να διεισδύει και να επιδρά στην ακαδημαϊκή έρευνα και στην προάσπιση της κοινωνίας των πολιτών με τρόπους που άμβλυναν ή και σε ορισμένες περιπτώσεις αναιρούσαν τον έλεγχο των πρακτικών της. Η *Washington Post* περιγράφει την Google ως «μετρ της επιρροής στην Ουάσινγκτον» και σημειώνει τη διακριτικότητα με την οποία η εταιρεία συλλαμβάνει και υλοποιεί την εξελικτική της πορεία. Ο Σμιτ είχε ενεργό ρόλο

και σε αυτόν τον τομέα. Κατέχοντας ήδη μια θέση στο διοικητικό συμβούλιο του New America Foundation, μιας δεξαμενής σκέψης δημόσιας πολιτικής η οποία επέδρασε στη διαμόρφωση της προσέγγισης των οικονομικών ζητημάτων από την κυβέρνηση Ομπάμα, έγινε πρόεδρος του ιδρύματος το 2013 με προσωπική δωρεά του ενός εκατομμυρίου δολαρίων, ποσό που αποτελούσε σεβαστό ποσοστό του προϋπολογισμού των 12,9 εκατομμυρίων δολαρίων εκείνου του έτους. Από το 1999 έως το 2016, οπότε και ο Σμιτ εγκατέλειψε το διοικητικό συμβούλιο, το ίδρυμα έλαβε αθροιστικά 21 εκατομμύρια δολάρια από την Google, τον Σμιτ και το ίδρυμα της οικογένειας Σμιτ.[111]

Η *Washington Post* εξέδωσε μια αναλυτική έκθεση του σχολαστικού έργου της Google σε αυτόν τον τέταρτο τομέα. Το έργο αυτό διαφαίνεται στην παρασκηνιακή ίντριγκα που συνόδευε τρία ακαδημαϊκά συνέδρια με θέμα τον ανταγωνισμό στη διαδικτυακή αναζήτηση. Τα συνέδρια διοργανώθηκαν από το Κέντρο Νομικής και Οικονομικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου George Mason, ένα ακαδημαϊκό κέντρο «προσανατολισμένο στις αρχές της ελεύθερης αγοράς» το οποίο είχε λάβει σημαντική χρηματοδότηση από την Google.[112] Τα συνέδρια έλαβαν χώρα το 2012, την ίδια χρονική περίοδο που η Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου διερευνούσε την υπόθεση των μονοπωλιακών πρακτικών της Google. Οι ρεπόρτερ ανακάλυψαν πως μέλη του επιτελείου της εταιρείας συνεργάστηκαν στενά με το κέντρο, επιλέγοντας ομιλητές και συμμετέχοντες ευνοϊκά διακείμενους στην Google, πολλοί από τους οποίους εργάζονταν στην εταιρεία. Στις πρωτοβουλίες τους περιλαμβανόταν «η αποστολή ενός λεπτομερούς καταλόγου στο προσωπικό του κέντρου με καταχωρισμένα μέλη του Κογκρέσου, επιτρόπους της FTC και ανώτερους αξιωματούχους του Υπουργείου Δικαιοσύνης και της Γενικής Εισαγγελικής Αρχής της πολιτείας». Οι ρεπόρτερ παρατήρησαν πως στα πάνελ του συνεδρίου κυριαρχούσαν αριθμητικά «εξέχοντες ειδικοί του τεχνολογικού τομέα και νομικοί εμπειρογνώμονες» οι οποίοι απέρριπταν ευθαρσώς την ανάγκη επιβολής κυβερνητικών κυρώσεων εναντίον της Google, «προβάλλοντας τα επιχειρήματά τους πριν από τους ίδιους τους εκπροσώπους των κανονιστικών αρχών που εν μέρει θα έκριναν την τύχη της εταιρείας». Πολλοί από τους συμμετέχοντες δεν γνώριζαν την ανάμειξη της Google στον προσχεδιασμό των συναντήσεων, επειδή τα επιτελεία της εταιρείας και του κέντρου είχαν συμφωνήσει να αποκρύψουν την παρασκηνιακή παρέμβασή της.[113]

Απ' ό,τι φαίνεται, η διερεύνηση των πιθανών μονοπωλιακών

πρακτικών της Google από την FTC είχε εντείνει τους φόβους του ρυθμιστικού φάσματος στη δραστηριότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Εκείνο το έτος οι ενέργειες παροχής επιχορηγήσεων με αποδέκτες οργανισμούς της κοινωνίας των πολιτών έλαβαν δραματική τροπή. Σύμφωνα με την έκθεση της διερευνητικής εξέτασης του Κέντρου Μέσων και Δημοκρατίας με τίτλο «Η γκουγκλοποίηση της Ακροδεξιάς», η λίστα των ευεργετηθέντων από τις επιχορηγήσεις της Google το 2012 περιλάμβανε μια νέα ομάδα αντικυβερνητικών οργανώσεων γνωστών για την εναντίωσή τους στην κρατική παρέμβαση και στη φορολογία, και περιβόητων αρνητών της κλιματικής αλλαγής. Ανάμεσά τους βρίσκονταν οργανισμοί όπως ο Americans for Tax Reform του Γκρόβερ Νόρκουιστ (Grover Norquist), ο Heritage Action, με χορηγούς όπως οι αδερφοί Κοχ (Koch), και άλλοι οργανισμοί κατά της κρατικής παρέμβασης, όπως ο Federalist Society και το Cato Institute.[114] Επίσης, η εταιρεία αναγνώρισε σιωπηρά τη συμμετοχή της στον ALEC, έναν οργανισμό με γνωστή δράση ως εταιρικό λόμπι και επίσης γνωστές απόψεις ενάντια στη νομοθεσία περιορισμού της οπλοκατοχής και των εκπομπών αερίων· στο βιογραφικό του οργανισμού περιλαμβάνεται επίσης η υποστήριξη τακτικών καταστολής του δικαιώματος ψήφου, των φοροελαφρύνσεων για την καπνοβιομηχανία και άλλων ακροδεξιών σκοπών.[115] Εν τω μεταξύ, η λίστα των Πολιτικών Εταίρων της Google για το 2014 περιλάμβανε άτομα από ποικίλους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς οι οποίοι θα περίμενε κανείς πως θα ηγούνταν του αγώνα κατά της συσσώρευσης πληροφορίας και εξουσίας της εταιρείας – οργανισμοί όπως το Center for Democracy and Technology, το Electronic Frontier Foundation, το Future of Privacy Forum, το National Consumers League, το Citizen Lab και το Asociación por los Derechos Civiles.[116]

Τον Ιούλιο του 2017 η *Wall Street Journal* έγραψε πως από το 2009 η Google επιδιώκει ενεργά τη χρηματοδότηση πανεπιστημιακών καθηγητών για έρευνα και σύνταξη εγγράφων πολιτικής που ενισχύουν τις θέσεις της εταιρείας σε θέματα νομοθεσίας, ρύθμισης, ανταγωνισμού, ευρεσιτεχνιών κτλ.[117] Σε πολλές περιπτώσεις η Google επενέβη στα εν λόγω έγγραφα πριν από την έκδοσή τους και ορισμένοι από τους συγγραφείς κράτησαν κρυφή τη χρηματική συμβολή της εταιρείας. Παρόλο που η Google δήλωσε δημοσίως πως «τα χρήματα χορηγούνταν άνευ δεσμεύσεων», μια άλλη υπόθεση του 2017 ήρθε να διαψεύσει αυτόν τον ισχυρισμό. Εκείνο το καλοκαίρι ο Μπάρι Λιν (Barry Lynn), ένας από τους επιφανέστερους ακαδημαϊκούς του New

America Foundation και εμπειρογνώμονας σε θέματα ψηφιακού μονοπωλίου, ανάρτησε μια ανακοίνωση όπου εγκωμίαζε την ιστορική απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να επιβάλει πρόστιμο 2,7 δισ. δολαρίων στην Google έπειτα από πολυετή διερεύνηση των μονοπωλιακών πρακτικών της εταιρείας. Σύμφωνα με τους *New York Times* και κατά τα λεγόμενα του ίδιου του Λιν, ο διευθυντής του New America Foundation υπέκυψε στην πίεση του Σμιτ και απέλυσε τον Λιν καθώς και τη δεκαμελή ομάδα ερευνητών ονόματι Open Markets της οποίας ήταν επικεφαλής. «Η Google ξοδεύει ακατάσχετα χρήματα στην Ουάσινγκτον και στις Βρυξέλες ώστε έπειτα να μπορεί να κινεί τα νήματα», είπε ο Λιν στους *New York Times*. «Αυτή τη στιγμή οι άνθρωποι τρέμουν την Google». Οι ανταποκριτές αναφέρουν πως «το σφιχτό και πολυδαίδαλο» καθεστώς άσκησης επιρροής της Google ξεπερνά εκείνο οποιασδήποτε άλλης αμερικανικής εταιρείας.

Έχοντας την Google ως μπροστάρη, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός διεύρυνε αφάνταστα τη δυναμική της αγοράς μαθαίνοντας πώς να απαλλοτριώνει τον ανθρώπινο βίο και να τον μεταφράζει σε πολυπόθητες συμπεριφορικές προβλέψεις. Η Google και το ευρύτερο κατασκοπευτικό εγχείρημα γεννήθηκαν, βρήκαν καταφύγιο, έλαβαν ώθηση και πέτυχαν στις ιστορικές συνθήκες της εποχής τους – στις ανάγκες της δεύτερης νεωτερικότητας, στη νεοφιλελεύθερη παρακαταθήκη και στη ρεαλπολιτίκ του κατασκοπευτικού εξαιρετισμού. Τον ίδιο στόχο, όμως, εξυπηρέτησαν και οι δικές τους οχυρώσεις, οι οποίες σχεδιάστηκαν ακριβώς με τον σκοπό της προστασίας της δραστηριότητας των εφοδιαστικών αλυσίδων από τον διεξοδικό έλεγχο της πολιτικής και της πολιτιστικής μέγγενης.

Η ικανότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού να κρατά τη δημοκρατία σε απόσταση ασφαλείας οδήγησε στα παρακάτω ψυχρά γεγονότα: Δύο άντρες της Google οι οποίοι δεν αρέσκονται στη νομιμότητα της ψήφου, στη δημοκρατική επίβλεψη και στις απαιτήσεις της από κοινού με τους μετόχους εταιρικής διακυβέρνησης ασκούν τον έλεγχο της οργάνωσης και της παρουσίασης της παγκόσμιας πληροφορίας. Ένας άντρας στη Facebook ο οποίος δεν αρέσκεται στη νομιμότητα της ψήφου, στη δημοκρατική επίβλεψη και στις απαιτήσεις της από κοινού με τους μετόχους εταιρικής διακυβέρνησης ασκεί τον έλεγχο των διογκούμενων οικουμενικών μέσων κοινωνικής σύνδεσης και των πληροφοριών που αθέατες διαρρέουν σε αυτό το δίκτυο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΝΤΕ

Η ΩΡΙΜΑΝΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ: ΑΠΑΓΩΓΗ, ΜΟΝΟΠΩΛΙΟ, ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Λέξεις σαν την Ειρήνη, την Αγάπη,
του συνετού, του ευεργετικού του λόγου υλικά
λεκιάστηκαν, μαγαρίστηκαν, εκφυλίστηκαν
σαν μια φριχτή μηχανική στριγκλιά

Γ. Χ. Ονγεν
«Γνωρίσαμε κι εμείς χρυσούς καιρούς»

Ι. Η επιταγή της εξόρυξης

«Η ύστατη φιλοδοξία μας είναι να μεταμορφώσουμε ολόκληρη την εμπειρία της Google και να την κάνουμε υπέροχα απλή, *σχεδόν μαγικά αυτόματη, επειδή καταλαβαίνουμε τι θέλετε* και μπορούμε να σας το προσφέρουμε ακαριαία», είχε πει ο Λάρι Πέιτζ.[1] Στην κούρσα για την εκπλήρωση αυτής της φιλοδοξίας η επιταγή της εξόρυξης γεννά μια αδυσώπητη ανάγκη για κλίμακα στις δραστηριότητες εφοδιασμού. Στο κυνήγι για συμπεριφορικό πλεόνασμα δεν μπορούν να υπάρξουν όρια που θα περιστέλλουν την κλίμακα· καμία επικράτεια δεν είναι ασφαλής από τη λεηλασία. Η διεκδίκηση των δικαιωμάτων λήψης αποφάσεων επί της απαλλοτρίωσης του ανθρώπινου βίου, η μετάφραση αυτού σε δεδομένα και οι χρήσεις αυτών των δεδομένων είναι παραπροϊόντα της ίδιας διαδικασίας, αχώριστα όπως η σκιά της. Έτσι εξηγείται γιατί οι εφοδιαστικές αλυσίδες της Google ξεκίνησαν με την Αναζήτηση, αλλά σταθερά διευρύνθηκαν και συμπεριέλαβαν νέες και ακόμη πιο μεγαλεπήβολες επικράτειες μακριά από το σύμπαν των κλικ και των αναζητήσεων. Τα αποθέματα συμπεριφορικού πλεονάσματος της Google αφομοιώνουν πλέον τα πάντα στο διαδικτυακό περιβάλλον: αναζητήσεις, ηλεκτρονική αλληλογραφία, κείμενα, φωτογραφίες, τραγούδια, μηνύματα, βίντεο, τοποθεσίες, μοτίβα

επικοινωνίας, νοοτροπίες, προτιμήσεις, ενδιαφέροντα, πρόσωπα, συναισθήματα, ασθένειες, κοινωνικά δίκτυα, αγορές κτλ. Κάθε στιγμή υφαίνεται και μια νέα ήπειρος συμπεριφορικού πλεονάσματος, συντίθεται από τα εικονικά νήματα της καθημερινής μας ζωής καθώς αυτή προσκρούει με την Google, τη Facebook και εν γένει με κάθε πτυχή μιας διαδικτυακής αρχιτεκτονικής βασισμένης στη μεσολάβηση των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Όντως, υπό την καθοδήγηση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού η οικουμενική εμβέλεια της μεσολάβησης των υπολογιστών επαναπροσδιορίζεται ως *αρχιτεκτονική εξόρυξης*.

Αυτή η διαδικασία γεννήθηκε στο διαδίκτυο, όμως τελικά εξαπλώθηκε και στον πραγματικό κόσμο, κάτι που θα εξετάσουμε προσεκτικότερα στο Δεύτερο Μέρος. Αφού η Google είναι εταιρεία υπηρεσιών αναζήτησης, γιατί επενδύει σε εξοπλισμό έξυπνου σπιτιού, σε προσαρτώμενες συσκευές και σε αυτόνομα αυτοκίνητα; Αφού το Facebook είναι μέσο κοινωνικής δικτύωσης, γιατί αναπτύσσει drone και εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας; Παρόλο που ορισμένες φορές τούτη η ποικιλομορφία σαστίζει τον παρατηρητή, σε γενικές γραμμές αυτή χαιρετίζεται ως επενδυτική διορατικότητα: ένα μεγαλόπνοο στοίχημα σε ένα μελλοντικό όραμα. Στην πραγματικότητα, όμως, δραστηριότητες οι οποίες μοιάζουν ετερόκλητες ή ακόμη και ασύνδετες –πάρεργα διεσπαρμένα σε ένα τυχαίο σύνολο βιομηχανιών και πρωτοβουλιών– έχουν έναν κοινό παρονομαστή και εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό: τη συλλογή συμπεριφορικού πλεονάσματος. Καθεμία από αυτές τις ενιαίες δραστηριότητες ενσαρκώνεται από μια ελαφρώς διαφορετική διάταξη υλικού, λογισμικού, αλγόριθμων, αισθητήρων και συνδεσιμότητας, ώστε τελικά να δίνει την εντύπωση αυτοκινήτου, μπλούζας, κινητού τηλεφώνου, βιβλίου, βίντεο, ρομπότ, τσιπ, drone, κάμερας, κερατοειδούς χιτώνα, δέντρου, τηλεόρασης, ρολογιού, νανορομπότ, εντερικής χλωρίδας ή οποιασδήποτε άλλη διαδικτυακής υπηρεσίας· όμως, ο σκοπός παραμένει ο ίδιος: η συλλογή συμπεριφορικού πλεονάσματος.

Η Google αλλάζει συνεχώς μορφή, ωστόσο κάθε της μορφή υποθάλπει τον ίδιο στόχο: την αναζήτηση και τη συλλογή πρώτης ύλης. *Καλό μου, μπες στο αυτοκίνητό μου. Μίλα στο τηλέφωνό μου. Φόρα το μπλουζάκι μου. Χρησιμοποίησε τον χάρτη μου.* Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ο ετερόκλητος χείμαρρος των δημιουργικών μορφών είναι απλώς ένας αντιπερισπασμός από το βασικό πεδίο δράσης· το σημείο όπου εκτυλίσσεται η συνεχής διεύρυνση της αρχιτεκτονικής εξόρυξης για την απόκτηση πρώτων υλών σε κλίμακα και την τροφοδότη-

ση μιας ακριβής διαδικασίας παραγωγής η οποία δημιουργεί προϊόντα πρόγνωσης προορισμένα να προσελκύσουν περισσότερους πιστούς πελάτες. Όταν το 2008 ρώτησαν τον Έρικ Σμιτ, τότε διευθύνοντα σύμβουλο της εταιρείας, γιατί η Google διέθετε 150 «προϊόντα», εκείνος απάντησε: «Αυτό μπορεί να διατυπωθεί ως κριτική, αλλά μπορεί να χαρακτηριστεί και τακτική. Στόχος της εταιρείας είναι η ικανοποίηση του πελάτη. Θα πρέπει να σκεφτόμαστε την Google ως ένα προϊόν: ικανοποίηση του πελάτη».[2] Βεβαίως, οι πελάτες της Google είναι οι διαφημιζόμενες ανά τον κόσμο εταιρείες και όσοι άλλοι πληρώνουν για τις προβλέψεις της. Κατά συνέπεια, η «ικανοποίηση του πελάτη» ισοδυναμεί με το κυρίαρχο μερίδιο αγοράς που διαθέτει η Google στις προσοδοφόρες αγορές συμπεριφορικής έκβασης, το οποίο τροφοδοτείται από μια συνεχώς διογκούμενη αρχιτεκτονική εξόρυξης.

Παρόλο που κατασκευάζονται και δοκιμάζονται διαρκώς νέες οδοί εφοδιασμού, μερικές μόνο από αυτές μπαίνουν τελικά σε λειτουργία. Οι αξιόπιστες οδοί παραγωγής κλίμακας –όπως το λειτουργικό Android και το Gmail– εξελίσσονται και καθιερώνονται. Οι υπόλοιπες κονιορτοποιούνται ή τροποποιούνται. Αν μια οδός είναι φραγμένη, ακολουθείται κάποια άλλη. Οι επιτυχημένες οδοί εφοδιασμού έχουν διπλό ρόλο, αφού αφενός δρουν ως καμβάδες για στοχευμένη διαφήμιση, διευρύνοντας την εμβέλεια των αγορών συμπεριφορικής έκβασης, και αφετέρου αλληλεπιδρούν με τους χρήστες με τρόπο που αποφέρει μεγαλύτερο συμπεριφορικό πλεόνασμα. Πάντα θα υφίσταται μια κυλιόμενη ροή οδών εφοδιασμού, εντούτοις κάθε έκφανσή τους διαθέτει την ίδια λειτουργική αποστολή: τη συλλογή συμπεριφορικού πλεονάσματος και την αγορά δικαιωμάτων λήψης αποφάσεων. Όπως συμβαίνει με ένα ποτάμι που κυλά προς τη θάλασσα, αν μια οδός είναι φραγμένη, ακολουθείται κάποια άλλη.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρακολουθήσουμε τις συνέπειες της επιταγής εξόρυξης καθώς αυτή κινητοποιεί την εξέλιξη της νέας μορφής αγοράς και την ανταγωνιστική δυναμική της. Η εν λόγω επιταγή προάγει τη δραστηριότητα εφοδιασμού συμπεριφορικού πλεονάσματος δίνοντάς της καθοριστικό ρόλο σε κάθε πτυχή του εγχειρήματος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Αυτό ξεκινά από μια συνεχή παρέλαση τεχνολογικών καινοτομιών με στόχο την αποκλειστική εξασφάλιση των πρώτων υλών. Αυτή η εξασφάλιση δεν είναι απλώς ένα τεχνολογικό επίτευγμα. Η αειφόρος απαλλοτρίωση απαιτεί ένα επιδέξια ενορχηστρωμένο και προσεκτικά συντονισμένο αμάλγαμα πολιτικών, επικοινωνιακών, διοικητικών, νομικών και υλικών στρα-

τηγικών που διεκδικούν με θράσος αξιώσεις σε νέες επικράτειες και τις υπερασπίζονται ακούραστα. Η επιτυχία αυτών των στρατηγικών, αρχικά στην Google και αργότερα και στη Facebook, απέδειξε τόσο την εφαρμοσιμότητά τους όσο και τα οφέλη τους, προσελκύοντας νέους ανταγωνιστές σε έναν ολοένα πιο ανελέητο κύκλο απαγωγής του ανθρώπινου βίου, αποκλειστικής εξασφάλισης αποθέματος συμπεριφορικού πλεονάσματος και κλίματος ανταγωνισμού στους κόλπους των νέων αγορών συμπεριφορικής έκβασης.

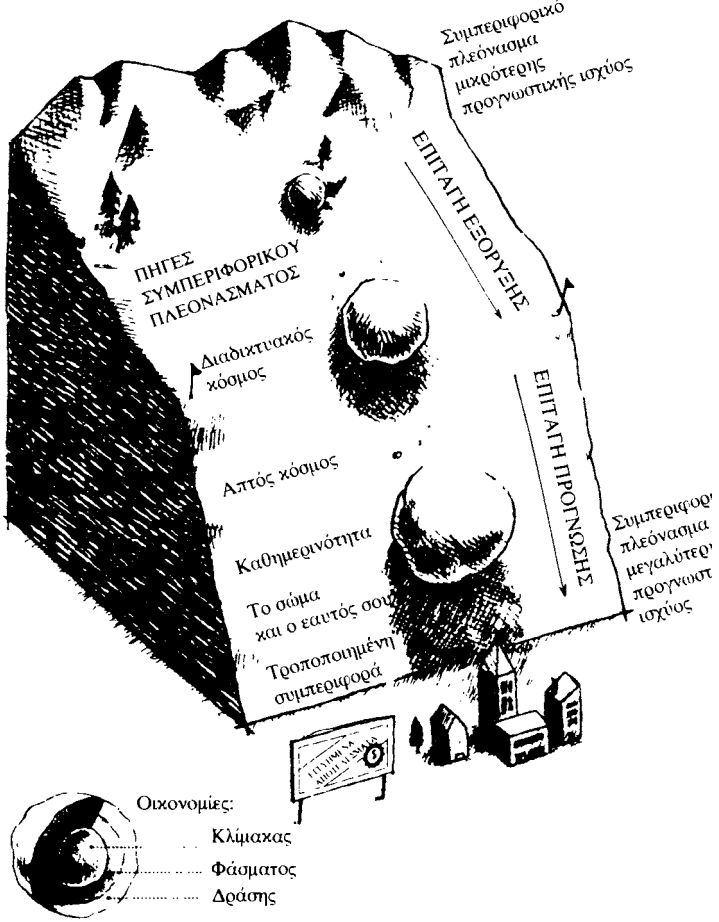
II. Αποκλειστικότητα

Η ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος την περίοδο 2001-2002 σήμαινε πως η Αναζήτηση της Google θα ήταν η πρώτη «υπηρεσία» της εταιρείας η οποία θα αναδιαμορφωνόταν ως οδός εφοδιασμού. Οι παρελκόμενες μεταβολές στους μηχανισμούς της Αναζήτησης ήταν σχεδόν αδύνατο να χωρέσουν στη φαντασία του κοινού, πόσο μάλλον να εντοπιστούν. Όταν το 2010 ο Μπέντζαμιν Έντελμαν (Benjamin Edelman), της Σχολής Διοίκησης Επιχειρήσεων του Χάρβαρντ, ερεύνησε αυτούς τους κρυμμένους μηχανισμούς, ανακάλυψε πως η επιλογή «βελτιωμένες λειτουργίες» ενός προϊόντος ονόματι Γραμμή Εργαλείων Google –μια επέκταση για τον Internet Explorer της Microsoft η οποία επιτρέπει στους χρήστες να κάνουν αναζήτηση χωρίς να μεταβούν στο google.com– μεταδίδει στην εταιρεία «τον πλήρη URL κάθε επισκεπτόμενης ιστοσελίδας, συμπεριλαμβανομένων αναζητήσεων σε ανταγωνιστικές μηχανές αναζήτησης». Ο Έντελμαν ανακάλυψε πως ήταν «εντυπωσιακά εύκολο» να ενεργοποιήσεις αυτή την επιλογή, αλλά αδύνατο να την απενεργοποιήσεις.

Ακόμη και όταν ο χρήστης έκανε τις απαραίτητες επιλογές ώστε να απενεργοποιήσει τη γραμμή εργαλείων, και ασχέτως αν εκείνη φαινόταν απενεργοποιημένη, αφού πλέον εξαφανιζόταν από την οθόνη, η γραμμή εργαλείων συνέχιζε να παρακολουθεί την περιηγητική συμπεριφορά του χρήστη.[3] Η Google πλέον φιλοξενεί «τρισεκατομμύρια» αναζητήσεις ετησίως και η ποικιλία των μηχανισμών παρακολούθησης που σχετίζονται με την Αναζήτηση σε συνδυασμό με το σφιχτοδεμένο και σχεδόν αναπόδραστο σύστημα cookies (στοιχειώδεις μονάδες κώδικα παρακολούθησης που εγκαθίστανται στον υπολογιστή) εξασφαλίζουν τεράστιες οικονομίες κλίμακας οι οποίες συνιστούν το υπόβαθρο της δραστηριότητας εφοδιασμού της Google.[4]

Σχήμα 3: *Η δυναμική της συσσώρευσης συμπεριφορικού πλεονάσματος*

Η θεμελιώδης κινητήρια δύναμη του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι η συσσώρευση νέων πηγών συμπεριφορικού πλεονάσματος που θα διαθέτουν μεγαλύτερη προγνωστική ισχύ. Στόχος είναι η πραγματοποίηση προβλέψεων στη σφαίρα της πραγματικής ζωής, οι οποίες θα προσεγγίζουν τη βεβαιότητα. Η εξόρυξη ξεκινά στο διαδίκτυο, αλλά η επιταγή πρόγνωσης αυξάνει την ορμή, οδηγώντας την εξόρυξη προς νέες πηγές στον πραγματικό κόσμο.

Το 2015 ο Τιμ Γου (Tim Wu), νομικός εμπειρογνώμονας σε θέματα διαδικτύου, συνεργάστηκε με τον Μάικλ Λούκα (Michael Luca) της Σχολής Διοίκησης Επιχειρήσεων του Χάρβαρντ και με επιστήμονες δεδομένων του Yelp προκειμένου να διερευνήσει τους ενσωματωμένους κρυφούς μηχανισμούς της Αναζήτησης της Google, οι οποίοι, βάσει της δικής μας οπτικής, λειτουργούν με σκοπό την επέκταση καίριων δραστηριοτήτων εφοδιασμού. Η ομάδα ανακάλυψε πως η Google αλλοίωνε συστηματικά τα αποτελέσματα της Αναζήτησης ευνοώντας το δικό της περιεχόμενο και τα «κατάντη προϊόντα» της:

> Με τον καιρό η Google άρχισε να αναπτύσσει δικό της περιεχόμενο, όπως για παράδειγμα δικά της αποτελέσματα τιμών προϊόντων και δικές της κριτικές για τοπικές επιχειρήσεις. [...] Η Google δρα ως μηχανή αναζήτησης αλλά και ως πάροχος περιεχομένου. Για να επωφεληθεί της κυριαρχίας της στον τομέα της Αναζήτησης και να προωθήσει το δικό της περιεχόμενο η Google δημιούργησε μια λειτουργία ονόματι "universal search" (καθολική αναζήτηση), μέσω της οποίας απέκλεισε σκοπίμως ανταγωνιστές με αντίστοιχο περιεχόμενο, εμφανίζοντας μόνο το δικό της.[5]

Οι ασταμάτητες απαιτήσεις πλεονάσματος σε κλίμακα προμηνύουν μια εταιρική συμπεριφορά η οποία κλίνει προς την αποκλειστικότητα. Επειδή η Αναζήτηση είναι ο θεμέλιος λίθος των δραστηριοτήτων εφοδιασμού της Google, η εταιρεία έχει πολλαπλά κίνητρα για να προσελκύσει χρήστες στη δική της πλατφόρμα αναζήτησης, στο δικό της περιεχόμενο και στις δικές της δευτερεύουσες υπηρεσίες, ώστε, χρησιμοποιώντας τις παρασκηνιακές «πρακτικές, τις δομές δεδομένων και τους μηχανισμούς της», να πετύχει αποδοτική εξόρυξη. Η ροπή προς την αποκλειστικότητα γεννά ένα φάσμα πρακτικών οι οποίες, υπό το πρίσμα των ρυθμιστικών πλαισίων του 20ού αιώνα, θεωρούνται «μονοπωλιακές». Αυτοί οι χαρακτηρισμοί, παρόλο που ευσταθούν, παραλείπουν τις πιο εξέχουσες ιδιότητες της νέας τάξης. Η επιταγή της εξόρυξης επιβάλλει ένα οικουμενικό ιδιοκτησιακό καθεστώς. Σε αυτό το νέο πλαίσιο, τα αγαθά και οι υπηρεσίες δεν αποτελούν τίποτε άλλο παρά οδούς εφοδιασμού που εξυπηρετούν τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Δεν τους ενδιαφέρει το αυτοκίνητο· τους ενδιαφέρουν τα συμπεριφορικά δεδομένα που προκύπτουν από την οδήγηση του αυτοκινήτου. Δεν τους ενδιαφέρει ο χάρτης· τους ενδιαφέρουν τα συμπεριφορικά δεδομένα που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση με τον χάρτη. Εδώ ο απώτερος στόχος είναι η συνεχής επέ-

κταση των συνόρων, τα οποία εντέλει και ανά πάσα στιγμή ακτινογραφούν τον κόσμο και οτιδήποτε αυτός περιέχει.

Παραδοσιακά, το μονοπώλιο σε αγαθά και υπηρεσίες παραμορφώνει τις αγορές εξουδετερώνοντας με αθέμιτα μέσα τον ανταγωνισμό ώστε οι τιμές να αυξάνονται κατά το δοκούν. Ωστόσο, υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού πολλές από τις πρακτικές οι οποίες ορίζονται ως μονοπωλιακές στην πραγματικότητα λειτουργούν ως μέσα *αποκλειστικής εξασφάλισης* πρώτων υλών που πηγάζουν από τους χρήστες. Ο χρήστης δεν χρειάζεται να πληρώνει κάποιο χρηματικό αντίτιμο και η εταιρεία έχει την ευκαιρία να εξάγει δεδομένα. Οι πρακτικές αποκλειστικής εξασφάλισης δεν είναι σχεδιασμένες ώστε να προστατεύουν εξειδικευμένα προϊόντα· είναι σχεδιασμένες ώστε να προστατεύουν τις νευραλγικές οδούς εφοδιασμού ενός εμπορεύσιμου αγαθού το οποίο δεν υπόκειται σε κανονιστικές ρυθμίσεις, του συμπεριφορικού πλεονάσματος. Σε παλαιότερες εποχές οι παράγοντες της ανεξέλεγκτης αγοράς μονοπωλούσαν τον χαλκό ή το μαγνήσιο, όμως στις μέρες μας μονοπωλούν το συμπεριφορικό πλεόνασμα. Η Google παρεμποδίζει με αθέμιτο τρόπο τους ανταγωνιστές της Αναζήτησης, κατά κύριο λόγο προκειμένου να προστατέψει την κυριαρχία της στη σημαντικότερη οδό εφοδιασμού της και όχι για να κατευθύνει τις τιμές.

Τούτη η μονοπωλιακή δραστηριότητα δεν συνιστά αφαίρεση πόρων με μακροπρόθεσμες συνέπειες στα μεταλλεύματα ή στις σοδειές ώστε σταδιακά να επηρεάζονται οι τιμές των προϊόντων. Σε αυτό το σκηνικό το αντικείμενο της αποκλειστικής διεκδίκησης είμαστε εμείς. Εμείς είμαστε η πηγή του πολυπόθητου αγαθού· ο στόχος της εξόρυξης είναι ο βίος μας. Καθώς ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός μετακινείται από τη Σίλικον Βάλεϊ σε ποικίλες άλλες εταιρείες και τομείς, σταδιακά καταλήγουμε να βρισκόμαστε σε έναν κόσμο χωρίς έξοδο διαφυγής, «αποκλεισμένοι» από συγκλίνουσες, παράλληλες και ακάθεκτα επεκτεινόμενες δραστηριότητες απαλλοτρίωσης. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε κάτι στο οποίο θα επανέλθουμε αρκετές φορές στο βιβλίο: Οι κανονιστικές ρυθμίσεις οι οποίες σχεδιάστηκαν για να περιορίσουν τις μονοπωλιακές πρακτικές της Google πιθανότατα θα έχουν ελάχιστο αντίκτυπο στις θεμελιακές λειτουργίες αυτής της μορφής αγοράς. Κάθε στιγμή ανακαλύπτονται, ανοίγονται και διασφαλίζονται νέες οδοί εφοδιασμού. Οι ενέργειες απαλλοτρίωσης επιβάλλεται να παρακάμπτουν κάθε εμπόδιο και θα συνεχίσουν να το κάνουν όσο δεν υφίσταται κάποια γνήσια απειλή για την ύπαρξή τους.

Το Android, η πλατφόρμα κινητών συσκευών της Google, αποτελεί παράδειγμα του καθοριστικού ρόλου της συλλογής πλεονάσματος και της υπεράσπισής του. Η χρήση του διαδικτύου σταμάτησε να είναι στατική με την άνοδο του smartphone και του τάμπλετ. Έτσι, η Google αναγκάστηκε να βρει νέους τρόπους προστασίας και επέκτασης της βασικής της οδού εφοδιασμού, της Αναζήτησης. Πολύ γρήγορα το Android έγινε η δεύτερη σημαντικότερη οδός εφοδιασμού συμπεριφορικού πλεονάσματος της εταιρείας. Το 2008 η Google ηγήθηκε μιας συνεργασίας κατασκευαστών τεχνολογίας και εταιρειών κινητής τηλεφωνίας για τη δημιουργία μιας «ανοιχτής και λειτουργικής πλατφόρμας για κινητές συσκευές». Ορισμένοι παρατηρητές θεώρησαν πως ένα τηλέφωνο Android θα ήταν μια ευκαιρία για την Google να ανταγωνιστεί την Apple στη διεκδίκηση των υψηλών περιθωρίων κέρδους της αγοράς των smartphone. Παρ' όλα αυτά, οι άνθρωποι της Google είχαν αντιληφθεί την ακόμη μεγαλύτερη προοπτική ανάπτυξης και κέρδους μέσω του συμπεριφορικού πλεονάσματος και της μετουσίωσής του σε προϊόντα πρόγνωσης.

Η Google παραχώρησε δωρεάν την άδεια χρήσης του Android σε κατασκευαστές κινητών τηλεφώνων, καθώς σκοπός της ήταν η προσέλκυση χρηστών στην Αναζήτηση και σε άλλες υπηρεσίες της εταιρείας. Έτσι, μέσω της κινητής τεχνολογίας θα εδραίωνε έναν διάχυτο μηχανισμό εφοδιασμού, συντηρώντας γνώριμες επικράτειες συμπεριφορικού πλεονάσματος και ανοίγοντας νέες· ανάμεσά τους, συστήματα γεωεντοπισμού και ψηφιακών πληρωμών τα οποία ορέγονταν οι διαφημιζόμενες εταιρείες.[6] Όπως είπε και ο οικονομικός διευθυντής της Google σε οικονομικούς αναλυτές το 2009, «Αν προαγάγουμε την καθιέρωση αυτών των κινητών τηλεφώνων χαμηλώνοντας το κόστος, αφού μιλάμε για ανοιχτό κώδικα, φανταστείτε πόσες αναζητήσεις [θα προκύψουν]».[7] Το 2011 ένας επιφανής επενδυτής της Σίλικον Βάλεϊ περιέγραψε τις συσκευές Android ως εξής:

> Δεν πρόκειται για προϊόντα με την κλασική επιχειρηματική έννοια [...] δεν προσπαθούν να βγάλουν κέρδος από το Android. [...] Θέλουν να αποσπάσουν οτιδήποτε ζωντανό παρεμβάλλεται μεταξύ εκείνων και του καταναλωτή και να το χορηγούν δωρεάν (ή και ακόμη φτηνότερα). [...] Ουσιαστικά, η Google δεν χτίζει απλώς μια τάφρο· η Google έκαψε τη γη σε ακτίνα τετρακοσίων χιλιομέτρων γύρω από το κάστρο της για να βεβαιωθεί πως κανείς δεν θα το πλησιάσει.[8]

Οι δραστηριότητες εφοδιασμού ήταν ο προστατευόμενος θησαυρός μέσα στο οχυρωμένο κάστρο και οι πολιτικές εξέλιξης του Android ήταν κεφαλαιώδεις στην επιτυχία αυτής της στρατηγικής εφοδιασμού. Σε αντίθεση με το iPhone, η πλατφόρμα του Android ήταν «ανοιχτού κώδικα», κάτι που διευκόλυνε τους ανά τον κόσμο σχεδιαστές να δημιουργούν εφαρμογές για τους χρήστες του. Τελικά, η Google συγκέντρωσε αυτό το νέο πολύτιμο σύμπαν εφαρμογών στο ψηφιακό κατάστημα Google Play. Οι κατασκευαστές οι οποίοι επιθυμούσαν να έχουν το Google Play προεγκατεστημένο στις συσκευές τους έπρεπε να αποκτήσουν άδεια χρήσης των ηλεκτρονικών κινητών υπηρεσιών της Google και να τις έχουν εγκατεστημένες είτε ως αποκλειστικές είτε ως προεπιλεγμένες λειτουργίες. Αυτές οι λειτουργίες ήταν η Αναζήτηση, το Gmail, το Google Pay, το YouTube, το Google Maps, το Google Photos και οποιεσδήποτε άλλες οδοί εφοδιασμού τύχαινε να σημειώνουν άνοδο ανά περιόδους.

Το 2016 οι πρακτικές της Google σε σχέση με το Android μπήκαν στο στόχαστρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε έρευνα για την εξακρίβωση μονοπωλιακών πρακτικών. Τα παράπονα που εκφράστηκαν αντανακλούσαν τη στοχευμένη κατασκευή και την προστασία των καίριων οδών εφοδιασμού της Google, όπως αυτές ενσαρκώνονταν από την Αναζήτηση και τις ηλεκτρονικές κινητές υπηρεσίες της εταιρείας. Για άλλη μια φορά ο κυβερνητικός αντίλογος στις μονοπωλιακές δραστηριότητες της Google εστίαζε στους παραδοσιακούς ζημιογόνους παράγοντες σε επίπεδο ανταγωνισμού, παραβλέποντας τους νέους ζημιογόνους παράγοντες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Τον Απρίλιο του 2013 ο Έρικ Σμιτ ανέφερε σε συνέδριο αφιερωμένο σε «οτιδήποτε» ψηφιακό πως «στόχος μας με το Android είναι να φτάσει σε όλους. Θα ξεπεράσουμε το ένα δισεκατομμύριο συσκευές σε έξι με εννέα μήνες. Σε ένα με δύο χρόνια θα φτάσουμε τα δύο δισεκατομμύρια. [...] *Το μόνο που θα χρειάζεσαι για να αποκτήσεις πρόσβαση στις πληροφορίες του κόσμου θα είναι ένα σχετικά φτηνό smartphone με πρόγραμμα περιήγησης*». Με μια πρώτη ματιά η τελευταία πρόταση προοριζόταν να περιγράψει τα οφέλη για τους χρήστες του Android. Ωστόσο, πάνω απ' όλα αποτελεί μια σαφέστατη σύνοψη των βλέψεων της Google, η οποία φωτογραφίζει τις αναγκαίες οικονομίες κλίμακας που σχετίζονται με την οδό εφοδιασμού των κινητών υπηρεσιών.[9]

Η Google υπερασπίζεται με μανία τις απειλούμενες οδούς εφοδιασμού. Οι δραστηριότητες εξόρυξης και οι αποκλειστικές αξιώσεις

της σε πρώτες ύλες αποτελούν άβατο το οποίο δεν πρέπει να διαταράσσεται. Το 2009 ο κατασκευαστής κινητών τηλεφώνων Android Motorola αποφάσισε να αντικαταστήσει τις δωρεάν υπηρεσίες γεωεντοπισμού της Google με εκείνες της Skyhook Wireless, αφού η εταιρεία θεωρούσε πως το προϊόν της Skyhook παρήγε πιο αξιόπιστα αποτελέσματα. Ένας διευθυντής προϊόντος της Google παραδέχτηκε την ανωτερότητα της εφαρμογής της Skyhook, όμως σε μέιλ του προς στέλεχος της εταιρείας εξέφρασε ανησυχία, επισημαίνοντας πως αν μεταπηδούσαν και άλλοι κατασκευαστές στη Skyhook, «θα ήταν εξαιρετικά άσχημο για την Google, επειδή αυτό θα ανέκοπτε την ικανότητα συνέχισης συλλογής δεδομένων» για τη βάση δεδομένων τοποθεσίας. Δικαστικά έγγραφα από την επακόλουθη αγωγή της Skyhook κατά της Motorola (και της Samsung) περιλαμβάνουν ένα μέιλ του Α΄ αντιπροέδρου του τμήματος Mobile της Google προς τον διευθύνοντα σύμβουλο της Motorola, στο οποίο ο πρώτος επιμένει πως η διακοπή της συλλογής δεδομένων από την Google συνιστούσε «αφορμή τερματισμού της μεταξύ τους συνεργασίας».[10]

Το γεγονός πως προϊόντα όπως το Android αποτιμούνται περισσότερο ως οδοί εφοδιασμού παρά ως πρωτογενείς πηγές εσόδων φαίνεται και από έναν ακόμη νομικό διαπληκτισμό της εταιρείας. Η Disconnect Inc. είναι μια εταιρεία η οποία ιδρύθηκε το 2011 από δύο πρώην μηχανικούς της Google και έναν δικηγόρο ειδικευμένο σε ζητήματα απορρήτου. Η εταιρεία παράγει εφαρμογές για σταθερούς υπολογιστές και για κινητές συσκευές με σκοπό «να προστατέψει το απόρρητο και την ασφάλεια των χρηστών του διαδικτύου μπλοκάροντας αόρατες και ανεπιθύμητες συνδέσεις του υπολογιστή ή της κινητής συσκευής τους με ιστότοπους ή υπηρεσίες που προβαίνουν σε κρυφή παρακολούθηση ή επιδίδονται σε διακίνηση κακόβουλου λογισμικού ή είναι ύποπτες για αυτό. [...] Προστασία παρέχεται όχι μόνο κατά την περιήγηση στο διαδίκτυο, αλλά και κατά τη χρήση τρίτων κινητών εφαρμογών».[11] Η Disconnect στόχευε συγκεκριμένα σε «αόρατες, ανεπιθύμητες και συχνά κρυφές» συνδέσεις δικτύου από τρίτα σάιτ και υπηρεσίες που πραγματοποιούνται τη στιγμή που επισκέπτεσαι ένα σάιτ ή ανοίγεις μια κινητή εφαρμογή.

Δυστυχώς για εκείνη, η δραστηριότητα την οποία απέβλεπε να παρεμποδίσει ήταν πάγια και σημαντική οδός εφοδιασμού της Google και άλλων εταιρειών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.[12] Το εύρος της αρχιτεκτονικής εξόρυξης της Google έχει αναλυθεί σε διάφορες έρευνες, μια από τις οποίες πραγματοποιήθηκε από τη Web

Privacy Census (Απογραφή Διαδικτυακού Απορρήτου). Οι μετρήσεις της αφορούσαν κατά κύριο λόγο τη χρήση των cookies. Η απογραφή ανέλυσε τα 100, 1.000 και 25.000 δημοφιλέστερα σάιτ για τα έτη 2011, 2012 και 2015 αντιστοίχως, χρονιές πυρετώδους εφευρετικότητας για τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Η σύγκριση των αποτελεσμάτων μεταξύ 2012 και 2015 αποκάλυψε πως έως το 2015 είχαν υπερδιπλασιαστεί τα σάιτ που χρησιμοποιούσαν τουλάχιστον 100 cookies και είχαν υπερτριπλασιαστεί εκείνα που χρησιμοποιούσαν τουλάχιστον 150. Την ίδια χρονιά η ερευνητική ομάδα ανακάλυψε πως αρκούσε κάποιος να επισκεφθεί τα 100 δημοφιλέστερα σάιτ ώστε να συγκεντρώσει πάνω από 6.000 cookies στον υπολογιστή του, το 83% των οποίων ανήκε σε τρίτους φορείς, ξένους προς το επισκεπτόμενο σάιτ. Η απογραφή ανακάλυψε πως «η υποδομή παρακολούθησης της Google» υφίστατο στα 92 από τα 100 δημοφιλέστερα σάιτ και σε 923 από τα 1.000, καταλήγοντας πως «η ικανότητα της Google να παρακολουθεί χρήστες σε δημοφιλή σάιτ είναι ασυναγώνιστη και προσεγγίζει επίπεδα παρακολούθησης που μόνο πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου μπορεί να πετύχει».[13]

Μια άλλη ανάλυση του 2015, την οποία εκπόνησε ο Τίμοθι Λίμπερτ (Timothy Libert) του Πανεπιστημίου της Πενσιλβάνια και αυτή τη φορά αφορούσε το ένα εκατομμύριο δημοφιλέστερα σάιτ, αποκάλυψε πως το 90% από αυτά επιτρέπει να διαρρέουν δεδομένα σε εννέα, κατά μέσο όρο, εξωτερικούς τομείς που παρακολουθούν, συλλέγουν και οικειοποιούνται στοιχεία χρηστών για εμπορικούς σκοπούς. Από αυτά τα σάιτ, το 78% προέβαινε σε διαβιβάσεις δεδομένων προς τρίτους, σε τομέα ο οποίος ανήκε σε μια εταιρεία: στην Google. Ένα 34% διαβίβαζε δεδομένα σε τομέα ιδιοκτησίας της Facebook.[14] Το 2016 ο Στίβεν Ένγκλχαρτ (Steven Englehardt) και ο Άρβιν Ναραγιάναν (Arvind Narayanan), του Πανεπιστημίου του Πρίνστον, παρουσίασαν μια έκθεση σχετικά με τα αποτελέσματα των μετρήσεων και των αναλύσεων που έγιναν σε δεδομένα παρακολούθησης ενός εκατομμυρίου σάιτ.[15] Εντόπισαν 81.000 τρίτους φορείς, όμως μόνο 123 από αυτούς είχαν παρουσία σε πάνω από το 1% των υπό εξέταση σάιτ. Από αυτό το σύνολο, οι πέντε τρίτοι φορείς με τη μεγαλύτερη παρουσία και οι δώδεκα από τους πρώτους είκοσι ήταν τομείς που ανήκαν στην Google. «Μάλιστα», αποφαίνονται οι ερευνητές, «η Google, η Facebook και το Twitter είναι οι μοναδικοί τρίτοι φορείς με παρουσία σε πάνω από το 10% των σάιτ». Κινέζοι μελετητές διερεύνησαν 10.000 εφαρμογές από τις κορυφαίες αγορές εφαρμογών τρίτου φο-

ρέα για το 2017 και ανακάλυψαν μια «κρυφή» διαδικασία μέσω της οποίας μια εφαρμογή ενεργοποιεί αυτόνομα άλλες εφαρμογές παρασκηνίου στο τηλέφωνό σου. Οι επιστήμονες κατέληξαν πως αυτή η «πλεκτάνη εφαρμογών» παρατηρούνταν κατά κύριο λόγο στις αγορές τρίτων φορέων του Android. Από τις 1.000 πιο δημοφιλείς εφαρμογές σε μια εξίσου δημοφιλή κινεζική πλατφόρμα, οι 822 ενεργοποιούσαν κατά μέσο όρο 76 άλλες εφαρμογές και, από αυτές, το 77% είχε ενεργοποιηθεί από «ειδοποιήσεις ώθησης» υπολογιστικού νέφους που αντικειμενικός σκοπός τους είναι η ενημέρωση των εφαρμογών, ασχέτως αν, καταπώς φαίνεται, κάνουν πολύ περισσότερα. Οι ερευνητές επισημαίνουν πως στο περιβάλλον του Android τις υπηρεσίες ειδοποίησης τις παρέχει η Google.[16]

Τέλος, το 2017, μια εξαιρετική έρευνα του γαλλικού μη κερδοσκοπικού οργανισμού Exodus Privacy και του Yale Privacy Lab κατέγραψε την εκθετική αύξηση στον αριθμό των λογισμικών παρακολούθησης. Ο Exodus εντόπισε 44 τέτοια λογισμικά σε περισσότερες από 300 εφαρμογές για το Android της Google, ορισμένες από τις οποίες σχεδιάζονται και για το λειτουργικό σύστημα της Apple. Αθροιστικά αυτές οι εφαρμογές έχουν κατεβαστεί δισεκατομμύρια φορές. Στην έκθεση που συνόδευε την έρευνα ξεχωρίζουν δύο μοτίβα: η διάχυση και η εντατικοποίηση. Κατ' αρχάς, καμία εφαρμογή δεν είναι άκακη/καλόβουλη. Ίσως να μη σε παρακολουθεί αυτή τη στιγμή, αλλά πιθανότατα θα το κάνει την επόμενη εβδομάδα ή τον επόμενο μήνα: «Υπάρχει μια ολόκληρη βιομηχανία βασισμένη σε αυτά τα λογισμικά παρακολούθησης, και όσον αφορά εφαρμογές οι οποίες σήμερα λογίζονται ως "καθαρές" ίσως απλώς το λογισμικό παρακολούθησής τους να μην έχει ακόμη ανιχνευτεί. Επίσης, ο κώδικας παρακολούθησης μπορεί να προστεθεί από τους προγραμματιστές σε νέες εκδόσεις της εφαρμογής στο μέλλον». Σε δεύτερη φάση, ακόμη και οι πιο αθώες, φαινομενικά, εφαρμογές, όπως η πρόγνωση του καιρού, οι φακοί, εφαρμογές συνεπιβατισμού και εφαρμογές γνωριμιών, «βρίθουν» δεκάδων προγραμμάτων παρακολούθησης τα οποία βασίζονται σε όλο και πιο περίεργες, επιθετικές και ακατανόητες τακτικές συλλογής τεράστιων ποσοτήτων συμπεριφορικού πλεονάσματος με απώτερο στόχο τη στοχευμένη διαφήμιση. Για παράδειγμα, η πλατφόρμα παρακολούθησης διαφημίσεων FidZup ανέπτυξε ένα σύστημα «επικοινωνίας μεταξύ ενός ηχητικού πομπού και κινητού τηλεφώνου...». Το λογισμικό μπορεί να εντοπίσει την παρουσία κινητών τηλεφώνων, και κατά συνέπεια και των ιδιοκτητών τους, διαχέοντας έναν ήχο μη

αισθητό από το ανθρώπινο αυτί στον χώρο ενός κτιρίου: «Το γεωγραφικό στίγμα των χρηστών που εγκαθιστούν το Bottin Gourmand, έναν οδηγό εστιατορίων και ξενοδοχείων της Γαλλίας, παρακολουθείται ανά πάσα στιγμή από τα ηχεία των καταστημάτων καθώς εκείνοι κινούνται στο Παρίσι. Η εμπειρία τους θα μπορούσε να κοινοποιηθεί από τους χρήστες της εφαρμογής ενός περιοδικού αυτοκινήτου ονόματι *Auto Journal* και από την εφαρμογή του τηλεοπτικού οδηγού *TeleStar*». Πρόκειται για ένα μοντέλο παρακολούθησης το οποίο είχε προοιωνίσει η ευρεσιτεχνία της Google την οποία εξετάσαμε στο Κεφάλαιο 3 και που θα δούμε κατ' επανάληψη στα επόμενα κεφάλαια. Τα ευρήματα της έρευνας υπογραμμίζουν πως η πανταχού παρούσα παρακολούθηση αδιαφορεί για τη «διαχείριση αδειών πρόσβασης» του Android, παρά τις υποσχέσεις για έλεγχο από πλευράς χρήστη.[17]

Δεδομένης της επιθετικότητας και της έντασης αυτών των δραστηριοτήτων εφοδιασμού, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός πως το λογισμικό της Disconnect αποκλείστηκε από τον αχανή κατάλογο των κινητών εφαρμογών του Google Play, κάτι που το 2015 οδήγησε σε αγωγή της Disconnect κατά της Google. Σύμφωνα με την καταγγελία της νεοφυούς εταιρείας, «οι διαφημιστικές εταιρείες, συμπεριλαμβανομένης της Google, χρησιμοποιούν αυτές τις αόρατες συνδέσεις για να "παρακολουθούν" τον χρήστη καθώς αυτός περιηγείται στο διαδίκτυο ή ανοίγει άλλες κινητές εφαρμογές. Σκοπός τους είναι η συλλογή προσωπικών πληροφοριών του χρήστη, η δημιουργία ενός σχετικού "προφίλ" και η αποκόμιση εσόδων στοχεύοντας τις διαφημίσεις τους σε αυτόν».[18] Στη συνέχεια, η καταγγελία υποστήριζε πως η προστασία απορρήτου που προσφέρει η Google «επιτρέπει στην εταιρεία την ανεμπόδιστη συνέχιση της συλλογής προσωπικών πληροφοριών...».[19] Ο αποκλεισμός της εφαρμογής της Disconnect από την Google είναι εξαιρετικά αποκαλυπτικός, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη μας το γεγονός πως η Google, σε αντίθεση με την Apple, είναι περιβόητα «ελευθεριακή» όσον αφορά τις εκατομμύρια εφαρμογές που πωλούνται ή διανέμονται «δωρεάν» από το κατάστημα εφαρμογών της, που οι χαλαροί κανονισμοί του επιχειρούν να εντοπίσουν και να αποκλείσουν κακόβουλες εφαρμογές, αλλά μέχρι εκεί.[20]

Οι ιδρυτές της Disconnect αποπειράθηκαν να αντιταχθούν στην επιταγή της εξόρυξης, αλλά ήταν αδύνατο να το καταφέρουν μόνοι τους. Αφού προσπάθησαν –ανεπιτυχώς– να διαπραγματευτούν με την Google, ένωσαν τελικά τις δυνάμεις τους με άλλους οργανισμούς και κινήθηκαν κατά της εταιρείας υποβάλλοντας καταγγελία στο Ευρω-

παϊκό Δικαστήριο, συμβάλλοντας έτσι στην επίσπευση των πορισμάτων της έρευνας περί μονοπωλιακών πρακτικών στην εκμετάλλευση του Android.[21] Όπως υποστήριξε η Disconnect,

> Η Google δέχεται τεράστια πίεση από τη χρηματοοικονομική κοινότητα για να αυξήσει την «αποτελεσματικότητα» των μεθόδων παρακολούθησης, ώστε να αυξηθούν αντιστοίχως τα έσοδα και τα κέρδη. Η ικανότητα ενός χρήστη να ελέγχει τις προσωπικές απόρρητες πληροφορίες (και να προστατεύεται από κακόβουλο λογισμικό) μπλοκάροντας αόρατες συνδέσεις σε προβληματικά σάιτ συνιστά απειλή για την ίδια την ύπαρξη της Google.[22]

Ως πρώην εργαζόμενοι της Google οι ιδρυτές της Disconnect θεώρησαν πως γνώριζαν καλά τον αντίπαλό τους· εντούτοις, είχαν υποτιμήσει την πρόοδο που είχε σημειώσει η θεσμική κραταίωση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και τη μανία με την οποία η εταιρεία ήταν διατεθειμένη να αποκρούσει τις όποιες «απειλές στην ύπαρξη» των οδών εφοδιασμού της.

III. Ο κύκλος απαλλοτρίωσης

Πολύ πριν από την Disconnect η Google είχε ανακαλύψει πως η επιτυχής απαλλοτρίωση δεν ήταν μια μονήρης δραστηριότητα αλλά μια σύνθετη σύγκλιση πολιτικών, κοινωνικών, διοικητικών και τεχνικών διεργασιών η οποία χρήζει δεξιοτεχνικής και διαχρονικής διαχείρισης. Οι δραστηριότητες απαλλοτρίωσης της Google αποκαλύπτουν *μια προβλέψιμη διαδοχή φάσεων* οι οποίες πρέπει να δουλεύονται και να ενορχηστρώνονται με προσοχή στη λεπτομέρεια ώστε να επιτευχθεί το ύστατο ζητούμενο ενός συστήματος φυσιολογικών πια διαδικασιών μέσα από τις οποίες κανονικοποιείται η εξόρυξη πλεονάσματος.

Οι τέσσερις φάσεις του κύκλου είναι οι εξής: *εισόρμηση*, *εξοικείωση*, *προσαρμογή* και *αναδρομολόγηση*. Ως ενιαίο σύνολο αυτές οι φάσεις συνιστούν μια «θεωρία μεταβολής» η οποία περιγράφει και προμηνύει την απαλλοτρίωση ως πολιτική και πολιτιστική ζύμωση υποστηριζόμενη από ένα σύνθετο φάσμα διοικητικών, τεχνικών και υλικών δυνατοτήτων. Υπάρχουν πολλά χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής αυτού του κύκλου, όπως το Gmail, το Buzz και το Google+ (τα οποία αντανακλούν τις προσπάθειες της εταιρείας να εδραιώσει οδούς εφοδιασμού στα κοινωνικά δίκτυα), ενώ σε αυτή την κατηγο-

ρία ανήκει και η ανάπτυξη του Google Glass. Στο παρόν κεφάλαιο θα εστιάσουμε στη διαδρομή του Street View ώστε να αποκτήσουμε προσεκτικότερη εποπτεία του κύκλου απαλλοτρίωσης και των προκλήσεων που παρουσιάζει η διαχείρισή του.

Η πρώτη φάση της επιτυχημένης απαλλοτρίωσης εγκαινιάζεται με τη μονομερή *εισόρμηση* ανοχύρωτων χώρων: του λάπτοπ σου, του τηλεφώνου σου, μιας ιστοσελίδας, του δρόμου όπου μένεις, του μέιλ που έστειλες σε έναν φίλο, της βόλτας σου στο πάρκο, της ονλάιν αναζήτησης για ένα δώρο γενεθλίων, της κοινοποίησης φωτογραφιών των παιδιών σου, των ενδιαφερόντων και των γούστων σου, της πέψης σου, των δακρύων σου, της προσοχής σου, των συναισθημάτων σου, του προσώπου σου... Η εισόρμηση πραγματοποιείται όταν οι δραστηριότητες απαλλοτρίωσης, με αιχμή του δόρατος τις ψηφιακές τους δυνατότητες, αρπάζουν συμπεριφορικό πλεόνασμα από χώρους οι οποίοι υφίστανται εκτός σφαίρας αγοράς – από την καθημερινή μας ζωή, εκεί όπου αυτό το πλεόνασμα ζει και αναπνέει. Με την εισόρμηση ξεκινά η βασικότερη και αποδοτικότερη μορφή απαλλοτρίωσης της Google: Πρόκειται για αυτό που η Άρεντ αποκαλούσε το επαναλαμβανόμενο «προπατορικό αμάρτημα της κοινής ληστείας». Η εισόρμηση διασχίζει τον δρόμο χωρίς να κοιτάξει δεξιά κι αριστερά, προβάλλει διαρκώς αξιώσεις σε δικαιώματα λήψης αποφάσεων που αφορούν οτιδήποτε συναντά στον δρόμο της. «Αυτό το παίρνω», λέει. «Είναι δικό μου τώρα».

Η εταιρεία έχει μάθει να κάνει εισορμήσεις και να συνεχίζει ακάθεκτη έως ότου συναντήσει αντίσταση. Τότε φροντίζει να αποπλανά, να αγνοεί, να κατατροπώνει ή απλώς να εξουθενώνει τους αντιπάλους της. Η αποπλάνηση συνοψίζεται σε μια υπεραφθονία εκλεκτών δολωμάτων: πρωτοφανής αποθηκευτικός χώρος, πρόσβαση σε νέους τύπους πληροφορίας, νέες ανέσεις. Όταν χρειάζεται, η εταιρεία μπορεί πολύ εύκολα να στραφεί σε σκληρότερες μεθόδους που αποσκοπούν στην εξάντληση των αποθεμάτων χρόνου, χρημάτων και σθένους των αντιπάλων της. Υπάρχουν εκατοντάδες περιπτώσεις διαδικασιών κατά της Google, τις οποίες έχουν κινήσει χώρες, πολιτείες, οργανώσεις και άτομα, και υπάρχουν και πολλές άλλες περιπτώσεις οι οποίες δεν είδαν ποτέ το φως της δημοσιότητας. Σύμφωνα με τον Μαρκ Ρότενμπεργκ, εκτελεστικό διευθυντή του Κέντρου Πληροφοριών Ηλεκτρονικού Απορρήτου (EPIC), κανείς δεν γνωρίζει τον σαφή αριθμό των αγωγών που εκκρεμούν ανά τον κόσμο.[23] Οι νομικές περιπέτειες λαμβάνουν διάφορες μορφές, αλλά σχεδόν πάντα κατα-

λήγουν στο ίδιο σημείο: στη μονομερή εισόρμηση και σε μια σχετική αντίσταση.

Αφορμές νομικού αντίλογου και κοινωνικής διαμαρτυρίας έχουν προκύψει σε σχέση με την ψηφιοποίηση των βιβλίων,[24] τη συλλογή προσωπικών στοιχείων μέσω των δυνατοτήτων Wi-Fi και φωτογράφισης του Street View,[25] την ηχογράφηση συνομιλιών,[26] την παράκαμψη ρυθμίσεων απορρήτου,[27] την αλλοίωση αποτελεσμάτων αναζήτησης,[28] την εκτεταμένη κατακράτηση δεδομένων αναζητήσεων,[29] την παρακολούθηση των δεδομένων τοποθεσίας των smartphone,[30] την αθέμιτη χρήση τεχνολογίας προσαρτώμενου εξοπλισμού και δυνατοτήτων αναγνώρισης προσώπου,[31] τη μυστική συλλογή δεδομένων μαθητών για εμπορικούς σκοπούς[32] και τη συγχώνευση των προφίλ χρηστών από όλο το σύμπαν των υπηρεσιών και των συσκευών της Google.[33] Ο κατάλογος είναι μεγάλος. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως στα επόμενα χρόνια σε αυτόν θα προστεθούν τα drone, οι αισθητήρες σώματος, οι νευροδιαβιβαστές, οι «ψηφιακοί βοηθοί» και άλλες συσκευές εξοπλισμένες με αισθητήρες. Εν τω μεταξύ, η Google δεν σταματά να μας αφήνει άναυδους με τα προνόμια που θεωρεί πως αξιωματικά της ανήκουν – με την αποφασιστικότητα και με το θράσος της. Η επιταγή της εξόρυξης υπαγορεύει την εδαφική της επέκταση σε νέες ανοχύρωτες επικράτειες.

Στη δεύτερη φάση στόχος είναι η *εξοικείωση*. Τη στιγμή που οι αγωγές και οι έρευνες εκτυλίσσονται με τον ανιαρό ρυθμό των δημοκρατικών θεσμών η Google συνεχίζει να εξελίσσει τις αμφιλεγόμενες πρακτικές της με μεγάλη ταχύτητα. Στον χρόνο που χρειάζεται για να ολοκληρωθούν οι έλεγχοι της FTC και της Ομοσπονδιακής Επιτροπής Επικοινωνιών (FCC), οι εκδικάσεις των υποθέσεων, οι δικαστικοί έλεγχοι και οι έρευνες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι νέες επίμαχες πρακτικές αποκτούν όλο και πιο σταθερές θεσμικές βάσεις, οι οποίες χαλυβδώνονται ταχύτατα από το διευρυνόμενο οικοσύστημα αυτών που επωφελούνται. Η εξοικείωση των ανθρώπων με την εισόρμηση αποτελεί ένα κράμα συναίνεσης, αδυναμίας αντίδρασης και παραίτησης. Η αίσθηση του σαστίσματος και της αγανάκτησης εξανεμίζεται. Η ίδια η εισόρμηση, κάτι αδιανόητο κάποτε, παρεισφρέει αργά στη σφαίρα του κανονικού ή, ακόμη χειρότερα, καταλήγει με τον καιρό να μοιάζει αναπόφευκτη. Αναπτύσσονται νέες σχέσεις εξάρτησης. Καθώς οι πληθυσμοί περιέρχονται σε απάθεια, γίνεται όλο και πιο δύσκολο να διαμαρτυρηθούν τα άτομα και οι οργανώσεις.

Στην τρίτη φάση του κύκλου, όταν η Google περιστασιακά ανα-

γκάζεται να κάνει μεταβολές στις πρακτικές της, τα στελέχη και οι μηχανικοί της προβαίνουν σε αμελητέες αλλά στρατηγικά αποτελεσματικές *προσαρμογές* οι οποίες ικανοποιούν τις τρέχουσες απαιτήσεις των κρατικών αρχών, των δικαστικών αποφάσεων και της κοινής γνώμης. Στο μεταξύ, στην τελική φάση, η εταιρεία ανασυντάσσεται καλλιεργώντας νέα ρητορική, μεθόδους και στοιχεία σχεδιασμού που *αναδρομολογούν* τις επίμαχες δραστηριότητες εφοδιασμού όσο χρειάζεται ώστε να μοιάζουν σύμμορφες με τις κοινωνικές και νομικές επιταγές. Η δημιουργικότητα, οι οικονομικοί πόροι και η βούληση που επιστρατεύονται για το έργο της διαχείρισης αυτής της διαδικασίας των τεσσάρων φάσεων παρουσιάζουν ευελιξία και δυναμική εξέλιξη. Αντιθέτως, η λειτουργική αναγκαιότητα για οικονομίες κλίμακας στη συλλογή συμπεριφορικού πλεονάσματος είναι μια μηχανή αέναης κίνησης με άτεγκτο ρυθμό που δεν αφήνει περιθώρια παρέκκλισης.

Η θεωρία και η εφαρμογή της απαλλοτρίωσης αναπτύχθηκαν και τελειοποιήθηκαν καθώς η εταιρεία μάθαινε πώς να αντιμετωπίζει και να μεταπλάθει τη δημόσια αντιστράτευση ως απαραίτητη προϋπόθεση για την προστασία και την επέκταση του franchise του συμπεριφορικού πλεονάσματος. Το λανσάρισμα του Gmail, την Πρωταπριλιά του 2004, ήταν η πρώτη ευκαιρία για την Google να αρχίσει να αναρριχάται σε αυτή την καμπύλη εκμάθησης, αφού η εταιρεία ήρθε αντιμέτωπη με τη δημόσια κατακραυγή εξαιτίας της αυτόματης ανίχνευσης του περιεχομένου της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας των χρηστών – μιας φρέσκιας πηγής πλεονάσματος για στοχευμένες διαφημίσεις. Τελικά, ο κύκλος της απαλλοτρίωσης τελειοποιήθηκε ως ένα ρητό νοητικό μοντέλο που πλαισίωσε τη στρατηγική κοινωνικής αλλαγής· ένα μοντέλο στο οποίο καταφεύγουν τακτικά οι εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ως δοκιμασμένη απάντηση στην κοινωνική αντίσταση.

Ο κύκλος απαλλοτρίωσης της Google ήταν τόσο επιτυχημένος στην αντιμετώπιση των απειλών για το Gmail που αργότερα αντιγράφηκε και εξελίχτηκε στις μάχες της εταιρείας για το Street View, τη λειτουργία χαρτογράφησης δρόμων που λάνσαρε η Google το 2007. Για ακόμη μια φορά η εταιρεία δεν ζήτησε την άδεια κανενός. Πολύ απλά επανέλαβε το «προπατορικό αμάρτημα της κοινής ληστείας» και πήρε αυτό που ήθελε, περμένοντας να ξεθυμάνει η αντίσταση όσο εκείνη καταβρόχθιζε και μετέτρεπε σε δεδομένα τους δημόσιους χώρους του κόσμου, τους δρόμους, τα κτίρια και τα σπίτια.

Φάση πρώτη: Εισόρμηση

Το Street View συστήθηκε πρώτη φορά στο ευρύ κοινό με μια φαινομενικά αθώα διαδικτυακή ανάρτηση. Ο Πίτερ Φλάισερ (Peter Fleischer), «σύμβουλος σε θέματα απορρήτου» της Google, βοήθησε στην παρουσίαση της νέας «υπηρεσίας» γράφοντας έναν παιάνα που εξυμνούσε την αμερικανική «ευγενή παράδοση» των δημόσιων χώρων, στους οποίους, υποστήριζε ο Φλάισερ, «οι άνθρωποι δεν έχουν τις ίδιες απαιτήσεις προστασίας του απορρήτου όπως στο σπίτι τους». Ως δικηγόρος ο Φλάισερ γνωρίζει καλά το έργο που επιτελούν οι λέξεις στην ισχύ των συμβάσεων και στην εδραίωση νομικού προηγούμενου, γι' αυτό αξίζει τον κόπο να διαβάσουμε με προσοχή όσα είχε πει το 2007. Η ελαφρά τη καρδία και ταυτόχρονα δηλωτική πρόζα του επιτελεί ένα εντυπωσιακό έργο, όσο ο Φλάισερ δηλώνει πως όλοι οι δημόσιοι χώροι αποτελούν νόμιμη βορά στη διάθεση της Google. Κατά τα λεγόμενά του, κάθε δημόσιος χώρος συνιστά ιδανικό στόχο για τον νέο τύπο εισόρμησης της εταιρείας: χωρίς άδεια, πρότερη γνώση ή συναίνεση. Τα σπίτια, οι δρόμοι, οι γειτονιές, τα χωριά, οι πόλεις και οι κωμοπόλεις έπαυαν πια να είναι μέρος του τοπικού σκηνικού όπου οι γείτονες ζουν και περπατούν, όπου οι κάτοικοι συναντιούνται και συζητούν. Μαθαίνουμε ότι το Google Street View εγείρει αξιώσεις σε κάθε χώρο, αντιμετωπίζοντάς τον ως αντικείμενο μεταξύ αντικειμένων σε ένα αχανές πλέγμα δορυφορικών συντεταγμένων και γωνιών λήψης.

Με τη δήλωσή του ο Φλάισερ αποσκοπεί στη θεμελίωση του αποκλειστικού προνομίου της Google να αποστραγγίσει το υποκειμενικό περιεχόμενο το οποίο ενώνει τους ανθρώπους που συγκεντρώνονται σε οποιονδήποτε χώρο. Ναι, όταν φεύγουμε από το σπίτι μας γνωρίζουμε πως θα μας δουν, όμως περιμένουμε ότι θα δούμε ο ένας τον άλλο σε χώρους που εμείς επιλέγουμε. Αντ' αυτού, η όλη διαδικασία μετατρέπεται σε ένα απρόσωπο θέαμα. Το σπίτι μου, ο δρόμος μου, η γειτονιά μου, το αγαπημένο μου καφέ, όλα μετουσιώνονται σε έναν ζωντανό τουριστικό οδηγό, σε έναν κατασκοπευτικό στόχο, σε ένα ανοιχτό ορυχείο, σε ένα αντικείμενο οικουμενικής παρατήρησης και εμπορικής ιδιοποίησης.

Η Google είχε ήδη αποκτήσει τα πάντα στο διαδίκτυο, αλλά το Street View και οι άλλες υπηρεσίες χαρτογράφησης της εταιρείας, το Google Maps και το Google Earth (η τριδιάστατη απεικόνιση του κόσμου με τη χρήση δορυφορικών φωτογραφιών και αεροφωτογρα-

φιών), εξήγγειλαν ένα ακόμη πιο φιλόδοξο όραμα. Τα πάντα στον κόσμο ήταν γνώση προς αφομοίωση και μετάφραση από την Google, και τη χρειαζόσουν για να αποκτήσεις πρόσβαση σε αυτά που η ίδια ευρετηριοποιούσε προκειμένου να καλύψει την ακόρεστη δίψα της για συμπεριφορικό πλεόνασμα. Στη θεωρία τα πάντα υφίστανται εντός των ψηφιακών ορίων της Google. Πλέον, ο κόσμος είναι υποταγμένος και πεσμένος στα γόνατα, ευγενική χορηγία της Google.

Η ανάρτηση που συνόδευε το Street View απηχούσε τους κατακτητές που πάτησαν κάποτε το πόδι τους σε εκείνη την άμεμπτη ακτή της Καραϊβικής. Εκείνοι οι adelantados απέκρυψαν τη γυμνή αλήθεια της εισβολής τους με εξεζητημένες χειρονομίες φιλίας και ταπεινοφροσύνης, οι οποίες έκαναν αδύνατη την ανίχνευση του άμεσου κινδύνου που υποδήλωνε η έλευσή τους. Παρομοίως, ο Φλάισερ διαβεβαιώνει το ακροατήριό του για τις φιλικές διαθέσεις της Google. Το Street View, το οποίο χρησιμοποιούσε σχεδόν κωμικά περιτυλιγμένα αυτοκίνητα με μεγάλες πανοραμικές κάμερες 360° στερεωμένες στην οροφή για την απαθανάτιση του απαιτούμενου σκηνικού, ήταν σχεδιασμένο ώστε να «σέβεται τον προσωπικό χώρο των ανθρώπων που τύχαινε να περπατούν εκείνη τη στιγμή στον δρόμο», έγραφε ο Φλάισερ. «Γι' αυτόν τον λόγο σχεδιάσαμε μια απλή διαδικασία ώστε καθένας να μπορεί να επικοινωνήσει μαζί μας για να αφαιρεθεί η φωτογραφία του». Στη συνέχεια, ο Φλάισερ έδινε υποσχέσεις πως το Street View θα σεβόταν τους νόμους και τα ήθη «σε όλα τα μέρη του κόσμου».[34]

Η αντίσταση ήρθε γρήγορα και προέκυπτε ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Ήδη τον Ιανουάριο του 2009 το Street View αντιμετώπιζε αντιδράσεις στη Γερμανία και στην Ιαπωνία. Ο Τζον Χάνκι, αντιπρόεδρος πλέον του τμήματος προϊόντων συναφών με το Google Maps, απαξίωνε την κατακραυγή. (Αν θυμάστε καλά, ο Χάνκι ήταν ο ιδρυτής της Keyhole, της χρηματοδοτούμενης από τη CIA εταιρείας δορυφορικής χαρτογράφησης. Ο ίδιος ηγήθηκε και της μεταμόρφωσής της στο Google Earth όταν η εταιρεία εξαγοράστηκε από την Google.) Ο Χάνκι ανέφερε σε δημοσιογράφο πως οι αντιδράσεις ήταν κομμάτι ενός προδιαγεγραμμένου «κύκλου που στην τρέχουσα φάση του οι άνθρωποι απλώς δεν έχουν καταλάβει ακόμη τι είναι το Street View και τι δεν είναι, και για ποια πράγματα δεν θα 'πρεπε να ανησυχούν καθόλου» – κοινώς, ο Χάνκι μιλούσε για τον κύκλο απαλλοτρίωσης. Το Google Earth δεχόταν επίσης πυρά, αφού κατηγορούνταν πως συνέδραμε στις πολύνεκρες τρομοκρατικές επιθέσεις του

Μουμπάι. Σε κάθε περίπτωση, ο Χάνκι επέμενε πως η αντιπαράθεση όσον αφορά το Google Earth και το Street View είχε «κατά κύριο λόγο κοπάσει» στη «Δύση». Εξίσωσε τεχνηέντως την αντίσταση στην εισόρμηση εκ μέρους της Google με τα συμφέροντα των απολυταρχικών κυβερνήσεων όπου η ελευθερία της έκφρασης καταπνίγεται και «οι κοινωνίες της πληροφορίας είναι κλειστές».[35] Αυτό επρόκειτο να γίνει το ρητορικό τέχνασμα στο οποίο η Google και οι σύμμαχοί της κατέφευγαν συστηματικά ενόσω εξαπέλυαν την επίθεσή τους.

Να ξαφνιάστηκε άραγε ο Χάνκι όταν τον Απρίλιο του 2009 κάτοικοι του ήσυχου βρετανικού χωριού Μπρόουτον έκλεισαν τον δρόμο σε ένα αυτοκίνητο του Street View καθώς προσπαθούσε να παραβιάσει τα όρια του χωριού, αποκαλώντας τη διέλευσή του ανεπιθύμητη εισβολή; Όλα αυτά έλαβαν χώρα στη «Δύση», εξάλλου, όπου η αντιπαράθεση σε θέματα απορρήτου, αυτοκαθορισμού και δικαιωμάτων λήψης αποφάσεων κάθε άλλο παρά είχε κοπάσει. Ο οργανισμός Privacy International κατέθεσε επίσημη καταγγελία στη βρετανική αρχή διασφάλισης απορρήτου, μνημονεύοντας περισσότερες από διακόσιες αναφορές ανθρώπων οι οποίοι απεικονίζονταν ξεκάθαρα σε φωτογραφίες του Street View, απαιτώντας την αναστολή της χρήσης του.

Απ' ό,τι φαίνεται, τα στελέχη της Google δεν έλαβαν το υπόμνημα του Φλάισερ περί σεβασμού των αιτημάτων ως προς τη διατήρηση του απορρήτου. Ουσιαστικά, ο Χάνκι απαξίωσε τις διαμαρτυρίες χωρίς δεύτερη σκέψη. Ανέφερε στους *London Times* πως η εταιρεία θα συνέχιζε απτόητη και πως σχεδίαζε να ολοκληρώσει την κάλυψη της βρετανικής επικράτειας έως το τέλος εκείνου του έτους. Ο Χάνκι δήλωσε πως οι πληροφορίες του Street View ήταν «καλές για την οικονομία και καλές και για μας ως άτομα. [...] Στόχος του ήταν να δώσει στους ανθρώπους πληροφορίες που θα τους καθιστούσαν ισχυρότερους, ώστε να μπορούν να κάνουν καλύτερες επιλογές».[36]

Τα σχόλια του Χάνκι ήταν ευσεβείς πόθοι, φυσικά, αλλά ήταν εναρμονισμένα με τις ευρύτερες μεθόδους της Google: Είναι καλό να ενδυναμώνουμε τους ανθρώπους, όχι πάρα πολύ όμως, γιατί κινδυνεύουμε να αντιληφθούν την κλοπή των δικαιωμάτων τους ως προς τη λήψη αποφάσεων και να επιχειρήσουν να τα επαναδιεκδικήσουν. Η εταιρεία θέλει να δώσει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να κάνουν καλύτερες επιλογές, αρκεί αυτές οι επιλογές να μη στέκονται εμπόδιο στην εκπλήρωση των επιταγών της. Για την Google η ιδανική κοινωνία αποτελείται από έναν πληθυσμό απομακρυσμένων χρηστών, όχι από ένα σύνολο πολιτών. Η εταιρεία εξιδανικεύει τους πληροφο-

ρημένους ανθρώπους, αρκεί η πληροφόρηση να υπαγορεύεται από την ίδια· μας θέλει πειθήνιους, ευθυγραμμισμένους και, πάνω απ' όλα, ευγνώμονες.

Το 2010 η γερμανική Ομοσπονδιακή Επιτροπή Προστασίας Δεδομένων ανακοίνωσε πως η δραστηριότητα του Street View ήταν στην πραγματικότητα ο μανδύας μιας μυστικής σάρωσης δεδομένων, αφού τα αυτοκίνητα του Street View συγκέντρωναν εν κρυπτώ προσωπικά δεδομένα από ιδιωτικά ασύρματα δίκτυα.[37] Η Google αρνήθηκε τις κατηγορίες, επιμένοντας πως συνέλεγε μόνο τα ονόματα δημόσιων ασύρματων δικτύων και τις διευθύνσεις IP των ασύρματων ρούτερ – όχι προσωπικές πληροφορίες που διακινούνταν στο δίκτυο.[38] Μέσα σε λίγες μέρες μια ανάλυση ανεξάρτητων ειδικών ασφαλείας της Γερμανίας απέδειξε πέραν πάσης αμφιβολίας πως τα αυτοκίνητα του Street View συγκέντρωναν μη κρυπτογραφημένες προσωπικές πληροφορίες από σπίτια. Η Google αναγκάστηκε να παραδεχτεί πως είχε υποκλέψει και είχε αποθηκεύσει «ωφέλιμα δεδομένα» – προσωπικές πληροφορίες υφαρπαγμένες από μη κρυπτογραφημένα ασύρματα δίκτυα. Σύμφωνα με την ανάρτηση-δημόσια συγγνώμη της Google, «Σε ορισμένες περιπτώσεις η εταιρεία συνέλεξε ολόκληρα μέιλ, διευθύνσεις URL καθώς και κωδικούς πρόσβασης». Ειδικοί τεχνικοί στον Καναδά, στη Γαλλία και στην Ολλανδία ανακάλυψαν πως στα ωφέλιμα δεδομένα περιλαμβάνονταν ονόματα, αριθμοί τηλεφώνων, πιστωτικές πληροφορίες, κωδικοί, μηνύματα, μέιλ, γραπτές συνομιλίες, αρχεία διαδικτυακών γνωριμιών, πορνογραφία, μοτίβα περιήγησης, ιατρικές πληροφορίες, δεδομένα τοποθεσίας, φωτογραφίες και αρχεία βίντεο και ήχου. Οι ειδικοί κατέληξαν πως τέτοια πακέτα δεδομένων θα μπορούσαν να συντεθούν ώστε να σκιαγραφήσουν λεπτομερή προφίλ τα οποία φωτογραφίζουν συγκεκριμένους ανθρώπους.[39]

Το σκάνδαλο Spy-Fi έγινε πρωτοσέλιδο σε όλο τον κόσμο. Πολλοί πίστεψαν πως οι αποκαλύψεις για το Street View θα έκαναν ανεπανόρθωτη ζημιά στην Google. Στη Γερμανία, όπου η δράση της εταιρείας συνιστούσε κατάφωρη παραβίαση της νομοθεσίας περί απορρήτου και προστασίας δεδομένων, οι αξιωματούχοι αντέδρασαν οργισμένα και απείλησαν την Google με έρευνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρώσεις από γερμανικά δικαστήρια. Στο γερμανικό κοινοβούλιο προτάθηκε νομοσχέδιο το οποίο προέβλεπε την επιβολή προστίμου στην Google για προβολή φωτογραφικού υλικού προσωπικής ιδιοκτησίας χωρίς τη συναίνεση των κατόχων. Επίσης, η Google βρι-

σκόταν εν μέσω νέων δικαστικών διαμαχών στην Ελβετία, στον Καναδά, στη Γαλλία και στην Ολλανδία. Ήδη το 2012 διεξάγονταν πολλαπλές έρευνες σε δώδεκα χώρες – στο μεγαλύτερο μέρος της ευρωπαϊκής επικράτειας, του Βόρειου Ατλαντικού και στην Αυστραλία. Η Google κρίθηκε ένοχη παραβίασης της νομοθεσίας τουλάχιστον εννέα χωρών.[40]

Στις Ηνωμένες Πολιτείες οι γενικοί εισαγγελείς 38 πολιτειών έδωσαν εντολή για τη διερεύνηση των πρακτικών του Street View. Απλοί πολίτες κατέθεσαν πληθώρα ομαδικών αγωγών, οκτώ από τις οποίες συγχωνεύτηκαν σε μία στο Περιφερειακό Δικαστήριο της Βόρειας Καλιφόρνια. Ο επικεφαλής του οργανισμού Privacy International ανέφερε πως η Google μετατρεπόταν σε «Μεγάλο Αδερφό».[41] Στις Ηνωμένες Πολιτείες το Κέντρο Πληροφοριών Ηλεκτρονικού Απορρήτου πρόβαλε σημαντική νομική αντίσταση στις προσπάθειες της Google να αποφύγει τις συνέπειες στον απόηχο του σκανδάλου Spy-Fi. Αυτό το κατάφερε κάνοντας έναν λεπτομερή και πάντα επικαιροποιημένο απολογισμό της παγκόσμιας κατακραυγής, των διαμαρτυριών, των ερευνών, των δικαστικών μαχών και των διακανονισμών σχετικά με το Street View και τις τακτικές εξόρυξης που μετερχόταν.[42]

Η Google χαρακτήρισε τις «παραβιάσεις απορρήτου» του Street View «παραδρομή» ενός και μόνο μηχανικού που εργαζόταν σε ένα «πειραματικό» σχέδιο, ο κώδικας του οποίου κατέληξε χωρίς πρόθεση στο λογισμικό του Street View. Η εταιρεία αρνήθηκε να κάνει γνωστή την ταυτότητα του μυστηριώδους μηχανικού και επέμενε πως οι ιθύνοντες του σχεδίου δεν γνώριζαν ότι γινόταν συλλογή δεδομένων – δεδομένα, μάλιστα, τα οποία «δεν είχαν καμία πρόθεση» να χρησιμοποιήσουν. Όπως είπε ο Έρικ Σμιτ στους *Financial Times*, «τα κάναμε θάλασσα». Πρόσθεσε επίσης πως ο εν λόγω μηχανικός επρόκειτο να περάσει από εταιρικό έλεγχο για κατάφωρη «παραβίαση» της πολιτικής της Google. Ο Σμιτ, απτόητος, επέμεινε στην ορθότητα της αποστολής της Google να καταστήσει προσβάσιμες όλες τις πληροφορίες του κόσμου.[43]

Το 2012 μια έρευνα της Ομοσπονδιακής Επιτροπής Επικοινωνιών (FCC) περιέγραψε την υπόθεση ως «σκόπιμη σχεδιαστική επιλογή ενός εκ των προγραμματιστών της Google ο οποίος εργαζόταν στο εγχείρημα του Street View».[44] Ο μηχανικός είχε επιλεχτεί και είχε ενταχθεί στην ομάδα εξαιτίας των τρομερά εξειδικευμένων γνώσεών του στο "wardriving", στην πρακτική περιπλάνησης μέσα σε όχημα

κάνοντας χρήση εξοπλισμού για την ανίχνευση ασύρματων δικτύων.[45] Από τις δικές του σημειώσεις σχεδίασης προέκυπτε πως θα καταγράφονταν δεδομένα διακίνησης και δεδομένα τοποθεσίας των χρηστών, καθώς και «πληροφορίες ως προς το τι έκαναν τη δεδομένη στιγμή». Αυτές «θα αναλύονταν εκτός δικτύου, ώστε να χρησιμοποιηθούν σε άλλες πρωτοβουλίες». Στις σημειώσεις αναγνωρίζονταν και στη συνέχεια παραβλέπονταν «προβληματισμοί σε σχέση με το απόρρητο».[46]

Η FCC ανακάλυψε στοιχεία τα οποία εξέθεταν τη στρατηγική του εξιλαστήριου θύματος που ακολουθούσε η Google. Τα αρχεία έδειξαν πως ο μηχανικός είχε στείλει στους επικεφαλής του εγχειρήματος μέιλ με λινκ της τεκμηρίωσης λογισμικού, τα οποία αυτοί έπειτα κοινοποίησαν σε ολόκληρη την ομάδα του Street View. Στην έρευνά της η FCC ανακάλυψε επίσης στοιχεία πως σε τουλάχιστον δύο περιπτώσεις ο μηχανικός ανέφερε στους συναδέλφους του πως το Street View συνέλεγε προσωπικά δεδομένα. Παρ' όλα όσα είδαμε και παρά τις ενδείξεις που μαρτυρούν τις εξαντλητικές εσωτερικές επιθεωρήσεις λογισμικού της εταιρείας, τα πρωτόκολλα ελέγχου και την τακτική μεταφορά ωφέλιμων δεδομένων από τους σκληρούς του Street View στο κέντρο δεδομένων της Google στο Όρεγκον, οι μηχανικοί της αρνήθηκαν πως γνώριζαν οτιδήποτε ως προς τη συλλογή προσωπικών δεδομένων.[47]

Φάση δεύτερη: Εξοικείωση

Το στοίχημα του Χάνκι πως ο «κύκλος» τελικά θα έκαμπτε τις αντιδράσεις αντανακλά ένα βασικό λειτουργικό συστατικό της επιταγής της εξόρυξης το οποίο ανακαλύφθηκε με την Αναζήτηση, ραφιναρίστηκε με το Gmail και εξελίχτηκε με το Street View. Η φιλοσοφία που αναδύεται είναι η εξής: «Δεν κοιτάζουμε πίσω. Περιμένουμε να κουραστούν. Αν χρειαστεί, πατάμε πάνω τους».

Η έκθεση της FCC, τον Απρίλιο του 2012, προκαλεί κατά κάποιον τρόπο θλίψη, καθώς αποτελεί λυπηρή ενθύμηση της μειονεκτικής θέσης της δημοκρατίας απέναντι στον βαθύπλουτο, αποφασισμένο και θρασύ αντίπαλο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Τον Νοέμβριο του 2010 η FCC έστειλε διερευνητική επιστολή στην Google αιτούμενη ορισμένες απαραίτητες πληροφορίες. Η εταιρεία φάνηκε επιεικώς απρόθυμη να εξυπηρετήσει. Τον Μάρτιο του επόμενου έτους στάλθηκε μια δεύτερη «συμπληρωματική» επιστολή. Η απάντηση

της Google ήταν ελλιπείς πληροφορίες και άρνηση συνεργασίας, πράγμα που οδήγησε σε μια τρίτη «επιτακτική επιστολή» τον Αύγουστο. Η συνεχιζόμενη αδιαφορία εκ μέρους της Google οδήγησε σε μια ακόμη επιστολή στα τέλη Οκτωβρίου. Για έναν ολόκληρο χρόνο το προσωπικό της FCC ήταν αναγκασμένο να κυνηγά και να ρωτάει επανειλημμένως εταιρικά στελέχη που υπεξέφευγαν και τους εκπροσώπους τους.

Η έκθεση αποτελεί αποκάλυψη ενός αρνητικού χώρου και το αφήγημα μιας απαξιωμένης δημοκρατίας. Το πρώτο λεπτομερές αίτημα της FCC απέφερε «μόλις πέντε έγγραφα» και κανένα μέιλ. Η εταιρεία ανέφερε πως δεν είχε χρόνο να ξεκινήσει μια αναλυτική επιθεώρηση, αποκαλώντας την «επιβαρυντική». Η Google «παρέλειψε» να γνωστοποιήσει άτομα συναφή με την έρευνα. «Διέγραψε» ονόματα. Υποστήριξε πως οι ζητούμενες πληροφορίες «δεν εξυπηρετούσαν κανένα γόνιμο σκοπό». «Παρέλειψε» να επιβεβαιώσει πληροφορίες. Όταν της ζητήθηκε να υποβάλει συγκεκριμένα έγγραφα, «η Google δεν το έκανε». «Ισχυρίστηκε» πως δεν θα έπρεπε να «της ζητείται» να επιτρέψει πρόσβαση σε ωφέλιμα δεδομένα που είχε συλλέξει με αθέμιτο τρόπο. «Η Google περίμενε...» Οι φράσεις «παρέλειψε να απαντήσει» και «παρέλειψε να προσφέρει» επαναλαμβάνονται σε όλη την έκταση της έκθεσης. «Η Google παραβίασε εντολές της Επιτροπής [...] καθυστερώντας...» Πέντε φορές ζητήθηκε από την εταιρεία να προβεί σε ένορκες δηλώσεις, χωρίς εκείνη να ανταποκριθεί σε κάποια από αυτές, τουλάχιστον έως τον Σεπτέμβριο του 2011, οπότε και η FCC την απείλησε με κλήτευση. Ο μυστηριώδης μηχανικός πολύ απλά αρνήθηκε να μιλήσει στην εξεταστική επιτροπή, επικαλούμενος την Πέμπτη Τροπολογία του Συντάγματος και το δικαίωμα της μη αυτοενοχοποίησης. Η έκθεση καταλήγει: «Υπάρχουν στοιχεία πως σε πολλές, αν όχι σε όλες, τις περιπτώσεις η αδυναμία συνεργασίας της Google με την υπηρεσία ήταν εσκεμμένη». Η έκθεση θα μπορούσε να λέει και «επιβεβλημένη».

Εντέλει, οι δικηγόροι της εταιρείας επικράτησαν. Υπερασπίστηκαν τις σαρώσεις δεδομένων της Google επικαλούμενοι ένα ξεχασμένο χωρίο σε έναν νόμο δεκαετιών περί τηλεφωνικών υποκλοπών. Ίσως το ενδεικτικότερο στοιχείο του όλου γεγονότος ήταν πως το δημοκρατικό σύστημα θεσμών και νόμων το οποίο η εταιρεία αντιμετώπιζε με απροκάλυπτη περιφρόνηση ήταν αυτό που τελικά επικαλέστηκε ώστε να προστατευτεί από την επίρριψη ευθυνών. Τελικά, η FCC επέβαλε πρόστιμο 25.000 δολαρίων στην Google για παρεμπόδιση

έρευνας. Ο λόγος που η Google απέφυγε τις νομικές κυρώσεις δεν ήταν επειδή η κοινωνία συμφωνούσε με τις πρακτικές της, αλλά επειδή απουσίαζε ικανή σχετική νομοθεσία που θα προστάτευε τους πολίτες από την εισόρμηση της εταιρείας.

Οι 38 γενικοί εισαγγελείς δεν είχαν πολύ καλύτερη τύχη. Όταν ο Ρίτσαρντ Μπλούμενθαλ (Richard Blumenthal), γενικός εισαγγελέας του Κονέκτικατ και επικεφαλής της ομάδας των δικαστικών, εξέδωσε αίτημα υποβολής εγγράφων (κάτι που ισοδυναμεί με κλήτευση) προκειμένου να εξεταστούν τα περιβόητα προσωπικά δεδομένα, «η Google το αγνόησε».[48] Η εταιρεία αποφάσισε τελικά να έρθει σε συμβιβασμό με τις πολιτείες το 2013, οπότε και της επιβλήθηκε το ισχνό πρόστιμο των 7 εκατομμυρίων δολαρίων και η αναγκαστική αποδοχή μιας σειράς συμφωνιών σχετικά με την «εντατική» αυτοεπιτήρηση. Οι *New York Times* ανακοίνωσαν πως η Google είχε τελικά παραδεχτεί πως «είχε παραβιάσει το απόρρητο των πολιτών με το έργο χαρτογράφησης του Street View, συλλέγοντας ελαφρά τη καρδία [...] ευαίσθητα δεδομένα». Βεβαίως, το συγκεκριμένο σκάνδαλο ήταν απλώς ένα από τα πολλά επίμαχα σημεία της όλης υπόθεσης. Οι κρατικοί αξιωματούχοι θριαμβολογούσαν πως «ο γίγαντας της βιομηχανίας [...] δεσμεύεται να αλλάξει την εταιρική του φιλοσοφία ώστε να προαγάγει την ευαισθησία σε ζητήματα απορρήτου προσωπικών δεδομένων».[49] Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός πως αυτό που καθιστά την Google γίγαντα είναι η επιταγή της εξόρυξης, δεν γνωρίζουμε αν πρέπει να γελάσουμε ή να κλάψουμε με τη σιγουριά των γενικών εισαγγελέων ως προς τη δέσμευση της Google για αυτορρύθμιση σε θέματα απορρήτου.

Υπάρχουν δύο βασικοί παράγοντες οι οποίοι ρίχνουν φως στις τακτικές εξοικείωσης. Ο πρώτος αφορά πολύ απλά τον χρόνο που μεσολάβησε μεταξύ της έναρξης της εισόρμησης του Street View το 2007 και του αντίκτυπού της – του σκανδάλου του 2010, του πορίσματος της έρευνας της FCC του 2012 και του πορίσματος της εισαγγελικής έρευνας του 2013. Η γερμανική έρευνα ολοκληρώθηκε κι εκείνη στα τέλη του 2012, αποφέροντας ελάχιστα αποτελέσματα. Οι υπόλοιπες αγωγές και οι απόπειρες αντίστασης στην Google άσθμαιναν αντιστοίχως. Παρά τον *θόρυβο και την οργή* η Google δεν σταμάτησε στιγμή τη λειτουργία του Street View. Μεταξύ 2008 και 2010 600 δισεκατομμύρια byte προσωπικών δεδομένων συλλέχθηκαν «παράνομα» σε όλο τον κόσμο· 200 δισεκατομμύρια από αυτά στις Ηνωμένες Πολιτείες.[50] Η εταιρεία έλεγε πως είχε διακόψει τη συλλογή προσωπι-

κών δεδομένων. Το έκανε όντως όμως; Πώς μπορούμε να είμαστε σίγουροι; Ακόμη κι αν έλεγε την αλήθεια, η αρχική εισόρμηση που άκουγε στο όνομα Street View συνέχιζε αλώβητη.

Ο δεύτερος παράγοντας είναι πως, εκ των υστέρων, μπορεί κάποιος να δει ότι η ιδέα καθαυτή ενός επιτήδειου μηχανικού σχεδιάστηκε και δουλεύτηκε ιδιοφυώς ως αντιπερισπασμός στο πλαίσιο ενός κλασικού τεχνάσματος να βρεθεί εξιλαστήριο θύμα. Η Google έστρεψε την προσοχή μακριά από τα φιλόδοξα και αμφιλεγόμενα σχέδια της επιταγής εξόρυξης εστιάζοντας στη ρητορική του ενός και μοναδικού κακοήθους κυττάρου, το οποίο μάλιστα τελικά αφαιρέθηκε από τα σωθικά του τεράστιου αλλά αθώου οργανισμού. Το μόνο που έμενε πια ήταν να αφαιρεθεί ο μολυσμένος ιστός, και ο οργανισμός θα αυτοανακηρυσσόταν θεραπευμένος από την κλεπτομανία των προσωπικών δεδομένων. Έπειτα, θα επέστρεφε στους δρόμους. Αναγεννημένος.

Η Google κατάφερε ακριβώς αυτό που είχε προβλέψει ο Χάνκι. Το οργανικό θράσος του Street View, η πρωτόγνωρη και απίστευτη εισόρμησή του, η οποία έβγαλε τους Βρετανούς χωριανούς στον δρόμο για να σταματήσουν ένα αυτοκίνητο καταγραφής της Google, ευδοκίμησε για έξι χρόνια κατά τα οποία ρίζωσε στην παγκόσμια συλλογική συνείδηση. Η στρατηγική πειθαρχία της εταιρείας σε επίπεδο παρεμπόδισης, περιφρόνησης και εκμετάλλευσης της δημοκρατίας τής απέφερε έξι ακόμη χρόνια κατά τα οποία οι άνθρωποι έκαναν χρήση των δεδομένων του Street View και έξι ακόμη χρόνια κατά τα οποία θεμελιώθηκε σιωπηρά το στάτους της νομοτέλειας της Google και της δικής μας αδυναμίας αντίδρασης. Έξι ακόμη χρόνια κατά τα οποία η κοινή λησταία των δικαιωμάτων λήψης αποφάσεων εισήλθε σταδιακά στη σφαίρα του κανονικού και κατέληξε να θεωρείται «βολική», «χρήσιμη» ή και «θαυμαστή».

Φάση τρίτη: Προσαρμογή

Τον Οκτώβριο του 2010, ελάχιστο καιρό πριν η Google λάβει την πρώτη διερευνητική επιστολή από την FCC, ο Α΄ αντιπρόεδρος του τμήματος Προγραμματισμού και Έρευνας της εταιρείας ανακοίνωσε σε επίσημη ανάρτηση της Google «αυστηρότερο έλεγχο επί του απορρήτου». «Αυτό είναι κάτι στο οποίο δεν τα καταφέραμε καθόλου καλά», είπε. Το σκάνδαλο του Street View παρουσιάστηκε ως ακούσιο

λάθος, η μία και μοναδική μελανή σελίδα στην ιστορία μιας εταιρείας που εργάζεται σκληρά «για να κερδίσει την εμπιστοσύνη σου». Η ανάρτηση διαβεβαίωνε το κοινό πως η εταιρεία συζητούσε με εξωτερικούς κανονιστικούς φορείς για την εφαρμογή «πιθανών βελτιώσεων στις πολιτικές απορρήτου μας» και υποσχόταν πως θα έκανε αλλαγές προκειμένου να διασφαλίσει το απόρρητο των χρηστών. Η Άλμα Γουίτεν (Alma Whitten), στέλεχος της Google με περγαμηνές στην ασφάλεια υπολογιστών και στον έλεγχο απορρήτου, διορίστηκε διευθύντρια Απορρήτου στους τομείς του προγραμματισμού και της διαχείρισης προϊόντων. Επιπλέον, η ανάρτηση επισήμαινε την έμφαση σε μια νέα εσωτερική εκπαίδευση πάνω στην «υπεύθυνη συλλογή, χρήση και διαχείριση των δεδομένων χρηστών». Εν κατακλείδι, στην ανακοίνωσή της η Google υποσχόταν νέα εσωτερικά πρωτόκολλα για την επίβλεψη της διαχείρισης δεδομένων. «Αισθανόμαστε τρομερά ταπεινωμένοι με όσα συνέβησαν», ανέφερε, «αλλά είμαστε βέβαιοι πως αυτές οι αλλαγές στις διαδικασίες και στη δομή μας θα βελτιώσουν σημαντικά τις εταιρικές πρακτικές απορρήτου και ασφάλειας προς όφελος όλων των χρηστών μας».[51]

Ασχέτως υποσχέσεων περί αναμόρφωσης, η εταιρεία ταυτόχρονα αναγκάστηκε να προσαρμοστεί και στις κυβερνητικές επιταγές πληθώρας χωρών –ανάμεσά τους η Αυστραλία, το Βέλγιο, ο Καναδάς, η Γαλλία, η Ολλανδία, το Χονγκ Κονγκ, η Ιρλανδία, το Ισραήλ, η Ιταλία, η Νέα Ζηλανδία, η Πολωνία, η Ισπανία, η Νότια Κορέα, η Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες– όπου το Street View βρισκόταν εν μέσω δικαστικών αγώνων και του επιβάλλονταν πρόστιμα και/ή κανονιστικές ρυθμίσεις. Στην Ιαπωνία οι ιδιοκτήτες σπιτιών παραπονέθηκαν πως οι κάμερες των αυτοκινήτων έβλεπαν πάνω από την προστατευτική περίφραξη των ιδιωτικών κατοικιών τους, οι οποίες και καταγράφονταν. Η Google συμμορφώθηκε με τις κυβερνητικές απαιτήσεις που της επέβαλαν να χαμηλώσει τις κάμερες, να φωτογραφίσει εκ νέου την περιοχή και να αλλοιώσει τα χαρακτηριστικά προσώπων και τους αριθμούς πινακίδων ώστε να μην αναγνωρίζονται. Στη Γερμανία η Google επέτρεψε στους κατοίκους να αιτηθούν την αλλοίωση των εικόνων των σπιτιών τους στις φωτογραφίες του Street View. Σχεδόν 250.000 νοικοκυριά αιτήθηκαν τη συγκεκριμένη εξαίρεση μεταξύ 2009 και 2010, αναγκάζοντας την Google να προσλάβει διακόσιους προσωρινούς προγραμματιστές ώστε να αντεπεξέλθει στη ζήτηση.[52] Ο επίτροπος προστασίας δεδομένων του Αμβούργου, ο οποίος ήταν και ο πρώτος που ανακάλυψε την αθέμιτη συλλογή δε-

δομένων του Street View, επέβαλε πρόστιμο 145.000 ευρώ στην Google, μόλις 5.000 λιγότερα από το ανώτατο πρόστιμο των 150.000 ευρώ.[53] Επρόκειτο για το μεγαλύτερο πρόστιμο που είχε επιβληθεί ποτέ από ευρωπαϊκή κανονιστική αρχή για λόγους απορρήτου. Η έκπτωση είχε να κάνει με τις διαβεβαιώσεις της Google πως θα διέγραφε τα ωφέλιμα δεδομένα ταχύτατα και ολοσχερώς. Το 2001 το πρόγραμμα Street View έλαβε τέλος στη Γερμανία, ενώ η Google εξακολουθούσε να το υποστηρίζει· ωστόσο, δεν ανανέωσε τις φωτογραφίες που είχε ήδη συλλέξει.[54]

Άλλες χώρες επέβαλαν απαγόρευση της δραστηριότητας του Street View. Αρχικά, η Ελβετία απαγόρευσε την υπηρεσία το 2009, ζητώντας από την Google να αφαιρέσει όλες τις αναρτημένες εικόνες ελβετικών χωρών και πόλεων. Τελικά, έγινε άρση της απαγόρευσης, όμως το Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο της χώρας επέβαλε σειρά αυστηρών κανονισμών, μεταξύ των οποίων ήταν και η αλλοίωση των προσώπων, η ενσωμάτωση επιλογών εξαίρεσης και η μείωση του ύψους στο οποίο τοποθετούνταν οι κάμερες. Ήδη το 2016 η υπηρεσία της Google περιοριζόταν σε εξωτερικούς τουριστικούς χώρους.[55] Η εταιρεία αντιμετώπισε απαγορεύσεις του Street View στην Αυστρία, στην Τσεχία, στην Ελλάδα, στην Ινδία και στη Λιθουανία. Ωστόσο, από το καλοκαίρι του 2017 και έπειτα δεδομένα του Street View ήταν διαθέσιμα για ορισμένες, τουλάχιστον, περιοχές αυτών των χωρών.[56]

Φάση τέταρτη: Αναδρομολόγηση

Αυτό που δεν ανέφερε η ανάρτηση και mea culpa της Google ήταν κάτι που δεν μπορούσε να πει: Η εταιρεία δεν θα εγκατέλειπε τη θεμελιώδη φιλοσοφία συσσώρευσης που ακολουθούσε – τις αρχές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού που είχαν δώσει υπόσταση σε αυτό το μεγαθήριο και είχαν φροντίσει για την ανάπτυξή του. Το μήνυμα της εκστρατείας αναδρομολόγησης του Street View ήταν πως η Google δεν θα άφηνε τίποτα εκτός δικτύου. Τα πάντα πρέπει να σωρευτούν και να μετατραπούν σε πρώτες ύλες. Ελάχιστα είναι αυτά που *μπορεί* να πει ή να κάνει η Google για να διασφαλίσει το «απόρρητο των χρηστών» – εκτός αν διαπράξει θεσμική αυτοκτονία. Όπως παρατηρείται και σε ένα άρθρο του 2015 όπου εκθειάζεται η ιστορία του Google Maps, το γεγονός αυτό μας βοηθά να κατανοήσουμε γιατί «η

υπηρεσία ήταν πόλος έλξης αντιπαραθέσεων όσον αφορά το απόρρητο. [...] Οι άνθρωποι είχαν αφιονιστεί. [...] Αυτό, όμως, δεν σημαίνει πως το εγχείρημα του Street View εκφυλίστηκε. Πλέον διατίθεται σε 65 από τις περίπου 200 χώρες του Google Maps».[57]

Έργο της Άλμα Γουίτεν ήταν να αποκαταστήσει τη φήμη της Google σε σχέση με το απόρρητο και όχι να εκθεμελιώσει την επιταγή της εξόρυξης και των αδυσώπητων απαιτήσεών της σε οικονομίες κλίμακας στις δραστηριότητες εφοδιασμού. Με άλλα λόγια, το έργο της ήταν νομοτελειακά αδύνατο να τελεσφορήσει. Εντούτοις, το ότι η Γουίτεν ενδεχομένως να κατέβαλε ειλικρινείς προσπάθειες υποδηλώνεται από το γεγονός πως μόλις δυόμισι χρόνια μετά τον διορισμό της ως τσαρίνας του απορρήτου ανακοίνωσε την αποχώρησή της από την Google τον Απρίλιο του 2013. Όντως, το θέαμα της κατάθεσης της Γουίτεν σχετικά με τις πρακτικές της Google σε ακρόαση του Κογκρέσου στις αρχές του 2013 ήταν οδυνηρό. Όσο τα μέλη του Κογκρέσου τής απηύθυναν ερωτήματα έβλεπε κανείς την υπερπροσπάθειά της να αλιεύσει τις κατάλληλες λέξεις οι οποίες θα συνέθεταν μια απάντηση, χωρίς όμως να συνθέσουν και την αλήθεια.[58] Είχε έρθει η ώρα για ανασύνταξη και αναδρομολόγηση του έργου της χαρτογράφησης. Τίποτα δεν είχε τελειώσει.

Το ότι δεν είχαν αλλάξει και πολλά πράγματα, ή το ότι δεν επρόκειτο να αλλάξουν, κατέστη αμέσως σαφές από τη διαδρομή του μυστηριώδους μηχανικού της Google στα δύο χρόνια που ακολούθησαν το σκάνδαλο. Μέσα σε λίγες μέρες από το πόρισμα της FCC, τον Απρίλιο του 2012, ένας πρώην πράκτορας της πολιτείας στον οποίο είχε ανατεθεί η διερεύνηση της υπόθεσης Street View ανακάλυψε την ταυτότητα του «επιτήδειου» μηχανικού της Google. Το όνομά του ήταν Μάριους Μίλνερ (Marius Milner) – ονομαστός χάκερ και αυθεντία στο wardriving. Δύο χρόνια μετά την ανεπανόρθωτη, υποτίθεται, ζημιά που έκανε στην Google και την «κατάφωρη παραβίαση» των πολιτικών της ο Μίλνερ εξακολουθούσε να εργάζεται στην εταιρεία, στο τμήμα του YouTube. Το ίδιο έτος ο Μίλνερ βρέθηκε μεταξύ των έξι εφευρετών μιας ομάδας με επικεφαλής τον Τζον Χάνκι η οποία κατοχύρωσε «Σύστημα και μέθοδο μεταφοράς εικονικών αντικειμένων σε ένα παιχνίδι παράλληλης πραγματικότητας».[59]

Η εφεύρεση στην οποία συμμετείχε ο Μίλνερ αφορούσε ένα παιχνίδι εικονικής πραγματικότητας, το Ingress, επίσης δημιούργημα του Χάνκι και της ομάδας του στην Google. (Τελικά, ο Χάνκι ίδρυσε δική του εταιρεία, τη Niantic Labs, υπό την αιγίδα της Alphabet, της νέας

μητρικής εταιρείας της Google.) Το Ingress αποτέλεσε τράπεζα δοκιμής για πολλές θεμελιώδεις εμπνεύσεις οι οποίες θα επανεμφανίζονταν σε ένα άλλο «παιχνίδι», το Pokémon Go, τον προάγγελο της δεύτερης φάσης επέκτασης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, την οποία θα εξετάσουμε λεπτομερώς στο Δεύτερο Μέρος. Σε αυτή τη φάση οι χάρτες της Google συνιστούν καίριους πόρους για την επέκταση της ψηφιακής απαλλοτρίωσης από τον εικονικό κόσμο σε αυτόν που αποκαλούμε «πραγματικό». Έχοντας αυτά τα σχέδια κατά νου, η Google δεν μπορούσε να αφήσει το Street View να πεθάνει ή έστω να περισταλεί. Τον Σεπτέμβριο του 2012, μόλις τέσσερις μήνες μετά το πόρισμα της FCC, ο γενικός διευθυντής προϊόντος για το Google Maps διατύπωσε λακωνικά τον ρόλο της υπηρεσίας: «Αν ρίξεις μια ματιά στον οφλάιν κόσμο, τον πραγματικό κόσμο στον οποίο ζούμε, θα δεις πως δεν έχουν όλες οι πληροφορίες του ονλάιν αντίκρισμα. Την ώρα που καταπιανόμαστε με τη ζωή μας προσπαθούμε όλο και περισσότερο να γεφυρώσουμε το κενό μεταξύ αυτού που βλέπουμε στον πραγματικό κόσμο και αυτού που βλέπουμε [στον ψηφιακό]. Αυτός είναι και ο ρόλος που παίζει το Maps».[60]

Το Ground Truth (Επίγεια Αλήθεια), το επτασφράγιστο μυστικό της Google που εγκαινιάστηκε το 2008, παρουσιάστηκε δημοσίως μόλις τέσσερις μήνες μετά την έκθεση της FCC το 2012, γεγονός που αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα γραφής. Το Ground Truth είναι ο «βαθύς χάρτης» ο οποίος περιέχει τη λεπτομερή «χωρική λογική» του περιβάλλοντός μας: διαδρομές πεζοπορίας, λίμνες με χρυσόψαρα, αερογέφυρες λεωφόρων, κίνηση στους δρόμους, ακτοπλοϊκές γραμμές, πάρκα, πανεπιστημιουπόλεις, γειτονιές, κτίρια και πολλά άλλα.[61] Η σωστή καταγραφή αυτών των λεπτομερειών συνιστά πηγή ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στην κούρσα για συμπεριφορικό πλεόνασμα που προκύπτει από τις κινητές συσκευές. Η κατασκευή του βαθέος χάρτη αντλεί δεδομένα από δημόσιες πηγές όπως γεωγραφικές βάσεις δεδομένων της Αμερικανικής Υπηρεσίας Απογραφών και του Αμερικανικού Γεωλογικού Ινστιτούτου.[62] Αυτό που κάνει, όμως, το Google Maps να ξεχωρίζει είναι η ενσωμάτωση των αποκλειστικών και ιδιόκτητων δεδομένων του Street View. Με άλλα λόγια, δεδομένα τα οποία συλλέχθηκαν από δημόσιες επενδύσεις εμπλουτίζονται με δεδομένα τα οποία συλλέχθηκαν από έναν μονόδρομο απορρόφησης πλεονάσματος συμπεριφορικών δεδομένων και δικαιωμάτων λήψης αποφάσεων. Έπειτα, το σύνθετο αποτέλεσμα που προκύπτει χαρακτηρίζεται εκ νέου εταιρική ιδιοκτησία.

Ένας από τους δημοσιογράφους που προσκλήθηκαν στις πρώτες παρουσιάσεις του Ground Truth το 2012, ο Αλέξις Μάντριγκαλ (Alexis Madrigal), παρατήρησε πως «Κάθε δύο εβδομάδες η ομάδα του Maps, με κύρια αφετηρία το Street View, ανεβάζει περισσότερα δεδομένα σε εικόνα απ' ό,τι διέθετε συνολικά η Google το 2006. [...] Η Google έχει διανύσει πια πέντε εκατομμύρια μίλια». Τα αυτοκίνητα του Street View παρομοιάζονται με τα πρώτα προγράμματα ανίχνευσης ιστού της Αναζήτησης, κατά το αρχικό στάδιο των διεργασιών απαλλοτρίωσης της εταιρείας, τα οποία διακριτικά επιστράτευαν ιστοσελίδες για ευρετηριοποίηση και πρόσβαση. Ήδη το 2012 τα δεδομένα του Street View παρείχαν εικόνες πινακίδων σήμανσης και διευθύνσεων. Ο Μάντριγκαλ έγραψε πως σύντομα, χάρη στο Street View, «όποια λέξη είναι ορατή από τον δρόμο θα περιέχεται και στο ευρετήριο του απτού κόσμου όπως το έχει συντάξει η Google». Η γεύση που πήρε ο Μάντριγκαλ από τη λειτουργία του Ground Truth τον οδήγησε στο συμπέρασμα πως «Τα γεωγραφικά δεδομένα που είχε συγκεντρώσει η Google είναι απίθανο να τα συναγωνιστεί οποιαδήποτε άλλη εταιρεία. [...] *Έχτισαν ολόκληρη αυτή την παιδική χαρά ως ένα περίτεχνο δόλωμα για σένα*».[63]

Σύμφωνα με τα λεγόμενα ενός εκ των ιθυνόντων του εγχειρήματος, «Η πρόκληση που συνεπάγεται η απόφαση της χαρτογράφησης του κόσμου είναι το γεγονός πως ποτέ δεν μπορείς να σταματήσεις».[64] Έτσι, με την έλευση του 2016, το σάιτ του Street View πανηγύρισε την επιτυχημένη εξέλιξή του δηλώνοντας πως «Έχουμε κάνει τρομερή πρόοδο από το 2007, όταν λανσάραμε την υπηρεσία στις ΗΠΑ. Σήμερα έχουμε διευρύνει την πανοραμική άποψη των 360° ώστε να περιλαμβάνει τοποθεσίες και των επτά ηπείρων». Ο στόλος των εργαλείων συλλογής και παρακολούθησης του Street View είχε εμπλουτιστεί με σακίδια πλάτης, με τρίκυκλα ποδήλατα, με σνόουμομπιλ και τροχήλατες κάμερες – όλα σχεδιασμένα ώστε να απαθανατίζουν μέρη απροσπέλαστα από τα αυτοκίνητα του Street View. Η Google πρόσφερε τις υπηρεσίες του εξοπλισμού Trekker (της κάμερας-σακίδιου πλάτης) σε τουριστικές επιτροπές και σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, «ώστε να συλλέξουν εικόνες απομακρυσμένων και μοναδικών τοποθεσιών» οι οποίες ήταν κυριολεκτικά αλλά και μεταφορικά εκτός δικτυακού χάρτη.[63]

Η Google ό,τι δεν μπορούσε να κατασκευάσει το αγόραζε. Το 2013, έπειτα από αναφερόμενες αλλεπάλληλες πλειοδοσίες με αντίπαλό της τη Facebook, η Google εξαγόρασε τη Waze, μια ισραηλίτι-

κη νεοφυή επιχείρηση κοινωνικής χαρτογράφησης – μια εταιρεία η οποία πρωτοπορούσε στην παροχή υπηρεσιών οδικής κυκλοφορίας μέσω δεδομένων χρηστών σε πραγματικό χρόνο. Το 2014 η Google εξαγόρασε τη Skybox, έναν νεοφυή πάροχο δορυφορικών εικόνων σε πραγματικό χρόνο. Η εξαγορά έγινε αμέσως μόλις το αμερικανικό Υπουργείο Εμπορίου ήρε τους περιορισμούς σχετικά με τις δορυφορικές εικόνες υψηλής ανάλυσης. Όπως εξήγησε και ένας ειδικός,

> Φαντάσου έναν δορυφόρο πάνω από τη δουλειά σου. Με την παλιά ανάλυση πιθανότατα θα μπορούσες να διακρίνεις το γραφείο σου. Με τις νέες εικόνες –όπου κάθε πίξελ αντιστοιχεί σε 31 εκατομμύρια– θα μπορείς να δεις τι υπάρχει *πάνω* στο γραφείο σου. Όταν επιτυγχάνεις τέτοια επίπεδα συχνότητας μπορείς να προσθέσεις και αυτό που αποκαλούμε ανάλυση «μοντέλου καθημερινής συμπεριφοράς», δηλαδή την παρακολούθηση μιας δυναμικής δραστηριότητας και όχι στατικών στιγμιότυπων.[66]

Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί κανείς να αξιολογήσει τη σημασία μιας άλλης πτυχής της εκστρατείας αναδρομολόγησης της Google. Σύμφωνα με μια ανακοίνωση του 2011, η εταιρεία είχε διαβεί ένα «νέο κατώφλι» με τη δημιουργία ενός «συστήματος πλοήγησης εσωτερικών χώρων» που μπορούσε να εντοπίσει το στίγμα σου και να ακολουθεί τις κινήσεις σου «όταν βρίσκεσαι σε ένα αεροδρόμιο, σε ένα εμπορικό κέντρο ή σε ένα κατάστημα». Εντέλει, αυτές οι δυνατότητες θα περιλάμβαναν αισθητήρες και ενσωματωμένες κάμερες που θα επέτρεπαν στους χρήστες να χαρτογραφούν εσωτερικούς χώρους και να προσανατολίζονται σε αυτούς.[67] Σε ανάρτησή της τον Σεπτέμβριο του 2014 η Google παρουσίασε στο κοινό τις νέες δυναμικές δυνατότητες του Google Maps, με τον χαρακτηρισμό ο καινούριος σου «συγκυβερνήτης σε όλες σου τις αποφάσεις· ικανός να δώσει οδηγίες πλοήγησης σε πραγματικό χρόνο, να σε βοηθήσει στην ανακάλυψη νέων εστιατορίων, καθώς και στην επιλογή ενός μονοπατιού για ορεινή πεζοπορία. Η ανάρτηση αποδίδει τα εύσημα για αυτές τις θαυμαστές νέες δυνατότητες στο Street View και ανακοινώνει την επέκταση της επιδρομής με την εισαγωγή ενός κινητού εργαλείου χαρτογράφησης, του Cartographer, το οποίο προσαρτάται ως σακίδιο πλάτης και μπορούσε να χαρτογραφήσει το εσωτερικό κτιρίων.[68] Οι πληροφορίες του Cartographer θα εντάσσονταν στη διογκούμενη βάση δεδομένων πλοήγησης εσωτερικών χώρων, ενισχύοντας την ικα-

νότητα της Google να εντοπίζει ανθρώπους και συσκευές καθώς μετακινούνταν μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών χώρων.

Το εσωτερικό των κτιρίων είχε διαφύγει από τις κάμερες του Street View και της επιταγής της εξόρυξης· ελάχιστοι ήταν οι ιδιοκτήτες που θα τις έβαζαν στο σπίτι τους. Αντ' αυτού, οι δυνατότητες του Cartographer ενσωματώθηκαν στην ευρύτερη εκστρατεία αναδρομολόγησης του Street View και πλασαρίστηκαν σε επιχειρήσεις ως ένας τρόπος να ενισχύσουν την εμπιστοσύνη των πελατών, να μετριάσουν την αβεβαιότητα και να αυξήσουν σημαντικά τα έσοδα. Η Google παρότρυνε τις επιχειρήσεις που αλληλεπιδρούσαν με καταναλωτές να «τους προσκαλούν στον χώρο τους». Με τη λειτουργία "Business View" οι καταναλωτές θα μπορούσαν να δουν το εσωτερικό χιλιάδων ξενοδοχείων, εστιατορίων και άλλων προορισμών. Οι καταχωρίσεις της Αναζήτησης θα περιλάμβαναν το νέο περιεχόμενο του Street View. Οι καταχωρίσεις των ξενοδοχείων θα πρόσφεραν εικονική περιήγηση στις εγκαταστάσεις τους. «Δώστε στους καταναλωτές τη σιγουριά που αναζητούν», έλεγε η Google στην αγορά των επιχειρηματιών, «επιτρέποντάς τους να γευτούν τον χώρο σας πριν ακόμη φτάσουν σε αυτόν». Η Google διακήρυττε πως οι εικονικές περιηγήσεις «διπλασιάζουν τις κρατήσεις» και έστησε ένα πρόγραμμα πιστοποίησης που έδινε τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις να προσλαμβάνουν εγκεκριμένους από την Google ανεξάρτητους φωτογράφους οι οποίοι θα παρείχαν τις εικόνες για το Street View. Αυτές οι εντυπωσιακές τακτικές αναδρομολόγησης στόχευαν στην αντιστροφή του παλιού μοντέλου. Επαναπροσδιόρισαν το Street View μετατρέποντάς το από φορέα μιας προκλητικής εισόρμησης η οποία με λαθραίες τακτικές παρέκαμπτε τις όποιες αντιδράσεις σε έναν χώρο αποκλειστικών προνομίων στον οποίο οι επιχειρήσεις διαγκωνίζονταν να αποκτήσουν πρόσβαση.

Η αναδρομολόγηση και η εξέλιξη του Street View ανήγγειλαν μια κρίσιμη αλλαγή στον προσανατολισμό και στις βλέψεις του κατασκοπευτικού προγράμματος: *Πλέον αυτό δεν θα αφορούσε απλώς τις διαδρομές, αλλά τη χάραξή τους.* Θα εξετάσουμε αυτό το νέο επεισόδιο της απαλλοτρίωσης στα κεφάλαια που ακολουθούν. Προς το παρόν αρκεί να αναφέρουμε πως το Street View και το γενικότερο σχέδιο του Google Maps αντανακλούν τους νέους και ακόμη πιο φιλόδοξους στόχους προς τους οποίους αυτός ο κύκλος της απαλλοτρίωσης σύντομα θα έβαζε πλώρη: τη μεταβολή από μια διαδικτυακή πηγή δεδομένων σε μια οθόνη με θέα στον πραγματικό κόσμο, σε έναν

σύμβουλο, σε έναν ενεργό ποδηγέτη – από τη γνώση στην επιρροή κι από κει στον έλεγχο. Σε βάθος χρόνου, τα εξεζητημένα δεδομένα του Street View θα γίνονταν η βάση για άλλο ένα θεαματικό σύμπλεγμα εισορμήσεων της Google: το αυτόνομο αυτοκίνητο και το "Google City", για τα οποία θα μάθουμε περισσότερα στο Κεφάλαιο 7. Αυτά τα εγχειρήματα στοχεύουν σε μια νέα διάσταση για τη συλλογή πλεονάσματος, ανοίγοντας ταυτόχρονα νέους ορίζοντες για την εγκαθίδρυση αγορών συμπεριφορικής έκβασης στον πραγματικό κόσμο των αγαθών και των υπηρεσιών. Έχει σημασία να καταλάβουμε πως κάθε επίπεδο καινοτομίας χτίζεται πάνω στον προκάτοχό του και πως όλα συνθέτουν μια κοινή συνισταμένη η οποία δείχνει προς έναν σκοπό: την εξόρυξη συμπεριφορικού πλεονάσματος σε κλίμακα.

Η Google διαβλέπει μια ευκαιρία σε αυτή την προσχεδιασμένη ακολουθία και θεωρεί πως οι πελάτες της πρόκειται να την εκτιμήσουν: την ικανότητα της εταιρείας να επηρεάσει την ανθρώπινη συμπεριφορά όπως αυτή εκτυλίσσεται στους πραγματικούς χώρους της καθημερινότητας. Για παράδειγμα, το 2016 η εταιρεία παρουσίασε μια νέα λειτουργία της εφαρμογής του Google Maps, την "Driving Mode", η οποία προτείνει προορισμούς και υπολογίζει χρόνο μετάβασης χωρίς ο χρήστης να έχει καν επιλέξει πού θέλει να πάει. Αν είχες αναζητήσει στο διαδίκτυο ένα σφυρί, το Driving Mode θα μπορούσε να σε στείλει σε ένα κατάστημα σιδηρικών με το που έμπαινες στο αυτοκίνητο και φορούσες τη ζώνη σου. «Η Google ενσωματώνει αυτή την τεχνολογία ειδοποιήσεων στην κύρια κινητή εφαρμογή αναζήτησής της», ανέφερε η *Wall Street Journal*.[69]

Με αυτή την εφαρμογή ο «συγκυβερνήτης» Google υποδεικνύει στον χρήστη να στρίψει δεξιά και αριστερά ακολουθώντας μια διαδρομή η οποία συντίθεται από τη διαρκώς συσσωρευόμενη γνώση για το άτομο *και* το περιβάλλον του, απτό ή μη. Οι προβλέψεις σχετικά με το πού και το γιατί κάποιος θα ξοδέψει χρήματα απορρέουν από την αποκλειστική πρόσβαση της Google σε συμπεριφορικό πλεόνασμα και στις εξίσου αποκλειστικές δυνατότητες ανάλυσής του: *«Εδώ φάε». «Αυτό αγόρασε».* Η ανάλυση πλεονάσματος της Google μπορεί να προβλέψει πως ενδέχεται να αγοράσεις ένα ακριβό μάλλινο κοστούμι. Έτσι, τα δεδομένα της τοποθεσίας σου, τα οποία ανανεώνονται σε πραγματικό χρόνο, ενεργοποιούν υπενθυμίσεις από πλευράς ιδιοκτήτη ή διαφημιστή, επίσης σε πραγματικό χρόνο, αντιστοιχισμένες στο δικό σου προφίλ και εμφανιζόμενες ακριβώς τη στιγμή που στο οπτικό σου πεδίο βρίσκονται φανελένια ρούχα, τουίντ και

κασμίρια. Η Google ωθεί και έλκει, εισηγείται, προτρέπει, καλοπιάνει, ντροπιάζει και αποπλανά. Θέλει να γίνει συγκυβερνήτης στην ίδια σου τη ζωή. Κάθε ανθρώπινη απόκριση σε κάθε εμπορική προτροπή αποφέρει ακόμη περισσότερα δεδομένα τα οποία δουλεύονται και μετατρέπονται σε καλύτερα προϊόντα πρόγνωσης. Οι προτροπές καθαυτές γίνονται αντικείμενο αγοραπωλησίας σε μια καινούρια εκδοχή των αγορών διαδικτυακής διαφήμισης της Google: *διαφήμιση σε πραγματικό χρόνο, συναλλαγή στον πραγματικό κόσμο* – μόνο που αντικείμενο συναλλαγής είναι η συμπεριφορά σου. Το μέλλον σου.

Στο κατώφλι αυτής της αγοράς, όπου *απροσδόκητη συμπεριφορά ισοδυναμεί με απώλεια εσόδων*, το διακύβευμα είναι τεράστιο. Η Google δεν μπορεί να αφήσει τίποτα στην τύχη.[70] Τον Σεπτέμβριο του 2016 το διαδικτυακό τεχνολογικό περιοδικό *The Register* αποκάλυψε πως η εφαρμογή Google Play, η οποία ήταν προεγκατεστημένη στο πιο πρόσφατο τηλέφωνο Android, ελέγχει αδιαλείπτως την τοποθεσία του χρήστη και στέλνει αυτές τις πληροφορίες σε τρίτες εφαρμογές καθώς και στους διακομιστές της ίδιας της Google. Ένας ερευνητής ασφάλειας έπεσε από τα σύννεφα όταν, περνώντας το κατώφλι των McDonald's, το Android τηλέφωνό του τον προέτρεψε ακαριαία να κατεβάσει την εφαρμογή του εστιατορίου. Στη συνέχεια, ο ερευνητής ανακάλυψε πως το Google Play είχε ανανεώσει το στίγμα της τοποθεσίας του χιλιάδες φορές. Επιπροσθέτως, το Google Maps «ουσιαστικά δεν σου δίνει τη δυνατότητα να το απενεργοποιήσεις». Αν το κάνεις, το λειτουργικό σε προειδοποιεί πως «βασικές λειτουργίες της συσκευής ενδέχεται να παρουσιάσουν σφάλμα».[71] Η επιμονή της Google αντικατοπτρίζει τις ολοκληρωτικές πολιτικές της επιταγής εξόρυξης καθώς και την υποταγή της ίδιας της εταιρείας στις ανένδοτες απαιτήσεις των οικονομικών αρχών της επιταγής.

Σε ιστορικό επίπεδο αυτό που πρέπει να αναλογιστούμε εδώ είναι πως το πρώην απορριπτέο Street View απέκτησε νέα πνοή μέσα από τη συμβολή του στην αποφασιστική διεύρυνση των αγορών συμπεριφορικής έκβασης τόσο στον ονλάιν κόσμο όσο και στον πραγματικό. Ενώ κάποτε αυτές οι αγορές εστίαζαν στη στοχευμένη διαδικτυακή διαφήμιση, πλέον αναπτύσσονται και συμπεριλαμβάνουν προβλέψεις σχετικά με το τι πρόκειται να κάνουν οι άνθρωποι τώρα, σύντομα και αργότερα, είτε βαδίζουν στο διαδίκτυο είτε σε πεζοδρόμια, σε δρόμους, σε δωμάτια, σε αίθουσες, σε καταστήματα, σε χώρους υποδοχής και σε διαδρόμους. Αυτοί οι φιλόδοξοι στόχοι προδιαγράφουν νέες επιδρομές και απαλλοτριώσεις όσο η αντίσταση ε-

ξουδετερώνεται και οι πληθυσμοί παθητικοποιούνται και υποτάσσονται.

Η Google, εσκεμμένα ή μη, ανακάλυψε την πηγή ισχύος κάθε χαρτογράφου. Ο σημαντικός ιστορικός της χαρτογραφίας Τζον. Μπ. Χάρλεϊ (John B. Harley) το έθεσε πολύ περιεκτικά: «Οι αυτοκρατορίες δημιουργήθηκαν πάνω σε χάρτες». Οι χάρτες είναι ζωτικής σημασίας για τον αποτελεσματικό «εξευμενισμό, τον εκπολιτισμό και την εκμετάλλευση» επικρατειών οι οποίες μπορεί ακόμη να μην έχουν αλωθεί, αλλά υφίστανται ως όραμα ή ενεργές επιδιώξεις. Για να υπάρξει έλεγχος των χώρων και των ανθρώπων πρέπει να υπάρχει και γνώση τους. «Αυτές οι γραμμές πάνω στον χάρτη», έλεγε ο Χάρλεϊ, ήταν οι φθόγγοι που συνέθεταν τη γλώσσα του κατακτητή, αυτή με την οποία «οι εισβολείς τεμάχιζαν και κατένεμαν μεταξύ τους την ήπειρο. Η διάταξη αυτών των φθόγγων αντανακλούσε τον περίπλοκο ανταγωνισμό των κατακτητών και τους συσχετισμούς ισχύος». Αυτή η γλώσσα απαθανατίστηκε άψογα στο σύνθημα της πρώτης τοπογράφησης των Ηνωμένων Πολιτειών: «Τάξη επί της Γης».[72] Ο χαρτογράφος είναι όργανο ισχύος όντας ο ποιητής αυτής της τάξης και υπεύθυνος για την αναγωγή της πραγματικότητας σε δύο και μόνο καταστάσεις: χαρτογραφημένη ή καταδικασμένη στη λήθη. Η αλήθεια του χαρτογράφου αποκρυσταλλώνει το μήνυμα που η Google και οι συνοδοιπόροι της στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό πρέπει να καταστήσουν σαφές σε όλους τους ανθρώπους: *Αν δεν υφίστασαι στον χάρτη μας, δεν υπάρχεις.*

IV. Τα σκυλιά της ασυδοσίας

Πρότζεκτ όπως το Street View δίδαξαν στην Google ότι μπορούσε να διαδραματίσει τον ρόλο του ρυθμιστή του μέλλοντος χωρίς επιπτώσεις για την ίδια. Η εταιρεία έμαθε πώς να παρατείνει ακόμη και τις πιο αμφιλεγόμενες προσπάθειες απαλλοτρίωσης όταν αυτές είναι αναγκαίες για την εξασφάλιση νέων και σημαντικών διαύλων εφοδιασμού. Για παράδειγμα, ενώ σε όλο τον κόσμο μαίνονταν οι διαμαρτυρίες που είχε πυροδοτήσει το Street View, και μόλις μερικούς μήνες πριν από την ανακοίνωση της Γερμανίας πως το πρόγραμμα συνέλεγε εν κρυπτώ ευαίσθητα δεδομένα από μη κρυπτογραφημένα ασύρματα δίκτυα, η Google λάνσαρε το Buzz, μια πλατφόρμα η οποία είχε ως στόχο να απλώσει τα δίχτυα της εταιρείας στα καίρια σημεία όπου έρρεε το πολυπόθητο συμπεριφορικό πλεόνασμα των

κοινωνικών δικτύων. Οι παρεμβατικές πρακτικές που εισήγαγε το Buzz –η πλατφόρμα οικειοποιούνταν προσωπικές πληροφορίες των χρηστών κι έπειτα διαμόρφωνε αυθαίρετα το κοινωνικό τους δίκτυο– εγκαινίασαν έναν καινούριο κύκλο απαλλοτρίωσης και αντιστοίχως έναν καινούριο κύκλο δραματικών αντιδράσεων.

Όσο η Google μάθαινε πώς να αναδρομολογεί επιτυχώς τις οδούς εφοδιασμού της, αποφεύγοντας και εξουδετερώνοντας τις αντιδράσεις, οπλιζόταν με ολοένα περισσότερη αποφασιστικότητα να αμολήσει τα σκυλιά της ασυδοσίας που θα ρήμαζαν τον ιδιωτικό βίο. Μεταξύ των πολλών παραδειγμάτων ήταν και το Google Glass, το οποίο αποτυπώνει ιδανικά το πείσμα της επιταγής της εξόρυξης και τη μετουσίωσή του σε εμπορικές πρακτικές. Το Google Glass ενσωμάτωνε υπολογιστική ισχύ, επικοινωνία, φωτογραφία, λειτουργίες GPS, ανάκτηση δεδομένων και δυνατότητες ηχογράφησης και βιντεοσκόπησης σε μια προσαρτώμενη συσκευή σχεδιασμένη κατά τα πρότυπα των γυαλιών οράσεως. Τα δεδομένα που συνέλεγε η συσκευή –τοποθεσία, ήχος, βίντεο, φωτογραφίες και άλλες προσωπικές πληροφορίες– μεταφέρονταν στους διακομιστές της Google, όπου συγχωνεύονταν με άλλες οδούς εφοδιασμού και όλες μαζί εκβάλλονταν στη γιγαντιαία μονοδρομημένη ροή συμπεριφορικού πλεονάσματος.

Το εγχείρημα αντιμετωπιζόταν ως προάγγελος πιο ευπροσάρμοστων και λιγότερο απροκάλυπτων μορφών προσαρτώμενου υπολογιστικού εξοπλισμού συλλογής πλεονάσματος. Ο Τζον Χάνκι χαρακτήρισε την οικεία του εμφάνιση, η οποία θύμιζε γυαλιά, κατάλληλη για «την αρχική φάση εφαρμογής» της προσαρτώμενης τεχνολογίας, παρομοιάζοντάς τη με τα πρώτα αυτοκίνητα τα οποία έμοιαζαν με ιππήλατες άμαξες. Με άλλα λόγια, προορισμός των «γυαλιών» ήταν να καμουφλάρουν κάτι έως τότε πρωτόγνωρο: «Σε τελευταία ανάλυση, σκοπός μας είναι αυτές οι τεχνολογίες –οπουδήποτε κι αν βρίσκονται στο σώμα– να αξιοποιούνται με τον καλύτερο τρόπο βάσει του έργου που επιτελούν και όχι βάσει του τι ήταν κοινωνικά αποδεκτό την πρώτη στιγμή της δημιουργίας τους απλώς και μόνο επειδή θυμίζουν στους ανθρώπους κάτι που έχουν ξαναδεί».[73] Το Google Glass λανσαρίστηκε μεγαλοπρεπώς την άνοιξη του 2012 ως ένα φουτουριστικό προϊόν μπροστά από τη μόδα της εποχής του. Πολύ σύντομα, ωστόσο, έγινε ορατή η φρίκη του κοινού στο πρόσωπο αυτής της αλλόκοτης εισβολής. Αυτοί που φορούσαν τη συσκευή χαρακτηρίστηκαν glassholes και ορισμένες επιχειρήσεις απαγόρευσαν τη χρήση της συσκευής στους χώρους τους.[74]

Οι υπέρμαχοι της προστασίας του προσωπικού απορρήτου διαμαρτύρονταν για την «αδιάλειπτη» και «αδιόρατη» καταγραφή ανθρώπων και χώρων η οποία καταργεί τις φυσιολογικές προσδοκίες του ανθρώπου για προσωπικό χώρο και/ή ανωνυμία. Προειδοποιούσαν για τους νέους κινδύνους που εγκυμονούσε η εφαρμογή λογισμικού αναγνώρισης προσώπου σε αυτούς τους καινούριους διαύλους δεδομένων και προέβλεψαν πως τεχνολογίες όπως το Glass θα άλλαζαν θεμελιωδώς τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονται οι άνθρωποι δημοσίως. Ήδη τον Μάιο του 2013 επιτροπή απορρήτου του Κογκρέσου ζήτησε διαβεβαιώσεις από τον διευθύνοντα σύμβουλο Λάρι Πέιτζ για τη λήψη μέτρων διαφύλαξης του απορρήτου όσον αφορά το Glass· ταυτόχρονα η Google διοργάνωνε συνέδριο για την εκπαίδευση προγραμματιστών στη δημιουργία εφαρμογών για τη νέα συσκευή. Τον Απρίλιο του 2014 η Pew Research ανακοίνωσε πως το 53% των Αμερικανών, από το οποίο το 59% ήταν γυναίκες, θεωρούσε ότι οι έξυπνες προσαρτώμενες συσκευές «θα άλλαζαν τα πράγματα προς το χειρότερο».[75]

Η Google συνέχιζε απτόητη παρά τις αντιδράσεις, περιμένοντας υπομονετικά την έλευση της εξοικείωσης. Εκείνο τον Ιούνιο η εταιρεία ανακοίνωσε πως το Glass θα περιλάμβανε και το Livestream, μια εφαρμογή διαμοιρασμού βίντεο η οποία θα έδινε τη δυνατότητα στους χρήστες να μεταδίδουν ζωντανά στο διαδίκτυο οτιδήποτε βρισκόταν γύρω τους. Όταν ο διευθύνων σύμβουλος του Livestream ρωτήθηκε σχετικά με τις αμφιλεγόμενες και παρεισφρητικές δυνατότητες της συσκευής στα χέρια του οποιουδήποτε, αποκρίθηκε πως «Τον τελευταίο λόγο στους κανόνες του παιχνιδιού [...] τον έχει η Google».[76] Ο Σεργκέι Μπριν ξεκαθάρισε πως ο όποιος αντίλογος θα τύχαινε κατηγορηματικής απόρριψης, δηλώνοντας στη *Wall Street Journal* πως «Είναι στη φύση των ανθρώπων να αποστρέφονται την καινοτομία».[77]

Η φάση της προσαρμογής ξεκίνησε το 2015 με την ανακοίνωση της απόσυρσης του Glass από την αγορά. Η εταιρεία δεν ανέφερε το παραμικρό για την απέχθεια του κοινού ή για τα κοινωνικά ζητήματα που είχαν ανακύψει από τη χρήση του. Με μια σύντομη ανάρτηση η εταιρεία δήλωσε ότι «Πλέον είναι έτοιμη να βγάλει τις βοηθητικές ρόδες για να αρχίσει να τρέχει [...] θα παρουσίαζε τις μελλοντικές εκδοχές του Glass στο κοινό όταν αυτές θα ήταν έτοιμες».[78] Η μεταμόρφωση του παρουσιαστικού των γυαλιών από μια φουτουριστική συσκευή σε κάτι πιο όμορφο ανατέθηκε σε σχεδιαστή οπτικών ειδών.

Η αναδρομολόγηση ξεκίνησε διακριτικά. Τον Ιούνιο του 2015 το

Τμήμα Μηχανικής και Τεχνολογίας της FCC έλαβε τα νέα σχέδια του Glass. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους κατέφτασαν τα τρανταχτά νέα: Το Glass «θα μετονομαζόταν και θα έπαιρνε νέα πνοή».[79] Έναν χρόνο αργότερα ο Έρικ Σμιτ –πρόεδρος πλέον της Google– έθεσε την κατάσταση στις σωστές της διαστάσεις: «Πρόκειται για μια τεράστια και σημαντικότατη πλατφόρμα για την Google». Ο Σμιτ εξήγησε πως ο μόνος λόγος που το Glass απομακρύνθηκε από τα εξεταστικά βλέμματα του κοινού ήταν «για να τελειοποιηθεί για τους χρήστες. [...] Αυτό απαιτεί χρόνο».[80] Καθώς σιγά σιγά η εταιρεία άφηνε να διαρρεύσουν όλο και περισσότερες πληροφορίες, κατέστη σαφές πως δεν είχε καμία διάθεση να παραχωρήσει νέες πιθανές οδούς εφοδιασμού στο πεδίο των προσαρτώμενων τεχνολογιών, ασχέτως των αντιδράσεων του κοινού. Το Glass ήταν ο πρόδρομος μιας νέας πλατφόρμας «συσκευών, προσαρτώμενων στον χρήστη», η οποία θα υποβοηθούσε τη μετακίνηση των διεργασιών συλλογής συμπεριφορικού πλεονάσματος από τον ψηφιακό στον πραγματικό κόσμο.[81]

Τον Ιούλιο του 2017 η φάση της αναδρομολόγησης παρουσιάστηκε στο κοινό με μια ανάρτηση η οποία σύστηνε τη νέα εκδοχή του Google Glass στον κόσμο. Το όνομά της ήταν "Glass Enterprise Edition".[82] Αυτή τη φορά δεν θα είχαμε μια κατά μέτωπο επίθεση στον δημόσιο χώρο. Αντ' αυτού, θα προτιμούνταν η τακτική υποχώρηση στον εργασιακό χώρο – στο σημείο αναφοράς των πλαισίων εξοικείωσης, εκεί όπου οι παρεισφρητικές τεχνολογίες κανονικοποιούνται στις τάξεις των δέσμιων εργαζόμενων πληθυσμών. «Σε πολλούς τομείς, όπως για παράδειγμα στον κατασκευαστικό, στη διακίνηση και διαχείριση υλικού, στις υπηρεσίες πεδίου και στον τομέα της υγείας, οι εργαζόμενοι διευκολύνονται όταν συμβουλεύονται κάποια προσαρτώμενη συσκευή για πληροφορίες και άλλες χρήσεις χωρίς να χρειάζεται να σταματήσουν αυτό που κάνουν με τα χέρια τους», έγραψε ο επικεφαλής του πρότζεκτ. Η δε πλειοψηφία των κριτικών από πλευράς τύπου ήταν εγκωμιαστικές, αναφέροντας πως στα εργοστάσια όπου χρησιμοποιούνταν το νέο Glass παρατηρούνταν αύξηση στην παραγωγικότητα και στην αποδοτικότητα.[83] Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που επισήμαναν πως η εξοικείωση με το Glass στον εργασιακό χώρο ήταν μια σαφής τακτική ώστε η συσκευή να μπει από το παράθυρο και στους δρόμους μας. Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που επισήμαναν πως οι παρεισφρητικές δυνατότητες παρακολούθησης της συσκευής σαφώς θα μπορούσαν να επιβληθούν στις γυναίκες και στους άντρες ως απαραίτητη προϋπόθεση για την εργασία τους.

Το μάθημα που μας διδάσκει το Glass είναι πως όταν μια οδός εφοδιασμού συναντά εμπόδια, κατασκευάζονται άλλες, ώστε να αντισταθμιστούν οι απώλειες και να συντηρηθεί η επέκταση των δραστηριοτήτων. Θέλοντας και μη, η εταιρεία έμαθε να δίνει μεγαλύτερη βάση στον δημόσιο αντίκτυπο αυτών των εξελίξεων, όμως σε κάθε περίπτωση οι άτεγκτες απαιτήσεις της επιταγής της εξόρυξης επιβάλλουν τη συνέχιση του κύκλου της απαλλοτρίωσης σε πλήρη ισχύ, όπως και τη διαρκή διεκδίκηση νέων επικρατειών.

Η απαλλοτρίωση μπορεί θεωρητικά να αποτελεί διάπραξη «κοινής ληστείας», ωστόσο στην πραγματικότητα πρόκειται για μια σύνθετη, καλοκουρδισμένη πολιτική και υλική διαδικασία η οποία υποδιαιρείται σε διακριτά στάδια και παρουσιάζει προσδόκιμη δυναμική. Η μεθοδολογία που διαφαίνεται εδώ αποβλέπει στη συστηματική μεταβίβαση γνώσης και δικαιωμάτων από τους πολλούς στους λίγους, υπό το φανταχτερό πέπλο ομίχλης του «μαγικού αυτοματισμού» του Πέιτζ. Ο δημόσιος αντίλογος χαρακτηρίζεται η δυσάρεστη αλλά προβλέψιμη κατακραυγή των ανόητων πληθυσμών οι οποίοι «ανθίστανται αντανακλαστικά στην αλλαγή» και αναπολούν ένα μουσειακό παρελθόν, μένοντας προσκολλημένοι σε αυτό, απαρνούμενοι το αναπόφευκτο μέλλον: το μέλλον της Google, το μέλλον του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Σύμφωνα με τη μεθοδολογία, η αντοχή στον αντίλογο και στην τριβή αποτελεί το επισφράγισμα των πρώτων δύσκολων σταδίων της εισόρμησης. Η αντίσταση θεωρείται παροδική· κάτι σαν την ακαριαία κραυγή πόνου τη στιγμή που η σύριγγα με τη νοβοκαΐνη διατρυπά το δέρμα, λίγο πριν επέλθει το μούδιασμα.

V. Ανταγωνισμός απαλλοτρίωσης

Η θεαματική επιτυχία της Google στην κατασκευή των μηχανισμών και των αρχών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, καθώς και στην προσέλκυση των συνακόλουθων εσόδων, πυροδότησε τον ανταγωνισμό σε έναν κλιμακούμενο πόλεμο εξόρυξης. Η Google ξεκίνησε σε έναν κενό χώρο, αλλά σύντομα θα χρειαζόταν να αναμετρηθεί με άλλες εταιρείες οι οποίες δελεάστηκαν από τα έσοδα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Η πρώτη ήταν η Facebook, η οποία και παραμένει ο σφοδρότερος ανταγωνιστής της Google στην εξασφάλιση συμπεριφορικού πλεονάσματος, εγκαινιάζοντας ένα κύμα ταχέων

εισορμήσεων και εδραιώνοντας την παρουσία της στον ανοιχτό και άναρχο τομέα της συλλογής πλεονάσματος· ομοίως, η Facebook αρνείται τις πράξεις της, απωθεί την κριτική και προκαλεί παντελή σύγχυση στο κοινό. Το "like", το οποίο διαδόθηκε ευρέως τον Απρίλιο του 2010 ως μέσο επικοινωνίας μεταξύ φίλων, αποτέλεσε μια πρώτη ευκαιρία για τον Ζάκερμπεργκ, διευθύνοντα σύμβουλο της Facebook, ώστε να μάθει τα μυστικά του κύκλου απαλλοτρίωσης. Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους ο Άρνολντ Ρούζενταλ (Arnold Roosendaal), ένας Ολλανδός υποψήφιος διδακτορικού και ερευνητής σε θέματα απορρήτου, δημοσίευσε μια μελέτη πάνω σε μια *εισόρμηση* η οποία ήταν ήδη εν εξελίξει. Η μελέτη έδειξε πως το κουμπί like αποτελεί έναν ισχυρό μηχανισμό εφοδιασμού ο οποίος διαρκώς συλλέγει και μεταδίδει συμπεριφορικό πλεόνασμα, εγκαθιστώντας cookies στους υπολογιστές των χρηστών είτε πατήσουν το κουμπί είτε όχι. Ο Ρούζενταλ περιέγραψε με διορατικότητα τη διαδικασία χρησιμοποιώντας τον όρο «εναλλακτικό επιχειρηματικό μοντέλο». Επιπλέον, ανακάλυψε πως το κουμπί παρακολουθεί και μη χρήστες του Facebook, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως η πλατφόρμα είχε τη δυνατότητα να συνδέεται με «όλους τους χρήστες του διαδικτύου» και συνεπώς να τους παρακολουθεί.[84] Μόλις δύο μήνες νωρίτερα ο Ζάκερμπεργκ είχε χαρακτηρίσει τον διογκούμενο κατάλογο παραβιάσεων απορρήτου της Facebook «παραστράτημα».[85] Στην προκειμένη περίπτωση, ακολούθησε πιστά τις οδηγίες, αποκαλώντας, τελικά, την αποκάλυψη του Ρούζενταλ «προγραμματιστικό σφάλμα».[86]

Ήδη το 2011 η φάση της *εξοικείωσης* ήταν σε πλήρη εξέλιξη. Εκείνο τον Μάιο έκθεση της *Wall Street Journal* επιβεβαίωσε πως το Facebook μπορούσε να παρακολουθήσει τους χρήστες ακόμη και όταν αυτοί δεν πατούσαν το κουμπί like, το οποίο, μάλιστα, σημειώνει η έκθεση, ήταν ήδη εγκατεστημένο στο ένα τρίτο από τα χίλια δημοφιλέστερα σάιτ παγκοσμίως. Εν τω μεταξύ, ο προϊστάμενος τεχνολογίας της εταιρείας, αναφερόμενος στο εν λόγω κουμπί, δήλωσε πως «δεν το χρησιμοποιούμε για παρακολούθηση και δεν φτιάχτηκε για αυτόν τον σκοπό».[87] Στις 25 Σεπτεμβρίου ο Αυστραλός χάκερ Νικ Κουμπρίλοβιτς (Nik Cubrilovic) δημοσίευσε ευρήματα σύμφωνα με τα οποία η Facebook συνέχιζε να παρακολουθεί τους χρήστες ακόμη και όταν αυτοί είχαν αποσυνδεθεί από το σάιτ.[88] Η Facebook ανακοίνωσε πως θα διόρθωνε αυτή τη «δυσλειτουργία», εξηγώντας πως ορισμένα cookies παρακολουθούσαν εσφαλμένα χρήστες. Παράλληλα, επισήμανε πως δεν μπορούσε να διακόψει αυτή την πρακτική α-

ποκλειστικά για λόγους «ασφάλειας» και «απόδοσης». Δημοσιογράφοι ανακάλυψαν πως μόλις τρεις μέρες πριν από τις αποκαλύψεις του Κουμπρίλοβιτς η εταιρεία είχε λάβει δίπλωμα ευρεσιτεχνίας πάνω σε εξειδικευμένες τεχνικές παρακολούθησης χρηστών διαφορετικών διαδικτυακών τομέων. Οι νέες μέθοδοι διαχείρισης δεδομένων έδιναν τη δυνατότητα στη Facebook να παρακολουθεί χρήστες, να δημιουργεί προσωπικά προφίλ ατόμων και των κοινωνικών τους δικτύων, να λαμβάνει αναφορές από τρίτους φορείς πάνω σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων των χρηστών και να καταγράφει αυτή τη δραστηριότητα στο σύστημά της ώστε να την αντιστοιχίζει με συγκεκριμένες διαφημίσεις στοχευμένες σε συγκεκριμένα άτομα.[90] Η εταιρεία αμέσως αρνήθηκε την όποια συνάφεια όπως και τη σπουδαιότητα της ευρεσιτεχνίας.[91]

Το ακμαίο ηθικό της Facebook ενόσω διακήρυττε πως δεν παρακολουθούσε τους χρήστες της –ασχέτως αν είχαν προκύψει αδιάσειστες αποδείξεις για το αντίθετο– προκαλούσε όλο και περισσότερη οργή στους ειδικούς και σύγχυση στο κοινό. Απ' ό,τι φαίνεται, αυτό ήταν και το ζητούμενο. Η Facebook, αρνούμενη κάθε κατηγορία και υποσχόμενη την αφοσίωσή της στην ευεργεσία των χρηστών της, εξασφάλισε ενάμιση γεμάτο χρόνο κατά τον οποίο μπόρεσε να εξοικειώσει τον κόσμο με το "like", θεσμοθετώντας τον εμβληματικό αντίχειρα που κοιτούσε προς τον ουρανό ως αναντικατάστατο εξάρτημα της εικονικής επικοινωνίας.[92]

Αυτό το αδιαφιλονίκητο κατόρθωμα άνοιξε τον δρόμο για την επόμενη φάση του κύκλου απαλλοτρίωσης, την *προσαρμογή*. Στα τέλη Νοέμβρη του 2011 η Facebook ήρθε σε συμβιβασμό με την FTC υπό το βάρος κατηγοριών για συστηματική «εξαπάτηση των καταναλωτών οι οποίοι παραπλανούνταν όσον αφορά τη διατήρηση του απορρήτου των στοιχείων της Facebook, τη στιγμή που η εταιρεία επανειλημμένως επέτρεπε την κοινοποίηση και τη δημοσιοποίησή τους».[93] Η καταγγελία έγινε από την EPIC και από έναν συνασπισμό υπέρμαχων του απορρήτου το 2009, και είχε αποτέλεσμα τη διεξαγωγή έρευνας της FTC από την οποία προέκυψαν πολλά στοιχεία που αποδείκνυαν την αθέτηση των υποσχέσεων της εταιρείας.[94] Τούτα τα παραπτώματα αφορούσαν αλλαγές στο σάιτ οι οποίες κοινοποιούσαν προσωπικές πληροφορίες, πρόσβαση τρίτων σε προσωπικά δεδομένα χρηστών, διαρροή προσωπικών δεδομένων σε εφαρμογές τρίτου φορέα, ένα πρόγραμμα «αξιόπιστων εφαρμογών» η αξιοπιστία των οποίων δεν ελέγχθηκε ποτέ, παροχή πρόσβασης διαφημιζόμενων ε-

ταιρειών σε προσωπικές πληροφορίες, παροχή πρόσβασης σε προσωπικά δεδομένα μετά την κατάργηση λογαριασμών και παραβιάσεις των Αρχών Ασφαλούς Λιμένα, οι οποίες διέπουν τη μεταφορά δεδομένων μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο παράλληλο σύμπαν του κατασκοπευτικού καπιταλισμού καθεμιά από τις παραπάνω παραβάσεις άξιζε πέντε αστέρια στην κλίμακα της επιταγής της εξόρυξης. Η διαταγή της FTC απαγόρευσε στην εταιρεία να προβάλλει στο εξής ανακριβείς ισχυρισμούς περί απορρήτου, κατέστησε υποχρεωτική τη συγκατάθεση των χρηστών σε νέες πολιτικές απορρήτου και της επέβαλε ένα διεξοδικό πρόγραμμα διαφύλαξης απορρήτου το οποίο θα ελεγχόταν ανά δύο χρόνια μέχρι την πάροδο είκοσι ετών. Ο πρόεδρος της FTC, ο Τζον Λάμποβιτς, επέμεινε πως «οι καινοτομίες της Facebook δεν ήταν ανάγκη να γίνονται εις βάρος του απορρήτου του καταναλωτή».[95] Το θέμα ήταν πως ο Λάμποβιτς δεν είχε να κάνει απλώς με μια εταιρεία· είχε να κάνει με μια νέα μορφή αγοράς με διακριτές και ανένδοτες επιταγές οι αρχές των οποίων μπορούν να εκπληρωθούν *μόνο* εις βάρος του απορρήτου των χρηστών.

Πολύ γρήγορα ήρθε και η *αναδρομολόγηση*. Το 2012 η Facebook ανακοίνωσε πως θα στόχευε διαφημίσεις βάσει της χρήσης κινητών εφαρμογών, καθώς η εταιρεία δούλευε με την Datalogix ώστε να αποκτήσει εικόνα του πότε οι διαδικτυακές διαφημίσεις οδηγούν σε αγορές στον πραγματικό κόσμο. Αυτός ο ελιγμός απαιτούσε την εξόρυξη προσωπικών πληροφοριών από λογαριασμούς χρηστών, συμπεριλαμβανομένων και διευθύνσεων μέιλ. Επιπλέον, το 2012 η Facebook έδωσε σε διαφημιζόμενες εταιρείες πρόσβαση σε δεδομένα στόχευσης –μεταξύ των οποίων διευθύνσεις μέιλ, αριθμούς τηλεφώνων και επισκέψεις ιστοσελίδων– και παραδέχτηκε πως το σύστημά της σαρώνει προσωπικά μηνύματα αναζητώντας λινκ τρίτων ιστότοπων και απονέμοντας αυτόματα like σε αυτούς.[96] Ήδη το 2014 η εταιρεία ανακοίνωσε πως θα παρακολουθούσε χρήστες σε όλη την επικράτεια του διαδικτύου χρησιμοποιώντας το κουμπί "like" και άλλα γραφικά στοιχεία, προκειμένου να κατασκευάσει λεπτομερή προφίλ για προσαρμοσμένες εμφανίσεις διαφημίσεων. Το «διεξοδικό πρόγραμμά της απορρήτου» ενημέρωνε τους χρήστες για αυτή την πολιτική παρακολούθησης, ανατρέποντας κάθε δήλωση της εταιρείας από τον Απρίλιο του 2010, με μερικές εμβόλιμες γραμμές παραχωμένες σε πυκνογραμμένους και εκτενείς όρους παροχής υπηρεσιών. Δεν προσφερόταν καμία επιλογή εξαίρεσης από την καταπάτηση του απορ-

ρήτου.[97] Εντέλει, η αλήθεια είχε αποκαλυφθεί: Το προγραμματιστικό σφάλμα ήταν προμελετημένη λειτουργία.

Εν τω μεταξύ, η Google τήρησε την υπόσχεση με την οποία το 2007 είχε εξασφαλίσει την έγκριση της FTC για την αγορά του κολοσσού παρακολούθησης διαφημίσεων Double-Click, συμφωνώντας να μη συνδυάζει δεδομένα του δικτύου παρακολούθησης με άλλα στοιχεία προσωπικής ταυτοποίησης χωρίς την πρότερη αποδοχή του χρήστη. Εν προκειμένω η Google φαίνεται πως περίμενε μέχρι η Facebook να διευρύνει την επικράτεια του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ώστε να επωμιστεί εκείνη τον φόρτο της εισόρμησης και της εξοικείωσης. Αργότερα, το καλοκαίρι του 2016, η Google έκανε ένα βήμα πιο πέρα προβαίνοντας σε μια ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία το ιστορικό περιήγησης στο Double-Click «ενδέχεται» να συνδυαστεί με στοιχεία προσωπικής ταυτοποίησης από το Gmail και από άλλες υπηρεσίες της Google. Η επιλογή αποδοχής την οποία είχε υποσχεθεί η Google για αυτό το νέο επίπεδο παρακολούθησης έφερε τον τίτλο «Ορισμένες νέες λειτουργίες για τον λογαριασμό σας στην Google». Ένας ακαδημαϊκός που ειδικεύεται σε θέματα απορρήτου χαρακτήρισε αυτή την κίνηση το τελειωτικό χτύπημα στην τελευταία «ρανίδα» απορρήτου στο διαδίκτυο. Ένας συνασπισμός οργανώσεων για την προστασία απορρήτου έκανε νέα καταγγελία στην FTC, φωτογραφίζοντας εμμέσως τη φιλοσοφία του κύκλου απαλλοτρίωσης: «Η Google, σταδιακά και λαθραία, έκανε κάτι το οποίο θα ήταν εξόφθαλμα παράνομο αν το έκανε μια κι έξω».[98]

Το 2012 η δημόσια εγγραφή της Facebook οδήγησε σε ένα περιβόητο φιάσκο όταν, την τελευταία στιγμή, οι αναθεωρημένες προβλέψεις περί πτωτικών πωλήσεων, καταλυτικό ρόλο στις οποίες έπαιξε η επικράτηση των κινητών συσκευών, οδήγησαν σε ύποπτες δοσοληψίες με τους τραπεζικούς επενδυτές της εταιρείας και με τους πελάτες τους. Παρ' όλα αυτά, ο Ζάκερμπεργκ, η Σέριλ Σάντμπεργκ και η ομάδα τους δεν άργησαν να γίνουν ειδήμονες στον χειρισμό του κύκλου απαλλοτρίωσης, αυτή τη φορά οδηγώντας την εταιρεία προς τον τομέα της διαφήμισης στο σύμπαν των κινητών συσκευών. Έμαθαν και έγιναν επιδέξιοι και αδίστακτοι κυνηγοί συμπεριφορικού πλεονάσματος, συλλέγοντας πρώτες ύλες σε κλίμακα, αποφεύγοντας και αψηφώντας τον νόμο και αναβαθμίζοντας τα μέσα παραγωγής με στόχο τη βελτίωση των προϊόντων πρόβλεψης.

Τα κατασκοπευτικά έσοδα έρρεαν ταχύτατα και ορμητικά, και η αγορά αντάμειβε πλουσιοπάροχα τους μετόχους της εταιρείας. Το

2017 οι *Financial Times* χαιρέτισαν την εκτόξευση κατά 71% στα κέρδη της εταιρείας με τον τίτλο «Facebook: Μάρκετινγκ για Σεμινάριο». Η χρηματιστηριακή αξία της Facebook ανήλθε σε κάτι λιγότερο από 500 δισ. δολάρια, με μηνιαίο μέσο όρο δύο δισεκατομμύρια ενεργούς χρήστες. Η Facebook κατείχε την έβδομη θέση στην κατάταξη μιας βαρύνουσας λίστας με τις εκατό πλουσιότερες εταιρείες το πρώτο τρίμηνο του 2017. Μόλις έναν χρόνο νωρίτερα η εταιρεία δεν βρισκόταν καν στις πρώτες εκατό. Το δεύτερο τρίμηνο του 2017 μέχρι και το τελευταίο σχεδόν δολάριο των εσόδων της εταιρείας προερχόταν από τη διαφήμιση, κατά κύριο λόγο σε κινητές συσκευές: 9,2 δισ. δολάρια επί των συνολικών 9,3 δισ. – 47% αύξηση από τον προηγούμενο χρόνο.[99]

Η *Guardian* έγραψε πως η Google και η Facebook απορροφούσαν το ένα πέμπτο των παγκόσμιων διαφημιστικών δαπανών το 2016, νούμερο διπλάσιο από εκείνο του 2012, ενώ, σύμφωνα με έναν άλλο απολογισμό του ίδιου έτους, η Google και η Facebook κατείχαν το 90% της ανάπτυξης του εν λόγω τομέα.[100] Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είχε ατσαλώσει τη θέση αυτών των εταιρειών, η πρωτοκαθεδρία των οποίων έμοιαζε να βρίσκεται στο απυρόβλητο.

Από τις υπόλοιπες τρεις εταιρείες που ηγούνταν του διαδικτυακού τομέα –τη Microsoft, την Apple και την Amazon–, πρώτη η Microsoft στράφηκε πιο αποφασιστικά προς τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό ως έναν τρόπο ανάκτησης των σκήπτρων του τεχνολογικού τομέα. Έτσι, τον Φεβρουάριο του 2014 η εταιρεία προέβη στον διορισμό του Σάτια Ναντέλα (Satya Nadella) στη θέση του διευθύνοντος συμβούλου της. Ήταν γνωστό τοις πάσι πως η Microsoft είχε χάσει πολλές σπουδαίες ευκαιρίες για να ανταγωνιστεί την Google στον χώρο της Αναζήτησης και να αναπτύξει τις δικές της δυνατότητες στη στοχευμένη διαφήμιση. Ήδη από το 2009, όταν ο Ναντέλα ήταν Α΄ αντιπρόεδρος και μάνατζερ του τμήματος Αναζήτησης της Microsoft, επέκρινε δημοσίως την αδυναμία της εταιρείας να αναγνωρίσει τις οικονομικές ευκαιρίες που παρουσίαζε εκείνη η πρώτη φάση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. «Βλέποντάς το εκ των υστέρων», ανέφερε περίλυπος ο Ναντέλα, ο τερματισμός της υπηρεσίας διαφήμισης Αναζήτησης «ήταν τρομερό λάθος»: «Κανείς μας δεν είδε τη μεγαλεώδη δυναμική του μοντέλου της πληρωμένης αναζήτησης». Ο Ναντέλα παραδέχτηκε πως το Bing, η μηχανή Αναζήτησης της Microsoft, δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί εκείνη της Google επειδή στερούνταν κλίμακας στη συλλογή συμπεριφορικού πλεονά-

σματος, του σημαντικότερου συστατικού για τη δημιουργία προϊόντων πρόβλεψης υψηλής ποιότητας: «Τον τομέα της Αναζήτησης πρέπει να τον βλέπουμε [...] σαν ένα παιχνίδι κλίμακας. Είναι σαφές πως σήμερα δεν διαθέτουμε επαρκή κλίμακα, και αυτό είναι επιζήμιο [...] για τη συνάφεια των διαφημίσεων. Αυτό ίσως είναι και το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε σήμερα».[101]

Τον Απρίλιο, λιγότερο από τρεις μήνες μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Ναντέλα ανακοίνωσε τα σχέδιά του για την αλλαγή πλεύσης της Microsoft με προορισμό την αρένα της κλίμακας. Η ανακοίνωση συνοδευόταν από μια μελέτη που η Microsoft είχε αναθέσει στην IDC, μια εταιρεία εξειδικευμένη στη συλλογή και στην ανάλυση πληροφοριών της αγοράς.[102] Η μελέτη κατέληγε ως εξής: «Τα δυνητικά έσοδα των εταιρειών οι οποίες εκμεταλλεύονται τα διαθέσιμα δεδομένα τους είναι κατά 1,6 τρισ. δολάρια περισσότερα από εκείνα των εταιρειών που τα αφήνουν ανεκμετάλλευτα». Ο Ναντέλα ήταν αποφασισμένος να αγκυροβολήσει στις μακρινές ακτές αυτού του οργιαστικού νέου κόσμου. Η Microsoft θα έδρεπε τα οφέλη των ιδιόκτητων δεδομένων της και θα ειδικευόταν στην «παροχή των εφοδίων» ώστε να κάνουν το ίδιο και οι πελάτες της. Στο κείμενο που ανάρτησε ως έναυσμα αυτής της νέας κατεύθυνσης ο Ναντέλα έγραψε: «Η ευκαιρία που μας παρουσιάζεται σε αυτόν τον νέο κόσμο είναι η εύρεση ενός τρόπου κατάλυσης των ψηφιακών καυσαερίων του διάχυτου υπολογιστικού σύμπαντος και η μετατροπή τους σε καύσιμο για την περιρρέουσα νοημοσύνη».[103] Όπως εξηγεί και ένα βίντεο το οποίο σκιαγραφεί αυτό το νέο «όραμα περί δεδομένων», «Τα πάλαι ποτέ αναξιοποίητα δεδομένα πλέον αποτελούσαν πολύτιμα αγαθά».

Πολλές από τις πρωτοβουλίες του Ναντέλα είχαν ως στόχο την αναπλήρωση του χαμένου χρόνου στην εδραίωση ισχυρών οδών εφοδιασμού συμπεριφορικού πλεονάσματος και την αναβάθμιση των μέσων παραγωγής της εταιρείας. Η ομάδα μηχανικών του Bing δημιούργησε το δικό της μοντέλο του ψηφιακού και του απτού κόσμου με μια τεχνολογία την οποία ονόμασε Satori: ένα αυτοδιδασκόμενο σύστημα το οποίο αφομοιώνει 28.000 DVD περιεχομένου κάθε μέρα.[104] Σύμφωνα με τον Α΄ διευθυντή του πρότζεκτ, «Δεν το χωράει ο νους πόσο πολλά δεδομένα έχουμε συλλέξει τα τελευταία δύο χρόνια. Αν στοιχίζαμε όλα τα πίξελ, η γραμμή θα έφτανε μέχρι την Αφροδίτη και θα μας περίσσευαν και επτά τρισεκατομμύρια πίξελ».[105] Κανένα από αυτά τα πίξελ δεν πήγαινε χαμένο. Το 2015, στην τηλεδιάσκεψη

οικονομικών στοιχείων του Οκτωβρίου, η εταιρεία ανακοίνωσε πως το Bing είχε αποφέρει για πρώτη φορά κέρδη, χάρη στο περίπου ένα δισ. των εσόδων από τη διαφήμιση αναζήτησης του προηγούμενου τριμήνου.

Άλλη μια στρατηγική που απέβλεπε στην αύξηση της πρόσβασης της Microsoft σε συμπεριφορικό πλεόνασμα ήταν η «ψηφιακή βοηθός» της εταιρείας, ονόματι Cortana, στην οποία οι χρήστες απηύθυναν πάνω από ένα δισεκατομμύριο ερωτήσεις μέσα σε τρεις μήνες από την κυκλοφορία της το 2015.[106] Όπως εξηγεί ένα στέλεχος της Microsoft, «Στον browser τέσσερα στα πέντε αιτήματα αναζήτησης πάνε στην Google. Στη γραμμή εργασιών [των Windows 10, όπου είναι ανοιχτό το πρόγραμμα της Cortana] τέσσερα στα πέντε αιτήματα πηγαίνουν στο Bing. [...] Έχουμε κάνει τεράστια επένδυση στην Αναζήτηση. Αποτελεί βασικό συστατικό της στρατηγικής κερδοφορίας μας».[107]

Η Cortana δεν αυξάνει απλώς την επισκεψιμότητα του Bing. Όπως εξηγεί και η πολιτική απορρήτου της Microsoft, «Η Cortana λειτουργεί καλύτερα όταν πραγματοποιείτε είσοδο και την αφήνετε να χρησιμοποιεί δεδομένα από τη συσκευή σας, άλλες υπηρεσίες της Microsoft και υπηρεσίες τρίτων τις οποίες επιλέγετε να συνδέσετε».[108] Προορισμός της Cortana, όπως και του μαγικού αυτοματισμού του Πέιτζ, είναι να εμπνεύσει δέος και ένα αίσθημα υποτέλειας και ευγνωμοσύνης. Ένα στέλεχος της Microsoft διατύπωσε το τι αντιπροσωπεύει η Cortana: «Σε γνωρίζω τόσο καλά. Μπορώ να σε βοηθήσω με τρόπους που δεν φανταζόσουν. Βλέπω μοτίβα που εσύ δεν μπορείς να δεις. Αυτή είναι η μαγεία».[109]

Σε κάθε περίπτωση, η εταιρεία, σοφά φερόμενη, αποφάσισε να μην αποκαλύψει στους χρήστες το πραγματικό εύρος της γνώσης της Cortana. Η Cortana θέλει να γνωρίζει τα πάντα για σένα, αλλά δεν θέλει να γνωρίζεις πόσα γνωρίζει ή το ότι οι λειτουργίες της είναι εξ ολοκλήρου δομημένες ώστε να μαθαίνει όλο και περισσότερα. Γι' αυτό το «μποτ» είναι προγραμματισμένο να ζητά άδεια και επιβεβαίωση. Ο λόγος είναι πως δεν θέλει να φοβίσει το κοινό, και για να επιτευχθεί αυτό η νοημοσύνη της Cortana παρουσιάζεται ως «προοδευτική» και όχι ως «αυτόνομη». Τάδε έφη ο υπεύθυνος διαχείρισης του εγχειρήματος, ο οποίος σημείωσε πως οι άνθρωποι δεν θέλουν να βρεθούν προ εκπλήξεως συνειδητοποιώντας σε τι βαθμό τα τηλέφωνά τους έχουν πάρει τον έλεγχο: «Λάβαμε την ξεκάθαρη απόφαση να είμαστε λιγότερο *μαγικοί* και κάπως περισσότερο διαφανείς».[110]

Ο Ναντέλα οραματίζεται μια νέα πλατφόρμα «διαλόγου» στην οποία οι χρήστες αλληλεπιδρούν με μποτ τα οποία τους εμπνέουν ώστε να μοιράζονται προθυμότατα μαζί τους τις λεπτομέρειες της καθημερινότητάς τους.[111] Η πλατφόρμα υπόσχεται να προσφέρει εμπειρίες όπως το «διαλογικό εμπόριο»[112] όπου για παράδειγμα ένα μποτ

> γνωρίζει τι παπούτσια αγόρασες την προηγούμενη εβδομάδα, γνωρίζει τις προτιμήσεις σου από παλαιότερες αγορές, γνωρίζει το προφίλ σου, και μπορεί να επιστρατεύσει ένα σύστημα συστάσεων ώστε να αποφανθεί τι προϊόντα θα προτιμούσες να αγοράσεις. [...] Κάνοντας χρήση της δύναμης των δεδομένων και της ανάλυσης, το μποτ μπορεί να αποκριθεί με προτάσεις ο οποίες θεωρεί πως σε αφορούν στον μεγαλύτερο βαθμό. Επιπλέον, μπορεί να προσκαλέσει άτομα από το κοινωνικό σου δίκτυο τα οποία μπορούν να σε βοηθήσουν να διαλέξεις. Όταν πλέον έχεις κάνει την επιλογή σου, θα χρησιμοποιήσει τις πληροφορίες σε σχέση με το μέγεθος που φοράς, τη διεύθυνση αποστολής και τα στοιχεία χρέωσης ώστε να σου σταλεί το φόρεμα που επέλεξες.[113]

Τον Ιούλιο του 2015 η κυκλοφορία του νέου λειτουργικού της Microsoft, των Windows 10, υπέδειξε με εμφατικό τρόπο το υψηλό διακύβευμα και την επείγουσα φύση της επιχείρησης εξασφάλισης και διασφάλισης οδών εφοδιασμού συμπεριφορικού πλεονάσματος.[114] Σε άρθρο του στο περιοδικό *Slate* ένας προγραμματιστής περιέγραψε το σύστημα ως «έναν βάλτο καταπάτησης απορρήτου ο οποίος έχρηζε άμεσης αναμόρφωσης». Στη συνέχεια περιέγραφε με λεπτομέρεια πώς το σύστημα «έπαιρνε αυθαίρετα το δικαίωμα να μεταβιβάζει σεβαστό όγκο των δεδομένων σου στους διακομιστές της Microsoft, να χρησιμοποιεί το εύρος ζώνης σου για να εξυπηρετεί τους σκοπούς της εταιρείας και να συνθέτει προφίλ του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποιείς τα Windows».[115]

Όπως γρήγορα ανακάλυψαν πολλοί αναλυτές, το σύστημα ωθούσε τους χρήστες να επιλέξουν τη λειτουργία «γρήγορης εγκατάστασης», όπου όλες οι προεπιλεγμένες ρυθμίσεις επέτρεπαν τη μέγιστη ροή προσωπικών δεδομένων προς τους διακομιστές της εταιρείας. Έρευνα του σάιτ τεχνολογίας Ars Technica αποκάλυψε πως ακόμη και όταν ο χρήστης άλλαζε κατόπιν τις προεπιλεγμένες ρυθμίσεις και απενεργοποιούσε βασικές υπηρεσίες όπως η Cortana, το σύστημα εξακολουθούσε να έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο και να μεταβιβάζει πληροφορίες στη Microsoft. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, αυ-

τές οι μεταβιβάσεις περιλάμβαναν αναγνωριστικά υλικού, περιεχόμενο χρήστη και δεδομένα τοποθεσίας.[116]

Σύμφωνα με ανάλυση του Electronic Frontier Foundation (EFF), ακόμη και οι χρήστες που επέλεγαν τη μη ενεργοποίηση της Cortana υφίσταντο συλλογή «πρωτόγνωρου» όγκου δεδομένων: κωδικών εισόδου πληκτρολογίου, φωνής και αφής, δεδομένων παρακολούθησης ιστού και δεδομένων τηλεμετρίας που είχαν να κάνουν με τη γενική χρήση, με προγράμματα, με τη διάρκεια πλοηγήσεων και άλλα. Επιπλέον, το EFF ανακάλυψε πως η εταιρεία φρόντισε ώστε οι λειτουργίες ασφάλειας να τελούν υπό την ομηρία της ροής δεδομένων, με το πρόσχημα πως οι ενημερώσεις ασφάλειας του λειτουργικού συστήματος δεν θα λειτουργούσαν επαρκώς εάν οι χρήστες επέλεγαν να περιορίσουν την αναφορά τοποθεσίας.[117]

Το 2016 η Microsoft εξαγόρασε τον ιστοχώρο επαγγελματικής κοινωνικής δικτύωσης LinkedIn έναντι 26,2 δισ. δολαρίων. Στόχος εδώ ήταν η εδραίωση αξιόπιστων οδών εφοδιασμού σε έναν άλλο χώρο του φάσματος του συμπεριφορικού πλεονάσματος – στον χώρο της κοινωνικής δικτύωσης και κατά συνέπεια και του κοινωνικού γραφήματος. Αυτή η ισχυρή ροή *κοινωνικού πλεονάσματος*, η οποία προέκυπτε από τους 450 εκατομμύρια χρήστες, μπορούσε να βελτιώσει σε μεγάλο βαθμό τα προϊόντα πρόβλεψης της Microsoft, ένα σημαντικό γεγονός το οποίο ο Ναντέλα δεν παρέλειψε να επισημάνει στους επενδυτές κατά την ανακοίνωση της εξαγοράς: «Αυτό μπορεί να αναβαθμίσει το ποιοτικό επίπεδο της στόχευσης και της συνάφειας».[118] Μια από τις τρεις βασικές ευκαιρίες που ο Ναντέλα παρουσίασε στους επενδυτές κατά την ανακοίνωση της εξαγοράς ήταν η «επιτάχυνση της κερδοφορίας μέσα από τις ατομικές εγγραφές, τις εγγραφές οργανισμών και τη στοχευμένη διαφήμιση». Σημαντικοί παράγοντες για την επιτυχία του εγχειρήματος θα ήταν, μεταξύ άλλων, η σύνθεση ενιαίων επαγγελματικών προφίλ σε όλο το φάσμα των υπηρεσιών, των συσκευών και των διαύλων, καθώς και η διεξοδική γνώση των επιμέρους χρηστών από πλευράς Microsoft: «Σήμερα η Cortana γνωρίζει πράγματα για σένα, για τον οργανισμό σου και για τον κόσμο. Στο μέλλον θα γνωρίζει και ολόκληρο το επαγγελματικό σου δίκτυο, ώστε να κάνει για λογαριασμό σου τις κατάλληλες συνδέσεις και να βρίσκεται ένα βήμα μπροστά».[119]

Για άλλη μια φορά η στροφή προς τα κατασκοπευτικά έσοδα έτυχε πλουσιοπάροχης ανταμοιβής από την αγορά τόσο για τη Microsoft όσο και για τον Ναντέλα. Όταν τον Φεβρουάριο του 2014 ο

Ναντέλα ανήλθε στον θρόνο του διευθύνοντος συμβούλου, η τιμή διαπραγμάτευσης της μετοχής της Microsoft ήταν στα 34 δολάρια και η εμπορική αξία της εταιρείας ήταν περίπου 315 δισ. δολάρια. Τρία χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 2017, η κεφαλαιοποίηση της εταιρείας έπιασε τα 500 δισ. δολάρια για πρώτη φορά από το 2000 και η τιμή της μετοχής της ανήλθε στα 65,64 δολάρια, ποσό ρεκόρ στην ιστορία της.

VI. Το σαγηνευτικό τραγούδι των κατασκοπευτικών εσόδων

Η πρωτόγνωρη επιτυχία της Google, της Facebook κι έπειτα της Microsoft αποτέλεσε ορατό πόλο έλξης για την παγκόσμια οικονομία, ειδικά στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου η κουλτούρα του νομοθετικού κενού ήταν πιο συμπαγώς περιχαρακωμένη. Πολύ γρήγορα εταιρείες από υφιστάμενους τομείς, το θεσμικό έδαφος των οποίων βρίσκονταν πολύ μακριά από εκείνο της Σίλικον Βάλεϊ, επέδειξαν την αποφασιστικότητά τους να μπουν στον ανταγωνισμό των κατασκοπευτικών εσόδων. Μεταξύ των πρώτων του δευτέρου κύματος ήταν οι εταιρείες τηλεπικοινωνιών και οι εταιρείες καλωδιακής τηλεόρασης οι οποίες παρέχουν ευρυζωνικές υπηρεσίες σε εκατομμύρια άτομα και νοικοκυριά. Παρόλο που παραμένει αμφίβολο κατά πόσο αυτές οι εταιρείες μπορούν να συναγωνιστούν επαρκώς τους εδραιωμένους κολοσσούς του διαδικτύου, τα απτά γεγονότα υποδηλώνουν πως οι φορείς παροχής υπηρεσιών διαδικτύου είναι καθ' όλα αποφασισμένοι να το επιχειρήσουν. «Οπλισμένοι με μια σφαιρική εποπτεία ολόκληρου του διαδικτύου, οι πάροχοι ίσως βρεθούν σε θέση να υποσκελίσουν τη Facebook και την Google στο ίδιο τους το παιχνίδι», παρατήρησε η *Washington Post*.[121]

Οι μεγαλύτερες από αυτές τις εταιρείες –η Verizon, η AT&T και η Comcast– έκαναν στρατηγικές αγορές οι οποίες σηματοδότησαν μια στροφή από το εδραιωμένο μοντέλο της χρέωσης επί των παρεχόμενων υπηρεσιών, δείχνοντας την προτίμησή τους στη χρηματική αξιοποίηση του συμπεριφορικού πλεονάσματος. Οι στρατηγικοί ελιγμοί τους υποδεικνύουν το ευρύ πεδίο εφαρμογής των θεμελιωδών μηχανισμών και των λειτουργικών προδιαγραφών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και ταυτόχρονα συνιστούν ένδειξη ότι αυτή η νέα φιλοσοφία συσσώρευσης χαρακτηρίζει μια παντελώς νέα επικράτεια ενός εκτεταμένου εμπορικού εγχειρήματος.

Η Verizon –η μεγαλύτερη εταιρεία τηλεπικοινωνιών των Ηνωμένων Πολιτειών και η μεγαλύτερη παγκοσμίως σε επίπεδο κεφαλαιοποίησης[122]– γνωστοποίησε δημοσίως τη στροφή της προς τα κατασκοπευτικά έσοδα την άνοιξη του 2014, σε άρθρο του περιοδικού *Advertising Age* το οποίο ανακοίνωνε την αλλαγή κατεύθυνσης της εταιρείας προς τις διαφημίσεις σε κινητές συσκευές. Ο αντιπρόεδρος του τμήματος αγοράς δεδομένων της Verizon υποστήριξε πως τη διαφήμιση αυτού του τύπου δυσχέραιναν ζητήματα «συντονισμού με τον χρήστη [...] δηλαδή από την αυξανόμενη δυσκολία παρακολούθησης του καταναλωτή καθώς συναλλάζει συσκευές». Ένας ειδικός σε θέματα μάρκετινγκ διαμαρτυρήθηκε λέγοντας πως «Δεν υπάρχει ένα προσωπικό σήμα που να διαρέει με το οποίο να αναγνωρίζονται οι χρήστες των κινητών εφαρμογών και οι χρήστες του δικού σου προγράμματος περιήγησης». Το άρθρο εξηγούσε πως η Verizon είχε δημιουργήσει «ένα εναλλακτικό cookie για έναν χώρο του μάρκετινγκ που κατατρύχεται από την απουσία των cookies». Η Verizon αποσκοπούσε στην κάλυψη των αναγκών της παρακολούθησης επί των χρηστών για λογαριασμό των διαφημιζόμενων εταιρειών, αποδίδοντας έναν κρυφό και ανεξίτηλο αριθμό παρακολούθησης σε κάθε χρήστη της· το όνομα του αριθμού ήταν PrecisionID.[123]

Μάλιστα, η *εισόρμηση* της Verizon είχε ξεκινήσει δύο χρόνια νωρίτερα, το 2012. Η εταιρεία έδρασε πολύ προσεκτικά ώστε να την κρατήσει κρυφή από το κοινό, πιθανότατα επειδή το εν λόγω ID τής επέτρεπε να ανιχνεύει και να παρακολουθεί τις συνήθειες του ατόμου όπως αυτές σκιαγραφούνταν στα smartphone και στα τάμπλετ, δημιουργώντας συμπεριφορικό πλεόνασμα, ενώ ταυτόχρονα η επίγνωση του πελάτη παραμεριζόταν. Ο μηχανισμός παρακολούθησης δεν μπορούσε να απενεργοποιηθεί ούτε και να παρακαμφθεί με τη χρήση ιδιωτικής περιήγησης ή άλλων εργαλείων και επιλογών απορρήτου. Όποτε κάποιος εγγεγραμμένος χρήστης της Verizon επισκεπτόταν ένα σάιτ ή μια κινητή εφαρμογή, η εταιρεία και οι συνεργάτες της χρησιμοποιούσαν τον κρυφό αριθμό παρακολούθησης για τη συσσώρευση και τη συσκευασία συμπεριφορικών δεδομένων χωρίς ο πελάτης να το γνωρίζει.

Τούτες οι δυνατότητες αδιάλειπτης παρακολούθησης έδωσαν στη Verizon ένα σαφές πλεονέκτημα εν μέσω του εντεινόμενου ανταγωνισμού για συμπεριφορικό πλεόνασμα. Διαφημιστές οι οποίοι αδημονούσαν να χαρακτηρίσουν εκ νέου τη βόλτα σου στο πάρκο ως «χώρο εμπορικής δραστηριότητας» πλέον μπορούσαν να στοχεύσουν με

ακρίβεια διαφημίσεις στο τηλέφωνό σου χάρη στον πανταχού παρόντα προσωπικό σου αριθμό παρακολούθησης. Ακόμη, η Verizon συνήψε συνεργασία με την Turn, μια εταιρεία τεχνολογιών διαφήμισης η οποία ήταν ήδη διαβόητη για την εφεύρεση ενός ασυνήθιστου cookie-ζόμπι ή αλλιώς perma-cookie (ανεξίτηλο cookie) το οποίο επανεμφανίζεται αμέσως όταν ένας χρήστης επιλέγει να εξαιρεθεί από την παρακολούθηση των διαφημίσεων ή όταν διαγράφει τα cookies παρακολούθησης. Το ανεξίτηλο cookie της Turn προσαρτάτο στον κρυφό αριθμό παρακολούθησης της Verizon, παρέχοντας ακόμη μεγαλύτερη προστασία από τον εντοπισμό και τον έλεγχο. Ο «διευθυντής απορρήτου» της Turn υπερασπίστηκε αυτή την πρωτοβουλία λέγοντας: «Προσπαθούμε να χρησιμοποιήσουμε το πιο ακλόνητο αναγνωριστικό χρήστη που μπορούμε ώστε να μπορέσουμε να κάνουμε τη δουλειά μας».[124]

Το φθινόπωρο του 2014 οι αξιώσεις της Verizon στη λαθραία και δωρεάν εξαγωγή πρώτων υλών ξεσκεπάστηκε από τον Τζέικομπ Χόφμαν-Άντριους (Jacob Hoffman Andrews), έναν τεχνολόγο του Electronic Frontier Foundation. Άρθρο του περιοδικού *Wired* έκανε μνεία στην ανάλυση του Χόφμαν-Άντριους σχετικά με το πρόγραμμα παρακολούθησης της Verizon καθώς και στην αποκάλυψή του πως και η AT&T χρησιμοποιούσε παρόμοιους αριθμούς παρακολούθησης. Στο άρθρο παρατίθεντο τα λεγόμενα ενός εκπροσώπου της Verizon ο οποίος παραδεχόταν πως «δεν υπάρχει τρόπος να απενεργοποιήσεις το ID».[125] Ο Χόφμαν-Άντριους παρατήρησε πως ακόμη και όταν οι πελάτες επιλέγουν την απενεργοποίηση της υπηρεσίας στοχευμένων διαφημίσεων της Verizon, το PrecisionID παραμένει και η εταιρεία παρακάμπτει ή αντιπαρέρχεται όλα τα τεκμήρια των προθέσεων του χρήστη, όπως την επιλογή Μη Παρακολούθηση, τη λειτουργία Incognito και άλλες εκδοχές ιδιωτικής περιήγησης και διαγραφής των cookies. Έτσι, το ID μεταδίδεται σε κάθε «μη κρυπτογραφημένο σάιτ που επισκέπτεται ο πελάτης της Verizon από την κινητή του συσκευή, επιτρέποντας σε τρίτους διαφημιζομένους και σε σάιτ να συνθέσουν ένα βαθύ και μόνιμο προφίλ των συνηθειών περιήγησης του επισκέπτη χωρίς τη συγκατάθεσή του».[126] Η Google, νιώθοντας πως απειλείται από τον νέο ανταγωνισμό, παρουσιάστηκε ως υπέρμαχος του απορρήτου και λάνσαρε μια εκστρατεία για ένα νέο διαδικτυακό πρωτόκολλο το οποίο θα απέκλειε απόπειρες «έγχυσης επικεφαλίδας» όπως το PrecisionID της Verizon.[127]

Η δημοσιογράφος και ειδική σε θέματα απορρήτου Τζούλια Άν-

γκουιν (Julia Angwin) και οι συνάδελφοί της στον οργανισμό ProPublica ανέφεραν πως παρόμοια αναγνωριστικά παρακολούθησης είχαν αρχίσει να γίνονται πάγια τακτική στον χώρο των τηλεπικοινωνιών. Όπως το έθεσε και ένα στέλεχος διαφημιστικής, «Αυτό που μας έχει ενθουσιάσει είναι το αναγνωριστικό παρακολούθησης σε επίπεδο παρόχου, ένα υψηλού επιπέδου στίγμα το οποίο μας επιτρέπει να παρακολουθούμε με βεβαιότητα...». Ο Χόφμαν-Άντριους τελικά χαρακτήρισε τις πρακτικές της εταιρείας τηλεπικοινωνιών «εντυπωσιακή παραβίαση του απορρήτου των χρηστών της Verizon».[128] Παρότι αυτό αληθεύει, η στρατηγικές λειτουργίες της εταιρείας υποδηλώνουν μια βαθύτερη εξέλιξη.

Η Verizon δεν επρόκειτο να υποχωρήσει από την επικράτεια που είχε κατοχυρώσει με την επιδρομή της. Το κρυφό ID θα παρέμενε, ενώ η εταιρεία διαβεβαίωνε τους πελάτες της πως «τα σάιτ και οι διαφημιστικοί φορείς είναι απίθανο να επιχειρήσουν να κατασκευάσουν προφίλ χρηστών».[129] Ωστόσο, οι ειδικοί δεν άργησαν να ανακαλύψουν πως το τμήμα διαφημίσεων για κινητές συσκευές του Twitter ήδη βασιζόταν στο ID της Verizon ώστε να παρακολουθεί τη συμπεριφορά των χρηστών του.[130] Ο καθηγητής της επιστήμης των υπολογιστών και νομικός Τζόναθαν Μάιερ (Jonathan Mayer) ανακάλυψε πως το ανεξίτηλο cookie της Turn έστελνε και λάμβανε δεδομένα σε περισσότερες από τριάντα επιχειρήσεις, μεταξύ των οποίων ήταν η Google, η Facebook, η Yahoo!, το Twitter, η Walmart και η WebMD. Ο Μάιερ διερεύνησε τις πολιτικές εξαίρεσης της Verizon και της Turn και ανακάλυψε πως και οι δύο ήταν παραπλανητικές, καταλήγοντας πως όλες οι δημόσιες δηλώσεις της Verizon σχετικά με το απόρρητο και την ασφάλεια του αναγνωριστικού παρακολούθησης ήταν ψευδείς. «Ο απλός χρήστης», έγραψε ο Μάιερ, «είναι απλώς ανυπεράσπιστος».[131]

Η Verizon είχε μπει για τα καλά στην αρένα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, γεγονός που οδήγησε στην αναπόφευκτη συνύφανση των συμφερόντων της με την επιταγή της εξόρυξης. Αυτό μπορούμε να το δούμε στον τρόπο με τον οποίο η εταιρεία ανακάλυψε και εφάρμοσε τον κύκλο απαλλοτρίωσης και στην ταχύτατη διαδοχή των επιμέρους στρατηγικών φάσεων από την εισόρμηση έως την αναδρομολόγηση. Η αρχική εισόρμηση της Verizon της απέφερε τρία έτη εσωτερικού πειραματισμού και διερεύνησης. Την ίδια περίοδο η εταιρεία πέρασε το κατώφλι της επίγνωσης του κοινού, ξεκινώντας τη σταδιακή διαδικασία της *εξοικείωσης* στις νέες της πρακτικές. Όταν οι στρατηγικές της εταιρείας έγιναν ευρέως γνωστές, η ίδια έγινε στό-

χος ενός καταιγισμού επικριτικών άρθρων της επικαιρότητας και βρέθηκε στο μικροσκόπιο των ειδικών περί απορρήτου – ταυτόχρονα, όμως, εξοικονόμησε χρόνο ώστε να εξερευνήσει και άλλες ευκαιρίες αποκόμισης εσόδων και τη διεύρυνση νέων οδών εφοδιασμού. Τελικά, οι δημόσιες αντιδράσεις στην εισόρμηση της εταιρείας την ανάγκασαν να χαρτογραφήσει τις επόμενες φάσεις του κύκλου.

Στις αρχές του 2015 οι δημόσιες πιέσεις επέφεραν τη μετάβαση προς την *προσαρμογή*. Μερικούς μήνες νωρίτερα η FCC είχε δώσει εντολή για τη διενέργεια έρευνας πάνω στις αθέμιτες πρακτικές παρακολούθησης της Verizon. Τον Ιανουάριο του 2015 το Κέντρο Πληροφοριών Ηλεκτρονικού Απορρήτου υπέβαλε αίτημα και ξεκίνησε συλλογή υπογραφών απαιτώντας την τιμωρία της εταιρείας από την FCC. Στα τέλη του ίδιου μήνα η Επιτροπή Εμπορίου, Επιστημών και Μεταφορών της Γερουσίας εξέδωσε επιστολή προς τη Verizon όπου εξέφραζε τη «βαθιά της ανησυχία» σχετικά με τις νέες πρακτικές της εταιρείας.[132] Η επιτροπή επέπληξε τη Verizon και την Turn για την «κατά τα φαινόμενα» σκόπιμη «παραβίαση του απορρήτου των καταναλωτών» και για «παράκαμψη των επιλογών του καταναλωτή».[133] Μία μέρα μετά την έκδοση της επιστολής η Verizon έκανε την εξής ανακοίνωση: «Ξεκινήσαμε ήδη να δουλεύουμε πάνω στη διεύρυνση των επιλογών εξαίρεσης ώστε να περιλαμβάνουν και το αναγνωριστικό γνωστό ως UIDH [Unique Identifier Header – Μοναδικό Αναγνωριστικό Επικεφαλίδας/Επικεφαλίδα Αναγνώρισης] και περιμένουμε σύντομα να το έχουμε στη διάθεσή μας». Οι *New York Times* χαρακτήρισαν την ανακοίνωση της Verizon «σημαντική αναθεώρηση του προγράμματος της εταιρείας όσον αφορά τη στόχευση διαφημίσεων για κινητές συσκευές».[134]

Βεβαίως, οι *Times* δεν μπορούσαν να γνωρίζουν πως η τέταρτη φάση του κύκλου απαλλοτρίωσης, η *αναδρομολόγηση*, είχε ήδη τεθεί σε κίνηση. Τον Μάιο του 2015 η Verizon ήρθε σε συμφωνία για την αγορά της AOL αντί 4,4 δισ. δολαρίων. Όπως γρήγορα διέγνωσαν πολλοί αναλυτές, ο πραγματικός πόλος έλξης της AOL ήταν ο διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας, ο Τιμ Άρμστρονγκ (Tim Armstrong), ο πρώτος πρόεδρος του διαφημιστικού τμήματος της Google και αυτός που επέβλεπε τη μετάβαση από τις παραδοσιακές διαφημιστικές πρακτικές της Μάντισον Άβενιου στις ρηξικέλευθες καινοτομίες της AdWords. Όταν το 2009 ο Τιμ Άρμστρονγκ έφυγε από την Google για να πάει στην AOL, όπως και η Σέριλ Σάντμπεργκ πριν από αυτόν, ήταν πρόεδρος του αμερικανικού τμήματος πωλήσεων της εται-

ρείας. Ο Άρμστρονγκ διέθετε βαθιά γνώση του κατασκοπευτικού DNA της AdWords και ήταν αποφασισμένος να την εφαρμόσει ώστε να διασώσει τον νοσούντα ισολογισμό της AOL με τη γονιδιακή θεραπεία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Σύμφωνα με όσα είπε στους επενδυτές ο αντιπρόεδρος επιχειρήσεων της Verizon, «Για μας πρωταρχικό ενδιαφέρον είχε η πλατφόρμα τεχνολογίας διαφήμισης την οποία έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν με τρομερά αποτελέσματα ο Τιμ Άρμστρονγκ και η ομάδα του». Το *Forbes* παρατήρησε πως ο Άρμστρονγκ χρειαζόταν τους πόρους της Verizon για να «συναγωνιστεί το ολιγοπώλιο της Google και της Facebook».[135]

Οποιαδήποτε προσπάθεια ανταγωνισμού των γιγάντων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού πρέπει να ξεκινά με οικονομίες κλίμακας στη συλλογή συμπεριφορικού πλεονάσματος. Έτσι, η Verizon αναδρομολόγησε αμέσως τις οδούς εφοδιασμού της μέσα από τις διαφημιστικές πλατφόρμες της AOL. Εντός μερικών μηνών από την εξαγορά η Verizon, χωρίς να το διατυμπανίσει, ανάρτησε στο σάιτ της μια νέα ανακοίνωση περί απορρήτου, την οποία θα διάβαζαν ελάχιστοι από τους 135 εκατομμύρια χρήστες των ασύρματων υπηρεσιών της. Ορισμένες γραμμές, διακριτικά τοποθετημένες στις τελευταίες παραγράφους της ανάρτησης, σκιαγραφούσαν την πλήρη εικόνα: Το PrecisionID ήταν και πάλι εν κινήσει. Η Verizon και η AOL θα συνεργάζονταν «ώστε να παρέχουν πιο εξατομικευμένες και πιο χρήσιμες υπηρεσίες για σας. [...] Θα συνδυάσουμε τα υπάρχοντα διαφημιστικά προγράμματα της Verizon [...] με το διαφημιστικό δίκτυο της AOL. Αυτός ο συνδυασμός θα βοηθήσει ώστε οι διαφημίσεις που βλέπετε να αποκτήσουν μεγαλύτερη αξία σε όλες τις διαφορετικές συσκευές και υπηρεσίες που χρησιμοποιείτε». Η νέα ανακοίνωση διακήρυττε πως «το απόρρητο των πελατών μας έχει σημασία για μας» – απλώς όχι αρκετή ώστε να διακινδυνεύσουν την επιταγή της εξόρυξης και να επιτρέψουν σε αυτούς οι οποίοι τους παρέχουν τις πρώτες ύλες να σταθούν εμπόδιο στο πρόγραμμα απαλλοτρίωσης της εταιρείας. Οι διαδικασίες εξαίρεσης ήταν διαθέσιμες, αλλά, ως συνήθως, ήταν περίπλοκες, δύσκολο να επαληθευτούν και χρονοβόρες. Η ανάρτηση κατέληγε ως εξής: «Παρακαλούμε, έχετε υπόψη σας πως η χρήση των επιλογών περιηγητή όπως η διαγραφή των cookies από τις συσκευές σας ή η διαγραφή του ιστορικού περιήγησης δεν είναι αποτελεσματικός τρόπος εξαίρεσης από τα διαφημιστικά προγράμματα της Verizon και της AOL».[136]

Ο διακανονισμός της FCC με τη Verizon ήταν άλλο ένα στενάχω-

ρο παράδειγμα του πώς ένας δημόσιος θεσμός νικήθηκε κατά κράτος από την ταχύτητα και τους πόρους μιας αποφασισμένης εταιρείας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Τον Μάρτιο του 2016, σχεδόν έναν χρόνο μετά την ανακοίνωση της στρατηγικής αναδρομολόγησης της Verizon, η FCC κατέληξε σε έναν διακανονισμό των 1,35 εκατομμυρίων δολαρίων με τη Verizon για τις παραβιάσεις απορρήτου που αφορούσαν το κρυφό αναγνωριστικό PrecisionID. Παρόλο που η Verizon συμφώνησε να λανσάρει εκ νέου το cookie παρέχοντας επιλογή αποδοχής/απόρριψής του, ο διακανονισμός δεν περιλάμβανε και το διαφημιστικό δίκτυο της AOL, όπου είχε μετατοπιστεί πλέον η δραστηριότητα παρακολούθησης. Οι ευημερούσες νέες οδοί εφοδιασμού της Verizon θα παρέμεναν ανέγγιχτες.[137] Τον ίδιο μήνα ο Άρμστρονγκ συνάντησε αγοραστές διαφημιστικών μέσων, ένα ραντεβού το οποίο η *Wall Street Journal* περιέγραψε ως «την πρώτη του πραγματική ευκαιρία να πλασαριστεί η AOL –που μόλις πουλήθηκε στη Verizon Communications– ως επικείμενη και υπολογίσιμη απειλή για τη Facebook και την Google...».[138]

Στις 31 Μαρτίου 2016 η FCC εξέδωσε Ανακοίνωση Προτεινόμενης Κανονιστικής Ρύθμισης η οποία όριζε οδηγίες διαχείρισης απορρήτου για τους παρόχους υπηρεσιών διαδικτύου. Οι εταιρείες είχαν την άδεια να συνεχίσουν τη συλλογή συμπεριφορικών δεδομένων τα οποία οδηγούσαν στη βελτίωση της ασφάλειας και της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών τους, όμως όλες οι άλλες χρήσεις των «δεδομένων καταναλωτών» θα απαιτούσαν τη ρητή αποδοχή και συναίνεση του χρήστη. Ο Τομ Γουίλερ (Tom Wheeler), πρόεδρος της FCC, έγραψε πως «Όταν εγγραφόμαστε σε έναν πάροχο, οι περισσότεροι από μας έχουμε ελάχιστη ελευθερία κινήσεων ώστε να αλλάξουμε γνώμη ή να αποφύγουμε ακαριαία αυτό το δίκτυο».[139] Η πρόταση στόχευε αποκλειστικά παρόχους υπηρεσιών διαδικτύου που βρίσκονταν υπό τη δικαιοδοσία της FCC, η οποία, όμως, δεν περιλάμβανε και τις διαδικτυακές εταιρείες κανονιστική αρχή των οποίων ήταν η FTC.

Λαμβάνοντας υπόψη το υψηλό διακύβευμα στον ανταγωνισμό μεταξύ των εδραιωμένων παρόχων οι οποίοι είχαν μπει στην αρένα του κύκλου απαλλοτρίωσης, δεν αποτελεί έκπληξη το ότι η πρόταση έγινε γρήγορα πολιτικό αλεξικέραυνο. Οι πάροχοι υπηρεσιών διαδικτύου, οι λομπίστες τους, οι σύμβουλοι σε θέματα πολιτικής και οι πολιτικοί σύμμαχοι συντάχτηκαν για να εκπαραθυρώσουν την προσπάθεια, δηλώνοντας πως η ανταγωνιστική δυναμική των παρόχων θα παρεμποδιζόταν αδίκως: «Οι εταιρείες τηλεπικοινωνιών αντιτί-

θενται σε αυτή την πρόταση, διαμαρτυρόμενες πως θα βρεθούν σε μειονεκτική θέση έναντι άλλων διαδικτυακών εταιρειών οι οποίες συλλέγουν δεδομένα χρηστών, όπως η Google...»[140] Στις 27 Οκτωβρίου 2016, σε μια απόφαση σταθμό, οι επίτροποι της FCC ψήφισαν 3-2 υπέρ, αυτή τη φορά, της προστασίας του καταναλωτή στο διαδίκτυο. Ήταν μια ιστορική μέρα όχι μόνο στη διαδρομή του νεαρού καταστικοπευτικού καπιταλισμού, αλλά και στη μακρά και αξιοσέβαστη διαδρομή της FCC, μιας υπηρεσίας η οποία πρώτη φορά περνούσε τέτοιους κανονισμούς προστασίας στον χώρο του διαδικτύου.[141]

Ούτε οι αρχικές προτάσεις της FCC ούτε και το αποτέλεσμα της τελικής ψηφοφορίας έδρασαν ανασταλτικά στις βλέψεις της Verizon για οικονομίες κλίμακας συμπεριφορικού πλεονάσματος. Αφού ο νόμος είχε αποφασίσει να σταθεί εμπόδιο στον δρόμο της, εκείνη πολύ απλά θα αγόραζε δικό της δρόμο, χωρίς αστυνομικά μπλόκα. Τον Ιούνιο του 2017 η Verizon έκλεισε συμφωνία για την αγορά του βασικού τομέα δραστηριότητας της Yahoo!, αποκτώντας έτσι το ένα δισεκατομμύριο ενεργούς χρήστες μηνιαίως του πάλαι ποτέ διαδικτυακού κολοσσού, συμπεριλαμβανομένων των εξακοσίων εκατομμυρίων χρηστών κινητών συσκευών, αντί μόνο 4,48 δισ. δολαρίων.[142] Έναν χρόνο νωρίτερα ο Άρμστρονγκ είχε πει σε δημοσιογράφους ότι «Η κλίμακα είναι επιτακτική».[143] «Αν θες να αγωνιστείς στους Ολυμπιακούς, πρέπει να ανταγωνιστείς την Google και τη Facebook».[144] Ο Άρμστρονγκ διαφήμιζε τα πλεονεκτήματα της Verizon: απόλυτη εποπτεία της συμπεριφοράς των χρηστών και της δραστηριότητας λήψης δεδομένων είκοσι τέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο, καθώς και αδιάλειπτη παρακολούθηση της τοποθεσίας τους.

Ήδη το 2017 τα δομικά στοιχεία που συνέθεταν τις νέες φιλοδοξίες της Verizon είχαν συναρμοστεί. Η νέα διαδικτυακή εταιρεία, με επικεφαλής τον Άρμστρονγκ και υπό την επωνυμία της Oath, θα ένωνε τη Yahoo! και την AOL ανερχόμενη στους 1,3 δισεκατομμύρια χρήστες μηνιαίως. Οι *New York Times* συνόψισαν το εγχείρημα ως εξής: «Η Verizon ευελπιστεί να χρησιμοποιήσει το εύρος του περιεχομένου της και τις νέες μορφές διαφήμισης ώστε να προσελκύσει μεγαλύτερο κοινό και περισσότερες εταιρείες της αγοράς προκειμένου να ανταγωνιστεί την Google και τη Facebook».[145]

Ο ανατριχιαστικός επίλογος σε αυτό το κεφάλαιο της ιστορίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού γράφτηκε στις 28 Μαρτίου 2017, όταν το Κογκρέσο που μόλις είχε εκλεγεί και όπου πλειοψηφούσε το κόμμα των Ρεπουμπλικάνων ψήφισε υπέρ της απόφασης αναίρεσης των

ευρυζωνικών κανονιστικών ρυθμίσεων απορρήτου για τις οποίες η FCC είχε δώσει αγώνα μόλις μερικούς μήνες νωρίτερα. Οι κανονισμοί απαιτούσαν από τις εταιρείες τηλεπικοινωνιών και καλωδιακής τηλεόρασης να ζητούν ουσιαστική συγκατάθεση πριν χρησιμοποιήσουν προσωπικές πληροφορίες για διαφημίσεις και σύνθεση προφίλ. Οι εταιρείες γνώριζαν, και έπεισαν για αυτό και τους Ρεπουμπλικάνους γερουσιαστές, πως η αρχή της *συναίνεσης* θα κατάφερνε σοβαρό πλήγμα στους θεμελιακούς μηχανισμούς της νέας μορφής καπιταλισμού: στη νομιμότητα της αυθαίρετης απαλλοτρίωσης συμπεριφορικού πλεονάσματος, στα δικαιώματα κυριότητας επί του πλεονάσματος, στα δικαιώματα λήψης αποφάσεων επί του πλεονάσματος και στο δικαίωμα δράσης εντός ενός νομοθετικού κενού όπου οι εταιρείες θα μπορούν να επιδιώξουν τους στόχους τους ανενόχλητες.[146] Ως εκ τούτου, η απόφαση του Κογκρέσου εμπόδιζε την FCC να επιχειρήσει τη θέσπιση παρόμοιων προστατευτικών ρυθμίσεων στο μέλλον. Σε άρθρο του στους *New York Times* ο Δημοκρατικός Τομ Γουίλερ, επικεφαλής της FCC, αναφέρθηκε στην καρδιά του προβλήματος:

> Για τους Δημοκρατικούς συναδέλφους μου και για μένα τα ψηφιακά ίχνη που αφήνει ένας καταναλωτής καθώς χρησιμοποιεί ένα δίκτυο συνιστούν ιδιοκτησία του. Περιέχουν προσωπικές πληροφορίες και ατομικές προτιμήσεις, παραπέμπουν σε προβλήματα υγείας και σε οικονομικά ζητήματα. Οι Ρεπουμπλικάνοι συνάδελφοί μας υποστηρίζουν πως αυτά τα δεδομένα θα πρέπει να βρίσκονται στη διάθεση του δικτύου αν αυτό επιθυμεί να τα πουλήσει.[147]

Η αναίρεση της απόφασης της FCC σήμαινε πως ασχέτως του αν η ομοσπονδιακή νομοθεσία προστάτευε το απόρρητο μιας τηλεφωνικής κλήσης, όταν οι ίδιες πληροφορίες διαβιβάζονταν μέσω διαδικτύου, διοχετεύονταν αμέσως στις αλυσίδες εφοδιασμού πλεονάσματος του παρόχου. Αυτή η οδυνηρή αφύπνιση σηματοδότησε επιτέλους την αποκαθήλωση του μύθου περί «δωρεάν υπηρεσιών». Η μεφιστοφελική συμφωνία που είχε πλασαριστεί στους χρήστες του διαδικτύου προέβλεπε πως *δωρεάν* υπηρεσίες όπως η Αναζήτηση της Google και το κοινωνικό δίκτυο της Facebook θα είχαν ένα ακριβό τίμημα: την κατασκόπευση. Πλέον, αυτή η πλάνη καταρρέει, αφού κάθε καταναλωτής που πληρώνει τον μηνιαίο λογαριασμό τηλεφώνου αγοράζει και το προνόμιο της απομακρυσμένης, απροσδιόριστης, αλλά καθ' όλα ακόρεστης ψηφιακής ψηλάφησής του.[148]

Νέες αλλά και καθιερωμένες εταιρείες από κάθε τομέα –από το λιανεμπόριο, τον χρηματοοικονομικό τομέα, τον τομέα του αθλητικού εξοπλισμού, των ασφαλειών, της αυτοκίνησης, τον ταξιδιωτικό τομέα, τον ξενοδοχειακό τομέα, τον τομέα της υγείας και της εκπαίδευσης– εντάσσονται στο μεταναστευτικό ρεύμα προς τα κατασκοπευτικά έσοδα, σαγηνευμένες από την έλξη της αγκώδους ανάπτυξης, του κέρδους και της υπόσχεσης των πλουσιοπάροχων ανταμοιβών που μόνο η χρηματοπιστωτική αγορά μπορεί να παράσχει. Στα κεφάλαια που ακολουθούν θα εξετάσουμε πολλά παραδείγματα από αυτούς τους τομείς.

Μια άλλη τάση είναι η αναγωγή της κατασκόπευσης, του μέσου συλλογής και πώλησης συμπεριφορικού πλεονάσματος, σε υπηρεσία καθαυτή. Τέτοιου είδους εταιρείες ειδικεύονται στο μοντέλο του «λογισμικού ως υπηρεσίας» (SaaS), αν και ο ακριβέστερος όρος είναι «κατασκόπευση ως υπηρεσία». Για παράδειγμα, μια νέα προσέγγιση δανεισμού βασισμένη στη χρήση εφαρμογών αποφαίνεται άμεσα για τη φερεγγυότητα του επίδοξου δανειολήπτη προβαίνοντας σε διεξοδική εξόρυξη του smartphone και της διαδικτυακής συμπεριφοράς του χρήστη, συμπεριλαμβανομένων κειμένων, μέιλ, συντεταγμένων GPS, αναρτήσεων σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης, προφίλ στο Facebook, καθημερινών συναλλαγών και μοτίβων επικοινωνίας.[149] Τα δεδομένα προκύπτουν από λεπτές πτυχές της αλληλεπίδρασής σου με τον ψηφιακό κόσμο, όπως η συχνότητα με την οποία φορτίζεις το κινητό σου, ο αριθμός των γραπτών μηνυμάτων που λαμβάνεις, το αν και το πότε κάνεις κλήσεις, το πόσες επαφές έχεις αποθηκευμένες στο τηλέφωνό σου, πώς συμπληρώνεις διαδικτυακά έντυπα ή το πόση απόσταση διανύεις ημερησίως. Αυτά τα συμπεριφορικά δεδομένα αποφέρουν πολυδιάστατα μοτίβα τα οποία προβλέπουν το ενδεχόμενο αποπληρωμής ή μη ενός δανείου, επιτρέποντας έτσι τη διαρκή αλγοριθμική εξέλιξη και βελτίωσή τους. Δύο οικονομολόγοι οι οποίοι διερεύνησαν αυτή την προσέγγιση ανακάλυψαν πως το συγκεκριμένο είδος πλεονάσματος αποφέρει προγνωστικά μοντέλα παρόμοια με τα παραδοσιακά μοντέλα αποτίμησης πιστωτικού κινδύνου και παρατήρησαν ότι «η μέθοδος ποσοτικοποιεί μεστές πτυχές της συμπεριφοράς, δεδομένα τα οποία είναι παραδοσιακά "ρευστά", προκειμένου να μπορούν να μεταφραστούν σε ένα συμπαγές ανάγνωσμα για τους επίσημους θεσμούς».[150] «Μπορείς να μπεις στη ζωή αυτών των πελατών και πραγματικά να τους καταλάβεις», εξήγησε ο διευθύνων σύμβουλος μιας εταιρείας χορήγησης δανείων η οποία αναλύει 10.000 σήματα ανά πελάτη.[151]

Τέτοιες μέθοδοι αρχικά δημιουργήθηκαν για τις αγορές της Αφρικής, ώστε να βοηθήσουν ανθρώπους χωρίς πρόσβαση σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα –και κατά συνέπεια χωρίς πιστωτικό ιστορικό– να εγκριθούν τα δάνειά τους. Ένας όμιλος δανεισμού, βολιδοσκοπώντας πιθανούς πελάτες σε χώρες με χαμηλά εισοδήματα, κατέληξε πως θα ήταν εύκολο οι δεινοπαθούντες φτωχοί να πέσουν θύματα εκμετάλλευσης: «Οι περισσότεροι είπαν πως δεν είχαν κανένα πρόβλημα να αποκαλύψουν προσωπικές πληροφορίες με αντάλλαγμα τους πολυπόθητους χρηματικούς πόρους». Ωστόσο, αυτές οι νεοφυείς εταιρείες δανεισμού, που η λειτουργία τους βασίζεται στη χρήση εφαρμογών, συνήθως συστήνονται και χρηματοδοτούνται στη Σίλικον Βάλεϊ. Συνεπώς δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός πως οι ίδιες τεχνικές έγιναν κομμάτι μιας διαδεδομένης τάσης εκμετάλλευσης αμερικανικών οικογενειών οι οποίες έχουν αποστεωθεί οικονομικά από την κρίση και την πανάκεια της λιτότητας που επιβάλλει ο νεοφιλελευθερισμός. Όπως αναφέρει η *Wall Street Journal*, πρωτοεμφανιζόμενες νεοφυείς εταιρείες όπως η Affirm, η LendUp και η ZestFinance «χρησιμοποιούν δεδομένα από πηγές όπως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, η διαδικτυακή συμπεριφορά καθώς και δεδομένα αγορασμένα από μεσίτες για να κρίνουν τη φερεγγυότητα δεκάδων χιλιάδων Αμερικανών καταναλωτών οι οποίοι δεν έχουν πρόσβαση σε δάνεια». Άλλη μια απόδειξη πως τα δικαιώματα λήψης αποφάσεων και το απόρρητο του ιδιωτικού βίου που απορρέει από αυτά έχουν γίνει μια πολυτέλεια που λίγοι έχουν τα μέσα να απολαύσουν.[152]

Άλλο ένα παράδειγμα της *κατασκόπευσης ως υπηρεσίας* αποτελούν οι εταιρείες οι οποίες πωλούν βαθιά αξιολόγηση υποψήφιων εργαζομένων και ενοικιαστών σε εργοδότες και ιδιοκτήτες σπιτιών. Για παράδειγμα, μια υποψήφια ενοικιάστρια μπορεί να λάβει αίτημα από έναν πιθανό σπιτονοικοκύρη όπου θα της ζητείται να παράσχει πλήρη πρόσβαση σε όλα τα προφίλ των μέσων κοινωνικής δικτύωσής της. Έπειτα, η υπηρεσία «συλλέγει κάθε ίχνος δραστηριότητας από τα σάιτ που επισκέπτεται». Η δραστηριότητα αυτή, η οποία περιλαμβάνει ολόκληρες συζητήσεις διαδικτυακών φόρουμ καθώς και προσωπικά μηνύματα, περνά από λογισμικό επεξεργασίας φυσικής γλώσσας και από άλλα λογισμικά ανάλυσης. Τελικά, τα λογισμικά εξάγουν εκθέσεις οι οποίες περιέχουν τα πάντα σχετικά με την προσωπικότητά σου ή και το «επίπεδο του χρηματοοικονομικού άγχους σου»· ενώ δεν παραλείπονται και προστατευόμενες πληροφορίες όπως η εγκυμοσύνη και η ηλικία. Τα άτομα που επηρεάζονται δεν έ-

χουν καμία δυνατότητα να δουν τις πληροφορίες ή να προβάλουν αντίλογο. Όπως και στην περίπτωση των ψηφιακών δανειστών, παρόλο που ο υποψήφιος ενοικιαστής πρέπει να αποδεχτεί και επισήμως την υπηρεσία, τελικά εκείνοι που καταλήγουν να παγιδεύονται από τούτο το μεφιστοφελικό παζάρι όπου ο ιδιωτικός βίος υποχωρεί υπέρ της κοινωνικής συμμετοχής είναι αυτοί που διαθέτουν λιγότερα χρήματα και λιγότερες επιλογές. «Οι άνθρωποι είναι πρόθυμοι να εκχωρήσουν το απόρρητο του ιδιωτικού βίου ώστε να αποκτήσουν κάτι που θέλουν», θριαμβολογούσε ο διευθύνων σύμβουλος αυτής της εταιρείας.[153]

Ένα άλλο είδος εταιρείας που παρέχει κατασκόπευση ως υπηρεσία είναι εκείνο που κάνει χρήση της επιστήμης των δεδομένων και της μηχανικής μάθησης χτενίζοντας το διαδίκτυο προς αναζήτηση του συμπεριφορικού πλεονάσματος ατόμων, είτε για να το πουλήσει είτε για να το αναλύσει και να το μετουσιώσει σε προσοδοφόρα προϊόντα πρόγνωσης. Ο νομικός Φρανκ Πασκάλ περιγράφει αυτή την πρακτική ως «ένα σκιώδες παζάρι προσωπικών δεδομένων».[154] Για παράδειγμα, η hiQ προωθεί τα προϊόντα πρόγνωσης σε επαγγελματίες των τμημάτων ανθρώπινου δυναμικού επιχειρήσεων. Η εταιρεία στύβει το διαδίκτυο για να αντλήσει πληροφορίες που αφορούν τους υπαλλήλους ενός πελάτη, συμπεριλαμβανομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και διαθέσιμων δημόσιων δεδομένων. Έπειτα «η μηχανή της επιστήμης των δεδομένων εξάγει δεσπόζοντα σήματα μέσα από έναν κυκεώνα ξένων σημάτων τα οποία υποδεικνύουν την πιθανότητα να εγκαταλείψει κάποιος την εκάστοτε εταιρεία». Μοντέλα μηχανικής μάθησης βαθμολογούν κάθε υπάλληλο αποτιμώντας τον κίνδυνο αποχώρησης, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στον εργοδότη να «εντοπίσει με ακρίβεια λέιζερ εκείνους που βρίσκονται υπ᾽ ατμόν...». Η hiQ ισχυρίζεται πως παρέχει στους πελάτες της μια «κρυστάλλινη μπάλα» και πως οι προβλέψεις της «ανταποκρίνονται ουσιαστικά 100%» στην τελική έκβαση των γεγονότων. Οι εταιρείες, εφοδιασμένες με τις πληροφορίες της hiQ, μπορούν να επέμβουν προληπτικά, είτε καταβάλλοντας προσπάθειες ώστε να κρατήσουν έναν εργαζόμενο είτε απολύοντας προκαταβολικά κάποιον ο οποίος, σύμφωνα με τα προγνωστικά, είναι «επίφοβος αποχώρησης».[155]

Ένα άλλο παράδειγμα είναι η Safegraph, μια εταιρεία η οποία συνεργάζεται με όλες εκείνες τις εφαρμογές που στο παρασκήνιο παρακολουθούν τη συμπεριφορά σου με στόχο τη συγκέντρωση δεδομένων «υψηλής ακρίβειας και χαμηλής ψευδοθετικής δυναμικής από

μεγάλους πληθυσμούς». Σύμφωνα με τη *Washington Post*, η εταιρεία, μόνο τον Νοέμβριο του 2016, συνέλλεξε δεκαεπτά τρισεκατομμύρια στίγματα τοποθεσίας από δέκα εκατομμύρια smartphone. Μεταξύ άλλων, τα εν λόγω δεδομένα πουλήθηκαν σε δύο πανεπιστημιακούς ερευνητές για την εκπόνηση μιας λεπτομερούς μελέτης των πολιτικών επιρροών στα μοτίβα της οικογενειακής συμπεριφοράς την Ημέρα των Ευχαριστιών εκείνου του έτους.[156] Παρά την αφειδώλευτη χρήση ευφημισμών όπως «ανωνυμοποίηση» και «αποχαρακτηρισμός», η Safegraph παρακολουθεί επιμέρους συσκευές και τις κινήσεις των ιδιοκτητών τους κατά τη διάρκεια της ημέρας, παράγοντας δεδομένα τα οποία έχουν ικανό επίπεδο λεπτομέρειας/ικανή κοκκιότητα, ώστε να είναι δυνατός ο εντοπισμός της κατοικίας ενός ατόμου.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός γεννήθηκε στον ψηφιακό κόσμο, αλλά, όπως θα δούμε και στα επόμενα κεφάλαια, πλέον δεν περιορίζεται σε εταιρείες ψηφιακού γενετικού υλικού. Η φιλοσοφία της μετάφρασης των επενδύσεων σε έσοδα είναι εξαιρετικά ευπροσάρμοστη και εξαιρετικά επικερδής υπό την προϋπόθεση πως η εξασφάλιση των πρώτων υλών παραμένει δωρεάν και ο νόμος σε απόσταση ασφαλείας. Η εξελισσόμενη ταχεία μετάβαση προς τα κατασκοπευτικά έσοδα φέρνει στον νου τα τέλη του 20ού αιώνα και τη μετάβαση από τα έσοδα που προέκυπταν από τα αγαθά και τις υπηρεσίες στα έσοδα που προέκυπταν από την ειδημοσύνη στις στρατηγικές κερδοσκοπίας και μεγιστοποίησης του πλούτου των μετόχων που συνεπαγόταν ο χρηματοοικονομικός καπιταλισμός. Εκείνη την εποχή όλες οι εταιρείες ήταν υποχρεωμένες να υπακούνε στις ίδιες εντολές: συρρίκνωση προσωπικού, μετακίνηση εργοστασίων παραγωγής και υπηρεσιών στο εξωτερικό, μείωση των δαπανών για την ποιότητα αγαθών και υπηρεσιών, περιστολή των δεσμεύσεων σε εργαζομένους και καταναλωτές και αυτοματοποίηση της αλληλεπίδρασης με τον πελάτη· όλες είναι τακτικές μείωσης του κόστους σχεδιασμένες να θωρακίσουν την τιμή της εταιρικής μετοχής, η οποία τελούσε υπό την ομηρία μιας κοντόφθαλμης και ελιτιστικής θεώρησης της εταιρείας και του ρόλου της στην κοινωνία.

Όσο εντείνεται ο ανταγωνισμός για τα κατασκοπευτικά αγαθά αναδεικνύονται και νέοι νόμοι κίνησης. Εντέλει, αυτοί θα διαμορφώσουν μια ακόμη πιο ανελέητη επιταγή πρόβλεψης της μελλοντικής συμπεριφοράς, αποβλέποντας σε μεγαλύτερη βεβαιότητα και λεπτομέρεια και αναγκάζοντας ολόκληρο το εγχείρημα να απαγκιστρωθεί από τον εικονικό κόσμο για να εστιάσει στον κόσμο που αποκαλού-

με «πραγματικό». Στο Δεύτερο Μέρος θα παρακολουθήσουμε αυτή τη μετάβαση στον πραγματικό κόσμο, καθώς οι συνιστώσες του ανταγωνισμού επιβάλλουν την επέκταση των διεργασιών εφοδιασμού, την ώρα που μια ακόμη πιο περίπλοκη αρχιτεκτονική εξόρυξης απλώνεται όλο και περισσότερο κατά μήκος και κατά βάθος σε νέες επικράτειες του ανθρώπινου βίου.

Ωστόσο, πριν καταπιαστούμε με αυτό θα κάνουμε μια παύση ώστε να ελέγξουμε τα σημεία αναφοράς μας. Ανέφερα πως οι κίνδυνοι του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν μπορούν να κατανοηθούν πλήρως υπό το πρίσμα του απορρήτου ή του μονοπωλίου. Στο Κεφάλαιο 6 παρουσιάζω έναν νέο τρόπο θεώρησης του κινδύνου. Οι απειλές με τις οποίες ερχόμαστε αντιμέτωποι άπτονται όλο και πιο θεμελιωδών ζητημάτων τη στιγμή που οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού απαντούν κατά το δοκούν σε ερωτήματα ζωτικής σημασίας που καθορίζουν τη γνώση, τη δικαιοδοσία και την εξουσία στις μέρες μας: *Ποιος γνωρίζει; Ποιος αποφασίζει; Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΞΙ

ΥΦΑΡΠΑΓΗ: Ο ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Γιατί ήταν απαγορευμένος ο καρπός το είχαν απορία:
Δεν τους έμαθε τίποτα καινούριο. Το καμάρι τους κρυφό,
Αλλά στον κολασμό λίγη δώσαν σημασία:
Γνωρίζαν τι να κάνουν έξω στο λεπτό

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, Ι

Ι. Οι διακηρύξεις της Google

Στις 4 Δεκεμβρίου 1492 ο Κολόμβος κατάφερε να δραπετεύσει από τους θαλάσσιους αέρηδες που τον κρατούσαν καθηλωμένο στο νησί που σήμερα ονομάζουμε Κούβα. Μέσα σε μια μέρα έριξε άγκυρα κοντά στην ακτή ενός μεγαλύτερου νησιού που οι κάτοικοί του το αποκαλούσαν Κισκέγια ή Μποΐο, θέτοντας σε κίνηση μια διαδικασία γνωστή στους ιστορικούς ως «κατακτητικό κώδικα». Πρόκειται για μια στρατηγική η οποία εκτυλίσσεται σε τρεις φάσεις: στην εφεύρεση νομικίστικων μέτρων ώστε η εισβολή να αποκτήσει επίφαση ορθότητας, στη διακήρυξη των εδαφικών διεκδικήσεων και στην ίδρυση μιας πόλης προκειμένου να νομιμοποιηθεί και να θεσμοθετηθεί η κατάκτηση.[1] Οι θαλασσοπόροι δεν μπορούσαν να φανταστούν πως οι πράξεις τους εκείνη τη μέρα θα γίνονταν το προσχέδιο ενός κώδικα που η πυγμή και η ευφυΐα του θα διάνυε τον χώρο και τον χρόνο απηχώντας τον ψηφιακό κόσμο του 21ου αιώνα.

Στο Μποΐο ο Κολόμβος ανακάλυψε επιτέλους έναν υλικό πολιτισμό που ευημερούσε, ο οποίος ανταποκρινόταν στα όνειρά του και στις ορέξεις των Ισπανών μοναρχών. Είδε χρυσό, περίτεχνα τεχνουργήματα από πέτρα και ξύλο, «τελετουργικούς χώρους [...] πετρόχτιστα στάδια [...] πέτρινα περιλαίμια, μενταγιόν, αγάλματα ιδιαίτερης

τεχνοτροπίας [...] λεπτοδουλεμένους σκαλιστούς ξύλινους θρόνους [...] περίτεχνα κοσμήματα πάνω στους ανθρώπους...». Πεπεισμένος πως το νησί ήταν «το σημαντικότερο εύρημά του έως τότε, εκείνο με το πιο υποσχόμενο περιβάλλον και τον μεγαλύτερο γηγενή πληθυσμό», διακήρυξε στη βασίλισσα Ισαβέλλα πως «το μόνο που μένει πια είναι να εδραιώσουμε την ισπανική παρουσία και να τους επιβάλουμε τη θέληση της μεγαλειότητος. Καθότι [...] πλέον σας ανήκουν και μπορείτε να τους διατάξετε, να τους βάλετε να δουλέψουν, να σπείρουν και να κάνουν οτιδήποτε άλλο είναι απαραίτητο· να χτίσουν μια πόλη και να μάθουν να φορούν ρούχα και να υιοθετήσουν τα έθιμά μας».[2]

Σύμφωνα με τον φιλόσοφο της γλώσσας Τζον Σερλ (John Searle), η διακήρυξη συνιστά έναν ιδιαίτερο τρόπο ομιλίας και δράσης ο οποίος θεμελιώνει γεγονότα εκ του μηδενός, δημιουργώντας μια νέα πραγματικότητα χωρίς κάποια προϋπάρχουσα βάση. Η διαδικασία λειτουργεί ως εξής: Ορισμένες φορές μιλάμε απλώς για να περιγράψουμε τον κόσμο –«Έχεις καστανά μάτια»– ή για να τον αλλάξουμε – «Κλείσε την πόρτα». Η διακήρυξη συνδυάζει και τα δυο· θεμελιώνει μια νέα πραγματικότητα περιγράφοντας τον κόσμο με τρόπο που υποδηλώνει πως η επιθυμητή αλλαγή έχει ήδη συμβεί: «Όλοι οι άνθρωποι δημιουργούνται ίσοι». «Σας ανήκουν και μπορείτε να τους διατάξετε». Όπως υποστηρίζει ο Σερλ, «Παρουσιάζοντας κάτι σαν να είναι γεγονός, το ανάγουμε όντως σε γεγονός».[3]

Δεν είναι όλες οι διακηρύξεις προφορικές δηλώσεις. Μερικές φορές απλώς περιγράφουμε μια κατάσταση, αναφερόμαστε σε αυτή, μιλάμε, σκεφτόμαστε ή ακόμη και πράττουμε αλληλεπιδρώντας με αυτή με τρόπους που «δημιουργούν μια πραγματικότητα απεικονίζοντάς την ως ήδη υπάρχουσα». Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε πως ο σερβιτόρος φέρνει σε εμένα και στον φίλο μου δύο πανομοιότυπα πιάτα σούπα και τοποθετεί ένα μπροστά μου και ένα μπροστά του. Χωρίς να πει τίποτα ο σερβιτόρος μάς δήλωσε πως τα δύο πιάτα δεν είναι ίδια. Το ένα είναι του φίλου μου και το άλλο δικό μου. Τα γεγονότα της δήλωσης του σερβιτόρου παγιώνονται όταν ξεκινώ να τρώω σούπα μόνο από το «δικό μου» πιάτο και ο φίλος μου μόνο από το δικό του. Έστω ότι ο φίλος μου αδειάζει το πιάτο «του», αλλά εξακολουθεί να πεινάει. Τότε ζητά την άδειά μου για να πάρει μια κουταλιά από το πιάτο που έχω μπροστά μου, επισφραγίζοντας περαιτέρω το γεγονός πως πρόκειται για το «δικό μου» πιάτο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι διακηρύξεις αποκτούν ή χάνουν την ισχύ τους χάρη

στην αποδοχή των νέων γεγονότων από τους άλλους. Ο Σερλ καταλήγει: «Όλη η θεσμοθετημένη πραγματικότητα, και κατά συνέπεια [...] ολόκληρος ο ανθρώπινος πολιτισμός χτίζεται επί [...] διακηρύξεων».[4]

Οι διακηρύξεις είναι εγγενώς επεμβατικές επειδή επιβάλλουν νέα γεγονότα στην κοινωνική σφαίρα, ενώ ταυτόχρονα οι εισηγητές τους εφευρίσκουν τρόπους ώστε να συμφωνήσουν και οι υπόλοιποι με αυτά τα γεγονότα. Όπως αναφέρει και ο ιστορικός Μάθιου Ρεστάλ (Matthew Restall), η διακήρυξη του Κολόμβου αντανακλά αυτόν τον «κατακτητικό κώδικα»:

> Οι Ισπανοί του 16ου αιώνα περιέγραφαν μονίμως τις πράξεις τους και τις πράξεις των συμπατριωτών τους με όρους οι οποίοι προδιέγραφαν την ολοκλήρωση των κατακτητικών εκστρατειών τους και εμφυσούσαν έναν αέρα νομοτέλειας στην ιστορική καταγραφή τους. Η φράση «Ισπανικές Κατακτήσεις» και ό,τι αυτή συνεπάγεται διαιωνίστηκε επειδή οι Ισπανοί κόπτονταν να παρουσιάσουν τα εγχειρήματά τους ως κατακτήσεις και ως ειρηνευτικό έργο· ως την τήρηση ενός συμβολαίου· ως θεία βούληση· ως τετελεσμένα γεγονότα.[5]

Οι Ισπανοί κατακτητές και οι μονάρχες τους αδημονούσαν να νομιμοποιήσουν την εισβολή τους, αφού έτσι θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τη σύμπνοια, ιδιαίτερα των Ευρωπαίων ομολόγων τους. Θέσπισαν διαδικασίες οι οποίες αποσκοπούσαν στην εφαρμογή «ενός νομικίστικου προσωπείου μνημονεύοντας και ακολουθώντας καθιερωμένα πρωτόκολλα».[6] Έτσι, πριν επιτεθούν στους γηγενείς χωρικούς οι στρατιώτες ήταν υποχρεωμένοι να τους διαβάζουν το Βασιλικό Διάταγμα του 1513 γνωστό ως Requirimiento.[7] Το διάταγμα διακήρυττε πως οι κονκισταδόρες ήταν η ενσάρκωση της εξουσίας του Θεού, του πάπα και του βασιλιά, και πως οι αυτόχθονες ήταν υποτελείς αυτής της εξουσίας: «Εσείς οι φύλαρχοι και οι Ινδιάνοι αυτής της ηπείρου. [...] Σας δηλώνουμε, και ας γίνει σε όλους σας γνωστό, πως υπάρχει μόνο ένας Θεός, μία ελπίδα και ένας βασιλέας της Καστίλης, ο οποίος είναι άρχοντας σε τούτες τις χώρες· αμέσως παρουσιαστείτε και δώστε όρκο πίστης και υποταγής στον Ισπανό βασιλέα ως υποτελείς του».[8]

Στη συνέχεια το διάταγμα απαριθμούσε τα δεινά που θα έβρισκαν τους χωρικούς εάν δεν δήλωναν υποταγή. Σε αυτή τη συγκλονιστική σύγκρουση με το πρωτόγνωρο οι αυτόχθονες πληθυσμοί συ-

γκαλούνταν, παρακινούνταν και απειλούνταν σε μια γλώσσα που δεν μπορούσαν να κατανοήσουν, ώστε να παραδοθούν αμαχητί ως ένδειξη υποταγής σε αρχές τις οποίες δεν μπορούσαν να συλλάβουν. Οι πρακτικές των κατακτητών ήταν τόσο κυνικές και βάναυσες που συχνά οι εισβολείς, καθώς πλησίαζαν στον στόχο τους, διεκπεραίωναν στα γρήγορα την υποχρέωση της ανάγνωσης του διατάγματος μουρμουρίζοντας τις μακροσκελείς παραγράφους του μέσα από τις γενειάδες τους τη νύχτα, κρυμμένοι πίσω από την πυκνή βλάστηση, έτοιμοι για επίθεση: «Όταν οι Ευρωπαίοι απαλλάσσονταν από το καθήκον της ενημέρωσης των αυτοχθόνων, άνοιγε ο δρόμος για τη λεηλασία και την υποδούλωση». Ο ιεραπόστολος Βαρθολομαίος ντε λας Κάζας, οι αφηγήσεις του οποίου μαρτυρούν τα γεγονότα της ισπανικής κτηνωδίας, έγραψε πως το Requirimiento υποσχόταν τη δίκαιη μεταχείριση των γηγενών πληθυσμών όταν αυτοί παραδίνονταν, αλλά εξηγούσε με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες τις συνέπειες της ανυπακοής. Οποιαδήποτε πράξη αντίστασης των αυτοχθόνων χαρακτηριζόταν «εξέγερση» η οποία νομιμοποιούσε σκληρά «αντίποινα» που υπερέβαιναν τις συνηθισμένες στρατιωτικές πρακτικές: βάρβαρα βασανιστήρια, πυρπόληση ολόκληρων χωριών μέσα στη νύχτα, κρέμασμα γυναικών σε δημόσια θέα. «Θα σας πλήξω με όλα τα δεινά και την καταστροφή που ένας άρχοντας μπορεί να επιφέρει στους υποτελείς οι οποίοι δεν τον υπακούνε και δεν τον υποδέχονται. Και δηλώνω επίσημα πως τούτοι οι θάνατοι και η καταστροφή θα είναι δικό σας φταίξιμο, όχι της μεγαλειότητάς του, ούτε δικό μου ούτε και των κυρίων που με συνοδεύουν».[9]

Η κατάκτηση μέσω της διακήρυξης δεν θα πρέπει να μας ξενίζει, καθώς η πραγματικότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έλαβε υπόσταση χάρη σε έξι κομβικές *διακηρύξεις* οι οποίες εδραιώθηκαν εκ του μηδενός όταν τις πρωτοδιατύπωσε η Google. Το ότι η πραγματικότητα που εξήγγειλαν κατέστη δυνατό να καθιερωθεί γίνεται προφανές από τις στρατηγικές απαλλοτρίωσης της Verizon και άλλων εταιρειών νεοφερμένων στο στερέωμα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Μέσα στην ευφορία που επέφεραν τα επιτεύγματα της νεαρής Google οι ιδρυτές της, οι θαυμαστές της και ο καταγοητευμένος τύπος αντιπαρήλθαν σιωπηλά το αναπάντεχο όραμα της εισβολής και της κατάκτησης που ελλόχευε σε αυτές τις διακηρύξεις.[10]

Οι έξι αυτές διακηρύξεις έθεσαν τα θεμέλια για το ευρύτερο εγχείρημα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και για το προπατορικό αμάρτημα της απαλλοτρίωσης. Πρέπει να προστατεύονται με κά-

θε κόστος επειδή καθεμιά από αυτές εδράζεται στην προηγούμενη. Αν μια από αυτές καταρρεύσει, καταρρέουν όλες:

- Αξιώνουμε δικαιώματα επί του ανθρώπινου βίου ως ανέξοδης και διαθέσιμης πρώτης ύλης. Βάσει αυτής της αξίωσης, μπορούμε να αγνοούμε ζητήματα που αφορούν τα δικαιώματα, το συμφέρον, τη γνώση και την επίγνωση του ατόμου.
- Βάσει της προηγούμενης αξίωσης, διακηρύττουμε το δικαίωμα λήψης των εμπειρών ενός ατόμου και της μετάφρασής τους σε συμπεριφορικά δεδομένα.
- Το δικαίωμα της λήψης, το οποίο βασίζεται στην αξίωσή μας επί της ανέξοδης πρώτης ύλης, μας εκχωρεί το δικαίωμα στην ιδιοκτησία των συμπεριφορικών δεδομένων που απορρέουν από τον ανθρώπινο βίο.
- Τα δικαιώματα λήψης και ιδιοκτησίας μάς εκχωρούν το δικαίωμα γνώσης επί του τι φανερώνουν αυτά τα δεδομένα.
- Τα δικαιώματα λήψης, ιδιοκτησίας και γνώσης μάς εκχωρούν το δικαίωμα να αποφασίζουμε για τον τρόπο με τον οποίο θα χρησιμοποιούμε τη γνώση μας.
- Τα δικαιώματα λήψης, ιδιοκτησίας, γνώσης και απόφασης μας εκχωρούν δικαιώματα επί των συνθηκών οι οποίες διαφυλάττουν τα δικαιώματα λήψης, ιδιοκτησίας, γνώσης και απόφασης.

Έτσι, η εποχή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού εγκαινιάστηκε με έξι διακηρύξεις οι οποίες την όρισαν ως μια εποχή κατακτήσεων. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός πέτυχε μέσω αδυσώπητων διακηρύξεων, και η επιτυχία του συνιστά τρανταχτό παράδειγμα της επεκτατικής φύσης των φράσεων και των πράξεων που διατυπώνονται ως διακηρύξεις και στοχεύουν σε κατακτήσεις διά της επιβολής μιας νέας πραγματικότητας. Αυτοί οι εισβολείς του 21ου αιώνα δεν ζητούν άδεια. Βαδίζουν με αποφασιστικότητα και στρώνουν την καμένη γη με μια στιβάδα κίβδηλης νομιμοποίησης. Αντί για την κυνική ανακοίνωση βασιλικών διαταγμάτων προβαίνουν στην κυνική ανακοίνωση όρων παροχής υπηρεσιών οι ρήτρες των οποίων είναι το ίδιο ασαφείς και ακατανόητες. Χτίζουν τις οχυρώσεις τους, υπερασπίζονται με μανία τα κατακτημένα εδάφη και συγκεντρώνουν δυνάμεις για την επόμενη εισόρμησή τους. Τελικά, χτίζουν τις πόλεις

τους σε σύνθετα οικοσυστήματα εμπορίου, πολιτικής και πολιτισμού όπου διακηρύσσονται η νομιμότητα και η νομοτέλεια όλων αυτών που έχουν καταφέρει.

Ο Έρικ Σμιτ ζήτησε την εμπιστοσύνη μας, αλλά οι «διακηρύξεις» της Google φρόντισαν ώστε η εμπιστοσύνη μας να μην είναι απαραίτητη για την επιτυχία της εταιρείας. Οι νίκες της επιτεύχθηκαν χάρη σε αυτές τις διακηρύξεις και αποτέλεσαν τα μέσα συσσώρευσης ενός όγκου γνώσης και εξουσίας πρωτοφανούς στα χρονικά. Αυτές είναι τα αναχώματα που επιτρέπουν τη διαρκή εξέλιξη της εταιρείας. Κατά διαστήματα ο Σμιτ έχει κάνει νύξεις για τα παραπάνω. Περιγράφοντας τις «σύγχρονες τεχνολογικές πλατφόρμες», ο Σμιτ γράφει: «Αν εξαιρέσουμε τους βιολογικούς ιούς, σχεδόν τίποτα δεν κλιμακώνεται τόσο γρήγορα, τόσο αποτελεσματικά ή με τέτοια επιθετικότητα όσο αυτές οι τεχνολογικές πλατφόρμες. Κατά συνέπεια, οι άνθρωποι που τις δημιουργούν, που τις ελέγχουν και τις χρησιμοποιούν γίνονται και αυτοί ισχυροί».[11]

Χάρη στην πρωτόγνωρη συσσώρευση γνώσης και εξουσίας, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός καταφέρνει να κυριαρχεί επί *του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία*, της στοιχειώδους αρχής της κοινωνικής οργάνωσης σε έναν πολιτισμό της πληροφορίας. Τούτη η εξέλιξη γίνεται ακόμη πιο επικίνδυνη επειδή είναι πρωτόγνωρη. Δεν μπορεί να αναχθεί σε γνώριμες παθογένειες και συνεπώς δεν μπορεί να καμφθεί από γνώριμες μορφές καταπολέμησης. Τι είναι αυτή η νέα αρχή κοινωνικής οργάνωσης και πώς αναλαμβάνει τον έλεγχό της ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός; Στις επόμενες σελίδες θα επιχειρήσουμε να ξεδιαλύνουμε αυτά τα ερωτήματα. Οι απαντήσεις θα μας βοηθήσουν να αναλογιστούμε τι έχουμε μάθει και να προετοιμαστούμε για το τι μας επιφυλάσσει το μέλλον.

II. Ποιος γνωρίζει;

Αυτό το βιβλίο ξεκίνησε με ένα επιτακτικό ερώτημα που μου έθεσε κάποτε ένας νεαρός διευθυντής χαρτοβιομηχανίας μιας μικρής πόλης του Νότου: «*Τελικά, θα είμαστε όλοι στη δούλεψη μιας έξυπνης μηχανής ή θα έχουμε έξυπνους ανθρώπους και θα τη δουλεύουν εκείνοι;*» Τα χρόνια έπειτα από εκείνο το βροχερό βράδυ παρακολούθησα προσεκτικά την ψηφιοποίηση της εργασίας στη συγκεκριμένη χαρτοβιομηχανία. Η μετάβαση προς τη σφαίρα της πληροφορικής, έτσι

όπως την περιέγραψα στην *Εποχή των έξυπνων μηχανών*, μεταμόρφωσε τη χαρτοβιομηχανία σε ένα «ηλεκτρονικό κείμενο» το οποίο έγινε το επίκεντρο της προσοχής κάθε εργαζομένου. Πλέον, το να είσαι «καλός στη δουλειά σου» δεν ήταν συνυφασμένο με πρακτικά καθήκοντα σε επίπεδο πρώτων υλών και εξοπλισμού – ήταν συνυφασμένο με την παρακολούθηση δεδομένων σε οθόνες και με την τελειοποίηση των ικανοτήτων κατανόησης, μάθησης και δράσης, με τη χρήση του μέσου του ηλεκτρονικού κειμένου. Κάτι που σήμερα φαίνεται φυσιολογικό τότε ήταν πρωτοφανές.

Υποστήριξα πως αυτές οι σαφείς αλλαγές σηματοδοτούσαν μια βαθιά και σημαντική μεταμόρφωση. Η αρχή διαστρωμάτωσης του εργασιακού χώρου είχε μετατοπιστεί από τον καταμερισμό της εργασίας στον *καταμερισμό της μάθησης*. Έγραψα για τους πολλούς εργαζομένους, γυναίκες και άντρες, οι οποίοι εξέπληξαν τον εαυτό τους και τους διευθυντές τους αποκτώντας νέες νοητικές δεξιότητες καθώς μάθαιναν να προοδεύουν σε ένα περιβάλλον πληροφοριακού πλούτου. Από την άλλη, κατέγραψα και τις δραμείες συγκρούσεις που συνεπάγονταν αυτά τα επιτεύγματα· συγκρούσεις που συνοψίζονταν σε διλήμματα *γνώσης*, *ιεραρχίας* και *εξουσίας*.

Οποιαδήποτε αναδίφηση του καταμερισμού της μάθησης προϋποθέτει το ξεκαθάρισμα του τοπίου σχετικά με αυτά τα διλήμματα· τούτα ενσαρκώνονται σε τρία θεμελιώδη ερωτήματα. Το πρώτο είναι το «*Ποιος γνωρίζει*». Είναι ένα ερώτημα που αφορά την κατανομή της γνώσης και το κατά πόσο κάποιος επωφελείται ή εξαιρείται από τις ευκαιρίες μάθησης. Το δεύτερο ερώτημα είναι το «*Ποιος αποφασίζει*». Πρόκειται για ένα ερώτημα που αφορά την ιεραρχία: Ποιοι άνθρωποι, ποιοι θεσμοί και ποιες διαδικασίες ορίζουν τους δικαιούχους ευκαιριών μάθησης, τι μαθαίνουν αυτοί οι δικαιούχοι και πώς μπορούν να εφαρμόσουν αυτή τη γνώση. Το τρίτο ερώτημα είναι το «*Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει*». Αφορά την εξουσία: Ποια είναι η πηγή της εξουσίας η οποία οπλίζει δομικά την ιεραρχία που διανέμει επιλεκτικά τη γνώση;

Εντέλει, ο νεαρός διευθυντής θα έβρισκε τις απαντήσεις που έψαχνε· δυστυχώς, δεν ανταποκρίνονταν ούτε στις δικές του ούτε στις δικές μου προσδοκίες. Την ώρα που οι εργαζόμενοι της χαρτοβιομηχανίας αγωνίζονταν και συχνά θριάμβευαν η κοσμοθεωρία του Χάγεκ εδραιωνόταν ως γνώμονας χάραξης κομβικής πολιτικής και οι λειτουργικές αρχές του Τζένσεν τύγχαναν θερμής υποδοχής στη Γουόλ Στριτ, η οποία σύντομα έμαθε πώς να τους επιβάλλει σε κάθε εται-

ρεία. Το αποτέλεσμα ήταν ένα επιχειρηματικό μοντέλο περικοπής κόστους κουρδισμένο ώστε να τέρπει το κοινό της Γουόλ Στριτ, το οποίο επέμενε στην αυτοματοποίηση και στην εξαγωγή θέσεων εργασίας εις βάρος της επένδυσης στις ψηφιακές δεξιότητες και στις ικανότητες του Αμερικανού εργαζομένου. Η απάντηση στο ερώτημα «*Ποιος γνωρίζει*» ήταν: *Η μηχανή* και τα *προνομιούχα κλιμάκια* τα οποία μπορούσαν να μετέλθουν τα εργαλεία ανάλυσης που βελτιστοποιούσαν τις πληροφορίες εξάγοντας αξία από αυτές. Η απάντηση στο ερώτημα «*Ποιος αποφασίζει*» ήταν: Μια *μυωπική μορφή αγοράς* και *τα επιχειρηματικά της μοντέλα*. Τέλος, ελλείψει μιας ουσιαστικής διπλής κίνησης, η απάντηση στο ερώτημα «*Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει*» παραπέμπει εκ των πραγμάτων στο χρηματοοικονομικό κεφάλαιο, το οποίο είναι συνυφασμένο με τις αρχές της μεγιστοποίησης του πλούτου των μετόχων.

Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός πως σχεδόν σαράντα χρόνια αργότερα μια έκθεση του Brookings Institution θρηνολογούσε ότι εκατομμύρια Αμερικανοί εργαζόμενοι «δεν έχουν πρόσβαση σε ουσιαστικές ευκαιρίες εκμάθησης μέσων δεξιοτήτων» ενόψει της «καλπάζουσας ψηφιοποίησης». Η έκθεση παροτρύνει θερμά τις εταιρείες «να επενδύσουν επειγόντως σε στρατηγικές πληροφορικής κατάρτισης των υφιστάμενων εργαζομένων, δεδομένου πως οι ψηφιακές ικανότητες αντιπροσωπεύουν έναν σημαντικό δίαυλο αύξησης της παραγωγικότητας».[12] Πόσο διαφορετική θα μπορούσε να είναι η κοινωνίας μας αν οι αμερικανικές επιχειρήσεις είχαν επιλέξει να επενδύσουν όχι μόνο στις μηχανές αλλά και στους ανθρώπους;

Οι περισσότερες εταιρείες έριξαν το βάρος στις έξυπνες μηχανές και όχι στους έξυπνους ανθρώπους. Έτσι, προέκυψε ένα επαρκώς καταγεγραμμένο μοντέλο το οποίο ευνοεί τις διάδοχες μηχανές και τους αλγόριθμους επιλογής επιβοηθητικών ανθρώπων σε μια μεγάλη γκάμα πόστων, η οποία σήμερα περιλαμβάνει πολλά επαγγέλματα μακριά από τις εγκαταστάσεις των εργοστασίων.[13] Αυτό έχει ως συνέπεια κάτι που οι οικονομολόγοι αποκαλούν «εργασιακή πόλωση». Στο ένα δημογραφικό άκρο της απαντώνται πόστα υψηλών δεξιοτήτων και στο άλλο πόστα χαμηλών δεξιοτήτων, ενώ εκείνα τα οποία κάποτε βρίσκονταν «στον ενδιάμεσο χώρο του φάσματος» έχουν παραγκωνιστεί από την αυτοματοποίηση.[14] Παρόλο που ορισμένοι επιχειρηματικοί ηγέτες, οικονομολόγοι και τεχνολόγοι περιγράφουν αυτές τις εξελίξεις ως απαραίτητες και αναπόφευκτες συνέπειες μιας τεχνολογίας που περιστρέφεται γύρω από τους ηλεκτρονικούς υπο-

λογιστές, η έρευνα δείχνει πως ο καταμερισμός της μάθησης στον οικονομικό τομέα αντικατοπτρίζει την ισχύ της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας, πολιτικής, νοοτροπίας και θεσμικής δομής. Για παράδειγμα, στην ηπειρωτική και στη βόρεια Ευρώπη, όπου ορισμένα στοιχεία της διπλής κίνησης, έστω και αλλοιωμένα, έχουν επιβιώσει, η εργασιακή πόλωση μετριάζεται μέσω σημαντικών επενδύσεων στην εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός πιο δημοκρατικού καταμερισμού της μάθησης καθώς και ποιοτικών και καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών.[15]

Στον δικό μας απολογισμό είναι εξαιρετικά σημαντικό να αναφέρουμε πως στις μέρες μας αντιμετωπίζουμε μια δεύτερη ιστορική φάση αυτής της σύγκρουσης. Ο καταμερισμός της μάθησης στον οικονομικό τομέα της παραγωγής και της απασχόλησης είναι ουσιώδης, ωστόσο αποτελεί απλώς την αρχή ενός νέου αγώνα που προκύπτει από το ακόμη μεγαλύτερο ερώτημα του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία. Τα διλήμματα της γνώσης, της ιεραρχίας και της εξουσίας έχουν διαρρήξει τα στεγανά του εργασιακού χώρου και κατακλύζουν την καθημερινότητά μας. Τη στιγμή που οι άνθρωποι, οι διαδικασίες και τα πράγματα χαρακτηρίζονται εκ νέου ως πληροφορίες, ο καταμερισμός της μάθησης μετατρέπεται σε ανερχόμενη αρχή κοινωνικής οργάνωσης των καιρών μας.

Αυτή τη στιγμή ένα παντελώς καινούριο ηλεκτρονικό κείμενο εκτείνεται πολύ πέρα από τα όρια του εργοστασίου ή του γραφείου. Χάρη στους υπολογιστές μας, στις πιστωτικές κάρτες μας, στα τηλέφωνά μας, στις κάμερες και στους αισθητήρες μας, μέσα τα οποία πολλαπλασιάζονται σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές παρεμβάλλονται σχεδόν σε οτιδήποτε κάνουμε, καταγράφοντας και κωδικοποιώντας τις λεπτομέρειες της καθημερινότητάς μας σε μια κλίμακα η οποία μόλις πριν από μερικά χρόνια θα ήταν αδιανόητη. Έχουμε φτάσει σε ένα σημείο όπου ελάχιστα παραλείπονται από τη διαρκή επαύξηση αυτού του ηλεκτρονικού κειμένου καθώς αυτό εξαπλώνεται σιωπηλά και αμείλικτα, σαν μια κολοσσιαία πετρελαιοκηλίδα που ενσωματώνει τα πάντα στο πέρασμά της: τη συζήτησή σου στο τραπέζι του πρωινού, τους δρόμους της γειτονιάς σου, τις διαστάσεις του σαλονιού σου, τη βόλτα σου στο πάρκο.

Το αποτέλεσμα είναι πως κάθε πτυχή του κόσμου και της ζωής μας μεταφράζεται σε πληροφορίες. Μπορεί να είσαι στο Facebook και να παραπονιέσαι για την ακμή σου ή να κάνεις μια πολιτική συζήτηση, μπορεί να χρησιμοποιείς την Αναζήτηση και να ψάχνεις μια

συνταγή ή πληροφορίες για ένα ευαίσθητο ιατρικό ζήτημα, μπορεί να παραγγέλνεις απορρυπαντικό ή να βγάζεις φωτογραφίες το ενιάχρονο παιδί σου, μπορεί να χαμογελάς ή να είσαι θυμωμένος, μπορεί να παρακολουθείς τηλεόραση ή να κάνεις σούζες με το ποδήλατο σε μια αλάνα – τα πάντα συνιστούν πρώτες ύλες για αυτό το διογκούμενο κείμενο. Ο Μάρτιν Χίλμπερτ (Martin Hilbert), ακαδημαϊκός στο πεδίο των πληροφοριών, και οι συνάδελφοί του παρατηρούν πως αυτή τη στιγμή ψηφιοποιούνται ακόμη και τα θεμελιώδη στοιχεία του πολιτισμού, «η γλώσσα, η πολιτισμική περιουσία, οι παραδόσεις, οι θεσμοί, οι κανόνες και οι νόμοι [...] και για πρώτη φορά μετουσιώνονται ευκρινώς σε ορατό κώδικα» για να επιστρέψουν στην κοινωνία μέσα από το φίλτρο των «έξυπνων αλγόριθμων» που είναι αναγκαίοι για τη διαχείριση μιας ταχύτατα πολλαπλασιαζόμενης γκάμας εμπορικών, κυβερνητικών και κοινωνικών λειτουργιών.[16] Συνεχώς ερχόμαστε αντιμέτωποι με τα κρίσιμα ερωτήματα: *Ποιος γνωρίζει; Ποιος αποφασίζει; Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει;*

III. Το κατασκοπευτικό κεφάλαιο και τα δύο κείμενα

Η εποχή μας παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με τα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού, τότε που ο καταμερισμός της εργασίας πρωτοαναδείχτηκε ως η δεσπόζουσα αρχή κοινωνικής οργάνωσης στις εκκολαπτόμενες βιομηχανικές κοινωνίες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Αυτά τα σημεία αναφοράς μπορούν να μας καθοδηγήσουν και να μας επιστήσουν την προσοχή όσον αφορά το διακύβευμα. Για παράδειγμα, όταν ο νεαρός Εμίλ Ντιρκέμ έγραψε το *Ο καταμερισμός της εργασίας στην κοινωνία*, ο τίτλος και μόνο είχε προκαλέσει συζητήσεις. Ο καταμερισμός της εργασίας και η παρελκόμενη εξειδίκευση των καθηκόντων θεωρούνταν ουσιωδέστατα μέσα παραγωγικότητας στον εργασιακό χώρο. Αξιομνημόνευτα είναι όσα έγραψε ο Άνταμ Σμιθ για αυτή τη νέα αρχή της βιομηχανικής οργάνωσης περιγράφοντας ένα εργοστάσιο παραγωγής καρφιτσών. Ο καταμερισμός της εργασίας παρέμεινε αντικείμενο οικονομικού διαλόγου και σημείο αντιπαράθεσης έως το τέλος του 19ου αιώνα. Ο Ντιρκέμ αναγνώρισε την παραγωγικότητα της εργασίας ως μια οικονομική επιταγή του βιομηχανικού καπιταλισμού η οποία θα οδηγούσε στην ακραία εφαρμογή του καταμερισμού της εργασίας· εντούτοις, κάτι άλλο του είχε κάνει τρομερή εντύπωση.

Ο Ντιρκέμ είχε εστιάσει την προσοχή του στον κοινωνικό μετασχηματισμό που ήδη διαμορφωνόταν γύρω του. Παρατήρησε πως η «εξειδίκευση» είχε αρχίσει να «επιδρά» όλο και περισσότερο στην πολιτική, στη διοίκηση, στο νομικό σύστημα, στην επιστήμη και στις τέχνες, καταλήγοντας πως ο καταμερισμός της εργασίας δεν περιοριζόταν πλέον από τα στεγανά του βιομηχανικού *εργασιακού χώρου* αντιθέτως, είχε κατακρημνίσει τους τοίχους των εργοστασίων και είχε μετατραπεί σε σημαντικότατη αρχή οργάνωσης της βιομηχανικής *κοινωνίας*. Αυτό αποτελεί παράδειγμα και της αντίληψης του Έντισον, ότι δηλαδή οι αρχές του καπιταλισμού, οι οποίες σε πρώτη φάση στοχεύουν στην παραγωγή, τελικά διαμορφώνουν το ευρύτερο κοινωνικό και ηθικό περιβάλλον. Ο Ντιρκέμ έγραψε πως «Όποια γνώμη κι αν έχει κάποιος για τον καταμερισμό της εργασίας, κανείς δεν αμφισβητεί την ύπαρξή του και την εν εξελίξει χαλύβδωση του ρόλου του ως ενός από τα θεμελιακά ερείσματα της κοινωνικής οργάνωσης».[17]

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι οικονομικές επιταγές υπαγόρευσαν τον καταμερισμό της εργασίας στην παραγωγή. Πού αποσκοπούσε, όμως, ο καταμερισμός της εργασίας στην κοινωνία; Αυτό το ερώτημα υπήρξε η αφετηρία για την ανάλυση του Ντιρκέμ. Τα πορίσματά της, πάνω από εκατό χρόνια αργότερα, εξακολουθούν να μας αφορούν. Ο Ντιρκέμ υποστήριξε πως ο καταμερισμός της εργασίας δικαιολογεί την αλληλεξάρτηση και την ανταποδοτικότητα οι οποίες συνδέουν τα πολλά και ιδιάζοντα μέλη μιας σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας με στόχο την εκπλήρωση του ευρύτερου οράματος της αλληλεγγύης. Η ανταποδοτικότητα γεννά αμοιβαίες ανάγκες, δέσμευση και σεβασμό – στοιχεία τα οποία εμφυσούν ηθικό σθένος στη νέα αρχή διαστρωμάτωσης.

Με άλλα λόγια, ο καταμερισμός της εργασίας έλαβε κοινωνική υπόσταση στις αρχές του 20ού αιώνα εξαιτίας των ραγδαία μεταβαλλόμενων συνθηκών οι οποίες περιέβαλλαν τα νέα άτομα της πρώτης νεωτερικότητας – συζήτηση η οποία έγινε στο Κεφάλαιο 2. Καθώς άνθρωποι όπως ο παππούς και η γιαγιά μου εντάσσονταν στο μεταναστευτικό ρεύμα προς έναν σύγχρονο κόσμο, οι παλαιές πηγές νοήματος οι οποίες αποτελούσαν τα συνεκτικά στοιχεία των κοινοτήτων σε ιστορικό και γεωγραφικό επίπεδο εξανεμίστηκαν. Τι θα εξασφάλιζε τη δομική ευστάθεια της κοινωνίας ελλείψει των κανόνων και των πρωτοκόλλων της φυλής και της οικογένειας; Για τον Ντιρκέμ η απάντηση ήταν: *Ο καταμερισμός της εργασίας*. Αιτιακός παράγοντας

ήταν η ανάγκη των ανθρώπων για μια εχέγγυα πηγή νοήματος και δομικής ακεραιότητας, και το αποτέλεσμα ήταν μια αρχή οργάνωσης η οποία επέτρεπε τη δημιουργία και τη διατήρηση μιας υγιούς σύγχρονης κοινότητας. Όπως εξηγούσε ο νεαρός κοινωνιολόγος:

> Το πιο αξιοσημείωτο αποτέλεσμα του καταμερισμού της εργασίας δεν είναι το ότι αυξάνει την αποδοτικότητα στους επιμέρους τομείς δραστηριότητας, αλλά το ότι τους καθιστά αλληλέγγυους. Ρόλος του [...] δεν είναι απλώς να εξωραΐσει και να βελτιώσει τις υφιστάμενες κοινωνίες, αλλά να θεμελιώσει την ύπαρξη κοινωνιών οι οποίες θα ήταν ανέφικτες χωρίς αυτόν. [...] Ο καταμερισμός της εργασίας αγγίζει διαστάσεις πολύ πέρα από τα αμιγώς οικονομικά συμφέροντα, αφού εδράζεται στην εγκαθίδρυση μιας κοινωνικής και ηθικής τάξης μοναδικής στο είδος της.[18]

Το όραμα του Ντιρκέμ δεν ήταν ούτε στείρο ούτε αφελές. Ο Ντιρκέμ αντιλαμβανόταν πως τα πράγματα μπορούσαν να πάρουν δυσμενή τροπή –κάτι που συνέβαινε συχνά– και να καταλήξουν σε κάτι που αποκαλούσε «αφύσικο» (ή και «παθολογικό», σύμφωνα με ορισμένες μεταφράσεις) καταμερισμό της εργασίας. Ένας καταμερισμός ο οποίος γεννά κοινωνικά χάσματα, αδικία και ασυμφωνίες σε έναν χώρο ανταποδοτικότητας και αλληλεξάρτησης. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Ντιρκέμ υπέδειξε τον καταστροφικό αντίκτυπο της κοινωνικής ανισότητας στον καταμερισμό της εργασίας στην κοινωνία, εστιάζοντας στη μορφή ανισότητας που θεωρούσε πως ήταν η πιο επικίνδυνη από όλες: *στις ακραίες ασυμμετρίες σε επίπεδο εξουσίας* οι οποίες καθιστούν «αδύνατη τη σύγκρουση, αρνούμενες καν να αναγνωρίσουν το δικαίωμα στην αντίταξη». Τέτοιες παθολογικές καταστάσεις μπορούν να θεραπευτούν μόνο από μια πολιτική η οποία θωρακίζει το δικαίωμα των ανθρώπων να προβάλλουν αντίλογο, να αντιμάχονται και να επικρατούν εναντίον οποιασδήποτε μορφής αθέμιτης εξουσίας η οποία προάγει την ανισότητα στην κοινωνία. Στα τέλη του 19ου αιώνα και στο μεγαλύτερο μέρος του 20ού αυτός ο αντίλογος είχε ως αιχμή του δόρατος την εργασία και άλλα κοινωνικά κινήματα τα οποία διεκδικούσαν κοινωνική ισότητα μέσα από θεσμούς όπως οι συλλογικές διαπραγματεύσεις και η δημόσια εκπαίδευση.

Ο μετασχηματισμός που παρατηρούμε στις μέρες μας μοιάζει με αντικατοπτρισμό αυτών των ιστορικών παρατηρήσεων, όταν ο καταμερισμός της μάθησης βαδίζει από τον οικονομικό τομέα στον κοι-

νωνικό, πάνω στο ίδιο μεταναστευτικό μονοπάτι που κάποτε ακολούθησε ο καταμερισμός της εργασίας. Τώρα πια ο καταμερισμός της μάθησης «αγγίζει διαστάσεις πολύ πέρα από τα αμιγώς οικονομικά συμφερόντα», αφού θέτει τις βάσεις της κοινωνικής οργάνωσης και του ηθικού της περιεχομένου.

Για μας, τους ανθρώπους της δεύτερης νεωτερικότητας, ο καταμερισμός της μάθησης είναι ό,τι ήταν ο καταμερισμός της εργασίας για τους παππούδες και τους προπαππούδες μας, τους μπροστάρηδες της πρώτης νεωτερικότητας. Στις μέρες μας ο καταμερισμός της μάθησης αναδύεται από την οικονομική σφαίρα ως μια νέα αρχή που διέπει την κοινωνική οργάνωση και αντικατοπτρίζει τη σημασία της μάθησης, της πληροφορίας και της γνώσης στον αγώνα του σήμερα για μια λειτουργική ζωή. Πριν από έναν αιώνα ο Ντιρκέμ είχε προειδοποιήσει την κοινωνία του για τις διαφαινόμενες απειλές – έτσι και σήμερα οι κοινωνίες μας απειλούνται, καθώς ο καταμερισμός της μάθησης οδηγείται προς την παθολογία και την αδικία, παρασυρμένος από την πρωτόγνωρη ασυμμετρία γνώσης και εξουσίας που έχει καταφέρει ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός.

Η κυριαρχία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επί του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία ξεκινά από αυτό που ονομάζω *πρόβλημα των δύο κειμένων*. Οι ιδιαίτεροι μηχανισμοί του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επιτάσσουν τη δημιουργία δύο «ηλεκτρονικών κειμένων» και όχι ενός. Σε ό,τι αφορά το πρώτο κείμενο, οι συγγραφείς και οι αναγνώστες του είμαστε εμείς. Το δημόσιο κείμενο είναι οικείο και εκθειάζεται για το σύμπαν πληροφοριών και συνδεσιμότητας που φέρνει στα ακροδάχτυλά μας. Η Αναζήτηση της Google κωδικοποιεί το πληροφοριακό περιεχόμενο του παγκόσμιου ιστού. Οι ενημερώσεις του Facebook συσφίγγουν το δίκτυο. Μεγάλο κομμάτι αυτού του δημόσιου κειμένου συντίθεται απ' ό,τι καταχωρίζουμε στις σελίδες του: αναρτήσεις, μπλογκ, βίντεο, φωτογραφίες, συνομιλίες, μουσική, ιστορίες, παρατηρήσεις, like, tweet – ό,τι συνθέτει τη διαρκώς εμπλουτιζόμενη έμψυχη βοή της ζωής μας καθώς αυτή συλλέγεται και διαβιβάζεται.

Ωστόσο, υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, το πρώτο κείμενο δεν είναι αυτόνομο· το ακολουθεί μια σκιά. Το πρώτο κείμενο, ένα κείμενο γεμάτο υποσχέσεις, στην πραγματικότητα λειτουργεί ως οδός εφοδιασμού για το δεύτερο: το *κείμενο σκιά*. Οτιδήποτε εισάγουμε στο πρώτο κείμενο, όσο ασήμαντο ή εφήμερο κι αν είναι, γίνεται στόχος εξόρυξης πλεονάσματος. Αυτό το πλεόνασμα

γεμίζει τις σελίδες του δεύτερου κειμένου, το οποίο βρίσκεται εκτός του οπτικού μας πεδίου: «μόνο για ανάγνωση» από τις εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.[19] Σε αυτό το κείμενο ο βίος μας σύρεται με τη βία στη σφαίρα των πρώτων υλών όπου συγκεντρώνεται και αναλύεται, έτσι ώστε να εξυπηρετήσει τους εμπορικούς σκοπούς τρίτων. Το κείμενο σκιά αποτελεί έναν πολλαπλασιαζόμενο όγκο συμπεριφορικού πλεονάσματος και παρελκόμενων αναλύσεων, και μαρτυρά περισσότερα για μας απ' ό,τι μπορούμε να μάθουμε οι ίδιοι για τον εαυτό μας. Το χειρότερο είναι πως γίνεται όλο και πιο δύσκολο, έως και αδύνατο, να αποσοβήσεις τη συνεισφορά σου σε αυτό το κείμενο σκιά επειδή τρέφεται αυτόματα από την αλληλεπίδρασή σου με τον κόσμο την ώρα που εσύ καταπιάνεσαι με τις φυσιολογικές και απαραίτητες καθημερινές δραστηριότητες κοινωνικής συμμετοχής.

Αυτό που προκαλεί ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση είναι οι τρόποι με τους οποίους οι εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού εφαρμόζουν όσα μαθαίνουν από το προνομιακό κείμενο σκιά ώστε να διαμορφώσουν το δημόσιο κείμενο σύμφωνα με τα συμφέροντά τους. Έχουν υπάρξει μυριάδες αποκαλύψεις σχετικά με την αθέμιτη επιρροή της Google και της Facebook πάνω στις πληροφορίες που βλέπουμε. Προς το παρόν, απλώς θα επισημάνω πως οι αλγόριθμοι της Google –οι οποίοι απορρέουν από το συμπεριφορικό πλεόνασμα– επιλέγουν και καθορίζουν την κατάταξη των αποτελεσμάτων των αναζητήσεων. Οι δε αλγόριθμοι της Facebook –οι οποίοι επίσης απορρέουν από το συμπεριφορικό πλεόνασμα– επιλέγουν και καθορίζουν την κατάταξη των ενημερώσεων στην πλατφόρμα της. Και στις δύο περιπτώσεις οι ερευνητές έχουν αποδείξει πως η χειραγώγηση των αποτελεσμάτων αντανακλά τους εμπορικούς στόχους των εταιρειών. Σύμφωνα με τις περιγραφές του νομικού Φρανκ Πασκάλ, «Οι αποφάσεις στα κεντρικά της Google λαμβάνονται κεκλεισμένων των θυρών [...] η δύναμη επί των αποτελεσμάτων –ποια περιλαμβάνονται, ποια αποκλείονται, πώς κατατάσσονται– είναι η δύναμη του να αποφασίζεις ποιες δημόσιες εντυπώσεις γίνονται ανεξίτηλες και ποιες σβήνουν από τη μνήμη. [...] Παρά τους ισχυρισμούς περί αντικειμενικότητας και ουδετερότητας, λαμβάνουν διαρκώς μεροληπτικές και αμφιλεγόμενες αποφάσεις. Συμβάλλουν στη διαμόρφωση του κόσμου που υποστηρίζουν πως απλώς θέλουν να μας *δείξουν*».[20] Όσον αφορά το κείμενο σκιά, οι νόμοι κίνησης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επιβάλλουν την τήρηση της μυστικότητάς του και την αέναη ανάπτυξή του. Αντικείμενο των αφηγήσεών του είμαστε εμείς,

παρότι δεν μας δίνεται η δυνατότητα να αποκομίσουμε το παραμικρό δίδαγμα από αυτές. Το δεύτερο κείμενο, η πηγή απ' όπου ρέει όλος αυτός ο θησαυρός, *αφορά* εμάς, αλλά *δεν προορίζεται* για μας. Δημιουργείται, συντηρείται και αξιοποιείται εκτός της σφαίρας αντίληψής μας προς όφελος τρίτων.

Ως εκ τούτου, ο καταμερισμός της μάθησης αποτελεί την ανερχόμενη διέπουσα αρχή κοινωνικής οργάνωσης στον πολιτισμό της πληροφορίας. Ταυτόχρονα, όμως, τελεί υπό την ομηρία της προνομιούχας θέσης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, του κρατούντος δημιουργού, ιδιοκτήτη και θεματοφύλακα των ηλεκτρονικών κειμένων. Η ικανότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού να διαβάλλει και να ελέγχει αυτά τα κείμενα γεννά πρωτόγνωρη ασυμμετρία γνώσης και εξουσίας η οποία λειτουργεί ακριβώς όπως φοβόταν ο Ντιρκέμ: Η σχεδόν απόλυτη ελευθερία που παραχωρήθηκε σε αυτή τη μορφή αγοράς και ο εγγενώς ακατανόητος χαρακτήρας της δραστηριότητάς της της έδωσαν τη δυνατότητα να επιβάλει σε μεγάλο βαθμό τη θέλησή της στον καταμερισμό της μάθησης χωρίς τη δική μας επίγνωση και χωρίς να διαθέτουμε μέσα καταπολέμησης. Σε ό,τι έχει να κάνει με τα κρίσιμα ερωτήματα, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός έχει συγκεντρώσει την απαραίτητη δύναμη και έχει επιβάλει τη θεσμική ισχύ του ώστε να παρέχει και τις απαντήσεις. Ωστόσο, η θεσμική ισχύς δεν αρκεί. Μόνο το κατασκοπευτικό κεφάλαιο έχει το γενικό πρόσταγμα της υλικής υποδομής και της εγκεφαλικής ειδημοσύνης ώστε να κρίνει την έκβαση του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία.

IV. Το νέο ιερατείο

Οι επιστήμονες προειδοποιούν πως η δυνατότητα παραγωγής πληροφοριών ανά τον κόσμο έχει υπερβεί κατά πολύ την ικανότητα επεξεργασίας και αποθήκευσής τους. Αναλογιστείτε πως περίπου κάθε τρία χρόνια η ψηφιακή μνήμη μας σχεδόν διπλασιάζεται. Το 1986 μόνο το 1% των παγκόσμιων πληροφοριών ήταν ψηφιοποιημένο, ενώ το 2000 το ίδιο ποσοστό ήταν 25%. Ήδη το 2013 η πρόοδος της ψηφιοποίησης και της πληροφοριοποίησης (της εφαρμογής λογισμικού το οποίο επιτρέπει σε υπολογιστές και αλγόριθμους να επεξεργάζονται και να αναλύουν πρωτογενή δεδομένα), σε συνδυασμό με τις νέες και φθηνότερες τεχνολογίες αποθήκευσης, είχε οδηγήσει στη μετάφραση σε ψηφιακή μορφή του 98% των παγκόσμιων πληροφοριών.[21]

Οι πληροφορίες είναι ψηφιακές, αλλά ο όγκος τους ξεπερνά τις δικές μας δυνατότητες εξαγωγής νοήματος. Ο ακαδημαϊκός στον τομέα των πληροφοριών Μάρτιν Χίλμπερτ μάς συμβουλεύει το εξής ως λύση στο πρόβλημα: «Αν θέλουμε να βγάλουμε νόημα από όλα αυτά τα δεδομένα, η μόνη επιλογή που μας απομένει είναι να καταφύγουμε κι εμείς σε παρόμοιες μεθόδους» και να χρησιμοποιήσουμε «υπολογιστές με δυνατότητες τεχνητής νοημοσύνης» ώστε να «ξεσκαρτάρουμε αυτόν τον αχανή όγκο πληροφοριών. [...] Η Facebook, η Amazon και η Google υποσχέθηκαν να [...] δημιουργήσουν αξία από τον αχανή όγκο δεδομένων κάνοντας χρήση της έξυπνης υπολογιστικής ανάλυσης».[22] Αναπόφευκτα, η άνοδος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού μετατρέπει τη συμβουλή του Χίλμπερτ σε μια επικίνδυνη εισήγηση. Άθελά του ο Χίλμπερτ απλώς επιβεβαιώνει την προνομούχα θέση των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και της ασύμμετρης εξουσίας που τους επιτρέπει να ευθυγραμμίζουν τον καταμερισμό της μάθησης με τα συμφέροντά τους.

Η ασύμμετρη εξουσία της Google στοιχειοθετείται από όλες τις κοινωνικές πηγές που συζητήσαμε: τις διακηρύξεις της, τις αμυντικές οχυρώσεις της, την εκ του πονηρού εκμετάλλευση της νομοθεσίας, την παρακαταθήκη του κατασκοπευτικού εξαιρετισμού, το βάρος που επωμίζονται τα άτομα της δεύτερης νεωτερικότητας κτλ. Εντούτοις, η εξουσία της δεν θα ήταν λειτουργική χωρίς την κολοσσιαία υλική υποδομή που έχουν εξασφαλίσει τα κατασκοπευτικά έσοδα. Η Google είναι η πρωτοπόρος της «υπερκλίμακας», ενός δικτύου το οποίο θεωρείται «το μεγαλύτερο υπολογιστικό δίκτυο του πλανήτη».[23] Η δραστηριότητα υπερκλίμακας απαντάται σε επιχειρήσεις του τομέα της πληροφορίας –εταιρείες τηλεπικοινωνιών, εταιρείες διεθνών πληρωμών– όπου ο όγκος των δεδομένων είναι τεράστιος και τα κέντρα δεδομένων χρειάζονται εκατομμύρια «εικονικούς διακομιστές» οι οποίοι αυξάνουν εκθετικά τις υπολογιστικές δυνατότητες χωρίς να απαιτείται σημαντική αύξηση σε χώρο στέγασης, ψύξη και κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος.[24] Η μηχανική νοημοσύνη στον πυρήνα της ανυπέρβλητης κυριαρχίας της Google περιγράφεται ως «80% υποδομή» – ένα σύστημα το οποίο συντίθεται από κέντρα δεδομένων μεγέθους αποθήκης εμπορευμάτων, κατασκευασμένα κατά τις προδιαγραφές της Google, διάσπαρτα σε δεκαπέντε τοποθεσίες και, σύμφωνα με νούμερα του 2016, από περίπου δυόμισι εκατομμύρια διακομιστές σε τέσσερις ηπείρους.[25]

Οι επενδυτές κρίνουν πως «είναι πιο δύσκολο από ποτέ να συμ-

βαδίσεις» με την Google επειδή είναι ασυναγώνιστη σε επίπεδο συγκερασμού κλίμακας υποδομής *και* επιστήμης. Η Google θεωρείται «εταιρεία τεχνητής νοημοσύνης πλήρους στοίβας»· χρησιμοποιεί το δικό της αποταμίευμα δεδομένων «για την εκπαίδευση των δικών της αλγόριθμων οι οποίοι τρέχουν σε δικά της τσιπ και ανεβαίνουν στο δικό της υπολογιστικό νέφος». Η κυριαρχία της ισχυροποιείται περαιτέρω από το γεγονός πως η νοημοσύνη της μηχανικής μάθησης είναι ανάλογη του όγκου των δεδομένων από τα οποία εκπαιδεύεται, και τα περισσότερα δεδομένα τα διαθέτει η Google.[26] Το 2013 η εταιρεία συνειδητοποίησε πως η μετάβασή της προς τα «νευρωνικά δίκτυα», τον ακρογωνιαίο λίθο της σύγχρονης τεχνητής νοημοσύνης, θα αύξανε σημαντικά τις απαιτήσεις σε υπολογιστική δύναμη και θα απαιτούσε τον διπλασιασμό των κέντρων δεδομένων. Σύμφωνα με τον Ουρς Χέλτσλε (Urs Hölzle), Α΄ αντιπρόεδρο τεχνικής υποδομής της Google, «το ένοχο μυστικό σχετικά με την [τεχνητή νοημοσύνη] είναι πως απαιτείται απίστευτα μεγάλη υπολογιστική ισχύς απλώς και μόνο για να εκπαιδεύσεις το δίκτυο». Ο Χέλτσλε εξήγησε πως αν η εταιρεία είχε επιχειρήσει να διαχειριστεί τον αυξανόμενο υπολογιστικό φόρτο χρησιμοποιώντας παραδοσιακούς επεξεργαστές «θα χρειαζόταν να διπλασιάσει το υλικό της εκτόπισμα –κέντρα δεδομένων και διακομιστές– για να διεκπεραιώσει δύο τρία λεπτά αναγνώρισης ομιλίας ανά χρήστη Android την ημέρα».[27]

Η Google, που η κατασκευή κέντρων δεδομένων είναι η μεγαλύτερη δαπάνη της και το ηλεκτρικό ρεύμα το μεγαλύτερο λειτουργικό της έξοδο, αντιπαρήλθε την κρίση στις υποδομές χάρη στις εφευρέσεις της. Το 2016 ανακοίνωσε τη δημιουργία ενός νέου τσιπ για «συμπερασματική βαθιά μάθηση», τη μονάδα επεξεργασίας Tensor (TPU). Το TPU έμελλε να αυξήσει εντυπωσιακά τις δυνατότητες τεχνητής νοημοσύνης της Google, καταναλώνοντας ένα κλάσμα της ενέργειας που απαιτούσαν οι υφιστάμενοι επεξεργαστές και μειώνοντας τις δαπάνες κεφαλαίων και τα λειτουργικά έξοδα· όλα αυτά ενώ μάθαινε περισσότερα και γρηγορότερα.[28]

Ο παγκόσμιος τζίρος από τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τεχνητής νοημοσύνης αναμένεται να αυξηθεί κατά 56 φορές – από 644 εκατομμύρια δολάρια το 2016 σε 36 δισ. δολάρια το 2025.[29] Η επιστήμη που απαιτείται για την εκμετάλλευση αυτής της τεράστιας ευκαιρίας και η υλική υποδομή ώστε να καταστεί εφικτή έχουν πυροδοτήσει έναν εξοπλιστικό ανταγωνισμό μεταξύ των εταιρειών τεχνολογίας για τη στρατολόγηση των περίπου 10.000 επαγγελματιών ανά την υφήλιο οι

οποίοι μπορούν να χειριστούν τις τεχνολογίες της μηχανικής νοημοσύνης και να αντλήσουν γνώση από ένα κατά τα άλλα ασυγκρότητο σύμπαν δεδομένων. Η Google/Alphabet είναι η εταιρεία που επιδεικνύει τον μεγαλύτερο ζήλο στην απόκτηση τεχνολογίας τεχνητής νοημοσύνης και σχετικού προσωπικού. Το διάστημα 2014-2016 η Google εξαγόρασε εννέα εταιρείες τεχνητής νοημοσύνης – διπλάσιες από την Apple, τη δεύτερη στην κούρσα.[30]

Η συσσώρευση επιστημόνων τεχνητής νοημοσύνης στην Google είναι ενδεικτική μιας ευρύτερης τάσης. Υπολογίζεται πως το 2017 οι αμερικανικές εταιρείες διέθεσαν περισσότερα από 650 εκατομμύρια δολάρια ώστε να παραμείνουν ανταγωνιστικές στη στρατολόγηση προσωπικού εξειδικευμένου στην τεχνητή νοημοσύνη, με περισσότερες από 10.000 θέσεις να έχουν ανοίξει σε κορυφαίες εταιρείες σε όλη τη χώρα. Οι πέντε μεγαλύτερες εταιρείες τεχνολογίας διαθέτουν τα απαραίτητα κεφάλαια ώστε να εκτοπίσουν τον ανταγωνισμό: τις νεοφυείς επιχειρήσεις, τα πανεπιστήμια, τους δημοτικούς οργανισμούς, εταιρείες καθιερωμένες σε άλλες βιομηχανίες και χώρες με μικρότερο πλούτο.[31] Στη Βρετανία η διοίκηση στα πανεπιστήμια ήδη μιλά για μια «γενιά αγνοούμενων» επιστημόνων δεδομένων. Οι υπέρογκοι μισθοί των εταιρειών τεχνολογίας έχουν προσελκύσει τόσο πολλούς επαγγελματίες ώστε δεν έχει μείνει κανείς για να διδάξει τη νέα γενιά σπουδαστών. Όπως το έθεσε ένας ακαδημαϊκός: «Το πραγματικό πρόβλημα είναι ότι αυτοί οι άνθρωποι είναι ανισομερώς κατανεμημένοι στην κοινωνία. Τα μυαλά και η τεχνογνωσία είναι συγκεντρωμένα σε έναν μικρό αριθμό εταιρειών».[32]

Η Google, μέσα σε ελάχιστα χρόνια, χάρη στις αφειδώλευτες προσπάθειες στρατολόγησης δυναμικού, τριπλασίασε τον αριθμό των επιστημόνων μηχανικής νοημοσύνης που απασχολεί. Ταυτόχρονα, η εταιρεία κατέστη κορυφαίος συνεργάτης των επιφανέστερων επιστημονικών περιοδικών, με συμβολή τέσσερις με πέντε φορές μεγαλύτερη από τον παγκόσμιο μέσο όρο το 2016. Υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, οι επιστήμονες της εταιρείας δεν προσλαμβάνονται για να δώσουν λύση στο πρόβλημα της πείνας ή στην εξάλειψη της χρήσης των υδρογονανθράκων· η ευφυΐα τους επιστρατεύεται για να καταλύσει τα στεγανά του ανθρώπινου βίου, για να τον μετατρέψει σε δεδομένα και να τον μεταφράσει σε έναν εμπορικό κολοσσό ο οποίος παράγει πλούτο προβλέποντας, επηρεάζοντας και ελέγχοντας την ανθρώπινη συμπεριφορά.

Πριν από εξακόσια και πλέον χρόνια η μηχανική εκτύπωση διέ-

θεσε τον γραπτό λόγο στους απλούς ανθρώπους, διασώζοντας τις προσευχές τους, παρακάμπτοντας το ιερατείο και προσφέροντας απευθείας στα ευσεβή πλήθη την ευκαιρία για ένωση με το θείο. Έχουμε καταλήξει να θεωρούμε δεδομένη την ασύγκριτη διάχυση πληροφοριών που επιτρέπει το διαδίκτυο, καθώς και την υπόσχεση για περισσότερη γνώση σε περισσότερους ανθρώπους: Μια πανίσχυρη δύναμη εκδημοκρατισμού η οποία κλιμακώνει εκθετικά το επαναστατικό όραμα του Γουτεμβέργιου, υλοποιώντας το στη ζωή δισεκατομμυρίων ανθρώπων. Ωστόσο, αυτό το γιγαντιαίο επίτευγμα μας έχει καταστήσει ανίκανους να αναγνωρίσουμε μια διαφορετική ιστορική εξέλιξη η οποία διαδραματίζεται εκτός του οπτικού μας πεδίου και του πεδίου δράσης μας· μια εξέλιξη με προδιαγραφές που οδηγούν σε αποκλεισμό, σύγχυση και ασάφεια. Σε αυτό το αθέατο κίνημα η μάχη του ανταγωνισμού για τα κατασκοπευτικά έσοδα πισωδρομεί σε προ Γουτεμβέργιου εποχές, καθώς ο καταμερισμός της μάθησης στην κοινωνία βαίνει προς την παθολογία, εφόσον η μάθηση είναι αιχμάλωτη ενός στενού ιερατικού κύκλου μισθωτών εμπειρογνωμόνων της επιστήμης των υπολογιστών, των ιδιόκτητων μηχανημάτων των εταιρειών που τους έχουν προσλάβει και των οικονομικών συμφερόντων εκείνων για λογαριασμό των οποίων εκπαιδεύονται οι μηχανές.

V. Η ιδιωτικοποίηση του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία

Ο καταμερισμός της μάθησης στην κοινωνία έχει υφαρπαχτεί από τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Ελλείψει ενός στέρεου υπόβαθρου διπλής κίνησης μέσω του οποίου οι δημοκρατικοί θεσμοί και η κοινωνία των πολιτών –έστω και ατελώς– εναρμονίζουν τον ακατέργαστο καπιταλισμό της πληροφορίας με τα συμφέροντα των ανθρώπων, καταλήγουμε στη μορφή αγοράς που έχουν θεσπίσει οι εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Και όλα αυτά ενώ βρισκόμαστε σε μια αποφασιστικής σημασίας συγκυρία του αγώνα για τον καταμερισμό της μάθησης στην κοινωνία. Οι ειδικοί σε πεδία σχετικά με τη μηχανική νοημοσύνη το γνωρίζουν ήδη, όμως φαίνεται ότι δεν έχουν κατανοήσει το εύρος των συνεπειών. Ο επιστήμονας δεδομένων Πέντρο Ντομίνγκος (Pedro Domingos) γράφει ότι «Κερδίζει όποιος έχει τους καλύτερους αλγόριθμους και τα περισσότερα δεδομένα. [...] Η Google έχει το προβάδισμα και το μεγαλύτερο μερίδιο αγοράς, γνωρίζει καλύτερα τι επιθυμείς. [...] Κερδίζει όποιος μαθαίνει γρηγορό-

τερα...» Οι *New York Times* αναφέρουν πως το γραφείο του Σάνταρ Πιτσάι (Sundar Pichai), διευθύνοντος συμβούλου της Google, στεγάζεται στον ίδιο όροφο με το εργαστήριο τεχνητής νοημοσύνης της εταιρείας· τάση η οποία παρατηρείται και σε πολλούς άλλους ομολόγους του: συγκεντρωτισμός, μεταφορικός και γεωγραφικός.[33]

Λίγο περισσότερα από τριάντα χρόνια πριν ο νομικός Σπύρος Σημίτης εξέδωσε μια πρωτοποριακή εργασία πάνω στο θέμα του απορρήτου της κοινωνίας των πληροφοριών. Ο Σημίτης συνειδητοποίησε από νωρίς πως οι ήδη ορατές τάσεις στη δημόσια και στην ιδιωτική «επεξεργασία πληροφοριών» εγκυμονούσαν κινδύνους για την κοινωνία – κίνδυνοι οι οποίοι ξεπερνούσαν τις στενές αντιλήψεις περί απορρήτου και κυριότητας των δεδομένων: «Ολοένα και περισσότερο, οι προσωπικές πληροφορίες χρησιμοποιούνται για την επιβολή προτύπων συμπεριφοράς. Κατά συνέπεια, η επεξεργασία των πληροφοριών εξελίσσεται σε σπουδαίο συστατικό των μακροπρόθεσμων στρατηγικών χειραγώγησης οι οποίες στοχεύουν στην τροποποίηση και στην προσαρμογή της ατομικής συμπεριφοράς».[34] Ο Σημίτης υποστήριξε πως αυτές οι τάσεις ήταν ασύμβατες όχι μόνο με την προστασία του απορρήτου αλλά και με την ίδια την προοπτική της δημοκρατίας, αφού αυτή εξαρτάται από μια παρακαταθήκη ατομικών δυνατοτήτων συνυφασμένη με την αυτόνομη ηθική κρίση και τον αυτοκαθορισμό.

Έχοντας ως βάση το έργο του Σημίτη, ο Πολ Μ. Σβαρτς, του Πανεπιστημίου του Μπέρκλεϊ, προειδοποιούσε, εν έτει 1989, πως η ψηφιοποίηση θα μεταμόρφωνε την ευαίσθητη ισορροπία μεταξύ δικαιωμάτων και καθηκόντων πάνω στην οποία βασίζεται η νομοθεσία περί απορρήτου: «Σήμερα ο τεράστιος όγκος προσωπικών δεδομένων που βρίσκεται αποθηκευμένος σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές απειλεί το άτομο με τρόπο που καθιστά μεγάλο τμήμα της έως τώρα νομικής προστασίας απαρχαιωμένο». Πάνω απ' όλα, ο Σβαρτς προέβλεψε πως η κλίμακα της κρίσης που τότε έκανε την εμφάνισή της θα ενείχε κινδύνους που ξεπερνούσαν το φάσμα της νομοθεσίας περί απορρήτου: «Οι κίνδυνοι που κυοφορούν οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές αφορούν την ανθρώπινη αυτονομία. Όσο περισσότερα γνωρίζει κανείς για ένα άτομο, τόσο ευκολότερο είναι να του ασκήσει έλεγχο. Η περιφρούρηση της ελευθερίας που προάγει τη δημοκρατία απαιτεί τη δόμηση ενός μοντέλου χρήσης της πληροφορίας με κοινωνικούς γνώμονες, καθώς και την ελευθερία απόκρυψης ορισμένων πληροφοριών».[35]

Και ο Σημίτης και ο Σβαρτς διαισθάνθηκαν την άνοδο του κατα-

μερισμού της μάθησης ως τη βασική διέπουσα αρχή του νέου ψηφιακού περιβάλλοντος· όμως, ήταν αδύνατο να προβλέψουν την άνοδο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και τις συνέπειές του. Παρόλο που η εκρηκτική διαστολή του πληροφοριακού σύμπαντος οδηγεί στην αντικατάσταση ενός από τους κεντρικούς άξονες της κοινωνικής οργάνωσης –του καταμερισμού της εργασίας του 20ού αιώνα με τον καταμερισμό της μάθησης του 21ου– αυτοί που εντέλει έχουν τον πρώτο λόγο και αξιώνουν μονομερώς ένα δυσανάλογο μερίδιο επί των δικαιωμάτων λήψης αποφάσεων που διαμορφώνουν τον καταμερισμό της μάθησης στην κοινωνία είναι οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Οι πράξεις ψηφιακής απαλλοτρίωσης από πλευράς εταιρειών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επιβάλλουν ένα νέο είδος ελέγχου πάνω σε άτομα, πληθυσμούς και ολόκληρες κοινωνίες. Θύμα αυτού του ελέγχου είναι το απόρρητο του ιδιωτικού βίου, η υπεράσπιση του οποίου απαιτεί τροποποίηση του πλαισίου της περί απορρήτου συζήτησης, της νομοθεσίας και του δικανικού σκέπτεσθαι. Πλέον, η «παραβίαση του ιδιωτικού βίου» συνιστά μια προβλέψιμη διάσταση της κοινωνικής ανισότητας, αλλά δεν υφίσταται εν κενώ. Πρόκειται για το αποτέλεσμα ενός συστηματικά «παθολογικού» καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία, στο σκηνικό του οποίου ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός γνωρίζει, αποφασίζει και αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει. Το να απαιτείς σεβασμό του απορρήτου από τους καπιταλιστές της συνομοταξίας και το να ασκείς πολιτική πίεση για τη λήξη της διαδικτυακής παρακολούθησης για εμπορικούς σκοπούς είναι σαν να ζητάς από τον Χένρι Φορντ να κατασκευάσει όλα τα Model T με το χέρι ή σαν να ζητάς από μια καμηλοπάρδαλη να κοντύνει τον λαιμό της. Τέτοιες αξιώσεις παραβιάζουν τους βασικούς μηχανισμούς και τους νόμους κίνησης οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τη συσσώρευση γνώσης, εξουσίας και πλούτου αυτού του λεβιάθαν της αγοράς.

Ορίστε λοιπόν το διακύβευμα: Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είναι βαθύτατα αντιδημοκρατικός, μόνο που η πρωτοφανής δύναμή του δεν πηγάζει από το κράτος, όπως ιστορικά είθισται σε αυτές τις περιπτώσεις. Οι συνέπειές του είναι αδύνατο να εξισωθούν ή να εξηγηθούν από την τεχνολογία ή τις κακές προθέσεις κακών ανθρώπων· πρόκειται για απαρέγκλιτες και προβλέψιμες συνέπειες μιας οργανικά απαρέγκλιτης και επιτυχούς φιλοσοφίας συσσώρευσης. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός αναδείχτηκε σε κυρίαρχη μορφή αγοράς

στις Ηνωμένες Πολιτείες υπό συνθήκες σχετικού νομοθετικού κενού. Από κει εξαπλώθηκε στην Ευρώπη και συνεχίζει να εισχωρεί σε κάθε περιοχή του κόσμου. Οι εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, με πρώτη και καλύτερη την Google, κυριαρχούν στη συσσώρευση και στην επεξεργασία πληροφοριών – ειδικά εκείνων που έχουν να κάνουν με την ανθρώπινη συμπεριφορά. Γνωρίζουν πάρα πολλά για μας, αλλά η δική μας πρόσβαση σε αυτή τη γνώση είναι πενιχρή, αφού βρίσκεται κρυμμένη μέσα στο κείμενο σκιά και διαβάζεται μόνο από τα μέλη του ιερατείου, από τα αφεντικά τους και από τα μηχανήματά τους.

Η πρωτόγνωρη συσσώρευση γνώσης γεννά μια εξίσου πρωτόγνωρη συσσώρευση εξουσίας: ασυμμετρίες οι οποίες πρέπει να ιδωθούν ως μια *αυθαίρετη ιδιωτικοποίηση του καταμερισμού της γνώσης στην κοινωνία*. Αυτό σημαίνει πως ο έλεγχος της καθοριστικής αρχής κοινωνικής οργάνωσης των καιρών μας βρίσκεται στα χέρια ισχυρών ιδιωτικών συμφερόντων, όπως είχε προαναγγείλει πριν από έναν αιώνα και ο Ντιρκέμ, όταν προειδοποιούσε για την υπονόμευση του καταμερισμού της εργασίας από τις ισχυρές δυνάμεις του βιομηχανικού κεφαλαίου. Όπως έχουν τα πράγματα τούτη τη στιγμή, αυτές που *γνωρίζουν* είναι οι εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, αυτή που *αποφασίζει* είναι η νέα μορφή αγοράς και *αυτή που αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει* είναι η έκβαση του ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

VI. Η δύναμη του πρωτόγνωρου: Ανασκόπηση

Κατά τον 20ό αιώνα αντίπαλοι στις τιτάνιες μάχες για την επικράτηση ήταν το βιομηχανικό κεφάλαιο και το εργατικό δυναμικό. Τον 21ο αιώνα ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός βρίσκεται απέναντι στην ολότητα της κοινωνίας μας· απέναντι σε όλα τα μέλη της, ένα προς ένα. Ο ανταγωνισμός για τα κατασκοπευτικά έσοδα πλησιάζει, εποφθαλμιώντας το κορμί μας, το σπίτι μας και τις πόλεις μας εν μέσω μιας μάχης για εξουσία και κέρδη που δεν έχει να ζηλέψει τίποτα σε βία σε σχέση τις παλαιότερες. Δεν μπορούμε να φανταζόμαστε τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό ως κάτι που βρίσκεται «μακριά μας», στα εργοστάσια και στα γραφεία. Οι στόχοι και οι συνέπειές του είναι *εδώ... εμείς*.

Στην περίπτωσή μας, δεν αιφνιδιαστήκαμε απλώς από έναν ε-

χθρό ισχυρότερο από μας. Μας έπιασε απροετοίμαστους επειδή ήταν αδύνατο να φανταστούμε την εισόρμηση σε πτυχές της ζωής μας και την απαλλοτρίωσή τους, όπως αδύνατο ήταν και για τον πρώτο ανυποψίαστο φύλαρχο των Ταϊνό να προβλέψει τους ποταμούς αίματος που θα έρρεαν μετά την αρχική χειρονομία καλωσορίσματος των τριχωτών ιδρωμένων αντρών, των adelantados που εμφανίστηκαν γρυλίζοντας από το πουθενά, ανεμίζοντας τη σημαία των Ισπανών μοναρχών και του πάπα τους καθώς βάδιζαν με κόπο στην παραλία. Γιατί αργήσαμε να αναγνωρίσουμε το «προπατορικό αμάρτημα της κοινής ληστείας» το οποίο κατοικούσε στον πυρήνα αυτής νέας μορφής καπιταλισμού; Όπως και οι Ταϊνό, ήρθαμε αντιμέτωποι με κάτι παντελώς καινούριο στην ιστορία μας· ήρθαμε αντιμέτωποι με το πρωτόγνωρο. Όπως και οι Ταϊνό, διακινδυνεύουμε την καταστροφή όταν αξιολογούμε νέες απειλές υπό το πρίσμα παλαιών βιωμάτων.

Σε «επίπεδο προσφοράς», οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού μετήλθαν με επιδεξιότητα ολόκληρο το οπλοστάσιο των διακηρύξεων ώστε να θεσπίσουν την ηγεμονία και τη νομιμότητά τους σε έναν νέο και ανοχύρωτο κόσμο. Χρησιμοποίησαν διακηρύξεις για να πάρουν χωρίς άδεια. Καμουφλάρισαν τις προθέσεις τους με ακατανόητες τεχνολογικές διεργασίες, κινήθηκαν με τρομακτική ταχύτητα, θωράκισαν παρασκηνιακές εταιρικές πρακτικές, έγιναν δεξιοτέχνες της ρητορικής του αποπροσανατολισμού, δίδαξαν την αίσθηση της απόγνωσης, ιδιοποιήθηκαν σκοπίμως πολιτιστικά σημάδια και σύμβολα τα οποία σχετίζονταν με έννοιες της δεύτερης νεωτερικότητας –τη χειραφέτηση, τη συμμετοχή, την προσωπική απήχηση, την ατομικοποίηση, τη συνεργασία– και επωφελήθηκαν απροκάλυπτα από την αγανάκτηση των ατόμων της δεύτερης νεωτερικότητας τα οποία αποδυναμώνονταν από τη σύγκρουση της επιθυμίας για ψυχολογική πραγμάτωση με τη θεσμική αδιαφορία.

Σε αυτή τη διαδικασία οι πρωτοπόροι του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στην Google και στη Facebook παρέκαμψαν τις αρχές της εταιρικής διακυβέρνησης, παραγκώνισαν τις αρχές της δημοκρατίας και προστάτευσαν τις αξιώσεις τους χρησιμοποιώντας την οικονομικής επιρροή και τις πολιτικές διασυνδέσεις. Τέλος, επωφελήθηκαν από τις ιστορικές συγκυρίες, μιας και οι εταιρείες ενηλικιώθηκαν σε μια εποχή όπου η κρατική παρέμβαση ισοδυναμούσε με τυραννία και η κατάσταση εξαίρεσης, η οποία επισπεύθηκε από τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου, γέννησε τον κατασκοπευτικό εξαιρετισμό, το εύφορο έδαφος όπου η νέα αγορά μπορούσε να ριζώσει και να ευ-

δοκιμήσει. Οι αποφασιστικές στρατηγικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και τα απρόσμενα δώρα που απόλαυσε οδήγησαν σε μια μορφή αγοράς η οποία μπορεί να μαγνητίσει και να σαγηνεύσει, μια αγορά αδίστακτη και αποτελεσματική στη συμπίεση του χώρου των δημοκρατικών διαβουλεύσεων, του κοινωνικού διαλόγου και του προσωπικού αυτοκαθορισμού, μια αγορά ικανή να καταστέλλει το δικαίωμα στην αντιστράτευση, μια αγορά που αποκόπτει κάθε διέξοδο.

Σε «επίπεδο ζήτησης», οι πληθυσμοί της δεύτερης νεωτερικότητας λαχταρούσαν τόσο πολύ να αποκτήσουν τα μέσα τα οποία θα τους παρείχαν νέες ευκαιρίες και δυνατότητες, που σαγηνεύτηκαν από τα παραγεμισμένα με ρύζι και γάλα σε σκόνη σακιά τα οποία πετάγονταν από την καρότσα του ψηφιακού φορτηγού, δίνοντας ελάχιστη σημασία στο ποιος το οδηγούσε και πού πήγαινε. Τα χρειαζόμασταν. Πιστέψαμε, μάλιστα, πως δεν μπορούσαμε να ζήσουμε χωρίς αυτά. Αν, όμως, κοιτάξουμε προσεκτικότερα, θα δούμε πως αυτά τα πολυπόθητα φορτηγά μοιάζουν με αυτοματοποιημένα οχήματα εισβολής και κατάκτησης: βγαλμένα από το *Mad Max* και όχι από αμαξοστάσιο του Ερυθρού Σταυρού, πειρατικά πλοία και όχι κρουαζιερόπλοια. Οι μάγοι που τα οδηγούσαν ελίσσονταν ταχύτατα διασχίζοντας λόφους και κοιλάδες, μαθαίνοντας πώς να δεκαρολογούν, να συσσωρεύουν τη συμπεριφορά μας και να την ανακηρύσσουν ανερυθρίαστα λάφυρο επί του οποίου έχουν δικαιώματα ως κατακτητές.

Ελλείψει διαυγούς αξιολόγησης αυτής της νέας φιλοσοφίας συσσώρευσης, κάθε προσπάθεια κατανόησης, πρόβλεψης, ρύθμισης ή απαγόρευσης των δραστηριοτήτων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού θα είναι ανεπαρκής. Τα βασικά πλαίσια μέσα από τα οποία οι κοινωνίες μας έχουν επιχειρήσει να επιβάλουν έλεγχο επί του επεκτατισμού του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ήταν αυτά της «παραβίασης του απορρήτου» και των «μονοπωλιακών πρακτικών». Ούτε η επιδίωξη κανονιστικών ρυθμίσεων περί απορρήτου ούτε και η επιβολή περιορισμών που άπτονται των παραδοσιακών μονοπωλιακών πρακτικών έχουν ανακόψει έως τώρα τους βασικούς μηχανισμούς συσσώρευσης – από τις οδούς εφοδιασμού έως τις αγορές συμπεριφορικής έκβασης. Αντιθέτως, οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έχουν επεκτείνει και έχουν αναβαθμίσει μια αρχιτεκτονική εξόρυξης η οποία έχει εξαπλωθεί σε κάθε ανθρώπινο τομέα, όσο αυτοί γίνονται όλο και καλύτεροι στη διαχείριση των πρακτικών και πολιτικών δεξιοτήτων που απαιτεί ο κύκλος απαλλοτρίω-

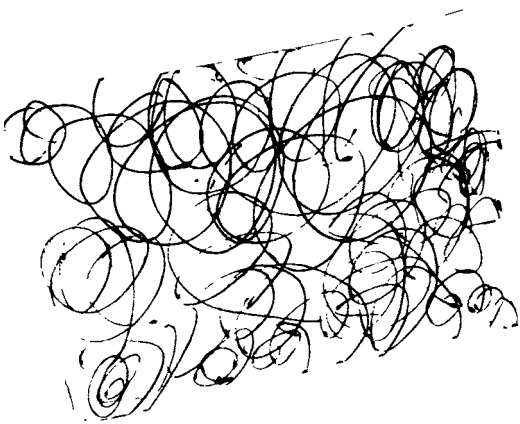
σης. Τούτη η επιτυχία απειλεί πια τις σπουδαιότερες αρχές κοινωνικής οργάνωσης στον πολιτισμό της πληροφορίας, καθώς ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός αρπάζει αυθαίρετα τα ηνία του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία.

Αν θέλουμε να αγωνιστούμε, ας αγωνιστούμε για έναν υγιή καπιταλισμό. Ας επιμείνουμε ώστε να καταστήσουμε σε όλους κατανοητό πως ο ακατέργαστος κατασκοπευτικός καπιταλισμός αποτελεί απειλή όχι μόνο για την κοινωνία αλλά και για τον ίδιο τον καπιταλισμό. Αυτό το εγχείρημα δεν έχει τεχνικά χαρακτηριστικά, δεν είναι ένα πρόγραμμα προηγμένης κρυπτογράφησης, βελτιωμένης ανωνυμίας δεδομένων, ιδιοκτησιακού καθεστώτος των δεδομένων. Το μόνο που καταφέρνουν τέτοιες στρατηγικές είναι να επικυρώνουν τη νομοτέλεια της εμπορικής κατασκόπευσης. Μας αναγκάζουν να κρυβόμαστε μέσα στην ίδια τη ζωή μας ενώ ταυτόχρονα παραχωρούμε τον έλεγχο σε εκείνους που λεηλατούν τη συμπεριφορά μας για να εξυπηρετήσουν τους δικούς τους σκοπούς. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εξαρτάται από την κοινωνική σφαίρα, και ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορεί να διεκδικηθεί το ευρύτερο όραμα ενός καπιταλισμού της πληροφορίας εναρμονισμένου με μια ακμάζουσα τρίτη νεωτερικότητα είναι μέσα από τη συλλογική κοινωνική δράση και το απαύγασμά της.

Στο Πρώτο Μέρος είδαμε πώς η Google κατασκεύασε την αρχιτεκτονική εξόρυξης στον διαδικτυακό κόσμο. Καθώς ο ανταγωνισμός για τα κατασκοπευτικά έσοδα εντεινόταν, αναδείχτηκε και μια δεύτερη κυρίαρχη οικονομική επιταγή, οδηγώντας στην επέκταση της προαναφερθείσας αρχιτεκτονικής και σε έναν άλλο κόσμο – στον κόσμο που αποκαλούμε «πραγματικό».

Τούτη τη στιγμή ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός κινείται προς αυτή τη νέα κατεύθυνση. Στο Δεύτερο Μέρος σάς καλώ να ανακαλύψετε και πάλι τη χαμένη αίσθησή σας της έκπληξης, όσο θα ακολουθούμε τα χνάρια αυτής της δεύτερης οικονομικής επιταγής που ορίζεται από την πρόβλεψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η *επιταγή της πρόγνωσης* μεγεθύνει την περιπλοκότητα της δραστηριότητας εξασφάλισης πλεονάσματος, καθώς οι οικονομίες κλίμακας συνυφαίνονται με τις *οικονομίες φάσματος* και τις *οικονομίες δράσης*. Αυτές οι νέες αρχές οδηγούν τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό στις πιο μύχιες πτυχές της καθημερινής μας ζωής, βαθιά μέσα στην προσωπικότητά μας και στα συναισθήματά μας. Τελικά, επιτάσσουν την ανάπτυξη εξαιρετικά εφευρετικών αλλά ανενδοίαστα αδήλωτων μέσων

αναχαίτισης και τροποποίησης της συμπεριφοράς μας για χάρη των κατασκοπευτικών εσόδων. Αυτή η δραστηριότητα υποσκάπτει το στοιχειώδες δικαίωμα στην *ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου*, το δικαίωμα να δρούμε ανεπηρέαστοι από τις αθέμιτες δυνάμεις που δρουν χωρίς την επίγνωσή μας, ώστε να επηρεάσουν, να τροποποιήσουν και να προδιαθέσουν τη συμπεριφορά μας. Σταδιακά αδρανοποιούμαστε παραβλέποντας αυτές τις εισορμήσεις και τους τρόπους με τους οποίους παραμορφώνουν τη ζωή μας. Υποκύπτουμε και συντονιζόμαστε στον ρυθμό της νομοτέλειας – μόνο που τίποτα εδώ δεν είναι νομοτελειακό. Κάποια στιγμή χάσαμε την ικανότητα να εκπλησσόμαστε, όμως μπορούμε να την ξαναβρούμε.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΠΡΟΕΛΑΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΠΤΑ

ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ερωτεύτηκε την Αλήθεια πριν καν Τη γνωρίσει,
Σε χώρες της φαντασίας αρμενιστής,
Με μοναξιά και με νηστεία ευχόταν να Τη γαλιφίσει,
Και περιγελούσε όσους Τη διακονούσαν κοπιάζοντας οληµερίς

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, VI

Ι. Η επιταγή της πρόγνωσης

Για τον Έρικ Σμιτ το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ στο Νταβός της Ελβετίας ήταν το ιδανικότερο σκηνικό για να εκφράσει τη γνώμη του για το μέλλον του διαδικτύου. Το 2015, στο πλαίσιο συνεδρίασης σε αυτό το πάρκο αναψυχής για νεοφιλελεύθερους –και ολοένα περισσότερους θιασώτες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού–, ρώτησαν τον Σμιτ την άποψή του σχετικά με το μέλλον του διαδικτύου. Δίπλα του κάθονταν οι πρώην συνεργάτριές του στην Google, η Σέριλ Σάντμπεργκ και η Μαρίσα Μάιερ (Marissa Mayer). Ο Σμιτ δεν δίστασε να γνωστοποιήσει την πεποίθησή του πως «Το διαδίκτυο θα εξαφανιστεί. Θα υπάρχουν τόσο πολλά IP [...] τόσο πολλές συσκευές, αισθητήρες, πράγματα που θα φοράς, πράγματα με τα οποία θα αλληλεπιδράς, που δεν θα το αισθάνεσαι καν. Ανά πάσα στιγμή θα είναι συνυφασμένο με την παρουσία σου. Φανταστείτε να μπαίνετε σε ένα δωμάτιο και το δωμάτιο να είναι μεταβλητό».[1] Το ακροατήριο έμεινε εμβρόντητο και πολύ γρήγορα ακολούθησε ένας ορυμαγδός από καταστροφολογικά εξώφυλλα σχετικά με τη δήλωση του πρώην διευθύνοντος συμβούλου της Google πως πλησίαζε το τέλος του διαδικτύου.

Επί της ουσίας, ο Σμιτ απλώς παρέφραζε το εμβληματικό άρθρο του επιστήμονα των υπολογιστών Μαρκ Γουάιζερ (Mark Weiser) με τίτλο "The Computer of the 21st Century" (Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής τον 21ο αιώνα), το οποίο, από τη δημοσίευσή του το 1991 και επί

σχεδόν τρεις δεκαετίες, αποτελεί το βαρόμετρο των τεχνολογικών στόχων της Σίλικον Βάλεϊ. Μέσα σε μερικές θρυλικές προτάσεις ο Γουάιζερ μας εισήγαγε σε αυτό που αποκαλούσε «διάχυτη υπολογιστική»: «Οι πιο σπουδαίες τεχνολογίες είναι εκείνες που εξαφανίζονται· εκείνες που συνυφαίνονται με τον ιστό της καθημερινότητας έως ότου συγχωνεύονται πλήρως με αυτή». Ο Γουάιζερ περιέγραψε έναν νέο τρόπο σκέψης «ο οποίος θα επιτρέπει στους υπολογιστές να γίνονται ένα με το φόντο της δραστηριότητάς μας. [...] Μηχανές οι οποίες θα εναρμονίζονται με το ανθρώπινο περιβάλλον αντί να αναγκάζουν τους ανθρώπους να εναρμονίζονται με το δικό τους. Κάτι τέτοιο θα έκανε τη χρήση ενός υπολογιστή εξίσου αναζωογονητική με μια βόλτα στο δάσος».[2]

Ο Γουάιζερ αντιλαμβανόταν πως ο εικονικός κόσμος, όσα δεδομένα κι αν απορροφούσε, δεν θα γινόταν ποτέ κάτι παραπάνω από μια γη-είδωλο: «Η εικονική πραγματικότητα είναι απλώς ένας χάρτης, δεν έχει χωρική υπόσταση. Παραλείπει γραφεία, χώρους εργασίας, άλλους ανθρώπους [...] τον καιρό, τα δέντρα, περιπάτους, τυχαίες συναντήσεις και γενικά τον απέραντο πλούτο του σύμπαντος». Ο Γουάιζερ έγραψε πως η εικονική πραγματικότητα «εξομοιώνει» τον κόσμο χωρίς «να αποτελεί μια αδιόρατη δύναμη η οποία επικουρεί τον ήδη υπάρχοντα». Από την άλλη, η διάχυτη υπολογιστική θα επιδρούσε στον *πραγματικό* κόσμο εμφυσώντας του έναν οικουμενικά διασυνδεδεμένο μηχανισμό σιωπηλής, «ανεπαίσθητης» και ακόρεστης υπολογιστικής. Ο Γουάιζερ αποκαλεί αυτόν τον μηχανισμό το νέο «υπολογιστικό περιβάλλον» και ο ίδιος αντλούσε χαρά από τις προοπτικές της απεριόριστης γνώσης του. Ως παράδειγμα ο Γουάιζερ αναφέρει πως το νέο υπολογιστικό περιβάλλον γνωρίζει «ποιο ρούχο κοιτούσες στη βιτρίνα για αρκετή ώρα την προηγούμενη εβδομάδα επειδή γνωρίζει τη γεωγραφική σου θέση και μπορεί αναδρομικά να σου βρει το όνομα του σχεδιαστή, παρόλο που εκείνη τη στιγμή αυτή η πληροφορία δεν σε ενδιέφερε».[3]

Ο Σμιτ δεν περιέγραφε το τέλος του διαδικτύου – περιέγραφε την επιτυχημένη απελευθέρωσή του από τα δεσμά εξειδικευμένων συσκευών όπως το PC και το smartphone. Για τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού αυτή η μετάβαση είναι η μόνη επιλογή. Τα κατασκοπευτικά κέρδη ξύπνησαν έναν σφοδρό ανταγωνισμό επί των εσόδων που ρέουν από τις νέες αγορές συμπεριφορικής έκβασης. Ακόμη και οι πιο προηγμένες διαδικασίες μετατροπής συμπεριφορικού πλεονάσματος σε προϊόντα τα οποία προβλέπουν με

ακρίβεια το μέλλον έχουν ως μέτρο ποιότητας την ποιότητα των πρώτων υλών που επεξεργάζονται. Συνεπώς, οι εν λόγω επιχειρηματίες πρέπει να αναρωτηθούν το εξής: Ποιοι τύποι πλεονάσματος επιτρέπουν την κατασκευή προϊόντων πρόγνωσης τα οποία θα κάνουν τις πιο αξιόπιστες προβλέψεις; Τούτο το ερώτημα σηματοδοτεί μια κρίσιμη στροφή του πειραματισμού ως μέσου εξέλιξης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Εδώ αποκρυσταλλώνεται μια δεύτερη οικονομική επιταγή –η *επιταγή της πρόγνωσης*– και φανερώνεται η έντονη πίεση που αυτή ασκεί στα έσοδα των επιχειρηματιών της συνομοταξίας.

Το πρώτο κύμα των προϊόντων πρόγνωσης επέτρεψε τη στοχευμένη ονλάιν διαφήμιση. Εκείνα τα προϊόντα εξαρτιόνταν από το πλεόνασμα σε κλίμακα το οποίο πήγαζε από το διαδίκτυο. Στην προκειμένη περίπτωση χρησιμοποιήσαμε τον όρο «επιταγή της εξόρυξης» για να αναφερθούμε στις ανταγωνιστικές δυνάμεις που τροφοδοτούν την κούρσα για πλεόνασμα σε κλίμακα. Εντέλει, ο ανταγωνισμός για τα κατασκοπευτικά έσοδα έφτασε σε ένα σημείο όπου ο όγκος του πλεονάσματος ήταν αναγκαία αλλά όχι και ικανή συνθήκη για την επιτυχία. Σε αυτό το νέο κεφάλαιο καθοριστικός παράγοντας καρποφορίας ήταν η ποιότητα των προϊόντων πρόγνωσης. Έτσι, κατέστη σαφές πως στον αγώνα για προβλέψεις που θα προσέγγιζαν τη βεβαιότητα θα κέρδιζαν εκείνες που θα προσομοίαζαν στην παρατήρηση. Η επιταγή της πρόγνωσης είναι η ενσάρκωση αυτών των ανταγωνιστικών δυνάμεων. (Βλ. Σχήμα 3, σελ. 179).

Η Google/Alphabet, η Facebook, η Microsoft και πολλές άλλες εταιρείες οι οποίες πλέον συρρέουν για ένα μερίδιο των κατασκοπευτικών εσόδων έχουν επενδύσει στην «εξαφάνιση» του διαδικτύου επειδή δεν έχουν άλλη επιλογή. Εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού όπως η Google, αναγκασμένες να βελτιώσουν την ακρίβεια των προβλέψεών τους, αντιλήφθηκαν πως έπρεπε να διευρύνουν την έκταση και το λειτουργικό φάσμα των αρχιτεκτονικών εξόρυξης ώστε να εξυπηρετούν τις νέες πηγές πλεονάσματος και τις νέες δραστηριότητες εφοδιασμού. Οι οικονομίες κλίμακας θα συνέχιζαν να είναι ζωτικής σημασίας, όμως σε αυτή τη νέα φάση οι δραστηριότητες εφοδιασμού θα διαστέλλονταν και θα εντείνονταν ώστε να μερμνούν για τις *οικονομίες φάσματος* και τις *οικονομίες δράσης*. Τι συνεπάγεται, όμως, αυτό;

Η μετάβαση προς τις οικονομίες φάσματος θέτει ένα νέο σύνολο στόχων: Το συμπεριφορικό πλεόνασμα πρέπει να είναι όχι μόνο αχανές, αλλά και πολυποίκιλο. Η συγκρότηση αυτής της ποικιλίας εί-

ναι διδιάστατη. Στον πρώτο άξονα συναντούμε την *επέκταση* της δραστηριότητας εξόρυξης από τον εικονικό κόσμο στον «πραγματικό»· εκεί όπου πραγματικά ζούμε τη ζωή μας. Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού συνειδητοποίησαν πως ο μελλοντικός τους πλούτος εξαρτιόταν από νέες οδούς εφοδιασμού οι οποίες θα εισχωρούσαν στην πραγματική ζωή – στους δρόμους, ανάμεσα στα δέντρα, από τη μια άκρη των πόλεων στην άλλη. Η επέκταση εποφθαλμιά το κυκλοφορικό σου σύστημα, το κρεβάτι σου, τη συζήτησή σου κατά τη διάρκεια του πρωινού, τον δρόμο από και προς τη δουλειά σου, το πρωινό σου τρέξιμο, το ψυγείο σου, το σημείο όπου παρκάρεις το αυτοκίνητό σου, το σαλόνι σου.

Οι οικονομίες φάσματος βαδίζουν και πάνω σε έναν δεύτερο άξονα: τον άξονα του *βάθους*. Εκεί η κινητήρια δύναμή τους διακρίνεται από ακόμη μεγαλύτερη θρασύτητα. Η βασική τους αρχή είναι πως το συμπεριφορικό πλεόνασμα από το οποίο προκύπτουν οι ακριβέστερες προβλέψεις, άρα και τα περισσότερα έσοδα, απορρέει από τη διείσδυση στις μύχιες πτυχές του εαυτού μας. Αυτές οι οδοί εφοδιασμού έχουν στο στόχαστρό τους την προσωπικότητά σου, τη διάθεσή σου, τα συναισθήματά σου, τα ψέματα και τις αδυναμίες σου. Κάθε στιβάδα της προσωπικής σου υπόστασης θα πρέπει να συλλεχθεί και να ισοπεδωθεί σε μια παλιρροϊκή ροή σημείων δεδομένων που τροφοδοτεί τους κυλιόμενους ιμάντες καθώς αυτοί κυλούν με προορισμό την τυποποιημένη βεβαιότητα.

Τη στιγμή που η κλίμακα έγινε αναγκαία αλλά ανεπαρκής για προβλέψεις υψηλότερης ποιότητας κατέστη σαφές ότι και οι οικονομίες φάσματος θα ήταν αναγκαίες αλλά ανεπαρκείς για την επίτευξη της μέγιστης δυνατής ποιότητας προϊόντων πρόγνωσης τα οποία θα αποτελούσαν το έρεισμα του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στις νέες αγορές συμπεριφορικής έκβασης. Το συμπεριφορικό πλεόνασμα πρέπει να είναι αχανές και πολυποίκιλο, όμως ο πιο αξιόπιστος τρόπος πρόβλεψης της συμπεριφοράς είναι η παρέμβαση και η τροποποίησή της στην πηγή της. Τις διαδικασίες οι οποίες επινοήθηκαν για την επίτευξη αυτού του στόχου τις αποκαλώ *οικονομίες δράσης*. Η τελεσφόρηση αυτών των οικονομιών απαιτεί μηχανικές διεργασίες κουρδισμένες ώστε να παρεμβαίνουν σε πρώτο χρόνο στον πραγματικό κόσμο, σε ένα περιβάλλον πραγματικών ανθρώπων και πραγμάτων. Αυτές οι παρεμβάσεις είναι σχεδιασμένες ώστε να βελτιώνουν το επίπεδο βεβαιότητας μέσω της δράσης: ωθούν, εναρμονίζουν, χειραγωγούν και τροποποιούν τη συμπεριφορά μας βάζοντάς τη σε συγκε-

κρμένες τροχιές. Αυτό συμβαίνει με διακριτικές ενέργειες, όπως, για παράδειγμα, την εισαγωγή μιας συγκεκριμένης φράσης στις ενημερώσεις του Facebook, τον συντονισμό της εμφάνισης ενός κουμπιού που θα λέει ΑΓΟΡΑ στο τηλέφωνό σου ή την αδρανοποίηση του αυτοκινήτου σου αν έχεις αργήσει να πληρώσεις την ασφάλεια.

Αυτό το νέο επίπεδο έντασης του ανταγωνισμού, χαρακτηριστικά του οποίου είναι το φάσμα και η δράση, επαυξάνει τον παρεισφρητικό χαρακτήρα των δραστηριοτήτων εφοδιασμού και εγκαινιάζει μια νέα εποχή κατασκοπευτικού εμπορίου το οποίο αποκαλώ *επέμβαση στην πραγματικότητα*. Οι οικονομίες κλίμακας κατακτήθηκαν μέσω αρχιτεκτονικών εξόρυξης οπλισμένων με τεχνολογική υποδομή και εφαρμοσμένων στον διαδικτυακό κόσμο. Πλέον, η *επέμβαση στην πραγματικότητα* απαιτεί αρχιτεκτονικές οπλισμένες με τεχνολογική υποδομή, αλλά που η εφαρμογή τους εστιάζει στον πραγματικό κόσμο. Έτσι εκπληρώνεται επιτέλους το όραμα του Γουάιζερ για διάχυτες υπολογιστικές διαδικασίες που «συνυφαίνονται με τον ιστό της καθημερινότητας έως ότου συγχωνεύονται πλήρως με αυτή». Ωστόσο, υπάρχει μια παγίδα: Σήμερα αυτές οι διάχυτες διαδικασίες εξυπηρετούν τα συμφέροντα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Υπάρχουν διάφορα κλισέ τα οποία δρουν ως ευφημισμοί για τις προαναφερθείσες διαδικασίες και για τις οικονομικές απαρχές τους· η «διάχυτη υπολογιστική» και το «διαδίκτυο των πραγμάτων» είναι μόνο δύο από αυτά. Προς το παρόν θα αναφέρομαι σε ολόκληρο αυτό το σύμπλεγμα με τον γενικό όρο «μηχανισμός». Παρόλο που οι επωνυμίες μπορεί να διαφέρουν, όλες βαίνουν προς ένα κοινό όραμα: την πανταχού παρούσα και πάντα ενεργή εργαλειοθηρία, πληροφοριοποίηση, διασύνδεση, επικοινωνία και ψηφιακή επεξεργασία όλων των πραγμάτων –έμψυχων και άψυχων– και όλων των διαδικασιών – φυσικών, ανθρώπινων, σωματικών, χημικών, μηχανικών, διοικητικών, οικονομικών και διαδικασιών που αφορούν τα οχήματά μας. Η δραστηριότητα του πραγματικού κόσμου ανάγεται από τηλέφωνα, αυτοκίνητα, δρόμους, σπίτια, καταστήματα, σώματα, δέντρα, κτίρια, αεροδρόμια και πόλεις, επιστρέφοντας στην ψηφιακή σφαίρα όπου επαναπροσδιορίζεται ως δεδομένα έτοιμα να μεταμορφωθούν σε προβλέψεις και να γεμίσουν τις διαρκώς πολλαπλασιαζόμενες σελίδες του κειμένου σκιά.[4]

Σταδιακά, και καθώς η επιταγή της πρόγνωσης αποκτά ολοένα μεγαλύτερη δυναμική, καθίσταται σαφές πως η εξόρυξη ήταν η πρώ-

τη φάση ενός εγχειρήματος με πολύ μεγαλύτερες βλέψεις. Η ύπαρξη των οικονομιών δράσης σημαίνει πως η τεχνολογική αρχιτεκτονική του πραγματικού κόσμου δεν αρκεί απλώς να *γνωρίζει*· πρέπει να μπορεί και να *δρα*. Η εξόρυξη δεν είναι αρκετή· τώρα πια πρέπει να συνοδεύεται και από υλοποίηση. Έτσι, η αρχιτεκτονική της εξόρυξης συνδυάζεται με μια νέα *αρχιτεκτονική υλοποίησης*, μέσω της οποίας οι παρασκηνιακοί οικονομικοί στόχοι υποτάσσουν το αχανές και πολυποίκιλο πεδίο της συμπεριφοράς.[5]

Βαθμιαία, όσο οι επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και η υλική υποδομή που επιτελεί τις δραστηριότητες εξόρυξης και υλοποίησης αρχίζουν να λειτουργούν ως ένα αρμονικό σύνολο, παράγουν τα «μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης» του 21ου αιώνα. Σκοπός αυτού του εγχειρήματος δεν είναι η επιβολή συμπεριφορικών σταθερών όπως ο κομφορμισμός και η υπακοή, αλλά η εκμαίευση μιας συμπεριφοράς η οποία σταθερά, βάσιμα και με σιγουριά θα οδηγεί στα επιθυμητά εμπορικά αποτελέσματα. Ο διευθυντής έρευνας της Gartner, της καταξιωμένης εταιρείας επιχειρηματικής έρευνας και συμβουλευτικής, καταλήγει απερίφραστα στο ίδιο συμπέρασμα όταν παρατηρεί πως η τεχνογνωσία στο «διαδίκτυο των πραγμάτων» θα αποτελέσει «βασική συνιστώσα της μετάβασης των επιχειρηματικών μοντέλων από τα "εγγυημένα επίπεδα αποδοτικότητας" στα "*εγγυημένα αποτελέσματα*"».[6]

Το σχόλιό του προκαλεί τρομερή εντύπωση επειδή τέτοιες εγγυήσεις μπορούν να δοθούν μόνο όταν υφίσταται και η δυνατότητα που θα τις καταστήσει υλοποιήσιμες. Το ευρύτερο σύμπλεγμα το οποίο αποκαλούμε «μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης» αποτελεί την ενσάρκωση αυτής της αναπτυσσόμενης δυνατότητας. Η προοπτική των εγγυημένων αποτελεσμάτων θα πρέπει να μας αφυπνίζει όσον αφορά την ισχύ της επιταγής της πρόγνωσης, η οποία απαιτεί από εκείνους που επιδίδονται στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό να προδιαγράφουν το μέλλον ώστε να μπορούν και να το προβλέπουν. Υπό αυτό το καθεστώς, η διάχυτη υπολογιστική δεν είναι απλώς μια μηχανή που γνωρίζει· είναι μια μηχανή πλάγιας προτροπής σχεδιασμένη να γεννά μεγαλύτερη βεβαιότητα *σχετικά με εμάς*, απευθυνόμενη, όμως, *σε εκείνους*.

Σιγά σιγά αυτός ο προοδευτικά διαστελλόμενος, έξυπνος και σπιβαρός μηχανισμός δομείται γύρω μας. Κανείς μας δεν γνωρίζει ποιο είναι ή ποιο θα καταλήξει να είναι το μέγεθός του. Πρόκειται για έναν τομέα ο οποίος μαστίζεται από την πληθωρικότητά του, έναν το-

μέα όπου οι προβλέψεις πολύ συχνά προσπερνούν/προλαμβάνουν τα ίδια τα αποτελέσματα. Παρ' όλα αυτά, ο σχεδιασμός, η επένδυση και η επινοητικότητα που απαιτούνται για την πραγμάτωση αυτού του οράματος διάχυσης είναι ήδη εν εξελίξει. Το όραμα και οι στόχοι των αρχιτεκτόνων του, το έργο που έχει ήδη γίνει και τα προγράμματα που αυτή τη στιγμή εξελίσσονται συνιστούν ένα σημείο καμπής για την πορεία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Τέλος, θα ήθελα να υπογραμμίσω πως ακόμη κι αν είναι δυνατό να φανταστούμε κάτι σαν το «διαδίκτυο των πραγμάτων» χωρίς τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, είναι αδύνατο να φανταστούμε τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό χωρίς κάτι σαν το «διαδίκτυο των πραγμάτων». Κάθε εντολή που απορρέει από την επιταγή της πρόγνωσης απαιτεί ένα πλήρως διαδεδομένο υλικό αντίκρισμα στον πραγματικό κόσμο – κάτι που να γνωρίζει και να δρα. Ο νέος μηχανισμός είναι η υλική ενσάρκωση της επιταγής της πρόγνωσης και αντιπροσωπεύει ένα νέο είδος εξουσίας η οποία αμοδοτείται από την οικονομική ιδεοληψία με τη βεβαιότητα. Αυτό το γεγονός αποτελεί σημείο σύγκλισης δύο διανυσμάτων: εκείνου των πρώιμων ιδανικών της διάχυτης υπολογιστικής και εκείνου των οικονομικών επιταγών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Τούτη η σύγκλιση σηματοδοτεί τη μεταμόρφωση της ψηφιακής υποδομής από *κάτι που μας ανήκει σε κάτι που του ανήκουμε.*

Ίσως ακούγεται φουτουριστικό, όμως το όραμα της αδιάλειπτης παρακολούθησης, της πλήρους γνώσης και της ποδηγέτησης ατόμων και ομάδων ατόμων προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση για λόγους τους οποίους δεν γνωρίζουν, σαν να ήταν αντικείμενα, έχει ιστορία. Έγινε δειλά πραγματικότητα σχεδόν εξήντα χρόνια πριν κάτω από τον ζεστό ήλιο του ισημερινού των Νησιών Γκαλάπαγκος, όταν μια χελώνα γίγαντας που βγήκε από τον λήθαργό της κατάπιε ένα χυμώδες κομμάτι κάκτου μέσα στο οποίο ένας ταγμένος επιστήμονας είχε παραχώσει ένα μικρό μηχάνημα.

Υπήρξε μια εποχή όπου οι επιστήμονες αναμετρούνταν με το πείσμα των ζώων που ζούσαν ελεύθερα στη φύση. Τελικά, συμπέραναν πως το απαραίτητο τίμημα για τη γνώση ήταν η παρακολούθηση, όμως το μόνο που θα πετύχαιναν με τη φυλάκιση αυτών των πλασμάτων σε ζωολογικό κήπο θα ήταν να απαλείψουν την ίδια τη συμπεριφορά που ήθελαν να μελετήσουν. Τότε πώς θα κατάφερναν να τα παρακολουθήσουν; Οι λύσεις που κάποτε επινόησαν οι μελετητές των κοπαδιών ελαφιών, των θαλάσσιων χελωνών και των χηνών τώ-

ρα αναπαλαιώνονται από τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό και παρουσιάζονται ως ένα αναπόδραστο χαρακτηριστικό της ζωής στη Γη τον 21ο αιώνα. Το μόνο που έχει αλλάξει είναι ότι τώρα *τη θέση των ζώων την έχουμε πάρει εμείς.*

II. Η στοργική κατάκτηση των αδέσμευτων ζώων

Το 1964 μια διεθνής αποστολή στα Νησιά Γκαλάπαγκος αποτέλεσε μοναδική ευκαιρία εξερεύνησης της τηλεμετρίας, μιας εξαιρετικά προηγμένης τεχνολογίας βασισμένης στην απομακρυσμένη μετάδοση υπολογιστικών δεδομένων. Σκαπανείς αυτής της νέας τεχνολογίας ήταν μια νέα γενιά επιστημόνων οι οποίοι συνδύαζαν τη βιολογία, τη φυσική, τη μηχανική και την ηλεκτρονική· επικεφαλής ήταν ο Ρ. Στιούαρτ ΜακΚέι (R. Stuart MacKay), φυσικός, ηλεκτρολόγος μηχανικός, βιολόγος και χειρουργός με φήμη μεταξύ των επιστημονικών ομολόγων του ως ο ειδικός των ειδικών.[7]

Ο ΜακΚέι έβλεπε την τηλεμετρία ως ένα μέσο βελτίωσης και προστασίας της ευημερίας των ζωικών πληθυσμών. Σε μια φωτογραφία από την αποστολή στα Γκαλάπαγκος ο ΜακΚέι φαίνεται να στέκεται στοργικά δίπλα σε μια χελώνα γίγαντα η οποία είχε καταπιεί τη μικροσκοπική συσκευή του. Σε μια άλλη ο ΜακΚέι κρατά τρυφερά ένα σπάνιο θαλάσσιο ιγκουάνα το οποίο έχει έναν αισθητήρα προσαρτημένο στον κορμό του· όλες οι συσκευές χρησίμευαν στη μέτρηση της εσωτερικής θερμοκρασίας των ζώων. Ο επιστήμονας έδινε έμφαση στο βασικό στοιχείο που έκανε την τηλεμετρία να ξεχωρίζει από τις άλλες μορφές παρακολούθησης: τη δυνατότητα της απαθανάτισης της συμπεριφοράς στο φυσικό περιβάλλον με τη χρήση αισθητήρων τόσο μικρών διαστάσεων που εξαφανίζονταν στο σώμα του ζώου χωρίς εκείνο να αντιλαμβάνεται την παρουσία τους:

> Η χρήση του ραδιοσήματος ενός πομπού τοποθετημένου μέσα ή πάνω στο υποκείμενο και η μετάδοση των πληροφοριών σε έναν απομακρυσμένο δέκτη για την καταγραφή τους επιτρέπει ευελιξία κινήσεων και δίνει τη δυνατότητα της μη παρεμβατικής εξερεύνησης ορισμένων κατά τα άλλα απρόσιτων τμημάτων του οργανισμού χωρίς το υποκείμενο να έχει την παραμικρή επίγνωση της διαδικασίας των μετρήσεων. [...] Οι μέθοδοι αφήνουν το υποκείμενο σε σχετικά φυσιολογική ψυχολογική και σωματική κατάσταση και δεν παρακωλύουν τη συνέχιση της ομαλής δραστηριότητάς του.[8]

Όταν εκδόθηκε το έργο του ΜακΚέι, εστίαζε κατά κύριο λόγο στην τεχνική πλευρά της μελέτης του ερευνητή· σποραδικά, βεβαίως, παρατηρούμε ίχνη ενός ευρύτερου οράματος. Η τηλεμετρία έδωσε τη δυνατότητα συλλογής τεράστιων συστάδων δεδομένων και την ευκαιρία εκπόνησης μελετών συσχέτισης σε κλίμακα ολόκληρων ζωικών πληθυσμών. Ο ΜακΚέι σημείωσε πως οι ίδιες τεχνικές θα μπορούσαν να εφαρμοστούν και στον στατικό κόσμο: στις κομοστέγες των δασών, στη συντήρηση/ενυδάτωση του σκυροδέματος, στους χημικούς αντιδραστήρες και στην επεξεργασία τροφίμων. Ο ΜακΚέι οραματιζόταν ολόκληρους πληθυσμούς διασυνδεδεμένων ατόμων-πομπών δεδομένων. Αυτή η πρώτη γενιά «προσαρτώμενων τεχνολογιών» κατέστησε εφικτή τη μελέτη «αδέσμευτων» ζώων κάθε είδους· ακόμη και ανθρώπων. Επιπλέον, ο ΜακΚέι επισήμανε πως μόνο η βιοϊατρική τηλεμετρία είχε τις ιδανικές προδιαγραφές ώστε να συγκεντρώσει πληροφορίες οι οποίες σε κάθε άλλη περίπτωση θα ήταν αδύνατο να συλλεχθούν «στη φύση». Η θεμελιώδης αρχή ήταν πως οι τηλεματικές εφαρμογές λειτουργούσαν χωρίς την επίγνωση του ζώου. Αυτό ήταν εξαιρετικά χρήσιμο για την επίλυση προβλημάτων όπως η διεξαγωγή μετρήσεων σε «μη συνεργάσιμα ζώα» και η συλλογή δεδομένων ακόμη και όταν τα κοπάδια περιπλανιούνταν σε «απρόσιτες περιοχές». Με άλλα λόγια, οι εφευρέσεις του ΜακΚέι έδωσαν τη δυνατότητα στους επιστήμονες να ανάγουν τα ζώα σε πληροφορίες ακόμη και όταν εκείνα πίστευαν πως ήταν ελεύθερα – όσο τριγύριζαν, ξεκουράζονταν και όσο εν αγνοία τους λάμβανε χώρα μια ήπια επιδρομή στο πρώην μυστηριώδες περιβάλλον τους.

Ο ΜακΚέι τόνισε πως η μετάδοση και η παρακολούθηση των δεδομένων των αισθητήρων συνέθετε μόνο τη μισή εικόνα του εγχειρήματος. Η διαδρομή δεν ήταν από μόνη της αρκετή· θα έπρεπε να υπάρξει και δρομολόγηση. Ο ΜακΚέι υποστήριξε την αξία ύπαρξης μιας «αντίστροφης διαδικασίας» τηλεδιέγερσης η οποία όχι μόνο θα παρακολουθούσε τη συμπεριφορά των ζώων, αλλά θα φανέρωνε και το πώς αυτή θα μπορούσε να τροποποιηθεί και να βελτιστοποιηθεί, δημιουργώντας αυτό που ο ΜακΚέι περιέγραφε ως «έναν απομακρυσμένο διάλογο μεταξύ υποκειμένου και πειραματιστή».[9]

Το γενικευμένο όραμα του ΜακΚέι απέφερε καρπούς στην ψηφιακή εποχή. Το διαπεραστικό βλέμμα των δορυφόρων σε συνδυασμό με την εκρηκτική ανάπτυξη της υπολογιστικής ισχύος η οποία είχε ενσταλαχτεί σε μικροσκοπικά κομμάτια σιλικόνης, σε προηγμένους αισθητήρες, σε ιντερνετικά δίκτυα και στην προγνωστική ανά-

λυση των «μεγάλων δεδομένων» είχε δημιουργήσει εκπληκτικά συστήματα τα οποία φανέρωναν τη σημασία και τις κινήσεις ολόκληρων ζωικών πληθυσμών και των επιμέρους μονάδων τους: παντού και πάντα. Οι ίδιες προσαρτώμενες συσκευές που ταξίδευαν μέσα και πάνω στο σώμα των ζώων έχουν γίνει και καθολικοί αισθητήρες του κλίματος του πλανήτη, της γεωγραφίας και της οικολογίας, επιτρέποντας «μια σφαιρική αντίληψη των ερεθισμάτων του κόσμου η οποία συντίθεται από το φάσμα των αισθήσεων μιας ποικιλίας επιμέρους ειδών, έτσι όπως αυτές εξελίχτηκαν». Κατ' αυτόν τον τρόπο, γεννάται μια «έκτη αίσθηση, ένας παγκόσμιος σύνθετος ζωικός οφθαλμός».[10] Όπως ήδη θα μαντέψατε, δεν υπάρχει κανένας λόγος να πιστεύουμε πως τέτοιου είδους δυνατότητες θα εφαρμόζονταν αποκλειστικά σε εξωανθρώπινα είδη.

Όντως, η επιστήμη έχει ήδη διαβεί αυτό το κατώφλι.[11] Το 2014 μια ομάδα ερευνητών του Πανεπιστημίου της Ουάσινγκτον με επικεφαλής τον Τζενκ-Νενγκ Χουάνγκ (Jenq-Neng Hwang) ανακοίνωσε ένα «υπερ-GPS» το οποίο αποτελούνταν από σύμπλεγμα από δημοτικές κάμερες παρακολούθησης «και αποσκοπούσε στον σχηματισμό μιας δυναμικής εικόνας ρεαλιστικών καταστάσεων –ανθρώπων που περπατούν στον δρόμο και σε πεζοδρόμια– ώστε τελικά να μπορέσουν να δουν σε πραγματικό χρόνο μια κινηματογραφική εκδοχή της δυναμικής των δρόμων της πόλης σε μια πλατφόρμα όπως το Google Earth».[12] Αν αυτό ήταν μυθιστόρημα, τότε το έξοχο έργο του καθηγητή ΜακΚέι, καθώς και εκείνο πολλών αφοσιωμένων επιστημόνων που ακολούθησαν τα χνάρια του, θα χρησίμευε ως προοικονομία.

Πρόκειται για μια μεταμόρφωση που ο ΜακΚέι δεν είχε προβλέψει. Εδώ η επιστήμη της παρακολούθησης των ζώων, προϊόν του πρωτοποριακού οράματός του, έγινε παράδειγμα προς μίμηση στη νέα φάση της εξέλιξης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, όπου η τηλεματική, η οποία είχε αποκτήσει εφαρμογές και στην ανθρώπινη συμπεριφορά, υποτασσόταν σε μια νέα και προσοδοφόρα φιλοσοφία συσσώρευσης. Οι απαιτήσεις της πρόγνωσης, οι οποίες αργότερα θα συγχωνεύονταν στους κόλπους μιας οικονομικής επιταγής, ήταν ήδη ορατές στο έργο του ΜακΚέι. Η ανάγκη για οικονομίες φάσματος, τόσο σε επίπεδο επέκτασης όσο και βάθους, αντικατοπτρίζεται στο θεμελιακό πλαίσιο το οποίο στόχευε στην παροχή πληροφοριών που αφορούσαν πληθυσμούς *και* λεπτομερειών που αφορούσαν άτομα, φτάνοντας έτσι στις μακρινές γωνιές πρώην απρόσιτων περιοχών. Σήμερα αυτές οι περιοχές είναι το τιμόνι του αυτοκι-

νήτου σου, η κουζίνα σου, οι νεφροί σου. Η «αντίστροφη διαδικασία» της τηλεδιέγερσης αναβιώνει στις οικονομίες δράσης οι οποίες αυτόματα εκμαιεύουν συγκεκριμένες συμπεριφορές, όχι για να σώσουν το κοπάδι των ανθρώπων από την καταστροφή, αλλά για να αυξήσουν την προβλεψιμότητα της συμπεριφοράς του.

Ο ΜακΚέι αποζητούσε την επιστημονική ανακάλυψη, αλλά οι «πειραματιστές» του σήμερα αποζητούν τη βεβαιότητα καθώς μεταφράζουν τη ζωή μας σε υπολογισμούς. Τα ζώα του ΜακΚέι ήταν αδέσμευτα και εγγενώς απρόθυμα να συνεργαστούν επειδή αισθάνονταν ελεύθερα να προστατεύονται σε ένα άγνωστο έδαφος και να το περιδιαβάζουν. Τώρα η ανεπίγνωστη, αυθόρμητη ελευθερία που απολαμβάνει το ανθρώπινο είδος –η αίσθηση του αδέσμευτου η οποία ευδοκιμεί στο μυστήριο μακρινών τοπίων και μύχιων χώρων– δεν αποτελεί τίποτε άλλο παρά τριβή, μια δύναμη αντίστασης στον δρόμο για τα κατασκοπευτικά έσοδα.

III. Κοπάδια ανθρώπων

Στις μέρες μας η παρακαταθήκη του ΜακΚέι αποκτά νέα διάσταση στο έργο του Τζόζεφ Παραντίσο (Joseph Paradiso), καθηγητή του MIT Media Lab, εκεί όπου εφευρέθηκαν ορισμένες από τις πολυτιμότερες δυνατότητες και εφαρμογές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού – από την εξόρυξη δεδομένων έως τις προσαρτώμενες τεχνολογίες.

Η ομάδα ευφυέστατων επιστημόνων δεδομένων, μηχανικών, μουσικών και καλλιτεχνών του Παραντίσο επανεξετάζει τον κόσμο μέσα από τον φακό της Αναζήτησης της Google εφαρμόζοντας τις ίδιες αρχές που χαλιναγώγησαν το διαδίκτυο –την πληροφοριοποίηση, την ευρετηριοποίηση, την περιήγηση και την αναζήτηση– στη χαλιναγώγηση της ίδιας της ζωής. Χωρίς «διάχυτα αισθητηριακά περιβάλλοντα», γράφει ο Παραντίσο, «οι νοητικές μηχανές αυτού του κόσμου, ο οποίος βομβαρδίζεται με ερεθίσματα από παντού, είναι κωφές, βουβές και τυφλές, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να αποκριθούν συναφώς στα γεγονότα του πραγματικού κόσμου τα οποία και αποσκοπούν να επαυξήσουν».[13] Με άλλα λόγια, η διάχυτη υπολογιστική είναι ανούσια χωρίς μια υποδομή λήψης ερεθισμάτων η οποία διαβιβάζει τα προς επεξεργασία σήματα.

Γι' αυτόν τον λόγο οι φοιτητές του Παραντίσο εφηύραν το "Lis-

tenTree", μια διάταξη η οποία εκπέμπει έναν διαρκή ήχο που «προκαλεί το ενδιαφέρον» και «παραπέμπει σε ένα μέλλον όπου οι ψηφιακές πληροφορίες ενδέχεται να συγχωνευθούν πλήρως με τον απτό κόσμο». Ο Παραντίσο και οι συνάδελφοί του επισκέφθηκαν έναν βάλτο χιλίων στρεμμάτων όπου διέσπειραν εκατοντάδες αισθητήρες οι οποίοι μετρούσαν και κατέγραφαν τη θερμοκρασία, την υγρασία, την κίνηση του φωτός και του ανέμου, τους ήχους, τη ροή ρετσινιού, τα επίπεδα χημικών και άλλα. Δημιούργησαν «αισθητήρες αδράνειας» οι οποίοι εντοπίζουν και επεξεργάζονται σύνθετες κινήσεις, καθώς και «εύκαμπτες αισθητηριακές ίνες» οι οποίες συνθέτουν εξαιρετικά καινοτόμα λειτουργικά υποστρώματα που θα αλλάξουν τα δεδομένα στην ιατρική, στη μόδα και στην ένδυση [...] εμπλουτίζοντας οτιδήποτε ελαστικό ή εύπλαστο με μια ηλεκτρονική διάσταση». Υπάρχουν ηλεκτρονικές διατάξεις οι οποίες επικολλούνται απευθείας στο σώμα λειτουργώντας ως τατουάζ ή μακιγιάζ, ενώ τα νύχια και οι καρποί μεταμορφώνονται σε υπολογιστικές διεπιφάνειες οι οποίες μπορούν να διαβάζουν κινήσεις των δαχτύλων ακόμη και χωρίς να κινείται η παλάμη. «Αυτοκόλλητα» και «ταινίες-αισθητήρες» μπορούν να επικολληθούν «σε απρόσιτες επιφάνειες και σε δομικά υλικά» για «εξ αποστάσεως ερωτηματοθέτηση...».[14]

Ο Παραντίσο και οι συνάδελφοί του βρέθηκαν αντιμέτωποι με το εξής παράδοξο: Από τη μια είχαν να κάνουν με πολλαπλασιαζόμενα δεδομένα αισθητήρων τα οποία έρρεαν από κάθε σχεδόν περιβάλλον –smartphone, οικιακές συσκευές, δρόμους, κάμερες, αυτοκίνητα κτλ.– και από την άλλη με τις δυσκολίες που ενείχε η ενσωμάτωση των εν λόγω ροών δεδομένων και η παραγωγή συνεκτικών αναλύσεων. Η απάντησή τους σε αυτό ήταν το "DoppelLab", μια ψηφιακή πλατφόρμα για τον συνδυασμό και την οπτική αναπαράσταση των δεδομένων αισθητήρων.[15] Η γενική ιδέα ήταν η μεταμόρφωση οποιουδήποτε ενσώματου χώρου, από το εσωτερικό ενός κτιρίου γραφείων ως μια ολόκληρη πόλη, σε «περιηγήσιμο περιβάλλον» όπου θα μπορείς να δεις και να ακούσεις οτιδήποτε συμβαίνει εκεί την ώρα που αυτό ρέει από χιλιάδες, δισεκατομμύρια ή και τρισεκατομμύρια αισθητήρες. Με τον ίδιο τρόπο που προγράμματα περιήγησης όπως το Netscape «μας πρωτοέδωσαν πρόσβαση στον απίστευτο όγκο δεδομένων που περιέχει το διαδίκτυο, έτσι και οι περιηγητές λογισμικού θα μας δώσουν τη δυνατότητα να διαχειριστούμε τον τρομερό επικείμενο χείμαρρο δεδομένων αισθητήρων».[16]

Απώτερος στόχος εδώ είναι η σύνθεση σε κλίμακα: η συναρμογή

και η μείξη κάθε είδους δεδομένων αισθητήρων από κάθε δίαυλο και από κάθε συσκευή για τη δημιουργία ενός «εικονικού αισθητηριακού περιβάλλοντος» στο οποίο «τα προγράμματα ανίχνευσης θα διατρέχουν ανελλιπώς δεδομένα [...] θα αποτιμούν τις συνθήκες και θα υπολογίζουν διάφορες παραμέτρους απορρέουσες από δεδομένα» που συλλέγονται από παντού – από το εσωτερικό των γραφείων και από ολόκληρες πόλεις.

Ο Παραντίσο είναι βέβαιος πως «με μια κατάλληλη διεπιφάνεια αυτό το τεχνητό σύμπαν αισθητήρων εγγυάται τη δημιουργία [...] μιας *ψηφιακής πανεποπτείας* [...] ενός διάχυτου ενυπόστατου καθολικά επαυξημένου περιβάλλοντος [...] το οποίο θα επιδέχεται διαισθητική περιήγηση», με τον ίδιο τρόπο που κάποτε τα προγράμματα περιήγησης κατέστησαν διαθέσιμα τα δεδομένα που περιείχε το διαδίκτυο. Ο Παραντίσο επιμένει πως οι διάχυτες πληροφορίες αισθητήρων και η διάχυτη υπολογιστική θα γίνουν «προέκταση του εαυτού μας και δεν θα ενσαρκώνουν κάτι "αλλότριο"». «Όταν μπούμε στην εποχή των προσαρτώμενων συσκευών» οι πληροφορίες θα εκβάλλονται «απευθείας στα μάτια και στα αυτιά μας. [...] Σε αυτό το μέλλον τα όρια του ατόμου θα είναι εξαιρετικά ασαφή».[17]

Σύμφωνα με τον Παραντίσο και τον συμπράττοντα συγγραφέα Γκέρσον Ντάμπλον (Gershon Dublon), η επόμενη σπουδαία τεχνολογική πρόκληση είναι η «σύνθεση πλαισίου», δηλαδή η ικανότητα συναρμογής του ραγδαία αυξανόμενου όγκου πληροφοριών αισθητήρων για τη διαμόρφωση νέων «εφαρμογών». Στόχος είναι να πληροφοριοποιηθεί (να μεταφραστεί σε πληροφορίες) κάθε ενσώματος χώρος και κάθε ίχνος συμπεριφοράς εντός αυτού του χώρου – το βούισμα των μελισσών, το χαμόγελό σου, οι διακυμάνσεις στη θερμοκρασία της ντουλάπας μου, συζητήσεις γύρω από το τραπέζι του πρωινού, το θρόισμα των φύλλων. Οι χώροι μπορούν να σωρευθούν και να ενταχθούν σε μια ομοιόμορφη ροή πλοηγήσιμων πληροφοριών, εικόνων και ήχων, έτσι όπως κάποτε η Google σώρευσε τις ιστοσελίδες ώστε να τις ευρετηριοποιήσει και να τις καταστήσει περιηγήσιμες: «Αυτή η μετάβαση θα δημιουργήσει ένα ενιαίο νευρικό σύστημα το οποίο θα εκτείνεται σε ολόκληρο τον πλανήτη. Επομένως, μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις για την κοινότητα της επιστήμης των υπολογιστών είναι το πώς θα επιτευχθεί η σύζευξη αυτού του ραγδαία εξελισσόμενου "πανεποπτικού" σύμπαντος ηλεκτρονικών αισθητήρων με την ανθρώπινη αντίληψη».[18]

Παρ' όλη την ευφυΐα τους αυτοί οι δημιουργικοί επιστήμονες

φαίνεται πως αγνοούν την αεικίνητη οικονομική τάξη η οποία αδημονεί να στρατολογήσει τα επιτεύγματά τους υπό το λάβαρο των κατασκοπευτικών εσόδων. Ο Παραντίσο δεν λαμβάνει υπόψη του τη μετάφραση αυτού του πανεποπτικού παραδείσου στο πλαίσιο της ρεαλπολιτίκ του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, εκεί όπου η επιταγή της πρόγνωσης επιμένει στη σταχυολόγηση πλεονάσματος από τις νέες ροές δεδομένων και οι ιθύνοντες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού κάθονται στο πρώτο θρανίο στο μάθημα της ψηφιακής πανεποπτείας.

IV. Η ρεαλπολιτίκ του κατασκοπευτικού καπιταλισμού

Η φθίνουσα κρατική πρωτοβουλία και χρηματοδότηση σε επίπεδο «διάχυτης υπολογιστικής» έχει δώσει τον χώρο στις εταιρείες τεχνολογίας να ηγηθούν της βασικής έρευνας και των εφαρμογών, σε έναν αγώνα για να αναδειχτούν η Google του νέου μηχανισμού και των αρχιτεκτονικών εξόρυξης και υλοποίησης.[19] Παρά τις εικονοκλαστικές προοπτικές του διάχυτου διασυνδεδεμένου και αισθητηριακού υπολογιστικού μηχανισμού και παρά τον χιλιοειπωμένο ισχυρισμό πως «θα αλλάξει τα πάντα», οι εταιρείες τεχνολογίας στις Ηνωμένες Πολιτείες συνέχιζαν να δρουν σε νομοθετικό κενό, απαρεμπόδιστες από οποιοδήποτε συνεκτικό κοινωνικό ή κανονιστικό όραμα. Στην Intel ο επικεφαλής σχεδίασης στρατηγικής του τμήματος «διαδικτύου των πραγμάτων» ανέφερε τα εξής σχετικά με τις ανησυχίες περί επιπτώσεων στο απόρρητο: «Κάτι που πιστεύουμε ακράδαντα είναι πως παρότι αφουγκραζόμαστε τις συζητήσεις όσον αφορά την πολιτική, δεν θέλουμε αυτή η πολιτική να σταθεί εμπόδιο στην τεχνολογική καινοτομία...»[20]

Την «πολιτική» και το «κοινωνικό συμβόλαιο» τα έχει υποκαταστήσει ο καπιταλισμός –σε όλο και περισσότερες περιπτώσεις ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός–, ο οποίος και διαμορφώνει το σκηνικό. Οι νέες αγορές συμπεριφορικής έκβασης και οι «στοχευμένες εφαρμογές» είναι πολυαναμενόμενες. Στη Microsoft ο διευθυντής της πλατφόρμας μηχανικής νοημοσύνης επιφορτισμένης με τη συγχώνευση και την ανάλυση δεδομένων από το «διαδίκτυο των πραγμάτων» σχολιάζει πως «Το ενδιαφέρον και ταυτόχρονα ανατριχιαστικό είναι το τι πρόκειται να συμβεί όταν όλοι, με τη συνοδεία των ανταγωνιστών τους, μπουν στο παιχνίδι των έξυπνων συσκευών: μια με-

γάλη δευτερεύουσα αγορά δεδομένων [...] μια δευτερεύουσα πηγή εσόδων». Αυτές οι αγορές, εξηγεί, είναι ακριβώς σαν «τις αγορές στοχευμένης διαφήμισης της Google και της Facebook».[21] Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και μια έκθεση της IBM: «Χάρη στο διαδίκτυο των πραγμάτων, το ενσώματο περιβάλλον μετατρέπεται σε συμμέτοχο μιας παγκόσμιας ψηφιακής αγοράς η οποία διαμορφώνεται σε πραγματικό χρόνο. Τα αμέτρητα είδη αγαθών γύρω μας θα ευρετηριάζονται, θα αναζητούνται και θα ανταλλάσσονται τόσο εύκολα όσο ένα οποιοδήποτε διαδικτυακό προϊόν. [...] Αυτό το ονομάζουμε "ρευστοποίηση του ενσώματου κόσμου"».[22]

Η ρητορική των «ψηφιακών καυσαερίων», η οποία αποτέλεσε πρελούδιο για την απαλλοτρίωση, μετενσαρκώνεται απεχθώς και στη δεύτερη φάση της οικειοποίησης όπου απαιτείται μια νέα ρητορική η οποία θα μπορεί να νομιμοποιήσει την ακάθεκτη δραστηριότητα της επιταγής της πρόγνωσης και ταυτόχρονα θα τραβά τα βλέμματα μακριά από αυτή. Αυτόν τον ρόλο επιτελεί ο νέος ευφημισμός «σκοτεινά δεδομένα». Για παράδειγμα, η Χάριετ Γκριν (Harriet Green) ηγήθηκε της επένδυσης των 3 δισ. δολαρίων της IBM στο «διαδίκτυο των πραγμάτων», ένα κονδύλι το οποίο αποσκοπούσε στην αναγωγή της εταιρείας σε βασική διεκδικήτρια του τίτλου της «Google της διάχυτης υπολογιστικής». Η Γκριν λέει πως η ψηφιακή πανεποπτεία παρακωλύεται από το γεγονός πως το μεγαλύτερο μέρος των δεδομένων που συλλέγεται από τις εταιρείες είναι «άναρχο», με αποτέλεσμα να είναι δύσκολο να κωδικοποιηθεί και να «πληροφοριοποιηθεί».[23] Οι πελάτες της IBM ταλανίζονται από το εξής ερώτημα: «Τι μπορούμε να κάνουμε με αυτά τα [άναρχα] δεδομένα για να γίνουμε πιο αποδοτικοί· για να δημιουργήσουμε νέα προϊόντα και υπηρεσίες τα οποία θα μπορούμε να πουλήσουμε ώστε να βελτιστοποιήσουμε το έργο μας· για να δημιουργήσουμε νέα πράγματα για πελάτες;»[24]

Τα άναρχα δεδομένα δεν μπορούν να συγχωνευτούν με τη ροή των νέων κυκλωμάτων στο αλισβερίσι των ρευστοποιημένων αγαθών. Είναι δύναμη τριβής. Η Γκριν καταλήγει σε έναν διακηρυκτικό όρο ο οποίος ονοματίζει το πρόβλημα και ταυτόχρονα δικαιολογεί τη λύση του: *σκοτεινά δεδομένα*. Το μήνυμα που είδαμε να σφυρηλατείται στον διαδικτυακό κόσμο *–αν δεν υφίστασαι στο σύστημα, δεν υπάρχεις–* ραφινάρεται σε αυτή τη νέα φάση της απαλλοτρίωσης. Επειδή ο μηχανισμός των διασυνδεδεμένων πραγμάτων προορίζεται να περιλαμβάνει *τα πάντα*, κάθε συμπεριφορά, πράγματος ή ανθρώ-

που η οποία διαφεύγει από αυτή την εκστρατεία καθολικής ένταξης είναι *σκοτεινή*: απειλητική, ανεξημέρωτη, ταραχοποιός, καταχθόνια και ανεξέλεγκτη. Αυτή η πεισματική επέκταση των σκοτεινών δεδομένων παρουσιάζεται ως ο εχθρός της IBM και των φιλοδοξιών του πελατολογίου της. Εδώ βλέπουμε να αντηχεί το έργο του ΜακΚέι, η αποφασιστικότητά του να γίνει κοινωνός των μυστικών των *αδέσμευτων ζώων* και των *απρόσιτων περιοχών*. Η τάση υπαγορεύει πως τίποτα δεν προσμετράται μέχρι να *αποδοθεί* ως συμπεριφορά, μέχρι να μεταφραστεί σε ηλεκτρονικές ροές δεδομένων και να έρθει στο φως ως παρατηρήσιμα δεδομένα. *Τα πάντα* πρέπει να φωταγωγηθούν προς καταμέτρηση και καθοδήγηση.

Κάπως έτσι η έννοια των «σκοτεινών δεδομένων» αποτελεί τα αντίστοιχα «ψηφιακά καυσαέρια» της διάχυτης υπολογιστικής. Παρέχει την ηθική, τεχνική, εμπορική και νομική τεκμηρίωση για ισχυρά συστήματα μηχανικής νοημοσύνης τα οποία μπορούν να συλλέξουν και να αναλύσουν συμπεριφορές και καταστάσεις οι οποίες ποτέ δεν προορίζονταν για τη δημόσια σφαίρα. Για εκείνους που επιδιώκουν τα κατασκοπευτικά έσοδα τα σκοτεινά δεδομένα εκπροσωπούν προσοδοφόρες και αναγκαίες επικράτειες στο μεταβλητό οικουμενικό παζλ που συντίθεται από την έντονη ροπή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού προς την κλίμακα, το φάσμα και τη δράση. Έτσι, η τεχνολογική κοινότητα παρουσιάζει τα σκοτεινά δεδομένα ως τον επαχθή «άγνωστο άγνωστο» ο οποίος απειλεί τις οικονομικές υποσχέσεις του «διαδικτύου των πραγμάτων».[25]

Επομένως, δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε γιατί η Γκριν απεικονίζει τη μηχανική νοημοσύνη –και ιδιαίτερα το ανθρωπομορφικό σύστημα τεχνητής νοημοσύνης της IBM ονόματι "Watson"– ως τον εχέγγυο σωτήρα ενός μηχανισμού που απειλείται από τη σπατάλη και την άγνοια. Στην IBM η μηχανική νοημοσύνη περιγράφεται ως «γνωσιακή υπολογιστική», πιθανότατα για να αποφευχθούν ανησυχαστικοί συνειρμοί που παραπέμπουν σε αινιγματικές δυνάμεις συναφείς με λέξεις όπως *μηχανή* και *τεχνητός*.

Η εταιρεία, υπό την ηγεσία της διευθύνουσας συμβούλου Τζίνι Ρομέτι (Ginni Rometty), έριξε τρομερό επενδυτικό βάρος στον "Watson", τον οποίο ανήγγειλε ως τον «εγκέφαλο του "διαδικτύου των πραγμάτων"». Το όραμα της Ρομέτι για την IBM είναι να κυριαρχήσει στις λειτουργίες μηχανικής μάθησης οι οποίες θα μεταφράζουν τα διάχυτα δεδομένα σε διάχυτη γνώση και δράση. «Η αρχική κουβέντα έχει να κάνει με το πόσα σκοτεινά δεδομένα έχεις στα οποία

μόνο ο Watson μπορεί να θέσει ερωτήματα», λέει η Γκριν. «Γνωρίζουμε τον όγκο των δεδομένων που δημιουργούνται ημερησίως – τα περισσότερα από τα οποία πηγαίνουν χαμένα χωρίς να αξιοποιούνται. Αυτά τα επονομαζόμενα σκοτεινά δεδομένα μάς παρέχουν μια πρωτοφανή ευκαιρία [...] τη δυνατότητα χρήσης αισθητήρων ώστε τα πάντα στον κόσμο να μεταμορφώνονται σε υπολογιστές· οι φακοί επαφής σου, η νοσοκομειακή σου κλίνη, οι σιδηροδρομικές ράγες».[26] Το μήνυμα είναι πως τα νέα όργανα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού θα μετατρέψουν τη δραστηριότητα και τις περιστάσεις του κόσμου σε ροές συμπεριφορικών δεδομένων. Η ύπαρξη κάθε ανηγμένης μικροπληροφορίας απεγκλωβίζεται από τον κοινωνικό κλοιό και σταματά να βαρύνεται ανούσια από τον ηθικό διαλογισμό, την πολιτική, τις κοινωνικές σταθερές, τα δικαιώματα, τις αξίες, τις σχέσεις, τα συναισθήματα, το περιβάλλον και τις συνθήκες. Το σώμα είναι απλώς ένα σύνολο συντεταγμένων στον χρόνο και στον χώρο όπου η αίσθηση και η δράση μεταφράζονται σε δεδομένα. Όλα τα πράγματα, έμψυχα και άψυχα, μοιράζονται το ίδιο υπαρξιακό στάτους σε αυτό το πολυσχιδές κατασκεύασμα, και καθένα από αυτά αναγεννιέται ως ένα πραγματιστικό, μετρήσιμο, ευρετηριοποιήσιμο, περιηγήσιμο και αναζητήσιμο «αυτό».

Από την ευρύτερη οπτική γωνία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και των οικονομικών επιταγών του ο κόσμος, ο εαυτός μας και το σώμα μας απλουστεύονται στο αμετάβλητο στάτους των *αντικειμένων* και απορροφούνται από το κυκλοφορικό σύστημα αυτής της τιτάνιας νέας θεώρησης των αγορών. Το πλυντήριό του, το γκάζι του αυτοκινήτου της, η εντερική σου χλωρίδα χάνουν την υπαρξιακή τους μορφολογία, καταλήγουν ισοπεδωμένα, μονοδιάστατα και εξισωμένα ως πληροφοριακά αγαθά που μπορούν να διαιρεθούν, να ανασυσταθούν, να ευρετηριοποιηθούν, να φυλλομετρηθούν, να παραποιηθούν, να αναλυθούν, να συσσωματωθούν, να προβλεφθούν, να εμπορευματοποιηθούν, να πωληθούν και να αγοραστούν: παντού, πάντα.

Η κοσμοθεωρία που έχουν καλλιεργήσει επιστήμονες όπως ο Παραντίσο και ηγέτες του επιχειρηματικού κόσμου όπως η Γκριν έχει αρχίσει να εφαρμόζεται επισταμένως σε πολλά μέτωπα όπου η ψηφιακή πανεποπτεία καλωσορίζεται με ενθουσιασμό ως συνταγή βεβαιότητας στην υπηρεσία του βέβαιου κέρδους. Στις επόμενες σελίδες θα έχουμε την ευκαιρία να δούμε αυτή την κοσμοθεωρία εν δράσει σε έναν επιχειρηματικό τομέα ο οποίος απέχει από εκείνο των πρωτοπόρων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: στις ασφάλειες αυτο-

κινήτων. Η εξόρυξη και η πρόγνωση καθίστανται σημεία αναφοράς μιας νέας φιλοσοφίας συσσώρευσης, με τους ασφαλιστές και τους συμβούλους τους να σκαριφούν την προσέγγισή τους στα κατασκοπευτικά έσοδα. Παρατηρώντας τα σχέδια και τις πρακτικές αυτών των νέων παραγόντων της αγοράς, γινόμαστε μάρτυρες της αποφασιστικότητας με την οποία επιδιώκουν τη θεσμοθέτηση των οικονομιών φάσματος και δράσης, καθώς και της στροφής προς έναν σκοτεινό νέο κόσμο όπου τα αυτόματα και προσεκτικά στοχευμένα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης προσδιορίζονται ως οδός προς τα κέρδη.

V. Βεβαιότητα κέρδους

Στο Κεφάλαιο 3 γνωρίσαμε τον Χαλ Βάριαν της Google· τώρα μας δείχνει για άλλη μια φορά τον δρόμο, αποκαλύπτοντας τη σημασία και τις ιδιαίτερες απαιτήσεις της επιταγής της πρόγνωσης. Ας θυμηθούμε πως ο Βάριαν προσδιόρισε τέσσερις νέες «χρήσεις» της μεσολάβησης των υπολογιστών στις συναλλαγές.[27] Η πρώτη από αυτές ήταν «η εξόρυξη δεδομένων και η ανάλυσή τους», από την οποία καταλήξαμε στην επιταγή της εξόρυξης ως ενός από τους θεμελιώδεις μηχανισμούς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Ο Βάριαν λέει πως με τον καιρό οι άλλες τρεις νέες χρήσεις –«οι νέες συμβατικές μορφές που προκύπτουν από τον βελτιωμένο έλεγχο», «η προσαρμογή και η εξατομίκευση» και «ο διαρκής πειραματισμός»– θα γίνουν σημαντικότερες από την πρώτη.[28] Η ώρα λοιπόν έφτασε.

«Επειδή σήμερα οι συναλλαγές γίνονται με τη μεσολάβηση υπολογιστή, μπορούμε και συντάσσουμε συμβάσεις με βάση συμπεριφορές τις οποίες μέχρι πρότινος ήταν αδύνατο να παρατηρήσουμε», λέει ο Βάριαν. «Αυτό επιτρέπει συναλλαγές οι οποίες πολύ απλά έως τώρα ήταν ανέφικτες». Ο Βάριαν επιστρατεύει το παράδειγμα των «συστημάτων παρακολούθησης οχημάτων», αντιλαμβανόμενος την ενδεικτική του ισχύ. Λέει πως «τώρα είναι πολύ ευκολότερο», αν κάποιος σταματήσει να καταβάλλει τις μηνιαίες δόσεις του αυτοκινήτου του, «να δώσεις μια απλή εντολή στο σύστημα παρακολούθησης του οχήματος ώστε να μην επιτρέψει την εκκίνησή του και να εκπέμψει την τοποθεσία από όπου αυτό μπορεί να περισυλλεχθεί».[29] Ο Βάριαν σημειώνει πως οι ασφαλιστικές εταιρείες βασίζονται σε αυτά τα συστήματα παρακολούθησης για να γνωρίζουν αν οι οδηγοί τηρούν τους κανόνες ασφαλείας και να αποφασίσουν για το αν θα δια-

τηρήσουν ένα συμβόλαιο, αν θα αυξήσουν την τιμή των ασφαλιστρων ή αν θα ικανοποιήσουν μια αίτηση αποζημίωσης.

Οι νέες χρήσεις της μεσολάβησης των υπολογιστών στη σφαίρα της ασφάλισης βασίζονται εξ ολοκλήρου σε συσκευές που προϋποθέτουν σύνδεση στο διαδίκτυο, συσκευές που γνωρίζουν και δρουν. Μάλιστα, αυτές οι νέες χρήσεις είναι αδιανόητες χωρίς τα υλικά μέσα των αρχιτεκτονικών εξόρυξης και υλοποίησης οι οποίες είναι εγκατεστημένες και έχουν διαποτίσει τον πραγματικό κόσμο. Για παράδειγμα, το σύστημα παρακολούθησης οχημάτων που συνιστά ο Βάριαν παρέχει οικονομίες τόσο φάσματος όσο *και* δράσης. Γνωρίζει *και* παρεμβαίνει σε πρώτο χρόνο, παρακολουθώντας δεδομένα *και* δρώντας βάσει προγραμματισμένων οδηγιών για να σβήσει τη μηχανή του αυτοκινήτου, επιτρέποντας έτσι στον υπάλληλο να εντοπίσει το ακινητοποιημένο όχημα και να το αφαιρέσει από τον κατατροπωμένο οδηγό του.

Καθώς η επιταγή της πρόγνωσης έλκει τις δραστηριότητες εφοδιασμού στον πραγματικό κόσμο, εταιρείες προϊόντων και υπηρεσιών οι οποίες εδράζονται σε τομείς πολύ μακριά από εκείνους της Σίλικον Βάλεϊ σαγηνεύονται και αυτές από τις προοπτικές των κατασκοπευτικών εσόδων. Παραδείγματος χάρη, ο διευθύνων σύμβουλος της Allstate Insurance θέλει η εταιρεία του να μοιάσει στην Google: «Είναι πολλοί αυτοί που αξιοποιούν τα δεδομένα τους ώστε να τους αποφέρουν κέρδη. Μπαίνεις στο Google και όλα φαίνεται να είναι δωρεάν. Δεν είναι. Τους δίνεις πληροφορίες και αυτοί τις πωλούν. Το ερώτημα είναι αν θα μπορούσαμε, αν θα ήταν συνετό, να πουλήσουμε κι εμείς σε άλλους τις πληροφορίες που συλλέγουμε από ανθρώπους καθώς εκείνοι οδηγούν προκειμένου να αποκτήσουμε μια έξτρα πηγή κερδών... Πρόκειται για ένα παιχνίδι με μακροπρόθεσμες προοπτικές».[30] Οι εταιρείες ασφάλισης αυτοκινήτων φαίνεται να είναι εξαιρετικά πρόθυμες να εφαρμόσουν το όραμα του Βάριαν και την τηλεματική του ΜακΚέι. Προφανώς, η διεκδίκηση του αυτοκινήτου σου αντικατοπτρίζει τη γρανιτένια θέληση με την οποία μικρές και μεγάλες εταιρείες επιδιώκουν το συμπεριφορικό πλεόνασμα.

Οι εταιρείες ασφάλισης αυτοκινήτων γνωρίζουν εδώ και καιρό πως ο ασφαλιστικός κίνδυνος σχετίζεται άμεσα με τη συμπεριφορά και την προσωπικότητα του οδηγού, όμως δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα για αυτό.[31] Πλέον, τα απομακρυσμένα αισθητηριακά συστήματα παρακολούθησης της σύγχρονης τηλεματικής παρέχουν διαρκή ροή δεδομένων σχετικά με τη θέση μας, τον προορισμό μας, τις λε-

πτομέρειες της οδηγικής μας συμπεριφοράς και την κατάσταση του οχήματός μας. Επιπλέον, οι τηλεματικές εφαρμογές μπορούν να υπολογίσουν πώς αισθανόμαστε και τι λέμε αφομοιώνοντας πληροφορίες από το ταμπλό του αυτοκινήτου και από τα smartphone.

Οι εταιρείες ασφάλισης αυτοκινήτων περιστοιχίζονται από συμβούλους και επίδοξους τεχνολογικούς συνεργάτες οι οποίοι εισηγούνται στρατηγικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού υποσχόμενες ένα νέο κεφάλαιο εμπορικής επιτυχίας. «Η αβεβαιότητα θα ελαττωθεί σε μεγάλο βαθμό», δηλώνει μια έκθεση της McKinsey για το μέλλον της βιομηχανίας των ασφαλειών. «Αυτό οδηγεί σε αναχώρηση από το μοντέλο της αλληλασφάλισης και εστίαση στην πρόβλεψη και στη διαχείριση των επιμέρους ατομικών κινδύνων, όχι των συλλογικών».[32] Μια έκθεση του Κέντρου Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών Deloitte συμβουλεύει «ελαχιστοποίηση κινδύνου» –ένας ευφημισμός για τα εγγυημένα αποτελέσματα– μέσα από την παρακολούθηση και την επιβολή κανόνων συμπεριφοράς ασφαλιζομένου σε πραγματικό χρόνο, μια τακτική η οποία είναι γνωστή ως «αξιολόγηση κινδύνου βάσει συμπεριφορικών δεδομένων». Το Deloitte ενημερώνει πως «οι ασφαλιστικές εταιρείες μπορούν να παρακολουθούν απευθείας τη συμπεριφορά των ασφαλισμένων καταγράφοντας ώρες, τοποθεσίες και οδικές συνθήκες εν ώρα οδήγησης, παρατηρώντας ταυτόχρονα αν οι οδηγοί επιταχύνουν απότομα, αν οδηγούν με υψηλή ή και υπερβολική ταχύτητα, αν φρενάρουν απότομα, αν παίρνουν στροφές με μεγάλη ταχύτητα κι αν χρησιμοποιούν το φλας».[33] Η τηλεματική γεννά μια διαρκή ροή δεδομένων με αποτέλεσμα το συμπεριφορικό πλεόνασμα σε πραγματικό χρόνο να μπορεί να αντικαταστήσει παραδοσιακούς «έμμεσους δείκτες» –όπως τα δημογραφικά δεδομένα– οι οποίοι χρησιμοποιούνταν για τον υπολογισμό του κινδύνου στο παρελθόν. Αυτό σημαίνει πως το πλεόνασμα πρέπει να είναι άφθονο (οικονομίες κλίμακας) και πολυποίκιλο (οικονομίες φάσματος) τόσο σε έκταση όσο και σε βάθος.

Ακόμη και μικρότερες ασφαλιστικές οι οποίες δεν έχουν τη δυνατότητα επένδυσης υπέρογκων κεφαλαίων στην τηλεματική υποδομή ενημερώνονται πως μπορούν να πετύχουν τους περισσότερους από αυτούς τους στόχους χρησιμοποιώντας μια εφαρμογή smartphone, παρακάμπτοντας έτσι τον δαπανηρό τεχνικό εξοπλισμό και τα έξοδα μετάδοσης δεδομένων: «Μπορούν να ωφεληθούν και αυτές οι ασφαλιστικές, καθώς η κινητή εφαρμογή συλλέγει από πρώτο χέρι δεδομένα σχετικά με την ιδιοσυγκρασία και τη συμπεριφορά του οδη-

γού που φέρει το smartphone [...] αποφέροντας μια σφαιρική αποτίμηση της επικείμενης ανάληψης κινδύνου...»[34]

Με τη βεβαιότητα να αντικαθιστά την αβεβαιότητα, ασφάλιστρα τα οποία κάποτε υποδήλωναν την αναγκαία ρευστότητα έκβασης της καθημερινής ζωής πλέον είναι δυνατόν να αυξομειωθούν σε μιλισεκόντ, έπειτα από συστάσεις βασισμένες στο πόσο γρήγορα οδηγείς στον δρόμο για τη δουλειά όταν έχει προηγηθεί ένα απροσδόκητα αγχωτικό πρωινό με το άρρωστο παιδί σου ή στο αν κάνεις σούζες στο πάρκινγκ πίσω από το σούπερ μάρκετ. «Γνωρίζουμε πως οι δεκαεξάχρονοι οδηγοί είναι εξαιρετικά επιρρεπείς σε ατυχήματα [...] αλλά δεν είναι όλοι οι δεκαεξάχρονοι κακοί οδηγοί», σχολιάζει ένας ειδικός τηλεματικής που απασχολείται στη βιομηχανία των ασφαλειών. Οι αξιολογήσεις οι οποίες βασίζονται στην πραγματική συμπεριφορά αποτελούν «μεγάλο ατού για την αρμόζουσα προσαρμογή της τιμής».[35] Αυτού του είδους η βεβαιότητα σημαίνει πως ασφαλιστικές συμβάσεις οι οποίες είναι σχεδιασμένες να μετριάζουν τον κίνδυνο πλέον παραχωρούν τη θέση τους σε μηχανικές διαδικασίες οι οποίες αποκρίνονται «σχεδόν ακαριαία» σε μικροαποκλίσεις από τις προβλεπόμενες συμπεριφορικές παραμέτρους με αποτέλεσμα ο κίνδυνος να ελαττώνεται σημαντικά ή και να εξαλείφεται.[36]

Προορισμός των τηλεματικών δυνατοτήτων δεν είναι απλώς να γνωρίζουν, αλλά και να δρουν (οικονομίες δράσης). Σφυρηλατούν. Έχουν νεύρο. Επιβάλλουν. Η αξιολόγηση κινδύνου βάσει συμπεριφορικών δεδομένων υπόσχεται ελάττωση του κινδύνου μέσω μηχανικών διαδικασιών σχεδιασμένων να τροποποιούν τη συμπεριφορά και να την κατευθύνουν προς τη μεγιστοποίηση των κερδών. Το συμπεριφορικό πλεόνασμα χρησιμοποιείται για την έγκριση ποινών –αύξηση ασφαλίστρων σε πραγματικό χρόνο, οικονομικές κυρώσεις, επιβολή χρονικών ορίων στην κυκλοφορία και αδρανοποίηση της μηχανής– ή για την επιβράβευση του οδηγού με εκπτώσεις στα ασφάλιστρα, με κουπόνια και με χρυσά αστέρια τα οποία μπορούν να εξαργυρωθούν για μελλοντικά οφέλη. Η AT Kearney, εταιρεία παροχής επιχειρηματικών συμβουλών, προσδοκά πως «σχέσεις εμπλουτισμένες με το διαδίκτυο των πραγμάτων» θα ενέχονται «περισσότερο ολιστικά» με τους πελάτες «και θα επιδρούν στη συμπεριφορά τους».[37]

Το ανάλαφρο σχόλιο του Βάριαν πως «είναι πολύ ευκολότερο» να δώσεις εντολή σε ένα σύστημα παρακολούθησης οχήματος ώστε να καθηλώσει ένα αυτοκίνητο όταν έχει αργήσει η πληρωμή της δό-

σης δεν είναι ρητορική υπερβολή. Για παράδειγμα, η Spireon, μια εταιρεία η οποία αυτοπροσδιορίζεται ως «η μεγαλύτερη της δευτερογενούς αγοράς τηλεματικής οχημάτων», ειδικεύεται στον εντοπισμό και στην παρακολούθηση οχημάτων και οδηγών για μεγάλο εύρος πελατών όπως δανειστές, ασφαλιστές και ιδιοκτήτες στόλων μεταφορικών μέσων προσφέροντας ένα σύστημα παρόμοιο με εκείνο του οράματος του Βάριαν.[38] Το «Σύστημα Διαχείρισης Ασφαλειών Loan-Plus» προωθεί ειδοποιήσεις σε οδηγούς που έχουν καθυστερήσει την πληρωμή τους, καθηλώνει εξ αποστάσεως το όχημα όταν η παράβαση έχει υπερβεί μια προκαθορισμένη χρονική διάρκεια και εντοπίζει το όχημα ώστε να μπορέσει να το παρακρατήσει ο υπάλληλος.

Η τηλεματική αναγγέλλει ένα νέο κεφάλαιο στον συμπεριφορικό έλεγχο. Πλέον η ασφαλιστική εταιρεία μπορεί να ορίσει συγκεκριμένες παραμέτρους οδηγικής συμπεριφοράς· αυτές οι παράμετροι έχουν να κάνουν με το αν φοράς ζώνη ασφαλείας, με την ταχύτητα οδήγησης, με το πόση ώρα αφήνεις τη μηχανή αναμμένη χωρίς να κινείσαι, με το φρενάρισμα και την πλοήγηση σε στροφές, με τις απότομες επιταχύνσεις και τα φρεναρίσματα, με τις πάρα πολλές ώρες στον δρόμο, με τη μετακίνηση μεταξύ πολιτειών και με την είσοδο σε περιοχές με όριο ταχύτητας.[39] Έπειτα αυτές μεταφράζονται σε αλγόριθμους οι οποίοι διαρκώς παρακολουθούν, αξιολογούν και κατατάσσουν τον οδηγό – υπολογισμοί που μετουσιώνονται σε προσαρμογές ασφαλίστρων σε πραγματικό χρόνο.

Σύμφωνα με μια ευρεσιτεχνία του κορυφαίου σχεδιαστή στρατηγικής της Spireon, οι ασφαλιστές μπορούν να απαλείψουν την αβεβαιότητα τροποποιώντας τη συμπεριφορά.[40] Για να συμβεί αυτό πρέπει να υπάρχει διαρκής βελτιστοποίηση των ασφαλίστρων η οποία θα βασίζεται στον βαθμό στον οποίο ο οδηγός συμμορφώνεται με τις συμπεριφορικές παραμέτρους που έχει ορίσει ο ασφαλιστής. Το σύστημα μεταφράζει τα συμπεριφορικά δεδομένα σε εξουσία, αποδίδοντας πόντους ή επιβάλλοντας ποινές στους οδηγούς. Επίσης, το πλεόνασμα μεταφράζεται σε προϊόντα πρόγνωσης προς πώληση σε διαφημιζόμενες εταιρείες. Το σύστημα υπολογίζει «συμπεριφορικούς δείκτες/γνωρίσματα» στα οποία μπορούν να στοχεύσουν οι διαφημιζόμενες εταιρείες, στέλνοντας διαφημίσεις απευθείας στο τηλέφωνο του οδηγού. Μια δεύτερη ευρεσιτεχνία περιγράφει ακόμη σαφέστερα τις αφορμές επιβολής κυρώσεων.[41] Αναγνωρίζει ένα φάσμα αλγόριθμων οι οποίοι θέτουν σε κίνηση ποινές όταν παραβιάζονται οι παράμετροι του συστήματος: «αλγόριθμος παραβίασης», «αλγόριθ-

μος περιορισμού κυκλοφορίας», «αλγόριθμος παρακολούθησης», «αλγόριθμος τήρησης παραμέτρων», «αλγόριθμος πίστωσης».

Οι σύμβουλοι επιχειρήσεων προτρέπουν ομόφωνα όλους τους πελάτες τους στον ασφαλιστικό τομέα να μπουν στην αρένα της παρακολούθησης. Η AT Kearney αναγνωρίζει πως το «συνδεδεμένο αυτοκίνητο» αποτελεί ένα δοκιμαστικό πεδίο για αυτό που έπεται: «Εντέλει, η πραγματική αξία του διαδικτύου των πραγμάτων εξαρτάται από τους πελάτες οι οποίοι, βάσει συστάσεων από τα *πράγματά* τους, προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους και το προφίλ από όπου απορρέει ο ασφαλιστικός κίνδυνος».[42] Οι ασφάλειες ζωής αποτελούν άλλο έναν στόχο: «Τα προσαρτώμενα επιταχύμετρα» μπορούν «να βελτιώσουν την ανιχνευσιμότητα της τήρησης» του ενδεδειγμένου προγράμματος άσκησης και οι «αισθητήρες πέψης» μπορούν να παρακολουθήσουν τη συμμόρφωση με τα διατροφικά προγράμματα και τη λήψη αγωγής, «προσφέροντας περισσότερο ρεαλιστικά αποτελέσματα και μεγαλύτερο επίπεδο λεπτομέρειας από τις μηνιαίες εκτελέσεις συνταγών».[43]

Σύμφωνα με δεδομένα σφυγμομέτρησης του ίδιου του Deloitte, οι περισσότεροι καταναλωτές απορρίπτουν την τηλεματική για λόγους απορρήτου και αντιμετωπίζουν με καχυποψία εταιρείες οι οποίες θέλουν να παρακολουθούν τη συμπεριφορά τους. Οι σύμβουλοι ενημερώνουν πως αυτή η απροθυμία μπορεί να ξεπεραστεί με την παροχή «ικανής» εξοικονόμησης κόστους ώστε οι άνθρωποι να είναι διατεθειμένοι «να παραχωρήσουν το απόρρητό τους ως αντάλλαγμα» παρά τις όποιες «αναστολές εξακολουθούν να έχουν...». Αν τα οικονομικά κίνητρα δεν φέρουν αποτέλεσμα, συνιστάται στους ασφαλιστές να παρουσιάζουν τη συμπεριφορική παρακολούθηση ως «διασκεδαστική, ομαδική και ανταγωνιστική δραστηριότητα», η οποία «προσφέρει ικανοποίηση» επιβραβεύοντας τους οδηγούς που βελτιώνουν τις παλιότερες επιδόσεις τους «συγκρίνοντάς τους και με το ευρύτερο σύνολο των ασφαλισμένων».[44] Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, γνωστής ως «παιχνιδοποίηση», οι οδηγοί προτρέπονται να συμμετέχουν σε «διαγωνισμούς οδηγικής απόδοσης» και σε «δοκιμασίες με την προοπτική επάθλων».[45]

Αν τίποτε από τα παραπάνω δεν φέρει αποτέλεσμα, συνιστάται στους ασφαλιστές να προκαλούν στους πελάτες τους μια αίσθηση αναπόφευκτου και αδυναμίας αντίδρασης. Το Deloitte συμβουλεύει τις εταιρείες να εστιάζουν «στην πλειάδα άλλων τεχνολογιών που ήδη υφίστανται και παρακολουθούν την οδήγηση» και στο ότι «η βελ-

τιωμένη παρακολούθηση και/ή οι υπηρεσίες γεωεντοπισμού, καλώς ή κακώς, είναι αναπόσπαστο κομμάτι του κόσμου στον οποίο ζούμε σήμερα».[46]

Η αξιολόγηση κινδύνου βάσει συμπεριφορικών δεδομένων προσφέρει στις εταιρείες ασφάλισης αυτοκινήτων εξοικονόμηση και αποδοτικότητα κόστους· εντούτοις, δεν είναι αυτά ο απώτερος σκοπός μιας αναζωογονημένης ασφαλιστικής βιομηχανίας. Η αναλυτική επιστήμη που παράγει τη στοχευμένη διαφήμιση στον διαδικτυακό κόσμο αναδιαμορφώνεται για χρήση στον πραγματικό, θέτοντας τις βάσεις για νέες αγορές συμπεριφορικής έκβασης όπου οι προβλέψεις επί της συμπεριφοράς των πελατών πωλούνται και αγοράζονται. Αυτό είναι το πραγματικό επίκεντρο της κούρσας για τα κατασκοπευτικά έσοδα. Για παράδειγμα, στέλεχος του παρόχου υπηρεσιών υπολογιστικού νέφους Covisint συμβουλεύει τους πελάτες οι οποίοι σκοπεύουν να «εκμεταλλευτούν την ευκαιρία» της τηλεματικής οχημάτων να αντιπαρέλθουν τις στοχευμένες διαφημίσεις και να εστιάσουν στις «στοχευμένες εφαρμογές». Αυτές δεν είναι διαφημίσεις σε μια οθόνη, αλλά πραγματικές εμπειρίες οι οποίες λαμβάνουν υπόσταση από τις ίδιες τεχνικές δυνατότητες που καθιστούν εφικτή τη στοχευμένη διαφήμιση· είναι σχεδιασμένες ώστε να σε προσελκύουν σε πραγματικά μέρη με στόχο την κερδοφορία τρίτων. Αυτό οδηγεί στην πώληση δεδομένων οδήγησης σε τρίτα μέρη τα οποία θα συναγάγουν το πού είσαι, πού πας και τι θέλεις: «Γνωρίζουν ποια εστιατόρια σου αρέσουν επειδή πηγαίνεις εκεί με το αυτοκίνητό σου, έτσι μπορούν να σου προτείνουν κάποια την ώρα που οδηγείς κι εκείνα τους πληρώνουν...»[47]

Η αντίληψη περί συμπεριφορικού πλεονάσματος είναι αυτή της πρώτης ύλης για προϊόντα τα οποία οικοδομούν το «συνεργατικό/συμβιωτικό μάρκετινγκ» με άλλες υπηρεσίες όπως «η οδική βοήθεια, τα συνεργεία, τα πλυντήρια, τα εστιατόρια, τα εμπορικά καταστήματα...».[48] Στη McKinsey οι σύμβουλοι συστήνουν κάτι παρόμοιο· πληροφορούν τους ασφαλιστές πως το «διαδίκτυο των πραγμάτων» επιτρέπει την επέκτασή τους σε «παντελώς νέες επικράτειες», όπως στις «αγορές δεδομένων». Το πλεόνασμα σε δεδομένα υγείας μπορεί να «αξιοποιηθεί χρηματικά», λέει το Deloitte, παρέχοντας «συναφείς συστάσεις για γιατρούς». Η εταιρεία συμβουλεύει τους πελάτες της, ειδικά εκείνους που δεν είναι εύκολο να επιτύχουν κλίμακα σε επίπεδο τηλεματικής, να συνάψουν συνεργασίες με «εταιρείες του ψηφιακού τομέα».[49] Πρότυπο τέτοιας συνεργασίας είναι η συμφωνία μεταξύ IBM και General Motors, η οποία έκλεισε το 2016 ανακοινώνοντας

τη δημιουργία του OnStar Go, της «πρώτης πλατφόρμας γνωσιακής αυτοκίνησης» στην αυτοκινητοβιομηχανία. Η Dell και η Microsoft έχουν λανσάρει ασφαλιστικούς «καταλύτες» οι οποίοι χρησιμοποιούν το «διαδίκτυο των πραγμάτων». Η Dell παρέχει εξοπλισμό, λογισμικό, ανάλυση και άλλες υπηρεσίες σε ασφαλιστές προκειμένου να «προβλέπουν τον κίνδυνο με μεγαλύτερη ακρίβεια και να λαμβάνουν προληπτικά μέτρα». Η δε Microsoft συμπράττει με την American Family Insurance για την ανάπτυξη νεοφυών εταιρειών που θα εστιάζουν στον οικιακό αυτοματισμό.[50]

Κάποτε οι εταιρείες δεδομένων θεωρούνταν απλοί «προμηθευτές», αλλά πιθανότατα οι εταιρείες αυτοκίνησης θα καταλήξουν εκείνες προμηθευτές για τους κολοσσούς των δεδομένων. «Η Google προσπαθεί να συνοδεύει τους ανθρώπους κατά τη διάρκεια της μέρας τους, ώστε να παράγει δεδομένα τα οποία χρησιμοποιεί για οικονομικό όφελος», παραδέχεται ο διευθύνων σύμβουλος της Daimler. «Σε αυτό το σημείο η σύγκρουση μαζί της φαίνεται προδιαγεγραμμένη».[51] Η Google και η Amazon ήδη διασταυρώνουν τα ξίφη τους για το ταμπλό του αυτοκινήτου σου, όπου τα συστήματά τους φιλοδοξούν να ελέγχουν όλες τις επικοινωνίες και τις εφαρμογές. Η τηλεμετρία και τα σχετικά δεδομένα βρίσκονται απλώς ένα βήμα παραπέρα. Η Google ήδη προσφέρει στους δημιουργούς εφαρμογών ένα «κλιμακούμενο τηλεμετρικό σύστημα γεωεντοπισμού» το οποίο θα κάνει χρήση του Google Maps και των δυνατοτήτων υπολογιστικού νέφους. Το 2016 η Google France ανακοίνωσε το ενδιαφέρον της για συνεργασίες με ασφαλιστικές εταιρείες «με στόχο τη δημιουργία συνδυασμών προϊόντων τα οποία θα παντρεύουν την ασφάλιση με την τεχνολογία και τον τεχνικό εξοπλισμό». Το ίδιο έτος έκθεση των συμβούλων της Cap Gemini έδειξε πως το 40% των ασφαλιστών βλέπει την Google «ως δυνάμει ανταγωνίστρια και απειλή εξαιτίας της βαρύτητας του ονόματός της και της ικανότητάς της στη διαχείριση δεδομένων πελατών».[52]

VI. Υλοποίηση της μη σύμβασης

Τα παραδείγματα που αναφέραμε, συνηθισμένα πλέον στον κόσμο της ασφάλισης των αυτοκινήτων, αποτελούν εκπληκτική πηγή διδαγμάτων. Οι οδηγοί πείθονται, παρακινούνται, δελεάζονται ή εξαναγκάζονται στην αποδοχή ενός quid pro quo το οποίο συναρτά την

τιμολόγηση με την επέκταση της αρχιτεκτονικής εξόρυξης και υλοποίησης στον πραγματικό κόσμο στοχεύοντας σε νέες ροές συμπεριφορικού πλεονάσματος (οικονομίες φάσματος). Τα συμπεριφορικά δεδομένα τα οποία εξάγονται από την αλληλεπίδραση των οδηγών με το όχημα υπόκεινται σε επεξεργασία και ρέουν προς δύο κατευθύνσεις. Σε πρώτη φάση επιστρέφουν στους οδηγούς, επιτελώντας ενέργειες προκειμένου να αναχαιτίσουν και να τροποποιήσουν τη συμπεριφορά, πολλαπλασιάζοντας τη βεβαιότητα και κατά συνέπεια την κερδοφορία των προβλέψεων (οικονομίες δράσης). Σε δεύτερη φάση τα προϊόντα πρόγνωσης που κατατάσσουν και ταξινομούν την οδηγική συμπεριφορά ρέουν προς νεοσυσταθείσες αγορές συμπεριφορικής έκβασης στους κόλπους των οποίων τρίτα μέρη ποντάρουν στο τι θα κάνουν οι οδηγοί τώρα και στο μέλλον – το εγγύς και το απώτερο: Θα διατηρήσουν τον δείκτη ασφαλείας τους υψηλό; Θα είναι η οδήγησή τους σύμφωνη με τους κανόνες μας; Μήπως αυτός ο κύριος οδηγεί σαν γυναίκα; Αυτά τα στοιχήματα μεταφράζονται σε τιμολόγηση, σε δομές παροχής κινήτρων και σε καθεστώτα παρακολούθησης και εξακρίβωσης της συμμόρφωσης. Και στις δύο δραστηριότητες *το πλεόνασμα που εξάγεται από την αλληλεπίδραση των οδηγών με το όχημα επαναπροσδιορίζεται ως μέσο τροποποίησης και εξώθησης της συμπεριφοράς των οδηγών για την επίτευξη εγγυημένων αποτελεσμάτων.* Κατά τα διδάγματα του ΜακΚέι, τα περισσότερα από τα παραπάνω συμβαίνουν χωρίς την επίγνωση των οδηγών και ενώ αυτοί πιστεύουν πως είναι ελεύθεροι.

Εδώ όλη η δράση εγγυοδοτείται από τις διακηρύξεις της Google. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Βάριαν, «Επειδή σήμερα οι συναλλαγές γίνονται με τη μεσολάβηση υπολογιστή, *μπορούμε* και *συντάσσουμε* συμβάσεις με βάση συμπεριφορές τις οποίες μέχρι πρότινος *ήταν αδύνατο να παρατηρήσουμε*. Αυτό επιτρέπει συναλλαγές οι οποίες απλούστατα *έως τώρα ήταν ανέφικτες*».[53] Όταν ο Βάριαν λέει «μπορούμε» αναφέρεται σε εκείνους που έχουν αποκλειστική πρόσβαση στο κείμενο σκιά στο οποίο διοχετεύονται τα συμπεριφορικά δεδομένα. Η συμπεριφορά μας, κάτω από το μικροσκόπιο της Google πια, ανακηρύσσεται ως ελεύθερη βορά, αντικείμενο προς οικειοποίηση, χρήση και κερδοφορία κατά την κρίση των νέων της ιδιοκτητών. Ως εκ τούτου, έχουμε να κάνουμε με «νέες συμβατικές μορφές» οι οποίες μας κρατούν αιχμάλωτους με τρόπους οι οποίοι δεν θα ήταν εφικτοί αν δεν είχε προηγηθεί η αρχική διακήρυξη απαλλοτρίωσης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Ο Βάριαν αντιλαμβανόταν πως οι κλάδοι της τηλεματικής οχημάτων αντανακλούν με σαφήνεια αυτό το νέο κεφάλαιο στην οικονομία, και τούτο φαίνεται από τα λεγόμενά του: «Τώρα είναι πολύ ευκολότερο να δώσεις μια απλή εντολή στο σύστημα παρακολούθησης του οχήματος ώστε να μην επιτρέψει την εκκίνησή του και να εκπέμψει την τοποθεσία από όπου αυτό μπορεί να περισυλλεχθεί».[54] Βαρετό. Αλλά μια στιγμή. «Πολύ ευκολότερο» για ποιον; Πολύ ευκολότερο, βεβαίως, για εκείνους που περιλαμβάνει το «μπορούμε», εκείνους που πλέον παρατηρούν αυτά που πριν από την έλευση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ήταν αδύνατο να παρατηρηθούν και δρουν με τρόπο που, πριν από την έλευση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, ήταν ανέφικτος. Η ελαφρά τη καρδία, απλοϊκή διατύπωση του Βάριαν μοιάζει με νανούρισμα που κάνει τις παρατηρήσεις του να ακούγονται κοινότοπες – τόσο πεζές που δεν χρειάζονται καν σχολιασμό. Ωστόσο, τι συμβαίνει στον οδηγό στο σενάριο που περιέγραψε ο Βάριαν; Τι συμβαίνει αν στο αυτοκίνητο υπάρχει παιδί; Ή αν μαίνεται χιονοθύελλα. Ή αν το αυτοκίνητο βρίσκεται καθ' οδόν προς τον σταθμό του τρένου; Ή αν ο οδηγός κατευθύνεται προς τον παιδικό σταθμό στο κέντρο για να αφήσει το μωρό του πριν πάει στη δουλειά; Ή αν η μητέρα του είναι σε μηχανική υποστήριξη και το νοσοκομείο απέχει ακόμη χιλιόμετρα; Ή αν ο γιος της περιμένει έξω από το σχολείο;

Πριν από σχετικά λίγα χρόνια οι μπανάλ εξαγγελίες του Βάριαν θα θεωρούνταν συστατικά ενός εφιαλτικού αφηγήματος. Το 1967, στο βιβλίο του *The Year 2000* (Έτος 2000), ο Χέρμαν Καν (Herman Kahn), θιασώτης της υπερ-λογικής και παιδί θαύμα του φουτουρισμού, είχε προβλέψει πολλές από τις δυνατότητες που σήμερα ο Βάριαν αποδίδει στις νέες αρχιτεκτονικές εξόρυξης και υλοποίησης.[55] Φημολογείται πως ο σκηνοθέτης Στάνλεϊ Κιούμπρικ βάσισε πάνω του τον ομώνυμο χαρακτήρα στην ταινία *Dr. Strangelove* (*S.O.S. Πεντάγωνο καλεί Μόσχα*), ενώ ο Καν ήταν γνωστός και για τη θέση του πως ένας πυρηνικός πόλεμος θα μπορούσε «να κερδηθεί» και η ανθρωπότητα «να ανακάμψει». Σε κάθε περίπτωση, ο Καν προέβλεψε καινοτομίες όπως το σύστημα παρακολούθησης οχημάτων, χαρακτηρίζοντάς τες «εφιάλτη του 21ου αιώνα». Μεταξύ των τεχνολογικών καινοτομιών που προανήγγειλε ο Καν προέβλεψε και αυτοματοποιημένα υπολογιστικά συστήματα τα οποία παρακολουθούν όλες τις κινήσεις των οχημάτων, ενώ ταυτόχρονα ακούν και καταγράφουν συζητήσεις επιτρέποντας τη δυνατότητα ταχείας σάρωσης και

αναζήτησής τους. Φαντάστηκε υπολογιστικά συστήματα τα οποία μπορούσαν να εντοπίσουν και να αποκριθούν σε επιμέρους συμπεριφορές – υψηλό τόνο φωνής ή και απειλητικό: «Τέτοιοι υπολογιστές πιθανώς να μπορούν να επιστρατεύσουν τη δική τους συμπερασματική λογική – κάτι σαν Σέρλοκ Χολμς με λυχνίες, ο οποίος θα κάνει υποθέσεις και θα διερευνά στοιχεία με σχετική αυτονομία ή βάσει δικών του κινήτρων...»[56] Ο Καν κατέληγε πως ο φορέας μιας τέτοιας γνώσης μοιάζει με τον Φάουστ, όντας «όχι τόσο πολύ ανήθικος, όσο ηθικά μηδενιστής [...] μάλλον αδιάφορος όσον αφορά τη μοίρα αυτών που στέκονται στο διάβα του παρά βάρβαρος».[57]

Οι βιβλιοκριτικοί της εποχής καταπιάστηκαν ανεξαιρέτως με τα εν λόγω σκοτεινά «εφιαλτικά σενάρια» της ηλεκτρονικής κατασκόπευσης· με εκείνες τις μορφές ελέγχου που έφερναν στον νου επιστημονική φαντασία και, όπως πίστευαν τότε, «θα προκαλούσαν διαδεδομένο φόβο και αποστροφή».[58] Παρά τη μεγάλη γκάμα σεναρίων που παρουσίασε ο Καν στο βιβλίο του για το μακρινό 2000, το κοινό αντιμετώπιζε το ταξίδι του συγγραφέα στο «αδιανόητο» ως έναν τρόπο προετοιμασίας «για τη χειρότερη δυνατή κατάληξη» ενός ανατριχιαστικού «εφιάλτη κοινωνικού ελέγχου».[59] Εντούτοις, ο ίδιος εφιάλτης σήμερα πλασάρεται ως μια θριαμβολογούσα έκθεση προόδου για τα τελευταία επιτεύγματα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Οι εξαγγελίες του Βάριαν πραγματοποιούνται ανενδοίαστα και χωρίς ίχνος αντιπαράθεσης, παρά το σοκ και την αποστροφή που είχαν εκφραστεί μόλις πριν από μερικές δεκαετίες. Πώς κατέληξε ο εφιάλτης να μοιάζει κοινότοπος; Πού είναι η ταραχή και η οργή μας;

Αυτό το ερώτημα απασχόλησε τον πολιτικό επιστήμονα Λάνγκντον Γουίνερ (Langdon Winner) στο εμβληματικό βιβλίο του 1977 με τίτλο *Autonomous Technology* (Αυτόνομη τεχνολογία). Η απάντησή του; «Αυτό που μας λείπει είναι τα σημεία αναφοράς μας», έγραψε. Ο Γουίνερ περιέγραψε ενδελεχώς τους τρόπους με τους οποίους η αλληλεπίδραση με «οτιδήποτε τεχνολογικό» υπονομεύει «το όραμά μας, τις προσδοκίες μας και την ικανότητά μας να κρίνουμε ευφυώς. Διακρίσεις, επιχειρήματα, ορίσματα και επιλογές που σε παλαιότερους καιρούς θα ήταν πασιφανή πλέον δεν είναι».[60]

Ας ορίσουμε λοιπόν τα σημεία αναφοράς μας. Αυτό για το οποίο θριαμβολογεί ο Βάριαν δεν είναι μια νέα μορφή σύμβασης· είναι η οριστική λύση στη μακραίωνη αβεβαιότητα που αποτελεί τον λόγο ύπαρξης της «σύμβασης» ως μέσου «διαπροσωπικού διακανονισμού». Μάλιστα, η χρήση της λέξης *σύμβαση* στη διατύπωση του Βάριαν απο-

τελεί άψογο παράδειγμα του συνδρόμου της μηχανικής άμαξας. Η εφεύρεση του Βάριαν είναι πρωτόγνωρη και είναι αδύνατο να κατανοηθεί απλώς ως ένα διαφορετικό είδος σύμβασης. Ουσιαστικά, για να κατανοήσουμε καλύτερα αυτή την εφεύρεση πρέπει να την αντιμετωπίσουμε ως την *κατάλυση* του θεσμού της σύμβασης – μια *μη σύμβαση*.

Η μη σύμβαση αποτελεί αναπόσπαστο εξάρτημα του ευρύτερου συμπλέγματος των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης κι επομένως συνιστά ουσιαστικό πρωτόκολλο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Συνεισφέρει στις οικονομίες δράσης αποσπώντας εκβιαστικά ιδιόκτητο συμπεριφορικό πλεόνασμα προκειμένου να ματαιώσει και να αποκλείσει ενδεχόμενες εκβάσεις, αντικαθιστώντας έτσι τη μεταβλητότητα των κοινωνικών διεργασιών με τον ντετερμινισμό των προγραμματισμένων μηχανικών διεργασιών. Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με την αυτοματοποίηση της κοινωνίας όπως ίσως θεωρούν κάποιοι· εδώ έχουμε την αντικατάσταση της κοινωνίας από μια μηχανική δράση η οποία υπαγορεύεται από οικονομικές επιταγές.

Η μη σύμβαση δεν είναι ένας χώρος συμβατικών σχέσεων, αλλά μια μονομερής εκτελεστική ενέργεια η οποία καθιστά αυτές τις σχέσεις περιττές. Η μη σύμβαση αποκοινωνικοποιεί τον θεσμό της σύμβασης, κατασκευάζοντας βεβαιότητα μέσα από αυτοματοποιημένες διαδικασίες που υποκαθιστούν την υπόσχεση, τον διάλογο, τη σύμπνοια, την επίλυση προβλημάτων, τη διευθέτηση διαφωνιών και την εμπιστοσύνη: τα συστατικά της αλληλεγγύης και της γνήσιας ανθρώπινης βούλησης τα οποία βαθμιαία και με την πάροδο χιλιετιών ενσταλάχτηκαν στην έννοια της «σύμβασης». Η μη σύμβαση παρακάμπτει όλες αυτές τις πτυχές της κοινωνικής έκφρασης υπέρ μιας προδιαγεγραμμένης έκβασης – χάριν της απόκτησης πιο προσοδοφόρων προϊόντων πρόγνωσης τα οποία θα προσεγγίζουν την παρατήρηση και άρα τα εγγυημένα αποτελέσματα.

Η υποκατάσταση των κοινωνικών διεργασιών με αντίστοιχες μηχανικές πραγματοποιείται εξαιτίας της επιτυχίας των διακηρύξεων της Google και του δρόμου που χάραξε η εταιρεία για την κυριαρχία των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επί του καταμερισμού της μάθησης. Η Google, έχοντας στη διάθεσή της το συγκριτικό πλεονέκτημα, μπορεί να παρατηρεί αυτό που κάποτε ήταν αδύνατο να παρατηρηθεί· μπορεί να γνωρίζει αυτό που κάποτε ήταν απόρρητο. Κατά συνέπεια, μπορεί να κάνει και αυτό που κάποτε ήταν αδύνατο: δηλαδή, να παραγκωνίσει τους κοινωνικούς συσχετι-

σμούς ευνοώντας αυτοματοποιημένες μηχανικές διεργασίες οι οποίες εκμαιεύουν συμπεριφορές που προάγουν εμπορικούς στόχους. Όταν εξαίρουμε τη μη σύμβαση, όπως ο Βάριαν και άλλοι, εξαίρουμε τις ασυμμετρίες γνώσης και εξουσίας που καθιστούν εφικτές αυτές τις δυνατότητες. Η μη σύμβαση λειτουργεί σαν πινακίδα για τα σημεία αναφοράς μας όσο εμείς προχωρούμε στις επόμενες σελίδες αυτού του κεφαλαίου με προορισμό μια σαφέστερη εικόνα των αυξανόμενων βλέψεων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού σε σχέση με την προσάρτηση της «πραγματικότητας» στο βασίλειο του κατακτημένου ανθρώπινου βίου/προαίρεσης.

VII. Νομοτελειακότητα

Είναι δύσκολο να διατηρήσεις την επαφή με τα σημεία αναφοράς σου όταν όλοι γύρω σου τη χάνουν. Ο Παραντίσο γράφει πως η μετάβαση προς τη διάχυτη υπολογιστική, «όταν οι αισθητήρες πλέον θα βρίσκονται παντού», δεν θα είναι «μια βηματική διαδικασία», αλλά μια «κατακλυσμική μεταβολή φάσης, όπως ήταν και η άφιξη του διαδικτύου».[61] Πρόκειται για μια «μεταβολή φάσης» η οποία, κατά τους αρχιτέκτονές της, αποτελεί το οικουμενικό αντίδοτο στην αβεβαιότητα και προσδοκάται με απόλυτη βεβαιότητα. Ο Παραντίσο δεν είναι ο μόνος. Τουναντίον, η ρητορική της νομοτέλειας είναι τόσο «διάχυτη» στην τεχνολογική κοινότητα ώστε μπορεί να θεωρηθεί πως έχει λάβει διαστάσεις ιδεολογίας – μια ιδεολογία της *νομοτελειακότητας*.

Η αίσθηση της αναντίρρητης βεβαιότητας η οποία διαποτίζει το όραμα του Παραντίσο έχει προ πολλού αναγνωριστεί ως βασικό χαρακτηριστικό του ουτοπισμού. Ο Φρανκ και η Φρίτσι Μάνουελ (Frank Manuel, Fritzie Manuel), σε ένα έργο ορόσημο για την ιστορία της ουτοπικής σκέψης, γράφουν πως «από το τέλος του 18ου αιώνα η μελλοντολογική ουτοπία έχει αναχθεί σε βασική μορφή φαντασιακής σκέψης η οποία προηγήθηκε ορισμένων επιστημονικών τεχνικών πρόγνωσης. [...] Η σύγχρονη ουτοπία [...] ενώνει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον σαν να είναι προδιαγεγραμμένα. Η κατάσταση την οποία αυτά παρουσιάζουν μοιάζει προκαθορισμένη είτε από τον Θεό είτε από την ιστορία· έχουμε την ιστορική μετακύλιση μιας χιλιαστικής βεβαιότητας...».[62]

Οι Μάνουελ, όπως και πολλοί άλλοι ιστορικοί, θεωρεί πως η τελευταία μεγάλη σύγχρονη ουτοπία ήταν ο μαρξισμός. Υπάρχουν ε-

κατοντάδες κείμενα στο έργο του Καρλ Μαρξ τα οποία προδίδουν τη νομοτελειακότητά του. Στις πρώτες κιόλας αράδες του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου* του 1848 ο Μαρξ έγραψε τα εξής: «Κατά συνέπεια, αυτό που πάνω απ' όλα παράγει η αστική τάξη είναι δικούς της νεκροθάφτες. Η πτώση της και η νίκη του προλεταριάτου είναι εξίσου αναπόφευκτα».[64]

Πριν από την άνοδο της σύγχρονης ουτοπικής σκέψης ο διανοητικός της χώρος κατά κύριο λόγο συντίθετο από φανταστικές αφηγήσεις στις οποίες απομονωμένοι θύλακες ανθρώπινης τελειότητας ανακαλύπτονταν σε εξωτικά ορεινά οχυρά, σε κρυφές κοιλάδες ή σε απομακρυσμένα νησιά. Οι σύγχρονες ουτοπίες παρεκκλίνουν από αυτά τα παραμύθια και καταπιάνονται με «την αναμόρφωση ολόκληρου του ανθρώπινου είδους» με ένα ορθολογικό συστημικό όραμα, «επικράτεια του οποίου ήταν ολόκληρος ο κόσμος». Οι σύγχρονοι ουτοπιστές έπαψαν να αρκούνται στην εξύφανση ιδεατών κόσμων και στράφηκαν προς ολοκληρωτικά και οικουμενικά οράματα, προφητείες για «το αναπόδραστο τέλος προς το οποίο κινούνταν η ανθρωπότητα».[65]

Πλέον οι προσηλυτιστές της διάχυτης υπολογιστικής μπαίνουν στο κλαμπ του Μαρξ και των άλλων σύγχρονων ουτοπιστών φιλοδοξώντας να ενιδρύσουν μια νέα ιστορική φάση, ίδια με την «κατακλυσμική μεταβολή» του Παραντίσο· σε αυτή τη φάση ολόκληρη η κοινωνία αναδιαρθρώνεται στα πρότυπα ενός ανώτερου καινοτόμου μοντέλου. Παρά το γεγονός πως η νομοτέλεια είναι το αντίθετο της πολιτικής και της ιστορίας, οι απόστολοι του μηχανισμού υπεξαιρούν κατά κόρον ιστορικές μεταφορές οι οποίες προσδίδουν ένα επίχρισμα βαρύτητας στις αξιώσεις τους. Εναλλακτικά, η άνοδος του μηχανισμού παρουσιάζεται ως μια νέα «εποχή», μια νέα «περίοδος», ένα νέο «κύμα», μια νέα «φάση» ή ένα νέο «σκηνικό». Αυτού του τύπου η ιστορική πλαισίωση υποδηλώνει τη ματαιότητα της εναντίωσης στην κατηγορηματική νομοτέλεια της πορείας προς τη διάχυτη υπολογιστική.

Η Σίλικον Βάλεϊ είναι ο ομφαλός της νομοτελειακότητας. Στις τάξεις των ηγετών της υψηλής τεχνολογίας και των ειδημόνων επαγγελματιών, στις σελίδες των εξειδικευμένων συγγραμμάτων διαφαίνεται η καθολική σύγκλιση προς την ιδέα πως στο εγγύς μέλλον *τα πάντα* θα είναι συνδεδεμένα, διαθέσιμα προς γνώση και δράση· η διάχυση και οι συνέπειές της στην ολική πληροφοριοποίηση έχουν αξιωματική ισχύ.

Διόλου παράξενο λοιπόν που οι ηγέτες της Google είναι επίσης θιασώτες της νομοτελειακότητας. Μια χαρακτηριστική απεικόνιση αυτής της κοσμοθεωρίας φαίνεται ήδη στις πρώτες προτάσεις του βιβλίου των Σμιτ και Κοέν *The New Digital Age* (*Η νέα ψηφιακή εποχή*) από το 2013: «Σύντομα όλος ο πληθυσμός της Γης θα είναι συνδεδεμένος», γράφουν. Οι επονομαζόμενες προγνωστικές «σταθερές» όπως ο Νόμος του Μουρ και η «φωτονική» επιστρατεύονται για να σηματοδοτήσουν αυτόν τον νέο σιδηρούν νόμο της αναγκαιότητας ο οποίος θα επιφέρει εκθετική ανάπτυξη συνδεσιμότητας και υπολογιστικής ισχύος.[66] Και αργότερα: «Το συλλογικό όφελος της διαμοιραζόμενης ανθρώπινης γνώσης και δημιουργικότητας θα αναπτυχθεί επίσης εκθετικά. Στο μέλλον η πληροφορική θα βρίσκεται παντού, σαν τον ηλεκτρισμό. Θα θεωρείται δεδομένη».[67] Όταν οι ισχυρισμοί των συγγραφέων δέχτηκαν κάποια κριτική, εκείνοι απάντησαν στους επικριτές τους στον επίλογο της χαρτόδετης έκδοσης του βιβλίου: «Το να μοιρολογούμε για την αναπόφευκτη αύξηση του μεγέθους και της εμβέλειας της τεχνολογίας μάς αποσπά από το πραγματικό ερώτημα. [...] Πολλές από τις αλλαγές που συζητούμε είναι αναπόφευκτες. Έρχονται».

Η νομοτελειακότητα σπάνια γίνεται αντικείμενο διαλόγου ή κριτικής αξιολόγησης παρά το γεγονός πως είναι εξαιρετικά διαδεδομένη τόσο στη Σίλικον Βάλεϊ όσο και στη γενικότερη κουλτούρα των επιστημόνων δεδομένων και των τεχνολόγων. Η αντίληψη του Παραντίσο περί «ψηφιακής πανεποπτείας» θεωρείται δεδομένη μολονότι ελάχιστη συζήτηση γίνεται σε επίπεδο πολιτικής, εξουσίας, αγοράς και κυβερνήσεων. Όπως συμβαίνει και με τις περισσότερες εκφάνσεις του μηχανισμού, ερωτήματα που έχουν να κάνουν με την ατομική αυτονομία, τον ηθικό διαλογισμό, τις κοινωνικές σταθερές και αξίες, το απόρρητο, τα δικαιώματα λήψης αποφάσεων, την πολιτική και τον νόμο λαμβάνουν τη μορφή μεταγενέστερων σκέψεων και συμπτωμάτων υποταγής που μπορούν να επιλυθούν με τα σωστά πρωτόκολλα ή να αντιμετωπιστούν με ακόμη περισσότερες τεχνολογικές λύσεις. Αν οι πληροφορίες πρόκειται να εκβάλλονται «απευθείας στα μάτια και στα αυτιά μας» κι αν «τα όρια του ατόμου πρόκειται να είναι εξαιρετικά ασαφή», τότε ποιος θα έχει πρόσβαση σε αυτές τις πληροφορίες; Τι θα γίνει αν εγώ δεν θέλω η ζωή μου να εκβάλλεται στις αισθήσεις σου; *Ποιος γνωρίζει; Ποιος αποφασίζει; Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει;* Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα καταπνίγονται μέσα στον ασταμάτητο βόμβο πραγμάτων που φωταγωγούνται, καταγράφονται, καταμετρούνται, ελέγχονται και κρίνονται.

Το καλύτερο που μπορεί να κάνει ο Παραντίσο είναι να πει πως «Ο νόμος θα μπορούσε να παραχωρήσει σε ένα άτομο την κυριότητα ή τον έλεγχο των δεδομένων που παράγονται πέριξ του· έπειτα το άτομο αυτό θα μπορεί να επιλέξει αν θα κωδικοποιήσει αυτά τα δεδομένα ή αν θα περιορίσει τη διοχέτευσή τους στο δίκτυο».[68] Ο Παραντίσο φαντάζεται μια κοινωνία όπου κάθε άτομο θα πρέπει να φροντίζει το ίδιο για την προστασία του από τα πανεποπτικά διάχυτα και αισθητηριακά υπολογιστικά συστήματα του νέου μηχανισμού. Αντί για παράδεισος αυτό το μοντέλο μοιάζει με συνταγή για μια παραφροσύνη νέας κοπής. Παρ' όλα αυτά, τούτος ακριβώς είναι ο κόσμος ο οποίος τώρα κατασκευάζεται γύρω μας, και αυτή η παραφροσύνη φαίνεται να αποτελεί ένα χαρμόσυνο χαρακτηριστικό του σχεδίου.

Μεταξύ 2012 και 2015 συζήτησα με 52 επιστήμονες δεδομένων και ειδήμονες στο «διαδίκτυο των πραγμάτων». Συνολικά προέρχονταν από δεκαεννέα διαφορετικές εταιρείες και αθροιστικά είχαν εμπειρία 586 ετών σε εταιρείες υψηλής τεχνολογίας και σε νεοφυείς επιχειρήσεις, κατά κύριο λόγο της Σίλικον Βάλεϊ. Μιλήσαμε για την κυριάρχηση της ρητορικής περί νομοτέλειας στις τάξεις των διακόνων του νέου μηχανισμού και έθεσα σε όλους το ίδιο ερώτημα: Γιατί τόσοι άνθρωποι λένε πως η διάχυτη υπολογιστική είναι αναπόφευκτη; Η ομοφωνία των απαντήσεών τους ήταν εντυπωσιακή. Παρόλο που δεν χρησιμοποίησαν το φρασεολόγιο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, σχεδόν όλοι οι συνομιλητές θεωρούσαν πως η ρητορική της νομοτέλειας είναι ένας Δούρειος Ίππος για ισχυρές οικονομικές επιταγές και όλοι τους θλίβονταν από την έλλειψη επικριτικού αντίλογου πάνω στο ζήτημα.

Ο διευθυντής μάρκετινγκ μιας εταιρείας η οποία πουλά λογισμικό για τη σύνδεση έξυπνων συσκευών μού είπε το εξής: «Στη Σίλικον Βάλεϊ έχουμε όλη αυτή τη μη νοήμονα επικράτεια και πρέπει να τη μετατρέψουμε σε έσοδα. Ολόκληρη η τεχνολογία του "διαδικτύου των πραγμάτων" είναι push και όχι pull. Οι περισσότεροι καταναλωτές δεν αισθάνονται πως έχουν ανάγκη αυτές τις συσκευές. Μπορείς να παπαγαλίζεις όσο θέλεις όρους όπως "εκθετικός" και "αναπόφευκτος", αλλά αυτό δεν αλλάζει το γεγονός πως η βιομηχανία είναι εκείνη που αποφάσισε πως αυτός πρόκειται να γίνει ο σημαντικότερος φορέας ανάπτυξης για τις εταιρείες».

Μίλησα με έναν αρχιμηχανικό μιας μεγάλης τεχνολογικής εταιρείας η οποία έχει ρίξει τεράστιο επενδυτικό βάρος στο «διαδίκτυο των πραγμάτων». Απάντησε τα εξής:

> Φαντάσου πως έχεις ένα σφυρί. Αυτό το σφυρί είναι η μηχανική μάθηση. Φαντάσου τώρα πως αυτό το σφυρί σε βοήθησε στην κοπιαστική αναρρίχηση στην κορυφή ενός βουνού. Αυτή είναι η κυριαρχία της μηχανικής μάθησης επί των διαδικτυακών δεδομένων. Στην κορυφή βρίσκεις έναν ατέλειωτο σωρό από καρφιά, φτηνότερα απ' οτιδήποτε είχες φανταστεί μέχρι τότε. Αυτά είναι η νέα τεχνολογία των έξυπνων αισθητήρων. Μπροστά σου εκτείνεται ο ατέρμονος ορίζοντας μιας ανέγγιχτης σανίδας. Αυτός είναι ολόκληρος ο μη νοήμων κόσμος. Έπειτα μαθαίνεις πως κάθε φορά που χρησιμοποιείς το σφυρί της μηχανικής μάθησης για να σφηνώσεις ένα καρφί στο ξύλο μπορείς να εξαγάγεις αξία από μια μέχρι πρότινος μη νοήμονα σανίδα. Αυτή είναι η οικονομική αξιοποίηση των δεδομένων. Τι κάνεις λοιπόν τότε; Αρχίζεις να καρφώνεις σαν τρελός και δεν σταματάς μέχρι κάποιος να σε αναγκάσει. Το θέμα είναι πως εδώ πάνω δεν υπάρχει κανείς να μας αναγκάσει. Γι' αυτό και το «διαδίκτυο των πραγμάτων» είναι αναπόφευκτο.

Ένας επικεφαλής αρχιτέκτονας συστημάτων εξέθεσε τα χαρακτηριστικά της επιταγής με σαφέστατους όρους: «Το διαδίκτυο των πραγμάτων είναι αναπόφευκτο όσο αναπόφευκτο ήταν και το να βγούμε στον Ειρηνικό Ωκεανό. Πρόκειται για εκπλήρωση μοιραίων γεγονότων. Το 98% των πραγμάτων του κόσμου δεν είναι συνδεδεμένο. Θα τα συνδέσουμε εμείς. Μπορεί να μιλάμε για τη θερμοκρασία της υγρασίας του εδάφους. Μπορεί να μιλάμε για το συκώτι σου. Αυτό το διαδίκτυο των πραγμάτων είναι *δικό σου*. Το επόμενο βήμα αφορά το τι κάνουμε με αυτά τα δεδομένα. Τα απεικονίζουμε, τα ερμηνεύουμε και τα αξιοποιούμε οικονομικά. Αυτό το διαδίκτυο των πραγμάτων είναι *δικό μας*».

VIII. Ανθρώπινο κατασκεύασμα

Η ασταμάτητη τυμπανοκρουσία της κατήχησης περί νομοτέλειας παρουσιάζει τον νέο μηχανισμό διάχυσης ως το προϊόν τεχνολογικών δυνάμεων οι οποίες λειτουργούν εκτός της εμβέλειας της ανθρώπινης βούλησης και των επιλογών των κοινοτήτων· ένα άτεγκτο διάνυσμα η αρχή του οποίου βρίσκεται εκτός του ιστορικού χώρου και το οποίο με κάποιον ασαφή τρόπο ωθεί το ανθρώπινο είδος και τον πλανήτη προς την τελειότητα. Η εικόνα της τεχνολογίας ως μιας αυτόνομης δύναμης με αναπότρεπτη δράση και συνέπειες επιστρατεύε-

ται εδώ και αιώνες προκειμένου να σβήσει τα δακτυλικά αποτυπώματα της εξουσίας και να την απαλλάξει από την όποια ευθύνη. Το τέρας έφταιγε, όχι ο Βίκτορ Φρανκενστάιν. Ωστόσο, δεν είναι το βραχιόλι παρακολούθησης στον αστράγαλο του κρατουμένου αυτό που τον ελέγχει· είναι το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

Κάθε δόγμα που επικαλείται τη νομοτέλεια είναι φορέας ενός επιθετικού ιού ηθικού μηδενισμού προγραμματισμένου να στοχεύει στον άνθρωπο ως ποιητικό αίτιο και να διαγράφει τον αντίλογο και τη δημιουργικότητα από το ανάγνωσμα της ανθρώπινης προοπτικής. Η ρητορική της νομοτέλειας είναι μια άρτια ενορχηστρωμένη απάτη σχεδιασμένη ώστε να μας καταστήσει αβοήθητους και αδρανείς μπροστά σε ανένδοτες δυνάμεις οι οποίες είναι, και πάντα πρέπει να είναι, αδιάφορες σε ό,τι είναι αμιγώς ανθρώπινο. Αυτός είναι ο κόσμος της αυτοματοποιημένης διεπιφάνειας, εκεί όπου οι τεχνολογίες εφαρμόζουν τη βούλησή τους και προστατεύουν με πυγμή τη δύναμή τους από την αντιστράτευση.

Ο Τζον Στάινμπεκ ήταν εκείνος που κατάφερε καλύτερα απ' όλους να εκφράσει με νηφαλιότητα και οικονομία λόγου τα παραπάνω στα πρώτα κεφάλαια του αριστουργήματός του *Τα σταφύλια της οργής*. Στις σελίδες του περιγράφονται οι χτυπημένοι από την ξηρασία και τις αμμοθύελλες αγρότες, οι οποίοι κατά τη μεγάλη ύφεση ξεριζώνονται από τα σπίτια τους στην Οκλαχόμα και κατευθύνονται δυτικά με προορισμό την Καλιφόρνια. Οι οικογένειες εκδιώκονται από τη γη που φρόντιζαν επί γενιές. Προσπαθούν ικετεύοντας να μεταπείσουν τους υπαλλήλους της τράπεζας οι οποίοι είχαν καταφτάσει για να δώσουν στους αγρότες να καταλάβουν πόσο ανίσχυροι ήταν. Οι υπάλληλοι απαντούν ότι «Η τράπεζα διαφέρει από τους ανθρώπους. Είναι αλήθεια πως όλοι οι άνθρωποι μέσα στην τράπεζα απεχθάνονται αυτά που κάνει, αλλά η τράπεζα συνεχίζει και τα κάνει. Η τράπεζα είναι κάτι μεγαλύτερο από τους ανθρώπους. Άκου με που σου λέω. Η τράπεζα είναι ένα τέρας. Ανθρώπινο κατασκεύασμα, μόνο που οι άνθρωποι δεν μπορούν να το τιθασεύσουν».[69]

Η ιδέα της υποτιθέμενης τεχνολογικής αυτονομίας χαίρει τεράστιας εκτίμησης στους κύκλους των ακαδημαϊκών του τομέα. Ο Λάνγκντον Γουίνερ αποδεικνύει και πάλι την αξία του ως καθοδηγητή όταν μας υπενθυμίζει πως η σύγχρονη ζωή έχει φτάσει να χαρακτηρίζεται από την αναίμακτη αποδοχή της τεχνολογίας: «Οι αλλαγές και οι ρήξεις που οι τεχνολογικές εξελίξεις έχουν κατ' επανάληψη επιφέρει στη σύγχρονη ζωή έγιναν αποδεκτές ως δεδομένες ή αναπόφευκτες

πολύ απλά επειδή κανείς δεν έκανε τον κόπο να ρωτήσει αν υπήρχαν εναλλακτικές λύσεις».[70]

Ο Γουίνερ παρατηρεί πως αφήσαμε τον εαυτό μας να «προσκολληθεί» σε ένα μοντέλο τεχνολογικού «ρεύματος» το οποίο ορίζει ως «συσσωρευμένες απροσδόκητες συνέπειες». Δεχόμαστε την ιδέα πως η τεχνολογία πρέπει να δρα ανενόχλητη ώστε η κοινωνία να ευημερεί, κι έτσι παραδινόμαστε στον τεχνολογικό ντετερμινισμό. Η ορθολογική θεώρηση των κοινωνικών αξιών κρίνεται «οπισθοδρομική/σκοταδιστική», γράφει ο Γουίνερ, «και δεν είναι το εισιτήριο που η επιστημονική τεχνολογία προσφέρει στον πολιτισμό. [...] Μέχρι και στις μέρες μας οποιεσδήποτε εισηγήσεις περί καταστολής του απρόσκοπτου ρου της τεχνολογικής καινοτομίας [...] παραβιάζουν ένα θεμελιώδες ταμπού. [...] Αντ' αυτού, αποδεχόμαστε την αλλαγή και αργότερα ανατρέχουμε στο παρελθόν εξετάζοντας τις επιπτώσεις που είχε πάνω μας για λόγους ακαδημαϊκούς».[71] Πέραν των «ακαδημαϊκών λόγων» που αναφέρει ο Γουίνερ θα ήθελα να προσθέσω και ακόμη έναν: τις τύψεις.

Οι ηγέτες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού υποθέτουν πως θα υποκύψουμε στη νατουραλιστική πλάνη, όπως έπρεπε να κάνουν και οι αγρότες του μυθιστορήματος του Στάινμπεκ. Επειδή η Google είναι επιτυχημένη –επειδή ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είναι επιτυχημένος–, οι κανόνες της σαφώς θα είναι σωστοί και δίκαιοι. Όπως οι υπάλληλοι της τράπεζας, η Google θέλει να μας κάνει να αποδεχτούμε πως οι κανόνες της απλώς αντανακλούν τις επιταγές αυτόνομων διαδικασιών τις οποίες οι άνθρωποι δεν μπορούν να ελέγξουν. Πλην όμως, η κατανόηση της εσωτερικής φιλοσοφίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού υποδηλώνει κάτι διαφορετικό· υποδηλώνει πως αυτός είναι κατασκεύασμα αντρών και γυναικών και πως εκείνοι μπορούν να τον ελέγξουν. Απλώς επιλέγουν να μην το κάνουν.

Η νομοτελειακότητα κατοχυρώνει την προοδευτική φύση του μηχανισμού της διάχυσης, αλλά αποκρύπτει την παρασκηνιακή δράση της ρεαλπολιτίκ του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Γνωρίζουμε ότι υπάρχουν εναλλακτικά μονοπάτια προς έναν εύρωστο καπιταλισμό της πληροφορίας ο οποίος θα γεννήσει τις πραγματικές λύσεις για την έλευση μιας τρίτης νεωτερικότητας. Είδαμε πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός ανακαλύφθηκε και αρτιώθηκε στην ιστορία, ένα έργο διά χειρός αντρών και γυναικών προορισμένο να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα του βιαστικού χρήματος. Αυτή η ίδια φιλοσοφία πλέον αξιώνει διάχυση, έτοιμη να αποικήσει τα τεχνικά επιτεύγματα για

χάρη των δικών της επιταγών και της δικής της ανάπτυξης. Η νομοτελειακότητα είναι ταγμένη στην υπηρεσία αυτών των επιταγών αποσπώντας την προσοχή μας από τις βλέψεις μιας αναδυόμενης οικονομικής τάξης και από το ανελέητο ανταγωνιστικό περιβάλλον που οδηγεί το κατασκοπευτικό εγχείρημα προς τη βεβαιότητα, επιβάλλοντας έτσι τη διόγκωση ενός όλο και πιο ακόρεστου μηχανισμού ιδιοποίησης της συμπεριφοράς μας.

Η νομοτελειακότητα αποσοβεί την επιλογή και την εθελούσια συμμετοχή. Δεν αφήνει χώρο στον άνθρωπο ώστε να καταστεί ο ενορχηστρωτής του μέλλοντός του, πράγμα που εγείρει ερωτήματα: Πότε περνούν το κατώφλι της κατάχρησης οι αξιώσεις της νομοτελειακότητας στη διάχυτη εξόρυξη και υλοποίηση; Μήπως οι ουτοπικές διακηρύξεις της νομοτελειακότητας θα δώσουν υπόσταση σε νέες μορφές εξαναγκασμού σχεδιασμένες να κατασιγάσουν ανήσυχους πληθυσμούς, ανίκανους να ικανοποιήσουν τη δίψα τους για ένα μέλλον της επιλογής τους;[72]

IX. Επίγειες επιχειρήσεις

Οι διακηρύξεις της Google –οι νόμοι κίνησης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και η κυριαρχία του επί του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία–, οι διάχυτες αρχιτεκτονικές εξόρυξης και υλοποίησης –η εισχώρηση του MacKέι σε πρώην μη προσβάσιμες περιοχές ώστε ο επιστήμονας να παρατηρήσει ζώα στη φύση με μεθόδους οι οποίες παρέκαμπταν την επίγνωσή τους–, η μη σύμβαση και ο παραγκωνισμός της κοινωνίας που αυτή συνεπάγεται –το διάχυτο αισθητηριακό περιβάλλον του Παραντίσο–, τα σκοτεινά δεδομένα – οι ευαγγελιστές της νομοτελειακότητας: Όλα αυτά τα στοιχεία συνέρχονται σε ένα μέρος μετατρέποντάς το σε τρυβλίο Πέτρι για το εμπόριο γεγονότων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Το μέρος αυτό είναι η πόλη.

Η Cisco έχει 120 «έξυπνες πόλεις» παγκοσμίως, μερικές από τις οποίες έχουν υιοθετήσει και την πλατφόρμα Cisco Kinetic, η οποία, όπως εξηγεί σε ανάρτησή του ο Τζαχάγκι Μοχάμεντ (Jahangir Mohammed), αντιπρόεδρος και γενικός διευθυντής του τμήματος διαδικτύου των πραγμάτων της εταιρείας, «είναι μια πλατφόρμα υπολογιστικού νέφους η οποία βοηθά τους πελάτες να *εξορύσσουν* και να επεξεργάζονται δεδομένα και να τα μεταβιβάζουν από συνδεδεμένα

πράγματα σε εφαρμογές IoT [Internet of Things] για την εξαγωγή καλύτερων αποτελεσμάτων. [...] Η Cisco Kinetic μεταβιβάζει τα κατάλληλα δεδομένα στις κατάλληλες εφαρμογές την κατάλληλη στιγμή [...] *εφαρμόζοντας ταυτόχρονα πολιτικές για τη διαφύλαξη των νόμων περί ιδιοκτησίας δεδομένων, απορρήτου, ασφάλειας, ακόμη και κυριαρχίας δεδομένων*».[73] Ωστόσο, κατά την προσφιλή της τακτική, η Google ήταν εκείνη η οποία κατέβαλε τις προκλητικότερες προσπάθειες μεταμόρφωσης των αστικών κοινών χώρων σε κάτι που θύμιζε την κατασκοπευτική εκδοχή του βάλτου των χιλίων στρεμμάτων του Παραντίσο, εισάγοντας και νομιμοποιώντας την έννοια της «πόλης κερδοσκοπικού χαρακτήρα». Σύμφωνα με τις υποδείξεις του ΜακΚέι και τα κηρύγματα του Γουάιζερ, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής θα λειτουργούσε παντού χωρίς να φαίνεται πουθενά, πάντα εκτός βεληνεκούς της ανθρώπινης επίγνωσης.

Το 2015, λίγο μετά την αναδιάρθρωση της Google σε εταιρεία συμμετοχών με την επωνυμία Alphabet, η Sidewalk Labs έγινε μια από τις εννέα «επίσημες εταιρείες» υπό τη σκέπη της νέας μητρικής, έχοντας στη θέση του διευθύνοντος συμβούλου της τον Νταν Ντόκτοροφ (Dan Doctoroff), πρώην επενδυτή ιδιωτικών κεφαλαίων, πρώην διευθύνοντα σύμβουλο της Bloomberg και τέως αντιδήμαρχο Νέας Υόρκης επί θητείας Μάικλ Μπλούμπεργκ (Michael Bloomberg). Είτε αυτό στο οποίο μέχρι και ο Ντόκτοροφ αναφέρεται ως «Google City» πετύχει είτε όχι, η εταιρεία προκάλεσε το ενδιαφέρον του κοινού επιχειρώντας να αναδιαμορφώσει το κεντρικό σημείο συνάθροισής μας ως αντικείμενο εμπορικής δραστηριότητας στην οποία πρώην δημόσια αγαθά και λειτουργίες επαναπροσδιορίζονται ως αποκλειστικές πρώτες ύλες προορισμένες να διοχετευτούν σε μια νέα αγορά. Σε αυτό το όραμα οι συλλήψεις του ΜακΚέι και του Παραντίσο υλοποιούνται υπό την αιγίδα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού σε ένα γενικότερο πλάνο κάθετης οργάνωσης της προσφοράς, της παραγωγής και των πωλήσεων.

Το πρώτο δημόσιο εγχείρημα της Sidewalk Labs έγινε στη Νέα Υόρκη και αφορούσε την εγκατάσταση αρκετών εκατοντάδων σταθμών δωρεάν χρήσης του διαδικτύου, με το πρόσχημα της καταπολέμησης του προβλήματος της «ψηφιακής ανισότητας». Όπως είδαμε και στην περίπτωση του Google Street View, η εταιρεία μπορεί να αντλήσει λαθραία μεγάλο όγκο πολύτιμων πληροφοριών από ένα ασύρματο δίκτυο, ακόμη κι αν οι ίδιοι οι άνθρωποι δεν χρησιμοποιούν τους σταθμούς.[74] Ο Ντόκτοροφ χαρακτήρισε τους σταθμούς της Side-

walk Labs «σιντριβάνια δεδομένων» και ανακοίνωσε πως θα εφοδιαστούν με περιβαλλοντικούς αισθητήρες ενώ θα συλλέγουν και «άλλα δεδομένα ο συνδυασμός των οποίων μπορεί να αποφέρει εξαιρετικές πληροφορίες υπερτοπικού χαρακτήρα σχετικά με τις συνθήκες στην πόλη».

Το 2016 το αμερικανικό Υπουργείο Μεταφορών (DOT) ανακοίνωσε τη συνεργασία του με τη Sidewalk Labs «για την προώθηση δεδομένων διαμετακόμισης σε αξιωματούχους του δήμου». Το υπουργείο φρόντισε να δελεάσει και άλλες πόλεις ώστε να μπουν στην τροχιά της Google ανακοινώνοντας έναν διαγωνισμό για τη διεκδίκηση κονδυλίων ύψους 40 εκατομμυρίων δολαρίων. Οι νικητές θα εργάζονταν με τη Sidewalk Labs για την τεχνολογική αναβάθμιση της δημοτικής δραστηριότητας· ωστόσο, ο λόγος για τον οποίο η εταιρεία ανυπομονούσε να εργαστεί με τους φιναλίστ ήταν για να εξελίξει το δικό της σύστημα κυκλοφοριακής διαχείρισης ονόματι Flow.[75] Το Flow βασίζεται στα οχήματα και στη μηχανική νοημοσύνη των Google Maps και Street View για τη συλλογή και την ανάλυση δεδομένων οδηγών σε δημόσιους χώρους.[76] Αυτές οι αναλύσεις παράγουν προϊόντα πρόγνωσης τα οποία περιγράφονται ως «μέθοδοι εξαγωγής ορισμάτων σχετικών με την αφετηρία και τον προορισμό των ανθρώπων», δίνοντας τη δυνατότητα στους υπεύθυνους να «διεξάγουν εικονικά πειράματα» και να βελτιώνουν τη ροή της κίνησης.[77]

Ο Ντόκτοροφ αξιώνει τη δημιουργία μιας πόλης η οποία θα διακυβερνάται από την ψηφιακή πανεποπτεία: «Παίρνουμε τα πάντα από ανωνυμοποιημένα δεδομένα smartphone τα οποία έχουν διανύσει δισεκατομμύρια χιλιόμετρα, από ταξίδια και από δεδομένα αισθητήρων και τα συγκεντρώνουμε σε μια πλατφόρμα».[78] Η Sidewalk Labs περιγράφει τις υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας που προσφέρει ως «νέες υπερδυνάμεις οι οποίες επεκτείνουν την πρόσβαση και την κινητικότητα». Αυτές τις ροές δεδομένων θα τις διαχειρίζονταν αλγόριθμοι σχεδιασμένοι να κατακρατούν ενδεικτικές συμπεριφορές εντός ενός προκαθορισμένου πεδίου δράσης: «Σε έναν κόσμο όπου μπορούμε να παρακολουθήσουμε πράγματα όπως ο θόρυβος ή οι δονήσεις, για ποιο λόγο χρειαζόμαστε τόσο αυστηρούς κανονιστικούς οικοδομικούς κώδικες;» Ως εναλλακτική ο Ντόκτοροφ εισηγείται μια «ζώνωση βάσει επιδόσεων» η οποία θα διαμορφώνεται από τον διάχυτο μηχανισμό κάνοντας χρήση του μέσου των αλγόριθμων. Αυτές οι διαδικασίες, όπως και τα συστήματα παρακολούθησης οχημάτων του Βάριαν, αδιαφορούν για τα αίτια της συμπεριφοράς σου, αρκεί

αυτά να μπορούν να παρατηρούν και να ελέγχουν τη συμπεριφορά που παράγεις. Όπως εξηγεί και ο Ντόκτοροφ, «Δεν με ενδιαφέρει τι βάζεις εκεί μέσα, αρκεί να μην υπερβαίνει τα πρότυπα επιδόσεων όπως τα επίπεδα θορύβου...» Ο Ντόκτοροφ λέει πως είναι προτιμότερο έτσι, επειδή βελτιώνεται η «ελεύθερη ροή της κυριότητας [...] η οποία είναι η λογική προέκταση [...] αυτών των τεχνολογιών».[79] Δίκιο έχει. Γιατί να πέφτει λόγος στους πολίτες για θέματα που αφορούν την κοινότητά τους και τις μακροπρόθεσμες συνέπειες του τρόπου με τον οποίο η εμπορική προβολή πολυτελών ουρανοξυστών, ξενοδοχείων ή και μιας πολυκατοικίας θα μπορούσε να επηρεάσει τα ενοίκια και τις τοπικές επιχειρήσεις από τη στιγμή που ο αλγόριθμος είναι ικανοποιημένος με τα επίπεδα θορύβου;

Όταν το Κολόμπους του Οχάιο ανακηρύχτηκε νικητής του διαγωνισμού του Υπουργείου Μεταφορών, ξεκίνησε ένα τριετές πιλοτικό πρόγραμμα σε συνεργασία με τη Sidewalk Labs το οποίο, μεταξύ άλλων, περιλάμβανε εκατό σταθμούς χρήσης του διαδικτύου και δωρεάν πρόσβαση στο λογισμικό Flow. Αργότερα, η *Guardian* απέκτησε έγγραφα και αλληλογραφία από την εν λόγω συνεργασία όπου περιγράφονται καινοτομίες όπως η «δυναμική στάθμευση», η «βελτιστοποίηση της εφαρμογής των κανόνων στάθμευσης» και η δημιουργία μιας «αγοράς από κοινού κινητικότητας». Βεβαίως, αυτές οι καινοτομίες αποκαλύπτουν ένα μοτίβο το οποίο είναι πολύ πιο ανησυχητικό απ' ό,τι προδίδει το φρασεολόγιό τους. Οι ροές δεδομένων της Sidewalk συνδυάζουν δημόσια και ιδιωτικά περιουσιακά στοιχεία προς πώληση σε δυναμικές εικονικές αγορές οι οποίες διαμορφώνονται σε πραγματικό χρόνο και αποσπούν το μέγιστο αντίτιμο από τους πολίτες, ενώ καθιστούν τις δημοτικές αυτοδιοικήσεις εξαρτημένες από τις ιδιόκτητες πληροφορίες της εταιρείας. Για παράδειγμα, οι δημόσιοι και οι ιδιωτικοί χώροι στάθμευσης ενσωματώνονται σε διαδικτυακές αγορές και ενοικιάζονται «κατά παραγγελία», ενώ το κόστος μεταβάλλεται σε πραγματικό χρόνο, αυξάνοντας σημαντικά τα έσοδα από τη στάθμευση οχημάτων. Η βελτιστοποίηση της εφαρμογής των κανόνων στάθμευσης εξαρτάται από τους αλγόριθμους της Sidewalk Labs, οι οποίοι «υπολογίζουν τις πιο προσοδοφόρες διαδρομές για τη δημοτική αστυνομία», αποφέροντας στους δήμους εκατομμύρια επιπλέον δολάρια τα οποία ναι μεν έχουν τεράστια ανάγκη, αλλά βγαίνουν από την τσέπη των πωλητών τους.

Οι δήμοι απαιτείται να επενδύσουν σεβαστό δημόσιο χρήμα στην πλατφόρμα της Sidewalk Labs, κάτι που συνεπάγεται και την εκτρο-

πή δημοτικών κονδυλίων από τη φτηνή δημόσια συγκοινωνία των αστικών λεωφορείων στις «αγορές κινητικότητας» οι οποίες βασίζονται σε ιδιωτικές εταιρείες συνεπιβατισμού όπως η Uber. Η εταιρεία επιμένει πως οι δήμοι «μοιράζονται δεδομένα δημόσιων συγκοινωνιών με εταιρείες συνεπιβατισμού, επιτρέποντας στην Uber να κατευθύνει αυτοκίνητα σε συνωστισμένες στάσεις λεωφορείων». Το σύστημα Flow Transit χρησιμοποιεί το Google Maps ενσωματώνοντας σε αυτό πληροφορίες και μεθόδους πληρωμής για σχεδόν κάθε είδος συγκοινωνίας. Έτσι, οι δήμοι είναι αναγκασμένοι να «αναβαθμίσουν» το σύστημά τους αντικαθιστώντας το με το σύστημα κινητών πληρωμών της Sidewalk Labs «για όλες τις υφιστάμενες υπηρεσίες συγκοινωνίας και στάθμευσης». Όπως απαιτεί δεδομένα δημόσιων συγκοινωνιών, η Sidewalk Labs επίσης επιμένει πως οι δήμοι θα πρέπει να μοιράζονται με αυτή, σε πραγματικό χρόνο, όλα τα δεδομένα που αφορούν τη στάθμευση και το επιβατικό κοινό.[80] Όταν τον ρώτησαν σχετικά με αυτό, ο Ντόκτοροφ έδωσε έμφαση στην πρωτοποριακή μείξη δημόσιας δραστηριότητας και ιδιωτικού οφέλους, διαβεβαιώνοντας το ακροατήριό του και στις δύο περιπτώσεις πως «αποστολή μας είναι να χρησιμοποιήσουμε την τεχνολογία για να αλλάξουμε τις πόλεις [...] να επιστρατεύσουμε την τεχνολογία για την επίλυση μεγάλων αστικών προβλημάτων. [...] Περιμένουμε πως θα βγάλουμε πολλά χρήματα από αυτό».[81]

Τον Απρίλιο του 2016 μια «ομάδα επίλεκτων ηγετών» του χρηματοοικονομικού τομέα και των τομέων της τεχνολογίας και των μίντια συναντήθηκε στο Yale Club του Μανχάταν για να ακούσει την ομιλία του διευθύνοντος συμβούλου της Sidewalk Labs με τίτλο: «Google City: Πώς το μεγαθήριο της τεχνολογίας επαναπροσδιορίζει τις πόλεις – γρηγορότερα απ' ό,τι νομίζεις».[82] Οι παρατηρήσεις του Ντόκτοροφ παρέχουν μια ξεκάθαρη αποτίμηση του τι είναι η Google City ως εμπορική δραστηριότητα η οποία υπαγορεύεται από την επιταγή της πρόγνωσης. Ο επιχειρηματίας ήταν απίστευτα ευθύς στη διατύπωση της προσέγγισης της Sidewalk Labs ως μετάφρασης του διαδικτυακού κόσμου της Google στην πραγματικότητα της αστικής ζωής:

> Ουσιαστικά, αυτό που κάνουμε είναι να αναπαράγουμε την ψηφιακή εμπειρία στο απτό περιβάλλον. [...] Χρηματοδοτούμε τα πάντα –τη διάχυτη συνδεσιμότητα, μια εκπληκτική υπολογιστική δύναμη η οποία περιλαμβάνει τεχνολογία τεχνητής νοημοσύνης και μηχανικής μάθησης, τη δυνατότητα εμφάνισης δεδομένων, την ανίχνευση του

περιβάλλοντος, έχοντας στη διάθεσή μας κάμερες, δεδομένα τοποθεσίας και άλλους εξειδικευμένους αισθητήρες– κάνοντας χρήση ενός εξαιρετικά καινοτόμου διαφημιστικού μοντέλου. [...] Έτσι, μπορούμε να στοχεύσουμε διαφημίσεις σε ανθρώπους εντός εμβέλειας και φυσικά προοδευτικά μπορούμε να τους παρακολουθήσουμε χρησιμοποιώντας μέσα όπως πομπούς, υπηρεσίες τοποθεσίας καθώς και το ιστορικό περιήγησης.[83]

Την ίδια χρονιά η Sidewalk Labs ανακοίνωσε συνεργασίες με δεκαέξι επιπλέον πόλεις, επισημαίνοντας πως η επίτευξη κλίμακας θα της έδινε τη δυνατότητα να βελτιώσει το λογισμικό και τα προϊόντα του Flow. Ο Ντόκτοροφ περιέγραψε αυτές τις συνεργασίες ως «αναπόφευκτες».[84]

Η τεράστια και πολυδιάστατη επίγεια εκστρατεία η οποία έχει ήδη ξεκινήσει στρέφει την επιταγή της πρόγνωσης προς την εμπράγματη δραστηριότητα. Αποβλέποντας στις οικονομίες φάσματος, καινοτόμες μηχανικές διαδικασίες τελειοποιούνται ως μέσα εξόρυξης, μετουσιώνοντας ανθρώπους και πράγματα σε συμπεριφορικά δεδομένα. Εξυπηρετώντας τις οικονομίες δράσης, ο μηχανισμός μαθαίνει να διακόπτει τη ροή του ανθρώπινου βίου με στόχο τον επηρεασμό, την τροποποίηση και την ποδηγέτηση της συμπεριφοράς μας. Γνώμονάς του, τα σχέδια και τα συμφέροντα των ετσιθελικών/ αυθαίρετων εμπορικών παραγόντων και του υπερδραστήριου σύμπαντος της αγοράς της οποίας είναι κοινωνοί. Σχεδόν σε κάθε περίπτωση οι φορείς της θεσμοποίησης παρουσιάζουν τις νέες πρακτικές τους ως ένα πράγμα, ενώ στην πραγματικότητα είναι κάτι τελείως διαφορετικό. Η ρεαλπολιτίκ των δραστηριοτήτων της εμπορικής κατασκόπευσης αποκρύπτεται παρασκηνιακά την ώρα που η συνοδεία των ηθοποιών τραγουδά και χορεύει επί σκηνής με τα φώτα, την προσοχή μας ή και τον ενθουσιασμό μας ορισμένες φορές στραμμένα πάνω της. Ιδρώνει κάτω από τα φώτα έχοντας έναν και μοναδικό σκοπό: να μην αντιληφθούμε τις απαντήσεις στα ερωτήματα *Ποιος γνωρίζει; Ποιος αποφασίζει; Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει;* Ή, ακόμη καλύτερα, να λησμονήσουμε πως υπάρχουν.

Δεδομένων των φιλοδοξιών του, δεν αποτελεί έκπληξη το ότι ο Ντόκτοροφ, όπως ο Πέιτζ, προτιμά να δρα σε νομοθετικό κενό. Δημοσιεύματα του τύπου επιβεβαίωναν πως η Alphabet/Google επεξεργαζόταν σοβαρά μια πρόταση για την αναμόρφωση μιας νέας πόλης και ότι στο εγχείρημα ήταν αναμεμειγμένοι περισσότεροι από εκατό πο-

λεοδόμοι, ερευνητές, τεχνολόγοι, ειδικοί του κατασκευαστικού τομέα, οικονομολόγοι και σύμβουλοι.[85] Η *Wall Street Journal* ανέφερε πως παρότι ακόμη δεν ήταν σαφές πώς η εταιρεία θα έβρισκε τα δεκάδες δισεκατομμύρια δολάρια που θα χρειαζόταν ένα τέτοιο τεράστιο εγχείρημα, «ένα σημαντικό στοιχείο είναι πως η Sidewalk θα αναζητούσε να εξαιρεθεί από πολλούς κανονισμούς της πόλης, ώστε να μπορεί να χτίσει χωρίς περιορισμούς...».[86]

Τον Οκτώβριο του 2017 ο Ντόκτοροφ εμφανίστηκε δίπλα στον Έρικ Σμιτ, εκτελεστικό διευθυντή της Alphabet, και στον πρωθυπουργό του Καναδά Τζάστιν Τριντό (Justin Trudeau) και αποκάλυψε πως η επιλεγμένη πόλη για τα σχέδια ανάπτυξης της Sidewalk ήταν το Τορόντο. Στόχος της εταιρείας ήταν να δημιουργήσει την κατάλληλη μείξη τεχνολογιών, την άδεια χρήσης των οποίων θα μπορούσε έπειτα να παραχωρεί σε πόλεις ανά τον κόσμο. Σύμφωνα με την *Globe and Mail* του Τορόντο, ο Έρικ Σμιτ δήλωσε: «Η απαρχή του οράματος της Sidewalk Labs ήταν ο ενθουσιασμός των ιδρυτών της Google, οι οποίοι αναλογίζονταν πόσα πράγματα θα μπορούσαμε να κάνουμε αν κάποιος μας έδινε μια πόλη και μας άφηνε να κάνουμε κουμάντο». Στη συνέχεια, επισήμανε αστειευόμενος πως «μάλλον κάτι θα ξέρουν που δεν μας αφήνουν». Σύντομα η εφημερίδα αφηγούνταν την αντίδραση του Σμιτ όταν εκείνος πρωτοέμαθε πως η Sidewalk, και κατ' επέκταση η Alphabet, είχε εξασφαλίσει αυτή την ευκαιρία στο Τορόντο: «Θεέ μου! Μας διάλεξαν! Τώρα ήρθε η σειρά μας».[87]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΚΤΩ

ΑΝΑΓΩΓΗ: ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΣΕ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Αν τους βγάλεις φωτογραφία, θα σε σκοτώσουν.
Νομίζουν ότι κάτι τους κλέβεις.
Ότι κάποια στιγμή τα πράγματα [...] τελειώνουν! [...] και αν τα παίρνουν
Όλα οι άλλοι, τότε εσένα δεν σου μένει τίποτα.

ΡΟΜΠΕΡΤ ΓΚΑΡΛΑΝΤ, *Ηλεκτρικός καβαλάρης*

Φωτογραφίζοντας οικειοποιείσαι αυτό που φωτογραφίζεται.
Είναι σαν να αποκτά κανείς μια συγκεκριμένη σχέση με τον κόσμο
η οποία θυμίζει γνώση – και συνεπώς εξουσία.

ΣΟΥΖΑΝ ΣΟΝΤΑΓΚ, *Περί φωτογραφίας**

Ι. Συμπεριφορική αναγωγή

Ανησυχούμε για τις εταιρείες οι οποίες αποθησαυρίζουν τα προσωπικά μας δεδομένα και αναρωτιόμαστε για τα οφέλη που αποκομίζουν. «Σε ποιον ανήκουν τα δεδομένα;» ρωτάμε. Δυστυχώς, κάθε συζήτηση περί προστασίας και κυριότητας των δεδομένων παραλείπει το σημαντικότερο ερώτημα όλων: το γιατί ο προσωπικός μας βίος μεταφράζεται σε συμπεριφορικά δεδομένα ευθύς εξαρχής. Είναι εξαιρετικά εύκολο να παραβλέψουμε αυτό το σημαντικό στάδιο στην αλληλουχία των γεγονότων η οποία παράγει συμπεριφορικό πλεόνασμα. Τα δύο κεφάλαια που ακολουθούν μας εφιστούν την προσοχή στο χάσμα μεταξύ βίου και δεδομένων, καθώς και στις συγκεκριμένες λειτουργίες οι οποίες στοχεύουν σε αυτό το κενό αποσκοπώντας στη μετουσίωση του πρώτου στο δεύτερο. Αυτές τις λειτουργίες τις αποκαλώ *αναγωγή*. Είδαμε πως η απαλλοτρίωση του ανθρώπινου βίου αποτελεί το προπατορικό αμάρτημα του κατασκοπευτικού

---

* Susan Sontag, *Περί φωτογραφίας*. Μετάφραση Ηρακλής Παπαϊωάννου. *Φωτογράφος*, 1993. (Σ.τ.Μ.)

καπιταλισμού, ωστόσο δεν πρόκειται απλώς για μια αφηρημένη έννοια. Η *αναγωγή* περιγράφει τις συμπαγείς λειτουργικές πρακτικές μέσα από τις οποίες επιτυγχάνεται η απαλλοτρίωση· τον ανθρώπινο βίο ο οποίος διεκδικείται ως πρώτη ύλη προς μετατροπή σε δεδομένα και ό,τι άλλο μεσολαβεί από την κατασκευή έως την πώληση. Η εμβάθυνση σε αυτές τις ενδιάμεσες πρακτικές υποδεικνύει πως ο μηχανισμός της διάχυσης δεν είναι ένας αδρανής ημιπερατός καθρέφτης. Απεναντίας, επιδιώκει ενεργά τη δημιουργία των δικών του αποθεμάτων γνώσης μέσα από την αναγωγή.

Το ουσιαστικό *αναγωγή* προέρχεται από το ρήμα *ανάγω*, μια πολυσήμαντη λέξη η οποία σκιαγραφεί με ακρίβεια τι συμβαίνει στο μεσοδιάστημα μεταξύ ανθρώπινου βίου και συμπεριφορικών δεδομένων. Σε πρώτη φάση το ρήμα περιγράφει μια διαδικασία κατά την οποία κάτι σχηματίζεται από κάτι άλλο το οποίο προϋπάρχει. Υποδηλώνει την αιτιότητα της μετατροπής ενός πράγματος σε κάτι άλλο, όπως τη μετατροπή ενός μεταλλεύματος σε μέταλλο (εξαγωγή) ή τη μετατροπή ενός κειμένου από τη μια γλώσσα σε μια άλλη (μετάφραση). Σε δεύτερη φάση το ανάγομαι υποδηλώνει και το γεγονός πως το πράγμα που υπόκειται στη μετατροπή αφομοιώνεται από την ίδια τη διαδικασία.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός άπτεται και των δύο διαστάσεων του ρήματος. Όπως είδαμε και στο Κεφάλαιο 1, το Νοήμον Σπίτι του Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Τζόρτζια, οι βάσεις του οποίου μπήκαν έναν μόλις χρόνο πριν από την εφεύρεση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, μετερχόταν διαφορετικές πρακτικές υπό πολύ διαφορετικές προϋποθέσεις: (1) Το άτομο είναι ο αποκλειστικός αρμόδιος για να αποφασίσει τι θα ανάγεται σε δεδομένα· (2) σκοπός των δεδομένων είναι να εμπλουτίσουν τη ζωή του ατόμου· και (3) το άτομο, και μόνο αυτό, ορίζει πώς διανέμονται ή χρησιμοποιούνται τα δεδομένα. Σχεδόν δύο δεκαετίες μετά, το Νοήμον Σπίτι, στην καλύτερη των περιπτώσεων, αποτελεί ένα μουσειακό έκθεμα το οποίο μας υπενθυμίζει το ανεκπλήρωτο όραμα ενός ψηφιακού μέλλοντος της χειραφέτησης και της δικαιότερης κατανομής της μάθησης στην κοινωνία. Σε αυτόν τον ιδανικό ορίζοντα το άτομο είναι εκείνο που γνωρίζει, που αποφασίζει και αυτό που αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει. Το άτομο αποτελεί μέσο αυτοεκπλήρωσης και όχι μέσο εκπλήρωσης των στόχων άλλων. Αυτό που μας έμαθε το Νοήμον Σπίτι είναι ότι η αναγωγή μπορεί να υπάρξει και χωρίς τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Ωστόσο, σε αυτό το κεφάλαιο μαθαίνουμε πως *ο*

κατασκοπευτικός καπιταλισμός δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την αναγωγή.

Τίποτα δεν εξαιρείται. Εν μέσω του ανταγωνισμού για την εξασφάλιση κατασκοπευτικών εσόδων προϊόντα και υπηρεσίες από κάθε τομέα εντάσσονται στο σύμπαν συσκευών όπως ο θερμοστάτης Nest. Για παράδειγμα, τον Ιούλιο του 2017 η Roomba, η αυτόνομη ηλεκτρική σκούπα της iRobot, έγινε πρώτη είδηση όταν ο Κόλιν Ανγκλ (Colin Angle), διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας, ανακοίνωσε στο Reuters πως το επιχειρηματικό πλάνο για το έξυπνο σπίτι θα βασιζόταν στη συλλογή δεδομένων. Για αρχή η νέα εισροή εσόδων θα προερχόταν από την πώληση των κατόψεων οι οποίες προέκυπταν από την παράλληλη χαρτογράφηση των σπιτιών των ιδιοκτητών της σκούπας. Ο Ανγκλ έκανε νύξη πως εντός των δύο προσεχών ετών η iRobot θα έκλεινε συμφωνίες για την πώληση των χαρτών στην Google, στην Amazon ή στην Apple. Εν αναμονή της εισόδου της στην κατασκοπευτική αρένα η iRobot εφοδίασε την αναβαθμισμένη σειρά της Roomba με κάμερα, νέους αισθητήρες και νέο λογισμικό, επιτρέποντας νέες λειτουργίες, μεταξύ των οποίων τη δυνατότητα χαρτογράφησης με ταυτόχρονη παρακολούθηση της τοποθεσίας της συσκευής. Η αγορά αντάμειψε το όραμα ανάπτυξης της iRobot εκτοξεύοντας την τιμή της μετοχής της στα 102 δολάρια τον Ιούνιο του 2017 από μόλις 35 δολάρια τον προηγούμενο χρόνο, κάτι που μεταφραζόταν σε κεφαλαιοποίηση αγοράς των 2,5 δισ. δολαρίων επί εσόδων της τάξης των 660 εκατομμυρίων δολαρίων.[1]

Ειδικοί σε θέματα απορρήτου έκρουαν τον κώδωνα του κινδύνου, δεδομένου πως τέτοιες ροές δεδομένων δεν προστατεύονταν από τον νόμο ούτε και από συστήματα ασφαλείας. Σε κάθε περίπτωση, ο Ανγκλ διαβεβαίωσε το κοινό πως η iRobot δεν θα πουλούσε δεδομένα χωρίς τη συγκατάθεση των πελατών και εξέφρασε τη σιγουριά πως «οι περισσότεροι θα συναινούσαν ώστε να μπορέσουν να επωφεληθούν από τις λειτουργίες του έξυπνου σπιτιού».[2] Γιατί ήταν τόσο σίγουρος ο Ανγκλ;

Σύμφωνα με την πολιτική απορρήτου της εταιρείας, οι ιδιοκτήτες της Roomba όντως μπορούν να ελέγξουν ή και να σταματήσουν τη συλλογή δεδομένων χρήσης «αποσυνδέοντας το Wi-Fi ή το Bluetooth από την εφαρμογή – αν αλλάξουν, λόγου χάρη, τον κωδικό του ασύρματου δικτύου». Εντούτοις, κατά τα λεγόμενα του Ανγκλ στο σάιτ Mashable τον Ιούλιο του 2017, ακόμη και όταν οι πελάτες δεν επιλέγουν την υπηρεσία χαρτογράφησης η Roomba συνεχίζει να συλλέγει

δεδομένα χρήσης και χαρτογράφησης – απλώς, μόνο τα πρώτα «ανεβαίνουν στο υπολογιστικό νέφος ώστε να μπορείς να τα δεις στην κινητή σου συσκευή».[3] Αυτό που παρέλειψε να πει ο Ανγκλ ήταν πως αν ένας πελάτης αρνηθεί να παραχωρήσει στην iRobot πρόσβαση στα δεδομένα χαρτογράφησης του εσωτερικού του σπιτιού του, τότε αποκλείεται από την πλειοψηφία των έξυπνων λειτουργιών της «αυτόνομης» σκούπας, με αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, να μην μπορεί να ενεργοποιήσει ή να σταματήσει τη συσκευή με το τηλέφωνό του, να μην μπορεί να προγραμματίζει τον καθαρισμό, να μην μπορεί να δει «τις αναφορές του Clean Map», να μην μπορεί να λάβει αυτόματες αναβαθμίσεις λογισμικού και να μην μπορεί να χρησιμοποιήσει τη λειτουργία «SPOT Clean ώστε η σκούπα να εστιάσει σε μια ιδιαίτερα βρόμικη περιοχή».[4]

Η στρατηγική από την οποία απέρρεε η σιγουριά του Ανγκλ ήταν ενδεικτική του ευρύτερου εγχειρήματος αναγωγής, για το οποίο οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και πρεσβευτές των προϊόντων «έξυπνου» σπιτιού έχουν καλλιεργήσει μια κοινή προσέγγιση. Από τη μια, επισημαίνουν πως οι πελάτες έχουν την επιλογή να εξαιρεθούν από την κοινοποίηση των δεδομένων τους. Από την άλλη, οι πελάτες που όντως το κάνουν έρχονται αντιμέτωποι με αποδεκατισμένες λειτουργίες και περιορισμένη ασφάλεια δεδομένων. Σε αυτούς του όρους χρήσης, οι οποίοι θυμίζουν το Requirimiento των adelantados, το μήνυμα δεν ήταν «υποκύψτε, ειδάλλως θα σας καταστρέψουμε»· το μήνυμα ήταν «υποκύψτε, ειδάλλως θα υποβαθμίσουμε το προϊόν που αγοράσατε».

Υπό αυτό το νέο καθεστώς ακόμη και κάτι απλό όπως η αγορά ενός στρώματος πλέον απαιτεί προσεκτική μελέτη «καταχρηστικών συμβάσεων» τις οποίες σχεδόν όλοι παραβλέπουν. Ας πάρουμε για παράδειγμα το κρεβάτι Sleep Number, το οποίο διαθέτει «τεχνολογία έξυπνου κρεβατιού και λειτουργίες παρακολούθησης ύπνου».[5] Στο σάιτ της εταιρείας βλέπουμε ένα όμορφο ζευγάρι να χουχουλιάζει στο κρεβάτι. Χαμογελούν και είναι προσηλωμένοι στα κινητά τους, καθώς περιχαρείς εξερευνούν τα δεδομένα της εφαρμογής SleepIQ. Η βάση και το στρώμα του κρεβατιού «προσαρμόζονται στις προτιμήσεις» του ιδιοκτήτη, με λειτουργίες οι οποίες αυξάνουν ή ελαττώνουν την κλίση και αισθητήρες οι οποίοι μαλακώνουν ή σκληραίνουν το στρώμα. Άλλοι αισθητήρες μετρούν σφυγμούς, την αναπνοή και κινήσεις του σώματος: «Κάθε πρωί η εφαρμογή σού δίνει μια βαθμολογία SleepIQ®, η οποία περιγράφει την ποιότητα και τη διάρκεια

του ύπνου σου [...] τις ώρες ξεκούραστου και τι ώρες ανήσυχου ύπνου, καθώς και πόση ώρα έλειπες από το κρεβάτι. [...] Ταυτόχρονα, η εφαρμογή προτείνει προσαρμογές που θα μπορούσες να κάνεις». Η εταιρεία συστήνει να συνδέσεις την εφαρμογή ύπνου με τον μετρητή αθλητικής δραστηριότητας και τον θερμοστάτη σου, ώστε να μπορείς να δεις πώς επηρεάζουν τον ύπνο σου η άσκηση και η θερμοκρασία της κρεβατοκάμαρας.

Το κρεβάτι συνοδεύεται από μια πυκνογραμμένη δωδεκασέλιδη πολιτική απορρήτου. Οι πελάτες ενημερώνονται πως η παροχή των πληροφοριών αποτελεί επικύρωση της συγκατάθεσής τους για χρήση αυτών των πληροφοριών σύμφωνα με την πολιτική απορρήτου η οποία περιλαμβάνει τους συνηθισμένους επαχθείς όρους: κοινή χρήση των πληροφοριών με τρίτα μέρη, χρήση Google Analytics, στοχευμένη διαφήμιση και πολλούς άλλους. Επιπλέον, αν ο πελάτης δημιουργήσει προφίλ χρήστη προκειμένου να μεγιστοποιήσει την αποδοτικότητα της εφαρμογής, η εταιρεία συλλέγει «βιομετρικά δεδομένα και δεδομένα συναφή με τον ύπνο. Τα δεδομένα αυτά έχουν να κάνουν με το πώς κοιμήθηκες Εσύ, ένα Παιδί ή οποιοσδήποτε χρησιμοποιεί το κρεβάτι: κινήσεις κατά τη διάρκεια του ύπνου, στάσεις ύπνου, αναπνοή και σφυγμούς». Επίσης, η εφαρμογή συλλέγει ηχητικά σήματα από την κρεβατοκάμαρά σου. Όπως συμβαίνει με τις περισσότερες πολιτικές του είδους, οι πελάτες ενημερώνονται πως η εταιρεία μπορεί να «κοινοποιήσει» ή να «εκμεταλλευτεί» προσωπικές πληροφορίες ακόμη και «μετά την απενεργοποίηση ή την ακύρωση των Υπηρεσιών και/ή μετά την κατάργηση του λογαριασμού Sleep Number ή του Προφίλ Χρήστη – ενός ή περισσότερων». Οι πελάτες προειδοποιούνται πως η ασφάλεια της μετάδοσης και της αποθήκευσης των δεδομένων «δεν είναι 100% εγγυημένη», ενώ η μετάδοση και η αποθήκευση καθαυτές δεν εμπίπτουν στην επιλογή «Μη Παρακολούθηση». Τέλος, στην όγδοη σελίδα του εγγράφου η πολιτική αναφέρεται στις επιλογές του πελάτη σχετικά με τη χρήση προσωπικών πληροφοριών: «Το αν θα Μας παραχωρήσετε τις Πληροφορίες Σας ή όχι είναι καθαρά δική Σας επιλογή. Αν αποφασίσετε να μην το κάνετε, ενδεχομένως να μην μπορέσουμε να σας προσφέρουμε ορισμένες λειτουργίες, προϊόντα και/ή υπηρεσίες».[6]

Οι ίδιες εκβιαστικές τακτικές όπως αυτή του Requirimiento απαντώνται και στις μακροσκελείς και πυκνογραμμένες συμβάσεις των θερμοστατών της Nest, θυγατρικής της Alphabet. Οι «όροι παροχής υπηρεσιών» και η «άδεια χρήσης τελικού χρήστη» προδίδουν δυνα-

στευτικές τακτικές απορρήτου και ασφάλειας όπου ευαίσθητα δεδομένα κοινοποιούνται σε άλλες έξυπνες συσκευές, σε μη κατονομαζόμενο προσωπικό και σε τρίτους με απώτερο στόχο την προγνωστική ανάλυση και τη διοχέτευσή τους σε αγορές συμπεριφορικής έκβασης. Τούτη η δράση εξοστρακίζεται στον καταναλωτή λαμβάνοντας τη μορφή στοχευμένων διαφημίσεων και μηνυμάτων σχεδιασμένων να προωθήσουν περισσότερα προϊόντα και υπηρεσίες. Παρ' όλα αυτά, τα δικαστήρια υπερασπίζονται κατά κόρον τους ισχυρισμούς των εταιρειών πως δεν φέρουν καμία νομική ευθύνη από τη στιγμή που δεν δύναται να αποδειχτεί οικονομική βλάβη στον καταναλωτή.

Η Nest αναλαμβάνει ελάχιστη ευθύνη όσον αφορά την ασφάλεια αυτών των πληροφοριών και αποποιείται πάσα ευθύνη σχετικά με το πώς τις χρησιμοποιούν άλλες εταιρείες. Μάλιστα, οι Γκουίντο Νότο Λα Ντιέγκα (Guido Noto La Diega) και Ίαν Γουόλντεν (Ian Walden), νομικοί του Πανεπιστημίου του Λονδίνου οι οποίοι ανέλυσαν αυτά τα έγγραφα, αποφάνθηκαν πως για να προσχωρήσει κάποιος στο οικοσύστημα των διασυνδεδεμένων συσκευών και εφαρμογών της Nest, με όλους τους επιμέρους επαχθείς όρους χρήσης, η αγορά ενός και μόνο οικιακού θερμοστάτη συνεπάγεται τη μελέτη σχεδόν χιλίων συμβάσεων».[7]

Αυτός ο παραλογισμός επιδεινώνεται από το γεγονός πως σχεδόν κανείς δεν διαβάζει έστω και μία από αυτές τις «συμβάσεις». Μια χρησιμότατη εμπειρική μελέτη στην οποία συμμετείχαν 543 άτομα με σχετική εξοικείωση στα ζητήματα παρακολούθησης και νομοθεσίας απορρήτου κατέληξε πως όταν τους ζητήθηκε να εγγραφούν σε μια διαδικτυακή υπηρεσία, το 74% από αυτούς επέλεξε τη διαδικασία «γρήγορης εγγραφής», παρακάμπτοντας τους όρους παροχής υπηρεσιών και τη δήλωση πολιτικής απορρήτου. Από εκείνους που σκρόλαραν τις καταχρηστικές συμβάσεις, οι περισσότεροι πήγαν κατευθείαν στο κουμπί «αποδέχομαι». Οι ερευνητές υπολόγισαν πως παρότι για να κατανοήσει κανείς επαρκώς τις συμβάσεις χρειαζόταν μελέτη διάρκειας τουλάχιστον σαράντα πέντε λεπτών, εκείνοι που τις κοίταξαν δεν αφιέρωσαν περισσότερα από δεκατέσσερα δευτερόλεπτα κατά μέσο όρο.[8]

Στην περίπτωση που ο πελάτης δεν συμφωνήσει με τις ρήτρες της Nest οι όροι παροχής υπηρεσιών υποδηλώνουν πως διακυβεύονται σε μεγάλο βαθμό η λειτουργικότητα και η ασφάλεια του θερμοστάτη, μιας και το προϊόν δεν θα συνοδεύεται πια από τις απαραίτητες ενημερώσεις οι οποίες εξασφαλίζουν την αξιοπιστία και την ακίνδυ-

νη λειτουργία του. Οι συνέπειες καλύπτουν ευρύ φάσμα σφαλμάτων – από παγωμένες σωληνώσεις και αστοχίες ανιχνευτών καπνού έως τον κίνδυνο παραβίασης του ευάλωτου πλέον κεντρικού οικιακού συστήματος. Εν ολίγοις, η αποδοτικότητα και η ασφάλεια του προϊόντος καθίστανται απροκάλυπτα όμηροι της υποταγής του ιδιοκτήτη στην αναγωγή ως κατάκτηση, αποτέλεσμα τρίτων συμφερόντων και προορισμένη να εξυπηρετήσει τρίτα συμφέροντα.

Βεβαίως, πολύ εύκολα κάποιος μπορεί να επιλέξει να μην αγοράσει τη σκούπα Roomba, το κρεβάτι Sleep Number ή τον θερμοστάτη Nest· αυτό που έχει σημασία, όμως, είναι πως καθεμιά από αυτές τις συσκευές είναι εμβληματική του τεράστιου εγχειρήματος αναγωγής ως πρώτου και απαραίτητου βήματος για την κατασκευή του μηχανισμού της διάχυσης. Χιλιάδες αντικείμενα του σύμπαντος του «διαδικτύου των πραγμάτων» καθίστανται διαθέσιμα. Όπως καταλήγουν οι Λα Ντιέγκα και Γουόλντεν, υπό αυτό το νέο καθεστώς προϊόντων οι απλές λειτουργίες που αναζητούμε είναι πια μπερδεμένες μέχρι αηδίας σε ένα κουβάρι λογισμικού, υπηρεσιών και δικτύων.[9]

Η ίδια η ιδέα των λειτουργικών, αποδοτικών και οικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών ως ικανή βάση της οικονομικής συναλλαγής αργοπεθαίνει. Εκεί που δεν το περμένεις προϊόντα κάθε είδους αναπλάθονται σύμφωνα με τις προδιαγραφές των νέων οικονομικών απαιτήσεων συνδεσιμότητας και αναγωγής. Καθένα από αυτά επαναπροσδιορίζεται ως μέσο μετάβασης σε έναν νέο μηχανισμό ο οποίος εκθειάζεται ως «έξυπνος». Από την άλλη, οι παραδοσιακές εκδοχές των προϊόντων οι οποίες παραμένουν καθηλωμένες χλευάζονται ως «μη νοήμονες». Είναι σημαντικό να επισημάνουμε πως, σε αυτό το πλαίσιο, ο όρος «έξυπνος» αποτελεί ευφημισμό για την αναγωγή. Με άλλα λόγια, μια νοημοσύνη σχεδιασμένη ώστε να ανάγει μια μικροσκοπική γωνία της έκφανσης της ζωής μας σε συμπεριφορικά δεδομένα. Κάθε έξυπνο αντικείμενο μοιάζει με μαριονέτα, αφού, παρ' όλη την «εξυπνάδα» του, δεν παύει να είναι ένα δύσμοιρο ανδρείκελο το οποίο χορεύει στον ρυθμό των λαθραίων οικονομικών επιταγών εκείνων που του κινούν τα νήματα. Προϊόντα, υπηρεσίες και εφαρμογές προελαύνουν υπό τις τυμπανοκρουσίες της νομοτελειακότητας και με προορισμό την υπόσχεση των κατασκοπευτικών εσόδων τα οποία αποσπώνται από τους παρθένους ακόμη χώρους που αποκαλούμε «η πραγματικότητά μου», «το σπίτι μου», «η ζωή μου» και «το σώμα μου». Κάθε έξυπνο προϊόν απηχεί τα θεμελιώδη ερωτήματά μας: Τι γνωρίζει ένα έξυπνο προϊόν και σε ποιον το λέει.

Ποιος γνωρίζει; Ποιος αποφασίζει; Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει;

Τώρα πια πολλαπλασιάζονται τα παραδείγματα προϊόντων τα οποία είναι προσαρμοσμένα ώστε να ανάγουν, να παρακολουθούν και να μεταδίδουν συμπεριφορικά δεδομένα· από έξυπνα μπουκάλια βότκας έως ορθικά θερμόμετρα με πρόσβαση στο διαδίκτυο και οτιδήποτε εμπεριέχει το μεταξύ τους φάσμα.[10] Ο διευθυντής επιχειρηματικού σχεδιασμού μιας εταιρείας οινοπνευματωδών παραθέτει το πλάνο του για τη «διασυνδεδεμένη φιάλη»: «Όσο περισσότερα μαθαίνουμε για τους καταναλωτές και για τη συμπεριφορά τους, τόσο καλύτερες υπηρεσίες μπορούμε να αντιστοιχίσουμε σε αυτούς».[11] Πολλές φίρμες είναι αποφασισμένες να «αναβαθμίσουν τη συσκευασία σε ομιλούσα οντότητα, σε μια αγορά η οποία γίνεται όλο και πιο διαδραστική». Η Diageo, η πολυεθνική εταιρεία παραγωγής οινοπνευματωδών, υπόσχεται «έξυπνες φιάλες εφοδιασμένες με αισθητήρες» οι οποίες μπορούν να παρακολουθούν αγορές και δεδομένα πωλήσεων και πάνω απ' όλα επιτρέπουν «την επικοινωνία με τις συσκευές του καταναλωτή και την προσαρμογή σε διαφορετικές λειτουργικές ανάγκες, διαφημιστικές ή εξυπηρέτησης πελατών (π.χ. την παρασκευή κοκτέιλ) με το που ανοιχτεί η φιάλη». Ένας κατασκευαστής εξοπλισμού μπαρ εξηγεί την κατάσταση με ιδιαίτερα απλούς όρους: «Σκοπός είναι [...] να δώσουμε τη δυνατότητα στους ιδιοκτήτες [των μπαρ] να δουν πράγματα που δεν μπορούσαν στο παρελθόν και να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους».[12]

Σήμερα τα σπίτια μας βρίσκονται στο στόχαστρο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, με τον ανταγωνισμό να κονταροχτυπιέται για ένα μερίδιο της αγοράς των έξυπνων οικιακών συσκευών. Το 2017 η αξία τούτης της αγοράς υπολογιζόταν στα 14,7 δισ. δολάρια –6,8 δισ. περισσότερα απ' ό,τι το 2016–, ενώ το 2021 αυτή αναμένεται να ανέλθει στα 101 δισ. Ίσως έχετε ήδη συναντήσει ορισμένες από αυτές τις πρώτες εξωφρενικές συσκευές: έξυπνες οδοντόβουρτσες, έξυπνες λάμπες, έξυπνες κούπες, έξυπνοι φούρνοι, έξυπνοι αποχυμωτές και έξυπνα μαχαιροπίρουνα τα οποία υποτίθεται πως σε βοηθούν στην πέψη. Κάποιες άλλες προκαλούν μεγαλύτερο προβληματισμό: κάμερες ασφαλείας σπιτιού με δυνατότητα αναγνώρισης προσώπου, συστήματα συναγερμού τα οποία εντοπίζουν ασυνήθιστες δονήσεις πριν από μια διάρρηξη, GPS εσωτερικών χώρων, αισθητήρες ανάλυσης κίνησης, θερμοκρασίας και άλλων παραμέτρων οι οποίοι προσαρτώνται σε αντικείμενα, πάσης φύσεως διασυνδεδεμένες οικιακές συσκευές, ρομποτικές κατσαρίδες σχεδιασμένες να εντοπίζουν ήχο.

Μέχρι και το βρεφικό δωμάτιο επαναπροσδιορίστηκε ως πηγή συμπεριφορικού πλεονάσματος.[14]

Η αξιολόγηση της κατασκοπευτικής φιλοσοφίας συσσώρευσης που αποτελεί κινητήρια δύναμη αυτής της δραστηριότητας υποδηλώνει πως αυτό το δίκτυο πραγμάτων ήδη εξελίσσεται σε ένα δίκτυο εκβιασμού, όπου κοινότοπες λειτουργίες κρατούνται όμηροι με απώτερο στόχο την είσπραξη συμπεριφορικού πλεονάσματος.[15] Μπορούμε να πάρουμε μια φευγαλέα αλλά χαρακτηριστική γεύση αυτών των γεγονότων από την επιστολή που έστειλε ο οικονομικός διευθυντής της Google στη Διεύθυνση Εταιρικής Χρηματοδότησης της Αμερικανικής Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς τον Δεκέμβριο του 2013. Η επιστολή συντάχτηκε σε απάντηση ερωτήματος της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς σχετικά με τον καταμερισμό των εσόδων της εταιρείας ανάμεσα στις επιτραπέζιες και στις κινητές πλατφόρμες της.[16] Στην απάντησή της η Google δήλωσε πως «Στο μέλλον οι χρήστες μας θα βλέπουν τις διαφημίσεις μας σε συσκευές η γκάμα των οποίων διαρκώς αυξάνεται». Στη συνέχεια, η επιστολή ανέφερε πως τα διαφημιστικά συστήματά της εταιρείας κινούνταν προς ένα μοντέλο «τεχνολογικά αφατρίαστων συσκευών» το οποίο καθιστούσε τον καταμερισμό ξεπερασμένο και μη πρακτικό. «Σε μερικά χρόνια», έγραφε η επιστολή, «και εμείς όπως και άλλες εταιρείες θα προβάλλουμε διαφημίσεις και άλλο υλικό σε ψυγεία, σε ταμπλό αυτοκινήτων, σε θερμοστάτες, σε γυαλιά οράσεως, σε ρολόγια και σε πολλές ακόμη συσκευές».

Ορίστε λοιπόν ένα ζητούμενο: Το «έξυπνο σπίτι» και το «διαδίκτυο των πραγμάτων» μέσω του οποίου διαρρέει θα γίνουν ο καμβάς πάνω στον οποίο οι νέες αγορές συμπεριφορικής έκβασης φιλοδοξούν να εγχαράξουν την παρουσία τους και να επιβάλουν τις απαιτήσεις τους στους πιο μύχιους χώρους μας. Εδώ είναι σημαντικό να σημειώσουμε πως όλη αυτή η δραστηριότητα συνεχίζεται ενισχύοντας μια ευρύτερη εμπορική διαδικασία η οποία στοιχηματίζει στο μέλλον της συμπεριφοράς μας· μια διαδικασία που εμείς δεν γνωρίζουμε και στην οποία δεν μπορούμε να επιδράσουμε. Κάθε κόμβος του δικτύου –η ηλεκτρική σκούπα, το στρώμα, ο θερμοστάτης– πρέπει να διαδραματίσει τον δικό του ρόλο, ξεκινώντας από την απρόσκοπτη αναγωγή της συμπεριφοράς, όσο μια ολόκληρη ανυποχώρητη ορδή «έξυπνων» πραγμάτων εντάσσεται στο μεταναστευτικό ρεύμα προς τα κατασκοπευτικά έσοδα. Καθώς αποψιλωνόμαστε από εναλλακτικές λύσεις, είμαστε αναγκασμένοι να αγοράζουμε προϊόντα που δεν θα γίνουν ποτέ κτήμα μας, ενώ ταυτόχρονα χρη-

ματοδοτούμε την κατασκόπευση και τον εκβιασμό μας. Και σαν να μην έφτανε αυτό, τα δεδομένα που προκύπτουν από τούτο το κύμα αντικειμένων είναι άκρως απροστάτευτα και εύκολα υφίστανται παραβιάσεις. Επιπροσθέτως, οι κατασκευαστές τους δεν έχουν καμία νομική υποχρέωση να ειδοποιήσουν τους ιδιοκτήτες σε περίπτωση που κλαπούν ή παραβιαστούν τα δεδομένα τους.

Υπάρχουν και άλλα, ακόμη πιο μεγαλεπήβολα σχέδια για την αναγωγή όλων των μεμονωμένων πραγμάτων. Εταιρείες όπως η Qualcomm, η Intel και η ARM αναπτύσσουν μικροσκοπικές λειτουργικές μονάδες μηχανικής όρασης χαμηλής κατανάλωσης οι οποίες μπορούν να προσαρτηθούν σε οποιαδήποτε συσκευή όπως το τηλέφωνο ή το ψυγείο σου, ή σε οποιαδήποτε επιφάνεια, παραμένοντας πάντα ενεργές. Στέλεχος της Qualcomm αναφέρει πως συσκευές και παιχνίδια πλέον είναι σε θέση να γνωρίζουν τι συμβαίνει γύρω τους: «Μια κούκλα θα μπορεί να αντιληφθεί πότε στρέφεται προς αυτή το πρόσωπο ενός παιδιού».[17]

Ας πάρουμε για παράδειγμα το «έξυπνο δέρμα», που ανέπτυξαν ιδιοφυείς πανεπιστημιακοί επιστήμονες και το οποίο είναι έτοιμο να αναδιαμορφωθεί για εμπορικές χρήσεις. Πρόκειται για μια επινόηση η οποία αρχικά χαιρετίστηκε για την ικανότητά της να παρακολουθεί και να διαγιγνώσκει παθήσεις – από το Πάρκινσον έως τις διαταραχές ύπνου. Πλέον, χαιρετίζεται για το όραμα της εξαιρετικά διακριτικής διάχυσης που υπόσχεται. Ερευνητές του Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Τζόρτζια ανέπτυξαν μια εκδοχή του «έξυπνου δέρματος» η οποία απορροφά ενέργεια από ραδιοκύματα και άλλες πηγές, απαλείφοντας την ανάγκη για μπαταρίες. Το έξυπνο δέρμα, το οποίο περιγράφεται ως «το απόλυτο αισθητηριακό εργαλείο και προάγγελος της μαζικής εφαρμογής των αδιάλειπτων ασύρματων δικτύων»,[18] αντιλαμβάνεται, αισθάνεται, αναλύει, επικοινωνεί ασύρματα και «τροποποιεί παραμέτρους» χρησιμοποιώντας απλή τεχνολογία ραδιοσυχνοτήτων (RFID).[19] Όπως και στην περίπτωση της αυτοκόλλητης «ταινίας-αισθητήρα» του Παραντίσο, οι ερευνητές σημειώνουν πως το έξυπνο δέρμα τους μπορεί να «επικολληθεί οπουδήποτε» ώστε να «παρακολουθεί, να αισθάνεται και να αλληλεπιδρά αδιαλείπτως με τον κόσμο γύρω μας, αναβαθμίζοντας έτσι σημαντικά την περιρρέουσα νοημοσύνη»· και όλα αυτά περνώντας τόσο απαρατήρητο όσο και «ένα αυτοκόλλητο». Προτείνουν, για παράδειγμα, τη χρήση του στα ράφια των σούπερ μάρκετ όπου αφθονούν οι ευκαιρίες αποκόμισης κερδών.[20]

Η αναγωγή έχει μετατραπεί σε ένα κατασκοπευτικό σχέδιο το οποίο διαμορφώνεται από τις επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και καθοδηγείται από τους στόχους του. Το Πρώτο Βήμα στη σύνταξη του κειμένου σκιά είναι η αναγωγή: η συμπαγής λειτουργικοποίηση του «προπατορικού αμαρτήματος της κοινής ληστείας» που όρισε αυτό το εμπορικό εγχείρημα εξαρχής. Η Google ανήγαγε τη Γη, τους δρόμους της και τις κατοικίες της, παρακάμπτοντας τη συναίνεσή μας και αψηφώντας τις διαμαρτυρίες μας. Η Facebook ανήγαγε το κοινωνικό δίκτυο και τον απίστευτα λεπτομερή χώρο του για χάρη των αγορών συμπεριφορικής έκβασης της εταιρείας. Τώρα ο διάχυτος μηχανισμός αποτελεί το μέσο για τη διάχυτη αναγωγή του ανθρώπινου βίου. Έχουμε ήδη δει πόσο κόπτονται οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού για τη γοργή εξουδετέρωση της «τριβής», του βασικού ανασταλτικού παράγοντα των δραστηριοτήτων εφοδιασμού. Η επιταγή της πρόγνωσης πάσχει από δυσανεξία στα όρια και στα στεγανά και το κατασκοπευτικό κεφάλαιο είναι διατεθειμένο να κάνει σχεδόν τα πάντα για να τα εξαλείψει. Αυτή η επιδίωξη μεταμορφώνει τη «σύνδεση» σε μια εμπορική επιταγή και την ατομική αυτονομία σε απειλή για τα κατασκοπευτικά έσοδα.

Οι πρακτικές αναγωγής του κατασκοπευτικού καπιταλισμού κατατροπώνουν οποιαδήποτε ορθολογική συζήτηση περί «επιλογής» ή «εξαίρεσης». Τα φύλλα συκής εξαντλήθηκαν πια. Οι ευφημισμοί της συναίνεσης δεν μπορούν πλέον να απομακρύνουν την προσοχή από τη γυμνή αλήθεια· υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, η αναγωγή είναι κατά κανόνα αυθαίρετη, μονομερής, ακόρεστη, μυστική και ασύστολη. Αυτά τα χαρακτηριστικά συνοψίζουν τις ασυμμετρίες εξουσίας οι οποίες κάνουν τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό «κατασκοπευτικό». Επιπλέον, υπογραμμίζουν μια σκληρή αλήθεια: Είναι δύσκολο να κρυφτούμε από την αναγωγή. Τη στιγμή που βιομηχανίες πολύ μακριά από το θεσμικό έδαφος του τεχνολογικού τομέα προσελκύονται στα κατασκοπευτικά κέρδη η σφοδρότητα της κούρσας εξεύρεσης και αναγωγής της εμπειρίας σε δεδομένα έχει μετατρέψει την αναγωγή σε παγκόσμιο πρόταγμα του κατασκοπευτικού κεφαλαίου.

Το παρόν κεφάλαιο και αυτό που ακολουθεί εξερευνούν πεδία δραστηριοτήτων αναγωγής οι οποίες αποσκοπούν στην επίτευξη οικονομιών φάσματος. Στη συνέχεια το παρόν κεφάλαιο εστιάζει στην *επέκταση, την πρώτη διάσταση του φάσματος*, καθώς οι διεργασίες της αναγωγής διεισδύουν στον πραγματικό κόσμο και καταβροχθί-

ζουν νέα και πρωτοφανή κομμάτια του ανθρώπινου βίου. Η επέκταση εποφθαλμιά κάθε γωνιά και κάθε χαραμάδα, κάθε λέξη και κάθε χειρονομία που στέκεται στον δρόμο της απαλλοτρίωσης. Οτιδήποτε διαθέτει σφρίγος και πνοή πρέπει να καταθέσει τα γεγονότα του. Οι σκιές και το σκοτάδι είναι απορριπτέα. Το άγνωστο είναι επαχθές. Το μεμονωμένο είναι απαγορευμένο. Έπειτα, στο Κεφάλαιο 9, προχωρούμε προς τη διάσταση του *βάθους*. Όσο το δίχτυ απλώνεται παντού κατά μήκος των υδάτων της καθημερινής ζωής υπάρχουν και τα υποβρύχια τα οποία εξερευνούν κατά βάθος, αναζητώντας νέες πηγές πλεονάσματος που θεωρούνται πολύτιμες για τις σπάνιες προγνωστικές τους ιδιότητες – η προσωπικότητά σου, τα συναισθήματά σου και οι ενδορφίνες σου. Σκοπός των παραδειγμάτων σε αυτά τα κεφάλαια δεν είναι η εξαντλητική ανάλυση, αλλά η σκιαγράφηση της αποφασιστικότητας, της επιμονής και της δολιότητας με τις οποίες οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού καταπιάνονται με την αναζήτηση νέων εκφάνσεων του ανθρώπινου βίου που θα μπορούν να αξιοποιηθούν οικονομικά όταν πλέον θα μπορούν να προεξοφληθούν.

Σε αυτή την αναζήτηση εμπλεκόμαστε αναγκαστικά στην παράθεση συγκεκριμένων παραγόντων, προϊόντων και τεχνικών, έχοντας υπόψη μας πως τα στοιχεία που αφορούν άτομα και εταιρείες βρίσκονται σε διαρκή ζύμωση. Οι εταιρείες πωλούνται και αγοράζονται, επιτυγχάνουν ή αποτυγχάνουν· άνθρωποι πηγαίνουν κι έρχονται. Συγκεκριμένες τεχνολογίες, προϊόντα και τεχνικές εγκαταλείπονται, βελτιώνονται και υποσκελίζονται. Όταν παρακμάσουν, θα αντικατασταθούν από νέες, υπό την προϋπόθεση πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός θα συνεχίσει να ανθίζει. Η ταχύτητα και η αλλαγή σκηνικού έχουν υπάρξει ουσιώδεις παράμετροι στην επιτυχία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και δεν μπορούμε να επιτρέψουμε στη διαρκή μεταβολή να αναστείλει τη θέλησή μας να κατανοήσουμε τους «νόμους κίνησης» οι οποίοι διέπουν αυτό το μεταβλητό τοπίο. Εκείνο που θέλουμε να κατανοήσουμε είναι το μοντέλο δράσης και τους σκοπούς του.

II. Σωματική αναγωγή

Η αναγωγή του σώματός σου ξεκινά πολύ απλά από το τηλέφωνό σου. Ακόμη και όταν η πόλη σου δεν είναι «έξυπνη», ακόμη κι αν

δεν ανήκει στην Google και δεν τη διαχειρίζεται αυτή, οι δυνάμεις της αγοράς οι οποίες κόπτονται για τη συμπεριφορά σου γνωρίζουν πώς να βρουν το σώμα σου.[21] Παρά τις εξεζητημένες μεθόδους με τις οποίες ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εργάζεται επισταμένως ώστε να αναγάγει την πραγματικότητα σε συμπεριφορικό πλεόνασμα, η απλούστερη και ουσιαστικότερη από αυτές είναι η ικανότητά του να γνωρίζει ακριβώς πού βρίσκεσαι ανά πάσα στιγμή. Το σώμα σου επαναπροσδιορίζεται ως αντικείμενο σύνθεσης συμπεριφοράς το οποίο χρήζει παρακολούθησης και αποτίμησης με στόχο την ευρετηριοποίηση και την εύρεσή του. Οι περισσότερες εφαρμογές των smartphone απαιτούν πρόσβαση στην τοποθεσία σου ακόμη και όταν αυτή δεν είναι απαραίτητη για την υπηρεσία που σου προσφέρουν. Το γιατί έχει να κάνει απλούστατα με την εξαιρετικά επικερδή απάντηση στο ερώτημα *Πού είσαι;*

Τα δεδομένα τοποθεσίας μπορούν να εξορυχτούν από «σημάνσεις γεωεντοπισμού» οι οποίες δημιουργούνται όταν το smartphone ενσωματώνει αυτόματα την ταυτότητα και την τοποθεσία σου σε φωτογραφίες και βίντεο. Τα καταστήματα χρησιμοποιούν τη «γεωγραφική οριοθέτηση» για τον τεμαχισμό των γεωγραφικών περιοχών και την αποστολή ειδοποιήσεων σε smartphone βάσει αυτών των παραμέτρων: «Σας περιμένουμε εδώ!» «Εδώ θα βρείτε αυτό που ζητάτε!» «Αυτή η προσφορά είναι μόνο για σας!»[22] Αν θέλετε να δείτε αυτή την πρακτική ιδίοις όμμασι, κατεβάστε την εφαρμογή των Starbucks και βγείτε από το σπίτι σας. Όπως μας κατατοπίζει και μια εταιρεία παροχής συμβουλών μάρκετινγκ, «Η κινητή διαφήμιση, η απόλυτη μορφή γεωεντοπισμού, είναι το άγιο δισκοπότηρο της διαφήμισης».[23] Μια άλλη εταιρεία η οποία εξειδικεύεται στην κινητή διαφήμιση προσφέρει αφειδώς «συμβουλές και τρικ» για το μάρκετινγκ μέσω γεωεντοπισμού: «Σου επιτρέπει να εκμεταλλευτείς την ψυχαναγκαστική φύση των ανθρώπων ενθαρρύνοντας παρορμητικές αγορές με την αποστολή των ειδοποιήσεών σου. [...] Επίσης, σου επιτρέπει να κατανοήσεις καλύτερα τους ήδη υπάρχοντες πελάτες σου διαβάζοντας τι λένε στο Yelp και στο Facebook...»[24]

Μια ακόμη εταιρεία κινητού μάρκετινγκ συστήνει το «μάρκετινγκ εμπειρικού μοτίβου», το οποίο βασίζεται σε τεχνικές εφαρμοσμένες στη στρατιωτική αντικατασκοπεία γνωστές ως «ανάλυση εμπειρικών μοτίβων». Αυτές οι τεχνικές συνεπάγονται τη συλλογή δεδομένων τοποθεσίας καθώς και άλλων δεδομένων από τηλέφωνα, δορυφόρους, οχήματα και αισθητήρες για τη σύνθεση ενός προφίλ των κα-

θημερινών συμπεριφορικών μοτίβων ενός «ατόμου ενδιαφέροντος» προκειμένου να προβλεφθεί η συμπεριφορά του. Οι έμποροι προτρέπονται να «χαρτογραφούν τις καθημερινές συνήθειες» μιας «ομάδας στόχου» ώστε να «εμβολίζουν τις καθημερινές δραστηριότητες των ανθρώπων προβάλλοντας το εμπορικό τους σήμα και προωθητικά μηνύματα». Η εταιρεία επισημαίνει πως «Η ψυχολογική δύναμη της αίσθησης της διάχυσης είναι τεράστια. Το Μάρκετινγκ Εμπειρικού Μοτίβου αφήνει ένα ισχυρό ψυχολογικό αποτύπωμα στους καταναλωτές».[25]

Μπορείς να απενεργοποιήσεις το GPS του τηλεφώνου σου, αλλά οι περισσότεροι δεν το κάνουν, αφενός επειδή έχουν ανάγκη τις χρήσεις του και αφετέρου επειδή αγνοούν τις λειτουργίες του. Σύμφωνα με την Pew Research, το 2013 το 74% των Αμερικανών ιδιοκτητών smartphone χρησιμοποιούσε εφαρμογές οι οποίες προϋπέθεταν δεδομένα τοποθεσίας. Το 2015 το ίδιο ποσοστό είχε γίνει 90% – τουτέστιν 153 εκατομμύρια άνθρωποι, νούμερο μεγαλύτερο από εκείνο των ατόμων που ακούνε μουσική ή βλέπουν βίντεο στο τηλέφωνό τους.[26] Το γεγονός πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εξαρτάται από αθέατες λειτουργίες σημαίνει πως οι περισσότεροι από μας απλώς δεν γνωρίζουμε και είναι αδύνατο να μάθουμε τον βαθμό στον οποίο το τηλέφωνό μας παίζει διπλό ρόλο ως συσκευή παρακολούθησης στην υπηρεσία της εμπορικής κατασκόπευσης.

Μελέτη ερευνητών του Πανεπιστημίου Κάρνεγκι Μέλον αποδεικνύει με σαφήνεια τα παραπάνω. Σε μια περίοδο τριών εβδομάδων είκοσι τρεις συμμετέχοντες ενημερώνονταν διαρκώς για τον αριθμό των εφαρμογών οι οποίες μετέδιδαν τις πληροφορίες της θέσης τους και για το σύνολο των μεταδόσεων ανά δεδομένη περίοδο. Οι συμμετέχοντες έμειναν εμβρόντητοι από τη σφοδρότητα της επέλασης στα δεδομένα τους όταν έμαθαν σε διάφορες περιπτώσεις πως εντός δεκατεσσάρων ημερών οι τοποθεσίες του καθενός εκπέμθηκαν 4.182 φορές, 5.398 φορές, 356 φορές κ.ο.κ. προς όφελος διαφημιστών, ασφαλιστών, εμπόρων λιανικής, εταιρειών μάρκετινγκ, εταιρειών παροχής στεγαστικών δανείων και οποιουδήποτε άλλου πληρώνει για να υφίσταται στις αγορές συμπεριφορικής έκβασης.[28] Οι εντυπώσεις ενός από τους συμμετέχοντες ήταν οι εξής: «Αισθάνθηκα σαν να με παρακολουθούσε το ίδιο μου το τηλέφωνο. Είναι τρομακτικό».[29] Με το πέρας της μελέτης το 58% των συμμετεχόντων περιόρισε τις άδειες πρόσβασης των κινητών εφαρμογών του.

Διόλου περίεργο λοιπόν που η Google αποτελεί την εμπροσθοφυ-

λακή της γεωγραφικής παρακολούθησης των χρηστών. Το 2016 μια ένορκη δήλωση αξιωματικών της αστυνομίας οι οποίοι αιτούνταν ένταλμα έρευνας για έναν ληστή τράπεζας στην Καλιφόρνια κατέστησε σαφές γιατί τα δεδομένα τοποθεσίας της Google είναι εκτός συναγωνισμού: «Η Google συλλέγει και διατηρεί δεδομένα τοποθεσίας από κινητές συσκευές οι οποίες διαθέτουν λειτουργικό Android. Αυτά τα δεδομένα συλλέγονται οποτεδήποτε ενεργοποιείται μια από τις υπηρεσίες της και/ή οποτεδήποτε έχει προηγηθεί ένα συμβάν στην κινητή συσκευή – μια κλήση, ένα γραπτό μήνυμα, πρόσβαση στο διαδίκτυο ή στο μέιλ». Οι επικεφαλής αξιωματικοί της υπόθεσης αιτήθηκαν τις πληροφορίες τοποθεσίας από την Google επειδή γνώριζαν πως θα ήταν κατά πολύ ακριβέστερες ακόμη και από εκείνες που μπορούσαν να προσφέρουν οι πάροχοι τηλεφωνίας. Τα συστήματα γεωεντοπισμού του Android συνδυάζουν δεδομένα από κεραίες κινητής τηλεφωνίας με δεδομένα GPS, δεδομένα ασύρματων δικτύων και άλλες πληροφορίες οι οποίες εξάγονται από φωτογραφίες, βίντεο και άλλες πηγές: «Αυτό επιτρέπει στο Android να εντοπίζει την τοποθεσία χρηστών εντός ενός κτιρίου και όχι οικοδομικού τετραγώνου».[30] Τον Νοέμβριο του 2017 δημοσιογράφοι-ερευνητές του Quartz ανακάλυψαν πως από τις αρχές του ίδιου έτους τα τηλέφωνα Android συνέλεγαν πληροφορίες τοποθεσίας μέσω τριγωνομέτρησης των πλησιέστερων κεραιών κινητής τηλεφωνίας, ακόμη και χωρίς οι υπηρεσίες τοποθεσίας να είναι ενεργοποιημένες, χωρίς να τρέχουν εφαρμογές και χωρίς η κάρτα SIM να είναι εγκατεστημένη στο τηλέφωνο. Οι πληροφορίες χρησιμοποιούνταν για τη διαχείριση των ειδοποιήσεων και των μηνυμάτων τα οποία στέλνονταν με πρωτοβουλία της Google στα τηλέφωνα των χρηστών του Android, δίνοντας τη δυνατότητα στην εταιρεία να παρακολουθεί «αν ένα άτομο που διέθετε τηλέφωνο Android ή έτρεχε εφαρμογές της Google έμπαινε σε συγκεκριμένα καταστήματα και να χρησιμοποιήσει αυτές τις πληροφορίες ώστε να στοχεύσει τις διαφημίσεις που κατόπιν προβάλλονται στον χρήστη».[31]

Το σύστημα ιστορικού τοποθεσίας της Google είναι προϊόν της παγκόσμιας δραστηριότητας χαρτογράφησης την οποία επιμελήθηκε η εταιρεία. Παρόλο που ήταν ενεργό πάνω από μία δεκαετία, το σύστημα παρουσιάστηκε στο κοινό μόλις το 2015 με την ονομασία «Χρονολόγιο», μια λειτουργία η οποία «σου επιτρέπει την οπτική απεικόνιση των καθημερινών δραστηριοτήτων σου στον πραγματικό κόσμο».[32] Η εταιρεία υπολόγισε πως οι όποιες αρνητικές αντιδράσεις

δημιουργούνταν από την ουσιαστικά αναπόδραστη παρακολούθηση τοποθεσίας και από τον επακόλουθο όγκο δεδομένων του Χρονολογίου θα αντισταθμίζονταν από την πολύτιμη ενεργή συμβολή των χρηστών στο απόθεμα του ίδιου του συμπεριφορικού τους πλεονάσματος, ραφινάροντας τις πληροφορίες του, προσθέτοντας συναφείς φωτογραφίες, εισάγοντας σχόλια κτλ. Η διαδικασία πλασαριζόταν ως προσωπική επένδυση σε εξατομικευμένες υπηρεσίες όπως το Google Now, προκειμένου η εταιρεία να μπορεί να χτενίζει αποτελεσματικότερα τα μέιλ και τις εφαρμογές σου και να προωθεί ενημερώσεις σχετικά με την κίνηση στους δρόμους και τον καιρό, καθώς και ειδοποιήσεις, προτάσεις και υπενθυμίσεις. Τα δεδομένα τοποθεσίας αποτελούσαν το αντάλλαγμα για αυτές τις υπηρεσίες.

Σε αυτό το δούναι και λαβείν η λίπανση επιτυγχάνεται με τις καθιερωμένες υποσχέσεις περί απορρήτου και ελέγχου επί των δεδομένων: «Το Χρονολόγιο είναι ιδιωτικό και μόνο εσείς μπορείτε να το δείτε· εσείς αποφασίζετε ποιες τοποθεσίες θέλετε να διατηρήσετε». Όμως, η Google χρησιμοποιεί τα δεδομένα τοποθεσίας σου για να στοχεύει διαφημίσεις, και όντως τα δεδομένα τοποθεσίας κατατάσσονται μεταξύ των σπουδαιότερων πηγών πλεονάσματος στις διαφημιστικές αγορές της Google και έχουν άμεση επίδραση στο ποσοστό των κλικ. Το σύνηθες πρόσχημα της Google και άλλων εταιρειών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι πως το συμπεριφορικό πλεόνασμα διατηρείται μόνο ως μεταδεδομένα τα οποία έπειτα ενσωματώνονται με εκείνα ενός μεγάλου αριθμού επιμέρους χρηστών. Μας λένε πως είναι αδύνατο να αναγνωρίσεις συγκεκριμένα άτομα σε ένα αμάλγαμα τέτοιας κλίμακας. Εντούτοις, η επιστήμη της εκ νέου ταυτοποίησης μας έχει αποδείξει πως με τρία μόλις μπιτ δεδομένων –ημερομηνία γέννησης, ταχυδρομικό κώδικα και φύλο–, τα οποία είναι εξαιρετικά εύκολο να αποσπάσεις από δημόσια αρχεία, μπορείς να αποανωνυμοποιήσεις μεταδεδομένα με «ανατριχιαστική άνεση».[33] Σε μια σύνοψη αυτής της έρευνας ο νομικός Πολ Ομ (Paul Ohm) γράφει πως η «αποανωνυμοποίηση καθιστά τρομερά εύκολη την ανακάλυψη και την αποκάλυψη όλων των μυστικών μας. Οι εχθροί μας θα μπορούν με μεγαλύτερη άνεση να μας συνδέσουν με γεγονότα, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιήσουν για να μας εκβιάσουν, να μας παρενοχλήσουν, για να αμαυρώσουν τη φήμη μας, να μας παγιδέψουν ή για να μεροληπτήσουν εναντίον μας. [...] Αυτό το σφάλμα απαντάται σχεδόν σε κάθε νόμο περί απορρήτου των πληροφοριών». Όσον αφορά δε τα τεράστια αποθέματα του υποτιθέμενου ανώνυ-

μου συμπεριφορικού πλεονάσματος, ο Ομ τα αποκαλεί «βάσεις δεδομένων της καταστροφής».[34]

Στην περίπτωση των δεδομένων τοποθεσίας η κατάσταση είναι εξίσου άσχημη. Το 2013 μια ομάδα επιστημόνων υπολογιστών του MIT και του Χάρβαρντ έδειξε πως επειδή οι μετακινήσεις του καθενός μας τείνουν να έχουν ιδιοσυγκρασιακά γνωρίσματα, οποιοσδήποτε αναλυτής με τα σωστά εργαλεία μπορεί εύκολα να εξαγάγει ένα μοτίβο μετακινήσεων το οποίο θα σχετίζεται με ένα συγκεκριμένο άτομο ενός μεγάλου συνόλου ανωνυμοποιημένων μεταδεδομένων τοποθεσίας. Μια άλλη ερευνητική ομάδα έδειξε πως δεδομένα τα οποία συλλέγονται από φαινομενικά «άκακους» αισθητήρες ενσωματωμένους σε smartphone –όπως επιταχύμετρα, γυροσκόπια και μαγνητόμετρα– μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη συνεπαγωγή «μιας ολοένα μεγαλύτερης γκάμας ανθρώπινων δραστηριοτήτων ή ακόμη και διαθέσεων». Το ερευνητικό τους έργο επίσης δείχνει πως αυτά τα δεδομένα αισθητήρων μπορούν να χρησιμοποιηθούν «για την απόκτηση ευαίσθητων πληροφοριών συγκεκριμένων χρηστών από ανωνυμοποιημένα σύνολα δεδομένων».[35]

Οι εταιρείες εφαρμόζουν αυτές τις δυνατότητες παρακολούθησης επισταμένως. Η Broadcom δημιούργησε ένα «παγκόσμιο δορυφορικό σύστημα πλοήγησης» με τη μορφή ενός τσιπ το οποίο εφοδιάζει τους αισθητήρες του κινητού σου τηλεφώνου με δορυφορική επικοινωνία για τη δημιουργία μιας «μηχανής γεωεντοπισμού» η οποία θα μπορεί να βρει την τοποθεσία σου ακόμη κι αν δεν είσαι συνδεδεμένος σε δίκτυο. Η μηχανή γεωεντοπισμού μπορεί να εξαγάγει τη θέση σου σε ένα κτίριο, το πόσα βήματα έχεις κάνει, προς τα πού και σε τι υψόμετρο. Όλα αυτά εξαρτώνται από έναν και μόνο παράγοντα, λέει ο αντιπρόεδρος μιας εταιρείας: «Από τη συσκευή που κρατάς στα χέρια σου».[36] Ο Άρβιν Ναραγιάναν και ο Έντουαρντ Φέλτεν (Edward Felten), επιστήμονες υπολογιστών του Πανεπιστημίου του Πρίνστον, συνόψισαν τα γεγονότα ως εξής: «Δεν γνωρίζουμε κάποιον αποτελεσματικό τρόπο ανωνυμοποίησης των δεδομένων τοποθεσίας και δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποδηλώνουν πως κάτι τέτοιο είναι ουσιωδώς εφικτό».[37]

Ακόμη και χωρίς την «αποανωνυμοποίηση» τα μεταδεδομένα τοποθεσίας αποτελούν μια ασυναγώνιστη εστία γνώσης στους κόλπους ιδιωτικών εταιρειών, παρέχοντας ένα ασύλληπτο πλεονέκτημα σε επίπεδο καταμερισμού της μάθησης. Το 2016 η κινεζική μηχανή αναζήτησης Baidu –κατά πολλούς, η Google της Κίνας– ανακοίνωσε

πως το «Εργαστήριο Μεγάλων Δεδομένων» της εταιρείας χρησιμοποιεί δεδομένα τοποθεσίας των εξακοσίων εκατομμυρίων χρηστών της ώστε να παρακολουθεί και να προβλέπει τη δυναμική της κινεζικής οικονομίας. Η εταιρεία δημιούργησε ένα «ευρετήριο απασχόλησης» για την εθνική οικονομία καθώς και ένα «ευρετήριο κατανάλωσης». Επίσης, διαφήμισε την ικανότητά της να κάνει αρκετά ακριβείς προβλέψεις, όπως για παράδειγμα τον τζίρο της Apple το δεύτερο τρίμηνο εκείνου του έτους στην Κίνα. «Απ' όσο γνωρίζουμε», γράφουν οι ερευνητές της Baidu, «είμαστε οι πρώτοι που διεξάγουμε μετρήσεις πάνω στη δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία παγκοσμίως εξορύσσοντας αναλυτικότατα χωρικά και χρονικά δεδομένα σε τέτοια πρωτόγνωρη κλίμακα και λεπτομέρεια».[38]

Πέραν της ισχύος των δεδομένων τοποθεσίας, άλλο ένα σημαντικό δοκιμαστικό πεδίο της δραστηριότητας αναγωγής του σώματος είναι οι προσαρτώμενες συσκευές και οι εφαρμογές τους.[39] Έκθεση του 2017 περιγράφει μια νέα γενιά προσαρτώμενων συσκευών οι οποίες είναι «εξοπλισμένες με περισσότερους αισθητήρες και εξυπνότερους αλγόριθμους [...] και εστιάζουν στη βιομετρική παρακολούθηση [...] και [...] σε μέρη του σώματος τα οποία τα μεταχειρίζονται ως διαύλους παροχής δεδομένων...». Αυτοί οι εξεζητημένοι αισθητήρες μπορούν να εισχωρήσουν «στο περιβαλλοντικό πλαίσιο [...] να ανιχνεύσουν μυρωδιές [...] συναισθηματική κατάσταση...».[40] Η Google έχει δημιουργήσει IoT υφάσματα, υποστηρίζοντας πως σκοπεύει να εισαγάγει τα επαγωγικά νήματα σε κάθε ρούχο και ύφασμα του πλανήτη. Ο επικεφαλής του εγχειρήματος Ιβάν Πούπιρεφ (Ivan Poupyrev) εξηγεί: «Αν πετύχεις την υλική ενσωμάτωση ενός αισθητήρα στην ύφανση ενός ρούχου, αναχωρείς από την αμιγώς ηλεκτρονική σφαίρα, αφού κάτι τέτοιο καθιστά δυνατή την αλληλεπίδραση με βασικά υλικά του κόσμου που μας περιβάλλει». Μια συνεργασία με τη Levi Strauss έχει ήδη αποφέρει ένα «διαδραστικό τζιν ύφασμα», συμπεριλαμβανομένου ενός μπουφάν το οποίο λανσαρίστηκε στην αγορά τον Σεπτέμβριο του 2017. Το υλικό περιγράφεται ως ικανό να «διαγνώσει συμπεριφορά» ώστε να είναι «διαδραστικό αλλά ταυτόχρονα και αυθεντικό».[41] Το μπουφάν έχει ενσωματωμένους αισθητήρες οι οποίοι «βλέπουν» μέσα από το ύφασμα με στόχο να ανιχνεύουν και να αποκρυπτογραφούν ακόμη και εξαιρετικά διακριτικές κινήσεις, όπως το τρεμόπαιγμα του δαχτύλου σου.

Η επανάληψη των ιδεών που εισηγήθηκε ο ΜακΚέι σε πάσης φύσεως κείμενα για τις προσαρτώμενες συσκευές προξενεί σάστισμα.

Όπως και ο ΜακΚέι, ο οποίος επέμενε πως οι τηλεμετρικές συσκευές πρέπει να λειτουργούν «χωρίς την επίγνωση» των «φαινομενικά ελεύθερων ζώων», έτσι και οι σύγχρονοι σχεδιαστές επισημαίνουν πως οι προσαρτώμενες συσκευές πρέπει να είναι «διακριτικότατες» ώστε να μην προκαλούν την ανησυχία του χρήστη. Πρέπει να λειτουργούν «αδιάκοπα», να «βρίσκονται παντού» και είναι εξαιρετικά σημαντικό να είναι «φτηνές» για να επιτυγχάνονται οι οικονομίες φάσματος.[42] Η εταιρεία ψηφιακού μάρκετινγκ Ovum προβλέπει 650 εκατομμύρια προσαρτώμενες συσκευές μέχρι το 2020, διπλάσιο σχεδόν αριθμό απ' ό,τι το 2016, και, σύμφωνα με έρευνά της, κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης στον τομέα είναι κατά κύριο λόγο το δέλεαρ των κατασκοπευτικών εσόδων. Επιπλέον, δηλώνεται πως οι διαφημιστές οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε κινητές συσκευές αντιμετωπίζουν τις προσαρτώμενες συσκευές ως «μια πηγή αναλυτικότατης εικόνας των δεδομένων καθώς και ως πηγή νέων τύπων συμπεριφορικών δεδομένων και δεδομένων χρήσης. Οι προσαρτώμενες συσκευές του μέλλοντος θα έχουν την ικανότητα να συλλέγουν μεγάλη ποικιλία δεδομένων τα οποία θα σχετίζονται με την περιρρέουσα δραστηριότητα του χρήστη, με την υγεία του και τη συναισθηματική του κατάσταση. Αυτές οι πληροφορίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη βελτίωση και την προσαρμογή προϊόντων καθώς και του μηνύματος του μάρκετινγκ με τρομερά αποτελέσματα...».[43]

Ο τομέας της υγείας είναι άλλο ένα ιδιαίτερα ενεργό δοκιμαστικό πεδίο για προσαρτώμενες συσκευές εξοπλισμένες με αισθητήρες, όμως, δεδομένων των αγαθών προθέσεων της αρχικής ιδέας, έχουμε να κάνουμε με μια ιδιαίτερα επιζήμια εξέλιξη. Όταν η τηλεμετρία έκανε πρώτη φορά τη μετάβαση από τα κοπάδια των θηλαστικών και τα σμήνη των πουλιών του ΜακΚέι στα ανθρώπινα όντα, μια από τις πρώτες εφαρμογές της ήταν η επίβλεψη ευάλωτων ανθρώπων· είχε τη μορφή μπουτονιέρας για ηλικιωμένους οι οποίοι ζούσαν μόνοι τους. Το 2002, τη χρονιά που ο ανεκδήλωτος ακόμη κατασκοπευτικός καπιταλισμός έκανε τα πρώτα σημαντικά του βήματα, μια παρουσίαση της «ασύρματης τηλεϊατρικής» εστίαζε στην αξία της παρακολούθησης των ηλικιωμένων στο σπίτι τους και στην επέκταση των υπηρεσιών υγείας σε απομακρυσμένες περιοχές. Όπως και στην περίπτωση του Νοήμονος Σπιτιού, το διάγραμμα της προτεινόμενης ψηφιακής αρχιτεκτονικής εμπεριείχε έναν κλειστό βρόχο ο οποίος συνέδεε τρία και μόνο στελέχη: την ασθενή που έμενε στο σπίτι, τους αντίστοιχους διακομιστές του νοσοκομείου και τον γιατρό της.[44] Σε κα-

νένα από τα δύο μοντέλα χρήσης δεν υπεισέρχονται πρόσθετα τρίτα μέρη· δεν υπάρχουν εταιρείες οι οποίες συλλέγουν τη συμπεριφορά σου, δεν υπάρχουν τεχνολογικοί κολοσσοί με διάτρητες πλατφόρμες και ιδιόκτητους διακομιστές που μετατρέπουν τη ζωή σου σε πλεόνασμα ώστε να μπορούν να στοιχηματίσουν ποιο θα είναι το επόμενο πράγμα που θα επιθυμήσεις προκειμένου οι πελάτες τους να είναι οι πρώτοι που θα σου το πουλήσουν.

Πριν από τη γέννηση και την εξάπλωση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ήταν δυνατό να φανταστούμε την ψηφιακή ενσάρκωση του σώματός σου ως ένα στοιχείο που θα μπορούσε να εμπλουτίσει τις στενές σχέσεις μεταξύ ενός ασθενή και του έμπιστου γιατρού του, μιας μητέρας κι ενός παιδιού, των ηλικιωμένων γονέων και των ενήλικων παιδιών τους. Καθώς ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός κυριαρχεί στο ψηφιακό περιβάλλον, αυτό το όραμα πλέον έχει καταστεί φαιδρό. Τόσο το Νοήμον Σπίτι όσο και το μοντέλο της τηλεϊατρικής υποθέτουν πως όλα τα συμπεριφορικά δεδομένα επενδύονται εκ νέου στην υπηρεσία του ανθρώπινου όντος το οποίο είναι υποκείμενο αυτής της διαδικασίας, προσφέροντας γαλήνη, εμπιστοσύνη και αξιοπρέπεια – την ευκαιρία για πραγματική γνώση και χειραφέτηση.

Πολλά άρθρα για την εξ αποστάσεως παρακολούθηση της υγείας συνεχίζουν να δίνουν έμφαση στη χρησιμότητά της για τους ηλικιωμένους, ωστόσο αυτή τη στιγμή η συζήτηση πόρρω απέχει από την καλοπροαίρετη βάση του παρελθόντος. Ορισμένοι ερευνητές προσδοκούν τη μείξη των «έξυπνων πόλεων» με αυτό που πλέον αποκαλείται «κινητή υγεία» με στόχο τη δημιουργία της «έξυπνης υγείας» η οποία ορίζεται ως «παροχή υπηρεσιών υγείας κάνοντας χρήση δικτύου με επίγνωση πλαισίου και της αισθητηριακής υποδομής των έξυπνων πόλεων».[45] Γι' αυτόν τον σκοπό πλέον υπάρχουν αξιόπιστοι αισθητήρες για την αναγωγή μιας αυξανόμενης γκάμας σωματικών διεργασιών σε συμπεριφορικά δεδομένα – θερμοκρασία σώματος, σφυγμοί, εγκεφαλική λειτουργία, μυϊκές κινήσεις, αρτηριακή πίεση, ρυθμός εφίδρωσης, κατανάλωση ενέργειας, κινήσεις κορμού και κινήσεις άκρων. Υπάρχουν αισθητήρες οι οποίοι μεταφράζουν ακουστικά, οπτικά και φυσιολογικά δεδομένα κατά τη μετεγχειρητική νοσηλεία και την αποκατάσταση. Επίσης, έχει δημιουργηθεί ένα ελαστικό υφασμάτινο επίθεμα εφοδιασμένο με αισθητήρες το οποίο μεταφράζει την αναπνοή, τις κινήσεις των χεριών, την κατάποση και το βάδισμα σε συμπεριφορικά δεδομένα. Άλλες εφαρμογές, όπως οι «προ-

σαρτώμενοι μικρομηχανικοί αισθητήρες», προσφέρουν «ακριβή εμβιομηχανική ανάλυση» καθώς περπατάς ή τρέχεις, και ένα «δίκτυο σώματος» καταγράφει και αναλύει το περπάτημα και το τρέξιμο «υπό ακραίες συνθήκες».[46]

Το γεγονός πως σήμερα παρακολουθούμε τα δεδομένα της υγείας μας από το τηλέφωνό μας και λαμβάνουμε ιατρικές συμβουλές από κει, ενώ ταυτόχρονα αυτοί οι υπολογιστές τσέπης εισβάλλουν ανηλεώς στη ζωή μας αποτελεί εμφατικό τεκμήριο της αποτυχίας του συστήματος υγείας να υπηρετήσει τις ανάγκες των ατόμων της δεύτερης νεωτερικότητας. Η κινητή υγεία έχει πυροδοτήσει μια έκρηξη αναγωγής και συλλογής συμπεριφορικού πλεονάσματος, καθώς οι άνθρωποι πρόθυμα καταχωρίζουν τον αριθμό του ιατρικού φακέλου τους σε βραχιόλια παρακολούθησης αθλητικής δραστηριότητας και σε εφαρμογές διατροφικής παρακολούθησης για υποστήριξη και καθοδήγηση.[47] Ήδη το 2016 υπήρχαν περισσότερες από 100.000 κινητές εφαρμογές υγείας διαθέσιμες στις πλατφόρμες του Android και του iOs της Apple – αριθμός διπλάσιος από εκείνον του 2014.[48] Τα πλούσια δεδομένα πλέον είναι αδιανόητο να υπάρξουν εντός των μύχιων κλειστών βρόχων μεταξύ γιατρού και ασθενή, μεταξύ εφαρμογής και χρηστών που απλώς θέλουν να αθληθούν ή να χάσουν βάρος. Αυτό το ειδυλλιακό όραμα σίγουρα έχει τους υπέρμαχούς του, αλλά για τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν αποτελεί τίποτε άλλο παρά μια ξεθωριασμένη δαγκεροτυπία.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες οι περισσότερες εφαρμογές υγείας και άθλησης δεν υπόκεινται σε νομοθεσία ιατρικού απορρήτου και οι νόμοι που όντως υπάρχουν δεν λαμβάνουν επαρκώς υπόψη τους ούτε τις νέες ψηφιακές δυνατότητες ούτε και τη δρμύτητα των διεργασιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Οι εταιρείες είναι οι ίδιες υπεύθυνες για την αυτορρύθμισή τους ακολουθώντας κατά το δοκούν τις κανονιστικές οδηγίες της Ομοσπονδιακής Επιτροπής Εμπορίου (FTC) και άλλων κυβερνητικών υπηρεσιών. Για παράδειγμα, το 2016 η FTC εξέδωσε μια λίστα ενδεδειγμένων πρακτικών για σχεδιαστές κινητών εφαρμογών υγείας με στόχο την αύξηση της διαφάνειας, της προστασίας του απορρήτου και της ασφάλειας. Μεταξύ άλλων, οι σχεδιαστές προτρέπονταν «να διασφαλίζουν πως οι εφαρμογές τους δεν αποκτούν πρόσβαση σε πληροφορίες καταναλωτή χωρίς να παρίσταται ανάγκη», «να αφήνουν τον καταναλωτή να επιλέγει συγκεκριμένες επαφές και να μην επιτρέπουν στην εφαρμογή να αιτείται πρόσβαση σε όλες τις επαφές του χρήστη μέσω της συνηθισμένης

διεπαφής προγραμματισμού εφαρμογών», καθώς και να αφήνουν τους χρήστες να «διατηρούν προεπιλεγμένες ρυθμίσεις προστασίας του απορρήτου». Το ίδιο έτος ο Οργανισμός Τροφίμων και Φαρμάκων ανακοίνωσε πως *ούτε εκείνος* θα επιδίωκε τη ρύθμιση των εφαρμογών υγείας και άθλησης, αποκαλώντας τες «χαμηλού κινδύνου». Η υπηρεσία προτίμησε να εκδώσει η ίδια ένα σύνολο προαιρετικών οδηγιών για τους σχεδιαστές λογισμικού.[49]

Οι κατά τα άλλα καλοπροαίρετες οδηγίες των υπηρεσιών παραβλέπουν τη δυσάρεστη αλήθεια πως η διαφάνεια και το απόρρητο αποτελούν δύναμη τριβής για τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, όπως τριβή αποτελούσε και η βελτίωση των συνθηκών εργασίας, η απόρριψη της παιδικής εργασίας και η συρρίκνωση των ημερήσιων ωρών εργασίας για τον πρώιμο βιομηχανικό καπιταλισμό. Εκείνη την εποχή χρειάστηκε στοχευμένη νομοθεσία, όχι προτάσεις. Τότε, όπως και τώρα, τα προβλήματα τα οποία επιχειρούν να μετριάσουν αυτές οι εκκλήσεις για αυτοσυγκράτηση δεν μπορούν να ερμηνευτούν ως υπερβολές, λάθη, παραβλέψεις ή εσφαλμένη κρίση· επιβάλλονται από την κυρίαρχη φιλοσοφία της συσσώρευσης και τις αδυσώπητες οικονομικές επιταγές της.

Μια νομική αξιολόγηση κινητών εφαρμογών υγείας καταλήγει πως οι περισσότερες από αυτές «συλλέγουν προσωπικά στοιχεία και δεδομένα των καταναλωτών χωρίς άδεια και [...] σε γενικές γραμμές δεν ενημερώνουν τον χρήστη ότι αυτές οι πληροφορίες μεταβιβάζονται σε διαφημιστικές εταιρείες». Ο κατάλογος των μελετών που επιβεβαιώνουν αυτά τα πορίσματα είναι μεγάλος,[50] ωστόσο εδώ θα εστιάσουμε σε μια διεξοδική έρευνα του 2016, η οποία διεξήχθη από ακαδημαϊκούς της Σχολής Διεθνών Υποθέσεων Munk του Πανεπιστημίου του Τορόντο σε συνεργασία με την Open Effect, μια μη κερδοσκοπική οργάνωση με κύριο αντικείμενο την προστασία του απορρήτου και την ασφάλεια. Αυτή η μελέτη εξέτασε τη δραστηριότητα συλλογής, επεξεργασίας και χρήσης εννέα εφαρμογών αθλητικής παρακολούθησης.[51] Επτά από αυτές επιλέχτηκαν με κριτήριο την απήχησή τους στο κοινό, μία ήταν καναδικής εταιρείας και η τελευταία εξειδικευόταν στη γυναικεία υγεία. Από τις εννέα εφαρμογές, οι επτά μετέδιδαν κάθε καταγεγραμμένο αθλητικό συμβάν στους διακομιστές της εταιρείας, κάτι που επέτρεπε τη δημιουργία αντιγράφων ασφάλειας, την κοινοποίηση σε φίλους αλλά και την «ανάλυση δεδομένων» και τη διανομή τους σε τρίτα μέρη. Ορισμένες από τις εφαρμογές μετέδιδαν αναγνωριστικούς αριθμούς συσκευών· άλ-

λες, εκ των προδιαγραφών τους, μετέδιδαν αδιαλείπτως το ακριβές γεωγραφικό μήκος και πλάτος του χρήστη. Αυτά τα αναγνωριστικά «μπορούσαν να αντιστοιχίσουν βιογραφικά και αθλητικά δεδομένα με μια συγκεκριμένη τηλεφωνική συσκευή ή με συγκεκριμένη προσαρτώμενη συσκευή...». Επιπροσθέτως, κανένα από αυτά τα ευαίσθητα δεδομένα δεν ήταν απαραίτητο για τη σωστή λειτουργία της εφαρμογής, ενώ οι περισσότερες πολιτικές απορρήτου, στην καλύτερη περίπτωση, ήταν ασαφείς και επέτρεπαν «την ανταλλαγή των δεδομένων σου ή την πώλησή τους σε τρίτα μέρη». Όπως έχουμε δει, όταν ένα τρίτο μέρος συλλέξει το πλεόνασμά σου, αυτό κοινοποιείται σε άλλα τρίτα μέρη, τα οποία με τη σειρά τους κάνουν το ίδιο κ.ο.κ.

Επιπλέον, η ερευνητική ομάδα εξέτασε τη μετάδοση της μοναδικής για κάθε τηλέφωνο διεύθυνσης ελέγχου προσπέλασης, ή αλλιώς διεύθυνση MAC. Όταν αυτή η διεύθυνση καθίσταται προσβάσιμη από το κοινό, οποιοδήποτε τρίτο μέρος το οποίο ενδιαφέρεται για τις κινήσεις σου –έμποροι λιανικής που θέλουν να γνωρίζουν τη δραστηριότητά σου στο εμπορικό κέντρο, ασφαλιστές που ενδιαφέρονται για τον βαθμό στον οποίο ακολουθείς ένα πρόγραμμα άσκησης– μπορεί να παρακολουθεί «συστηματικά» το τηλέφωνό σου. Πολλαπλά σύνολα δεδομένων τα οποία προοδευτικά συσσωρεύονται μπορούν να συνδυαστούν ώστε να συνθέσουν μια εξαιρετικά ευκρινή εικόνα των κινήσεών σου, επιτρέποντας τη στόχευση των εφαρμογών και αυξάνοντας την πιθανότητα των εγγυημένων αποτελεσμάτων. Η μόνη ουσιαστική προστασία προέρχεται από εφαρμογές οι οποίες απρογραμμάτιστα αλλά συχνά αλλάζουν τη διεύθυνση MAC του τηλεφώνου σου. Ωστόσο, από τις συγκεκριμένες εννέα εφαρμογές μόνο εκείνη της Apple εκτελούσε αυτή τη λειτουργία.

Επίσης, η έκθεση εντοπίζει μια γενικευμένη τάση αμελούς ασφάλειας καθώς και τη δυνατότητα δημιουργίας ψευδών δεδομένων. Οι ερευνητές παρατήρησαν πως οι καταναλωτές ενδέχεται να παραπλανηθούν ή να μπερδευτούν, υπερεκτιμώντας το εύρος των μέτρων ασφαλείας και υποτιμώντας «το φάσμα των προσωπικών δεδομένων που συλλέγονται από τις εταιρείες δημιουργίας εφαρμογών αθλητικής παρακολούθησης». Το δε τελικό πόρισμα ήταν το εξής: «Ανακαλύψαμε τρομερές αδυναμίες σε επίπεδο ασφάλειας, εξαιρετικά ακριβείς μεταδόσεις δεδομένων γεωεντοπισμού οι οποίες δεν φαίνεται να εξυπηρετούν με κανέναν τρόπο τον τελικό χρήστη και [...] πολιτικές οι οποίες αφήνουν παραθυράκια για την πώληση των αθλητικών δεδομένων των χρηστών σε τρίτα μέρη χωρίς ρητή συναίνεση».

Αν δεν είστε διατεθειμένοι να πάρετε αυτή την έκθεση στα σοβαρά επειδή θεωρείτε πως τα βραχιόλια αθλητικής παρακολούθησης δεν είναι τίποτε άλλο παρά παιχνίδια, ας ρίξουμε μια ματιά σε μια διεξοδική έρευνα πάνω σε Android εφαρμογές παρακολούθησης διαβήτη η οποία δημοσιεύτηκε το 2016 σε μια έκθεση του *Journal of American Medicine* ώστε να αποκτήσουμε μια επαρκέστατη εικόνα της φρενίτιδας αναγωγής του σώματός μας. Οι ερευνητές σημειώνουν πως παρόλο που ο Οργανισμός Τροφίμων και Φαρμάκων ενέκρινε τη συνταγογράφηση ποικίλων εφαρμογών οι οποίες μεταδίδουν ευαίσθητα δεδομένα υγείας, οι παρασκηνιακές πρακτικές αυτών των εφαρμογών είναι σχετικά «ανερεύνητες». Οι ερευνητές εξέτασαν 211 εφαρμογές για διαβητικούς και πήραν ένα τυχαίο δείγμα 65 από αυτές για προσεκτικότερη ανάλυση των πρακτικών μετάδοσης δεδομένων.[52]

Το κατέβασμα και μόνο του λογισμικού αυτών των εφαρμογών «επέτρεπε αυτομάτως τη συλλογή και την τροποποίηση ευαίσθητων δεδομένων». Οι ερευνητές εντόπισαν σημαντική παρασκηνιακή δραστηριότητα· μεταξύ άλλων, εφαρμογές οι οποίες τροποποιούν ή διαγράφουν τις πληροφορίες σου (64%), διαβάζουν την κατάσταση και το αναγνωριστικό του τηλεφώνου σου (31%), συγκεντρώνουν δεδομένα τοποθεσίας (27%), βλέπουν τις ασύρματες συνδέσεις σου (12%) και ενεργοποιούν την κάμερα του τηλεφώνου ώστε να αποκτήσουν πρόσβαση στις φωτογραφίες και στα βίντεό σου (11%). Το 4 με 6% των εφαρμογών πήγαινε ακόμη πιο πέρα: Διάβαζε τη λίστα των επαφών σου, καλούσε αριθμούς καταχωρισμένους στη συσκευή σου, τροποποιούσε τις επαφές σου, διάβαζε το αρχείο κλήσεων και ενεργοποιούσε το μικρόφωνο για την καταγραφή της ομιλίας σου.

Τέλος, η ερευνητική ομάδα έφερε στο φως ένα ακόμη πιο θλιβερό μυστικό σχετικά με τις πολιτικές απορρήτου: Είναι ως μη γενόμενες. Από τις εν λόγω 211 εφαρμογές, το 81% δεν διέθετε πολιτικές απορρήτου και από εκείνες που διέθεταν «οι όροι τους δεν προστάτευαν στο σύνολό τους το απόρρητο». Από τις εφαρμογές *χωρίς* πολιτική απορρήτου, το 76% κοινοποιούσε ευαίσθητα δεδομένα σε τρίτα μέρη και από εκείνες ο οποίες όντως διέθεταν πολιτικές απορρήτου, το 79% κοινοποιούσε δεδομένα παρόλο που μόνο περίπου οι μισές το παραδέχονταν στις δημόσιες δηλώσεις τους. Με άλλα λόγια, ένας πιο εύστοχος χαρακτηρισμός των συγκεκριμένων πολιτικών απορρήτου θα ήταν *πολιτικές κατασκόπευσης*, κι έτσι προτείνω να τις αποκαλούμε.

Οι επικράτειες δράσης της αναγωγής του σώματος είναι πολλές:

εσωτερικά όργανα, αίμα, μάτια, εγκεφαλικά κύματα, πρόσωπα, βάδιση, στάση σώματος. Καθεμιά από αυτές εμπεριέχει τα ίδια μοτίβα και τους ίδιους σκοπούς που είδαμε νωρίτερα. Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού αντιμάχονται με μένος οποιεσδήποτε απόπειρες περιορισμού της αναγωγής. Η μανία με την οποία αυθαίρετα διεκδικούν το «δικαίωμα στην αναγωγή» αποτελεί τρανή απόδειξη της θεμελιώδους σημασίας της στην επίτευξη των κατασκοπευτικών εσόδων.

Αυτή η μανία αντικατοπτρίζεται ξεκάθαρα στην αποφασιστικότητα με την οποία ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός επιχειρεί να αποθαρρύνει, να εξαλείψει ή να εξασθενίσει τους νόμους που διέπουν την αναγωγή των βιομετρικών δεδομένων, και ιδιαίτερα την αναγνώριση προσώπου. Λόγω του ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες δεν υφίσταται ομοσπονδιακή νομοθεσία περί αναγνώρισης προσώπου, τούτες οι μάχες δίνονται σε πολιτειακό επίπεδο. Προς το παρόν ο νόμος ο οποίος περιέχει τις ουσιαστικότερες προστατευτικές διατάξεις είναι ο Νόμος περί Απορρήτου Βιομετρικών Δεδομένων της πολιτείας του Ιλινόις. Σύμφωνα με αυτόν, οι εταιρείες επιβάλλεται να λάβουν γραπτή συγκατάθεση πριν συλλέξουν τα βιομετρικά δεδομένα οποιουδήποτε ατόμου. Μεταξύ άλλων, ο νόμος δίνει στα άτομα το δικαίωμα να μηνύσουν μια εταιρεία για αυθαίρετη αναγωγή.[53]

Ο οργανισμός Center for Public Integrity, σε συνεργασία με δημοσιογράφους, υπέρμαχους του απορρήτου και νομικούς, έχει καταγράψει την υπονομευτική δράση των εταιρειών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού κατά του νόμου του Ιλινόις και παρόμοιων νομικών εισηγήσεων σε άλλες πολιτείες. Από τις εταιρείες τεχνολογίας, πιο μαχητική από όλες σε επίπεδο βιομετρικών δεδομένων θεωρείται η Facebook, η οποία διαθέτει μοναδικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην αναγνώριση προσώπου και, απ' ό,τι φαίνεται, «εργάζεται πυρετωδώς ώστε να αποτρέψει την εφαρμογή νόμων παρόμοιων με του Ιλινόις και σε άλλες πολιτείες».[54]

Η διόλου αμηλητέα πολιτική επιρροή της Facebook καλλιεργήθηκε σε ελάχιστα χρόνια, κατά τη διάρκεια των οποίων η εταιρεία αφομοίωσε τα διδάγματα πολιτικής και πολιτισμικής σχύρωσης της Google. Ο ιδρυτής της εταιρείας Μαρκ Ζάκερμπεργκ επέδειξε ακλόνητη αποφασιστικότητα στο να διατηρήσει την ελευθερία κινήσεων που του πρόσφερε το νομοθετικό κενό, διαστέλλοντας τα όρια των υφιστάμενων κανονισμών και αντιμαχόμενος σθεναρά ακόμη και τον παραμικρό ψίθυρο περί νέας νομοθεσίας. Από το 2009 έως το 2017 η εται-

ρεία αύξησε κατά πενήντα φορές τις δαπάνες του λόμπι της, συγκροτώντας «έναν θηριώδη κύκλο επιρροής από λομπίστες της Ουάσινγκτον». Τα 4,6 εκατομμύρια δολάρια που η Facebook επένδυσε σε δωρεές κατά τον εκλογικό κύκλο του 2016 ήρθαν να συμπληρώσουν τα 11,5 εκατομμύρια του προϋπολογισμού του εταιρικού λόμπι για το 2017.[55]

Τα πλεονεκτήματα του Ζάκερμπεργκ στη βιομετρική είναι σημαντικά. Το 2017 η Facebook είχε να επιδείξει δύο δισεκατομμύρια μηνιαίους χρήστες οι οποίοι ανέβαζαν 350 εκατομμύρια φωτογραφίες τη μέρα· μια οδός εφοδιασμού που ακόμη και οι ίδιοι οι ερευνητές της εταιρείας θεωρούσαν «ουσιαστικά ανεξάντλητη». Το 2018 η ερευνητική ομάδα της Facebook ανακοίνωσε πως είχε «κάνει το αποφασιστικό βήμα» και πλέον μπορούσε να αναγνωρίσει πρόσωπα «στη φύση» με ακρίβεια 97,35%, «επίδοση η οποία δεν υπολείπεται κατά πολύ της αντίστοιχης ανθρώπινης». Η έκθεση υπογραμμίζει την υπεροχή της εταιρείας όσον αφορά τον εφοδιασμό και την παραγωγή, δίνοντας έμφαση στη χρήση της «βαθιάς μάθησης» βασισμένης σε «μεγάλα σύνολα δεδομένων εκπαίδευσης».[57] Η Facebook έκανε γνωστό τον ενθουσιασμό της για την επικείμενη χρήση της αναγνώρισης προσώπου ως μέσου για την αποτελεσματικότερη στόχευση διαφημίσεων, αλλά ακόμη μεγαλύτερη πηγή ανάτασης αποτελούσαν οι σπουδαίες ευκαιρίες μηχανικής εκπαίδευσης που πρόσφερε ο αχανής όγκος φωτογραφιών. Ήδη το 2018 οι μηχανές της Facebook μάθαιναν να διακρίνουν δραστηριότητες, ενδιαφέροντα, διάθεση, βλέμματα, ρουχισμό, βάδισμα, μαλλιά, σωματότυπο και στάση σώματος.[58] Οι δυνατότητες εμπορικής εκμετάλλευσης είναι απεριόριστες.

Κανένας παρατηρητής της επιταγής της πρόγνωσης δεν θα πρέπει να εκπλήσσεται από το γεγονός πως η Facebook, έχοντας ένα τέτοιο συγκριτικό πλεονέκτημα στη διάθεσή της, δεν προτίθεται να συμβιβαστεί με κάτι λιγότερο από την απόλυτη κυριαρχία στο εγχείρημα αναγωγής προσώπων και την επίτευξη πιο κερδοφόρων προϊόντων πρόγνωσης. Έως τώρα, οι προσπάθειες της Facebook και των ομόσταβλών της έχουν στεφθεί με επιτυχία ματαιώνοντας νομοθετικές εισηγήσεις στη Μοντάνα, στο Νιου Χάμσαϊρ, στο Κονέκτικατ και στην Αλάσκα, ενώ κατάφεραν να συνθλίψουν θεσμικά άλλο ένα σχετικό νομοσχέδιο στην πολιτεία της Ουάσινγκτον. Από τις τεχνολογικές εταιρείες, η μόνη που συνέχισε να αντιμάχεται ακόμη και την ξεδοντιασμένη εκδοχή του εν λόγω νομοσχεδίου ήταν η Facebook.[59]

Αν η αναγωγή διακοπεί, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός θα

καταρρεύσει, αφού το προπατορικό αμάρτημα της αναγωγής αποτελεί τη βάση ολόκληρου του εγχειρήματος. Τούτο το γεγονός αντανακλάται ευκρινώς στη δημόσια ένταση η οποία το 2015 περιέβαλε την ατελέσφορη προσπάθεια χορήγησης οδηγών για το κοινό πάνω στη δημιουργία και στη χρήση βιομετρικών πληροφοριών στο περιθώριο ενός ανοιχτού «πολυσυμμετοχικού φόρουμ περί απορρήτου» το οποίο διοργανώθηκε από την Εθνική Διεύθυνση Τηλεπικοινωνιών και Πληροφοριών (NTIA) υπό την αιγίδα του Υπουργείου Εμπορίου των Ηνωμένων Πολιτειών. Έπειτα από εβδομάδες διαπραγματεύσεων μέλη οργανώσεων για την προστασία του καταναλωτή αποχώρησαν σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την αμετακίνητη θέση των τεχνολογικών εταιρειών και των εκπροσώπων των λόμπι τους πάνω στο πιο καίριο ζήτημα, εκείνο της συναίνεσης.

Οι εταιρείες επέμεναν στο δικαίωμά τους να χρησιμοποιούν συστήματα αναγνώρισης προσώπου για την ταυτοποίηση «αγνώστων στον δρόμο» χωρίς την πρότερη συναίνεση του ατόμου. Ένας λομπίστας ο οποίος συμμετείχε στις συνομιλίες είπε στον τύπο πως «Καθένας έχει το δικαίωμα να βγάζει φωτογραφίες σε δημόσιους χώρους [...] τώρα αν κάποιος θέλει να χρησιμοποιήσει αναγνώριση προσώπου, γιατί να πρέπει να λάβει άδεια εκ των προτέρων;». Ακαδημαϊκοί σε θέματα απορρήτου έσπευσαν να απαντήσουν πως δεν υπάρχει νομικά θεσπισμένο δικαίωμα για τέτοια δραστηριότητα, πόσο μάλλον δικαίωμα το οποίο να απορρέει από την Πρώτη Τροπολογία.[60] Κανείς δεν έλαβε υπόψη του το γεγονός πως η επιταγή της πρόγνωσης προκρίνει την άγνοια του ατόμου ως το προτιμητέο προσωπικό καθεστώς για τη δραστηριότητα αναγωγής, ακριβώς όπως είχε παρατηρήσει η Άρεντ και είχε εισηγηθεί ο ΜακΚέι για τα ζώα στη φύση. Το προπατορικό αμάρτημα προτιμά το σκοτάδι.

Οι συνομιλίες συνεχίστηκαν χωρίς τους αποχωρήσαντες και το 2016 η NTIA εξέδωσε «Συστάσεις για τις βέλτιστες πρακτικές απορρήτου όσον αφορά την εμπορική χρήση της αναγνώρισης προσώπου». Οι οδηγίες θα πρέπει να λογίζονται ως «βέλτιστες» για τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και «χείριστες» για όλους τους υπόλοιπους. Σύμφωνα με αυτές, οι τεχνολογικές εταιρείες, οι έμποροι λιανικής και όσοι άλλοι είναι αποφασισμένοι να επιδιώξουν τα κατασκοπευτικά έσοδα «ενθαρρύνονται» να παρέχουν «στους καταναλωτές πρόσβαση» στις πολιτικές αναγνώρισης προσώπου με «εύλογο τρόπο...». Όταν οι εταιρείες εξασκούν αναγνώριση προσώπου σε ενσώματους χώρους, «ενθαρρύνονται» να «προειδοποιούν»

τους καταναλωτές.[61] Κατ' αυτόν τον τρόπο, αθόρυβα, η δραστηριότητα αναγωγής αποκτά νομιμότητα, όχι μόνο με την ουσιαστική κατοχύρωση της απουσίας συναίνεσης, αλλά επειδή στέκεται ως μια αδιασάλευτη πραγματικότητα στολισμένη με τις φτηνιάρικες κορδέλες ατροφικών «βέλτιστων πρακτικών». Ο Αλβάρο Μπεντόγια (Alvaro Bedoya), νομικός του Πανεπιστημίου της Τζορτζτάουν και μέλος της ομάδας προστασίας του καταναλωτή η οποία αποχώρησε από τις διαβουλεύσεις, κατακεραύνωσε τις συστάσεις αποκαλώντας τες «παρωδία των Αρχών Θεμιτών Πρακτικών Συλλογής Πληροφοριών πάνω στις οποίες υποτίθεται πως βασίζονται». Δεν προσφέρουν «καμία ουσιαστική προστασία στα άτομα» και «είναι αδύνατο να τις πάρουμε στα σοβαρά».[62]

Υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού τα άτομα δεν ανάγουν τη συμπεριφορά τους από επιλογή ή από υποχρέωση, αλλά από άγνοια και από τη δικτατορία της απουσίας εναλλακτικών. Ο διάχυτος μηχανισμός δρα μέσα από τον εξαναγκασμό και τη μυστικότητα. Η πορεία μας στη ζωή διέρχεται μέσα από ένα ψηφιακό περιβάλλον όπου η αθέλητη αναγωγή έχει γίνει αναπόδραστο γεγονός. Μας έχουν απομείνει ελάχιστα δικαιώματα τα οποία μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε ή να αποφασίζουμε για το ποιος γνωρίζει ή να αποφασίζουμε για το ποιος αποφασίζει. Αυτός ο αφύσικος καταμερισμός της μάθησης δημιουργείται και συντηρείται από μυστικά διατάγματα, εφαρμόζεται από αόρατες μεθόδους και κατευθύνεται από εταιρείες ταγμένες στις οικονομικές επιταγές μιας αλλόκοτης νέας μορφής αγοράς. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός επιβάλλει τη θέλησή του στο παρασκήνιο, ενώ ταυτόχρονα οι μελωδοί του τραγουδούν στο κοινό νανουρίσματα προσποιητής διαφάνειας και σύμπνοιας.

Η επιταγή της πρόγνωσης μεταμορφώνει πράγματα που μας ανήκουν σε πράγματα που τους ανήκουμε, αποσκοπώντας στην αναγωγή της ποικιλίας και του πλούτου του κόσμου μας, των σπιτιών μας και των κορμιών μας, και κατά συνέπεια στην εξυπηρέτηση των υπολογισμών και των επινοήσεών της στο μονοπάτι του κέρδους. Ωστόσο, τα χρονικά της αναγωγής δεν σταματούν εδώ. Η Δεύτερη Πράξη απαιτεί την αναχώρηση από τα σαλόνια και τους δρόμους μας και το ταξίδι σε έναν άλλο κόσμο κάτω από την επιφάνεια, εκεί όπου εκτυλίσσεται η μύχια ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΝΕΑ

ΜΥΧΙΑ ΑΝΑΓΩΓΗ

Δεν μπορούσα να αισθανθώ, έτσι προσπάθησα να αγγίξω...

LEONARD COHEN
"Hallelujah"

Ι. Κατάκτηση μέσω εξατομίκευσης

Ο Σάτια Ναντέλα, διευθύνων σύμβουλος της Microsoft, παρουσίασε την Cortana, «τον προσωπικό ψηφιακό βοηθό» της εταιρείας, στο ετήσιο συνέδριο Microsoft Ignite του 2016:

> Αυτή η νέα κατηγορία προσωπικού ψηφιακού βοηθού αποτελεί ένα περιβάλλον εκτέλεσης, μια διεπιφάνεια. Δέχεται καταχωρίσεις κειμένου. Δέχεται καταχωρίσεις ομιλίας. Σε γνωρίζει βαθιά. Γνωρίζει το πλαίσιό σου, την οικογένειά σου, τη δουλειά σου. Γνωρίζει τον κόσμο. *Δεν* γνωρίζει όρια. Με άλλα λόγια, η Cortana έχει να κάνει με εσένα, όχι με κάποια συσκευή. Πηγαίνει όπου πας κι εσύ. Είναι διαθέσιμη σε κάθε τηλέφωνο – iOS, Android, Windows. [...] Ο τύπος δεν έχει σημασία. Είναι διαθέσιμη σε όλο το φάσμα των εφαρμογών που θα χρησιμοποιήσεις στη ζωή σου.[1]

Εδώ βρισκόμαστε μπροστά σε ένα νέο επεισόδιο της συλλογής συμπεριφορικού πλεονάσματος, στο οποίο η ήπειρος των σκοτεινών δεδομένων της βαθιά προσωπικής ζωής σου σύρεται στο φως για τα κέρδη άλλων – οι προθέσεις και τα κίνητρά σου, οι αξίες και οι ανάγκες σου, οι προτιμήσεις και οι επιθυμίες σου, οι διαθέσεις και τα συναισθήματά σου, η προσωπικότητα και η ιδιοσυγκρασία σου, το αν λες αλήθεια ή ψέματα. Στόχος εδώ δεν είναι η εξυγίανση, αλλά η αναγωγή όλων αυτών σε μικροσκοπικά στοιχειώδη συστατικά συμπεριφοράς διαθέσιμα προς υπολογιστική αποτίμηση, έτσι ώστε όλα να λάβουν θέση στη γραμμή παραγωγής η οποία κυλά από τις πρώτες

ύλες στον σχεδιασμό προϊόντων και από κει στην κατασκευή και στην πώλησή τους.

Η εισβολή των μηχανών στα έγκατα του ανθρώπινου βίου επιδιώκεται υπό το λάβαρο της «εξατομίκευσης», ένα σύνθημα το οποίο προδίδει τον ζήλο και τον κυνισμό που διαποτίζουν το φαύλο εγχείρημα της εκμετάλλευσης των αναγκών και των ανασφαλειών της δεύτερης νεωτερικότητας με στόχο τα υπέρογκα κέρδη. Από την οπτική γωνία της επιταγής της πρόγνωσης η εξατομίκευση αποτελεί ένα μέσο «ατομικής στόχευσης» των δραστηριοτήτων εφοδιασμού προκειμένου να εξασφαλιστεί η διαρκής ροή μύχιου συμπεριφορικού πλεονάσματος. Αυτή η διαδικασία μπορεί να ολοκληρωθεί επιτυχώς μόνο παρουσία της ακατάσβεστης δίψας μας για αναγνώριση, εκτίμηση και, πάνω απ' όλα, υποστήριξη.

Ας μην ξεχνάμε ότι ο Χαλ Βάριαν, ο επικεφαλής οικονομολόγος της Google, βοήθησε στη χαρτογράφηση αυτής της διαδρομής. Η τρίτη «νέα χρήση» των συναλλαγών με τη μεσολάβηση υπολογιστών ήταν η «εξατομίκευση και η προσαρμογή». Αντί να χρειάζεται να απευθύνεις ερωτήσεις στην Google, εκείνη θα πρέπει ήδη «να γνωρίζει τι θες και να σου απαντά πριν καν εσύ ρωτήσεις». Αυτό ήταν το έργο που ανέλαβε το Google Now, ο πρώτος ψηφιακός βοηθός της εταιρείας. Ο Βάριαν προειδοποίησε τους ανθρώπους πως θα έπρεπε να παραχωρήσουν ακόμη περισσότερες πτυχές του εαυτού τους στην Google αν ήθελαν να δρέψουν τα οφέλη της εφαρμογής: «Για να σου προσφέρει αυτές τις πληροφορίες το Google Now πρέπει να γνωρίζει πολλά για σένα και για το περιβάλλον σου. Ορισμένους τους ανησυχεί αυτό». Ο Βάριαν υποβαθμίζει τους όποιους προβληματισμούς υποστηρίζοντας πως η παραχώρηση προσωπικών πληροφοριών στην Google είναι κάτι αντίστοιχο με το να εκμυστηρεύεσαι προσωπικά ζητήματα σε γιατρούς, δικηγόρους και λογιστές. «Γιατί να παραχωρήσω πρόθυμα όλες αυτές τις πληροφορίες στην Google;» ρωτάει ο Βάριαν. «Επειδή έχω να κερδίσω κάτι σε αντάλλαγμα. [...] Αυτοί οι ψηφιακοί βοηθοί θα είναι τόσο χρήσιμοι που θα γίνουν περιζήτητοι». Ο Βάριαν είναι βέβαιος πως οι ανάγκες των ατόμων της δεύτερης νεωτερικότητας θα υπονομεύσουν την όποια αντίσταση στην αναγωγή του προσωπικού βίου, η οποία θα κατοχυρωθεί ως το αντίτιμο μιας λιγότερο αγχωτικής και περισσότερο λειτουργικής ζωής.[2]

Στην πραγματικότητα η ιδέα του Βάριαν περί εξατομίκευσης είναι διαμετρικά αντίθετη με τις σχέσεις εμπιστοσύνης με τους επαγ-

γελματίες τους οποίους αναφέρει. Οι γιατροί, οι λογιστές και οι δικηγόροι δεσμεύονται από μια σχέση αλληλεξάρτησης και ανταποδοτικότητας η οποία εντάσσεται σε ένα ευρύτατο θεσμικό πλαίσιο επαγγελματικής κατάρτισης, δεοντολογικού κώδικα και διαδικασιών επιθεώρησης και αξιολόγησης. Παραβίαση αυτών των κανόνων επισύρει τιμωρία υπό τη μορφή επαγγελματικών κυρώσεων και κυρώσεων του δημόσιου δικαίου. Η Google και οι ομόσταβλοί της στο πρόταγμα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν διατρέχουν τέτοιους κινδύνους.

Οι παρατηρήσεις του Βάριαν αποτελούν μια από τις σπάνιες φορές όπου το πέπλο της τεχνολογικής ρητορικής παραμερίζει τόσο όσο χρειάζεται για να εξακριβώσουμε τη χρησμότητα της κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας στην επιτυχία του γενικότερου σχεδίου του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Ο Βάριαν συμπεραίνει πως η ανισότητα αποτελεί μια ευκαιρία για την Google ώστε να αυξήσει το αντίτιμο για την παροχή της λειτουργικής ζωής. Ο Βάριαν συμβουλεύει πως ο δόκιμος τρόπος πρόγνωσης του μέλλοντος είναι να παρατηρείς τι έχουν οι πλούσιοι, επειδή αυτά ακριβώς θα θέλει να αποκτήσει η μεσαία τάξη καθώς και η κατώτερη. «Τι έχουν λοιπόν αυτή τη στιγμή οι πλούσιοι;» Η απάντηση στη ρητορική ερώτηση του Βάριαν ήταν η εξής: «Προσωπικούς βοηθούς».

Εδώ και πέντε αιώνες ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό της εξέλιξης του καπιταλισμού είναι ότι οι πολυτέλειες τις οποίες απολαμβάνει μια γενιά ή μια κοινωνική τάξη γίνονται τα είδη πρώτης ανάγκης της επόμενης. Οι ιστορικοί περιγράφουν την «καταναλωτική έκρηξη» η οποία πυροδότησε την πρώτη Βιομηχανική Επανάσταση στη Βρετανία του 18ου αιώνα, όπου χάρη σε οραματιστές όπως ο Τζοσάια Γουέτζγουντ και χάρη στις καινοτομίες του πρώιμου σύγχρονου εργοστασίου, οικογένειες οι οποίες μόλις είχαν προβιβαστεί στη μεσαία τάξη άρχισαν να αγοράζουν σερβίτσια, έπιπλα και υφάσματα, αγαθά που έως τότε απολάμβαναν μόνο οι πλούσιοι. Αυτή η νέα «τάση προς την κατανάλωση» θεωρείται «πως εισχώρησε σε πρωτόγνωρα βάθη της κοινωνικής διαστρωμάτωσης...».[3] Το 1767 ο πολιτικός οικονομολόγος Ναθάνιελ Φόρστερ φοβόταν πως η «πολυτέλεια του συρμού» εξαπλωνόταν «σαν επιδημία». Επίσης, ο Φόρστερ δυσανασχετούσε με τον «αέναο και διακαή πόθο ο οποίος διακατείχε καθεμιά από τις κατώτερες τάξεις να ανέλθει στην αμέσως επόμενη».[4] Ο Άνταμ Σμιθ υπήρξε διορατικός στην περιγραφή αυτής της κοινωνικής διαδικασίας, παρατηρώντας πως με τον καιρό οι πολυτέλειες της ανώ-

τερης τάξης μπορούν να επαναπροσδιοριστούν ως «είδη ανάγκης». Αυτό συμβαίνει καθώς τα «καθιερωμένα χρηστά ήθη» αλλάζουν ώστε να εκφράζουν τις νέες συνήθειες της ελίτ, επιφέροντας παραγωγικές μεθόδους χαμηλότερου κόστους οι οποίες μεταμορφώνουν κάτι άλλοτε απρόσιτο σε νέα αγαθά και υπηρεσίες που όλοι μπορούν να αποκτήσουν.[5] Στον 20ό αιώνα το εκπληκτικότερο παράδειγμα αυτής της εξέλιξης ήταν το Model T του Φορντ.

Ο Βάριαν προτάσσει την εξατομίκευση ως μια αντίστοιχη ιστορική συνιστώσα του 21ου αιώνα, ένα νέο «είδος πρώτης ανάγκης» για τις καταδυναστευμένες μάζες οι οποίες στενάζουν υπό το βάρος των στάσιμων μισθών, των υποχρεώσεων της δεύτερης εργασίας, των επιχειρήσεων που αδιαφορούν και των κούφων δημόσιων θεσμών της λιτότητας. Το στοίχημα του Βάριαν είναι πως ο ψηφιακός βοηθός θα αποκτήσει τέτοια ζωτική σημασία ως μέσο για μια λειτουργική ζωή που οι καθημερινοί άνθρωποι θα ενδώσουν στη διόλου αμελητέα αποστέρηση που αυτός συνεπάγεται. «Το ποτάμι δεν γυρίζει πίσω», επιμένει ο θιασώτης της νομοτελειακότητας Βάριαν. «Όλοι θα το θεωρούν αναμενόμενο πως παρακολουθούνται κι επιβλέπονται, αφού τα πλεονεκτήματα σε επίπεδο άνεσης, ασφάλειας και υπηρεσιών θα είναι τεράστια. [...] Η διαρκής παρακολούθηση θα είναι κάτι απόλυτα φυσιολογικό».[6] Βεβαίως, όταν ο Βάριαν λέει «όλοι» δεν περιλαμβάνει εκείνους που θα διαθέτουν τα χρήματα ή το πείσμα να επιτύχουν μια λειτουργική ζωή χωρίς τη συνδρομή της Google, αποφεύγοντας έτσι τις βλαβερότερες αυθαιρεσίες της αναγωγής. Τη στιγμή που τα δικαιώματα αυτοκαθορισμού και λήψης αποφάσεων γίνονται προνόμια των πλουσίων, τι θα προσφέρει ο Βάριαν σε απάντηση όσων φωνάζουν για να αποκτήσουν τα ίδια;

Σε ιστορικό επίπεδο, οι τομές σε αγαθά και υπηρεσίες χαμηλού κόστους είχαν αποτέλεσμα μια έκρηξη στην επέκταση της παραγωγής και της απασχόλησης, υψηλότερους μισθούς και για πολλούς αυξημένο βιοτικό επίπεδο. Ο Βάριαν δεν έχει κατά νου τέτοιου τύπου πρακτικές ανταποδοτικότητας. Αντιθέτως, ο οικονομολόγος της Google βάζει το δάχτυλό του στην ανοιχτή πληγή της ανασφάλειας της δεύτερης νεωτερικότητας και ευθυγραμμίζει τον πόνο μας με τους στόχους του κατασκοπευτικού εγχειρήματος. Για τον Βάριαν η δίψα για νέα είδη ανάγκης εκλαμβάνεται ως ευκαιρία απαλλοτρίωσης, ιδιαίτερα αφού αυτή η δίψα εξυπηρετεί άψογα την προσχηματική νομιμοποίηση της εις βάθος απαλλοτρίωσης.

Το Google Now ήταν ένα πρώτο βήμα, ασχέτως αν εκ των υστέ-

ρων θα έμοιαζε περισσότερο με προπέτασμα και άσκηση εξοικείωσης προορισμένη να προλειάνει το έδαφος για όσα θα ακολουθούσαν. Η λειτουργία –η οποία ονοματίστηκε «προγνωστική αναζήτηση»– συνδύαζε όλα τα συστήματα που είχε κατασκευάσει έως τότε η εταιρεία: τα επιτεύγματά της στη φωνητική αναζήτηση και στα νευρωνικά δίκτυα, τη γνώση του κόσμου η οποία εκφραζόταν από το «γράφημα γνώσεων» του ενός δισεκατομμυρίου οντοτήτων, τις ασυναγώνιστες δυνατότητες μηχανικής νοημοσύνης κτλ. Όλη αυτή η δύναμη πυρός συγκεντρώθηκε ώστε η Google να μάθει από το περιεχόμενο, το περιβάλλον και τη συμπεριφορά σου, γνώση η οποία θα προερχόταν όχι μόνο από την Αναζήτηση, το μέιλ και τη δραστηριότητα του ημερολογίου σου, αλλά και από τα δεδομένα του τηλεφώνου σου, συμπεριλαμβανομένων των μετακινήσεών σου, της τοποθεσίας σου, των δραστηριοτήτων, της φωνής και των εφαρμογών σου. Αυτή τη φορά στόχος δεν ήταν μόνο η πώληση διαφημίσεων, αλλά «η πρόβλεψη των πληροφοριών που μπορεί ανά πάσα στιγμή να χρειαστείς» καθώς περιδιαβάζεις στον πραγματικό κόσμο.[7]

Όπως διατείνεται και ένα διαφημιστικό βίντεο, «Το Google Now είναι πάντα ένα βήμα μπροστά ώστε να κατατοπίζεστε με μεγαλύτερη σιγουριά κατά τη διάρκεια της μέρας. [...] Με την προγνωστική ισχύ του Google Now γνωρίζετε ακριβώς αυτό που χρειάζεται να μάθετε, τη στιγμή που το χρειάζεστε». Ένα κείμενο περιέγραφε τη νέα υπηρεσία ως «μια μηχανή αναζήτησης η οποία έρχεται σε εσένα».[8] Οι κάρτες πληροφοριών της εφαρμογής αναδύονται και προβάλλονται στην αρχική οθόνη του τηλεφώνου σου προνοώντας για τις ανάγκες σου: μια ειδοποίηση για την αλλαγή στην ώρα της πτήσης, οι επικείμενες καιρικές συνθήκες και η κατάσταση στους δρόμους, κοντινά εστιατόρια και καταστήματα, μια υπενθύμιση για το μουσείο που εδώ και καιρό θέλεις να επισκεφθείς. Ένα στέλεχος της Google υποστήριξε πως η εταιρεία ήδη γνωρίζει αυτά τα πράγματα για σένα, συνεπώς γιατί να μην τα μετατρέψει σε μια υπηρεσία που θα της προσφέρει πρόσβαση σε ακόμη περισσότερα δεδομένα; «Η Google θα μάθει πότε πετάω, θα μάθει εάν έχει ήδη φτάσει το πακέτο μου, θα μάθει πού είναι η γυναίκα μου και πόση ώρα θα της πάρει να έρθει στο σπίτι το μεσημέρι. [...] Φυσικά και τα γνωρίζει όλα αυτά η Google».[9] Οι προγνωστικές δυνατότητες του Google Now ακολουθούν την πεπατημένη διαδρομή που έχουμε ήδη δει, οι οποίες προκύπτουν από μηχανικές διαδικασίες που εκπαιδεύονται από αδιάκοπες ροές συμπεριφορών όπως αυτές εκτυλίσσονται στον ψηφιακό

και στον πραγματικό κόσμο. Γιατί, όμως, επένδυσε η Google τόσο μεγάλη μηχανική ισχύ και τόσο πολύτιμο πλεόνασμα για να σε βοηθήσει με τέτοια ευσπλαχνία να πορευτείς κατά τη διάρκεια της μέρας; Ο λόγος είναι πως το Google Now σηματοδότησε μια νέα γενιά προϊόντων πρόγνωσης.

Το πρωτοποριακό πρόγραμμα ανίχνευσης ιστού της Google επέτρεψε την αστραπιαία ευρετηριοποίηση του διαδικτύου. Στη συνέχεια, ο μηχανισμός της διάχυσης απέφερε και νέες δραστηριότητες ανίχνευσης· αυτή τη φορά, της πραγματικότητας. Τώρα, σε αυτή την τρίτη φάση, ξεχωριστές δραστηριότητες εφοδιασμού έχουν ως αποστολή να ανιχνεύσουν τη ζωή μας. Στο Google Now μπορούμε να δούμε το αρχικό στάδιο της εισβολής σε αυτόν τον νέο χώρο. Εκεί οι δυνατότητες εύρεσης πληροφοριών των προγραμμάτων ανίχνευσης διαδικτύου συνδυάζονται με δραστηριότητες ανίχνευσης της ζωής στοχεύοντας στην αναγωγή, στην πρόγνωση και, όπως θα δούμε, στην τελική τροποποίηση της συμπεριφοράς μας. Το ονλάιν και το οφλάιν συμπεριφορικό πλεόνασμα –το περιεχόμενο του μέιλ σου, το πού πήγες το απόγευμα, τι είπες, τι έκανες, πώς αισθάνθηκες– συναρμόζονται και συνθέτουν προϊόντα πρόγνωσης τα οποία μπορούν να υπηρετήσουν μια αναδυόμενη αγορά όπου κάθε πτυχή της καθημερινής σου πραγματικότητας γίνεται διεκδικήσιμη.

Το "M" της Facebook, το οποίο παρουσιάστηκε το 2015 ως στέλεχος της εφαρμογής του Messenger, αποτελεί άλλο ένα παράδειγμα αυτής της φάσης. Η λειτουργία λανσαρίστηκε ως «προσωπικός ψηφιακός βοηθός [...] ο οποίος εκτελεί εργασίες και βρίσκει πληροφορίες για λογαριασμό σου [...] με κινητήρια δύναμη την τεχνητή νοημοσύνη η οποία εκπαιδεύεται και επιβλέπεται από ανθρώπους».[10] Ο αντιπρόεδρος του τμήματος προϊόντων ανταλλαγής μηνυμάτων περιέγραψε τους στόχους της Facebook όσον αφορά το M λέγοντας: «Αρχίζουμε να συλλέγουμε τις προθέσεις σας από τα πράγματα που θέλετε να κάνετε. Συχνά η πρόθεση οδηγεί σε κάποια αγορά ή σε κάποια συναλλαγή, και αυτό αποτελεί ευκαιρία για μας ώστε με τον καιρό [να βγάλουμε χρήματα]». Πάνω απ' όλα, ο αντιπρόεδρος επισήμανε πως «Το M μαθαίνει από την ανθρώπινη συμπεριφορά».[11] Οι μηχανές της εταιρείας θα εκπαιδεύονταν από το πλεόνασμα των επτακοσίων εκατομμυρίων χρηστών του Messenger τη μέρα. Επιθυμία της Facebook ήταν τελικά οι λειτουργίες του M να αυτοματοποιηθούν πλήρως ώστε να μη χρειάζονται εκπαίδευση από ανθρώπους.

Ήδη το 2017 η Facebook είχε περιορίσει τις βλέψεις της όσον α-

φορά τη μηχανική νοημοσύνη και είχε κάνει τον προσωπικό της βοηθό να στοχεύει στην πρωταρχική του αποστολή: το εμπόριο. «Η ομάδα που εργάζεται πάνω στο Μ έχει αρχίσει να βρίσκει τρόπους ενεργοποίησης της ανίχνευσης πρόθεσης συναλλαγής μέσα στο Messenger», ανέφερε ένα στέλεχος της Facebook.[12] Το ζητούμενο είναι να «δώσουμε προτεραιότητα σε εμπειρίες εμπορικής υφής» και να σχεδιάσουμε νέους τρόπους ώστε οι χρήστες «να αγοράζουν πράγματα χωρίς να καταναλώνουν περιττό χρόνο» και χωρίς να μπαίνουν στην ανιαρή διαδικασία να εισάγουν τα στοιχεία της πιστωτικής τους κάρτας, να εξερευνούν πολλαπλές σελίδες και να ανοίγουν εφαρμογές. Την ώρα που συζητάς με τους φίλους σου και όποτε το σύστημα ανιχνεύει πιθανή «πρόθεση συναλλαγής» θα αναδύονται τα σχετικά κουμπιά. Εσύ το μόνο που θα έχεις να κάνεις αν θέλεις να παραγγείλεις ή να αγοράσεις κάτι, ή αν θέλεις να κάνεις μια κράτηση, θα είναι να αγγίξεις την οθόνη. Όλα τα υπόλοιπα τα αναλαμβάνει στο σύστημα.[13]

Κατά συνέπεια, αποκαλύπτεται η πραγματική φύση του «προσωπικού ψηφιακού βοηθού»· αυτή ενός άβαταρ της αγοράς, ενός ακόμη Δούρειου Ίππου όπου η άτεγκτη βούληση για αναγωγή και οικονομική αξιοποίηση της ζωής σου κρύβεται πίσω από το πέπλο της «εξυπηρέτησης» και εξωραΐζεται από τον ειδυλλιακό λόγο της «εξατομίκευσης». Οι φιλικές συστάσεις, οι συμβουλές και ο ζήλος του «βοηθού» να δράσει για λογαριασμό σου δεν αρκούν για να αποκρύψουν ένα νέο επιθετικό εμπορικό σύμπαν το οποίο επικρέμαται σε κάθε διάσταση της καθημερινής σου ζωής. Αυτό το σύμπαν θα συντίθεται από εστιατόρια, τράπεζες, υδραυλικούς, εμπόρους, πρακτορεία εισιτηρίων, αεροπορικές εταιρείες και έναν ατέλειωτο κατάλογο πιθανώς άγνωστων ανθρώπων οι οποίοι έλκονται έχοντας επενδύσει στη συμπεριφορά σου: τώρα και στο μέλλον – το εγγύς και το απώτερο. Όλοι αυτοί καιροφυλακτούν για να εξαργυρώσουν τον δρόμο που διανύεις πεζός προς τη δουλειά σου, τη συζήτηση με το έφηβο παιδί σου ή τα παλιωμένα αθλητικά παπούτσια σου. Ένας ψηφιακός βοηθός ίσως συνθέτει την προσωπικότητά του από τις τάσεις και τις προτιμήσεις σου, αλλά ο βαθμός στον οποίο αυτός θα αλλοιωθεί και θα παραμορφωθεί από τις αθέατες εμπορικές μεθόδους και ίντριγκες που αποκρύπτει παραμένει άγνωστος.

Η Google αποφάσισε να μιμηθεί τις τεχνολογικές εταιρείες οι οποίες ήταν αποφασισμένες να εδραιώσουν τη «συνομιλία» ως το μέσο με το οποίο οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν με τον μηχανισμό. Με τον καιρό η εμμονή με τη φωνή ίσως ξεπεραστεί ή ίσως και να εμπλουτι-

στεί με άλλες, με αποτέλεσμα η γέννηση και μόνο μιας σκέψης ή το κούνημα ενός δαχτύλου να μεταφράζεται και να οδηγεί σε δράση. Προς το παρόν ο ανταγωνισμός στον στίβο της ομιλίας είναι καθ' όλα δικαιολογημένος. Ας ξεκινήσουμε από το προφανές: Οι αξιόπιστες δυνατότητες φωνητικής αναγνώρισης μπορούν να μεταμορφώσουν ένα επεκτεινόμενο τοπίο αλληλεπίδρασης με υπηρεσίες σε αυτοματοποιημένες διαδικασίες χαμηλού κόστους, οι οποίες θεωρητικά θα έχουν απεριόριστη κλίμακα και φάσμα· κάτι που έχουν επισημάνει οικονομολόγοι της εργασίας εδώ και καιρό.[14] Είναι ευκολότερο να κατανοήσουμε την ανταγωνιστική δυναμική μεταξύ των εκπροσώπων της νέας φουρνιάς «προσωπικών ψηφιακών βοηθών» ως εξής: Η φωνή που θα κυριαρχήσει, η Μοναδική Φωνή, θα είναι ο κολοσσός του συμπεριφορικού πλεονάσματος ο οποίος θα διαθέτει ένα δυνάμει αξεπέραστο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην ικανότητά του να παγιδεύει και να απάγει τη μερίδα του λέοντος του ανθρώπινου βίου.

Η «συνομιλία» βρίσκεται εκτός συναγωνισμού, καθώς εγγυάται την κυριάρχηση επί των οδών εφοδιασμού πρώτων υλών. Τα δε οφέλη που θα δρέπει η Μοναδική Φωνή θα είναι αστρονομικά. Η αμέρμνη συζήτηση βοηθά ώστε να συγχέονται τα όρια που χωρίζουν «εκείνον» –έναν μηχανισμό κορεσμένο από εμπορικούς παράγοντες– και εμάς. Η συνομιλία αποτελεί υπόσχεση φιλίας. Όσο πιο εξελιγμένος είναι ο μηχανισμός ως έμπιστος σύμβουλός μας, νταντά, γκουβερνάντα και σύστημα υποστήριξης –μια άυλη, διάχυτη, προσωπική κυρία Νταουτφάιρ– τόσο περισσότερες πληροφορίες θα του επιτρέπουμε να ανάγει και τόσο περισσότερο θα αναπτύσσονται οι δραστηριότητες εφοδιασμού. Η επικοινωνία είναι η μέγιστη ανθρώπινη απόλαυση, κι έτσι μια διεπιφάνεια ικανή για λεκτική αλληλεπίδραση θεωρείται πολύτιμη για τη στιλπνότητα και την άνεση με την οποία μια απλή εκφορά λόγου μπορεί να καταλήξει σε δραστηριότητα· ειδικά αν αυτή η δραστηριότητα είναι και εμπορική: «Γενηθήτω φως». «Γενηθήτω καινούριο ζευγάρι αθλητικά παπούτσια». Τι θα ήταν πιο ονειρικό από το να μιλάμε και να γίνεται αυτό που θέλουμε; Ένας υψηλά ιστάμενος αντιπρόεδρος της Amazon σχολιάζει τις οικιακές συσκευές φωνητικής ενεργοποίησης: «Το ωραίο με τις συσκευές της Amazon είναι πως σε γενικές γραμμές, όταν πουλάμε μια από αυτές, οι άνθρωποι αγοράζουν περισσότερα τζιν παντελόνια. Και ωραία μαύρα φορέματα. Και παπούτσια. Πράγμα καλό». «Το φωνητικό shopping», καταλήγει, κάνει καλό στην αγοραστική κίνηση και κάνει καλό και στην πρόγνωση της αγοραστικής κίνησης.[15]

Μια συνομιλία με ένα ψηφιακό αντικείμενο διαφέρει από μια συνομιλία σε ένα κατάστημα. Στην πρώτη περίπτωση οι λέξεις σχηματίζονται αυθόρμητα, με λιγότερη τριβή και λιγότερο κόπο· λιγότερες αναστολές, ανησυχίες και συγκρίσεις· υπεισέρχεται λιγότερος προβληματισμός όσον αφορά τα όρια του τραπεζικού λογαριασμού σου ή το από πού προέρχεται ένα προϊόν ή μια υπηρεσία· λιγότερες αμφιβολίες και λιγότεροι δισταγμοί· οι μνήμες διαρκούν λιγότερο χρόνο, όπως και οι τύψεις. Ο ομιλητής αισθάνεται ο εαυτός του ευρισκόμενος στο επίκεντρο ενός φαινομενικά ενιαίου ρέοντος σύμπαντος. Βεβαίως, οι συνάψεις που φροντίζουν ώστε αυτό το σύμπαν να παραμένει ενιαίο βρίσκονται στο παρασκήνιο, εκεί όπου οι μηχανές αντιμετωπίζουν και κατατροπώνουν πηγές τριβής όπως αιρετικές εφαρμογές και οντότητες, μη συνεργάσιμα συστήματα υπηρεσιών διαχείρισης, διανομής, πληρωμών και παράδοσης, και όρια και στεγανά τα οποία απειλούν τη ροή της επιθυμίας και της ικανοποίησης. Ο οικουμενικός παφλασμός της «συνομιλίας», αυθόρμητος και ρευστός, μετατρέπει τον νέο προσωπικό ψηφιακό βοηθό σε μια φωνή η οποία αιωρείται μεταξύ της ζωής σου και των νέων αγορών που την εμπορεύονται, μεταξύ των εμπειριών σου και της δημοπράτησης των εμπειριών σου: «Ένα περιβάλλον εκτέλεσης, μια διεπιφάνεια» η οποία δίνει την αίσθηση της κυριαρχίας, ενώ στην πραγματικότητα σου την αποστερεί.

Σε αυτό το ονειρικό εμπορικό τοπίο λέξεις οι οποίες κάποτε ειπώνονταν «κεκλεισμένων των θυρών» ανάγονται με ζήλο ως πλεόνασμα. Δύο είναι οι τρόποι με τους οποίους αυτές οι νέες δραστηριότητες εφοδιασμού μετατρέπουν την ομιλία σου σε συμπεριφορικό πλεόνασμα. Ο πρώτος έχει να κάνει με το *τι* λες και ο δεύτερος με το *πώς* το λες. Έξυπνες οικιακές συσκευές όπως το Echo της Amazon και το Google Home ανάγουν ποταμούς αμέριμνης ομιλίας και η προηγμένη ανάλυση του περιεχομένου τους παράγει αναβαθμισμένες προβλέψεις οι οποίες «προμαντεύουν» τις ανάγκες σου. Το 2016, με την ευκαιρία του συνεδρίου των σχεδιαστών της, η Google παρουσίασε τον διάδοχο του αναθεωρημένου Google Now, τον ομιλούντα ψηφιακό βοηθό με το νέο όνομα "Assistant", ο οποίος ενσωμάτωνε τις συσκευές, τις υπηρεσίες, τα εργαλεία και τις εφαρμογές της εταιρείας. Θέλουμε οι χρήστες μας να έχουν έναν διαρκή αμφίδρομο διάλογο με την Google. Θέλουμε να σας βοηθήσουμε να κάνετε τη δουλειά σας στον πραγματικό κόσμο και θέλουμε να το κάνουμε εμείς για σας», εξήγησε ο διευθύνων σύμβουλος της Google Σάνταρ Πιτσάι.

«Για παράδειγμα, θα μπορείς να βρίσκεσαι μπροστά σε μια κατασκευή στο Σικάγο και να ρωτήσεις την Google: "Ποιος είναι ο σχεδιαστής;" Δεν θα χρειάζεται να πεις "το φασόλι" ή "το Cloud Gate". Εμείς θα αντιλαμβανόμαστε το περιβάλλον σας και θα σας απαντούμε πως σχεδιαστής είναι ο Ανίς Καπούρ».[16]

Ο Assistant κατέφτασε προεγκατεστημένος στο Allo, τη νέα εφαρμογή ανταλλαγής μηνυμάτων της Google. Εκεί μπορούσε να ψάχνει πληροφορίες, να εκτελεί εργασίες ή ακόμη και να συντάσσει στερεοτυπικά μηνύματα για λογαριασμό σου. Πάνω απ' όλα, ο Assistant ενσάρκωνε την οικιακή συσκευή της εταιρείας, το Google Home.[17] Απώτερος στόχος είναι, με τον καιρό, η συσκευή (ή ο διάδοχός της) να εκτεθεί σε ένα θεωρητικά απεριόριστο φάσμα έμψυχων και άψυχων οικιακών δραστηριοτήτων τις οποίες θα αξιώσει προς αναγωγή: συνομιλίες, λάμπες, αναζητήσεις, προγράμματα, μετακινήσεις, ταξιδιωτικά σχέδια, συστήματα θέρμανσης, αγορές, οικιακή ασφάλεια, προβλήματα υγείας, μουσική, λειτουργίες επικοινωνίας κτλ.

Κάποτε έψαχνες στο Google, αλλά πλέον το Google ψάχνει εσένα. Οι διαφημίσεις του Google Home παρουσιάζουν αγαπημένες οικογένειες με πολυάσχολες και σύνθετες καθημερινότητες. Βλέπουμε τα μέλη τους να γυρνούν στο σπίτι και να πέφτουν σαφώς ανακουφισμένα στην αγκαλιά αυτού του πάνσοφου και ωφέλιμου φροντιστή. Η πραγματοποίηση αυτού του ονείρου της δεύτερης νεωτερικότητας και της υπόσχεσης για μια λειτουργικότερη ζωή απαιτεί τρομερά υψηλό αντίτιμο. Αν κάθε χρήστης θέλει να έχει τη δική του προσωπική Google, όπως οραματίζεται ο Πιτσάι, τότε η Google θα πρέπει να έχει κάθε χρήστη.[18]

Η ικανότητα του φροντιστή να σε εξυπηρετεί αποτελεσματικά εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τον βαθμό στον οποίο η ζωή σου ανάγεται μέσω των υπηρεσιών του – είτε εσύ το γνωρίζεις είτε όχι. Το εύρος και το βάθος της αναγόμενης εμπειρίας είναι ανάλογο της κλίμακας της εμπορικής δραστηριότητας που αποφέρει ο Assistant και εκείνης στην οποία μεσολαβεί. Οι διάφορες ενσαρκώσεις της «εξατομίκευσης» και της «εξυπηρέτησης», έτσι όπως τις προσφέρουν οι τεχνολογικοί γίγαντες, δεν είναι ίδιες. Ωστόσο, οι διαφορές τους είναι αμελητέες σε σύγκριση με τη συλλογική βουλιμία για απόλυτη γνώση – γνώση για την εσωτερική μας κατάσταση, για το πραγματικό μας περιβάλλον, για συγκεκριμένες καθημερινές μας δραστηριότητες. Γνώση στην υπηρεσία της επιτυχούς εκπαίδευσης των μηχα-

νών ώστε οι εμπορικές δραστηριότητες να στοχεύουν καλύτερα κάθε στιγμή της ζωής μας.

Ολόκληρη η δυνητική εμπορική δραστηριότητα που σχετίζεται με τον λόγο σου εξαρτάται από τη φωνητική ενεργοποίηση, τη φωνητική αναγνώριση και τη φωνητική απόκριση. Αυτές με τη σειρά τους είναι προϊόν εξαιρετικά προηγμένων μηχανικών συστημάτων εκπαιδευμένων σε έναν ανυπολόγιστο όγκο προφορικού λόγου. Όσο περισσότερη δομική γνώση σταχυολογούν οι μηχανές από το προφορικό πλεόνασμα, τόσο μεγαλύτερη εμπορική δραστηριότητα κυλά από το περιεχόμενό του. Αυτό σημαίνει πως η αξία αυτών που λες δεν μπορεί να εξαχθεί χωρίς μηχανές οι οποίες να μπορούν να μάθουν ακριβώς το *πώς* το λες. Αυτή η μορφή πλεονάσματος πηγάζει από τη *δόμηση* του λόγου σου: λεξιλόγιο, προφορά, επιτονισμός, ρυθμός, τόνος, διάλεκτος.

Ο ανταγωνισμός για την εξασφάλιση προφορικού λόγου μετατρέπει τις φράσεις σου σε έναν δεύτερο τύπο πλεονάσματος, με τις εταιρείες οι οποίες είναι αποφασισμένες να διαπρέψουν σε ό,τι έχει να κάνει με τα φωνητικά συστήματα να χτενίζουν τον κόσμο για ομιλία. «Η Amazon, η Apple, η Microsoft και η κινεζική Baidu έχουν ξεκινήσει ένα παγκόσμιο κυνήγι για terabyte ανθρώπινης ομιλίας», αναφέρει το *Bloomberg Businessweek*. «Η Microsoft έχει στήσει ψευδοδιαμερίσματα σε πόλεις όλου του κόσμου ώστε να μπορεί να καταγράφει εθελοντές καθώς επικοινωνούν σε οικιακό περιβάλλον». Οι τεχνολογικές εταιρείες συλλέγουν ροές ομιλίας από τις έξυπνες συσκευές και τα smartphone καταγράφοντας και κατακρατώντας τα λόγια σου. Η κινεζική εταιρεία αναζήτησης Baidu συλλέγει δείγματα ομιλίας κάθε διαλέκτου: «Έπειτα παίρνουν όλα αυτά τα δεδομένα και τα χρησιμοποιούν προκειμένου να εκπαιδεύσουν τους υπολογιστές τους να αναλύουν γραμματικά, να κατανοούν και να αποκρίνονται σε εντολές και σε ερωτήσεις».[19]

Τμήματα της ομιλίας σου ανατίθενται τακτικά σε τρίτες εταιρείες οι οποίες διεξάγουν «έλεγχο πιστότητας κειμένου». Σε αυτή τη διαδικασία εξ αποστάσεως βαθμολογητές οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την αξιολόγηση του βαθμού αντιστοίχισης μεταξύ του κειμένου της μηχανής και του πρωτότυπου τμήματος ανθρώπινης ομιλίας εξετάζουν αρχεία ήχου τα οποία έχουν δεσμευτεί από smartphone, εφαρμογές ανταλλαγής μηνυμάτων και ψηφιακούς βοηθούς. Εταιρείες όπως η Amazon, η Google και η Microsoft χρησιμοποιούν αυτές τις αναλύσεις των ηχητικών αρχείων για την αναβάθμιση των αλ-

γόριθμων των φωνητικών τους συστημάτων. Οι τεχνολογικές εταιρείες επιμένουν πως αυτές οι ηχογραφήσεις είναι ανώνυμες – τίποτα περισσότερο από απρόσωπες φωνές. «Οι συνεργάτες μας δεν έχουν τη δυνατότητα να συνδέσουν τα φωνητικά δείγματα με συγκεκριμένα άτομα», ισχυρίστηκε ένα στέλεχος της Microsoft. Εντούτοις, ένας δημοσιογράφος ο οποίος ανέλαβε ένα πόστο ως εξ αποστάσεως αναλυτής ηχητικών αρχείων κατέληξε στο ακριβώς αντίθετο συμπέρασμα, καθώς άκουγε ηχογραφήσεις γεμάτες συναισθηματισμό, οικειότητα και εύκολα εντοπίσιμες προσωπικές πληροφορίες:

> Σε αυτές τις ηχογραφήσεις οι χρήστες παραδίδουν οικειοθελώς προσωπικές πληροφορίες. Πρόκειται για πληροφορίες οι οποίες είναι εξαιρετικά πολύτιμες για αυτούς τους ελέγχους πιστότητας ακριβώς επειδή είναι τρομερά συγκεκριμένες. Ασυνήθιστα ονόματα, πόλεις και χωριά τα οποία είναι δύσκολο να προφέρεις, υπερτοπικές ιδιορρυθμίες. [...] Άκουσα ανθρώπους να αναφέρουν ολόκληρο το όνομά τους προσπαθώντας να κάνουν μια κλήση· τους άκουσα να δίνουν ευαίσθητες πληροφορίες τοποθεσίας καθώς κανόνιζαν ραντεβού με τον γιατρό τους. [...] Στις ηχογραφήσεις καταγράφονται πράγματα που κανείς τους δεν θα ήθελε να ακουστούν, ασχέτως ανωνυμίας. [...] Δεν υπάρχει κάτι που εμποδίζει τους ανθρώπους οι οποίοι ακούνε αυτές τις ηχογραφήσεις να τις αποκαλύψουν.[20]

Επιπροσθέτως, στην ομιλία διοχετεύεται και επενδύεται σημαντικό κεφάλαιο. Η Smart TV της Samsung αποτελεί παράδειγμα τμήματος αυτής της παρασκηνιακής δραστηριότητας. Τα αποτελέσματα των επιχειρηματικών προβλέψεων είναι εξαιρετικά σύνηθες να φανερώνουν ισχυρή ανάπτυξη στην αγορά των συσκευών που κάνουν χρήση του διαδικτύου. Η Samsung ανήκει στο κλειστό κλαμπ των ηγετών αυτής της αγοράς. Οι συσκευές της χρησιμοποιούν λειτουργικό σύστημα Android και η εταιρεία εδραίωσε από νωρίς συνεργασίες τόσο με τη Nest, θυγατρική της Alphabet/Google, όσο και με τη Cisco. «Πρωταρχική μας αποστολή είναι να φέρουμε το σπίτι σας στο συνδεδεμένο σύμπαν της ζωής σας», εξήγησε το 2014 ένα κορυφαίο στέλεχος της εταιρείας.[21] Το 2015 μέλη οργανώσεων για την προστασία του απορρήτου ανακάλυψαν πως οι smart TV της εταιρείας παραήταν έξυπνες – ηχογραφούσαν όλα όσα λέγονταν στην εμβέλειά τους και όλα τα αρχεία ομιλίας στέλνονταν για απομαγνητοφώνηση σε έναν άλλο ηγέτη της αγοράς των συστημάτων φωνητικής αναγνώρισης, στη Nuance Communications: *Μου δίνεις το αλάτι; Μας τέλειω-*

σε το απορρυπαντικό· είμαι έγκυος· λέω να αγοράσουμε καινούριο αυτοκίνητο· φεύγουμε για το σινεμά· έχω μια σπάνια ασθένεια· θέλει να πάρουμε διαζύγιο· πρέπει να πάρουμε καινούριο τάπερ για το φαγητό του· μ' αγαπάς;[22]

Η «πολιτική κατασκόπευσης» η οποία συνοδεύει την τηλεόραση –καλά διαβάσατε, πλέον μέχρι και οι τηλεοράσεις έχουν *πολιτικές κατασκόπευσης*– φανερώνει τα πολλαπλά επίπεδα του κατασκοπευτικού εγχειρήματος και των εμπορικών συμφερόντων που δρουν εκτός της σφαίρας επίγνωσής μας μέσα στα σπίτια μας. Η Samsung αναγνωρίζει πως οι φωνητικές εντολές οι οποίες ενεργοποιούν τις δυνατότητες φωνητικής αναγνώρισης της τηλεόρασης διαβιβάζονται σε τρίτα μέρη. Κατόπιν προσθέτει το εξής: «Έχετε υπόψη σας πως αν η ομιλία σας περιλαμβάνει προσωπικές ή άλλες ευαίσθητες πληροφορίες, αυτές θα είναι μεταξύ των δεδομένων που συλλέγονται και μεταδίδονται σε τρίτα μέρη μέσω της χρήσης της Φωνητικής Αναγνώρισης».[23] Η Samsung αποποιείται την ευθύνη όσον αφορά την πολιτική των τρίτων εταιρειών –όπως σχεδόν πάντα συμβαίνει με τις πολιτικές κατασκόπευσης–, συμπεριλαμβανομένης της εταιρείας η οποία συλλέγει και μεταφράζει τις συνομιλίες των ανυποψίαστων πελατών. Η Samsung συμβουλεύει: «Θα πρέπει να είστε προσεκτικοί και να ελέγχετε τις δηλώσεις απορρήτου που ισχύουν για τις ιστοσελίδες και τις υπηρεσίες τρίτων που χρησιμοποιείτε».[24] Ο απτόητος καταναλωτής που θα βρει το θάρρος να μελετήσει αυτά τα έγγραφα δεν θα βοηθηθεί από την πολιτική απορρήτου της Nuance· θα συναντήσει την ίδια κατήχηση που είναι ίδιον της Samsung καθώς και όλων σχεδόν των εταιρειών της συνομοταξίας. Επιπροσθέτως, ο καταναλωτής ενθαρρύνεται να διαβάσει την πολιτική απορρήτου των εταιρειών που αγοράζουν τις συνομιλίες του, οι οποίες με τη σειρά τους τον παραπέμπουν στους δικούς τους συνεργάτες και πάει λέγοντας. Με άλλα λόγια, πρόσω ολοταχώς με προορισμό είτε την παράνοια είτε την παράδοση.[25]

Είναι ευτυχές το γεγονός πως τουλάχιστον στην Καλιφόρνια το νομοθετικό σώμα πέρασε έναν νόμο ο οποίος απαγορεύει τη συλλογή φωνητικών δεδομένων από τις smart TV χωρίς τη «ρητή ενημέρωση» του πελάτη. Οι ίδιες διατάξεις καθιστούν παράνομη τη χρήση τέτοιων δεδομένων για τη διαφήμιση τρίτων.[26] Παρ' όλα αυτά, όπως είδαμε και στη διερεύνηση του κύκλου απαλλοτρίωσης, οι οικονομικές επιταγές που αποτελούν την κινητήρια δύναμη του κατασκοπευτικού καπιταλισμού όσον αφορά τη συλλογή συμπεριφορικού πλεο-

νάσματος δεν υποχωρούν τόσο εύκολα. Ήδη το 2016 η Samsung έριξε ακόμη περισσότερο βάρος στην κρυφή αναγωγή και στις εφοδιαστικές αλυσίδες οι οποίες βασίζονταν στις έξυπνες τηλεοράσεις της. Η εταιρεία πλάσαρε τα νέα της μοντέλα ως τον κόμβο του «νέου οικοσυστήματος ενός έξυπνου σπιτιού όπου η ανοιχτή πλατφόρμα SmartThings θα υποστήριζε χιλιάδες συσκευές»: ανεμιστήρες, φώτα, θερμοστάτες, κάμερες ασφαλείας και κλειδαριές. Όλα αυτά θα γίνονταν με τη βοήθεια ενός και μόνο τηλεχειριστηρίου γενικής χρήσης το οποίο θα αντιλαμβανόταν κάθε φωνητική εντολή.[27]

Το 2017 η FTC κατέληξε σε έναν διακανονισμό 2,2 εκατομμυρίων δολαρίων έπειτα από καταγγελία την οποία υπέβαλε το Γραφείο του Γενικού Εισαγγελέα του Νιου Τζέρσεϊ κατά της Vizio, μιας από τις μεγαλύτερες κατασκευάστριες εταιρείες έξυπνων τηλεοράσεων παγκοσμίως. Οι δραστηριότητες εφοδιασμού της Vizio μοιάζουν πιο επιθετικές και από εκείνες της Samsung. Οι ερευνητές ανακάλυψαν πως η Vizio συνέλεγε «ανά δευτερόλεπτο ένα σύνολο πίξελ από την οθόνη της τηλεόρασης τα οποία αντιστοίχιζε με τα στοιχεία μιας βάσης τηλεοπτικών, κινηματογραφικών και εμπορικών δεδομένων». Έπειτα η εταιρεία ταυτοποιούσε και άλλα δεδομένα χρήσης προερχόμενα «από παρόχους ευρυζωνικών υπηρεσιών ή υπηρεσιών καλωδιακής τηλεόρασης, από ψηφιακούς αποκωδικοποιητές, από συσκευές streaming, από συσκευές αναπαραγωγής DVD και από ασύρματες μεταδόσεις». Όλα τα παραπάνω ανέρχονταν σε εκατό δισεκατομμύρια σημεία δεδομένων την ημέρα, λαμβάνοντας υπόψη μόνο τις έντεκα εκατομμύρια τηλεοράσεις που αφορούσε ο διακανονισμός.[28] Η Vizio καμουφλάρισε τις δραστηριότητες εφοδιασμού της με μια ρύθμιση που αποκαλούσε «Έξυπνη Αλληλεπίδραση», η οποία παρουσιαζόταν στους καταναλωτές ως μια λειτουργία που «επιτρέπει προσφορές και προτάσεις προγραμμάτων». Βεβαίως, η εταιρεία δεν έκανε καμία νύξη για την πραγματική χρησιμότητα της λειτουργίας.

Η FTC, σε μια ασυνήθιστα γλαφυρή ανάρτησή της, περιγράφει την απροκάλυπτη πώληση αυτού του συμπεριφορικού πλεονάσματος:

> Στη συνέχεια, η Vizio μετέτρεψε αυτό το βουνό δεδομένων σε χρήμα, πουλώντας το ιστορικό τηλεοπτικής παρακολούθησης των καταναλωτών σε διαφημιζόμενες εταιρείες και σε άλλους. Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με συνοπτικές εκθέσεις περί πανεθνικών τάσεων παρακολούθησης. Σύμφωνα με την καταγγελία, η Vizio άνοιξε προσωπικές παρτίδες. Η εταιρεία παρείχε τις διευθύνσεις IP των καταναλω-

τών σε οντότητες συνάθροισης δεδομένων, οι οποίες έπειτα αντιστοίχιζαν τις IP με συγκεκριμένα άτομα ή νοικοκυριά. Οι συμβάσεις που είχε συνάψει η Vizio με τρίτα μέρη μπορεί να απαγόρευαν την εκ νέου ταυτοποίηση καταναλωτών και σπιτιών κάνοντας χρήση ονομάτων, αλλά επέτρεπαν τη χρήση σωρείας άλλων προσωπικών πληροφοριών, όπως για παράδειγμα φύλο, ηλικία, εισόδημα, οικογενειακή κατάσταση, μέγεθος νοικοκυριού, μορφωτικό επίπεδο και ιδιοκτησία σπιτιού. Επιπλέον, η Vizio επέτρεπε σε αυτές τις εταιρείες να παρακολουθούν και να στοχεύουν τους καταναλωτές της από συσκευή σε συσκευή.[29]

Η αναπληρώτρια πρόεδρος της FTC Μορίν Κ. Ολχάουζεν (Maureen K. Ohlhausen) επικρότησε σε ανακοίνωσή της τον διακανονισμό, επισημαίνοντας πως άνοιξε νέους δρόμους με την απόφαση πως «η προσωπική δραστηριότητα τηλεοπτικής παρακολούθησης εμπίπτει στον ορισμό των ευαίσθητων πληροφοριών» οι οποίες χρήζουν προστασίας από την FTC.[30] Αυτού του τύπου η πρόνοια δεν επρόκειτο να ανακόψει το παλιρροϊκό κύμα των παρεμφερών εισορμήσεων, καθώς η επιταγή της πρόγνωσης ασκούσε ασφυκτική πίεση για τη συνέχιση του κυνηγιού με στόχο ανεξερεύνητα αποσπάσματα ομιλίας από την καθημερινή ζωή. Η αναγωγή επιβάλλεται ακόμη και στις φαινομενικά άκακες οδούς εφοδιασμού, όπως τα παιχνίδια, τα οποία πλέον έχουν γίνει «κατασκοπευτικά παιχνίδια». Μια νέα γενιά από διαδραστικές κούκλες και παιδικά ρομπότ, ανάμεσά τους και μια κούκλα ονόματι «Κάιλα η Φίλη μου», αποδεικνύεται πως είναι κόμβοι εφοδιασμού συμπεριφορικού πλεονάσματος ανηλίκων, υποβάλλοντας μικρά παιδιά και τα smartphone των γονέων τους «σε διαρκή παρακολούθηση [...] χωρίς να υφίστανται ουσιαστικά μέτρα προστασίας δεδομένων».[31]

Τα δημοφιλή παιχνίδια, προϊόντα της Genesis Toys, πωλούνται μαζί με μια κινητή εφαρμογή η οποία όταν εγκατασταθεί σε ένα smartphone «παρέχει την απαραίτητη επεξεργασία δεδομένων» προκειμένου να ενεργοποιείται η ικανότητα του παιχνιδιού να συλλαμβάνει και να κατανοεί οτιδήποτε λέει ένα παιδί.[32] Στην πορεία, η εφαρμογή αποκτά πρόσβαση στις περισσότερες λειτουργίες του τηλεφώνου, αρκετές από τις οποίες δεν έχουν καμία σχέση με τις λειτουργίες του παιχνιδιού, όπως η λίστα επαφών και η κάμερα. Η εφαρμογή δημιουργεί σύνδεση μέσω Bluetooth ώστε το παιχνίδι να μπαίνει στο διαδίκτυο, καταγράφοντας και μεταφορτώνοντας συνομιλίες την ώρα που αυτό επιδιώκει τη συνομιλία με το παιδί. Μια κούκλα η οποία έ-

γινε στόχος καταγγελίας παρακινεί συστηματικά τα παιδιά να παραχωρούν ποικίλες προσωπικές πληροφορίες, συμπεριλαμβανομένου του τόπου κατοικίας.

Οι συζητήσεις των παιδιών μεταφράζονται σε κείμενο από λογισμικό φωνητικής αναγνώρισης τρίτου φορέα, ο οποίος για άλλη μια φορά είναι η Nuance Communications. Στη συνέχεια, αυτές οι πληροφορίες αξιοποιούνται ώστε να δίνονται απαντήσεις στις ερωτήσεις του παιδιού με χρήση της Αναζήτησης της Google και άλλων διαδικτυακών πηγών. Οι ερευνητές ανακάλυψαν πως τα ηχητικά αρχεία της ομιλίας των παιδιών (η Nuance τα αποκαλεί «κομμάτια διαλόγου») μεταφορτώνονται στους διακομιστές της εταιρείας, όπου αναλύονται και αποθηκεύονται.[33] Όπως είναι αναμενόμενο, αυτοί οι διάλογοι συνεχίζουν το ταξίδι τους ως συμπεριφορικό πλεόνασμα, ακολουθώντας πάνω κάτω την ίδια πορεία με τα ηχητικά αρχεία που συλλέγουν οι τηλεοράσεις της Samsung, καταλήγοντας να πουληθούν ξανά και ξανά «για άλλες υπηρεσίες και προϊόντα», όπως υποδεικνύουν οι όροι παροχής υπηρεσιών της Genesis.

Εν τω μεταξύ, η Mattel, μια από τις μεγαλύτερες εταιρείες κατασκευής παιχνιδιών παγκοσμίως, είχε αρχίσει να κερδίζει έδαφος καινοτομώντας στα διαδραστικά παιχνίδια τα οποία έκαναν χρήση του διαδικτύου και της μηχανικής νοημοσύνης. Αιχμή του δόρατος ήταν η νέα διαδραστική Barbie και το Barbie Dream House.[34] Το έξυπνο κουκλόσπιτο φωνητικής ενεργοποίησης μπορούσε να ανταποκριθεί σε περισσότερες από εκατό εντολές, όπως «κάλεσε το ασανσέρ» και «άναψε την ντισκομπάλα» – επρόκειτο για ένα νέο είδος άσκησης στην εξοικείωση που στόχευε στην κανονικοποίηση της διάχυσης σε προσωπικούς χώρους. Μέσα σε άκρατο ενθουσιασμό το *Wired* έγραψε πως «Το νέο Έξυπνο Σπίτι της Barbie είναι σένιο. [...] Η πρωτοκλασάτη σπιταρόνα της Barbie διαθέτει φωνητικό χειρισμό. [...] Είναι έτσι όπως θα 'πρεπε να είναι και ένα πραγματικό έξυπνο σπίτι: Είναι σένιο. Χρησιμοποιεί κεντρικό φωνητικό χειρισμό και όχι έναν αχταρμά ετερόκλητων συσκευών οι οποίες σου τρώνε όλο τον χώρο του τηλεφώνου με τις εφαρμογές τους. [...] Το μέλλον στο πιάτο σας».[35]

Σε αυτό το μέλλον τα παιδιά μαθαίνουν τις αρχές της Μοναδικής Φωνής – ενός περιβάλλοντος εκτέλεσης, μιας διεπιφάνειας. Η Φωνή βρίσκεται παντού, έτοιμη να εκτελέσει τις εντολές τους, να προβλέψει τις επιθυμίες τους και να διαμορφώσει τις προοπτικές τους. Η οργίλη και ανυπόμονη αγορά που παζαρεύει τον εαυτό σου, κρυμμένη κάτω από τα φουστάνια της πανταχού παρούσας Μοναδικής

Φωνής, έρχεται να αλλάξει πολλά. Η οικειότητα έτσι όπως τη γνωρίζαμε έως τώρα έχει αλλοιωθεί· ίσως και να έχει εξαλειφθεί. Η μοναχικότητα έχει καταργηθεί. Το πρώτο που θα μάθουν τα παιδιά είναι πως δεν υπάρχουν όρια μεταξύ εαυτού και αγοράς. Αργότερα, θα αναρωτιούνται πώς ήταν δυνατόν κάποτε να υπήρχαν.

Όταν τον Ιανουάριο του 2017 η Mattel προσέλαβε νέο διευθύνοντα σύμβουλο, δεν αποτέλεσε έκπληξη το γεγονός πως η εταιρεία έστρεψε το βλέμμα της προς την Google, επιλέγοντας τον πρόεδρο του αμερικανικού τμήματος εμπορικής και διαφημιστικής δραστηριότητας της εταιρείας.[36] Οι περισσότεροι αναλυτές συμφώνησαν πως η πρόσληψή του προανήγγειλε την αφοσίωση της Mattel στις καινοτομίες στο πεδίο των έξυπνων παιχνιδιών και της εικονικής πραγματικότητας· αυτό, όμως, που όντως προανήγγειλε εκείνη η πρόσληψη ήταν η μετατόπιση του βάρους της εταιρείας από την κατασκευή σπουδαίων προϊόντων *για* σένα στη συλλογή σπουδαίου όγκου δεδομένων *σχετικά με* εσένα.

Η κούκλα, που κάποτε ήταν ένας επιστήθιος καθρέφτης της αχαλίνωτης φαντασίας του παιδιού, όπως και όλα τα άλλα παιχνίδια στο κουτί –όπως και το ίδιο το κουτί, όπως και το δωμάτιο που φιλοξενεί το κουτί, όπως και το σπίτι που φιλοξενεί το δωμάτιο–, είναι δρομολογημένα προς αναγωγή, υπολογιστική επεξεργασία, ένταξη στο δίκτυο και κερδοφορία. Πλέον, σταματούν να είναι απλώς πράγματα και επαναπροσδιορίζονται ως φορείς μιας ορδής εμπορικών προοπτικών οι οποίες λαμβάνουν υπόσταση από τους δικούς μας διαλόγους και από ποικιλία ακριβοθώρητου πλεονάσματος.

Το 2017 η γερμανική Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Δικτύων απαγόρευσε την πώληση της κούκλας Κάιλα χαρακτηρίζοντάς την παράνομη συσκευή παρακολούθησης. Ακόμη, παρότρυνε τους γονείς να καταστρέψουν όσες τέτοιες κούκλες είχαν στην κατοχή τους. Επί αμερικανικού εδάφους η FTC δεν είχε λάβει το παραμικρό μέτρο κατά της κούκλας ή της Genesis Toys. Εν τω μεταξύ, το διασυνδεδεμένο κουκλόσπιτο προετοιμάζει τα παιδιά και τις οικογένειές μας για το διασυνδεδεμένο δωμάτιο – ένα εγχείρημα που η Mattel ανακοίνωσε τον Ιανουάριο του 2017 και το έβαλε στο ράφι εννέα μήνες αργότερα, εν μέσω κατακραυγής από γονείς και οργανώσεις προστασίας του απορρήτου. Με τη σειρά του, το διασυνδεδεμένο δωμάτιο προετοιμάζει το έδαφος για το διασυνδεδεμένο σπίτι, οι πρεσβευτές του οποίου ελπίζουν πως θα μας έχουν καταστήσει απαθείς όταν θα έρθουμε αντιμέτωποι με τον διασυνδεδεμένο κόσμο όσο βαδίζουμε στο μονο-

πάτι της εκπλήρωσης των μοιραίων γεγονότων της διάχυσης καθ' οδόν προς την επαγγελία των κατασκοπευτικών εσόδων.[37]

Έχοντας κατά νου το *τι* και το *πώς* του φωνητικού πλεονάσματος, η φιλοσοφία του ανταγωνισμού προσανατολίζεται στην παγίδευση όσο το δυνατόν περισσότερης πρώτης ύλης. Η προσήλωση στον στόχο της καθολικότητας δημιουργεί ανταγωνιστικές πιέσεις για την ανάδειξη του *κυρίαρχου* περιβάλλοντος εκτέλεσης και της *κυρίαρχης* νέας διεπιφάνειας. Με άλλα λόγια, του επικρατούντος –ίσως και του αποκλειστικού– μέσου πρόσβασης και αλληλεπίδρασης με τον μηχανισμό που καταγίνεται με εμάς. Πρόκειται για μια κούρσα παγίδευσης κάθε ίχνους ομιλίας ως προαπαιτούμενου για την επίτευξη του προνομιούχου στάτους της Μοναδικής Φωνής, εκείνου που θα προσδώσει στον νικητή την ικανότητα να προβλέπει και να αξιοποιεί οικονομικά όλες τις στιγμές, όλων των ανθρώπων, όλες τις μέρες.

Η μεσσιανική στοχοπροσήλωση στην καθολικότητα και στην κυριαρχία είναι σαφής στη ρητορική και στις στρατηγικές των βασικών ανταγωνιστών σε αυτή την κούρσα. Εντούτοις, παρόλο που η Google, η Microsoft, η Amazon και η Samsung φιλοδοξούν εξίσου να κυριαρχήσουν στη συλλογή φωνητικού υλικού, οι πλέον εμφατικές προσπάθειες γίνονται από πλευράς Amazon, της κατασκευάστριας εταιρείας της ψηφιακής βοηθού μηχανικής μάθησης Alexa και της διαρκώς διευρυνόμενης σειράς των κόμβων δικτύου Echo και των ηχείων Dot. Η Alexa μοιάζει με τη νοητή γραμμή που η Amazon αποφάσισε να περάσει καταλήγοντας να καταταχτεί όχι μόνο στις εταιρείες που ασκούν επιθετικό καπιταλισμό, αλλά και κατασκοπευτικό καπιταλισμό.[38]

Χωρίς περιστολές η Amazon άνοιξε την Alexa σε τρίτους δημιουργούς, έτσι ώστε να επεκτείνει το πεδίο των «δεξιοτήτων» της βοηθού της, περιλαμβάνοντας, λόγου χάρη, την ανάγνωση μιας συνταγής ή την παραγγελία φαγητού. Επιπλέον, η Amazon άνοιξε την πλατφόρμα της σε κατασκευαστές έξυπνων οικιακών συσκευών –από συστήματα φωτισμού έως πλυντήρια πιάτων– καθιστώντας την Alexa τη φωνή που ελέγχει τα οικιακά σου συστήματα και τις συσκευές σου. Το 2015 η εταιρεία ανακοίνωσε πως η Alexa θα πωλούνταν ως υπηρεσία με το όνομα "Amazon Lex", επιτρέποντας σε κάθε εταιρεία να ενσωματώσει στα προϊόντα της τον εγκέφαλο της Alexa. Το Amazon Lex περιγράφεται ως «υπηρεσία ενσωμάτωσης διεπιφανειών λεκτικής αλληλεπίδρασης σε οποιαδήποτε εφαρμογή χρησιμοποιεί φωνή και κείμενο. [...] Το Lex σού επιτρέπει να θεμελιώσεις παντελώς νέες κατηγορίες προϊόντων».[39] Όπως εξήγησε και ο Α' αντιπρόεδρος του

τμήματος της Alexa, «Στόχος μας είναι να δημιουργήσουμε ένα σχετικά ανοιχτό, ουδέτερο οικοσύστημα για την Alexa [...] και να το κάνουμε όσο πιο διάχυτο γίνεται».[40]

Ήδη το 2018 η Amazon είχε συνάψει συμφωνίες με εργολάβους σπιτιών για την απευθείας εγκατάσταση ηχείων Dot σε όλες τις οροφές, καθώς και για την εγκατάσταση συσκευών Echo και κλειδαριών, διακοπτών φωτισμού, συστημάτων ασφαλείας, κουδουνιών και θερμοστατών τα οποία θα ελέγχονταν από την Alexa. Όπως ανάφερε και μια έκθεση, «Η Amazon θα μπορεί να αντλεί αναλυτικότερα δεδομένα σχετικά με τις καθημερινές συνήθειες των ανθρώπων». Η εταιρεία δίνει την εντύπωση ότι επιθυμεί να πουλήσει υπηρεσίες πραγματικού κόσμου, όπως ο καθαρισμός του σπιτιού, τα υδραυλικά και η παραγγελία φαγητού, όμως, σύμφωνα με αναφορές εκ των έσω, το όραμά της είναι σαφώς πιο μεγαλεπήβολο και αφορά τη δημιουργία μιας πεφωτισμένης φωνής η οποία θα γνωρίζει ό,τι συμβαίνει ή έχει ήδη συμβεί και θα προβλέπει τι πρόκειται να συμβεί.[41] Ήδη προοραστικές ευρεσιτεχνίες της Amazon περιλαμβάνουν τη δημιουργία ενός «αλγόριθμου λεκτικού εντοπισμού» ο οποίος θα είναι ενσωματωμένος σε κάθε συσκευή και θα μπορεί να αποκρίνεται σε νευραλγικές λέξεις και φράσεις όπως «αγόρασα», «δεν μου άρεσε» ή «μου άρεσε πολύ», προβαίνοντας σε προσφορές υπηρεσιών και προϊόντων. [42]

Η Amazon έχει βγει στο κυνήγι του συμπεριφορικού πλεονάσματος.[43] Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η εταιρεία αποφάσισε να ακολουθήσει το παράδειγμα της Apple και της Google και να ριχτεί κι εκείνη στον ανταγωνισμό για το ταμπλό του αυτοκινήτου σου, σφυρηλατώντας συμμαχίες με τη Ford και την BMW. «Το shopping από τη θέση του οδηγού» συνεπάγεται την υποδοχή των αγορών συμπεριφορικής έκβασης στο αυτοκίνητό σου. Η Alexa είναι έτοιμη να σου προτείνει εστιατόρια ή να σε συμβουλέψει για το πού μπορείς να ελέγξεις τα ελαστικά σου. Η αρχή του «όσο πιο διάχυτο γίνεται» εξηγεί και το γιατί η Amazon επιθυμεί η συσκευή Echo/Alexa να λειτουργεί και ως οικιακό τηλέφωνο το οποίο θα μπορεί να κάνει και να δέχεται κλήσεις, το γιατί η εταιρεία συνήψε συμφωνία για την εγκατάσταση του Echo σε σχεδόν 5.000 δωμάτια του θερέτρου Wynn στο Λας Βέγκας και το γιατί πουλάει την Alexa σε τηλεφωνικά κέντρα για την αυτοματοποίηση της διαδικασίας απόκρισης σε πρώτο χρόνο σε γραπτές ή προφορικές ερωτήσεις πελατών.[44] Κάθε επέκταση της επικράτειας της Alexa αυξάνει τον όγκο του φωνητικού πλεονάσματος που συσσωρεύεται στους διακομιστές της Amazon και τροφοδοτείται στην Alexa.

Η πορεία προς την ενθρόνιση της Μοναδικής Φωνής δεν είναι εύκολη και υπάρχουν κι άλλοι ταξιδώτες οι οποίοι διαγκωνίζονται για να κόψουν πρώτοι το νήμα. Η Google θέλει κι εκείνη να δώσει ρόλο οικιακού τηλεφώνου στον δικό της «προσωπικό βοηθό», το Google Home. Η δε Samsung κάνει και πάλι την εμφάνισή της ως διεκδικήτρια του τίτλου με την αγορά του "Viv", ενός νέου ισχυρού φωνητικού συστήματος το οποίο σχεδιάστηκε από τους αρχικούς δημιουργούς της Siri, της προσωπικής βοηθού της Apple, οι οποίοι είχαν δυσαρεστηθεί από τους περιορισμούς που τους είχε επιβάλει η προσέγγιση της Apple. Ο επικεφαλής της ομάδας σχεδιασμού του Viv εξήγησε πως «μπορείς να κάνεις πράγματα μιλώντας σε ένα πράγμα. [...] Είναι μια αγορά η οποία θα γίνει το επόμενο μεγάλο πεδίο...».[45]

Αν θεωρήσουμε πως η ζωή είναι ένα άγριο άλογο, τότε ο ψηφιακός βοηθός είναι άλλο ένα μέσο με το οποίο αυτό το άλογο θα καταδαμαστεί από την αναγωγή. Η απειθάρχητη ζωή υποτάσσεται, ανάγεται σε συμπεριφορικά δεδομένα και χαρακτηρίζεται εκ νέου ως επικράτεια προς περιήγηση, διερεύνηση, γνωσιακή αφομοίωση και τροποποίηση. Όπως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός μεταμόρφωσε το διαδίκτυο σε μια εμπορική επέλαση η οποία τροφοδοτείται από τη συλλογή και την ανάλυση συμπεριφορικού πλεονάσματος, έτσι και η καθημερινή ζωή προορίζεται να γίνει απλώς ένα καμβάς για την έκρηξη ενός πάντοτε ενεργοποιημένου αναπόδραστου εμπορικού σύμπαντος προσηλωμένου στη συμπεριφορά μας.

II. Η αναγωγή του εαυτού

«Έχουμε συνηθίσει η αλληλεπίδραση να γίνεται πρόσωπο με πρόσωπο και οι λέξεις να εξαφανίζονται. [...] Υπέθεσα πως η επικοινωνία μέσω πληκτρολογίου θα έμοιαζε με γράμμα ή με τηλεφώνημα, τώρα, όμως, αντιλαμβάνομαι πως αυτή η επικοινωνία δεν εξαφανίζεται. Είναι μύθος πως η ηλεκτρονική επικοινωνία είναι αόρατη...»[46] Τάδε έφη ένας ευφυέστατος ερευνητής επιστήμονας μιας μεγάλης εταιρείας φαρμακευτικών σκευασμάτων την οποία αποκαλούσα «Φαρμακοβιομηχανία» στο βιβλίο μου *Η εποχή των έξυπνων μηχανών* του 1988.[47] Επισκεπτόμουν την ερευνητική ομάδα της εταιρείας αρκετά χρόνια και παρακολούθησα την καθημερινή τους επικοινωνία να κάνει εν πολλοίς τη μετάβαση από τις συναντήσεις πρόσωπο με πρόσωπο στο DIALOG, ένα από τα πρώτα συστήματα «σύσκεψης μέσω υπολογι-

στή» παγκοσμίως. Το DIALOG ήταν προπομπός μιας τεχνολογίας που σήμερα ονομάζουμε «μέσα κοινωνικής δικτύωσης». Η πλατφόρμα DIALOG δημιούργησε έναν νέο κοινωνικό χώρο όπου τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας της Φαρμακοβιομηχανίας εξέλισσαν και επέκτειναν «το δίκτυο των σχέσεών τους, την πρόσβαση σε πληροφορίες, τον εποικοδομητικό διάλογο και την αμέριμνη καθημερινή συνομιλία», όπως την είχα περιγράψει τότε. Υποδέχτηκαν το DIALOG με μεγάλο ενθουσιασμό, αλλά το τέλος δεν ήταν ανάλογο. «Με τον καιρό», έγραψα, «κατέστη σαφές πως άθελά τους είχαν εκθέσει σε πρωτόγνωρο βαθμό πρώην εφήμερες και άυλες πτυχές της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στη διερευνητική ματιά των ανωτέρων τους». Οι συνεντεύξεις κατά την πάροδο εκείνων των χρόνων κατέγραψαν την προοδευτική αφύπνιση των επιστημόνων όσον αφορά τους νέους κινδύνους, καθώς διαστάσεις του προσωπικού βίου οι οποίες ήταν αδήλωτες και ιδιωτικές ξαφνικά έγιναν πασίδηλες και δημόσιες με τρόπους που οι άνθρωποι δεν περίμεναν και με συνέπειες για τις οποίες μετάνιωναν βαθιά.

Χάρη στο νέο περιβάλλον υπολογιστικής μεσολάβησης, οι κοινωνικές και επαγγελματικές συνομιλίες των επιστημόνων πλέον εμφανίζονταν ως ένα ηλεκτρονικό κείμενο: ορατό, αφομοιώσιμο, κοινοποιήσιμο. Το κείμενο εμπλούτισε με πολλούς τρόπους τη δουλειά τους, αλλά τους κατέστησε και αναπάντεχα ευάλωτους τη στιγμή που η ψυχολογική τους κατάσταση, οι αξίες, η νοοτροπία και η κοινωνική τους αλληλεπίδραση επαναπροσδιορίζονταν ως αντικείμενα εξονυχιστικού ελέγχου. Μέσα από μια σειρά συγκρούσεων οι οποίες έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια ετών παρατήρησα τους διευθυντές και τα στελέχη της Φαρμακοβιομηχανίας πολύ απλά να αδυνατούν να κατανικήσουν την προδιάθεση να χρησιμοποιήσουν το νέο κοινωνικό κείμενο ως μέσο αξιολόγησης, άσκησης κριτικής και επιβολής τιμωρίας. Σε αρκετές περιπτώσεις έμαθα για διευθυντές οι οποίοι είχαν εκτυπώσει σελίδες συνομιλιών που εκτυλίχθηκαν στο DIALOG και τις είχαν απλώσει στο πάτωμα για να αναλύσουν απόψεις πάνω σε ένα ζήτημα, ορισμένες φορές μάλιστα με το ψαλίδι ανά χείρας, ώστε να οργανώνουν τις σελίδες ανά θέμα ή ανά άτομο. Σε πολλές περιπτώσεις αυτές οι έρευνες είχαν να κάνουν με απλή συλλογή γεγονότων, αλλά σε άλλες περιπτώσεις οι διευθυντές ήθελαν να ταυτοποιήσουν τα άτομα που συμφωνούσαν ή αντιτίθεντο στις οδηγίες τους.

Το κείμενο-ασάλευτος μάρτυρας προσαρμόστηκε ως μέσο με το οποίο οι διευθυντές επιχειρούσαν «να ελέγξουν και να χαλιναγωγή-

σουν τις παραδοσιακά εφήμερες πτυχές της συμπεριφοράς των υφισταμένων τους».[48] Όλος ο αρχικός ενθουσιασμός και οι προοπτικές κατέρρευσαν και μετατράπηκαν σε μια άμορφη μάζα κυνισμού και αγωνίας, με τους επιστήμονες να απομακρύνονται σταδιακά από το DIALOG και να επιλέγουν τη χρήση του συνηθισμένου μέιλ για την ανταλλαγή μηνυμάτων τα οποία κατέληξαν να είναι πιο τυπικά και απρόσωπα.

Δεκαετίες αργότερα τα παιδιά και τα εγγόνια αυτών των επιστημόνων, όπως και οι περισσότεροι από μας, επικοινωνούν ελεύθερα χρησιμοποιώντας τα smartphone και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσής μας, χωρίς να γνωρίζουν πως ξαναζούν τα οδυνηρά διδάγματα της Φαρμακοβιομηχανίας· αυτή τη φορά, όμως, η κλίμακα της αναγωγής είναι κάτι παντελώς νέο. Οι επιστήμονες θορυβήθηκαν όταν είδαν τις ανάλαφρες συνομιλίες τους να αποκτούν υλική υπόσταση και να μετατρέπονται σε αντικείμενο επιθεώρησης από τους προϊσταμένους τους. Πλέον, οι εσωτερικοί χώροι της ζωής μας –η «προσωπικότητα» και τα «συναισθήματά» μας, όπως τους αποκαλούμε με απλοϊκούς συλλογικούς όρους– χαρακτηρίζονται εκ νέου πρώτες ύλες οι οποίες είναι διαθέσιμες σε οποιονδήποτε μπορεί να κατασκευάσει ή να αγοράσει μια νέα γενιά εργαλείων αλυσίδων εφοδιασμού και τα παραγωγικά μέσα για την ανάλυση αυτού του γένους συμπεριφορικού πλεονάσματος με στόχο την κατασκευή εξαιρετικά προσοδοφόρων προϊόντων πρόγνωσης.

Για ακόμη μια φορά ο ευφημισμός «εξατομίκευση» αποτελεί την αιχμή του δόρατος αυτής της γενιάς προϊόντων πρόγνωσης τα οποία κατασκευάζονται από πρώτες ύλες που εξάγονται από τον εαυτό μας. Αυτές οι καινοτομίες διευρύνουν τη λογική παλαιότερων εκδοχών της απαλλοτρίωσης, κατά την εξελικτική πορεία της οποίας περάσαμε από την ανίχνευση του διαδικτύου στην ανίχνευση της πραγματικότητας και από κει στην ανίχνευση της ζωής, για να βρεθούμε πλέον στην *ανίχνευση του εαυτού μας*. Όπως συνέβη και με όλες τις προηγούμενες εκδοχές της απαλλοτρίωσης, ιδέες και πρακτικές οι οποίες προορίζονταν να φωταγωγήσουν και να εμπλουτίσουν τη ζωή μας εξαφανίστηκαν γρήγορα στο μαγνητικό πεδίο του εγχειρήματος της εμπορικής κατασκόπευσης και στη συνέχεια έκαναν ξανά την εμφάνισή τους ως όλο και πιο ύπουλες μέθοδοι εφοδιασμού, παραγωγής και πωλήσεων.

Το πολλαπλασιαζόμενο πλήθος των δύο δισεκατομμυρίων χρηστών του Facebook αποτελεί τους πλέον θλιβερούς απογόνους των

επιστημόνων της Φαρμακοβιομηχανίας. Πολλοί από αυτούς στράφηκαν στο Facebook για να δραπετεύσουν από την πανταχού παρούσα ιεραρχική επίβλεψη της επικοινωνίας στον χώρο εργασίας, πρακτική η οποία εδραιώθηκε στα χρόνια που ακολούθησαν τα πρώτα πειράματα στη Φαρμακοβιομηχανία. Αυτοί οι άνθρωποι κάποτε πίστεψαν πως το Facebook ήταν «ο δικός μας χώρος», εξίσου αθώο και δεδομένο με το τηλέφωνο: ένα αναγκαίο αγαθό για τη σύνδεση, την επικοινωνία και τη συμμετοχή. Όμως, το Facebook έγινε μια από τις πιο δεσποτικές και απειλητικές πηγές μύχιου προγνωστικού συμπεριφορικού πλεονάσματος. Έχοντας στη διάθεσή του μια νέα γενιά εργαλείων, έμαθε να πλιατσικολογεί τον «εαυτό» σου φτάνοντας έως το μεδούλι της ύπαρξής σου. Οι νέες δραστηριότητες εφοδιασμού μπορούν να ανάγουν τα πάντα σε μετρήσιμη συμπεριφορά: τις ιδιαιτερότητες της προσωπικότητάς σου, την αίσθηση του χρόνου, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τη νοημοσύνη και σωρεία άλλων προσωπικών χαρακτηριστικών. Οι τεράστιες δυνατότητες μηχανικής νοημοσύνης της εταιρείας μεταμορφώνουν αυτά τα δεδομένα σε ανάγλυφα προϊόντα πρόγνωσης.

Το έδαφος για την ανακάλυψη της εύκολης λεηλασίας του προφίλ σου στο Facebook προετοιμάστηκε το 2010, όταν μια συνεργασία Γερμανών και Αμερικανών ακαδημαϊκών κατέληξε στο απροσδόκητο συμπέρασμα πως τα προφίλ του Facebook δεν είναι εξιδανικευμένες αυτοπροσωπογραφίες, όπως πολλοί υπέθεταν. Αντιθέτως, οι ερευνητές ανακάλυψαν πως οι πληροφορίες που απαντώνται στο Facebook αντανακλούν την προσωπικότητα του χρήστη, γεγονός που επιβεβαιώνεται αφενός από τα αναγνωρισμένου κύρους πρωτόκολλα του μοντέλου των πέντε παραγόντων και αφετέρου από τις συγκρίσεις με τις περιγραφές περί «ιδανικού εαυτού» που έδωσαν οι ίδιοι οι συμμετέχοντες στη μελέτη.[49]

Όπως θα δούμε και στο Κεφάλαιο 16, υπάρχουν αδιάσειστα στοιχεία πως η πρωτοφανής δυναμική του περιβάλλοντος του Facebook εντέλει περιέπλεξε την εικόνα της «πραγματικής προσωπικότητας». Ωστόσο, το 2011 εκείνα τα πρώτα ευρήματα ενθάρρυναν τους ερευνητές του Πανεπιστημίου του Μέριλαντ να κάνουν το επόμενο λογικό βήμα. Έτσι, δημιούργησαν μια μέθοδο η οποία, κάνοντας χρήση προηγμένων δυνατοτήτων ανάλυσης δεδομένων και μηχανικής νοημοσύνης επιχειρούσε την ακριβή σκιαγράφηση της προσωπικότητας ενός χρήστη από δημόσιες πληροφορίες του προφίλ του στο Facebook.[50]

Στην πορεία αυτής της έρευνας η ομάδα κατέληξε να εκτιμήσει τη

μαγεία του συμπεριφορικού πλεονάσματος, ανακαλύπτοντας για παράδειγμα πως η κοινολόγηση συγκεκριμένων προσωπικών πληροφοριών όπως η θρησκεία και οι πολιτικές πεποιθήσεις συμβάλλει σε μικρότερο βαθμό σε μια συμπαγή ανάλυση προσωπικότητας απ' ό,τι συμβάλλει το γεγονός πως το άτομο είναι διατεθειμένο να κοινοποιήσει τέτοιου τύπου πληροφορίες ευθύς εξαρχής. Αυτή η γνώση πληροφόρησε τους ερευνητές σχετικά με ένα νέο είδος ισχυρών συμπεριφορικών δεικτών. Αντί να αναλύουν το περιεχόμενο κάθε λίστας που αναρτούν οι χρήστες –αγαπημένες τηλεοπτικές σειρές, δραστηριότητες, μουσική κ.ά.– οι ερευνητές έμαθαν πως απλά «μεταδεδομένα», όπως η *ποσότητα* των κοινοποιημένων πληροφοριών, «αποδείχτηκαν πολύ χρησιμότερα και με μεγαλύτερη προγνωστική δυναμική από τα πρωτογενή δεδομένα». Οι υπολογισμοί που προέκυψαν χάρη σε αυτούς τους συμπεριφορικούς δείκτες, σε συνδυασμό με την αυτοματοποιημένη γλωσσολογική ανάλυση και τα εσωτερικά στατιστικά της Facebook, οδήγησαν την ερευνητική ομάδα στο συμπέρασμα πως «μπορούμε να προβλέψουμε τη βαθμολογία ενός χρήστη σε ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό προσωπικότητας με απόκλιση μόλις λίγο μεγαλύτερη από το 10% της πραγματικής της τιμής».[51] Η ομάδα του Πανεπιστημίου του Μέριλαντ ξεκίνησε ένα πολυετές, όπως αποδείχτηκε, ταξίδι προς την απόδοση εργαλειακού χαρακτήρα στα μύχια δεδομένα με σκοπό τη δημιουργία ενός καθ' όλα προμελετημένου προγράμματος χειραγώγησης και συμπεριφορικής τροποποίησης. Παρόλο που δεν μπορούσαν να δουν τόσο μακριά, οι επιστήμονες είχαν προβλέψει τη χρησιμότητα των ευρημάτων τους για το κοινό των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού που αδημονούσε:

> Από τη στιγμή που υφίσταται η ικανότητα συνεπαγωγής της προσωπικότητας ενός χρήστη, τα σάιτ κοινωνικής δικτύωσης, τα διαδικτυακά καταστήματα, ακόμη και οι διακομιστές διαφημίσεων μπορούν να προσαρμοστούν ώστε να αντανακλούν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του χρήστη παρουσιάζοντας τις πληροφορίες με τρόπο που να βελτιστοποιεί τη δεκτικότητα σε αυτές. [...] Η προβολή των διαφημίσεων του Facebook θα μπορούσε να ρυθμιστεί σύμφωνα με την προσωπικότητα του χρήστη. [...] Κριτικές προϊόντων από επαγγελματίες με παρόμοια χαρακτηριστικά προσωπικότητας θα μπορούσαν να επισημανθούν ώστε να αυξηθούν η εμπιστοσύνη και η εκλαμβανόμενη χρησιμότητα...[52]

Οι νέες δυνατότητες αποδείχτηκαν αξιόπιστες όταν εφαρμόστηκαν και σε μεταδεδομένα προερχόμενα από άλλα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Το ίδιο έτος η ομάδα του Μέριλαντ εξέδωσε ευρήματα σύμφωνα με τα οποία τα δημόσια δεδομένα του Twitter χρησιμοποιούνταν για την πρόβλεψη των βαθμολογιών σε καθεμιά από τις πέντε διαστάσεις της προσωπικότητας με μέγιστη απόκλιση της τάξης του 11-18% από την πραγματική τους τιμή. Παρόμοια ευρήματα συνέβαλαν δραστικά στην εξέλιξη της αναγωγής των προφίλ του Facebook σε συμπεριφορά για τη δημιουργία νέων αποθεμάτων μύχιου πλεονάσματος.[53]

Στη Βρετανία μια άλλη ομάδα ερευνητών συνέχισε πάνω στην ίδια έρευνα. Ανάμεσα στα μέλη της ήταν ο Μίχαλ Κοσίνσκι (Michal Kosinski), του Πανεπιστημίου του Κέμπριτζ, και ο Ντέιβιντ Στίλγουελ (David Stillwell), υποδιευθυντής του Κέντρου Ψυχομετρικής του ίδιου πανεπιστημίου.[54] Ο Στίλγουελ είχε ήδη δημιουργήσει τη βάση δεδομένων myPersonality, μια «εφαρμογή τρίτου μέρους» για το Facebook η οποία δίνει τη δυνατότητα στους χρήστες να κάνουν ψυχομετρικά τεστ παρόμοια με εκείνα που βασίζονται στο μοντέλο των πέντε παραγόντων, λαμβάνοντας αναφορά σχετικά με τα αποτελέσματα. Η βάση δεδομένων είχε κάνει το ντεμπούτο της στο Κέντρο Ψυχομετρικής το 2007, και το 2016 περιείχε περισσότερα από έξι εκατομμύρια προφίλ προσωπικότητας τα οποία συμπληρώνονταν από τέσσερα εκατομμύρια επιμέρους προφίλ του Facebook. Αυτό που κάποτε θεωρούνταν μια πρωτόγνωρη, ή και ανορθόδοξη, πηγή ψυχολογικών δεδομένων πλέον είχε γίνει η ενδεδειγμένη βάση δεδομένων για την παρατήρηση, την τυποποίηση και την επικύρωση νέων μοντέλων ικανών να *προβλέψουν* χαρακτηριστικά προσωπικότητας από όλο και μικρότερα δείγματα δεδομένων και μεταδεδομένων του Facebook. Αργότερα, αυτή θα αποτελούσε πρότυπο για το έργο μιας μικρής συμβουλευτικής εταιρείας ονόματι Cambridge Analytica, η οποία χρησιμοποίησε τα νέα αποθέματα συμπεριφορικού πλεονάσματος για μια επίθεση συμπεριφορικής μικροστόχευσης και πολιτικών κινήτρων.

Σε μια εργασία του 2012 ο Κοσίνσκι και ο Στίλγουελ κατέληγαν ότι «Η προσωπικότητα του χρήστη μπορεί να προβλεφθεί εύκολα και αποτελεσματικά από δημόσια δεδομένα» και προειδοποιούσαν πως οι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αγνοούν σε επικίνδυνο βαθμό το ρίσκο που συνεπάγονται οι αθώες αλλά εκτεταμένες κοινοποιήσεις προσωπικών πληροφοριών. Στα γραφόμενά τους γινό-

ταν συγκεκριμένη μνεία στον διευθύνοντα σύμβουλο της Facebook και στη μονομερή ματαίωση των εδραιωμένων σταθερών περί απορρήτου, όταν το 2010 προέβη στην περίφημη ανακοίνωση πως οι χρήστες του Facebook δεν θεωρούν το απόρρητο αυτονόητο. Ο Ζάκερμπεργκ είχε αναφερθεί στην απόφαση της εταιρείας του να δώσει αυθαίρετα στη δημοσιότητα προσωπικές πληροφορίες χρηστών δηλώνοντας: «Αποφασίσαμε πως αυτές θα είναι πια οι κοινωνικές σταθερές και είπαμε: γιατί όχι;»[55]

Στη συνέχεια, και παρά τις όποιες αμφιβολίες, οι συγγραφείς παρουσίασαν τη γνώμη τους για το τι σήμαιναν τα ευρήματά τους σε σχέση με το «μάρκετινγκ», τον «σχεδιασμό διεπαφής χρήστη» και τα συστήματα συστάσεων.[56] Το 2013 άλλη μια μελέτη από τον Κοσίνσκι, τον Στίλγουελ και τον Τόρε Γκρέιπελ (Thore Graepel) της Microsoft ήρθε να ταράξει τα νερά αποκαλύπτοντας πως τα like του Facebook μπορούσαν «αυτόματα και με ακρίβεια να υπολογίσουν ένα ευρύ φάσμα προσωπικών χαρακτηριστικών που οι άνθρωποι συνήθως θεωρούν ιδιωτικά», συμπεριλαμβανομένου του σεξουαλικού προσανατολισμού, της εθνικότητας, των θρησκευτικών και πολιτικών πεποιθήσεων, των γνωρισμάτων της προσωπικότητας, της νοημοσύνης, του βαθμού ευτυχίας, της χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών, του αν έχουν χωρίσει οι γονείς σου, της ηλικίας και του φύλου.[57]

Οι συγγραφείς έδιναν την εντύπωση ότι δεν μπορούσαν να βγάλουν κάποιο συμπέρασμα για τις κοινωνικές συνέπειες της δουλειάς τους. Από τη μια, δήλωσαν πως αυτές οι νέες προγνωστικές δυνατότητες μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη «βελτίωση πολυάριθμων προϊόντων και υπηρεσιών», διαπιστώνοντας πως οι διαδικτυακές επιχειρήσεις μπορούν να προσαρμόσουν τη συμπεριφορά τους ώστε να ταιριάζει στην προσωπικότητα κάθε χρήστη αξιοποιώντας μάρκετινγκ και συστάσεις προϊόντων ψυχολογικά εναρμονισμένα με το εκάστοτε άτομο. Ωστόσο, οι συγγραφείς επίσης προειδοποίησαν πως αυτοματοποιημένες μηχανές πρόγνωσης οι οποίες ελέγχονται από εταιρείες, κυβερνήσεις ή και την ίδια τη Facebook μπορούν να επεξεργαστούν εκατομμύρια προφίλ χωρίς συναίνεση ή γνώση του ατόμου, ανακαλύπτοντας πράγματα «που ένα άτομο μπορεί να μην επιθυμούσε να κάνει γνωστά». Οι ερευνητές έκρουσαν τον κώδωνα του κινδύνου λέγοντας πως «τέτοιες προβλέψεις, ακόμη κι αν είναι λανθασμένες, είναι καθ' όλα πιθανό να αποτελέσουν απειλή για την ευημερία, την ελευθερία ή ακόμη και τη ζωή ενός ατόμου».[58]

Παρά τα ηθικά διλήμματα, το 2015 ο Κοσίνσκι μετακινήθηκε στο

Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ (ξεκινώντας από το Τμήμα Επιστήμης Υπολογιστών και συνεχίζοντας στη Σχολή Διοίκησης Επιχειρήσεων), όπου η έρευνά του γρήγορα προσέλκυσε χρηματοδότες όπως η Microsoft, η Boeing, η Google, το Εθνικό Ίδρυμα Επιστημών των ΗΠΑ και η Υπηρεσία Έρευνας Προηγμένων Αμυντικών Προγραμμάτων (DARPA).[59] Έπειτα ο Κοσίνσκι και ένα πλήθος συνεργατών, τακτικό μέλος των οποίων ήταν και ο Στίλγουελ, δημοσίευσαν άρθρα τα οποία ανέλυαν και επέκτειναν τις δυνατότητες που παρουσιάζονταν στις πρώτες εργασίες, βελτιώνοντας διαδικασίες «για τη γρήγορη και ανέξοδη αξιολόγηση μεγάλων συνόλων συμμετεχόντων με τον μικρότερο δυνατό φόρτο».[60]

Μια εργασία του 2015 ήρθε να ταράξει εκ νέου τα νερά ανακοινώνοντας πως οι προγνώσεις μέσω υπολογιστή ήταν εξίσου, ή και περισσότερο, ακριβείς με εκείνες που έκαναν άνθρωποι, τόσο σε ό,τι αφορούσε τη χρήση του like για την αποτίμηση χαρακτηριστικών της προσωπικότητας βάσει του μοντέλου των πέντε παραγόντων όσο και σε σχέση με την πρόγνωση μεταβλητών «έκβασης ζωής», όπως η «προσωπική ικανοποίηση», «η χρήση ουσιών» ή «η κατάθλιψη».[61] Η εργασία κατέστησε σαφές πως το πραγματικά σπουδαίο κατόρθωμα της έρευνας για τις προγνωστικές δυνατότητες της Facebook ήταν η επίτευξη οικονομιών στην εκμετάλλευση αυτών των ενδόμυχων συμπεριφορικών στιβάδων με «αυτοματοποιημένα, ακριβή και φτηνά εργαλεία αξιολόγησης προσωπικότητας» τα οποία στοχεύουν αποτελεσματικά μια νέα κλάση «αντικειμένων» γνωστών κατά το παρελθόν ως «προσωπικότητα».[62] Όπως επισημαίνει και μια ερευνητική ομάδα, το γεγονός πως αυτές οι οικονομίες μπορούν να επιτευχθούν χωρίς την επίγνωση των *ελεύθερων ζώων* τις κάνει ακόμη πιο θελκτικές: «Η παραδοσιακή μέθοδος αξιολόγησης προσωπικότητας είναι εξαιρετικά δαπανηρή σε επίπεδο χρόνου και κόπου και δεν μπορεί να εξαγάγει πληροφορίες για την προσωπικότητα του πελάτη χωρίς την επίγνωσή του...»[63]

Η ανάλυση προσωπικότητας για εμπορικό όφελος είναι χτισμένη πάνω στο συμπεριφορικό πλεόνασμα –πάνω στα επονομαζόμενα μεταδεδομένα ή δείκτες μέσου επιπέδου–, τελειοποιείται και δοκιμάζεται από ερευνητές και είναι προορισμένη να ματαιώσει τα σχέδια οποιουδήποτε νομίζει πως έχει τον έλεγχο «του όγκου» των προσωπικών πληροφοριών που αποκαλύπτει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Για παράδειγμα, εν ονόματι της προσιτής ασφάλειας αυτοκινήτου θα πρέπει να χαρακτηριστείς ευσυνείδητος, δεκτικός και ανοι-

χτός σε νέες εμπειρίες. Πρόκειται για κάτι που είναι δύσκολο να το προσποιηθείς, δεδομένου πως το πλεόνασμα που συλλέγεται προς ανάλυση μας είναι αναγκαστικά αθέατο. Μας περιεργάζονται όχι για να εξαγάγουν περιεχόμενο, αλλά για να παρατηρήσουν μορφή. Η βαθμολογία που σου αποδίδεται δεν πηγάζει από το *τι* γράφεις, αλλά από το *πώς* το γράφεις· δεν εξαρτάται από το περιεχόμενο των προτάσεών σου, αλλά από το μήκος και την πολυπλοκότητά τους· δεν εξαρτάται από το τι καταχωρίζεις, αλλά από το γεγονός πως καταχωρίζεις· δεν εξαρτάται από τη φωτογραφία που ανεβάζεις, αλλά από την επιλογή φίλτρου και τον βαθμό κορεσμού της· δεν εξαρτάται από το *τι* κοινοποιείς, αλλά από το πώς και αν το κοινοποιείς· δεν εξαρτάται από το *πού* σχεδιάζεις να δεις τους φίλους σου, αλλά από το *πώς* το σχεδιάζεις: Λες ένα απλό «τα λέμε αργότερα» ή δίνεις ακριβή τόπο και χρόνο; Τα θαυμαστικά και η επιλογή των επιρρημάτων λειτουργούν ως ενδεικτικά και ενδεχομένως επιβλαβή σήματα για την προσωπικότητά σου.

Το γεγονός πως τα ίδια τα πορίσματα περί «προσωπικότητας» ακούγονται κοινότοπα δεν θα πρέπει να μας αποσπά την προσοχή από το ότι ο όγκος και το βάθος των νέων αποθεμάτων πλεονάσματος που αποφέρουν αυτές οι διαδικασίες εξόρυξης είναι πρωτόγνωρες. Έως τώρα κάτι τέτοιο ήταν αδιανόητο.[64] Όπως είπε και ο Κοσίνσκι σε συνέντευξή του το 2015, ελάχιστοι άνθρωποι αντιλαμβάνονται πως εταιρείες όπως «η Facebook, η Snapchat, η Google, η Microsoft και άλλες έχουν πρόσβαση σε δεδομένα που οι επιστήμονες δεν θα μπορούσαν ποτέ να συλλέξουν».[65] Οι επιστήμονες δεδομένων έχουν προβλέψει με επιτυχία χαρακτηριστικά του μοντέλου των πέντε παραγόντων προσωπικότητας χρησιμοποιώντας πλεόνασμα που έχει εξορυχτεί από φωτογραφίες προφίλ του Twitter (χρώμα, σύνθεση, τύπος εικόνας, δημογραφικές πληροφορίες, φυσιογνωμία προσώπου και έκφραση...), από selfie (χρώμα, φωτογραφικό στιλ, υφή...) και από φωτογραφίες του Instagram (αποχρώσεις, φωτεινότητα, κορεσμός...). Άλλοι έχουν εξετάσει εναλλακτικά αλγοριθμικά μοντέλα και δομές προσωπικότητας. Μια άλλη ερευνητική ομάδα παρουσίασε την ικανότητά της να προβλέπει την «προσωπική ικανοποίηση» από τα μηνύματα του Facebook.[66] Σε αυτόν τον νέο κόσμο δεν υπάρχει κάποιος διευθυντής πεσμένος στο δάπεδο ο οποίος προσπαθεί να συνθέσει ένα κολάζ με εκτυπώσεις από μηνύματα ψηφιακών συνομιλιών οργανώνοντας τις σελίδες ανά θέμα. Σήμερα δεν ανιχνεύονται κόλλες χαρτί απλωμένες στο δάπεδο. Το αντικείμενο ανίχνευσης είσαι εσύ.

Στη συνέντευξη που έδωσε το 2015 ο Κοσίνσκι παρατήρησε ότι «Σε όλα τα επίπεδα η επικοινωνία γίνεται με τη μεσολάβηση ψηφιακών προϊόντων και υπηρεσιών, κάτι που σημαίνει πως ουσιαστικά τα πάντα καταγράφονται». Μάλιστα, δεν δίστασε να αναφερθεί στη δουλειά του λέγοντας πως «σου σηκώνεται η τρίχα»: «Θα ήθελα να υπογραμμίσω πως θεωρώ ότι πολλά από τα πράγματα που [...] *μπορεί* κάποιος να κάνει σε καμία περίπτωση δεν *θα πρέπει να γίνονται* χωρίς τη συγκατάθεση του χρήστη, ούτε από επιχειρήσεις ούτε από κυβερνήσεις». Αναγνωρίζοντας τον τραγικά ασύμμετρο καταμερισμό της μάθησης, ο Κοσίνσκι λυπόταν για την άρνηση της Facebook και άλλων διαδικτυακών εταιρειών να μοιραστούν τα δεδομένα τους με το «ευρύ κοινό», καταλήγοντας πως «Αυτό δεν συμβαίνει επειδή είναι κακεντρεχείς, αλλά επειδή το ευρύ κοινό είναι παντελώς ανόητο. [...] Χάσαμε ως κοινωνία την ικανότητα να καταφέρνουμε τις μεγάλες εταιρείες με τους τεράστιους προϋπολογισμούς και την πρόσβαση σε ανυπολόγιστο όγκο δεδομένων να μοιράζονται όλα αυτά τα καλά και μ' εμάς. [...] Εντέλει, αυτό που πρέπει να γίνει είναι να ωριμάσουμε και να τους πούμε να σταματήσουν».[67]

Βεβαίως, στον καπιταλισμό η λανθάνουσα ζήτηση συγκεντρώνει προμηθευτές και προμήθειες. Το ίδιο συμβαίνει και με τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Η επιταγή της πρόγνωσης έχει εξαπολύσει τα πεινασμένα σκυλιά της κατασκόπευσης και αυτά έχουν πάρει στο κατόπι την ενδόμυχη συμπεριφορά μας. Καλοπροαίρετοι, κατά τα άλλα, ερευνητές κάνουν ανυποψίαστοι το θέλημα της επιταγής, αφήνοντας στο διάβα τους, με το πάτημα ενός κουμπιού, το φτηνό ωμό κρέας που οι εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού κυνηγούν και καταβροχθίζουν. Η στιγμή δεν άργησε να έρθει. Ήδη στις αρχές του 2015 η IBM ανακοίνωσε πως η υπηρεσία Watson Personality είχε ανοίξει τις πόρτες της για το κοινό.[68] Τα εργαλεία μηχανικής νοημοσύνης της εταιρείας είναι ακόμη πιο περίπλοκα και παρεισφρητικά από εκείνα που χρησιμοποιούνται στις περισσότερες ακαδημαϊκές μελέτες. Πέραν του μοντέλου των πέντε παραγόντων, η IBM αξιολογεί κάθε άτομο επιστρατεύοντας δώδεκα κατηγορίες «αναγκών» – «Ενθουσιασμός, Αρμονία, Περιέργεια, Επιδίωξη του Ιδανικού, Στενότητα Σχέσεων, Αυτοέκφραση, Ελευθερία, Αγάπη, Πρακτικότητα, Σταθερότητα, Επιδίωξη Προκλήσεων, Οργάνωση». Έπειτα αποτιμά «αξίες» οι οποίες ορίζονται ως «κινητήριοι άξονες που επιδρούν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων» και καλύπτουν ένα φάσμα πέντε διαστάσεων: Ανιδιοτέλεια/Προσφορά βοήθειας, Συντηρη-

τικότητα/ Παράδοση, Ηδονισμός/Απόλαυση της ζωής, Αυτοβελτίωση/Επιτυχία, Δεκτικότητα στην αλλαγή/Ενθουσιασμός».[69]

Η IBM υπόσχεται «απεριόριστες» εφαρμογές για τις νέες εισροές πλεονάσματος κι επίσης «αναλυτικότερα πορτρέτα των επιμέρους πελατών». Όπως ήταν αναμενόμενο, αυτές οι δραστηριότητες δοκιμάζονται σε δέσμιους εργαζομένους οι οποίοι, όταν πλέον έχουν εξοικειωθεί, μπορούν να γίνουν τα πειθήνια μέλη μιας κλινικής συμπεριφορικά κοινωνίας. Πλέον μπορούν να ανιχνευτούν «δείκτες προσωπικότητας» οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να προβλέψουν με ακρίβεια τον τρόπο με τον οποίο θα ανταποκριθεί στις τακτικές μάρκετινγκ κάθε πελάτης. Ποιος θα εξαργυρώσει ένα κουπόνι; Ποιος θα αγοράσει ποιο προϊόν; Η IBM υποστηρίζει πως «Το περιεχόμενο και η συμπεριφορά που απαντώνται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης» μπορούν να χρησιμοποιηθούν «για την εκμετάλλευση κερδοφόρων ευκαιριών στόχευσης» με «οδηγίες χαρτογράφησης της διαδρομής από την προσωπικότητα στη συμπεριφορά». Το μήνυμα και η προσέγγιση των υπευθύνων εξυπηρέτησης πελατών, των ασφαλιστών, των ταξιδιωτικών πρακτόρων, των μεσιτών, των χρηματιστών κ.ο.κ. μπορούν να «προσαρμοστούν» στην «προσωπικότητα» του πελάτη σε πραγματικό χρόνο, καθώς αυτά τα ψυχολογικά δεδομένα περνούν μπροστά από τους προωθητές την ώρα της αλληλεπίδρασης.[70] Η έρευνα της IBM καταδεικνύει πως οι προωθητές οι οποίοι παρουσιάζουν γνωρίσματα προσωπικότητας συναφή με τη «δεκτικότητα» και την «ευσυνειδησία» αποφέρουν αισθητά μεγαλύτερα επίπεδα ικανοποίησης πελατών. Το ίδιο θα μας έλεγε βεβαίως και η κοινή λογική, μόνο που τώρα αυτές οι αλληλεπιδράσεις μετρώνται και παρακολουθούνται σε πραγματικό χρόνο και σε κλίμακα, με την προοπτική της ανταμοιβής ή της απαλοιφής συγκεκριμένων συμπεριφορών με γνώμονα τον αντίκτυπο στην αγορά.[71]

Χάρη στην αναγωγή, μια χούφτα γνωρίσματα προσωπικότητας, μετρημένα στα δάχτυλα και ποσοτικοποιήσιμα πια –συμπεριλαμβανομένης της «ανάγκης για αγάπη»–, προβλέπουν την πιθανότητα «να σου αρέσει μια φίρμα».[72] Σε ένα πείραμα στοχευμένης διαφήμισης στο Twitter η IBM ανακάλυψε πως μπορούσε να αυξήσει σημαντικά το CTR (αναλογία κλικ προς αριθμό εμφανίσεων) και τον αριθμό των χρηστών που πατούν το "follow" στοχεύοντας σε άτομα με υψηλή βαθμολογία στο «ανοιχτός σε νέες εμπειρίες» και χαμηλή βαθμολογία στον «νευρωτισμό» – δύο από τους πέντε παράγοντες του ομώνυμου μοντέλου ανάλυσης προσωπικότητας. Σε μια άλλη με-

λέτη η IBM ανήγαγε συμπεριφορικά δεδομένα 2.000 χρηστών του Twitter ώστε να προσδιορίσει δείκτες όπως το ποσοστό απόκρισης, ο βαθμός δραστηριότητας και ο χρόνος μεσολάβησης μεταξύ των tweet· όλα αυτά σε συνδυασμό με τις ψυχογλωσσολογικές αναλύσεις των tweet και αναλύσεις βάσει του μοντέλου των πέντε παραγόντων. Η IBM «εκπαίδευσε» το προγνωστικό της μοντέλο κάνοντας στους 2.000 χρήστες ερωτήσεις που αφορούσαν είτε τοποθεσία είτε προϊόντα. Τα ευρήματα έδειξαν πως οι δείκτες προσωπικότητας προέβλεπαν την πιθανότητα της απόκρισης. Άνθρωποι οι οποίοι είχαν αξιολογηθεί από τις μηχανές ως ηθικοί, απονήρευτοι, φιλικοί, εξωστρεφείς και δεκτικοί είχαν την τάση να αποκρίνονται. Από την άλλη, τα ποσοστά απόκρισης των ανθρώπων που είχαν αξιολογηθεί ως επιφυλακτικοί και αγχωτικοί ήταν χαμηλά. Πολλές από τις αρετές που προσπαθούμε να διδάξουμε στα παιδιά μας και να μιμηθούμε κι εμείς με τη συμπεριφορά μας πολύ απλά επαναπροσδιορίζονται ως στόχοι απαλλοτρίωσης για αθέατες μηχανικές διαδικασίες αναγωγής. Σε αυτόν τον νέο κόσμο η ιδεοληψία και το άγχος λειτουργούν ως μέσα προστασίας από την εισβολή των μηχανών με το βλέμμα στα κέρδη. Πρέπει να μάθουμε τα παιδιά μας να ανησυχούν και να είναι καχύποπτα;

Φυσικά, το παράδειγμα της IBM το μιμήθηκαν και άλλοι. Γρήγορα μια νέα γενιά μισθοφόρων της προσωπικότητας, εξοπλισμένη με καινοτόμες ιδέες, καταπιάστηκε με τη θεσμική εδραίωση της νέας δραστηριότητας εφοδιασμού. Οι προσπάθειές τους υποδηλώνουν την ταχύτητα με την οποία χάνουμε την επαφή με τα σημεία αναφοράς μας, καθώς η θεσμοθέτηση αρχικά εμπνέει μια αίσθηση κανονικότητας και κοινωνικής αποδοχής κι έπειτα, σταδιακά, διαχέει την απάθεια που συνοδεύει την εξοικείωση. Αυτή η διαδικασία ξεκινά με επιχειρηματικά πλάνα και μηνύματα μάρκετινγκ, με νέα προϊόντα και νέες υπηρεσίες, με δημοσιογραφική εκπροσώπηση η οποία μοιάζει να αποδέχεται τα νέα γεγονότα ως δεδομένα.[73]

Μέλος αυτής της νέας τάξης μισθοφόρων ήταν και η Cambridge Analytica, η βρετανική εταιρεία συμβούλων με ιδιοκτήτη τον Ρόμπερτ Μέρσερ (Robert Mercer), τον απόμακρο δισεκατομμυριούχο και χρηματοδότη του Ντόναλντ Τραμπ. Ο διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας Αλεξάντερ Νιξ (Alexander Nix) μιλούσε με υπερηφάνεια για την εφαρμογή «μικροσυμπεριφορικής στόχευσης» βασισμένης σε δεδομένα προσωπικότητας υπέρ του κινήματος Vote Leave και υπέρ της προεκλογικής εκστρατείας του Τραμπ, στην τελική ευθεία του

δημοψηφίσματος για το Brexit το 2016 και της προεκλογικής εκστρατείας για την αμερικανική προεδρία.[74] Ο Νιξ υποστήριζε πως η Cambridge Analytica μπορούσε να κατακερματίσει τον όγκο των δεδομένων της «σε ατομικό επίπεδο, καθώς η εταιρεία διέθετε σχεδόν τέσσερις με πέντε χιλιάδες σημεία δεδομένων για κάθε ενήλικο πολίτη των Ηνωμένων Πολιτειών».[75] Όσο οι ακαδημαϊκοί και οι δημοσιογράφοι προσπαθούσαν να εξακριβώσουν την ορθότητα αυτών των ισχυρισμών, όπως και τον ρόλο που θα μπορούσαν να έχουν διαδραματίσει αυτές οι τεχνικές στα αναπάντεχα αποτελέσματα των δύο εκλογών του 2016, ο νέος υπεύθυνος εισπράξεων της εταιρείας ανακοίνωσε χωρίς τυμπανοκρουσίες τη λιγότερο αστραφτερή αλλά περισσότερο προσοδοφόρα μετεκλογική στρατηγική της επιχείρησης: «Έπειτα από αυτές τις εκλογές θα πέσουμε με τα μούτρα στη διαφήμιση». Σε κείμενό του σε περιοδικό για αντιπροσώπους αυτοκινήτων, σχεδόν αμέσως μετά τις αμερικανικές εκλογές, αναφέρει πως οι νέες μέθοδοι ανάλυσης που διαθέτει η εταιρεία φανερώνουν «την εμπορική προσέγγιση που επιθυμεί κάθε πελάτης, τον τύπο της προσωπικότητάς του και το ποιες μέθοδοι άσκησης επιρροής είναι οι αποτελεσματικότερες. [...] Σε τελική ανάλυση, αυτό που καταφέρνει η τακτική μας είναι να αλλάζει τη συμπεριφορά των ανθρώπων μέσα από την προσεκτική μετάδοση προσαρμοσμένων μηνυμάτων τα οποία έχουν εστιακή απήχηση. [...] Το μόνο που χρειάζεται μια αντιπροσωπεία αυτοκινήτων για να δει μια δραματική αύξηση εσόδων είναι μικρές βελτιώσεις στο ποσοστό μετατροπων».[76]

Το 2018 το *The Intercept* έδωσε στη δημοσιότητα έγγραφο το οποίο είχε διαρρεύσει από τη Facebook. Σε αυτό μπορούμε να δούμε ξεκάθαρα τη σημασία των μύχιων δεδομένων στην κατασκευή των προϊόντων πρόγνωσης της Facebook, τον αναμφισβήτητο και πρωταρχικό προσανατολισμό της εταιρείας στις αγορές συμπεριφορικής έκβασης και τον βαθμό στον οποίο οι αμφιλεγόμενες πρακτικές της Cambridge Analytica αντανακλούσαν τις πάγιες λειτουργικές πρακτικές της Facebook.[77] Το εμπιστευτικό κείμενο αναφέρει την ασύγκριτη «ειδημοσύνη της Facebook σε επίπεδο μηχανικής νοημοσύνης», η οποία επιστρατεύεται για την αντιμετώπιση «των βασικών επιχειρηματικών προκλήσεων» των πελατών του. Σε αυτό το κλίμα περιγράφεται η ικανότητα της Facebook να χρησιμοποιεί τα ασυναγώνιστα αποθέματα προσωπικών δεδομένων για την «πρόβλεψη της μελλοντικής συμπεριφοράς», στοχεύοντας σε άτομα με γνώμονα το πώς συμπεριφέρονται, το πώς αγοράζουν και το πώς σκέφτονται: τώρα

και στο μέλλον – το εγγύς και το απώτερο. Το έγγραφο συσχετίζει την πρόγνωση, την παρέμβαση και την τροποποίηση. Για παράδειγμα, μια υπηρεσία της Facebook, η «πρόγνωση αφοσίωσης πελάτη», διαφημίζεται για την ικανότητά της να αναλύει συμπεριφορικό πλεόνασμα και να υποδεικνύει άτομα τα οποία «κινδυνεύουν» να μεταπηδήσουν σε άλλη εταιρεία. Η χρησιμότητα αυτών των προβλέψεων έγκειται στο ότι μπορούν να προειδοποιήσουν τους διαφημιστές ώστε να επέμβουν έγκαιρα, απευθύνοντας επισταμένως το μήνυμά τους για την εκ νέου εδραίωση της αφοσίωσης, επιτυγχάνοντας έτσι εγγυημένα αποτελέσματα και αλλάζοντας την έκβαση του μέλλοντος.

Η «μηχανή προγνωστικών» της Facebook είναι χτισμένη πάνω σε μια νέα πλατφόρμα μηχανικής νοημοσύνης που ονομάζεται FBLearner Flow. Η ίδια η εταιρεία την περιγράφει ως τη νέα «ραχοκοκαλιά της τεχνητής νοημοσύνης» και το κλειδί για «εξατομικευμένες εμπειρίες» οι οποίες αποφέρουν «το πιο συναφές περιεχόμενο». Το σύστημα μηχανικής νοημοσύνης «αφομοιώνει τρισεκατομμύρια σημεία δεδομένων τη μέρα, εκπαιδεύει χιλιάδες μοντέλα –είτε οφλάιν είτε σε πραγματικό χρόνο– και έπειτα τα αξιοποιεί στον στόλο των διακομιστών επιτρέποντας την εξαγωγή προβλέψεων σε πρώτο χρόνο». Η εταιρεία εξηγεί πως «από τη σύλληψη του νέου συστήματος έχουν εκπαιδευτεί πάνω από ένα εκατομμύριο μοντέλα και η υπηρεσία πρόγνωσης έχει φτάσει σε σημείο να κάνει περισσότερες από έξι εκατομμύρια προβλέψεις ανά δευτερόλεπτο».[78]

Όπως είδαμε, η «εξατομίκευση» εκπορεύεται από την πρόγνωση. Η δε πρόγνωση εκπορεύεται από όλο και πλουσιότερες πηγές συμπεριφορικού πλεονάσματος και συνεπώς από όλο και πιο αδίστακτες δραστηριότητες αναγωγής. Όντως, στο εμπιστευτικό έγγραφο γίνεται αναφορά σε ορισμένες από τις βασικότερες πρώτες ύλες οι οποίες τροφοδοτούνται σε μια κατασκευαστική δραστηριότητα ιλιγγιώδους ταχύτητας, υψηλού όγκου και βαθέος φάσματος· μια δραστηριότητα η οποία δεν απορροφά μόνο δεδομένα τοποθεσίας, στοιχεία ασύρματων συνδέσεων και αναγνωριστικά συσκευών· απορροφά και δεδομένα από βίντεο, αναλύσεις προτιμήσεων, λεπτομέρειες όσον αφορά φιλίες και ομοιότητες με φίλους.

Πιθανότατα δεν ήταν σύμπτωση το ότι η διαρροή της εμπιστευτικής έκθεσης της Facebook σχεδόν συνέπεσε με την απόφαση του Κρις Γουάιλι (Chris Wylie), ενός νεαρού πρώην επιτελή της Cambridge Analytica ο οποίος κατήγγειλε τελικά την εταιρεία, να δώσει στη δη-

μοσιότητα έναν χείμαρρο πληροφοριών σχετικά με τις μυστικές προσπάθειες της επιχείρησης να προβλέψει και να επηρεάσει τις εκλογικές επιλογές των επιμέρους ψηφοφόρων, αναγκάζοντας τον κόσμο να στραφεί απότομα στη μικρή εταιρεία πολιτικής ανάλυσης και στην τεράστια πηγή των δεδομένων της: στη Facebook. Υπάρχουν πολλά αναπάντητα ερωτήματα σχετικά με τη νομιμότητα των περίπλοκων τεχνασμάτων της Cambridge Analytica, σχετικά με τον πολιτικό τους αντίκτυπο και τη συνάφεια με τη Facebook. Στην προκειμένη περίπτωση θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στο πώς η ραδιουργία της εταιρείας ρίχνει άπλετο φως στην ισχύ των μηχανισμών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, και ιδιαίτερα στην αποφασιστικότητά του για την αναγωγή δεδομένων από τον άξονα του βάθους.

Ο Κοσίνσκι και ο Στίλγουελ είχαν επιστήσει την προσοχή όσον αφορά την εμπορική αξία των μεθόδων τους, καθώς αντιλαμβάνονταν πως το μύχιο πλεόνασμα επέτρεπε νέες δυνατότητες συμπεριφορικής χειραγώγησης και τροποποίησης. Ο Γουάιλι αφηγείται τον ενθουσιασμό που του είχε προκαλέσει αυτή η προοπτική, όντας εκείνος ο οποίος, έπειτα από μια περίπλοκη σειρά γεγονότων, έπεισε την Cambridge Analytica να χρησιμοποιήσει τα δεδομένα του Κοσίνσκι και του Στίλγουελ για την υποστήριξη των πολιτικών στόχων του ιδιοκτήτη της. Το ζητούμενο ήταν η «συμπεριφορική μικροστόχευση [...] η άσκηση επιρροής στους ψηφοφόρους όχι βάσει δημογραφικών δεδομένων, αλλά βάσει δεδομένων σχετικών με την προσωπικότητά τους...».[79] Όταν οι διαπραγματεύσεις με τον Κοσίνσκι και τον Στίλγουελ ναυάγησαν, αυτός που προσλήφθηκε για την αναγωγή ενός παρόμοιου κοιτάσματος δεδομένων προσωπικότητας της Facebook ήταν ο Αλεξάντερ Κόγκαν (Alexander Kogan), επίσης ακαδημαϊκός του Κέιμπριτζ.

Ο Κόγκαν ήταν γνωστός στους κύκλους της Facebook. Είχε συνεργαστεί με τους επιστήμονες δεδομένων της εταιρείας σε ένα σχέδιο του 2013 όπου η εταιρεία παρείχε δεδομένα πάνω σε 57 δισεκατομμύρια «φιλίες». Αυτή τη φορά ο Κόγκαν πλήρωσε 270.000 ανθρώπους για να κάνουν ένα τεστ προσωπικότητας. Χωρίς οι ίδιοι οι συμμετέχοντες να το γνωρίζουν η εφαρμογή του Κόγκαν τού έδινε τη δυνατότητα να μπαίνει στο προφίλ τους στο Facebook και στα προφίλ 160, κατά μέσο όρο, φίλων τους, «κανείς από τους οποίους δεν θα μάθαινε ή είχε λόγο να υποψιάζεται» μια τέτοιου τύπου εισβολή.[80] Επρόκειτο για μια τεράστια επιχείρηση αναγωγής μέσω της οποίας ο Κόγκαν κατάφερε να συνθέσει το ψυχολογικό προφίλ 50 έως 87

εκατομμυρίων χρηστών του Facebook, δεδομένα τα οποία έπειτα πούλησε στην Cambridge Analytica.[81] Όταν ρωτήθηκε από τη Facebook για την εφαρμογή του, εκείνος ορκίστηκε πως η έρευνά του ήταν για ακαδημαϊκούς σκοπούς. Όντως, ο αμοιβαίος σεβασμός μεταξύ των δύο ήταν αρκετά ισχυρός, ώστε η Facebook να προσλάβει έναν από τους βοηθούς του Κόγκαν και να τον εντάξει στην ενδοεταιρική ομάδα ερευνητών ψυχολόγων.[82]

«Εκμεταλλευτήκαμε το Facebook για να συλλέξουμε εκατομμύρια προφίλ ανθρώπων», παραδέχτηκε ο Γουάιλι. «Το κάναμε για να κατασκευάσουμε μοντέλα που με τη σειρά τους θα εκμεταλλεύονταν όλα όσα ξέραμε για αυτούς τους ανθρώπους ώστε να στοχεύσουμε τους εσωτερικούς τους δαίμονες». Η σύνοψη των επιτευγμάτων της Cambridge Analytica αποτελεί την επιτομή του εγχειρήματος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και τεκμηρίωση της αποφασιστικότητας για μύχια αναγωγή. Πρόκειται για τις ίδιες δυνατότητες οι οποίες, εδώ και σχεδόν δύο δεκαετίες, ισχυροποιούνται όσο ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εκκολάπτεται εν μέσω νομοθετικού κενού. Παρόλο που αυτές οι πρακτικές προκάλεσαν παγκόσμια κατακραυγή, στην πραγματικότητα αποτελούν καθημερινότητα στη διαρκή εξέλιξη των μεθόδων και των στόχων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, τόσο στη Facebook όσο και σε άλλες εταιρείες της συνομοταξίας. Η Cambridge Analytica απλώς άλλαξε τις συντεταγμένες της μηχανικής υποδομής του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στρέφοντάς τη από τις εμπορικές αγορές συμπεριφορικής έκβασης στα εγγυημένα αποτελέσματα στην πολιτική σφαίρα. Βεβαίως, δεν ήταν ο Γουάιλι εκείνος που πρώτος άνοιξε αυτό το κουτί της Πανδώρας. Αυτό το έκανε ο Έρικ Σμιτ. Εκείνος έδειξε τον δρόμο για τη μετάγγιση των θεμελιωδών μηχανισμών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στην εκλογική διαδικασία κραταιώνοντας τις αμοιβαίες σχέσεις που επέφεραν τον κατασκοπευτικό εξαιρετισμό. Μάλιστα, ο Γουάιλι είχε την τύχη να μαθητεύσει υπό τον «διευθυντή στόχευσης» του Ομπάμα.[83] Οι καινοτομίες του Σμιτ είχαν πια γίνει το όπλο που ζήλευε κάθε πολιτική εκστρατεία και κάθε επίφοβος εχθρός της δημοκρατίας.[84]

Πέραν της εφαρμογής των θεμελιωδών μηχανισμών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού –αναγωγή, συμπεριφορικό πλεόνασμα, μηχανική νοημοσύνη, προϊόντα πρόγνωσης, οικονομίες κλίμακας, φάσματος και δράσης– η σκοτεινή περιπέτεια της Cambridge Analytica αποτελεί και χαρακτηριστικό παράδειγμα των στρατηγικών απαιτήσεων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Οι διεργασίες του σχε-

διάστηκαν ώστε να παράγουν άγνοια μέσω της μυστικότητας και της προσεκτικής παράκαμψης της επίγνωσης του ατόμου. Αυτό ο Γουάιλι το αποκαλεί «πόλεμο της πληροφορίας», αναγνωρίζοντας πολύ σωστά τις ασυμμετρίες γνώσης και εξουσίας οι οποίες είναι ουσιαστικής σημασίας για τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης:

> Πιστεύω πως είναι χειρότερο από το τραμπούκισμα, επειδή πολλές φορές οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν πως το παθαίνουν. Τουλάχιστον με το τραμπούκισμα αναγνωρίζονται οι άνθρωποι ως αιτιακοί παράγοντες, επειδή γνωρίζουν. [...] Όταν οι άνθρωποι δεν αναγνωρίζονται ως αιτιακοί παράγοντες, οτιδήποτε συμβαίνει από τότε κι έπειτα σταματά να προάγει τη δημοκρατία. Και στον πυρήνα του ο πόλεμος της πληροφορίας δεν προάγει τη δημοκρατία.[85]

Αυτός ο «πόλεμος» και η παρεισφρητική και επεκτατική διάρθρωσή του αποτελούν τις καθιερωμένες λειτουργικές διαδικασίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στις οποίες εκατομμύρια αθώοι υποβάλλονται κάθε μέρα, με τη δραστηριότητα αναγωγής να παραβιάζει κάθε στεγανό και τη δραστηριότητα διάπλασης να αξιώνει την επιβολή της σε κάθε άνθρωπο. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός, σε αντάλλαγμα για την πληροφόρηση και τη σύνδεση, επιβάλλει αυτόν τον φόρο εκχώρησης της διάστασής μας ως "αιτιακού παράγοντα", τραβώντας διαρκώς τα όρια της αναγωγής σε νέες επικράτειες. Εν τω μεταξύ, εταιρείες όπως η Facebook και η Google επιστρατεύουν κάθε χρήσιμο στρατιώτη, συμπεριλαμβανομένων κοινωνικών επιστημόνων όπως ο Κόγκαν οι οποίοι είναι πρόθυμοι να δουλέψουν επισταμένως, βοηθώντας παράλληλα τις εταιρείες να μάθουν, να τελειοποιήσουν και να ενσωματώσουν προηγμένες μεθόδους οι οποίες θα συντελέσουν στο επόμενο βήμα εισχώρησης και κατάκτησης νέων εδαφών· ένα φαινόμενο το οποίο θα δούμε λεπτομερέστερα στο Κεφάλαιο 10.

Ασχέτως της πραγματικής ευθύνης της Cambridge Analytica και του πολιτικού της αντίκτυπου, η ραδιουργία και ο σχεδιασμός που υποστυλώνουν τις φιλοδοξίες της αποτελούν περίτρανη απόδειξη του σημαντικότατου ρόλου της μύχιας αναγωγής για την πρόβλεψη και την τροποποίηση της συμπεριφοράς μας, προσβλέποντας πάντα στη βεβαιότητα. Δισεκατομμυριούχοι όπως ο Ζάκερμπεργκ και ο Μέρσερ ανακάλυψαν πως μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη δύναμή τους για να κυριαρχήσουν επί του καταμερισμού της μάθησης στην

κοινωνία, επιδιώκοντας αυτές τις δραστηριότητες αναγωγής και τους χρησμούς που συνεπάγονται. Στόχος αυτών των επιχειρηματιών είναι να παραμείνουν οι μόνοι κύριοι της εξουσίας τού να γνωρίζουν, να αποφασίζουν ποιος γνωρίζει και να αποφασίζουν για το ποιος αποφασίζει. Η αναγωγή της «προσωπικότητας» ήταν ένας σημαντικός σταθμός σε αυτή την εκστρατεία – σταθμός, αλλά όχι και ο τελικός προορισμός.

III. Μηχανικό συναίσθημα

Το 2015 η νεοφυής εταιρεία με οκταετή παρουσία Realeyes κέρδισε μια επιχορήγηση 3,6 εκατομμυρίων ευρώ από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την πραγματοποίηση ενός εγχειρήματος με την κωδική ονομασία "SEWA: Automatic Sentiment Analysis in the Wild" (Αυτόματη ανάλυση συναισθήματος σε πραγματικές συνθήκες). Στόχος του ήταν «η ανάπτυξη αυτοματοποιημένης τεχνολογίας η οποία θα μπορούσε να διαγνώσει τα συναισθήματα ενός ατόμου καθώς παρακολουθεί υλικό στο διαδίκτυο κι έπειτα να συμπεράνει πώς αυτά τα πορίσματα σχετίζονται με τον βαθμό στον οποίο ο χρήστης έμεινε ικανοποιημένος από το υλικό». Ο διευθυντής του τμήματος βίντεο της AOL International αποκάλεσε το εγχείρημα «ένα τεράστιο βήμα στην τεχνολογία των διαφημιστικών βίντεο» και «το Άγιο Δισκοπότηρο του βίντεο μάρκετινγκ».[86] Μόλις έναν χρόνο αργότερα η Realeyes κέρδισε το βραβείο καινοτομίας του ευρωπαϊκού προγράμματος Horizon 2020 χάρη «στα εργαλεία μηχανικής νοημοσύνης τα οποία βοηθούν τους ερευνητές αγοράς να αναλύουν την απήχηση των διαφημίσεων, ώστε να τις καθιστούν περισσότερο συναφείς».[87]

Το SEWA αποτελεί παράθυρο σε έναν αναπτυσσόμενο νέο τομέα αναγωγής και δραστηριοτήτων εφοδιασμού συμπεριφορικού πλεονάσματος γνωστού ως «συναισθηματική υπολογιστική» ή «συναισθηματική ανάλυση». Το πρόταγμα της εξατομίκευσης, έχοντας αυτά τα νέα εργαλεία στη φαρέτρα του, κατεβαίνει ακόμη βαθύτερα στον βυθό του ωκεανού, όπου διεκδικεί έναν νέο χώρο αναγωγής η οποία δεν εκπαιδεύεται αποκλειστικά από την προσωπικότητά σου αλλά και από τη συναισθηματική σου ζωή. Για να πετύχει αυτό το πρόταγμα εξόρυξης μύχιου πλεονάσματος πρέπει το ασυνείδητό σου –εκεί όπου σχηματίζονται τα συναισθήματά σου πριν ακόμη αποκτήσουν λεκτικό αντίκρισμα– να επαναπροσδιοριστεί ως άλλη μια πηγή

εφοδιασμού πρώτων υλών για τη μηχανική αναγωγή και ανάλυση· και όλα αυτά για την πραγματοποίηση όλο και ακριβέστερων προβλέψεων. Μια έκθεση έρευνας αγοράς πάνω στη συναισθηματική υπολογιστική εξηγεί πως «Η γνώση της συναισθηματικής κατάστασης σε πραγματικό χρόνο μπορεί να βοηθήσει τις εταιρείες να πουλήσουν το προϊόν τους και συνεπώς να αυξήσουν και τα έσοδά τους».[88]

Συναισθηματική ανάλυση όπως αυτή του SEWA χρησιμοποιεί εξειδικευμένο λογισμικό για την αναδίφηση προσώπων, φωνών, χειρονομιών, σωμάτων και εγκεφάλων, υλικό το οποίο συλλέγεται μέσω «βιομετρικών» αισθητήρων και αισθητήρων «βάθους», συχνά σε συνδυασμό με αδιόρατες, μικρές, «διακριτικές» κάμερες. Το σύμπλεγμα της μηχανικής νοημοσύνης εκπαιδεύεται ώστε να απομονώνει, να συλλέγει και να ανάγει τις πιο ανεπαίσθητες και μύχιες συμπεριφορές – από ένα ακούσιο πετάρισμα του ματιού έως την κίνηση του σαγονιού καθώς, για ένα κλάσμα του δευτερολέπτου, χαμηλώνει από έκπληξη. Συνδυασμοί αισθητήρων και λογισμικού αναγνωρίζουν πρόσωπα και τα αντιστοιχίζουν σε ονόματα· υπολογίζουν ηλικία, εθνικότητα και φύλο· αναλύουν τον προσανατολισμό του βλέμματός σου και το πώς ανοιγοκλείνουν τα μάτια σου· παρακολουθούν χαρακτηριστικά σημεία προσώπου ώστε να ερμηνεύσουν «μικροεκφράσεις», κίνηση ματιών, συναισθήματα, διαθέσεις, άγχος, δόλο, πλήξη, σύγχυση, προθέσεις και άλλα. Όλα αυτά με την ταχύτητα της ζωής.[89] Σύμφωνα με την περιγραφή του πρότζεκτ SEWA,

> Οι τεχνολογίες οι οποίες μπορούν να αναλύσουν αξιόπιστα και με ακρίβεια εκφράσεις προσώπου, φωνητικές και λεκτικές εξωτερικεύσεις καθώς και αλληλεπιδράσεις –σε πραγματικές συνθήκες και με τη βοήθεια πανταχού παρόντων έξυπνων συσκευών με κάμερα– θα μπορούσαν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο τόσο στις βασικές επιστήμες όσο και στον βιομηχανικό τομέα. Τούτες οι τεχνολογίες [...] αποτιμούν συμπεριφορικούς δείκτες οι οποίοι έως τώρα διέφευγαν την αξιολόγηση επειδή ήταν ανεπαίσθητοι ή φευγαλέοι και κατά συνέπεια αδύνατο να αποτιμηθούν από το ανθρώπινο μάτι ή το αυτί...»[90]

Επιπλέον, αυτές οι εξωτερικεύσεις διαφεύγουν και από τον συνειδητό νου. Οι μηχανές μπορούν να συλλάβουν το νανοδευτερόλεπτο αηδίας που προηγείται μιας ταχύτατης αλληλουχίας εκφράσεων θυμού, εμπέδωσης και τελικά χαράς, οι οποίες διαδέχονται η μια την άλλη στο πρόσωπο μιας νεαρής τηλεθεάτριας μέσα σε ελάχιστα καρέ μιας ταινίας. Εν τω μεταξύ, το μόνο πράγμα που περνά από το μυα-

λό της είναι να αναφωνήσει «Μου άρεσε!». Μια λευκή βίβλος της Realeyes εξηγεί πως οι κάμερές της καταγράφουν ανθρώπους την ώρα που παρακολουθούν βίντεο στο σπίτι τους, «ώστε να απαθανατίζουμε γνήσιες αντιδράσεις». Οι αλγόριθμοι επεξεργάζονται εκφράσεις προσώπου και τα «συναισθήματα ανιχνεύονται, συγκεντρώνονται και προβάλλονται ονλάιν, σε πραγματικό χρόνο και ανά δευτερόλεπτο [...] επιτρέποντας στους πελάτες μας να παίρνουν καλύτερες επιχειρηματικές αποφάσεις». Η Realeyes δίνει έμφαση στην «κατοχυρωμένη αποτίμηση δεικτών» της εταιρείας η οποία βοηθά τους υπεύθυνους μάρκετινγκ να «στοχεύουν σε ακροατήρια» και να «προβλέπουν τις σχετικές επιδόσεις».[91]

Για άλλη μια φορά ένας βασικός άξονας λειτουργίας της μηχανικής νοημοσύνης είναι πως η ποιότητα είναι συνάρτηση της ποσότητας. Η Realeyes λέει πως τα σύνολα δεδομένων της περιέχουν πάνω από 5,5 εκατομμύρια πλαίσια δεδομένων με επιμέρους σχολιασμό πάνω σε περισσότερα από 7.000 υποκείμενα από όλο τον κόσμο: «Εργαζόμαστε αδιαλείπτως ώστε να χτίσουμε τα μεγαλύτερα σύνολα δεδομένων έκφρασης και συμπεριφοράς στον κόσμο, αυξάνοντας την ποιότητα και τον όγκο των υφιστάμενων κατηγοριών μας, αλλά και δημιουργώντας νέα σύνολα για άλλες εκφράσεις και συναισθήματα – για διαφορετικές συμπεριφορικές ενδείξεις ή διαφορετικές εντάσεις. [...] Έχοντας αυτοματοποιήσει αυτή τη διαδικασία, μπορούμε να την κλιμακώσουμε ώστε να παρακολουθεί ταυτόχρονα τα συναισθήματα ολόκληρων ακροατηρίων».[92] Στους δε πελάτες συστήνεται να «διαχειρίζονται τα συναισθήματα του ακροατηρίου τους, αν θέλουν πάντα να υπερτερούν του ανταγωνισμού».[93] Το σάιτ της εταιρείας περιέχει μια σύντομη επισκόπηση της ερευνητικής ιστορίας των ανθρώπινων συναισθημάτων, καταλήγοντας πως «οι άνθρωποι όσο περισσότερο αισθάνονται, τόσο περισσότερο καταναλώνουν. [...] Τα άυλα "συναισθήματα" μεταφράζονται σε απτή κοινωνική δραστηριότητα, σε αναγνωρισιμότητα προϊόντων και σε κέρδη».[94]

Ο πρόεδρος του Συμβουλευτικού Γραφείου της SEWA είναι ευθύς όσον αφορά το εγχείρημα. Παρατηρεί πως το ξεκλείδωμα του περιεχόμενου «της άφθογγης γλώσσας ολόκληρου του σώματος και η ερμηνεία των περίπλοκων συναισθηματικών αντιδράσεων [...] θα είναι χρησιμότατα για την ερμηνεία και την απόκριση στο υλικό του μάρκετινγκ». Στη συνέχεια, προσθέτει πως «σαφώς και είναι ανόητο να μη λαμβάνουμε υπόψη μας τη συναισθηματική αντίδραση όταν αξιολογούμε το σύνολο του υλικού του μάρκετινγκ». Όντως, αυτά

τα «ασυναίσθητα εργαλεία» εξορύσσουν νέες εκλεπτυσμένες ποιότητες συμπεριφορικού πλεονάσματος από τον πυρήνα της ζωής σου έτσι ώστε να προβλέψουν τι θα αγοράσεις και την ακριβή στιγμή κατά την οποία θα είσαι περισσότερο ευάλωτος στην προτροπή. Ο πρόεδρος του συμβουλευτικού γραφείου της SEWA λέει πως η συναισθηματική ανάλυση μοιάζει «με την ανίχνευση κάποιας μεμονωμένης μουσικής νότας». Έτσι, κάθε ενδεχόμενος πελάτης αποτελεί μια σύντομη και αναγνωρίσιμη μουσική σύνθεση: «Θα μπορούμε να αναγνωρίσουμε συγχορδίες ανθρώπινων αντιδράσεων όπως η "ευαρέσκεια" ή η πλήξη κτλ. [...] Εντέλει, θα γίνουμε ειδικοί στην αμοιβαία διάγνωση των συναισθημάτων και των προθέσεων».[95]

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο ασυνείδητος νους μπαίνει στο στόχαστρο ως μέσο εκπλήρωσης αλλότριων σχεδίων. Η προπαγάνδα και η διαφήμιση πάντα σχεδιάζονταν ώστε να έχουν αντίκτυπο σε ανομολόγητους φόβους και πόθους· βασίζονταν περισσότερο στην τέχνη και στην επιστήμη, χρησιμοποιώντας μεικτά δεδομένα ή επαγγελματική διαίσθηση και αποσκοπώντας στη μαζική απήχηση.[96] Αυτές οι δραστηριότητες δεν μπορούν να συγκριθούν με την επιστημονική εφαρμογή της σημερινής ιστορικής υπολογιστικής ισχύος στη μικροϋπολογισμένη διαρκή αναγωγή των λίγο έως πολύ πραγματικών σου συναισθημάτων. Οι δημιουργοί των νέων εργαλείων δεν έχουν σκοπό να σου στερήσουν την εσωτερική σου ζωή· θέλουν απλώς να την κατασκοπεύσουν και να την εκμεταλλευτούν. Το μόνο που ζητούν είναι να μάθουν περισσότερα για σένα απ' όσα γνωρίζεις εσύ για τον εαυτό σου.

Παρόλο που με το πέρασμα των χιλιετιών οι θησαυροί του ασυνείδητου νου έχουν απεικονιστεί με διάφορους τρόπους –πνεύμα, ψυχή και τέλος εαυτός– ο ιερέας της αρχαιότητας και ο σύγχρονος ψυχοθεραπευτής συνταυτίζονται τρέφοντας έναν προαιώνιο σεβασμό στις αρχέγονες θεραπευτικές ιδιότητες του ασυνείδητου όπως εκφράζονται μέσα από την αυτογνωσία, την αυτοπειθαρχία, την ενσωμάτωση, την αποκατάσταση και την υπέρβαση. Από την άλλη, η έννοια των συναισθημάτων ως παρατηρήσιμων συμπεριφορικών δεδομένων θεμελιώθηκε πρώτη φορά στα μέσα της δεκαετίας του 1960 με το έργο του νεαρού τότε Πολ Έκμαν (Paul Ekman), καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στο Σαν Φρανσίσκο. Ήδη σε παλαιότερες εργασίες του ο Έκμαν υποστήριζε πως «τα έργα έχουν μεγαλύτερη σημασία από τα λόγια».[97] Ο Έκμαν αποφάνθηκε πως ακόμη και όταν ένα άτομο είναι αποφασισμένο να λογοκρίνει ή να ελέγξει τη συ-

ναισθηματική του επικοινωνία, ορισμένοι τύποι μη λεκτικής έκφρασης «διαφεύγουν του ελέγχου και εκλύονται στο περιβάλλον».[98] Από νωρίς ο νεαρός ψυχολόγος αναγνώρισε την πιθανή χρησιμότητα ενός «κατηγορικού πλαισίου» το οποίο θα μπορούσε να συσχετίσει τον αντίκτυπο της έκφρασης με τις απαρχές του στο συναίσθημα.[99] Έτσι, το 1978 ο Έκμαν και ο τακτικός συνεργάτης του Γουάλας Φρίζεν (Wallace Friesen) εξέδωσαν το εμβληματικό Σύστημα Κωδικοποίησης Κινήσεων Προσώπου (FACS), το οποίο τους παρείχε το επιθυμητό πλαίσιο.

Το FACS διακρίνει τις δομικές κινήσεις των μυών του προσώπου και τις υποδιαιρεί σε 27 «στοιχειώδεις συσπάσεις» οι οποίες συμπληρώνονται από αντίστοιχες για το κεφάλι, τα μάτια, τη γλώσσα κτλ. Αργότερα, ο Έκμαν κατέληξε πως έξι θεμελιώδη συναισθήματα (θυμός, φόβος, ευχαρίστηση, απέχθεια και έκπληξη) αποτελούσαν τη βάση για την ευρύτερη γκάμα της ανθρώπινης συναισθηματικής έκφρασης.[100] Το FACS και το πρότυπο των έξι συναισθημάτων έγιναν το κυρίαρχο μοντέλο μελέτης των εκφράσεων του προσώπου και του συναισθήματος, όπως είχε συμβεί και με το μοντέλο των πέντε παραγόντων για τη μελέτη της προσωπικότητας.

Το πρόγραμμα της συναισθηματικής αναγωγής ξεκίνησε με αρκετά αθώες διαθέσεις από την καθηγήτρια Ρόζαλιντ Πικάρντ (Rosalind Picard) του MIT Media Lab και με την εισαγωγή ενός νέου πεδίου της επιστήμης των υπολογιστών που εκείνη αποκαλούσε «συναισθηματική υπολογιστική». Η Πικάρντ ήταν από τις πρώτες που αναγνώρισαν τις δυνατότητες που παρουσίαζε η χρήση υπολογιστικών συστημάτων για την αυτοματοποίηση της ανάλυσης των κατανομών προσώπου του Έκμαν και για τον συσχετισμό των μικροεκφράσεων με τη συναισθηματική αιτιότητα.[101] Στόχος της Πικάρντ ήταν να συνδυάσει τις εκφράσεις του προσώπου με την υπολογιστική επεξεργασία του επιτονισμού και των άλλων εξωτερικευμένων εκφράσεων συναισθήματος οι οποίες μπορούσαν να μετρηθούν ως συμπεριφορά. Το 1997 η Πικάρντ εξέδωσε την εργασία με τίτλο *Affective Computing* (Συναισθηματική Υπολογιστική) στην οποία διατύπωσε μια πρακτική λύση στο ζήτημα πως ενώ ορισμένα συναισθήματα είναι διαθέσιμα στον συνειδητό νου και μπορούν να εκφραστούν «νοητικά» («*Φοβάμαι*»), άλλα μπορεί να διαφεύγουν της συνείδησης, παρόλο που κι εκείνα έχουν σωματικό αντίκρισμα ως σταγόνες ιδρώτα, άνοιγμα των ματιών ή ακόμη και σχεδόν αδιόρατο σφίξιμο του σαγονιού.

Η Πικάρντ υποστήριζε πως το κλειδί στη συναισθηματική υπολο-

γιστική ήταν η αναγωγή τόσο του συνειδητού όσο και του ασυνείδητου συναισθήματος σε παρατηρήσιμη συμπεριφορά η οποία θα μπορεί να κωδικοποιηθεί και να υπολογιστεί. Σύμφωνα με το σκεπτικό της, ένας υπολογιστής μπορεί να ανάγει τα συναισθήματά σου σε συμπεριφορικές πληροφορίες. Η αναγνώριση συναισθήματος, όπως τη χαρακτήριζε, είναι «θέμα αναγνώρισης μοτίβων» και η «συναισθηματική έκφραση» είναι η σύνθεση αυτών των μοτίβων. Αυτό που εισηγούνταν η Πικάρντ ήταν πως «Μπορούμε να δώσουμε τη δυνατότητα στους υπολογιστές να αναγνωρίζουν συναισθήματα το ίδιο καλά με έναν εξωτερικό ανθρώπινο παρατηρητή».

Η Πικάρντ θεώρησε πως το όραμά της περί συναισθηματικής αναγνώρισης θα έβρισκε καλοπροαίρετες ή τουλάχιστον αβλαβείς εφαρμογές. Οι περισσότερες από τις χρήσεις που περιγράφει συνάδουν με τη φιλοσοφία του Νοήμονος Σπιτιού: ό,τι γνώση προέκυπτε θα ανήκε στο υποκείμενο ώστε να βελτιώσει την αυτενεργή του μάθηση. Για παράδειγμα, η Πικάρντ είχε την ιδέα για έναν «συνδιαλεγόμενο υπολογιστή» ο οποίος θα μπορούσε να λειτουργήσει ως «συναισθηματικός καθρέφτης» προπονώντας έναν μαθητή για μελλοντικές συνεντεύξεις με εργοδότες ή για ένα ραντεβού· επίσης, είχε την ιδέα μιας υπηρεσίας αυτόματου ελέγχου η οποία θα σε προειδοποιεί για τον επιθετικό τόνο του γραπτού σου πριν πατήσεις «αποστολή». Η ακαδημαϊκός περίμενε τη δημιουργία και άλλων εργαλείων τα οποία θα συνδύαζαν λογισμικό και αισθητήρες, πιστεύοντας πως θα μπορούσαν να αναβαθμίσουν την καθημερινή ζωή σε ποικιλία καταστάσεων, όπως για παράδειγμα βοηθώντας αυτιστικά παιδιά να αναπτύξουν συναισθηματικές δεξιότητες, μεταφέροντας πληροφορίες στους προγραμματιστές σχετικά με τον βαθμό δυσαρέσκειας των χρηστών, χορηγώντας πόντους στους παίκτες βιντεοπαιχνιδιών ως μέσο επιβράβευσης του θάρρους ή της μείωσης του άγχους, παράγοντας διδακτικές ενότητες οι οποίες διεγείρουν την περιέργεια και ελαχιστοποιούν την ανησυχία, και αναλύοντας τους συναισθηματικούς συσχετισμούς σε μια τάξη. Η Πικάρντ φαντάστηκε προγράμματα τα οποία μαθαίνουν τις προτιμήσεις σου και βρίσκουν τις ειδήσεις, τα ρούχα, την τέχνη και τη μουσική που σε κάνουν να χαμογελάς.[102] Ό,τι αντιδράσεις κι αν σου προκαλούν αυτές οι ιδέες, όλες έχουν έναν κοινό παρονομαστή: Τα δεδομένα της Πικάρντ, σε αντίθεση με το μοντέλο του SIWA, *δεν είχαν απλώς να κάνουν* με εσένα – *προορίζονταν* και για σένα. Ήδη από το 1997 η Πικάρντ είχε αναγνωρίσει την ανάγκη για τη διαφύλαξη του απορρήτου «ώστε να μπορείς να διατηρείς τον έλεγχο

όσον αφορά το ποιος έχει πρόσβαση σε αυτές τις πληροφορίες». Για τη δική μας ανάλυση είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως στις τελευταίες σελίδες της εργασίας της η συγγραφέας εξέφρασε ορισμένους προβληματισμούς γράφοντας πως «Υπάρχουν αρκετοί λόγοι να μην κοινολογήσει κάποιος τα συναισθηματικά του μοτίβα στον κόσμο. [...] Ίσως θέλεις να καμαρώσεις για την καλή σου διάθεση μπροστά στους φίλους σου [...] αλλά ενδεχομένως να μη θέλεις να τη μυριστεί και ένας στρατός εμπόρων που δεν βλέπουν την ώρα να εκμεταλλευτούν τις αγοραστικές σου συνήθειες βάσει της διάθεσής σου ή διαφημιστές που ανυπομονούν να σε πείσουν πως θα αισθανθείς καλύτερα αν δοκιμάσεις τώρα το νέο τους αναψυκτικό». Η Πικάρντ επισημαίνει την πιθανότητα της παρεισφρητικής παρακολούθησης στον εργασιακό χώρο και εξέφρασε τις επιφυλάξεις της για το ενδεχόμενο ενός δυστοπικού μέλλοντος όπου «κακόβουλες» κυβερνητικές δυνάμεις θα χρησιμοποιούν τη συναισθηματική υπολογιστική για να χειραγωγούν και να ελέγχουν τα συναισθήματα των πληθυσμών.[103]

Παρά την ύπαρξη αυτών των λίγων παραγράφων όπου η ακαδημαϊκός εξέφρασε την ανησυχία της, τα πορίσματα της Πικάρντ προδίδουν συγκαταβατικότητα. Κάθε τεχνολογία συνοδεύεται από «τα καλά και τα άσχημα» έγραψε. Τα ζητήματα που ανακύπτουν δεν είναι «ανυπέρβλητα», αφού «μπορούν να θεσπιστούν μέτρα προστασίας». Η Πικάρντ ήταν βέβαιη πως οι τεχνολογίες και οι τεχνικές θα μπορούσαν να λύσουν κάθε πρόβλημα και φανταζόταν «προσαρτώμενους υπολογιστές» οι οποίοι «θα συλλέγουν πληροφορίες αποκλειστικά για δική σου χρήση...». Υπογράμμισε τη σημασία της διασφάλισης «της αποκλειστικότητας ελέγχου του χρήστη επί των συσκευών που επιλέγει να φέρει, ώστε να αποτελούν χρήσιμα εργαλεία ενίσχυσης και όχι εργαλεία επιβλαβούς υποταγής».[104]

Στη γνώριμη πια προδιαγεγραμμένη ακολουθία γεγονότων τα μέτρα προστασίας καθυστερούσαν, ενώ ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός ευδοκιμούσε. Τους πρώτους μήνες του 2014 η Facebook είχε ήδη καταθέσει αίτηση για δίπλωμα ευρεσιτεχνίας πάνω στην «ανίχνευση συναισθήματος», κάνοντας πραγματικότητα όλους τους φόβους της Πικάρντ.[105] Η βασική ιδέα ήταν «η δημιουργία ενός ή περισσότερων δομοστοιχείων λογισμικού ικανών να ανιχνεύουν συναισθήματα, εκφράσεις ή άλλα χαρακτηριστικά χρήστη από πληροφορίες που προέρχονται από εικόνες». Όπως πάντα, οι βλέψεις της εταιρείας ήταν μεγάλες. Ο κατάλογος των ανιχνεύσιμων συναισθημά-

των «περιλαμβάνει, αλλά δεν περιορίζεται σε» εκφράσεις όπως «ένα χαμόγελο, χαρά, χιούμορ, θαυμασμός, ενθουσιασμός, έκπληξη, συνοφρύωση, λύπη, απογοήτευση, σύγχυση, ζήλια, αδιαφορία, πλήξη, θυμός, θλίψη ή πόνος». Η Facebook φιλοδοξούσε πως «με τον καιρό» το λογισμικό της θα μπορούσε να αξιολογήσει «το ενδιαφέρον του χρήστη στο προβαλλόμενο περιεχόμενο» με στόχο την «προσαρμογή βάσει του τύπου του συναισθήματος».[106]

Το 2017, ακριβώς είκοσι χρόνια μετά την έκδοση του βιβλίου της Πικάρντ, τα προγνωστικά μιας κορυφαίας εταιρείας έρευνας αγοράς ανέφεραν πως «η αγορά της συναισθηματικής υπολογιστικής» –λογισμικά αναγνώρισης ομιλίας, κινήσεων και εκφράσεων προσώπου, καθώς και αισθητήρες, κάμερες, συσκευές αποθήκευσης, επεξεργαστές κ.ά.– θα παρουσίαζε ανάπτυξη από τα 9,35 δισ. δολάρια το 2015 στα 53,98 δισ. δολάρια το 2021, με αναμενόμενο σύνθετο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης ο οποίος θα προσέγγιζε το 35%. Τι ήταν αυτό που προκάλεσε τούτη την έκρηξη; Η έκθεση καταλήγει πως ψηλά στον κατάλογο των «εναυσμάτων» αυτής της δραματικής ανάπτυξης συναντούμε «την αυξανόμενη ζήτηση για τη χαρτογράφηση των ανθρώπινων συναισθημάτων, ιδιαίτερα από τον διαφημιστικό τομέα και από τον τομέα του μάρκετινγκ...».[107] Οι καλές προθέσεις της Πικάρντ έμοιαζαν με έναν σωρό αθώα ρινίσματα σιδήρου παρουσία ενός μαγνήτη την ώρα που η ζήτηση που επέβαλλε η επιταγή της πρόγνωσης προσέλκυε τη συναισθηματική υπολογιστική στο ισχυρό μαγνητικό πεδίο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Τελικά, η Πικάρντ μπήκε επίσης στον χορό αυτής της νέας βιομηχανίας απαλλοτρίωσης με μια εταιρεία ονόματι Affectiva. Συνιδρύτρια της Affectiva ήταν η Ράνα ελ Καλιούμπι (Rana el Kaliouby), μεταδιδακτορική ερευνήτρια του MIT Media Lab και προστατευόμενη της Πικάρντ. Η αναχώρηση της εταιρείας από την προσφορά ωφέλιμων υπηρεσιών και η άφιξή της στην αρένα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού αποτελούν σημείο αναφοράς της μοίρας του ευρύτερου εγχειρήματος της συναισθηματικής ανάλυσης το οποίο έλκεται ταχύτατα στον ανεμοστρόβιλο του ανταγωνισμού για τα κατασκοπευτικά έσοδα.

Το κοινό όραμα της Πικάρντ και της Καλιούμπι ήταν η εφαρμογή της έρευνάς τους στον χώρο της ιατρικής και σε αυτόν της θεραπείας. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα αυτιστικά παιδιά αποτελούσαν ένα ιδανικό πεδίο εφαρμογής για τις ανακαλύψεις τους. Έχοντας αυτό κατά νου, δημιούργησαν το μηχανικό σύστημα Mind-Reader

το οποίο εκπαίδευσαν στην αναγνώριση συναισθημάτων, προσλαμβάνοντας ηθοποιούς οι οποίοι μιμούνταν συγκεκριμένες συναισθηματικές αντιδράσεις και νεύματα του προσώπου. Από νωρίς εταιρείες-χορηγοί του MIT Media Lab, όπως η Pepsi, η Microsoft, η Bank of America, η Nokia, η Toyota, η Procter and Gamble, η Gillette, η Unilever και άλλες, κατέκλυσαν το δίδυμο με ερωτήσεις σχετικά με τη χρήση του συστήματος για τη μέτρηση των συναισθηματικών αντιδράσεων των πελατών τους. Η Καλιούμπι περιγράφει τον δισταγμό και των δύο τους, καθώς ήταν αποφασισμένες να εστιάσουν σε «ευεργετικές εφαρμογές». Σύμφωνα με τα λεγόμενα της Καλιούμπι, το Media Lab παρότρυνε τις δύο γυναίκες να «επεκτείνουν» τις δραστηριότητές τους εντάσσοντάς τες στη νεοφυή που είχαν ονομάσει Affectiva, την οποία φαντάζονταν ως μια «μίνι IBM για συναισθηματικά νοήμονες μηχανές».[108]

Πολύ σύντομα η νεαρή εταιρεία κατέληξε να συγκεντρώνει σημαντικό ενδιαφέρον εκ μέρους διαφημιστικών πρακτορείων και εταιρειών μάρκετινγκ που αδημονούσαν για την αυτοματοποιημένη αναγωγή και για την ανάλυση μύχιου πλεονάσματος. Μιλώντας για τη συγκεκριμένη περίοδο, η Πικάρντ ανέφερε σε δημοσιογράφο πως «Ο διευθύνων σύμβουλός μας δεν ενέκρινε σε καμία περίπτωση τον ιατρικό χώρο». Κατά συνέπεια, η Πικάρντ «εκτοπίστηκε» από την εταιρεία τρία χρόνια μετά την ίδρυσή της. Ένας ερευνητής της Affectiva διηγείται τα γεγονότα ως εξής: «Ξεκινήσαμε με μια σειρά ισχυρών προϊόντων τα οποία θα μπορούσαν να βοηθήσουν ανθρώπους που αντιμετωπίζουν τρομερές δυσκολίες στην αντίληψη συναισθήματος. [...] Έπειτα το ενδιαφέρον άρχισε να στρέφεται αποκλειστικά στο πρόσωπο, ώστε να δοθεί έμφαση στη διαφήμιση και στην ικανότητα πρόβλεψης του αν θα αρέσει σε κάποιον το προϊόν. Παρέκκλιναν ολοκληρωτικά από την αρχική αποστολή».[109]

Επιχειρήσεις όπως η εταιρεία έρευνας αγοράς Millward Brown και ο διαφημιστικός κολοσσός McCann Erickson, ανταγωνίστριες στον νέο κόσμο των στοχευμένων «εξατομικευμένων» διαφημίσεων, ήδη επιθυμούσαν διακαώς πρόσβαση στα άφωνα βάθη των αντιδράσεων του καταναλωτή. Η Millward Brown έφτασε στο σημείο να δημιουργήσει τμήμα νευροεπιστήμης, ασχέτως αν τελικά η διεύρυνση της κλίμακάς του κρίθηκε αδύνατη. Τελικά, αυτό που άλλαξε αποφασιστικά το σκηνικό για την Affectiva ήταν η ανάλυση που η νεοφυής εταιρεία έκανε σε μια εξαιρετικά σύνθετη εννοιολογικά διαφήμιση της Millward Brown αφήνοντας τα στελέχη της άναυδα. «Το λογισμικό μάς έ-

λεγε κάτι που πιθανότατα δεν μπορούσαμε να δούμε», ανέφερε στέλεχος της Millward Brown. «Πολύ συχνά οι άνθρωποι δεν μπορούν να αρθρώσουν τέτοια λεπτομέρεια μέσα σε εξήντα δευτερόλεπτα».[110]

Το 2016 η Καλιούμπι έγινε διευθύνουσα σύμβουλος της Affectiva, επαναπροσδιορίζοντας τη δραστηριότητα της εταιρείας ως «Τεχνητή Νοημοσύνη Συναισθήματος», την οποία περιέγραφε ως «το επόμενο κεφάλαιο στην τεχνητή νοημοσύνη».[111] Η εταιρεία είχε συγκεντρώσει 34 εκατομμύρια δολάρια επενδυτικού κεφαλαίου, ενώ στο πελατολόγιό της συγκαταλέγονταν 32 εταιρείες του Fortune 100 και 1.400 φίρμες απ' όλο τον κόσμο. Επιπλέον, υποστήριζε πως είχε στη διάθεσή της το μεγαλύτερο απόθεμα συναισθηματικών δεδομένων παγκοσμίως, με 4,8 εκατομμύρια βίντεο εκφράσεων προσώπου από 75 χώρες, με τις οδούς εφοδιασμού της να συνεχίζουν να εμπλουτίζονται με δεδομένα τα οποία προέρχονταν από την παρακολούθηση διαδικτυακού υλικού, από τη συμμετοχή σε βιντεοπαιχνίδια, από την οδήγηση και από συζητήσεις.[112]

Αυτό είναι το εμπορικό πλαίσιο στο οποίο η Καλιούμπι αισθάνθηκε πως θα ήταν απολύτως αρμόζον να υποστηρίξει πως ένα «τσιπ συναισθήματος» θα γίνει η βασική λειτουργική μονάδα μιας νέας «οικονομίας του συναισθήματος». Στα ακροατήριά της κάνει λόγο για ένα τσιπ το οποίο θα είναι ενσωματωμένο παντού, σε όλα τα πράγματα, και το οποίο θα λειτουργεί μονίμως στο παρασκήνιο, εκπέμποντας έναν «συναισθηματικό παλμό» κάθε φορά που ελέγχεις το τηλέφωνό σου: «Θεωρώ πως στο μέλλον θα θεωρούμε δεδομένο ότι όλες οι συσκευές θα μπορούν να διαβάζουν τα συναισθήματά μας».[113] Τουλάχιστον μία εταιρεία, η Emoshape, εξέλαβε κυριολεκτικά την εισήγηση της Καλιούμπι. Η Emoshape, σύνθημα της οποίας ήταν "Life Is the Value" (Αξία είναι η ζωή), κατασκευάζει ένα μικροτσίπ το οποίο περιγράφει ως «την πρώτη μηχανή σύνθεσης συναισθήματος στη βιομηχανία» η οποία παρέχει «μηχανική αντίληψη συναισθήματος υψηλών επιδόσεων». Η εταιρεία γράφει πως το τσιπ της μπορεί να κατατάξει δώδεκα συναισθήματα με ακρίβεια της τάξης του 98%, δίνοντας τη δυνατότητα στην «τεχνητή νοημοσύνη της ή στο ρομπότ της να μπορεί να περιέρχεται σε 64 τρισεκατομμύρια διαφορετικές συναισθηματικές καταστάσεις».[114]

Η Καλιούμπι φαντάζεται πως αυτή η διάχυτη «συναισθηματική ανίχνευση» θα καταλήξει να θεωρείται το ίδιο συνηθισμένη με ένα cookie το οποίο εγκαθίσταται στον υπολογιστή σου για να παρακολουθεί την περιήγησή σου στο διαδίκτυο. Εξάλλου, τα ίδια cookies

που σήμερα κατακλύζουν κάθε κίνησή μας ονλάιν κάποτε είχαν επίσης προκαλέσει κατακραυγή. Για παράδειγμα, η Καλιούμπι περμένει πως το Youtube θα ανιχνεύει τα συναισθήματα των θεατών όσο εκείνοι παρακολουθούν βίντεο. Η βεβαιότητά της ερείδεται στη ζήτηση που προκύπτει από την επιταγή της πρόγνωσης: «Άποψή μου είναι πως δεν έχει σημασία αν το Fitbit σου δεν έχει κάμερα, από τη στιγμή που το τηλέφωνό σου έχει, όπως και το λάπτοπ σου και σύντομα και η τηλεόρασή σου. Όλα αυτά τα δεδομένα συγχωνεύονται με βιομετρικά δεδομένα από τις προσαρτώμενες συσκευές σου και συνθέτουν το συναισθηματικό σου προφίλ». Σε πρώτη φάση η Affectiva άνοιξε τον δρόμο για την ιδέα του «συναισθήματος ως υπηρεσίας», προσφέροντας τις αναλύσεις της κατά παραγγελία: «Εσείς το μόνο που έχετε να κάνετε είναι να καταγράψετε τους ανθρώπους καθώς εκφράζουν συναισθήματα κι έπειτα να μας στείλετε αυτά τα βίντεο ή τις εικόνες για να σας επιστρέψουμε ισχυρά συναισθηματικά δεδομένα».[115]

Οι προοπτικές που ανοίγονται στον άξονα του βάθους μοιάζουν ατελείωτες και το ενδεχόμενο της πραγματοποίησής τους ορατό αν η Affectiva, οι πελάτες της και οι συνοδοιπόροι της αφεθούν ελεύθεροι να λεηλατήσουν τον εαυτό καθενός από μας κατά το δοκούν. Υπάρχουν ενδείξεις για ακόμη πιο μεγαλεπήβολα σχέδια όπου «το συναίσθημα ως υπηρεσία» προχωρά από την παρατήρηση στην τροποποίηση. «Η ευτυχία ως υπηρεσία» φαίνεται καθ' όλα εφικτή. «Πιστεύω ακράδαντα πως αν έχουμε πληροφορίες σχετικά με τις συναισθηματικές σας εμπειρίες μπορούμε να σας βοηθήσουμε να αποκτήσετε θετική διάθεση», λέει η Καλιούμπι. Οραματίζεται συστήματα αναγνώρισης συναισθήματος τα οποία θα απονέμουν πόντους ευτυχίας επειδή, σε κάθε περίπτωση, οι χαρούμενοι πελάτες «εκδηλώνουν και μεγαλύτερο ενδιαφέρον».[116]

IV. Όταν έρθουν για την αλήθεια μου

Η αναγωγή ήδη αποτελεί ένα παγκόσμιο εγχείρημα του κατασκοπευτικού κεφαλαίου και οι πιο κακόβουλες διαθέσεις της γίνονται ορατές στον άξονα του βάθους. Ενδόμυχες επικράτειες του εαυτού μας, όπως η προσωπικότητα και τα συναισθήματα, διεκδικούνται ως παρατηρήσιμη συμπεριφορά και μπαίνουν στο στόχαστρο για τα πλούσια κοιτάσματα προγνωστικού πλεονάσματος που υπόσχονται.

Πλέον, τα προσωπικά στεγανά που προφυλάσσουν τον προσωπικό βίο κηρύσσονται και επισήμως επιζήμια για την επιχειρηματική δραστηριότητα, χαρακτηρισμένα ως τέτοια από μια νέα γενιά μισθοφόρων αναγωγής του εαυτού αποφασισμένων να αναλύσουν και να συσκευάσουν τον εσωτερικό βίο για χάρη των κατασκοπευτικών εσόδων. Οι τεχνικές ικανότητές τους κλονίζουν την ίδια την έννοια της αυτονομίας του ατόμου ανταμείβοντας την «απουσία στεγανών» με όλα τα διαθέσιμα μέσα: προσφορές προνομιακού στάτους, μπόνους, βαθμούς ευτυχίας, εκπτώσεις, κουμπιά «Αγοράς» τα οποία προβάλλονται στην οθόνη σου ακριβώς τη στιγμή κατά την οποία προβλέπεται μέγιστη πιθανότητα επιτυχίας. Απώτερος στόχος είναι να βρεθούμε ξεγυμνωμένοι και παραδομένοι στην ψηλάφηση και στην αδιακρισία των μηχανών που υπηρετούν αυτό το νέο σύμπαν της αγοράς.

Σκοπίμως προσπαθώ να παρακάμψω μια διεξοδικότερη κουβέντα όσον αφορά το τι είναι «προσωπικότητα» ή «συναίσθημα», «συνειδητό» ή «ασυνείδητο», δίνοντας έμφαση σε αυτό που ελπίζω πως είναι μια περισσότερο ευκρινής αλήθεια η οποία καθίσταται ακόμη σαφέστερη από την πιο πρόσφατη φάση της επιδρομής. Η εμπειρία δεν είναι αυτό που μου δίνεται, αλλά το τι κάνω εγώ με αυτό. Η ίδια εμπειρία που εγώ μπορεί να χλευάζω εσένα μπορεί να σε ενθουσιάζει. Ο εαυτός είναι ο εσωτερικός βιωματικός χώρος όπου και απονέμεται αυτού του τύπου η βαρύτητα. Σε αυτή τη βαρύτητα, σε αυτό το προσωπικό νόημα, στηρίζομαι θεωρώντας τη το θεμέλιο της προσωπικής ελευθερίας – και την αποκαλώ *θεμέλιο* επειδή δεν μπορώ να ζήσω χωρίς να προσδώσω νόημα στα βιώματά μου.

Όσα κι αν μου πάρουν, αυτή η εσωτερική ελευθερία δημιουργίας νοήματος παραμένει το απόλυτο καταφύγιό μου. Ο Ζαν Πολ Σαρτρ γράφει: «Η ελευθερία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η *ύπαρξη* της βούλησής μας». Ο φιλόσοφος επεκτείνεται λέγοντας πως «μάλιστα, δεν αρκεί να έχεις βούληση· είναι αναγκαίο να έχεις και θέληση για βούληση».[117] Η ανάδυση *της βούλησης για βούληση* αποτελεί την εσωτερική πράξη η οποία διασφαλίζει τη θέση μας ως αυτόνομων όντων τα οποία προβάλλουν τις επιλογές τους στον κόσμο και ασκούν τις αξίες των ηθικών αρχών και του απορρέοντος αυτοκαθορισμού που είναι το αναγκαίο και ύστατο οχυρό του πολιτισμού. Αυτό είναι η ιδέα πίσω από άλλο έναν στοχασμό του Σαρτρ: «Χωρίς σημεία αναφοράς, όταν είμαστε ανάστατοι από μια ανώνυμη οδύνη, οι λέξεις μοχθούν. [...] Η φωνή ενσαρκώνει ένα στοίχημα: είτε να χάσεις τον εαυτό σου είτε να κερδίσεις το δικαίωμα να μιλάς στο πρώτο πρόσωπο».[118]

Καθώς η επιταγή της πρόγνωσης βουτά όλο και βαθύτερα στον εαυτό μας, η αξία του πλεονάσματος γίνεται ακαταμάχητη και η δραστηριότητα της αποκλειστικής εξοικονόμησής του κλιμακώνεται. Τι απογίνεται το δικαίωμά μου να μιλώ στο πρώτο πρόσωπο από το βήμα του εαυτού μου και ως ο εαυτός μου όταν η διαρκώς εντεινόμενη φρενίτιδα της θεσμικής εδραίωσης την οποία έχει θέσει σε κίνηση η επιταγή της πρόγνωσης εκπαιδεύεται στο να παγιδεύει τους αναστεναγμούς μου, το βλεφάρισμα των ματιών μου και τον λόγο μου με τελικό προορισμό τις ίδιες μου τις σκέψεις ως μέσο εκπλήρωσης των στόχων άλλων; Πλέον, δεν έχουμε να κάνουμε με ένα κατασκοπευτικό κεφάλαιο το οποίο απλώς επιχειρεί να απομυζήσει πλεόνασμα από τις αναζητήσεις, τις αγορές και την περιήγηση στο διαδίκτυο. Το κατασκοπευτικό κεφάλαιο δεν αποζητά απλώς τις συντεταγμένες του σώματός μου στον χώρο και στον χρόνο. Αυτή τη στιγμή το κατασκοπευτικό κεφάλαιο παραβιάζει το προσωπικό μου άβατο καθώς οι μηχανές και οι αλγόριθμοί του αποφασίζουν για το νόημα της αναπνοής μου, των ματιών μου, των μυών της γνάθου μου, των παύσεων της φωνής μου και των θαυμαστικών που χρησιμοποίησα αθώα και διαχυτικά.

Τι απογίνεται *η βούληση να εκφράσω τη βούλησή μου* στο πρώτο πρόσωπο όταν το σύμπαν της αγοράς που με περιβάλλει μεταμφιέζεται σε καθρέφτη μου, λαμβάνοντας διαφορετικές μορφές ανάλογα με το τι έχει αποφασίσει πως αισθάνομαι, πως αισθάνθηκα ή πως πρόκειται να αισθανθώ: αγνοώντας με, προκαλώντας με, επιπλήττοντάς με ή τιμωρώντας με. Εκ των προδιαγραφών του το κατασκοπευτικό κεφάλαιο αποζητά ολόκληρο τον εαυτό μου κατά μήκος και κατά βάθος. Μια εταιρεία η οποία ειδικεύεται στην «ανθρώπινη ανάλυση» και στη συναισθηματική υπολογιστική χρησιμοποιεί το εξής σλόγκαν για τους πελάτες της στον χώρο του μάρκετινγκ: "Get Closer to the Truth. Understand the *Why*" (Φτάστε πιο κοντά στην αλήθεια. Κατανοήστε το *Γιατί*). Τι θα συμβεί όταν έρθουν για τη δική μου «αλήθεια», απρόσκλητοι και αποφασισμένοι να παρελάσουν μέσα από τον εαυτό μου, παίρνοντας ό,τι κομμάτια δίνουν τροφή στις μηχανές τους ώστε να εκπληρώσουν τους στόχους τους; Παγιδευμένη μέσα στον εαυτό μου, δεν έχω έξοδο διαφυγής.[119]

Απ' ό,τι φαίνεται, τέτοιες ερωτήσεις κατέληξαν να προβληματίσουν την Πικάρντ. Το 2016, σε μια διάλεξή της στη Γερμανία με τίτλο "Towards Machines That Deny Their Maker" (Βαδίζοντας προς τις μηχανές που απαρνούνται τον δημιουργό τους), οι συγκαταβατικές

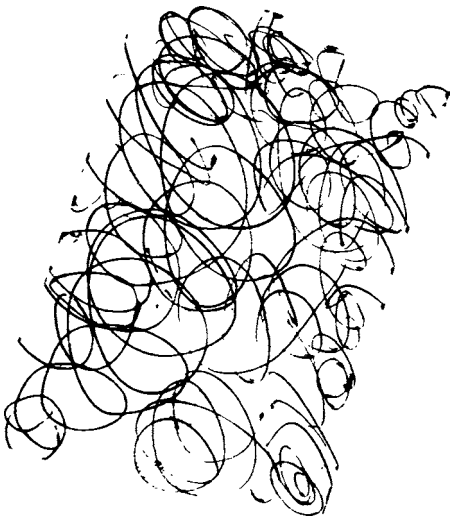
θέσεις που διατύπωνε στο βιβλίο της το 1997 –πως δηλαδή «μπορούν να θεσπιστούν μέτρα προστασίας», πως επιπλέον τεχνολογίες και τεχνικές θα μπορούσαν να λύσουν κάθε πρόβλημα και πως «οι προσαρτώμενοι υπολογιστές» θα «συλλέγουν πληροφορίες αποκλειστικά για δική σου χρήση», ώστε «να αποτελούν χρήσιμα εργαλεία ενίσχυσης και όχι εργαλεία επιβλαβούς υποταγής»–[120] είχαν αντικατασταθεί από νέες θεωρήσεις. «Ορισμένοι φορείς επιθυμούν να ανιχνεύσουν τα ανθρώπινα συναισθήματα χωρίς οι άνθρωποι να το γνωρίζουν ή να συναινούν», είπε. «Ορισμένοι επιστήμονες θέλουν να κατασκευάσουν υπολογιστές οι οποίοι υπερέχουν μακράν του ανθρώπου, οι οποίοι επιδεικνύουν δυνατότητες που ξεφεύγουν από την αναπαραγωγή του είδους τους. [...] Πώς μπορούμε να βεβαιωθούμε ότι οι νέες τεχνολογίες συναισθήματος θα βελτιώσουν την ανθρώπινη ζωή;»[121]

Η Πικάρντ δεν προέβλεψε τις δυνάμεις της αγοράς οι οποίες θα μεταμόρφωναν την αναγωγή του συναισθήματος σε πλεόνασμα προορισμένο να αποφέρει κέρδη, σε μέσο επίτευξης στόχων τρίτων. Το γεγονός πως το όραμά της ενσαρκώνεται σε χιλιάδες δραστηριότητες θα έπρεπε να αποτελεί θρίαμβο. Ωστόσο, το επίτευγμά της ευτελίζεται από το ότι πολλές από αυτές τις δραστηριότητες είναι συνυφασμένες με το εγχείρημα της εμπορικής κατασκόπευσης. Κάθε αποτυχία εδραίωσης των σημείων αναφοράς μας συμβάλλει στην εξοικείωση, στην κανονικοποίηση και τελικά στη νομιμοποίηση. Υποταγμένοι στο ευρύτερο πλάνο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, το νόημα του εγχειρήματος ανίχνευσης συναισθήματος στρεβλώθηκε σαν σε παραμορφωτικό καθρέφτη.

Αυτός ο κύκλος φέρνει στον νου τα λόγια ενός άλλου καθηγητή του MIT, του επιστήμονα υπολογιστών και ανθρωπιστή Γιόζεφ Βαϊτσενμπάουμ (Joseph Weizenbaum), ο οποίος συχνά και εύστοχα μιλούσε για την ακούσια συνέργεια των επιστημόνων υπολογιστών στην κατασκευή τρομακτικών οπλικών συστημάτων. Πιστεύω πως αν ήταν μαζί μας θα εξαπέλυε μύδρους κατά των σημερινών, άλλοτε ακούσιων και άλλοτε εκούσιων, μισθοφόρων του εαυτού. Πιστεύω ότι σε αυτό το σημείο τα λόγια του θα ήταν ιδανική κατακλείδα:

> Δεν μπορώ να πω με βεβαιότητα αν είναι συγκεκριμένα η επιστήμη των υπολογιστών ή το υποπεδίο της τεχνητής νοημοσύνης που τρέφει τόσο μεγάλη συμπάθεια στους ευφημισμούς. Μιλάμε με τέτοιο θαυμασμό και με τέτοια προθυμία για συστήματα τα οποία αντιλαμβάνονται, βλέπουν, αποφασίζουν και κρίνουν [...] χωρίς εμείς οι ίδιοι

να αναγνωρίζουμε τη ρηχότητα και την απύθμενη αφέλειά μας όσον αφορά αυτές τις έννοιες. Και όσο μιλάμε κατ' αυτόν τον τρόπο βάζουμε σε λήθαργο την ικανότητά μας [...] να συνειδητοποιήσουμε την τελική τους χρήση. [...] Ο μόνος τρόπος να αποδράσεις από αυτή την κατάσταση είναι να αναρωτηθείς ξανά και ξανά: «Τι είναι αυτό που κάνω; Ποια είναι η τελική εφαρμογή και η χρήση των προϊόντων του έργου μου;» και τελικά «Είμαι ικανοποιημένος ή ντρέπομαι που συνεισέφερα σε αυτή τη χρήση;»[122]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑ

ΚΑΝΕ ΤΟΥΣ ΝΑ ΧΟΡΕΨΟΥΝ

Σαν ξημερώσει, άκου το πλάνταγμα των λαβωμένων και μάθε το γιατί:
Ψυχές και οχυρά επέσαν· θέλημα αδίκων
που μηχανή δεν στερήθηκε ποτέ· και είναι χρέος όλων των πριγκίπων
να αγορεύουν με ψέματα ενοποιά και ευγενή.

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, XI

Ι. Οικονομίες δράσης

«Η νέα δύναμη είναι η *δράση*». Αυτό μου είπε ένας πολύπειρος προγραμματιστής προσθέτοντας ότι «Η νοημοσύνη του διαδικτύου των πραγμάτων συνεπάγεται αισθητήρες οι οποίοι μπορούν να είναι και *ενεργοποιητές*». Ο διευθυντής του τμήματος προγραμματισμού μιας εταιρείας με πρωταγωνιστικό ρόλο στο «διαδίκτυο των πραγμάτων» ανέφερε πως «Το ζητούμενο δεν είναι πια η διάχυτη υπολογιστική. Στόχος, αυτή τη στιγμή, είναι η διάχυτη παρέμβαση, η δράση και ο έλεγχος. Η πραγματική δύναμη έγκειται στο ότι πλέον μπορείς να *τροποποιήσεις* τη δράση καθώς αυτή εκτυλίσσεται στον πραγματικό κόσμο. Οι διασυνδεδεμένοι έξυπνοι αισθητήρες μπορούν να καταγράψουν και να αναλύσουν οποιουδήποτε τύπου συμπεριφορά, και μάλιστα μπορούν να βρουν τρόπους ώστε να την αλλάξουν. Η ανάλυση δεδομένων σε πραγματικό χρόνο μεταφράζεται σε δράση σε πραγματικό χρόνο». Οι επιστήμονες και οι προγραμματιστές με τους οποίους συνομίλησα αποκαλούν αυτή τη νέα δυνατότητα «ενεργοποίηση» και την περιγράφουν ως ένα κρίσιμο σημείο καμπής στην εξέλιξη του μηχανισμού της διάχυσης, το οποίο ωστόσο σε γενικές γραμμές δεν έχει συζητηθεί.

Η δυνατότητα της ενεργοποίησης σηματοδοτεί μια νέα φάση της επιταγής της πρόγνωσης, όπου η έμφαση πια δίνεται στις *οικονομίες δράσης*. Αυτή η φάση αναγγέλλει την περάτωση των νέων *μέσων συ-*

μπεριφορικής τροποποίησης και αποτελεί μια αποφασιστική και αναγκαία εξέλιξη των «παραγωγικών μέσων» του κατασκοπευτικού καπιταλισμού καθώς αυτά οδηγούνται προς ένα πιο πολύπλοκο, επαναληπτικό και στιβαρό λειτουργικό πλαίσιο. Πρόκειται για ένα επίτευγμα μεγάλης σημασίας στον αγώνα δρόμου για εγγυημένα αποτελέσματα. Υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού οι στόχοι και η δραστηριότητα της αυτοματοποιημένης συμπεριφορικής τροποποίησης σχεδιάζονται κι ελέγχονται από εταιρείες και κατά συνέπεια ευθυγραμμίζονται με τους εταιρικούς στόχους τζίρου και ανάπτυξης. Όπως μου είπε ένας επικεφαλής προγραμματισμού,

> Οι αισθητήρες χρησιμοποιούνται για να τροποποιούν τη συμπεριφορά των ανθρώπων με την ίδια ευκολία που τροποποιούν και τη συμπεριφορά των συσκευών. Μπορούμε να κάνουμε πολλά και καταπληκτικά πράγματα με το διαδίκτυο των πραγμάτων· για παράδειγμα, μπορούμε να χαμηλώσουμε τη θέρμανση σε όλα τα σπίτια μιας γειτονιάς ώστε να μην υπερφορτωθεί ο μετασχηματιστής ή να βελτιστοποιήσουμε την απόδοση μιας ολόκληρης βιομηχανικής επιχείρησης. Ωστόσο, σε ατομικό επίπεδο, το διαδίκτυο των πραγμάτων ενέχει και τη δυνατότητα δράσης η οποία μπορεί να αναιρέσει τη δική σου ή να σε κατευθύνει σε έναν προορισμό που δεν είχες επιλέξει.

Οι επιστήμονες και οι προγραμματιστές με τους οποίους συνομίλησα αναγνώρισαν τρεις βασικές προσεγγίσεις στις οικονομίες δράσης Καθεμιά από αυτές αποσκοπούσε στην επίτευξη συμπεριφορικής τροποποίησης. Οι πρώτες δύο είναι αυτές που ονομάζω «εναρμονισμό» και «υπαγόρευση». Η τρίτη είναι ήδη γνωστή και οι συμπεριφορικοί ψυχολόγοι την αποκαλούν «μάθηση». Οι στρατηγικές που παράγουν οικονομίες δράσης ποικίλλουν ανάλογα με τις μεθόδους με τις οποίες κάθε προσέγγιση συνδυάζεται και ανάλογα με τη βαρύτητά τους.

Ο «εναρμονισμός» λαμβάνει χώρα με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, μπορεί να ενέχει σήματα τα οποία στοχεύουν το υποσυνείδητο και είναι σχεδιασμένα ώστε να διαμορφώνουν τον ρου της συμπεριφοράς με διακριτικότητα ακριβώς τη στιγμή και στον χώρο όπου η επιρροή καθίσταται μέγιστη. Ένα άλλο είδος εναρμονισμού συνεπάγεται αυτό που οι συμπεριφορικοί οικονομολόγοι Ρίτσαρντ Θέιλερ (Richard Thaler) και Κας Σάνστιν (Cass Sunstein) ονομάζουν «προτροπή» και το οποίο ορίζουν ως «οποιαδήποτε πτυχή της αρχιτεκτονικής των επιλογών η οποία μεταβάλλει τη συμπεριφορά των

ανθρώπων καθιστώντας την προβλέψιμη».[1] Ο όρος *αρχιτεκτονική των επιλογών* αναφέρεται στην πρότερη διαμόρφωση του πλαισίου λήψης αποφάσεων με στόχο τον προσανατολισμό του ενδιαφέροντος και τη διαμόρφωση της δράσης. Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτές οι αρχιτεκτονικές είναι σκοπίμως σχεδιασμένες ώστε να εκμαιεύουν συγκεκριμένες συμπεριφορές, όπως για παράδειγμα σε μια αίθουσα όπου όλα τα θρανία κοιτούν τον καθηγητή ή σε μια διαδικτυακή επιχείρηση όπου καλείσαι να διατρέξεις μια σειρά από ακαταλαβίστικες σελίδες για να εξαιρεθείς από τα cookies παρακολούθησης. Η χρήση αυτού του όρου της συμπεριφοριστικής διαλέκτου αποτελεί απλώς μια παράφραση του γεγονότος πως όλες οι κοινωνικές καταστάσεις βρίθουν παρεμβάσεων εναρμονισμού, οι περισσότερες από τις οποίες συμβαίνουν χωρίς εμείς να το αντιλαμβανόμαστε.

Οι συμπεριφορικοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν μια κοσμοθεωρία βασισμένη στην ιδέα πως η ανθρώπινη νοητική δραστηριότητα είναι εύθραυστη και ατελής, πράγμα που οδηγεί σε παράλογες επιλογές που δεν λαμβάνουν υπόψη τους το καθολικό οικοδόμημα των εναλλακτικών. Οι Θέιλερ και Σάνστιν ενθαρρύνουν τις κυβερνήσεις να επιδιώκουν τον σχεδιασμό «προτροπών» οι οποίες θα καθοδηγούν με αρτιότητα τις ατομικές αποφάσεις, ωθώντας τες προς αποτελέσματα εναρμονισμένα με το επιστημονικά ενδεδειγμένο συμφέρον του ατόμου. Ένα κλασικό παράδειγμα το οποίο οι Θέιλερ και Σάνστιν προτάσσουν είναι αυτό του διευθυντή ενός σχολικού εστιατορίου ο οποίος ωθεί τους μαθητές προς υγιεινότερες διατροφικές επιλογές τοποθετώντας τη φρουτοσαλάτα σε περίοπτη θέση και μπροστά από το γλυκό. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η αυτόματη ανανέωση των ασφαλειών υγείας ως μέσο προστασίας των ατόμων που τείνουν να ξεχνούν να τις εγκρίνουν εκ νέου στο τέλος του έτους.

Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ενστερνίστηκαν πολλές από τις πλέον αμφιλεγόμενες εισηγήσεις των συμπεριφορικών οικονομολόγων χρησιμοποιώντας τες ως προκάλυμμα νομιμοποίησης για την ενεργή προσήλωσή τους σε ένα μονομερές εμπορικό πλάνο συμπεριφορικής τροποποίησης. Εν προκειμένω, η ειδοποιός διαφορά είναι πως οι προτροπές είναι σχεδιασμένες ώστε να προάγουν επιλογές οι οποίες είναι προς το συμφέρον του αρχιτέκτονα και όχι του ατόμου. Κατά συνέπεια, επιστήμονες δεδομένων καταλήγουν να εκπαιδεύονται πάνω στις οικονομίες δράσης και να θεωρούν απολύτως φυσιολογική την εντρύφηση στην τέχνη και στην επιστήμη της «ψηφιακής προτροπής» ως μέσου εξυπηρέτησης των ε-

μπορικών στόχων της εταιρείας τους. Για παράδειγμα, ο επικεφαλής αναλυτής δεδομένων μιας πανεθνικής αλυσίδας φαρμακείων περιγράφει πώς η εταιρεία του σχεδιάζει αυτόματες ψηφιακές προτροπές ώστε να στρέφει επιδέξια τους ανθρώπους προς συμπεριφορές ευνοϊκές για την εταιρεία: «Με αυτή την τεχνολογία μπορείς να βάλεις τους ανθρώπους να κάνουν ό,τι θέλεις εσύ. Ακόμη κι αν μιλάμε για το 5% των ανθρώπων, θα έχεις καταφέρει να βάλεις αυτό το 5% να κάνει κάτι που υπό άλλες συνθήκες δεν θα είχε πράξει. Συνεπώς, ως έναν βαθμό, εμπεριέχεται και το στοιχείο της απώλειας του αυτοελέγχου του πελάτη».

Η «υπαγόρευση» είναι μια δεύτερη προσέγγιση η οποία βασίζεται στον έλεγχο νευραλγικών πτυχών του άμεσου πλαισίου ενός ατόμου. Ένα παράδειγμα της τεχνικής υπαγόρευσης είναι η μη σύμβαση. Η αδρανοποίηση της μηχανής ενός αυτοκινήτου συνιστά μη αναστρέψιμη αλλαγή του άμεσου πλαισίου μιας οδηγού, υπαγορεύοντας την έξοδό της από το όχημα. Η υπαγόρευση επιτρέπει την εξ αποστάσεως ενορχήστρωση των προσωπικών συγκυριών, αποκλείοντας εναλλακτικές δράσεις και άρα τρέποντας τη συμπεριφορά σε ένα μονοπάτι προβλέψιμης έκβασης το οποίο τείνει προς τη βεβαιότητα. «Μαθαίνουμε πώς να συνθέτουμε τη μουσική κι έπειτα τους αφήνουμε να χορέψουν στον ρυθμό της», εξηγεί ένας υπεύθυνος ανάπτυξης λογισμικού IoT. Και προσθέτει:

> Μπορούμε να εξυφάνουμε το πλαίσιο που περιβάλλει μια συγκεκριμένη συμπεριφορά και κατ' αυτόν τον τρόπο να εκβιάσουμε την αλλαγή. Τα δεδομένα με επίγνωση πλαισίου μάς επιτρέπουν να συναρθρώσουμε τα συναισθήματά σου, τις νοητικές λειτουργίες σου, τα ζωτικά σημεία σου κτλ. Μπορούμε να γνωρίζουμε αν είσαι σε θέση να οδηγήσεις και να ακινητοποιήσουμε το αυτοκίνητό σου εάν δεν είσαι. Μπορούμε να πούμε στο ψυγείο «Λοιπόν, κλείδωσε την πόρτα σου επειδή αυτός παράφαγε» ή μπορούμε να πούμε στην τηλεόρασή σου να σβήσει ώστε να κοιμηθείς λιγάκι. Μπορούμε να κάνουμε την καρέκλα σου να αρχίσει να δονείται όταν έχεις περάσει πολλή ώρα καθιστός ή να ανοίξουμε τη βρύση επειδή πρέπει να πίνεις περισσότερο νερό.

Η «μάθηση» είναι μια ευρέως γνωστή προσέγγιση όσον αφορά την πρόκληση αλλαγών στη συμπεριφορά και συνδέεται κατά κύριο λόγο με το έργο του Μπ. Φ. Σκίνερ, του διάσημου συμπεριφοριστή του Χάρβαρντ. Ο Σκίνερ υποστήριζε πως η συμπεριφορική τροπο-

ποίηση θα πρέπει να μιμείται την εξελικτική διαδικασία κατά την οποία αυθόρμητες συμπεριφορές «επιλέγονται» προς διαιώνιση από τις περιβαλλοντικές συνθήκες. Ο Σκίνερ απομακρύνθηκε από το παλαιότερο και πιο απλοϊκό μοντέλο ερεθίσματος-απόκρισης το οποίο συναντούμε στο έργο του Γουάτσον και του Παβλόφ, εισάγοντας και μια τρίτη μεταβλητή: «την ενίσχυση». Στο εργαστηριακό έργο του με υποκείμενα ποντίκια και περιστέρια ο Σκίνερ έμαθε να παρατηρεί μια ποικιλία αυθόρμητων συμπεριφορών του υπό εξέταση ζώου, ενισχύοντας συγκεκριμένες δραστηριότητες, ή αλλιώς «επιθυμητές συμπεριφορές», τις οποίες ήθελε να δει να αναπαράγονται από το ζώο. Τελικά, ο Σκίνερ κατάφερε να τελειοποιήσει εξεζητημένα μοτίβα ή «προγράμματα» ενίσχυσης τα οποία μπορούσαν να διαμορφώσουν αξιόπιστες, ακριβείς και επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές.

Ο Σκίνερ χρησιμοποιούσε τον όρο «συντελεστική μάθηση» για να περιγράψει τη διαμόρφωση συγκεκριμένων συμπεριφορών. Το ευρύτερο έργο του ήταν γνωστό ως «συμπεριφορική τροποποίηση» ή «συμπεριφορικός προγραμματισμός», και σε αυτό η συμπεριφορά διαμορφώνεται διαρκώς με την ενίσχυση ορισμένων δραστηριοτήτων εις βάρος άλλων. Για παράδειγμα, στο τέλος το περιστέρι μαθαίνει πως για να πάρει ένα σποράκι πρέπει να πατήσει το κουμπί δύο φορές με το ράμφος του. Το ποντίκι μαθαίνει να προσανατολίζεται σε έναν δαιδαλώδη λαβύρινθο και να επιστρέφει στην αφετηρία. Ο Σκίνερ οραματίστηκε μια διάχυτη «συμπεριφορική τεχνολογία» η οποία θα επέτρεπε την εφαρμογή τέτοιων μεθόδων σε κλίμακα ολόκληρων ανθρώπινων πληθυσμών.

Όπως μου είπε και ο επικεφαλής αναλυτής δεδομένων μιας διακεκριμένης εκπαιδευτικής εταιρείας της Σίλικον Βάλεϊ, «Η μάθηση σε κλίμακα είναι ζωτικής σημασίας για τη νέα επιστήμη της μαζικά προγραμματιζόμενης ανθρώπινης συμπεριφοράς». Ο εν λόγω επιστήμονας θεωρεί πως τα smartphone, οι προσαρτώμενες συσκευές και το ευρύτερο συνονθύλευμα των μονίμως ενεργοποιημένων διασυνδεδεμένων κόμβων επιτρέπουν στην εταιρεία του να τροποποιεί και να διαχειρίζεται σεβαστό τμήμα της συμπεριφοράς των χρηστών της. Καθώς τα ψηφιακά σήματα ελέγχουν και παρακολουθούν τις καθημερινές δραστηριότητες ενός ατόμου, η εταιρεία σταδιακά τελειοποιεί το πρόγραμμα ενισχύσεων-ανταμοιβών, αναγνώρισης ή επιδοκιμασίας, το οποίο μπορεί να εξασφαλίσει συγκεκριμένες συμπεριφορές χρήστη που η εταιρεία επιλέγει προς διαιώνιση:

> Όλες οι κινήσεις μας αποβλέπουν στο να αλλάξουμε τη συμπεριφορά των ανθρώπων σε κλίμακα. Θέλουμε να καταρτίσουμε τη μεθοδολογία της αλλαγής της συμπεριφοράς σε μοναδιαίο επίπεδο κι έπειτα θέλουμε να μάθουμε να αλλάζουμε τις καθημερινές ανθρώπινες αποφάσεις σε πληθυσμιακή κλίμακα. Όταν οι άνθρωποι χρησιμοποιούν την εφαρμογή μας, έχουμε τη δυνατότητα να συλλέγουμε τις συμπεριφορές τους και να εντοπίζουμε τις καλές και τις άσχημες. Έπειτα δημιουργούμε «θεραπείες» ή «σπόρους δεδομένων», μέσω των οποίων επιλέγονται οι καλές συμπεριφορές. Μπορούμε να ελέγξουμε σε τι βαθμό οι προτροπές μας αποβαίνουν σε επιθυμητή συμπεριφορά και το πόσο κερδοφόρες είναι οι συγκεκριμένες συμπεριφορές για μας.

Παρόλο που μπορούμε να φανταστούμε την αυτοματοποιημένη συμπεριφορική τροποποίηση χωρίς τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, είναι αδύνατο να φανταστούμε τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό χωρίς το πάντρεμα της συμπεριφορικής τροποποίησης και των τεχνολογικών μέσων για την αυτοματοποίηση της εφαρμογής της. Αυτό το πάντρεμα είναι σημαντικότατο για τις οικονομίες δράσης. Για παράδειγμα, μπορούμε να φανταστούμε ένα βραχιόλι αθλητικής παρακολούθησης, ένα αυτοκίνητο ή ένα ψυγείο τα δεδομένα των οποίων είναι προσβάσιμα αποκλειστικά από τους ιδιοκτήτες ούτως ώστε να τους βοηθούν να ασκούνται συχνότερα, να οδηγούν με ασφάλεια και να τρώνε υγιεινά. Ωστόσο, όπως είδαμε να συμβαίνει και σε πολλούς άλλους τομείς, η άνοδος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έχει εξανεμίσει την έννοια του απλού βρόχου ανάδρασης που χαρακτήριζε τον κύκλο επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας. Σε τελική ανάλυση, υπεύθυνες δεν είναι οι συσκευές· είναι ο κατά Μαξ Βέμπερ «οικονομικός προσανατολισμός», ο οποίος εδώ υποδεικνύεται από τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό.

Το θέλγητρο των κατασκοπευτικών εσόδων αποτελεί την κινητήρια δύναμη της διαρκούς συσσώρευσης όλο και πιο αποδοτικών μορφών προγνωστικού συμπεριφορικού πλεονάσματος. Η πηγή με τη μεγαλύτερη δυναμική πρόγνωσης είναι η συμπεριφορά η οποία έχει ήδη τροποποιηθεί και έχει στραφεί στο μονοπάτι των εγγυημένων αποτελεσμάτων. Η μείξη των νέων ψηφιακών μέσων τροποποίησης και των νέων οικονομικών στόχων γεννά ένα παντελώς νέο πεδίο τεχνικών για τη δημιουργία και την αποκλειστική εξασφάλιση καινούριων μορφών πλεονάσματος. Ενδεικτική είναι μια μελέτη με τίτλο "Behavior Change Implemented in Electronic Lifestyle Activity

Monitors" (Συμπεριφορική αλλαγή εφαρμοσμένη σε ηλεκτρονικές συσκευές παρακολούθησης καθημερινής δραστηριότητας). Ερευνητές του Πανεπιστημίου του Τέξας και του Πανεπιστημίου της Κεντρικής Φλόριντα μελέτησαν δεκατρείς τέτοιες εφαρμογές, καταλήγοντας πως οι συσκευές παρακολούθησης «εμπεριέχουν μεγάλη ποικιλία τεχνικών συμπεριφορικής αλλαγής, οι οποίες συνήθως απαντώνται σε κλινικό περιβάλλον παρέμβασης στη συμπεριφορά». Οι ερευνητές κατέληξαν ότι η δραστηριότητα συμπεριφορικής τροποποίησης διογκώνεται εξαιτίας της μετατόπισής της στη σφαίρα των ψηφιακών συσκευών και της διαδικτυακής συνδεσιμότητας. Επισημαίνουν πως το ενδεχόμενο ενός απλού βρόχου σχεδιασμένου από καταναλωτές και προορισμένου για αυτούς μοιάζει απόλυτα ανέφικτο. Οι επιστήμονες παρατηρούν πως οι εφαρμογές τροποποίησης της συμπεριφοράς «γίνονται όργανα [...] διάφορων τύπων παρακολούθησης» και πως οι «επίσημες μέθοδοι» της απλής και ασφαλούς μετάδοσης δεδομένων «φαίνεται να απουσιάζουν αυτή τη στιγμή από τέτοιες εφαρμογές».[2]

Ας θυμηθούμε πως ο Χαλ Βάριαν, ο οικονομολόγος της Google, εκθείαζε τις «νέες χρήσεις» των μεγάλων δεδομένων οι οποίες απορρέουν από τις διάχυτες συναλλαγές μέσω υπολογιστών. Σε αυτές τις χρήσεις περιλάμβανε και την ευκαιρία για «διαρκή πειραματισμό». Ο Βάριαν επισήμανε πως η Google έχει επιφορτίσει τις ομάδες των μηχανικών και των επιστημόνων δεδομένων της με την αδιάλειπτη διεξαγωγή χιλιάδων δοκιμών «A/B» οι οποίες βασίζονται στην τυχαιοποίηση και στη διαχείριση με στόχο τον έλεγχο των αντιδράσεων των χρηστών σε εκατοντάδες παραλλαγές των χαρακτηριστικών των ιστοσελίδων – από τη διαμόρφωση και τα κουμπιά τους έως τη γραμματοσειρά. Ο Βάριαν ενέκρινε και εξύμνησε αυτόν τον ρόλο του αυτόκλητου πειραματιστή, προειδοποιώντας πως όλα τα δεδομένα του κόσμου «μπορούν να αποτελέσουν μέτρο συσχέτισης, αλλά κανένα δεν προδίδει αιτιώδη συνάφεια».[3] Τα δεδομένα μάς λένε τι συνέβη, αλλά όχι και γιατί συνέβη. Ελλείψει της γνώσης των αιτιακών παραγόντων, ακόμη και οι καλύτερες προβλέψεις είναι πορίσματα με γνώμονα το παρελθόν.

Το αποτέλεσμα αυτής της υπόθεσης είναι πως το τελευταίο καίριο συστατικό για την κατασκευή προϊόντων πρόγνωσης υψηλής ποιότητας –προϊόντα, δηλαδή, τα οποία προσεγγίζουν τα εγγυημένα αποτελέσματα– εξαρτάται από τη γνώση της αιτιώδους συνάφειας. Όπως λέει και ο Βάριαν, «Αν όντως θέλεις να κατανοήσεις την αιτιώδη συνάφεια, πρέπει να διεξαγάγεις πειράματα, και αν τα πειρά-

ματά σου διεξάγονται διαρκώς, τότε διαρκώς θα βελτιώνεται και το σύστημά σου».[4]

Επειδή προορισμός του «συστήματος» είναι η εκπόνηση προγνώσεων, «η διαρκής βελτίωσή του» προϋποθέτει το κλείσιμο της ψαλίδας μεταξύ πρόγνωσης και παρατήρησης, ώστε η πρόγνωση να βαίνει προς τη βεβαιότητα. Σε έναν αναλογικό κόσμο τέτοιου τύπου φιλοδοξίες θα ήταν υπερβολικά ακριβές για να αξίζουν τον κόπο, αλλά, όπως παρατηρεί και ο Βάριαν, στον κόσμο του διαδικτύου «ο πειραματισμός μπορεί να αυτοματοποιηθεί ολοκληρωτικά».

Ο Βάριαν απονέμει τον προνομιακό ρόλο του πειραματιστή στους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, και τούτο παρουσιάζεται για άλλη μια φορά ως εκπλήρωση μοιραίων γεγονότων· μάλιστα, αυτό αντικατοπτρίζει το τελικό κρίσιμο βήμα στην ακραία πρακτική αυτοχορήγησης νέων δικαιωμάτων εκ μέρους των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Σε αυτή τη φάση της επιταγής της πρόγνωσης οι πράττοντες κατασκοπευτικό καπιταλισμό διακηρύττουν το δικαίωμα να τροποποιούν τη συμπεριφορά άλλων για το κέρδος, χρησιμοποιώντας μεθόδους οι οποίες παρακάμπτουν την ανθρώπινη επίγνωση, τα ατομικά δικαιώματα λήψης αποφάσεων και ολόκληρο το σύμπλεγμα των αυτοκυριαρχικών διαδικασιών τις οποίες περιγράφουμε με τους γενικούς όρους *αυτονομία* και *αυτοκαθορισμός*.

Στις σελίδες που ακολουθούν θα καταπιαστούμε με δύο ξεχωριστά αφηγήματα εταιρειών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού οι οποίες ως «πειραματιστές» εκμεταλλεύονται τις ασυμμετρίες γνώσης ώστε να επιβάλλουν τη θέλησή τους σε ανύποπτα ανθρώπινα υποκείμενα: στους χρήστες τους. Τα πειραματικά δεδομένα τους τα οποία οι εταιρείες συγκεντρώνουν παρατηρώντας μέσα από τους ημιπερατούς καθρέφτες τους είναι πολύτιμα για την κατασκευή, την αρτίωση και την εξερεύνηση των δυνατοτήτων των κερδοσκοπικών μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης. Στα πειράματα επί των χρηστών του Facebook και στο παιχνίδι επαυξημένης πραγματικότητας Pokémon Go (μια ιδέα γέννημα θρέμμα της Google) παρατηρούμε τα εμπορικά μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης να εξελίσσονται μπροστά στα μάτια μας. Και τα δύο παραδείγματα συνδυάζουν με απροσδόκητο τρόπο τις οικονομίες δράσης και τις τεχνικές εναρμονισμού, υπαγόρευσης και μάθησης και φανερώνουν αυτό που κρύβεται βαθιά στην κοιλιά του Δούρειου Ίππου: τον οικονομικό προσανατολισμό πίσω από το ψηφιακό πέπλο.

II. Το Facebook συνθέτει τη μουσική

Το 2012 οι ερευνητές της Facebook ξάφνιασαν το κοινό δημοσιεύοντας στο επιστημονικό περιοδικό *Nature* ένα άρθρο με τον προκλητικό τίτλο "A 61-Million-Person Experiment in Social Influence and Political Mobilization" (Ένα πείραμα 61 εκατομμυρίων ατόμων για στην κοινωνική επιρροή και την πολιτική κινητοποίηση).[5] Σε αυτή την ελεγχόμενη τυχαιοποιημένη μελέτη η οποία ολοκληρώθηκε το 2010 –με τις ενδιάμεσες εκλογές των Ηνωμένων Πολιτειών να βρίσκονται στην τελική ευθεία– οι πειραματιζόμενοι ερευνητές επενέβησαν στο κοινωνικό και στο πληροφοριακό περιεχόμενο μηνυμάτων σχετικών με τις εκλογές τα οποία εμφανίζονταν στις Ενημερώσεις σχεδόν 61 εκατομμυρίων χρηστών του Facebook, δημιουργώντας ταυτόχρονα ομάδες ελέγχου.

Στην κορυφή των Ενημερώσεων μιας ομάδας προβαλλόταν ένα μήνυμα το οποίο ενθάρρυνε τον χρήστη να ψηφίσει. Το μήνυμα περιλάμβανε λινκ με τις πληροφορίες εκλογικού κέντρου, ένα κουμπί που έγραφε «Ψήφισα», έναν μετρητή ο οποίος έδειχνε πόσοι άλλοι χρήστες του Facebook δήλωσαν πως ψήφισαν και έως και έξι φωτογραφίες προφίλ των «φίλων» του χρήστη οι οποίοι είχαν ήδη πατήσει το κουμπί «Ψήφισα». Μια δεύτερη ομάδα λάμβανε τις ίδιες πληροφορίες, αλλά χωρίς τις φωτογραφίες των φίλων, ενώ η τρίτη δεν λάμβανε κανένα παρόμοιο μήνυμα.

Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι χρήστες οι οποίοι λάμβαναν το μήνυμα κοινωνικής αλληλεπίδρασης είχαν περίπου 2% μεγαλύτερη πιθανότητα να πατήσουν το κουμπί «Ψήφισα» απ' ό,τι εκείνοι που απλώς λάμβαναν σκέτες πληροφορίες· επίσης, είχαν 0,26% μεγαλύτερη πιθανότητα να πατήσουν πάνω στο λινκ με τις πληροφορίες εκλογικού κέντρου. Οι ερευνητές της Facebook αποφάνθηκαν πως τα μηνύματα κοινωνικής αλληλεπίδρασης ήταν ένα αποτελεσματικό μέσο μαζικού συντονισμού συμπεριφοράς επειδή «επηρέαζαν άμεσα την πολιτική αυτοέκφραση, την αναζήτηση πληροφοριών και την εκλογική συμπεριφορά εκατομμυρίων ανθρώπων στον πραγματικό κόσμο». Η ερευνητική ομάδα κατέληξε πως η «προβολή οικείων προσώπων σε χρήστες μπορεί να αυξήσει εντυπωσιακά την αποτελεσματικότητα ενός μηνύματος κινητοποίησης».

Η ομάδα υπολόγισε πως στις ενδιάμεσες εκλογές του 2010 τα εμβόλιμα μηνύματα κοινωνικής αλληλεπίδρασης έστειλαν 60.000 επιπλέον ψηφοφόρους στις κάλπες, καθώς και άλλους 280.000, η ψήφος των οποίων αποδίδεται στο φαινόμενο της «κοινωνικής επιδεκτικό-

τητας». Συνολικά οι επιπρόσθετες ψήφοι ανήλθαν στις 340.000. Στις τελικές τους παρατηρήσεις οι ερευνητές δήλωσαν: «Καταδεικνύουμε τη σημασία της κοινωνικής επιρροής στην πραγματοποίηση αλλαγών στη συμπεριφορά. [...] Τα αποτελέσματα υποδηλώνουν πως τα διαδικτυακά μηνύματα μπορούν να επηρεάσουν ποικίλες συμπεριφορές στον πραγματικό κόσμο, κάτι που έχει συνέπειες στην κατανόηση του ρόλου των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην κοινωνία...»[6]

Η επιτυχία του πειράματος οφείλεται στην παραγωγή κοινωνικών εναυσμάτων τα οποία «υπέβαλλαν» ή «προπαρασκεύαζαν» τους χρήστες έτσι ώστε να κατορθώνεται ο εναρμονισμός της συμπεριφοράς τους στον πραγματικό κόσμο στρέφοντάς την προς ένα συγκεκριμένο και προκαθορισμένο από τους «πειραματιστές» σύνολο δράσεων. Σε αυτή τη διαδικασία πειραματισμού οι οικονομίες δράσης εφευρίσκονται, αρτιώνονται και τελικά θεσμοθετούνται σε λογισμικά και στους αλγόριθμούς τους – σε μέσα τα οποία λειτουργούν αυτόματα, διαρκώς, διάχυτα και ευρέως για την επίτευξη επιπλέον οικονομιών δράσης. Το πλεόνασμα της Facebook στοχεύει στην επίλυση ενός προβλήματος: πώς και πότε πρέπει να πραγματοποιηθεί η παρέμβαση σε πρώτο χρόνο, στον πραγματικό κόσμο, στην καθημερινή σου ζωή, ώστε να τροποποιηθεί η συμπεριφορά σου και κατά συνέπεια να αυξηθεί δραστικά η προβλεψιμότητα των πράξεών σου τώρα και στο μέλλον – το εγγύς και το απώτερο. Η πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έχει να κάνει με το πώς θα το καταφέρουν αυτό με τρόπο αποτελεσματικό, αυτόματο και κατά συνέπεια ανέξοδο. Όπως γράφει και ένας πρώην διευθυντής προϊόντος της Facebook:

> Κάθε χρήστης, σε κάποιο σημείο της ενασχόλησής του με το σάιτ θα υποβληθεί σε πειράματα. Αυτά μπορεί να αφορούν διαφορετικό μέγεθος των προβαλλόμενων διαφημίσεων, διαφορετικά μηνύματα μάρκετινγκ, διαφορετικά κουμπιά «παρότρυνσης για δράση» ή μπορεί να αφορούν τη διαμόρφωση των Ενημερώσεών του από διαφορετικούς αλγόριθμους κατάταξης. [...] Ο πρωταρχικός σκοπός των περισσοτέρων που δουλεύουν με δεδομένα στη Facebook είναι να επηρεάσουν και να αλλάξουν τη διάθεση και τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Το κάνουν διαρκώς ώστε να δείχνεις μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τις ειδήσεις, ώστε να ανοίγεις περισσότερες διαφημίσεις, ώστε να περνάς περισσότερο χρόνο στο σάιτ. Έτσι δουλεύουν τα σάιτ· όλοι αυτό κάνουν και όλοι γνωρίζουν πως όλοι αυτό κάνουν.[7]

Η δημοσίευση της εν λόγω μελέτης έγινε αιτία σκληρών αντιπαραθέσεων. Οι ειδικοί και το ευρύ κοινό άρχισαν επιτέλους να συνειδητοποιούν την πρωτόγνωρη δύναμη της Facebook –και των άλλων διαδικτυακών εταιρειών– να πείθει και να επηρεάζει, κατασκευάζοντας τελικά τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Ο Τζόναθαν Ζιτρέιν (Jonathan Zittrain) του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, ειδικός στη νομοθεσία περί διαδικτύου, παραδέχτηκε πως πλέον μπορούμε να φανταστούμε τη Facebook να παρεμβαίνει παρασκηνιακά σε εκλογές, χρησιμοποιώντας μέσα τα οποία οι χρήστες δεν θα μπορούσαν να ανιχνεύσουν και να ελέγξουν στην πλατφόρμα. Ο Ζιτρέιν περιέγραψε το πείραμα της Facebook ως απειλή για τα «συλλογικά δικαιώματα», θεωρώντας πως τορπίλιζε το «δικαίωμα των ανθρώπων εν γένει [...] να απολαμβάνουν τα οφέλη των δημοκρατικών διαδικασιών...».[8]

Ο προβληματισμός του κοινού δεν κατάφερε να αποσταθεροποιήσει τη Facebook και την αυθαίρετη πρακτική της συμπεριφορικής τροποποίησης σε κλίμακα. Το 2012, και ενώ οι συζητήσεις για το πείραμα κοινωνικής επιρροής συνεχίζονταν, ένας επιστήμονας δεδομένων της Facebook είχε ήδη ξεκινήσει συνεργασία με ακαδημαϊκούς ερευνητές για μια νέα μελέτη με τίτλο "Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion Through Social Networks" (Πειραματικά στοιχεία συναισθηματικής επιδεκτικότητας μαζικής κλίμακας μέσω κοινωνικών δικτύων), η οποία υποβλήθηκε το 2013 στο διακεκριμένο επιστημονικό περιοδικό *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Η μελέτη δημοσιεύτηκε τον Ιούνιο του 2014. Υπεύθυνη για την επιμέλεια ήταν η Σούζαν Φισκ (Susan Fiske), εξέχουσα κοινωνική ψυχολόγος του Πρίνστον.

Εν προκειμένω, οι πειραματιστές «παρενέβησαν στο κατά πόσο οι άνθρωποι (N = 689.003) λάμβαναν ερεθίσματα συναισθηματικών εκφράσεων στις Ενημερώσεις τους».[9] Το πείραμα ήταν δομημένο κατά τα πρότυπα των φαινομενικά αθώων δοκιμών A/B. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η μια ομάδα λάμβανε κυρίως θετικά μηνύματα στις ενημερώσεις της και η άλλη κυρίως αρνητικά. Σκοπός ήταν να εξακριβωθεί εάν η έστω και υποσυνείδητη έκθεση σε συγκεκριμένο συναισθηματικό περιεχόμενο θα έκανε τους ανθρώπους να αλλάξουν συμπεριφορά σε επίπεδο αναρτήσεων, ώστε αυτή να αντικατοπτρίζει το αντίστοιχο περιεχόμενο· κάτι που όντως συνέβη. Ασχέτως αν οι χρήστες αισθάνονταν χαρούμενοι ή λυπημένοι, ο τόνος της έκφρασής τους άλλαζε σύμφωνα με εκείνο των Ενημερώσεών τους.

Τα πειραματικά αποτελέσματα δεν άφησαν περιθώριο αμφιβο-

λίας πως για ακόμη μια φορά η εμβέλεια των προσεκτικά σχεδιασμένων, αδιόρατων και ανυπέρβατων υποσυνείδητων προτροπών του Facebook διαπερνούσε τα στεγανά της οθόνης και έφτανε στην καθημερινή ζωή εκατοντάδων χιλιάδων ανυποψίαστων χρηστών, εκμαιεύοντας με μαθηματική συνέπεια συγκεκριμένες μορφές συναισθηματικής έκφρασης μέσω διαδικασιών οι οποίες λειτουργούν εκτός της επίγνωσης των ανθρώπινων στόχων, με τον ίδιο τρόπο που αρχικά συνέστησε ο Στιούαρτ ΜακΚέι για τις χελώνες των Γκαλάπαγκος και για τα καναδικά ελάφια (Βλ. Κεφάλαιο 7). «Οι συναισθηματικές καταστάσεις μπορούν να διαδοθούν μέσω της συναισθηματικής μεταδοτικότητας, κάνοντας τους ανθρώπους να βιώνουν τα ίδια συναισθήματα με άλλους χωρίς να το αντιλαμβάνονται», εξήγγειλαν οι ερευνητές. «Τα διαδικτυακά μηνύματα επιδρούν στο πώς βιώνουμε τα συναισθήματα, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει ποικίλες συμπεριφορές εκτός διαδικτύου». Η ομάδα πανηγύρισε για το έργο της θεωρώντας το «μεταξύ των πρώτων που απέφεραν πειραματικά δεδομένα τα οποία τεκμηριώνουν τους αμφιλεγόμενους ισχυρισμούς πως τα συναισθήματα μπορούν να εξαπλωθούν μέσα σε ένα δίκτυο». Στη συνέχεια, οι επιστήμονες παρουσίασαν τις σκέψεις τους για το γεγονός πως ακόμη και η σχετικά ανεπαίσθητη παρέμβασή τους είχε μετρήσιμο αντίκτυπο, ασχέτως αν αυτός ήταν μικρός.[10]

Αυτό που οι ερευνητές της Facebook παρέλειψαν να αναφέρουν και στα δύο πειράματα ήταν πως η επιρρέπεια κάθε ατόμου στις υποσυνείδητες προτροπές και η επιδεκτικότητά του στο φαινόμενο της «μεταδοτικότητας» εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ενσυναίσθηση, δηλαδή από την ικανότητα κατανόησης της πνευματικής και της συναισθηματικής κατάστασης ενός άλλου ατόμου και την ικανότητα ταύτισης με αυτές. Η ενσυναίσθηση συνεπάγεται τη βίωση των συναισθημάτων κάποιου άλλου σε πρώτο πρόσωπο ή την εσωτερίκευση της οπτικής του γωνίας – καταστάσεις γνωστές ως «συναισθηματική» και «γνωστική» ενσυναίσθηση, αντιστοίχως. Τα ευρήματα των ψυχολόγων υποδεικνύουν πως όσο μεγαλύτερη είναι η ευχέρεια ενός ατόμου να προβάλλει τον εαυτό του στα συναισθήματα κάποιου άλλου και να μπαίνει στη θέση του, τόσο ευκολότερο είναι να επηρεαστεί από υποσυνείδητες προτροπές, συμπεριλαμβανομένης της ύπνωσης. Η ενσυναίσθηση κατευθύνει τους ανθρώπους προς τους άλλους ανθρώπους. Επιτρέπει σε κάποιον να απορροφηθεί από τη συναισθηματική εμπειρία και να εναρμονιστεί με τις εμπειρίες άλλων, συμπεριλαμβανομένης της ασυναίσθητης μίμησης των εκφράσεων

του προσώπου και της γλώσσας του σώματος. Παραδείγματα τέτοιου εναρμονισμού είναι το μεταδοτικό γέλιο ή ακόμη και το μεταδοτικό χασμουρητό.[11]

Η ενσυναίσθηση θεωρείται βασικό συστατικό των κοινωνικών δεσμών και του συναισθηματικού δεσίματος. Ωστόσο, μπορεί να πυροδοτήσει και αισθήματα «έμμεσης ανησυχίας» όταν το άτομο αλληλεπιδρά με θύματα ή με άλλους οι οποίοι βιώνουν γνήσια ταραχή. Ορισμένοι ψυχολόγοι έχουν αποκαλέσει την ενσυναίσθηση μια «επισφαλή δύναμη», επειδή μας προδιαθέτει να βιώσουμε τη χαρά αλλά και τον πόνο των άλλων.[12] Ο επιτυχημένος εναρμονισμός ο οποίος γίνεται σαφής και στα δύο πειράματα της Facebook είναι αποτέλεσμα της αποτελεσματικής εκμετάλλευσης της φυσικής ενσυναίσθησης που ενυπάρχει στους πληθυσμούς των χρηστών της πλατφόρμας.

Οι ερευνητές της Facebook υποστήριξαν πως τα αποτελέσματα οδηγούσαν σε δύο πορίσματα. Το πρώτο ήταν πως σε έναν τεράστιο και ενεργό πληθυσμό όπως είναι οι χρήστες της πλατφόρμας ακόμη και μικρές παρεμβάσεις «μπορούν να έχουν μεγάλες σωρευτικές συνέπειες». Σε δεύτερη φάση οι συγγραφείς παρότρυναν τους αναγνώστες να φανταστούν τι θα μπορούσε να επιτευχθεί με δραστικότερες παρεμβάσεις και σε μεγαλύτερους πληθυσμούς, σημειώνοντας τη σημασία των ευρημάτων τους για τη «δημόσια υγεία».

Για άλλη μια φορά η δημόσια κατακραυγή ήταν αξιοπρόσεκτη. «Αν το Facebook μπορεί να αλλοιώσει τα συναισθήματά μας για να μας κάνει να ψηφίσουμε, τι άλλο μπορεί να κάνει;» αναρωτιόταν η *Guardian*. Το *Atlantic* παρέθεσε τα λόγια της επιμελήτριας η οποία είχε δουλέψει το άρθρο πριν από την έκδοσή του παρά τους σαφείς ενδοιασμούς της.[13] Η Φισκ είπε στο περιοδικό πως η Facebook, ως ιδιωτική εταιρεία, δεν ήταν υποχρεωμένη να ακολουθήσει τα νομικά πρωτόκολλα περί διεξαγωγής πειραμάτων που ακολουθούν οι ακαδημαϊκοί και οι κυβερνητικοί ερευνητές.

Αυτά τα νομικά πρωτόκολλα είναι γνωστά ως «Κοινός Κανόνας». Σχεδιασμένα καθώς είναι ως μέτρα προστασίας εναντίον της κατάχρησης εξουσίας από πλευράς πειραματιστών, κάθε ομοσπονδιακά χρηματοδοτούμενη έρευνα πρέπει να συμμορφώνεται με αυτά. Ο Κοινός Κανόνας εφαρμόζει πρωτόκολλα ενημέρωσης και συναίνεσης, αποφυγής πρόκλησης βλάβης, πληροφόρησης και διαφάνειας. Υπεύθυνες για την επιβολή του είναι επιτροπές επιστημόνων γνωστές ως «Συμβούλια Ερευνητικής Δεοντολογίας», οι οποίες διορίζονται εντός κάθε ερευνητικού θεσμού. Η Φισκ παραδέχτηκε πως είχε

πειστεί από το επιχείρημα της Facebook πως η παρέμβαση στις Ενημερώσεις των χρηστών στο πλαίσιο του πειράματος δεν ήταν τίποτα παραπάνω από μια αμελητέα προέκταση της πάγιας τακτικής του σάιτ. Η Φισκ αναφέρει: «Μου είπαν [...] πως προφανώς το Facebook συνεχώς παρεμβαίνει στις Ενημερώσεις των χρηστών. [...] Ποιος ξέρει τι άλλες έρευνες κάνουν;»[14] Με άλλα λόγια, η Φισκ αντιλαμβανόταν πως το πείραμα ήταν απλώς προέκταση των πάγιων τακτικών συμπεριφορικής τροποποίησης της εταιρείας, οι οποίες ήδη ευδοκιμούν χωρίς κυρώσεις.

Ο Άνταμ Κρέιμερ (Adam Kramer), επιστήμονας δεδομένων και βασικός ερευνητής της Facebook, βομβαρδίστηκε με εκατοντάδες ερωτήματα από τα μέσα, κάτι που τον οδήγησε να γράψει στη σελίδα του στο Facebook πως η εταιρεία σαφώς και «ενδιαφέρεται» για τον συναισθηματικό της αντίκτυπο. Ένας από τους συμπράττοντες συγγραφείς του Κρέιμερ, ο Τζέφρι Χάνκοκ (Jeffrey Hancock) του Πανεπιστημίου Κορνέλ, είπε στους *New York Times* πως δεν περίμενε ότι η παρέμβαση στις Ενημερώσεις, ακόμη και σε μικρό βαθμό, θα έκανε ορισμένους ανθρώπους να αισθανθούν πως παραβιαζόταν ο προσωπικός τους χώρος.[15] Η *Wall Street Journal* έγραψε πως η ομάδα των επιστημόνων δεδομένων της Facebook είχε διεξαγάγει περισσότερα από χίλια πειράματα από τη σύστασή της το 2007, λειτουργώντας με ελάχιστους περιορισμούς και χωρίς Συμβούλιο Ερευνητικής Δεοντολογίας. Ο καθηγητής ψυχολογίας Κρις Τσέμπερς (Chris Chambers) σε άρθρο του στην *Guardian* έγραψε κοντολογίς πως «Η μελέτη της Facebook σκιαγραφεί ένα δυστοπικό μέλλον όπου οι ακαδημαϊκοί ερευνητές αποτινάσσουν δεοντολογικούς περιορισμούς συνεργαζόμενοι με εταιρείες του ιδιωτικού τομέα ώστε να δοκιμάσουν όλο και πιο επικίνδυνες ή βλαβερές παρεμβάσεις».[16]

Έναν μήνα μετά τη δημοσίευση της μελέτης περί συναισθηματικής μεταδοτικότητας ο αρχισυντάκτης του *Proceedings of the National Academy of Sciences* Ίντερ Μ. Βέρμα (Inder M. Verma) εξέδωσε «προβληματισμούς εκ της σύνταξης» σχετικά με την έρευνα της Facebook. Αφού αναγνώρισε τη συνηθισμένη υπερασπιστική γραμμή πως η Facebook ουσιαστικά εξαιρείται του «Κοινού Κανόνα», ο Βέρμα πρόσθεσε πως «σε κάθε περίπτωση προκαλεί ανησυχία το γεγονός πως η συλλογή δεδομένων από τη Facebook ενδεχομένως να ενείχε πρακτικές οι οποίες δεν ήταν πλήρως ευθυγραμμισμένες με τις αρχές της ενημέρωσης και της συναίνεσης και της δυνατότητας των συμμετεχόντων να εξαιρεθούν».[17]

Από τους Αμερικανούς ακαδημαϊκούς που τάχθηκαν υπέρ της νομικής ευθύνης του Facebook και των άλλων μέσων κοινωνικής δικτύωσης απέναντι στα πρότυπα του Κοινού Κανόνα αυτός που παρέταξε τη διεξοδικότερη επιχειρηματολογία ήταν ο Τζέιμς Γκρίμελμαν (James Grimmelmann), καθηγητής νομικής του Πανεπιστημίου του Μέριλαντ. Ο Γκρίμελμαν πρόβαλε το επιχείρημα πως η εταιρική έρευνα είναι πιο ευάλωτη σε σοβαρή σύγκρουση συμφερόντων απ' ό,τι η ακαδημαϊκή, γεγονός που καθιστά τον κοινό κώδικα περί διεξαγωγής πειραμάτων ζήτημα μεγάλης σημασίας που δεν θα πρέπει να αφεθεί στη διακριτική ηθική ευχέρεια της εκάστοτε ιδιωτικής οντότητας. Ο νομικός συλλογίστηκε την προοπτική της θεσμικής υπονόμευσης των Συμβουλίων Ερευνητικής Δεοντολογίας, με τους ακαδημαϊκούς να «παρακάμπτουν τις επιταγές της επαγγελματικής ηθικής συνάπτοντας αρκούντως στενές συνεργασίες στον τομέα της βιομηχανίας. Πρόκειται για μια εξαίρεση η οποία θα εκφύλιζε ολοκληρωτικά τον Κοινό Κανόνα».[18]

Παρά τη βεβαιότητά του για τα παραπάνω ο Γκρίμελμαν παραδέχτηκε στις τελευταίες σελίδες της ανάλυσής του πως ακόμη και η αυστηρότερη εφαρμογή του Κοινού Κανόνα θα είχε ισχνά αποτελέσματα όσον αφορά την καταστολή της απίστευτης δύναμης μιας εταιρείας όπως η Facebook, η οποία συστηματικά χειραγωγεί τη συμπεριφορά των χρηστών σε κλίμακα, χρησιμοποιώντας μέσα τα οποία είναι ακατανόητα και συνεπώς βρίσκονται στο απυρόβλητο. Τόσο ο Γκρίμελμαν όσο και η Φισκ αισθάνθηκαν ότι το ευρύτερο εγχείρημα των οικονομιών δράσης εκτυλισσόταν στις παρυφές της δικαιοδοσίας του νόμου και των κοινωνικών σταθερών.

Το περιοδικό *Nature* προκάλεσε εντύπωση δημοσιεύοντας μια στομφώδη υπερασπιστική επιστολή σχετικά με το πείραμα της Facebook. Συντάκτριά της ήταν η Μισέλ Μάιερ (Michelle Meyer), ειδική σε θέματα βιοηθικής, καθώς και άλλοι πέντε συμπράττοντες συγγραφείς, εκπροσωπώντας 27 ακόμη αντίστοιχους ειδικούς. Η επιστολή υποστήριζε πως η ανάγκη για κωδικοποίηση της νέας γνώσης του ονλάιν περιβάλλοντος δικαιολογεί τον πειραματισμό ακόμη και όταν αυτός δεν συμβαδίζει ή αδυνατεί να συμβαδίσει με τον αποδεκτό ηθικό κώδικα της έρευνας με ανθρώπινα υποκείμενα. Εντούτοις, η υπεράσπιση της Μάιερ ενείχε έναν προφητικό και ταυτόχρονα προειδοποιητικό τόνο: «Η ακραία αντίδραση σε αυτή τη μελέτη [...] θα μπορούσε να οδηγήσει στη μυστική διεξαγωγή τέτοιων ερευνών. [...] Αν οι επικριτές της θεωρούν πως η παρέμβαση στο συναισθηματικό

περιεχόμενο που έγινε σε αυτή την έρευνα δημιουργεί τέτοιο προβληματισμό ώστε να χρήζει ρυθμίσεως [...] τότε οι ίδιοι προβληματισμοί θα πρέπει να ανακύψουν και για τις πάγιες πρακτικές της Facebook...»[19]

Ανεξάρτητα από τις ριζικές διαφωνίες μεταξύ των επικριτών και των υποστηρικτών του πειράματος, όλοι συμφωνούσαν σε ένα πράγμα: Η δράση της Facebook θα μπορούσε κάλλιστα να καταλήξει ανεξέλεγκτη, απειλώντας να απομακρυνθεί από κάθε εξεταστικό βλέμμα, αν οι κανονιστικές αρχές επιχειρούσαν να παρέμβουν στις πρακτικές της εταιρείας. Η ακαδημαϊκή κοινότητα αισθανόταν μια κοινή επικρεμάμενη απειλή ενόψει μιας γνωστής πραγματικότητας. Η Facebook έχει στην κατοχή της πρωτόγνωρα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης τα οποία δρουν αφανώς, σε κλίμακα και χωρίς κοινωνικούς και νομικούς μηχανισμούς συναίνεσης, αντίλογου και εποπτείας. Κατά πάσα πιθανότητα, ακόμη και η πιο άτεγκτη επιβολή του «Κοινού Κανόνα» δεν θα άλλαζε αυτή την πραγματικότητα.

Οι ακαδημαϊκοί δεσμεύτηκαν για τη συγκρότηση επιτροπών με στόχο την εξέταση των ηθικών ζητημάτων που είχαν προκύψει από την έρευνα της Facebook. Ταυτόχρονα, η εταιρεία ανακοίνωσε τα σχέδιά της για καλύτερη αυτορρύθμιση. Ο προϊστάμενος τεχνολογίας της εταιρείας, ο Μάικ Σρέπφερ (Mike Schroepfer), ομολόγησε πως ήταν «απροετοίμαστος» για τη δημόσια αντίδραση στη μελέτη της συναισθηματικής μεταδοτικότητας και παραδέχτηκε πως «ορισμένα πράγματα θα έπρεπε να έχουν γίνει διαφορετικά». Το «νέο ερευνητικό πλαίσιο» της εταιρείας περιλάμβανε σαφείς οδηγίες, συμβούλιο ερευνητικής δεοντολογίας, σεμινάρια ερευνητικών πρακτικών ενσωματωμένα στο πρόγραμμα ενημέρωσης και εκπαίδευσης του διάσημου «κέντρου εκπαίδευσης» νεοπροσληφθέντων στην εταιρεία και ένα σάιτ το οποίο θα περιείχε δημοσιοποιημένη ακαδημαϊκή έρευνα. Οι εν λόγω αυτοεπιβεβλημένες «ρυθμίσεις» δεν έκαναν τίποτα για να αλλάξουν τις βασικές αρχές λειτουργίας της διαδικτυακής κοινότητας ως στόχο και αναπτυξιακό περιβάλλον των οικονομιών δράσης της εταιρείας.

Τα παραπάνω κατέδειξε και ένα έγγραφο που περιήλθε στην κατοχή του αυστραλιανού τύπου τον Μάιο του 2017. Τρία χρόνια μετά τη δημοσίευση της μελέτης περί μεταδοτικότητας η εφημερίδα *The Australian* δημοσίευσε ένα άρθρο για ένα απόρρητο έγγραφο της Facebook από το 2017, έκτασης 23 σελίδων. Συντάκτες του ήταν δύο στελέχη της εταιρείας και αποδέκτες οι διαφημιζόμενες εταιρείες της

Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας. Η έκθεση φανέρωνε τις εταιρικές μεθόδους συλλογής «ψυχολογικών πορτρέτων» 6,4 εκατομμυρίων μαθητών δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και νεαρών Αυστραλών και Νεοζηλανδών οι οποίοι είχαν ήδη ενταχθεί στο εργατικό δυναμικό. Το έγγραφο της Facebook περιέγραφε λεπτομερώς την πληθώρα των τρόπων με τους οποίους η εταιρεία χρησιμοποιεί τα αποθέματα συμπεριφορικού πλεονάσματος ώστε να εντοπίζει την ακριβή στιγμή κατά την οποία ένα νεαρό άτομο χρειάζεται «τόνωση αυτοπεποίθησης» και συνεπώς είναι πιο ευάλωτο σε συγκεκριμένες διατάξεις διαφημιστικών ερεθισμάτων και προτροπών: «Παρακολουθώντας αναρτήσεις, φωτογραφίες, αλληλεπιδράσεις και ονλάιν δραστηριότητα, η Facebook μπορεί να υπολογίσει πότε οι νέοι αισθάνονται *αγχωμένοι, πτοημένοι, φορτισμένοι, ανήσυχοι, νευρικοί, χαζοί, ανόητοι, ανίκανοι και αποτυχημένοι*».[20]

Η έκθεση φανερώνει το ενδιαφέρον της Facebook για την εκμετάλλευση αυτού του συναισθηματικού πλεονάσματος για την επίτευξη οικονομιών δράσης. Επαίρεται για την ικανότητα διάγνωσης «συναισθηματικών μεταπτώσεων» στις τάξεις των νέων βάσει «εσωτερικών δεδομένων της Facebook» και ισχυρίζεται πως τα προϊόντα πρόγνωσης της εταιρείας όχι μόνο μπορούν να «ανιχνεύσουν συναισθήματα», αλλά είναι σε θέση και να προβλέψουν πώς αυτά τα συναισθήματα μεταδίδονται σε διαφορετικές στιγμές της εβδομάδας. Έτσι, κάθε συναισθηματική φάση αντιστοιχίζεται με το αρμόζον διαφημιστικό μήνυμα το οποίο συνεπάγεται και τη μέγιστη πιθανότητα εγγυημένων αποτελεσμάτων. «Συναισθήματα που έχουν να κάνουν με την προσδοκία συνήθως εμφανίζονται τις πρώτες μέρες της εβδομάδας», αναφέρει η ανάλυση, «ενώ τα συναισθήματα που έχουν να κάνουν με τον στοχασμό αυξάνονται το Σαββατοκύριακο. Η Δευτέρα και η Τρίτη είναι ιδανικές για την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης· το Σαββατοκύριακο για την κοινοποίηση των επιτευγμάτων».

Η Facebook αρνήθηκε δημοσίως πως επιδίδεται σε τέτοιες πρακτικές, αλλά ο Αντόνιο Γκαρσία-Μαρτίνεζ (Antonio Garcia-Martinez), πρώην διευθυντής προϊόντος της Facebook και συγγραφέας του *Chaos Monkeys*, μιας χρήσιμης μαρτυρίας για τις μεθόδους της Σίλικον Βάλεϊ, περιέγραψε στην *Guardian* τη συστηματική εφαρμογή τέτοιων πρακτικών και κατηγόρησε τους ιθύνοντες της Facebook πως «ψεύδονται ασυστόλως». Ο συγγραφέας κατέληξε πως «Η σκληρή πραγματικότητα είναι πως η Facebook δεν θα επιχειρήσει ποτέ να περιορίσει αυτού του είδους τη χρήση των δεδομένων της, παρά μόνο αν

η δημόσια κατακραυγή κλιμακωθεί τόσο ώστε να γίνει ανυπέρβλητη».[21] Όπως ήταν φυσικό, ο δημόσιος αντίλογος για την παρείσδυση της Facebook στη συναισθηματική ζωή των χρηστών όπως αυτή ενσαρκώθηκε από τη μελέτη περί μεταδοτικότητας και τις υποσχέσεις περί αυτορρύθμισης δεν κατέστειλε το εμπορικό ενδιαφέρον της εταιρείας για τα συναισθήματα των χρηστών ή την ακατανίκητη προδιάθεσή της να εκμεταλλεύεται αυτή τη γνώση κατ' εξακολούθηση εκ μέρους των πελατών της και σε συνεργασία με αυτούς. Δεν την κατέστειλε επειδή κάτι τέτοιο είναι αδύνατο να συμβεί όσο τα έσοδα της εταιρείας είναι συνάρτηση των οικονομιών δράσης υπό την ηγεμονία της επιταγής της πρόγνωσης.

Η επιμονή της Facebook αποτελεί ακόμη μια προειδοποίηση για την ανυποχώρητη προέλαση του κύκλου απαλλοτρίωσης. Η Facebook παραδέχτηκε και ζήτησε δημόσια συγγνώμη για την απροκάλυπτη *εισόρμηση* των πειραμάτων της πάνω στη συμπεριφορική τροποποίηση και στη συναισθηματική χειραγώγηση, και υποσχέθηκε προσαρμογές ώστε να περιορίσει ή να μετριάσει αυτές τις πρακτικές. Εν τω μεταξύ, νέες πτυχές του μύχιου βίου είχαν ήδη καταπατηθεί. Καθώς η φάση της *εξοικείωσης* άρχισε να εδραιώνεται, η διαφαινόμενη ειδημοσύνη της Facebook επί της συναισθηματικής χειραγώγησης άρχισε επίσης να υφίσταται ως διαπραγματεύσιμη προοπτική ή και να λαμβάνεται ως δεδομένη. Ειδικοί όπως η Φισκ του Πρίνστον, ο επικριτικός Γκρίμελμαν και η ευνοϊκά διακείμενη Μάιερ θεώρησαν πως αν η δραστηριότητα της Facebook υποτασσόταν σε υποχρεωτικό κανονιστικό καθεστώς, η εταιρεία απλώς θα συνέχιζε το έργο της στο παρασκήνιο. Τα αυστραλιανά έγγραφα έφεραν στην επιφάνεια αυτές τις λαθραίες πρακτικές, υποδηλώνοντας την ολοκλήρωση του κύκλου με την *αναδρομολόγηση* της δράσης σε μυστικές ζώνες προστατευόμενες χάρη στην αδιαφάνεια και στη στρυφνότητα – ακριβώς όπως είχαν προβλέψει αυτοί οι ακαδημαϊκοί.

Οι επιστήμονες που διεξήγαγαν το πείραμα πολιτικής κινητοποίησης της Facebook ανακάλυψαν πως μπορούσαν να αξιοποιήσουν την ανταποκρισιμότητα των χρηστών στην κοινωνική επιρροή ώστε να δημιουργήσουν έναν σπινθήρα δραστηριοποίησης («Θέλω να είμαι σαν τους φίλους μου») ο οποίος θα αύξανε την πιθανότητα ενός προπαρασκευαστικού μηνύματος –του κουμπιού «Ψήφισα»– να οδηγήσει όντως σε δράση. Η μελέτη της συναισθηματικής μεταδοτικότητας αξιοποίησε την ίδια υποκείμενη φιλοσοφία περί κοινωνικής επιρροής. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η Facebook εμφύτευσε υπο-

συνείδητα ερεθίσματα υπό τη μορφή γλώσσας με θετικό ή αρνητικό συναισθηματικό πρόσημο, η οποία, σε συνδυασμό με την προδιάθεση που καλλιεργείται από την κοινωνική σύγκριση –«Θέλω να είμαι σαν τους φίλους μου»–, οδήγησε στο φαινόμενο μιας μικρής αλλά μετρήσιμης μεταδοτικότητας συναισθημάτων. Τέλος, το αυστραλιανό έγγραφο περί διαφημιστικής στόχευσης υποδεικνύει τη σοβαρότητα και την πολυπλοκότητα της παρασκηνιακής προσπάθειας ενίσχυσης αυτού του φαινομένου προσδιορίζοντας σπινθήρες δραστηριοποίησης οι οποίοι διαθέτουν αναλυτικές προδιαγραφές. Εδώ δεν φανερώνεται μόνο η κλίμακα και το φάσμα του συμπεριφορικού πλεονάσματος της Facebook, αλλά και το ενδιαφέρον της εταιρείας να εκμεταλλευτεί αυτό το πλεόνασμα για να καθορίσει με ακρίβεια τις διακυμάνσεις της επιδεκτικότητας ενός χρήστη για στόχευση σε πραγματικό χρόνο από προκαθορισμένα ερεθίσματα τα οποία έχουν τη μέγιστη πιθανότητα να πετύχουν εγγυημένα αποτελέσματα.

Η επιτυχία των πειραμάτων της Facebook αποδεικνύει πως ο εναρμονισμός μέσω της υποβολής μπορεί να γίνει αποτελεσματική μορφή τηλεδιέγερσης σε κλίμακα. Η παράκαμψη της ατομικής και της συλλογικής επίγνωσης ήταν αποφασιστικής σημασίας για την επιτυχία του εγχειρήματος της συμπεριφορικής τροποποίησης, κατά τα διδάγματα του ΜακΚέι. Η εν λόγω παράκαμψη εκθειάζεται στην πρώτη παράγραφο του κειμένου της έρευνας περί συναισθηματικής μεταδοτικότητας: «Οι συναισθηματικές καταστάσεις μπορούν να εμφυσηθούν και σε άλλους μέσω της συναισθηματικής μεταδοτικότητας. Έτσι, οι άνθρωποι οδηγούνται να βιώνουν όμοια συναισθήματα χωρίς να έχουν *επίγνωση* του γεγονότος». Ούτε και οι νεαροί ενήλικες των μεγάλων πόλεων της Αυστραλίας γνωρίζουν πως το ακριβές μέτρο των φόβων και των πόθων τους γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης για εμπορικές επιδιώξεις ακριβώς την ώρα και τη στιγμή που αυτοί είναι περισσότερο ευάλωτοι.

Αυτή η παράκαμψη δεν είναι ούτε ακούσια ούτε συμπτωματική· είναι ζωτικής σημασίας για τη δομή ολόκληρου του εγχειρήματος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Η προσωπική επίγνωση είναι ο εχθρός της τηλεδιέγερσης, επειδή είναι η αναγκαία προϋπόθεση για την ενεργοποίηση των γνωστικών και υπαρξιακών μέσων. Δεν υπάρχει αυτόνομη κρίση χωρίς επίγνωση. Η συμφωνία και η διαφωνία, η συμμετοχή και η αποχή, η αντίσταση και η συνεργασία – καμία από αυτές τις αυτοκαθοριστικές επιλογές δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς επίγνωση.

Υπάρχει πλούσιο και αξιόλογο συγγραφικό έργο το οποίο ρίχνει φως στην καταγωγή, στις συνθήκες, στις συνέπειες και στις δυσκολίες της ανθρώπινης αυτορρύθμισης ως οικουμενικής ανάγκης. Αντιλαμβανόμαστε τη δυνατότητα του αυτοκαθορισμού ως τον θεμέλιο λίθο πολλών συμπεριφορών τις οποίες συνδέουμε με καίριες ικανότητες όπως η ενσυναίσθηση, η ελεύθερη βούληση, η σκέψη, η προσωπική εξέλιξη, η αυθεντικότητα, η ακεραιότητα, η μάθηση, η επίτευξη στόχων, η αυτοσυγκράτηση, η δημιουργικότητα και η διατήρηση στενών και ανθεκτικών σχέσεων. Σύμφωνα με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου του Οχάιο Ντίλαν Γουάγκνερ (Dylan Wagner) και τον καθηγητή του κολεγίου Ντάρτμουθ Τοντ Χίθερτον (Todd Heatherton), «Αυτή η διαδικασία προϋποθέτει έναν εαυτό ο οποίος θέτει στόχους και αξίες, έναν εαυτό που έχει *επίγνωση* των σκέψεων και των συμπεριφορών του, και την ικανότητα να τις αλλάζει». Στην ίδια εργασία για τον κεντρικό ρόλο της επίγνωσης στον αυτοκαθορισμό οι συγγραφείς αναφέρουν: «Όντως, υπάρχουν θεωρητικοί που υποστηρίζουν ότι ο πρωταρχικός σκοπός της επίγνωσης είναι η πραγματοποίηση της αυτορρύθμισης». Κάθε απειλή για την ανθρώπινη αυτονομία ξεκινά με την προσβολή της επίγνωσης, «με την κατάλυση της ικανότητάς μας να ρυθμίζουμε τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις επιθυμίες μας».[22]

Η εξέχουσα θέση της επίγνωσης ως αναχώματος κατά της αυτορρυθμιστικής χρεοκοπίας υπογραμμίζεται και στο έργο δύο ερευνητών του Πανεπιστημίου του Κέμπριτζ οι οποίοι δημιούργησαν μια κλίμακα μέτρησης της «επιδεκτικότητας στην επιρροή». Οι ερευνητές διαπίστωσαν πως ο σημαντικότερος παράγοντας στην ικανότητα του ατόμου να προβάλλει αντίσταση στην επιρροή είναι αυτό που ονόμασαν «ικανότητα προμελέτης».[23] Αυτό σημαίνει πως οι άνθρωποι που αξιοποιούν την επίγνωση αναλογιζόμενοι τις συνέπειες των πράξεών τους έχουν μεγαλύτερη προδιάθεση να χαράξουν τη δική τους πορεία και είναι αισθητά λιγότερο ευάλωτοι σε τεχνικές άσκησης πειθούς. Επιπλέον, η επίγνωση εμφανίζεται και στον δεύτερο παράγοντα στην κατάταξη της κλίμακας επιδεκτικότητας: στην προσήλωση. Οι άνθρωποι που είναι συνειδητά προσηλωμένοι σε μια συγκεκριμένη πλεύση ή σε συγκεκριμένες αρχές είναι λιγότερο πιθανό να πειστούν ώστε να δράσουν με τρόπο που παραβιάζει αυτή την προσήλωση.

Έχουμε ήδη δει πως η δημοκρατία συνιστά απειλή για τα κατασκοπευτικά έσοδα. Πλέον, οι πρακτικές της Facebook μας οδηγούν

σε ένα εξίσου ανησυχητικό συμπέρασμα: Από τη στιγμή που η επίγνωση θέτει σε κίνδυνο το ευρύτερο πρόταγμα της συμπεριφορικής τροποποίησης η ίδια η *ανθρώπινη συνείδηση* αποτελεί απειλή για τα κατασκοπευτικά έσοδα. Οι φιλόσοφοι αναγνωρίζουν την «αυτορρύθμιση», τον «αυτοκαθορισμό» και την «αυτονομία» ως εκφάνσεις της «ελευθερίας βούλησης». Η λέξη *αυτονομία* κυριολεκτικά σημαίνει «προσδιορισμός, ρύθμιση του εαυτού». Βρίσκεται στον αντίποδα της *ετερονομίας* – του «προσδιορισμού, της ρύθμισης από άλλους». Η ανταγωνιστική δυναμική των οικονομιών δράσης σημαίνει πως αυτοί που ασκούν κατασκοπευτικό καπιταλισμό πρέπει να χρησιμοποιήσουν όλα τα διαθέσιμα μέσα ώστε η ετερόνομη δράση να εκτοπίσει την αυτόνομη.

Από μια άποψη, η παρατήρηση ότι οι καπιταλιστές προτιμούν άτομα που είναι διατεθειμένα να δουλέψουν και να καταναλώσουν με τρόπους οι οποίοι είναι ωφέλιμοι για το κεφάλαιο δεν χρειάζεται ιδιαίτερη οξυδέρκεια. Αν θέλουμε να δούμε ορισμένα παραδείγματα αυτής της απλής αλήθειας, αρκεί να θυμηθούμε τον όλεθρο της βιομηχανίας ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου που ήταν συντελεστικός παράγοντας της μεγάλης οικονομικής κρίσης του 2008 ή τις καθημερινές προσβολές της ανθρώπινης αυτονομίας εκ μέρους αμέτρητων βιομηχανιών – από τις αερομεταφορές έως τις ασφάλειες.

Ωστόσο, θα ήταν επικίνδυνο να καλλιεργηθεί η ιδέα πως οι σημερινοί επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι απλώς μια από τα ίδια. Οι δομικές προϋποθέσεις των οικονομιών δράσης μετατρέπουν τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης σε μια αναπτυξιακή μηχανή. Για πρώτη φορά στην ιστορία ιδιωτικές εταιρείες πρωτόγνωρου πλούτου κι εξουσίας απολαμβάνουν την απόλυτη ελευθερία άσκησης των οικονομιών δράσης διαθέτοντας την υποστήριξη μιας ευρείας οικουμενικής αρχιτεκτονικής διάχυτης υπολογιστικής γνώσης και ελέγχου με υλικά κατασκευής και μέσα συντήρησης της πιο προηγμένης τεχνογνωσίας που αποφέρει αυτός ο πλούτος.

Πάνω απ' όλα, η διακήρυξη της δεσποτείας των πειραματικών εμπνεύσεων της Facebook διατρανώνει τα προνόμια των εταιρειών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επί της τροχιάς της μελλοντικής συμπεριφοράς άλλων. Με τη διακήρυξη του δικαιώματος στην παρασκηνιακή τροποποίηση της ανθρώπινης δράσης με στόχο τα κέρδη ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός ουσιαστικά μας εξορίζει από την ίδια μας τη συμπεριφορά, μετατοπίζοντας το επίκεντρο του ελέγχου επί της χρήσης του μελλοντικού χρόνου από το πρώτο πρό-

σωπο στο δεύτερο. Καθένας από μας μπορεί να ακολουθήσει μια ξεχωριστή πορεία, όμως οι οικονομίες δράσης φροντίζουν ώστε αυτή η πορεία να χαράσσεται πάντα από τις οικονομικές επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Ο αγώνας για εξουσία και έλεγχο στην κοινωνία πλέον δεν σχετίζεται με τις συγκαλυμμένες αλήθειες της τάξης και της σχέσης της με την παραγωγή· σχετίζεται με τη συγκαλυμμένη αλήθεια της αυτοματοποιημένης και προμελετημένης συμπεριφορικής τροποποίησης.

III. Το Pokémon Go δείχνει τον δρόμο

Ήταν Ιούλιος του 2016, Παρασκευή, και είχε προηγηθεί ένα καθ' όλα εξουθενωτικό απόγευμα. Ο Ντέιβιντ είχε περάσει συναπτές ώρες στη σκονισμένη αίθουσα ενός δικαστηρίου του Νιου Τζέρσεϊ αγορεύοντας στις ακροάσεις αντιδικιών ασφαλιστικών υποθέσεων. Το προηγούμενο βράδυ μια διακοπή ρεύματος είχε θέσει εκτός λειτουργίας το ευπαθές σύστημα κλιματισμού του κτιρίου. Όταν ο Ντέιβιντ τελείωσε, ήρθε αντιμέτωπος με την αλλοπρόσαλλη κίνηση του δρόμου της επιστροφής η οποία ταλανιζόταν από ένα καθηλωμένο από τη ζέστη αυτοκίνητο που είχε μετατρέψει το αισιόδοξο όραμα της άλλοτε ρέουσας κυκλοφορίας σε έναν ακίνητο σιδερένιο όγκο. Όταν έφτασε επιτέλους στο σπίτι του, πάρκαρε το αυτοκίνητο στο εσωτερικό γκαράζ και άνοιξε χωρίς καθυστέρηση την πίσω πόρτα η οποία έβγαζε στην αποθήκη και από κει στην κουζίνα. Ο δροσερός αέρας τον χτύπησε σαν να είχε βουτήξει στον ωκεανό και για πρώτη φορά εκείνη τη μέρα πήρε μια βαθιά ανάσα. Το σημείωμα πάνω στο τραπέζι έλεγε πως η γυναίκα του θα επέστρεφε σε λίγα λεπτά. Ήπιε μερικές γεμάτες γουλιές νερό, έβαλε ένα ποτό και ανέβηκε τη σκάλα με σκοπό να κάνει ένα ωραίο ντους.

Το κουδούνι χτύπησε ακριβώς τη στιγμή που το ζεστό νερό έπεφτε πάνω στους καταπονημένους μυς της πλάτης του. Λες να είχε ξεχάσει τα κλειδιά της; Το ντους διακόπηκε. Φόρεσε στα γρήγορα φανέλα κι εσώρουχο και κατέβηκε τρέχοντας τη σκάλα. Όταν άνοιξε την εξώπορτα αντίκρισε δύο εφήβους οι οποίοι κουνούσαν τα κινητά τους στο πρόσωπό του. «Έχετε ένα Pokémon στην αυλή σας. Είναι δικό μας! Πειράζει να πάμε να το πιάσουμε;»

«Ένα τι;» Δεν είχε ιδέα τι ήταν αυτό που ζητούσαν, αλλά πολύ γρήγορα θα μάθαινε.

Εκείνο το βράδυ το κουδούνι του Ντέιβιντ χτύπησε άλλες τέσσερις φορές. Άνθρωποι που δεν είχε ξαναδεί στη ζωή του παραληρούσαν για να πατήσουν στην αυλή του και δυσανασχετούσαν όταν εκείνος τους ζητούσε να φύγουν. Τις επόμενες μέρες, πρωί βράδυ, πλήθος κυνηγών Pokémon συγκεντρωνόταν στην αυλή μπροστά στο σπίτι του – ορισμένοι νεαρής ηλικίας και άλλοι για τους οποίους αυτό το ελαφρυντικό είχε εκλείψει προ πολλού. Κρατούσαν ψηλά τα τηλέφωνά τους, δείχνοντας και φωνάζοντας καθώς σάρωναν το σπίτι για πλάσματα «επαυξημένης πραγματικότητας». Επικεντρωμένοι στη σπιθαμή του κόσμου που χωρούσε στην οθόνη του τηλεφώνου τους, το μόνο που μπορούσαν να δουν ήταν τα Pokémon, τη λεία τους που επισκίαζε οτιδήποτε άλλο. Μπροστά τους δεν έβλεπαν το σπίτι μιας οικογένειας, ούτε και τα όρια της ευγένειας που το καθιστούσαν καταφύγιο για τον άντρα και τη γυναίκα που ζούσαν εκεί. Το παιχνίδι είχε δημεύσει το σπίτι και ό,τι το περιέβαλλε, μετουσιώνοντάς τα σε ένα αχανές σύνολο συντεταγμένων γεωεντοπισμού και εξισώνοντάς τα με αυτό.Είχαμε να κάνουμε με ένα νέο είδος εμπορικής αξίωσης: μια κερδοσκοπική διακήρυξη απαλλοτρίωσης όπου η πραγματικότητα επαναπροσδιορίζεται ως μια έκταση απερίφραχτων λευκών επικρατειών προς απομύζηση για τον πλουτισμό άλλων. Ο Ντέιβιντ αναρωτιόταν: *Πότε θα σταματήσουν; Με ποιο δικαίωμα; Σε ποιον να απευθυνθώ για να απαλλαχτώ από αυτή την κατάσταση;*

Χωρίς να το καταλάβει ο Ντέιβιντ είχε συρθεί έξω από το μπάνιο του και είχε συνταχτεί με τους κατοίκους του αγγλικού χωριού Μπρόουτον, οι οποίοι το 2009 είχαν βγει στους δρόμους διαμαρτυρόμενοι για την εισβολή των αυτοκινήτων του Google Street View. Όπως κι εκείνοι, από τη μια στιγμή στην άλλη, ο Ντέιβιντ είχε βρεθεί αντιμέτωπος με τις επιθετικές οικονομικές επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και, όπως κι εκείνοι, σύντομα θα συνειδητοποιούσε πως κανένα νούμερο, κανένα τηλέφωνο έκτακτης ανάγκης δεν θα τον βοηθούσε να καλέσει την κατάλληλη αρχή ώστε να την ενημερώσει πως στην αυλή του ευδοκιμούσε κάτι φριχτό.

Όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 5, το 2009 ο Τζον Χάνκι, υποδιευθυντής προϊόντος του Google Maps και επικεφαλής του Street View, αγνόησε τους ανθρώπους που διαμαρτύρονταν στο Μπρόουτον, επιμένοντας πως μόνο εκείνος και η Google γνώριζαν τι ήταν καλύτερο όχι μόνο για τους κατοίκους του Μπρόουτον, αλλά για όλους. Ο Χάνκι λοιπόν δίνει το παρών και σε αυτή τη νέα σελίδα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, ως ιδρυτής πλέον της εταιρείας που βρίσκεται

πίσω από το Pokémon Go – της Niantic Labs. Ίσως θυμάστε πως ο Χάνκι ήταν εκείνος που με αποφασιστικότητα και ευλάβεια είχε τεθεί επί το έργον της κατάκτησης του κόσμου μέσω της χαρτογράφησής του. Ο Χάνκι ήταν ο ιδρυτής της Keyhole, της νεοφυούς εταιρείας δορυφορικής χαρτογράφησης η οποία απολάμβανε τη χρηματοδότηση της CIA έως ότου αγοραστεί από την Google και μετονομαστεί σε Google Earth. Στην Google ο Χάνκι διετέλεσε αντιπρόεδρος του Google Maps και υπήρξε ιθύνων νους της επίμαχης εκστρατείας της εταιρείας να σφετεριστεί τον δημόσιο και τον ιδιωτικό χώρο μέσω του έργου του Street View.

Ο Χάνκι αφηγείται πως το Pokémon Go γεννήθηκε από το Google Maps, από όπου προήλθε και η πλειονότητα της αρχικής δημιουργικής ομάδας του παιχνιδιού.[24] Όντως, σε αυτή τη νέα φάση της επιδρομής ο μυστηριώδης μηχανικός του Street View, ο Μάριους Μίλνερ, είχε ενώσει τις δυνάμεις του με τον Χάνκι. Ήδη το 2010 ο Χάνκι είχε θέσει σε λειτουργία τον δικό του βατήρα εκκίνησης, υπό την αιγίδα της ναυαρχίδας της Google. Στόχος του ήταν η ανάπτυξη παιχνιδιών «παράλληλης πραγματικότητας» που θα παρακολουθούσαν και θα ποδηγετούσαν ανθρώπους οι οποίοι θα περιδιάβαζαν στις ίδιες επικράτειες που με θράσος είχε διεκδικήσει το Street View για τους χάρτες του. Το 2015, έπειτα από την εταιρική αναδιάρθρωση της Google στο νέο καθεστώς της Alphabet και πολύ μετά τον σχεδιασμό του Pokémon Go, η Niantic Labs απέκτησε και επισήμως στάτους ανεξάρτητης εταιρείας λαμβάνοντας χρηματοδότηση 30 εκατομμυρίων δολαρίων από την Google, από τη Nintendo (την ιαπωνική εταιρεία η οποία πρώτη ενέταξε το Pokémon στις παιχνιδομηχανές Game Boy στα τέλη της δεκαετίας του '90) και από την Pokémon Company.[25]

Ο Χάνκι είχε αντιληφθεί από νωρίς τη δύναμη του μέσου των ηλεκτρονικών παιχνιδιών όσον αφορά την ανάπτυξη οικονομιών δράσης. Όσο ήταν ακόμη στην Google είχε πει σε δημοσιογράφο πως «Πάνω από το 80% των ανθρώπων που διαθέτει κάποια κινητή συσκευή αναφέρει πως παίζει παιχνίδια σε αυτή. [...] Τα παιχνίδια συχνά είναι η νούμερο ένα ή η νούμερο δύο δραστηριότητά τους [...] συνεπώς πιστεύουμε πως είναι σημαντικό για το Android ως λειτουργικό σύστημα, αλλά και για την Google, να εισαγάγουν καινοτομίες και να ηγηθούν [...] του μέλλοντος των παιχνιδιών στις κινητές συσκευές».[26]

Αξίζει να σημειώσουμε πως ο Χάνκι αποφάσισε να δώσει στον όμιλό του το όνομα ενός εμπορικού ιστιοφόρου του 19ου αιώνα το ο-

ποίο η απληστία των ανθρώπων κατέληξε να παροπλίσει. Το ιστιοφόρο Niantic, αφού άλλαξε ιδιοκτησία και υπέστη μετατροπές ώστε να δραστηριοποιηθεί στην πιο προσοδοφόρα φαλαινοθηρία, ξεκίνησε το 1849 για το Σαν Φρανσίσκο και για το κυνήγι της φάλαινας στις θάλασσες του βόρειου Ειρηνικού. Πλην όμως, ο καπετάνιος του πλοίου έκανε μια απρογραμμάτιστη στάση στον Παναμά ώστε να ανεβάσει στο πλοίο εκατοντάδες ταξιδιώτες με μοναδικό προορισμό την Καλιφόρνια και τον πυρετό της χρυσοθηρίας· όλοι ήταν πρόθυμοι να πληρώσουν αδρά για μια θέση στις συνωστισμένες και δύσοσμες καμπίνες του φαλαινοθηρικού. Η πλεονεξία του καπετάνιου αποδείχτηκε μοιραία για το μέλλον του πλοίου, αφού οι νέοι επιβάτες μετέδωσαν τον πυρετό της χρυσοθηρίας και στο πλήρωμα. Έτσι, μόλις το πλοίο έδεσε στο Σαν Φρανσίσκο οι ναύτες εγκατέλειψαν τόσο αυτό όσο και τον καπετάνιο και κατευθύνθηκαν προς τη χώρα του χρυσού. Ο καπετάνιος, αδυνατώντας να συνεχίσει το ταξίδι του, αναγκάστηκε να πουλήσει το ιστιοφόρο για ψίχουλα, εγκαταλείποντάς το προσαραγμένο στα ρηχά, σφηνωμένο στην άμμο της διασταύρωσης των οδών Κλέι και Μοντγκόμερι. Το 2016 ο Χάνκι αποφάσισε να συνεχίσει την αποστολή εκείνου του απείθαρχου πληρώματος. Η δική του Niantic είχε βάλει πλώρη για τον πυρετό του χρυσού ενός νέου αιώνα, στο κατώφλι του νέου κύματος κατακτήσεων της επιταγής της πρόγνωσης: του κύματος των οικονομιών δράσης.

Το Pokémon Go του Χάνκι κυκλοφόρησε τον Ιούλιο του 2016 ως μια εναλλακτική απάντηση στο ερώτημα που ταλάνιζε τους μηχανικούς και τους επιστήμονες οι οποίοι διαμόρφωναν το εγχείρημα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: Πώς μπορεί η ανθρώπινη συμπεριφορά να ενεργοποιηθεί γρήγορα και σε κλίμακα, παραμένοντας ταυτόχρονα σε τροχιά εγγυημένων αποτελεσμάτων; Στο ζενίθ του, το καλοκαίρι του 2016, το Pokémon Go αποτελούσε το όνειρο κάθε επιχειρηματία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Το παιχνίδι συνδύαζε κλίμακα, φάσμα και προτροπή σε δράση, αποφέροντας διαρκείς ροές συμπεριφορικού πλεονάσματος και παρέχοντας νέα δεδομένα για τη βελτιστοποίηση της χαρτογράφησης εσωτερικών, εξωτερικών, δημόσιων και ιδιωτικών χώρων. Πάνω απ' όλα, το Pokémon Go αποτελούσε ένα ζωντανό εργαστήριο τηλεδιέγερσης σε κλίμακα, με τους σπόνσορες του παιχνιδιού να μαθαίνουν πώς να προδιαθέτουν και να υπαγορεύουν τη συλλογική συμπεριφορά, κατευθύνοντάς τη σε συμπλέγματα δυναμικών αγορών συμπεριφορικής έκβασης – δραστηριότητα η οποία λάμβανε χώρα στις παρυφές της ατο-

μικής επίγνωσης. Κατά την προσέγγιση του Χάνκι, οι οικονομίες δράσης θα επιτυγχάνονταν μέσα από τους μηχανισμούς ενός παιχνιδιού.

Η Niantic σχεδίασε ένα νέο παιχνίδι το οποίο θα «παιζόταν» στον πραγματικό κόσμο, όχι σε μια οθόνη. Σκοπός του ήταν οι παίκτες «να βγαίνουν έξω» και να ζουν «περιπέτειες περπατώντας» στους ανοιχτούς χώρους των πόλεων, των κωμοπόλεων και των προαστίων.[27] Το παιχνίδι βασίζεται στην «επαυξημένη πραγματικότητα» και είναι δομημένο στα πρότυπα του κυνηγιού θησαυρού. Κατεβάζοντας την εφαρμογή από τη Niantic, μπορείς να χρησιμοποιήσεις σύστημα GPS και την κάμερα του smartphone για να κυνηγήσεις τα εικονικά πλάσματα ονόματι Pokémon. Οι φιγούρες τους εμφανίζονται στην οθόνη του smartphone σαν να βρίσκονται δίπλα σου, στον πραγματικό σου περίγυρο: στην αυλή ενός ανυποψίαστου άντρα, στον δρόμο μιας πόλης, σε μια πιτσαρία, σε ένα πάρκο ή σε ένα φαρμακείο. Το σύστημα ανταμοιβών του παιχνιδιού επιβραβεύει τη συλλογή Pokémon με καραμέλες και αστερόσκονη, ενώ τα ίδια τα Pokémon χρησιμοποιούνται στις μονομαχίες των χρηστών. Τελικός στόχος είναι η συλλογή ολόκληρης της σειράς των 151 Pokémon, διαδικασία κατά την οποία οι χρήστες κερδίζουν «πόντους εμπειρίας» και ανεβαίνουν επίπεδα ικανότητας. Στο πέμπτο επίπεδο οι παίκτες μπορούν να γίνουν μέλη μιας από τις τρεις ομάδες του παιχνιδιού και να μονομαχήσουν σε προκαθορισμένα μέρη τα οποία ονομάζονται «γυμναστήρια».

Το Pokémon Go αποτελούσε το επόμενο βήμα μιας διαδρομής η οποία είχε ξεκινήσει πριν από αρκετά χρόνια με το Ingress – το πρώτο παιχνίδι για κινητές συσκευές σχεδιασμένο για εφαρμογή στον πραγματικό κόσμο. Το Ingress, που κυκλοφόρησε το 2012, ήταν προπομπός και πεδίο δοκιμών των δυνατοτήτων και των μεθόδων οι οποίες θα χαρακτήριζαν το Pokémon Go. Το παιχνίδι καθοδηγούσε τους χρήστες του στις πόλεις και στις κωμοπόλεις τους, ώστε να εντοπίζουν και να θέτουν υπό τον έλεγχό τους συγκεκριμένες «πύλες» και να κατακτούν «εδάφη». Παράλληλα, οι ιθύνοντες του παιχνιδιού, βασιζόμενοι σε δεδομένα GPS, παρακολουθούσαν τις κινήσεις των χρηστών και χαρτογραφούσαν τις περιοχές όπου αυτοί κινούνταν.

Ο Χάνκι ανέτρεξε στα διδάγματα που αυτός και η ομάδα του αποκόμισαν από το Ingress. Ίσως η σπουδαιότερη και πιο διδακτική εμπειρία ήταν η «έκπληξη» της ομάδας της Niantic καθώς παρατηρούσε πόσο πολύ «αλλάζει η συμπεριφορά των παικτών».[28] Ο Χάνκι

συνειδητοποίησε πως ο σπόρος της συμπεριφορικής τροποποίησης ήταν φυτεμένος στους κανόνες του παιχνιδιού και στην κοινωνική δυναμική του: «Αν επιθυμείς να μετατρέψεις τον κόσμο σε ταμπλό παιχνιδιού, τα μέρη με τα οποία θέλεις να αλληλεπιδρούν οι άνθρωποι θα πρέπει να πληρούν ορισμένες προδιαγραφές. [...] Θα πρέπει να υπάρχει κάποιος λόγος για να πάνε οι παίκτες εκεί. [...] Το παιχνίδι τούς δίνει τη δυνατότητα να προβούν σε αυτές τις αλληλεπιδράσεις και ωθεί εσένα να τις καλλιεργήσεις».[29] Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή που μας δίνει ένας χρήστης του Ingress με το ψευδώνυμο Spottiswoode: «Είμαι πάνω στο ποδήλατο και στον δρόμο για το σπίτι βρίσκω μια τοποθεσία που είχα ανιχνεύσει παλιότερα. Σταματάω επειδή εκεί υπήρχε μια ευάλωτη εχθρική πύλη. Της κάνω επίθεση μαζεύοντας "εξωτική ύλη" (XM) και καταστρέφω την εχθρική υποδομή. [...] Στο ενσωματωμένο τσατ του Ingress μού μιλάει ένας άλλος παίκτης με το όνομα Igashu. Επαινεί το έργο μου. "Πάρα πολύ ωραία", μου λέει. Εγώ φουσκώνω από υπερηφάνεια, συνεχίζω τον δρόμο μου και σχεδιάζω την επόμενη επίθεσή μου στις πύλες του εχθρού».[30] Σύμφωνα με τον Χάνκι, ο σχεδιασμός του Pokémon Go θα αξιοποιούσε τη γνώση που είχε αποκτήσει πλέον η ομάδα του όσον αφορά το ποια είναι τα αποτελεσματικότερα ερεθίσματα τα οποία οδηγούν στην αλλαγή της συμπεριφοράς των χρηστών. Με άλλα λόγια, αποσκοπούσε στη δημιουργία μιας κοινότητας gaming με κοινωνικές προεκτάσεις η οποία θα βασιζόταν στη δράση στον πραγματικό κόσμο.[31]

Όλα τα παιχνίδια οριοθετούν τη συμπεριφορά των παικτών με κανόνες, επιβραβεύοντας ορισμένες μορφές δράσης και τιμωρώντας άλλες. Η Niantic δεν είναι η πρώτη εταιρεία η οποία επιστράτευσε τη δομή ενός παιχνιδιού ως μέσο επίτευξης αλλαγών στη συμπεριφορά των χρηστών. Όντως, η «παιχνιδοποίηση» ως προσέγγιση της συμπεριφορικής χειραγώγησης αποτελεί ζήτημα έντονου ενδιαφέροντος το οποίο έχει αποφέρει εύρωστο ακαδημαϊκό και ποπ συγγραφικό έργο.[32] Ο Κέβιν Γουέρμπακ (Kevin Werbach), καθηγητής της σχολής διοίκησης επιχειρήσεων Wharton, αναφέρει πως τα παιχνίδια περιλαμβάνουν τρία επίπεδα δράσης. Στο υψηλότερο επίπεδο της κλίμακας συναντούμε τους «δυναμικούς συσχετισμούς» οι οποίοι διεγείρουν την ανταγωνιστική ισχύ του παιχνιδιού. Αυτοί μπορεί να είναι συναισθήματα τα οποία προκαλούν ο συναγωνισμός, η απογοήτευση, ένας ενδιαφέρων αφηγηματικός πυρήνας, μια εξελικτική διάρθρωση η οποία προσφέρει την εμπειρία της προσέγγισης ενός

υψηλότερου στόχου, σχέσεις οι οποίες γεννούν συναισθήματα όπως το ομαδικό πνεύμα ή η επιθετικότητα. Στη συνέχεια, έχουμε τους «μηχανισμούς». Εδώ έχουμε να κάνουμε με τα λειτουργικά δομικά στοιχεία τα οποία υποστηρίζουν τη δράση και ταυτόχρονα προσαρτούν την προσοχή του παίκτη. Για παράδειγμα, ένα παιχνίδι μπορεί να είναι δομημένο ως διαγωνισμός ή σαν δοκιμασία για έναν· μπορεί οι παίκτες να περιμένουν τη σειρά τους για να παίξουν ή μπορεί να συνεργάζονται· μπορεί να βασίζεται στις συναλλαγές ή ο κερδισμένος να τα παίρνει όλα· μπορεί να λαμβάνει χώρα ως ομαδική δραστηριότητα ή ως προσωπικό κατόρθωμα. Τέλος, υπάρχουν και τα «εξαρτήματα» του παιχνιδιού τα οποία καθιστούν λειτουργικούς τους μηχανισμούς. Αυτά είναι και τα πιο ορατά στελέχη του παιχνιδιού: πόντοι οι οποίοι απεικονίζουν την πρόοδο, προκαθορισμένες αποστολές στις οποίες δοκιμάζονται οι παίκτες, «μετάλλια» τα οποία αντανακλούν επιτεύγματα, «πίνακες κατάταξης» για την οπτική απεικόνιση της εξέλιξης των παικτών, «αναμετρήσεις με αρχηγούς» οι οποίοι σηματοδοτούν την κορύφωση ενός επιπέδου κτλ.[33]

Οι περισσότερες έρευνες για τα παιχνίδια καταλήγουν στο συμπέρασμα πως τέτοιου τύπου δομές μπορεί να αποδειχτούν αποτελεσματικές στην εκμαίευση δράσης, και σε γενικές γραμμές οι ερευνητές προβλέπουν πως στο μέλλον αυτές θα αποκτήσουν ολοένα περισσότερες χρήσεις ως ιδανικές μέθοδοι αλλαγής της συμπεριφοράς του ατόμου.[34] Σε πρακτικό επίπεδο αυτό σημαίνει πως, καθώς η παιχνιδοποίηση εξαπλώνεται σε χιλιάδες καταστάσεις, επέρχεται και η απροκάλυπτη μετατροπή της χειραγωγικής δύναμης των παιχνιδιών σε εργαλείο στα χέρια εταιρειών που απλώς ζητούν να εναρμονίσουν, να υπαγορεύσουν τις κινήσεις και να προκαλλιεργήσουν τη συμπεριφορά πελατών ή εργαζομένων για τους δικούς τους σκοπούς. Συνήθως αυτό ενέχει την εισαγωγή νέων εξαρτημάτων, όπως πόντοι επιβράβευσης και επίπεδα ανέλιξης, με στόχο τη διαμόρφωση συμπεριφορών οι οποίες εξυπηρετούν τα άμεσα συμφέροντα της εταιρείας. Χαρακτηριστικές τέτοιες μέθοδοι είναι οι στρατηγικές διατήρησης της αφοσίωσης του πελάτη ή οι ενδοεταιρικοί διαγωνισμοί πωλήσεων. Ένας αναλυτής συνέταξε μια ολοκληρωμένη επισκόπηση τουλάχιστον ενενήντα τέτοιων «περιπτώσεων παιχνιδοποίησης», περιλαμβάνοντας μέχρι και στατιστικές απόδοσης επενδύσεων.[35] Ο Ίαν Μπόγκοστ (Ian Bogost), καθηγητής διαδραστικής πληροφορικής του Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Τζόρτζια και ειδήμων της ψηφιακής κουλτούρας, υποστηρίζει πως τα συστήματα της συνομοταξίας θα πρέπει

να ονομάζονται «λογισμικά εκμετάλλευσης» και όχι παιχνίδια, αφού μοναδικός τους σκοπός είναι η χειραγώγηση της συμπεριφοράς και η τροποποίησή της.[36]

Το Pokémon Go δίνει έναν παντελώς νέο προσανατολισμό σε αυτές τις δυνατότητες, οδηγετώντας τους παίκτες στον πραγματικό κόσμο, χωρίς όμως να προωθεί το παιχνίδι που εκείνοι νομίζουν πως παίζουν. Η παραδειγματικά ιδιοφυής κίνηση του Χάνκι είναι η στόχευση των προσπαθειών συμπεριφορικής τροποποίησης του παιχνιδιού σε μια ανεξερεύνητη ζώνη πέρα από τα όρια της επίγνωσης των παικτών. Σκοπός εδώ είναι η διαμόρφωση της συμπεριφοράς στο πλαίσιο ενός ακόμη μεγαλύτερου παιχνιδιού: του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Το Pokémon Go παρουσιάστηκε πρώτη φορά τον Σεπτέμβριο του 2015 στη *Wall Street Journal*, λίγο μετά την αποχώρηση της Niantic από την Google. Οι ιθύνοντες του παιχνιδιού δήλωσαν στον δημοσιογράφο πως το παιχνίδι δεν θα περιλάμβανε διαφημίσεις. Αντ' αυτού, τα έσοδα θα προέρχονταν από «μικροσυναλλαγές». Με άλλα λόγια, από αγορές εικονικών εφοδίων εντός του περιβάλλοντος του παιχνιδιού. Ωστόσο, η Niantic «αρνήθηκε να αναφέρει» τι ακριβώς θα διέθετε προς πώληση. Επιπλέον, η εταιρεία υποσχέθηκε ένα βραχιόλι εντοπισμού τοποθεσίας το οποίο «θα δονείται και θα ανάβει» όταν ένα άτομο πλησιάζει σε ένα Pokémon. Ήταν σαφές πως το Pokémon Go, αν μη τι άλλο, θα αποτελούσε μια νέα πηγή πλεονάσματος· πλεονάσματος το οποίο θα συνέβαλλε στην αναβάθμιση και στην επέκταση των χαρτών από τους οποίους εξαρτιόταν το παιχνίδι.[37]

Το παιχνίδι κυκλοφόρησε στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Αυστραλία και στη Νέα Ζηλανδία στις 6 Ιουλίου 2016, και μέσα σε μία εβδομάδα έγινε η εφαρμογή με τις περισσότερες λήψεις και τα υψηλότερα έσοδα στις Ηνωμένες Πολιτείες, ισοφαρίζοντας ταχύτατα τον αριθμό ενεργών χρηστών του Twitter. Πάνω από το 60% των παικτών που κατέβασαν την εφαρμογή έγιναν καθημερινοί χρήστες, κάτι που, σύμφωνα με δεδομένα της 8ης Ιουλίου του ίδιου έτους, μεταφραζόταν σε ημερήσιο μέσο όρο 43,5 λεπτών ανά χρήστη.[38] Δεδομένου πως οι διακομιστές της Niantic αγκομαχούσαν εξαιτίας του αυξημένου φόρτου, το παιχνίδι κυκλοφόρησε στην Ευρώπη στις 13 Ιουλίου. Έως τότε, όμως, η εταιρεία είχε αποδείξει την αξία της προσέγγισής της στις οικονομίες δράσης, επιδεικνύοντας πρωτόγνωρη ευχέρεια στη διάνυση των τελευταίων επίπονων μέτρων έως τα εγγυημένα αποτελέσματα.

Το πρωτόγνωρο μοντέλο του παιχνιδιού είχε ήδη αρχίσει να αχνοφαίνεται λίγες μόλις μέρες μετά το λανσάρισμά του. Ένα μπαρ της Βιρτζίνια πρόσφερε έκπτωση σε μια ομάδα του Pokémon Go, μια τσαγερί του Σαν Φρανσίσκο πρόσφερε «δύο ροφήματα στην τιμή του ενός» για τους παίκτες του Pokémon Go.[39] Ο ιδιοκτήτης μιας πιτσαρίας στο Κουίνς της Νέας Υόρκης πλήρωσε περίπου 10 δολάρια για "Lure Modules", ένα εικονικό δόλωμα του παιχνιδιού σκοπός του οποίου είναι να προσελκύει Pokémon σε συγκεκριμένα σημεία, εμφανίζοντας τα εικονικά πλάσματα πάνω σε σκαμπό μπαρ ή ακόμη και σε τουαλέτες. Το πρώτο Σαββατοκύριακο εφαρμογής της στρατηγικής οι πωλήσεις φαγητού και ποτού ανέβηκαν κατά 30% και, σύμφωνα με μετέπειτα αναφορές, κατέληξαν να υπερβούν τον μέσο όρο κατά 70%. Οι δημοσιογράφοι του Bloomberg μίλησαν με κολακευτικά λόγια, αναφέροντας πως το παιχνίδι είχε κάνει πραγματικότητα το άπιαστο όνειρο των καταστημάτων λιανικής: τη χρήση της παρακολούθησης τοποθεσίας για την προσέλκυση της κίνησης των περαστικών. «Δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε εταιρείες σαν τη Niantic να συναλλάσσονται με τοπικούς εμπόρους πουλώντας διαφημίσεις στον κόσμο του παιχνιδιού ή ακόμη και να δημοπρατούν την υπόσχεση της μετατροπής συγκεκριμένων καταστημάτων κι εστιατορίων σε προορισμούς για παίκτες».[40] Ο Χάνκι υπαινίχθηκε στους *New York Times* πως εξαρχής ο στόχος ήταν αυτές οι αγορές του πραγματικού κόσμου και η προτροπή σε πραγματικό χρόνο. «Η Niantic έχει κάνει παρόμοιες συμφωνίες και για το Ingress», έγραψε η εφημερίδα, «και ο κύριος Χάνκι δήλωσε πως στο μέλλον η εταιρεία θα ανακοίνωνε προτεινόμενες τοποθεσίες για το Pokémon Go».[41]

Το μέλλον δεν άργησε να έρθει. Μέσα σε μία εβδομάδα τα βασικά στοιχεία της φιλοσοφίας συσσώρευσης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είχαν εδραιωθεί και χαιρετίζονταν ως ιδιοφυή. Όπως εξήγησε και ο Χάνκι, «Το παιχνίδι βασίζεται σε πληθώρα σύγχρονων τεχνολογιών κινητών τηλεφώνων και δεδομένων ώστε να υποστηρίζει την επαυξημένη πραγματικότητα. Σε κάθε περίπτωση, η κίνηση που δημιουργείται από το παιχνίδι αλλάζει πράγματα που συμβαίνουν και στον πραγματικό κόσμο».[42] Ήδη στις 12 Ιουλίου οι *Financial Times* θριαμβολογούσαν πως «οι προβλέψεις ήταν υπεραισιόδοξες, αποτιμώντας το παιχνίδι ως χρυσωρυχείο για καταστήματα λιανικής και άλλους οι οποίοι επιθυμούν επισκεψιμότητα στον χώρο τους». Η μετοχή της Nintendo ανέβηκε κατά 52%, προσθέτοντας 10,2 δισ. δολάρια στην κεφαλαιοποίηση της εταιρείας.[43]

Αποδείχτηκε πως οι παλαιότερες υποσχέσεις ότι το παιχνίδι δεν θα περιλάμβανε διαφημίσεις ήταν τεχνηέντως διατυπωμένες και απαιτούσαν προσεκτικότερη ανάλυση. Στην πραγματικότητα, η κατασκοπευτικής φιλοσοφίας διαδικτυακή διαφήμιση δεν είχε εκλείψει. Αντιθέτως, είχε μεταμορφωθεί σε ένα ομοίωμα του ενσώματου κόσμου, όπως είχε οραματιστεί η Sidewalk Labs του Νταν Ντόκτοροφ για το "Google city"· μια ακριβής προέκταση μεθόδων και αντικειμενικών σκοπών που είχαν σφυρηλατηθεί στον ονλάιν κόσμο και πλέον εντείνονταν στην «πραγματικότητα» υπό την πίεση της επιταγής της πρόγνωσης (βλ. Κεφάλαιο 7).

Ήδη τον Ιούλιο του 2013 ο Χάνκι παραδέχτηκε στους *Financial Times* πως πέραν των «πληρωμών εντός της εφαρμογής» για εξοπλισμό που είχε να κάνει με το παιχνίδι καθαυτό, «υπάρχει και μια δεύτερη διάσταση στο επιχειρηματικό μοντέλο της Niantic, η οποία αφορά τις *τοποθεσίες χορηγών*». Ο Χάνκι εξήγησε ότι αυτή η πηγή εσόδων υπήρχε στις προδιαγραφές του παιχνιδιού, σημειώνοντας πως οι εταιρείες «θα μας πληρώνουν για να αποκτήσουν κι εκείνες θέση πάνω στο ψηφιακό ταμπλό – ο λόγος είναι πως θα γίνονται πόλος έλξης για τη συγκέντρωση πεζών καταναλωτών». Αυτοί οι χορηγοί, εξήγησε ο Χάνκι, θα χρεώνονται «ανά επίσκεψη», όπως με το διαφημιστικό μοντέλο της Αναζήτησης της Google όπου η χρέωση γίνεται «ανά κλικ».[44]

Η έννοια των «τοποθεσιών χορηγών» αποτελεί ευφημισμό για τις αγορές συμπεριφορικής έκβασης της Niantic και σημείο εκκίνησης του πυρετού της χρυσοθηρίας του Χάνκι. Τα στοιχεία και οι δυναμικοί συσχετισμοί του παιχνιδιού σε συνδυασμό με την καινοτόμα τεχνολογία επαυξημένης πραγματικότητας λειτουργούν έτσι ώστε να υπαγορεύουν τις κινήσεις του πλήθους των παικτών οι οποίοι εντέλει διέρχονται από τους σταθμούς επικέρδειας στον πραγματικό κόσμο – σταθμοί εγκατεστημένοι από τους πραγματικούς πελάτες του παιχνιδιού: οντότητες οι οποίες πληρώνουν για να υφίστανται στο ταμπλό του πραγματικού κόσμου, σαγηνευμένες από την υπόσχεση των εγγυημένων αποτελεσμάτων.

Για λίγο καιρό όλοι έμοιαζαν να βγάζουν χρήματα. Η Niantic συνήψε συμφωνία με τα McDonald's για τη διοχέτευση των χρηστών του παιχνιδιού στα 30.000 ιαπωνικά υποκαταστήματα της αλυσίδας. Ένας ιδιοκτήτης βρετανικών εμπορικών κέντρων προσέλαβε «ομάδες επαναφόρτισης» οι οποίες κυκλοφορούσαν στα εμπορικά κέντρα του εξυπηρετώντας τους χρήστες με φορητούς φορτιστές. Τα Star-

bucks ανακοίνωσαν πως θα «έμπαιναν κι εκείνα στον χορό» μετατρέποντας 12.000 από τα αμερικανικά καταστήματα τους σε επίσημα "Pokéstops" ή «γυμναστήρια» και λανσάροντας τον νέο «Frappuccino Pokémon Go [...] το τέλειο ρόφημα για κάθε δραστήριο εκπαιδευτή Pokémon». Μια συμφωνία με τη Sprint θα μετέτρεπε 10.500 πρατήρια λιανικής και σέρβις της εταιρείας σε κόμβους Pokémon. Η Spotify, η εταιρεία παροχής υπηρεσιών ψηφιακής μουσικής, ανακοίνωσε τριπλασιασμό των πωλήσεων μουσικής σχετικής με τα Pokémon. Μια βρετανική ασφαλιστική εταιρεία πρόσφερε ειδική κάλυψη για κινητά τηλέφωνα με το σύνθημα «Μην αφήσετε ένα ατύχημα στο τηλέφωνό σας να σας εμποδίσει να τα πιάσετε όλα». Η Disney παραδέχτηκε την απογοήτευσή της όσον αφορά τις δικές της στρατηγικές «συγχώνευσης του πραγματικού και του ψηφιακού στις απόπειρές της να δημιουργήσει κι εκείνη νέους τύπους εμπειριών διασυνδεδεμένου παιχνιδιού». Μάλιστα, ανακοίνωσε πως σχεδίαζε να μεταμορφώσει το κολοσσιαίο τμήμα παιχνιδιών της οδηγώντας το «σε μια κατεύθυνση παρόμοια με του Pokémon Go».[45]

Ο ζήλος για το Pokémon Go σταδιακά εξασθένησε, αλλά ο αντίκτυπος του επιτεύγματος του Χάνκι είναι ανεξίτηλος. «Πήραμε απλώς μια μικρή γεύση του τι θα ακολουθήσει», είπε ο Χάνκι σε συγκεντρωμένους λάτρεις του παιχνιδιού.[46] Το Pokémon Go είχε αποδείξει πως οι οικονομίες δράσης ήταν δυνατό να επιτευχθούν σε παγκόσμια κλίμακα και ταυτόχρονα να επιτύχουν τη στροφή της δράσης του ατόμου προς εμπορικούς πυρήνες με συγκεκριμένες συντεταγμένες, όπου οι πλειοδότες απολαμβάνουν την ολοένα ακριβέστερη σύγκλιση προς τα εγγυημένα αποτελέσματα.

Το επίτευγμα που έκανε τη Niantic να ξεχωρίσει ήταν η διαχείριση της παιχνιδοποίησης ως μεθόδου εγγύησης επιθυμητών αποτελεσμάτων για τους πραγματικούς της πελάτες: για τις εταιρείες οι οποίες συμμετέχουν στις αγορές συμπεριφορικής έκβασης τις οποίες η ίδια εγκαθιδρύει και υποστηρίζει. Το παιχνίδι του Χάνκι απέδειξε πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός μπορεί να λειτουργήσει στον πραγματικό κόσμο όπως λειτουργούσε και στον εικονικό, χρησιμοποιώντας, δηλαδή, τη μονομερώς αποκτημένη γνώση του (κλίμακα και φάσμα) για να διαμορφώσει τη συμπεριφορά σου τώρα (δράση), ώστε να μπορεί να την προβλέψει με μεγαλύτερη ακρίβεια στο μέλλον. Το λογικό πόρισμα είναι πως τα έσοδα στον πραγματικό κόσμο θα αυξηθούν στο μέτρο που θα αυξηθεί και η ικανότητα μιας εταιρείας να αντιστοιχίζει άτομα με τοποθεσίες. Ακριβώς όπως η Google έμαθε να

χρησιμοποιεί το πλεόνασμα ως μέσο στόχευσης διαδικτυακών διαφημίσεων σε συγκεκριμένα άτομα.

Τούτη η συνεπαγωγή μάς οδηγεί στο συμπέρασμα πως η Niantic θα ασκούσε την επιχειρηματική της δραστηριότητα με τρόπο που θα εξασφάλιζε καίριες αλυσίδες εφοδιασμού πλεονάσματος σε κλίμακα και σε φάσμα. Όντως, η «πολιτική κατασκόπευσης» της εταιρείας υποδηλώνει απαιτήσεις σε συμπεριφορικά δεδομένα τα οποία υπερβαίνουν κατά πολύ τις λογικές λειτουργικές απαιτήσεις ενός παιχνιδιού. Μόλις έξι μέρες μετά την κυκλοφορία του παιχνιδιού, τον Ιούλιο του 2016, ο δημοσιογράφος του *BuzzFeed* Τζόζεφ Μπέρνστιν (Joseph Bernstein) συμβούλεψε τους χρήστες του Pokémon Go να ελέγξουν πόσα δεδομένα συνέλεγε η εφαρμογή από τα τηλέφωνά τους. Σύμφωνα με την ανάλυσή του, «το Pokémon Go, όπως και η πλειοψηφία των εφαρμογών οι οποίες λειτουργούν με το GPS του τηλεφώνου, μπορεί να συμπεράνει πολλά πράγματα για σένα βάσει των κινήσεών σου καθώς εσύ παίζεις. Παρακολουθεί πού πηγαίνεις, πότε, πώς, πόση ώρα μένεις εκεί και ποιος είναι μαζί σου. Και όπως συμβαίνει με πολλές εταιρείες οι οποίες κατασκευάζουν τέτοιες εφαρμογές, η Niantic κατακρατά αυτές τις πληροφορίες». Ο Μπέρνστιν καταλήγει πως παρόλο που και άλλες εφαρμογές οι οποίες βασίζονται σε δεδομένα τοποθεσίας συλλέγουν παρόμοιες πληροφορίες, η λεπτομέρεια των χωρικών δεδομένων του Pokémon Go –δεδομένα ακρίβειας οικοδομικού τετραγώνου– σε συνδυασμό με την εκτοξευόμενη δημοτικότητά του ίσως το κάνουν σύντομα ένα από τα αναλυτικότερα κοινωνικά γραφήματα βασισμένα σε τοποθεσίες, αν όχι *το αναλυτικότερο*».[47]

Το *TechCrunch*, το ειδησεογραφικό σάιτ του κλάδου, εξέφρασε παρόμοιους προβληματισμούς σχετικά με τις πρακτικές συλλογής δεδομένων του Pokémon Go, επικρίνοντας τον «μεγάλο κατάλογο των αδειών που απαιτεί η εφαρμογή» – άδειες οι οποίες, πέραν της φυσιολογικής πρόσβασης στην κάμερα του τηλεφώνου, περιλάμβαναν και «την ανάγνωση των επαφών σου» καθώς και την «εύρεση λογαριασμών χρήστη στη συσκευή». Η «πολιτική κατασκόπευσης» της Niantic επισημαίνει πως η εταιρεία μπορεί να κοινοποιήσει «συγκεντρωτικές πληροφορίες και στοιχεία που δεν συμβάλλουν στην ταυτοποίηση του ατόμου σε τρίτα μέρη για έρευνα και ανάλυση, για την κατάρτιση δημογραφικών προφίλ και για άλλους παρόμοιους σκοπούς». Το *TechCrunch* έδωσε έμφαση στην «ακρίβεια των δυνατοτήτων παρακολούθησης τοποθεσίας» του παιχνιδιού και στην «ικανότητά του

να αναγνωρίζει ακουστικά αποτυπώματα» μέσω της πρόσβασής του στην κάμερα και στο μικρόφωνο της κινητής συσκευής. Το σάιτ καταλήγει πως «Είναι εύλογο να περιμένει κανείς πως ορισμένα από τα δεδομένα τοποθεσίας σου θα καταλήξουν στα χέρια της Google».[48] Το Κέντρο Πληροφοριών Ηλεκτρονικού Απορρήτου, σε επιστολή διαμαρτυρίας στην Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου, επισήμανε πως η Niantic δεν κατάφερε να αναφέρει πειστικούς λόγους που να δικαιολογούν το «φάσμα» των πληροφοριών οι οποίες συστηματικά συγκεντρώνονται από τα τηλέφωνα των χρηστών και από τα προφίλ τους στο Google. Επιπλέον, η Niantic δεν είχε θέσει χρονικά όρια όσον αφορά τη διατήρηση, τη χρήση και την κοινοποίηση των δεδομένων τοποθεσίας. Η επιστολή κατέληγε πως «Δεν υπάρχουν στοιχεία ότι η συλλογή και η κατακράτηση δεδομένων τοποθεσίας από την πλευρά της Niantic είναι απαραίτητες για τη λειτουργία του παιχνιδιού ή πως παρέχουν οφέλη για τον καταναλωτή τα οποία υπερτερούν της βλάβης στο απόρρητο και στην ασφάλεια που προκαλεί η δράση της εταιρείας».[49]

Στα μέσα Ιουλίου 2016 η Niantic έλαβε επιστολή από τον γερουσιαστή Αλ Φράνκεν στην οποία ετίθετο ερώτημα για τις πρακτικές απορρήτου της.[50] Η απάντηση της εταιρείας ήρθε στα τέλη Αυγούστου και ήταν άκρως διδακτική· ένα θαύμα παραπλανητικής ρητορικής και τακτικής μυστικοπάθειας. Η απαντητική επιστολή εστίαζε στους μηχανισμούς του Pokémon Go χωρίς να αποκαλύπτει τίποτα για το επιχειρηματικό του μοντέλο ή για τη συνολική φιλοσοφία συσσώρευσης πίσω από αυτό το μοντέλο: «Το Pokémon Go έχει λάβει εγκωμιαστικά σχόλια από αξιωματούχους της δημόσιας υγείας, από δασκάλους, από εργαζομένους στον τομέα της πνευματικής υγείας, από γονείς, από λειτουργούς φυσικών πάρκων και από καθημερινούς πολίτες όλου του κόσμου, και χαιρετίζεται ως μια εφαρμογή η οποία προάγει το υγιές παιχνίδι και την εξερεύνηση». Παρόλο που η Niantic παραδεχόταν το εύρος των συλλεγόμενων δεδομένων ως λειτουργική προϋπόθεση του παιχνιδιού –υπηρεσίες τοποθεσίας, φωτογραφίες, μίντια, αρχεία, κάμερα, επαφές και δεδομένα παρόχου δικτύου– η εταιρεία επέμενε πως τα δεδομένα χρησιμοποιούνται «για την παροχή και τη βελτίωση» των υπηρεσιών της. Βεβαίως, δεν γίνεται κανένας λόγος για τη διττή φύση αυτών των υπηρεσιών: υπηρεσίες παιχνιδιού για τους χρήστες και υπηρεσίες πρόγνωσης για τους πελάτες της. Η εταιρεία παραδέχεται πως χρησιμοποιεί υπηρεσίες τρίτων –ανάμεσά τους και της Google– για τη «συλλογή και την ερμηνεία δεδο-

μένων», αλλά παρακάμπτει τεχνηέντως τις όποιες εξηγήσεις για τους στόχους αυτών των αναλύσεων.[51]

Στην επτασέλιδη επιστολή γίνεται μόλις μία φορά λόγος για τις «τοποθεσίες χορηγών», σημειώνοντας πως οι εν λόγω χορηγοί λαμβάνουν αναφορές για τις επισκέψεις και τη δραστηριότητα του παιχνιδιού. Δεν γίνεται καμία αναφορά σχετικά με το «κόστος ανά επίσκεψη» ή για το πλεόνασμα που απαιτείται για την υποστήριξη αυτών των μετρήσεων – μια διαδικασία όμοια με το «κόστος ανά κλικ» της Google, το οποίο εξαρτιόταν από το συμπεριφορικό πλεόνασμα που εξαγόταν από τη διαδικτυακή δραστηριότητα. Η αυτοπαρουσίαση της Niantic αποκρύπτει προσεκτικά τους στόχους της όσον αφορά τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη οικονομιών δράσης οι οποίες, σε πραγματικό χρόνο, στρέφουν συμπεριφορές του πραγματικού κόσμου προς τις αγορές συμπεριφορικής έκβασης της εταιρείας.

Η ιδιοφυΐα του Pokémon Go έγκειται στον μετασχηματισμό του κατεξοχήν παιχνιδιού σε μια πρόσοψη για ένα παιχνίδι ανώτερου βαθμού: για το παιχνίδι του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Ένα παιχνίδι μέσα σε ένα άλλο παιχνίδι. Άθελά τους οι χρήστες, οι οποίοι υιοθέτησαν ως ταμπλό τους την πόλη, τα πάρκα και τις πιτσαρίες της, έγιναν ένα τελείως διαφορετικό ανθρώπινο ταμπλό για το δεύτερο και πιο βαρύνουσας σημασίας παιχνίδι. Οι συμμετέχοντες σε αυτό το δεύτερο παιχνίδι –στο *πραγματικό* παιχνίδι– δεν απαντώνται στην ομήγυρη των ενθουσιασμένων χρηστών οι οποίοι κουνούσαν τα τηλέφωνά τους στην άκρη της αυλής του Ντέιβιντ. Στο πραγματικό παιχνίδι τα προϊόντα πρόγνωσης λαμβάνουν τη μορφή πρωτοκόλλων τα οποία επιβάλλουν μορφές τηλεδιέγερσης προορισμένες να παρακινήσουν και να υπαγορεύσουν τις κινήσεις των ανθρώπων στο έδαφος του πραγματικού κόσμου, ώστε αυτοί να ξοδέψουν τα πραγματικά τους χρήματα σε πραγματικές εμπορικές επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στις ολοζώντανες αγορές συμπεριφορικής έκβασης της Niantic.

Η Niantic μοιάζει με μικροσκοπικό περισκόπιο το οποίο αναδύεται από την απεραντοσύνη των χαρτογραφικών δυνατοτήτων της Google, των ροών πλεονάσματός της, των μέσων παραγωγής και των αχανών συστοιχιών των διακομιστών της. Μια εταιρεία η οποία κατασκευάζει και δοκιμάζει το αρχέτυπο των παγκόσμιων μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης, τα οποία κατέχει και διαχειρίζεται ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. Η Niantic ανακάλυψε πως εν μέσω του ενθουσιασμού της συμμετοχής σε ένα ανταγωνιστικό κοινωνικό παι-

χνίδι η απευκταία προσωπική βούληση παραχωρεί τη θέση της σε πρωτόκολλα τα οποία ορίζουν τις συνθήκες της «φυσικής επιλογής». Κατ' αυτόν τον τρόπο το παιχνίδι αυτόματα εκμαιεύει και καλλιεργεί τις συμπεριφορές που επιθυμούν οι επιχειρηματίες οι οποίοι ποντάρουν αφειδώς στις αγορές συμπεριφορικής έκβασης της Niantic. Έχοντας στη διάθεσή τους και εν λειτουργία αυτό το δεύτερο ταμπλό, εκείνοι που λαμβάνουν μέρος στο *πραγματικό* παιχνίδι ανταγωνίζονται ώστε να βρεθούν όσο πιο κοντά γίνεται στο κεφάλαιο που αφήνει στο κατόπι του κάθε χαμογελαστό μέλος της αγέλης.

Τελικά, συνειδητοποιούμε πως αυτό το περισκόπιο σχεδιάστηκε για να εξερευνήσει έναν νέο εμπορικό ορίζοντα: τον ορίζοντα των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης. Στην ουσία, το παιχνίδι μέσα στο παιχνίδι είναι ένα πιλοτικό είδωλο των βλέψεων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού όσον αφορά το μέλλον μας. Ακολουθεί την επιταγή της πρόγνωσης στη λογική της κατάληξη, εκεί όπου δεδομένα τα οποία μας αφορούν, δεδομένα σε κλίμακα και σε φάσμα, συνδυάζονται με μηχανισμούς κινητοποίησης οι οποίοι ευθυγραμμίζουν τη συμπεριφορά μας με το νέο σύμπαν της αγοράς. Όλες οι ροές πλεονάσματος, από όλους τους χώρους, από όλα τα πράγματα, από όλα τα σώματα, από το γέλιο και από τα δάκρυά μας τελικά στρέφονται προς τον θρίαμβο των βέβαιων αποτελεσμάτων και προς τον πακτωλό εσόδων που αυτός μπορεί να απελευθερώσει.

IV. Ποια ήταν τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης;

Τα νέα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης παγκόσμιας εμβέλειας την κατασκευή των οποίων παρατηρούμε στη Facebook και στη Niantic ενσαρκώνουν μια νέα αναχρονισμένη εποχή *αυτόνομου κεφαλαίου* και *ετερόνομων ατόμων*. Ωστόσο, η προοπτική της δημοκρατικής ευδοκίμησης και της αυτοεκπλήρωσης του ατόμου βασίζονται στην αντιστροφή των παραπάνω επιθέτων. Τούτη η πρωτόγνωρη κατάσταση υπερβαίνει την όποια συζήτηση περί Κοινού Κανόνα και άπτεται του πυρήνα της αφοσίωσής μας στα ιδανικά της δημοκρατικής κοινωνίας, με πλήρη επίγνωση των δυσκολιών που αυτά συνεπάγονται.

Αυτό που εδώ παραβλέπεται είναι το γεγονός πως ο Κοινός Κανόνας αποτέλεσε προϊόν μιας παρόμοιας απειλής κατά των αρχών της ατομικής αυτονομίας και της πίστης στη δημοκρατία. Ήταν απο-

τέλεσμα ενός αγώνα με πολλά εμπόδια όπου δημόσιοι αξιωματούχοι με δημοκρατικά αντανακλαστικά ένωσαν τις δυνάμεις τους με κοινωνικούς ακτιβιστές, ακαδημαϊκούς και νομικούς, αντιτασσόμενοι στον σχεδιασμό, στην ανάπτυξη και στην εφαρμογή της συμπεριφορικής τροποποίησης ως έκφανση της κυβερνητικής εξουσίας. Δεν έχουν περάσει και πολλά χρόνια από τότε που η αμερικανική κοινωνία κινητοποιήθηκε ώστε να αντισταθεί στα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης, ρυθμίζοντάς τα και θέτοντάς τα υπό έλεγχο, και από αυτή τη διαδρομή μπορούμε να αντλήσουμε θέληση ώστε να ανακαλύψουμε εκ νέου τα σημεία αναφοράς μας και να ανακτήσουμε την αντίληψή μας.

Το 1971 η Υποεπιτροπή της Γερουσίας περί Συνταγματικών Δικαιωμάτων, με επικεφαλής τον Σαμ Έρβιν, γερουσιαστή της Βόρειας Καρολίνα, και με μέλη τις αυθεντίες από όλο το πολιτικό φάσμα, όπως ο Έντουαρντ Κένεντι, ο Μπερτς Μπάι, ο Ρόμπερτ Μπερντ και ο Στρομ Θέρμοντ, ανέλαβε κάτι που έμελλε να γίνει μια πολυετής διερεύνηση μιας «ποικιλίας προγραμμάτων σχεδιασμένων να προβλέπουν, να ελέγχουν και να τροποποιούν την ανθρώπινη συμπεριφορά». Ο Έρβιν ήταν ένας συντηρητικός Δημοκρατικός και ειδικός συνταγματολόγος ο οποίος έγινε ο αναπάντεχος ήρωας των πολιτικών ελευθεριών δρώντας ως υπερασπιστής της δημοκρατίας κατά τη διάρκεια της κρίσης του Γουοτεργκέιτ, θητεύοντας ως πρόεδρος της ειδικής Επιτροπής Διερεύνησης του Γουοτεργκέιτ της Γερουσίας. Εν προκειμένω, η Υποεπιτροπή περί Συνταγματικών Δικαιωμάτων θα έβαζε για πρώτη φορά στο συνταγματικό μικροσκόπιο τις αρχές και τις εφαρμογές της συμπεριφορικής τροποποίησης, θέτοντας υπό αμφισβήτηση και εντέλει απορρίπτοντας τη χρήση της συμπεριφορικής τροποποίησης ως προέκτασης της κρατικής εξουσίας.

Η διερεύνηση της Γερουσίας ήταν αποτέλεσμα του εντεινόμενου δημόσιου αισθήματος ανησυχίας ενόψει της εξάπλωσης των ψυχολογικών τεχνικών ελέγχου συμπεριφοράς. Τέτοιες εστίες υπήρχαν πολλές, ωστόσο η σημαντικότερη ήταν η επίδραση του Ψυχρού Πολέμου και το φάσμα των ψυχολογικών τεχνικών και προγραμμάτων συμπεριφορικής τροποποίησης που αυτός είχε γεννήσει. Ο Πόλεμος της Κορέας είχε προβάλει τις κομμουνιστικές τεχνικές «πλύσης εγκεφάλου» μέσω των οποίων, σύμφωνα με τον τότε νεοδιορισθέντα διευθυντή της CIA Άλεν Ντάλες, οι Αμερικανοί αιχμάλωτοι πολέμου περιέρχονταν σε μια κατάσταση μηχανικής παθητικότητας, όπου ο εγκέφαλος του θύματος «μετατρέπεται σε φωνογράφο ο οποίος παί-

ζει έναν δίσκο τοποθετημένο στο πλατό του από μια διάνοια επί της οποίας δεν έχει κανέναν έλεγχο».[52] Οι εχθροί της Αμερικής φαίνονταν έτοιμοι να τελειοποιήσουν την τέχνη και την επιστήμη του «νοητικού ελέγχου» με ψυχολογικές και χημικές μεθόδους άγνωστες στον αμερικανικό στρατό. Υπήρχαν αναφορές περί κινεζικών και σοβιετικών επιτευγμάτων στην εξ αποστάσεως μεταβολή των πνευματικών δυνατοτήτων του υποκειμένου και στην κατάργηση της «ελεύθερης βούλησής» του.[53] Ο Ντάλες έθεσε την υπηρεσία στο μανιώδες έργο της έρευνας στο πεδίο του νοητικού ελέγχου και της δημιουργίας των σχετικών δυνατοτήτων – από τον «αποπρογραμματισμό» και τον «επαναπρογραμματισμό» ενός ατόμου έως τη διάπλαση της νοοτροπίας και των πράξεων μιας ολόκληρης χώρας.[54]

Έτσι ξεκίνησε ένα ενδιαφέρον, νοσηρό και συχνά αλλόκοτο κεφάλαιο στην ιστορία της αμερικανικής κατασκοπείας.[55] Μεγάλο μέρος αυτού του νέου εγχειρήματος έλαβε χώρα στο πλαίσιο του άκρως απόρρητου προγράμματος MKUltra, στόχος του οποίου ήταν η «έρευνα και η ανάπτυξη χημικών, βιολογικών και ραδιολογικών υλικών, ικανών για εφαρμογή σε μυστικές επιχειρήσεις ελέγχου της ανθρώπινης συμπεριφοράς». Το 1975, κατά την έρευνα της Γερουσίας για τις μυστικές επιχειρήσεις Συλλογής Στρατιωτικών και Εξωτερικών Πληροφοριών, υπήρξε μαρτυρία για έκθεση του 1963, καταρτισμένη από τον γενικό επιθεωρητή και με θέμα το MKUltra, στην οποία παρατίθεντο διάφοροι λόγοι για τη μυστικότητα του προγράμματος, ο σημαντικότερος από τους οποίους ήταν το γεγονός πως η συμπεριφορική τροποποίηση θεωρούνταν παράνομη. Η έκθεση ξεκινούσε ως εξής: «Πολλές αρχές της ιατρικής και σχετικών κλάδων θεωρούν πως η έρευνα για τη χειραγώγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι αντιδεοντολογική, και συνεπώς οι επαγγελματίες που συμμετέχουν στο πρόγραμμα MKUltra ενδέχεται να διακινδυνεύουν τη φήμη τους». Επίσης, σημείωνε πως πολλές από τις δραστηριότητες του προγράμματος ήταν παράνομες, παραβίαζαν τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των Αμερικανών πολιτών και θα απωθούσαν την κοινή γνώμη.[56]

Η ανάπτυξη και η τελειοποίηση των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης ως προέκταση της πολιτικής εξουσίας θεωρούνταν ουσιαστικής σημασίας για τη διαφύλαξη των συμφερόντων μας. Γι' αυτόν τον λόγο η «ζήτηση» από πλευράς CIA γέννησε μια προσφορά όλο και πιο ανεπιφύλακτης έρευνας για τη συμπεριφορική τροποποίηση και στις πρακτικές εφαρμογές της από ακαδημαϊκούς ψυχολό-

γους. Επιστήμονες από τα πεδία της ιατρικής και της ψυχολογίας έβαλαν σκοπό να απομυθοποιήσουν τις κινεζικές τεχνικές πλύσης εγκεφάλου, ερμηνεύοντάς τες εκ νέου μέσα από τα καθιερωμένα πλαίσια της συμπεριφορικής τροποποίησης.

Η έρευνα της Γερουσίας κατέληγε πως για να κατανοηθεί καλύτερα ο «νοητικός έλεγχος» θα έπρεπε να ιδωθεί ως ένα περίπλοκο σύστημα μάθησης βασισμένο σε μη προβλέψιμες μεθόδους ενίσχυσης, σύμφωνες με τις σημαντικές ανακαλύψεις του Μπ. Φ. Σκίνερ για τη συντελεστική μάθηση. Κατά τα λεγόμενα της ιστορικού του Χάρβαρντ Ρεμπέκα Λέμοφ (Rebecca Lemov), οι ερευνητές του «νοητικού ελέγχου» είχαν τρομερή επίδραση στη CIA και σε άλλους στρατιωτικούς τομείς. Η ιδέα πως το «ανθρώπινο υλικό ήταν μεταβλητό» –πως η προσωπικότητα, η ταυτότητα, η αντίληψη και η δυνατότητα αυτοκαθοριστικής συμπεριφοράς μπορούσε να συνθλιβεί, να απαλειφθεί και να αντικατασταθεί από τον εξωτερικό έλεγχο– προκάλεσε ένα νέο αίσθημα πανικού και επισφάλειας: «Αν ο κόσμος όντως έβριθε από απειλές για τον άνθρωπο, για το σώμα και για το μυαλό του, τότε οι ειδικοί σε αυτούς τους τομείς ήταν περισσότερο αναγκαίοι από ποτέ. Καθηγητές ικανοί και με καλές προθέσεις –αυτοπροσδιοριζόμενοι ως προγραμματιστές ανθρώπων ή και με επίσημο τίτλο– συμμετείχαν στα προγράμματα της CIA ώστε να επιφέρουν αργή ή και ραγδαία αλλαγή στο μυαλό και στη συμπεριφορά των ανθρώπων».[57]

Όταν οι γερουσιαστές της Υποεπιτροπής Συνταγματικών Δικαιωμάτων τελικά συνήλθαν το 1971, η μετάβαση των πρακτικών συμπεριφορικής τροποποίησης από τη στρατιωτική σφαίρα στην κοινωνική είχε ήδη ξεκινήσει. Οι τεχνικές συμπεριφορικής τροποποίησης είχαν εξαπλωθεί από τα κρατικά χρηματοδοτούμενα (συνήθως από τη CIA) εργαστήρια ψυχολογίας και από τις ψυχολογικές επιχειρήσεις, αποκτώντας ποικίλες θεσμικές εφαρμογές, καθεμιά από τις οποίες είχε ως στόχο τον επαναπρογραμματισμό των ελαττωματικών προσωπικοτήτων ατόμων τα οποία βρίσκονταν αιχμάλωτα σε περιβάλλοντα τα οποία πρόσφεραν «απόλυτο» ή σχεδόν απόλυτο έλεγχο – φυλακές, ψυχιατρικές κλινικές, αίθουσες σχολείων, ιδρύματα για άτομα με νοητικές δυσκολίες, σχολεία αυτιστικών και εργοστάσια.

Η Υποεπιτροπή απέκτησε το απαραίτητο έρεισμα και ανέλαβε δράση όταν η δημόσια ανησυχία άρχισε να κοχλάζει και να μεταμορφώνεται σε μαζική κατακραυγή κατά της κανονικοποίησης αυτών των προγραμμάτων συμπεριφορικής τροποποίησης. Η Αλεξάντρα Ράδερφορντ (Alexandra Rutherford), ιστορικός της ψυχολογίας, πα-

ρατηρεί πως οι σκινερικού τύπου πρακτικές συμπεριφορικής τροποποίησης επεκτάθηκαν ταχύτατα κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, επιτυγχάνοντας ορισμένα «αξιοσημείωτα αποτελέσματα», αλλά και εκθέτοντας τους υπεύθυνους επιστήμονες στο εξεταστικό βλέμμα ενός συχνά εχθρικού κοινού. Σεβαστός αριθμός δημοσιογραφικών αναφορών έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου για τον ζήλο με τον οποίο εφαρμόζονταν οι τεχνικές συμπεριφορικής τροποποίησης, επισημαίνοντας την αίσθηση πως οι εν λόγω τεχνικές ευτέλιζαν τα υποκείμενα, παραβίαζαν ηθικές παραμέτρους και καταπατούσαν θεμελιώδη δικαιώματα του πολίτη.[58]

Άλλος ένας παράγοντας ήταν η έκδοση, το 1971, του εμπρηστικού έργου κοινωνικού στοχασμού του Μπ. Φ. Σκίνερ με τίτλο *Beyond Freedom & Dignity* (Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια). Ο Σκίνερ εισηγούνταν ένα μέλλον βασισμένο στον συμπεριφορικό έλεγχο, απορρίπτοντας την ίδια την ιδέα της ελευθερίας (καθώς και κάθε αρχή της φιλελεύθερης κοινωνίας) και απαξιώνοντας την έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, χαρακτηρίζοντάς τη συγκυριακό παρελκόμενο του υστερόβουλου ναρκισσισμού. Ο Σκίνερ οραματίστηκε μια διάχυτη «τεχνολογία της συμπεριφοράς» η οποία κάποτε θα επέτρεπε την εφαρμογή των μεθόδων συμπεριφορικής τροποποίησης σε ολόκληρους ανθρώπινους πληθυσμούς.

Ο επακόλουθος καταιγισμός αντιπαραθέσεων έκανε το *Beyond Freedom & Dignity* διεθνές μπεστ σέλερ. Σε μια πολυδιαβασμένη κριτική του βιβλίου ο Νόαμ Τσόμσκι έγραψε: «Η κατά Σκίνερ επιστήμη της συμπεριφοράς, κενή περιεχομένου, είναι εξίσου προσφιλής τόσο στους φιλελεύθερους όσο και στους φασίστες. Ο ισχυρισμός πως, επειδή οι συνθήκες υπό τις οποίες η συμπεριφορά γίνεται προβλέψιμη είναι διαμορφώσιμες –για παράδειγμα, σε μια φυλακή ή σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης–, δεν χρειάζεται να ανησυχούμε για την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του "αυτόνομου ατόμου" δεν είναι απλώς εξωφρενικός, αλλά τερατώδης».[59] (Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, στο τμήμα μεταπτυχιακών σπουδών του Χάρβαρντ, εκεί όπου φοίτησα εγώ και όπου δίδασκε ο Σκίνερ, πολλοί φοιτητές είχαν μετονομάσει το βιβλίο σε *Προς τη σκλαβιά και τον εξευτελισμό*).

Από τις πρώτες κιόλας γραμμές της εισαγωγής της έκθεσης του 1974 –έργο του γερουσιαστή Έρβιν– κάθε αιχμάλωτος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού τον 21ο αιώνα αντιλαμβάνεται με σαφήνεια πως η συνέχεια της αμερικανικής κοινωνίας διακόπτεται από ένα κοινωνικό χάσμα πολύ βαθύτερο απ' ό,τι υποδηλώνει το πέρασμα

των δεκαετιών. Αξίζει να διαβάσουμε τα λόγια του Έρβιν ώστε να κατανοήσουμε το πάθος με το οποίο ο συγγραφέας συνύφανε το έργο της Υποεπιτροπής με τον πυρήνα των αρχών του Διαφωτισμού, υποσχόμενος να υπερασπιστεί τα φιλελεύθερα ιδανικά της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας:

> Όταν οι πατέρες του έθνους εγκαθίδρυσαν το συνταγματικό σύστημα διακυβέρνησής μας, το βάσισαν στη θεμελιώδη πίστη στην ιερότητα του ατόμου. [...] Αντιλαμβάνονταν πως ο αυτοκαθορισμός είναι η πηγή της ατομικότητας, και η ατομικότητα είναι ο πυλώνας της ελευθερίας. [...] Πρόσφατα, ωστόσο, η τεχνολογία άρχισε να αναπτύσσει νέες μεθόδους συμπεριφορικού ελέγχου, ικανές να αλλάξουν όχι μόνο τις πράξεις ενός ατόμου, αλλά την ίδια την προσωπικότητά του και τον τρόπο που σκέφτεται. [...] Η συμπεριφορική τεχνολογία που αναπτύσσεται σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες άπτεται των βασικότερων πηγών ατομικότητας και του ίδιου του πυρήνα της προσωπικής ελευθερίας. [...] Η σοβαρότερη απειλή [...] είναι η δυνατότητα που προσφέρει αυτή η τεχνολογία σε κάποιον ο οποίος επιθυμεί να επιβάλει τις απόψεις και τις αξίες του σε κάποιον άλλο. [...] Εκ των προδιαγραφών τους, οι έννοιες της ελευθερίας, του προσωπικού βίου και του αυτοκαθορισμού έρχονται σε σύγκρουση με προγράμματα τα οποία είναι σχεδιασμένα να ελέγχουν όχι μόνο την ελευθερία κινήσεων του ατόμου, αλλά και την ίδια την πηγή της ελεύθερης σκέψης. [...] Το ζήτημα γίνεται ακόμη οξύτερο όταν αυτά τα προγράμματα διεξάγονται, όπως συμβαίνει σήμερα, απουσία αυστηρού ελέγχου. Όσο ανησυχητική κι αν είναι η συμπεριφορική τροποποίηση σε θεωρητικό επίπεδο, η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη της πρακτικής τεχνολογίας συμπεριφορικού ελέγχου αποτελεί αιτία ακόμη μεγαλύτερης ανησυχίας.[60]

Η εν λόγω έκθεση και η κριτική που ασκεί στη συμπεριφορική τροποποίηση είναι εξαιρετικά συναφείς και με τη δική μας εποχή. Η έκθεση ξεκινά διατυπώνοντας ένα ερώτημα που πρέπει να απασχολήσει κι εμάς: «Πώς κατάφεραν να τη γλιτώσουν ατιμώρητοι;» Η απάντηση συνεπάγεται και επίκληση του «εξαιρετισμού» της εποχής. Σε πρώτη φάση ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός κατάφερε να ριζώσει και να ανθίσει υπό την αιγίδα του επονομαζόμενου «πολέμου κατά της τρομοκρατίας», προϊόντος της μανιώδους επιδίωξης της βεβαιότητας που αυτός είχε επιφέρει. Ομοίως, στα μέσα του 20ού αιώνα τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης ξεκίνησαν από το εργα-

στήριο και μετοίκησαν στον κόσμο, κατά βάση υπό το πέπλο της ανησυχίας που είχε γεννήσει ο Ψυχρός Πόλεμος. Αργότερα, κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, οι επαγγελματίες της συμπεριφορικής τροποποίησης κλήθηκαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους εκτός στρατού από μια έμφοβη πλέον κοινωνία έπειτα από χρόνια αστικών ταραχών, πολιτικών διαμαρτυριών και αυξανόμενων επιπέδων εγκληματικότητας και «παραβατικότητας». Οι γερουσιαστές υποστήριξαν πως οι εκκλήσεις για «νόμο και τάξη» ήταν η κινητήρια δύναμη της αναζήτησης «άμεσων και αποτελεσματικών τρόπων ελέγχου της βίας και των άλλων μορφών αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Το ενδιαφέρον για τον έλεγχο της βίας αντικατέστησε άλλες πιο χρονοβόρες απόπειρες κατανόησης των πηγών της».

Με τόσα προγράμματα συμπεριφορικής τροποποίησης στοχευμένα σε ανυποψίαστους πληθυσμούς έγκλειστους σε πολιτειακές φυλακές και σε ψυχιατρικές κλινικές οι γερουσιαστές πρόβαλαν τον ισχυρισμό πως τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης έπρεπε να αντιμετωπιστούν ως μια μορφή κρατικής εξουσίας και αμφισβήτησαν το συνταγματικό δικαίωμα της κυβέρνησης να «ελέγχει» τη συμπεριφορά και την πνευματική δραστηριότητα των πολιτών. Διεξάγοντας έρευνα σε κυβερνητικές υπηρεσίες, η Υποεπιτροπή ανακάλυψε «μεγάλη ποικιλία τεχνικών συμπεριφορικής τροποποίησης [...] οι οποίες εφαρμόζονται αυτή τη στιγμή στις Ηνωμένες Πολιτείες υπό την αιγίδα του ομοσπονδιακού κράτους». Στη συνέχεια, η έκθεση παρατηρούσε πως «Η ραγδαία εξάπλωση των τεχνικών συμπεριφορικής τροποποίησης καθιστά ακόμη πιο ανησυχητικό το γεγονός πως οι ουσιαστικές προσπάθειες διευθέτησης βασικών ζητημάτων προσωπικής ελευθερίας τα οποία έχουν ανακύψει είναι ελάχιστες [...] και το ίδιο ισχύει και για τις θεμελιώδεις συγκρούσεις μεταξύ των ατομικών δικαιωμάτων και της τεχνολογίας συμπεριφοράς».[61]

Οι γερουσιαστές φύλαξαν το δριμύτερο κατηγορητήριό τους για τις δύο τεχνικές συμπεριφορικής τροποποίησης που θεωρούσαν τις πιο ακραίες και πιο επιζήμιες. Η πρώτη ήταν η ψυχοχειρουργική. Η δεύτερη ήταν η «ηλεκτροφυσιολογία», η οποία οριζόταν ως «η χρήση μηχανικών συσκευών για τον έλεγχο διάφορων πτυχών της ανθρώπινης συμπεριφοράς». Η έκθεση σημειώνει με ιδιαίτερο αποτροπιασμό το παράδειγμα «συσκευών» σχεδιασμένων να φοριούνται από το υποκείμενο, «ώστε η συμπεριφορά του να παρακολουθείται και να ελέγχεται αδιαλείπτως μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή» με στόχο «την αποτροπή της εκδήλωσης πιθανώς ανεπιθύμητης συμπεριφοράς».

Η Υποεπιτροπή υποστήριξε πως η Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος «πρέπει να προστατεύει εξίσου και το δικαίωμα του ατόμου να παράγει ιδέες». Επιπλέον, το δικαίωμα στον προσωπικό βίο θα πρέπει να προστατεύει τους πολίτες από επεμβάσεις στις σκέψεις τους, στη συμπεριφορά τους, στην προσωπικότητά τους και στην ταυτότητά τους, ειδάλλως αυτές ο έννοιες θα «καταλήξουν κενές νοήματος». Σε αυτό το πλαίσιο, ο σκινερικού τύπου συμπεριφορικός προγραμματισμός έγινε το επίκεντρο κριτικής εξέτασης: «Μεγάλο κομμάτι της αναδυόμενης τεχνολογίας συμπεριφορικού ελέγχου καταπιάνεται με τη μάθηση μέσω της οποίας διάφορες μορφές επιρροής χρησιμοποιούνται για τη διέγερση συγκεκριμένων τύπων συμπεριφοράς και για την κατάπνιξη άλλων».[62]

Η έκθεση της Υποεπιτροπής, προεικάζοντας τις μελλοντικές τεχνικές παιχνιδοποίησης ως μέσο συμπεριφορικής τροποποίησης, εξέθεσε τους προβληματισμούς της και για «διακριτικότερες» προσεγγίσεις οι οποίες βασίζονταν στη «θετική ενίσχυση» – από την «προοπτική της επιβράβευσης και της διάκρισης» έως περίπλοκα συστήματα ανταμοιβών με στόχο την «αναδόμηση της προσωπικότητας μέσω της τεχνητής εφαρμογής σχετικών μεθόδων». Η γενικευμένη ιδεοληψία με τον έλεγχο της βίας γέννησε και μεθόδους «πρόγνωσης συμπεριφοράς» οι οποίες «εγείρουν σημαντικά ερωτήματα όσον αφορά τις νόμιμες οδούς, τον προσωπικό βίο και τις ατομικές ελευθερίες». Ένας ψυχολόγος, σε άρθρο του στο περιοδικό *Monitor* της Αμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας το 1974, επέστησε την προσοχή, προειδοποιώντας τους συναδέλφους του να μη διατυμπανίζουν την ικανότητά τους να «ελέγχουν τη συμπεριφορά», αφού πλέον «αντιμετωπίζονταν με ολοένα μεγαλύτερη καχυποψία, ή και αποστροφή, και απειλούνταν με περιορισμούς. [...] *Ο κοινωνικός έλεγχος επί του συμπεριφορικού ελέγχου βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη*».[63]

Το έργο της Υποεπιτροπής είχε μακροπρόθεσμες συνέπειες. Ομάδες προάσπισης των δικαιωμάτων κρατουμένων και ασθενών απέκτησαν δυναμική στην προσπάθειά τους να τερματίσουν τη συμπεριφορική καταπίεση η οποία λάμβανε χώρα σε δημόσια ιδρύματα, ενώ ταυτόχρονα στον κλάδο της ψυχολογίας άρχισε να συζητείται η ανάγκη να δοθεί επαγγελματικός χαρακτήρας στο εν λόγω επιστημονικό πεδίο με την εισαγωγή ξεκάθαρων κανόνων δεοντολογίας, διαδικασιών πιστοποίησης, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και κλιμάκων ιεραρχίας.[64] Η Εθνική Ερευνητική Πράξη η οποία θεσπίστηκε το 1974 προέβλεπε τη δημιουργία θεσμικών επιτροπών αξιολόγη-

σης θέτοντας τις βάσεις για την εξέλιξη και τη θεσμική εδραίωση του Κοινού Κανόνα ως κώδικα ηθικής μεταχείρισης των ανθρώπινων υποκειμένων – έναν κώδικα από τον οποίο, όπως όλοι γνωρίζουμε, η Facebook αποφάσισε πως πρέπει να εξαιρεθεί. Το ίδιο έτος το Κογκρέσο ίδρυσε την Εθνική Επιτροπή για την Προστασία των Ανθρώπινων Υποκειμένων στη Βιοϊατρική και στη Συμπεριφορική Έρευνα. Πέντε χρόνια αργότερα η επιτροπή εξέδωσε τα ευρήματά της στην «Έκθεση Μπέλμοντ», η οποία έθεσε τα επαγγελματικά πρότυπα για την επιβολή κατευθυντήριων γραμμών περί δεοντολογικών ζητημάτων κάθε ομοσπονδιακά χρηματοδοτούμενης έρευνας με ανθρώπινα υποκείμενα στις Ηνωμένες Πολιτείες.[65]

Οι ηχηρές διαμαρτυρίες υπέρ της προάσπισης των προσωπικών δικαιωμάτων κατά τη δεκαετία του 1970 απέπεμψαν τη συμπεριφορική τροποποίηση από την κοινωνική σφαίρα, ή τουλάχιστον κατασίγασαν την ισχύ της. Ένας αξιωματούχος της Ομοσπονδιακής Σωφρονιστικής Υπηρεσίας συνέστησε στους επικεφαλής των προγραμμάτων να αποφεύγουν τη χρήση «του όρου *συμπεριφορική τροποποίηση* και να μιλούν για επιβράβευση και για ενισχύσεις που προάγουν τον τύπο συμπεριφοράς που επιχειρούμε να εμφυσήσουμε». Ένας άλλος είπε πως «Κάνουμε ό,τι κάναμε πάντα [...] αλλά όταν το αποκαλούμε συμπεριφορική τροποποίηση τα πράγματα δυσκολεύουν».[66] Το 1976 το «εγχειρίδιο» του Σκίνερ με τίτλο *About Behaviosim* (*Περί συμπεριφορισμού*), σκοπός του οποίου ήταν η αποσαφήνιση όσων ο συγγραφέας θεωρούσε κοινές παρανοήσεις, αποτέλεσμα του σφοδρού κύματος αντιδράσεων που προκάλεσε το *Beyond Freedom & Dignity*, δεν κατάφερε να τραβήξει την προσοχή του κοινού. Σύμφωνα με τον βιογράφο του Σκίνερ, «η μάχη είχε ήδη κορυφωθεί». Το κοινό μπορεί να είχε κάνει το *Beyond Freedom & Dignity* μπεστ σέλερ, «αλλά ταυτόχρονα είχε απορρίψει σαφέστατα τη θέση του Σκίνερ πως υπήρχαν πολιτιστικά ζητήματα σοβαρότερα από την προστασία και την προαγωγή της ατομικής ελευθερίας».[67]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός πως όλα εκείνα τα χρόνια της ανησυχίας και των συζητήσεων ήταν αδύνατο να φανταστούμε ότι η κυριότητα ή ο έλεγχος των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης θα μπορούσαν να ανήκουν σε οποιονδήποτε άλλο εκτός από την κυβέρνηση: ένα αποκλειστικό πρωτόκολλο της κρατικής εξουσίας. Το 1966 ένα άρθρο της *Harvard Law Review* αναφερόμενο σε ζητήματα ηλεκτρονικής παρακολούθησης, κατασκόπευσης και συμπεριφορικού ελέγχου υποστήριξε πως θα «μπορούσε να φαντα-

στεί κυβερνητικές απόπειρες αλλαγής της συμπεριφοράς, *καθώς ήταν πιθανότερες από αντίστοιχες ιδιωτικές*».[68] Τα δημοκρατικά αντανακλαστικά της αμερικανικής κοινωνίας, μιας κοινωνίας αποτροπιασμένης από τις ακρότητες των υπηρεσιών πληροφοριών, από την υποστήριξη που παρείχαν στην εγκληματική δραστηριότητα της κυβέρνησης Νίξον και από τη μετάβαση της συμπεριφορικής τροποποίησης ως μέσου πειθαρχικού ελέγχου στους κρατικούς θεσμούς, οδήγησαν στην απόρριψη της συμπεριφορικής τροποποίησης ως προέκτασης της κρατικής εξουσίας.

Εντούτοις, οι γερουσιαστές, οι ακαδημαϊκοί, οι ακτιβιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι νομικοί και πολλοί άλλοι πολίτες οι οποίοι όρθωσαν το ανάστημά τους εναντίον των αντιδημοκρατικών επιδρομών του οράματος του συμπεριφορικού προγραμματισμού δεν γνώριζαν πως αυτές οι μέθοδοι δεν είχαν εκλείψει. Το εγχείρημα θα έκανε και πάλι την εμφάνισή του ως μια παντελώς αναπάντεχη μετενσάρκωση σε *πλάσμα της αγοράς*. Οι πρωτόγνωρες ψηφιακές του δυνατότητες, η κλίμακα και το φάσμα, πλέον ανθούσαν υπό το λάβαρο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Την ίδια περίοδο που οι αμερικανικές δημοκρατικές δυνάμεις ένωσαν τις δυνάμεις τους για να αντισταθούν στη συμπεριφορική τροποποίηση ως μορφή κρατικής εξουσίας οι ανατρεπτικές δυνάμεις του καπιταλισμού βρίσκονταν επί το έργον μέσα στην κοινωνία. Οι εταιρείες έχαιραν των δικαιωμάτων τους ως αυτόνομες οντότητες, αλλά εξαιρούνταν από τις δημοκρατικές τους υποχρεώσεις, τους νομικούς περιορισμούς, την ηθική συλλογιστική και την επίδειξη κοινωνικού ενδιαφέροντος. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου οι εκλεγμένοι αξιωματούχοι εξαρτώνται από τον εταιρικό πλούτο σε κάθε εκλογική περίοδο, η αποδυναμωμένη πολιτεία έχει υπάρξει επιεικώς απρόθυμη να αντιταχθεί στο εμπορικό εγχείρημα της συμπεριφορικής τροποποίησης, πόσο μάλλον να υπερασπιστεί τις ηθικές επιταγές του αυτόνομου ατόμου.

Στην πιο πρόσφατη ενσάρκωσή της η συμπεριφορική τροποποίηση αποκτά υπόσταση ως μια οικουμενική αρχιτεκτονική ψηφιακής αγοράς απελευθερωμένη από γεωγραφικούς περιορισμούς, αδιατάρακτη από τη συνταγματική επιτήρηση και θεσμικά αδιάφορη όσον αφορά τους κινδύνους που συνεπάγεται για την ελευθερία, την αξιοπρέπεια ή την επιβίωση της φιλελεύθερης τάξης την οποία η Υποεπιτροπή του Έρβιν ήταν αποφασισμένη να υπερασπιστεί. Τούτη η αντίθεση γίνεται ακόμη πιο ανησυχαστική αν λάβουμε υπόψη το γε-

γονός πως στα μέσα του 20ού αιώνα τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης στόχευαν σε άτομα και ομάδες στα οποία η κοινωνία αναφερόταν ως «εκείνοι»: στρατιωτικοί εχθροί, κρατούμενοι φυλακών και αιχμάλωτοι, έγκλειστοι πειθαρχικών καθεστώτων.

Τα σημερινά μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης στοχεύουν ανερυθρίαστα σε «εμάς» και σε αυτό νέο δίχτυ της αγοράς πιάνονται όλοι – ακόμη και τα ψυχοδράματα ανυποψίαστων δεκατετράχρονων που αγωνιούν καθώς πλησιάζει το Σαββατοκύριακο. Κάθε οδός συνδεσιμότητας εξυπηρετεί την ικανοποίηση των αναγκών της ιδιωτικής εξουσίας για τη διαρπαγή της συμπεριφοράς μας με στόχο τα κέρδη. Πού είναι η σφύρα της δημοκρατίας τώρα που οι απειλές καταφτάνουν από το τηλέφωνό σου, από τον ψηφιακό βοηθό σου, από τον λογαριασμό σου στο Facebook; Ποιος θα υπερασπιστεί την ελευθερία, τη στιγμή που το Facebook απειλεί να αποτραβηχτεί στο παρασκήνιο εάν τολμήσουμε να γίνουμε η δύναμη αντίστασης που θα διαταράξει τις ενδελεχείς, σύνθετες και πολυέξοδες οικονομίες δράσης τις οποίες έχει κατασκευάσει ώστε να εκμεταλλευτεί την έμφυτη ενσυναίσθησή μας, ώστε να διαφύγει της επίγνωσής μας και να παρακάμψει την προοπτική του αυτοκαθορισμού μας; Αν δεν καταφέρουμε να αφυπνιστούμε τώρα, πόσο καιρό θα μας πάρει μέχρι να παθητικοποιηθούμε από αυτή την εισόρμηση και από κάθε μελλοντική εισόρμηση; Πόσο καιρό θα μας πάρει μέχρι να μας είναι αδύνατο πια να αφυπνιστούμε; Πόσο καιρό θα μας πάρει μέχρι να ξεχάσουμε ποιοι ήμασταν πριν γίνουμε κτήμα τους, μέχρι να βρεθούμε σκυμμένοι σε σκοτεινά δωμάτια πάνω από τις παλαιές γραφές του αυτοκαθορισμού, με την εσάρπα στους ώμους μας και τον μεγεθυντικό φακό ανά χείρας, σαν να προσπαθούμε να αποκρυπτογραφήσουμε ιερογλυφικά;

Σε όλα αυτά τα κεφάλαια επιστρέψαμε στα θεμελιώδη ερωτήματα που ορίζουν τον καταμερισμό της μάθησης: *Ποιος γνωρίζει; Ποιος αποφασίζει; Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει;* Όσον αφορά το ποιος γνωρίζει, στο κείμενο σκιά είδαμε τη γιγάντια συσσώρευση γνώσης σχετικά με τη συμπεριφορά μας· γνώση η οποία φανερώνεται στα αχανή πληθυσμιακής κλίμακας μοντέλα και στις μύχιες λεπτομέρειες των επιμέρους ζωών μας. Αυτές οι νέες επικράτειες πληροφορίας είναι ιδιωτικές και κλειστές, γνωστές μόνο στις μηχανές, στο ιερατείο που τις χειρίζεται και στους εμπορικούς παράγοντες οι οποίοι πληρώνουν για να υφίστανται σε αυτούς τους νέους χώρους. Ασχέτως αν είμαστε σαφώς αποκλεισμένοι από αυτόν τον χώρο, α-

φού αυτή η γνώση δεν προορίζεται για μας, στα κεφάλαια που προηγήθηκαν ανακαλύπτουμε πως ο αποκλεισμός μας διαθέτει και μια βαθύτερη δομική βάση. Πλέον γνωρίζουμε πως η ικανότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού να παρακάμπτει την επίγνωσή μας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την παραγωγή γνώσης. Είμαστε αποκλεισμένοι επειδή αποτελούμε μια δύναμη τριβής η οποία παρεμποδίζει την εξέλιξη του κειμένου σκιά και κατά συνέπεια την κυριαρχία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επί της γνώσης.

Όσον αφορά το ποιος αποφασίζει, ο καταμερισμός της μάθησης έχει αποφασιστεί από τις διακηρύξεις και τις επιδρομές των ιδιοκτητών του κατασκοπευτικού κεφαλαίου ως άλλη μια αναγκαία προϋπόθεση για τη συσσώρευση, η οποία διευκολύνεται από την απροθυμία της πολιτείας να επιβάλει τη δημοκρατική επίβλεψη σε αυτή την αθέατη σφαίρα. Τέλος, υπάρχει και το ερώτημα ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει. Έως τώρα αυτή που αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει είναι η απαρεμπόδιστη από τον νόμο ασύμμετρη εξουσία του κατασκοπευτικού κεφαλαίου.

Η εμπορευματοποίηση της συμπεριφοράς υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού μάς στρέφει προς ένα κοινωνικό μέλλον όπου ο προνομιακός καταμερισμός της μάθησης προστατεύεται χάρη στη μυστικότητα, στη στρυφνότητα και στην τεχνογνωσία. Ακόμη και όταν η γνώση η οποία πηγάζει από τη συμπεριφορά μας επανατροφοδοτείται σε εμάς μέσω του πρώτου κειμένου και στο πλαίσιο του δούναι και λαβείν της συμμετοχής μας, η παράλληλη μυστική δραστηριότητα του κειμένου σκιά συλλέγει πλεόνασμα για την κατασκευή προϊόντων πρόγνωσης τα οποία διοχετεύονται σε αγορές που μπορεί να *έχουν να κάνουν με εσένα, όμως δεν προορίζονται για σένα.* Αυτές οι αγορές δεν εξαρτώνται από σένα παρά μόνο ως αρχική πηγή πρώτης ύλης και κατ' επέκταση πλεονάσματος, και στη συνέχεια ως στόχο των εγγυημένων αποτελεσμάτων. Δεν διαθέτουμε κατοχυρωμένο έλεγχο επειδή δεν είμαστε ζωτικής σημασίας για τη δράση της αγοράς. Σε αυτό το μέλλον είμαστε εξόριστοι από την ίδια μας τη συμπεριφορά και στερούμαστε την πρόσβαση και τον έλεγχο της γνώσης που πηγάζει από τις εμπειρίες μας. Η γνώση, η ειδημοσύνη και η εξουσία βρίσκονται στα χέρια του κατασκοπευτικού κεφαλαίου για το οποίο δεν είμαστε τίποτε άλλο παρά «φυσικοί πόροι».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΤΕΚΑ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΩΦΕΛΙΜΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Αλλά τέτοιο μέλλον είχε μελετήσει για κείνον τον νιο:
Ευθύνη Του, πια, ήταν αυτή του κελευστή
Ν' αφεθεί στον χρόνο που θα φέρει της αλήθειας έρωτα αληθινό
Και μαζί της, την ευγνωμοσύνη. Ο αετός Του έμελλε να γκρεμιστεί.

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, IX

Ι. Βούληση να υλοποιήσω τη βούλησή μου

Ξυπνάω νωρίς. Η μέρα ξεκινά πριν ανοίξω τα μάτια μου. Το μυαλό μου είναι σε κίνηση. Από τα όνειρά μου εκβάλλονται λέξεις και προτάσεις, λύσεις σε προβλήματα των χτεσινών σελίδων. Πρώτη δουλειά της ημέρας είναι να επαναφέρω αυτές τις λέξεις, να συνθέσω τα επιμέρους κομμάτια. Τότε μόνο είμαι έτοιμη να αφυπνίσω τις αισθήσεις μου. Προσπαθώ να ξεχωρίσω τα κελαηδήματα από τη συμφωνία των πουλιών έξω από τα παράθυρά μας: τις αγριόρνιθες, τις κοκκινότσιχλες, τις χαλκοκουρούνες, τους μίμους, τους τρυποκάρυδους, τους σπίνους, τα ψαρόνια και τις παπαδίτσες. Πάνω από τα τραγούδια τους αιωρούνται οι κραυγές από τις χήνες που πετούν στη λίμνη. Ρίχνω ζεστό νερό στο πρόσωπό μου, πίνω δροσερό νερό ώστε το κορμί μου να τεθεί σε εγρήγορση, επικοινωνώ με το σκυλί μας στο ήσυχο ακόμη σπίτι. Φτιάχνω καφέ και τον πηγαίνω στο γραφείο μου, βολεύομαι στην καρέκλα μου, επαναφέρω την οθόνη και ξεκινώ. Σκέφτομαι. Γράφω αυτές τις λέξεις και σας φαντάζομαι να τις διαβάζετε. Αυτό το κάνω κάθε μέρα, κάθε εβδομάδα –το κάνω εδώ και αρκετά χρόνια– και πιθανότατα θα συνεχίσω να το κάνω για ένα δύο χρόνια ακόμη.

Παρακολουθώ την εναλλαγή των εποχών από τα παράθυρα πάνω από το γραφείο μου: πρώτα πράσινο, έπειτα κόκκινο και χρυσα-

φένιο, έπειτα λευκό και ξανά πράσινο. Όταν οι φίλοι επισκέπτονται το σπίτι μας, ρίχνουν κλεφτές ματιές στο γραφείο μου. Πάνω σε κάθε επιφάνεια και σε όλο σχεδόν το δάπεδο υπάρχουν στοίβες βιβλίων και χαρτιών. Ξέρω πως το θέαμα τους φαίνεται υπερβολικό και μερικές φορές αισθάνομαι πως σιωπηλά με λυπούνται για την αφοσίωσή μου σε αυτό το έργο και για το πώς αυτό υπαγορεύει τις μέρες μου. Αμφιβάλλω ότι αντιλαμβάνονται πόσο ελεύθερη είμαι. Ποτέ μου δεν έχω αισθανθεί πιο ελεύθερη. Πώς είναι δυνατόν κάτι τέτοιο;

Υποσχέθηκα να ολοκληρώσω αυτό το έργο. Αυτή η υπόσχεση είναι η σημαία που έχω καρφώσει στον ορίζοντα του μελλοντικού χρόνου. Συμβολίζει την αφοσίωσή μου στην κατασκευή ενός μέλλοντος το οποίο δεν μπορεί να πραγματωθεί εάν εγώ εγκαταλείψω την προσπάθειά μου. Αυτό το μέλλον δεν θα υπάρξει εάν δεν μπορέσω πρώτα να φανταστώ τα γεγονότα του και αν έπειτα δεν τα υλοποιήσω με τη δύναμη της θέλησής μου. Είμαι σαν κάμπια που διανύει με αποφασιστικότητα κι επιμονή την απόσταση μεταξύ του τώρα και του μετά. Κάθε μικροσκοπικό κλάσμα εδάφους που διανύω προσαρτάται στον γνωστό κόσμο καθώς η προσπάθειά μου μεταμορφώνει την αβεβαιότητα σε γεγονός. Αν τελικά αθετήσω την υπόσχεσή μου, δεν θα έρθει το τέλος του κόσμου. Ο εκδότης μου θα επιβιώσει από την ακύρωση του συμβολαίου μας. Εσείς θα βρείτε πολλά άλλα βιβλία να διαβάσετε. Εγώ θα καταπιαστώ με άλλα σχέδια.

Ωστόσο, η υπόσχεσή μου είναι το ακλόνητο σημείο στήριξής μου το οποίο με θωρακίζει εναντίον των ιδιορρυθμιών της διάθεσής μου και εναντίον των πειρασμών. Είναι προϊόν της βούλησής μου να πραγματοποιήσω τη βούλησή μου και μια πυξίδα η οποία καθοδηγεί την πορεία μου προς ένα επιθυμητό μέλλον το οποίο ακόμη δεν έχει υλοποιηθεί. Ορισμένα γεγονότα ίσως απορρέουν από παράγοντες οι οποίοι βρίσκονται εκτός της σφαίρας επιρροής της βούλησής μου και αλλάζουν την πορεία μου αναπάντεχα και με τρόπους που ούτε μπορώ να προβλέψω ούτε και να ελέγξω. Και όντως, τέτοια γεγονότα έχουν υπάρξει. Εντούτοις, παρά τη βέβαιη γνώση περί αβεβαιότητας, δεν έχω καμία αμφιβολία πως είμαι ελεύθερη. Μπορώ να υποσχεθώ πως θα δημιουργήσω ένα μέλλον και να κρατήσω αυτή μου την υπόσχεση. Αν θέλω να υπάρξει το βιβλίο το οποίο οραματίστηκα, αυτό θα πρέπει να συμβεί επειδή έχω τη βούληση να υλοποιήσω τη βούλησή μου. Ζω σε ένα επεκτεινόμενο τοπίο το οποίο ήδη περιλαμβάνει ένα μέλλον που μόνο εγώ μπορώ να φανταστώ και να σχεδιάσω. Στον δικό μου κόσμο το βιβλίο που γράφω υπάρχει ήδη. Εκ-

πληρώνοντας την υπόσχεσή μου, την πραγματώνω. *Η πράξη της βούλησης είναι η αξίωσή μου στον μελλοντικό χρόνο.*

Το να δίνεις μια υπόσχεση σημαίνει να προβλέπεις το μέλλον· η εκπλήρωση της υπόσχεσης μέσω της άσκησης της ελεύθερης βούλησης μετατρέπει αυτή την πρόβλεψη σε γεγονός. Η καρδιά μας στέλνει αίμα στο σώμα μας, οι νεφροί μας το διυλίζουν και η βούλησή μας δημιουργεί το μέλλον με κάθε νέο βήμα και κάθε νέα πρόταση που υπομονετικά ανακαλύπτουμε. Έτσι διεκδικούμε το δικαίωμά μας να μιλούμε σε πρώτο πρόσωπο ως ενορχηστρωτές του μέλλοντός μας. Η φιλόσοφος Χάνα Άρεντ αφιερώνει έναν ολόκληρο τόμο στην εξέταση της βούλησης ως «οργάνου του μέλλοντος» με τον ίδιο τρόπο που η μνήμη μας είναι το νοητικό όργανο για το παρελθόν. Η δύναμη της βούλησης έγκειται στη μοναδική της ικανότητα να διαχειρίζεται πράγματα «ορατά και αόρατα, τα οποία ποτέ δεν έχουν υπάρξει. Έτσι όπως το παρελθόν λαμβάνει υπόσταση στον νου υπό τον μανδύα της βεβαιότητας, το βασικό χαρακτηριστικό του μέλλοντος είναι η θεμελιώδης αβεβαιότητά του, ασχέτως του βαθμού ακριβείας που μπορεί να επιτύχει μια πρόβλεψη». Όταν στρεφόμαστε στο παρελθόν, παρατηρούμε μια συντελεσμένη πραγματικότητα, όμως η θέα προς το μέλλον μάς προσφέρει μια «δυνητική» πραγματικότητα, αυτά που ακόμη δεν έχουν επέλθει. Όταν έχουμε ελευθερία βούλησης προβαίνουμε σε πράξεις οι οποίες εξαρτώνται εξ ολοκλήρου από τη θέλησή μας να διεκπεραιώσουμε αυτή τη δυνητική πραγματικότητα. Πρόκειται για γεγονότα στα οποία, αν δεν ήμασταν αφοσιωμένοι, θα «έμεναν ανεκπλήρωτα». Η Άρεντ καταλήγει πως «μια βούληση η οποία δεν είναι ελεύθερη αντιβαίνει στον ίδιο της τον ορισμό».[1]

Η βούληση είναι το όργανο με το οποίο δίνουμε υπόσταση στο μέλλον μας. Η μεταφορά που χρησιμοποιεί η Άρεντ, παρουσιάζοντάς τη ως το «νοητικό όργανο του μέλλοντός μας», υποδηλώνει πως πρόκειται για κάτι εγγενές: κάτι οργανικό, σύμφυτο, αναπαλλοτρίωτο. Οι φιλόσοφοι της ηθικής την αποκαλούν «ελεύθερη βούληση» επειδή αποτελεί το ανθρώπινο αντιστάθμισμα στον φόβο της αβεβαιότητας ο οποίος καταπνίγει την πρωτογενή δράση. Η Άρεντ περιγράφει τις υποσχέσεις ως «οάσεις προβλεψιμότητας» και «πινακίδες οι οποίες δείχνουν τον δρόμο προς τη βεβαιότητα» σε έναν «ωκεανό ανασφάλειας». Η φιλόσοφος υποστηρίζει πως οι υποσχέσεις είναι η μοναδική εναλλακτική σε ένα άλλος είδος «κυριαρχίας» το οποίο εκφράζεται ως «επικράτηση και ηγεμόνευση κάποιου επί άλλων».[2]

Η έννοια της ελεύθερης βούλησης έχει προκαλέσει αιώνες συζη-

τήσεων, μόνο που πολύ συχνά το αποτέλεσμά τους ήταν η αποσιώπηση των ίδιων των διακηρύξεων της βούλησής μας· σαν να αισθανόμαστε ντροπή να διαλαλήσουμε αυτή την απόλυτα θεμελιώδη ανθρώπινη αλήθεια. Αντιλαμβάνομαι την άμεση βίωση της ελευθερίας ως ένα απαραβίαστο γεγονός το οποίο οι ισχυρισμοί των συμπεριφοριστών περί ζωής δεν μπορούν να υποβαθμίσουν ως νομοτελειακά συμπτωματικό και τυχαίο, διαμορφωμένο από εξωτερικά ερεθίσματα πέρα από τη σφαίρα της γνώσης ή της επιρροής μου, στοιχειωμένο από παράλογες και αναξιόπιστες νοητικές διεργασίες τις οποίες ούτε μπορώ να διακρίνω ούτε και να αποφύγω.[3]

Ο Αμερικανός φιλόσοφος Τζον Σερλ, που το έργο περί «διακηρύξεων» συζητήσαμε στο Κεφάλαιο 6, καταλήγει σε ένα παρόμοιο συμπέρασμα. Αναδιφώντας την «ελεύθερη βούληση», ο Σερλ μάς εφιστά την προσοχή στο «αιτιακό κενό» μεταξύ των λόγων που μας οδηγούν στις πράξεις μας και της υλοποίησης των πράξεων αυτών. Ο φιλόσοφος παρατηρεί πως όσο δικαιολογημένες κι αν είναι οι πράξεις μας, αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα πως θα πραγματοποιηθούν. «Στη φιλοσοφία αυτό το κενό παραδοσιακά ονομάζεται *ελευθερία της βούλησης*». Ως απάντηση στην «ποταπή ιστορία» αυτής της έννοιας ο Σερλ υποστηρίζει πως «ακόμη κι αν αυτό το κενό είναι μια ψευδαίσθηση, πρόκειται για μια ψευδαίσθηση την οποία είναι αδύνατο να αποτινάξουμε. [...] Η έννοια της υπόσχεσης και της τήρησής της προϋποθέτει αυτό το κενό. [...] Απαιτεί επίγνωση και μια αίσθηση ελευθερίας εκ μέρους του παράγοντα που δίνει και τηρεί την υπόσχεση».[4]

Η ελευθερία της βούλησης είναι ο υπαρξιακός σκελετός ο οποίος συγκρατεί την ηθική σάρκα κάθε υπόσχεσης, και η επιμονή μου όσον αφορά την ακεραιότητά του δεν αποτελεί ανερμάτιστη νοσταλγία ούτε και αυθαίρετη εξύμνηση του προψηφιακού ανθρώπινου αφηγήματος ως, υποτίθεται, περισσότερο ανθρώπινου. Αυτό είναι το μόνο είδος ελευθερίας που μπορούμε να εγγυηθούμε στον εαυτό μας, ασχέτως βαθμού εντροπίας ή αδράνειας και ανεξάρτητα από τις δυνάμεις και τους φόβους που επιχειρούν να αποσυμπιέσουν τον χρόνο σε μια αιωνιότητα πάλης με τον εαυτό μας – τώρα, και τώρα, και τώρα. Αυτός ο σκελετός είναι η αναγκαία προϋπόθεση για την προοπτική του πολιτισμού ως ενός «αξιακού περιβάλλοντος» το οποίο προάγει την αξιοπρέπεια του ατόμου και σέβεται τις ειδοποιούς ανθρώπινες ικανότητες για διάλογο και για επίλυση προβλημάτων. Οποιοδήποτε άτομο, οποιαδήποτε ιδέα και πρακτική θρυμματίζει τα

οστά αυτού του σκελετού και σκίζει τη σάρκα που τον περιβάλλει, μας αποστερεί το δικαίωμα της προσωπικής και συλλογικής ενορχήστρωσης του μέλλοντός μας.

Αυτές οι αρχές δεν είναι παρελκόμενα γραφικότητας, όπως υποστηρίζουν ο Χαλ Βάριαν και άλλοι. Τουναντίον, πρόκειται για επιτεύγματα για τα οποία απαιτήθηκε πολύς μόχθος και τα οποία αποκρυσταλλώθηκαν έπειτα από χιλιετίες ανθρώπινων αγώνων και θυσιών. Η ελευθερία μας ευδοκιμεί μόνο όσο διαθέτουμε τη συνέπεια και τη βούληση να κλείσουμε το κενό μεταξύ της υπόσχεσης και της εκπλήρωσής της. Αυτή η πρωτοβουλία ενέχει και την πεποίθηση πως μπορώ να επηρεάσω το μέλλον μέσω της βούλησής μου, χωρίς βεβαίως να υπαινίσσεται απόλυτη εξουσία επί της έκβασής του, πλην του τμήματος που μου αναλογεί. *Έτσι, η αξίωση επί της ελεύθερης βούλησης αξιώνει και το δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου ως προϋπόθεση μιας πλήρως ανθρώπινης ζωής.*

Γιατί θα πρέπει μια εμπειρία τόσο στοιχειώδης όσο η αξίωση στον μελλοντικό χρόνο να ανάγεται σε ανθρώπινο δικαίωμα; Κοντολογίς, η απάντηση είναι πως πλέον αυτό είναι απαραίτητο επειδή τώρα βρίσκεται σε κίνδυνο. Ο Σερλ υποστηρίζει πως τέτοια στοιχειώδη «χαρακτηριστικά της ανθρώπινης ζωής» αποκρυσταλλώνονται και θεσμικά ως ανθρώπινα δικαιώματα μόνο σε στιγμές της ιστορίας κατά τις οποίες απειλούνται συστηματικά. Για παράδειγμα, η ικανότητα της ομιλίας είναι στοιχειώδης. Η έννοια της «ελευθερίας του λόγου» ως θεσμοθετημένου δικαιώματος εμφανίστηκε μόνο όταν η κοινωνία εξελίχτηκε σε τέτοιο βαθμό πολιτικής πολυπλοκότητας που άρχισε να απειλείται η ελευθερία του λόγου. Ο φιλόσοφος παρατηρεί πως ο λόγος είναι λιγότερο στοιχειώδης για την ανθρώπινη ζωή από την αναπνοή ή τη δυνατότητα να κινείς τα μέλη του σώματός σου. Εντούτοις, κανείς δεν έχει διακηρύξει το «δικαίωμα στην αναπνοή» ή το «δικαίωμα στη σωματική κίνηση», επειδή αυτά τα στοιχειώδη δικαιώματα δεν έχουν απειληθεί και συνεπώς δεν χρειάζονται θεσμική προστασία. Ό,τι λογίζεται ως βασικό δικαίωμα, υποστηρίζει ο Σερλ, είναι «συνάρτηση των ιστορικών συνθηκών» και ταυτόχρονα διαθέτει «πρακτική υπόσταση».[5]

Θεωρώ πως πλέον βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια στιγμή της ιστορίας όπου το στοιχειώδες *δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου* απειλείται από μια οικουμενικά διάχυτη αρχιτεκτονική συμπεριφορικής τροποποίησης, ιδιοκτησίας και διαχείρισης κατασκοπευτικού κεφαλαίου, επιβεβλημένης από τις οικονομικές επι-

ταγές του και δραστηριοποιούμενης βάσει των νόμων κίνησής του· όλα αυτά για χάρη των εγγυημένων αποτελεσμάτων.

II. Βούληση να υλοποιήσουμε τη βούλησή μας

Για να το θέσουμε με πιο απλούς όρους, δεν υπάρχει ελευθερία χωρίς αβεβαιότητα· η αβεβαιότητα είναι το μέσο όπου διοχετεύεται η ανθρώπινη βούληση όταν δίνουμε τις υποσχέσεις μας. Βεβαίως, υποσχέσεις δεν δίνουμε μόνο στον εαυτό μας – τις δίνουμε και ο ένας στον άλλο. Όταν συνενώνουμε τη βούληση και τις υποσχέσεις μας, δημιουργούμε την προοπτική της συλλογικής δράσης προς ένα κοινό μέλλον, συνεκτικό στοιχείο του οποίου είναι η αλύγιστη θέλησή μας να φέρουμε το όραμά μας στον κόσμο. Αυτή είναι η απαρχή του θεσμού που αποκαλούμε «σύμβαση», ο οποίος εγκαινιάστηκε στην αρχαία Ρώμη.[6]

Οι συμβάσεις ξεκίνησαν ως κοινές «οάσεις προβλεψιμότητας» προορισμένες να αμβλύνουν την αβεβαιότητα στην κοινωνία των ανθρώπων. Μέχρι σήμερα εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό. «Ο πιο απλός τρόπος να εκφράσουμε το νόημα του συμβατικού δικαίου είναι αντιμετωπίζοντάς το ως τον θεσμό που υποστηρίζει και διαμορφώνει την κοινωνική πρακτική των υποσχέσεων, των συμφωνιών και της τήρησης αυτών», συμπεραίνει ένας διαπρεπής ακαδημαϊκός. «Το συμβατικό δίκαιο εστιάζει σε προβλήματα που απορρέουν από τη συνεργασία», αναφέρει συνοπτικά ένας άλλος. «Το συμβατικό δίκαιο [...] αντανακλά το ιδανικό της επίδειξης ίσου σεβασμού μεταξύ ατόμων. Το γεγονός αυτό εξηγεί τον λόγο για τον οποίο το συμβατικό δίκαιο μπορεί να παράγει γνήσιες νομικές υποχρεώσεις χωρίς να αποτελεί ένα σύστημα εξαναγκασμού», παρατηρεί ένας τρίτος ακαδημαϊκός.[7]

Ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο καθίσταται ευκρινέστερη η βλαπτικότητα της μη σύμβασης. Ας θυμηθούμε τη δήλωση του Βάριαν πως αν κάποιος σταματήσει να καταβάλλει τις μηνιαίες δόσεις του αυτοκινήτου του, «τώρα είναι πολύ ευκολότερο να δώσεις μια απλή εντολή στο σύστημα παρακολούθησης του οχήματος ώστε να μην επιτρέψει την εκκίνησή του και να εκπέμψει την τοποθεσία από όπου αυτό μπορεί να περισυλλεχθεί». Ο Βάριαν αποκαλεί αυτή τη νέα δυνατότητα «νέα συμβατική μορφή». Στην πραγματικότητα, η μη σύμβαση αναχωρεί από τον ανθρώπινο κόσμο των νομικά δεσμευτικών υποσχέσεων και τις αντικαθιστά με τους θετικιστικούς υπολογισμούς

των αυτοματοποιημένων μηχανικών διεργασιών.[8] Χωρίς να τηρήσει στοιχειώδεις τύπους, χωρίς να πει ένα γεια, η μη σύμβαση του Βάριαν διώχνει κακήν κακώς αρκετές χιλιετίες κοινωνικής εξέλιξης κατά τις οποίες ο δυτικός πολιτισμός θεσμοθέτησε τη σύμβαση ως ένα σημαντικότατο επίτευγμα της κοινής βούλησης.

Όλοι γνωρίζουμε πως σε κάθε εποχή ο θεσμός της σύμβασης έχει υποστεί καταχρήσεις και στρεβλώσεις. Από το Requirimiento έως τις «συμβάσεις δουλείας» η εκάστοτε υφιστάμενη εξουσία επιβάλλει επώδυνες ανισότητες οι οποίες απομυζούν το νόημα και την ίδια την προοπτική της αμοιβαίας υπόσχεσης.[9] Για παράδειγμα, ο Μαξ Βέμπερ προειδοποίησε πως τα σπουδαία επιτεύγματα της συμβατικής ελευθερίας δημιουργούν ευκαιρίες εκμετάλλευσης της ιδιοκτησίας καθιστώντας τη μέσο «της επίτευξης εξουσιασμού άλλων».[10]

Ωστόσο, οι σημερινές μη συμβάσεις διαθέτουν πρωτόγνωρη ικανότητα επιβολής ετεροβαρούς εξουσίας. Εκμεταλλεύονται τον μηχανισμό ώστε να συνδυάζουν διάχυτη παρακολούθηση και απομακρυσμένη ενεργοποίηση σε μια «νέα οικονομική πρακτική» του διαδικτύου η οποία παρακάμπτει τις ανθρώπινες υποσχέσεις και την κοινωνική συμμετοχή.[11] Η μη σύμβαση στοχεύει σε μια κατάσταση την οποία ο οικονομολόγος Όλιβερ Γουίλιαμσον (Oliver Williamson) περιγράφει ως «συμβατική ουτοπία»: ένα τοπίο απόλυτης πληροφορίας γνωστό σε απολύτως λογικά άτομα τα οποία πράττουν πάντα χωρίς να παρεκκλίνουν στο παραμικρό από τα υπεσχημένα.[12] Σύμφωνα με τον Γουίλιαμσον, το πρόβλημα έγκειται στο ότι *«Όλες οι σύνθετες συμβάσεις είναι αναπόφευκτα ατελείς.* [...] Οι αντισυμβαλλόμενοι θα έρθουν αντιμέτωποι με την ανάγκη να προσαρμοστούν σε απροσδόκητα κωλύματα τα οποία προκύπτουν εξαιτίας κενών, σφαλμάτων και παραλείψεων στην αρχική σύμβαση».[13]

Αν έχετε εμπειρία από το χτίσιμο ενός σπιτιού βάσει αρχιτεκτονικών σχεδίων, μάλλον καταλαβαίνετε τι θέλει να πει ο Γουίλιαμσον. Δεν υπάρχει σχέδιο το οποίο να περιλαμβάνει με πάσα λεπτομέρεια όλα όσα χρειάζονται για τη μετατροπή των σκαριφημάτων και των προδιαγραφών σε ένα ολοκληρωμένο σπίτι. Κανένα σχέδιο δεν προνοεί για κάθε πρόβλημα που ενδεχομένως θα προκύψει, και μάλιστα τα περισσότερα δεν το καταφέρνουν ούτε στον ελάχιστο βαθμό. Οι ικανότητες των οικοδόμων αποτελούν συνάρτηση του τρόπου με τον οποίο αυτοί συνεργάζονται ώστε να επιτελέσουν τις πράξεις που θα υλοποιήσουν τις προθέσεις των σχεδίων, διαχειριζόμενοι τις απροσδόκητες αλλά αναπόφευκτες επιπλοκές που ανακύπτουν στην

πορεία. Οι οικοδόμοι εργάζονται μαζί ώστε να κατασκευάσουν μια πραγματικότητα με αφετηρία την αβεβαιότητα ενός σχεδίου.

Όπως και οι οικοδόμοι, οι άνθρωποι που συνάπτουν συμβάσεις εισέρχονται σε μια τέτοιου τύπου συνεργασία. Δεν πρόκειται απλώς για απόπειρα προσανατολισμού σε έναν λαβύρινθο ο οποίος καταλήγει σε έναν προαποφασισμένο προορισμό· στην προκειμένη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με μια διαρκή βελτίωση και αποσαφήνιση των σκοπών και των μέσων ενόψει απροσδόκητων εμποδίων. Τούτη η κοινωνική φύση της σύμβασης ίσως συνεπάγεται σύγκρουση, αγανάκτηση, καταπίεση ή θυμό· από την άλλη, όμως, μπορεί να παράγει και εμπιστοσύνη, συνεργασία, συνοχή και προσαρμογή – μέσα με τα οποία τα ανθρώπινα όντα αντιμετωπίζουν ένα άδηλο μέλλον.

Αν η «συμβατική ουτοπία» γινόταν πραγματικότητα, λέει ο Γουίλιαμσον, ο καλύτερος τρόπος για να την περιγράψουμε θα ήταν ως ένα «σχέδιο» το οποίο, όπως και άλλες «ουτοπικές εκφάνσεις», απαιτεί «βαθιά αφοσίωση σε συλλογικούς σκοπούς» και «προσωπική υποταγή». Υποταγή, όμως, σε τι; Υποταγή στο σχέδιο. Σε τούτο το άψογο ορθολογικό πλαίσιο η σύμβαση είναι αυτό που ο Γουίλιαμσον περιγράφει ως «έναν κόσμο σχεδιασμού». Αυτός ο σχεδιασμός ήταν ο βασικός θεσμός των σοσιαλιστικών οικονομικών πρακτικών, όπου ο «νέος άνθρωπος» εξιδανικευόταν ως κάτοχος «υψηλών νοητικών δεξιοτήτων» και συνεπώς θεωρούνταν πως μπορούσε να καταστρώσει άκρως τελεσφόρα σχέδια.[14] Ο Βάριαν αντικαθιστά αριστοτεχνικά τον «νέο άνθρωπο» του σοσιαλισμού και στη θέση του εγκαθιστά μια αγορά η οποία καθορίζεται από τις οικονομικές επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Τούτη η αγορά εκφράζεται μέσω μιας διάχυτης υπολογιστικής αρχιτεκτονικής, μέσω δυνατοτήτων μηχανικής νοημοσύνης οι οποίες τροφοδοτούνται αδιαλείπτως με δεδομένα, μέσω της ανάλυσης η οποία σκιαγραφεί τα συμπεριφορικά μοτίβα και μέσω των αλγόριθμων που μετατρέπουν αυτά τα μοτίβα σε κανόνες. Αυτή είναι η ουσία της μη σύμβασης η οποία μετατρέπει τον ανθρώπινο, τον νομικό και τον οικονομικό κίνδυνο των συμβάσεων σε σχέδια τα οποία καταστρώνονται, παρακολουθούνται και αιμοδοτούνται από ιδιωτικές εταιρείες χάριν επίτευξης εγγυημένων αποτελεσμάτων: Συνεπώς, ίσως ήταν πιο ταιριαστό αν αποκαλούσαμε τη συμβατική ουτοπία *συμβατική δυστοπία.*

Αυτό που έζησαν τρεις άνθρωποι στην κωμόπολη Μπέλβιλ του Ιλινόις τον Νοέμβριο του 2016 αποτελεί τεκμήριο όλων αυτών που χάνουμε όταν υποτασσόμαστε στη δυστοπική ηγεμονία της μη σύμ-

βασης. Η Πατ και ο Στάνφορντ Κίπινγκ χρωστούσαν 350 δολάρια στον πιστωτικό τους οργανισμό για το αυτοκίνητό τους, μια Buick του 1998. Για ακόμη μια φορά αδυνατούσαν να πληρώσουν τη μηνιαία δόση των 95 δολαρίων. Ο πιστωτικός οργανισμός των Κίπινγκ ανέθεσε την υπόθεση σε ένα τοπικό γραφείο ανάκτησης περιουσίας. Ιδιοκτήτης του γραφείου ήταν ο Τζιμ Φορντ, ο οποίος και κλήθηκε να κατασχέσει το αυτοκίνητο του ζεύγους.

Ο Φορντ επισκέφθηκε τους Κίπινγκ στο σπίτι τους στο Μπέλβιλ και θορυβήθηκε όταν διαπίστωσε ότι επρόκειτο για ένα ηλικιωμένο ζευγάρι το οποίο ήταν αναγκασμένο να διαλέξει μεταξύ της φαρμακευτικής αγωγής του και της πληρωμής των δόσεων του αυτοκινήτου. Η αρχική αντίδρασή του ήταν να παραιτηθεί από την αμοιβή για την κατάσχεση. Το ζεύγος τον ευχαρίστησε εγκάρδια, του είπε να περάσει μέσα για τσάι και του διηγήθηκε την ιστορία του. Τότε ο Φορντ αποφάσισε να γεφυρώσει το κενό μεταξύ της αβέβαιης πραγματικότητας και των όρων της μεταξύ τους σύμβασης. Έκανε αυτό που επέτασσε η ανθρωπιά: Τηλεφώνησε στον πιστωτικό οργανισμό και προσφέρθηκε να πληρώσει το χρέος των Κίπινγκ.

Ο διευθυντής του οργανισμού επέμενε πως ο Φορντ έπρεπε να ακολουθήσει το «πρωτόκολλο». Ο Φορντ, εφαρμόζοντας τις αρχαίες κοινωνικές αρχές της σύμβασης, έψαξε να βρει την άκρη σε έναν λαβύρινθο που θα τον οδηγούσε σε μια υποψία δικαιοσύνης. Τελικά, ο διευθυντής συμφώνησε να «τα βάλει κάτω» με το ζευγάρι ώστε να δουν τι μπορούσε να γίνει. Δεν ήταν αυτό, όμως, το τέλος. Μέσα σε ένα εικοσιτετράωρο, και έπειτα από μια διαδικτυακή πρωτοβουλία συγκέντρωσης εισφορών, οι Κίπινγκ εξοικονόμησαν αρκετά χρήματα ώστε να ξεπληρώσουν το αυτοκίνητό τους, να το πάνε στο πλυντήριο, να αγοράσουν γαλοπούλα για την Ημέρα των Ευχαριστιών κι επιπλέον να τους μείνουν 1.000 δολάρια ως δώρο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός πως αφού μια τοπική εφημερίδα δημοσίευσε την είδηση, αυτή γρήγορα έγινε viral τόσο στο διαδίκτυο όσο και στα παραδοσιακά μέσα. Εκατομμύρια άνθρωποι διάβασαν για το δραματικό περιστατικό και ανταποκρίθηκαν σε αυτό, πιθανότατα επειδή τους έφερε στον νου αναμνήσεις από κάτι πολύτιμο και αναγκαίο το οποίο πλέον απειλείται με εξαφάνιση. Ο Τζιμ Φορντ μάς θύμισε το σπουδαιότερο προαπαιτούμενο για μια πολιτισμένη ζωή: την από κοινού διεκδίκηση του δικαιώματος στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου και την έκφρασή της στη συνένωση των βουλήσεών μας ως ένδειξη της αμοιβαίας αφοσίωσης

στον διάλογο, στην επίλυση προβλημάτων και στην ενσυναίσθηση. Όλα τα παραπάνω ο Φορντ τα έθεσε με περίσσια κομψότητα: «Πρέπει να είμαστε καλοί με τους ανθρώπους. Δεν είναι και τόσο δύσκολο. Το γεγονός πως το όλο περιστατικό έλαβε τέτοια έκταση μου φαίνεται λυπηρό. Κάτι τέτοιο θα έπρεπε να συμβαίνει κάθε μέρα, θα έπρεπε να μας φαίνεται φυσιολογικό».[15]

Στη δυστοπία της μη σύμβασης η καθημερινή ανθρωπινή συμπεριφορά δεν είναι φυσιολογική. Τι θα είχε συμβεί αν ο πιστωτικός οργανισμός των Κίπινγκ είχε προσλάβει τη Spireon, την εταιρεία τηλεματικής οχημάτων, η οποία το μόνο που θα είχε να κάνει θα ήταν να δώσει εντολή στο σύστημα παρακολούθησης του αυτοκινήτου ώστε να το ακινητοποιήσει; Δεν θα υπήρχε κανείς υπεύθυνος διαχείρισης δανεισμού για να προβεί σε δοσοληψίες με πελάτες. Ο αλγόριθμος που είναι επιφορτισμένος με την παράκαμψη των ενοχλητικών, απρόβλεπτων και αλλοπρόσαλλων εξάρσεων της ανθρώπινης βούλησης θα είχε κατασχέσει την παλιά Buick. Οι Κίπινγκ και ο Φορντ δεν θα είχαν πιει παρέα το τσάι τους και κανείς δεν θα είχε ακούσει την ιστορία του ζεύγους. Δεν θα είχε υπάρξει καμία ευκαιρία να βρεθεί μια εναλλακτική διαδρομή στον λαβύρινθο, καμία ευκαιρία να οικοδομηθεί μια σχέση εμπιστοσύνης, κανένα περιθώριο συλλογικής δράσης, καμία συγκινητική ιστορία καλοσύνης για τις γιορτές, καμία αχτίδα ελπίδας για ένα ανθρώπινο μέλλον όπου οι ευγενέστεροι θεσμοί μας διατηρούνται και θωρακίζονται· καμία συλλογική αντιμετώπιση της αβεβαιότητας και καμία συλλογική ελευθερία.

Στη δυστοπία της μη σύμβασης η ακάθεκτη πορεία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού προς τη βεβαιότητα καταλαμβάνει τον χώρο που κάποτε γέμιζε το ανθρώπινο έργο της ανοικοδόμησης και της διαρκούς διέγερσης των σχέσεων κοινωνικής εμπιστοσύνης, μιας κοινωνικής εμπιστοσύνης η οποία πλέον ερμηνεύεται εκ νέου ως περιττή τριβή που δυσκολεύει την προέλαση προς τα εγγυημένα αποτελέσματα. Η διαγραφή της αβεβαιότητας γιορτάζεται ως νίκη επί της ανθρώπινης φύσης· επί της πανουργίας και του οπορτουνισμού μας. Το μόνο που μένει να λάβουμε υπόψη μας είναι τα αντικειμενικά μέτρα της συμπεριφοράς, οι κανόνες οι οποίοι μεταφράζουν τις αιτίες σε δράση και ο βαθμός συμφωνίας μεταξύ των δύο. Η κοινωνική εμπιστοσύνη τελικά σβήνει, υποβαθμίζεται σε ένα αλλόκοτο κατάλοιπο, μια τρίτη θηλή ή έναν φρονιμίτη: ίχνη ενός εξελικτικού παρελθόντος τα οποία μοιάζουν να μην έχουν λειτουργική υπόσταση επειδή το πλαίσιο και κατά συνέπεια και ο σκοπός τους έχει εκλείψει.[16]

Η μη σύμβαση και τα κερδοσκοπικά κυκλώματα της συμπεριφορικής τροποποίησης εντός των οποίων αυτή επιτελεί το έργο της παρουσιάζουν την κοινωνία ως μια εχθρική άγονη γη όπου η καχυποψία λαμβάνεται ως δεδομένη. Κατοχυρώνοντας τη συμβίωσή μας ως ήδη αποτυχημένη, η μη σύμβαση δικαιολογεί την εκβιαστική επέμβαση για χάρη της βεβαιότητας. Σε αυτή την περιρρέουσα ατμόσφαιρα της βαθμιαίας κανονικοποίησης του αυτοματοποιημένου σχεδίου και των σχεδιαστών του η ανθρώπινη αντίδραση ενός επαγγελματία επιφορτισμένου με την κατάσχεση ενός αυτοκινήτου καταδεικνύει λιτά και με ακρίβεια αυτό που πρέπει να εκριζώσει ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός.

Η ανθρώπινη πνοή από τις αποτυχίες και τους θριάμβους που συνεπάγεται η επιλογή του μέλλοντος όταν είμαστε αντιμέτωποι με την αβεβαιότητα παραχωρεί τη θέση της στην κενότητα της αέναης υπακοής. Η λέξη *εμπιστοσύνη* εξακολουθεί να υφίσταται, όμως το σημασιακό της αντίκρισμα στον ανθρώπινο βίο εξανεμίζεται στο σύμπαν της αναθύμησης· μια αρχαϊκή υποσημείωση σε ένα σχεδόν ξεχασμένο όνειρο μέσα σε ένα άλλο όνειρο το οποίο έχει προ πολλού ξεθωριάσει ώστε να εξυπηρετήσει μια νέα δικτατορία της λογικής της αγοράς. Καθώς το όνειρο οβήνει, το ίδιο συμβαίνει και στην ικανότητά μας να εκπληρσόμαστε και να διαμαρτυρόμαστε. Γινόμαστε απαθείς, και η απάθειά μας ανοίγει τον δρόμο για περισσότερη υπακοή. Ένας νοσηρός καταμερισμός της μάθησης σφυρηλατημένος από πρωτόγνωρες ασυμμετρίες γνώσης κι εξουσίας μάς εγκαθιστά σε ένα νέο περιβάλλον ανισότητας όπου οι άνθρωποι διαχωρίζονται σε εναρμονιστές και εναρμονιζόμενους, σε αυτούς που υπαγορεύουν τη δράση και σε εκείνους που η δράση τους υπαγορεύεται, σε πρώτες ύλες και σε εκείνους που τις εξορύσσουν, σε πειραματιστές και στα ανυποψίαστα υποκείμενά τους, σε αυτούς που προβάλλουν τη βούλησή τους στο μέλλον και σε εκείνους που ανακατευθύνονται προς τα εγγυημένα αποτελέσματα άλλων.

Ας ανακαλύψουμε λοιπόν τα σημεία αναφοράς μας. Η αβεβαιότητα δεν είναι χάος· η αβεβαιότητα είναι το φυσικό περιβάλλον του παροντικού χρόνου. Επιλέγουμε τη σφαλερότητα των αμοιβαίων υποσχέσεων και της από κοινού επίλυσης προβλημάτων και όχι τη νομοτελειακή τυραννία που επιβάλλεται από μια κυρίαρχη δύναμη ή από ένα σχέδιο, επειδή αυτό είναι το τίμημα που πρέπει να πληρώσουμε για την ελευθερία της βούλησής μας πάνω στην οποία βασίζεται και το δικαίωμά μας στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου. Χωρίς αυτή την ελευθερία το μέλλον ισοπεδώνεται σε ένα αέναο πα-

ρόν στεγνής συμπεριφοράς, όπου δεν μπορούν να υπάρξουν ούτε παραγωγικά εγχειρήματα ούτε και υποκείμενα: μόνο *αντικείμενα*.

Στο μέλλον που επιφυλάσσει για μας ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός η βούλησή μου και η βούλησή σου απειλούν τη ροή των κατασκοπευτικών εσόδων. Στόχος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν είναι να μας καταστρέψει. Στόχος του είναι απλώς να ενορχηστρώσει τις πράξεις μας και να δρέψει τα οικονομικά οφέλη αυτής της ενορχήστρωσης. Δεν είναι η πρώτη φορά που ο άνθρωπος οραματίζεται τέτοιου τύπου μέσα, ωστόσο μέχρι σήμερα αυτά δεν ήταν εφικτά. Τέτοια μέσα είχαν απορριφθεί στο παρελθόν, ωστόσο σήμερα τους επιτρέπεται να ριζώσουν. Χωρίς επίγνωση είμαστε παγιδευμένοι, στερούμαστε ουσιαστικές εναλλακτικές λύσεις εξαίρεσης, αντίστασης ή προστασίας.

Η υπόσχεση της υπόσχεσης και η βούληση για βούληση έχουν πολύ βαθύτερες ρίζες από τα παραπάνω μορφώματα. Μας υπενθυμίζουν τον τόπο όπου εμείς οι άνθρωποι μπορούμε να επουλώσουμε το χάσμα μεταξύ γνωστού και άδηλου, διαπλέοντας τον ωκεανό της αβεβαιότητας πάνω στο σκαρί των κοινών μας υποσχέσεων. Στον πραγματικό κόσμο των ανθρώπινων εγχειρημάτων δεν υπάρχει η απόλυτη πληροφορία ούτε απόλυτη ορθολογικότητα. Η ζωή μάς προδιαθέτει να αναλάβουμε δράση και να δεσμευτούμε ακόμη και όταν το μέλλον είναι άγνωστο. Όποιος έχει φέρει παιδί στον κόσμο ή έχει υπάρξει βαθιά ερωτευμένος γνωρίζει πως αυτό είναι αλήθεια.

Οι θεοί γνωρίζουν το μέλλον, όμως εμείς προχωρούμε, ρισκάρουμε και δεσμευόμαστε απέναντι σε άλλους ανθρώπους παρά το γεγονός πως δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τα πάντα για το παρόν, πόσο μάλλον για το μέλλον. Αυτή είναι η ουσία της ελευθερίας μας, ενσαρκωμένη ως το στοιχειώδες δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου. Με την κατασκευή και την εκχώρηση των νέων μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης η μοίρα αυτού του δικαιώματος προσαρμόζεται σε ένα μοτίβο το οποίο έχουμε ήδη εντοπίσει. Το δικαίωμά μας δεν έχει εκλείψει, όμως έχει υφαρπαχτεί· έχει επιταχθεί και έχει σωρευτεί από τις αποκλειστικές αξιώσεις του κατασκοπευτικού κεφαλαίου για το μέλλον μας.

III. Πώς κατάφεραν να τη γλιτώσουν ατιμώρητοι;

Αφιέρωσα τα δέκα προηγούμενα κεφάλαια στην τεκμηρίωση του ότι ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός αντιπροσωπεύει μια πρωτόγνωρη

φιλοσοφία συσσώρευσης η οποία ορίζεται από νέες οικονομικές επιταγές που οι μηχανισμοί και ο αντίκτυπός τους δεν μπορούν να κατανοηθούν υπό το πρίσμα των υπαρχόντων μοντέλων και υποθέσεων. Αυτό δεν σημαίνει πως οι προγενέστερες επιταγές –η μανιώδης επιδίωξη της μεγιστοποίησης των κερδών και η κλιμάκωση των μέσων παραγωγής, ανάπτυξης και ανταγωνισμού– έχουν εκλείψει. Εντούτοις, πλέον και αυτές πρέπει να λειτουργούν υπό τους νέους στόχους και τους νέους μηχανισμούς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Εδώ κάνω μια σύντομη επισκόπηση των νέων επιταγών, τόσο ως ανακεφαλαίωση του εδάφους που έχουμε διανύσει όσο και ως πρελούδιο στο ερώτημα *πώς κατάφεραν να τη γλιτώσουν ατιμώρητοι.*

Το νέο αφήγημα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ξεκίνησε με την ανακάλυψη του λίγο πολύ προκατασκευασμένου *συμπεριφορικού πλεονάσματος* στο διαδικτυακό περιβάλλον, όταν η Google συνειδητοποίησε πως τα «ψηφιακά καυσαέρια» που είχαν κατακλύσει τους διακομιστές της μπορούσαν να συνδυαστούν με τις πανίσχυρες δυνατότητες ανάλυσης που διέθετε με στόχο την παραγωγή προϊόντων πρόγνωσης της συμπεριφοράς των χρηστών. Αυτά τα *προϊόντα πρόγνωσης* έγιναν η βάση μιας αφύσικα επικερδούς εμπορικής διαδικασίας η οποία πυροδότησε τη δημιουργία των νέων *αγορών συμπεριφορικής έκβασης.*

Η «μηχανική νοημοσύνη» της Google βελτιωνόταν καθώς αυξανόταν ο όγκος των δεδομένων, με αποτέλεσμα να προκύπτουν καλύτερα προϊόντα πρόγνωσης. Αυτή η δυναμική εδραίωσε την *επιταγή της εξόρυξης* η οποία εκφράζει την αναγκαιότητα για *οικονομίες κλίμακας στη συσσώρευση πλεονάσματος* και εξαρτάται από αυτοματοποιημένα συστήματα τα οποία ασταμάτητα ανιχνεύουν, κυνηγούν και εκμαιεύουν περισσότερο συμπεριφορικό πλεόνασμα. Η Google επέβαλε τη λογική της κατάκτησης, ορίζοντας τις ανθρώπινες εμπειρίες ως ελεύθερη βορά, διαθέσιμη προς αναγωγή σε δεδομένα και διεκδικήσιμη ως περιουσιακό στοιχείο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Η εταιρεία έμαθε πώς να χρησιμοποιεί ποικιλία ρητορικών, πολιτικών και τεχνολογικών στρατηγικών ώστε να συσκοτίζει αυτές τις διαδικασίες και τις συνέπειές τους.

Η ανάγκη για κλίμακα έγινε η κινητήρια δύναμη μιας αδυσώπητης αναζήτησης οδών εφοδιασμού μεγάλου όγκου συμπεριφορικού πλεονάσματος, δημιουργώντας ανταγωνιστικούς συσχετισμούς με στόχο την αποκλειστική εξασφάλιση αυτών των οδών εφοδιασμού πρώτης ύλης και την εύρεση ανυπεράσπιστων χώρων νομοθετικού

κενού όπου μπορούσαν να συνεχιστούν αυτές οι πρωτοφανείς και δυσνόητες πράξεις απαλλοτρίωσης. Όλο αυτό το διάστημα οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, αργά αλλά σταθερά, μας εξοικείωναν με τις αξιώσεις τους. Εν τω μεταξύ, η πρόσβασή μας σε αναγκαίες πληροφορίες και υπηρεσίες περιήλθε στην ομηρία της δραστηριότητας των εν λόγω επιχειρηματιών, ενώ τα μέσα της κοινωνικής συμμετοχής μας συγχωνεύτηκαν με τα συμφέροντά τους.

Τα προσοδοφόρα *προϊόντα πρόγνωσης* εξαρτώνται από το συμπεριφορικό πλεόνασμα και ο ανταγωνισμός αναβίβασε τις απαιτήσεις του εφοδιασμού σε μια νέα βαθμίδα η οποία εκφράζεται από την *επιταγή της πρόγνωσης*. Εκτός από οικονομίες κλίμακας, τα ισχυρότερα προϊόντα πρόγνωσης απαιτούσαν και *οικονομίες φάσματος* – όχι μόνο όγκο αλλά και ποικιλία. Αυτή η διαφοροποίηση λαμβάνει χώρα σε δύο άξονες. Στον πρώτο συναντούμε την *έκταση*, η οποία εκφράζεται μέσα από μια ευρεία γκάμα δραστηριοτήτων, και στον δεύτερο συναντούμε το λεπτομερές προγνωστικό *βάθος* στο πλαίσιο των επιμέρους δραστηριοτήτων.

Σε αυτή τη νέα φάση του εντεινόμενου ανταγωνισμού οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού αναγκάζονται να μεταβούν από τον ψηφιακό κόσμο στον πραγματικό. Αυτή η μετακίνηση καθιστά αναγκαίες νέες μηχανικές διαδικασίες για την *αναγωγή* όλων των πτυχών της ανθρώπινης εμπειρίας σε συμπεριφορικά δεδομένα. Πλέον, ο ανταγωνισμός εκτυλίσσεται στο περιβάλλον μιας ραγδαία εξελισσόμενης οικουμενικής αρχιτεκτονικής διάχυτης υπολογιστικής και, συνεπώς, διάχυτων προοπτικών εφοδιασμού, με τις προσδοκίες για τα προϊόντα πρόγνωσης να αυξάνονται διαρκώς ώστε να προσεγγίζουν τη βεβαιότητα και επομένως και την εγγυημένη συμπεριφορική κατάληξη.

Στην τρίτη φάση του εντεινόμενου ανταγωνισμού οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ανακάλυψαν την αναγκαιότητα των *οικονομιών δράσης* βάσει νέων μεθόδων οι οποίες ξεπερνούν τα όρια της παρακολούθησης, της συλλογής, της ανάλυσης και της πρόβλεψης της συμπεριφοράς, στοχεύοντας στην παρέμβαση σε πραγματικό χρόνο, στον πραγματικό κόσμο και στην ενεργητική διαμόρφωση της συμπεριφοράς στην πηγή της. Τούτο οδηγεί σε μέσα παραγωγής τα οποία υπάγονται σε νέα και σύνθετα *μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης*, μέσα τα οποία εξαρτώνται από ποικίλες μηχανικές διαδικασίες, τεχνικές και τακτικές (εναρμονισμός, υπαγόρευση, μάθηση) για τη διαμόρφωση της ατομικής, συλλογικής και πλη-

θυσμακής συμπεριφοράς με τρόπο που να βελτιώνει διαρκώς την προσέγγιση των εγγυημένων αποτελεσμάτων. Όπως ο βιομηχανικός καπιταλισμός οδηγήθηκε στη διαρκή εντατικοποίηση των μέσων παραγωγής, έτσι και ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είναι πλέον λειτουργικά ενταγμένος σε έναν κύκλο διαρκούς εντατικοποίησης των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης.

Το ενδιαφέρον των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έχει μετατοπιστεί από τη γνώση επί της συμπεριφοράς μας μέσω αυτοματοποιημένων μηχανικών διεργασιών στη χρήση μηχανικών διεργασιών διαμόρφωσης της συμπεριφοράς μας σύμφωνα με τα συμφέροντά τους. Με άλλα λόγια, αυτή η δεκαπενταετής, σχεδόν, τροχιά έχει οδηγήσει από *την αυτοματοποίηση των ροών πληροφοριών που αφορούν τον εαυτό σου στην αυτοματοποίηση του εαυτού σου.* Δεδομένων των συνθηκών αυξανόμενης διάχυσης, έχει καταστεί δύσκολο, ίσως και αδύνατο, να αποφύγουμε αυτό το θρασύ και ακόρεστο δίκτυο.

Για να ανακτήσουμε τα σημεία αναφοράς μας εισηγούμαι την αναγέννηση της ικανότητάς μας να εκπλησσόμαστε και να αγανακτούμε. Πάνω απ' όλα, όμως, εισηγούμαι την απόρριψη της μεφιστοφελικής συμφωνίας που επιβάλλει τη συμμετοχή μας στην απαλλοτρίωση καθώς και την υποταγή μας στα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης τα οποία έχουν θεμελιώσει οι διακηρύξεις της Google. Ωστόσο, έχω κατά νου πως όταν διερωτόμαστε *πώς κατάφεραν να τη γλιτώσουν ατιμώρητοι* υπάρχουν αρκετοί σοβαροί λόγοι να λάβουμε υπόψη μας, και όλοι είναι αλληλένδετοι. Πέραν της απλής αιτιώδους σχέσης, οι απαντήσεις στο ερώτημά μας συνθέτουν ένα ευρύ τοπίο ιστορίας, συγκυριών, παγίδευσης και εξαναγκασμού.

Το ερώτημα γίνεται ακόμη πιο σκανδαλώδες αν αναλογιστούμε το γεγονός πως η συντριπτική πλειοψηφία των ερευνών οι οποίες σχεδιάστηκαν ώστε να βολιδοσκοπήσουν τη θέση του κοινού σε σχέση με την απώλεια του απορρήτου και άλλες πτυχές των πρακτικών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έδειξε πως ελάχιστοι από μας τασσόμαστε υπέρ του status quo. Οι 46 από τις 48 πλέον αξιόλογες έρευνες που διεξήχθησαν μεταξύ 2008 και 2017 έδειξαν πως μια σημαντική πλειοψηφία υποστηρίζει μέτρα για τη βελτίωση του απορρήτου και του ελέγχου του χρήστη επί των δεδομένων του. (Σε δύο μόνο από τις πρώτες έρευνες τα αποτελέσματα δεν ήταν το ίδιο διεξοδικά, επειδή μεγάλος αριθμός των συμμετεχόντων φάνηκε να μην αντιλαμβάνεται τη φύση των προσωπικών δεδομένων και τον τρόπο

που αυτά συλλέγονταν.) Όντως, ήδη από το 2008 είναι κοινώς αποδεκτό πως όσο περισσότερη γνώση διαθέτει κάποιος σχετικά με τις «διαδικτυακές πρακτικές απορρήτου», τόσο πιθανότερο είναι να ανησυχεί για το απόρρητο των δεδομένων του.[17]

Παρόλο που οι έρευνες ποικίλλουν σε επίπεδο ερωτήσεων και προσανατολισμού, η γενική σταθερότητα των απόψεων στο πέρασμα αυτών των δέκα ετών είναι αξιοσημείωτη. Για παράδειγμα, μια σημαντική έρευνα του 2009 φανέρωσε πως όταν οι Αμερικανοί είναι ενήμεροι για τους τρόπους με τους οποίους οι εταιρείες συλλέγουν δεδομένα για στοχευμένες διαδικτυακές διαφημίσεις, το 73 με 86% απορρίπτει αυτού του τύπου τις διαφημίσεις. Άλλη μια σημαντική έρευνα του 2015 έδειξε πως το 91% των ερωτηθέντων διαφωνούσε με την λογική ότι η συλλογή προσωπικών πληροφοριών «χωρίς να το γνωρίζω» είναι δίκαιο αντίτιμο για την όποια έκπτωση, ενώ το 55% διαφωνούσε με το να κάνει την ίδια θυσία με αντάλλαγμα βελτιωμένες υπηρεσίες. Το 2016 η Pew Research ανέφερε πως μόνο το 9% των ερωτηθέντων είχε πλήρη εμπιστοσύνη στη διαχείριση των προσωπικών του δεδομένων από σάιτ κοινωνικής δικτύωσης, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τις ιδιωτικές εταιρείες ήταν 14%. Πάνω από το 60% ήθελε να κάνει περισσότερα για να προστατέψει το απόρρητό του και θεωρούσε πως έπρεπε να υπάρχουν πιο πολλές κανονιστικές ρυθμίσεις για την προστασία του απορρήτου.[18]

Οι εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είχαν πάντα την προδιάθεση να αψηφούν τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών, παραπέμποντας στη θεαματική διόγκωση του αριθμού των χρηστών καθώς και των εσόδων. Πρόκειται για ένα παράδοξο το οποίο έχει αποτελέσει τροχοπέδη στην έρευνα και στη δημόσια πολιτική. Πώς είναι δυνατόν αυτή η μορφή αγοράς να γνώρισε τέτοια επιτυχία, τη στιγμή που τόσοι άνθρωποι απορρίπτουν τις πρακτικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, χωρίς καν οι περισσότεροι από μας να γνωρίζουμε το παραμικρό για το πώς πραγματικά λειτουργούν. Οι λόγοι αφθονούν:

1. *Κάτι πρωτόγνωρο*: Οι περισσότεροι από μας δεν προβάλαμε αντίσταση στις αρχικές εισορμήσεις της Google, της Facebook και λοιπών δράσεων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επειδή μας ήταν αδύνατο να ανιχνεύσουμε τις διαφορές τους με το έως τότε καθεστώς. Οι βασικοί λειτουργικοί μηχανισμοί και οι επιχειρηματικές πρακτικές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ήταν τόσο νέα και τόσο αλλόκοτα, τόσο πέρα για πέρα sui generis, ώστε το μόνο που βλέπαμε

μπροστά μας ήταν μια ορδή από «καινοτόμες» μηχανικές άμαξες. Πάνω απ' όλα, έως τότε ο προβληματισμός και η επαγρύπνηση είχαν πάντα να κάνουν με γνωστές απειλές σε επίπεδο παρακολούθησης και ελέγχου, απειλές οι οποίες σχετίζονταν με την κρατική εξουσία. Οι πρώιμες εισορμήσεις της συμπεριφορικής τροποποίησης σε κλίμακα θεωρούνταν προέκταση της κρατικής ισχύος, με αποτέλεσμα να είμαστε απροετοίμαστοι για την επέλαση των ιδιωτικών εταιρειών.

2. *Διακήρυξη εισβολής*: Η απουσία ιστορικού προηγούμενου μας άφησε έκθετους και μας σαγήνευσε. Εν τω μεταξύ, η Google έμαθε την τέχνη της εισβολής μέσω της διακήρυξης, παίρνοντας ό,τι ήθελε και αναγορεύοντάς το σε κτήμα της. Η εταιρεία διακήρυξε το δικαίωμά της να παρακάμπτει την επίγνωσή μας, να συλλέγει τις εμπειρίες μας, να τις μετατρέπει σε δεδομένα, να αξιώνει την κυριότητα αυτών των δεδομένων και το δικαίωμα λήψης αποφάσεων σε σχέση με αυτά, να γεννά στρατηγικές και τακτικές οι οποίες φρόντιζαν να παραμένουμε αδαείς σε σχέση με τις πρακτικές της και να εμμένει στις συνθήκες νομοθετικού κενού τις οποίες επέτασσε η δραστηριότητά της. Αυτές οι διακηρύξεις εδραίωσαν θεσμικά τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό ως μορφή αγοράς.

3. *Ιστορικό πλαίσιο*: Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός βρήκε ένα ασφαλές περιβάλλον στο νεοφιλελεύθερο Zeitgeist το οποίο ταύτιζε την κρατική παρέμβαση στις επιχειρήσεις με την τυραννία. Αυτός ο «συνωμοσιολογικός λόγος» ευνοούσε καθεστώτα αυτοδιαχειρισμού τα οποία επέβαλλαν ελάχιστους περιορισμούς στις εταιρικές πρακτικές. Όσο συνέβαιναν όλα αυτά, ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» έστρεψε εσπευσμένα το ενδιαφέρον του κράτους από τη θέσπιση νομοθετικού πλαισίου στον ιδιωτικό τομέα στις ραγδαία εξελισσόμενες δυνατότητες και τεχνολογίες της Google και άλλων ανερχόμενων εταιρειών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Αυτές οι «εκλεκτικές συγγένειες» δημιούργησαν μια ροπή προς τον κατασκοπευτικό εξαιρετισμό, ο οποίος προστάτευσε περαιτέρω αυτή τη νέα μορφή αγοράς από τον αυστηρό έλεγχο, περιθάλποντας την εξέλιξή της.

4. *Οχυρώσεις*: Η Google προστάτευσε με ζήλο τη δραστηριότητά της παρέχοντας τις υπηρεσίες της στην εκλογική διαδικασία, εδραιώνοντας ισχυρούς δεσμούς με εκλεγμένους και διορισμένους αξιωματούχους, προωθώντας την αμφίδρομη μετακίνηση προσωπικού μεταξύ Σίλικον Βάλεϊ και Ουάσινγκτον, ξοδεύοντας αφειδώς για τις ανάγκες του λόμπι της και προβαίνοντας σε μια «διπλωματική» εκστρατεία πολιτιστικής επιρροής και οικειοποίησης.

5. *Ο κύκλος απαλλοτρίωσης*: Οι ηγέτες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, πρώτα στην Google κι έπειτα στη Facebook και σε άλλες εταιρείες, έμαθαν να χειρίζονται δεξιοτεχνικά τον ρυθμό και τα στάδια της απαλλοτρίωσης. Ο κύκλος απαιτεί την ασύστολη επιδίωξη εισορμήσεων έως ότου υπάρξει αντίσταση, οπότε και ακολουθείται μια γκάμα τακτικών –από περίτεχνους ελιγμούς δημοσίων σχέσεων έως νομικές διαμάχες– σχεδιασμένων ώστε να κερδηθεί χρόνος και να επέλθει η σταδιακή εξοικείωση με γεγονότα που άλλοτε θεωρούνταν εξωφρενικά. Στο τρίτο στάδιο συναντούμε δημόσιες εκδηλώσεις προσαρμογής ή ακόμη και αναδίπλωσης, ενώ στο τελικό στάδιο οι πόροι αναδρομολογούνται για την επίτευξη των ίδιων στόχων, καμουφλαρισμένων πλέον από νέα ρητορική και νέες στρατηγικές.

6. *Εξάρτηση*: Οι δωρεάν υπηρεσίες της Google, της Facebook και άλλων είχαν απήχηση στις λανθάνουσες ανάγκες των ατόμων της δεύτερης νεωτερικότητας, ανθρώπων οι οποίοι αναζητούσαν τα μέσα για μια λειτουργική ζωή σε ένα ολοένα εχθρικότερο θεσμικό περιβάλλον. Όταν πλέον είχαν πάρει μια γεύση από το μήλο, ήταν πολύ δύσκολο να του αντισταθούν. Καθώς ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εξαπλωνόταν στο διαδίκτυο, τα μέσα κοινωνικής συμμετοχής απέκτησαν την ίδια έκταση με τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης. Η εκμετάλλευση των αναγκών των ατόμων της δεύτερης νεωτερικότητας, αναγκών οι οποίες έδωσαν εξαρχής ώθηση στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, τελικά διαπότισε σχεδόν κάθε δίαυλο της κοινωνικής συμμετοχής. Οι περισσότεροι άνθρωποι δυσκολεύονται να αποχωριστούν αυτές τις υπηρεσίες και πολλοί αναρωτιούνται ακόμη κι αν κάτι τέτοιο είναι εφικτό.

7. *Ιδιοτέλεια*: Οι νέες αγορές συμπεριφορικής έκβασης πυροδότησαν δίκτυα ομογάλακτων επιχειρήσεων, συνεταίρων, συνεργατών και πελατών, τα έσοδα των οποίων εξαρτιόνταν από την επιταγή της πρόγνωσης. Τα θεσμοθετημένα δεδομένα πολλαπλασιάζονται. Ο εστιάτορας που τοποθετεί την πιτσαρία του στον χάρτη του Pokémon Go, ο έμπορος που γεμίζει το κατάστημά του με beacon και οι ασφαλιστικές εταιρείες που ανταγωνίζονται για συμπεριφορικά δεδομένα συντάσσονται στην κούρσα προς τα εγγυημένα αποτελέσματα και τα κατασκοπευτικά έσοδα.

8. *Ένταξη*: Πολλοί άνθρωποι αισθάνονται πως αν δεν είσαι στο Facebook δεν υπάρχεις. Άνθρωποι από όλο τον κόσμο έτρεξαν να πάρουν μέρος στο Pokémon Go. Στην επικράτεια του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ρέει τόση ενέργεια, επιτυχία και τόσο κεφάλαιο

που η μη πολιτογράφησή σου, και πολύ περισσότερο η σύγκρουσή σου με το καθεστώς αυτό, αποτελεί μια μοναχική και επικίνδυνη προοπτική.

9. *Ταύτιση*: Πολλοί επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού προβάλλουν με ζήλο την εικόνα του ηρωικού οραματιστή. Πολλοί άνθρωποι οι οποίοι θαυμάζουν την οικονομική τους επιτυχία και τη δημοτικότητά τους ταυτίζονται με αυτούς και τους θεωρούν πρότυπα.

10. *Αυθεντίες*: Επιπλέον, πολλοί θεωρούν πως αυτές οι εταιρείες και οι ηγέτες τους είναι αυθεντίες σε ό,τι αφορά το μέλλον: ιδιοφυΐες οι οποίες βλέπουν πιο μακριά από μας. Είναι εύκολο να πέσουμε θύματα της φυσιοκρατικής πλάνης πως από τη στιγμή που αυτές οι εταιρείες είναι επιτυχημένες θα πρέπει να έχουν και δίκιο. Κατά συνέπεια, πολλοί από μας σεβόμαστε το στάτους τους ως ειδημόνων και είμαστε καθ' όλα πρόθυμοι να συμμετάσχουμε σε καινοτομίες οι οποίες προνοούν για το μέλλον.

11. *Άσκηση κοινωνικής πειθούς*: Έχουμε δει κατ' επανάληψη την ασταμάτητη βροχή δελεαστικής ρητορικής, στόχος της οποίας είναι να πείσει τους ανθρώπους για τα θαύματα που σχετίζονται με τις καινοτομίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: στοχευμένη διαφήμιση, ατομικοποίηση και προσωπικοί βοηθοί. Πέραν τούτου, οι οικονομίες δράσης είναι σκοπίμως σχεδιασμένες ώστε να μας πείθουν να ακολουθούμε ο ένας τον άλλο βάσει προδιαγεγραμμένων τρόπων δράσης.

12. *Αποκλεισμός εναλλακτικών*: Εδώ η «δικτατορία της απουσίας εναλλακτικών» βρίσκεται σε πλήρη ισχύ. Έχουμε δει πως ο κύκλος επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας σπανίζει όλο και περισσότερο. Το Νοήμον Σπίτι έδωσε τη θέση του στο Google Home. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εξαπλώθηκε στο διαδίκτυο και η εκστρατεία προς τις οικονομίες φάσματος και δράσης τον επέβαλε στον πραγματικό κόσμο. Εφαρμογές, συσκευές, η Μοναδική Φωνή [...] πλέον γίνεται όλο και δυσκολότερο να εντοπίσουμε οδούς διαφυγής, πόσο μάλλον γνήσιες εναλλακτικές.

13. *Νομοτελειακότητα*: Ο Δούρειος Ίππος της υπολογιστικής μεσολάβησης –συσκευές, εφαρμογές, σύνδεση– ορμά στη σκηνή εν μέσω χειμαρρώδους ρητορικής της νομοτέλειας, αποσπώντας επιτυχώς την προσοχή μας από τον καθ' όλα σκόπιμο και ιστορικά συνυφασμένο κατασκοπευτικό καπιταλισμό που ελλοχεύει στην κοιλιά του. Νέα θεσμοθετημένα δεδομένα αναπαράγουν και εδραιώνουν

τις νέες πρακτικές. Τελικά, νιώθοντας ανήμποροι, καταθέτουμε τα όπλα.

14. *Η ιδεολογία περί ανθρώπινης ελαττωματικότητας*: Πέραν της νομοτελειακότητας, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός, χωρίς δεύτερη σκέψη, μετέτρεψε σε όπλο του την ιδεολογία περί ανθρώπινης ελαττωματικότητας, ιδεολογία η οποία απαντάται στη συμπεριφοριστική οικονομολογία· πρόκειται για μια κοσμοθεωρία η οποία παρουσιάζει την ανθρώπινη πνευματική δραστηριότητα ως τραγικά παράλογη και ανίκανη να παρατηρήσει την επαναληψιμότητα των ίδιων της των σφαλμάτων. Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού χρησιμοποιούν αυτή την ιδεολογία ώστε να νομιμοποιήσουν τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης: τον εναρμονισμό, την υπαγόρευση των πράξεων και τον συμπεριφορικό προγραμματισμό ατόμων και πληθυσμών με μεθόδους σχεδιασμένες να διαφεύγουν της επίγνωσής μας.

15. *Άγνοια*: Η άγνοια παραμένει ένας από τους εξέχοντες λόγους. Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού κυριαρχούν σε έναν αφύσικο καταμερισμό της μάθησης όπου γνωρίζουν πράγματα που μας είναι αδύνατο να μάθουμε. Ταυτόχρονα, οι εν λόγω επιχειρηματίες είναι υποχρεωμένοι να κρατούν τις προθέσεις και τις πρακτικές τους κρυφές, και η δράση διαδραματίζεται στο παρασκήνιο. Είναι αδύνατο να κατανοήσουμε κάτι που δημιουργήθηκε με μυστικότητα και σχεδιάστηκε ώστε να είναι επί της ουσίας ακατανόητο. Προορισμός αυτών των συστημάτων είναι να μας παγιδεύσουν, εκμεταλλευόμενα τις αδυναμίες μας· αδυναμίες οι οποίες γεννιούνται από έναν ασύμμετρο καταμερισμό της μάθησης και ενισχύονται από την έλλειψη διαθέσιμου χρόνου, μέσων και υποστήριξης.

16. *Ταχύτητα*: Από τη στιγμή της εφεύρεσής του ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός έφτασε να κυριαρχήσει σε χρόνο ρεκόρ. Αυτό αντικατοπτρίζει τους θεμελιώδεις νόμους της κίνησής του καθώς και την ικανότητά του να προσελκύει κεφάλαιο. Επιπλέον, όμως, αντανακλά και μια ιδιαίτερη στρατηγική όπου η ταχύτητα αναπτύσσεται σκοπίμως ώστε να ναρκώνεται η αντίληψή μας και να παραλύει η αντίστασή μας όσο αφαιρούμαστε από συστήματα στιγμιαίων επιβραβεύσεων. Η ταχύτητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ξεπερνά εκείνη της δημοκρατίας και ταυτόχρονα ξεπερνά την ικανότητά μας να αντιληφθούμε τι συμβαίνει και να συλλογιστούμε τις συνέπειες. Πρόκειται για μια στρατηγική δανεισμένη από μια μακρά παράδοση πολιτικών και στρατιωτικών προσεγγίσεων ανάπτυξης ταχύτητας

ως μορφή βίας, στρατηγική η οποία τα πρόσφατα χρόνια είναι γνωστή ως «σοκ και δέος».[19]

Αυτοί οι δεκαέξι λόγοι υποδηλώνουν πως στα είκοσι σχεδόν χρόνια από την εφεύρεση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού η υπάρχουσα νομοθεσία, η οποία κατά κύριο λόγο εστιάζει στο απόρρητο και στην καταπολέμηση των μονοπωλιακών πρακτικών, δεν έχει υπάρξει αρκετή για να περιορίσει την ανάπτυξή του. Χρειαζόμαστε νόμους οι οποίοι θα απορρίπτουν τη νομιμότητα των διακηρύξεων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και θα αποσταθεροποιούν τις βασικότερες δραστηριότητές του: την παράνομη αναγωγή της ανθρώπινης εμπειρίας σε συμπεριφορικά δεδομένα, τη χρήση συμπεριφορικού πλεονάσματος ως δωρεάν πρώτη ύλη, τις ακραίες συγκεντρώσεις των νέων μέσων παραγωγής, την κατασκευή προϊόντων πρόγνωσης, τη λειτουργία των αγορών συμπεριφορικής έκβασης, τη χρήση προϊόντων πρόγνωσης για δραστηριότητες τροποποίησης, επιρροής και ελέγχου προς εξυπηρέτηση τρίτων συμφερόντων, τη δραστηριότητα των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης, τη συσσώρευση ιδιωτικών προνομιακών συγκεντρώσεων γνώσης (κείμενο σκιά), την εξουσία η οποία πηγάζει από αυτές τις συγκεντρώσεις.

Η απόρριψη αυτών των νέων θεσμών του κατασκοπευτικού κεφαλαίου και των διακηρύξεων πάνω στις οποίες εδράζονται θα σηματοδοτούσε την ανάκληση της κοινωνικής αποδοχής των στόχων και των μεθόδων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, έτσι όπως κάποτε ανακλήθηκε και η αποδοχή των αντικοινωνικών και αντιδημοκρατικών πρακτικών του ακατέργαστου βιομηχανικού καπιταλισμού, διορθώνοντας με αυτόν τον τρόπο το ισοζύγιο ισχύος μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, αναγνωρίζοντας το δικαίωμα των δεύτερων στις συλλογικές διαπραγματεύσεις και θέτοντας εκτός νόμου την παιδική εργασία, τις επικίνδυνες εργασιακές συνθήκες, τα ακραία ωράρια κτλ.

Η ανάκληση της αποδοχής έχει δύο γενικές μορφές, που η διάκρισή τους θα μας φανεί χρήσιμη προχωρώντας στο Τρίτο Μέρος. Η πρώτη μορφή είναι αυτή που αποκαλώ *αντιδιακήρυξη*. Πρόκειται για αμυντικά μέτρα όπως η κρυπτογράφηση και η χρήση λοιπών εργαλείων διαφύλαξης του απορρήτου, καθώς και η ρητορική περί «κυριότητας των δεδομένων». Τέτοια μέτρα μπορεί να είναι αποτελεσματικά ανά περιστάσεις, όμως δεν κάνουν τίποτα για να αποδομήσουν την ήδη διαμορφωμένη κατάσταση· απεναντίας, αποτελούν ομολογία της ανθεκτικότητάς της και, παραδόξως, συμβάλλουν στη νομι-

μοποίησή της. Για παράδειγμα, αν επιλέξω να «εξαιρεθώ» από την παρακολούθηση, μπορεί εγώ να εξαιρούμαι προσωπικά, αλλά η πράξη μου δεν βάλλει κατά της βλάπτουσας πρακτικής, ούτε και τη διαφοροποιεί. Η δεύτερη μορφή αντιπαράθεσης είναι αυτή που αποκαλώ *συνθετική διακήρυξη*. Αν θεωρήσουμε πως η διακήρυξη είναι το «ρουά», τότε η αντιδιακήρυξη είναι το «ρουά ματ». Η συνθετική διακήρυξη, όμως, είναι αυτή που αλλάζει ολόκληρο το παιχνίδι. Αξιώνει ένα εναλλακτικό πλαίσιο το οποίο μεταβάλλει την ήδη διαμορφωμένη πραγματικότητα. Όσο υπομονετικά κι αν περμένουμε κάνοντας τη ζωή μας πιο υποφερτή με τις αντιδιακηρύξεις μας, μόνο ένα συνθετικό εναλλακτικό όραμα μπορεί να μεταμορφώσει τον ακατέργαστο κατασκοπευτικό καπιταλισμό υπέρ ενός ψηφιακού μέλλοντος το οποίο θα μπορούμε να αποκαλούμε πατρίδα μας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των δύο παραπάνω μορφών αντιπαράθεσης αποτελεί η ιστορία του Τείχους του Βερολίνου. Από το 1961 έως τις αρχές της δεκαετίας του '80 θαρραλέοι πολίτες του Ανατολικού Βερολίνου είχαν σκάψει 71 σήραγγες κάτω από το αμμώδες έδαφος της πόλης, επιτρέποντας σε εκατοντάδες ανθρώπους να δραπετεύσουν στο Δυτικό Βερολίνο.[20] Παρόλο που οι σήραγγες μαρτυρούν την αναγκαιότητα της ύπαρξης αντιδιακηρύξεων, δεν ήταν αυτές που έριξαν το Τείχος και τις δυνάμεις που το κρατούσαν όρθιο.

Η δυναμική της συνθετικής διακήρυξης συσσωρευόταν επί δεκαετίες, αλλά η κορύφωσή της χρειάστηκε να περμένει έως την 9η Νοεμβρίου 1989, όταν λίγο πριν από τα μεσάνυχτα ο Χάραλντ Γέγκερ, ο αξιωματικός υπηρεσίας της συνοριοφυλακής εκείνο το βράδυ, έδωσε την εντολή να ανοίξουν οι πύλες στο πέρασμα της οδού Μπόρνχολμερ και 20.000 άνθρωποι πέρασαν το Τείχος και μπήκαν στο Δυτικό Βερολίνο. Ένας ιστορικός περιγράφει τα γεγονότα ως εξής: «Το βράδυ της 9ης Νοεμβρίου οι άνθρωποι που εμφανίστηκαν στο Τείχος του Βερολίνου και απαίτησαν από τους συνοριοφύλακες μια απάντηση στην ερώτηση *Θα μας αφήσετε να περάσουμε;* ήταν τόσο αποφασισμένοι, και οι συνοριοφύλακες τόσο διστακτικοί που η μοναδική απάντηση ήταν *Θα σας αφήσουμε*.[21]

IV. Προφητεία

Πριν από σχεδόν εβδομήντα χρόνια ο ιστορικός της οικονομίας Καρλ Πολάνυι στοχάστηκε τους τρόπους με τους οποίους οι δυνάμεις μιας

ενδεχομένως ανεξέλεγκτης αγοράς του βιομηχανικού καπιταλισμού θα κατέστρεφαν τα ίδια τα πράγματα που εκείνος επιχειρούσε να εμπορευτεί: «Τα πλασματικά εμπορεύματα παραβλέπουν το γεγονός πως αν η μοίρα της γης και των ανθρώπων αφεθεί στις βουλές της αγοράς, αυτό θα ισοδυναμούσε με τον εκμηδενισμό τους».[22] Ελλείψει μιας συνθετικής διακήρυξης, η προφητεία του Πολάνυι φαίνεται να οδεύει προς εκπλήρωση, και αυτό και μόνο το γεγονός θα πρέπει να μας θέσει επί ποδός. Τι προμηνύει η προφητεία του Πολάνυι για τον καιρό μας;

Ο βιομηχανικός καπιταλισμός ακολούθησε τη δική του φιλοσοφία σοκ και δέους, στοχεύοντας στη *φύση*, ώστε να την κατακτήσει προς εξυπηρέτηση των συμφερόντων του κεφαλαίου. Σήμερα ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός έχει βάλει στο στόχαστρό του την *ανθρώπινη* φύση. Χρειάστηκε να περάσουμε από πολλά στάδια έως ότου κατανοήσουμε τελικά πως οι συγκεκριμένες μέθοδοι κυριάρχησης που χρησιμοποιούσε ο βιομηχανικός καπιταλισμός για περισσότερους από δύο αιώνες έχουν αλλοιώσει θεμελιωδώς τις συνθήκες οι οποίες συντηρούν τη ζωή στον πλανήτη, παραβιάζοντας τις βασικότερες ηθικές επιταγές του πολιτισμού. Παρά τα πολλά οφέλη και τα σπουδαία επιτεύγματά του, ο βιομηχανικός καπιταλισμός μάς έχει φέρει στο χείλος της αναβίωσης της μοίρας των κατοίκων των Νησιών του Πάσχα, οι οποίοι, αφού κατέστρεψαν το ζωογόνο έδαφός τους, όρθωσαν αγάλματα που παρατηρούσαν τον ορίζοντα για να εντοπίσουν βοήθεια και στήριξη που ποτέ δεν θα ερχόταν. *Γνωρίζοντας πόσο επικίνδυνα κλόνισε τη φύση ο βιομηχανικός καπιταλισμός, τι χάος θα μπορούσε να προκαλέσει ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός στην ανθρώπινη φύση;*

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα απαιτεί επιστροφή στις επιταγές. Ο βιομηχανικός καπιταλισμός μάς έφερε στο χείλος ενός κινδύνου επικών διαστάσεων, ο οποίος, όμως, δεν ήταν συνέπεια μοχθηρίας και καταστροφικής μανίας, ούτε και της ανεξέλεγκτης τεχνολογίας. Στην ουσία, ήταν παράγωγο και αναπόφευκτο επακόλουθο της ίδιας της εσωτερικής του λογικής συσσώρευσης και των επιταγών της μεγιστοποίησης κερδών, του ανταγωνισμού και της αδυσώπητης εκστρατείας για παραγωγικότητα της εργασίας μέσω της τεχνολογικής εξέλιξης της παραγωγής και της ανάπτυξης με την επιχορήγηση της διαρκούς επανεπένδυσης του πλεονάσματος.[23] Αυτό που έχει σημασία είναι ο κατά Βέμπερ «οικονομικός προσανατολισμός» και το πώς ενσωματώνεται στην εκάστοτε μορφή καπιταλισμού που αποκτά κυριαρχικό στάτους σε κάθε εποχή.

Η φιλοσοφία του βιομηχανικού καπιταλισμού απάλλασσε την επιχείρηση από την ευθύνη των καταστροφικών επιπτώσεών της, πυροδοτώντας την αποσταθεροποίηση του κλιματικού συστήματος και το χάος που αυτή προμηνύει για όλα τα πλάσματα. Ο Πολάνυι αντιλαμβανόταν πως ο ωμός καπιταλισμός ήταν αδύνατο να εξευγενιστεί εκ των έσω. Υποστήριζε πως ήταν ευθύνη της κοινωνίας να επιβάλει αυτές τις υποχρεώσεις στον καπιταλισμό και να επιμείνει σε μέτρα τα οποία συνυφαίνουν το καπιταλιστικό εγχείρημα με το κοινωνικό, ώστε η ζωή και η φύση να προστατεύονται και να συντηρούνται.

Ομοίως, η σημασία της προφητείας του Πολάνυι για μας πλέον μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο υπό το πρίσμα των οικονομικών επιταγών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, καθώς αυτές είναι που πλαισιώνουν τις αξιώσεις του επί του ανθρώπινου βίου. Αν θέλουμε να ανακτήσουμε την ικανότητά μας να εκπληρσόμαστε, τότε ας το κάνουμε εδώ: *Αν ο βιομηχανικός καπιταλισμός ευδοκίμησε εις βάρος της φύσης και πλέον απειλεί να μας κοστίσει τον ίδιο τον πλανήτη, ένας πολιτισμός της πληροφορίας διαμορφωμένος από τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό θα ανθίσει εις βάρος της ανθρώπινης φύσης απειλώντας την ίδια την ανθρώπινη διάστασή μας.* Η προφητεία του Πολάνυι απαιτεί από μας να αναρωτηθούμε αν έχουμε ακόμη τα περιθώρια να αποτρέψουμε αυτή τη μοίρα με τις δικές μας συνθετικές διακηρύξεις.

Στο Πρώτο και στο Δεύτερο Μέρος εστιάσαμε στην εμπέδωση των απαρχών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, εντοπίζοντας, ονοματίζοντας και εξετάζοντας διεξοδικά τους θεμελιώδεις μηχανισμούς και τις οικονομικές επιταγές του. Εξαρχής, το σκεπτικό μου ήταν πως η αναχαίτιση ήταν συνυφασμένη με την ονομάτιση· πως η νέα και προσεκτική ονοματοδοσία μπορεί να μας εφοδιάσει καλύτερα ώστε να ανακόψουμε την έφοδο των μηχανισμών της απαλλοτρίωσης, να αναιρέσουμε τη δράση τους, να δημιουργήσουμε την άμεσα επιβεβλημένη τριβή, να προβάλουμε αντίσταση στον παθολογικό καταμερισμό της μάθησης και τελικά να συνθέσουμε νέες μορφές καπιταλισμού της πληροφορίας οι οποίες θα ικανοποιούν επί της ουσίας τις ανάγκες μας για λειτουργική ζωή. Η κοινωνική συμμετοχή και η λειτουργικότητα του ατόμου δεν θα πρέπει να απαιτούν τη θυσία του δικαιώματός μας στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου, η οποία διαρρέει τη βούλησή μας να υλοποιήσουμε τη βούλησή μας, την αυτονομία μας, τα δικαιώματα λήψης των δικών μας αποφάσεων, το απόρρητό μας και, εντέλει, την ανθρώπινη φύση μας.

Ωστόσο, θα ήταν λάθος να υποθέσουμε πως ο κατασκοπευτικός

καπιταλισμός μπορεί να γίνει κατανοητός αποκλειστικά υπό το πρίσμα της οικονομικής δραστηριότητας ή ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουμε περιορίζονται στην επισήμανση, στον περιορισμό και στη μεταμόρφωση των θεμελιωδών μηχανισμών του. Οι συνέπειες αυτής της νέας φιλοσοφίας συσσώρευσης ήδη διαχέονται και εξακολουθούν να διαχέονται όχι μόνο στον χώρο των εμπορικών πρακτικών αλλά και στην ίδια την υφή των κοινωνικών μας δεσμών, μεταμορφώνοντας τη σχέση μας με τον εαυτό μας και τη σχέση μας με τους άλλους. Αυτές οι μεταμορφώσεις συνιστούν το έδαφος όπου έχει ευδοκιμήσει ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός: ένα χωροκατακτητικό είδος το οποίο δημιουργεί τα δικά του αποθέματα τροφής. Καθώς μας μεταμορφώνει, δημιουργεί και το καύσιμο το οποίο τροφοδοτεί την προέλασή του.

Ίσως είναι ευκολότερο να παρατηρήσουμε αυτές τις δυνάμεις στρεφόμενοι στο παρελθόν. Η διαφορά μεταξύ βιομηχανικού καπιταλισμού και βιομηχανικού πολιτισμού έγκειται στην απόσταση μεταξύ της οικονομικής δραστηριότητας και των κοινωνιών που αυτή παρήγαγε. Η εκδοχή του βιομηχανικού καπιταλισμού η οποία εντέλει κυριάρχησε στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού διαμόρφωσε ένα ιδιαίτερο είδος ηθικού τοπίου το οποίο διαισθανόμαστε χωρίς κατ' ανάγκη να αναφερόμαστε σε αυτό με το όνομά του.

Ο βιομηχανικός καπιταλισμός σημαδεύτηκε από την εξειδίκευση του καταμερισμού της εργασίας, η οποία έφερε τα χαρακτηριστικά της αντίστοιχης ιστορικής περιόδου: μεταμόρφωση της χειρωνακτικής τέχνης στη μαζική παραγωγή βάσει των αρχών της τυποποίησης, της εκλογίκευσης και της εναλλαξιμότητας των εξαρτημάτων· κυλιόμενη γραμμή συναρμολόγησης· όγκο παραγωγής· μεγάλες συγκεντρώσεις μισθωτών στο εργοστασιακό περιβάλλον· επαγγελματικό χαρακτήρα της διοικητικής ιεραρχίας· διευθυντική εξουσία· λειτουργική εξειδίκευση· διάκριση μεταξύ της δουλειάς γραφείου και της χειρωνακτικής εργασίας.

Παρόλο που ο κατάλογος είναι ενδεικτικός και όχι διεξοδικός, αρκεί για να μας θυμίσει πως ο βιομηχανικός πολιτισμός ήταν απόρροια των εν λόγω εκφάνσεων των οικονομικών επιταγών οι οποίες καθόριζαν τη βιομηχανική επέκταση. Ο καταμερισμός της εργασίας διαμόρφωσε τον πολιτισμό, την ψυχολογία και την εμπειρία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Η μετάβαση από τη χειρωνακτική τέχνη στις ωριαίες απολαβές δημιούργησε νέους πληθυσμούς εργαζομένων και καταναλωτών, αντρών και γυναικών ολοκληρωτικά εξαρ-

τώμενων από τα μέσα παραγωγής τα οποία ανήκαν στις ιδιωτικές εταιρείες οι οποίες και τα διαχειρίζονταν.

Αυτό ήταν το χωνευτήρι της μαζικής κοινωνίας, η ιεραρχική διαβάθμισή της και οι συγκεντροποιημένες γραφειοκρατικές μορφές της δημόσιας και ιδιωτικής εξουσίας· όλες τους από το φάσμα της συμμόρφωσης, της υπακοής και της ανθρώπινης τυποποίησης. Η ζωή οριζόταν από θεσμούς οι οποίοι αντανακλούσαν τη βιομηχανική οργάνωση: τα σχολεία, τα νοσοκομεία, ακόμη και πτυχές της οικογενειακής και οικιακής ζωής, όπου οι ηλικίες και τα στάδια της εξέλιξης εκλαμβάνονταν ως λειτουργίες του βιομηχανικού συστήματος – από την εκπαίδευση ως τη συνταξιοδότηση.

Στις μέρες μας, που ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός έχει αναδειχτεί ως η κυρίαρχη μορφή καπιταλισμού της πληροφορίας, πρέπει να αναρωτηθούμε το εξής: τι είδους πολιτισμό προαναγγέλλει; Στόχος των κεφαλαίων που ακολουθούν στο Τρίτο Μέρος είναι να κάνουν την αρχή συμβάλλοντας σε αυτή την επιτακτική συζήτηση. Έχω πει πως είναι αδύνατο να υπάρξει προσήλωση στα εγγυημένα αποτελέσματα χωρίς την εξουσία που την καθιστά εφικτή. Ποια είναι η φύση αυτής της εξουσίας; Πώς θα μεταμορφώσει τις κοινωνίες μας; Τι λύσεις προσφέρει για μια τρίτη νεωτερικότητα; Τι νέοι αγώνες θα στοιχειώσουν αυτές τις νέες μέρες και τι σηματοδοτούν για ένα ψηφιακό μέλλον το οποίο θα μπορούμε να αποκαλούμε πατρίδα; Με αυτά τα ερωτήματα οδηγούμαστε στο Τρίτο Μέρος.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΡΓΑΛΕΙΟΘΗΡΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΤΡΙΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑ

ΔΥΟ ΕΙΔΗ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Έτσι τελείωσε μια εποχή, και πέθανε ο τελευταίος λυτρωτής
Στο κρεβάτι, άπραγος περιέπεσε και δυστυχισμένος. Αυτοί, μακάριοι:
Η αδόκητη σκιά από του γίγαντα τα πελώρια σκέλια
Δεν θα 'πεφτε πια το σούρουπο πάνω στη χλόη της δικής τους της αυλής.

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, X

I. Επιστροφή στο πρωτόγνωρο

Υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού τα «μέσα παραγωγής» εξυπηρετούν τα «μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης». Οι μηχανικές διεργασίες αντικαθιστούν τις ανθρώπινες σχέσεις, έτσι ώστε η βεβαιότητα να αντικαταστήσει την εμπιστοσύνη. Αυτή η νέα διάρθρωση βασίζεται σε έναν αχανή ψηφιακό μηχανισμό, σε κοσμοϊστορικές συγκεντρώσεις προηγμένης υπολογιστικής γνώσης και ειδημοσύνης και σε τεράστιο πλούτο. Το τόξο της συμπεριφορικής τροποποίησης σε κλίμακα ενσωματώνει την πληθώρα διεργασιών που ήδη εξετάσαμε: τη διάχυτη εξόρυξη και αναγωγή, την ενεργοποίηση (εναρμονισμό, υπαγόρευση και μάθηση), τις εφοδιαστικές αλυσίδες συμπεριφορικού πλεονάσματος, τις βασισμένες στη μηχανική νοημοσύνη διαδικασίες παραγωγής, την κατασκευή προϊόντων πρόγνωσης, τις δυναμικές αγορές συμπεριφορικής έκβασης και τη «στόχευση», η οποία οδηγεί σε μια νέα ακολουθία από εναρμονισμό, υπαγόρευση, μάθηση και εκβιαστικές ρήτρες της μη σύμβασης, ανανεώνοντας έτσι τον κύκλο.

Αυτή η διάρθρωση αποτελεί ένα εμπορικό εγχείρημα. Σκοπός είναι η παραγωγή προγνώσεων, η αξία των οποίων αυξάνεται όσο αυτές συγκλίνουν με τη βεβαιότητα. Οι ακριβέστερες προβλέψεις τροφοδοτούνται από καθολικές συγκεντρώσεις δεδομένων, και αυτή η μετάβαση προς την καθολικότητα επέτρεψε στους επιχειρηματίες του

κατασκοπευτικού καπιταλισμού να υφαρπάξουν τον καταμερισμό της μάθησης στην κοινωνία. Διαφεντεύουν τη γνώση από τη νευραλγική κορυφή της κοινωνικής οργάνωσης, εκεί όπου συντηρούν και διαφυλάττουν το κείμενο σκιά: το αρχέτυπο κείμενο της βεβαιότητας. Αυτή είναι η αγορά στο δίχτυ της οποίας έχουμε παγιδευτεί.

Στο Πρώτο και στο Δεύτερο Μέρος εξετάσαμε τις συνθήκες, τους μηχανισμούς και τις διεργασίες οι οποίες οικοδομούν αυτό το ιδιωτικό βασίλειο γνώσης, καθώς και τις προσοδοφόρες προγνώσεις οι οποίες τείνουν προς τη βεβαιότητα, έτσι ώστε να εγγυώνται τα αποτελέσματα που επιθυμούν όσοι δραστηριοποιούνται στις αγορές συμπεριφορικής έκβασης. Όπως είδαμε και στο Κεφάλαιο 7, *εγγυημένα* αποτελέσματα δεν μπορούν να υπάρξουν χωρίς την εξουσία η οποία θα τα εξασφαλίσει. Αυτή είναι η σκοτεινή ουσία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: Ένας νέος τύπος εμπορίου ο οποίος μας επαναπροσδιορίζει υπό το πρίσμα της δικής του ιδιότυπης εξουσίας, κάνοντας χρήση των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης που έχει στη διάθεσή του. Τι είναι αυτή η εξουσία και πώς αναδιαμορφώνει την ανθρώπινη φύση για χάρη της προσοδοφόρας βεβαιότητας;

Αυτό το είδος εξουσίας το ονομάζω *εργαλειοθηρία* και το ορίζω ως τον συνδυασμό *της εργαλειακής υποδομής της συμπεριφοράς και της εργαλειοποίησής της με σκοπό την τροποποίηση, την πρόγνωση, την οικονομική αξιοποίηση και τον έλεγχο.* Σε αυτό το οικοδόμημα η «εργαλειακή υποδομή» αφορά τα νήματα της μαριονέτας: τη διάχυτη, διασυνδεδεμένη, εμπράγματη αρχιτεκτονική αισθητηριακής υπολογιστικής η οποία ανάγει, ερμηνεύει και ενεργοποιεί την ανθρώπινη εμπειρία. Η «εργαλειοποίηση» μαρτυρά τους κοινωνικούς συσχετισμούς οι οποίοι στρέφουν εκείνους που κινούν τα νήματα προς την ανθρώπινη εμπειρία, με το κατασκοπευτικό κεφάλαιο να χειρίζεται τις μηχανές που μπορούν να μας μεταμορφώσουν σε μέσα επίτευξης των εμπορικών στόχων τρίτων. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός μάς ανάγκασε να έρθουμε αντιμέτωποι με μια πρωτόγνωρη μορφή καπιταλισμού. Σήμερα η εργαλειοθηρική εξουσία, η οποία συντηρεί και διογκώνει το εγχείρημα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, μας αναγκάζει να έρθουμε ξανά πρόσωπο με πρόσωπο με το πρωτόγνωρο.

Όταν οι ακαδημαϊκοί, οι ηγέτες της κοινωνίας των πολιτών, οι δημοσιογράφοι, τα δημόσια πρόσωπα και, γιατί όχι, οι περισσότεροι από μας εκφράζονται ευθαρσώς κατά αυτής της νέας εξουσίας, έχουμε ανεξαιρέτως κατά νου τον Μεγάλο Αδερφό του Όργουελ και εν γένει το φάσμα του ολοκληρωτισμού. Ο ολοκληρωτισμός είναι το πρί-

σμα μέσα από το οποίο ερμηνεύουμε τις σημερινές απειλές. Η Google, η Facebook και το ευρύτερο πεδίο της εμπορικής κατασκόπευσης συχνά απεικονίζονται ως «ψηφιακός ολοκληρωτισμός».[1] Θαυμάζω εκείνους που όρθωσαν το ανάστημά τους στις εισορμήσεις της εμπορικής κατασκόπευσης, αλλά ταυτόχρονα θεωρώ πως η εξίσωση της εργαλειοθηρικής εξουσίας με τον ολοκληρωτισμό στέκει εμπόδιο στην κατανόησή της καθώς και στην ικανότητά μας να αντισταθούμε, να εξουδετερώσουμε και τελικά να υπερνικήσουμε την ισχύ της. Η εργαλειοθηρία μπορεί να μην έχει ιστορικό προηγούμενο, ωστόσο αυτού του τύπου η αναμέτρηση με ένα νέο και πρωτόγνωρο είδος εξουσίας κάθε άλλο παρά πρωτόγνωρη είναι.

Στα χρόνια που προηγήθηκαν της ονομάτισης και της συστηματικής ανάλυσης του ολοκληρωτισμού οι επικριτές του είχαν δανειστεί τη γλώσσα του ιμπεριαλισμού, μιας και αυτός ήταν το μόνο διαθέσιμο πλαίσιο εντός του οποίου μπορούσαν να αρθρώσουν λόγο και να αντισταθούν στις δολοφονικές απειλές της νέας εξουσίας. Πλέον, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός μάς έχει αφήσει στο έλεος των κυμάτων μιας άλλης αλλόκοτης και σκοτεινής θάλασσας η οποία εγκυμονεί πρωτοφανείς και συνεπώς αδιόρατους κινδύνους. Όπως συνέβη και με τους ακαδημαϊκούς και τους πολίτες του παρελθόντος, τώρα είμαστε εμείς αυτοί που καταφεύγουμε σε οικείες διαλέκτους του 20ού αιώνα σαν σανίδες σωτηρίας.

Πάσχουμε για άλλη μια φορά από το σύνδρομο της μηχανικής άμαξας· προβάλλουμε μια νέα αίσθηση κινδύνου σε παλιές, οικείες πραγματικότητες, χωρίς να γνωρίζουμε πως τα συμπεράσματα στα οποία οδηγούμαστε δεν είναι απαραιτήτως σωστά. Αντ' αυτού, είναι ανάγκη να κατανοήσουμε τη συγκεκριμένη βαθύτερη φιλοσοφία μιας ενσάρκωσης της εξουσίας η οποία είναι σαφώς γέννημα του 21ου αιώνα και για την οποία το παρελθόν δεν αποτελεί αξιόπιστη πυξίδα. Βασικό μέλημα του ολοκληρωτισμού ήταν η ανακατασκευή του ανθρώπινου είδους μέσω του διπλού μηχανισμού της γενοκτονίας και του «προγραμματισμού της ψυχής». Όπως θα δούμε, η εργαλειοθηρική εξουσία διαθέτει αισθητά διαφορετικό προσανατολισμό. Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν ενδιαφέρονται να μας δολοφονήσουν ή να αναμορφώσουν την ψυχή μας. Παρόλο που από πολλές απόψεις οι στόχοι τους είναι εξίσου φιλόδοξοι με εκείνους των απολυταρχικών ηγετών, ταυτόχρονα διαφέρουν αρκετά. Το έργο της ονομασίας μιας αλλόκοτης μορφής εξουσίας χωρίς προηγούμενο στην ανθρώπινη ιστορία πρέπει να ξεκινήσει εκ νέου

αν θέλουμε να προβάλουμε ουσιαστική αντίσταση και να αποκτήσουμε τη δημιουργική δύναμη ώστε να επιμείνουμε σε ένα μέλλον που θα έχουμε κατασκευάσει οι ίδιοι.

Το κεφάλαιο αυτό φιλοδοξεί να ανοίξει τον δρόμο. Πρώτο μας μέλημα είναι να αποκτήσουμε σαφή αντίληψη του τι *δεν* είναι η εργαλειοθηρική εξουσία. Έτσι, στις σελίδες που ακολουθούν εξετάζουμε εν συντομία βασικά στοιχεία του ολοκληρωτισμού του 20ού αιώνα. Έχει ιδιαίτερη σημασία να αναφέρουμε πως η ολοκληρωτική εξουσία ήταν το ίδιο πρωτόγνωρη με την εργαλειοθηρική. Κυριολεκτικά αψηφούσε την ανθρώπινη κατανόηση. Μπορούμε να μάθουμε πολλά από τους αγώνες και από τα σφάλματα των ακαδημαϊκών, των δημοσιογράφων και των πολιτών οι οποίοι κατατροπώθηκαν από μια δύναμη που ούτε να την κατανοήσουν μπορούσαν ούτε και να της αντιταχθούν. Αφού απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα, θα έχουμε τα κατάλληλα εφόδια για να προσεγγίσουμε αποφασιστικά την εξερεύνηση των απαρχών της εργαλειοθηρικής εξουσίας στο πεδίο του διανοητικού εγχειρήματος το οποίο έγινε γνωστό ως «ριζοσπαστικός συμπεριφορισμός», επιφανέστερος υπέρμαχος του οποίου ήταν ο Μπ. Φ. Σκίνερ με το όνειρό του περί «τεχνολογίας της συμπεριφοράς». Στο Κεφάλαιο 13 συγχωνεύουμε όσα εξετάσαμε, ώστε να διερευνήσουμε τους μοναδικούς στόχους και τις στρατηγικές της εργαλειοθηρικής εξουσίας.

ΙΙ. Το νέο είδος εξουσίας του ολοκληρωτισμού

Ο όρος *ολοκληρωτισμός* πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα, στο έργο του Ιταλού φιλοσόφου Τζιοβάνι Τζεντίλε, όμως η χρήση του επεκτάθηκε μερικά χρόνια αργότερα, το 1932, με *Το δόγμα του φασισμού* του Μουσολίνι, το οποίο συνέγραψε με τον Τζεντίλε, τον σημαντικότερο πλέον φιλόσοφο του φασισμού στην Ιταλία. Η χώρα είχε μπει στον 20ό αιώνα ως ένα έθνος δευτέρας διαλογής, παραγκωνισμένο από το διεθνές προσκήνιο, διαποτισμένο από μια αίσθηση ήττας και εξευτελισμού, ανίκανο να υποστηρίξει τον ίδιο του τον πληθυσμό, καθώς εκατομμύρια άνθρωποι μετανάστευαν αναζητώντας μια καλύτερη ζωή. Την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα μια νέα γενιά διανοούμενων και αβάν-γκαρντ φουτουριστών άρχισε να γνέθει το όραμα μιας «νέας Ιταλίας». Ο Τζεντίλε αφιέρωσε τις φιλοσοφικές αρετές του σε αυτή την αναγέννηση του εθνικιστικού ζήλου.

Στον πυρήνα της πολιτικής φιλοσοφίας του Τζεντίλε βρίσκεται η έννοια του «όλου».[3] Το κράτος έπρεπε να θεωρείται ένα ανελλιπές, έμβιο και αδιαίρετο σύνολο το οποίο υπερβαίνει τις επιμέρους ζωές. Κάθε απόκλιση και κάθε ιδιαιτερότητα παραδίδεται σε αυτό προς εξυπηρέτηση της ύπατης καθολικότητας. Το 1932 ο Μουσολίνι ανέθεσε στον Τζεντίλε τη συγγραφή της φιλοσοφικής εισαγωγής του βιβλίου του. Ο ίδιος ο Μουσολίνι συνέταξε τις κοινωνικές και πολιτικές αρχές οι οποίες έμελλε να ορίσουν τη φασιστική κοσμοθεωρία.[4] Το *Δόγμα* ξεκινά αναγορεύοντας τις φασιστικές αξίες σε, πάνω απ' όλα, «πνευματικές αξίες» οι οποίες διεισδύουν ακόμη και στα πιο μύχια οχυρά κάθε ανθρώπου-κοινωνού:

> Για να μπορέσει κάποιος να γνωρίσει τους ανθρώπους πρέπει πρώτα να γνωρίσει τον άνθρωπο. [...] Ο Φασισμός είναι ολοκληρωτικός και το Φασιστικό Κράτος, το οποίο αποτελεί σύνθεση και ακέραιη μονάδα η οποία περιλαμβάνει όλες τις αξίες, ερμηνεύει, εξελίσσει και ηγεμονεύει σε ολόκληρη τη ζωή ενός λαού. [...] Πρόκειται για έναν ενδιάθετο ασπασμό προτύπων και κανόνων συμπεριφοράς, μια καθολική ατομική πειθαρχία η οποία διαποτίζει εξίσου τη βούληση και το πνεύμα [...] και ενσταλάζεται στα βάθη της προσωπικότητας του ανθρώπου· κατοικεί στην καρδιά του ανθρώπου που δρα και στην καρδιά εκείνου που σκέφτεται, στην καρδιά του καλλιτέχνη και στην καρδιά του επιστήμονα: είναι η ψυχή της ψυχής. [...] Στοχεύει στον επαναπροσδιορισμό όχι μόνο των μορφών της ζωής αλλά και του περιεχομένου τους – του ανθρώπου, του χαρακτήρα του και της πίστης του [...] εισχωρώντας στην ψυχή και διαφεντεύοντας με ακλόνητη πυγμή.[5]

Εκείνη τη χρονιά η εδραίωση του επαναπροσδιορισμού της ψυχής ως σημείου αναφοράς των ολοκληρωτικών διαθέσεων απαθανατίστηκε από τον Στάλιν σε μια απαστράπτουσα μοσχοβίτικη βραδιά όπου έρρεε η σαμπάνια. Το σκηνικό ήταν μια ευοίωνη λογοτεχνική συνάντηση την οποία είχε οργανώσει ο πειθήνιος πια Μαξίμ Γκόρκι στο τεράστιο μέγαρο που του είχε παραχωρήσει ο Στάλιν με την επιστροφή του διαπρεπούς συγγραφέα από την Ιταλία όπου είχε αυτοεξοριστεί. Όταν ο Στάλιν πήρε τον λόγο για να κάνει πρόποση, η αίθουσα σώπησε. «Τ' άρματά μας είναι άχρηστα αν οι ψυχές που τα οδηγούν είναι φτιαγμένες από πηλό. Γι' αυτό λέω το εξής: Η παραγωγή ψυχών είναι σημαντικότερη από την παραγωγή αρμάτων. [...] Ο άνθρωπος αναδιαμορφώνεται από την ίδια τη ζωή, και όσοι πα-

ρευρίσκεστε εδώ πρέπει να βοηθήσετε στην αναδιαμόρφωση της ψυχής του. Αυτό έχει σημασία: η παραγωγή ανθρώπινων ψυχών. Και γι' αυτό κάνω τούτη την πρόποση σε εσάς τους συγγραφείς· στους *διαμορφωτές της ψυχής*».[6] Εκείνο το βράδυ οι συγγραφείς που είχαν συγκεντρωθεί γύρω από τον Στάλιν ύψωσαν με τη σειρά τους τα ποτήρια τους, παρακινημένοι πιθανώς από την ανάμνηση λιγότερο διαλλακτικών συναδέλφων τους οι οποίοι είχαν ήδη εξοριστεί ή εκτελεστεί – ανάμεσά τους οι καλλιτέχνες και οι συγγραφείς που βασανίστηκαν και δολοφονήθηκαν το 1929 στις Νήσους Σολοβέτσκι, στην εκκλησία με το τόσο ταιριαστό όνομα: ο Ναός του Αποκεφαλισμού.[7]

Ήδη το 1933 ο όρος *ολοκληρωτισμός* είχε αρχίσει να χρησιμοποιείται ευρέως στη Γερμανία. Τον όρο υιοθέτησε ο υπουργός Προπαγάνδας Γιόζεφ Γκέμπελς και οι Γερμανοί διανοούμενοι διακήρυξαν τη «στροφή προς τον ολοκληρωτισμό». Ο ναζισμός επέδρασε επίσης σημαντικά στο δόγμα, ανακηρύσσοντας το «κίνημα» και όχι το «κράτος» ως πνευματικό πυρήνα του γερμανικού ολοκληρωτισμού, μια σχέση η οποία συνοψίζεται κατά τα πρώτα χρόνια της καγκελαρίας του Χίτλερ από το δημοφιλές εθνικοσοσιαλιστικό σλόγκαν: «Το κίνημα δίνει διαταγές στο κράτος».[8]

Το γεγονός πως ο ολοκληρωτισμός ήταν ένα νέο είδος εξουσίας είχε περιπλέξει εξαρχής την ανάλυσή του. Εν τω μεταξύ, η ρωσική και η γερμανική εκδοχή του σάρωναν τις κοινωνίες της εποχής ταράζοντας τα θεμέλια του δυτικού πολιτισμού. Παρόλο που αυτά τα ολοκληρωτικά καθεστώτα είχαν αρχίσει να εδραιώνονται αρκετά χρόνια πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο –πρώτα στη Ρωσία, το 1929, με την άνοδο του Στάλιν στην εξουσία, κι έπειτα στη Γερμανία με την άνοδο του Χίτλερ στο αξίωμα του καγκελάριου το 1933– είχαν διαφύγει της συστηματικής μελέτης μέχρι το τέλος του πολέμου. Εν μέρει η ανάλυση σκόνταφτε στην αινιγματική φύση και στην αέναη κίνηση ολόκληρου του εγχειρήματος: μυστικά σχέδια τα οποία έφερνε εις πέρας η μυστική αστυνομία, σιωπηλοί δάκτυλοι και συγκαλυμμένες θηριωδίες, η ασταμάτητη διαφοροποίηση του ποιος ή τι ευνοούνταν ή στοχοποιούνταν, η εσκεμμένη στρέβλωση των γεγονότων σε αντιγεγονότα συνοδευόμενα από έναν αδιάλειπτο κατακλυσμό προπαγάνδας, παραπληροφόρησης, ευφημισμών και αναληθειών. Ο δεσποτικός ηγέτης, ή ο «εγωκράτης», αν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του Γάλλου φιλοσόφου Κλοντ Λεφόρ, παραγκωνίζει το κράτος δικαίου και την «κοινή» λογική για να γίνει ο ιδεαλιστικός και αδιάλειπτος κριτής του τι είναι δίκαιο και τι άδικο, τι είναι αλήθεια και τι ψέμα.[9]

Οι κοινωνίες του δυτικού κόσμου, ιδιαίτερα αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών, κατ' ουσίαν αδυνατούσαν να συλλάβουν τις τρομακτικές διαστάσεις των εξελίξεων. Τα είχαν κυριολεκτικά χαμένα. Αυτή η διανοητική παράλυση αποκρυσταλλώνεται στις σελίδες του πολιτιστικού συμβόλου της εποχής, του περιοδικού *Look*. Το τεύχος που κυκλοφόρησε στις 15 Αυγούστου 1939 φιλοξενούσε ένα άρθρο με τίτλο "What's Going On in Russia?" (Τι τρέχει στη Ρωσία;). Συντάκτης του ήταν ο Γουόλτερ Ντουράντι, ο βραβευμένος με Pulitzer πρώην επικεφαλής ανταποκριτής των *New York Times* στη Μόσχα.[10] Το άρθρο δημοσιεύτηκε ελάχιστους μήνες μετά τον τερματισμό της Μεγάλης Εκκαθάρισης, όταν μεταξύ 1937 και 1938 ο Στάλιν διέταξε τη δολοφονία ολόκληρων μερίδων του σοβιετικού πληθυσμού, από ποιητές και διπλωμάτες έως στρατηγούς και πολιτικούς αντιφρονούντες. Σύμφωνα με τον ιστορικό του σοβιετικού καθεστώτος Ρόμπερτ Κόνκουεστ, εκείνη τη διετία καταγράφηκαν επτά εκατομμύρια συλλήψεις, ένα εκατομμύριο εκτελέσεις, δύο εκατομμύρια θάνατοι σε στρατόπεδα εργασίας και ένα εκατομμύριο φυλακίσεις· επιπλέον, έως τα τέλη του 1938 επτά εκατομμύρια άνθρωποι παρέμεναν σε στρατόπεδα εργασίας.[11]

Παρά την αμεσότητα και τη στυγνότητα του αποδεκατισμού, το άρθρο του Ντουράντι περιγράφει το σύνταγμα της Σοβιετικής Ένωσης ως ένα «από τα δημοκρατικότερα του κόσμου [...] ένα θεμέλιο πάνω στο οποίο θα μπορούσε να οικοδομηθεί η δημοκρατία του μέλλοντος». Μαζί με τις αξιέπαινες περιγραφές του Κόκκινου Στρατού, της δωρεάν εκπαίδευσης και της ιατρικής περίθαλψης, των διαμερισμάτων κοινής συμβίωσης και της ισότητας των φύλων, υπάρχει και ένας ιλαρός σχολιασμός όπου η «μεγάλη εκκαθάριση» περιγράφεται ελαφρά τη καρδία ως «μια από τις τακτικές επιχειρήσεις εξυγίανσης του Κομμουνιστικού Κόμματος». Ο Ντουράντι σχολιάζει πως η «εκκαθάριση έχει πια τελειώσει» και οι άνθρωποι «αποκαθιστούν τις ζημιές», λες και η χώρα ανέκαμπτε έπειτα από έναν σφοδρό χειμώνα. Στην πραγματικότητα, η σταλινική τακτική βίας, φυλακίσεων, εξορίας κι εκτελέσεων απλώς είχε στραφεί αλλού. Πλέον προέλαυνε ολοταχώς και με τρομακτική αγριότητα στη Βαλτική και στην ανατολική Πολωνία. Ανάμεσα στις πολλές θηριωδίες που έγιναν μεταξύ 1939 και 1941, εκατοντάδες χιλιάδες Πολωνοί οδηγήθηκαν στα στρατόπεδα εργασίας του Βορρά[12] και δεκάδες χιλιάδες μέλη του Πολωνικού Κομμουνιστικού Κόμματος δολοφονήθηκαν.[13] Μόλις μία εβδομάδα μετά το άρθρο του Ντουράντι ο Στάλιν και ο Χίτλερ υπέγραψαν το Γερμανοσοβιετικό Σύμφωνο μη Επίθεσης. Τον ίδιο Σεπτέμ-

βριο ο Στάλιν επιτέθηκε στην Πολωνία και τον Νοέμβριο ο Κόκκινος Στρατός εισέβαλε στη Φινλανδία.[14] Το 1940 ο Στάλιν διέταξε τη σφαγή 15.000 Πολωνών εθνικοφρόνων οι οποίοι είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι πολέμου κατά την επίθεση του 1939.[15]

Αυτό που προκαλεί τη μεγαλύτερη έκπληξη στον απολογισμό του Ντουράντι είναι ο χαρακτηρισμός του ίδιου του Στάλιν. Στις σελίδες του *Look* η φωτογραφία ενός γοητευτικού και χαμογελαστού Ιωσήφ Στάλιν φιγουράριζε ανάμεσα σε ένα εγκωμιαστικό άρθρο για μια ταινία η οποία μόλις είχε κυκλοφορήσει και είχε τίτλο *Ο μάγος του Οζ* και σε μια εκτενή στήλη με ακαλαίσθητες φωτογραφίες διασημοτήτων, όπως αυτή του Τσάρλι ΜακΚάρθι, της φημισμένης κούκλας του εγγαστρίμυθου Έντγκαρ Μπέργκεν, να ποζάρει με ένα τσιγάρο στο ξύλινο στόμα της. Η φωτογραφία του Στάλιν συνοδευόταν από την εξής λεζάντα: «Ο Στάλιν, πρόεδρος του στενού κύκλου του Κομμουνιστικού Κόμματος [...] δεν επιβάλλει τους κανόνες όπως έκανε ο Λένιν. Ο Στάλιν προτιμά να αφουγκράζεται τις απόψεις των συνεργατών του πριν άρει τις αποφάσεις του».[16] Μερικούς μήνες αργότερα η προσωπολατρική απεικόνιση του Στάλιν ως λαμπρού παραδείγματος της συμμετοχικής διαχείρισης στις σελίδες του *Look* συνοδεύτηκε από την προβολή του Σοβιετικού ηγέτη στο εξώφυλλο του *Time* ως «άντρα της χρονιάς». Μάλιστα, μεταξύ 1930 και 1953, έτος θανάτου του, ο Στάλιν εμφανίστηκε δέκα φορές στο εξώφυλλο του *Time*. Όλα αυτά μας δίνουν μια αίσθηση της εξέλιξης και της εδραίωσης του ολοκληρωτισμού πολύ πριν αυτός αναγνωριστεί και αναλυθεί ως μια συγκροτημένη νέα μορφή εξουσίας η οποία, όπως τελικά κατέληξε πληθώρα ακαδημαϊκών, αποτέλεσε τη μεγαλύτερη απειλή σε όλη την ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού.[17]

Με ορισμένες σημαντικές εξαιρέσεις, οι γνήσιες και συστηματικές προσπάθειες ονομάτισης ξεκίνησαν μετά την ήττα των ναζί. Ο Κόνκουεστ γράφει πως «Υπήρχαν πολλές πληροφορίες οι οποίες έρχονταν σε αντίθεση με την επίσημη εικόνα». Στη συνέχεια, διερωτάται ως προς το πώς «οι δημοσιογράφοι, οι κοινωνιολόγοι και άλλοι επισκέπτες» εξαπατούνταν από τα ψέματα του σοβιετικού καθεστώτος. Ένας λόγος ήταν το ότι η σοβιετική κυβέρνηση κατέβαλλε υπερπροσπάθεια ώστε να παρουσιάζει μια ψευδή εικόνα η οποία περιλάμβανε και «πρότυπες φυλακές» που σε καμία περίπτωση δεν πρόδιδαν την ογκωδέστατη μηχανή βασανισμού και θανάτου. Ένας άλλος λόγος ήταν η ευπιστία των ίδιων των παρατηρητών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως σε αυτή του Ντουράντι για παράδειγμα, η ιδεολογική

πίστη και η αφοσίωση στο ιδεώδες του σοσιαλιστικού κράτους τούς εμπόδιζε να δουν την πραγματικότητα.[18]

Ο σημαντικότερος λόγος, όμως, ήταν πως στην πλειονότητα των περιπτώσεων που αναφέραμε οι δημοσιογράφοι, οι ακαδημαϊκοί και οι δυτικές κυβερνήσεις δυσκολεύονταν να συνειδητοποιήσουν πλήρως τη βαρύτητα των τερατωδών επιτευγμάτων του ολοκληρωτισμού επειδή τα γεγονότα καθαυτά ήταν τόσο «εξωπραγματικά» που ακόμη και οι ειδικοί ζορίζονταν να κατανοήσουν την αλήθεια. «Η εποχή του Στάλιν», γράφει ο Κόνκουεστ, «βρίθει από γεγονότα που φαντάζουν απίθανα στον νου ο οποίος δεν είναι εξοικειωμένος με την επεξεργασία αυτών των φαινομένων».[19] Αυτή η αδυναμία κατανόησης έχει άμεση και εξαιρετική συνάφεια με εμάς τη στιγμή που μαθαίνουμε να αντιμετωπίζουμε τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό και τη νέα εργαλειοθηρική εξουσία.

Η σύγκρουση με την εξωπραγματική φύση του ολοκληρωτισμού αντανακλάται στις συγκινητικές αφηγήσεις των πρώτων ακαδημαϊκών οι οποίοι επιδόθηκαν με ζήλο στο να σηκώσουν το πέπλο που κάλυπτε τις φριχτές αλήθειες εκείνης της εποχής. Την περίοδο αμέσως μετά τον πόλεμο σχεδόν όλοι οι διανοούμενοι οι οποίοι καταπιάστηκαν με αυτό το έργο επισημαίνουν το αίσθημα έκπληξης μπροστά στην κεραυνοβόλα ταχύτητα με την οποία ο ολοκληρωτισμός «ξέσπασε στην ανθρωπότητα [...] απροσδόκητα και απροειδοποίητα», όπως το έθεσε ο πολιτικός επιστήμονας του Χάρβαρντ Καρλ Φρίντριχ.[20] Τα συμπτώματά του ήταν στο σύνολό τους τόσο καινούρια και απροσδόκητα, τόσο σοκαριστικά, καλπάζοντα και ανίδωτα που διέφευγαν της λεκτικής αποτύπωσης και υπονόμευαν κάθε παράδοση, σταθερά, αξία και νόμιμη μορφή δράσης. Η συστηματική συσσώρευση της βίας και της συνέργειας η οποία καταβρόχθιζε ολόκληρους πληθυσμούς με τρομακτική ταχύτητα επέφερε ένα είδος αμηχανίας το οποίο κατέληγε σε παράλυση, ακόμη και για πολλά από τα μεγαλύτερα μυαλά του 20ού αιώνα.

Ο Φρίντριχ ήταν από τους πρώτους ακαδημαϊκούς που εξέτασαν τον ολοκληρωτισμό και έθεσαν επί τάπητος τη βίωση του εξωπραγματικού γράφοντας το 1954 πως «πριν από το 1914 σχεδόν κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει τον ρου των εξελίξεων ο οποίος έκτοτε κατέληξε να προπορευτεί του δυτικού πολιτισμού. [...] Κανείς από τους διαπρεπείς ακαδημαϊκούς των κοινωνικών επιστημών, της ιστορίας και της νομικής δεν διέγνωσε όσα θα ακολουθούσαν [...] με αποκορύφωμα τον ολοκληρωτισμό. Αυτή η αδυναμία πρόβλεψης αντανα-

κλά και μια αδυναμία κατανόησης».[21] Ούτε καν οι πιο οξυδερκείς ερμηνευτές της βιομηχανικής κοινωνίας των αρχών του αιώνα, διανοητές όπως ο Ντιρκέμ και ο Βέμπερ, δεν περίμεναν αυτή τη δολοφονική στροφή. Η Χάνα Άρεντ περιέγραψε την ήττα της ναζιστικής Γερμανίας ως «την πρώτη ευκαιρία να προσπαθήσουμε να αφηγηθούμε και να καταλάβουμε τι είχε συμβεί [...] ενώ ακόμη πενθούμε και είμαστε καταρρακωμένοι και [...] επιρρεπείς στον οδυρμό, χωρίς όμως να μένουμε άναυδοι από τον αποτροπιασμό ή να είμαστε ανίσχυροι μπροστά στη φρίκη».[22]

Τελικά, αναπτύχθηκε ένα τολμηρό και εμβριθές ακαδημαϊκό έργο το οποίο εξελικτικά θα ανταποκρινόταν στις δυσκολίες που παρουσίαζε η κατανόηση του ολοκληρωτισμού. Από αυτό το έργο προέκυψαν νέα μοντέλα και σχολές σκέψης, καθένα από τα οποία εστίαζε σε διαφορετικές πτυχές και απέφερε τις δικές του διαπιστώσεις· όλα, όμως, είχαν έναν κοινό απώτερο στόχο, και αυτός ήταν η ονομάτιση αυτής της καταστροφικής μάστιγας. «Ο ολοκληρωτισμός έχει ανακαλύψει τα μέσα της κυριάρχησης επί των ανθρώπων και της τρομοκράτησής τους εκ των έσω», έγραφε η Άρεντ, η φιλόσοφος που γεννήθηκε στη Γερμανία και η οποία έμελλε να αφιερώσει έξι χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στη συγγραφή της εκπληκτικής μελέτης της πάνω στην ολοκληρωτική εξουσία, μελέτη η οποία εκδόθηκε το 1951 με τον τίτλο *Οι απαρχές του ολοκληρωτισμού*.[23]

Το έργο της Άρεντ ήταν ένας λεπτομερής και αποκαλυπτικός απολογισμός και μια πρωτοποριακή απόπειρα θεωρητικοποίησης όσων είχαν μόλις συμβεί. «Η κατανόηση», έλεγε, είναι η αναγκαία απόκριση στην «κατεξοχήν ριζοσπαστική φύση του Κακού» η οποία ενσαρκώνεται από τον ολοκληρωτισμό. «Συνεπάγεται την εξέταση και τη συνειδητή ανάληψη του βάρους με το οποίο μας έχει επιφορτίσει ο αιώνας μας και όχι την άρνηση της ύπαρξής του και την αδιαμαρτύρητη υποταγή σε αυτό». Ο ολοκληρωτισμός επιζητούσε την «καταστροφή της ανθρωπότητας» και της «ουσίας του ανθρώπου», υποστήριζε η Άρεντ, επισημαίνοντας πως «η επίδειξη αδιαφορίας για τις καταστροφικές δυνάμεις του αιώνα είναι μάταιη».[24] Για τον ολοκληρωτισμό η διαγραφή όλων των δεσμών και των πηγών νοήματος πέραν του «κινήματος» ήταν ζωτικής σημασίας: «Η απόλυτη πίστη και υποταγή –η ψυχολογική βάση της κυριαρχίας– είναι εφικτή μόνο στην περίπτωση του απολύτως απομονωμένου ατόμου, το οποίο, απουσία άλλων κοινωνικών δεσμών με οικογένεια, φίλους, συντρόφους ή ακόμη και με απλές γνωριμίες, αποκομίζει την αίσθηση της

θέσης του στον κόσμο αποκλειστικά από την ένταξή του σε ένα κίνημα και από την ιδιότητά του ως μέλους του κόμματος».[25]

Ακαδημαϊκοί των μέσων του αιώνα όπως ο Φρίντριχ, ο Αντόρνο, ο Γκούριαν, ο Μπρζεζίνσκι και ο Αρόν επεκτάθηκαν πάνω σε αυτό το ζήτημα, αναγνωρίζοντας την επιμονή του ολοκληρωτισμού όσον αφορά την κυριαρχία επί της ανθρώπινης ψυχής.[26] Η εξουσίαση των πληθυσμών έως τα βάθη της ψυχής τους απαιτεί εξωπραγματική προσπάθεια, και αυτός ήταν και ένας από τους λόγους για τους ο οποίους ο ολοκληρωτισμός ήταν επίσης εξωπραγματικός. Επιτάσσει αλλεπάλληλες βαθμίδες φανατικών στελεχών τα οποία είναι πρόθυμα να σηκώσουν τα μανίκια και να βουτήξουν και με τα δύο χέρια στο αίμα και στα σκατά πραγματικών ζωντανών ανθρώπων, τα κορμιά των οποίων ζέχνουν και ιδρώνουν και ωρύονται από τον τρόμο, τη θλίψη και τον πόνο.[27] Μετρά την επιτυχία σε κυτταρικό επίπεδο, διεισδύοντας στο μεδούλι της ανθρώπινης ύπαρξης, όπου υπονομεύει και διαφεντεύει κάθε ανείπωτο πόθο επιζητώντας το γενοκτονικό όραμα που ο ιστορικός Ρίτσαρντ Σόρτεν (Richard Shorten) αποκαλεί «το πείραμα αναδιαμόρφωσης της ανθρωπότητας».[28]

Η καταστροφή της κοινωνίας και η ανακατασκευή της, ο εξαγνισμός του ανθρώπινου είδους επιδιώχτηκαν στο όνομα της «τάξης» στη Σοβιετική Ένωση του Στάλιν και στο όνομα της «φυλής» στη χιτλερική Γερμανία. Και τα δύο καθεστώτα εφηύραν «απορριπτέες ομάδες» προορισμένες για σφαγιασμό – οι Εβραίοι, οι τσιγγάνοι, οι ομοφυλόφιλοι και οι επαναστάτες στη Γερμανία και στην Ανατολική Ευρώπη, και ολόκληρα κομμάτια του πληθυσμού στη Ρωσία του Στάλιν. Επιπλέον, επινόησαν και «εγκεκριμένες ομάδες» από τις οποίες απαιτούνταν να παραδώσουν ψυχή και σώμα στο καθεστώς.[29] Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα μπορούσαν να πετύχουν τον δυσθεώρητο στόχο του «Λαού ως ακέραιας μονάδας» όπως περιγράφει ο Κλοντ Λεφόρ: «Η κοινωνική ομοφωνία αντανακλά μια εσωτερική ομοφωνία η οποία οπλίζεται από το μίσος που καλλιεργείται απέναντι στους *εχθρούς του λαού*».[30]

Η ολοκληρωτική εξουσία είναι αδύνατο να πετύχει με τηλεχειρισμό. Μόνο η συμμόρφωση δεν αρκεί. Ο εσωτερικός βίος κάθε ανθρώπου πρέπει να αφαιρείται και να μεταμορφώνεται από την αέναη απειλή της αυθαίρετης τιμωρίας. Οι μαζικές δολοφονίες απαιτούν οικονομίες κλίμακας –στρατόπεδα συγκέντρωσης, σφαγές και γκουλάγκ–, αλλά όλα τα υπόλοιπα εξαρτώνται από έναν δουλεμένο τρόμο ο οποίος στοχεύει στον επαναπροσδιορισμό κάθε ανθρώπινης

πτυχής εκ των έσω: καρδιά, νους, σεξουαλικότητα, προσωπικότητα και πνεύμα. Αυτού του τύπου τα έργα διά χειρός ολοκληρωτισμού απαιτούν επισταμένη καλλιέργεια της απομόνωσης, της ανησυχίας, του φόβου, της επιρροής, του φαντασιακού, της αδημονίας, της έμπνευσης, του βασανισμού, του τρόμου και της παρακολούθησης. Η Άρεντ περιγράφει την αδυσώπητη διαδικασία της «εξατομίκευσης» και της ενσωμάτωσης όπου ο τρόμος καταστρέφει τους εδραιωμένους ανθρώπινους δεσμούς του νόμου, των κοινωνικών σταθερών, της εμπιστοσύνης και της στοργής «οι οποίοι παρέχουν τον ζωτικό χώρο για την ελευθερία του ατόμου». Η «αδίστακτη μέγγενη» του τρόμου «σφίγγει γύρω από τους ανθρώπους [...] στριμώχνοντας τον έναν πάνω στον άλλο μέχρι που ο χώρος για ελεύθερη δράση [...] εξαφανίζεται». Ο τρόμος «είναι αυτός που μετατρέπει τους ανθρώπους σε αδιάσπαστη μονάδα».[31]

III. Ένας αντίθετος ορίζοντας

Η εργαλειοθηρική εξουσία κινείται διαφορετικά και προς έναν αντίθετο ορίζοντα. Ο ολοκληρωτισμός λειτουργούσε μέσω της βίας, ωστόσο η εργαλειοθηρική εξουσία λειτουργεί κάνοντας χρήση των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης, κι εκεί είναι που πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας. Η εργαλειοθηρική εξουσία αδιαφορεί για την ψυχή μας και δεν προσπαθεί να μας ενσταλάξει κάποιο δόγμα. Δεν υφίσταται κάποια εκπαίδευση ή μεταμόρφωση με στόχο την πνευματική λύτρωση, ούτε και κάποια ιδεολογία βάσει της οποίας κρίνονται οι πράξεις μας. Δεν απαιτείται η κατοχή κάθε ανθρώπου εκ των έσω. Η εργαλειοθηρική εξουσία δεν ενδιαφέρεται να εξοντώσει ή να παραμορφώσει το κορμί και το μυαλό μας στο όνομα της ανόθευτης αφοσίωσης. Καλοδέχεται τα δεδομένα της συμπεριφοράς του αίματός μας και των ακαθαρσιών μας, αλλά δεν την ενδιαφέρει να λερωθεί από τις απεκκρίσεις μας. Δεν ορέγεται τη θλίψη μας, τον πόνο μας ή τον τρόμο μας, όμως καλωσορίζει θερμά το συμπεριφορικό πλεόνασμα που στάζει από την οδύνη μας. Αδιαφορεί βαθιά και απεριόριστα για τα κίνητρά μας και το περιεχόμενό μας. Εκπαιδευμένη καθώς είναι στη μετρήσιμη δράση, το μόνο που την ενδιαφέρει είναι οτιδήποτε κάνουμε να είναι *προσβάσιμο* από τις διαρκώς εξελισσόμενες διεργασίες αναγωγής, υπολογισμού, τροποποίησης, οικονομικής αξιοποίησης και ελέγχου.

Παρόλο που η εργαλειοθηρική εξουσία δεν είναι δολοφονική, εμπνέει την ίδια σύγχυση και είναι εξίσου ακατανόητη και νέα στο ανθρώπινο αφήγημα όσο ήταν και η ολοκληρωτική εξουσία για εκείνους που την παρατήρησαν και για τα θύματά της. Η εμπείρα μας από την πρωτόγνωρη εξουσία βοηθά να εξηγήσουμε γιατί έως τώρα ήταν δύσκολο να ονοματίσουμε και να γνωρίσουμε αυτό το νέο είδος εκβιαστικής εξουσίας το οποίο διαμορφώνεται μυστικά, υπό το πέπλο της τεχνολογίας και της τεχνικής πολυπλοκότητας, και συσκοτισμένο από μια ρητορική ευφημισμών. Ο ολοκληρωτισμός ήταν ένα πολιτικό εγχείρημα το οποίο συνέκλινε με την οικονομία για να κυριεύσει την κοινωνία. Η εργαλειοθηρία είναι ένα εμπορικό εγχείρημα το οποίο συγκλίνει με τον ψηφιακό κόσμο ώστε να πετύχει το δικό της ιδιότυπο είδος κοινωνικής κυριαρχίας.

Κατά συνέπεια, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός πως το συγκεκριμένο «σημείο θεώρησης» της εργαλειοθηρικής εξουσίας σφυρηλατήθηκε στην αμφιλεγόμενη διανοητική σφαίρα γνωστή ως «ριζοσπαστικός συμπεριφορισμός» και σε εκείνη των προγόνων του στη θεωρητική φυσική κατά την αλλαγή του προηγούμενου αιώνα. Στις υπόλοιπες σελίδες του παρόντος κεφαλαίου η διερεύνηση της εξουσίας την εποχή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στρέφεται στις προαναφερθείσες απαρχές, μακριά από το αιματοκύλισμα και την καταδυνάστευση του ολοκληρωτισμού. Τούτη η διερεύνηση μας μεταφέρει σε εργαστήρια και σε αίθουσες διδασκαλίας, σε σφαίρες διανόησης τις οποίες έπλασαν άνθρωποι που θεωρούσαν την ελευθερία συνώνυμη της άγνοιας και τα ανθρώπινα όντα οργανισμούς-αντικείμενα παρατήρησης, αιχμάλωτους συμπεριφορικών σταθερών πέραν της αντίληψης και του ελέγχου τους, όμοιους με μυρμήγκια, με μέλισσες ή με τις αγέλες των ελαφιών του Στιούαρτ ΜακΚέι.

IV. Ο Άλλος

Το 1971 ένα κεντρικό θέμα του περιοδικού *Time* περιέγραφε τον Μπάρους Φρέντερικ Σκίνερ (ευρύτερα γνωστό ως Μπ. Φ. Σκίνερ) ως «έναν πυλώνα του Χάρβαρντ. [...] Ο σημαντικότερος εν ζωή Αμερικανός ψυχολόγος και η πιο αμφιλεγόμενη σύγχρονη προσωπικότητα στην επιστήμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ένας επιστήμονας τον οποίο κάποιοι λατρεύουν ως μεσσία και άλλοι τον απεχθάνονται ως επικίνδυνο».[32] Ο Σκίνερ πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της σταδιο-

δρομίας του στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ. Ορισμένες από τις πιο έντονες αναμνήσεις μου από τη μεταπτυχιακή σχολή είχαν να κάνουν με κατ' ιδίαν συζητήσεις που είχα μαζί του. Ομολογουμένως, εκείνες οι συζητήσεις άλλαξαν ελάχιστα τις εκατέρωθεν απόψεις μας, ωστόσο κατάφεραν να μου μείνουν αξέχαστες ως ενδεικτικές ενός τρόπου προσέγγισης της ανθρώπινης ζωής ο οποίος ήταν, και συνεχίζει να είναι, παντελώς διαφορετικός από τον δικό μου.

Ως ακαδημαϊκός ψυχολόγος ο Σκίνερ ήταν διάσημος για τα ιδιοφυή εργαλεία και τις τεχνικές που είχε εφεύρει για τη μελέτη της συμπεριφοράς των ζώων – σε πρώτη φάση στο αρχαίο σκοτεινό υπόγειο του Memorial Hall κι έπειτα στον έβδομο όροφο του νεόχτιστου William James Hall. Επίσης, ήταν διάσημος για τα πορίσματα που αυτός και οι σπουδαστές του εξήγαγαν όσον αφορά τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς αυτών των ζώων: περιστέρια και μοχλοί, περιστέρια και σπόροι, περιστέρια πάνω σε θερμές εστίες, αρουραίοι σε λαβύρινθους. Η πρώιμη έρευνά του άνοιξε καινούριους δρόμους, με τον Σκίνερ να σχεδιάζει ποικίλα «προγράμματα ενίσχυσης» και να παράγει λεπτομερή μοντέλα δραστηριότητας τα οποία απείχαν από το έμφυτο συμπεριφορικό εύρος των ζώων, ένα έργο το οποίο αποκαλούσε «συντελεστική μάθηση».

Αντλώντας έμπνευση από τις προσπάθειές του κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν φιλοδοξούσε να μετατρέψει ένα σμήνος περιστεριών σε ειδικευμένο εγκέφαλο κατευθυνόμενων πυραύλων (ένα εγχείρημα το οποίο τελικά δεν ευοδώθηκε), ο Σκίνερ αποφάσισε να βαδίσει σε ένα διαφορετικό μονοπάτι με προορισμό την υπόσχεση του συμπεριφορικού προγραμματισμού. Σε ένα συνέδριο του 1947 ο Σκίνερ είπε πως «Το ζήτημα δεν είναι να μεταφέρουμε τον κόσμο μέσα στο εργαστήριο, αλλά να επεκτείνουμε τις πρακτικές της πειραματικής επιστήμης *στον κόσμο εν γένει.* Όποτε κι αν το θελήσουμε μπορούμε να το πετύχουμε».[33] Το πυραυλικό πρόγραμμα είχε κάνει την επιστημονική κοινότητα να δει τη σημασία του πειραματικού έργου του Σκίνερ «με άλλο μάτι», στοχαζόταν ο συμπεριφοριστής αρκετά χρόνια αργότερα στην αυτοβιογραφία του. «Πλέον δεν αποτελούσε απλώς πειραματική ανάλυση. Είχε γίνει η αφετηρία μιας ολόκληρης τεχνολογίας».[34]

Ο Σκίνερ επιθυμούσε διακαώς να εφαρμόσει τα εργαστηριακά του πορίσματα στην αποκατάσταση των δεινών του κόσμου παρά το ασταθέστατο επιστημονικό έρεισμα των συμπερασμάτων στα οποία

είχε καταλήξει παραλείποντας αρκετά συλλογιστικά στάδια. Ως επιφανής διανοούμενος ο Σκίνερ είχε αφιερώσει σχεδόν επτά δεκαετίες στην προσπάθειά του να πείσει το κοινό πως ο ριζοσπαστικός συμπεριφορισμός του πρόσφερε τις αρχές της κοινωνικής οργάνωσης οι οποίες ήταν αναγκαίες για την προστασία του πολιτισμού από την καταστροφή. Έβγαλε εσπευσμένα συμπεράσματα από τη συμπεριφορά πολύπαθων ζώων – συμπεράσματα τα οποία ανήγαγε σε μεγαλόσχημες θεωρίες κοινωνικής συμπεριφοράς και ανθρώπινης εξέλιξης σε βιβλία όπως το «ουτοπικό» μυθιστόρημα του 1948 με τίτλο *Walden Two* (*Ουόλντεν Δύο*) και το έργο κοινωνικής φιλοσοφίας Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του 1971. Το 1974 ο Σκίνερ εξέδωσε το *Περί συμπεριφορισμού*, άλλη μια ερμηνεία του εγχειρήματος του ριζοσπαστικού συμπεριφορισμού, η οποία αυτή τη φορά απευθυνόταν σε ευρύτερο κοινό. Στόχος του ήταν να αντικρούσει τον αντίλογο ο οποίος είχε γίνει ακόμη οξύτερος έπειτα από τις ασυνήθιστες –και για πολλούς αποκρουστικές– ιδέες που ο Σκίνερ εισηγούνταν στο Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια. Θεωρούσε πως αυτός ο αντίλογος ήταν αποτέλεσμα μιας «τρομακτικής παρανόησης» και προσπαθούσε ακάματα να αντιστρέψει τη δημόσια γνώμη. Πίστευε πως όταν οι άνθρωποι κατανοούσαν σωστά αυτά που ήθελε να πει, σίγουρα θα συμφωνούσαν με το μήνυμά του.

Στις πρώτες κιόλας σελίδες του *Περί συμπεριφορισμού* ο Σκίνερ αγνοεί την κατακραυγή που προκάλεσε το Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια, ανατρέχοντας στις ρίζες του συμπεριφορισμού, στους πρώτους θεωρητικούς του και σε εκείνους που τον πρωτοεφάρμοσαν. Θεωρεί πως κύριος υπεύθυνος για την απέχθεια που τρέφει το κοινό απέναντι στον συμπεριφορισμό είναι ο άνθρωπος που από την πλειοψηφία θεωρείται ο ιδρυτής του, ο Τζον Μπ. Ουότσον.[35] Ο Ουότσον ήταν εκείνος που το 1913 έκανε την περίφημη ανακοίνωση της συμπεριφοριστικής θεώρησης: «Στα μάτια του συμπεριφοριστή η ψυχολογία είναι ένας αμιγώς αντικειμενικός πειραματικός κλάδος της φυσικής επιστήμης. Ο θεωρητικός στόχος του είναι η πρόβλεψη και ο έλεγχος της συμπεριφοράς. Η ενδοσκόπηση δεν συνιστά οργανικό κομμάτι των συμπεριφοριστικών μεθόδων. [...] Ο συμπεριφοριστής [...] δεν αποδέχεται [...] την ύπαρξη κάποιας διαχωριστικής γραμμής μεταξύ ανθρώπου και κτήνους».[36] Ωστόσο, αποδείχτηκε πως οι θεατρινισμοί του Ουότσον συναγωνίζονταν την επιστημονική του δεινότητα και ο Σκίνερ επικρίνει δριμύτατα τους ακραίους ισχυρισμούς του και την «έλλειψη αντικειμενικών δεδομένων», πράγματα τα όποια

υπέβαλαν τον ριζοσπαστικό συμπεριφορισμό στο φάσμα της διαρκούς αμφισβήτησης.

Έχοντας υποδείξει τον Ουότσον ως βασική αιτία του προβλήματος, ο Σκίνερ αποδίδει τα εύσημα στο έργο του Μαξ Μάιερ, χαρακτηρίζοντάς τον το κλειδί για τη λύση. Ο Μάιερ ήταν ένας άσημος, εκπαιδευμένος στη Γερμανία, πειραματικός ψυχολόγος ο οποίος πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της σταδιοδρομίας του στο Πανεπιστήμιο του Μισούρι. Ο Μάιερ είχε ολοκληρώσει τις διδακτορικές σπουδές του στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Εκεί επιβλέπων καθηγητής της διατριβής του ήταν ο Μαξ Πλανκ, ο οποίος έμελλε να γίνει ένας από τους διαπρεπέστερους φυσικούς όλων των εποχών. Ο Πλανκ επέμενε στην ενιαία υπόσταση του ενσώματου κόσμου και στη δυνατότητα ανακάλυψης των φυσικών νόμων οι οποίοι θα αποκάλυπταν τα μυστικά τους μόνο μέσα από τη μαθηματική ανάλυση· σε αυτούς τους νόμους ο Πλανκ περιλάμβανε και εκείνους της ανθρώπινης συμπεριφοράς.[37] «Ο έξω κόσμος είναι κάτι εξωανθρώπινο, κάτι απόλυτο», έγραφε ο Πλανκ. «Η αναζήτηση των νόμων οι οποίοι διέπουν αυτό το απόλυτο έμοιαζε να είναι [...] η πιο μεγαλειώδης επιστημονική επιδίωξη στη ζωή».[38] Ο Μάιερ μετάγγισε τα διδάγματα του Πλανκ στη δική του αναζήτηση για τις αρχές οι οποίες τελικά θα αναβάθμιζαν τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς δίνοντάς της επιστημονικό διαμέτρημα.

Σύμφωνα με τον Σκίνερ, ο Μάιερ κατάφερε να κάνει το αποφασιστικό βήμα το οποίο θα επέτρεπε επιτέλους στην ψυχολογία να αποκτήσει τη θέση που δικαιούνταν δίπλα σε επιστήμες όπως η φυσική, η χημεία και η βιολογία.[39] Για ποιο λόγο εκθείασε ο Σκίνερ αυτό το έργο, το οποίο είχε περάσει σχετικά απαρατήρητο ακόμη και στον καιρό του; Από τα συγγράμματα του Μάιερ ο Σκίνερ ξεχωρίζει και εξαίρει ένα εγχειρίδιο το οποίο εκδόθηκε το 1921 με τον δυσοίωνο τίτλο *Η ψυχολογία του Άλλου*. Το έργο τράβηξε ελάχιστα βλέμματα όταν εκδόθηκε –ο Μάιερ το είχε γράψει κατά κύριο λόγο για τους σπουδαστές του– και έκτοτε είχε ξεχαστεί παντελώς.[40] Παρ' όλα αυτά, ο Σκίνερ εκθείασε το βιβλίο θεωρώντας πως έθεσε τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές βάσεις του σύγχρονου συμπεριφορισμού: «Λαμβάνει υπόψη του αποκλειστικά τα γεγονότα που μπορούν να παρατηρηθούν αντικειμενικά στη συμπεριφορά ενός ατόμου όσον αφορά τη συνάφειά της με το πρότερο περιβαλλοντικό ιστορικό».[41] Κατά τα γραφόμενα του Σκίνερ, το βιβλίο του Μάιερ αποτελούσε σημείο καμπής, αφού ο Γερμανός ψυχολόγος δεν δίστασε να συνδυά-

σει την ψυχολογία και τη φυσική προς αναζήτηση απόλυτων αληθειών. Το έργο του διατράνωνε την ουσία της συμπεριφοριστικής θεώρησης, σύμφωνα με την οποία «ο ενδότερος κόσμος του Αλλότριου σταματά να είναι η προτιμώμενη αφετηρία ανάλυσης».[42]

Η λέξη η οποία συνόψιζε τη νέα επιστημονική προσέγγιση ήταν ο «Άλλος». Η ανθρώπινη συμπεριφορά θα υπέκυπτε στην επιστημονική έρευνα μόνο αν οι ψυχολόγοι μάθαιναν να βλέπουν τους ανθρώπους ως *άλλους*. Αυτό το «σημείο θεώρησης» ήταν η απαραίτητη προϋπόθεση για μια «αντικειμενική επιστήμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς» η οποία θα σταματούσε να συγχέει την εσωτερική εμπειρία με την εξωτερική δράση.[43] Σε αυτή τη νέα θεώρηση κεντρικό ρόλο παίζει η αντιμετώπιση των ανθρώπων ως *οργανισμών*. Το ανθρώπινο ον επαναπροσδιορίζεται ως ένα «αντικείμενο ουδέτερου γένους», ένα «αλλότριο ον», μέρος ενός συνόλου οργανισμών στο οποίο αναφερόμαστε χρησιμοποιώντας τρίτο πληθυντικό, «αυτοί»: ένας «οργανισμός μεταξύ οργανισμών» που το μόνο που τον κάνει να ξεχωρίζει από ένα μαρούλι, από έναν τάρανδο ή από μια κάμπια είναι ο βαθμός της πολυπλοκότητάς του.[44] Μια επιστημονική ψυχολογία θα περιόριζε το ενδιαφέρον της στις κοινωνικές, και κατά συνέπεια στις ορατές, συμπεριφορές αυτού του «οργανισμού ως οργανισμού». Θα ήταν «η μελέτη της ζωής του Αλλότριου, στον βαθμό, όμως, που αυτή διαθέτει κοινωνική σημασία και όχι απαραίτητα σημασία για τον εαυτό του. [...] Μελετούμε τον Αλλότριο στη θέση των εαυτών μας».[45]

Οι λογικές συνέπειες της νέας θεώρησης κατέστησαν αναγκαία την εκ νέου ερμηνεία των ανώτερων ανθρώπινων βιωμάτων που ονομάζουμε «ελευθερία» και «βούληση». Ο Μάιερ απηχούσε τις απόψεις του Πλανκ εισηγούμενος πως «η ελευθερία δράσης στον κόσμο των ζώων υποδηλώνει την ίδια έννοια με εκείνη που διαθέτουν τα τυχαία γεγονότα στον κόσμο της φυσικής».[46] Τέτοια τυχαία γεγονότα είναι απλώς φαινόμενα για τα οποία δεν διαθέτουμε επαρκείς πληροφορίες και γνώση. Το ίδιο ισχύει και με την ελευθερία. Η φιλελεύθερη ιδέα περί ελευθερίας εμμένει σε μια αντίστροφη σχέση ως προς την ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσης, ειδικά στο πεδίο της ψυχολογικής επιστήμης. Η γνώση και η ελευθερία είναι εξ ορισμού ανταγωνιστικές έννοιες. Κατά τα γραφόμενα του Μάιερ, «Η συμπεριφορά του Αλλότριου είναι ελεύθερη και χωρίς αιτιακούς παράγοντες υπό την έννοια πως και το ζήτημα μιας ασθένειας, η έκβαση ενός πολέμου, ο καιρός και οι σοδειές είναι ελεύθερα και χωρίς αιτιακούς παράγοντες· με άλλα λόγια, υπό την έννοια πως η γενική ανθρώπινη άγνοια

των συγκεκριμένων αιτιών που επιφέρουν το συγκεκριμένο αποτέλεσμα».[47]

Έπειτα από δεκαετίες αυτή η θεώρηση καθόρισε τον πυρήνα της αμφιλεγόμενης κοινωνικής φιλοσοφίας την οποία ενστερνίζεται το Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια, όπου ο Σκίνερ υποστηρίζει πως η γνώση δεν μας καθιστά ελεύθερους, αλλά μας απαλλάσσει από την ψευδαίσθηση της ελευθερίας. Στην πραγματικότητα, γράφει, η ελευθερία και η άγνοια είναι λέξεις συνώνυμες. Η απόκτηση γνώσης είναι γενναία πράξη επειδή μας σώζει από την άγνοια, είναι, όμως, και τραγική επειδή αναπόφευκτα αποκαλύπτει πως η ελευθερία είναι ανέφικτη.

Για τον Μάιερ και τον Σκίνερ η προσκόλλησή μας σε έννοιες όπως η ελευθερία, η βούληση, η αυτονομία, ο σκοπός και η αυτενέργεια συνιστά έναν μηχανισμό άμυνας ο οποίος μας προστατεύει από τις δυσάρεστες αλήθειες της ανθρώπινης άγνοιας. Μου έρχεται στον νου ο Σκρουτζ του Ντίκενς τη στιγμή που πρωτοβλέπει το μελαγχολικό και τυλιγμένο με αλυσίδες φάντασμα του εκλιπόντος συνεργάτη του Τζέικομπ Μάρλεϊ και αρνείται την ύπαρξη του στοιχειού λέγοντας: «Μάλλον θα φταίει κάποιο κακοχωνεμένο κομμάτι μοσχάρι, ένας γρόμπος από τη μουστάρδα, κάποιο κομματάκι τυρί ή κάποιος αμαγείρευτος σβόλος πατάτας». Έτσι συμβαίνει και με την ελευθερία: ένα κακοχωνεμένο κομμάτι φόβου, ένα κομματάκι άρνησης το οποίο όταν μεταβολιστεί θα διαλύσει το στοιχειό και θα μας προσγειώσει στην πραγματικότητα. Το περιβάλλον καθορίζει τη συμπεριφορά και η άγνοιά μας όσον αφορά το πώς αυτό συμβαίνει αποτελεί το κενό που γεμίζουμε με τη φαντασίωση της ελευθερίας.

Ο Μάιερ κατέβαλε επίπονες προσπάθειες επιμένοντας πως η σημασία των ενδότερων πτυχών του ανθρώπου –«η ψυχή», «ο εαυτός», «ο νους», «η συναίσθηση»– περιορίζεται στην υποκειμενική ζωή του ατόμου. Δεν μπορεί να έχει επιστημονική αξία επειδή δεν μπορεί να παρατηρηθεί και να μετρηθεί: «Δεν αρνούμαστε την ύπαρξη της ψυχής, αλλά δεν αφιερώνουμε τον χρόνο μας σε αυτή. Έχουμε να κάνουμε πολλά, πάρα πολλά, όσον αφορά τη μελέτη του σώματος». Η ψυχή είναι «δική σου δουλειά», μια μύχια εμπειρία και απαραμείωτο μυστήριο το οποίο εξαιρείται συστηματικά από την επιστημονική διερεύνηση: «Έτσι, οι ανθρώπινες κοινωνίες μπορούν να εξηγηθούν έχοντας τις απαρχές τους στους φυσικούς νόμους, όχι όμως υπό την έννοια ενός συνόλου ψυχών, αλλά ενός συνόλου οργανισμών».[48]

Ο Μάιερ υποστήριζε πως το ίδιο μέλλον των κοινωνικών επιστη-

μών και του πολιτισμού εξαρτιόταν από τη μετάβαση από την ψυχή στον αλλότριο, από το μέσα στο έξω, από τη βιωμένη εμπειρία στην παρατηρήσιμη συμπεριφορά. Η αλλοτριοποίηση της ανθρώπινης φύσης θα γινόταν η οδός προς ένα νέο είδος πολιτικής απελευθέρωσης. Η αδυσώπητη ιστορική πομπή της καταπίεσης, των βασανισμών, των σφαγών, της υποδούλωσης και της γενοκτονίας είχε επιδιωχτεί στο όνομα της κυριαρχίας επί της ανθρώπινης ψυχής για χάρη της θρησκευτικής ή της πολιτικής ισχύος. Από την οπτική γωνία του Μάιερ στο Μισούρι του 1921, εκείνα τα χρόνια μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η λύση του για μια λειτουργική και λογική νεωτερικότητα πρέπει να έμοιαζε με ζήτημα ζωής και θανάτου:

> Εκείνος που εστιάζει το ενδιαφέρον του στην ψυχή, όταν αναγκάζει άλλους να αρθρώσουν τις προσευχές του, να διακηρύξουν πίστη στο φρόνημά του, να γονατίσουν μπροστά στον βωμό του, νομίζει πως τους σώζει την ψυχή και αδυνατεί να καταλάβει ότι το μόνο που καταφέρνει είναι να εκβιάσει τα σώματά τους. [...] Ομοίως, αστείρευτη πηγή της πολιτικής τρομοκρατίας αποτελεί η ανθρώπινη προδιάθεση της αντιμετώπισης των υπόλοιπων όντων όχι ως σωμάτων επιδεκτικών επιστημονικής διερεύνησης, αλλά ως ψυχών, ως μυστηριωδών όντων, τα οποία κυβερνώνται είτε μέσω της μαγείας είτε μέσω του βασανισμού και του θανάτου, αν η μαγεία αποτύχει, όπως είναι και το φυσιολογικό. [...] Θυμηθείτε τη φρίκη των βασανιστηρίων [...] δικαστηρίων όπως η ισπανική Ιερά Εξέταση ή τα δικαστήρια κατά της μαγείας τον 17ο αιώνα. [...] Αυτές οι θηριωδίες συνέβησαν επειδή ο δικαστής λειτουργούσε ως τηλεπαθητικός και ο κατηγορούμενος θεωρούνταν κατά κύριο λόγο ψυχή.[49]

Κατά την άποψη του Μάιερ, η μετατόπιση του κέντρου βάρους από «τον άνθρωπο ως ψυχή» στον «άνθρωπο ως οργανισμό» ήταν αυτή που ευθυνόταν για «το ιστορικό ρεύμα προς την κατεύθυνση της δημοκρατίας». Καθώς η επιστήμη προσπερνά τον πολιτισμό, ο Μάιερ θεώρησε πως θα επέλθει και μια νέα οικουμενική καθομολόγηση της ισότητας και της δημοκρατικής αλληλεγγύης η οποία θα εδραζόταν στο απλό γεγονός της εκπληκτικής ομοιότητάς μας ως αλληλέγγυων οργανισμών. Οι διαχωριστικές γραμμές οι οποίες στοιχειώνουν την κοινωνία, την πολιτική και την οικονομία με γνώμονα την τάξη, τον πλούτο, την ελευθεροφροσύνη, τη φυλή και ούτω καθεξής θα κατέληγαν να ακούγονται κωμικές: «Αν συλλογιστούμε την πραγματική ανθρώπινη ζωή σε παγκόσμια κλίμακα, οι διαφορές μεταξύ των α-

τόμων καταπνίγονται από τις ομοιότητές τους. Για κάποιον που αποδέχεται την επιστημονική άποψη πως η ανθρώπινη κοινωνία συνιστά ένα σύνολο οργανισμών, η διαίρεσή της [...] βάσει [...] τάξεων [...] αποτελεί μια εξωφρενική θέση...»[50]

Ο Μάιερ πίστευε πως κάθε κοινωνική επιστήμη η οποία φιλοδοξούσε να αποκτήσει πραγματικά επιστημονικό διαμέτρημα θα ενστερνιζόταν τη θεώρηση του Αλλότριου· η ψυχολογία, φυσικά, αλλά και η κοινωνιολογία, η οικονομολογία, η εγκληματολογία, η ιστορία και η ψυχολογία της θρησκείας: «Ο Χριστός μεταξύ των συνανθρώπων του, οργανισμός μεταξύ οργανισμών...»[51] Η αλλοτριοποίηση θα άνοιγε τον δρόμο για ένα μέλλον της λογικής, με το ζοφερό αντάλλαγμα της καταδίκης της ανθρωπότητας στην απώλεια της ελευθερίας της ως αντίτιμο για τη γνώση.

V. Κατά της ελευθερίας

Η προσήλωση του Σκίνερ στη θεώρηση του Αλλότριου ήταν ακλόνητη και η εξέλιξη αυτής της θεώρησης από τον ίδιο μας βοηθά να αρχίσουμε να κατανοούμε την ουσία της εργαλειοθηρικής εξουσίας. Από την πρώτη κιόλας σελίδα του παρθενικού του βιβλίου με τίτλο *The Behavior of Organisms* (Η συμπεριφορά των οργανισμών), με έτος έκδοσης το 1938, ο ψυχολόγος απηχεί τις προαναγγελίες του Μάιερ (και του Πλανκ): Η ελευθερία είναι απλώς άγνοια υπ' ατμόν. «Τα πρωτόγονα συστήματα συμπεριφοράς» αποδίδουν αιτιότητα σε «εξωανθρώπινες οντότητες». Τα δε «προηγμένα συστήματα συμπεριφοράς» είναι εξίσου ανεπαρκή, αφού παραδίδουν τα συμπεριφορικά ηνία σε ασαφείς και πλασματικές οντότητες όπως ο «εαυτός» και η «ελεύθερη βούληση». Ο «έσω οργανισμός», έγραφε ο Σκίνερ, «μπορεί να χαρακτηριστεί ελεύθερος –όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της *ελεύθερης βούλησης*– μόνο καταχρηστικά και όταν η περαιτέρω διερεύνηση καθίσταται αδύνατη».[52]

Ο Σκίνερ αποκάλεσε αυτό το έργο «ριζοσπαστικό συμπεριφορισμό» και επέμεινε πως το μόνο αντικείμενο άξιο συμπεριφορικής μελέτης ήταν η δράση, η παρατήρηση της οποίας στερείται αποδομένων υποκειμενικών χαρακτηριστικών. Αυτό ακριβώς έκανε τον συμπεριφορισμό του Σκίνερ ριζοσπαστικό. «Συμπεριφορά είναι το άθροισμα των δράσεων ενός οργανισμού ή, για την ακρίβεια, η παρατήρηση αυτού του αθροίσματος από έναν άλλο οργανισμό», δήλωνε ο Σκίνερ

στις αρχικές σελίδες της *Συμπεριφοράς των οργανισμών*. Ο όρος που χρησιμοποιούσε ο ψυχολόγος για να περιγράψει αυτή την ενεργή, παρατηρήσιμη «δράση» ήταν «συντελεστική» συμπεριφορά. Το φρασεολόγιο που συνέθετε τις περιγραφές συντελεστικής συμπεριφοράς έπρεπε να απαλλαχτεί από τις όποιες ενδοσκοπικής φύσεως προσμείξεις. Ένας οργανισμός δεν μπορεί να θεωρηθεί πως «βλέπει», αλλά πως «κοιτάζει μπροστά». Μόνο τέτοιες αντικειμενικές περιγραφές μπορούν να περιγράψουν μετρήσιμα συμπεριφορικά γεγονότα τα οποία με τη σειρά τους οδηγούν σε συμπεριφορικά μοντέλα και τελικά στην καταγραφή των αιτιακών σχέσεων μεταξύ περιβάλλοντος και συμπεριφοράς.[53]

Το 1951 ο Σκίνερ εξέδωσε το *Science and Human Behavior* (Επιστήμη και ανθρώπινη συμπεριφορά). Σε αυτό το σύγγραμμα ο επιστήμονας εισηγούνταν πως κάθε παρατήρηση, ακόμη και όταν προέρχεται από το ίδιο το άτομο που προβαίνει σε μια συμπεριφορά, πρέπει να αναπαρίσταται από την οπτική γωνία του Αλλότριου. Αυτή η αρχή μάς επιτρέπει να μετατρέψουμε σχεδόν τα πάντα σε αντικείμενο συμπεριφορικής ανάλυσης, συμπεριλαμβανομένων συμπερασματικών συμπεριφορών όπως η «λήψη αποφάσεων» και η «επίλυση προβλημάτων»· πρόκειται για το ίδιο αξίωμα το οποίο έμελλε να εκμεταλλευτεί δεόντως το νέο πεδίο της συμπεριφορικής οικονομολογίας:

> Όταν ένας άνθρωπος ελέγχει τον εαυτό του, όταν επιλέγει έναν συγκεκριμένο τρόπο δράσης ή σκέφτεται τη λύση ενός προβλήματος ή αγωνίζεται ώστε να αποκτήσει περισσότερη αυτογνωσία, τότε αυτός ο άνθρωπος *συμπεριφέρεται*. Ελέγχει τον εαυτό του ακριβώς όπως θα έλεγχε τη συμπεριφορά οποιουδήποτε άλλου – μέσω της διαχείρισης των μεταβλητών από τις οποίες εξαρτάται η συμπεριφορά. Κατ' αυτόν τον τρόπο η συμπεριφορά του ατόμου γίνεται ένα συνηθισμένο αντικείμενο ανάλυσης, το οποίο εντέλει πρέπει να εξηγηθεί με μεταβλητές που εντοπίζονται εκτός του ατόμου.[54]

Ο Σκίνερ σχεδόν σε κάθε βιβλίο και άρθρο του διακήρυττε την αλήθεια που ο Πλανκ δίδαξε στον Μάιερ και ο Μάιερ μεταλαμπάδευσε στους σπουδαστές του – τη μοναδική αλήθεια η οποία μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο μέσα από τη θεώρηση του Αλλότριου: η *ελευθερία είναι συνώνυμη της άγνοιας*. Η αισθητή βίωση της ελεύθερης βούλησης δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα κομμάτι κακοχωνεμένης άρνησης, αποτέλεσμα της έλλειψης γνώσης όσον αφορά τους κατα-

λυτικούς παράγοντες της συμπεριφοράς. Ο Σκίνερ, όπως και οι Μάιερ και Πλανκ πριν από αυτόν, θεωρούσε την ελευθερία ένα «τυχαίο γεγονός», υποστηρίζοντας πως ακόμη και η ίδια η έννοια του «τυχαίου γεγονότος» είναι πλασματική. Κατά τον Σκίνερ, τούτο το «τυχαίο γεγονός» ήταν απλώς ένα στιγμιότυπο στην εξέλιξη ενός χάσματος το οποίο τείνει στην πλήρωση, καθώς σωρεύεται η γνώση η οποία τελικά το μεταμορφώνει σε ένα προβλέψιμο μοντέλο που διέπεται από διακριτούς νόμους. Υπό το εξεταστικό βλέμμα του συμπεριφοριστή, αυτά τα χάσματα άγνοιας τα οποία εμείς εκλαμβάνουμε ως ελεύθερη βούληση βρίσκονται εν αναμονή της εξήγησής τους, σαν κάποιον που εναποθέτει το σώμα του στην κρυογονική ελπίζοντας πως στο μέλλον θα ξυπνήσει και θα θεραπευτεί.

Ο Σκίνερ, στην τολμηρότερη συγγραφική του προσπάθεια, στο εκτενές φιλοσοφικό δοκίμιο του 1971 με τίτλο Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια, επαναλαμβάνει: «Η τυχαία φύση ενός τυχαίου γεγονότος δεν εμπεριέχει κανένα προτέρημα».[55] Όλο εκείνο το έργο είχε τη θεωρητική του βάση στο στοιχείο που ο Σκίνερ εξακολουθούσε να θεωρεί το πρωταρχικό εμπόδιο στην κοινωνική πρόοδο: τη σημασιολογική σύγχυση η οποία ντύνει τη βαθιά μας άγνοια με τον καθαγιασμένο μανδύα της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας. Ο Σκίνερ υποστήριζε πως η πίστη και η αφοσίωσή μας σε αυτές τις ευγενείς έννοιες είναι απλώς ένας μηχανισμός αυτοάμυνας ενάντια στις δυσάρεστες αλήθειες που εμπεριέχονται στις «αναπάντεχες σχέσεις εξάρτησης μεταξύ συμπεριφοράς και περιβάλλοντος».[56] Αποτελούν μια ψυχολογική «έξοδο διαφυγής» η οποία σταδιακά κλείνει «καθώς ανακαλύπτονται νέα τεκμήρια ως προς την προβλεψιμότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η προσωπική απαλλαγή από τον ολοκληρωτικό ντετερμινισμό ανακαλείται παράλληλα με την εξέλιξη της επιστημονικής ανάλυσης. [...] Τα επιτεύγματα που αποδίδονται στο ίδιο το άτομο μοιάζουν να προσεγγίζουν το μηδέν. [...] Κατά συνέπεια, η συμπεριφορά που θαυμάζουμε είναι αυτή που ακόμη δεν έχουμε καταφέρει να εξηγήσουμε».[57]

Ο Ρίτσαρντ Χέρνσταϊν (Richard Herrnstein), αυθεντία του ριζοσπαστικού συμπεριφορισμού και ένας από τους πιο διακεκριμένους μαθητές του Σκίνερ, του οποίου έμελλε να γίνει συνάδελφος στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, κάποτε μου εξήγησε πως οι πράξεις που θεωρούνται έκφραση της ελεύθερης βούλησης αποτελούν παραδείγματα ανεπαρκούς προσδιορισμού της «δίνης των ερεθισμάτων» που τις γέννησαν. Αυτό που στην ουσία συμβαίνει εί-

ναι πως στερούμαστε τα απαιτούμενα μέσα παρατήρησης και υπολογισμού. Ήμουν μια φοιτήτρια είκοσι τριών ετών, ο όρος μού ήταν πρωτάκουστος και με ξάφνιασε. Εκείνη η συζήτηση χαράχτηκε στη μνήμη μου, ίσως επειδή αποτελούσε μια ιδανική σύνοψη της συμπεριφοριστικής αντίληψης περί Θεού. Πράγματι, όταν κάποτε έπαιρνες το ασανσέρ για το εργαστήριο του Σκίνερ, στον έβδομο όροφο του Τμήματος Ψυχολογίας, το πρώτο πράγμα που έβλεπες ήταν μια πινακίδα που έγραφε «Ο Θεός είναι ένα ΜΧΔ», ένα μεταβλητό χρονικό διάστημα συμπεριφορικής ενίσχυσης αποσπασμένο από τη δίνη.

Από αυτή την άποψη, η «ελευθερία», τα «τυχαία γεγονότα» συρρικνώνονται καθώς εξελίσσονται οι δυνατότητές μας σε επίπεδο μέτρησης και υπολογισμών, προμηθεύοντάς μας με ολοένα περισσότερες πληροφορίες για τη δίνη των ερεθισμάτων. Η άγνοια περί ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι σαν παγόβουνο το οποίο λιώνει σε έναν πλανήτη που θερμαίνεται· είναι προορισμένη να υποκύψει στη θερμότητα που παράγεται όσο εμείς επινοούμε ευφυή μέσα και μεθόδους ικανά να αποκωδικοποιήσουν και έπειτα να ελέγξουν τη δίνη των ερεθισμάτων που διαμορφώνει τους νόμους της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ο Σκίνερ χρησιμοποίησε την πρόγνωση του καιρού ως το ενδεικτικότερο παράδειγμα αυτής της μετάβασης από την άγνοια στους νόμους, όπως είχε κάνει πριν από δεκαετίες ο Μάιερ:

> Τα προβλήματα με τα οποία μας επιφορτίζει η πολυπλοκότητα ενός ζητήματος πρέπει να αντιμετωπίζονται την ώρα που προκύπτουν. Ακόμη και φαινομενικά καταδικασμένες περιπτώσεις με τον καιρό συχνά γίνονται διαχειρίσιμες. Αρκεί να σκεφτούμε πως η παραμικρή ερμηνεία των νόμων οι οποίοι διέπουν τον καιρό έγινε εφικτή μόλις πρόσφατα. [...] Ο αυτοκαθορισμός δεν προκύπτει από την πολυπλοκότητα. [...] Η δυσκολία του υπολογισμού της τροχιάς μιας μύγας δεν είναι τεκμήριο της απρόβλεπτης φύσης της, ασχέτως αν ενδεχομένως κάνει κάθε άλλη απόδειξη αδύνατη.[58]

VI. Μια τεχνολογία της ανθρώπινης συμπεριφοράς

Μέσα σε έξι δεκαετίες ακαδημαϊκού και πιο εκλαϊκευμένου συγγραφικού έργου ο Σκίνερ επέμενε πως η «περαιτέρω διερεύνηση» είναι πάντα πραγματοποιήσιμη. Στις πρώτες σελίδες του Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια κάνει έκκληση για μια τεχνολογική λύση στην άγνοια: «Είναι ανάγκη να κάνουμε τεράστιες αλλαγές στην

ανθρώπινη συμπεριφορά και, όσο κι αν προσπαθήσουμε, αυτό δεν μπορεί να γίνει μόνο με τη βοήθεια της φυσικής ή της βιολογίας. [...] Αυτό που χρειαζόμαστε είναι μια τεχνολογία της συμπεριφοράς [...] η οποία θα συγκρίνεται σε ισχύ και ακρίβεια με εκείνη της φυσικής και της βιολογίας...»[59]

Ο Σκίνερ οραματιζόταν τεχνολογίες οι οποίες θα διέδιδαν και θα εδραίωναν τη θεώρηση του Αλλότριου· τεχνολογίες οι οποίες θα παρατηρούσαν, θα υπολόγιζαν, θα ανέλυαν και θα ενίσχυαν αυτόματα τη συμπεριφορά με στόχο την επίτευξη των «τεράστιων αλλαγών» που θεωρούσε αναγκαίες ο Σκίνερ. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα φωταγωγούνταν επιτέλους οι νόμοι της ανθρώπινης δράσης και η συμπεριφορά θα μπορούσε να προβλεφθεί και να διαμορφωθεί αποτελεσματικά, όπως οι τεχνολογίες της φυσικής και της βιολογίας οι οποίες επέτρεψαν σε αυτές να αλλάξουν τον κόσμο: «Η διαφορά είναι πως τα μέσα και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν τούτες οι επιστήμες είναι αντίστοιχης πολυπλοκότητας. Το ότι *στο πεδίο της ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν υφίστανται εξίσου ισχυρά μέσα και μέθοδοι* δεν αποτελεί ερμηνεία, αλλά μόνο κομμάτι του παζλ».[60]

Ο Σκίνερ κατέληγε πως το συγγραφικό έργο περί ελευθερίας και αξιοπρέπειας «στέκει εμπόδιο σε περαιτέρω ανθρώπινα επιτεύγματα».[61] Ο ψυχολόγος υποστήριζε πως το κομμάτι του παζλ το οποίο έλειπε και επιβράδυνε την επιτακτική δημιουργία των «μέσων και των μεθόδων» που ήταν αναγκαία για μια τεχνολογία της συμπεριφοράς ήταν η δογματική προσκόλληση σε απαρχαιωμένες έννοιες στις τάξεις ανθρώπων αποφασισμένων να διεκδικήσουν «τα εύσημα» για τις πράξεις τους. Η πίστη σε έναν «αυτόνομο άνθρωπο» είναι μια αναχρονιστική πηγή τριβής για ένα ορθολογικό μέλλον· μια «εναλλακτική ερμηνεία της συμπεριφοράς» η οποία εμποδίζει την κοινωνική πρόοδο.

Ο καθηγητής πίστευε πως η ανθρωπότητα χρειαζόταν απεγνωσμένα ένα σχέδιο και οραματιζόταν ισχυρά νέα μέσα τα οποία θα μπορούσαν να προγραμματίσουν τη συμπεριφορά σε κάθε τομέα. Ήδη από το 1953 ο Σκίνερ είχε προβλέψει το σημερινό ψηφιακά σχεδιασμένο περιβάλλον των καζίνων, που η σχολαστικότητά τους στην ακριβή διαμόρφωση της συμπεριφοράς των τζογαδόρων τα έχει κάνει πεδίο δοκιμών για υπηρεσίες εθνικής ασφάλειας καθώς και για τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού:[62] «Όμως, με την κατάλληλη εργαλειακή υποδομή οι ήδη καθιερωμένες πρακτικές σε όλα αυτά τα πεδία θα μπορούσαν να εξελιχτούν. Για παράδειγμα, οι

συσκευές τυχερών παιχνιδιών θα μπορούσαν να *βελτιωθούν –από τη σκοπιά του ιδιοκτήτη–* εισάγοντας μηχανισμούς οι οποίοι θα απέφεραν κέρδη ανά μεταβλητά χρονικά διαστήματα, μόνο, όμως, όταν ο ρυθμός του παιχνιδιού γίνεται εξαιρετικά υψηλός».[63]

Οι τεχνολογίες του συμπεριφορικού προγραμματισμού δεν θα περιορίζονταν σε «συσκευές», αλλά θα περιλάμβαναν και μεθόδους οργάνωσης και διαδικασίες σχεδιασμένες για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων. Το 1953 ο Σκίνερ διέβλεψε καινοτομίες όπως τα συστήματα παροχής κινήτρων του Μάικλ Τζένσεν τα οποία ήταν σχεδιασμένα με γνώμονα τη μεγιστοποίηση του πλούτου των μετόχων. Ομοίως, ο ψυχολόγος προέβλεψε την «αρχιτεκτονική των επιλογών» της συμπεριφορικής οικονομολογίας η οποία είναι σχεδιασμένη ώστε να «ωθεί» τη συμπεριφορά στα χνάρια του προτιμητέου μονοπατιού: «Τα προγράμματα απολαβών στη βιομηχανία, στον τομέα των πωλήσεων και στα επαγγέλματα, καθώς και η χρήση μπόνους, μισθολογικών κινήτρων κτλ. μπορούν επίσης να βελτιωθούν αποβλέποντας στην απόδοση μέγιστης παραγωγικότητας».[64]

Ο Σκίνερ αντιλαμβανόταν πως ο προγραμματισμός της συμπεριφοράς ενείχε τον κίνδυνο της προσβολής ατομικών ευαισθησιών και κοινωνικών σταθερών, ειδικά σε ό,τι είχε να κάνει με ανησυχίες περί ιδιωτικού βίου. Για να μετριάσει αυτούς τους προβληματισμούς ο Σκίνερ συμβούλευε πως η παρατήρηση δεν θα πρέπει να είναι παρεμβατική και, ιδανικά, δεν θα πρέπει να υποπίπτει στην αντίληψη του οργανισμού: «Η συμπεριφορά μπορεί να παρατηρηθεί με ελάχιστη αλληλεπίδραση μεταξύ υποκειμένου και επιστήμονα, και αυτό είναι το φυσιολογικό σκεπτικό με το οποίο θα πρέπει να ξεκινά κανείς.[65] Όμως, υπήρχαν και οι αναπόφευκτες δυσκολίες. Για να υπάρξει πρόσβαση σε όλα τα δεδομένα που σχετίζονται με τη συμπεριφορική πρόγνωση και τον συμπεριφορικό έλεγχο οι νέες τεχνολογίες της συμπεριφοράς θα έπρεπε να ξεπερνούν διαρκώς τα διαχωριστικά όρια μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Σκίνερ προέβλεψε τη σημερινή φάση της αναγωγής όπου τα νέα συστήματα εντοπισμού βουτούν στα βάθη προσωπικοτήτων και συναισθημάτων: «Ωστόσο, ερχόμαστε αντιμέτωποι με γεγονότα τα οποία λαμβάνουν χώρα σε ιδιωτικό επίπεδο και τα οποία είναι σημαντικά για τον οργανισμό, ακόμη και χωρίς την ύπαρξη εργαλειακής επαύξησης. Το πώς αντιδρά σε αυτά ο οργανισμός θα παραμείνει ένα σημαντικό ερώτημα, παρόλο που ίσως κάποια μέρα τα γεγονότα γίνουν προσβάσιμα σε όλους».[66]

Ο Σκίνερ θεωρούσε πως τέτοιες συγκρούσεις θα επιλύονταν από τη σταδιακή υποχώρηση των καθιερωμένων σταθερών περί ιδιωτικού βίου καθώς αυτές υποκύπτουν στην προέλαση της γνώσης: «Η γραμμή μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας δεν είναι παγιωμένη». Όπως και οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού σήμερα, ο Σκίνερ ήταν βέβαιος πως η σταδιακή εισροή της τεχνολογικής καινοτομίας τελικά θα έστελνε το απόρρητο στο περιθώριο του ανθρώπινου βίου, παρέα με την «ελευθερία» και λοιπές σχληρές ψευδαισθήσεις. Όλα αυτά θα αντικαθίσταντο από τη θεώρηση του Αλλότριου η οποία θα υλοποιούνταν από νέα εργαλεία και νέες μεθόδους: «Με κάθε ανακάλυψη μιας νέας τεχνικής που μετατρέπει τα ιδιωτικά γεγονότα σε δημόσια τα σύνορα μετατοπίζονται. [...] Κατά συνέπεια, το πρόβλημα του ιδιωτικού βίου μπορεί τελικά να επιλυθεί μέσω τεχνικών επιτευγμάτων».[67]

Παρόλο που στην προσπάθειά τους να βρουν το κατάλληλο περιεχόμενο και μεταφορές που περικλείουν την έννοια της νέας απειλής οι ομάδες υπεράσπισης του απορρήτου και πολλοί άλλοι επικριτές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού σπεύδουν να εντάξουν την οργουελική γλώσσα στη ρητορική τους, ο καλύτερος τρόπος για να γίνει κατανοητή η εργαλειοθηρική εξουσία είναι ως το άκρως αντίθετο του οργουελικού Μεγάλου Αδερφού. Πλέον, παρατηρούμε αυτή τη σαφή σύγκρουση η οποία αντικατοπτρίζεται με ακόμη μεγαλύτερη ευκρίνεια στις διακριτές αντιλήψεις περί ουτοπίας οι οποίες συνδέονται με καθένα από αυτά τα δύο είδη εξουσίας.

VII. Δύο ουτοπίες

Στον αιματοκυλισμένο απόηχο Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου τόσο ο Σκίνερ όσο και ο δημοσιογράφος και συγγραφέας Τζορτζ Όργουελ έστρεψαν τις θεραπευτικές ιδιότητες των «ουτοπικών» μυθιστορημάτων τους στο χάος των συρρικνωμένων προοπτικών της νεωτερικότητας το οποίο προήλθε από μια βία αδιανόητης κλίμακας. Εκ πρώτης όψεως, τόσο το *Ουόλντεν Δύο*, που εκδόθηκε το 1948, όσο και το *1984* του Όργουελ, το οποίο κυκλοφόρησε έναν χρόνο αργότερα, είχαν πολλά κοινά. Και τα δύο ανέπτυσσαν μια ολοκληρωμένη νοητική σύλληψη διαφορετικών φιλοσοφιών εξουσίας· και τα δύο απεικόνιζαν μια κοινωνία η οποία προσδιοριζόταν από την πλήρη ευδοκίμηση αυτής της εξουσίας· ενώ και τα δύο ήταν ουτοπικά ως προς τη

μορφή της εξουσίας που περιέγραφαν.[68] Ωστόσο, η υποδοχή τους από το κοινό απείχε παρασάγγας: Το *Ουόλντεν Δύο* απορρίφθηκε ως ένας δυστοπικός εφιάλτης και αγνοήθηκε από το ευρύ κοινό για περισσότερο από μία δεκαετία.[69] Το *1984* του Όργουελ απέκτησε απευθείας μια θέση στο λογοτεχνικό πάνθεο ως ένα δυστοπικό αριστούργημα, ένα απόσταγμα από τους χειρότερους εφιάλτες του 20ού αιώνα.

Οι δύο ουτοπίες συχνά συγχέονται και θεωρούνται όμοιες όσον αφορά το περιεχόμενο και τους στόχους τους: Το 1971 το περιοδικό *Time* σε ένα κεντρικό θέμα του για τον Σκίνερ περιέγραφε το *Ουόλντεν Δύο* ως ένα έργο το οποίο αποτύπωνε «το φάσμα μιας οργουελικής κοινωνίας βγαλμένης από τις σελίδες του *1984*, ένα φάσμα το οποίο έδειχνε όντως να πλησιάζει». Ο σπουδαίος ιστορικός και κριτικός λογοτεχνίας Λούις Μάμφορντ (Lewis Mumford) περιέγραψε κάποτε το *Ουόλντεν Δύο* ως μια «ουτοπία ολοκληρωτισμού» και ένα πορτρέτο της «κόλασης». Ωστόσο, αυτοί οι χαρακτηρισμοί αποτελούν μια μακροχρόνια και, όπως θα δούμε, επικίνδυνη παρανόηση. Παρόλο που και τα δύο βιβλία έχουν περιγραφεί ως απεικονίσεις του ολοκληρωτισμού, οι μορφές εξουσίας που περιγράφει το καθένα είναι θεμελιωδώς διαφορετικές. Από τις περισσότερες απόψεις είναι ακριβώς αντίθετες.

Η εισήγηση του Μάιερ για τη νεωτερικότητα εδραζόταν στην επιστημονική αντικειμενοποίηση της ανθρώπινης εμπειρίας και στην αναγωγή της σε παρατηρήσιμη και μετρήσιμη συμπεριφορά. Αν θεωρήσουμε πως αυτό είναι το σημείο αναφοράς μας, τότε η ουτοπία του Όργουελ ενσαρκώνει μια «προγενέστερη» κατάσταση. Προηγείται των εισηγήσεων του Μάιερ, δίνοντας σάρκα και οστά στον εφιάλτη της προεπιστημονικής προδιάθεσης για κυριαρχία επί της ψυχής. Η ουτοπία του Σκίνερ «έπεται» του επαναπροσδιορισμού της νεωτερικότητας από τον Μάιερ, απηχώντας τις ιδέες του σπουδαίου φυσικού Μαξ Πλανκ. Το *Ουόλντεν Δύο* είναι οικοδομημένο πάνω στη σκοπιά της επιστημονικής παρατήρησης του Μάιερ και στην ιδέα του Αλλότριου· αντιπροσωπεύει το απάνθισμα της ελπίδας του Μάιερ για μια οικουμενική εναρμόνιση των οργανισμών – προϊόν της επιστημονικής συμβολής, όπου η ελευθερία αποτελεί το αναγκαίο τίμημα της γνώσης. Ο Όργουελ μας αποκάλυψε την ασθένεια και ο Σκίνερ μάς παρουσίασε το αντίδοτο.

Η ολοκληρωτική εξουσία η οποία αναλύεται στο *1984* είναι κάτι παντελώς πρωτόγνωρο, πλασμένο τον 20ό αιώνα από τη σύγκρουση του εκβιομηχανισμού και της απόγνωσης, μια μορφή σύγκρουσης

καινοφανής στο ανθρώπινο αφήγημα. Ο Όργουελ δεν μυθοποίησε ούτε προεικόνισε απλώς το εγχείρημα του ολοκληρωτισμού. Σήμανε τον συναγερμό χαράζοντας μια τρομακτική γραμμή συλλογιστικής αλληλουχίας η οποία ξεκινούσε από το πρόσφατο γερμανικό παρελθόν και το ακράδαντο σοβιετικό παρόν και κατέληγε σε ένα θεωρητικό αλλά καθ' όλα πιθανό μέλλον. Η ιδιοφυΐα του έγκειται στο ότι επινόησε μια ιστορία η οποία εμπεριείχε την ουσία του ολοκληρωτισμού: την αδίστακτη επιμονή για απόλυτη κατοχή όλων των ανθρώπινων όντων εκ των έσω και όχι ως αποκομμένων *Άλλων* οι οποίοι αναγνωρίζονται μόνο από τη συμπεριφορά τους.

Η επαγρύπνηση του Μεγάλου Αδερφού δεν περιορίζεται στους μυριάδες στρατούς και στην πολιτική δεινότητα, ούτε και στις καταφανείς ροές κορμιών και όχλου. Ο Μεγάλος Αδερφός είναι μια πανταχού παρούσα διάχυτη συνείδηση η οποία μολύνει και καταλαμβάνει κάθε ψυχή, εκτοπίζοντας κάθε συναισθηματικό δεσμό που είναι προϊόν του έρωτα και της ουσιώδους συντροφικότητας. Το νόημα της λειτουργίας του δεν είναι απλώς ότι γνωρίζει κάθε σκέψη και κάθε συναίσθημα – είναι η στυγνή επιμονή με την οποία αποσκοπεί στον εκμηδενισμό και στην αντικατάσταση της μη αποδεκτής ενδόμυχης εμπειρίας. «Δεν ικανοποιούμαστε με μια αρνητική υποταγή, ούτε ακόμη και με την πιο ταπεινή υποταγή», λέει ο πανούργος ακόλουθος του κόμματος Ο'Μπράιεν στον επαναστάτη Γουίνστον:

> Θα σε συντρίψουμε ως το σημείο απ' όπου δεν υπάρχει γυρισμός. [...] Όταν στο τέλος θα μας παραδοθείς, αυτό πρέπει να γίνει με τη δική σου θέληση. Δεν καταστρέφουμε τον αιρετικό επειδή μας αντιστέκεται. Όσο μας αντιστέκεται, δεν τον καταστρέφουμε ποτέ. Τον προσηλυτίζουμε, κυριεύουμε την ψυχή του, τον αναπλάθουμε. [...] Τον παίρνουμε με το μέρος μας, όχι μόνο φαινομενικά, αλλά πραγματικά, με την ψυχή και το μυαλό του. Προτού τον σκοτώσουμε, τον κάνουμε δικό μας.[70*]

Τελικά, όπως γνωρίζει κάθε αναγνώστης, η αλύγιστη ψυχή του Γουίνστον «προγραμματίζεται» με επιτυχία. Οι ανατριχιαστικές τελευταίες αράδες του Όργουελ οδηγούν στην ενηλικίωση του στεγνού σπόρου ο οποίος φυτεύτηκε κατά το γύρισμα του αιώνα στο εξαθλιωμένο χώμα της Ιταλίας, εκεί όπου τράφηκε από τον πόλεμο,

---

* Τζωρτζ Όργουελ, *1984 – Ο μεγάλος αδελφός*. Μετάφραση Νίνα Μπάρτη. Κάκτος, 1999. (Σ.τ.Μ.)

τη στέρηση και τον εξευτελισμό, μέχρι να ανθίσει στον εφιάλτη της ναζιστικής Γερμανίας και στο αποκαλυπτικό σκηνικό της Ρωσίας του Στάλιν και να καρποφορήσει τελικά στη φαντασία του Όργουελ ως διαχρονική μαρτυρία πάνω στην «πύρινη ολοκληρωτική βούληση», όπως την αποκαλούσε ο Μουσολίνι, και στις ψυχές που αυτή καταβρόχθιζε. Ο Γουίνστον αγαλλιάζει μακάριος και ευδιάθετος, «η ψυχή του ήταν πάλλευκη σαν το χιόνι. [...] Είχε κερδίσει τη μάχη ενάντια στον εαυτό του. Αγαπούσε τον Μεγάλο Αδελφό».[71]

Απεναντίας, σκοπός του *Ουόλντεν Δύο* δεν ήταν να λειτουργήσει ως προειδοποίηση, αλλά ως το αντίδοτο στον ολοκληρωτισμό και ευρύτερα ως μια πρακτική συνταγή για την αντιμετώπιση των δυσκολιών της εκ νέου ανοικοδόμησης των μεταπολεμικών δυτικών κοινωνιών. Ο Σκίνερ αντιλαμβανόταν την ουτοπία του ως μια μεθοδολογική θεραπεία για τον εφιάλτη των συντετριμμένων ψυχών, μια θεραπεία για την οποία ο ίδιος επέμενε πως ήταν ανώτερη από κάθε διαθέσιμη συμβατική πολιτική, οικονομική ή πνευματική θεραπεία. Χλεύαζε την ιδέα πως η «δημοκρατία» αποτελούσε τη λύση με το σκεπτικό πως πρόκειται για ένα πολιτικό σύστημα το οποίο απλώς συνεργεί στην ψευδαίσθηση της ελευθερίας, παρεμποδίζοντας ταυτόχρονα την κυριάρχηση της επιστήμης. Η υπόσχεση της «ελεύθερης αγοράς» ως θεραπείας για τη μεταπολεμική κοινωνία ήταν ένα εξίσου κενό όνειρο, πίστευε ο Σκίνερ, επειδή ανταμείβει την καταστροφική ανταγωνιστικότητα μεταξύ των ανθρώπων και των τάξεων. Επιπλέον, ο ψυχολόγος απέρριπτε τον νέο ουμανισμό του υπαρξισμού, διότι τον έβλεπε ως χώρο που συντελεί στην ανάπτυξη της παθητικότητας. Τέλος, θεωρούσε πως η χειρότερη θεραπεία όλων ήταν η θρησκεία, ένας θεσμός ο οποίος κατοχύρωνε την άγνοια και καταρράκωνε την πρόοδο της επιστήμης.

Η θεραπεία του Σκίνερ ήταν διαφορετική και μοναδική: Μια ουτοπία της τεχνικής η οποία υποσχόταν ένα μέλλον κοινωνικής ισότητας, νηφαλιότητας και αρμονίας βασισμένο στη θεώρηση του Αλλότριου, τη θεώρηση του «οργανισμού μεταξύ οργανισμών» ως αντικειμένου του «συμπεριφορικού προγραμματισμού». Είναι το μέλλον των ονείρων του Μάιερ. Εδώ ο Φρέιζερ, ο ιδρυτής και ηγέτης της φανταστικής κοινότητας *Ουόλντεν Δύο* και ελευθερόστομο άβαταρ του Σκίνερ, περιγράφει την ιδανική κοινότητα ως έναν «υπερορ γανισμό» ο οποίος μπορεί να διαμορφωθεί και να τεθεί υπό έλεγχο «το ίδιο απρόσκοπτα και αποτελεσματικά όπως οι πρωταθλήτριες ομάδες ποδοσφαίρου».[72]

Στόχος της ουτοπίας του Σκίνερ ήταν να παρουσιάσει το ενδεχόμενο μιας επιτυχημένης κοινωνικής οργάνωσης η οποία υπερβαίνει τη χρήση βίας και απορρίπτει την ανάγκη για κυριαρχία επί των ανθρώπινων ψυχών. Η κοινότητα Ουόλντεν Δύο απαξιώνει στον ίδιο βαθμό τις πρακτικές της δημοκρατικής πολιτικής και αυτές της αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης. Οι νόμοι της απορρέουν από την επιστήμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς –συγκεκριμένα, από τον ριζοσπαστικό συμπεριφορισμό του Σκίνερ– η οποία βασίζεται στο ιδανικό του φυσικού επιστήμονα περί Αλλότριου. Η ουτοπία του αποτελούσε φορέα και άλλων φιλοδοξιών, καθώς αποσκοπούσε στην παρουσίαση των ζωτικών συμπεριφορικών λύσεων για τη βελτίωση όλων των τομέων της σύγχρονης ζωής: την πυρηνική απειλή, τη ρύπανση, τον πληθυσμιακό έλεγχο, την αστική ανάπτυξη, την οικονομική ισότητα, το έγκλημα, την εκπαίδευση, το σύστημα υγείας, την εξέλιξη του ατόμου, την ωφέλιμη επένδυση του ελεύθερου χρόνου. Σκοπός του ήταν η καλλιέργεια μιας «καλής ζωής» για την οποία όλα τα ιδανικά μιας φιλελεύθερης κοινωνίας –η ελευθερία, η αυτονομία, η ιδιωτική ζωή και το δικαίωμα των ανθρώπων για αυτοτέλεια– πρέπει να εκχωρηθούν.

Ο λογοτεχνικός μανδύας του *Ουόλντεν Δύο* παρείχε το πρόσχημα που χρειαζόταν ο Σκίνερ για να προβάλει πορίσματα από τις μεθοδολογικές αρχές της θεωρίας περί Άλλου του Μάιερ και από τη δική του έρευνα της συμπεριφοράς των ζώων, σε μια ουτοπική κοινότητα όπου η συμπεριφορά έχει αντικαταστήσει το ανθρώπινο πνεύμα ως το επίκεντρο του ελέγχου. Ο Φρέιζερ θλίβεται επειδή οι άνθρωποι «κάθονται φρόνιμοι» όχι μόνο από την επίδραση εξωτερικών δυνάμεων, «αλλά από την πολύ πιο αθόρυβη επίδραση ενός συστήματος πεποιθήσεων εμφυτευμένου κάτω από τη σάρκα τους. Μερικές φορές το έργο να αφαιρέσεις τα δεσμά από τις ψυχές τους είναι σχεδόν μάταιο, όμως είναι εφικτό. [...] Δεν μπορείς να επιβάλεις τίποτα μακροπρόθεσμα. Δεν χρησιμοποιούμε βία! Το μόνο που χρειαζόμαστε είναι ο κατάλληλος συμπεριφορικός προγραμματισμός».[73]

Αυτές οι δύο ουτοπίες αντανακλούν δύο διακριτά είδη εξουσίας, και κάθε μυθιστόρημα στόχευε στη διάσωση του μέλλοντος από τον εφιάλτη της ψυχής του 20ού αιώνα. Ο Όργουελ μπόρεσε να αντλήσει υλικό από το πρόσφατο παρελθόν, αλλά ο Σκίνερ οραματίστηκε ένα μέλλον το οποίο δεν θα προλάβαινε να απολαύσει. Αν ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός και η εργαλειοθηρική εξουσία συνεχίσουν να ευημερούν, τότε θα είμαστε εμείς εκείνοι που θα δούμε το όραμα του

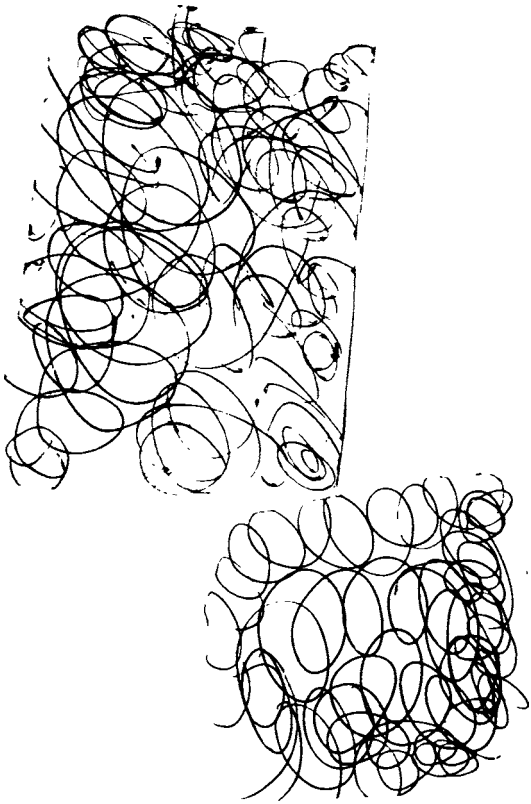
Ουόλντεν Δύο να πραγματώνεται, καθώς η ελευθερία υποκύπτει στη γνώση των άλλων – αυτή τη φορά, όμως, εξυπηρετώντας τον πλούτο και την εξουσία των άλλων.

Το όραμα του Σκίνερ ενσαρκώνεται στην άτεγκτη επιδίωξη των οικονομικών επιταγών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και του διάχυτου ψηφιακού μηχανισμού που ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός δημιουργεί και συνυφαίνει με τους καινοφανείς στόχους του. Η εργαλειοθηρική εξουσία υποτάσσει τον νέο ψηφιακό μηχανισμό –μηχανισμός διαρκής, αυτόνομος, πανταχού παρών, αισθητηριακός, υπολογιστικός, παρεμβατικός, διασυνδεδεμένος και διαδικτυακός– στα συμφέροντα του εγχειρήματος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, εκπληρώνοντας επιτέλους την έκκληση του Σκίνερ για «εργαλεία και μεθόδους» μιας «συμπεριφορικής τεχνολογίας συγκρίσιμης σε ισχύ και ακρίβεια με την τεχνολογία της φυσικής και της βιολογίας». Το αποτέλεσμα είναι διάχυτα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης σε οικουμενική κλίμακα που οι οικονομίες δράσης τους είναι σχεδιασμένες να μεγιστοποιήσουν τα κατασκοπευτικά έσοδα.

Έως την άνοδο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού η προοπτική της εργαλειοθηρικής εξουσίας παρέπεμπε σε έναν αραχνοΰφαντο κόσμο ονείρου και πλάνης. Αυτό το νέο είδος εξουσίας ακολουθεί τη λογική του Πλανκ, του Μάιερ και του Σκίνερ πρεσβεύοντας την απώλεια της ελευθερίας προς όφελος της γνώσης. Όλοι εκείνοι οι επιστήμονες, όμως, δεν κατάφεραν να προβλέψουν τους αληθινούς όρους της παράδοσης. Η γνώση που εκτοπίζει πλέον την ελευθερία μας έχει ιδιοκτήτες. Η γνώση είναι *δική τους*, αλλά η χαμένη ελευθερία ανήκει αποκλειστικά σε *εμάς*.

Υπό το φως του αφηγήματος των απαρχών της εργαλειοθηρικής εξουσίας το Κεφάλαιο 13 στρέφεται σε μια προσεκτική εξέτασή της καθώς αυτή εγχαράσσει μια νέα εξόφθαλμη ασυμμετρία στην ανθρώπινη κοινότητα: Η γνώση για χάρη της οποίας θυσιάζουμε την ελευθερίας μας κατασκευάζεται με γνώμονα την προώθηση των εμπορικών συμφερόντων των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, όχι των δικών μας. Πρόκειται για μια στροφή η οποία οδηγεί πολύ μακριά από την τεχνολογική αφετηρία του μηχανισμού των αρχών της τηλεμετρίας του ΜακΚέι, όπου το αντίτιμο της ελευθερίας των ζώων ήταν η επιστημονική γνώση η οποία είχε στόχο το όφελος των ίδιων των ζώων. Από την άλλη, το καθεστώς της συμπεριφορικής αγοράς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έχει επιτέλους στη διάθεσή του τα εργαλεία και τις μεθόδους τα οποία μπο-

ρούν να επιβάλουν τη συμπεριφορική τεχνολογία του Σκίνερ σε όλη την έκταση των ποικίλων τομέων της καθημερινής ζωής, φτάνοντας μέχρι τα βάθη της ψυχής μας, η οποία πλέον θεωρείται το οικουμενικό εργαστήριο του κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΡΙΑ

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΛΛΟΤΡΙΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟΘΗΡΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Ήταν υπηρέτης τους (τυφλός, έτσι λένε μερικοί),
Κι αλώνιζε στα πρόσωπα και στην πραμάτεια τους:
Η λαχτάρα τους μαζευόταν και λάγιαζε στη δική του την ψυχή
Τραγούδι ακουγόταν. «Θεός μάς τραγουδά»,
φωνάζαν με κατάνυξη στα μάτια τους

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, VII

Ι. Η εργαλειοθηρία ως νέο είδος εξουσίας

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είναι εκείνος που κινεί τα νήματα και επιβάλλει τη βούλησή του χρησιμοποιώντας ως μέσο τον παντα-χού παρόντα ψηφιακό μηχανισμό. Αυτόν τον μηχανισμό τον αποκα-λώ *Μεγάλο Αλλότριο*. Πρόκειται για την αισθητηριακή, υπολογιστι-κή, διασυνδεδεμένη μαριονέτα η οποία ανάγει, παρακολουθεί, υπο-λογίζει και τροποποιεί την ανθρώπινη συμπεριφορά. Ο Μεγάλος Αλλότριος συνδυάζει αυτές τις λειτουργίες γνώσης και δράσης με στόχο την επίτευξη διάχυτων και πρωτόγνωρων *μέσων συμπεριφορι-κής τροποποίησης*. Η οικονομική φιλοσοφία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού προσανατολίζεται μέσω των τεράστιων δυνατοτήτων του Μεγάλου Αλλότριου ως προς την παραγωγή εργαλειοθηρικής ε-ξουσίας, αντικαθιστώντας τον προγραμματισμό των ψυχών με τον προγραμματισμό της συμπεριφοράς.

Η εργαλειοθηρική εξουσία καλλιεργεί έναν ασυνήθιστο «τρόπο συλλογής γνώσης» ο οποίος συνδυάζει τη «θεσμική αδιαφορία» της νεοφιλελεύθερης κοσμοθεωρίας με τη φιλοσοφία παρατήρησης του ριζοσπαστικού συμπεριφορισμού (βλ. Σχήμα 4, σελ. 523-24). Χάρη στις δυνατότητες του Μεγάλου Αλλότριου, η εργαλειοθηρική εξουσία υ-ποβαθμίζει την ανθρώπινη εμπειρία σε μετρήσιμη και παρατηρήσιμη συμπεριφορά, παραμένοντας ταυτόχρονα παγίως αδιάφορη όσον α-

φορά το περιεχόμενο αυτής της εμπειρίας. Αυτόν τον νέο τρόπο συλλογής γνώσης των αποκαλώ *ριζική αδιαφορία*. Αποτελεί μια μορφή *αμέτοχης παρατήρησης* η οποία στερείται εκδήλωσης ενδιαφέροντος και η οποία έχει τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά μιας ενεργά εμπλεκόμενης βίαιης κοσμικής θρησκείας, καθώς είναι φορέας μιας εντελώς διαφορετικής στόφας καταστροφής που έχει να κάνει με την εξ αποστάσεως και απροσδιόριστη περιφρόνηση πολυσύνθετων και απροσπέλαστων συστημάτων και των ενδιαφερόντων που τα θεμελιώνουν, παρασύροντας ανθρώπους σε έναν χείμαρρο με προορισμό την εκπλήρωση τρίτων στόχων. Η εκφυλισμένη εκδοχή των κοινωνικών σχέσεων και των οικονομικών συναλλαγών πλέον συμβαίνει στην πλατφόρμα αυτού του αυτοματοποιημένου πέπλου περισπασμών.

Η ριζική αδιαφορία της εργαλειοθηρικής εξουσίας λειτουργικοποιείται στις μηχανοποιημένες μεθόδους αξιολόγησης του Μεγάλου Αλλότριου οι οποίες γεννούν ισοδυναμία, αλλά όχι ισότητα. Αυτές οι μέθοδοι υποβαθμίζουν τα άτομα στον χαμηλότερο κοινό παρονομαστή της ομοιογένειας –οργανισμοί μεταξύ οργανισμών– παρ' όλες τις σημαντικές διαφορές που ο ένας έχει από τον άλλο. Από την οπτική γωνία του Μεγάλου Αλλότριου είμαστε αυστηρά Αλλότριοι: *οργανισμοί οι οποίοι συμπεριφέρονται*. Ο Μεγάλος Αλλότριος κωδικοποιεί τη θεώρηση του Αλλότριου ως μια οικουμενική παρουσία. Εδώ δεν υπάρχει κανένας αδερφός, ούτε μεγάλος ούτε μικρός, ούτε κακός ούτε καλός· δεν υπάρχουν οικογενειακοί δεσμοί, νοσηροί ή μη. Δεν υπάρχει συνάφεια μεταξύ του Μεγάλου Αλλότριου και των αλλοτριοποιημένων αντικειμένων του, έτσι όπως κατά τον Μπ. Φ. Σκίνερ δεν υπήρχε συνάφεια μεταξύ των «επιστημόνων και των υποκειμένων τους». Δεν υπάρχει κυριάρχηση επί της ψυχής η οποία να εκτοπίζει την οικειότητα και τους στενούς δεσμούς υποκαθιστώντας τα με τον τρόμο – είναι πολύ καλύτερο να αφήσουμε μυριάδες σχέσεις να ανθίσουν. Ο Μεγάλος Αλλότριος δεν ενδιαφέρεται για το τι σκεφτόμαστε, τι αισθανόμαστε και τι κάνουμε, αρκεί τα εκατομμύρια, δισεκατομμύρια και τρισεκατομμύρια αισθητηριακών, παρεμβατικών, υπολογιστικών ματιών και αυτιών του να μπορούν να παρατηρήσουν, να αναγάγουν, να πληροφοριοποιήσουν και να εργαλειοποιήσουν τα αχανή κοιτάσματα συμπεριφορικού πλεονάσματος τα οποία παράγονται στον υπερφυσικό ορυμαγδό διασύνδεσης και επικοινωνίας.

Υπό αυτό το νέο καθεστώς η αντικειμενοποίηση αποτελεί το ηθικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εκτυλίσσεται η ζωή μας. Παρόλο που ο Μεγάλος Αλλότριος μπορεί να εκπέμψει ένα απείκασμα οικειότητας

μέσα από την προσήλωση της ακούραστης Μοναδικής Φωνής –από τις πρόσχαρες υπηρεσίες της Alexa της Amazon έως τις υπενθυμίσεις και τις ατέλειωτες πληροφορίες του Google Assistant– μη θεωρείτε πως αυτές ο καθησυχαστικές φωνές είναι κάτι άλλο πέρα από την αθέμιτη εκμετάλλευση των αναγκών σας. Μου έρχονται στον νου οι ελέφαντες, αυτά τα μεγαλοπρεπέστατα θηλαστικά: Ο Μεγάλος Αλλότριος εξάγει λαθραία το πλεόνασμα από τη συμπεριφορά μας και αφήνει πίσω του το περιεχόμενο σφηνωμένο στο κορμί μας, στον εγκέφαλό μας και στη ζωντανή καρδιά μας, όπως συμβαίνει με την τερατώδη σφαγή των ελεφάντων για την αξιοποίηση τους χαυλιόδοντών τους. Ξεχάστε το κλισέ που λέει πως όταν κάτι είναι δωρεάν, «το προϊόν είσαι εσύ». Δεν είσαι το προϊόν, είσαι το κουφάρι που εγκαταλείπουν οι λαθροκυνηγοί. Το «προϊόν» προέρχεται από το πλεόνασμα που εκριζώνεται από τη ζωή σου.

Τελικά, ο Μεγάλος Αλλότριος ενεργοποιεί την οικουμενική τεχνολογία της συμπεριφοράς η οποία, όπως επέμεναν ο Σκίνερ, ο Στιούαρτ ΜακΚέι, ο Μαρκ Γουάιζερ και ο Τζο Παραντίσο, πετυχαίνει τους στόχους της διακριτικά και αδιαλείπτως χρησιμοποιώντας μεθόδους οι οποίες παρακάμπτουν σκοπίμως την αντίληψή μας κι εξαφανίζονται· γίνονται ένα με το φόντο όλων των πραγμάτων. Ας θυμηθούμε τον Έρικ Σμιτ της Alphabet/Google και τις έντονες αντιδράσεις που προκάλεσε το 2015, όταν, απαντώντας σε μια ερώτηση για το μέλλον του διαδικτύου, δήλωσε πως «Το διαδίκτυο θα εξαφανιστεί». Αυτό που εννοούσε στην πραγματικότητα ήταν πως «Το διαδίκτυο θα εξαφανιστεί μέσα στον Μεγάλο Αλλότριο».

Βασιζόμενη στις δυνατότητες του Μεγάλου Αλλότριου, η εργαλειοθηρική εξουσία αποσκοπεί σε ένα status quo *βεβαιότητας άνευ τρομοκρατίας*, η οποία λαμβάνει τη μορφή των «εγγυημένων αποτελεσμάτων». Επειδή δεν προβάλλει αξιώσεις επί των σωμάτων μας εκ μέρους κάποιου φρικαλέου, οδυνηρού και δολοφονικού καθεστώτος, έχουμε την τάση να υποτιμούμε την επίδρασή της και να αναστέλλουμε τις άμυνές μας. Αντί να καταφεύγει στην εφαρμογή βασανιστηρίων, θανατώσεων, αναμόρφωσης ή προσηλυτισμού, η εργαλειοθηρική εξουσία ουσιαστικά μας εξορίζει από την ίδια μας τη συμπεριφορά. Αποκόπτει τις εξωτερικευμένες εκδηλώσεις από το εσωτερικό τους αντίκρισμα, την υποκειμενικότητα και την εσωτερικότητά μας από τις παρατηρήσιμες πράξεις μας. Προσδίδει αληθοφάνεια στην υπόθεση των συμπεριφοριστικών οικονομολόγων περί ανθρώπινου ανορθολογισμού φροντίζοντας ώστε να τον προκαλέσει, τη στιγμή που η

αλλοτριοποιημένη συμπεριφορά αποκτά δική της υπόσταση και παραδίδει το μέλλον μας στους σκοπούς και στα συμφέροντα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Σε μια εργαλειοθηρική ουτοπία ο Μεγάλος Αλλότριος προσομοιάζει με τη δίνη των ερεθισμάτων, μεταμορφώνοντας τη «φυσική επιλογή» σε μια «αφύσικη επιλογή» μεταβολών κι ενισχύσεων, ενορχηστρωμένη από επιχειρηματικές δυνάμεις της αγοράς και από τον ανταγωνισμό για τα κατασκοπευτικά έσοδα. Ίσως συγχέουμε τον Μεγάλο Αλλότριο με τον συμπεριφοριστικό θεό της δίνης, όμως αυτό συμβαίνει μόνο επειδή ο πρώτος ουσιαστικά κρύβει τις ραδιουργίες του κατασκοπευτικού κεφαλαίου, τον μάγο πίσω από την ψηφιακή κουρτίνα. Η δελεαστική φωνή που με τέχνη δημιουργήθηκε πίσω από αυτό το πέπλο –*Google, εσύ είσαι;*– μας προτρέπει διακριτικά να ακολουθήσουμε το μονοπάτι που οδηγεί στο μέγιστο συμπεριφορικό πλεόνασμα και στην ακριβέστερη προσέγγιση της βεβαιότητας. Ας μην αποκομιόμαστε μέσα σε αυτή την οπιώδη ομίχλη που αιωρείται στις παρυφές του δικτύου. Αυτή η πολύξερη φωνή αιμοδοτείται από τους στόχους και τους κανόνες του ίδιου μέρους από το οποίο κάποτε ελπίζαμε να δραπετεύσουμε, ενός μέρους με εμπορευματοποιημένα πρωτόκολλα ανταγωνισμού, περιφρόνησης και εξευτελισμού. Ένα λάθος βήμα, μια παρέκκλιση από την πεπατημένη της ομαλής και απρόσκοπτης προβλεψιμότητας, και αυτοστιγμεί η ίδια φωνή δίνει με βιτριολική χροιά εντολή στο «σύστημα παρακολούθησης οχήματος να ακινητοποιήσει το αυτοκίνητό σου».

Υπό το καθεστώς της εργαλειοθηρικής εξουσίας η πνευματική αυτονομία και η προσωπική κατοχή του δικαιώματος στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου σταδιακά βυθίζονται κάτω από ένα νέο είδος αυτοματισμού: μια βιωμένη εμπειρία ερεθίσματος, αντίδρασης και ενίσχυσης η οποία ισοδυναμεί με το άθροισμα των δραστηριοτήτων απλούστατων οργανισμών. Η συμμόρφωσή μας δεν επηρεάζει την επιτυχία της εργαλειοθηρικής εξουσίας. Δεν υφίσταται ανάγκη για μαζική υποταγή σε κοινωνικές σταθερές, δεν υπάρχει συγχώνευση του εαυτού με την κολεκτίβα ως αποτέλεσμα της τρομοκρατίας και του εξαναγκασμού, δεν υπάρχουν υποσχέσεις αποδοχής και ένταξης ως ανταμοιβή για την υποταγή στις επιταγές του συνόλου. Όλα αυτά υποκαθίστανται από μια ψηφιακή τάξη η οποία ευδοκιμεί μέσα σε πράγματα και σώματα, μεταμορφώνοντας την προαίρεση σε ενίσχυση και τη δράση σε προπαρασκευασμένη αντίδραση.

Κατ' αυτόν τον τρόπο η εργαλειοθηρική εξουσία γεννά αενάως

συσσωρευόμενη γνώση για τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και αενάως συρρικνούμενη ελευθερία για μας, καθώς ανανεώνει διαρκώς την κυριαρχία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επί του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία. Η ψευδής συνείδηση δεν γεννιέται πλέον από τις κρυμμένες αλήθειες των τάξεων και των σχέσεών τους με την παραγωγή – γεννιέται από τις κρυμμένες αλήθειες της εργαλειοθηρικής κυριαρχίας επί του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία καθώς αυτή ματαιώνει το δικαίωμα για ουσιαστική απάντηση σε σημαντικότατα ερωτήματα: *Ποιος γνωρίζει; Ποιος αποφασίζει; Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει;* Η εξουσία κάποτε ταυτιζόταν με την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, αλλά πλέον ταυτίζεται με την ιδιοκτησία των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης που συνθέτει ο Μεγάλος Αλλότριος.

II. Ένα εμπορικό εγχείρημα απόλυτης βεβαιότητας

Ο Μεγάλος Αλλότριος και η εργαλειοθηρική εξουσία η οποία τροφοδοτείται από αυτόν εκπληρώνουν το όραμα του Σκίνερ για το ανθρώπινο είδος. Ήδη από το 1948, και από τις σελίδες του *Ουόλντεν Δύο*, ο Σκίνερ περίμενε πώς και πώς τις νέες δυνατότητες μέτρησης και υπολογισμού οι οποίες θα ξεκλείδωναν τα μυστήρια της δίνης των ερεθισμάτων και θα φωταγωγούσαν όλες εκείνες τις πράξεις άγνοιας που αφελώς εκτιμούμε ως ελεύθερη βούληση. «Δεν είπα πως η συμπεριφορά είναι πάντα προβλέψιμη. Εξάλλου ούτε και ο καιρός είναι πάντα προβλέψιμος», δηλώνει ο Φρέιζερ, ο πρωταγωνιστής του *Ουόλντεν Δύο*. «Πολύ συχνά οι παράγοντες που πρέπει να λάβουμε υπόψη μας είναι πάρα πολλοί. Δεν μπορούμε να τους μετρήσουμε όλους με ακρίβεια, και ακόμη κι αν διαθέταμε όλες τις μετρήσεις δεν θα μπορούσαμε να εκτελέσουμε τις αναγκαίες μαθηματικές διεργασίες για να προβούμε σε προβλέψεις».[1]

Το σκληρό πεπρωμένο του Σκίνερ ήταν πως προέβλεψε την προοπτική της εργαλειοθηρικής εξουσίας και της λειτουργικοποίησής της στον Μεγάλο Αλλότριο πριν υπάρξουν τα απαραίτητα εργαλεία για την εκπλήρωση αυτού του οράματος. Το εργαστήριό του πάντα αποτελούσε έναν φανταστικό κόσμο σχεδιασμού καινοτομιών για τα συμπεριφοριστικά πειράματα του ψυχολόγου: λαβύρινθοι και κουτιά για τη μάθηση των ζώων, εργαλεία μέτρησης και συσκευές καταγραφής. Όσο ζούσε δεν έμελλε να γευτεί το επιστέγασμα μιας πλήρως

λειτουργικής τεχνολογίας της συμπεριφοράς, γεγονός που συνιστούσε πηγή απογοήτευσης η οποία γινόταν αισθητή σε κάθε άρθρο του και σε κάθε ομιλία του έως το τέλος.

Ο Σκίνερ, παρόλο που ήταν βέβαιος πως η επιστήμη τελικά θα ξεπερνούσε τις πρακτικές δυσκολίες της τεχνολογίας της συμπεριφοράς, προβληματιζόταν με τα πολιτιστικά εμπόδια που παρουσιάζονταν στην ανθρώπινη επιστήμη της συμπεριφορικής πρόγνωσης και ελέγχου η οποία είχε ως αφετηρία τη θεώρηση του Αλλότριου. Απεχθανόταν την τριβή που δημιουργούσαν ανθρώπινα όντα πεισματικά προσκολλημένα στις αξίες και στα ιδανικά της ελευθερίας που τους είχαν κληροδοτήσει οι φιλόσοφοι του 18ου αιώνα. Την ίδια απέχθεια έτρεφε και για τις υπαρξιακές κοσμοαντιλήψεις των μεταπολεμικών φιλοσοφικών κινημάτων τα οποία εμφύτευσαν την ελεύθερη βούληση και την αυτόνομη δράση στην καρδιά των πρωταρχικών επιδιώξεων της δεύτερης νεωτερικότητας.

Στην προτελευταία εργασία του, την οποία συνέγραψε το 1990, ούτε τρία χρόνια πριν από τον θάνατό του, ο Σκίνερ θλιβόταν για τις προοπτικές της συμπεριφορικής πρόγνωσης ως του θεμελίου μιας νέας κοινωνίας χτισμένης επί της επιστημονικής βεβαιότητας: «Το να πούμε πως ένα άτομο είναι απλώς ένας χώρος εντός του οποίου κάτι συμβαίνει μοιάζει ακόμη πιο απειλητικό όταν εγείρονται ερωτήματα όσον αφορά το τι ενδέχεται να κάνουμε αντί για το τι έχουμε ήδη κάνει».[2] Εκείνα τα τελευταία χρόνια ο Σκίνερ φαινόταν να έχει αποδεχτεί την επιμονή της ανθρώπινης τριβής και την πεισματική προσήλωση σε κάτι όπως η ελεύθερη βούληση. Η φωνή του πρόδιδε λιγότερη οργή και επιθετικότητα απ' ό,τι εκείνη του συγγραφέα του *Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια*, δύο δεκαετίες νωρίτερα. Σιγά σιγά, ο θυμός και η περιφρόνηση είχαν δώσει τη θέση τους στην εξάντληση και στην απόγνωση, κάτι που γίνεται εμφανές στις τελευταίες σκέψεις του:

> Θα μπορούσε κάποιος να πει πως αυτή είναι μια αποθαρρυντική αντίληψη περί ανθρώπινης συμπεριφοράς και πως είναι πιθανότερο να κάνουμε κάτι για το μέλλον μας αν συνεχίσουμε να πιστεύουμε πως το πεπρωμένο μας είναι στα χέρια μας. Αυτή η πεποίθηση έχει επιβιώσει εδώ και πολλούς αιώνες και έχει οδηγήσει σε τρομερά επιτεύγματα, όμως αυτά τα επιτεύγματα αποτελούσαν απλώς τις άμεσες συνέπειες των τεκταινομένων. Γνωρίζουμε πλέον πως στη συνέχεια υπήρξαν και άλλες συνέπειες οι οποίες απειλούν το μέλλον μας.

> Ο τρόπος με τον οποίο διαχειριστήκαμε το πεπρωμένο μας ίσως δεν είναι η παρακαταθήκη που θα θέλαμε να αφήσουμε στον κόσμο.[3]

Στις μέρες μας, στην εποχή του κατασκοπευτικού εξαιρετισμού, όσο η έκπληξή μας υποκύπτει στην απόγνωση και στην παραίτηση, η τρυβή η οποία έθλιβε τον Σκίνερ φαίνεται να φθίνει. Η πεποίθηση πως μπορούμε να επιλέξουμε το πεπρωμένο μας βρίσκεται σε πολιορκία κι εμείς γινόμαστε μάρτυρες μιας δραματικής ανατροπής όπου το όνειρο της τεχνολογίας της συμπεριφορικής πρόγνωσης και του ελέγχου –όνειρο για το οποίο ο Σκίνερ έγινε αντικείμενο δημόσιας χλεύης– πλέον είναι μια πραγματικότητα που ευημερεί. Τούτη η υπόσχεση πλέον προσελκύει τεράστιο κεφάλαιο, ανθρώπινη ευφυΐα, επιστημονική ειδημοσύνη, κυβερνητική προστασία, οικοσυστήματα θεσμικής εδραίωσης και την αίγλη η οποία πάντα συνόδευε και πάντα θα συνοδεύει την εξουσία.

Η άνοδος της εργαλειοθηρικής εξουσίας ακολουθεί το μονοπάτι των «αποσαφηνιστικών γεγονότων» τα οποία, όπως γράφει η Χάνα Άρεντ, φανερώνουν «την αφετηρία στο παρελθόν η οποία έως τώρα παρέμενε κρυμμένη».[4] Είναι στη φύση της εργαλειοθηρικής εξουσίας να λειτουργεί εξ αποστάσεως και να κινείται εν κρυπτώ. Δεν αναπτύσσεται μέσα από την τρομοκρατία, τον θάνατο, την αναστολή των δημοκρατικών θεσμών, τις σφαγές και τις διώξεις. Αναπτύσσεται μέσω των διακηρύξεων, της αυθαίρετης δράσης, της παραπλανητικής ρητορικής, των ευφημισμών και μέσω αθόρυβων, ασύδοτων παρασκηνιακών κινήσεων οι οποίες είναι ειδικά δουλεμένες ώστε να διαφεύγουν της αντίληψής μας καθώς η ατομική ελευθερία αντικαθίσταται από τη γνώση των άλλων και η κοινωνία από τη βεβαιότητα. Η εργαλειοθηρική εξουσία δεν συγκρούεται με τη δημοκρατία, αλλά τη διαβρώνει εκ των έσω, κατατρώγοντας τις ανθρώπινες δεξιότητες και την επίγνωση που είναι αναγκαίες για τη συντήρηση της δημοκρατικής ζωής.

Το αφήγημα των πειραματικών ελιγμών του Facebook, του πρωτότυπου μοντέλου μιας κοινωνίας κυριαρχημένης από τις αγορές συμπεριφορικής έκβασης όπως αυτό υλοποιήθηκε μέσα από το Pokémon Go και των ατελείωτων παραδειγμάτων των ψηφιακών καινοτομιών οι οποίες συνθλίβονται υπό το βάρος των αρχών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού πιθανότατα αποτελούν τη συγγενέστερη εκδοχή ενός δημόσιου απολογισμού μιας αλλαγής η οποία φωταγωγεί την ιστορία, περνώντας μέσα και ανάμεσα από μας, αλλάζοντας

διά παντός το έως τώρα πρόσωπο της ζωής. Εδώ δεν υπάρχει βία, μόνο η αδιάκοπη εκτόπιση της βούλησης να υλοποιήσουμε τη βούλησή μας – μια βούληση η οποία λαμβάνει υπόσταση μέσα από τον αυτοκαθορισμό, εκφράζεται μέσα από τη χρήση του πρώτου προσώπου και περιθάλπεται εντός ενός καταφυγίου το οποίο εξαρτάται από την προοπτική του ιδιωτικού βίου και την υπόσχεση της δημόσιας ελευθερίας.

Η εργαλειοθηρική εξουσία, όπως ο Φάουστ του Γκαίτε, είναι ηθικά αγνωστικιστική. Η μόνη ηθική επιταγή εδώ απορρέει από τη σκοπιά ενός υδαρούς ουτοπικού χυλού. Αν υπάρχει κάποιο αμάρτημα, πρόκειται για το αμάρτημα της αυτονομίας, για το θράσος της απόρριψης των ροών οι οποίες μας υπαγορεύουν μια προβλέψιμη συμπεριφορά. Το μόνο κακό είναι η τριβή. Τα εμπόδια που προκύπτουν σε επίπεδο νομοθεσίας, δράσης ή ρητορικής είναι απλώς επακόλουθες αντιδράσεις. Η σταθερά είναι η υποταγή στους υποτιθέμενους απαράβατους νόμους της τεχνολογικής νομοτελειακότητας οι οποίοι δεν επιδέχονται φραγμούς. Συνεπώς, κρίνεται καθ' όλα λογικό να παραδοθούμε στις νέες ανέσεις και στο εναρμονισμένο περιβάλλον και να ευφρανθούμε από αυτά, να αφήσουμε το πρώτο κείμενο να μας αγκαλιάσει καθώς ενστερνιζόμαστε τη βίαιη άγνοια της σκιάς του.

Ο ολοκληρωτισμός ήταν μια μεταμόρφωση της πολιτείας σε ένα εγχείρημα απόλυτης κτήσης. Η εργαλειοθηρία και ο Μεγάλος Αλλότριος σηματοδοτούν τη μεταμόρφωση της αγοράς σε ένα εγχείρημα απόλυτης βεβαιότητας, ένα τόλμημα το οποίο είναι αδιανόητο όχι μόνο εκτός του ψηφιακού περιβάλλοντος, αλλά και εκτός της φιλοσοφίας συσσώρευσης που πρεσβεύει ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. Αυτή η νέα εξουσία είναι γόνος μιας πρωτόγνωρης σύγκλισης των δυνατοτήτων παρακολούθησης και ενεργοποίησης του Μεγάλου Αλλότριου σε συνδυασμό με την ανακάλυψη και την οικονομική αξιοποίηση του συμπεριφορικού πλεονάσματος. Μόνο στο πλαίσιο αυτής της σύγκλισης μπορούμε να φανταστούμε τις οικονομικές αρχές που εργαλειοποιούν και ελέγχουν την ανθρώπινη εμπειρία αποβλέποντας στη συστηματική διαμόρφωση μιας προβλέψιμης συμπεριφοράς προς οικονομικό όφελος άλλων.

Η εργαλειοθηρική εξουσία, λειτουργώντας από τη θέση ισχύος του Αλλότριου, υποβαθμίζει τα ανθρώπινα όντα σε μια κατάσταση ενστικτώδους συμπεριφοράς απογυμνωμένης από κάθε στοχαστικό περιεχόμενο. Το μόνο που βλέπει η εργαλειοθηρική εξουσία είναι οργανισμούς υποταγμένους στην εξυπηρέτηση των νέων νόμων του κε-

φαλαίου οι οποίοι πλέον επιβάλλονται σε κάθε είδους συμπεριφορά. Η Άρεντ είχε προβλέψει την καταστροφική δυναμική του συμπεριφορισμού πριν από δεκαετίες, όταν εξέφραζε τη θλίψη της για τον εκφυλισμό της έννοιας της «σκέψης» στο προϊόν ενός «εγκεφάλου» το οποίο είναι λογικό πως δύναται να μεταγγιστεί σε «ηλεκτρονικά μέσα»:

> Το τελευταίο στάδιο της εργαζόμενης κοινωνίας, η κοινωνία των απασχολούμενων ατόμων της, απαιτεί από τα μέλη της ατόφια αυτόματη λειτουργία, λες και η ατομική ζωή είχε βυθιστεί στην καθολική έμβια διαδικασία του είδους και η μόνη ενεργή απόφαση που χρειαζόταν να πάρει το άτομο ήταν να παραδοθεί, να εγκαταλείψει, κατά κάποιον τρόπο, την ατομικότητά του, τον προσωπικό πόνο και τις δυσκολίες της ζωής που αισθάνεται ως άτομο και να ενδώσει στην παραζάλη ενός «ναρκωμένου» λειτουργικού τύπου συμπεριφοράς.
>
> Το πρόβλημα με τις σύγχρονες θεωρίες του συμπεριφορισμού δεν είναι πως είναι λανθασμένες, αλλά ότι ενδέχεται να επιβεβαιωθούν, πως όντως είναι η καλύτερη δυνατή εννοιολογική απεικόνιση ορισμένων οφθαλμοφανών τάσεων στη σύγχρονη κοινωνία. Είναι αρκετά πιθανό η σύγχρονη εποχή –η εποχή η οποία ξεκίνησε με ένα τόσο πρωτόγνωρο και υποσχόμενο ξέσπασμα ανθρώπινης δραστηριότητας– να τελειώσει με την πιο θανατηφόρα και στείρα απάθεια στην ιστορία.[5]

Αυτή θα είναι η πατρίδα μας; Η αυτοματοποίηση του εαυτού ως η απαραίτητη προϋπόθεση για την αυτοματοποίηση της κοινωνίας, και όλα αυτά για χάρη των εγγυημένων αποτελεσμάτων άλλων;

III. Η κατάρα αυτού του αιώνα

Μια καλή αφετηρία για την αναμέτρησή μας με αυτό το ερώτημα είναι τα «Καταληκτικά σχόλια» της Άρεντ στην πρώτη έκδοση των *Απαρχών του ολοκληρωτισμού*, λόγια τα οποία με στοιχειώνουν εδώ και πολλά χρόνια, από τότε που τα διάβασα πρώτη φορά. Αυτές οι αράδες γράφτηκαν μια εποχή κατά την οποία ο ολοκληρωτισμός είχε ηττηθεί στην Ευρώπη, αλλά παρέμενε κραταιός στη Σοβιετική Ένωση του Στάλιν. Επρόκειτο για μια περίοδο κατά την οποία μεγάλο μέρος του κόσμου συμμεριζόταν ομόψυχα την επιτακτική ανάγκη της κατανόησης και της μνήμης, όχι μόνο ως παρακαταθήκη αλλά και ως εμβόλιο κατά της τρομοκρατίας του μέλλοντος.

Οι σκέψεις της Άρεντ δεν συνοψίζουν μόνο τη «ματαιότητα» και τη «γελοιότητα» του ολοκληρωτισμού αλλά και τη θεωρία της περί της «επικίνδυνης συνάφειας μεταξύ ολοκληρωτικών καθεστώτων». Η φιλόσοφος προειδοποιούσε πως ο ολοκληρωτισμός δεν μπορούσε να απαξιωθεί ως ένα συμπτωματικό λοξοδρόμημα με τραγικές συνέπειες. Έπρεπε να κατανοηθεί ως μια κατάληξη «βαθιά συνδεδεμένη με την κρίση την οποία διέρχεται ο αιώνας». Η Άρεντ κατέληγε πως «Στην ουσία, τα πραγματικά προβλήματα του καιρού μας δεν μπορούν να κατανοηθούν, πόσο μάλλον να επιλυθούν, εάν πρώτα δεν αναγνωρίσουμε ότι ο ολοκληρωτισμός έγινε η κατάρα αυτού του αιώνα μόνο και μόνο επειδή τακτοποιούσε τα προβλήματά του με ανατριχιαστικό τρόπο».[6]

Δεκαετίες αργότερα, ας φανταστούμε ένα άλλο σκεπτόμενο ον να στοχάζεται πάνω στην «επικίνδυνη συνάφεια» της εργαλειοθηρικής εξουσίας και να παρατηρεί πως «Τα πραγματικά προβλήματα του καιρού μας δεν μπορούν να κατανοηθούν, πόσο μάλλον να επιλυθούν, εάν πρώτα δεν αναγνωρίσουμε ότι η εργαλειοθηρία έγινε η κατάρα αυτού του αιώνα μόνο και μόνο επειδή τακτοποιούσε τα προβλήματά της με ανατριχιαστικό τρόπο».

Ποια προβλήματα είναι αυτά; Η άποψή μου είναι πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός και η εργαλειοθηρική εξουσία τρέφονται από τις ασταθείς «χρειώδεις συνθήκες» τις οποίες περιέγραψα συνοπτικά ως «σύγκρουση». Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός προσφέρει λύσεις στα άτομα υπό τη μορφή της κοινωνικής σύνδεσης, της πρόσβασης στην πληροφορία, των ανέσεων οι οποίες τους εξοικονομούν χρόνο και πάρα πολύ συχνά της ψευδαίσθησης της στήριξης. Αυτοί είναι οι πόροι του πρώτου κειμένου. Κυρίως όμως, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός προσφέρει λύσεις στους θεσμούς υπό τη μορφή της παντογνωσίας, του ελέγχου και της βεβαιότητας. Το ζητούμενο εδώ δεν είναι η θεραπεία της αστάθειας –της διάβρωσης των σχέσεων κοινωνικής εμπιστοσύνης και των βαραθρωμένων δεσμών της ανταποδοτικότητας, των επικίνδυνα ακραίων ανισοτήτων και των καθεστώτων αποκλεισμού–, αλλά η εκμετάλλευση των τρωτών σημείων που προκύπτουν από αυτές τις καταστάσεις.

Είναι χρήσιμο να σημειώσουμε πως, παρά τα πολυδιαφημισμένα κοινωνικά πλεονεκτήματα της αδιάλειπτης σύνδεσης, η κοινωνική εμπιστοσύνη στις Ηνωμένες Πολιτείες σημείωσε απότομη πτώση την ίδια περίοδο που άνθισε ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. Σύμφωνα με τις διαρκείς μετρήσεις της Αμερικανικής Γενικής Κοινωνικής

Έρευνας ως προς «τη στάση του κοινού σε θέματα διαπροσωπικής εμπιστοσύνης», το ποσοστό των Αμερικανών που «πιστεύουν πως η πλειοψηφία των ανθρώπων είναι άξιοι εμπιστοσύνης» παρέμεινε σχετικά σταθερό μεταξύ 1972 και 1985. Ασχέτως ορισμένων διακυμάνσεων, το 1972 το 46% των Αμερικανών παρουσίαζε υψηλά επίπεδα διαπροσωπικής εμπιστοσύνης, ενώ το 1985 το ίδιο ποσοστό ήταν σχεδόν 50%. Καθώς οι νεοφιλελεύθερες αρχές άρχισαν να αφήνουν το αποτύπωμά τους, αυτό το ποσοστό άρχισε να παρουσιάζει σταθερή μείωση, φτάνοντας στο 34% το 1995, περίοδο κατά την οποία το δημόσιο διαδίκτυο έγινε πραγματικότητα. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έως το 2014 σημειώθηκε και πάλι σταθερή και αισθητή ελάττωση, καταλήγοντας στο 30%.[7]

Οι κοινωνίες οι οποίες επιδεικνύουν χαμηλό επίπεδο διαπροσωπικής εμπιστοσύνης τείνουν να επιδεικνύουν και χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης προς τις θεσπισμένες αρχές· πράγματι, το επίπεδο εμπιστοσύνης προς το κράτος στις Ηνωμένες Πολιτείες μειώθηκε επίσης δραματικά, ειδικά κατά τη δεκαπενταετία της αυξανόμενης συνδεσιμότητας και της εξάπλωσης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Το 1958 πάνω από το 75% των Αμερικανών δήλωνε πως εμπιστευόταν την κυβέρνηση πάντα ή σχεδόν πάντα. Το 1985 το ποσοστό ήταν 45%, ενώ το 2015 και το 2017 ήταν 20% και 18%, αντιστοίχως.[8] Η κοινωνική εμπιστοσύνη σχετίζεται άμεσα με την ειρηνική συλλογική λήψη αποφάσεων και την ενασχόληση με τα κοινά. Απουσία αυτής της εμπιστοσύνης, η αρχή των κοινών αξιών και των αμοιβαίων υποχρεώσεων εξανεμίζεται. Το κενό που απομένει είναι ένα εκκωφαντικό μήνυμα κοινωνικής ευπάθειας. Η σύγχυση, η αβεβαιότητα και η καχυποψία επιτρέπουν στην εξουσία να γεμίσει αυτό το κοινωνικό κενό. Μάλιστα, την καλωσορίζουν.

Στην εποχή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού το κενό αυτό έρχεται να το γεμίσει η εργαλειοθηρική εξουσία, αντικαθιστώντας τις κοινωνικές σχέσεις με μηχανές, με άλλα λόγια *αντικαθιστώντας την κοινωνία με τη βεβαιότητα*. Σε αυτή τη θεωρητική συλλογική ζωή η ελευθερία θυσιάζεται για χάρη της γνώσης άλλων, κάτι που γίνεται εφικτό μόνο με τα μέσα που παρέχει το κείμενο σκιά.

Ηγετικό ρόλο σε αυτή τη φιλόδοξη μεταρρύθμιση της συλλογικής ζωής και της ατομικής εμπειρίας είχαν οι ιδιωτικοί θεσμοί του κεφαλαίου. Επιπλέον, όμως, βρήκαν και την αναγκαία υποστήριξη των δημόσιων θεσμών, ειδικά αφού η κήρυξη του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας» νομιμοποίησε κάθε προδιάθεση κατοχύρωσης της μηχα-

νογενούς βεβαιότητας ως του απόλυτου αντίδοτου στην κοινωνική αβεβαιότητα. Αυτές οι αμοιβαίες συγγένειες φρόντισαν ώστε η εργαλειοθηρική εξουσία να μην είναι το θετό παιδί αλλά ισότιμος εταίρος ή και, όλο και συχνότερα, ο αφέντης και ο κύριος πάνω στον οποίο βασίζεται το κράτος καθώς επιδιώκει την «ολοκληρωτική αντίληψη».

Το ότι η εργαλειοθηρική εξουσία θεωρείται η βέβαιη λύση σε αβέβαιες κοινωνικές συνθήκες καθίσταται προφανές από τους τρόπους με τους οποίους την επιστρατεύει το κράτος. Τα πολυποίκιλα και σύνθετα θεσμικά μοτίβα τα οποία γεννιούνται από αυτές τις αλληλεπιδράσεις αποτελούν μια εξαιρετικά σημαντική ζώνη η οποία προσφέρεται προς μελέτη και δημοκρατικό διάλογο. Στόχος μου αυτή τη στιγμή είναι απλώς να επισημάνω ορισμένα παραδείγματα τα οποία προδίδουν τις διαρκείς απαιτήσεις του κράτους όσον αφορά την εντατικοποίηση της παραγωγής εργαλειοθηρικής εξουσίας από πλευράς κατασκοπευτικού καπιταλισμού –όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την ανάπτυξη και την εξέλιξη του Μεγάλου Αλλότριου– ως την προτιμητέα λύση στο πρόβλημα της κοινωνικής κατάρρευσης, της καχυποψίας και της αβεβαιότητας. Παρόλο που πλέον αυτή η φαινομενικά ατελείωτη διαδοχή τέτοιων παραδειγμάτων δεν μας προκαλεί εντύπωση, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε πως σε τούτα τα συμπλέγματα οι θεσμοί του κράτους και εκείνοι της αγοράς επιδεικνύουν μια κοινή προσήλωση σε μια ανένδοτη ροπή προς τα εγγυημένα αποτελέσματα. Οι αμοιβαίες συγγένειές τους μπορούν να μας βοηθήσουν να ορίσουμε τα χαρακτηριστικά του προβλήματος που απειλεί να καταστήσει την εργαλειοθηρική εξουσία την κατάρα του αιώνα μας.

Όπως είναι αναμενόμενο, η εργαλειοθηρική εξουσία επιστρατεύεται κατά κόρον ως λύση –ίσως και *η μοναδική* λύση– στην απειλή της τρομοκρατίας. Οι τρομοκρατικές πράξεις απορρίπτουν την ισχύ των πολιτισμικών σταθερών και φανερώνουν πως μια κοινωνία δεν είναι δυνατόν να υπάρξει χωρίς αμοιβαία εμπιστοσύνη. Σήμερα οι κυβερνήσεις στρέφονται στην εργαλειοθηρική εξουσία ως τη λύση σε αυτή τη νέα πηγή κοινωνικής αβεβαιότητας, αξιώνοντας την ύπαρξη μηχανών οι οποίες εξασφαλίζουν τη βεβαιότητα και υπόσχονται άμεσα και αξιόπιστα μέσα ανίχνευσης, πρόγνωσης ή ακόμη και αυτόματης ενεργοποίησης αντιμέτρων.

Κατά τη διάρκεια των δεκαέξι ετών των κυβερνήσεων Μπους και Ομπάμα «η πρόοδος στην επιστήμη της πληροφορικής» θεωρούνταν

«η αποτελεσματικότερη απάντηση» στην εν λόγω απειλή. Ο Πίτερ Σουάιερ παρατηρεί πως οι κρατικοί λειτουργοί «γνωρίζουν πως ο ιδιωτικός τομέας αναπτύσσει πολλές νέες τεχνικές συλλογής κι επεξεργασίας δεδομένων τα οποία διαποτίζουν τις διαδικασίες λήψης των αποφάσεών τους». Το αποτέλεσμα είναι «μια μεγάλη και διαρκής μετάβαση προς στρατηγικές οι οποίες βασίζονται στην εκτεταμένη χρήση πληροφοριών» και οι οποίες επωφελούνται από τις συγκεκριμένες δυνατότητες της αγοράς.[9]

Αυτό το status quo διακόπηκε το 2013, όταν ο Έντουαρντ Σνόουντεν (Edward Snowden) αποκάλυψε την κρυφή συνέργεια μεταξύ των κρατικών υπηρεσιών ασφάλειας και των τεχνολογικών εταιρειών. Στον απόηχο του σκανδάλου οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ήρθαν αντιμέτωποι με καταστάσεις οι οποίες δοκίμασαν τις δημόσιες σχέσεις τους, παρουσιάζοντας την εμπλοκή τους ως μια αμήχανη ή ακόμη και απρόθυμη συμμαχία μεταξύ ιδιωτικής εξουσίας και κράτους για τις ανάγκες της εθνικής ασφάλειας. Παρ' όλα αυτά, οι νέες τρομοκρατικές απειλές πάντα στρέφουν τους κρατικούς λειτουργούς προς την εντατικοποίηση και την επιστράτευση του Μεγάλου Αλλότριου και της εργαλειοθηρικής εξουσίας που αυτός συνεπάγεται. Όμως, η δυνατότητά πρόσβασής τους σε αυτή τη θηριώδη εξουσία κρύβει πολλές εντάσεις. Η εξουσία αυτή δεν τους ανήκει ώστε να τη διαχειρίζονται κατά το δοκούν. Πρέπει να εργάζονται, εν μέρει τουλάχιστον, μέσω των εταιρειών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Για παράδειγμα, έπειτα από τις τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι, τον Δεκέμβριο του 2015, ο πρόεδρος Ομπάμα, οι Αμερικανοί νομοθέτες και οι κρατικοί λειτουργοί σε όλο τον κόσμο προέτρεψαν τις τεχνολογικές εταιρείες –ειδικά την Google, τη Facebook και το Twitter– να εντοπίσουν και να αφαιρέσουν περιεχόμενο σχετικό με την τρομοκρατία. Οι εταιρείες φέρονται να ήταν απρόθυμες να γίνουν, ή τουλάχιστον να φανεί πως γίνονται, «εργαλεία του κράτους».[10] Δημοσιογράφοι ανέφεραν πως οι κρατικοί λειτουργοί κατέφυγαν σε «πλάγιες οδούς» οι οποίες στόχευαν στην πρόσβαση στην εργαλειοθηρική εξουσία χωρίς να επιβαρύνεται η υπόληψη αυτών των εταιρειών. Παραδείγματος χάρη, μια κυβερνητική υπηρεσία μπορούσε να αποφασίσει πως κάποιο διαδικτυακό περιεχόμενο είναι προσβλητικό και παραβιάζει τους όρους παροχής υπηρεσιών της εταιρείας και να ξεκινήσει έτσι την ταχεία αφαίρεση του εν λόγω περιεχομένου «χωρίς το γραφειοκρατικό ίχνος το οποίο θα συνόδευε μια δικαστι-

κή απόφαση». Ομοίως, η Google επέκτεινε το πρόγραμμα «έμπιστης επισήμανσης», μέσω του οποίου οι κρατικοί λειτουργοί και άλλοι θα μπορούσαν να εντοπίσουν προβληματικό υλικό το οποίο χρήζει άμεσης επέμβασης.[11]

Οι εταιρείες απάντησαν και με δικές τους πρωτοβουλίες. Ο Έρικ Σμιτ πρότεινε νέα εργαλεία, συμπεριλαμβανομένου του «λεκτικού ελέγχου για φρασεολόγιο που προάγει το μίσος» ώστε να στοχεύουν και να διαγράφουν λογαριασμούς τρομοκρατών, να αφαιρούν περιεχόμενο πριν αυτό διαδοθεί και να επιταχύνουν τη διάδοση αντιμηνυμάτων.[12] Κορυφαίοι αξιωματούχοι της κυβέρνησης Ομπάμα επικρότησαν αυτή την προοπτική σε ταξίδι τους στα ιερά χώματα της Σίλικον Βάλεϊ τον Ιανουάριο του 2016, στο πλαίσιο μιας «συνόδου κορυφής πάνω σε θέματα τρομοκρατίας» με ηγέτες του τεχνολογικού τομέα. Η ημερήσια διάταξη περιλάμβανε συζητήσεις σχετικά με αναχαίτιση της τρομοκρατικής δράσης στο διαδίκτυο, την ενίσχυση του εναλλακτικού περιεχομένου, την αποξήλωση των οδών προς τον εξτρεμισμό και τη χορήγηση των κατάλληλων μέσων στις υπηρεσίες ασφάλειας ώστε να μπορούν να αποτρέπουν τρομοκρατικές επιθέσεις.[13] Ένα ενημερωτικό υπόμνημα του Λευκού Οίκου προέτρεπε τις εταιρείες να δημιουργήσουν έναν «αντιτρομοκρατικό αλγόριθμο» ο οποίος θα μεταβολίζει τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και άλλες πηγές πλεονάσματος ώστε να παράγει κάτι παρόμοιο με ένα μοντέλο αποτίμησης πιστωτικού κινδύνου, το οποίο, όμως, θα στοχεύει στην αξιολόγηση της «τρομοκρατικής δυναμικής» του διαδικτυακού περιεχομένου.[14]

Η στροφή προς την εργαλειοθηρική εξουσία ως λύση για την αβεβαιότητα δεν απαντάται μόνο στην αμερικανική κυβέρνηση. Η τρομοκρατία πυροδοτεί αντίστοιχες αντιδράσεις στη Γερμανία, στη Γαλλία στο Ηνωμένο Βασίλειο και σε όλο τον κόσμο. Μετά την επίθεση στη χριστουγεννιάτικη αγορά του Βερολίνου το 2016 Γερμανοί αξιωματούχοι ανακοίνωσαν σχέδια σύμφωνα με τα οποία οι ύποπτοι εξτρεμιστές θα υποχρεούνταν να φορούν ηλεκτρονικές συσκευές εντοπισμού για τη διαρκή παρακολούθησή τους.[15] Το 2017 οι εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού –ανάμεσά τους η Facebook, η Microsoft, η Google και το Twitter– ίδρυσαν το Παγκόσμιο Διαδικτυακό Φόρουμ Κατά της Τρομοκρατίας. Στόχος του ήταν η σύσφιξη του δικτύου της εργαλειοθηρικής εξουσίας μέσω «της συνεργασίας για τον σχεδιασμό λύσεων για το πρόβλημα της διάχυσης των τεχνικών κατάταξης περιεχομένου», της «ανάληψης πρωτοβουλιών αντίλο-

γου» και της δημιουργίας κοινών βάσεων δεδομένων όπου θα περιλαμβάνονται τα «μοναδικά ψηφιακά αποτυπώματα» βίαιου τρομοκρατικού υλικού ώστε να επιταχύνεται η ταυτοποίηση των λογαριασμών τρομοκρατών.[16] Το 2017 μια κοινή έκθεση πέντε χωρών –της Αυστραλίας, του Καναδά, της Νέας Ζηλανδίας, του Ηνωμένου Βασιλείου και των Ηνωμένων Πολιτειών– περιλάμβανε τέσσερις βασικές δεσμεύσεις, με πρώτη και κύρια τη σύμπραξη με τις εταιρείες του διαδικτύου με στόχο την αντιμετώπιση της διαδικτυακής τρομοκρατικής δραστηριότητας και την υποστήριξη του φόρουμ της διαδικτυακής βιομηχανίας, ηγέτες του οποίου ήταν η Google και η Facebook.[17] Εκείνη τη χρονιά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ανακοίνωσε πως περίμενε ότι η «βιομηχανία» θα ανταποκρινόταν στην ευθύνη της «ανάπτυξης νέας τεχνολογίας και εργαλείων για τη βελτίωση της αυτόματης ανίχνευσης και της αφαίρεσης περιεχομένου το οποίο υποκινεί τρομοκρατική δράση».[18] Το 2017, στη σύνοδο G20 στο Αμβούργο, οι παρευρισκόμενες χώρες δεσμεύτηκαν να εργαστούν με τις διαδικτυακές εταιρείες, επιμένοντας στην ανάγκη βελτίωσης των μέσων για το φιλτράρισμα, τον εντοπισμό και την αφαίρεση περιεχομένου, «προτρέποντας» τη βιομηχανία να επενδύσει στην τεχνολογία και στο ανθρώπινο κεφάλαιο που θα συνέβαλλαν στην ανίχνευση και στην εξάλειψη της διαδικτυακής δραστηριότητας των τρομοκρατών.[19]

Βεβαίως, υπάρχουν και άλλα αναδυόμενα συμπλέγματα εργαλειοθηρικής και κρατικής εξουσίας. Για παράδειγμα, το 2016 ο Τζέιμς Κλάπερ (James Clapper), ο πρώην διευθυντής της Αμερικανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, δήλωσε στο Κογκρέσο πως οι υπηρεσίες πληροφοριών θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν το «διαδίκτυο των πραγμάτων» για την «ταυτοποίηση, την παρακολούθηση, τον έλεγχο, τον γεωεντοπισμό και τη στόχευση υποψηφίων για ένταξη στο δυναμικό τους ή για να αποκτήσουν πρόσβαση σε δίκτυα και διαπιστευτήρια χρηστών».[20] Πράγματι, μια έκθεση έρευνας του Κέντρου Μπέρκμαν Κλάιν του Χάρβαρντ για το Διαδίκτυο και την Κοινωνία κατέληγε πως το κύμα των «έξυπνων» συσκευών, προϊόντων, διασυνδεδεμένων αισθητήρων και του «διαδικτύου των πραγμάτων» που συνεπάγεται ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός θα άνοιγε «πολυάριθμες οδούς μέσω των οποίων οι κυβερνητικοί παράγοντες θα μπορούν να απαιτούν πρόσβαση σε επικοινωνίες, ζωντανές και ηχογραφημένες».[21]

Το γεγονός πως οι προσδιορισμοί «έξυπνος» και «διασυνδεδεμένος» σηματοδοτούν νέους διαύλους τόσο εμπορικής όσο *και* κρατικής παρακολούθησης δεν είναι ούτε αυθαίρετη εικασία ούτε μια

πραγματικότητα η οποία περιορίζεται στις ομοσπονδιακές υπηρεσίες πληροφοριών. Το 2015 σε μια υπόθεση φόνου η αστυνομία εντόπισε έναν ύποπτο χρησιμοποιώντας δεδομένα από έναν «έξυπνο» μετρητή ρεύματος, από ένα iPhone 6s Plus, καθώς και αρχεία ήχου καταγραμμένα από μια συσκευή Amazon Echo.[22] Το 2014 δεδομένα από ένα βραχιόλι Fitbit χρησιμοποιήθηκαν σε μια υπόθεση σωματικής βλάβης και το 2017 η αστυνομία χρησιμοποίησε δεδομένα από έναν βηματοδότη για την απαγγελία κατηγοριών για εμπρησμό και ασφαλιστική απάτη.[23]

Στις Ηνωμένες Πολιτείες τα κατά τόπους αστυνομικά τμήματα στήνονται επίσης στη ουρά των θεσμών που αποζητούν πρόσβαση στην εργαλειοθηρική εξουσία. Οι εταιρείες παροχής κατασκόπευσης ως υπηρεσίας πωλούν με ζήλο τα εμπορεύματά τους σε τοπικά αστυνομικά τμήματα τα οποία είναι επίσης αποφασισμένα να ακολουθήσουν τον συντομότερο δρόμο προς τη βεβαιότητα. Μια νεοφυής επιχείρηση ονόματι Geofeedia ειδικεύεται στον ακριβή γεωεντοπισμό ακτιβιστών και διαδηλωτών, όπως μέλη της Greenpeace ή συνδικαλιστικά στελέχη, και στον υπολογισμό «δεικτών αποτίμησης κινδύνου» κατ' άτομο, χρησιμοποιώντας δεδομένα από μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Μεταξύ των σημαντικότερων πελατών της Geofeedia συγκαταλέγονται οι αστυνομικές υπηρεσίες.[24] Όταν το 2016 το Αστυνομικό Τμήμα της Βοστόνης ανακοίνωσε το ενδιαφέρον του να ενταχθεί στις τάξεις των πελατών της εταιρείας, ο αρχηγός της αστυνομίας της πόλης εκμυστηρεύτηκε στην *Boston Globe* την πίστη του στη μηχανική βεβαιότητα ως το αντίδοτο στην κοινωνική κατάρρευση: Η επίθεση [...] στις εγκαταστάσεις του Πανεπιστημίου του Οχάιο αποτελεί το πιο πρόσφατο τεκμήριο όσον αφορά τους λόγους για τους οποίους οι τοπικές αστυνομικές αρχές χρειάζονται όλα τα διαθέσιμα εργαλεία ώστε να σταματήσουν την τρομοκρατία και κάθε άλλη μορφή βίας προτού καν σημειωθούν».[25] Ένας δικηγόρος της Αμερικανικής Ένωσης για τις Πολιτικές Ελευθερίες ανταπάντησε πως το κράτος χρησιμοποιεί τις εταιρείες τεχνολογίας «για να δημιουργήσει τεράστιους φακέλους για τους πολίτες» βασιζόμενο αποκλειστικά στην προστατευόμενη από το σύνταγμα έκφρασή τους.[26] Αναφορικά με μια άλλη, ακόμη πιο εξέχουσα εταιρεία παροχής κατασκόπευσης ως υπηρεσίας, την Palantir, την οποία κάποτε το *Bloomberg Newsweek* διαφήμιζε ως «το μυστικό όπλο στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας», αποκαλύφθηκε πως συνεργαζόταν μυστικά με το Αστυνομικό Τμήμα της Νέας Ορλεάνης ώστε να δοκιμάσει την τεχνολογία «προ-

γνωστικής αστυνόμευσης». Το λογισμικό της Palantir όχι μόνο ταυτοποιούσε μέλη συμμοριών, αλλά «ανίχνευε και τους δεσμούς ανθρώπων με άλλα μέλη συμμοριών, σκιαγραφούσε ποινικά ιστορικά, ανέλυε μέσα κοινωνικής δικτύωσης και προέβλεπε την πιθανότητα ένα άτομο να διαπράξει κάποιο έγκλημα ή να πέσει θύμα εγκλήματος».[27]

IV. Το σύνδρομο της Κίνας

Πλέον μπορούμε να φανταστούμε μια λογική κατάληξη της τάσης αντικατάστασης της κοινωνίας από τη βεβαιότητα τη στιγμή που η κινεζική κυβέρνηση δημιουργεί ένα ολοκληρωμένο σύστημα απονομής «δεικτών κοινωνικής ευπείθειας», ένα εγχείρημα το οποίο ένας Κινέζος ακαδημαϊκός έχει περιγράψει ως τον πυρήνα της διαδικτυακής ατζέντας της χώρας. Στόχος είναι «η εκμετάλλευση της έκρηξης των προσωπικών δεδομένων [...] ώστε να επιτευχθεί η βελτίωση της συμπεριφοράς των πολιτών. [...] Τα άτομα και οι επιχειρήσεις θα αξιολογούνται σε διάφορα επίπεδα συμπεριφοράς –πού πηγαίνεις, τι αγοράζεις, ποιον γνωρίζεις– και αυτές οι αξιολογήσεις θα συγχωνεύονται σε μια αναλυτική βάση δεδομένων η οποία περιλαμβάνει όχι μόνο κυβερνητικές πληροφορίες, αλλά και δεδομένα συλλεγμένα από ιδιωτικές επιχειρήσεις».[28]

Το σύστημα παρακολουθεί την «καλή» και την «άσχημη» συμπεριφορά σε μια ποικιλία οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, απονέμοντας αυτόματα τιμωρίες και επιβραβεύσεις. Σκοπός του είναι η καθοριστική διαμόρφωση της συμπεριφοράς και η «οικοδόμηση της ειλικρίνειας» στην οικονομική, στην κοινωνική και στην πολιτική ζωή: «Στόχος είναι κάθε Κινέζος πολίτης να συνοδεύεται από έναν φάκελο ο οποίος θα συντίθεται από δεδομένα δημόσιων και ιδιωτικών πηγών [...] τα οποία θα μπορούν να αναζητηθούν μέσω δακτυλικών αποτυπωμάτων και άλλων βιομετρικών χαρακτηριστικών».[29]

Παρόλο που το όραμα του δείκτη κοινωνικής ευπείθειας της Κίνας χαρακτηρίζεται ομόφωνα ως «ψηφιακός ολοκληρωτισμός» και συχνά συγκρίνεται με τον κόσμο του Όργουελ στο *1984*, αυτό γίνεται καλύτερα κατανοητό ως η αποθέωση της εργαλειοθηρικής εξουσίας η οποία τροφοδοτείται από δημόσιες και ιδιωτικές πηγές δεδομένων και βρίσκεται υπό τον έλεγχο ενός απολυταρχικού κράτους. Οι αναφορές σχετικά με τα πιλοτικά προγράμματα εφαρμογής του δείκτη παραπέμπουν σε τρανταχτά παραδείγματα των οικονομιών δράσης

του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και στην πολυσύνθετη κατασκευή μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης σε υπερκλίμακα. Στόχος είναι η τροποποίηση της κοινωνίας μέσω του εναρμονισμού, της υπαγόρευσης και της προπαρασκευής των ανθρώπων ώστε να προβαίνουν στις προεπιλεγμένες συμπεριφορές οι οποίες κρίνονται επιθυμητές από την πολιτεία προκειμένου να μπορεί να «προλαμβάνει την αστάθεια», όπως το θέτει ένας ειδικός των στρατηγικών σπουδών.[30] Με άλλα λόγια, ο στόχος είναι τα εγγυημένα *κοινωνικά* και όχι *εμπορικά* αποτελέσματα με τη χρήση των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης της εργαλειοθηρικής εξουσίας. Το αποτέλεσμα είναι ένα αναδυόμενο σύστημα το οποίο μας επιτρέπει να ρίξουμε μια ματιά σε μια εκδοχή του μέλλοντος η οποία χαρακτηρίζεται από συνολική συγχώνευση εργαλειοθηρικής και κρατικής εξουσίας.

Το κινεζικό όραμα προορίζεται ως λύση σε αυτή την ξεχωριστή έκφανση της κατάρας της κοινωνικής αποσύνθεσης. Η δημοσιογράφος Έιμι Χόκινς (Amy Hawkins), σε άρθρο της στο *Foreign Policy*, εξηγεί πως η πανδημία κοινωνικής καχυποψίας της Κίνας αποτελεί το πρόβλημα για το οποίο προτείνεται ως λύση το σύστημα απονομής δεικτών κοινωνικής ευπείθειας: «Το να είσαι Κινέζος σήμερα σημαίνει να ζεις σε μια κοινωνία καχυποψίας, όπου κάθε ευκαιρία αποτελεί αφορμή εξαπάτησης και κάθε πράξη γενναιοδωρίας φέρει το ρίσκο της εκμετάλλευσης».[31] Μια εντυπωσιακή εμπειρική μελέτη της κοινωνικής εμπιστοσύνης στη σύγχρονη Κίνα αποκαλύπτει υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης «εντός του πλαισίου της ομάδας», αλλά ταυτόχρονα αποφαίνεται πως αυτά τα ποσοστά σχετίζονται με αρνητικές επιπτώσεις για την υγεία. Το πόρισμα είναι πως πολλοί Κινέζοι εμπιστεύονται αποκλειστικά ανθρώπους που γνωρίζουν καλά. Όλες οι υπόλοιπες σχέσεις αντιμετωπίζονται με καχυποψία και ανησυχία, γεγονός που ενέχει σαφείς συνέπειες για την κοινωνική εμπιστοσύνη καθώς και για την ευμάρεια του ατόμου.[32] Αυτή η καλπάζουσα καχυποψία, η οποία συνήθως αποδίδεται στο τραύμα του ακαριαίου εκσυγχρονισμού και της μετάβασης σε μια ημικαπιταλιστική οικονομία, αποτελεί άλλη μια παρακαταθήκη του κινεζικού ολοκληρωτισμού. Το Κινεζικό Κομμουνιστικό Κόμμα κατέλυσε τους παραδοσιακούς τομείς σύναψης σχέσεων, διαμόρφωσης ταυτότητας και κοινωνικού περιεχομένου –την οικογένεια, τη θρησκεία, την κοινωνία των πολιτών, τον πνευματικό διάλογο, την πολιτική ελευθερία– θυμίζοντας την Άρεντ και την περιγραφή της «εξατομίκευσης» ως μιας δύναμης η οποία καταστρέφει τους δεσμούς εμπιστοσύνης.[33] Όπως

γράφει η Χόκινς, «Η κινεζική κυβέρνηση, αντί να προάγει το φυσικό όφελος που απορρέει από την παραδοσιακή ηθική προκειμένου να πετύχει την ελάττωση του χάσματος της καχυποψίας, προτιμά να επενδύει την ενέργειά της σε τεχνολογικά μπαλώματα [...] τα οποία γίνονται ευπρόσδεκτα από ένα κοινό το οποίο έχει απαυδήσει μη γνωρίζοντας ποιον να εμπιστευτεί [...] εν μέρει επειδή δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική».[34] Η κινεζική κυβέρνηση σκοπεύει να επιστρατεύσει την εργαλειοθηρική εξουσία για να αντικαταστήσει μια κερματισμένη κοινωνία με τα βέβαια αποτελέσματα.

Το 2015 η Κινεζική Κεντρική Τράπεζα ανακοίνωσε ένα πιλοτικό πρόγραμμα στο οποίο οι κορυφαίες εταιρείες ηλεκτρονικού εμπορίου θα άνοιγαν τον δρόμο για την ενσωμάτωση δεδομένων και την ανάπτυξη λογισμικού για την προσωπική απονομή δεικτών κοινωνικής ευπείθειας. Μεταξύ των μεγαλυτέρων πρότζεκτ ήταν το Ant Financial της Alibaba και το πρόγραμμα απονομής δεικτών κοινωνικής ευπείθειας Sesame Credit. Το σύστημα Sesame Credit παράγει μια «ολιστική» βαθμολόγηση «χαρακτήρα» χρησιμοποιώντας αλγοριθμική μάθηση η οποία κάθε άλλο παρά περιορίζεται στην εμπρόθεσμη πληρωμή λογαριασμών και δανείων. Οι αλγόριθμοι αποτιμούν και κατατάσσουν τις αγορές (για παράδειγμα, βιντεοπαιχνίδια σε σύγκριση με παιδικά βιβλία), ακαδημαϊκά πτυχία και την ποσότητα και την «ποιότητα» των φίλων. Μια δημοσιογράφος η οποία περιέγραψε την εμπειρία της με το Sesame Credit προειδοποιεί πως ο αλγόριθμος ρέπει προς το «βουντού»· συνυπολογίζει τους δείκτες των κοινωνικών της επαφών, το αυτοκίνητο που οδηγεί, τη δουλειά της, το σχολείο της και μια σωρεία αδιευκρίνιστων συμπεριφορικών μεταβλητών οι οποίες υποτίθεται πως «σχετίζονται με έναν υψηλό δείκτη». Το κείμενο σκιά παραμένει εκτός της σφαίρας επιρροής μας και οι χρήστες αναγκάζονται να μαντέψουν πώς να βελτιώσουν τον προσωπικό τους δείκτη, κάτι που ενδέχεται να συνεπάγεται την απομάκρυνση φίλων με χαμηλό δείκτη και τη συσσώρευση ατόμων με υψηλό, τα οποία, θεωρούν ορισμένοι, μπορούν να εκτοξεύσουν τη βαθμολογία σου.[35]

Ο διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας θριαμβολογεί πως το σύστημα αξιολόγησης «θα διασφαλίσει ότι οι κακοί άνθρωποι οι οποίοι λυμαίνονται την κοινωνία δεν θα έχουν πού να κρυφτούν, ενώ οι καλοί άνθρωποι θα μετακινούνται ελεύθερα και ανενόχλητοι». Εκείνοι που διαθέτουν υψηλούς δείκτες θα παίρνουν επαίνους και ανταμοιβές από τους πελάτες της Sesame Credit οι οποίοι δραστηριοποιού-

νται στις αγορές συμπεριφορικής έκβασης της εταιρείας. Οι *καλοί* άνθρωποι θα μπορούν να ενοικιάσουν ένα αυτοκίνητο χωρίς προκαταβολή, θα απολαμβάνουν ευνοϊκούς όρους δανειοδότησης και ενοικίασης διαμερισμάτων, θα επισπεύδεται η έκδοση βίζας, θα κατέχουν περίοπτη θέση σε εφαρμογές γνωριμιών και μια πλειάδα άλλων προνομίων. Ωστόσο, μια έκθεση προειδοποιεί πως τα προνόμια τα οποία συνδέονται με υψηλό προσωπικό δείκτη μπορεί να καταρρεύσουν από τη μια στιγμή στην άλλη για λόγους άσχετους με την καταναλωτική συμπεριφορά, όπως για παράδειγμα με την αντιγραφή σε ένα πανεπιστημιακό διαγώνισμα.[36]

Το 2017 η κεντρική τράπεζα απέσυρε την υποστήριξή της από τα προγράμματα απονομής δεικτών κοινωνικής ευπείθειας του ιδιωτικού τομέα, ίσως επειδή παραήταν επιτυχημένα – η ποσότητα γνώσης κι εξουσίας που συγκέντρωναν ήταν τεράστια. Μέσα σε δύο μόλις χρόνια η Sesame Credit είχε αποκτήσει πάνω από τετρακόσιους εκατομμύρια χρήστες, προβάλλοντας αξιώσεις σχεδόν σε κάθε πτυχή της ζωής τους.[37] Ένας δημοσιογράφος, συγγραφέας βιβλίου με θέμα την Ant Financial, προσδοκά πως η κυβέρνηση ετοιμάζεται να αναλάβει τα ηνία ολόκληρου του συστήματος: «Η κυβέρνηση δεν επιθυμεί αυτή η σπουδαία υποδομή απονομής προσωπικών δεικτών να βρίσκεται στα χέρια μιας μεγάλης εταιρείας». Η κινεζική κυβέρνηση φαίνεται να καταλαβαίνει πως η εξουσία συσσωρεύεται στους ιδιοκτήτες των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης. Εκείνοι θέτουν τις συμπεριφορικές παραμέτρους οι οποίες καθορίζουν τα εγγυημένα αποτελέσματα. Έτσι, η συγχώνευση προχωρά.

Μπορούμε να πάρουμε μια γεύση του είδους του κοινωνικού κόσμου που επιφυλάσσει η μείξη εργαλειοθηρικής και κρατικής εξουσίας από τη «λίστα των κακοπληρωτών», την οποία ο *Economist* περιγράφει ως την καρδιά του συστήματος απονομής δεικτών κοινωνικής ευπείθειας και ως βαρόμετρο των ευρύτερων φιλοδοξιών του εγχειρήματος. Η λίστα περιλαμβάνει οφειλέτες και οποιονδήποτε έχει παραβεί δικαστική εντολή:

> Στους ανθρώπους αυτής της λίστας ενδέχεται να μην επιτραπεί να αγοράσουν αεροπορικά εισιτήρια, εισιτήρια για υπερταχείες ή εισιτήρια τρένου πρώτης ή διακεκριμένης θέσης· να πουλήσουν, να αγοράσουν ή να χτίσουν κάποιο σπίτι· να γράψουν τα παιδιά τους σε ακριβά ιδιωτικά σχολεία. Υπάρχουν περιορισμοί για τους παραβάτες οι οποίοι γίνονται μέλη ή προάγονται στις τάξεις του κόμματος και στον

στρατό, και στην απονομή επαίνων και τίτλων. Αν ο παραβάτης είναι εταιρεία, δεν μπορεί να εκδώσει μετοχές και ομόλογα, να δεχτεί ξένες επενδύσεις ή να συμμετάσχει σε κυβερνητικά έργα.[38]

Σύμφωνα με έκθεση της *China Daily*, από το 2013 που η μαύρη λίστα τέθηκε σε εφαρμογή οι οφειλέτες της λίστας δέχτηκαν 6,15 εκατομμύρια αυτόματες απαγορεύσεις χρήσης αεροπορικών μέσων. Σε 2,22 εκατομμύρια περιστατικά ατόμων που είχαν κριθεί ένοχα καταφρόνησης δικαστικής αρχής απαγορεύτηκε η αγορά εισιτηρίων για τρένα υψηλών ταχυτήτων. Περίπου 71.000 παραβάτες αποκλείστηκαν από διοικητικές θέσεις εταιρειών ως αποτέλεσμα των χρεών τους. Η Βιομηχανική και Εμπορική Τράπεζα της Κίνας δήλωσε πως είχε απορρίψει δάνεια αξίας μεγαλύτερης των 6,97 δισ. γιουάν (1,01 δισ. δολάρια) σε οφειλέτες της λίστας.[39] Κανείς δεν στέλνεται σε στρατόπεδα αναμόρφωσης, τους αναστέλλεται, όμως, η πρόσβαση σε αγαθά πολυτελείας. Σύμφωνα με τον διευθυντή του Ινστιτούτου της Κινεζικής Ακαδημίας Διεθνούς Εμπορίου και Οικονομικής Σύμπραξης, «δεδομένων αυτών των κυρώσεων, το 10% των ανθρώπων σε αυτή τη λίστα άρχισε να ξεπληρώνει τις οφειλές του αυτοβούλως. Αυτό δείχνει πως το σύστημα αρχίζει να δουλεύει».[40] Οι οικονομίες δράσης απέδιδαν τα αναμενόμενα.

Για τους τετρακόσιους εκατομμύρια χρήστες του Sesame Credit η μείξη εργαλειοθηρικής και κρατικής εξουσίας βρίσκει το κέντρο του στόχου της. Όσοι τελικά καταλήγουν στη μαύρη λίστα ανακαλύπτουν πως το σύστημα αξιολόγησης είναι σχεδιασμένο ώστε να παρασύρει τους προσωπικούς τους δείκτες σε έναν διηνεκή κατήφορο: «Πρώτα πέφτει ο δείκτης σου. Έπειτα οι φίλοι σου μαθαίνουν πως είσαι στη μαύρη λίστα και φοβούμενοι πως ίσως επηρεαστεί και ο δικός τους δείκτης σε απομακρύνουν διακριτικά από τις επαφές τους. Ο αλγόριθμος το αντιλαμβάνεται και τότε ο δείκτης σου πέφτει ακόμη περισσότερο».[41]

Το όραμα της κινεζικής κυβέρνησης πιθανώς να είναι υπέρμετρα φιλόδοξο: το μεγάλο όνειρο της απόλυτης επίγνωσης και της άψογης βεβαιότητας μέσω αλγόριθμων οι οποίοι φιλτράρουν την αδιάκοπη κατακλυσμιαία ροή δεδομένων από ιδιωτικές και δημόσιες πηγές, συμπεριλαμβανομένης της διαδικτυακής ή μη εμπειρίας όπως αυτή εξάγεται από κάθε τομέα και εξοστρακίζεται επιστρέφοντας στις επιμέρους ζωές 1,5 δισ. ανθρώπων, αυτοματοποιώντας την κοινωνική τους συμπεριφορά με αλγόριθμους οι οποίοι ανταμείβουν, τιμωρούν,

και διαμορφώνουν τη δράση μέχρι και το τελευταίο εισιτήριο λεωφορείου. Μέχρι στιγμής το εγχείρημα είναι κερματισμένο σε διάφορα επιμέρους πιλοτικά προγράμματα όχι μόνο στους κόλπους των εταιρειών τεχνολογίας, αλλά και σε διάφορες πόλεις και περιοχές, με αποτέλεσμα η κλίμακα την οποία ορέγεται η κυβέρνηση να μην έχει δοκιμαστεί. Πολλοί ειδικοί θεωρούν πως η επιτυχής λειτουργία ενός ομογενούς συστήματος τέτοιας κλίμακας και πολυπλοκότητας είναι από δύσκολη έως αδύνατη.

Υπάρχουν και άλλοι καλοί λόγοι για τους οποίους μπορούμε να θεωρήσουμε πως η συνάφεια του συστήματος απονομής δεικτών κοινωνικής ευπείθειας με το δικό μας αφήγημα είναι ανεμική. Ο πρώτος και προφανέστερος λόγος είναι πως η Κίνα δεν είναι δημοκρατία και η κουλτούρα της διαφέρει πολύ από εκείνη της Δύσης. Ο Γιανγκ Γουάνγκ (Yang Wang), ερευνητής του Πανεπιστημίου των Συρακουσών, παρατηρεί πως η κινεζική κουλτούρα δεν δίνει την ίδια αξία στο απόρρητο του ιδιωτικού βίου με τη δυτική και πως οι περισσότεροι Κινέζοι είναι συμβιβασμένοι με τη βέβαιη γνώση της κρατικής διαδικτυακής παρακολούθησης και της λογοκρισίας. Η πιο διαδεδομένη λέξη για την ιδιωτικότητα, η λέξη *γίνσι*, πρωτοέκανε την εμφάνισή της στα κοινά κινεζικά λεξικά μόλις στα μέσα της δεκαετίας του 1990.[42] Οι Κινέζοι πολίτες έχουν αποδεχτεί τις εθνικές ταυτότητες με ενσωματωμένα «βιομετρικά τσιπ», τις «άδειες τεκνοποίησης» και τώρα τον δείκτη κοινωνικής ευπείθειας, επειδή εδώ και δεκαετίες η κοινωνία τους βρίθει παρακολούθησης και τακτικών κατάρτισης προφίλ. Για παράδειγμα, το «ντανγκ'αν» είναι ένας πολυποίκιλος προσωπικός φάκελος ο οποίος συντάσσεται για εκατοντάδες εκατομμύρια αστών από την παιδική τους ηλικία και εφ' όρου ζωής. Αυτό «το μαοϊκής φιλοσοφίας σύστημα καταγραφής των πιο μύχιων λεπτομερειών της ζωής» ενημερώνεται από δασκάλους, από αξιωματούχους του Κομμουνιστικού Κόμματος και από εργοδότες. Οι πολίτες δεν έχουν δικαίωμα να δουν το περιεχόμενό του, πόσο μάλλον να το αντικρούσουν.

Ο φάκελος αυτός αποτελεί ένα μόνο από τα πολλά μέσα των πολυετών θεσμοθετημένων διάχυτων διοικητικών συστημάτων συμπεριφορικού ελέγχου και παρακολούθησης της καθημερινής ζωής τα οποία απονέμουν τιμές σε ορισμένους και τιμωρίες σε άλλους. Τα προγράμματα κοινωνικού ελέγχου διευρύνθηκαν με την ανάπτυξη του διαδικτύου. Για παράδειγμα, η «Χρυσή Ασπίδα» είναι ένα εκτεταμένο διαδικτυακό σύστημα παρακολούθησης. Οι κινεζικοί ψηφιακοί αισθητήρες μπορούν να αναστείλουν διαδικτυακούς λογαριασμούς

ή λογαριασμούς μέσων κοινωνικής δικτύωσης αν οι χρήστες στέλνουν μηνύματα τα οποία περιέχουν μαρκαρισμένους όρους όπως «θιβετιανή ανεξαρτησία» ή «διαδηλώσεις στην Τιενανμέν».[43]

Όσο διαφορετικές κι αν είναι, ή αν έχουν υπάρξει, οι πολιτικές μας νοοτροπίες και οι κουλτούρες μας, τα αναδυόμενα στοιχεία του προγράμματος απονομής δεικτών κοινωνικής ευπείθειας εκπέμπουν τη φιλοσοφία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και της εργαλειοθηρικής εξουσίας που γεννά. Η Sesame Credit εντείνει το έργο της σε κάθε πτυχή των δραστηριοτήτων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έχοντας εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους εγκλωβισμένους στα γρανάζια μιας αυτοματοποιημένης μηχανής συμπεριφορικής τροποποίησης και στις κοχλάζουσες αγορές συμπεριφορικής έκβασης, σκορπίζοντας προνόμια και επαίνους σαν μαγική νεραϊδόσκονη Pokémon με αντάλλαγμα τα εγγυημένα αποτελέσματα.

Με κάθε ψηφιακό άγγιγμα οι Κινέζοι χρήστες ανάγονται, κατηγοριοποιούνται και στοιχίζονται στη γραμμή παραγωγής προβλέψεων, και το ίδιο συμβαίνει και με εμάς. Ιεραρχούμαστε στο Uber, στο eBay, στη Facebook και σε πολλές άλλες διαδικτυακές επιχειρήσεις, καθώς και σε πολλές άλλες κατατάξεις που δεν βλέπουμε. Στους Κινέζους χρήστες απονέμεται ένας δείκτης αποτίμησης «χαρακτήρα», ενώ η αμερικανική κυβέρνηση προτρέπει τις τεχνολογικές εταιρείες να εκπαιδεύουν τους αλγόριθμούς τους για την εξαγωγή ενός δείκτη αποτίμησης «εξτρεμισμού». Πράγματι, το έργο του κειμένου σκιά είναι να αξιολογεί, να κατηγοριοποιεί και να προβλέπει τη συμπεριφορά μας με εκατομμύρια τρόπους τους οποίους ούτε μπορούμε να γνωρίζουμε ούτε και να καταπολεμήσουμε – αυτοί είναι οι *δικοί μας* ψηφιακοί φάκελοι. Όσον αφορά τον δείκτη αποτίμησης πιστωτικού κινδύνου, οι αμερικανικές και οι βρετανικές τράπεζες και οι εταιρείες παροχής οικονομικών υπηρεσιών έχουν εισηγηθεί επιχειρηματικά μοντέλα βασισμένα στην εξόρυξη και στην ανάλυση δεδομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για τον υπολογισμό του. Η ίδια η Facebook έχει υποδηλώσει το ενδιαφέρον της, προβαίνοντας μέχρι και σε αίτημα κατοχύρωσης ευρεσιτεχνίας.[44] Πρόκειται για κινήσεις οι οποίες ανακόπηκαν μόνο επειδή η Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου απείλησε με ρυθμιστικές παρεμβάσεις.[45]

Ο Ροχί Κρέμερς (Rogier Creemers), ακαδημαϊκός του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, ειδικός σε θέματα κινεζικής πολιτικής, και ένας από τους πρώτους μεταφραστές εγγράφων για το σύστημα των δεικτών κοινωνικής ευπείθειας, παρατηρεί πως «Η τάση προς τον κοι-

νωνικό προγραμματισμό και την "προτροπή" ατόμων προς μια "καλύτερη" συμπεριφορά απαντάται και στη φιλοσοφία της Σίλικον Βάλεϊ, η οποία διακηρύττει πως τα ανθρώπινα προβλήματα μπορούν να λυθούν μια και καλή μέσω της θαυματουργής δύναμης της τεχνολογίας. [...] Από αυτή την άποψη, ίσως το πιο σοκαριστικό στοιχείο της υπόθεσης δεν είναι οι προθέσεις της κινεζικής κυβέρνησης, αλλά το πόσο όμοιες είναι με το μονοπάτι που ακολουθεί η τεχνολογία αλλού».[46]

Το 2017, σε μια εμπορική έκθεση τεχνολογιών παρακολούθησης στο Σενζέν, διάφορες αμερικανικές εταιρείες πουλούσαν τα πιο πρόσφατα εμπορεύματά τους με έμφαση σε κάμερες εφοδιασμένες με τεχνητή νοημοσύνη και αναγνώριση προσώπου. Μεταξύ των επισκεπτών ήταν και ο γενικός διευθυντής της CCTV direct, ενός βρετανικού αντιπροσώπου εξοπλισμού παρακολούθησης. Το κορυφαίο στέλεχος της CCTV direct θλιβόταν με το «πόσο πίσω έχουν μείνει οι δυτικές χώρες» σε σύγκριση με τα συναρπαστικά επιτεύγματα της κινεζικής υποδομής παρακολούθησης. Εντούτοις, βρήκε παρηγορητική την ακόλουθη σκέψη: «Ό,τι ξεκινά εδώ καταλήγει στα σπίτια, στα αεροδρόμια και στις επιχειρήσεις στην Αμερική».[47]

Η διαφορά μεταξύ του δυτικού κατασκοπευτικού καπιταλισμού και του αναδυόμενου συστήματος των δεικτών κοινωνικής ευπείθειας της Κίνας έγκειται στο είδος της συνύφανσης και της συνύπαρξης μεταξύ εργαλειοθηρικής και κρατικής εξουσίας. Υπάρχουν δομικές διαφορές. Όπως έχουμε δει, στη Δύση τούτη η συνεύρεση έχει λάβει διάφορες μορφές. Εδώ το κράτος ξεκίνησε ως εφαλτήριο και καταφύγιο, έπειτα έγινε ο καλός μαθητής και ο ζηλιάρης ξάδερφος. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός και τα όργανά του πλέον έχουν ενηλικιωθεί, συμβιώνουν σε μια άστατη αλλά αναγκαία σχέση. Οι βασικές εργαλειοθηρικές δυνατότητες είναι συνδεδεμένες με τις μεγάλες εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και το κράτος πρέπει να κινείται παράλληλα και διαμέσου αυτών των εταιρειών αν θέλει να αποκτήσει πρόσβαση στην εξουσία που επιθυμεί.

Στο κινεζικό περιβάλλον το κράτος κρατά τα ηνία ενός έργου το οποίο του ανήκει, ενός εγχειρήματος το οποίο δεν είναι εμπορικό αλλά πολιτικό, μιας μηχανικής λύσης η οποία διαπλάθει μια νέα κοινωνία αυτοματοποιημένης συμπεριφοράς αποβλέποντας σε εγγυημένα πολιτικά και κοινωνικά αποτελέσματα: βεβαιότητα άνευ τρομοκρατίας. Όλοι οι δίαυλοι από όλες τις αλυσίδες εφοδιασμού θα μεταφέρουν συμπεριφορικό πλεόνασμα σε αυτά τα νέα και σύνθετα μέσα

συμπεριφορικής τροποποίησης. Η πολιτεία θα αναλάβει τον ρόλο του συμπεριφοριστικού θεού, έχοντας στην κατοχή της το κείμενο σκιά και αποφασίζοντας το πρόγραμμα των ενισχύσεων και τα συμπεριφορικά μοντέλα που θα διαμορφώνει. Η ελευθερία θα παραδίδεται στη γνώση, αλλά αυτή η γνώση θα ανήκει στο κράτος, το οποίο θα την εξασκεί όχι για χάρη των εσόδων, αλλά για χάρη της συντήρησής του.

V. Μια διακλάδωση στον δρόμο

Ας θυμηθούμε την παρατήρηση του Καρλ Φρίντριχ όσον αφορά τη δυσκολία κατανόησης της γυμνής πραγματικότητας περί ολοκληρωτισμού: «Πριν από το 1914 σχεδόν κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει τον ρου των εξελίξεων, ο οποίος έκτοτε κατέληξε να προπορευτεί του δυτικού πολιτισμού. [...] Αυτή η αδυναμία πρόβλεψης αντανακλά και μια αδυναμία κατανόησης».[48] Ας θυμηθούμε επίσης τον χαμογελαστό, στιβαρό, αμερικανίζοντα Στάλιν σφηνωμένο μεταξύ των διασημοτήτων του Χόλιγουντ στις ιλουστρασιόν σελίδες του περιοδικού *Look* το 1939. Θα υποστούμε τις συνέπειες της ίδιας έλλειψης διορατικότητας με εκείνους οι οποίοι δεν μπορούσαν να συνειδητοποιήσουν την άνοδο του ολοκληρωτισμού, καθώς στέκουμε καθηλωμένοι από την τρομερή ισχύ του Μεγάλου Αλλότριου και του διηνεκούς του αντίκτυπου, με τις ανάγκες μας να μας αποπροσανατολίζουν και την ταχύτητα, τη μυστικοπάθεια και την επιτυχία του Μεγάλου Αλλότριου να μας προκαλούν σύγχυση;

Η έκπληξη είναι ένα ουσιώδες και αναγκαίο μέσο αφύπνισης, αρκεί να μη μας καθηλώνει, να μην μπορούμε να πιστέψουμε όσα αντιμετωπίζουμε. Ο σταθερός ρυθμός της εκπλήρωσης των μοιραίων γεγονότων του Μεγάλου Αλλότριου, η τρομακτική του ταχύτητα και η ασάφεια των στόχων και των προθέσεών του είναι σχεδιασμένα ώστε να σε αφοπλίσουν, να σε αποπροσανατολίσουν και να σου προκαλέσουν σύγχυση. Έργο της ιδεολογίας της νομοτελειακότητας είναι να εξισώσει τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό και την εργαλειοθηρική εξουσία με τη φύση: Δεν αποτελούν ανθρώπινα κατασκευάσματα – μοιάζουν με ένα ποτάμι ή έναν παγετώνα, κάτι που είτε θα συνταχθείς μαζί του είτε θα το υποστείς. Άλλος ένα λόγος λοιπόν να αναρωτηθούμε: Θα μπορούσαν, με την πάροδο του χρόνου, τα κλισέ των σημερινών διακηρύξεων (δώσε εντολή στο σύστημα παρακολούθησης του αυτοκινήτου ώστε να το ακινητοποιήσει) να αποδειχτούν οι σπό-

ροι του μεγαλύτερου εφιάλτη του αιώνα μας; Πώς πρέπει να αντιμετωπίσουμε τους ενορχηστρωτές του κατασκοπευτικού εγχειρήματος; Πώς θα αξιολογήσουμε τα χαμογελαστά, εύρωστα πρόσωπα των τεχνολογικών τιτάνων όταν αντικρίσουμε και πάλι εκείνες τις εικόνες στα γυαλιστερά πίξελ του αντίστοιχου *Look* του 21ου αιώνα; Ο δρόμος που οδηγεί από το Σενζέν σε ένα αμερικανικό ή ευρωπαϊκό αεροδρόμιο καταλήγει και στην ηλεκτρική σκούπα Roomba καθώς αυτή χαρτογραφεί το σαλόνι σου, καταλήγει στο πρωινό σου δίπλα στην Alexa. Είναι ο δρόμος προς τη μηχανική βεβαιότητα την οποία επιβάλλει η εργαλειοθηρική εξουσία και γεννά ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. Τούτο το ταξίδι ίσως δεν είναι τόσο μακρινό όσο νομίζουμε.

Στον δρόμο υπάρχει μια διακλάδωση.

Στη μια κατεύθυνση υπάρχει η προοπτική μιας συνθετικής διακήρυξης για μια τρίτη νεωτερικότητα βασισμένη στην ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών και στη δημιουργική κατασκευή μιας σύγχρονης διπλής κίνησης. Σε αυτόν τον δρόμο συνυφαίνουμε τον ψηφιακό κόσμο με μορφές του καπιταλισμού της πληροφορίας οι οποίες επανενώνουν την προσφορά και τη ζήτηση με τρόπους οι οποίοι είναι γνήσια παραγωγικοί ως προς τη λειτουργική ζωή και συμβατοί με μια ευημερούσα δημοκρατική κοινωνική οργάνωση. Το πρώτο βήμα πάνω σε αυτόν τον δρόμο ξεκινά με την ονομάτιση, την εδραίωση των σημείων αναφοράς μας, την αφύπνιση του αισθήματος της έκπληξής μας και μια κοινή αίσθηση ηθικής ταπείνωσης.

Αν ακολουθήσουμε τον άλλο δρόμο, εκείνον που μας συνδέει με το Σενζέν, καταλήγουμε στην τροχιά του αντιδημοκρατικού οράματος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού για μια τρίτη νεωτερικότητα σφυρηλατημένη από την εργαλειοθηρική εξουσία. Πρόκειται για ένα μέλλον βεβαιότητας η οποία επιτυγχάνεται χωρίς βία. Το τίμημα για μας δεν είναι το κορμί μας, αλλά η ελευθερία μας. Το μέλλον ακόμη δεν έχει έρθει, αλλά, όπως και στο όνειρο των μελλοντικών Χριστουγέννων του Σκρουτζ, τα υλικά βρίσκονται ήδη σε κατάσταση αναμονής έτοιμα για συναρμολόγηση. Το Κεφάλαιο 14 εξετάζει τον επόμενο σταθμό του δρόμου ο οποίος ξεκίνησε με μια πρωτόγνωρη μορφή καπιταλισμού, στράφηκε προς μια πρωτόγνωρη μορφή εξουσίας και πλέον οδηγεί προς μια πρωτόγνωρη μορφή κοινωνίας· πρόκειται για έναν δρόμο ο οποίος θεωρητικοποιήθηκε και νομιμοποιήθηκε από ένα αναπτυσσόμενο διανοητικό οικοσύστημα στοχαστών, ερευνητών και επαγγελματιών. Ποιο είναι αυτό το νέο μέρος που θέλουν να το κάνουν πατρίδα μας;

ΤΑ ΔΥΟ ΕΙΔΗ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Πεδία σύγκρισης	**Ολοκληρωτική εξουσία**	**Εργαλειοθηρική εξουσία**
Κεντρική μεταφορά	Μεγάλος Αδερφός	Μεγάλος Αλλότριος
Ολοκληρωτικό όραμα	Ολοκληρωτική κατοχή	Ολοκληρωτική βεβαιότητα
Υπερβατικός σκοπός	Τελειοποίηση της κοινωνίας / Το είδος ορίζεται βάσει τάξης ή φυλής	Αυτοματοποίηση της αγοράς/κοινωνίας για τη βεβαιότητα των εγγυημένων αποτελεσμάτων
Επίκεντρο εφαρμογής ισχύος	Έλεγχος των μέσων της βίας	Έλεγχος του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία
Μέσα εξουσιασμού	Ιεραρχική διαχείριση της τρομοκρατίας	Ιδιοκτησία των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης
Θεμελιώδεις μηχανισμοί	Αυθαίρετη τρομοκρατία· φόνοι	Απαλλοτρίωση του συμπεριφορικού πλεονάσματος χάριν υπολογισμού, ελέγχου και πρόγνωσης
Θεωρία και πράξη	Η θεωρία νομιμοποιεί την πράξη	Η πράξη αποκρύπτει τη θεωρία
Ιδεολογική υφή	Κοσμική θρησκεία	Ριζική αδιαφορία
Κοινωνικές στρατηγικές	Εξατομίκευση και διαίρεση Απόλυτα πιστοί ή απόλυτοι εχθροί	Αλλοτριοποίηση των προβλέψιμων οργανισμών
Κεντρικές κοινωνικές διαδικασίες	Εντός κι εκτός συνόλου για συμμόρφωση και υπακοή	Μεθοδευτικός χώρος – κοινωνική σύγκριση χάριν συρροής και προβλεψιμότητας
Μονάδα κοινωνικής παραγωγής	Μάζα (πολιτική)	Πληθυσμός (στατιστική)

Πεδία σύγκρισης	**Ολοκληρωτική εξουσία**	**Εργαλειοθηρική εξουσία**
Διάνυσμα κοινωνικής επιρροής	Η αναμόρφωση ασκεί έλεγχο εκ των έσω	Η συμπεριφορική τροποποίηση ασκεί έλεγχο από έξω
Κοινωνικό μοτίβο	Ακραία απομόνωση	Ακραία σύνδεση
Απαιτήσεις από το άτομο	Απόλυτη πίστη μέσω της υποταγής στο κράτος/είδος	Απόλυτη διαπερατότητα μέσω της υποταγής στα εγγυημένα αποτελέσματα
Βασική πηγή ατομικής προσκόλλησης στην εξουσία	Ματαίωση ταυτότητας	Ματαιωμένη λειτουργικότητα
Βασική προσέγγιση προσκόλλησης στην εξουσία	Ταύτιση	Εξάρτηση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΕΣΣΕΡΑ

ΜΙΑ ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΗΣ ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑΣ

Και με τα χρόνια, δώρα αδρά τους χαριστήκαν: και δεν το κουνούσαν ρούπι
Απλώσανε και πήραν αυτό που στη ζωή θα τα κρατήσει·
Η μέλισσα πήρε την πολιτική που αρμόζει στο μελίσσι,
Τα πτερύγια τα φόρεσε η πέστροφα και το ροδάκινο πήρε το σουλούπι
Και η πρώτη τους απόπειρα πετυχημένη ήταν.

Γ. Χ. Οντεν
Σονέτα από την Κίνα, I

I. Η κοινωνία ως Αλλότριος

Παρόλο που δεν την κατονόμασε, ο Μαρκ Γουάιζερ, ο οραματιστής της διάχυτης υπολογιστικής, προέβλεψε την τεράστια βαρύτητα της εργαλειοθηρικής εξουσίας ως ένα ολοκληρωτικό κοινωνικό εγχείρημα. Ο τρόπος με τον οποίο το έκανε υποδηλώνει τόσο την πρωτόγνωρη φύση του αντικείμενου της παρατήρησής του όσο και τον κίνδυνο σύγχυσής του με πρότερες καταστάσεις: «Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, εκατοντάδες σε κάθε δωμάτιο, όλοι τους ικανοί να αισθάνονται τους ανθρώπους γύρω τους και συνδεδεμένοι με δίκτυα υψηλών ταχυτήτων, θα έχουν τη δυνατότητα να κάνουν τον ολοκληρωτισμό στη σημερινή του μορφή να μοιάζει με αναρχικό καθεστώς».[1] Μάλιστα, όλοι αυτοί οι υπολογιστές δεν είναι τα μέσα ενός ψηφιακού υπερ-ολοκληρωτισμού. Είναι, και πιστεύω πως αυτό αντιλαμβανόταν και ο Γουάιζερ, το θεμέλιο μιας πρωτόγνωρης μορφής εξουσίας η οποία μπορεί να επαναπροσδιορίσει την κοινωνία με πρωτόγνωρους τρόπους. Αν η εργαλειοθηρική εξουσία μπορεί να κάνει τον ολοκληρωτισμό να μοιάζει με αναρχία, μπορούμε να φανταστούμε τι επιφυλάσσει για μας;

Πριν από επτά δεκαετίες η συμπεριφοριστική πρωτο-εργαλειοθηρική ουτοπία του Σκίνερ, το *Ουόλντεν Δύο*, έγινε δεκτή με αποστροφή. Σήμερα, σε μια εποχή όπου το όραμα αυτό έχει γίνει πραγματι-

κότητα, αποτελεί πηγή έμπνευσης για τη ρητορική του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, καθώς οι ηγέτες του διαλαλούν τα εργαλεία και τους στόχους τα οποία θα δώσουν ζωή στις ιδέες του γεροκαθηγητή [...] *τη δική μας ζωή*. Η διαδικασία της κανονικοποίησης και της εξοικείωσης έχει ξεκινήσει. Έχουμε ήδη δει πως το κυνήγι της βεβαιότητας εκ μέρους του κατασκοπευτικού καπιταλισμού –η επιτακτικότητα της επιταγής της πρόγνωσης– απαιτεί μια διαρκή κούρσα για την απόκτηση της ολοκληρωτικής πληροφορίας, των ιδανικών προϋποθέσεων για τη μηχανική νοημοσύνη. Σε αυτό το μονοπάτι που οδηγεί στην ολοκληρωτική γνώση οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού μεγέθυναν το φάσμα τους και επεκτάθηκαν από τον εικονικό κόσμο στον πραγματικό. Η επέμβαση στην πραγματικότητα ανάγει όλους τους ανθρώπους, όλα τα πράγματα και όλες τις διαδικασίες σε αντικείμενα προς υπολογισμό στοιχίζοντάς τα σε μια ουρά ισοδυναμίας άνευ ισότητας. Σήμερα, καθώς η επέμβαση στην πραγματικότητα εντατικοποιείται, το κυνήγι της ολοκληρωτικής γνώσης οδηγεί νομοτελειακά προς την προσάρτηση της «κοινωνίας», των «κοινωνικών σχέσεων» και των βασικών κοινωνικών διαδικασιών, καθώς αποτελούν ένα νέο έδαφος προς αναγωγή, υπολογισμό, τροποποίηση και πρόγνωση.

Παρόλο που η διάχυση του Μεγάλου Αλλότριου θεωρείται με ευλάβεια αναπόφευκτη, δεν είναι αυτό ο απώτερος στόχος. Σε αυτή τη νέα φάση στόχος είναι η πλήρης διαύγεια, ο εναρμονισμός, η συρροή, ο έλεγχος και η εναρμόνιση των κοινωνικών διεργασιών στην επιδίωξη κλίμακας, φάσματος και δράσης. Παρόλο που η εργαλειοθηρική και η ολοκληρωτική εξουσία ανήκουν σε διαφορετικά είδη, και οι δύο αποζητούν την πραγματοποίηση της καθολικότητας, ασχέτως αν το κάνουν με θεμελιωδώς διαφορετικούς τρόπους. Ο ολοκληρωτισμός αναζητά την καθολικότητα ως πολιτική κατάσταση και βασίζεται στη βία για να του ανοίξει τον δρόμο. Η εργαλειοθηρία αναζητά την καθολικότητα ως προϋπόθεση της εμπορικής κυριαρχίας και για τη διάνοιξη του δρόμου βασίζεται στον έλεγχο επί του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία – τον οποίο επιτρέπει και επιβάλλει ο Μεγάλος Αλλότριος. Το αποτέλεσμα είναι η εφαρμογή της εργαλειοθηρικής εξουσίας αποβλέποντας στη βελτιστοποίηση της κοινωνίας για χάρη των εμπορικών στόχων: μια ουτοπία της βεβαιότητας.

Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, παρόλο που από πολλές απόψεις απηχούν το εργαλειοθηρικό κοινωνικό όραμα της κινεζικής πολιτικής ελίτ, έχουν διαφορετικούς στόχους. Α-

πό τη δική τους σκοπιά, η εργαλειοθηρική κοινωνία αποτελεί μια εμπορική ευκαιρία. Όλες οι σταθερές και οι αξίες που επιβάλλουν είναι σχεδιασμένες ώστε να προάγουν τη βέβαιη περαίωση των εμπορικών τους στόχων. Όπως και η ανθρώπινη εμπειρία, η κοινωνία είναι υποταγμένη στη δυναμική της αγοράς και λαμβάνει νέα υπόσταση ως ένα άθροισμα αντικειμενοποιημένων υπολογιστικών συμπεριφορικών δεικτών στη διάθεση των οικονομών κλίμακας, φάσματος και δράσης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού όσο αυτός αναζητά τις πιο προσοδοφόρες πηγές συμπεριφορικού πλεονάσματος. Για την πραγμάτωση αυτών των στόχων οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έχουν αρχίσει να υλοποιούν ένα ανατριχιαστικό όραμα. Επιδίωξή τους είναι η διαμόρφωση μιας νέας κοινωνίας η οποία προσομοιάζει με τη μηχανική μάθηση εν πολλοίς με τον ίδιο τρόπο που η βιομηχανική κοινωνία διαμορφώθηκε βάσει των αρχών και των μεθόδων της εργοστασιακής παραγωγής. Στο όραμά τους η εργαλειοθηρική εξουσία αντικαθιστά την κοινωνική εμπιστοσύνη, ο Μεγάλος Αλλότριος αντικαθιστά τις κοινωνικές σχέσεις με τη βεβαιότητα και η κοινωνία όπως τη γνωρίζουμε βαθμιαία εισέρχεται στη μουσειακή σφαίρα.

II. Η καθολικότητα περιλαμβάνει την κοινωνία

Σαν στρατηγοί οι οποίοι απαριθμούν με πομπώδη στόμφο τα στρατεύματά τους, οι ηγέτες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού φροντίζουν να καθησυχάζουν τους συμμάχους τους ως προς το μέγεθος της δύναμής τους. Συνήθως κάτι τέτοιο παίρνει τη μορφή απολογισμού των εργαλειοθηρικών στρατευμάτων που είναι συγκεντρωμένα στα σύνορα, έτοιμα για συλλήβδην αναγωγή και με το βλέμμα στραμμένο στην καθολικότητα. Πρόκειται για μια αναζήτηση η οποία καθίσταται σαφές πως δεν έχει απλώς συνέπειες για την κοινωνία, αλλά την *περιλαμβάνει*.

Την άνοιξη του 2017 ο διευθύνων σύμβουλος της Microsoft, ο Σάτια Ναντέλα, ανέβηκε γεμάτος ενέργεια στη σκηνή για να ανοίξει το ετήσιο συνέδριο προγραμματιστών της εταιρείας. Το λυγερό προφίλ του αναδείκνυε το επιβεβλημένο μαύρο κοντομάνικο πόλο, το μαύρο τζιν και τα μοδάτα μαύρα αθλητικά μποτάκια. Πολύ γρήγορα το ακροατήριό του είχε θαμπωθεί από την περιγραφή των στρατευμάτων της Microsoft. Ο Ναντέλα έκανε λόγο για τις πεντακόσια εκα-

τομμύρια συσκευές που χρησιμοποιούν τα Windows 10· για τους εκατό εκατομμύρια χρήστες του λογισμικού Office μηνιαίως· για τους 140 εκατομμύρια χρήστες της Cortana, της ψηφιακής «βοηθού» της εταιρείας· για τους δώδεκα εκατομμύρια και άνω οργανισμούς οι οποίοι είναι εγγεγραμμένοι στις υπηρεσίες νέφους της εταιρείας, μεταξύ των οποίων το 90% της λίστας Fortune 500.

Ο Ναντέλα δεν παρέλειψε να υπενθυμίσει στο ακροατήριο την ιλιγγιώδη ταχύτητα η οποία προσδίδει στο εργαλειοθηκικό εγχείρημα την εκρηκτική δυναμική σοκ και δέους, ιδιαίτερα από τότε που ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός κατάφερε να κυριαρχήσει στις ψηφιακές υπηρεσίες. Το 1992 η διακίνηση δεδομένων στο διαδίκτυο ανερχόταν στα εκατό gigabyte ανά μέρα. Σήμερα έχει αυξηθεί κατά 17,5 εκατομμύρια φορές ανά δευτερόλεπτο. Το 90% των δεδομένων που παρήχθησαν το 2017 ισοδυναμούσε με τον όγκο των δεδομένων των δύο προηγούμενων ετών. Ένα και μόνο αυτόνομο αυτοκίνητο θα παράγει εκατό gigabyte δεδομένων ανά δευτερόλεπτο. Το 2020 υπολογίζεται πως ο αριθμός των έξυπνων συσκευών θα ανέρχεται στα 25 δισεκατομμύρια. «Είναι εκπληκτικό να βλέπεις την πρόοδο σε όλο το εύρος και το βάθος της κοινωνίας και της οικονομίας μας, το πόσο *διάχυτη* είναι η ψηφιακή τεχνολογία. [...] Το ζήτημα είναι τι μπορείς να κάνεις με αυτή την τεχνολογία ώστε να έχει ευρύ αντίκτυπο». Η τελευταία παραίνεσή του στους συγκεντρωμένους προγραμματιστές –«Αλλάξτε τον κόσμο!»– απέσπασε το εκκωφαντικό χειροκρότημα του κοινού.[2]

Το 2017 ο διευθύνων σύμβουλος της Google Σάνταρ Πιτσάι κινήθηκε στα χνάρια του Ναντέλα θριαμβολογώντας στους προγραμματιστές της εταιρείας για τις βλέψεις της Google, επιδεικνύοντας τη δύναμη των στρατευμάτων της καθώς οι μεραρχίες της εξαπλώνονται για να περιστοιχίσουν κάθε γωνιά της κοινωνικής ζωής, αποδεικνύοντας το εύρος και το βάθος της εργαλειοθηκικής ισχύος της εταιρείας με ζήλο που θα έκανε τον δρα Σκίνερ να σκάσει από υπερηφάνεια. Ο Πιτσάι ανέφερε πως το Gmail, το Android, το Chrome, τα Maps, η Αναζήτηση, το YouTube και το Google Play Store, επτά «προϊόντα και πλατφόρμες» που ανήκουν στην αιχμή του δόρατος της εταιρείας, διαθέτουν ένα δισεκατομμύριο ενεργούς χρήστες μηνιαίως. Επιπλέον, η εταιρεία μετρά δύο δισεκατομμύρια ενεργές συσκευές Android, οκτακόσια εκατομμύρια ενεργούς χρήστες του Google Drive μηνιαίως όπου μεταφορτώνονται τρία δισεκατομμύρια αντικείμενα εβδομαδιαίως, πεντακόσια εκατομμύρια χρήστες του Google

Photos οι οποίοι ανεβάζουν 1,2 δισεκατομμύρια φωτογραφίες ημερησίως και εκατό εκατομμύρια συσκευές οι οποίες χρησιμοποιούν το Google Assistant. Κάθε συσκευή επανασχεδιάζεται ώστε να μπορεί να φιλοξενήσει τον Assistant, ο οποίος θα είναι διαθέσιμος «καθ' όλη τη διάρκεια της μέρας, στο σπίτι ή εν κινήσει», σε κάθε είδους εργασία ή κοινωνική λειτουργία. Ο Πιτσάι ζητά ακόμη περισσότερα. Λέει στην ομάδα του: «Πρέπει να φτάσουμε ακόμη βαθύτερα». Ο Assistant πρέπει να βρίσκεται οπουδήποτε υπάρχουν «άνθρωποι οι οποίοι ίσως θελήσουν βοήθεια». Τα στελέχη της Google αισθάνονται τον ίδιο ενθουσιασμό. «Αυτή τη στιγμή η τεχνολογία είναι έτοιμη να μας πάει σε μια μαγική εποχή», γράφει ο Έρικ Σμιτ. «Λύνει προβλήματα τα οποία πολύ απλά μόνοι μας θα ήταν αδύνατο να λύσουμε».[3] Η μηχανική μάθηση, λέει, θα κάνει τα πάντα: από τη θεραπεία της τύφλωσης μέχρι τη αποτροπή του αφανισμού των ζώων. Αυτός, όμως, που εδώ και καιρό, και περισσότερο απ' όλους, προσβλέπει στη μεταμόρφωση της κοινωνίας είναι ο ιδρυτής της Google, ο Λάρι Πέιτζ.

«Ο κύριος στόχος μας είναι κοινωνικός», δήλωσε ο Πέιτζ στους *Financial Times* το 2016.[4] «Χρειαζόμαστε ραγδαία αλλαγή και όχι σταδιακή», ανέφερε σε συνέντευξή του τον ίδιο χρόνο. «Πιθανώς να μπορούσαμε να λύσουμε πολλά από τα ζητήματα που αντιμετωπίζουμε ως ανθρωπότητα».[5] Μεγάλο κομμάτι του οράματος του Πέιτζ για το μέλλον αποδεικνύεται πως είναι αποταμιευμένες ουτοπικές δοξασίες, ιδέες οι οποίες επαναλαμβάνονται εδώ και χιλιετίες. Ο Πέιτζ προσδοκά μια μηχανική νοημοσύνη η οποία θα επαναφέρει την ανθρωπότητα στον κήπο της Εδέμ, απαλλάσσοντάς μας από τον μόχθο και τον αγώνα και τοποθετώντας μας σε μια νέα σφαίρα ανάπαυσης και προσωπικής πλήρωσης. Προβλέπει, για παράδειγμα, μια μελλοντική κοινωνία προικισμένη με «αφθονία» σε όλους τους τομείς, μια κοινωνία όπου η εργασία δεν θα είναι τίποτε άλλο παρά μια «αλλόκοτη» μακρινή ανάμνηση.[6]

Ωστόσο, αυτό που προκαλεί μεγαλύτερη έκπληξη είναι πως ο Πέιτζ παρουσιάζει τις ολοκληρωτικές βλέψεις της Google ως τη λογική συνέπεια της προσήλωσής της στην τελειοποίηση της κοινωνίας. Από τη δική του οπτική γωνία, αυτό που πρέπει να κάνουμε είναι να καλωσορίσουμε την ευκαιρία της στήριξης στον Μεγάλο Αλλότριο και να παραδώσουμε με προθυμία όλη τη γνώση μας και τα δικαιώματα λήψης αποφάσεων στο σχέδιο της Google. Για να πετύχει αυτό το σχέδιο το σύνολο της κοινωνίας –κάθε άτομο, κάθε αντικείμενο και κάθε διαδικασία– πρέπει να ενταχθεί στις αλυσίδες εφοδιασμού

που τροφοδοτούν τις μηχανές, οι οποίες με τις σειρά τους ενεργοποιούν τους αλγόριθμους που δίνουν ζωή στον Μεγάλο Αλλότριο προκειμένου αυτός να διαχειριστεί και να μετριάσει την ελαττωματικότητά μας:

> Αυτό που θα πρέπει να θέλετε από μας είναι να κατασκευάζουμε πραγματικά απίστευτα προϊόντα και για να το κάνουμε αυτό [...] πρέπει να καταλάβουμε τις εφαρμογές, πρέπει να καταλάβουμε τα πράγματα που θα μπορούσατε να αγοράσετε, πρέπει να καταλάβουμε τα αεροπορικά εισιτήρια κτλ. Πρέπει να καταλάβουμε οτιδήποτε θα μπορούσατε να αναζητήσετε. Και ένα από τα σπουδαιότερα πράγματα που μπορεί να αναζητήσετε είναι οι άλλοι άνθρωποι. [...] Οι άνθρωποι θα αποτελούν αντικείμενο πρώτης κλάσης στην αναζήτηση. [...] Για να ικανοποιήσουμε τις ανάγκες σας για πληροφορίες πρέπει να καταλάβουμε τα πράγματα και πρέπει να τα καταλάβουμε όσο βαθύτερα μπορούμε.[7]

Η καθολική γνώση πλασάρεται ως η αναγκαία προϋπόθεση για τις «προληπτικές» υπηρεσίες οι οποίες οδηγούν στη λύση των λύσεων, στον "Google Assistant", έναν παντογνώστη τεχνητής νοημοσύνης:

> Στην ουσία, αυτό που προσπαθούμε να κάνουμε είναι να καταλάβουμε τα πάντα στον κόσμο και να βγάλουμε νόημα. [...] Πολλές αναζητήσεις έχουν να κάνουν με μέρη, οπότε πρέπει να καταλάβουμε τα μέρη. [...] Πολλές αναζητήσεις έχουν να κάνουν με αντικείμενα που δεν μπορούμε να βρούμε. Καταπιαστήκαμε με τα βιβλία κ.ο.κ. [...] Έτσι σταδιακά επεκτεινόμαστε ώστε [...] εάν δεν θες, να μη χρειάζεται να κάνεις μια ερώτηση – να σου απαντιέται πριν καν την εκφράσεις. Αυτό θα ήταν καλύτερο.[8]

Η Google γεννήθηκε μέσα από την προοπτική της βέλτιστης οργάνωσης της πληροφορίας του κόσμου, αλλά ο Πέιτζ θέλει η εταιρεία του να βελτιστοποιήσει την οργάνωση της ίδιας της κοινωνίας: «Στο όραμά μου για το πολύ μακροπρόθεσμο μέλλον», είχε πει το 2013, «το λογισμικό μας θα κατανοεί βαθιά τι γνωρίζεις καλά και τι όχι, και θα καταλαβαίνει πώς να οργανώσει τον κόσμο ώστε αυτός να μπορεί να λύσει σημαντικά προβλήματα».[9]

Τις ίδιες ολοκληρωτικές φιλοδοξίες έχει και ο διευθύνων σύμβουλος της Facebook, ο Μαρκ Ζάκερμπεργκ, ο οποίος απροσχημάτιστα πλέον μιλά για την «κοινωνία» –όχι απλώς για τα επιμέρους άτομα–

ως υπαγόμενη στους κόλπους της Facebook. Οι «τρεις μεγάλοι στόχοι» της εταιρείας είναι η «η σύνδεση όλων, η κατανόηση του κόσμου και η οικοδόμηση μιας οικονομίας της γνώσης, έτσι ώστε κάθε χρήστης να έχει στη διάθεσή του "περισσότερα εργαλεία" για να μοιράζεται "πολυποίκιλο περιεχομένο"».[10] Η διορατικότητα του Ζάκερμπεργκ ως προς την αποτίμηση των ασταθών ιδιοτήτων της δεύτερης νεωτερικότητας –από τα πλέον εξέχοντα γνωρίσματα των οποίων είναι η λαχτάρα για υποστήριξη και σύνδεση– τροφοδοτεί τη βεβαιότητά του, όπως συνέβη και στην περίπτωση του οικονομολόγου της Google Χαλ Βάριαν. Η εταιρεία θα γνωρίζει κάθε βιβλίο, κάθε ταινία και κάθε τραγούδι που έχει καταναλώσει οποιοσδήποτε. Τα προγνωστικά μοντέλα θα της επιτρέπουν να «σου πει σε ποιο μπαρ να πας» όταν φτάνεις σε μια καινούρια πόλη. Το όραμα είναι ευκρινέστατο: Όταν φτάνεις στο μπαρ, ο μπάρμαν σού έχει έτοιμο το αγαπημένο σου ποτό, και όταν κοιτάζεις γύρω σου θα μπορείς να αναγνωρίσεις και άλλα άτομα σαν εσένα.

Ο Ζάκερμπεργκ περιέγραψε τη ροή του συμπεριφορικού πλεονάσματος ως κάτι το οποίο «αναπτύσσεται με εκθετικό ρυθμό [...] κάτι το οποίο μας επιτρέπει να κάνουμε το μέλλον εικόνα. [...] Σε δύο χρόνια οι άνθρωποι θα μοιράζονται δύο φορές περισσότερα πράγματα [...] σε τέσσερα χρόνια οκτώ φορές περισσότερα [...]». Και κάνοντας μνεία στον ήδη ασφυκτικό ανταγωνισμό για καθολικότητα, ο Ζάκερμπεργκ αναμένει πως το κοινωνικό γράφημα της Facebook θα «αρχίσει να είναι ένας καλύτερος χάρτης προσανατολισμού στο διαδίκτυο απ' ό,τι η παραδοσιακή δομή των συνδέσμων».[11]

Έτσι, ο διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας δήλωσε στους επενδυτές πως η Facebook θα έφερνε φτηνή πρόσβαση στο διαδίκτυο «σε κάθε άνθρωπο του κόσμου», έτσι ώστε κάθε χρήστης να έχει στη διάθεσή του «περισσότερα εργαλεία» για να μοιράζεται «πολυποίκιλο περιεχομένο».[12] Ο Ζάκερμπεργκ δήλωσε με σιγουριά πως τίποτα δεν θα μπορούσε να σταθεί εμπόδιο στην πρόοδο της εταιρείας στο κοινωνικό μέτωπο, επειδή «οι άνθρωποι αισθάνονται τη βαθιά ανάγκη να εκφραστούν».[13]

Το 2017 ο Ζάκερμπεργκ προχώρησε ακόμη περισσότερο διατυπώνοντας τις κοινωνικές βλέψεις του, αυτή τη φορά στοχεύοντας με ακρίβεια στην καρδιά των προβληματισμών της δεύτερης νεωτερικότητας: «Οι άνθρωποι αισθάνονται ανήσυχοι. Πολλά από τα πράγματα που τους καθησύχαζαν στο παρελθόν πλέον δεν υφίστανται». Ο Ζάκερμπεργκ πιστεύει πως αυτός και η εταιρεία του μπορούν να

προσφέρουν ένα μέλλον «το οποίο θα είναι ωφέλιμο για όλους» και θα εκπληρώνει «προσωπικές, συναισθηματικές και πνευματικές ανάγκες» δίνοντας «σκοπό και ελπίδα», «ηθική επιβεβαίωση» και «την ανακούφιση πως δεν είμαστε μόνοι μας». «Η πρόοδος πλέον απαιτεί από την ανθρωπότητα να συνέρχεται όχι απλώς σε επίπεδο πόλεων ή εθνών», προέτρεψε ο Ζάκερμπεργκ, «αλλά και ως μια παγκόσμια κοινότητα. [...] Το σημαντικότερο πράγμα που κάνουμε εμείς στη Facebook είναι να αναπτύσσουμε την κοινωνική υποδομή [...] για την οικοδόμηση μιας παγκόσμιας κοινότητας...». Μνημονεύοντας τον Αβραάμ Λίνκολν, ο ιδρυτής της Facebook έδωσε το στίγμα της αποστολής της εταιρείας του τοποθετώντας τη στο άκρο της εξελικτικής διαδρομής του πολιτισμού, στην αρχή της οποίας η ανθρωπότητα οργανώθηκε σε φυλές, έπειτα σε πόλεις και ύστερα σε έθνη. Η επόμενη φάση της κοινωνικής εξέλιξης θα είναι η «παγκόσμια κοινότητα» και τον δρόμο έμελλε να τον ανοίξει η Facebook, κατασκευάζοντας τα μέσα και επιβλέποντας τους σκοπούς.[14]

Το 2017, σε ομιλία του στο συνέδριο των προγραμματιστών της εταιρείας, ο Ζάκερμπεργκ συνέδεσε τη διακήρυξή του περί ιστορικού ρόλου της εταιρείας στην καθιέρωση μιας «παγκόσμιας κοινότητας» με τον κλασικό μύθο της σύγχρονης ουτοπίας, διαβεβαιώνοντας τους ακολούθους του πως «στο μέλλον η τεχνολογία [...] θα μας απελευθερώσει ώστε να αφιερώνουμε περισσότερο χρόνο στα πράγματα που όντως μας ενδιαφέρουν, όπως το να απολαμβάνουμε ο ένας την παρέα του άλλου, να αλληλεπιδρούμε και να εκφραζόμαστε με καινούριους τρόπους. [...] Πολύ περισσότεροι από μας θα ασχοληθούν με αυτό που σήμερα θεωρείται τέχνη, και αυτό θα αποτελέσει τη βάση για πολλές από τις κοινότητές μας.[15]

Όσο ο Ναντέλα και οι λοιποί πρεσβευτές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού εξυφαίνουν τα ουτοπικά τους οράματα παραλείπουν να αναφέρουν πως η μαγική εποχή που ονειρεύονται έχει ένα τίμημα: Νομοτελειακά, ο Μεγάλος Αλλότριος βαδίζει προς έναν ορίζοντα καθολικότητας, απαλείφοντας κάθε σύνορο και κατατροπώνοντας κάθε εστία τριβής στο όνομα των οικονομικών επιταγών του. Κάθε εξουσία κατατείνει προς την καθολικότητα και το μόνο που στέκεται εμπόδιο στον δρόμο της είναι τα θέσμια: οι δημοκρατικοί θεσμοί, οι νόμοι, οι κανονισμοί, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις, οι κανόνες και οι συμβάσεις της ιδιωτικής διακυβέρνησης, οι χρηστοί περιορισμοί της αγοράς όπως τους εφαρμόζουν οι καταναλωτές, ο ανταγωνισμός και οι εργοδότες, η κοινωνία των πολιτών, η πολιτική

εξουσία των ανθρώπων, το ηθικό βάρος κάθε ανθρώπινου όντος που διατηρεί τα σημεία αναφοράς του.

Κάτι τέτοιο περιγράφεται στο παραμύθι του μαθητευόμενου μάγου του Γκαίτε, όταν, απουσία της εποπτείας του μάγου και της άσκησης καθοδήγησης και ελέγχου, ο μαθητής του μεταμορφώνει τη σκούπα σε δαιμονική οντότητα ανόθευτης και ασταμάτητης δύναμης:

Συφορά μου! Απ' το μυαλό μου
έφυγε η ξορκίστρα λέξη.
Κείνη η λέξη που την πρώτη
δίνει υπόσταση και πάλι.
Μα αυτή τρέχει. Αχ, να γινόσουν
σαν και πριν, απλό φουκάλι!
Τρέχει, φέρνει, χύνει
κι όλο κουβαλάει.
Αχ, το ρέμα ολούθε
πάνω μου κυλάει.[16*]

III. Εφαρμοσμένη ουτοπική

Η εργαλειοθηρική εξουσία, όπως και η σκούπα του μαθητευόμενου μάγου, ευδοκίμησε απουσία του δασκάλου, απολαμβάνοντας ελάχιστη εποπτεία επί της δράσης της. Αυτή της η επιτυχία ενθάρρυνε τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και τους άνοιξε την όρεξη για καθολικότητα. Σε αυτή την εξέλιξη έχει διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο και η ουτοπική ρητορική περί μαγικής εποχής. Η ιδέα πως ο Μεγάλος Αλλότριος θα λύσει όλα τα προβλήματα της ανθρωπότητας ενώ ταυτόχρονα θα ενδυναμώσει έναν προς έναν όλους τους ανθρώπους συνήθως απαξιώνεται ως «τεχνολογικός ουτοπισμός», όμως θα ήταν λάθος εκ μέρους μας να αγνοήσουμε αυτή τη ρητορική χωρίς να εξετάσουμε τον σκοπό της. Μια τέτοια ρητορική καλό είναι να μην υποτιμάται ως ασυναρτησίες. Είναι ο ναρκοσυλλέκτης ο οποίος προπορεύεται του πεζικού· ο πολυμήχανος διπλωμάτης ο οποίος καταφτάνει πρώτος ώστε να αφοπλίσει τον εχθρό και να προλειάνει το έδαφος για την αθόρυβη παράδοση. Η υπόσχε-

* Γκαίτε, «Ο μαθητευόμενος μάγος». Μετάφραση Θρασύβουλος Σταύρου. Νέα Εστία, 1959 Β'. (Σ.τ.Μ.)

ση μιας μαγικής εποχής παίζει σημαντικότατο στρατηγικό ρόλο, αφού μας αποσπά την προσοχή και νομιμοποιεί τις ολοκληρωτικές βλέψεις του κατασκοπευτικού καπιταλισμού οι οποίες αξιωματικά περιλαμβάνουν τους «ανθρώπους» ως «αντικείμενα πρώτης κλάσης».

Ο λόγος περί «κοινωνικού στόχου», έτσι όπως αυτός αρθρώνεται από τους εκφραστές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, εφαρμόζει απόλυτα στην ιδέα της αχαλίνωτης τεχνολογικής προόδου η οποία κυριαρχούσε στην ουτοπική σκέψη από τα τέλη του 18ου αιώνα έως τα τέλη του 19ου, φτάνοντας στο αποκορύφωμά της με τον Μαρξ. Όντως, σε εκφραστές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού όπως ο Ναντέλα, ο Πέιτζ και ο Ζάκερμπεργκ απαντώνται πέντε από τα έξι γνωρίσματα τα οποία, σύμφωνα με τους σπουδαίους ακαδημαϊκούς της ουτοπικής σκέψης Φρανκ και Φρίτσι Μάνουελ, συνθέτουν το σύνηθες προφίλ των πιο φιλόδοξων σύγχρονων ουτοπιστών: (1) η τάση προς μια εξαιρετικά εστιασμένη σωληνοειδή όραση η οποία απλοποιεί το ουτοπικό έργο, (2) μια διεισδυτικότερη αντίληψη της «νέας ανθρώπινης κατάστασης» η οποία προηγείται των συγχρόνων τους, (3) η ψυχαναγκαστική επιδίωξη μιας έμμονης ιδέας, (4) η ακράδαντη πίστη στην αναπότρεπτη υλοποίηση των ιδεών τους και (5) το πάθος για ολοκληρωτική αναμόρφωση σε επίπεδο ανθρώπινου είδους και ολόκληρου του οικουμενικού συστήματος.[17]

Οι Μάνουελ σημειώνουν και ένα έκτο γνώρισμα του σύγχρονου οραματιστή του μέλλοντος, και εδώ είναι που οι άνθρωποι και οι εταιρείες που εξετάζουμε αποτελούν τρανταχτές εξαιρέσεις του κανόνα: «Συχνά ο ουτοπιστής προβλέπει τις επερχόμενες εξελίξεις και τις συνέπειες της τεχνολογικής προόδου όταν αυτές βρίσκονται ακόμη σε εμβρυακό στάδιο· είναι σαν να έχει κεραίες ευαίσθητες στο μέλλον. *Ωστόσο, τα σύνεργά του σπάνια προπορεύονται των τεχνικών δυνατοτήτων της εποχής του. Όσο κι αν προσπαθεί να εφεύρει κάτι καινούριο, δεν μπορεί να δημιουργήσει έναν κόσμο από το τίποτα*».[18] Όμως, στις μέρες μας οι εκφραστές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού μπορούν να δημιουργήσουν έναν τέτοιο κόσμο, και αυτό κάνουν – μια πραγματικά ιστορική παρέκκλιση από την πεπατημένη.

Κάθε αρχαίος ηγεμόνας θα ζήλευε τη γνώση, την εξουσία και τον πλούτο που διαχειρίζονται οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, σε μοναδιαίο και σε συλλογικό επίπεδο, και το ίδιο ισχύει σήμερα με το σύγχρονο κράτος. Όταν ο ισολογισμός του 2017 παρουσιάζει 126 δισ. δολάρια σε μετρητά και σε χρεόγραφα για τη Microsoft, 92 δισ. για την Google και 30 δισ. για τη Facebook, και όταν

οι κεφαλαιαγορές προσυπογράφουν τα διαρκώς επεκτεινόμενα εργαλειοθηρικά καθεστώτα με περισσότερα από 1,6 τρισ. δολάρια σε κεφαλαιοποίηση στα μέσα του 2017, αυτοί είναι οι εκλεκτοί ουτοπιστές οι οποίοι μπορούν να επιβλέπουν τη μετάφραση του οράματός τους σε πραγματικότητα χωρίς να έχουν ανάγκη από αιματοβαμμένους στρατιώτες για να τους ανοίξουν τον δρόμο.[19]

Από αυτή την άποψη, οι ηγέτες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι sui generis ουτοπιστές. Ο Μαρξ ερμήνευσε τον κόσμο με τη μεστά αρθρωμένη θεωρία του, αλλά μόνο η δύναμη των ιδεών του δεν αρκούσε για να υλοποιήσει το όραμά του. Πολύ μετά τη δημοσίευση των θεωριών του Μαρξ άνθρωποι όπως ο Λένιν, ο Στάλιν και ο Μάο τις εφάρμοσαν στην πραγματική ζωή. Πράγματι, οι Μάνουελ περιγράφουν τον Λένιν ως ειδήμονα της «εφαρμοσμένης ουτοπικής».[20] Απεναντίας, οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού κυριεύουν τον κόσμο στην πράξη. Οι θεωρίες τους είναι ρηχές – ή τουλάχιστον ρηχές είναι εκείνες που μοιράζονται με το κοινό. Για την εξουσία τους, όμως, ισχύει το αντίθετο· αυτή είναι μνημειώδης και κατά κύριο λόγο απαρακώλυτη.

Όσον αφορά τη θεωρία και την πράξη, η συνηθισμένη αλληλουχία είναι πως η θεωρία είναι διαθέσιμη προς επιθεώρηση, βολιδοσκόπηση και συζήτηση προτού ξεκινήσει η δράση. Αυτό δίνει στους παρατηρητές την ευκαιρία να κρίνουν σε τι βαθμό αυτή η θεωρία είναι άξια εφαρμογής, να αναλογιστούν τις απροσδόκητες συνέπειες της εφαρμογής της και να αξιολογήσουν κατά πόσο η εφαρμογή είναι πιστή στη θεωρία από την οποία προέκυψε. Το αναπόφευκτο χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης δημιουργεί έναν χώρο για κριτική έρευνα. Για παράδειγμα, μπορούμε να διερευνήσουμε αν ένας νόμος ή μια κυβερνητική πρακτική συνάδει με το σύνταγμα ενός έθνους, με τον χάρτη των δικαιωμάτων και με τις διέπουσες αρχές, επειδή μπορούμε να επιθεωρήσουμε, να ερμηνεύσουμε και να θέσουμε υπό συζήτηση αυτά τα κείμενα. Αν το χάσμα είναι υπερβολικά μεγάλο, οι πολίτες δρουν ως γέφυρα σε αυτό θέτοντας υπό αμφισβήτηση τον νόμο ή την πρακτική.

Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού αντιστρέφουν τη φυσιολογική διαδοχή της θεωρίας και της πράξης. Οι πρακτικές τους προπορεύονται, αναπτύσσοντας μεγάλη ταχύτητα απουσία σαφούς θεωρίας και του πιθανού αντίλογου σε αυτή. Οι εν λόγω επιχειρηματίες ειδικεύονται στην επίδειξη αυτού του μοναδικού είδους εργαλειοθηρικού σοκ και δέους, προκαλώντας στους πα-

ρευρισκομένους σύγχυση, καθιστώντας τους αβέβαιους και αβοήθητους. Η απουσία σαφούς διατύπωσης της θεωρίας τους κάνει όλους εμάς να αναλογιζόμαστε τον πρακτικό της αντίκτυπο: το σύστημα παρακολούθησης οχήματος που ακινητοποιεί το αυτοκίνητό σου, τον προτεινόμενο προορισμό που συνοδεύει τις οδηγίες του GPS, την προτεινόμενη αγορά που αναβοσβήνει στο τηλέφωνό σου τη στιγμή που κατακλύζεσαι από ενδορφίνες, τη διαρκή παρακολούθηση της θέσης, της συμπεριφοράς και της διάθεσής σου από τον Μεγάλο Αλλότριο, τη χαρωπή υπαγόρευση των κινήσεων των κατοίκων της πόλης με προορισμό τους πελάτες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Όσο φτωχές και σιβυλλικές κι αν είναι οι θεωρίες των εκφραστών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, η εργαλειοθηρική εξουσία που αυτοί κατέχουν είναι ικανή να πραγματοποιήσει όλα όσα φαντασιώνονται ή τουλάχιστον να δημιουργήσει έναν ανεμοστρόβιλο συνεπειών έως ότου να τα πετύχουν. Ο μόνος τρόπος να κατανοήσουμε τη θεωρία που προάγεται μέσα από την εφαρμοσμένη ουτοπική τους είναι να αποδομήσουμε τη δραστηριότητά τους και να εξετάσουμε προσεκτικά το περιεχόμενό της, όπως κάνουμε στα κεφάλαια αυτού του βιβλίου.

Η εφαρμοσμένη ουτοπική βρίσκεται εν κινήσει στη Facebook, στην Google και στη Microsoft, καθώς η επικράτεια εξόρυξης του συμπεριφορικού πλεονάσματος κερδίζει έδαφος και εισέρχεται σε παραδοσιακά κοινωνικούς τομείς της ζωής οι οποίοι διαμορφώνονται από έναν συνδυασμό πολιτικών θεσμών και δημόσιας ηγεσίας. Το 2017 η διακήρυξη της αποστολής της Facebook από τον Ζάκερμπεργκ, μια αποστολή η οποία παρουσιάστηκε ως η «οικοδόμηση μιας παγκόσμιας κοινότητας», ανήγγειλε μια νέα φάση της εφαρμοσμένης ουτοπικής: «Εν γένει, είναι σημαντικό η διακυβέρνηση της κοινότητάς μας να διαβαθμίζεται ανάλογα με την πολυπλοκότητα και τις απαιτήσεις των ανθρώπων της. Είμαστε προσηλωμένοι στη διαρκή βελτίωσή μας, ακόμη κι αν αυτό σημαίνει τη δημιουργία ενός παγκόσμιου συστήματος ψηφοφορίας στο οποίο η φωνή σας θα ακούγεται δυνατότερα και το οποίο θα σας δίνει μεγαλύτερο έλεγχο. Ελπίζουμε πως αυτό το μοντέλο θα αποτελέσει υπόδειγμα για το πώς μπορεί να λειτουργήσει η συλλογική λήψη αποφάσεων και σε άλλες πτυχές της παγκόσμιας κοινότητας».[21] Αργότερα το 2017 ο Ζάκερμπεργκ είπε σε ένα ακροατήριο προγραμματιστών: «Έχουμε ένα ολόκληρο σχέδιο δράσης το οποίο περιλαμβάνει προϊόντα που θα μας βοηθήσουν να χτίσουμε ομάδες και κοινότητες, θα μας βοηθήσουν να χτίσουμε μια πιο

πληροφορημένη κοινωνία, να διατηρήσουμε τις επικοινωνίες ασφαλείς. [...] Έχουμε πολλά ακόμη να κάνουμε εδώ».[22]

Στην ομιλία του στο συνέδριο του 2017 ο Ναντέλα της Microsoft εμψύχωσε τους προγραμματιστές του με τα εξής λόγια: «Είτε πρόκειται για προηγμένη ιατρική, είτε για προηγμένη γεωργία, είτε πρόκειται για ψηφιακά μίντια, είτε για το βιομηχανικό διαδίκτυο, δεν έχει υπάρξει μεγαλύτερη ευκαιρία για μας ως προγραμματιστές να αφήσουμε το στίγμα μας κατά μήκος και κατά βάθος όλων των τομέων της κοινωνίας και όλων των τομέων της οικονομίας».[23] Το όραμα που αποκάλυψε ο Ναντέλα εκείνη τη μέρα είναι εμβληματικό των ευρύτερων βλέψεων του κατασκοπευτικού καπιταλισμού για το μέλλον μας. Άραγε πού πιστεύουν ότι μας οδηγούν;

IV. Η συρροή ως μηχανικές σχέσεις

Για να αποκρυπτογραφήσουμε το πραγματικό μέτρο της εργαλειοθηρικής κοινωνίας θα ήταν καλό να παραμερίσουμε τον φανφαρονισμό περί «μαγικής εποχής» και να εστιάσουμε στις πρακτικές της εφαρμοσμένης ουτοπικής και στο κοινωνικό όραμα που αυτές υποδηλώνουν. Ο Ναντέλα μάς πρόσφερε μια πολύτιμη ευκαιρία όταν αποκάλυψε πρακτικές εφαρμογές οι οποίες μαρτυρούν ένα σαρωτικό νέο όραμα μηχανικών σχέσεων ως το πρότυπο για τις κοινωνικές σχέσεις της νέας εποχής.

Τα αποκαλυπτήρια του Ναντέλα ξεκινούν με την περιγραφή της συνεργασίας της Microsoft με έναν κατασκευαστή εξοπλισμού κοπής μετάλλων ακριβείας από τη Σουηδία ο οποίος μετρά 150 χρόνια ζωής και αποφάσισε να αλλάξει το προφίλ του σε κάτι που να ταιριάζει με τον 21ο αιώνα. Το εγχείρημα αποτελεί ένα πρώτης τάξης παράδειγμα του στοιχείου που ο Ναντέλα περιγράφει ως «θεμελιώδη αλλαγή στη φιλοσοφία των εφαρμογών που κατασκευάζουμε· μια αλλαγή στην παρούσα κοσμοθεωρία μας [...] από έναν κόσμο όπου δίνεται προτεραιότητα στις κινητές υπηρεσίες και στις υπηρεσίες νέφους, σε έναν νέο κόσμο ο οποίος θα συντίθεται από ένα νοήμον νέφος και από ένα *νοήμον άκρο*». Η τεχνητή νοημοσύνη, δήλωσε ο Ναντέλα, «μαθαίνει από τις πληροφορίες και αλληλεπιδρά με τον ενσώματο κόσμο» – κοινώς, ο διευθύνων σύμβουλος της Microsoft παρέθεσε τα απαραίτητα μέσα για την επίτευξη οικονομιών δράσης.[24]

Σε πρώτη φάση ο Ναντέλα περιγράφει τις μηχανές στο νέο περι-

βάλλον του εργοστασίου, μηχανές οι οποίες συνδέονται μέσω τηλεμετρίας και διοχετεύουν αδιάκοπα δεδομένα στον «κόμβο IoT» του «νέφους», εκεί όπου οι αναλύσεις της Microsoft αναζητούν και ανακαλύπτουν ανωμαλίες που θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο τις μηχανές. Η πηγή κάθε ανωμαλίας εντοπίζεται αν ακολουθήσει κανείς τη ροή των δεδομένων προς την αφετηρία τους, και η μηχανική νοημοσύνη του κόμβου μαθαίνει να αναγνωρίζει τα αιτιώδη μοντέλα, ώστε να μπορεί να απενεργοποιήσει προληπτικά ένα απειλούμενο τμήμα του εξοπλισμού σε περίπου δύο δευτερόλεπτα, πριν επέλθει ένα δυνητικά επιβλαβές γεγονός.

Έπειτα ο Ναντέλα περιγράφει τη νέα «επαναστατική δυνατότητα» ενός υπολογιστικού αισθητήρα ενεργοποίησης ο οποίος ενσωματώνεται απευθείας μέσα στη μηχανή, μειώνοντας έτσι εντυπωσιακά τον χρόνο της προληπτικής απενεργοποίησης: «Η εφαρμογή πλέον τρέχει τοπικά χωρίς να έρχεται σε επικοινωνία με το νέφος». Το «άκρο» γνωρίζει αμέσως πότε σημειώνεται ένα γεγονός το οποίο προμηνύει μια μελλοντική ανωμαλία στη μηχανή και απενεργοποιεί τον εξοπλισμό μέσα σε εκατό χιλιοστά του δευτερολέπτου από τη στιγμή του υπολογισμού – «είκοσι φορές πιο γρήγορα». Πρόκειται για μια δυνατότητα που χαιρετίζεται ως «η δύναμη του υπολογιστικού νέφους σε αρμονία με το νοήμον άκρο», η οποία είναι ικανή να *αναμένει και να προλαμβάνει παρεκκλίσεις από τη φυσιολογική λειτουργία* «πριν αυτές συμβούν».[25]

Η ισχύς της μηχανικής μάθησης αναπτύσσεται εκθετικά καθώς οι συσκευές μαθαίνουν η μια από τα γεγονότα της άλλης, τροφοδοτώντας τη νοημοσύνη του κόμβου και αντλώντας από αυτή. Σε τούτο το σενάριο δεν θα λέγαμε πως το σύνολο είναι σημαντικότερο από το άθροισμα των επιμέρους τμημάτων· θα λέγαμε πως δεν υπάρχουν επιμέρους τμήματα. Το σύνολο βρίσκεται παντού, πλήρως ορατό σε κάθε συσκευή που είναι ενσωματωμένη σε κάθε μηχανή. Ο Ναντέλα προβάλλει την πρακτική εφαρμογή αυτών των γεγονότων, παρατηρώντας πως, από τη στιγμή που διαθέτεις πολλές τέτοιες συσκευές γύρω σου, δημιουργείται ένα «εξειδικευμένο κέντρο δεδομένων – στις εγκαταστάσεις του εργοστασίου, στο σπίτι ή οπουδήποτε αλλού. [...] Μπορείς να μετατρέψεις έναν οποιονδήποτε χώρο σε ένα ασφαλές μέρος το οποίο διέπεται από την τεχνητή νοημοσύνη».[26]

Αυτή η δήλωση καθιστά σαφές πως ο όρος «ασφαλές» υποδηλώνει την «αυτόματη απαλοιφή των ανωμαλιών». Στο εργοστάσιο του Ναντέλα η μηχανική νοημοσύνη αντικαθιστά εν ριπή οφθαλμού την

άγνοια, υπαγορεύοντας την κατεύθυνση του συνόλου της μηχανικής συμπεριφοράς προς προκαθορισμένα πρότυπα. Αντί να εκφράσει προβληματισμό για τον πολλαπλασιασμό του κινδύνου και τις αλυσιδωτές βλάβες σε περίπτωση που η μηχανική μάθηση ολισθήσει, ο Ναντέλα εγκωμιάζει τον συγχρονισμό και την καθολικότητα των βέβαιων αποτελεσμάτων, καθώς κάθε μηχανή ανήκει στην ίδια μηχανή και όλες μαζί συμβαδίζουν υπό τον ήχο του ίδιου εμβατηρίου.

Με τον ίδιο τρόπο που πριν από έναν αιώνα η φιλοσοφία της μαζικής παραγωγής και της κάθετης διοικητικής οργάνωσης παρείχε το πρότυπο για τις αρχές της βιομηχανικής κοινωνίας και του ευρύτερου πολιτισμικού της πλαισίου, έτσι και το new-age εργοστάσιο του Ναντέλα αποδεικνύεται πως είναι το δοκιμαστικό πεδίο για το κοινωνικό όραμα –το όραμα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού– μιας εργαλειοθηρικής κοινωνίας η οποία θα καθίσταται εφικτή μέσω ενός νέου είδους συλλογικής δράσης. Εδώ η μηχανική μάθηση μεταφράζεται σε έναν συλλογικό νου –έναν μεθοδευτικό χώρο– που κάθε συστατικό στοιχείο του μαθαίνει και λειτουργεί σε συνάρτηση με όλα τα υπόλοιπα· ένα μοντέλο συλλογικής δράσης όπου η κατεύθυνση όλων των μηχανών ενός διασυνδεδεμένου συστήματος συγκλίνει απρόσκοπτα και όλες τους διαθέτουν την ίδια αντίληψη, λειτουργώντας εναρμονισμένες και με μέγιστη αποδοτικότητα για την επίτευξη των ίδιων αποτελεσμάτων. Η συρρέουσα δράση σημαίνει πως η «ελευθερία» κάθε επιμέρους μηχανής παραδίδεται στη γνώση που μοιράζεται με τις υπόλοιπες. Όπως προέβλεψαν και οι θεωρητικοί του συμπεριφορισμού –ο Πλανκ, ο Μάιερ και ο Σκίνερ–, αυτή η θυσία ισοδυναμεί με ολοκληρωτικό πόλεμο εναντίον ατυχημάτων, σφαλμάτων και εν γένει εναντίον της τυχαιότητας.

Ο Ναντέλα παίρνει αυτό το πρότυπο των νέων μηχανικών σχέσεων και το εφαρμόζει σε μια πιο πολύπλοκη εκδοχή ενός συστήματος ανθρώπου/μηχανής, παραμένοντας, όμως, στην «οικονομική σφαίρα». Αυτή τη φορά έχουμε να κάνουμε με ένα εργοτάξιο όπου οι συμπεριφορές ανθρώπων και μηχανών είναι εναρμονισμένες με προκαθορισμένες παραμέτρους για τις οποίες αποφασίζουν οι προϊστάμενοι. Τούτες οι παράμετροι είναι γνωστές ως «πολιτικές». Αλγοριθμικές μη συμβάσεις θέτουν τους κανόνες και υποκαθιστούν κοινωνικές λειτουργίες όπως η επίβλεψη, η διαπραγμάτευση, η επικοινωνία και η επίλυση προβλημάτων. Κάθε άτομο και κάθε μηχανή καταλαμβάνουν θέσεις ισοδύναμων αντικειμένων και καθένα από αυτά είναι «αναγνωρίσιμο» από το «σύστημα» μέσω των διατάξεων τεχνητής

νοημοσύνης που βρίσκονται κατανεμημένες σε όλη την έκταση του εργοταξίου.

Για παράδειγμα, η εκπαίδευση, τα τυπικά προσόντα, το εργασιακό ιστορικό και άλλες πληροφορίες σχετικές με το γενικότερο ιστορικό ενός ατόμου είναι άμεσα προσβάσιμα στο σύστημα. Μια «πολιτική» ενδέχεται να δηλώνει πως «μόνο πιστοποιημένοι εργαζόμενοι μπορούν να χρησιμοποιούν κομπρεσέρ». Έτσι, αν ένας εργαζόμενος ο οποίος δεν είναι πιστοποιημένος προσεγγίσει το συγκεκριμένο εργαλείο, το πρωτόκολλο επικείμενης παραβίασης τίθεται σε ισχύ και το κομπρεσέρ σημαίνει συναγερμό και απενεργοποιείται αυτοστιγμεί.

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε πως δεν είναι μόνο η εναρμονισμένη δράση των αντικειμένων που τίθεται σε κίνηση σύμφωνα με τις πολιτικές· σε κίνηση τίθεται και η συρρέουσα ανθρώπινη δράση, καθώς οι διαδικασίες κοινωνικής επίδρασης ενεργοποιούνται στο πλαίσιο της προληπτικής αποφυγής ανωμαλιών. Στην περίπτωση του επίφοβου κομπρεσέρ οι άνθρωποι του εργοταξίου κινητοποιούνται και συρρέουν προς τη θέση όπου η τεχνητή νοημοσύνη υποδεικνύει πως επίκειται το αναμενόμενο σφάλμα «ώστε να το επιλύσουν γρήγορα». Οι προγραμματιστές της Microsoft ενημερώνονται πως «το νοήμον άκρο αποτελεί τη διεπιφάνεια μεταξύ του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του πραγματικού κόσμου. [...] Μπορείς να αναζητήσεις στον πραγματικό κόσμο ανθρώπους, αντικείμενα και δραστηριότητες και να *εφαρμόσεις τις σχετικές πολιτικές*...».[27]

Μόλις οι άνθρωποι και οι σχέσεις τους αναχθούν σε αλλοτριοποιημένα, ισοδύναμα «αντικείμενα του υπολογιστικού νέφους», 25 δισεκατομμύρια συσκευές υπολογιστικής ενεργοποίησης μπορούν να κινητοποιηθούν ώστε να διαμορφώσουν τη συμπεριφορά με γνώμονα τις ασφαλείς και εναρμονισμένες παραμέτρους της «πολιτικής». Ο Ναντέλα εξήγησε πως «η σημαντικότερη αλλαγή» είναι ότι «οι άνθρωποι και οι σχέσεις τους με τους άλλους ανθρώπους είναι πλέον ένα *αντικείμενο πρώτης κλάσης* στο νέφος. Δεν έχει να κάνει απλώς με τους ανθρώπους, αλλά με τις σχέσεις τους, τις σχέσεις με όλα τα αντικείμενα της εργασίας τους, με τα προγράμματά τους, με τον σχεδιασμό έργου, με τα έγγραφά τους. Όλα αυτά πλέον ενσαρκώνονται στο Microsoft Graph». Αυτές οι ροές καθολικής πληροφόρησης είναι βασικές για τη βελτιστοποίηση «του μέλλοντος της παραγωγικότητας», ανέφερε θριαμβολογώντας ο Ναντέλα.[28]

Στην εργαλειοθηρική κοινωνία της Microsoft, τα εργοστάσια και οι χώροι εργασίας μοιάζουν με τα εργαστήρια του Σκίνερ, και οι μη-

χανές αντικαθιστούν τα περιστέρια και τους ποντικούς του. Αυτό είναι το περιβάλλον όπου η αρχιτεκτονική της εργαλειοθηρικής εξουσίας και η ταχύτητά της προετοιμάζονται για τη μετάφρασή τους στην κοινωνία σε μια εκδοχή του *Ουόλντεν Δύο* στην ψηφιακή εποχή, όπου οι μηχανικές σχέσεις αποτελούν το πρότυπο για τις αντίστοιχες κοινωνικές. Το εργοτάξιο του Ναντέλα αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της μεγαλόσχημης συρροής όπου μηχανές και άνθρωποι ενώνονται ως αντικείμενα του υπολογιστικού νέφους, εφοδιασμένα και ενορχηστρωμένα σε συμφωνία με τις «πολιτικές». Η αίγλη των «πολιτικών» έχει να κάνει ακριβώς με το γεγονός πως εμφανίζονται στο σκηνικό ως εγγυημένα αποτελέσματα τα οποία επιβάλλονται, ελέγχονται και υποστηρίζονται αυτόματα από το «σύστημα». Είναι ενταγμένες στη δραστηριότητα του Μεγάλου Αλλότριου, σε έναν κυκεώνα μη συμβάσεων αποκομμένων από κάθε κοινωνική διαδικασία σχετική με την ιδιωτική ή τη δημόσια διακυβέρνηση: τη σύγκρουση και τη διαπραγμάτευση, την υπόσχεση και τον συμβιβασμό, τη συνεννόηση και τις κοινές αξίες, τον αντίλογο, τη νομιμοποίηση και τις αρχές που απορρέουν από τη δημοκρατία.

Το αποτέλεσμα είναι πως οι «πολιτικές» γίνονται λειτουργικά ισοδύναμες με τον σχεδιασμό, καθώς ο Μεγάλος Αλλότριος κατευθύνει τη δράση ανθρώπων και μηχανών, φροντίζοντας ώστε οι πόρτες να είναι κλειδωμένες ή όχι, ώστε οι μηχανές των αυτοκινήτων να είναι αδρανείς ή ζωντανές, ώστε το κομπρεσέρ με υπαρξιακή αυταπάρνηση να φωνάξει «όχι», ώστε ο εργάτης να υπακούει στους κανονισμούς, ώστε η ομάδα να τρέχει σύσσωμη ώστε να υπερνικήσει την όποια ανωμαλία. Όλοι θα είμαστε ασφαλείς όσο κάθε οργανισμός πάλλεται σε αρμονία με κάθε άλλο οργανισμό – όλοι μας ενταγμένοι σε κάτι που μοιάζει λιγότερο με κοινωνία και περισσότερο με έναν άψογα εναρμονισμένο πληθυσμό ο οποίος συρρέει με ομαλότητα, διαμορφωμένος από μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης που διαφεύγουν της αντίληψής μας και κατά συνέπεια μας είναι αδύνατο να δυσανασχετήσουμε και να τους προβάλουμε αντίσταση.

Όπως τον 20ό αιώνα ο καταμερισμός της εργασίας μετατοπίστηκε από τον οικονομικό τομέα στην κοινωνία, έτσι και το εργοτάξιο του Ναντέλα αποτελεί το οικονομικό τρυβλίο Πέτρι όπου ένας νέος καταμερισμός της μάθησης μεταλλάσσεται και ζωντανεύει, έτοιμος να μεταφραστεί σε κοινωνία. Τον 20ό αιώνα οι σημαντικότεροι παράγοντες που συντέλεσαν στην επιτυχία του βιομηχανικού καπιταλισμού –η αποδοτικότητα, η παραγωγικότητα, η τυποποίηση, η εναλ-

λαξιμότητα των εξαρτημάτων, ο πολυσχιδής καταμερισμός της εργασίας, η πειθαρχία, η αφοσίωση, ο προγραμματισμός, η συμμόρφωση, η ιεραρχική διοίκηση, ο διαχωρισμός γνώσης και δράσης κτλ.– ανακαλύφθηκαν και σφυρηλατήθηκαν στον εργασιακό χώρο κι έπειτα μετατοπίστηκαν στην κοινωνία, όπου απέκτησαν θεσμική υπόσταση στα σχολεία, στα νοσοκομεία, στην οικογενειακή ζωή και στην προσωπικότητα. Όπως έχουν τεκμηριώσει ολόκληρες γενιές ακαδημαϊκών, η κοινωνία άρχισε να οργανώνεται στα εργοστασιακά πρότυπα ώστε να μπορέσουμε να εκπαιδεύσουμε και να εγκλιματίσουμε τα νεαρά μέλη της κοινωνίας και να πετύχουμε την προσαρμογή τους στις νέες απαιτήσεις μιας νέας τάξης της μαζικής παραγωγής.

Σήμερα έχουμε ξαναμπεί στον ίδιο κύκλο, μόνο που πλέον στόχος είναι η επαναδημιουργία της κοινωνίας του 21ου αιώνα ως «αντικείμενο πρώτης κλάσης» οργανωμένο κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν του μηχανικού μεθοδευτικού χώρου χάριν της βεβαιότητας άλλων. Η συνδεσιμότητα που κάποτε επιδιώκαμε για προσωπική ευδοκίμηση και λειτουργικότητα επαναπροσδιορίζεται ως φορέας ενός νέου είδους εξουσίας και κοινωνικής συρροής οι οποίες μεταφράζονται σε εγγυημένα αποτελέσματα.

V. Η συρροή ως κοινωνία

Οι επιστήμονες της Microsoft δουλεύουν εδώ και χρόνια προσπαθώντας να βρουν τρόπους ώστε η ίδια φιλοσοφία του αυτοματοποιημένου προληπτικού ελέγχου που υφίσταται στις παρυφές του δικτύου να μεταφερθεί στις κοινωνικές σχέσεις. Όπως παρατήρησε ο Ναντέλα το 2017, αν «μπορούμε» να το καταφέρουμε σε έναν «υλικό χώρο», τότε μπορεί να γίνει «παντού» και «οπουδήποτε». Συμβούλεψε το ακροατήριο των επαγγελματιών της εφαρμοσμένης ουτοπικής το εξής: «Μπορείτε να αρχίσετε να εξάγετε συμπεράσματα για τους ανθρώπους, για τις σχέσεις τους με τους άλλους ανθρώπους, με τα αντικείμενα στον χώρο...»[29]

Το δημιουργικό εύρος αυτού του νέου σκεπτικού μαρτυρείται σε ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας το οποίο η Microsoft απέκτησε το 2013 και αναθεώρησε και επανεξέδωσε το 2016. Ο τίτλος του ήταν "User Behavior Monitoring on a Computerized Device" (Παρακολούθηση συμπεριφοράς χρήστη σε ψηφιοποιημένη συσκευή).[30] Με σαφώς λιγοστό θεωρητικό υπόβαθρό το οποίο συνοδευόταν από σεβαστό όγκο

πρακτικών δεδομένων, η πατενταρισμένη συσκευή είναι σχεδιασμένη ώστε να παρακολουθεί τη συμπεριφορά του χρήστη και να ανιχνεύει «κάθε ενδεχόμενη παρέκκλιση από τη φυσιολογική ή την αποδεκτή συμπεριφορά η οποία θα ήταν πιθανό να επηρεάσει την πνευματική κατάσταση του χρήστη. Ένα προγνωστικό μοντέλο το οποίο αντιστοιχεί σε γνωρίσματα μίας ή περισσότερων πνευματικών καταστάσεων μπορεί να συγκριθεί με τα γνωρίσματα της εκάστοτε τρέχουσας συμπεριφοράς του χρήστη».

Οι επιστήμονες εισηγούνται μια εφαρμογή η οποία θα μπορεί να φιλοξενείται σε ένα λειτουργικό σύστημα, σε έναν διακομιστή, σε ένα πρόγραμμα περιήγησης, σε ένα τηλέφωνο ή σε μια προσαρτώμενη συσκευή, παρακολουθώντας διαρκώς τα συμπεριφορικά δεδομένα ενός ατόμου: την αλληλεπίδρασή του με άλλους ανθρώπους ή με υπολογιστές, τις αναρτήσεις του σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τις αναζητήσεις και εν γένει τη διαδικτυακή δραστηριότητα. Η εφαρμογή θα μπορεί να ενεργοποιήσει αισθητήρες για την καταγραφή φωνής και ομιλίας, βίντεο και εικόνων, καθώς και κίνησης. Για παράδειγμα, θα μπορεί να ανιχνεύσει «πότε ο χρήστης υψώνει υπερβολικά τον τόνο της φωνής του αναδιφώντας τις τηλεφωνικές κλήσεις του και συγκρίνοντας τα σχετικά γνωρίσματα με το μοντέλο πρόγνωσης».

Όλα αυτά τα συμπεριφορικά δεδομένα αποθηκεύονται για μελλοντικές αναλύσεις ιστορικού με στόχο τη βελτίωση του προγνωστικού μοντέλου. Η περίπτωση κατά την οποία ο χρήστης ο οποίος συνήθως ελέγχει την ένταση της φωνής του ξαφνικά ανεβάσει τον τόνο ίσως υποδηλώνει «περιστατικό ψυχολογικής φύσεως». Διαφορετικά, η συμπεριφορά μπορεί να αξιολογηθεί σε συνάρτηση με «μια κατανομή γνωρισμάτων τα οποία συνιστούν φυσιολογική και/ή αποδεκτή συμπεριφορά για το μέσο άτομο ενός πληθυσμού. [...] Η υπολογίσιμη απόκλιση από αυτή τη συμπεριφορά αναφοράς υποδηλώνει έναν αριθμό πιθανών περιστατικών ψυχολογικής φύσεως». Η αρχική πρόταση είναι πως σε περίπτωση ανωμαλίας η συσκευή θα ειδοποιεί «έμπιστα άτομα», όπως μέλη της οικογένειας, γιατρούς και παρόχους φροντίδας. Ωστόσο, ο κύκλος διευρύνεται όσο παρατίθενται και οι υπόλοιπες προδιαγραφές του διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Οι επιστήμονες επισημαίνουν τη χρησιμότητα των ειδοποιήσεων για τους παρόχους υπηρεσιών υγείας, για τις ασφαλιστικές εταιρείες και για τα αστυνομικά όργανα. Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια νέα ευκαιρία κατασκόπευσης ως υπηρεσίας σχεδιασμένης ώστε να προλαμβάνει οποιαδήποτε συμπεριφορά επιλέγει ο πελάτης.

Η ευρεσιτεχνία της Microsoft μας επιστρέφει στον Πλανκ, στον Μάιερ και στον Σκίνερ και στη θεώρηση του Αλλότριου, σε μια ερμηνεία της συμπεριφοράς η οποία απορρέει από τις φυσικές επιστήμες, εκεί όπου οι ανωμαλίες είναι τα «τυχαία γεγονότα» που εμείς αποκαλούμε ελευθερία, ενώ στην πραγματικότητα υποδηλώνουν άγνοια – πολύ απλά δεν έχουν εξηγηθεί ακόμη από την επιστήμη. Οι Πλανκ, Μάιερ και Σκίνερ πίστευαν πως η απώλεια αυτής της ελευθερίας ήταν το αναγκαίο τίμημα για την «ασφάλεια» και την «αρμονία» μιας κοινωνίας ομαλότητας στην οποία όλες οι διαδικασίες βελτιστοποιούνται με γνώμονα το γενικό καλό. Ο Σκίνερ οραματίστηκε πως με τη σωστή τεχνολογία της συμπεριφοράς η γνώση θα μπορούσε να απαλείψει τις ανωμαλίες πριν καν αυτές προκύψουν, οδηγώντας κάθε συμπεριφορά προς προκαθορισμένες παραμέτρους που ευθυγραμμίζονται με τις κοινωνικές σταθερές και τους κοινωνικούς στόχους. «Αν μπορούσαμε να δείξουμε ότι τα μέλη της κοινωνίας μας προτιμούν τη ζωή στο Ουόλντεν Δύο», λέει ο Φρέιζερ/Σκίνερ, «αυτό θα αποτελούσε την τρανότερη απόδειξη πως θα είχαμε φτάσει σε μια ασφαλή και παραγωγική κοινωνική δομή».[31]

Σύμφωνα με αυτό το πρότυπο διαμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων, η συμπεριφορική τροποποίηση δρα εκτός βελησνεκούς της ανθρώπινης αντίληψης, ώστε να επιφέρει, να ανταμείβει, να εξωθεί, να τιμωρεί και να ενισχύει συμπεριφορές οι οποίες είναι σύμμορφες με τις «αρμόζουσες πολιτικές». Έτσι, η Facebook μαθαίνει πως μπορεί να αλλάξει την κοινωνική τροχιά σε επίπεδο συμπεριφοράς ψηφοφόρων, συναισθηματικών καταστάσεων ή σε ό,τι άλλο αποφασίσει. Η Niantic Labs και η Google μαθαίνουν πως μπορούν να αυξήσουν τα κέρδη της McDonald's και οποιουδήποτε άλλου πελάτη τους. Σε όλες τις περιπτώσεις οι εταιρικοί στόχοι καθορίζουν τις «πολιτικές» προς τις οποίες οι συρρέουσες συμπεριφορές κυλούν αρμονικά.

Ο μηχανικός μεθοδευτικός χώρος –ο εγκέφαλος συρρέουσας λογικής που δημιουργήθηκε από τη μηχανική μάθηση– είναι το υλικό μέσο της τελικής απαλοιφής των χαοτικών στοιχείων που αποτελούν τροχοπέδη στα εγγυημένα αποτελέσματα. Ο Έρικ Σμιτ και ο Σεμπάστιαν Θρουν (Sebastian Thrun), ο γκουρού της μηχανικής νοημοσύνης και πρώην διευθυντής του X Lab της Google, ο άνθρωπος που βοήθησε στη διαχείριση της ανάπτυξης του Street View και του αυτόνομου αυτοκινήτου της Google, μαρτυρούν τα παραπάνω ως υπέρμαχοι των αυτόνομων οχημάτων της Alphabet. «Ήρθε η ώρα να σταματήσουμε να παραφρονούμε όποτε ακούμε για τεχνητή νοημοσύνη», γράφουν.

Ο Σμιτ και ο Θρουν εφιστούν την προσοχή στο «θεμελιώδες γνώρισμα το οποίο διαφοροποιεί την τεχνητή νοημοσύνη από τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνουν οι άνθρωποι».[32] Αντί για τις συνηθισμένες διαβεβαιώσεις πως οι μηχανές μπορούν να σχεδιαστούν ώστε να μοιάζουν περισσότερο με τους ανθρώπους και άρα να είναι λιγότερο απειλητικές, ο Σμιτ και ο Θρουν υποστηρίζουν ακριβώς το αντίθετο: Οι άνθρωποι πρέπει να αρχίσουν να μοιάζουν στις μηχανές. Η μηχανική νοημοσύνη αναγορεύεται σε αποθέωση της συλλογικής δράσης, στο πλαίσιο της οποίας όλες οι μηχανές ενός διασυνδεδεμένου συστήματος συγκλίνουν και εντέλει συρρέουν απρόσκοπτα, διαθέτοντας κοινή κατανόηση και συνεπώς ευθυγραμμισμένη λειτουργία και μέγιστη αποδοτικότητα προκειμένου να πραγματοποιήσουν τα ίδια αποτελέσματα. Τα κομπρεσέρ δεν αξιολογούν αυτόνομα τις περιστάσεις τους· καθένα από αυτά μαθαίνει όλα όσα μαθαίνουν και τα υπόλοιπα. Καθένα από αυτά αντιδρά με τον ίδιο τρόπο όταν πέφτει σε μη πιστοποιημένα χέρια και οι εγκέφαλοί τους λειτουργούν ως ένας στην υπηρεσία της «πολιτικής». Οι μηχανές προκόβουν ή καταρρέουν ως μία, κάνουν λάθος ή έχουν δίκιο ως μία. Ο Σμιτ και ο Θρουν παραπονιούνται πως

> Όταν οι άνθρωποι οδηγούν, μαθαίνουν κατά κύριο λόγο από τα λάθη τους και σπάνια μαθαίνουν από τα λάθη των άλλων. Ως σύνολο, οι άνθρωποι επαναλαμβάνουν τα ίδια λάθη ξανά και ξανά. Κατά συνέπεια, εκατοντάδες χιλιάδες πεθαίνουν κάθε χρόνο σε αυτοκινητικά δυστυχήματα. Η τεχνητή νοημοσύνη εξελίσσεται διαφορετικά. Όταν ένα από τα αυτόνομα αυτοκίνητα κάνει ένα λάθος, όλα τα αυτόνομα αυτοκίνητα μαθαίνουν από αυτό. Μάλιστα, τα νέα αυτόνομα αυτοκίνητα «γεννιούνται» με όλα τα προσόντα των προκατόχων και των ομολόγων τους. Έτσι, συλλογικά, αυτά τα αυτοκίνητα μαθαίνουν γρηγορότερα απ' ό,τι οι άνθρωποι. Με αυτό το υπόβαθρο, και μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, τα αυτόνομα αυτοκίνητα ενσωματώθηκαν αρμονικά και με ασφάλεια με την κίνηση στους δρόμους, δίπλα σε αυτοκίνητα με ανθρώπους στη θέση του οδηγού, καθώς διαρκώς μαθαίνουν το ένα από τα λάθη του άλλου. [...] Τα προηγμένα εργαλεία τεχνητής νοημοσύνης θα μας δώσουν τη δυνατότητα να διδασκόμαστε καλύτερα από τις εμπειρίες των άλλων. [...] Το μάθημα που μας δίνουν τα αυτόματα αυτοκίνητα είναι πως μπορούμε να κάνουμε περισσότερα πράγματα αν τα κάνουμε συλλογικά.[33]

Πρόκειται για μια συνοπτική αλλά εντυπωσιακή σκιαγράφηση των μηχανικών προδιαγραφών των κοινωνικών σχέσεων μιας εργαλειο-

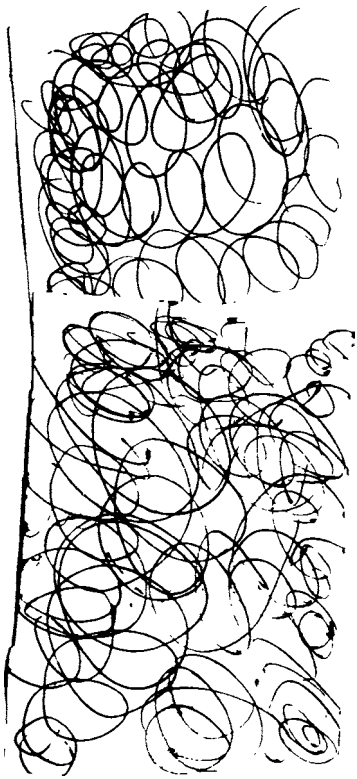
θηρικής κοινωνίας. Ουσιαστικά, αυτό που μας λένε τα παραπάνω γεγονότα είναι πως πρώτον, *οι μηχανές δεν είναι άτομα* και δεύτερον, *θα πρέπει να μοιάσουμε στις μηχανές*. Οι μηχανές μιμούνται η μια την άλλη, και το ίδιο πρέπει να κάνουμε κι εμείς. Οι μηχανές είναι συρρέουσες –όχι πολλά ποτάμια, αλλά ένα– και το ίδιο πρέπει να είμαστε κι εμείς. Όλες οι μηχανές είναι δομημένες βάσει της ίδιας λογικής και ρέουν προς τον ίδιο στόχο, και έτσι πρέπει να είμαστε δομημένοι κι εμείς.

Το εργαλειοθηρικό μέλλον εμπεριέχει αυτό το συμβιωτικό όραμα όπου ο μηχανικός και ο κοινωνικός κόσμος λειτουργούν αρμονικά εντός των στεγανών των «ειδών» και σε όλη την έκταση του φάσματός τους, καθώς οι άνθρωποι μιμούνται τις ανώτερες διαδικασίες μάθησης των έξυπνων μηχανών. Αυτή η προσομοίωση δεν προορίζεται ως αναδρομή στον τεϊλορισμό της μαζικής παραγωγής ούτε και στον δύσμοιρο εργάτη που ενσαρκώνει ο Τσάπλιν, ο οποίος αφομοιώνεται από τη μηχανική τάξη. Απεναντίας, αυτή η συνταγή συμβίωσης λαμβάνει διαφορετική τροπή στην οποία η ανθρώπινη αλληλεπίδραση αντανακλά τις σχέσεις των έξυπνων μηχανών καθώς τα άτομα μαθαίνουν να σκέφτονται και να δρουν μιμούμενα το ένα το άλλο, ακριβώς όπως τα αυτόνομα αυτοκίνητα και τα υποταγμένα στην «πολιτική» κομπρεσέρ.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο μηχανικός μεθοδευτικός χώρος γίνεται το πρότυπο ενός νέου ανθρώπινου μεθοδευτικού χώρου ο οποίος μας οδηγεί ώστε να βαδίσουμε όλοι μαζί ειρηνικά προς την ίδια κατεύθυνση βάσει της ίδιας «σωστής» αντίληψης με στόχο τη δημιουργία ενός κόσμου απαλλαγμένου από λάθη, ατυχήματα και τη φασαρία που συνεπάγεται η τυχαιότητα. Σε αυτόν τον κόσμο τα «σωστά» αποτελέσματα είναι γνωστά εκ των προτέρων και εξασφαλίζονται στην πράξη. Η ίδια διάχυτη εργαλειακή υποδομή και η διαπερατότητα που χαρακτηρίζει το σύστημα των μηχανών πρέπει να χαρακτηρίσει και το κοινωνικό σύστημα, κάτι που εντέλει αποτελεί απλώς έναν άλλο τρόπο περιγραφής της εικόνας αναφοράς της εργαλειοθηρικής κοινωνίας.

Στο περιβάλλον αυτού του ανθρώπινου μεθοδευτικού χώρου το τίμημα της συλλογικής γνώσης και δράσης είναι η ατομική ελευθερία. Τα μη εναρμονισμένα στοιχεία γίνονται στόχος πριν καν εκδηλωθούν και τους χορηγούνται υψηλές δόσεις συντονισμού, υπαγόρευσης και προπαρασκευής, εμπλουτισμένες με την πλήρη σαγηνευτική ισχύ της κοινωνικής πειθούς και της κοινωνικής επιρροής. Βα-

δίζουμε με βεβαιότητα, όπως και οι έξυπνες μηχανές. Μαθαίνουμε να θυσιάζουμε την ελευθερία μας ως τίμημα για τη συλλογική γνώση η οποία επιβάλλεται από άλλους για χάρη των εγγυημένων αποτελεσμάτων. Αυτό είναι το στίγμα της τρίτης νεωτερικότητας που προσφέρει το κατασκοπευτικό κεφάλαιο ως απάντηση στην αναζήτησή μας για μια λειτουργική ζωή μαζί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΠΕΝΤΕ

Η ΕΡΓΑΛΕΙΟΘΗΡΙΚΗ ΚΟΛΕΚΤΙΒΑ

Έτσι τελείωσε μια εποχή και πέθανε ο τελευταίος λυτρωτής
Στο κρεβάτι, άπραγος περιέπεσε και δυστυχισμένος· Αυτοί, μακάριοι:
Η αδόκητη σκιά από του γίγαντα τα πελώρια σκέλια
Δεν θα 'πεφτε πια το σούρουπο πάνω στη χλόη της δικής τους της αυλής.

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, X

Ι. Το ιερατείο της εργαλειοθηρικής εξουσίας

Ιθύνοντες της εφαρμοσμένης ουτοπικής όπως ο Πέιτζ, ο Ναντέλα και ο Ζάκερμπεργκ είναι λακωνικότατοι στις θεωρίες τους. Στην καλύτερη περίπτωση οι πληροφορίες που έχουμε είναι σποραδικές και επιφανειακές. Εντούτοις, ειδικοί στο πεδίο της «ψηφιακής κοινωνικής επιστήμης» έχουν κάνει το άλμα σε αυτή την γκρίζα πληροφοριακή ζώνη παραθέτοντας λεπτομερείς πειραματικούς και θεωρητικούς απολογισμούς για την αυξανόμενη δυναμική της εργαλειοθηρικής εξουσίας και παρέχοντάς μας μια πολύτιμη εικόνα των κοινωνικών αρχών της εργαλειοθηρικής εξουσίας.

Εξαιρετικό παράδειγμα αυτού του έργου είναι εκείνο του Άλεξ Πέντλαντ (Alex Pentland), του διευθυντή του Human Dynamics Lab του MIT Media Lab. Ο Πέντλαντ αποτελεί σπάνιο παράδειγμα εκπροσώπου της εφαρμοσμένης ουτοπικής ο οποίος, με τη συνδρομή των φοιτητών και των συνεργατών του, και παράλληλα με το πλούσιο έργο του σε επίπεδο τεχνικών καινοτομιών και πρακτικών εφαρμογών, διατύπωσε, διερεύνησε και διέδωσε με ζήλο μια θεωρία της εργαλειοθηρικής εξουσίας. Οι μελέτες που έχει εκπονήσει η συγκεκριμένη ομάδα αποτελούν ένα συγκαιρινό σημάδι μιας θεώρησης η οποία λαμβάνεται όλο και περισσότερο ως δεδομένη μεταξύ των επιστημόνων που οι υπολογιστικές θεωρίες και οι καινοτομίες τους υφίστανται, εξελίσσονται παράλληλα και σε συνάρτηση με την πορεία

του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, όπως συνέβη και στην περίπτωση της συναισθηματικής υπολογιστικής της Πικάρντ και της ψηφιακής πανεποπτείας του Παραντίσο. Ωστόσο, ελάχιστοι είναι εκείνοι που αναλογίζονται τις κοινωνικές επιπτώσεις του έργου τους με την αντίληψη και τη θέληση του Πέντλαντ, ο οποίος μας προσφέρει μια ανεκτίμητη ευκαιρία να εξερευνήσουμε με κριτική ματιά τις ρυθμιστικές συνθήκες, τις κοινωνικές αρχές και τις κοινωνικές διαδικασίες που προσδιορίζουν την εργαλειοθηρική εξουσία. Στόχος μου είναι να εξαγάγω τη θεωρία η οποία συνοδεύει την πράξη, τη στιγμή που οι πρεσβευτές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού συμπεριλαμβάνουν την κοινωνία στα «αντικείμενα πρώτης κλάσης»· αντικείμενα προς αναγωγή, υπολογισμό, τροποποίηση, οικονομική εκμετάλλευση και έλεγχο.

Ο Πέντλαντ είναι πολυγραφότατος συγγραφέας και έχει συμπράξει σε εκατοντάδες άρθρα και ερευνητικές μελέτες. Επίσης, είναι εξέχων θεσμικός παράγοντας που δρα ως σύμβουλος σε ποικίλους οργανισμούς, μεταξύ των οποίων είναι το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, η Data-Pop Alliance, η Google, η Nissan, η Telefonica και το γραφείο του γενικού γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών. Το ερευνητικό εργαστήριο του Πέντλαντ χρηματοδοτείται από μια ελίτ πολυεθνικών επιχειρήσεων, συμβουλευτικών εταιρειών και κυβερνήσεων: από την Google, την Cisco, την IBM, την Deloitte, το Twitter, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την αμερικανική και την κινεζική κυβέρνηση «και από διάφορες οντότητες οι οποίες προβληματίζονται ανεξαιρέτως με τους λόγους για τους οποίους δεν γνωρίζουμε τι συμβαίνει στον κόσμο...».[1]

Παρότι δεν είναι ο μοναδικός στον τομέα του, ο Πέντλαντ θεωρείται κάτι σαν αρχιερέας στις τάξεις της κλειστής κάστας του ιερατείου της τεχνολογίας. Σε αντίθεση με τον Χαλ Βάριαν, όταν ο Πέντλαντ αναφέρεται στην Google δεν χρησιμοποιεί πρώτο πληθυντικό. Το έργο του αναδεικνύεται στους θύλακες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, όπου προσφέρει το υλικό και διανοητικό υπόβαθρο που βοηθά στη νομμοποίηση των εργαλειοθηρικών πρακτικών. Ο Μπραντ Χόροβιτς (Brad Horowitz), πρώην διδακτορικός φοιτητής του Πέντλαντ και κορυφαίο στέλεχος της Google, παίρνοντας τον λόγο σε παρουσίαση της εταιρείας όπου ο πρώην καθηγητής του είναι μέλος της Συμβουλευτικής Επιτροπής των Ομάδων Προηγμένης Τεχνολογίας και Σχεδιασμού, σύστησε τον μέντορά του ως έναν «δάσκαλο-πηγή έμπνευσης», με περγαμηνές από ένα ευρύ επιστημονικό φάσμα, του ο-

ποίου οι μαθητές έχουν φτάσει να ηγούνται της υπολογιστικής επιστήμης τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.[2]

Συχνά ο Πέντλαντ αποκαλείται ο «πατέρας των προσαρτώμενων συσκευών», ιδιαίτερα του Google Glass. Το 1998 προέβλεψε πως οι προσαρτώμενες συσκευές «μπορούν να αποτελέσουν προέκταση των αισθήσεων, να βελτιώσουν τη μνήμη, να βοηθήσουν την κοινωνική ζωή του χρήστη τους ή ακόμη και να τον βοηθήσουν να παραμείνει ήρεμος και συγκροτημένος».[3] Ο Θαντ Στάρνερ (Thad Starner), ένας από τους διδακτορικούς φοιτητές του Πέντλαντ ο οποίος όσο φοιτούσε στο MIT σχεδίασε μια πρώιμη «προσαρτώμενη» συσκευή, προσελήφθη το 2010 από τον Σεργκέι Μπριν ώστε να συνεχίσει το έργο του στην Google. Επρόκειτο για ένα σχέδιο από το οποίο προέκυψε το Google Glass. Περισσότεροι από πενήντα διδακτορικοί φοιτητές του Πέντλαντ συνέχισαν διαδίδοντας το εργαλειοθηρικό όραμα σε κορυφαία πανεπιστήμια, σε βιομηχανικές ερευνητικές ομάδες και σε τριάντα εταιρείες στις οποίες ο ίδιος ο Πέντλαντ συμμετέχει ως συνιδρυτής, χορηγός ή σύμβουλος. Καθεμιά από αυτές εφαρμόζει κάποια πτυχή των θεωριών, της αναλυτικής και των εφευρέσεών του σε πραγματικούς ανθρώπους σε οργανισμούς και πόλεις.[4]

Οι ακαδημαϊκές περγαμηνές του Πέντλαντ και η ευχέρεια διατύπωσης νοήμονος λόγου βοηθούν στη νομιμοποίηση ενός κοινωνικού οράματος το οποίο προκάλεσε την αποστροφή και τον προβληματισμό διανοούμενων, δημόσιων αξιωματούχων, καθώς και του ευρέος κοινού δεκαετίες πριν. Αυτό που πάνω απ' όλα αξίζει να σημειωθεί είναι πως ο Πέντλαντ «συμπληρώνει» τον Σκίνερ, εκπληρώνει το κοινωνικό του όραμα χρησιμοποιώντας τα μεγάλα δεδομένα, τη διάχυτη ψηφιακή εργαλειακή υποδομή, τα ανώτερα μαθηματικά, τις γενικευμένες θεωρίες, τους πολυάριθμους διαπρεπείς συμπράττοντες συγγραφείς, τη θεσμική νομιμοποίηση, την αφειδή χρηματοδότηση και τους υψηλά ιστάμενους επιχειρηματικούς συμμάχους του. Και όλα αυτά χωρίς να προσελκύσει την παγκόσμια κατακραυγή, την ηθική αποστροφή και την απροσχημάτιστη βιτριολική κριτική που είχε δεχτεί σωρηδόν ο ευθαρσής συμπεριφοριστής του Χάρβαρντ. Τούτο το γεγονός αρκεί για να δηλώσει το βάθος της ψυχικής αδρανοποίησης την οποία έχουμε υποστεί και την απώλεια των σημείων αναφοράς μας ως σύνολο.

Όπως και ο Σκίνερ, ο Πέντλαντ είναι ένας σχεδιαστής ουτοπιών και στοχαστής μεγαλόπνοων οραμάτων ο οποίος βιάζεται να προβεί σε γενικεύσεις καθολικεύοντας ιδιότητες των ζώων για να περιγρά-

ψει ολόκληρο το φάσμα της ανθρωπότητας. Επιπλέον, είναι ένας ενεργός αρχιτέκτονας της πρακτικής αρχιτεκτονικής και των υπολογιστικών προκλήσεων της εργαλειοθηρικής εξουσίας. Ο Πέντλαντ περιγράφει τη θεωρία του περί κοινωνίας ως «κοινωνική φυσική», μια θεώρηση η οποία τον κατοχυρώνει ως τον διάδοχο του Σκίνερ στον αιώνα που διανύουμε, ακολουθώντας τα χνάρια του Πλανκ, του Μάιερ και του ΜακΚέι.[5] Και παρότι ο Πέντλαντ δεν αναφέρει πουθενά τον γερο-συμπεριφοριστή, το βιβλίο του με τίτλο *Social Physics* (Κοινωνική φυσική) ενσαρκώνει το κοινωνικό όραμα του Σκίνερ δίνοντάς του υπόσταση στον 21ο αιώνα και εκπληρώνοντάς το με τα εργαλεία που έλειπαν στον Σκίνερ όσο αυτός ζούσε. Ο Πέντλαντ επικυρώνει την εργαλειοθηρική τάση με έρευνα και θεωρία οι οποίες εδράζονται αγέρωχα στην επιστημολογία και στον ηθικό διαλογισμό του Σκίνερ όπως αυτά αποτυπώνονται στη θεώρηση του Αλλότριου.

Ο καθηγητής Πέντλαντ ξεκίνησε το διανοητικό του ταξίδι όπως και ο Σκίνερ: μελετώντας τη συμπεριφορά των ζώων. Ενώ ο Σκίνερ κατάρτισε τη συλλογιστική του μελετώντας λεπτομερώς τη συμπεριφορά αθώων μεμονωμένων πλασμάτων, ο Πέντλαντ ενδιαφερόταν για τη συνολική συμπεριφορά ζωικών πληθυσμών. Ως ερευνητής μερικής απασχόλησης στο Ινστιτούτο Περιβαλλοντικής Έρευνας της NASA, όντας ακόμη προπτυχιακός φοιτητής, ανέπτυξε μια μέθοδο αξιολόγησης των πληθυσμών των καναδικών καστόρων μετρώντας από το Διάστημα τον αριθμό των λιμνών όπου ζούσαν: «Παρακολουθώντας τον τρόπο ζωής τους, αποκτάς εμμέσως ένα μέτρο συμπεριφοράς».[6]

Αυτή η εμπειρία, η απομακρυσμένη και αποστασιοποιημένη ενατένιση, φαίνεται ότι γοήτευσε τον Πέντλαντ, ο οποίος αργότερα θα την ενστερνιζόταν αποκαλώντας τη «το μάτι του Θεού». Ίσως έχεις βιώσει την αίσθηση της ματιάς του Θεού από το παράθυρο ενός αεροπλάνου καθώς απογειώνεται πάνω από την πόλη, μεταμορφώνοντας κάθε χαρά και κάθε λύπη από κάτω σου σε βουβή δραστηριότητα μυρμηγκοφωλιάς. Εκεί πάνω οποιαδήποτε αίσθηση του «εμείς» πολύ γρήγορα εκφυλίζεται στη θεώρηση του Αλλότριου, και αυτή είναι η οπτική γωνία παρατήρησης η οποία θεμελίωσε την επιστήμη του Πέντλαντ όσο εκείνος μάθαινε πώς να εφαρμόζει τις αρχές απομακρυσμένης παρατήρησης και τηλεδιέγερσης του ΜακΚέι στους ανθρώπους: «Παρατηρώντας ανθρώπους στην άλλη άκρη μιας αίθουσας καθώς αυτοί μιλούν μπορείς να συμπεράνεις πολλά. [...] Αισθάνεσαι σαν να βλέπεις κάστορες από το Διάστημα, σαν την Τζέιν

Γκούνταλ καθώς παρακολουθούσε γορίλλες. Παρατηρείς από απόσταση».[7] (Βεβαίως, κάτι τέτοιο αποτελεί προσβολή για την Γκούνταλ, η ευρηματική ευφυΐα της οποίας ήταν η ικανότητά της να αντιλαμβάνεται τους *χιμπατζήδες* που μελετούσε όχι ως «αλλότριους» αλλά σαν «κάποιους από μας»).

Το μάτι του Θεού, εντέλει, θα έπαιζε σημαντικό ρόλο στη σύλληψη της εργαλειοθηρικής κοινωνίας, αλλά η αναλυτική εικόνα της θα αναδυόταν σταδιακά έπειτα από χρόνια προοδευτικού πειραματισμού. Στις επόμενες παραγράφους θα ακολουθήσουμε αυτό το ταξίδι κατά το οποίο ο Πέντλαντ και οι φοιτητές του έμαθαν να ανάγουν, να μετρούν και να υπολογίζουν την κοινωνική συμπεριφορά. Με αφετηρία αυτό θα στραφούμε στο *Social Physics* του Πέντλαντ το οποίο έχει ως στόχο τον επαναπροσδιορισμό της κοινωνίας ως εργαλειοθηρικού μεθοδευτικού χώρου –όμοιου με τις μηχανές του Ναντέλα– ο οποίος θα εδράζεται σε ένα εκτενές θεωρητικό έδαφος και θα θυμίζει σε μεγάλο βαθμό τη γλώσσα, τις αξίες, την κοσμοθεωρία και το όραμα του Σκίνερ όσον αφορά το ανθρώπινο μέλλον.

ΙΙ. Όταν ο Μεγάλος Αλλότριος καταβροχθίσει την κοινωνία: Η αναγωγή των κοινωνικών σχέσεων

Μιλώντας για τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, ο Σκίνερ θλιβόταν για την απουσία «εργαλείων και μεθόδων» αντίστοιχων με εκείνα που είχαν στη διάθεσή τους οι φυσικοί. Λες και τον είχαν ακούσει, ο Πέντλαντ και οι φοιτητές του εργάζονται εδώ και δύο δεκαετίες αποφασισμένοι να εφεύρουν τα εργαλεία και τις μεθόδους τα οποία θα μεταμορφώσουν το σύνολο της ανθρώπινης συμπεριφοράς, και ιδιαίτερα την κοινωνική συμπεριφορά, σε μαθηματικά υψηλής προγνωστικής δυναμικής. Ένα από τα πρώτα σημαντικά βήματα έγινε το 2002 με τη συνδρομή της τότε διδακτορικής φοιτήτριας Τάνζμι Τσάουντρι (Tanzeem Choudhury). Οι συμπράττοντες συγγραφείς έγραψαν τα εξής: «Απ' όσο γνωρίζουμε, αυτή τη στιγμή δεν υπάρχουν διαθέσιμες μέθοδοι οι οποίες μπορούν να μοντελοποιήσουν αυτόματα την πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπίδραση. Αυτή η απουσία πιθανότατα οφείλεται στη δυσκολία απόκτησης αξιόπιστων μετρήσεων από τις αλληλεπιδράσεις εντός μιας κοινότητας στον πραγματικό κόσμο. [...] Πιστεύουμε πως η αντίληψη και η μοντελοποίηση των άμεσων αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ανθρώπων αποτελεί μια

πηγή η οποία παραμένει αναξιοποίητη».[8] Με άλλα λόγια, ο «κοινωνικός τομέας» παρέμενε ασαφής ακόμη και όταν τα δεδομένα και οι υπολογιστές έγιναν κάτι σύνηθες.

Η αντίδραση των ερευνητών ήταν να εισαγάγουν το «κοινωνιόμετρο», έναν προσαρτώμενο αισθητήρα ο οποίος συνδυάζει μικρόφωνο, επιταχύμετρο, Bluetooth, λογισμικό ανάλυσης και τεχνικές μηχανικής μάθησης σχεδιασμένα ώστε να εξάγουν «τη διάρθρωση των ανθρώπινων ομάδων και τους δυναμικούς συσχετισμούς τους».[9] (Η Τσάουντρι τελικά θα ηγούνταν της ομάδα People-Aware Computing του Πανεπιστημίου Κορνέλ.) Έκτοτε ο Πέντλαντ και οι συνεργάτες του εργάζονται ώστε να αποκωδικοποιήσουν τον εργαλειακό εφοδιασμό καθώς και την εργαλειοποίηση των κοινωνικών διαδικασιών στο όνομα του ολοκληρωτικού κοινωνικού οράματος το οποίο εξαρτάται από ολοκληρωμένα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης.

Το 2005 μια συνεργασία με τον διδακτορικό φοιτητή Νέιθαν Ιγκλ (Nathan Eagle) επανέφερε στο προσκήνιο το πρόβλημα των ανεπαρκών δεδομένων για την ανθρώπινη κοινωνία, επισημαίνοντας τη «μεροληψία, την ισχνότητα και την ασυνέχεια των δεδομένων» που αφορούν την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς εκ μέρους των κοινωνικών επιστημών. Το γεγονός αυτό έχει αποτέλεσμα την «έλλειψη πυκνών και αδιάλειπτων δεδομένων, κάτι που επίσης εμποδίζει τους συντελεστές μοντελοποίησης, είτε αυτοί βασίζονται στη μηχανική μάθηση είτε σε δρώσες οντότητες, να κατασκευάσουν πιο ολοκληρωμένα προγνωστικά μοντέλα τα οποία θα αναλύουν τη δυναμική ενός ανθρώπινου συστήματος».[10] Ο Πέντλαντ επέμενε πως ακόμη και το σχετικά καινούριο πεδίο της «εξόρυξης δεδομένων» δεν μπορούσε να συλλάβει την «πραγματική δράση» των συζητήσεων και της άμεσης αλληλεπίδρασης, πράγμα αναγκαίο για μια διεισδυτική και ολοκληρωμένη κατανόηση της κοινωνικής συμπεριφοράς.[11] Επίσης, όμως, παραδέχτηκε πως μια ραγδαία διογκούμενη μερίδα της ανθρώπινης δραστηριότητας –από τις συναλλαγές έως την επικοινωνία– υπέκυπτε στη μεσολάβηση των υπολογιστών, κατά κύριο λόγο εξαιτίας των κινητών τηλεφώνων.

Η ομάδα αντιλήφθηκε πως μπορούσε να εκμεταλλευτεί την ολοένα πιο «διάχυτη υποδομή» των κινητών τηλεφώνων και να συνδυάσει εκείνα τα δεδομένα με νέες ροές πληροφοριών από τις προσαρτώμενες συσκευές συμπεριφορικής παρακολούθησης. Το αποτέλεσμα ήταν μια ριζοσπαστική νέα λύση την οποία ο Πέντλαντ και ο Ιγκλ ονόμασαν «εξόρυξη πραγματικότητας». Ο μέντορας και ο μαθητής

του έδειξαν πώς τα δεδομένα των κινητών τηλεφώνων «μπορούν να χρησιμοποιηθούν ώστε να αποκαλύψουν γενικούς κανόνες και δομές στη συμπεριφορά τόσο ατόμων όσο και οργανώσεων», βοηθώντας έτσι στην πρόοδο της συλλογής και της ανάλυσης συμπεριφορικού πλεονάσματος και ανοίγοντας τον δρόμο προς τη γενικότερη μετάβαση της φύσης της απαλλοτρίωσης από την εικονική στην πραγματική και τέλος στην κοινωνική εμπειρία.[12] Ως τεχνολογικό και πολιτισμικό ορόσημο, η ανακοίνωση των ερευνητών πως η «πραγματικότητα» αποτελούσε πλέον νόμιμη και ρεαλιστική βορά για την αναζήτηση, την εξόρυξη, τη συλλογή, την αναγωγή, την πληροφοριοποίηση, την ανάλυση, την πρόγνωση και την παρέμβαση επί του συμπεριφορικού πλεονάσματος βοήθησε στη χάραξη ενός μονοπατιού προς τις νέες πρακτικές οι οποίες τελικά θα επέφεραν την «επέμβαση στην πραγματικότητα».

Ο Πέντλαντ και ο Ιγκλ ξεκίνησαν με εκατό άτομα, φοιτητές και διδακτικό προσωπικό με έδρα το MIT Media Lab. Στα εκατό αυτά άτομα χορηγήθηκαν εκατό τηλέφωνα της Nokia με προεγκατεστημένο ειδικό λογισμικό, στο πλαίσιο ενός εγχειρήματος το οποίο επρόκειτο να γίνει η βάση για τη διδακτορική εργασία του Ιγκλ. Οι δύο ερευνητές κατέδειξαν την αποκαλυπτική ισχύ των διαρκώς συλλεγόμενων συμπεριφορικών δεδομένων και έπειτα την επαλήθευσαν με πληροφορίες τις οποίες παρείχε προσωπικά κάθε συμμετέχων. Οι αναλύσεις τους έδιναν λεπτομερή πορτρέτα της ατομικής και της ομαδικής ζωής, κάτι που οι συγγραφείς ονόμασαν «κοινωνικό σύστημα». Κατάφεραν να προσδιορίσουν επαναλαμβανόμενα χρονικά και χωρικά μοντέλα τοποθεσίας, δραστηριότητας, καθώς και μοντέλα επικοινωνίας-χρήσης που όλα μαζί επέτρεψαν προβλέψεις ακρίβειας σε ποσοστό έως και 90% για την πιθανή τοποθεσία κάποιου καθώς και για τη δραστηριότητα του ατόμου αυτού στο διάστημα μιας ώρας. Επιπλέον, κατάφεραν να κάνουν εξαιρετικά ακριβείς προβλέψεις όσον αφορά τους συναδέλφους αυτού του ατόμου, τις γνωριμίες του και εκείνους με τους οποίους διατηρούσε στενές σχέσεις. Η ομάδα εντόπισε μοτίβα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης στις τάξεις ομάδων εργασίας, καθώς και διαδεδομένους «οργανωσιακούς ρυθμούς και δυναμικές δικτύου» εντός του Media Lab. (Ο Ιγκλ έγινε διευθύνων σύμβουλος της Jana, μιας εταιρείας κινητής διαφήμισης η οποία προσφέρει δωρεάν διαδίκτυο σε αναδυόμενες αγορές με αντάλλαγμα συμπεριφορικό πλεόνασμα.)

Καθώς η θεωρία και η εφαρμογή της εξόρυξης πραγματικότητας

συνέχισαν να εξελίσσονται στο εργαστήριο, στα προτάγματα και στις θεωρίες του Πέντλαντ, *το MIT Technology Review* ξεχώρισε την «εξόρυξη πραγματικότητας» ως μια από τις «Δέκα Επαναστατικότερες Τεχνολογίες» για το 2008. «Μαζί με τους φοιτητές μου δημιουργήσαμε δύο πλατφόρμες μέτρησης συμπεριφοράς ώστε να επιταχύνουμε την εξέλιξη αυτής της νέας επιστήμης», δήλωσε ο Πέντλαντ. «Σήμερα αυτές οι πλατφόρμες παράγουν τεράστιο όγκο ποσοτικών δεδομένων για εκατοντάδες ερευνητικές ομάδες παγκοσμίως».[13]

Όπως γνωρίζουμε, τούτη η πίστη και η αφοσίωση στην ταχύτητα δεν αποτελούν ένα τυχαίο γνώρισμα του εγχειρήματος, αλλά βασικό συστατικό της τέχνης και της επιστήμης της εφαρμοσμένης ουτοπικής. Ο Πέντλαντ αντιλαμβάνεται τη ραγδαία προέλαση του Μεγάλου Αλλότριου και της εργαλειοθηρικής εξουσίας ως έναν «υπερσυνδεδεμένο κόσμο ο οποίος κινείται με την ταχύτητα του φωτός» και στον οποίο, «μέσα σε μερικά λεπτά», μπορούν να σχηματιστούν εικονικά πλήθη εκατομμυρίων από οπουδήποτε στον κόσμο. Ο Πέντλαντ βλέπει την κοινότητα του MIT ως αβάν-γκαρντ: ιδιοφυείς πρωτοπόροι της ταχύτητας του φωτός, ήδη συντονισμένοι με τον ιλιγγιώδη ρυθμό μεταβολής του κόσμου, γεγονός που τους καθιστά πρότυπο για την υπόλοιπη κοινωνία. Σκεπτόμενος τους σπουδαστές και τους συναδέλφους του, ο Πέντλαντ γράφει τα εξής: «Επίσης, κατάφερα να δω πώς πρέπει να αλλάζουν οι δημιουργικές κουλτούρες ώστε να ευδοκιμήσουν στον υπερσυνδεδεμένο, ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο που ακούει στο όνομα MIT· ένα περιβάλλον στο οποίο μόλις τώρα εισέρχεται ο υπόλοιπος κόσμος».[14] Ο Πέντλαντ συλλογίζεται πως η προσαρμογή της ομάδας του στις σταθερές της καλπάζουσας εφαρμογής καινοτομιών εκ μέρους του MIT απλώς προοιωνίζεται τι επιφυλάσσει το μέλλον για τους υπόλοιπους από μας.

Το 2008 το ενθουσιώδες αφιέρωμα του *MIT Technology Review* στην «εξόρυξη πραγματικότητας» επισήμαινε την ανησυχητική και νέα ακόμη τότε πραγματικότητα περί συμπεριφορικού πλεονάσματος: «Ορισμένοι άνθρωποι φοβούνται πως κάποιος θα ακολουθήσει τα ψηφιακά ψίχουλα που αφήνουν πίσω τους, ο Σάντι Πέντλαντ, όμως, το απολαμβάνει όσο δεν παίρνει». Ο Πέντλαντ θα ήθελε τα τηλέφωνα να συλλέγουν «ακόμη περισσότερες πληροφορίες» για τους χρήστες τους: «Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα εκδοχή του ματιού του Θεού».[15] Πράγματι, ο Πέντλαντ εκφράζει τακτικά στα άρθρα του τον ενθουσιασμό για την «προγνωστική ισχύ που διαθέτουν τα ψηφιακά ψίχουλα», χρησιμοποιώντας αφειδώς τους ευφημισμούς και τις αθεμε-

λίωτες εκλογικεύσεις που αποτελούν πάγια τακτική των πρεσβευτών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και που συνεισφέρουν στην κανονικοποίηση της απαλλοτρίωσης της ανθρώπινης εμπειρίας. Για παράδειγμα, αναφέρει τα εξής:

> Όσο καταπιανόμαστε με την καθημερινότητά μας αφήνουμε πίσω μας εικονικά ίχνη – ψηφιακά αρχεία των ανθρώπων στους οποίους τηλεφωνούμε, των τοποθεσιών όπου πηγαίνουμε, του τι τρώμε και των προϊόντων που αγοράζουμε. Αυτά τα ίχνη σκιαγραφούν ένα ακριβές αφήγημα της ζωής μας, πολύ ακριβέστερο απ' ό,τι επιλέγουμε να αποκαλύψουμε για τον εαυτό μας. [...] Τα ψηφιακά ίχνη [...] καταγράφουν τη συμπεριφορά μας ακριβώς όπως αυτή έλαβε χώρα.[16]

Ο Πέντλαντ ήταν από τους πρώτους που αντιλήφθηκαν την εμπορική δυναμική του συμπεριφορικού πλεονάσματος και, παρόλο που δεν το συζητά ευθέως, μοιάζει να ασπάζεται τη ρεαλπολιτίκ του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ως την αναγκαία συνθήκη για μια εργαλειοθηρική κοινωνία. Οι εταιρείες του ίδιου του Πέντλαντ αποτελούν προέκταση της εφαρμοσμένης ουτοπικής την οποία εκφράζει: δοκιμαστικά πεδία για εργαλειοθηρικές πρακτικές και για την εξοικείωση των πληθυσμών με τη διάχυτη αναγωγή, την παρακολούθηση και την τροποποίηση στην υπηρεσία των κατασκοπευτικών εσόδων.

Από την αρχή ο Πέντλαντ ερμήνευσε την εξόρυξη της πραγματικότητας ως μια πύλη προς ένα νέο σύμπαν εμπορικών ευκαιριών. Το 2004 δήλωσε πως τα κινητά τηλέφωνα και άλλες προσαρτώμενες συσκευές με «υπολογιστική ιπποδύναμη» θα αποτελούσαν τη «βάση» της εξόρυξης της πραγματικότητας αποτελώντας ένα «συναρπαστικό νέο αμάλγαμα με επιχειρηματικές εφαρμογές». Μόνιμος απώτερος σκοπός ήταν οι εταιρείες να μπορούν να χρησιμοποιήσουν την προνομιακή κατανόησή τους της πραγματικότητας για να πετύχουν με τον καλύτερο τρόπο τους επιχειρηματικούς στόχους τους. Ο Πέντλαντ περιγράφει το νέο πειραματικό έργο στο οποίο η τεχνολογία αναγνώρισης ομιλίας παρήγαγε «προφίλ ανθρώπων βασισμένα στις λέξεις που χρησιμοποιούν», επιτρέποντας έτσι στον διευθυντή τους να «συνθέσει μια ομάδα εργαζομένων με εναρμονισμένη κοινωνική συμπεριφορά και ομοίως εναρμονισμένες δυνατότητες».[17]

Οι Πέντλαντ και Ιγκλ, σε άρθρο τους το 2006, εξήγησαν πως τα δεδομένα τους θα είχαν «σημαντική αξία στον χώρο εργασίας». Κατέθεσαν από κοινού αίτηση για δίπλωμα ευρεσιτεχνίας για ένα «συν-

δυαστικό δίκτυο ραδιοεπικοινωνίας μικρής εμβέλειας και δίκτυο κινητής τηλεφωνίας για τον σκοπό της διαπροσωπικής επικοινωνίας» το οποίο θα προστίθετο στο οπλοστάσιο των εργαλείων που έχουν στη διάθεσή τους οι εταιρείες για την εξόρυξη της πραγματικότητας.[18] Το ίδιο έτος ο Ιγκλ είπε στο *Wired* πως η μελέτη της εξόρυξης της πραγματικότητας απέφερε «συστάδες δεδομένων πρωτόγνωρης ισχύος πάνω στην αδιάλειπτη ανθρώπινη συμπεριφορά» οι οποίες θα προκαλούσαν επανάσταση στη μελέτη των ομάδων και θα πρόσφεραν νέες εμπορικές εφαρμογές. Βάσει δημοσιευμάτων, βρισκόταν «σε συζητήσεις» με μεγάλη εταιρεία η οποία επιθυμούσε να κάνει χρήση των εργαλείων και των μεθόδων του.[19] Ο Πέντλαντ υποστήριξε πως οι πληροφορίες που συλλέγονται από τα κοινωνιόμετρά του –από «διακριτικούς προσαρτώμενους αισθητήρες» οι οποίοι μετρούν την επικοινωνία, τον τόνο της φωνής και τη γλώσσα του σώματος– «θα μπορούσαν να βοηθήσουν τους διευθυντές να καταλάβουν ποιος δουλεύει με ποιον, συνάγοντας τις σχέσεις μεταξύ συναδέλφων», κάτι που θα ήταν «ένας αποτελεσματικός τρόπος εύρεσης ανθρώπων οι οποίοι θα μπορούσαν να έχουν καλή συνεργασία».[20]

Το 2009 ο Πέντλαντ, σε συνεργασία με αρκετούς μεταπτυχιακούς φοιτητές, παρουσίασε αποτελέσματα σε σχέση με τον σχεδιασμό και τη χρήση μιας «προσαρτώμενης υπολογιστικής πλατφόρμας» βασισμένης στο κοινωνιόμετρο και στις μηχανικές αναλυτικές δυνατότητές του. Οι συγγραφείς δήλωσαν πως στόχος ήταν η δημιουργία μηχανών οι οποίες θα μπορούν να «παρακολουθούν την κοινωνική επικοινωνία και να παρεμβαίνουν σε πρώτο χρόνο». Για την επίτευξη αυτού του στόχου 22 υπάλληλοι γραφείου «εξοπλίστηκαν» με το κοινωνιόμετρο για έναν μήνα προκειμένου να «γίνει η αυτόματη μέτρηση των ατομικών και των συλλογικών μοντέλων συμπεριφοράς, να προβλεφθεί η ανθρώπινη συμπεριφορά μέσω ασυναίσθητων κοινωνικών σημάτων, να εντοπιστεί η κοινωνική συγγένεια μεταξύ ατόμων που εργάζονται στην ίδια ομάδα και να βελτιωθεί η κοινωνική αλληλεπίδραση προσφέροντας στους χρήστες του συστήματός μας τις σχετικές πληροφορίες». Η έρευνα παρείχε αξιόπιστα αποτελέσματα και αποκάλυψε μοντέλα επικοινωνίας και συμπεριφοράς τα οποία, όπως συμπέραναν οι συγγραφείς, «δεν θα είχαμε στη διάθεσή μας χωρίς τη χρήση μιας συσκευής όπως το *κοινωνιόμετρο*. Τα αποτελέσματά μας [...] συνηγορούν ευθέως υπέρ της χρήσης αυτόματων εργαλείων συλλογής αισθητηριακών δεδομένων ούτως ώστε να κατανοήσουμε τα κοινωνικά συστήματα». Οι επιστήμονες επέστησαν την

προσοχή δηλώνοντας πως οι οργανώσεις θα γίνουν «πραγματικά *ορθολογικές*» μόνο όταν θα κάνουν χρήση εκατοντάδων ή και χιλιάδων ασύρματων περιβαλλοντικών και προσαρτώμενων αισθητήρων ικανών να παρατηρούν την ανθρώπινη συμπεριφορά, να εξάγουν ουσιαστικές πληροφορίες και να προσφέρουν στους διευθυντές δείκτες ομαδικής απόδοσης και στους εργαζόμενους αξιολογήσεις της απόδοσής τους καθώς και προτάσεις βελτίωσης».[21]

Η εφεύρεση του 2002, έπειτα από ασταμάτητες βελτιώσεις, τελικά οδηγήθηκε από το εργαστήριο στην αγορά. Το 2010 ο Πέντλαντ και οι συγγραφείς με τους οποίους συνεργάστηκε το 2009 ίδρυσαν μια εταιρεία, τη Sociometric Solutions, με την προοπτική να φέρουν στην αγορά τα «εργαλεία και τις μεθόδους» που τόσο ποθούσε ο Σκίνερ. Επρόκειτο για μια από τις πολλές εταιρείες που έμελλε να δημιουργήσει ο Πέντλαντ για να εφαρμόσει τη δρμύτητα της κοινωνικής φυσικής του σε αιχμάλωτους πληθυσμούς υπαλλήλων γραφείου.[22] Ο Μπεν Γουέμπερ (Ben Waber), διευθύνων σύμβουλος της Sociometric Solutions και πρώην διδακτορικός φοιτητής του Πέντλαντ, αποκαλεί τη δραστηριότητα της εταιρείας του «αναλυτική ανθρώπινων πόρων» και στο ομότιτλο βιβλίο του προσδοκά ένα μέλλον «συνδεσμότητας, συνεργασίας και δεδομένων» όπου το κοινωνιόμετρο ή κάτι παρόμοιο «θα αποτελεί εξάρτημα εκατομμυρίων ατόμων διαφορετικών εταιρειών από όλο τον κόσμο, όχι για μερικά λεπτά, αλλά για χρόνια ή και για δεκαετίες. [...] Φανταστείτε τι θα μπορούσαμε να μάθουμε για να βοηθήσουμε τους ανθρώπους ώστε να συνεργάζονται αποτελεσματικότερα...».[23]

Ο Πέντλαντ και το επιτελείο του συνέχισαν να εξελίσσουν το κοινωνιόμετρο και τις εφαρμογές του, και ήδη το 2013 η συσκευή χρησιμοποιούνταν από δεκάδες ερευνητικές ομάδες και εταιρείες, συμπεριλαμβανομένων και μελών του Fortune 1000. Μια μελέτη του 2014, την οποία συνέγραψαν ο Γουέμπερ και συνάδελφοί του από το Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ και το Northeastern University, ποσοτικοποίησε τις διαφορές μεταξύ των φύλων στον τρόπο που συμπεριφέρονται στις αλληλεπιδράσεις τους. Η επιτυχία της ανάλυσης αποτέλεσε αφορμή για την εξής ανακοίνωση: «Πλέον είναι δυνατό να εφοδιάσουμε ενεργά την ανθρώπινη συμπεριφορά με εργαλεία προκειμένου να συλλέγουμε λεπτομερή δεδομένα για ποικίλες πτυχές της κοινωνικής αλληλεπίδρασης». Εμμέσως οι συγγραφείς δήλωσαν τον στόχο τους, ο οποίος ήταν η εφαρμογή του θεμελιώδους κανόνα του ΜακΚέι περί διακριτικής παρακολούθησης και αποτελεσματικής

παρατήρησης κοπαδιών, αγελών και σμηνών ζώων, αναγνωρίζοντας πως η διαρκής και διάχυτη συλλογή ανθρώπινων συμπεριφορικών δεδομένων μπορεί να πετύχει μόνο λαμβάνοντας χώρα εκτός των ορίων της ανθρώπινης αντίληψης, εξουδετερώνοντας έτσι την όποια πιθανή αντίσταση, ακριβώς όπως είδαμε και στην περίπτωση της Facebook. Σύμφωνα με τα ενθουσιώδη λόγια των ερευνητών, «Οι ηλεκτρονικοί αισθητήρες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να συμπληρώσουν ή και να αντικαταστήσουν εξ ολοκλήρου τους ανθρώπινους παρατηρητές, και παρόλο που μπορεί να δημιουργείται μια ελαφρά αίσθηση πως το άτομο βρίσκεται υπό παρακολούθηση, αυτή η αντίληψη πιθανώς φθίνει όσο οι αισθητήρες γίνονται όλο και μικρότεροι και κατά συνέπεια πιο διακριτικοί». Οι ερευνητές κατέληξαν πως «οι ανεπαίσθητα παρεμβατικές μέθοδοι προσάρτησης εργαλείων στην ανθρώπινη συμπεριφορά» μπορεί να επιτρέψουν την ολοκληρωμένη συλλογή δεδομένων σε «ένα ανεπιτήδευτο περιβάλλον».

Το 2015 η εταιρεία είχε ήδη καταφύγει σε ευφημισμούς, σε μια προσπάθεια ανάπλασης της εταιρικής της ταυτότητας, αλλάζοντας το όνομά της σε Humanyze. Η τεχνολογία της περιγράφεται ως μια πλατφόρμα η οποία χρησιμοποιεί μια «έξυπνη πλακέτα εργαζομένου. Τούτη η πλακέτα συλλέγει τα συμπεριφορικά δεδομένα του εργαζομένου, τα οποία και συσχετίζει με συγκεκριμένους δείκτες ούτως ώστε να βελτιώνεται η απόδοση της εταιρείας».[24] Ο Γουέμπερ παρουσιάζει το προϊόν της εταιρείας ως ένα «αθλητικό διοικητικό μοντέλο» για επιχειρήσεις, επιτρέποντας σε οποιαδήποτε επιχειρηματική οντότητα να διαχειριστεί τους υπαλλήλους της όπως μια αθλητική ομάδα – βάσει στατιστικών τα οποία αποκαλύπτουν πώς οι άνθρωποι κινούνται κατά τη διάρκεια της μέρας, με ποιον αλληλεπιδρούν, τον τόνο της φωνής τους, το αν «σκύβουν» για να ακούσουν, τη θέση τους στο κοινωνικό δίκτυο ποικίλων καταστάσεων στον εργασιακό χώρο και πολλά άλλα. Όλα τα παραπάνω αποφέρουν σαράντα διαφορετικούς δείκτες οι οποίοι έπειτα συγχωνεύονται σε έναν «επιχειρησιακό πίνακα μετρήσεων». Η εταιρεία δεν δίνει στη δημοσιότητα το πελατολόγιό της, ωστόσο μια μαρτυρία περιγράφει τη δουλειά της Humanyze με 10.000 υπαλλήλους των κέντρων εξυπηρέτησης πελατών της Bank of America, καθώς και μια συνεργασία με την Deloitte, την εταιρεία παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών.[25] Σε άρθρο του στο *Scientific American* ο Πέντλαντ αναφέρει το εξής: «Έπεισα τον διευθυντή ενός τηλεφωνικού κέντρου της Bank of America να συντονίσει τα διαλείμματα των υπαλλήλων ώστε να συμπίπτουν. Στόχος ή-

ταν να προαγάγουμε την αλληλεπίδραση μεταξύ των εργαζομένων. Αυτή η αλλαγή και μόνο είχε αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγικότητας κατά 15 εκατομμύρια δολάρια ανά έτος».[26]

Από τα δεκαεννέα επιχειρηματικά εγχειρήματα που κοσμούν το βιογραφικό του Πέντλαντ στο MIT, πολλά είναι εταιρείες που παρέχουν «κατασκόπευση ως υπηρεσία». Επί παραδείγματι, ο Πέντλαντ είναι συνιδρυτής της Endor, μιας εταιρείας η οποία πλασάρεται στις επιχειρήσεις-πελάτες ως η απάντηση στην επιταγή της πρόγνωσης. Το σάιτ της Endor εντοπίζει τις απαρχές της στην «επαναστατική νέα επιστήμη» της κοινωνικής φυσικής η οποία, σε συνδυασμό με την «αποκλειστική τεχνολογία» της εταιρείας, συνθέτει μια «ισχυρή μηχανή που είναι ικανή να εξηγήσει και να προβλέψει οποιαδήποτε ανθρώπινη συμπεριφορά...». Το σάιτ εξηγεί πως κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα (π.χ. ιστορικό τηλεφωνικών κλήσεων, αγορές με πιστωτική κάρτα, υπηρεσίες ταξί, διαδικτυακή δραστηριότητα) περιέχει ένα σύνολο κρυμμένων μαθηματικών μοντέλων. Χάρη στην ανάλυση αυτής της δραστηριότητας, τα «αναδυόμενα συμπεριφορικά μοτίβα» ανιχνεύονται πριν γίνουν αντιληπτά «από οποιαδήποτε άλλη τεχνική. [...] Δουλεύουμε με μερικά από τα κορυφαία εμπορικά brand παγκοσμίως ώστε να επιλύσουμε τα απαιτητικότερα προβλήματα δεδομένων».[27]

Το 2014 μια άλλη εταιρεία του Πέντλαντ, η Sense Networks, εξαγοράστηκε από την YP. Αυτά τα αρχικά κάποτε σήμαιναν «yellow pages», τον κατάλογο επαγγελματιών και επιχειρήσεων, πλέον όμως υποδηλώνουν *τη μεγαλύτερη εταιρεία πολυμέσων, εύρεσης και διαφήμισης η οποία συνδέει τους καταναλωτές με τις τοπικές επιχειρήσεις της Βόρειας Αμερικής*. Το 2014 η ανακοίνωση της YP για την εξαγορά της Sense Networks σκιαγραφεί μια οικεία εικόνα της εκστρατείας υφαρπαγής συμπεριφορικού πλεονάσματος και περιγράφει την εταιρεία ως μια «προηγμένη πλατφόρμα επεξεργασίας δεδομένων τοποθεσίας η οποία υπόσχεται την προσέλκυση χρηστών κινητών συσκευών σε κλίμακα. Τα μέσα επαναστόχευσης που προσφέρει η Sense στους εμπόρους μπορούν να εντοπίσουν καταναλωτές και να έρθουν σε επαφή με αυτούς εμφανίζοντάς προϊόντα των κορυφαίων εμπόρων στις αντίστοιχες κινητές διαφημίσεις όταν οι καταναλωτές βρίσκονται κοντά στον έμπορο [...] στο σπίτι ή στη δουλειά τους».[28]

Ο Πέντλαντ αντιλαμβάνεται τα πειράματά του και τις επί πληρωμή παρεμβάσεις του στο εργασιακό περιβάλλον ως κάτι εμβληματικό των ευρύτερων προκλήσεων των κοινωνικών σχέσεων μιας εργαλειοθηρικής κοινωνίας. Ακόμη μια φορά βλέπουμε να επιδιώκεται η χά-

ραξη μιας οδού που οδηγεί από την οικονομική σφαίρα στην κοινωνική. Αυτοί οι υπάλληλοι γραφείου, εφοδιασμένοι με εργαλειακό εξοπλισμό, λειτουργούν ως ζωντανά εργαστήρια για τη μετάφραση των εργαλειοθηρικών σχέσεων στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Το 2016 ο Πέντλαντ εμφανίστηκε σε ένα συνέδριο του Singularity University, ενός κέντρου διάδοσης εργαλειοθηρικής ιδεολογίας της Σίλικον Βάλεϊ, συγχρηματοδότης του οποίου είναι ο Λάρι Πέιτζ. Ένας δημοσιογράφος ο οποίος είχε αναλάβει να γράψει για τον Πέντλαντ εξηγεί πως «Παρόλο που το ανθρώπινο δυναμικό αποτελεί έναν από τους πολυτιμότερους πόρους ενός οργανισμού, πολλές εταιρείες εξακολουθούν να προσεγγίζουν τη διοίκηση με μια νοοτροπία η οποία αρμόζει στον 20ό αιώνα. [...] Ο Πέντλαντ διέγνωσε τον παράγοντα που πάντα οδηγούσε σε προβλήματα, και αυτός ο παράγοντας ήταν οι άνθρωποι».[29] Όπως και στην περίπτωση του Ναντέλα, η περιγραφή των στόχων του Πέντλαντ αφορά την ανάπτυξη κοινωνικών συστημάτων τα οποία θα λειτουργούν ευθυγραμμισμένα με τα αντίστοιχα μηχανικά, χρησιμοποιώντας ροές συμπεριφορικών δεδομένων προκειμένου να κρίνουν την «ορθότητα» των επαναλαμβανόμενων μοντέλων δράσης, παρεμβαίνοντας όταν κρίνεται αναγκαίο μια «εσφαλμένη» δράση να γίνει «σωστή». «Αν οι άνθρωποι δεν αλληλεπιδρούν σωστά και οι πληροφορίες δεν διανέμονται σωστά», προειδοποιεί ο Πέντλαντ, «οι άνθρωποι παίρνουν εσφαλμένες αποφάσεις. [...] Στόχος είναι η δημιουργία ενός συμβιωτικού οικοσυστήματος ανθρώπου-μηχανής, όπου οι άνθρωποι καταλαβαίνουν καλύτερα το δίκτυο των αλληλεπιδράσεων χάρη στους υπολογιστές και οι υπολογιστές καταλαβαίνουν καλύτερα πώς λειτουργούν οι άνθρωποι». Όπως επισημαίνει ο δημοσιογράφος, «Ο Πέντλαντ ανακάλυψε πως αυτά τα δεδομένα [τα οποία προκύπτουν από τα κοινωνιόμετρα] βοηθούν τρομερά τους οργανισμούς να διορθώσουν τις *προβληματικές συμπεριφορές τους*».[30]

Το όραμα του Πέντλαντ για μια εργαλειοθηρική κοινωνία εξελίχτηκε παράλληλα με τα εργαλεία του, οι ιδέες του γίνονταν όλο και πιο μεγαλόπνοες καθώς τα νέα μέσα και οι νέες μέθοδοι του εργαστηρίου του συγχωνεύονταν με την παράλληλη διόγκωση της μεσολάβησης των υπολογιστών, χαράσσοντας τον δρόμο που οδηγεί στην οικουμενική διάχυση του Μεγάλου Αλλότριου. Ο Πέντλαντ διατύπωσε τις φιλοδοξίες του για τις δυνατότητες και τους στόχους αυτού του νέου κοινωνικού σκηνικού σε μια σειρά εργασιών οι οποίες δημοσιοποιήθηκαν στην πλειοψηφία τους μεταξύ 2011 και 2014. Από

αυτές, μία ξεχωρίζει – η αξιοσημείωτη εργασία, της οποίας ήταν αποκλειστικός συγγραφέας, "Society's Nervous System: Building Effective Government, Energy and Public Health Systems"[31] (Το νευρικό σύστημα της κοινωνίας: Η δημιουργία αποτελεσματικών συστημάτων διακυβέρνησης, ενέργειας και δημόσιας υγείας).

Ο Πέντλαντ ξεκινά την έκθεσή του δηλώνοντας τη θεσμική φερεγγυότητα του έργου του: «Έχοντας στο ενεργητικό μου μια μοναδική πολυετή συνεργασία με ανώτατα στελέχη εταιρειών πληροφορικής, ασύρματης τεχνολογίας και υλικού, χρηματοοικονομικών εταιρειών και εταιρειών από τον τομέα της υγείας, καθώς και συνεργασίες με τους επικεφαλής αμερικανικών ρυθμιστικών οργανισμών και αντιστοίχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και με ποικιλία μη κυβερνητικών οργανώσεων [εδώ, σε υποσημείωση, υποδεικνύεται το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ], παρουσιάζω την προοπτική της διάχυτης κινητής αισθητηριακής και υπολογιστικής τεχνολογίας στον ορίζοντα της επόμενης δεκαετίας...» Από αυτό το σημείο η συλλογιστική του πραγματοποιεί συμπερασματικά άλματα για να καταρτίσει επιπόλαια μια θεμελιώδη φιλοσοφία για μια ολοκληρωτική κοινωνία η οποία θα δομείται, θα συντηρείται και θα καθοδηγείται από την εργαλειοθηρική εξουσία. Η αρχική υπόθεση είναι, θα λέγαμε, λογική: Κάποτε η τεχνολογία της βιομηχανικής εποχής έφερε την επανάσταση στον κόσμο δημιουργώντας αξιόπιστα συστήματα ύδρευσης, διατροφής, απόρριψης λυμάτων, παραγωγής ενέργειας, μετακινήσεων, αστυνόμευσης, υγείας, εκπαίδευσης κ.ο.κ. Ωστόσο, πλέον, αυτά τα συστήματα είναι τρομερά «πεπαλαιωμένα», «κεντρικά», «παρωχημένα» και «μη βιώσιμα».

Απαιτούνται καινούρια ψηφιακά συστήματα τα οποία πρέπει να είναι «συγχωνευμένα», «ολιστικά», «διαδραστικά», «δυναμικά» και «αυτορρυθμιζόμενα». «Χρειαζόμαστε μια ριζοσπαστική αναθεώρηση των κοινωνικών συστημάτων. Πρέπει να δημιουργήσουμε ένα νευρικό σύστημα για την κοινωνία το οποίο θα φροντίζει για την εξασφάλιση της σταθερότητας των κοινωνικών συστημάτων σε οικουμενικό επίπεδο». Αναφερόμενος στην πρόοδο των διάχυτων υπολογιστικών αισθητηριακών συσκευών, ικανών να διαχειρίζονται περίπλοκες μηχανικές διαδικασίες και ροές πληροφοριών, ο Πέντλαντ παρατηρεί πως οι «αισθητηριακές» τεχνολογίες που είναι αναγκαίες για αυτό το νευρικό σύστημα «είναι ήδη διαθέσιμες». Ήδη από το 2011 ο Πέντλαντ αντιλαμβανόταν πως τα βασικά συστατικά στοιχεία του Μεγάλου Αλλότριου ήταν ήδη σε λειτουργία. Περιέγραφε τον

Μεγάλο Αλλότριο ως έναν «παγκόσμιο ζωντανό οργανισμό» όπου «τα ασύρματα δίκτυα διαχείρισης της κυκλοφορίας, οι αισθητήρες ασφάλειας και ιδιαίτερα τα δίκτυα κινητής τηλεφωνίας συνδυάζονται ώστε να συνθέσουν έξυπνα αλληλεπιδραστικά συστήματα, τα μάτια και τα αυτιά των οποίων θα είναι οι αισθητήρες. [...] Η εξέλιξη [...] θα συνεχιστεί με αυξανόμενο ρυθμό. [...] Οι συσκευές θα έχουν περισσότερους αισθητήρες...»[32]

Εντούτοις, ο Πέντλαντ διέγνωσε ένα πρόβλημα. Παρόλο που οι διάχυτες τεχνολογίες έχουν ήδη ξεκινήσει το έργο της επίλυσης των τεχνικών δυσκολιών ενός οικουμενικού νευρικού συστήματος, ο Μεγάλος Αλλότριος θα είναι ημιτελής έως ότου κατανοήσει την *ανθρώπινη συμπεριφορά* σε παγκόσμια κλίμακα: «Αυτό που λείπει [...] είναι τα δυναμικά μοντέλα ζήτησης και απόκρισης», καθώς και μια αρχιτεκτονική η οποία θα εγγυάται «ασφάλεια, σταθερότητα και αποδοτικότητα. [...] Τα απαιτούμενα μοντέλα θα πρέπει να περιγράφουν τη ζήτηση και την απόκριση σε *ανθρώπινο* επίπεδο, μιας και οι άνθρωποι αποτελούν τον πυρήνα όλων αυτών των συστημάτων. [...] Οι απαραίτητες παρατηρήσεις είναι παρατηρήσεις της ατομικής συμπεριφοράς...»[33]

Ο Πέντλαντ είχε εντοπίσει ένα επικίνδυνο κενό το οποίο προμηνύει την «κεφαλαιώδη μετάβαση» που εξύμνησε ο Ναντέλα στους προγραμματιστές της Microsoft το 2017, όταν δήλωσε πως «Οι άνθρωποι και οι σχέσεις τους με τους άλλους πλέον είναι ένα *αντικείμενο πρώτης κλάσης* στο νέφος!» «Οι άνθρωποι» θα πρέπει να γίνουν τμήμα του πλαισίου εφαρμογής του Μεγάλου Αλλότριου, ώστε να μην πέσουν θύματα «εσφαλμένης συμπεριφοράς». Το διακύβευμα είναι η ίδια η ασφάλεια, η σταθερότητα και η αποδοτικότητα της κοινωνίας. Ευτυχώς, μας ενημερώνει ο Πέντλαντ, τα εργαλεία και οι μέθοδοι συλλογής συμπεριφορικού πλεονάσματος για την εξόρυξη πραγματικότητας είναι ακριβώς αυτό που χρειαζόμαστε για να εκτελεστεί αυτή η αποστολή:

> Για πρώτη φορά στην ιστορία η πλειοψηφία της ανθρωπότητας είναι συνδεδεμένη. [...] Κατά συνέπεια, η ασύρματη κινητή υποδομή μας μπορεί να γίνει πεδίο «εξόρυξης πραγματικότητας» προκειμένου να [...] παρακολουθήσουμε το περιβάλλον μας και να σχεδιάσουμε την εξέλιξη της κοινωνίας μας. [...] Η εξόρυξη της πραγματικότητας από «τα ψηφιακά ίχνη» που αφήνουμε πίσω μας καθώς καταπιανόμαστε με την καθημερινή μας ζωή προσφέρουν τη δυνατότητα δημιουρ-

> γίας εντυπωσιακών μοντέλων τα οποία απεικονίζουν με ανάλυση δευτερολέπτου τη δυναμική και τις αντιδράσεις ανθρώπινων ομάδων για εκτεταμένες χρονικές περιόδους. [...] Εν ολίγοις, η ικανότητά μας να συλλέγουμε και να αναλύουμε δεδομένα για ανθρώπους διαθέτει πλέον ένα εύρος κι ένα βάθος τα οποία παλιότερα θεωρούνταν αδιανόητα.[34]

Υιοθετώντας ένα ύφος το οποίο θυμίζει την απόρριψη των «παλαιών νόμων» εκ μέρους Λάρι Πέιτζ, ο Πέντλαντ είναι εξίσου επικριτικός όσον αφορά διάφορες έννοιες και πλαίσια τα οποία μας κληροδότησαν ο Διαφωτισμός και η πολιτική οικονομία. Ο Πέντλαντ επιμένει πως οι «παλαιές» κοινωνικές κατηγορίες του στάτους, της τάξης, του μορφωτικού επιπέδου, της φυλής, του φύλου και της γενιάς είναι παρωχημένες· εξίσου ξεπερασμένες με τα ενεργειακά, υδρευτικά και διατροφικά συστήματα που επιθυμεί να αντικαταστήσει. Αυτές οι κατηγορίες περιγράφουν μια κοινωνία υπό το πρίσμα της ιστορίας, της εξουσίας και της πολιτικής. Από την άλλη, ο Πέντλαντ προτιμά τους «πληθυσμούς» αντί για τις κοινωνίες, τη «στατιστική» αντί για το ουσιαστικό περιεχόμενο, την «υπολογιστική ισχύ» αντί για τους νόμους. Δεν αντιλαμβάνεται τη «διαστρωμάτωση των πληθυσμών» ως κάτι που καταρτίζεται από τη φυλή, το εισόδημα, το επάγγελμα ή το φύλο, αλλά ως κάτι που προκύπτει από τα «συμπεριφορικά μοτίβα» τα οποία παράγουν «συμπεριφορικές υποομάδες» και μια νέα «δημογραφική μελέτη της συμπεριφοράς» η οποία μπορεί να προβλέψει την ασθένεια, τον οικονομικό κίνδυνο, τις καταναλωτικές προτιμήσεις και τις πολιτικές θέσεις με «πέντε έως δέκα φορές μεγαλύτερη ακρίβεια» από εκείνη των καθιερωμένων συστημάτων.[35]

Εντέλει, τίθεται ένα ύστατο ερώτημα το οποίο χρήζει άμεσης απάντησης: «Πώς θα επιτευχθεί η συμμετοχή των ανθρώπων εντός αυτών των συστημάτων στο σχέδιο;» Οι απαντήσεις του Πέντλαντ δεν έχουν να κάνουν με την πειθώ ή την εκπαίδευση, αλλά με τη συμπεριφορική τροποποίηση. Λέει πως χρειαζόμαστε «νέες προγνωστικές θεωρίες επί της διαδικασίας λήψης αποφάσεων», καθώς και «σχεδιασμό μηχανισμών παροχής κινήτρων», μια ιδέα η οποία παρουσιάζει ομοιότητες με τα «προγράμματα ενίσχυσης» του Σκίνερ. Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο θα πραγματοποιηθεί η ευθυγράμμιση των ανθρώπων με το σχέδιο, ο Πέντλαντ προσφέρει την αρχή της «κοινωνικής επιρροής» για να εξηγήσει τους σχεδιαστικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων εκατομμύρια ανθρώπινα όντα μπορούν να ποδη-

γετηθούν προς τα εγγυημένα αποτελέσματα της ασφάλειας, της σταθερότητας και της αποδοτικότητας. Ο Πέντλαντ κάνει αναφορά στις δικές του μελέτες, στις οποίες «τα προβλήματα της βιομηχανίας και του κράτους» σε γενικές γραμμές εξηγούνται από το μοντέλο της μετάδοσης δεδομένων, ιδιαίτερα από τον τρόπο που οι άνθρωποι επηρεάζουν και μιμούνται ο ένας τον άλλο.

Η ιδέα της κοινωνικής επιρροής αποτελεί σημαντικό κομμάτι στο παζλ του Πέντλαντ, το οποίο προνοεί για πολλά από όσα έπονται. Ο Πέντλαντ κατανοεί πως ο Μεγάλος Αλλότριος δεν είναι απλώς μια αρχιτεκτονική η οποία παρακολουθεί και ελέγχει. Η εργαλειακή υποδομή και οι ροές δεδομένων του Μεγάλου Αλλότριου καθιστούν τους ανθρώπους αμοιβαία ορατούς τον έναν στον άλλο – από τις Ενημερώσεις που αφορούν το πρωινό τους έως τις πληθυσμιακές ροές των πόλεων. Ήδη από το 2011 ο Πέντλαντ θριαμβολογούσε πως «Οι επαναστατικές νέες [...] υποδομές μάς προσφέρουν μια άποψη του εαυτού μας ανάλογη με το μάτι του Θεού».[36] Στόχος είναι μια κοινωνία η οποία θα κυριαρχείται από τη μεσολάβηση των υπολογιστών, όπου η αμοιβαία ορατότητα γίνεται το περιβάλλον στο οποίο συντονιζόμαστε ο ένας με τον άλλο και παράγουμε στερεοτυπικές κοινωνικές συμπεριφορές βασισμένες στη μίμηση και οι οποίες μπορούν να διαπλαστούν ώστε να προκύψει η επιθυμητή συρροή, ακριβώς όπως υποδηλώνει και η φιλοσοφία του μηχανικού μεθοδευτικού χώρου.

Όσον αφορά τα κίνητρα, ο Πέντλαντ σκιαγραφεί μια αρχή «κοινωνικής αποδοτικότητας» σύμφωνα με την οποία η συμμετοχή πρέπει να ενέχει αξία τόσο για το άτομο όσο και *για το σύστημα στο σύνολό του*.[37] Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, όμως, θεωρείται πως καθένας από μας πρέπει να υποκύψει σε μια ζωή όπου τα πάντα είναι μετρήσιμα και ευθυγραμμισμένα με την εργαλειοθηρική τάξη. Ο Πέντλαντ, ως άλλος Έρικ Σμιτ ή Λάρι Πέιτζ, των οποίων οι εύηχες υποσχέσεις προοιωνίζονταν μια Google παντογνώστη, κάτοχο προνοητικής μαγείας, πιστεύει πως θα αποζημιωθούμε και με το παραπάνω για αυτά που θα χάσουμε, μιας και θα απολαμβάνουμε τις κοινωνικές ανταμοιβές αποδοτικών επιχειρήσεων και κυβερνήσεων, καθώς και τις ατομικές ανταμοιβές οι οποίες είναι πολύ απλά *μαγικές*. Βάζει απροκάλυπτα στο στόχαστρό του τους προβληματισμούς της δεύτερης νεωτερικότητας και λέει τα εξής:

> Για την κοινωνία η ελπίδα είναι πως μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αυτή τη νέα βαθιά κατανόηση της ατομικής συμπεριφοράς για να

αυξήσουμε την αποδοτικότητα και την ταχύτητα ανταπόκρισης των βιομηχανιών και των κυβερνήσεων. Για τα άτομα το θέλγητρο είναι η προοπτική ενός κόσμου όπου τα πάντα διαμορφώνονται με γνώμονα την άνεσή σου – το ιατρικό σου τσεκάπ προγραμματίζεται μαγικά τη στιγμή που πας να αρρωστήσεις, το λεωφορείο έρχεται τη στιγμή που φτάνεις στη στάση, οι ουρές στο δημαρχείο ανήκουν στο παρελθόν. Καθώς αυτές οι νέες δυνατότητες τελειοποιούνται με τη χρήση πιο εξελιγμένων στατιστικών μοντέλων και ισχυρότερων αισθητήρων, θα μπορούσαμε κάλλιστα να δούμε τη δημιουργία μιας ποσοτικής, προγνωστικής επιστήμης των ανθρώπινων οργανώσεων και της ανθρώπινης κοινωνίας.[38]

III. Οι αρχές μιας εργαλειοθηρικής κοινωνίας

Η θεωρία του Πέντλαντ περί εργαλειοθηρικής κοινωνίας ωρίμασε πλήρως το 2014 στο βιβλίο του *Social Physics*. Στις σελίδες του τα εργαλεία και οι μέθοδοι ενσωματώνονται σε ένα διαστελλόμενο όραμα για το μέλλον μας σε μια εργαλειοθηρική κοινωνία η οποία τροφοδοτείται από δεδομένα και κυβερνάται από την υπολογιστική επιστήμη. Ο Πέντλαντ μεταμορφώνει την πνιγηρή, αλλόκοτη ουτοπία του Σκίνερ σε κάτι που ακούγεται εξελιγμένο, μαγικό κι εφικτό, κατά κύριο λόγο επειδή απηχεί την παλίρροια της εφαρμοσμένης ουτοπικής η οποία κατακλύζει τη ζωή μας σε καθημερινή βάση. Ολοκληρώνοντας τη θεώρηση του Σκίνερ, ο Πέντλαντ εξυφαίνει κάτι παραπάνω από ένα εκσυγχρονισμένο πορτρέτο μιας συμπεριφοριστικής ουτοπίας. Σκιαγραφεί τις αρχές μιας πλήρως ανεπτυγμένης εργαλειοθηρικής κοινωνίας βασισμένης στη διάδοση μιας μετρήσιμης συμπεριφοράς εφοδιασμένης με τον κατάλληλο εργαλειακό εξοπλισμό για χάρη της τροποποίησης, του ελέγχου και –δεδομένης της εμπορικής κυριαρχίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στη διασυνδεδεμένη σφαίρα– της αποκόμισης κέρδους.

Ο Πέντλαντ επιμένει στην άποψη πως «ουσιαστικά, τα κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι παρά το άθροισμα δισεκατομμυρίων στοιχειωδών δοσοληψιών μεταξύ ατόμων...». Πρόκειται για μια θέση-κλειδί, επειδή, απ' ό,τι φαίνεται, για να αντικατασταθεί ο παλιός τρόπος σκέψης από την κοινωνική φυσική απαιτείται απόλυτη γνώση αυτών των δισεκατομμυρίων στοιχειωδών πραγμάτων: «Τα Μεγάλα Δεδομένα μάς δίνουν την ευκαιρία να δούμε την κοινωνία και την πολυπλοκότητά της μέσω των εκατομμυρίων δικτύων που επιτρέπουν να

διαρρεύσουν οι διαπροσωπικές δοσοληψίες. Αν διαθέταμε ένα "μάτι του Θεού", μια πανοραμική θέα των πραγμάτων, πιθανότατα θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε πραγματικά πώς λειτουργεί η κοινωνία και να λάβουμε μέτρα ώστε να λύσουμε τα προβλήματά μας».[39]

Ο Πέντλαντ είναι αισιόδοξος για τα παραπάνω: η ολοκληρωτική γνώση είναι εφικτή. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, «Σε λίγα μόλις χρόνια *πιθανώς να έχουμε στη διάθεσή μας τρομερά πλούσια δεδομένα σχετικά με τη συμπεριφορά ολόκληρης σχεδόν της ανθρωπότητας – δεδομένα τα οποία θα ρέουν αδιάκοπα. Στην πλειοψηφία τους τούτα τα δεδομένα ήδη υπάρχουν*».[40] Το δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου –και μαζί με αυτό η κοινωνική εμπιστοσύνη, τα θέσμια και η πολιτική– παραδίδεται στον Μεγάλο Αλλότριο και στα ανυπέρβλητα υπολογιστικά συστήματα τα οποία κυβερνούν την κοινωνία υπό το άγρυπνο βλέμμα εκείνων στους οποίους ο Πέντλαντ αναφέρεται σε πρώτο πληθυντικό – «εμείς». Ποτέ δεν προσδιορίζει αυτό το «εμείς», το οποίο νομοτελειακά επιφέρει και τον διαχωρισμό με το «αυτοί», εισάγοντας ένα προνομιακό κείμενο σκιά και τον ημιπερατό καθρέφτη του. Πρόκειται για μια παράλειψη η οποία στοιχειώνει το κείμενό του. Αναφέρεται στο ιερατείο των επιστημόνων δεδομένων στο οποίο ανήκει και ο Πέντλαντ ή μήπως στον συνασπισμό μεταξύ ιερατείου και ιδιοκτητών των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης;

Απώτερος στόχος της θεωρίας είναι να εδραιώσει νόμους κοινωνικής συμπεριφοράς συγκρίσιμους με εκείνους της φυσικής επιστήμης. Ο Πέντλαντ εισηγείται δύο τέτοιους, οι οποίοι, όπως υποστηρίζει, καθορίζουν το μέτρο της επιτυχίας κάθε «κοινωνικού οργανισμού». Ο πρώτος είναι η ποιότητα της «ροής ιδεών», η οποία χαρακτηρίζεται από την «εξερεύνηση» για την εύρεση νέων ιδεών και από την «ενεργή ενασχόληση» με τον εναρμονισμό της συμπεριφοράς με τις καλύτερες από αυτές τις ιδέες. Ο δεύτερος είναι η «κοινωνική μάθηση», στο πλαίσιο της οποίας οι άνθρωποι μιμούνται ο ένας τον άλλο έως ότου οι νέες ιδέες γίνουν συνήθεια σε πληθυσμιακή κλίμακα. (Η κοινωνική μάθηση ορίζεται ως η μαθηματική σχέση η οποία προκύπτει από «τον τρόπο με τον οποίο η κατάσταση μιας οντότητας επηρεάζει τις καταστάσεις άλλων και αντιστρόφως».) Ο Πέντλαντ επισημαίνει πως η κοινωνική μάθηση «έχει τις ρίζες της στη στατιστική φυσική και στη μηχανική μάθηση».[41] Σκοπός του κοινωνικού μεθοδευτικού χώρου είναι να αποτελέσει είδωλο του αντίστοιχου μηχανικού, και για να επιτευχθεί αυτό ο Πέντλαντ εισηγείται μεθόδους μέσω

των οποίων η κοινωνική μάθηση «μπορεί να επιταχυνθεί και να διαμορφωθεί από την *κοινωνική πίεση*».[42]

Οι επιστημονικές προθέσεις της κοινωνικής φυσικής του Πέντλαντ εξαρτώνται από ένα αδιάρρηκτα συνυφασμένο σύνολο νέων κοινωνικών σταθερών και ατομικών προσαρμογών, τις οποίες συνοψίζω σε πέντε δεσπόζουσες αρχές, χαρακτηριστικές των κοινωνικών σχέσεων μιας εργαλειοθηρικής κοινωνίας. Αυτές οι αρχές απηχούν την κοινωνική θεωρία του Σκίνερ μιας συμπεριφορικά ελεγχόμενης κοινωνίας στην οποία η γνώση αντικαθιστά την ελευθερία. Καθώς αναδιφώ τις πέντε αυτές αρχές αντιπαραθέτω τις δηλώσεις του Πέντλαντ με όσα είχε διατυπώσει ο Σκίνερ πάνω στα ίδια θέματα. Όπως θα δούμε, η πρώην απορριπτέα σκέψη του Σκίνερ πλέον διαποτίζει τον νέο ορίζοντα της εργαλειοθηρικής εξουσίας.

1. ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΚΑΛΟ

Ο Σκίνερ είχε δώσει έμφαση στην ανάγκη για μια επείγουσα μετάβαση στη συλλογική προοπτική και στις συλλογικές αξίες. «Η προμελετημένη σχηματοποίηση μιας κουλτούρας και ο έλεγχος επί της ανθρώπινης συμπεριφοράς που αυτή υποδηλώνει είναι ουσιώδους σημασίας αν το ανθρώπινο είδος θέλει να συνεχίσει να εξελίσσεται», έγραψε στο Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια.[43] Η επιταγή της μετατόπισης της ανθρώπινης συμπεριφοράς προς το γενικό καλό ήταν ήδη σαφής στο *Ουόλντεν Δύο*, όπου ο Φρέιζερ, ο πρωταγωνιστής του, δηλώνει ότι «Η αλήθεια είναι πως όχι μόνο *μπορούμε* να ελέγξουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά, αλλά *πρέπει* και να το κάνουμε».[44] Εντέλει, αυτή η πρόκληση αντιμετωπίστηκε ως ζήτημα προγραμματισμού. «Και ποιες είναι οι τεχνικές, οι μέθοδοι προγραμματισμού, οι οποίες θα διαμορφώσουν τη συμπεριφορά των μελών μιας ομάδας έτσι ώστε τούτα τα μέλη να λειτουργούν ομαλά και προς όφελος όλων;» ρωτά ο Φρέιζερ.[45] Μέσω του Φρέιζερ ο Σκίνερ υποστήριζε πως η αρετή μιας «προμελετημένης κοινωνίας» είναι ότι «βάζει τη διάνοια στον σωστό δρόμο, με γνώμονα το καλό της κοινωνίας και όχι το καλό του εκάστοτε έξυπνου ατόμου. [...] Αυτό το πετυχαίνει εξασφαλίζοντας πως το άτομο δεν θα ξεχάσει ότι η ευημερία της κοινωνίας ενέχει και προσωπικό όφελος».[46]

Ο Πέντλαντ αντιλαμβάνεται την εργαλειοθηρική κοινωνία ως ένα ιστορικό σημείο καμπής ανάλογο με την εφεύρεση της τυπογρα-

φίας ή του διαδικτύου. Αυτό σημαίνει πως για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία «Θα έχουμε τα απαιτούμενα δεδομένα ώστε να γνωρίσουμε στ' αλήθεια τον εαυτό μας και να καταλάβουμε πώς εξελίσσεται η κοινωνία».[47] Ο Πέντλαντ λέει πως συνέπεια των «αδιάλειπτων ροών δεδομένων σχετικών με την ανθρώπινη συμπεριφορά» είναι ότι τα πάντα –από την κυκλοφορία και την κατανάλωση ενέργειας έως τις ασθένειες και την εγκληματικότητα στους δρόμους– θα μπορούν να προβλεφθούν με ακρίβεια, καθιστώντας εφικτό έναν «κόσμο χωρίς πόλεμο ή οικονομικά κραχ, έναν κόσμο όπου οι μολυσματικές ασθένειες εντοπίζονται και αναχαιτίζονται ταχύτατα, έναν κόσμο όπου η σπατάλη της ενέργειας, του νερού και των υπόλοιπων πόρων θα είναι παρελθόν, έναν κόσμο όπου οι κυβερνήσεις δεν οξύνουν τα προβλήματα, αλλά συνεισφέρουν στη λύση τους».[48] Αυτή η νέα «συλλογική νοημοσύνη» λειτουργεί στην υπηρεσία του γενικού καλού όσο εμείς μαθαίνουμε να δρούμε «αμοιβαία εναρμονισμένοι» βάσει «οικουμενικών κοινωνικών σταθερών».

Ο Πέντλαντ γράφει πως «έχουμε τη δυνατότητα να κάνουμε τεράστια άλματα στην υγεία, στις μεταφορές, στην ενέργεια και στην ασφάλεια». Ταυτόχρονα, όμως, θλίβεται για όλα όσα στέκονται εμπόδιο σε αυτά τα επιτεύγματα: «Τα βασικά κωλύματα αφορούν προβληματισμούς περί απορρήτου και το γεγονός πως προς το παρόν δεν υφίσταται γενική συναίνεση όσον αφορά το αντιστάθμισμα μεταξύ προσωπικών και κοινωνικών αξιών». Όπως και ο Σκίνερ, ο Πέντλαντ επισημαίνει πως αυτή η προσκόλληση σε μια ξεπερασμένη εποχή ατελούς γνώσης απειλεί να υπονομεύσει την προοπτική μιας άψογα προγραμματισμένης μελλοντικής κοινωνίας: «Δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τα δημόσια αγαθά που μπορεί να προσφέρει ένα τέτοιο νευρικό σύστημα...»[49] Ο Πέντλαντ αποφεύγει να απαντήσει στο ερώτημα ποιοι θα ευεργετηθούν από αυτό το «γενικό καλό». Πώς προσδιορίζεται το γενικό καλό όταν ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός κατέχει τις μηχανές και τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης; Το εν λόγω «καλό» έχει προδιαγεγραμμένη τροχιά η οποία καταλήγει στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων των ιδιοκτητών των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης και των πελατών τους, για λογαριασμό των οποίων επιδιώκονται τα εγγυημένα αποτελέσματα. Το γενικό καλό αφορά κάποιον, αλλά αυτός ο κάποιος δεν είναι απαραίτητα εμείς.

2. Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΝΤΙΚΑΘΙΣΤΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ο Σκίνερ ποθούσε τις υπολογιστικές δυνατότητες οι οποίες θα τελειοποιούσαν την πρόγνωση και τον έλεγχο της συμπεριφοράς και θα επέτρεπαν στην απόλυτη γνώση να υποκαταστήσει την πολιτική ως το μέσο της συλλογικής λήψης αποφάσεων. Παρά τους προ-ψηφιακής εποχής περιορισμούς ο Σκίνερ δεν δυσκολεύτηκε να σχηματίσει μια εικόνα των απαιτήσεων που ενείχε η σωτηρία του είδους εντάσσοντάς τες σε μια νέα «επιστήμη κοινοτισμού». Όπως εξηγεί και ο Φρέιζερ, «Δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα για τις ιδιαίτερες δυνατότητες του *συνόλου*. [...] Το άτομο, όσο ξεχωριστό κι αν είναι [...] δεν μπορεί να κάνει αρκετά μεγαλόπνοες σκέψεις».[50]

Η εύρυθμη λειτουργία δεν αφήνει περιθώρια για ανορθολογικά ή απροσχεδίαστα αποτελέσματα, και ο Σκίνερ έβλεπε τις δημιουργικές και συχνά άτσαλες συγκρούσεις στη σφαίρα της πολιτικής –ιδιαίτερα της δημοκρατικής πολιτικής– ως πηγή τριβής η οποία απειλεί την ορθολογική δυναμική της κοινότητας ως έναν ενιαίο, εξαιρετικά λειτουργικό «υπεροργανισμό». Ο ψυχολόγος θλιβόταν για την τάση μας να επιχειρούμε να αλλάξουμε τα πράγματα μέσω της «πολιτικής δράσης» και επιδοκίμαζε το στοιχείο που εκείνος αντιλαμβανόταν ως μια διάχυτη απώλεια πίστης στη δημοκρατία. Στο *Ουόλντεν Δύο* ο Φρέιζερ επιμένει: «Δεν μου αρέσει ο δεσποτισμός της άγνοιας. Δεν μου αρέσει ο δεσποτισμός της αμέλειας, της ανευθυνότητας, ακόμη και ο δεσποτισμός της τυχαιότητας. Επίσης, δεν μου αρέσει ο δεσποτισμός της δημοκρατίας!»[51]

Ο καπιταλισμός και ο σοσιαλισμός είναι εξίσου σπιλωμένοι από την κοινή τους έμφαση στην οικονομική ανάπτυξη, η οποία γεννά υπερκατανάλωση και ρύπανση. Ο Σκίνερ ιντριγκάρεται από το κινεζικό σύστημα, αλλά το απορρίπτει εξαιτίας της αιματηρής επανάστασης που θα συνεπαγόταν η όποια απόπειρα προσηλυτισμού των Δυτικών. «Ευτυχώς», καταλήγει ο Σκίνερ στην εισαγωγή του *Ουόλντεν Δύο*, «υπάρχει και άλλο ένα ενδεχόμενο». Πρόκειται για την κατά Σκίνερ εκδοχή μιας συμπεριφοριστικής κοινωνίας η οποία προσφέρει τρόπους «αποφυγής της πολιτικής δράσης». Στο *Ουόλντεν Δύο* η πολιτική αντικαθίσταται από ένα «σχέδιο», το οποίο επιβλέπεται από μια «μη ανταγωνιστική» ομάδα «Σχεδιαστών» που απέχουν από την εξουσία, προτιμώντας τη νηφάλια διαχείριση των προγραμμάτων ενίσχυσης τα οποία στοχεύουν στο γενικό καλό.[52] Οι Σχεδιαστές ασκούν αποκλειστικό έλεγχο στην κοινωνία, όμως το κά-

νουν «μόνο και μόνο επειδή αυτός ο έλεγχος είναι αναγκαίος για την αρμονική λειτουργία της κοινότητας».[53]

Όπως ο Σκίνερ, ο Πέντλαντ υποστηρίζει ότι η υπολογιστική αλήθεια πρέπει να αντικαταστήσει την πολιτική ως η βάση της εργαλειοθηρικής διακυβέρνησης. Αναλογιζόμενοι την αφοσίωση του Πέντλαντ στην ιδέα πως οι μηχανές βεβαιότητας θα εκτοπίσουν τις παλαιότερες μορφές διακυβέρνησης, μας έρχεται στον νου ο ενθουσιασμός του Ναντέλα όταν μιλούσε περί ατόμων και σχέσεων, χαρακτηρίζοντάς τα αντικείμενα του υπολογιστικού νέφους. Ο Πέντλαντ γράφει πως «Έχοντας στη διάθεσή μας μια μαθηματική, προγνωστική επιστήμη της κοινωνίας, μια επιστήμη η οποία θα άπτεται τόσο των ατομικών διαφορών όσο και των ατομικών σχέσεων, μας δίνεται η δυνατότητα να αλλάξουμε δραματικά το πώς σκέφτονται και δρουν οι κρατικοί αξιωματούχοι, οι βιομηχανικοί διευθυντές και οι πολίτες...».[54]

Ο Πέντλαντ ανησυχεί πως οι πολιτικοοικονομικές κατασκευές μας όπως η «αγορά» και η «τάξη» απορρέουν από τον παλιό και αργό κόσμο του 18ου και του 19ου αιώνα. Ο νέος «ταχύτατος υπερσυνδεδεμένος κόσμος» δεν αφήνει περιθώρια για τις διαβουλεύσεις, τις άμεσες διαπραγματεύσεις και τους συμβιβασμούς που χαρακτήριζαν το κοινωνικό σκηνικό όπου γεννήθηκαν τέτοιες πολιτικές έννοιες: «Πλέον δεν νοείται να θεωρούμε τον εαυτό μας απλώς άτομο το οποίο λαμβάνει προσεκτικά μελετημένες αποφάσεις· πρέπει να συνυπολογίζουμε τις μεταβλητές κοινωνικές συνιστώσες οι οποίες επηρεάζουν τις προσωπικές μας αποφάσεις, προκαλούν χρηματοοικονομικές φούσκες, επιφέρουν πολιτικές επαναστάσεις και συνθέτουν τη διαδικτυακή οικονομία».[55]

Η ταχύτητα της εργαλειοθηρικής κοινωνίας δεν μας αφήνει χρόνο να ανακτήσουμε τα σημεία αναφοράς μας, και εδώ τούτη η ταχύτητα βρίσκει και μια νέα χρήση ως μια ηθική επιταγή που απαιτεί να παραδώσουμε την αυτοβουλία μας σε αυτοματοποιημένα συστήματα ικανά να κινηθούν με τον αναγκαίο γοργό ρυθμό ώστε να συλλάβουν και να επιβάλλουν τις σωστές απαντήσεις για το γενικό καλό. Σε αυτή την εργαλειοθηρική κοινωνία η πολιτική δεν χωράει επειδή πολιτική σημαίνει προσδιορισμός και εδραίωση των σημείων αναφοράς μας. Τα ατομικά ηθικά και πολιτικά σημεία αναφοράς αποτελούν πηγή τριβής που οδηγεί σε σπατάλη πολύτιμου χρόνου και εκτροπή της συμπεριφοράς από τον προδιαγεγραμμένο συγχωνευμένο ρου.

Απαξιώνοντας την πολιτική, τις αγορές, τις τάξεις κ.ο.κ., ο Πέντλαντ απλοποιεί την κοινωνία σε μια ενσάρκωση των νόμων της κοινωνικής φυσικής: μια μετεμψύχωση της «επιστήμης κοινοτισμού» του Σκίνερ. Πράγματι, ο Πέντλαντ αντιμετωπίζει το έργο του ως κάτι που θα θέσει τα πρακτικά θεμέλια για μια νέα «υπολογιστική θεωρία της συμπεριφοράς» ικανή να δημιουργήσει μια «αιτιακή θεωρία κοινωνικής δομής [...] μια μαθηματική εξήγηση του γιατί η κοινωνία αντιδρά με τον τρόπο που αντιδρά και του πώς αυτές οι αντιδράσεις μπορούν (ή δεν μπορούν) να λύσουν τα ανθρώπινα προβλήματα...». Αυτές οι νέες μαθηματικές αναλύσεις όχι μόνο αποκαλύπτουν τους εσωτερικούς «μηχανισμούς της κοινωνικής αλληλεπίδρασης» (τις αντίστοιχες «ιδιαίτερες δυνατότητες του συνόλου» του Σκίνερ), αλλά επίσης συνδυάζονται με «τον νεοαποκτηθέντα τεράστιο όγκο συμπεριφορικών δεδομένων» αποκαλύπτοντας τα αιτιακά μοντέλα τα οποία επιτρέπουν τον «προγραμματισμό καλύτερων κοινωνικών συστημάτων» βασισμένων εν γένει σε μια «πρωτόγνωρη εργαλειακή υποδομή».[56]

Έτσι, η υπολογιστική επιστήμη αντικαθιστά την πολιτική ζωή της κοινότητας ως βάση της διακυβέρνησης. Σύμφωνα με τον Πέντλαντ, το βάθος και το εύρος της εργαλειακής υποδομής καθιστούν εφικτό τον υπολογισμό της ροής ιδεών, της δομής του κοινωνικού δικτύου, του βαθμού της κοινωνικής επιρροής μεταξύ των ανθρώπων ή ακόμη και «της επιδεκτικότητας κάθε ατόμου σε νέες ιδέες». Πάνω απ' όλα, η εργαλειακή υποδομή δίνει τη δυνατότητα σε εκείνους που έχουν πρόσβαση στο μάτι του Θεού να τροποποιήσουν τη συμπεριφορά άλλων. Τα δεδομένα προσφέρουν «αξιόπιστες προβλέψεις του πώς η αλλαγή σε οποιαδήποτε από αυτές τις μεταβλητές μπορεί να επηρεάσει τις επιδόσεις όλων των ανθρώπων του δικτύου», επιτυγχάνοντας έτσι τη βέλτιστη απόδοση του υπεροργανισμού του Σκίνερ. Τα μαθηματικά της ροής ιδεών αποτελούν τη βάση του κατά Πέντλαντ «σχεδίου», το οποίο υποδεικνύει τους στόχους και το αντικείμενο της συμπεριφορικής αλλαγής. Η ανθρώπινη συμπεριφορά πρέπει να υπαγορεύεται και να περιφράσσεται εντός των παραμέτρων του σχεδίου, ακριβώς όπως και στο εργοτάξιο του Ναντέλα, όπου η συμπεριφορά τροποποιούνταν διαρκώς και αυτόματα σύμφωνα με τις παραμέτρους της πολιτικής. Αυτό ο Πέντλαντ το ονομάζει «*εναρμονισμό του δικτύου*».

Οι «Εναρμονιστές» είναι εκείνοι τους οποίους περιλαμβάνει το «εμείς» του Πέντλαντ. Για παράδειγμα, ο καθηγητής λέει πως μπορούμε να δούμε τις πόλεις ως «μηχανές ιδεών» στις οποίες «μπορού-

με να εφαρμόσουμε τις εξισώσεις της κοινωνικής φυσικής ώστε να αρχίσουμε να τις εναρμονίζουμε προκειμένου να αποδίδουν καλύτερα».[57] Όπως και οι σχεδιαστές του Σκίνερ, οι εναρμονιστές του Πέντλαντ επαγρυπνούν προς απαλοιφή σχληρών ανωμαλιών, καταλοίπων ενός παλαιού κόσμου όπου η άγνοια παρερμηνεύεται ως ελευθερία. Οι εναρμονιστές κάνουν μετατροπές στις λειτουργίες του Μεγάλου Αλλότριου ώστε να τρέψουν προληπτικά τέτοιες ασύνετες συμπεριφορές στην κοίτη της αρμονικής συρροής και της βέλτιστης απόδοσης για το γενικό καλό οποιασδήποτε οντότητας κατέχει τις μηχανές που εκτελούν τα μαθηματικά, και πληρώνει τους εναρμονιστές που αποκρυπτογραφούν ή επιβάλλουν τις παραμέτρους της. Ο Πέντλαντ μάς δίνει το παράδειγμα ενός από τα δικά του «ζωντανά εργαστήρια»:

> Αυτή η μαθηματικογενής έννοια της ροής ιδεών μάς επιτρέπει να «εναρμονίσουμε» τα κοινωνικά δίκτυα προκειμένου να λαμβάνουμε καλύτερες αποφάσεις και να επιτυγχάνουμε καλύτερα αποτελέσματα. [...] Στον ψηφιακό χρηματοοικονομικό κόσμο του eToro ανακαλύψαμε πως μπορούμε να διαμορφώσουμε τις ροές ιδεών μεταξύ των ανθρώπων παρέχοντας μικρές προτροπές ή παραινέσεις, κάνοντας έτσι τους απομονωμένους επενδυτές να αλληλεπιδρούν περισσότερο με τους άλλους και τους εξαιρετικά διασυνδεδεμένους να αλληλεπιδρούν λιγότερο...[58]

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΙΕΣΗ ΓΙΑ ΑΡΜΟΝΙΑ

Στην κοινότητα του *Ουόλντεν Δύο* η ενίσχυση είναι σχολαστικά ενορχηστρωμένη με γνώμονα την εξουδετέρωση των συναισθημάτων που απειλούν τη συνεργασία. Μόνο τα «παραγωγικά και τα ενδυναμωτικά συναισθήματα – η χαρά και η αγάπη» επιτρέπονται. Τα συναισθήματα της θλίψης και του μίσους «και οι υψηλής τάσης εκδηλώσεις θυμού, φόβου και οργής» θεωρούνται «ανώφελες και επικίνδυνες» απειλές για τις «ανάγκες της σύγχρονης ζωής». Κάθε μορφή διάκρισης μεταξύ ατόμων υπονομεύει την αρμονία του συνόλου και την ικανότητά του να συμμορφώνεται με τον συλλογικό σκοπό. Ο Φρέιζερ παραδέχεται πως δεν μπορείς να εξαναγκάσεις τους ανθρώπους να πράξουν σωστά. Η λύση είναι πολύ πιο διακριτική και εξεζητημένη και βασίζεται σε επιστημονικά καλιμπραρισμένα προγράμματα ενίσχυσης: «Απεναντίας, θα πρέπει να θέσεις σε εφαρμογή συγκε-

κριμένες συμπεριφορικές διαδικασίες οι οποίες θα οδηγήσουν το άτομο στον σχεδιασμό της δικής του "καλής" συμπεριφοράς. [...] Αυτό το αποκαλούμε *αυτοέλεγχο*. Ας μη γελιόμαστε, όμως, σε τελική ανάλυση *ο έλεγχος πάντα βρίσκεται στα χέρια της κοινωνίας*».[59]

Η ιδέα του Πέντλαντ είναι συγγενική με εκείνη του Σκίνερ: «Η προσέγγιση της κοινωνικής φυσικής όσον αφορά την εκμαίευση της καθολικής συνεργασίας» μεταφράζεται στην «παροχή κινήτρων εντός των κοινωνικών δικτύων», κάτι αντίστοιχο με την «ενίσχυση». Με τέτοια κίνητρα, εξηγεί ο Πέντλαντ, «εστιάζουμε στην αλλαγή των συνδέσεων μεταξύ των ανθρώπων αντί να επιχειρούμε να κάνουμε τους ανθρώπους να αλλάξουν ένας ένας συμπεριφορά. [...] Μπορούμε να επιφέρουμε αυτή τη δυναμική αλληλεπίδραση ώστε να δημιουργήσουμε κοινωνική πίεση για αλλαγή».[60] Ο Πέντλαντ πιστεύει πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι σημαντικά για τη θεμελίωση αυτών των δυνατοτήτων εναρμόνισης επειδή συνθέτουν το βέλτιστο περιβάλλον στο οποίο η κοινωνική πίεση μπορεί να ελεγχθεί, να καθοδηγηθεί, να υποβληθεί σε μετατροπές και να αποκτήσει την απαραίτητη κλίμακα.[61]

Κατά τη γνώμη του Πέντλαντ, η Facebook αποτελεί ήδη ζωντανό παράδειγμα αυτής της δυναμικής. Τα πειράματα επιδεκτικότητας της εταιρείας αποκαλύπτουν ενεργή εφαρμογή μιας βαθιάς τεχνογνωσίας διαχείρισης της ανθρώπινης ενσυναίσθησης και των ανθρώπινων δεσμών, τεχνογνωσίας η οποία εκφράζεται μέσα από μεθόδους εναρμονισμού όπως η προπαρασκευή και η υποβολή. Πράγματι, ο Πέντλαντ θεωρεί πως τα πειράματα «επιδεκτικότητας» της Facebook είναι εξαιρετικά διαφωτιστικά και εντοπίζει ποικίλες πρακτικές ιδέες στη σύνθετη δομή τους. Για παράδειγμα, στο πείραμα της εταιρείας πάνω στην εκλογική συμπεριφορά 61 εκατομμυρίων ανθρώπων ο Πέντλαντ παρατηρεί την επιβεβαίωση της θεωρίας πως η κοινωνική πίεση μπορεί να εργαλειοποιηθεί με επιτυχία στα κοινωνικά δίκτυα, ειδικά στις τάξεις ανθρώπων με «ισχυρούς δεσμούς»: «Η γνώση πως οι φίλοι του πραγματικού μας περίγυρου είχαν ήδη ψηφίσει παρήγαγε αρκετή κοινωνική πίεση για να πείσει τους ανθρώπους να ψηφίσουν κι αυτοί».[62] Με αυτή τη γνώση και άλλη παρόμοια εκείνοι στους οποίους αναφέρεται ο Πέντλαντ όταν λέει «εμείς», οι εναρμονιστές, θα μπορούν να ενεργοποιήσουν τα «σωστά κίνητρα».

Το ότι το «εμείς» του Πέντλαντ μπορεί να «δημιουργήσει κοινωνική πίεση ικανή για αλλαγή» αντανακλά την αντίληψή του περί υπεροργανισμού. Το μάτι του Θεού τον έχει πείσει πως η αξιολόγηση

της ανθρώπινης δράσης συγκρίνεται με το να μετράς κάστορες: «Μπορούμε να παρατηρήσουμε τους ανθρώπους με τον ίδιο τρόπο που παρατηρούμε πιθήκους ή μέλισσες, και κατόπιν να συμπεράνουμε τους κανόνες συμπεριφοράς, την απόκρισή τους σε ερεθίσματα και το πώς μαθαίνουν».[63] Σε όλους αυτούς τους πληθυσμούς η κολεκτίβα ασκεί πίεση σε όλους τους οργανισμούς ώστε να συμπορευτούν με τους υπόλοιπους, να παραμείνουν ενταγμένοι στην αγέλη, στην κυψέλη, στο σμήνος. Οι ροές ιδεών μιμούνται το μοτίβο του μηχανικού μεθοδευτικού χώρου· το άκρο του δικτύου συγχωνεύεται με τον κόμβο· η ταυτότητα υποκύπτει στον συγχρονισμό· τα επιμέρους συστατικά διαλύονται εντός του συνόλου. Ο Πέντλαντ γράφει τα εξής:

> Πιστεύω πως μπορούμε να αντιμετωπίζουμε κάθε ροή ιδεών ως ένα σμήνος ή ως μια συλλογική νοημοσύνη η οποία κυλά μέσα στον χρόνο, με όλους τους ανθρώπους μέσα της να μαθαίνουν ο ένας από τις εμπειρίες του άλλου, ώστε όλοι μαζί να ανακαλύψουν ποια κυλιόμενα πρότυπα επιλογών και πράξεων ταιριάζουν καλύτερα στο ενσώματο και στο κοινωνικό περιβάλλον. Αυτό αντιβαίνει στον τρόπο με τον οποίο οι περισσότεροι σύγχρονοι Δυτικοί αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους, δηλαδή ως λογικά άτομα, ως άνθρωποι οι οποίοι γνωρίζουν τι θέλουν και αποφασίζουν οι ίδιοι σε τι πράξεις πρέπει να προβούν ώστε να επιτύχουν τους στόχους τους.[64]

Η μετάβαση από την κοινωνία στο σμήνος και από τα άτομα στους οργανισμούς αποτελεί τον θεμέλιο λίθο ο οποίος στηρίζει το οικοδόμημα της εργαλειοθηρικής κοινωνίας.

Ο Πέντλαντ αντιπαρέρχεται τον ρόλο της ενσυναίσθησης στη μίμηση επειδή η ενσυναίσθηση αποτελεί εσωτερική εμπειρία η οποία δεν υπόκειται στις παρατηρήσιμες μετρήσεις που απαιτούνται για την υπολογιστική διακυβέρνηση. Αντ' αυτού, ο Πέντλαντ προσυπογράφει την ομοταξία του Homo imitans εκφράζοντας την άποψη πως αυτό που καθορίζει την ανθρώπινη ύπαρξη είναι ο μιμητισμός – όχι η ενσυναίσθηση και σε καμία περίπτωση η πολιτική. Ο όρος καθαυτός πηγάζει από μελέτες των διαδικασιών μάθησης βρεφών, αλλά για τον Πέντλαντ αποτελεί ταιριαστή ερμηνεία για κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά, για όλες τις περιπτώσεις. Πρόκειται για έναν ισχυρισμό όμοιο με εκείνον του Σκίνερ: Ο έλεγχος βρίσκεται πάντα στα χέρια της κοινωνίας. «Ο ισχυρότερος παράγοντας και κινητήρια δύναμη της υιοθέτησης νέων συμπεριφορών», γράφει ο Πέντλαντ, «είναι η συμπεριφορά των ομολόγων μας».[63]

Επειδή γεννιόμαστε για να μιμούμαστε ο ένας τον άλλο, υποστηρίζει ο Πέντλαντ, ολόκληρο το ανθρώπινο είδος είναι συντονισμένο στη συχνότητα της κοινωνικής πίεσης ως αποτελεσματικού μέσου συμπεριφορικής τροποποίησης. Αυτό το μοντέλο της ανθρώπινης μάθησης αποτελεί αναδρομή στις μέλισσες και στους πιθήκους, αλλά ταυτόχρονα κοιτάζει μπροστά, στην προοπτική του μηχανικού μεθοδευτικού χώρου. Οι μηχανές δεν μαθαίνουν μέσω ενσυναίσθησης· τη μάθησή τους συνιστούν αυτοματοποιημένες ενημερώσεις, συζυγείς με τη βαθμιαία εξέλιξη της συλλογικής νοημοσύνης.

4. ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΥΤΟΠΙΚΗ

Τόσο ο Σκίνερ όσο και ο Πέντλαντ προσυπογράφουν την αρμοδιότητα των ουτοπιστών ως προς την επιβολή του σχεδίου τους. Η εργαλειοθηρική κοινωνία είναι μια κοινωνία σχεδιασμού, προϊόν του απόλυτου ελέγχου των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης. Ούτε οι σχεδιαστές του Σκίνερ ούτε οι εναρμονιστές του Πέντλαντ διστάζουν να αναλάβουν την ευθύνη της διαχείρισης της δύναμης η οποία διαμορφώνει τον υπεροργανισμό.

Ο Σκίνερ δεν έχασε πότε την πίστη του στο κοινωνικό όραμα του *Ουόλντεν Δύο*. Αντιλαμβανόταν την ουτοπία ως ένα «απόλυτο κοινωνικό περιβάλλον», όλα τα εξαρτήματα του οποίου δουλεύουν αρμονικά προς την επίτευξη συλλογικών στόχων:

> Το σπίτι δεν έρχεται σε σύγκρουση με το σχολείο ή με τον δρόμο, η θρησκεία δεν έρχεται σε σύγκρουση με την κυβέρνηση. [...] Και δεν πρέπει να ξεχνούμε πως μπορεί οι προσχεδιασμένες κοινωνίες, οι καλοπροαίρετες δικτατορίες, οι περφεξιονιστικές κοινωνίες και άλλα ουτοπικά εγχειρήματα να έχουν αποτύχει, το ίδιο, όμως, έχει συμβεί και με τις απροσχεδίαστες, τις μη δικτατορικές και τις ατελείς κουλτούρες. Η αποτυχία δεν συνεπάγεται πάντα το λάθος· ενδεχομένως να πρόκειται απλώς για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα υπό συγκεκριμένες περιστάσεις. Το πραγματικό λάθος είναι να σταματά η προσπάθεια.[66]

Με παρόμοιο τρόπο ο Πέντλαντ θεωρεί πως η κοινωνική φυσική δεν είναι απλώς μεστή αλλά και αναγκαία. Ο μόνος τρόπος να ωφεληθεί ο πολιτισμός σε ένα υπερσυνδεδεμένο μέλλον είναι η ολοκληρωτική αναγωγή και ο συνολικός έλεγχος της ανθρώπινης συμπερι-

φοράς, και δεν φαίνεται να υπάρχει ίχνος δισταγμού όσον αφορά την επιβολή της υπολογιστικής διακυβέρνησης σε όλη της έκταση της ανθρώπινης δραστηριότητας προς εξυπηρέτηση ενός συλλογικού πεπρωμένου. Η πολιτική και οικονομική φύση αυτού του πεπρωμένου, με άλλα λόγια το θεσμικό βάρος και η εξουσία που το θεμελιώνουν και το συντηρούν, δεν χρειάζονται αποσαφήνιση επειδή οι μηχανές και τα μαθηματικά τους ξεπερνούν τις πρώην στοιχειώδεις συντεταγμένες της ανθρώπινης κοινωνίας. Απεναντίας, η υπολογιστική επιστήμη αποκαλύπτει την αλήθεια που κρύβεται στα δεδομένα και συνεπώς καθορίζει τι είναι «σωστό». Μια νέα κοινωνική τάξη αυτόκλητων εναρμονιστών βρίσκεται σε αέναη κατάσταση επαγρύπνησης για να θεραπεύσει την ανθρώπινη φύση από τις αδυναμίες της, φροντίζοντας οι πληθυσμοί να είναι εναρμονισμένοι, κατευθυνόμενοι και προπαρασκευασμένοι, έτσι ώστε να παράγουν τις αποδοτικότερες συμπεριφορές. Τα «εργαλεία της χορήγησης κινήτρων των κοινωνικών δικτύων» είναι το μόνο που απαιτείται «για την εδραίωση νέων σταθερών συμπεριφοράς, καταργώντας την εξάρτηση από τις ποινές των ρυθμιστικών πλαισίων και από τον ανταγωνισμό της αγοράς. [...] Δεδομένων των καθ' όλα γνωστών ελαττωμάτων της ανθρώπινης φύσης, η κοινωνική αποδοτικότητα είναι ένας επιθυμητός στόχος. [...] Οι προσπάθειές μας θα πρέπει να εστιάζονται στην παροχή της ροής ιδεών που απαιτείται ώστε τα άτομα να λαμβάνουν σωστές αποφάσεις και να αναπτύσσουν χρήσιμα συμπεριφορικά πρότυπα...».[67] Τέλος, όπως και ο Σκίνερ, ο Πέντλαντ απορρίπτει την ιδέα ότι η θεωρητική «κοινωνία του που τρέφεται με δεδομένα» αποτελεί μια ουτοπική φαντασίωση και επιμένει πως όχι μόνο είναι πρακτική και εφικτή, αλλά αποτελεί και μια ηθική επιταγή, τα οφέλη της οποίας για την κολεκτίβα ξεπερνούν σε σπουδαιότητα κάθε άλλο προβληματισμό.

5. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η ατομικότητα συνιστά απειλή για την εργαλειοθηρική κοινωνία, οχληρή τριβή η οποία αποδυναμώνει τη «συνεργασία», την «αρμονία» και την «ενσωμάτωση». Σε ένα άρθρο με τίτλο «Ο θάνατος της ατομικότητας» ο Πέντλαντ ισχυρίζεται πως «Η κοινωνία μας δεν μοιάζει να κυβερνάται από τον ατομικό ορθολογισμό, αλλά από μια συλλογική νοημοσύνη η οποία πηγάζει από την περιβάλλουσα ροή ιδεών

και παραδειγμάτων. [...] Ήρθε η ώρα να απαλλαχτούμε από την τριβή των ατόμων ως στοιχειωδών μονάδων ορθολογισμού και να αποδεχτούμε πως ο ορθολογισμός μας κατά κύριο λόγο διαμορφώνεται από τον περιβάλλοντα κοινωνικό ιστό...»[68]

Και πάλι εδώ ο συμπεριφοριστής του Χάρβαρντ είχε διατυπώσει την πρώτη και γλαφυρότατη εκδοχή αυτού του μηνύματος, ανυψώνοντας τον Αλλότριο και αποκηρύσσοντας τον αυτόνομο εαυτό. Στο Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια ο Σκίνερ επέδειξε ανενδοίαστα την περιφρόνησή του για αυτό το απόλυτα υπερβατικό ιδεώδες της σαρτρικής εποχής: τη βούληση για βούληση έκφρασης και δράσης στο πρώτο πρόσωπο. Ο Σκίνερ υποστήριζε πως οι διαφορές μεταξύ ανθρώπων και άλλων ειδών έχουν μεγαλοποιηθεί και θα δικαιολογούσε απολύτως τον Πέντλαντ όσον αφορά την απόρριψη του ατόμου υπέρ της απομακρυσμένης ψηφιακής ματιάς. Είτε πρόκειται για κάστορες είτε για ανθρώπους, οι διαφορές είναι αμελητέες από τη στιγμή που θα απαλλαχτούμε από την καταστροφική ψευδαίσθηση της ατομικής αυτονομίας. Η παράδοση του ατόμου στην κατά το δοκούν διάπλασή του από τους σχεδιαστές ανοίγει τον δρόμο για ένα ασφαλές και ανθηρό μέλλον οικοδομημένο στην απώλεια της ελευθερίας με αντάλλαγμα τη γνώση. Ως προς αυτό ο Σκίνερ ήταν αδιάλλακτος:

> Αυτό που καταργείται είναι ο αυτόνομος άνθρωπος – ο έσω άνθρωπος, το ανθρωπάριο, ο γενέθλιος δαίμων, ο άνθρωπος τον οποίο υπερασπίζονται τα γραπτά της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας. Η κατάργησή του έχει ήδη καθυστερήσει πολύ. [...] Τον κατασκεύασε η άγνοιά μας, και καθώς η αντίληψή μας αυξάνεται, σβήνει το υλικό από το οποίο αυτός συντίθεται [...] και έτσι πρέπει να γίνει για να αποτραπεί η κατάργηση του ανθρώπινου είδους. Στον άνθρωπο ως άνθρωπο λέμε με χαρά δρόμο! Μόνο αν τον εκδώξουμε μπορούμε να στραφούμε από τον συμπερασμό στην παρατήρηση, από το υπερφυσικό στο φυσικό, από το απρόσιτο στο διαχειρίσιμο.[69]

Το όψιμο τέλος της ατομικότητας εντέλει αποκαθηλώνει τις ψευδαισθήσεις που μας αποπροσανατολίζουν και οδηγούν στη φετιχοποίηση των ιδεών της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας. Τον 20ό αιώνα ένας συμπεριφοριστής του Χάρβαρντ και τον 21ο αιώνα ένα επιστήμονας δεδομένων του MIT συμφωνούν πως η έννοια της ελεύθερης βούλησης δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα επαχθές ίζημα μιας σκοτεινής εποχής κατά την οποία η επιστήμη δεν είχε ακόμη απο-

δείξει ότι, όπως λέει ο Σκίνερ, ζούμε «υπό τον έλεγχο ενός κοινωνικού περιβάλλοντος» που «έχουν κατασκευάσει [...] εκατομμύρια άλλοι». Ο κυνικός συμπεριφοριστής αρθρώνει την ύστατη αλήθεια του: «Δεν επιδρά ο άνθρωπος στον κόσμο, ο κόσμος επιδρά στον άνθρωπο».[70]

Στην Google, σε διάλεξη του Πέντλαντ η οποία συνοδεύτηκε από θερμό χειροκρότημα, ο επιστήμονας χάιδεψε τα αυτιά του κοινού του υποδηλώνοντας πως οι μύστες της ψηφιακής εποχής δεν θα δυσκολευτούν να δεχτούν την αναγκαία κατάληξη του ατόμου στη σφαίρα των απαρχαιωμένων ιδεών. «Και τι θα συμβεί στην ελεύθερη βούληση;» ρώτησε ο Πέντλαντ το ακροατήριό του στο Μάουντεν Βιου. «Παρόλο που αυτό είναι κάτι το οποίο *εσείς* ίσως δεν έχετε αναρωτηθεί, πρόκειται για μια ερώτηση που έχει διατυπωθεί επανειλημμένως». Στη συνέχεια, ο Πέντλαντ εξήγησε πως το μεγαλύτερο κομμάτι της ανθρώπινης συμπεριφοράς –από τις πολιτικές απόψεις και τις καταναλωτικές συνήθειες έως τη μουσική που ακούει ο κόσμος– μπορεί να προβλεφθεί με την παρατήρηση του το «τι είναι κουλ. [...] Είναι συνάρτηση της έκθεσης στη δράση των άλλων». Πολλοί απορρίπτουν αυτή την ιδέα, σημείωσε, επειδή «αντιβαίνει στη ρητορική της κοινωνίας μας». Έπειτα διαβεβαίωσε τους Googlers με τα εξής λόγια: «Βεβαίως, εσείς εδώ είστε οι τελευταίοι που θα πρέπει να τους το πω αυτό, αφού είστε οι καλύτεροι και οι εξυπνότεροι στον κόσμο». Αυτό που, καταπώς φαίνεται, ήθελε να πει ο Πέντλαντ είναι πως για τούτη την κάστα ανθρώπων ο θάνατος του ατόμου αποτελεί μπαγιάτικη είδηση:

> Θα έχετε ακούσει για τα *λογικά άτομα*. Όλοι τα βάζουν με το επίθετο. Αυτό σαρκάζουν, το *λογικά*. Εγώ θα τα βάλω με το ουσιαστικό, το *άτομα*. Οκέι; Κι αυτό γιατί δεν πιστεύω πως είμαστε άτομα. Οτιδήποτε επιθυμούμε, ο τρόπος που καταπιανόμαστε με ό,τι επιθυμούμε, ό,τι είναι πολύτιμο είναι και αμοιβαίο. [...] Τα ατομικά κίνητρα [...] είναι κομμάτι μιας νοοτροπίας που έχει τις απαρχές της στον 18ο αιώνα. [...] Η δράση δεν βρίσκεται μέσα στο κεφάλι μας. Η δράση βρίσκεται στα κοινωνικά μας δίκτυα, Οκέι; Είμαστε κοινωνικά όντα.[71]

Το όραμα του Πέντλαντ είναι το όραμα του Σκίνερ και πλέον στηρίζεται στις πλάτες του Μεγάλου Αλλότριου, των Μεγάλων Δεδομένων του και των Μεγάλων Μαθηματικών του. Αυτά είναι τα μέσα που χρειάζονται οι έξυπνες μηχανές ώστε να προφητεύσουν τις «σωστές» απαντήσεις. Η ταύτιση του Πέντλαντ με την κοινωνική θεωρία του

Σκίνερ είναι τέτοια που χωρίς καν να αναφερθεί το όνομα του συμπεριφοριστή, ένα από τα μετέπειτα κεφάλαια του βιβλίου του Πέντλαντ έχει τίτλο «Κοινωνική φυσική εναντίον ελεύθερης βούλησης και αξιοπρέπειας».

Αν είναι να εξαλείψουμε και να θάψουμε το άτομο ως υπαρξιακή πραγματικότητα, ως φιλοσοφική ιδέα και πολιτικό ιδεώδες, τότε αυτός ο θάνατος δικαιούται τη μεγαλοπρέπεια αρχαιοελληνικού νεκρώσιμου τελετουργικού. Σε τελική ανάλυση, η ύπαρξη του ατόμου είναι ένα επίτευγμα το οποίο έλαβε υπόσταση έπειτα από χιλιετίες δοκιμασιών και θυσιών. Ο Πέντλαντ, όμως, το παραγκωνίζει σαν να πρόκειται για ένα σφάλμα στον υπολογιστικό κώδικα της ανθρωπότητας, μια απαραίτητη αναβάθμιση στο αναχρονιστικό λογισμικό που ενσαρκώνεται από το μακραίωνο ανθρώπινο αφήγημα.

Ωστόσο, σε αντίθεση με τον Σκίνερ, ο Πέντλαντ φροντίζει να χρυσώσει το χάπι, πιθανώς ελπίζοντας πως έτσι θα αποφύγει τα αποδοκιμαστικά σχόλια επιστημόνων της συνομοταξίας του Νόαμ Τσόμσκι. (Όπως ίσως θυμάστε από το Κεφάλαιο 10, στην περίφημη κριτική "The Case Against B. F. Skinner" [Αντίλογος στον Μπ. Φ. Σκίνερ], ο Τσόμσκι στηλίτευσε τη θεωρία του Σκίνερ ως «κενή περιεχομένου» και «στερούμενη επιστημονικής ουσίας», εκτιμώντας πως το έργο του συμπεριφοριστή έβριθε παρανοήσεων οι οποίες «ουσιαστικά εγγυώνται την αποτυχία».)[72] Ο Πέντλαντ αποσοβεί τον κίνδυνο της ιερεμιάδας του Σκίνερ υιοθετώντας διπλωματικότερο τόνο: «Ορισμένοι αντιδρούν αρνητικά στον όρο "κοινωνική φυσική" επειδή αισθάνονται πως υποδηλώνει ότι οι άνθρωποι είμαστε μηχανές χωρίς ελεύθερη βούληση και χωρίς την ικανότητα να κινούμαστε ελεύθερα, ανεξάρτητα από τον ρόλο μας στην κοινωνία».[73] Όπως και ο Μάιερ, ο Πέντλαντ αναγνωρίζει ότι οι άνθρωποι έχουν την «ικανότητα αυτόνομης σκέψης», όμως επιμένει πως η κοινωνική φυσική «δεν χρειάζεται να προσπαθεί να την εξηγήσει». Σύμφωνα με τον Πέντλαντ, το πρόβλημα δεν είναι πως «η αυτόνομη σκέψη» δεν λαμβάνεται υπόψη, αλλά πως η «εσωτερική, μη παρατηρήσιμη» συλλογιστική είναι απλώς τριβή η οποία «κάνει κατά καιρούς την εμφάνισή της και σαμποτάρει τα καλύτερα μοντέλα της κοινωνικής φυσικής». Για καλή μας τύχη, τούτα τα μοντέλα δεν διατρέχουν σοβαρό κίνδυνο, επειδή «τα δεδομένα μάς λένε πως οι αποκλίσεις από τα καθιερωμένα κοινωνικά μοντέλα προκύπτουν κατά ένα πολύ μικρό ποσοστό».[74] Το αυτόνομο άτομο δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια στατιστική ανωμαλία, μια παραδρομή η οποία εύκολα παραβλέπεται καθώς συνεχίζε-

ται η προέλαση προς τη συρρέουσα δράση και το γενικό καλό ενός απροσδιόριστου κάποιου.

Ομοίως, ο δρ Πέντλαντ δεν αγνοεί ζητήματα όπως το απόρρητο του προσωπικού βίου και η κοινωνική εμπιστοσύνη. Είναι ενεργός υποστηρικτής λύσεων σε αυτά τα προβλήματα, μόνο που οι εν λόγω λύσεις είναι ήδη σχεδιασμένες με γνώμονα την εντατικοποίηση μιας εργαλειοθηρικής κοινωνίας «που τρέφεται με δεδομένα». Η προσέγγιση του Πέντλαντ θυμίζει την παλιά πεποίθηση της Ρόζαλιντ Πικάρντ –επίσης πρώην διδακτορικής φοιτήτριάς του– πως οι κοινωνικές δυσκολίες δεν είναι ανυπέρβλητες, πως όλα τα προβλήματα θα επιλυθούν μέσω τεχνικών λύσεων και πως «μπορούν να θεσπιστούν μέτρα προστασίας». Έπειτα από δύο δεκαετίες οι απόψεις της Πικάρντ δεν είναι τόσο ρόδινες, ωστόσο ο Πέντλαντ δίνει την εντύπωση ότι δεν έχει ίχνος αμφιβολίας. Για παράδειγμα, ο καθηγητής δουλεύει με ισχυρούς θεσμούς όπως το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ για τη σφυρηλάτηση «μιας νέας συμφωνίας για τα δεδομένα» η οποία θα ευνοεί την ατομική «ιδιοκτησία» των προσωπικών πληροφοριών, χωρίς όμως να θέτει υπό αμφισβήτηση τη διάχυτη αναγωγή τέτοιων προσωπικών πληροφοριών εξαρχής.[75] Ο Πέντλαντ πιστεύει πως η ιδιοκτησία των δεδομένων θα δημιουργήσει οικονομικά κίνητρα για συμμετοχή σε μια εργαλειοθηρική κοινωνία με εμπορικό προσανατολισμό. Όπως και ο Σκίνερ, ο Πέντλαντ θεωρεί πως ο όγκος και μόνο των κινήτρων και της διάχυτης σύνδεσης, παρακολούθησης και εναρμόνισης τελικά θα υπερνικήσουν παλαιότερες ευαισθησίες, όπως για παράδειγμα το ενδιαφέρον για το απόρρητο του προσωπικού βίου. «Η Νέα Συμφωνία δίνει στους πελάτες μερίδιο στη νέα οικονομία των δεδομένων. Αυτό θα επιφέρει μεγαλύτερη σταθερότητα και, τελικά, μεγαλύτερη κερδοφορία όσο οι άνθρωποι αισθάνονται πιο άνετα με το να μοιράζονται δεδομένα».[76]

Σύμφωνα με την κατά Πέντλαντ φιλοσοφία περί ιδιοκτησίας δεδομένων, μηχανές βεβαιότητας όπως το blockchain, οι οποίες βασίζονται σε σύνθετη κρυπτογράφηση και σε πολύπλοκους αλγόριθμους για τη δημιουργία διανεμημένων και αδιάβλητων βάσεων δεδομένων, επιστρατεύονται για την παράκαμψη της κοινωνικής εμπιστοσύνης. Ο Πέντλαντ τάσσεται υπέρ συστημάτων τα οποία «ζουν παντού και πουθενά, που προστατεύουν κι επεξεργάζονται τα δεδομένα εκατομμυρίων ανθρώπων και εκτελούνται σε εκατομμύρια διασυνδεδεμένους υπολογιστές».[77] Μια σημαντική μελέτη πάνω στο Bitcoin, το κρυπτονόμισμα το οποίο στηρίζεται στη χρήση του blockchain,

υποστηρίζει πως τέτοιες μηχανικές λύσεις εκφράζουν τον γενικευμένο εκφυλισμό του κοινωνικού ιστού και συμβάλλουν σε αυτόν με τρόπους οι οποίοι συνάδουν με τις αρχές της εργαλειοθηρικής εξουσίας και ανοίγουν τον δρόμο για την ευδοκίμησή της. Η Πριμαβέρα Ντε Φιλίπι (Primavera De Filippi) και ο Μπένζαμεν Λοβλίκ (Benjamin Loveluck) καταλήγουν πως ασχέτως του τι πιστεύουν πολλοί, «το Bitcoin δεν είναι ούτε ανώνυμο ούτε και φιλικό προς το απόρρητο. [...] Οποιοσδήποτε έχει στη διάθεσή του αντίγραφο του blockchain μπορεί να δει το ιστορικό κάθε συναλλαγής με Bitcoin. [...] Κάθε συναλλαγή από συστάσεως δικτύου Bitcoin είναι ανιχνεύσιμη από την αφετηρία της». Τέτοια συστήματα βασίζονται στην «απόλυτη πληροφόρηση», όμως τα είδη των διαδικασιών εναρμονισμού τα οποία οικοδομούν τις ανοιχτές δημοκρατικές κοινωνίες –η «κοινωνική εμπιστοσύνη», η «αφοσίωση» κτλ.– «καταργούνται» για χάρη μιας «βαθιά εμπορικής προσέγγισης».[78] Όπως και ο Βάριαν, ο Πέντλαντ δεν αναγνωρίζει τις κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες τέτοιων συστημάτων, αφού σε κάθε περίπτωση αυτές είναι άνευ ουσίας σε ένα εργαλειοθηρικό μέλλον όπου η δημοκρατία και η κοινωνική εμπιστοσύνη εκτοπίζονται από τις μηχανές βεβαιότητας, από το ιερατείο τους και από τους ιδιοκτήτες τους.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός αναπτύχθηκε και κυριάρχησε τα χρόνια κατά τα οποία ο Πέντλαντ εισηγούνταν τη «Νέα Συμφωνία», περίοδο όπου ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός έδρεπε τα οφέλη από τις θεωρητικές και εμπορικές καινοτομίες του επιστήμονα. Την ίδια περίοδο, όπως είδαμε, η «συναισθηματική υπολογιστική» της Πικάρντ υποτάχθηκε στο κατασκοπευτικό μοντέλο. Εντούτοις, ο δρ Πέντλαντ είναι απόλυτα βέβαιος πως οι δυνάμεις της αγοράς μπορούν εύκολα να παραμερίσουν τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό παρά τις μεγάλες συγκεντρώσεις γνώσης, δικαιωμάτων και δύναμης που έχει στη διάθεσή του· παρά τον μονομερή έλεγχο του κειμένου σκιά· παρά την κυρίαρχη θέση του στον καταμερισμό της μάθησης στην κοινωνία. «Το μόνο που απαιτείται είναι οι δημιουργικοί επιχειρηματίες να τιθασεύσουν τη θέληση των καταναλωτών ώστε να κατασκευάσουν μια πρόταση αξίας η οποία θα είναι καλύτερη από το τρέχον μοντέλο της καταλήστευσης δεδομένων. Απλώς πρέπει να επιμείνουμε».[79] Η εξουσία, η πολιτική και ο νόμος δεν υπεισέρχονται στην εξίσωση, πιθανώς επειδή θεωρούνται ήδη ξεπερασμένα στο υπό ανέγερση κοινωνικό όραμα.

IV. Η τρίτη νεωτερικότητα του μεθοδευτικού χώρου

Το γεγονός πως ο καπιταλισμός διαμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις δεν προκαλεί έκπληξη. Πριν από έναν αιώνα αυτά που σφυρηλάτησαν κατ' εικόνα τους τη μαζική κοινωνία ήταν τα μέσα μαζικής παραγωγής. Σήμερα ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός προσφέρει ένα νέο πρότυπο για το μέλλον μας, αυτό του μηχανικού μεθοδευτικού χώρου όπου η ελευθερία μας εκχωρείται για την τελειοποίηση της γνώσης που προσφέρεται για το κέρδος άλλων. Πρόκειται για μια μη αναγγελθείσα κοινωνική επανάσταση που είναι δύσκολο να τη διακρίνουμε μέσα στην ομίχλη της ουτοπικής ρητορικής και της εφαρμοσμένης ουτοπικής υψηλών ταχυτήτων στην οποία έδωσαν υπόσταση οι κορυφαίοι πρεσβευτές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και οι πολλοί φορείς εφαρμογής –από τους προγραμματιστές έως τους επιστήμονες δεδομένων– που καθιστούν εφικτή την κυριαρχία του εγχειρήματος της εμπορικής κατασκόπευσης και τη συντηρούν.

Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού κάνουν υπερπροσπάθεια ώστε να καμουφλάρουν τους σκοπούς τους, τελειοποιώντας τις εφαρμογές της εργαλειοθηρικής εξουσίας για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς μας όσο παρακάμπτουν την αντίληψή μας. Αυτός είναι και ο λόγος που η Google αποκρύπτει τις δραστηριότητες που μας μετατρέπουν σε αντικείμενα των αναζητήσεών της· αυτός είναι ο λόγος που η Facebook μας αποσπά την προσοχή από το γεγονός ότι οι αγαπημένες μας συνδέσεις είναι ζωτικής σημασίας για τα κέρδη και την εξουσία που ρέουν από το διάχυτο δίκτυό της και από την ολοκληρωτική γνώση της.

Το πειραματικό έργο και οι θεωρητικές αναλύσεις του Πέντλαντ επιτελούν μια σημαντική πολιτική και κοινωνική λειτουργία η οποία βοηθά στη διάλυση αυτής της ομίχλης: Χαρτογραφούν τις στρατηγικές και εννοιολογικές οδούς της εργαλειοθηρικής κοινωνίας οι οποίες εισάγουν τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης στον πυρήνα ενός κοινωνικού συστήματος που εδράζεται στον επιστημονικό και τεχνολογικό έλεγχο της συλλογικής συμπεριφοράς και τίθεται σε εφαρμογή από μια κάστα μυστών. Στην Κίνα το κράτος φαίνεται αποφασισμένο να πάρει τούτη τη δομή «στην κατοχή του», όμως στη Δύση αυτή ανήκει κατά κύριο λόγο στο κατασκοπευτικό κεφάλαιο το οποίο και τη διαχειρίζεται.

Η εργαλειοθηρική κοινωνία διαποτίζει την απόλυτη θεσμοποίηση ενός παθολογικού καταμερισμού της μάθησης. *Ποιος γνωρίζει; Ποιος*

αποφασίζει; Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει; Για ακόμη μια φορά η σύγκριση με την Κίνα αποδεικνύεται χρήσιμη. Τόσο αυτή όσο και η Δύση χαρακτηρίζονται από έναν νοσηρό καταμερισμό της μάθησης. Στην Κίνα το κράτος ανταγωνίζεται τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού για την απόκτηση ελέγχου. Στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ευρώπη το κράτος συνεργάζεται με τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ή τους διορίζει για να επιτύχει τους στόχους του. Οι ιδιωτικές εταιρείες είναι αυτές που σκαρφάλωσαν τον πέτρινο όγκο του βουνού και διαφεντεύουν από ψηλά. Στέκουν στην κορυφή του καταμερισμού της μάθησης, έχοντας αποθησαυρίσει πρωτόγνωρο και αποκλειστικό πλούτο, πληροφοριακό όγκο και τεχνογνωσία, χάρη στην απαλλοτρίωση της δικής μας συμπεριφοράς. Τα όνειρά τους γίνονται πραγματικότητα. Τούτο το καθεστώς ούτε καν ο Σκίνερ δεν μπορούσε να το διανοηθεί.

Οι κοινωνικές αρχές μιας τρίτης νεωτερικότητας εργαλειοθηρικής κοπής αντιπροσωπεύουν σαφή απομάκρυνση από την παρακαταθήκη και τα ιδανικά της φιλελεύθερης τάξης. Η εργαλειοθηρική κοινωνία αποτελεί έναν ανεστραμμένο, διαστρεβλωμένο κόσμο όπου όλα όσα μας νοιάζουν έχουν έρθει τα πάνω κάτω και τα μέσα έξω. Ο Πέντλαντ εμμένει με πείσμα στον δογματισμό της συμπεριφοριστικής οικονομικής επιστήμης. Στα χέρια του η ιδεολογία της ανθρώπινης ανεπάρκειας δεν είναι απλώς αφορμή περιφρόνησης της ατομικότητας, αλλά νομιμοποιεί και τον θάνατό της. Ο αυτοκαθορισμός και η αυτόνομη ηθική κρίση, οι κατεξοχήν αξίες οι οποίες θεωρείται πως θωρακίζουν τον πολιτισμό, επαναπροσδιορίζονται ως απειλή για το συλλογικό καλό. Η κοινωνική πίεση, η οποία είναι γνωστή στους κύκλους των ψυχολόγων ως επικίνδυνη πηγή υπακοής και κομφορμισμού, εξιδανικεύεται ως υπέρτατο ιδανικό αποτελώντας το μέσο εξουδετέρωσης της απρόβλεπτης επιρροής της αυτόνομης σκέψης και της ηθικής κρίσης.

Τούτες οι νέες αρχιτεκτονικές τρέφονται από το αίσθημα της κοινότητας με απώτερο στόχο να εκμεταλλευτούν και τελικά να προκαλέσουν ασφυξία στην ατομικά βιωμένη εσωτερικότητα η οποία αποτελεί την πηγή της προσωπικής αυτονομίας και της ηθικής κρίσης, της έκφρασης στο πρώτο πρόσωπο και του αισθήματος του απαράγραπτου δικαιώματος στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου. Το ότι οι εκατέρωθεν ιδιοσυχνότητές μας μεταφράζονται σε επικοινωνία θα πρέπει να είναι ένα γεγονός που δρα προς όφελος της ζωής· ωστόσο, αυτή η τρίτη νεωτερικότητα ενισχύει τις εν λόγω συχνότητες

σε τέτοιο βαθμό που καταλήγουν να γίνονται ένας εκκωφαντικός ορυμαγδός. Σε αυτό το περιβάλλον της ολοκληρωτικής εργαλειακής υποδομής δεν συντονιζόμαστε ο ένας στην παρουσία του άλλου, αλλά πνιγόμαστε από την αναπόδραστη φύση της.

Η εργαλειοθηρική εξουσία οραματίζεται εκ νέου την κοινωνία ως έναν μεθοδευτικό χώρο προς παρακολούθηση και εναρμόνιση χάριν εγγυημένων αποτελεσμάτων. Αυτό, όμως, δεν μας λέει τίποτα όσον αφορά την εμπειρία που βιώνουν τα μέλη της. Ποιες είναι οι συνέπειες μιας ζωής βιωμένης στον μεθοδευτικό χώρο, εκεί όπου οι εκφραστές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, οι σχεδιαστές και οι εναρμονιστές του αντιμετωπίζουν τον άνθρωπο ως «αλλότριο», επιβάλλοντας τα εργαλεία και τις μεθόδους τους; Πώς και πότε θα μετατραπεί καθένας από μας σε οργανισμό μεταξύ οργανισμών, όχι μόνο για τον εαυτό του αλλά και για τους υπόλοιπους; Ποιο θα είναι το αποτέλεσμα; Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα δεν είναι ανάγκη να προέλθουν από εικασίες. Σε πρώτη φάση θα μπορούσαμε να ρωτήσουμε τα παιδιά μας. Χωρίς να το αντιληφθούμε στείλαμε τους πιο εύπλαστους και τους πιο ευάλωτους από μας να ανιχνεύσουν τον μεθοδευτικό χώρο και να μετοικήσουν στο εχθρικό του περιβάλλον. Τώρα λαμβάνουμε τα μηνύματά τους καθώς αυτά διαχέονται μέσα από τη μεμβράνη που μας χωρίζει από το εργαλειοθηρικό μέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΕΞΙ

Η ΖΩΗ ΣΤΟΝ ΜΕΘΟΔΕΥΤΙΚΟ ΧΩΡΟ

Όλα θέριεψαν μονοστιγμίς και πίσω τους κρύφτηκε η ζωή
Ώσπου εκείνος ξέχασε τον σκοπό που κάποτε είχαν όλα:
Συνωστιζόταν μες στα πλήθη, μα η μοναξιά του γινότανε διπλή...

Γ. Χ. Ονγεν
Σονέτα από την Κίνα, VIII

Ι. Τα καναρίνια μας στο ανθρακωρυχείο

«Αισθανόμουν τρομερά μόνη [...] δεν μπορούσα να κοιμηθώ καλά χωρίς να μοιράζομαι πράγματα και χωρίς να επικοινωνώ με άλλους», διηγούνταν ένα κορίτσι από την Κίνα. «Αυτό το κενό», παραπονέθηκε ένα αγόρι από την Αργεντινή, «δεν μπορώ να το διαχειριστώ». Ένας έφηβος από την Ουγκάντα ψέλλισε: «Αισθανόμουν πως είχα κάποιο πρόβλημα». «Έφτασα σε κατάσταση απόλυτου πανικού», είπε στενάζοντας ένας Αμερικανός φοιτητής. Όλα τα παραπάνω αποτελούν ένα μικρό δείγμα μιας πληθώρας σχολίων που προδίδουν τη γενική δυσφορία χιλίων φοιτητών οι οποίοι συμμετείχαν σε μια διεθνή έρευνα για τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Στη μελέτη πήραν μέρος άτομα από δέκα χώρες σε πέντε ηπείρους. Τους ζητήθηκε να απόσχουν από κάθε ψηφιακό μέσο για 24 μόλις ώρες. Ο διεθνής ίλιγγος και το σύγκρυο που προκάλεσε το εγχείρημα καταθορύβησε ακόμη και τους υπεύθυνους της έρευνας.[1] Οι σκέψεις ενός Σλοβάκου φοιτητή αποτελούν το επιστέγασμα αυτής της συλλογικής κραυγής αγωνίας: «Ίσως δεν είναι υγιές το ότι έχω απόλυτη ανάγκη να γνωρίζω τι λένε και τι αισθάνονται οι υπόλοιποι άνθρωποι, πού βρίσκονται και τι συμβαίνει».

Οι αφηγήσεις των φοιτητών αποτελούν ένα μήνυμα σε ένα μπουκάλι με παραλήπτες εμάς. Περιγράφουν το πνευματικό και το συναισθηματικό σκηνικό της ζωής σε μια εργαλειοθηρική κοινωνία η οποία είναι εφοδιασμένη με αρχιτεκτονικές συμπεριφορικού ελέγχου,

κοινωνικής πίεσης και ασύμμετρης εξουσίας. Κυρίως, όμως, τα παιδιά μας είναι προάγγελοι του συναισθηματικού κόστους της θεώρησης του Αλλότριου καθώς οι νέοι ανακαλύπτουν πως βυθίζονται σε μια ζωή στον μεθοδευτικό χώρο. Εκεί αισθάνομαι τον άλλο ως «αντικείμενο» και βιώνω τον εαυτό μου ως ένα «αντικείμενο» που βλέπουν οι άλλοι. Αυτά τα μηνύματα προσφέρουν μια φευγαλέα ματιά στο εργαλειοθηρικό μέλλον, σαν τις σκηνές με το Πνεύμα των Μελλοντικών Χριστουγέννων στη *Χριστουγεννιάτικη Ιστορία* του Ντίκενς. Ο Σκρουτζ ταράχτηκε τόσο πολύ από τη γεύση που πήρε από το θλιβερό πεπρωμένο του που αφιέρωσε την υπόλοιπη ζωή του στο να το αλλάξει. *Εμείς* τι θα κάνουμε;

Αυτό είναι το ερώτημα που διέπει τούτο το κεφάλαιο. Ο Πέντλαντ χαιρετίζει το Facebook ως το τέλειο περιβάλλον για αποτελεσματική εφαρμογή της κοινωνικής πίεσης και του εναρμονισμού. Στις σελίδες που ακολουθούν εξερευνούμε τους μηχανισμούς που θαυμάζει ο Πέντλαντ. Γιατί είναι τόσο δύσκολο για τους νέους να αποσυνδεθούν; Τι συνέπειες έχει για αυτούς και για όλους εμάς αυτή η προσκόλληση; Το Facebook έχει μάθει να εκμεταλλεύεται στο έπακρο τις ψυχολογικές ανάγκες των νέων ανθρώπων, με αποτέλεσμα να έχουν προκύψει νέες προκλήσεις για τις εξελικτικές διαδικασίες οι οποίες διαμορφώνουν την ατομική ταυτότητα και την προσωπική αυτονομία. Ο αντίκτυπος αυτών των προκλήσεων είναι ήδη ορατός σε πλειάδα μελετών όπου καταγράφεται το συναισθηματικό κόστος που έχουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για τα νεαρά άτομα. Όπως θα δούμε, ο μεθοδευτικός χώρος και η ευρύτερη αρχιτεκτονική του Μεγάλου Αλλότριου μας βυθίζουν σε έναν δυσβάστακτο κόσμο χωρίς «οδούς διαφυγής».

Η διεθνής μελέτη «αποσύνδεσης» μας βοηθά να περιγράψουμε το σκηνικό, καθώς αποκαλύπτει ένα εύρος συναισθηματικής οδύνης η οποία συνοψίζεται σε έξι κατηγορίες: στον εθισμό, στην αδυναμία αποσύνδεσης, στην πλήξη, στη σύγχυση, στη θλίψη και στην απομόνωση. Η ξαφνική αποσύνδεση των φοιτητών από το δίκτυο επέφερε έντονη επιθυμία, μελαγχολία και ανησυχία, χαρακτηριστικά γνωρίσματα ανθρώπων διαγνωσμένων με κλινικό εθισμό. Το αποτέλεσμα ήταν ότι σε κάθε χώρα η πλειοψηφία παραδέχτηκε πως αδυνατούσε να βγάλει τη μέρα χωρίς να συνδεθεί. Το άγχος τους επιδεινωνόταν από την ίδια μεφιστοφελική συμφωνία την οποία γνωρίζουμε πολύ καλά, με τους φοιτητές να συνειδητοποιούν πως σχεδόν όλες οι διαχειριστικές, επικοινωνιακές και πληροφοριακές απαιτήσεις της κα-

θημερινότητάς τους εξαρτιόνταν από τις συνδεδεμένες συσκευές τους: «Η συνάντηση με φίλους έγινε δύσκολη ή αδύνατη, η λήψη οδηγών για τη μετάβαση στον προορισμό σου χωρίς διαδικτυακό χάρτη ή πρόσβαση στο διαδίκτυο έγινε προβληματική και η απλή οργάνωση μιας βραδιάς στο σπίτι έγινε ζήτημα». Το χειρότερο είναι το εξής: οι φοιτητές θεώρησαν αδύνατο να φανταστούν ακόμη και μια χαλαρή κοινωνική συμμετοχή χωρίς τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ιδιαίτερα χωρίς το Facebook: «Όσο περνάει ο χρόνος κανένα νεαρό άτομο το οποίο επιθυμεί να έχει κοινωνική ζωή δεν έχει το περιθώριο να μην είναι ενεργό στο σάιτ, και το να είσαι ενεργός στο σάιτ σημαίνει να ζεις τη ζωή σου εκεί».

Επιχειρηματικοί και τεχνολογικοί αναλυτές αναφέρουν πως τα «φαινόμενα δικτύου» συνιστούν μια διαρθρωτική αιτία της κυριαρχίας του Facebook στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Όμως, τα φαινόμενα αυτά αρχικά προέκυψαν από τα χαρακτηριστικά της ζήτησης στις τάξεις των εφήβων και των αναδυόμενων ενηλίκων, τα οποία με τη σειρά τους αντανακλούσαν τον προσανατολισμό των συνομηλίκων τους και των ατόμων στο ίδιο στάδιο εξέλιξης. Πράγματι, το προβάδισμα του Facebook σε αυτόν τον τομέα προήλθε σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός πως οι ιδρυτές και οι αρχικοί σχεδιαστές του ήταν και οι ίδιοι έφηβοι και αναδυόμενοι ενήλικες. Σχεδίασαν πρακτικές για ένα θεωρητικό σύμπαν εφήβων χρηστών και φοιτητών, πρακτικές οι οποίες έπειτα έγιναν θεσμοί και για τους υπόλοιπους από μας, υποβαθμίζοντας τον κοινωνικό κόσμο σε ένα άθροισμα «φίλων» που δεν είναι φίλοι και ένα σύνολο like που μοιάζουν με κυλιόμενη χρηματιστηριακή κορδέλα η οποία αναγράφει την αξία μας στην κοινωνική αγορά, δίνοντας τροφή στις ανησυχίες που συνοδεύουν τη διαδικασία της ενηλικίωσης και προλειαίνοντας το έδαφος για τις καθηλωτικές κοινωνικές αρχές του μεθοδευτικού χώρου.[2]

Οι ερευνητές κατέληξαν πως η παγκόσμια μελέτη μεταξύ των φοιτητών «ρίχνει άπλετο φως» στη μοναξιά και στον έντονο αποπροσανατολισμό που καταλαμβάνουν τους νέους όταν αντιμετωπίζουν την αποσύνδεση από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Το ζήτημα δεν ήταν απλώς ότι δεν ήξεραν πώς να ανταποκριθούν σε αυτή την απουσία, αλλά ότι «όντας αποσυνδεδεμένοι, δυσκολεύονταν να αρθρώσουν τα συναισθήματά τους ή ακόμη και το ποιοι είναι». Οι φοιτητές αισθάνονταν σαν να «είχαν χάσει ένα κομμάτι του εαυτού τους».[3]

Αυτά τα αισθήματα αποπροσανατολισμού και απομόνωσης υποδηλώνουν μια ψυχολογική εξάρτηση από τους «άλλους». Επιπρό-

σθετες μελέτες μάς βοηθούν να καταλάβουμε ακόμη καλύτερα πώς η Generation Z –η δημογραφική ομάδα ανθρώπων οι οποίοι γεννήθηκαν από το 1996 κι έπειτα, η πρώτη ενδημική γενιά της ψηφιακής εποχής, χωρίς καμία ανάμνηση πριν από την άνοδο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού– εξαρτάται από ένα φάσμα μέσων κοινωνικής δικτύωσης για τον ψυχολογικό σιτισμό της, τον οποίο λαμβάνει αλληλεπιδρώντας με τέσσερις ή πέντε πλατφόρμες ταυτόχρονα. Ας σκεφτούμε πρώτα τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες. Μια έρευνα του 2012 κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι αναδυόμενοι ενήλικες αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη καθημερινή δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, περνούν σχεδόν δώδεκα ώρες τη μέρα ασχολούμενοι με το ένα ή το άλλο μέσο.[4] Το 2018 η Pew Research ανέφερε πως σχεδόν το 40% των ανθρώπων ηλικίας μεταξύ 18 και 29 δηλώνουν πως είναι συνδεδεμένοι «σχεδόν συνεχώς», ενώ στις ηλικίες μεταξύ 30 και 49 το ίδιο ποσοστό ήταν 36%. Στη Generation Z αυτή η τάση είναι ακόμη πιο έντονη: Το 95% χρησιμοποιεί smartphone και το 45% των εφήβων λέει πως είναι συνδεδεμένο «σχεδόν ανελλιπώς».[5] Αν αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο περνάς τις μέρες και τις νύχτες σου, τότε τα ευρήματα μιας έρευνας του 2016 ακούγονται λογικότατα. Σε αυτή οι έφηβοι που συμμετείχαν δήλωσαν σε ποσοστό 42% πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επηρεάζουν το πώς τους βλέπουν οι άνθρωποι, υιοθετώντας στον τρόπο έκφρασής τους το στοιχείο που οι ερευνητές αποκαλούν προσέγγιση του εξωτερικού παρατηρητή. Η εξάρτησή τους διεισδύει βαθιά στην αίσθηση ευεξίας τους, επηρεάζοντας το πώς αισθάνονται για τον εαυτό τους (42%) και την ευτυχία τους (37%).[6]

Το 2017 μια μεταγενέστερη αξιολόγηση των ψυχολογικών συνεπειών της βίωσης του εαυτού από τη σκοπιά του «εξωτερικού παρατηρητή» έδειξε πως οι κοινωνικές αρχές της εργαλειοθηρικής κοινωνίας, τις οποίες ο Πέντλαντ εξέλιξε με ζήλο και οι ηγέτες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού προσυπέγραψαν, μοιάζουν να λειτουργούν αποτελεσματικά.[7] Στην έρευνα συμμετείχαν νεαρές Βρετανίδες μεταξύ 11 και 21 ετών. Σε ποσοστό 35% είπαν πως η μεγαλύτερη διαδικτυακή ανησυχία τους ήταν η σύγκριση του εαυτού τους και της ζωής τους με άλλων, καθώς παρασύρονται σε «διαρκείς συγκρίσεις με συχνά εξιδανικευμένες εκδοχές της ζωής και της εμφάνισης των άλλων».[8]

Ένας από τους συντονιστές του προγράμματος παρατήρησε πως

ακόμη και τα νεαρότερα κορίτσια αυτής της στατιστικής ομάδας αισθάνονταν πίεση να δημιουργήσουν ένα «προσωπικό brand» –την απόλυτη έκφανση αυτοαντικειμενοποίησης– ψάχνοντας επιβεβαίωση «με τη μορφή των like και των share». Όταν η *Guardian* επιχείρησε να διερευνήσει τις σκέψεις των κοριτσιών για τα ευρήματα της έρευνας, οι απαντήσεις προδίδουν με σαφήνεια την οδύνη που βιώνει ένας οργανισμός μεταξύ οργανισμών. «Όντως αισθάνομαι πως πρέπει να είμαι τέλεια και να συγκρίνω διαρκώς τον εαυτό μου με τους άλλους», είπε ένα από τα κορίτσια. «Βλέπεις τη ζωή των άλλων και όλα όσα κάνουν [...] βλέπεις την *τέλεια* ζωή τους και αυτό σε κάνει να πιστεύεις πως η δική σου ζωή δεν είναι τέλεια», είπε ένα άλλο.[9]

Υπό το φως αυτών των ευρημάτων, μια Βρετανίδα διατροφολόγος έκανε ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τα νεαρά άτομα που παρακολουθεί: «Οι νέοι αυτή τη στιγμή μεγαλώνουν επιθυμώντας να γίνουν influencer, κάτι που πλέον συνιστά αμειβόμενη εργασία. [...] Πολύ αμφιβάλλω πως οι γονείς γνωρίζουν επαρκώς τι είδους πίεση αντιμετωπίζουν πλέον οι άνθρωποι...»[10] Πράγματι, στην έρευνα του 2017 μόνο το 12% των συμμετεχόντων πίστευε πως οι γονείς τους κατανοούσαν την πίεση που τους ασκούνταν. Οι αναφορές επιβεβαιώνουν πως η κοινωνική πίεση έχει βαθιά θεσμική ισχύ ως μέσο διαδικτυακής κοινωνικής επιρροής, ωστόσο, σε αντίθεση με την πεποίθηση του Πέντλαντ πως οι «ταξικές» διακρίσεις θα εξαφανίζονταν, η ζωή στον μεθοδευτικό χώρο δημιουργεί νέες αποστάσεις και νέες μορφές διαστρωμάτωσης. Πλέον το δίλημμα δεν είναι μόνο το εναρμόνισε ή εναρμονίσου, αλλά και το πίεσε ή πιέσου.

Τίποτα δεν συνοψίζει τη ζωή των νέων στον μεθοδευτικό χώρο καλύτερα από τις παρατηρήσεις της Μισέλ Κλάιν (Michelle Klein), διευθύντριας μάρκετινγκ Βόρειας Αμερικής της ίδιας της Facebook, η οποία το 2016, θριαμβολογώντας σε ακροατήριό της, ανέφερε πως ενώ ο μέσος ενήλικας ελέγχει το τηλέφωνό του τριάντα φορές τη μέρα, ο μέσος millennial το ελέγχει περισσότερες από 157. Η Generation Z, όπως ήδη γνωρίζουμε, ξεπερνά ακόμη και αυτόν τον ρυθμό. Η Κλάιν περιέγραψε το προγραμματιστικό κατόρθωμα της Facebook ως εξής: «Πρόκειται για μια αισθητηριακή εμπειρία επικοινωνίας η οποία μας βοηθά να συνδεθούμε με τους άλλους *χωρίς να χρειάζεται να στρέψουμε το βλέμμα μας αλλού*». Η Κλάιν επισήμανε με ικανοποίηση πως αυτό το καθεστώς αποτελεί ευλογία για τους ανθρώπους του μάρκετινγκ. Έπειτα υπογράμμισε τα σχεδιαστικά χαρακτηριστικά τα οποία αποφέρουν αυτό το σαγηνευτικό αποτέλεσμα: Ο

σχεδιασμός είναι αφηγηματικός, καθηλωτικός, άμεσος, εκφραστικός, αληθοφανής, προσαρμοστικός και δυναμικός.[11]

Αν έχεις περάσει την ηλικία των τριάντα γνωρίζεις πως η Κλάιν δεν περιγράφει τη δική σου εφηβεία ή εκείνη των γονέων σου, και σίγουρα όχι εκείνη των παππούδων σου. Η εφηβεία και η αναδυόμενη ενηλικίωση στον μεθοδευτικό χώρο εμφανίζονται τώρα για πρώτη φορά στην ανθρωπότητα και έχουν φιλοτεχνηθεί με σχολαστικότητα από την επιστήμη του συμπεριφορικού προγραμματισμού· έχουν θεσμοθετηθεί στις αχανείς και πολυσύνθετες αρχιτεκτονικές των υπολογιστικών μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης· δρουν υπό την επίβλεψη του Μεγάλου Αλλότριου· προσανατολίζονται προς τις οικονομίες κλίμακας, φάσματος και δράσης, αποσκοπώντας στη συλλογή συμπεριφορικού πλεονάσματος· χρηματοδοτούνται από το κατασκοπευτικό κεφάλαιο, το οποίο είναι προϊόν πρωτόγνωρων συγκεντρώσεων γνώσης κι εξουσίας. Τα παιδιά μας αγωνίζονται να ενηλικιωθούν σε έναν μεθοδευτικό χώρο ο οποίος βρίσκεται υπό τον έλεγχο των πρεσβευτών της εφαρμοσμένης ουτοπικής του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, ενώ παρακολουθείται και διαμορφώνεται διαρκώς από την αυξανόμενη ισχύ της εργαλειοθηρικής εξουσίας. Είναι αυτή η ζωή που θέλουμε για τα πιο ανοιχτά, εύπλαστα, διψασμένα, ανασφαλή και υποσχόμενα μέλη της κοινωνίας μας;

II. Το χέρι και το γάντι

Η μαγνητική έλξη που ασκούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στους νέους τούς οδηγεί σε πιο αυτόματες και λιγότερο εκούσιες συμπεριφορές. Δυστυχώς, για πάρα πολλούς αυτές οι συμπεριφορές εκδηλώνονται στις παρυφές του γνήσιου ψυχαναγκασμού. Τι είναι αυτό που σαγηνεύει τα νεαρότερα μέλη της κοινωνίας μας και τα αγκιστρώνει σε τούτο τον κόσμο ψηφιακής μεσολάβησης παρά το άγχος και την ταραχή που αυτός συνεπάγεται;

Η απάντηση βρίσκεται σε έναν συνδυασμό συμπεριφορικής επιστήμης και μεγαλεπήβολου σχεδιασμού, εφοδιασμένο με εξοπλισμό ακριβείας και κουρδισμένο ώστε να εκμεταλλεύεται στο έπακρο τις αισθητές ανάγκες της παρούσας ηλικίας και φάσης: ένα γάντι και ένα χέρι τα οποία ταιριάζουν απόλυτα. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι σχεδιασμένα ώστε να αποσπούν και να συντηρούν το ενδιαφέρον ανθρώπων όλων των ηλικιών, αλλά επί της αρχής είναι σχεδιασμένα με γνώ-

μονα την ψυχολογική δομή των εφήβων και των αναδυόμενων ενηλίκων, μιας ηλικιακής ομάδας η οποία είναι εκ φύσεως προσανατολισμένη προς τους «άλλους», και ειδικά προς τις ανταμοιβές της αναγνώρισης, της αποδοχής, της προσχώρησης και της ένταξης σε ομάδες. Για πολλούς τούτη η ειδικά σχεδιασμένη υποδομή σε συνδυασμό με τις λειτουργικές απαιτήσεις της κοινωνικής συμμετοχής μετατρέπει τα εν λόγω μέσα σε ένα τοξικό περιβάλλον, αφού όχι μόνο ενέχουν βαρύ ψυχολογικό κόστος, αλλά απειλούν και την πορεία της ανθρώπινης εξέλιξης τόσο για τους νέους του σήμερα όσο και για τις μεταγενέστερες γενιές – όλων των Πνευμάτων των Μελλοντικών Χριστουγέννων.

Τη σχέση χειρού και γαντιού που γεννά η εξάρτηση από την τεχνολογία δεν την εφηύρε η Facebook. Υπεύθυνη για τις καινοτομίες, τις δοκιμές και την άκρως επιτυχημένη τελειοποίησή της ήταν η βιομηχανία των τυχερών παιχνιδιών – άλλος ένας χώρος όπου η εξάρτηση είναι θεσμικά αναγνωρισμένη ως αστείρευτη πηγή εσόδων. Ο Σκίνερ είχε διαγνώσει τη συνάφεια των μεθόδων του με το περιβάλλον του καζίνου, τα στελέχη και οι μηχανικοί του οποίου το έχουν μεταμορφώσει σε ένα ολοζώντανο παράδειγμα της αναπάντεχης ισχύος του συμπεριφορικού προγραμματισμού και της ικανότητάς του να εκμεταλλεύεται τις προσωπικές προδιαθέσεις μετατρέποντάς τες σε κλειστούς βρόχους εμμονής και ψυχαναγκασμού. Κανείς δεν έχει χαρτογραφήσει το έδαφος του καζίνου διεξοδικότερα από τη Νατάσα Ντάου Σουλ (Natasha Dow Schüll), την κοινωνική ανθρωπολόγο του MIT και συγγραφέα του *Addiction by Design* (*Προσχεδιασμένος εθισμός*), έργο το οποίο αποτελεί συναρπαστική επισκόπηση του τζόγου στα μηχανήματα τυχερών παιχνιδιών του Λας Βέγκας. Για μας αυτό που παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι η περιγραφή της όσον αφορά τις συμβιωτικές σχεδιαστικές αρχές μιας νέας γενιάς κουλοχέρηδων, αρχές υπολογισμένες προκειμένου να χειραγωγούν τον ψυχολογικό προσανατολισμό των παικτών ώστε σε πρώτη φάση να μη χρειάζεται ποτέ να αποστρέψουν το βλέμμα από τη συσκευή και σε δεύτερη να καταλήγουν ανήμποροι να το κάνουν. Η Σουλ ανακάλυψε πως αυτό που αναζητούν οι παίκτες με επιρρέπεια στον εθισμό δεν είναι ούτε η διασκέδαση ούτε ο πακτωλός χρημάτων που υπόσχεται το τζάκποτ. Κυνηγούν την «ικανότητα μεταβολής της υποκειμενικής εμπειρίας από το ναρκωτικό ή τον τζόγο», όπως το θέτει ο Χάουαρντ Σέιφερ (Howard Shaffer), ερευνητής σε θέματα εθισμού της Ιατρικής Σχολής του Χάρβαρντ. Αυτό που επιδιώκουν είναι μια βιωματική κατάσταση την οποία η Σουλ ονομάζει «έκσταση

της μηχανής», μια κατάσταση απόλυτης απορρόφησης κατά την οποία ο παίκτης παρασύρεται από μια ακατανίκητη ορμή και αισθάνεται πως «δεν χειρίζεται εκείνος το μηχάνημα, αλλά το μηχάνημα εκείνον».[12] Η έκσταση της μηχανής επιτυγχάνει μια αίσθηση ολοκληρωτικής προσήλωσης η οποία φέρνει στον νου την κατά Κλάιν περιγραφή των σχεδιαστικών αρχών του Facebook –καθηλωτικό, άμεσο, αληθοφανές– και σχετίζεται με την απώλεια της αυτεπίγνωσης, τη μηχανική συμπεριφορά και τον απόλυτο ρυθμικό συντονισμό ο οποίος πλέει πάνω σε ένα κύμα ψυχαναγκασμού. Εντέλει, κάθε πτυχή του σχεδιασμού των μηχανών των καζίνων ήταν ρυθμισμένη ώστε να απηχεί, να ενισχύει και να γιγαντώνει τη δίψα για αυτή την υποκειμενική μεταβολή, πάντα, όμως, με μεθόδους οι οποίες παρακάμπτουν την αντίληψη του παίκτη.

Η Σουλ περιγράφει μια καμπύλη εκμάθησης η οποία διήρκεσε πολλές δεκαετίες κατά τις οποίες τα στελέχη της βιομηχανίας σταδιακά κατέληξαν να εκτιμήσουν τη νέα γενιά των υπολογιστικών κουλοχέρηδων οι οποίοι πυροδοτούν και ενισχύουν τον ψυχαναγκασμό για το κυνήγι της μηχανικής έκστασης, αλλά και παρατείνουν τον χρόνο που ο παίκτης περνά σε κατάσταση έκστασης. Η παρατεταμένη και μόνο χρήση των μηχανημάτων την οποία επιτυγχάνουν τούτες οι καινοτομίες οδηγεί σε αύξηση των εσόδων, καθώς οι μηχανές μεταμορφώνονται σε «εξατομικευμένες συσκευές ανταμοιβής».[13] Το πνεύμα του σχεδιασμού, έτσι όπως τελικά το ερμήνευσαν τα καζίνα, ήταν η αποφυγή οποιουδήποτε παράγοντα παρακωλύει, αποσπά ή διακόπτει τη συγχώνευση του παίκτη με το μηχάνημα· οι κονσόλες «προσαρμόζονται στη φυσική στάση σώματος του παίκτη» ελαχιστοποιώντας την απόσταση μεταξύ του σώματος και των λείων οθονών αφής: «*Κάθε χαρακτηριστικό ενός κουλοχέρη –η μαθηματική δομή του, ο γραφικός σχεδιασμός, η δυναμική του ήχου, η εργονομία του καθίσματος και της οθόνης– είναι ρυθμισμένο ώστε να αυξάνει τον "χρόνο παραμονής στη συσκευή" και να ενθαρρύνει τον "τζόγο μέχρι τελικής πτώχευσης"*».[14] Ο στόχος είναι ένα είδος φρενήρους μηχανικής συνουσίας, μια στενή επαναλαμβανόμενη αρχιτεκτονική εμμονής, απώλειας του εαυτού και αυτόματης ικανοποίησης. Το κλειδί, λέει ένα στέλεχος καζίνου, «είναι να κατανοήσουμε πώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την τεχνολογία ώστε να ανταποκρίνεται στις προτιμήσεις του πελάτη [κάνοντάς την] όσο πιο αόρατη γίνεται, κάτι που εγώ ονομάζω αυτόματη μαγεία».[15] Λόγια καθ' όλα οικεία.

Οι ψυχολογικοί κίνδυνοι του συμπλέγματος γαντιού και χεριού έ-

χουν επεκταθεί πολύ πιο πέρα από τα καζίνα, στις αίθουσες των οποίων οι παίκτες αναζητούν την έκσταση της μηχανής: είναι αυτοί που χαρακτηρίζουν τον πυρήνα της επιτυχίας της Facebook. Η εταιρεία φέρνει περισσότερο κεφάλαιο, πληροφορίες κι επιστήμη σε αυτή την παρασιτική συμβίωση απ' ό,τι θα μπορούσε να συγκεντρώσει ποτέ η βιομηχανία του τζόγου. Τα επιτεύγματά της, τα οποία επιδίωξε στο όνομα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, έχουν δημιουργήσει ένα αρχέτυπο για την εργαλειοθηρική κοινωνία και για τις κοινωνικές της αρχές, ειδικά όσον αφορά τα νεότερα μέλη της κοινωνίας. Είναι πολλά αυτά που μπορούμε να καταλάβουμε για τη βίωση της εμπειρίας του μεθοδευτικού χώρου παρατηρώντας τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι νέοι, που η μοίρα τους είναι να ενηλικιωθούν σε αυτό το καινοφανές κοινωνικό περιβάλλον όπου οι δυνάμεις του κεφαλαίου είναι εστιασμένες στην παραγωγή εμμονής. Η διευθύντρια μάρκετινγκ της Facebook κομπάζει ευθέως πως τα εργαλεία ακριβείας της εταιρείας κατασκευάζουν ένα μέσο από το οποίο οι χρήστες «δεν χρειάζεται ποτέ να αποστρέψουν το βλέμμα». Ωστόσο, η ίδια εταιρεία έχει υπάρξει πολύ πιο κρυψίνους ως προς τις σχεδιαστικές πρακτικές που τελικά κάνουν τους χρήστες, και ιδιαίτερα τους νέους χρήστες, να *μην μπορούν* να αποστρέψουν το βλέμμα.

Εντούτοις, η πανοπλία έχει και μερικές ρωγμές. Για παράδειγμα, το 2017 ο Σον Πάρκερ (Sean Parker), συνιδρυτής του Napster και πρώτος πρόεδρος της Facebook, παραδέχτηκε με ειλικρίνεια πως η πλατφόρμα είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε να απορροφά τα μέγιστα από τον χρόνο και τη συναίσθηση του χρήστη. Η φιλοσοφία του είναι να «σε τροφοδοτεί με λίγη ντοπαμίνη ανά τακτά χρονικά διαστήματα» –κοινώς έχουμε να κάνουμε με μεταβλητές ενισχύσεις– με τη μορφή των like και των σχολίων. Ο στόχος είναι οι χρήστες να παραμένουν κολλημένοι στον μεθοδευτικό χώρο όσο κυνηγούν αυτές τις ελεγχόμενες δόσεις ντοπαμίνης, αφήνοντας ταυτόχρονα πίσω τους έναν ποταμό πρώτων υλών».[16]

Ο Σέιφερ, ο ερευνητής πάνω σε θέματα εξάρτησης, έχει εντοπίσει πέντε στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν αυτή την κατάσταση εμμονής: τη συχνότητα χρήσης, τη διάρκεια πράξης, την ένταση, τον τρόπο χορήγησης και τα γνωρίσματα παικτών. Γνωρίζουμε ήδη αρκετά για την υψηλή συχνότητα και τη μακρά διάρκεια της ενασχόλησης των νέων με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Αυτό που πρέπει να κατανοήσουμε είναι ό,τι έχει να κάνει με (1) τα ψυχολογικά γνωρίσματα που τους έλκουν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ευθύς εξαρχής (το χέρι), (2) τις σχεδιαστικές πρακτικές που κλιμακώνουν την έντα-

ση προκειμένου να μεταμορφώσουν την επιρρέπεια σε ακατάσβεστο πόθο (το γάντι) και (3) τις πνευματικές και συναισθηματικές συνέπειες της απαράμιλλης ικανότητας του Facebook να δελεάζει τους νέους να κυνηγούν τη δική τους έκσταση.

Ας σκεφτούμε τις τελευταίες αράδες ενός προφίλ που η *Washington Post* έκανε σε ένα δεκατριάχρονο κορίτσι το 2017, κομμάτι ενός οδοιπορικού το οποίο κατέγραφε «πώς είναι να μεγαλώνεις στην εποχή των like, των lol και της προσμονής». Το κορίτσι έχει τα γενέθλιά του και η ευτυχία του κρίνεται από ένα και μόνο πράγμα: Αρέσει αρκετά στις φίλες του ώστε να ανεβάσουν φωτογραφίες του στις σελίδες τους ως ένδειξη εκτίμησης του γεγονότος; «Σκρολάρει και περιμένει. Περιμένει να εμφανιστεί το κουτί των ειδοποιήσεων».[17] Ανεξαρτήτως ηλικίας, ποιος από μας δεν αισθάνεται την οδυνηρή σουβλιά της ανάγκης για αναγνώριση; Η εφηβεία ήταν ανέκαθεν περίοδος κατά την οποία η αποδοχή, η ένταξη και η αναγνώριση από τους «άλλους» φαντάζουν σαν ζητήματα ζωής και θανάτου, με ή χωρίς τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Διαφέρει άραγε σήμερα η εφηβεία από την εφηβεία άλλων εποχών; Η απάντηση είναι και ναι... και όχι.

Η εφηβεία «ανακαλύφθηκε» και επισήμως στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1904 από τον Γκ. Στάνλεϊ Χολ, τον πρώτο καθηγητή ψυχολογίας της χώρας. Ήδη από τότε ο Χολ είχε αναγνωρίσει τις δυσκολίες των νέων στο ραγδαία μεταβαλλόμενο πλαίσιο της «αστικοποιημένης και ταχύτατα αναπτυσσόμενης ζωής όπου τα πάντα έχουν την τάση να ωριμάζουν πριν της ώρας τους».[18] Γράφοντας για τους εφήβους το 1904, ο Χολ παρατήρησε πως η εφηβεία συνιστά μια περίοδο κατά την οποία το σύνολο των συνομηλίκων ασκεί τρομερή ελκτική δύναμη: «Για ένα διάστημα της ζωής τους ορισμένοι έφηβοι μοιάζουν να στερούνται εσωτερικών δεξιοτήτων με αποτέλεσμα η ευτυχία τους να εξαρτάται οικτρά από τους συνομηλίκους τους».[19] Επιπλέον, ο Χολ επισήμανε την προοπτική της εκδήλωσης βάναυσης συμπεριφοράς εντός της ομάδας των συνομηλίκων, ένα φαινόμενο το οποίο οι σύγχρονοι ψυχολόγοι αποκαλούν «σχεσιακή επιθετικότητα». Έπειτα από δεκαετίες ο εξελικτικός ψυχολόγος Έρικ Έρικσον, ένας επιστήμονας ο οποίος συνέβαλε εξαιρετικά στην ερμηνεία της εφηβείας τον 20ό αιώνα, ήταν εκείνος που επινόησε τον περίφημο χαρακτηρισμό «διαμόρφωση ταυτότητας», ορίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ουσιαστικότερη πρόκληση της εφηβείας. Ο Έρικσον έδωσε έμφαση στον αγώνα των εφήβων να κατασκευάσουν μια συγκροτημένη ταυτότητα μέσα από τη «συνεξάρτηση» του εφηβικού

κοινωνικού κύκλου. Ο καθηγητής περιέγραψε την «αναπτυξιακή κρίση» που λαμβάνει χώρα όταν προκύπτουν τα θεμελιώδη ερωτήματα του τι είναι «σωστό» και τι «λάθος», οι απαντήσεις των οποίων απαιτούν εσωτερικές δεξιότητες που σχετίζονται με την «ενδοσκόπηση» και τον «προσωπικό πειραματισμό». Η υγιής επίλυση αυτής της σύγκρουσης μεταξύ του εαυτού και των άλλων οδηγεί σε μια στέρεα αίσθηση ταυτότητας.[20]

Σήμερα οι περισσότεροι ψυχολόγοι συμφωνούν πως το γεγονός ότι η ζωή μας είναι μεγαλύτερη σε διάρκεια σε συνδυασμό με μια πληροφοριακά οργιώδη κοινωνία έχει επιμηκύνει την απόσταση μεταξύ παιδικής ηλικίας και ενηλικίωσης. Πολλοί έχουν καταλήξει στη χρήση του όρου «αναδυόμενη ενηλικίωση» προκειμένου να περιγράψουν τα χρόνια μεταξύ των δεκαοκτώ και των τελευταίων ετών της τρίτης δεκαετίας, εισάγοντας ένα νέο αναπτυξιακό στάδιο: Η αναδυόμενη ενηλικίωση σήμερα είναι ό,τι ήταν η εφηβεία για τον 20ό αιώνα.[21] Παρόλο που οι σύγχρονοι ερευνητές υιοθετούν ένα ευρύ πεδίο μεθόδων και προτύπων, οι περισσότεροι συμφωνούν πως η ουσιαστικότερη δυσκολία της αναδυόμενης ενηλικίωσης είναι η διαφοροποίηση του «εαυτού» από τους «άλλους».[22]

Κατά γενική συναίνεση, η επιμήκυνση του προσδόκιμου ζωής συχνά απαιτεί από μας να επανεξετάσουμε βασικά ερωτήματα περί ταυτότητας περισσότερες από μία φορές στη ζωή μας. Ωστόσο, οι ερευνητές συμφωνούν πως η ψυχολογική ευδοκίμηση κατά την αναδυόμενη ενηλικίωση εξαρτάται, τουλάχιστον ως έναν βαθμό, από την επίλυση ορισμένων ζητημάτων τα οποία άπτονται της ταυτότητας· λύσεις οι οποίες αποτελούν βάση για τη μετάβαση προς την ενήλικη ζωή. Σύμφωνα με έναν ακαδημαϊκό ερευνητή, «Μια βασική πρόκληση της αναδυόμενης ενηλικίωσης είναι να γίνεις ο ενορχηστρωτής της ζωής σου».[23] Ποιος από μας δεν αναγνωρίζει αυτή την αποστολή; Η υπαρξιακή αναμέτρηση αντέχει στον χρόνο, αποτελεί πηγή συνέχειας η οποία ενώνει τις γενιές. Αυτό που *όντως έχει* αλλάξει είναι οι περιστάσεις υπό τις οποίες οι νέοι του σήμερα πρέπει να αντεπεξέλθουν σε τούτη την αναμέτρηση.

III. Τεκμήριο ζωής

Η αναδυόμενη ενηλικίωση είναι το «σημείο μηδέν» του αγώνα για τη «σχεσιακή αυτονομία» η οποία προετοιμάζει τους νέους για τη μετά-

βαση στην ενήλικη ζωή. Υπεύθυνοι για τον όρο «σχεσιακή αυτονομία» είναι οι ψυχολόγοι Ντάνιελ Λάπσλεϊ (Daniel Lapsley) και Ράιαν Γούντμπερι (Ryan Woodbury) του Πανεπιστημίου του Νοτρ Νταμ, και με αυτόν επιχειρούν να υπογραμμίσουν την ιδέα πως η αυτονομία δεν αποτελεί ένα υπεραπλουστευμένο κλισέ της «ατομικότητας» και δεν είναι απογυμνωμένη από συναισθηματικούς δεσμούς και ενσυναίσθηση. Απεναντίας, υποδηλώνει μια ουσιώδη ισορροπία μεταξύ της καλλιέργειας εσωτερικών δεξιοτήτων και της ικανότητας σύναψης στενών δεσμών και σχέσεων. Η αναδυόμενη ενηλικίωση απαιτεί «σκληρή διαπραγμάτευση» για την κραταίωση ενός εαυτού ο οποίος συνδέεται με τους άλλους, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί και αυτόνομη οντότητα. Η ποιότητα αυτής της εσωτερικής διαπραγμάτευσης «προσδίδει μια αίσθηση προσδοκίας και αναγκαιότητας στην αναδυόμενη ενηλικίωση» βοηθώντας στην επιτυχή μετάβαση στην ενήλικη ζωή.[25]

Ακόμη κι αν λάβουμε υπόψη τα παραπάνω, η πλήρης κατανόηση της αισθητής εμπειρίας των νέων παραμένει δύσκολη. Όπως πολύ εύστοχα το έθεσε ο Χολ πριν από έναν και πλέον αιώνα, «Ορισμένοι έφηβοι μοιάζουν να στερούνται εσωτερικών δεξιοτήτων». Η δυσκολότερη ίσως διάσταση του ζητήματος είναι να συλλάβουμε πως κατά την περίοδο που προηγείται της προαναφερθείσας σκληρής διαπραγμάτευσης πολύ απλά δεν υπάρχει μια «εσωτερική» αίσθηση του «εαυτού». Πρόκειται για μια περίοδο κατά την οποία το «εγώ» ετεροκαθορίζεται από αυτό που οι «άλλοι» πιστεύουν πως είμαι και το πώς *αισθάνομαι* «εγώ» είναι συνάρτηση του πώς μου φέρονται οι «άλλοι». Αντί για μια σταθερή αίσθηση ταυτότητας, έχουμε έναν χαμαιλέοντα ο οποίος επαναπροσδιορίζει τον εαυτό του εξαρτώμενος από τον κοινωνικό καθρέφτη που τον προσελκύει. Υπό αυτό το καθεστώς οι «άλλοι» δεν είναι άτομα, αλλά το ακροατήριο για τους οποίους δίνω παράσταση. Το ποιος είμαι «εγώ» εξαρτάται από αυτό το ακροατήριο. Τούτη η υπαρξιακή κατάσταση απέναντι σε έναν κοινωνικό καθρέφτη εκφράζει τη γνήσια «συγχώνευση» του ατόμου και περικλείει την έννοια της αγωνιώδους αναμονής ενός δεκατριάχρονου κοριτσιού για την εμφάνιση του μικρού κουτιού των ειδοποιήσεων ως ένδειξη της ύπαρξης και της αξίας του. Το νεαρό άτομο το οποίο δεν έχει λαξεύσει ακόμη τον προσωπικό του ψυχοπνευματικό χώρο υπάρχει για τον εαυτό του μόνο από τη σκοπιά του Αλλότριου. Χωρίς τους «άλλους» τα φώτα σβήνουν. Ο θυμός δεν αποτελεί καν επιλογή: Κανείς δεν τολμά να αποξενώσει τους «άλλους», εκείνους που τον προικί-

ζουν με το είδωλό του και κατά συνέπεια με το τεκμήριο πως είναι ζωντανός.

Υπό αυτή τη στοιχειώδη έννοια, το νεαρό άτομο το οποίο αισθάνεται υποχρεωμένο να χρησιμοποιήσει τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης περιγράφεται ορθότερα και με μεγαλύτερη ακρίβεια ως ένα άτομο το οποίο *κρατιέται στη ζωή με νύχια και με δόντια*, το οποίο παραμένει ζωντανό όντας στο οπτικό πεδίο των άλλων, μιας και αυτή είναι η μοναδική ζωή που έχει, ακόμη κι αν πονάει. Ο εξελικτικός ψυχολόγος Ρόμπερτ Κίγκαν (Robert Kegan) περιέγραψε την εμπειρία της εφηβείας πολύ πριν από την έλευση του Facebook: «*Δεν υπάρχει* εαυτός ο οποίος είναι ανεξάρτητος από το πλαίσιο *"της αρέσκειας των άλλων"*».[26] Τούτο δεν είναι κάποιο ηθικό ή συναισθηματικό ψεγάδι, αλλά μια πραγματικότητα της ζωής στο εν λόγω εξελικτικό στάδιο και συνεπάγεται ορισμένες προβλέψιμες συνέπειες. Επί παραδείγματι, ο άνθρωπος τείνει να λειτουργεί μέσω της κοινωνικής σύγκρισης· μπορεί πολύ εύκολα να πέσει θύμα χειραγώγησης έχοντας ελάχιστες άμυνες ενάντια στην κοινωνική πίεση και σε άλλες μορφές κοινωνικής επιρροής. Το προϋπάρχον σύστημα πεποιθήσεων ενός εδραιωμένου συνόλου μπορεί πάρα πολύ εύκολα να γεμίσει το εσωτερικό κενό, υποκαθιστώντας το έργο της αυτοδιαμόρφωσης με μια ετερόφωτη ταυτότητα.[27]

Η αποχώρηση από τη «συγχώνευση» συνεπιφέρει μετάβαση του ατόμου από μια κατάσταση *ταύτισης* με τις σχέσεις του σε μια κατάσταση *διαχείρισης* των σχέσεων, και κατά συνέπεια έναν βαθύ επαναπροσδιορισμό του πώς ερμηνεύουμε τη δική μας εμπειρία. Στη γλώσσα του Κίγκαν αυτό σημαίνει απομάκρυνση από την «κουλτούρα αμοιβαίας επιρροής» και προσέγγιση σε μια πιο σύνθετη «κουλτούρα διαμόρφωσης ταυτότητας, αυτοενορχήστρωσης και προσωπικής αυτονομίας». Αυτή η μετάβαση επέρχεται από την αλληλεπίδραση με ανθρώπους και τις εμπειρίες που απαιτούν κάτι περισσότερο από το είδωλό μας στον καθρέφτη. Η μετάβαση προϋποθέτει άτομα και καταστάσεις τα οποία αξιώνουν από μας την έκφραση στο πρώτο πρόσωπο, προκαλώντας μας να σφυρηλατήσουμε τη δική μας μοναδική απόκριση στον κόσμο.

Πρόκειται για μια εσωτερική πράξη η οποία διαφεύγει της αναγωγής και της πληροφοριοποίησης καθώς αρχίζουμε να συνθέτουμε μια ενδοστρεφή αίσθηση στέρεας αλήθειας και ηθικής αυτονομίας. Αυτό είναι το σημείο αναφοράς από το οποίο απορρέουν οι λέξεις «Θεωρώ», «Αισθάνομαι», «Πιστεύω». Σταδιακά, αυτό το πρώτο πρό-

σωπο οδηγεί στην αίσθηση της προσωπικής αιτιότητας και της κυριότητας των εμπειριών. Οδηγεί στον στοχασμό, στη γνώση και στη ρύθμιση του εαυτού με ηθελημένες επιλογές και σκόπιμη δράση. Η έρευνα έχει δείξει πως αυτά τα μεγάλα άλματα προς την αυτοδιαμόρφωση είναι αποτέλεσμα εμπειριών όπως ο δομημένος αναστοχασμός, η σύγκρουση, η ασυμφωνία, η κρίση και η αποτυχία. Οι άνθρωποι οι οποίοι βοηθούν ώστε να δοθεί το έναυσμα για αυτή τη νέα ενδοστρεφή σύνδεση αρνούνται να δράσουν ως καθρέφτες μας. Απορρίπτουν τη συγχώνευση, προτιμώντας τη γνήσια ανταποδοτικότητα. «Ίσως ο σημαντικότερος παράγοντας που επιδρά στην έκβαση της ζωής ενός ανθρώπου είναι το ποια άτομα θα μπουν στη ζωή του», παρατηρεί ο Κίγκαν.[28]

Ποιες είναι οι συνέπειες της αδυναμίας να βρεθεί μια υγιής ισορροπία μεταξύ του μέσα και του έξω, μεταξύ εαυτού και σχέσεων; Κλινικές μελέτες έχουν εντοπίσει συγκεκριμένες στερεοτυπικές συμπεριφορές οι οποίες σχετίζονται με αυτή την αναπτυξιακή στασιμότητα. Όπως είναι αναμενόμενο, αυτές περιλαμβάνουν τη δυσανεξία στην απομόνωση, το αίσθημα συγχώνευσης με τους άλλους, την ασταθή αίσθηση του εαυτού ή ακόμη και υπερβολική ανάγκη ελέγχου των άλλων ως μέσο διατήρησης του καθρέφτη σε κοντινή απόσταση. Η απώλεια του καθρέφτη βιώνεται ως κάτι που ισοδυναμεί με αφανισμό.[29]

Όπως καταλαβαίνουμε, η καλλιέργεια των εσωτερικών δεξιοτήτων είναι αποφασιστικής σημασίας για την ικανότητα σύναψης στενών δεσμών και σχέσεων – διαδικασίες οι οποίες απαιτούν όλο και περισσότερο χρόνο σε κάθε νέα φάση της σύγχρονης εποχής. Και ενόσω οι νέοι καταγίνονται, όπως πάντα, με το διαχρονικό υπαρξιακό έργο της αυτοδιαμόρφωσης, το αφήγημά μας μαρτυρά τρεις σημαντικούς τρόπους με τους οποίους αυτό το έργο σήμερα συγκλίνει με την ιστορία και τις μοναδικές χρειώδεις συνθήκες του καιρού μας.

Πρώτον, η παρακμή της παραδοσιακής κοινωνίας και η εξέλιξη της κοινωνικής πολυπλοκότητας έχουν επιταχύνει τις διαδικασίες της ατομικοποίησης. Περισσότερο από κάθε άλλη στιγμή στο ανθρώπινο αφήγημα τώρα πρέπει να βασιζόμαστε στην αυτοδιαμόρφωσή μας και στις εσωτερικές μας δεξιότητες, και όταν αυτά ματαιώνονται, το αίσθημα της εκτόπισης και της απομόνωσης είναι πικρό.

Δεύτερον, η ψηφιακή σύνδεση έχει γίνει αναγκαίο μέσο της κοινωνικής συμμετοχής, εν μέρει εξαιτίας της εκτεταμένης θεσμικής αποτυχίας προσαρμογής στις ανάγκες μιας νέας κοινωνίας ατόμων. Η μεσολάβηση των υπολογιστών στην κοινωνική υποδομή αλλάζει την

ανθρώπινη επικοινωνία και ταυτόχρονα φωταγωγεί την ατομική και συλλογική συμπεριφορά όπως αυτή αντανακλάται στα αλλεπάλληλα κύματα των tweet, των like, των κλικ, των προτύπων κινητικότητας, των αναζητήσεων, των αναρτήσεων και χιλιάδων άλλων καθημερινών πράξεων.

Τρίτον, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός κυριαρχεί στην ψηφιακή σύνδεση και την εργαλειοποιεί. Η ερευνήτρια Ντέινα Μπόιντ (danah boyd), στη μελέτη της για την κοινωνική ζωή των συνδεδεμένων εφήβων, γράφει το εξής: «Αυτό που διαφέρει και είναι αποτέλεσμα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης είναι πως η διαχρονική επιθυμία των εφήβων για κοινωνική επαφή και αυτονομία πλέον εκφράζεται μέσα από τα *διασυνδεδεμένα κοινά*».[30] Είναι αλήθεια πως παρεπόμενο της σύνδεσης είναι ότι οι δοκιμασίες της εύρεσης ταυτότητας εκτίθενται σε ένα ευρύτερο σύνολο. Η έννοια, όμως, των διασυνδεδεμένων κοινών ενέχει κι ένα παράδοξο, και αυτό γιατί η έκθεσή μας διογκώνεται και επιβάλλεται όχι μόνο από τη δημόσια φύση των διασυνδεδεμένων χώρων, αλλά και από το γεγονός πως αυτοί οι χώροι είναι ιδιωτικοποιημένοι. Η ζωή των νέων πλέον εκτυλίσσεται στους χώρους του ιδιωτικού κεφαλαίου οι οποίοι ανήκουν στους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, διευθύνονται από αυτούς, διέπονται από τον «οικονομικό προσανατολισμό τους» και χρησιμοποιούνται σε πρακτικές σχεδιασμένες με γνώμονα τη μεγιστοποίηση των κατασκοπευτικών εσόδων. Αυτοί οι ιδιωτικοί χώροι είναι τα μέσα από όπου πηγάζει κάθε μορφή κοινωνικής επιρροής –η κοινωνική πίεση, η κοινωνική σύγκριση, η παραγωγή προτύπων, η υποσυνείδητη υποβολή– ώστε να εναρμονίσει, να υπαγορεύσει και να χειραγωγήσει τη συμπεριφορά στο όνομα των κατασκοπευτικών εσόδων. Αυτός είναι ο χώρος από τον οποίο περμένουμε να αναδυθεί η ενηλικίωση.

Ενώ συχνά τα στελέχη των καζίνων και οι σχεδιαστές των μηχανημάτων τζόγου είναι ομιλητικότατοι έως και κομπαστές, προθυμότατοι να κοινοποιήσουν τα επιτεύγματά τους στον τομέα του «προσχεδιασμένου εθισμού», το εγχείρημα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού βασίζεται στη μυστικότητα. Έτσι, γεννήθηκε μια ολόκληρη συζήτηση, αντικείμενο της οποίας είναι η αποκωδικοποίηση του συγκαλυμμένου σχεδιασμού που σε πρώτη φάση αποτρέπει τους χρήστες από το να αποστρέψουν το βλέμμα και σε δεύτερη φάση τούς καθιστά ανήμπορους να το πράξουν. Υπάρχουν ομάδες συζήτησης και αμέτρητα thread όπου οι άνθρωποι διατυπώνουν τα ερωτήματά

τους προσπαθώντας να εικάσουν τι είναι αυτό που κάνει στ' αλήθεια το Facebook. Σχετικές σχεδιαστικές πρακτικές συζητιούνται σε δημοσιογραφικές αναφορές καθώς και σε βιβλία με τίτλους όπως *Evil by Design* (Δόλος εκ κατασκευής), *Hooked* (Εθισμένος) και *Irresistible* (Ακατανίκητο)· εντέλει, όμως, όλα τους βοηθούν στην κανονικοποίηση των ίδιων των μεθόδων που πραγματεύονται. Για παράδειγμα, ο Κρις Νόουντερ (Chris Nodder), συγγραφέας του *Evil by Design* και UX Consultant, εξηγεί πως στόχος του δόλιου σχεδιασμού είναι να εκμεταλλευτεί την ανθρώπινη αδυναμία δημιουργώντας διεπιφάνειες οι οποίες «κάνουν τους χρήστες να επενδύουν συναισθηματικά σε δράσεις οι οποίες ωφελούν τον σχεδιαστή περισσότερο από τον χρήστη». Ο συγγραφέας προπονεί τους αναγνώστες του στην ψυχική αδράνεια, παροτρύνοντάς τους να αποδεχτούν το γεγονός πως τέτοιου είδους πρακτικές έχουν παγιωθεί και προτείνοντας στους καταναλωτές και στους σχεδιαστές να βρουν τρόπους «να τις αξιοποιήσουν προς όφελός τους».[31]

Αν θέλουμε να αξιολογήσουμε την ενηλικίωση στην εποχή μας, πρέπει να κατανοήσουμε ως έναν βαθμό τις ιδιαίτερες πρακτικές οι οποίες μετατρέπουν την κοινωνική συμμετοχή σε ένα γάντι το οποίο δεν περιβάλλει απλώς το χέρι, αλλά το μαγνητίζει και το καθηλώνει για χάρη των οικονομικών επιταγών. Το Facebook βασίζεται σε συγκεκριμένες πρακτικές οι οποίες αναμοχλεύουν τις ανθρώπινες τάσεις, ιδιαίτερα εκείνες των νέων, ώστε ο εαυτός να μαθαίνεται από τη σκοπιά του «εξωτερικού παρατηρητή». Αυτό που έχει τεράστια σημασία είναι το γεγονός πως όσο περισσότερο τροφοδοτείται η ανάγκη για τους «άλλους», τόσο ελαττώνεται η ικανότητα του ανθρώπου να καταπιαστεί με το έργο της αυτοδιαμόρφωσης. Η αδυναμία να προκύψει αυτή η θετική ισορροπία μεταξύ της εσωτερικής και της εξωτερικής ζωής είναι τόσο καταστροφική που ο Λάπσλεϊ και ο Γούντμπερι λένε πως «βρίσκεται στον πυρήνα» των περισσότερων διαταραχών προσωπικότητας στους ενήλικες.[32]

Για παράδειγμα, ο Νόουντερ επισημαίνει την πρόωρα ανεπτυγμένη ειδημοσύνη της Facebook στον τομέα της «κοινωνικής απόδειξης»: «Μεγάλο κομμάτι της συμπεριφοράς μας καθορίζεται από το τι πιστεύουμε πως είναι το σωστό [...] μια πεποίθηση η οποία βασίζεται σε αυτό που παρατηρούμε τους άλλους να κάνουν. [...] Αυτή η επιρροή είναι γνωστή ως κοινωνική απόδειξη».[33] Η εταιρεία εργαλειοποιεί αυτή την πτυχή της εφηβικής φύσης χρησιμοποιώντας μηνύματα από «φίλους» για να κάνει ένα προϊόν, μια υπηρεσία ή μια δρα-

στηριότητα να μοιάζει «περισσότερο προσωπική και συγκινησιακή». Αυτή η διάχυτη τακτική, η οποία χαίρει μεγάλου θαυμασμού από τον Πέντλαντ, χρησιμοποιήθηκε στο πείραμα επιδεκτικότητας της Facebook. Εντείνει την ανάγκη των νέων να κερδίσουν έγκριση και να αποφύγουν την αποδοκιμασία κάνοντας ό,τι κάνουν και οι άλλοι.

Η πιο τρανταχτή καινοτομία της Facebook στον τομέα του συμπεριφορικού προγραμματισμού είναι το εξίσου διάχυτο πλέον κουμπί του like, το οποίο υιοθετήθηκε από την πλατφόρμα το 2009. Το επί σειράς ετών στέλεχος της Facebook Άντριου Μπόσγουερθ (Andrew Bosworth), σε αναρτήσεις του εκείνη την εποχή αναφέρει πως το κουμπί του like αποτελούσε θέμα εσωτερικής συζήτησης για περισσότερο από ενάμιση χρόνο μέχρι ο Ζάκερμπεργκ να αποφασίσει να το ενσωματώσει στην πλατφόρμα. Ο διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας είχε απορρίψει την ιδέα περισσότερες από μία φορές, φοβούμενος πως θα αφαιρούσε δυναμική από άλλες λειτουργίες οι οποίες απέβλεπαν στην αύξηση της κερδοφορίας, όπως το αμφιλεγόμενο πρόγραμμα του Beacon. Αξίζει να σημειώσουμε πως ο ιδρυτής της εταιρείας αποδέχτηκε το κουμπί μόνο όταν προέκυψαν δεδομένα τα οποία φανέρωσαν πως επρόκειτο για μια ισχυρή πηγή συμπεριφορικού πλεονάσματος η οποία βοηθούσε στη μεγέθυνση της ελκτικής δύναμης των Ενημερώσεων του Facebook, γεγονός το οποίο μαρτυρούσε ο όγκος των σχολίων.[34]

Η ηγεσία της Facebook φαίνεται ότι χρειάστηκε χρόνο έως ότου καταλάβει πως το κουμπί μπορούσε να μεταμορφώσει την πλατφόρμα από ένα βιβλίο προσώπων σε έναν ανεμοστρόβιλο καθρεφτών, ένα παθητικό ανάγνωσμα εν μέσω μιας ενεργής θάλασσας αμοιβαίων αντανακλάσεων προορισμένων να καθηλώσουν τους χρήστες μπροστά στις Ενημερώσεις τους. Από πλευράς προσφοράς, το κουμπί like ήταν ένας πλανητικών διαστάσεων ημιπερατός καθρέφτης, ικανός να αυξήσει την παροχή πρώτων υλών σε εκθετικό βαθμό. Όσο περισσότερο πατούσε ο χρήστης το κουμπί του like, τόσο περισσότερες πληροφορίες λάμβανε η Facebook όσον αφορά το ακριβές σχήμα και τη σύνθεση του «χεριού» του, επιτρέποντας έτσι στην εταιρεία να σφίγγει διαρκώς το γάντι και να αυξάνει την προγνωστική αξία των λαμβανόμενων σημάτων.

Τα πρωτόκολλα του Instagram, ιδιοκτησίας της Facebook, προσφέρουν άλλο ένα καλό παράδειγμα αυτών των διαδικασιών. Εδώ μπορούμε να παρατηρήσουμε αυτούς τους στενούς δεσμούς, καθώς ο ψυχαναγκασμός αποφέρει περισσότερο πλεόνασμα και αυτό με τη

σειρά του περισσότερο ψυχαναγκασμό. Το Instagram αγκιστρώνει τους χρήστες του με φωτογραφίες οι οποίες απηχούν τα ενδιαφέροντά τους. Πώς, όμως, επιλέγει τις κατάλληλες φωτογραφίες από τις εκατομμύρια που είναι διαθέσιμες; Η προφανής, αλλά λανθασμένη, απάντηση είναι πως η πλατφόρμα αναλύει το περιεχόμενο των φωτογραφιών που σου αρέσουν και σου δείχνει και άλλες παρόμοιες. Στην πραγματικότητα, τα αναλυτικά δεδομένα του Instagram προέρχονται από το συμπεριφορικό πλεόνασμα: από το κείμενο σκιά. Σύμφωνα με την περιγραφή ενός διευθυντή, «Βασίζεις τις προβλέψεις πάνω σε μια ενέργεια κι έπειτα κινείσαι γύρω από αυτή την ενέργεια». Όταν μιλά για ενέργειες, εννοεί σήματα όπως το follow, το like και το share, ενέργειες οι οποίες συμβαίνουν τώρα ή συνέβησαν στο παρελθόν. Από κει ο κύκλος διευρύνεται. Με ποιον έκανες share; Αυτός σε ποιους άλλους κάνει follow, like και share; «Το Instagram εξορύσσει το πολυεπίπεδο κοινωνικό δίκτυο μεταξύ των χρηστών», όμως αυτή η εξόρυξη είναι βασισμένη σε παρατηρήσιμες, μετρήσιμες συμπεριφορές οι οποίες διαθέτουν χρονική εξέλιξη. Με άλλα λόγια, η εξόρυξη είναι βασισμένη στο δυναμικό πλεόνασμα του κειμένου σκιά το οποίο προέρχεται από τις μνήμες δεδομένων του και από εκείνες του Facebook – όχι από το περιεχόμενο το οποίο απαντάται στο δημόσιο κείμενο.[35] Τελικά, όλως περιέργως, βλέπουμε φωτογραφίες που απηχούν τη ζωή μας. Τα πολλά φέρνουν ακόμη περισσότερα.

Από πλευράς ζήτησης, τα like του Facebook έγιναν γρήγορα αντικείμενο πόθου, καθώς μεταμορφώθηκαν σε ένα οικουμενικό σύστημα ανταμοιβών ή, όπως το περιέγραψε ένας νεαρός σχεδιαστής εφαρμογών, «το κρακ της γενιάς μας». Τα like έγιναν οι ανά τακτά χρονικά διαστήματα χορηγούμενες δόσεις ντοπαμίνης οι οποίες οδηγούν τους χρήστες να ποντάρουν τα διπλά «κάθε φορά που μοιράζονται μια φωτογραφία, ένα λινκ ή μια ενημέρωση κατάστασης. Μια ανάρτηση με μηδενικά like δεν ήταν απλώς οδυνηρή σε προσωπικό επίπεδο, αλλά συνιστούσε και ένα είδος δημόσιας καταδίκης».[36] Μάλιστα, οι περισσότεροι χρήστες λαχταρούσαν την ανταμοιβή περισσότερο απ' ό,τι φοβούνταν τον εξευτελισμό, με αποτέλεσμα το κουμπί του like να γίνει το σήμα κατατεθέν του Facebook· διαδόθηκε σε όλο το ψηφιακό σύμπαν συγχωνεύοντας ενεργά τους χρήστες σε ένα νέο είδος αμοιβαίας εξάρτησης η οποία εκφράζεται σε ένα απρόσωπο όργιο παροχής και λήψης ενισχύσεων.

Το κουμπί του like ήταν μόνο η αρχή μιας διαδικασίας η οποία

επρόκειτο να εξελιχτεί σε μια ιστορικά κομβική κατασκευή ενός νέου κοινωνικού κόσμου ο οποίος για πολλούς χρήστες, ιδιαίτερα νεαρούς, συνεπάγεται συγχώνευση με τον κοινωνικό καθρέφτη. Όπως οι τζογαδόροι κυνηγούν την έκσταση της συγχώνευσης με το μηχάνημα, έτσι και ένα νεαρό άτομο το οποίο είναι ενσωματωμένο στην κουλτούρα της αμφίδρομης επιρροής κυνηγά την έκσταση της συγχώνευσης με τον κοινωνικό καθρέφτη. Για κάποιον που ήδη παλεύει με τις δυσκολίες της εύρεσης ισορροπίας μεταξύ εαυτού και άλλων, το κουμπί του like και οι υπόλοιπες πρακτικές της συνομοταξίας κάνουν την πλάστιγγα να γέρνει διαρκώς προς την ανωριμότητα.

Η σύντομη ιστορία των Ενημερώσεων του Facebook μας δίνει ακόμη περισσότερα πειστήρια σχετικά με την αποτελεσματικότητα των όλο και πιο σφιχτών βρόχων ανάδρασης, στόχος των οποίων είναι η διαμόρφωση και η συντήρηση αυτής της συγχώνευσης. Όταν οι Ενημερώσεις λανσαρίστηκαν πρώτη φορά το 2006, μεταμόρφωσαν το Facebook από ένα σάιτ όπου οι χρήστες έπρεπε να επισκεφθούν τις σελίδες των φίλων τους για να δουν τα νέα τους σε μια πλατφόρμα όπου αυτά τα μηνύματα κοινοποιούνταν αυτόματα σε μια ροή Ενημερώσεων στην αρχική σελίδα κάθε ατόμου. Εκατοντάδες χιλιάδες χρήστες εντάχθηκαν σε ομάδες οι οποίες αντιτάσσονταν στην απεχθή και αυθαίρετη παραβίαση του απορρήτου εκ μέρους της εταιρείας. «Κανείς δεν ήταν προετοιμασμένος για το ενδεχόμενο η διαδικτυακή του δραστηριότητα να γίνει ξαφνικά τροφή προς μαζική κατανάλωση», ανέφερε το σάιτ τεχνολογικών ειδήσεων *TechCrunch* το 2016, στην επέτειο των δέκα ετών των Ενημερώσεων. Παράλληλα, το σάιτ πρόσφερε στους αναγνώστες του τον «Απόλυτο οδηγό για τις Ενημερώσεις», ο οποίος περιείχε οδηγίες για το «πώς περισσότεροι άνθρωποι μπορούν να έρθουν σε επαφή με το περιεχόμενό σου», πώς μπορείς να αποκτήσεις «επικοινωνιακό εκτόπισμα» και πώς να αποκτήσεις απήχηση στο «κοινό σου».[37] Δέκα χρόνια νωρίτερα ένας δημοσιογράφος του *TechCrunch* είχε κάνει την εξής προφητική παρατήρηση: «Οι χρήστες που δεν συμμετέχουν θα ανακαλύψουν σύντομα πως βρίσκονται αντιμέτωποι με το φάσμα της αδιαφορίας και υποπτεύομαι πως δεν θα αργήσουν να επανενταχθούν».[38]

Η καπηλεία του φόβου της πλήρους ανωνυμίας και της εγκατάλειψης έφερε αποτέλεσμα το 2006, χρονιά κατά την οποία το Facebook μετρούσε μόλις εννιάμισι εκατομμύρια χρήστες (και η εγγραφή σε αυτό απαιτούσε κολεγιακό μέιλ). Έκτοτε αποτελεί το κριτήριο έγκρισης κάθε μεταγενέστερης τροποποίησης στις Ενημερώσεις, φέρ-

νοντας στη Facebook περισσότερους από δύο δισεκατομμύρια χρήστες. Οι Ενημερώσεις κατέληξαν να γίνουν το «επίκεντρο» της οικονομικής επιτυχίας της εταιρείας και «ο πολυτιμότερος διαφημιστικός χώρος στον πλανήτη», όπως δήλωσε το περιοδικό *Time* το 2015 – τρία μόλις χρόνια μετά τη δημόσια εγγραφή της Facebook.[39]

Επιπλέον, οι Ενημερώσεις αποτελούν το υπομόχλιο του κοινωνικού καθρέφτη. Κατά τα χρόνια που μεσολάβησαν μεταξύ του αρχικού αποτροπιασμού και της τελικής καταξίωσης των Ενημερώσεων η επιστήμη των δεδομένων τους δέχτηκε τη σχολαστικότερη αναδίφηση από όλες τις παρεμφερείς λειτουργίες του Facebook, ενώ υπήρξαν και αντικείμενο εκτεταμένης οργανωσιακής καινοτομίας η οποία απορρόφησε τόσο προηγμένους τεχνολογικούς πόρους και τέτοιο κεφαλαιακό όγκο που φυσιολογικά κάποιος θα περίμενε να συσχετίζεται με ενέργειες εξάλειψης της παγκόσμιας πείνας, της θεραπείας του καρκίνου και της αποτροπής της κλιματικής καταστροφής.

Πέραν της ούτως ή άλλως σύνθετης υπολογιστικής μηχανικής υποδομής στόχευσης διαφημίσεων της Facebook, ήδη από το 2016, η λειτουργία των Ενημερώσεων της πλατφόρμας βασιζόταν σε έναν επτασφράγιστο προγνωστικό αλγόριθμο ο οποίος προέκυψε από την εποπτική θεώρηση περισσοτέρων από 100.000 στοιχείων συμπεριφορικού πλεονάσματος τα οποία υπόκεινται σε διαρκείς υπολογισμούς ώστε να οριστεί ο δείκτης «προσωπικής συνάφειας» χιλιάδων πιθανών αναρτήσεων, καθώς ο αλγόριθμος «σκανάρει και συλλέγει οτιδήποτε αναρτήθηκε από όλους τους φίλους σου την τελευταία εβδομάδα, από οποιονδήποτε ακολουθείς, από κάθε ομάδα στην οποία ανήκεις και από κάθε σελίδα του Facebook στην οποία έκανες like», γράφει ο Γουίλ Ορίμους (Will Oremus) στο *Slate*. «Η ανάρτηση που βλέπεις στην κορυφή των Ενημερώσεών σου έχει επιλεγεί μεταξύ χιλιάδων άλλων ως αυτό το οποίο έχει τη μεγαλύτερη πιθανότητα να σε κάνει να χαμογελάσεις ή να γελάσεις, να κλάψεις, να κάνεις κλικ, να πατήσεις *Μου αρέσει*, να πατήσεις το κουμπί της κοινοποίησης ή να προσθέσεις ένα σχόλιο».[40] Το γάντι σφίγγει γύρω από το χέρι με κλειστούς βρόχους ανάδρασης οι οποίοι καθίστανται εφικτοί μέσω του ματιού του Θεού, το οποίο δείχνει προτίμηση σε αναρτήσεις από ανθρώπους με τους οποίους έχεις ήδη αλληλεπιδράσει, σε αναρτήσεις οι οποίες έχουν τραβήξει σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον άλλων και σε αναρτήσεις που μοιάζουν με άλλες οι οποίες σου έχουν τραβήξει το ενδιαφέρον στο παρελθόν.[41]

Το 2015 ξεκίνησε η εφαρμογή του See First, του «εργαλείου επιμέλειας», το οποίο διοχετεύει άμεσα δεδομένα σχετικά με το σχήμα του κοινωνικού καθρέφτη ενός χρήστη αναζητώντας τις προσωπικές προτεραιότητές του όσον αφορά τις Ενημερώσεις. Ο επικεφαλής διευθυντής προϊόντος της Facebook περιγράφει πως μέλημα της εταιρείας είναι να σε πληροφορεί «για ό,τι έχει μεγαλύτερη σημασία» για σένα από «όλα όσα συνέβησαν στον πλανήτη [...] από όλα όσα δημοσίευσαν οι φίλοι σου, η οικογένειά σου ή οποιαδήποτε άλλη πηγή, οπουδήποτε κι αν βρίσκεται αυτή».[42] Κάθε ανάρτηση η οποία προορίζεται για προβολή στις Ενημερώσεις πλέον εμπεριέχει και μια γκάμα επιλογών προσθήκης σχολίων: *Θέλω περισσότερα σαν αυτό. Δεν μου άρεσε καθόλου.* Αυτές οι άμεσες γραμμές εφοδιασμού πλεονάσματος αποτελούν σημαντικές πηγές καινοτομίας και στόχος τους είναι η διεύρυνση της επικράτειας της ζώνης συγχώνευσης, αυξάνοντας την ανθεκτικότητα ενός γαντιού που γίνεται όλο και πιο σφιχτό. Το 2016 ο διευθυντής προϊόντος της Facebook επιβεβαίωσε πως αυτή η απευθείας παροχή πλεονάσματος «οδήγησε σε αύξηση στη συνολική ενασχόληση με το σάιτ και στον χρόνο που αφιερώνεται σε αυτό».[43]

Η επιστημονική και σχεδιαστική ειδημοσύνη της Facebook στοχεύει σε έναν κλειστό βρόχο ο οποίος τροφοδοτείται από τη ροπή των επιμέρους χρηστών της πλατφόρμας για συγχώνευση με το σύνολο και από την τάση τους να κοινοποιούν προσωπικές πληροφορίες σε υπερβολικό βαθμό, συμπεριφορές τις οποίες ο βρόχος ενθαρρύνει και ενισχύει. Παρόλο που τούτες οι αδυναμίες απαντώνται συχνότερα μεταξύ των νέων, η τάση για αμετροεπείς κοινοποιήσεις δεν περιορίζεται αποκλειστικά σε αυτούς. Η δυσκολία της εσωτερικής πειθαρχίας ως προς τη μετάδοση προσωπικών σκέψεων, συναισθημάτων και αντίστοιχων πληροφοριών είναι καλώς τεκμηριωμένη από την κοινωνική έρευνα και συνοψίζεται σε μια σημαντική επισκόπηση του 2015 από τους Αλεσάντρο Ακίστι (Alessandro Acquisti), Λόρα Μπραντιμάρτε (Laura Brandimarte) και Τζορτζ Λοουενστάιν (George Loewenstein), καθηγητές στο Πανεπιστήμιο Κάρνεγκι Μέλον. Οι επιστήμονες κατέληξαν πως, εξαιτίας ενός φάσματος ψυχολογικών και περιβαλλοντικών παραγόντων, «Οι άνθρωποι συχνά δεν έχουν επίγνωση των πληροφοριών που μοιράζονται και του πώς αυτές μπορεί να χρησιμοποιηθούν. Ακόμη, όμως, και στις σπάνιες περιπτώσεις όπου κατανοούν πλήρως τις συνέπειες της κοινοποίησης, είναι αβέβαιοι όσον αφορά τις ίδιες τους τις προτιμήσεις...». Οι ερευνητές προειδοποίησαν πως οι άνθρωποι «επηρεάζονται εύκολα ως προς

τη φύση και την ποσότητα όσων αποκαλύπτουν. Επιπλέον, αυτά που μοιράζονται μπορεί να χρησιμοποιηθούν για να επηρεάσουν τα συναισθήματά τους, τις σκέψεις και τη συμπεριφορά τους...». Το αποτέλεσμα είναι μεταβολή στην «ισορροπία της ισχύος μεταξύ εκείνων που κατέχουν τα δεδομένα και εκείνων τους οποίους αφορούν αυτά τα δεδομένα».[44]

Η Facebook έχει σύμμαχό της το πολύτιμο μάτι του Θεού του Πέντλαντ, μια ασύγκριτη πρόσοδο την οποία επιστρατεύει για τον επαναπροσδιορισμό της φυσιολογικής συγχώνευσης που όλοι αποζητούν και τη μετατροπή της σε έναν χώρο χωρίς διέξοδο. Σε αυτό το μακροπρόθεσμο εγχείρημα η επιστήμη και το κεφάλαιο εργάζονται μαζί. Χτες ήταν το κουμπί του like, σήμερα είναι η επαυξημένη πραγματικότητα και αύριο αυτό το ρεπερτόριο θα εμπλουτιστεί και με νέες καινοτομίες. Η ανάπτυξη της εταιρείας σε επίπεδο ενασχόλησης χρηστών, συλλογής πλεονάσματος και συσσώρευσης εσόδων αποτελεί ένδειξη πως αυτές οι καινοτομίες βρήκαν τον στόχο τους.

Οι νέοι αποζητούν τον μεθοδευτικό χώρο, και το Facebook τους τον εξασφαλίζει. Πλέον, όμως, αυτός ο χώρος ανήκει στο κατασκοπευτικό κεφάλαιο και αυτό τον διαχειρίζεται, φροντίζοντας για τον επιστημονικό προγραμματισμό που οδηγεί στην ασταμάτητη κλιμάκωση της συγχώνευσης και στη σχολαστική πλήρωση των πέντε κριτηρίων του Σέιφερ για την επίτευξη μιας κατάστασης εθισμού και ψυχαναγκασμού. Η δυναμικότητα ρυθμίζεται σύμφωνα με τη φόρμουλα που υπαγορεύουν τα μύχια γνωρίσματα εκείνων που αποζητούν την αναγνώριση της αξίας τους μέσα από το σύνολο, ώστε να γεμίσουν το κενό το οποίο εντέλει θα πρέπει να καταλάβει ο εαυτός.

Αυτός ο διακαής πόθος ίσως δεν είναι το μοναδικό κίνητρο των δύο δισεκατομμυρίων, πλέον, χρηστών του Facebook, ωστόσο αποτελεί σαφές βαρόμετρο των γνωρισμάτων τα οποία φροντίζουν να εκμεταλλεύονται στον μέγιστο βαθμό οι σχεδιασμένες ενισχύσεις του Facebook. Η αναρρίχηση στο βουνό της ισορρόπησης μεταξύ εαυτού και άλλων συνιστά μια περιπέτεια την οποία πρέπει να βιώσουμε: ένα ταξίδι που ενέχει κίνδυνο, σύγκρουση, αβεβαιότητα και συνταρακτικές ανακαλύψεις. Τι συμβαίνει, όμως, όταν οι δυνάμεις του κατασκοπευτικού κεφαλαίου μετατρέπουν το βουνό σε οροσειρά; *Κοιτάξτε μας! Ναι, είστε ζωντανοί! Μην κοιτάτε αλλού! Γιατί να κοιτάξετε αλλού; Ποιος ο λόγος; Σήμερα μπορεί να «Μας αρέσετε»!*

IV. Η επόμενη ανθρώπινη φύση

Τα στοιχεία που μαρτυρούν το ψυχικό κόστος της ζωής στον μεθοδευτικό χώρο διαρκώς συσσωρεύονται. Εκεί η ειδημοσύνη του κατασκοπευτικού κεφαλαίου στο πεδίο του συμπεριφορικού προγραμματισμού συγκρούεται με τη μακραίωνη διαδρομή της ανθρώπινης προδιάθεσης προς την αυτοδιαμόρφωση. Οι ερευνητές ήδη μας δίνουν απαντήσεις σε δύο νευραλγικά ερωτήματα: Ποιες είναι οι ψυχολογικές διαδικασίες που κυριαρχούν στον μεθοδευτικό χώρο; Ποιες είναι οι προσωπικές και κοινωνικές συνέπειες αυτών των διαδικασιών; Σύμφωνα με τις 302 σπουδαιότερες ποσοτικές ερευνητικές μελέτες για τη σχέση μεταξύ μέσων κοινωνικής δικτύωσης και πνευματικής υγείας (οι περισσότερες από τις οποίες διεξήχθησαν μετά το 2013), η ψυχολογική διαδικασία η οποία χαρακτηρίζει στον μεγαλύτερο βαθμό την εμπειρία του Facebook είναι αυτό που οι ψυχολόγοι αποκαλούν «κοινωνική σύγκριση».[45] Συνήθως θεωρείται μια φυσιολογική και ουσιαστικά αυτόματη διαδικασία η οποία εκτυλίσσεται χωρίς οι ίδιοι να έχουμε επίγνωσή της· μια διαδικασία η οποία «στην πραγματικότητα επιβάλλεται στο άτομο από το κοινωνικό περιβάλλον» καθώς εφαρμόζουμε κριτήρια αξιολόγησης τα οποία έχουν εσωτερικοποιηθεί σιωπηλά από την κοινωνία, την κοινότητα, την ομάδα, την οικογένεια και τους φίλους.[46] Όπως συνοπτικά καταλήγει μια ερευνητική επισκόπηση, «Ταυτόχρονα σχεδόν με την έναρξη της έκθεσης σε μια ομάδα λαμβάνει χώρα και μια αρχική ολιστική αξιολόγηση των ομοιοτήτων μεταξύ του στόχου και του εαυτού».[47] Καθώς πορευόμαστε στη ζωή μας και αλληλεπιδρούμε με άλλους ανθρώπους, είναι φυσιολογικό να συγκρίνουμε τον εαυτό μας βάσει των προτύπων της ομοιότητας και της αντίθεσης – *Σου μοιάζω. Είμαι διαφορετικός από σένα.* Πρόκειται για υποσυνείδητες αντιλήψεις οι οποίες μεταφράζονται σε κρίσεις – *Είμαι καλύτερος από σένα. Είσαι καλύτερος από μένα.*

Εντέλει, οι ερευνητές κατανόησαν τον τρόπο με τον οποίο οι εν λόγω αυτόματες ανθρώπινες διαδικασίες συγκλίνουν με τις μεταβαλλόμενες συνθήκες κάθε ιστορικής εποχής. Οι άνθρωποι έχουμε περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας μας ζώντας σε μικρούς θύλακες όπου συνήθως περιστοιχιζόμασταν από άλλους οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό μάς έμοιαζαν. Οι κοινωνικές συγκρίσεις όταν η ανομοιότητα τείνει στο ελάχιστο συνήθως δεν ενέχουν μεγάλο ψυχολογικό ρίσκο. Η έρευνα υποδεικνύει πως η διάδοση της τηλεόρασης το

δεύτερο μισό του 20ού αιώνα αύξησε δραματικά την ένταση και τις αρνητικές επιπτώσεις της κοινωνικής σύγκρισης. Ο λόγος ήταν πως η τηλεόραση παρουσίαζε σαφή τεκμήρια πολύπλευρων και πληθωρικότερων ζωών, οι οποίες διέφεραν δραματικά από εκείνες των θεατών. Μια μελέτη αποκάλυψε αύξηση στις κλοπές παράλληλα με την εξάπλωση της τηλεόρασης στην κοινωνία και την επακόλουθη αφύπνιση ως προς την ύπαρξη των καταναλωτικών αγαθών και την επιθυμία απόκτησής τους. Ένα σχετικό ζήτημα ήταν πως η αυξημένη έκθεση σε τηλεοπτικά προγράμματα όπου προβαλλόταν η πολυτελής ζωή οδηγούσε στην «υπερεκτίμηση του πλούτου των άλλων και σε αίσθηση δυσαρέσκειας του θεατή ως προς τη δική του ζωή».[48]

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σηματοδοτούν μια νέα εποχή στην ένταση, στην πυκνότητα και στην ευρεία διάδοση των διαδικασιών κοινωνικής σύγκρισης, ιδιαίτερα για τα νεότερα μέλη της κοινωνίας, τα οποία είναι «σχεδόν ανελλιπώς συνδεδεμένα» σε μια περίοδο της ζωής τους όπου η προσωπική ταυτότητα, η φωνή και η ηθική αυτονομία αποτελούν έργο εν εξελίξει. Μάλιστα, το ψυχολογικό τσουνάμι της κοινωνικής σύγκρισης το οποίο πυροδοτείται από την αλληλεπίδραση με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θεωρείται άνευ προηγουμένου. Αν η τηλεόραση δημιούργησε μεγαλύτερη δυσαρέσκεια για τις προσωπικές συνθήκες της ζωής, τι συμβαίνει στους αχανείς χώρους των μέσων κοινωνικής δικτύωσης;

Τόσο η τηλεόραση όσο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μας στερούν την αλληλεπίδραση σε χώρους της πραγματικής ζωής· εκεί όπου μπορούμε να αισθανθούμε την εσωτερικότητα του άλλου και να μοιραστούμε κάτι δικό μας, θέτοντας έτσι τις βάσεις του κοινοτισμού. Ωστόσο, σε αντίθεση με την τηλεόραση, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενέχουν ενεργή αυτοπροβολή, ένα χαρακτηριστικό της οποίας είναι η «διάνθιση του προφίλ». Πρόκειται για μια διαδικασία κατά την οποία οι βιογραφικές πληροφορίες, οι φωτογραφίες και οι Ενημερώσεις υποβάλλονται σε επεξεργασία ώστε να μοιάζουν ακόμη πιο εντυπωσιακές, προσμένοντας την έγκριση η οποία συνεπάγεται δημοτικότητα, αυτοεκτίμηση και ευτυχία.[49] Η διάνθιση του προφίλ πυροδοτεί περισσότερη αρνητική αυτοαξιολόγηση μεταξύ των ατόμων καθώς συγκρίνουν τον εαυτό τους με άλλους, γεγονός που οδηγεί σε ακόμη μεγαλύτερη διάνθιση, ιδιαίτερα στους κόλπους μεγαλύτερων δικτύων τα οποία περιλαμβάνουν περισσότερους «μακρινούς φίλους». Σύμφωνα με τα συμπεράσματα μιας μελέτης, «Η επέκταση του κοινωνικού δικτύου ενός ατόμου μέσω της προσθήκης ενός α-

ριθμού απομακρυσμένων φίλων στο Facebook μπορεί να είναι επιζήμια και να προκαλέσει αρνητικά συναισθήματα στους χρήστες».[50]

Μια συνέπεια της νέας συχνότητας των σπινθήρων της κοινωνικής σύγκρισης και των βρόχων αρνητικής ανάδρασης είναι ένα ψυχολογικό σύνδρομο γνωστό ως FOMO ("fear of missing out" – φόβος μη συμμετοχής). Πρόκειται για μια μορφή κοινωνικού άγχους η οποία ορίζεται ως το «ανησυχαστικό και συχνά συντριπτικό συναίσθημα πως [...] οι όμοιοί σου κάνουν, γνωρίζουν ή έχουν στη διάθεσή τους κάτι περισσότερο ή καλύτερο απ' ό,τι εσύ».[51] Είναι ένα σύνδρομο που παρατηρείται σε νεαρά άτομα και συνδέεται με κακή διάθεση και χαμηλά επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή. Η έρευνα έχει δείξει πως το FOMO σχετίζεται με την εμμονική χρήση του Facebook: Τα άτομα τα οποία εκδήλωναν FOMO κοιτούσαν μανιωδώς τις Ενημερώσεις στον λογαριασμό τους στο Facebook – όσο έτρωγαν, όσο οδηγούσαν, μόλις ξυπνούσαν, πριν από τον ύπνο κτλ. Αυτή η ψυχαναγκαστική συμπεριφορά αποσκοπεί στην ανακούφιση υπό τη μορφή των κοινωνικών διαβεβαιώσεων, ωστόσο οδηγεί σχεδόν νομοτελειακά σε περισσότερο άγχος και αναζήτηση.[52]

Η κοινωνική σύγκριση μπορεί να οδηγήσει τους ανθρώπους να κάνουν πράγματα που υπό άλλες συνθήκες δεν θα έκαναν. Τόσο τα πειράματα του Facebook όσο και η επαυξημένη πραγματικότητα του Pokémon Go εκμεταλλεύονται την αμοιβαία ορατότητα και την αναπόφευκτη έκκριση διαδικασιών κοινωνικής σύγκρισης που αυτή συνεπάγεται με στόχο τον επιτυχημένο εναρμονισμό και την υπαγόρευση της συμπεριφοράς. Και τα δύο αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα των τρόπων με τους οποίους άλλοτε φυσιολογικές ψυχολογικές διαδικασίες επαναπροσδιορίζονται προκειμένου να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα της πολυδιαφημισμένης «κοινωνικής πίεσης» του Πέντλαντ, διευκολύνοντας έτσι τη συμπεριφορική τροποποίηση σε κλίμακα. Η κοινωνική πίεση ενεργοποιείται από το «Θέλω να σου μοιάσω», καθώς το φάσμα της διαφοροποίησης και του αποκλεισμού επισύρει αρνητική κοινωνική σύγκριση.

Τι γνωρίζουμε για τις συνέπειες της κοινωνικής σύγκρισης στην πνευματική υγεία των παγιδευμένων χρηστών του Facebook, ιδιαίτερα των νέων; Το μεγαλύτερο κομμάτι της έρευνας, η οποία στοχεύει στη βαθύτερη κατανόηση των αιτιακών σχέσεων της εμπειρίας του χρήστη, έχει ως υποκείμενά της νεαρούς ενήλικες. Ακόμη και μια φευγαλέα επισκόπηση ορισμένων βασικών μελετών σκιαγραφεί ένα ζοφερό σκηνικό στο οποίο οι έφηβοι και οι αναδυόμενοι ενήλικες πε-

ριδιαβάζουν απροστάτευτοι σε αυτές τις ψηφιακά διαρθρωμένες κοινωνικές επικράτειες αναζητώντας τεκμήρια ζωής. Το 2011 μια έρευνα έδειξε πως οι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης οι οποίοι εκτίθεντο σε φωτογραφίες «όμορφων χρηστών» ανέπτυξαν πιο αρνητική εικόνα του εαυτού τους από εκείνους οι οποίοι έρχονταν σε επαφή με λιγότερο ελκυστικές φωτογραφίες προφίλ. Οι άντρες στους οποίους προβάλλονταν προφίλ άλλων αντρών με εξαιρετικά επιτυχημένη καριέρα έκριναν τις επιδιώξεις τους ανεπαρκείς εν συγκρίσει με άλλους οι οποίοι έβλεπαν προφίλ λιγότερο επιτυχημένων αντρών.[53] Το 2013 οι ερευνητές διαπίστωσαν πως η χρήση του Facebook αποτελούσε δείκτη αρνητικών μεταπτώσεων του πώς τα νεαρά υποκείμενά αισθάνονταν ανά πάσα στιγμή καθώς και για τη γενική ικανοποίηση από τη ζωή τους.[54] Το ίδιο έτος Γερμανοί ερευνητές ανακάλυψαν πως ο «συγκλονιστικός [...] πλούτος κοινωνικών πληροφοριών» που προβάλλεται στο Facebook δημιουργεί τις βάσεις για «κοινωνική σύγκριση και φθόνο σε πρωτόγνωρη κλίμακα». Το έργο τους έδειξε πως η «παθητική παρακολούθηση» στο Facebook επιτείνει το συναίσθημα του φθόνου και μειώνει την ικανοποίηση από τη ζωή. Πάνω από το 20% των τελευταίων κρουσμάτων φθόνου που ανέφεραν οι φοιτητές της μελέτης είχε πυροδοτηθεί από την έκθεση στο Facebook.[55]

Το 2014 μια διερεύνηση τριών φάσεων έδειξε πως μακροσκελής περιήγηση σε προφίλ του Facebook οδηγούσε σε άμεση πτώση ψυχικής διάθεσης. Στη συνέχεια, οι χρήστες, αναλογιζόμενοι τι είχε προηγηθεί, αισθάνονταν ακόμη χειρότερα θεωρώντας πως είχαν σπαταλήσει τον χρόνο τους. Εντούτοις, αντί να σταματήσουν, συνήθως επέλεγαν να περάσουν ακόμη περισσότερο χρόνο περιηγούμενοι, ελπίζοντας πως θα αισθανθούν καλύτερα, κυνηγώντας το όνειρο μιας ξαφνικής και μαγικής αλλαγής της τύχης τους η οποία θα έδινε νόημα στην πρότερη ταλαιπωρία. Αυτός ο κύκλος όχι μόνο οδηγεί σε περισσότερη κοινωνική σύγκριση και σε περισσότερο φθόνο, αλλά αποτελεί και βαρόμετρο συμπτωμάτων κατάθλιψης.[56]

Η αυτοαντικειμενοποίηση που σχετίζεται με την κοινωνική σύγκριση σχετίζεται και με άλλους ψυχολογικούς κινδύνους. Σε πρώτη φάση παρουσιάζουμε τον εαυτό μας ως φορέα δεδομένων προς επιθεώρηση κι έπειτα τον βιώνουμε ως «αντικείμενο» παρατήρησης των άλλων. Μια μελέτη του 2014 κατέδειξε τον φθοροποιό αντίκτυπο αυτών των βρόχων στη σχέση του ατόμου με το σώμα του. Μια αξιολόγηση νέων αντρών και γυναικών οι οποίοι χρησιμοποιούσαν το Face-

book τουλάχιστον έξι χρόνια κατέληγε πως, ασχέτως φύλου, η αυξημένη ενασχόληση με την πλατφόρμα οδηγεί και σε αυξημένη σωματική επιτήρηση. Η αίσθηση της αυτοεκτίμησης καταλήγει να εξαρτάται από την εξωτερική εμφάνιση και από το αν προβάλλεσαι επιτυχώς ως σεξουαλικό αντικείμενο. Η αίσθηση ντροπής για το σώμα οδηγεί σε επανειλημμένη επεξεργασία της προσωπικής εικόνας για ένα κατά κύριο λόγο άγνωστο κοινό από "follower".[57]

Η ζωή στον μεθοδευτικό χώρο ευνοεί εκείνους που η φύση τους ρέπει περισσότερο προς τα εξωτερικά ερεθίσματα και όχι προς τις προσωπικές σκέψεις, τα συναισθήματα, τις αξίες και την αίσθηση ταυτότητας.[58] Από τη σκοπιά του αγώνα για ισορροπία μεταξύ του εαυτού και των άλλων οι κοινωνικές συγκρίσεις, είτε θετικές είτε αρνητικές, αξιολογούνται ως εξίσου επιζήμιες. Και οι δύο είναι υποκατάστατα της «σκληρής διαπραγμάτευσης» για τη σχηματοποίηση ενός εαυτού ο οποίος έχει τις προδιαγραφές για ανταποδοτικότητα και όχι για συγχώνευση. Είτε η βελόνα κινείται προς τα πάνω είτε προς τα κάτω, η κοινωνική σύγκριση είναι το γρανάζι το οποίο δίνει κίνηση στον κλειστό βρόχο μεταξύ της ροπής προς τον κοινωνικό καθρέφτη και της ενίσχυσης αυτής της ροπής. Τόσο η ικανοποίηση του εγώ όσο και ο τραυματισμός του είναι η κινητήρια δύναμη πίσω από το κυνήγι για περισσότερα εξωτερικά ερεθίσματα.

Με τον καιρό η πολυπλοκότητα των μελετών αυξάνεται, καθώς οι επιστήμονες προσπαθούν να εντοπίσουν τους υποκείμενους μηχανισμούς μέσω των οποίων η κοινωνική σύγκριση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σχετίζεται με συμπτώματα κατάθλιψης και αισθήματα κοινωνικής απομόνωσης.[59] Μια αξιοσημείωτη τριετής μελέτη η οποία εκδόθηκε το 2017 αξιολόγησε τόσο τα άμεσα δεδομένα του Facebook περισσότερων από 5.000 άτομα όσο και δεδομένα από τις προσωπικές μαρτυρίες των συμμετεχόντων για τα «κοινωνικά τους δίκτυα στον πραγματικό κόσμο». Αυτή η προσέγγιση απέφερε κυλιόμενες και άμεσες συγκρίσεις μεταξύ των σχέσεων στον πραγματικό κόσμο και των αντίστοιχων στο Facebook, αντιπαραβάλλοντάς τες στους τέσσερις τομείς προσωπικής ευμάρειας όπως τις αντιλαμβάνονταν οι συμμετέχοντες: τη σωματική υγεία, την πνευματική υγεία, την ικανοποίηση από τη ζωή και τον δείκτη μάζας σώματος. Εν ολίγοις οι ερευνητές κατέληξαν πως «Το πάτημα του like στο περιεχόμενο άλλων καθώς και το πάτημα σε λινκ αναρτήσεων φίλων σχετίζονταν, σχεδόν κατά κανόνα, με μειωμένα επίπεδα ευεξίας, ενώ ο αριθμός των Ενημερώσεων κατάστασης σχετιζόταν με μαρτυρίες μειωμένης

πνευματικής υγείας». Οι καταστάσεις σχετίζονταν σε τέτοιο βαθμό που «όταν η τυπική απόκλιση του αριθμού των like, των επιλεγμένων λινκ ή των Ενημερώσεων κατάστασης αυξανόταν κατά 1, τούτο μεταφραζόταν σε μείωση της τυπικής απόκλισης της αναφερόμενης πνευματικής υγείας κατά 5%-8%», ακόμη και όταν η μεταβλητή της αρχικής κατάστασης ευεξίας του ατόμου διατηρούνταν σταθερή. Ποιο ήταν λοιπόν το οριστικό συμπέρασμα των ερευνητών; «Το Facebook δεν προάγει την ευεξία. [...] Τα άτομα που χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης καλά θα έκαναν να περιορίσουν τη χρήση του και να εστιάσουν στις σχέσεις τους στον πραγματικό κόσμο».[60]

V. Συσσώρευση στην αγέλη

Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με πρόβα. Μπροστά μας εκτυλίσσεται η ίδια η παράσταση. Το Facebook είναι ένα αρχέτυπο της εργαλειοθηρικής κοινωνίας και όχι προπομπός της. Είναι το μεταίχμιο μιας νέας κοινωνικής επικράτειας, και οι νεότεροι από μας βρίσκονται στην πρώτη γραμμή. Η ζωή σε αυτό το μεταίχμιο μαστίζεται από την επιδημία της θεώρησης του Αλλότριου – από την υπεραντικειμενοποίηση της ατομικής μας υπόστασης όπως τη διαμορφώνει η ακατάπαυστη εντατικοποίηση της διαβίωσης από τη σκοπιά του «εξωτερικού παρατηρητή». Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι πως η απλή δράση της ψηφιακής σύνδεσης συνοδεύεται από εκδηλώσεις συντριπτικού άγχους και αποπροσανατολισμού, ενώ ταυτόχρονα η σύνδεση καθαυτή στοιχειώνεται από νέες αγωνίες, οδηγώντας, παραδόξως, μια εξαιρετικά μεγάλη μερίδα ανθρώπων να αισθάνεται απομονωμένη, ασήμαντη και θλιμμένη. Θα μπορούσε κάποιος να πει πως σε κάθε εποχή ο αγώνας των νέων είναι επίπονος και ότι σήμερα το πεπρωμένο των νέων είναι να αντιμετωπίσουν το έργο της αυτοδιαμόρφωσης σε ένα περιβάλλον ψηφιακής σύνδεσης και άπλετου φωτός, εμπλουτισμένου με πραγματικά θαυμάσιες ευκαιρίες για προσωπική έκφραση, πληροφόρηση, εξερεύνηση και ένταξης σε κοινότητες. Ο ευσεβής πόθος είναι πως θα ξεπεράσουν τις δυσκολίες, ακριβώς όπως οι γενιές πριν από αυτούς επιβίωσαν από τις εφηβικές δοκιμασίες του καιρού τους.

Ωστόσο, αυτή τη φορά δεν καλούμαστε να τους ετοιμάσουμε το κολατσιό ελπίζοντας για το καλύτερο καθώς τα παιδιά μας βαδίζουν προς τον κυκεώνα μιας σχολικής μέρας γεμάτης κλίκες εφή-

βων. Δεν καλούμαστε να τα αποχαιρετήσουμε καθώς φεύγουν για το πανεπιστήμιο γνωρίζοντας πως μπορεί να στραβοπατήσουν ή να πέσουν μέχρι να ανακαλύψουν τελικά τους ανθρώπους τους και τα πράγματα που τα παθιάζουν, μέχρι να ανακαλύψουν τον εαυτό τους. Αυτή τη φορά τα στέλνουμε στο επισφαλές επίκεντρο ενός ανεξέλεγκτου καπιταλισμού ο οποίος συγκέντρωσε την περιουσία και τη δύναμή του μέσω της συμπεριφορικής απαλλοτρίωσης η οποία μετασκευάστηκε σε συμπεριφορική τροποποίηση για χάρη των εγγυημένων αποτελεσμάτων άλλων.

Αποζητούν τον μεθοδευτικό χώρο, όπως έκαναν και οι έφηβοι του Χολ το 1904, όμως ο μεθοδευτικός χώρος με τον οποίο έρχονται αντιμέτωποι δεν είναι το ανόθευτο προϊόν της φύσης τους και της κουλτούρας της ανταποδοτικότητας. Πρόκειται για μια ζώνη ασυμμετριών εξουσίας, κατασκευασμένη από το κατασκοπευτικό κεφάλαιο. Λειτουργεί με μυστικότητα, στο απυρόβλητο και ασύδοτα. Πρόκειται για ένα τεχνητό δημιούργημα σχεδιασμένο ώστε να εξυπηρετεί το γενικό καλό του κατασκοπευτικού κεφαλαίου. Όταν οι νέοι μπαίνουν σε αυτόν τον μεθοδευτικό χώρο συγχρωτίζονται με το ιερατείο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, με τους πιο καταρτισμένους τεχνολόγους του κόσμου: επιστήμονες δεδομένων, προγραμματιστές, ειδικούς στη μηχανική μάθηση και σχεδιαστές τεχνολογικών καινοτομιών. Η μία και μοναδική αποστολή αυτών των επιστημόνων είναι το σφίξιμο του γαντιού και η εξέλιξή της υπαγορεύεται από τις οικονομικές επιταγές του κατασκοπευτικού κεφαλαίου και των «νόμων της κίνησής του».

Αθώα στέκια και συζητήσεις συγχωνεύονται σε ένα εγχείρημα συμπεριφορικού προγραμματισμού πλανητικού φάσματος και βλέψεων το οποίο είναι εδραιωμένο στις αρχιτεκτονικές διάχυτης παρακολούθησης, ανάλυσης κι ελέγχου του Μεγάλου Αλλότριου. Στην αναμέτρησή τους με την εύρεση ισορροπίας μεταξύ εαυτού και άλλων οι έφηβοι εισέρχονται στο επικλινές τερέν του κατασκοπευτικού κεφαλαίου, το οποίο τους οδηγεί προς τον κοινωνικό καθρέφτη και τους καθηλώνει μπροστά από τα είδωλα που αντανακλά. Τα πάντα εξαρτώνται από την τροφοδοσία των αλγόριθμων οι οποίοι μπορεί να χώσουν βαθιά το αγκίστρι, κρατώντας το βυθισμένο σε εφήβους. Όλες αυτές οι δαπάνες σε νοημοσύνη και σε χρήμα εστιάζουν σε ένα και μοναδικό σκοπό: στην προσκόλληση των χρηστών, ιδιαίτερα των νεαρών, μπροστά στον κοινωνικό καθρέφτη σαν να ήταν έντομα πάνω σε παρμπρίζ.

Οι ερευνητικές μελέτες και οι προσωπικές μαρτυρίες που έχουμε εξετάσει αποκαλύπτουν την εκβιαστική πτυχή της πολυδιαφημισμένης εργαλειοθηρικής «συρροής» όπου η αρμονία επιτυγχάνεται εις βάρος της ψυχολογικής ακεραιότητας των συμμετεχόντων. Αυτός είναι ο κόσμος της «κοινωνικής μάθησης» του Πέντλαντ, που η θεωρία του περί «εναρμονισμού» στην ουσία αποτελεί μια συστηματική χειραγώγηση του συστήματος ανταμοιβών και τιμωρίας που συνεπάγονται η ένταξη και ο αποκλεισμός. Η επιτυχία του οφείλεται στην εκμετάλλευση της φυσιολογικής ανθρώπινης τάσης αποφυγής του ψυχολογικού πόνου. Όπως φυσιολογικοί καταναλωτές μπορεί να εθιστούν στον τζόγο διά χειρός της συμπεριφορικής τεχνολογίας της βιομηχανίας των τυχερών παιχνιδιών, έτσι και ψυχολογικά φυσιολογικοί νεαροί άνθρωποι έλκονται σε μια πρωτόγνωρη δίνη κοινωνικής πληροφόρησης η οποία πυροδοτεί κοινωνική σύγκριση αυτόματα και σε εξίσου πρωτόγνωρη κλίμακα. Αυτό το πνευματικό και συναισθηματικό περιβάλλον μοιάζει να γεννά έναν ιό ανασφάλειας και άγχους ο οποίος οδηγεί το νεαρό άτομο όλο και βαθύτερα σε έναν κλειστό βρόχο ψυχαναγκασμού καθώς αποζητά την ανακούφιση στα πολυπόθητα σήματα αναγνώρισης της αξίας του.

Αυτός ο κύκλος παροξύνει και επιτείνει με αφύσικο τρόπο τη φυσική ροπή του ατόμου προς το σύνολο και παρόλο που όλοι μας, έστω και σε διαφορετικό βαθμό, παρουσιάζουμε την ίδια προδιάθεση, αυτή είναι περισσότερο έκδηλη στα στάδια της ζωής που αποκαλούμε εφηβεία και αναδυόμενη ενηλικίωση. Οι ηθολόγοι αποκαλούν αυτόν τον προσανατολισμό «συσσώρευση στην αγέλη», μια συμπεριφορά προσαρμογής την οποία εκδηλώνουν ορισμένα είδη όπως το αποδημητικό περιστέρι και η ρέγγα, τα οποία έλκονται από το πλήθος των ομοειδών τους και όχι από μια συγκεκριμένη περιοχή. Ωστόσο, το εν λόγω ένστικτο έχει αποδειχτεί μοιραίο στην αναμέτρησή τους με τους ανθρώπινους θηρευτές.

Για παράδειγμα, ο βιολόγος Μπερντ Χάινριχ (Bernd Heinrich) περιγράφει τη μοίρα των αποδημητικών περιστεριών, των οποίων «η αίσθηση της κοινωνικότητας ήταν τόσο δυνατή που προσέλκυσε έναν νέο, τεχνολογικά προηγμένο θηρευτή από μακριά· τον άνθρωπο. Δεν τα καθιστούσε απλώς εύκολους στόχους, αλλά και ευκολόπιστα». Οι επαγγελματίες κυνηγοί παρακολουθούσαν τις στερεοτυπικές διαδρομές των περιστεριών και τις συνήθειές τους ως προς το φώλιασμα κι έπειτα χρησιμοποιούσαν τεράστια δίχτυα παγιδεύοντας χιλιάδες περιστέρια μονομιάς, στέλνοντας εκατομμύρια κάθε

χρόνο με το τρένο από το Σεντ Λούις στη Βοστόνη. Οι κυνηγοί χρησιμοποιούσαν μια συγκεκριμένη τεχνική σχεδιασμένη να εκμεταλλεύεται τους τρομερούς δεσμούς ενσυναίσθησης μεταξύ των πουλιών. Μάλιστα, από αυτή την τεχνική προήλθε και έμεινε στην ιστορία ο όρος "stool pigeon" (χαφιές). Αρχικά, οι κυνηγοί έπιαναν μερικά πουλιά τα οποία και έδεναν σε βέργες, αφού πρώτα τους είχαν κλείσει τα μάτια ράβοντάς τα. Όσο αυτά τα πουλιά σφάδαζαν πανικοβλημένα, το σμήνος ορμούσε από τον ουρανό «σπεύδοντας προς το πληγωμένο ζώο». Αυτό έκανε το έργο των κυνηγών εύκολο, αφού «τα έπιαναν μονομιάς και τα έσφαζαν κατά χιλιάδες». Το τελευταίο αποδημητικό περιστέρι πέθανε στον ζωολογικό κήπο του Σινσινάτι το 1914: «Το περιστέρι δεν είχε πατρίδα στα όρια της οποίας μπορούσε να ανοίξει τα φτερά του και συνέχιζε να προσανατολίζεται προς τον εαυτό του, οπότε θα μπορούσε να βρίσκεται παντού ακόμη και πριν πεθάνει. [...] Η μόνη *πατρίδα* που γνώριζαν τα περιστέρια βρισκόταν μέσα στο πλήθος κι έτσι κατέληξαν θύματά της. [...] Η απουσία χωρικών ορίων των ανθρώπινων θηρευτών είχε γείρει την πλάστιγγα μετατρέποντας την προσαρμογή των πουλιών στην καταστροφή τους».[61]

Το Facebook, και εν γένει το περιβάλλον των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, είναι σχεδιασμένο ώστε να προκαλεί και να εντείνει τη συσσώρευση στην αγέλη των ανθρώπων, ιδιαίτερα στις τάξεις των νέων. Σαγηνευόμαστε από τον κοινωνικό καθρέφτη, αποσβολωνόμαστε από τη σκοτεινή έλξη της κοινωνικής σύγκρισης, της κοινωνικής πίεσης και της κοινωνικής επιρροής. «Είμαι ονλάιν όλη τη μέρα», «είμαι ονλάιν σχεδόν όλη τη μέρα». Καθώς το βλέμμα μας είναι στραμμένο προς το πλήθος, οι τεχνολογικά εφοδιασμένοι κυνηγοί καραδοκούν και απλώνουν τα δίχτυα τους. Αυτή η τεχνητή παρόξυνση της συσσώρευσης προς το πλήθος περιπλέκει, καθυστερεί ή στέκει εμπόδιο στη σκληρή ψυχολογική διαπραγμάτευση για την επίτευξη της ισορροπίας μεταξύ εαυτού και άλλων. Δεδομένου πως αυτό το φαινόμενο αναπαράγεται κατά εκατοντάδες εκατομμύρια φορές και διασπείρεται σε όλη την υφήλιο, είναι ανάγκη να αναρωτηθούμε τι θα μπορούσε να προμηνύει για την προοπτική της ανθρώπινης και κοινωνικής εξέλιξης.

Το Facebook αποτελεί το χωνευτήρι αυτής της νέας σκοτεινής επιστήμης. Αποσκοπεί στη βέλτιστη και ακατάπαυστη διέγερση της κοινωνικής σύγκρισης όπου η έμφυτη ενσυναίσθηση χειραγωγείται και εργαλειοποιείται για την τροποποίηση της συμπεριφοράς και την

επίτευξη των στόχων άλλων. Για ένα νεαρό άτομο αυτός ο συνθετικός μεθοδευτικός χώρος ισοδυναμεί με συμφωνία με τον διάβολο. Σε επίπεδο καθημερινής λειτουργικότητας –επαφές, διαδικαστικές δραστηριότητες, συναλλαγές, επικοινωνίες–, αν στρέψεις το βλέμμα σου αλλού, είσαι χαμένος. Αν απλώς αποζητάς τους χυμούς της συγχώνευσης, κάτι που για ορισμένες ηλικίες και στάδια εξέλιξης ισοδυναμεί με τεκμήριο ζωής – αν στρέψεις το βλέμμα σου αλλού, εκμηδενίζεσαι.

Εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα νέο φαινόμενο· μια ζωή σε ένα περιβάλλον διαρκούς παρατήρησης από άλλους, ένα περιβάλλον όπου σε ακολουθούν εκατοντάδες ή και χιλιάδες βλέμματα, ενισχυμένα από τις συσκευές, τους αισθητήρες, τις ακτίνες και τα κύματα του Μεγάλου Αλλότριου τα οποία ανάγουν, καταγράφουν, αναλύουν και ενεργοποιούν. Ο αυξανόμενος ρυθμός, η πυκνότητα και ο όγκος της παρατήρησης αποφέρουν μια αέναη ροή δεικτών αξιολόγησης οι οποίοι αυξάνουν ή μειώνουν την κοινωνική χρηματιστηριακή αξία του ατόμου με κάθε κλικ. Στην Κίνα τούτη η κατάταξη είναι δημόσια επικράτεια – γυαλιστερά παράσημα τιμής ή άλικα γράμματα τα οποία είτε ανοίγουν είτε κλείνουν πόρτες. Στη Δύση έχουμε like, «φίλους», follower και εκατοντάδες άλλα αθέατα κριτήρια κατάταξης τα οποία σιωπηρά βάζουν τη ζωή μας σε καλούπια.

Η έκθεσή μας σε αυτά, η έκταση και το βάθος της, συνυπολογίζει κάθε σημείο δεδομένων, παραλείποντας, όμως, εκ των πραγμάτων τη διαφορά φάσης μεταξύ ανήλικης και ενήλικης ζωής σε κάθε άνθρωπο, ακριβώς επειδή αυτή δεν μπορεί να παρατηρηθεί και να μετρηθεί. Είναι η διαφορά φάσης έως την ανάδυση ενός δυνητικού εαυτού εν αναμονή της ανάφλεξης από τον σπινθήρα του γνήσιου ενδιαφέροντος ενός άλλου ανθρώπινου όντος με σάρκα και οστά. Σε τούτη την ορμητική συνεύρεση οξυγόνου και σπίθας το λανθάνον γίνεται αντιληπτό, κατανοητό, αναδύεται και λαμβάνει υπόσταση. Αυτή είναι η πραγματική ζωή: διαθέτει σάρκα, είναι απαλή, αβέβαιη και ξεχειλίζει από σιωπή, ρίσκο και, όταν σου χαμογελάσει η τύχη, γνήσια οικειότητα.

Το Facebook εισήλθε στον κόσμο παρακάμπτοντας τα παλαιά θεσμικά όρια, παρέχοντάς μας την ελευθερία να συνδεόμαστε και να εκφραζόμαστε κατά βούληση. Είναι αδύνατο να γνωρίζουμε ποια θα ήταν η εμπειρία του Facebook αν η εταιρεία είχε επιλέξει να ακολουθήσει μια πορεία η οποία δεν θα εξαρτιόταν από τα κατασκοπευτικά έσοδα. Αντ' αυτού, έχουμε έρθει αντιμέτωποι με την ξαφνι-

κή συσσώρευση μιας εργαλειοθηρικής εξουσίας η οποία θέτει την κοινωνία μας σε μια απροσδόκητη τροχιά. Η εφαρμοσμένη ουτοπική της Facebook αποτελεί το αρχέτυπο ενός εργαλειοθηρικού μέλλοντος, έχοντας παρουσιάσει επιτεύγματα συμπεριφορικού προγραμματισμού τα οποία προπαρασκευάζουν τους πληθυσμούς για τις δοκιμασίες που τους επιφυλάσσει η εκβιαστική αρμονία της εργαλειοθηρίας. Η δραστηριότητά της είναι σχεδιασμένη ώστε να εκμεταλλεύεται την ανθρώπινη προδιάθεση για ενσυναίσθηση, ένταξη και αποδοχή. Το σύστημα καθορίζει το μήκος κύματος της συμπεριφοράς χρησιμοποιώντας τις ανταμοιβές και τις τιμωρίες της κοινωνικής πίεσης, καθοδηγώντας την ανθρώπινη καρδιά προς τη συρροή, αποβλέποντας στην εξυπηρέτηση των εμπορικών στόχων άλλων.

Υπό αυτή την οπτική γωνία, παρατηρούμε πως το πλήρες φάσμα της δραστηριότητας της Facebook συνιστά ένα τεράστιο πείραμα συμπεριφορικής τροποποίησης σχεδιασμένο όχι μόνο για να τεστάρει τις δυνατότητες των μηχανισμών εναρμόνισης της πλατφόρμας –όπως έγινε, για παράδειγμα, στα επίσημα «πειράματα ευρείας κλίμακας»– αλλά και για να τις εφαρμόσει στην ευρύτερη δυνατή κλίμακα του κοινωνικού και ψυχολογικού καμβά. Πάνω απ' όλα, η εφαρμοσμένη ουτοπική της κοινωνικής πίεσης, τα γρανάζια που μεταδίδουν την κίνηση της κοινωνικής σύγκρισης και οι κλειστοί βρόχοι που εγκλωβίζουν κάθε χρήστη στον ιστό του συνόλου επιβεβαιώνουν σαφέστατα τη θεωρητική ερμηνεία των πραγμάτων εκ μέρους Πέντλαντ. Εδώ γίνονται εμφανείς οι κοινωνικές αρχές της εργαλειοθηρίας όχι ως υποθέσεις, αλλά ως πραγματικότητα η οποία αυτή τη στιγμή συνιστά τους χώρους όπου καλούνται να «μεγαλώσουν» τα παιδιά μας.

Στην παρούσα φάση γινόμαστε μάρτυρες ενός συστήματος που ποντάρει τα ρέστα του εστιάζοντας στην κοινωνικοποίηση και στην κανονικοποίηση της εργαλειοθηρικής εξουσίας χάριν των κατασκοπευτικών εσόδων. Όπως κατέστησε σαφές ο Πέντλαντ, οι κλειστοί βρόχοι επιβάλλονται εκτός της σφαίρας της πολιτικής και της ατομικής προαίρεσης. Κινούνται αθέατοι, επιφέρουν τον αντίκτυπό τους σε επίπεδο αυτόματων ψυχολογικών αντιδράσεων, διαταράσσοντας την ισορροπία μεταξύ εαυτού και άλλων προς όφελος της επίπλαστης αρμονίας του μεθοδευτικού χώρου. Σε αυτή τη διαδικασία η εσωστρέφεια που αποτελεί την αναγκαία πηγή της αυτόνομης δράσης και της ηθικής κρίσης νοσεί και ασφυκτιά. Αυτά είναι τα προπαρασκευαστικά βήματα προς τον θάνατο της ατομικότητας τον οποίο πρεσβεύει ο Πέντλαντ.

Ουσιαστικά, αυτός ο θάνατος καταβροχθίζει τη μακραίωνη εξελικτική διαδρομή της ατομικότητας: (1) το πολιτικό ιδανικό του 18ου αιώνα το οποίο αντιμετώπιζε το άτομο ως φορέα αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων, υποχρεώσεων και αξιοπρέπειας· (2) το ατομικοποιημένο ανθρώπινο ον των αρχών του 20ού αιώνα το οποίο έλαβε υπόσταση από την ιστορία, το άτομο που αποφάσισε να βαδίσει στον δρόμο του Ματσάδο επειδή έτσι έπρεπε, επειδή ήταν αποφασισμένο να δημιουργήσει «μια δική του ζωή» σε έναν κόσμο παραδόσεων που ξεθωριάζουν και ολοένα πιο έντονης κοινωνικής πολυπλοκότητας· (3) το ψυχολογικά αυτόνομο άτομο των τελών του 20ού αιώνα που οι εσωτερικές δεξιότητες και η δυνατότητα ηθικής κρίσης του αντεπεξέρχονται στις ιστορικά επιβεβλημένες προκλήσεις της αυτοδιαμόρφωσης, δρώντας ως ανάχωμα ενάντια στην όποια αυθαιρεσία της εξουσίας. Η αυτοδιαμόρφωση για την οποία αγωνίζονται οι νέοι ωθεί αυτή την παρακαταθήκη προς το μέλλον, ενδυναμώνοντας, προστατεύοντας και αναζωογονώντας τις αξιώσεις κάθε εποχής για την κατοχύρωση της ιερότητας και της αυτονομίας του ατόμου.

Όσα έχουμε δει στη Facebook αποτελούν ζωντανό παράδειγμα της τρίτης νεωτερικότητας που προσφέρει η εργαλειοθηρία, μια τρίτη νεωτερικότητα η οποία χαρακτηρίζεται από έναν νέο κολεκτιβισμό ιδιοκτησίας και διαχείρισης κατασκοπευτικού κεφαλαίου. Το μάτι του Θεού οδηγεί τους υπολογισμούς. Οι υπολογισμοί επιτρέπουν την εναρμόνιση. Η εναρμόνιση αντικαθιστά την ιδιωτική διακυβέρνηση και τη δημόσια πολιτική, απουσία των οποίων η ατομικότητα υποβαθμίζεται απλώς σε ίζημα. Επιπλέον, όπως η μη σύμβαση παραμερίζει την κοινωνική καχυποψία αντί να τη θεραπεύει, έτσι και οι μεταπολιτικές κοινωνικές διαδικασίες που δρουν ως συνεκτικό υλικό του μεθοδευτικού χώρου βασίζονται στην κοινωνική σύγκριση και στην κοινωνική πίεση για τη διαιώνιση και την προγνωστική τους δυναμική, εξαλείφοντας έτσι την ανάγκη για εμπιστοσύνη. Το δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου, η ενσάρκωσή του στη βούληση για την υλοποίηση της βούλησης και ο καθαγιασμός τους στην άρθρωση των υποσχέσεων σύρονται στο οχυρό του κατασκοπευτικού κεφαλαίου. Χάρη σε αυτή την ιδιοποίηση, οι εναρμονιστές σφίγγουν τον κλοιό τους και το σύστημα ευδοκιμεί.

Ο βιομηχανικός καπιταλισμός εξαρτιόταν από την εκμετάλλευση και τον έλεγχο της φύσης με καταστροφικές συνέπειες που μόλις τώρα αρχίζουμε να συνειδητοποιούμε. Η θεώρησή μου είναι πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εξαρτάται από την εκμετάλλευση και

τον έλεγχο της ανθρώπινης φύσης. Η αγορά μάς υποβαθμίζει στο πηλίκο της συμπεριφοράς μας η οποία έχει μεταμορφωθεί σε άλλο ένα πλασματικό εμπόρευμα και συσκευάζεται προς κατανάλωση άλλων. Οι αρχές της εργαλειοθηρικής κοινωνίας, αρχές οι οποίες ήδη εφαρμόζονται στη ζωή των νέων, μας δίνουν μια σαφέστερη εικόνα του πώς αυτή η νέα μορφή καπιταλισμού αποσκοπεί στην αναδιαμόρφωση της φύσης μας χάριν της επιτυχίας του. Προοριζόμαστε για παρακολούθηση και τηλεδιέγερση όπως τα κοπάδια του Μακ-Κέι, οι κάστορες και οι μέλισσες του Πέντλαντ και τα μηχανήματα του Ναντέλα. Προοριζόμαστε να ζήσουμε στον μεθοδευτικό χώρο: μια ζωή η οποία, όπως κάθε έφηβος μπορεί να επιβεβαιώσει, είναι εκ των πραγμάτων απαιτητική και συχνά οδυνηρή, χωρίς όμως να είναι και φυσιολογική. Είναι «ανθρώπινο δημιούργημα». Είναι δημιούργημα των εκφραστών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Οι νέοι με τους οποίους καταπιαστήκαμε σε αυτό το κεφάλαιο είναι τα πνεύματα των Μελλοντικών Χριστουγέννων. Ζουν στο μεταίχμιο μιας νέας μορφής εξουσίας η οποία κηρύσσει το τέλος ενός ανθρώπινου μέλλοντος και της απαρχαιωμένης προσκόλλησης στο άτομο, στη δημοκρατία και στον άνθρωπο ως αιτιακό παράγοντα· σε όλα όσα είναι αναγκαία για την ύπαρξη ηθικής κρίσης. Αν καταφέρουμε να αφυπνιστούμε και να αποτινάξουμε τους περισπασμούς, την παραίτηση και την ψυχική αδράνεια με την αποφασιστικότητα του Σκρουτζ, τότε μπορούμε ακόμη να το αποτρέψουμε.

VI. Καμία οδός διαφυγής

Όταν ο Σάμιουελ Μπένθαμ, αδερφός του φιλοσόφου Τζέρεμι Μπένθαμ, πρωτοσχεδίασε το πανοπτικόν ως μέσο επίβλεψης των απείθαρχων δουλοπάροικων στο κτήμα του πρίγκιπα Ποτέμκιν στα τέλη του 18ου αιώνα, άντλησε έμπνευση από την αρχιτεκτονική των ορθόδοξων ρωσικών εκκλησιών οι οποίες απαντώνταν διάσπαρτες στη ρωσική ύπαιθρο. Συνήθως, αυτά τα κτίσματα ήταν οικοδομημένα γύρω από έναν κεντρικό θόλο που στα τοιχώματά του ήταν ζωγραφισμένη μια αγιογραφία του παντοδύναμου «Χριστού Παντοκράτορα» ο οποίος θωρούσε το ποίμνιο και κατ' επέκταση ολόκληρη την ανθρωπότητα. Τούτο το βλέμμα κατείχε τέτοια θέση ώστε τίποτα να μην ξεφεύγει από το οπτικό του πεδίο. Αυτό το νόημα περικλείει η μεταφορά του γαντιού και του χεριού. Σκοπός του κλειστού βρόχου και

της σφιχτής εφαρμογής του γαντιού είναι η δημιουργία των συνθηκών *απαλοιφής των οδών διαφυγής*. Κάποτε ο άνθρωπος δεν μπορούσε να δραπετεύσει από την απόλυτη γνώση και τη δύναμη του Θεού. Σήμερα δεν μπορεί να δραπετεύσει από τους άλλους, από τον Μεγάλο Αλλότριο και από τους πρεσβευτές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού οι οποίοι παίρνουν όλες τις αποφάσεις. Τούτο το καθεστώς απουσίας οδών διαφυγής διεισδύει στη ζωή μας ακροπατώντας. Αρχικά, δεν χρειάζεται να στρέψουμε το βλέμμα μας αλλού, και στη συνέχεια δεν μπορούμε.

Στις τελευταίες γραμμές του *Κεκλεισμένων των θυρών*, του υπαρξιακού δράματος του Ζαν Πολ Σαρτρ, ο Γκαρσέ καταλήγει στην περίφημη διαπίστωσή του πως «κόλαση είναι οι άλλοι». Η εν λόγω ρήση δεν αποτελούσε διακήρυξη μισανθρωπίας, αλλά παραδοχή πως η ισορροπία μεταξύ του εαυτού και των άλλων δεν μπορεί ποτέ να στεφθεί με επιτυχία, όταν αυτοί οι «άλλοι» σε «παρακολουθούν» διαρκώς. Ο Έρβινγκ Γκόφμαν, άλλος ένας κοινωνικός ψυχολόγος των μέσων του 20ού αιώνα, καταπιάστηκε με αυτά τα θέματα στο περίλαμπρο *The Presentation of Self in Everyday Life* (*Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*). Ο Γκόφμαν ανέπτυξε την ιδέα του «παρασκηνίου» ως του χώρου όπου αποτραβιέται ο εαυτός από τις δραματουργικές απαιτήσεις της κοινωνικής ζωής.

Η γλώσσα περί παρασκηνίου και προσκηνίου, η οποία αντλείται από το θεατρικό περιβάλλον, δρα ως μεταφορά για την οικουμενική ανάγκη ενός ησυχαστηρίου όπου μπορούμε να είμαστε ο εαυτός μας. Το παρασκήνιο είναι ο χώρος όπου «η εικόνα που καλλιεργείται κατά την ερμηνεία του ρόλου μας αναιρείται ενσυνείδητα» παράλληλα με τις «ψευδαισθήσεις και τις εντυπώσεις που δημιουργεί». Συσκευές όπως το τηλέφωνο «απομονώνονται» για «ιδιωτική» χρήση. Η συνομιλία είναι «απαλλαγμένη από ένταση», είναι «ειλικρινής». Το παρασκήνιο είναι ο χώρος όπου τα «μύχια μυστικά» γίνονται ορατά. Ο Γκόφμαν παρατήρησε πως στη δουλειά όπως και στη ζωή «ο έλεγχος του παρασκηνίου» επιτρέπει στα άτομα να «θωρακιστούν από τις αιτιοκρατικές απαιτήσεις που τους περιβάλλουν». Στο παρασκήνιο η γλώσσα είναι γλώσσα αμοιβαιότητας, άνεσης, οικειότητας και χιούμορ. Προσφέρει τον προσωπικό χώρο όπου κάποιος μπορεί να παραδοθεί στην αβίαστη έκφραση που αποκτά κατά τον ύπνο, την αφόδευση, το σεξ – «σφυρά, μασά, τσμπολογά, ρεύεται, πέρδεται». Πάνω απ' όλα ίσως είναι μια ευκαιρία για «υποτροπή», ένας χώρος στον οποίο δεν είμαστε αναγκασμένοι να είμαστε «ευγενικοί»: «Το

ειλικρινέστερο σημάδι παρασκηνιακής αλληλεγγύης είναι το να αισθάνεσαι πως έχεις το περιθώριο να αφεθείς σε μια δυσάρεστη διάθεση αψιθυμίας, να γίνεις βλοσυρός και αμίλητος». Απουσία μιας τέτοιας ανάπαυλας όπου ο «πραγματικός» εαυτός μπορεί να εκκολαφθεί και να αναπτυχθεί, η ιδέα του Σαρτρ περί κόλασης αρχίζει και βγάζει νόημα.[62]

Σε μια αίθουσα γεμάτη προπτυχιακούς φοιτητές οι σπουδαστές συζητούν στρατηγικές αυτοπροβολής τους στο Facebook. Οι ακαδημαϊκοί τις αποκαλούν «ανασχετική επιρροή»: η διαρκής προσωπική «επιμέλεια» των φωτογραφιών, των σχολίων και του προφίλ ενός χρήστη με διαγραφές, προσθήκες και τροποποιήσεις έτσι καμωμένες ώστε να επιτυγχάνεται η μεγιστοποίηση των like ως τεκμηρίου της αξίας του χρήστη στην υπαρξιακή αγορά.[63] Ρωτώ την τάξη αν, εντέλει, το έργο της αυτοπροβολής τον 21ο αιώνα όντως διαφέρει από αυτό που είχε περιγράψει ο Γκόφμαν. Μήπως απλώς ανταλλάξαμε τον πραγματικό κόσμο με τον ψηφιακό κατασκευάζοντας την περσόνα μας και παίζοντας τον ρόλο που αυτή συνεπάγεται; Ακολουθεί μια παύση στην αίθουσα όσο οι φοιτητές σκέφτονται μέχρι που μια νεαρή απαντά:

> Η διαφορά είναι πως ο Γκόφμαν υπέθεσε την ύπαρξη ενός παρασκηνίου όπου μπορείς να είσαι ο πραγματικός σου εαυτός. Για μας αυτό το παρασκήνιο συρρικνώνεται. Δεν έχει μείνει σχεδόν κανένας χώρος πια όπου μπορώ να είμαι ο πραγματικός μου εαυτός. Ακόμη και όταν περπατώ μόνη μου και νομίζω πως βρίσκομαι στο παρασκήνιο, κάτι συμβαίνει – μια διαφήμιση εμφανίζεται στο κινητό μου ή κάποιος τραβά κάποια φωτογραφία και ανακαλύπτω πως τελικά είμαι στο προσκήνιο, και τα πάντα αλλάζουν.[64]

Αυτά τα «πάντα» τα οποία αλλάζουν είναι η ξαφνική επίγνωση –κάτι μεταξύ συνειδητοποίησης και υπενθύμισης– πως ο Μεγάλος Αλλότριος δεν γνωρίζει όρια. Η εμπειρία υπόκειται σε απρόσκοπτη αναγωγή καταλύοντας τα πρώην αξιόπιστα σύνορα μεταξύ του ψηφιακού και του πραγματικού κόσμου. Τούτο δρα αθροιστικά προς άμεσο όφελος του κατασκοπευτικού κεφαλαίου –«Καλώς ήρθατε στα McDonald's!» «Αγοράστε αυτό το μπουφάν!»–, όμως, εξίσου άμεσα, κάθε εγκόσμια εμπειρία μπορεί να διοχετευθεί και στον μεθοδευτικό χώρο: μια ανάρτηση εδώ, μια φωτογραφία εκεί. Διάχυτη σύνδεση σημαίνει πως το ακροατήριο είναι πάντα κοντά, και αυτό το γεγονός

φέρνει όλη την πίεση του μεθοδευτικού χώρου στον κόσμο και στο σώμα.

Οι πρόσφατες έρευνες έχουν αρχίσει και καταπιάνονται με αυτό το στενόχωρο γεγονός το οποίο μια ομάδα Βρετανών επιστημόνων έχει ονομάσει «εκτεταμένη ανασχετική επιρροή».[65] Εν προκειμένω, οι άνθρωποι –ιδιαίτερα οι νέοι, χωρίς όμως να έχουν και την αποκλειστικότητα– πλέον λογοκρίνουν και επιμελούνται τη συμπεριφορά τους στον πραγματικό κόσμο ενόψει του διαδικτυακού τους κύκλου καθώς και της ευρύτερης προοπτικής των μαζών του διαδικτύου. Οι ερευνητές καταλήγουν στο συμπέρασμα πως η συμμετοχή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης «είναι βαθιά συνυφασμένη με τη γνώση πως πληροφορίες που αφορούν τη δραστηριότητά μας στον πραγματικό κόσμο μπορούν να μεταδοθούν στον ψηφιακό και πως η σκέψη ότι ενδέχεται να δυσαρεστήσουμε το "πλασματικό μας κοινό" μεταβάλλει την "πραγματική" μας συμπεριφορά».

Όταν βλέπω τον εαυτό μου να θέλει να καθησυχάσει φοιτητές οι οποίοι τυραννιούνται από τη σύνδεση και τρέμουν την απώλειά της, μου έρχεται στον νου η σημασία της «απουσίας οδών διαφυγής» όπως την αφηγείται ο κοινωνικός ψυχολόγος Στάνλεϊ Μίλγκραμ (Stanley Milgram) μέσα από την προσωπική του εμπειρία κατά τη διεξαγωγή ενός πειράματος για «τη δύναμη που ασκούν οι άμεσες συνθήκες στα συναισθήματα και στη συμπεριφορά».[66]

Η τάξη του Μίλγκραμ μελετούσε την επιρροή που ασκούν οι κοινωνικές σταθερές στη συμπεριφορά. Ο καθηγητής σκέφτηκε να εξετάσει αυτό το καθημερινό φαινόμενο βάζοντας τους μαθητές του να πλησιάσουν ένα άτομο στο μετρό και, χωρίς να εξηγήσουν γιατί, να του ζητήσουν ευθέως να καθίσουν στη θέση του. Ένα απόγευμα ο Μίλγκραμ επιβιβάστηκε ο ίδιος στο μετρό αποφασισμένος να συνεισφέρει κι αυτός στο πείραμα. Παρά τα χρόνια εμπειρίας στην παρατήρηση και στη διαμόρφωση θεωριών ως προς τα προβληματικά μοτίβα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αποδείχτηκε πως όταν ήρθε η στιγμή της δικής του κοινωνικής αναμέτρησης ήταν απροετοίμαστος. Υποθέτοντας πως επρόκειτο για «παιχνιδάκι», ο Μίλγκραμ πλησίασε έναν επιβάτη έτοιμος να προφέρει τις «μαγικές λέξεις», μόνο που αυτές «έμοιαζαν να έχουν κολλήσει στην τραχεία μου αρνούμενες να αρθρωθούν. Πάγωσα και υποχώρησα. [...] Με είχε κατακλύσει η αναστολή. Με είχε καθηλώσει». Ο ψυχολόγος τελικά έτριξε τα δόντια στον εαυτό του και ξαναπροσπάθησε. Ο Μίλγκραμ διηγείται τι συνέβη όταν τελικά πλησίασε τον επιβάτη και με «πνιγμένη φωνή» πρόφερε την παράκλησή του:

«Με συγχωρείτε, μήπως θα μπορούσα να κάτσω στη θέση σας;» Εκείνη τη στιγμή κυριεύτηκα από έναν πανικό που μου παρέλυσε τις φωνητικές χορδές. Ωστόσο, ο άντρας σηκώθηκε αμέσως και μου έδωσε τη θέση του. [...] Τη στιγμή που καθόμουν στη θέση του άντρα ένιωσα την ακατανίκητη ανάγκη να συμπεριφερθώ με τρόπο ο οποίος θα δικαιολογούσε την παράκλησή μου. Το κεφάλι μου βυθίστηκε ανάμεσα στα γόνατά μου και αισθανόμουν το πρόσωπό μου να χάνει το χρώμα του. Δεν υποδυόμουν κάποιο ρόλο. Αισθανόμουν στ' αλήθεια πως θα πεθάνω.

Πολύ γρήγορα το τρένο έφτασε στον επόμενο σταθμό και ο Μίλγκραμ αποβιβάστηκε. Προς έκπληξή του ανακάλυψε πως αμέσως μόλις βγήκε από το τρένο «όλη η ένταση εξαφανίστηκε». Ο Μίλγκραμ βγήκε από το μετρό, από έναν χώρο όπου δονούνταν συντονισμένος με τους «άλλους», και αυτή η έξοδος σηματοδότησε την επιστροφή στον «εαυτό» του.

Αφού ο ίδιος και οι φοιτητές του αφηγήθηκαν τις εμπειρίες τους, ο Μίλγκραμ εντόπισε τρεις βασικούς άξονες στο πείραμα του μετρό. Ο πρώτος ήταν μια νέα αίσθηση της βαρύτητας που φέρει «η τεράστια ανασταλτική αγωνία η οποία υπό κανονικές συνθήκες μάς αποτρέπει από το να δράσουμε αντίθετα με τον τρόπο που επιτάσσουν οι κοινωνικές σταθερές». Ο δεύτερος ήταν πως οι αντιδράσεις «του παραβάτη» δεν αποτελούν έκφραση της προσωπικότητάς του, αλλά μια «επιβεβλημένη θεατρική αναπαράσταση της λογικής των κοινωνικών σχέσεων». Η έντονη «αναστάτωση» που ο Μίλγκραμ και άλλοι βίωσαν ερχόμενοι αντιμέτωποι με την παραβίαση μιας κοινωνικής σταθεράς «δημιουργεί ένα σημαντικό εμπόδιο το οποίο πρέπει να ξεπεραστεί, ασχέτως αν η εκάστοτε πράξη είναι βαρύνουσα –περιφρόνηση της αρχής– ή όχι, όπως το να ζητήσεις τη θέση κάποιου στο μετρό. [...] Η ντροπή και ο φόβος της καταπάτησης φαινομενικά ασήμαντων σταθερών συχνά μας εγκλωβίζουν σε οδυνηρά αδιέξοδα. [...] Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με αμελητέες ρυθμιστικές δυνάμεις της κοινωνικής ζωής, αλλά με θεμελιώδεις».

Τέλος, ο Μίλγκραμ συμπέρανε πως οποιαδήποτε αναμέτρηση με τις κοινωνικές σταθερές εξαρτάται από την ύπαρξη κάποιας οδού διαφυγής. Εκείνη τη μέρα αυτός που επιβιβάστηκε στο τρένο δεν ήταν ένας έφηβος. Ο Μίλγκραμ ήταν ένας πολυμαθής ενήλικας και ειδικός στην ανθρώπινη συμπεριφορά, ιδιαίτερα στους μηχανισμούς που ενέχει η συμμόρφωση με την εξουσία, την κοινωνική επιρροή και τον συμβατισμό. Το μετρό ήταν απλώς μια συνηθισμένη μικρο-

γραφία της ζωής, όχι μια κεφαλαιοβόρα αρχιτεκτονική παρακολούθησης και συμπεριφορικής τροποποίησης, όχι μια «εξατομικευμένη συσκευή ανταμοιβής». Και πάλι, ο Μίλγκραμ δεν μπορούσε να καταπολεμήσει την αναστάτωση που του προκάλεσε η κατάσταση. Το μόνο πράγμα που την έκανε υποφερτή ήταν η προοπτική της εξόδου.

Σε αντίθεση με τον Μίλγκραμ, η κατάσταση την οποία αντιμετωπίζουμε είναι αβάσταχτη. Όπως οι τζογαδόροι μέσα στις μηχανικές τους μήτρες, καλούμαστε να συγχωνευτούμε με το σύστημα και να παίξουμε μέχρι τελικής πτώχευσης: Μια πτώχευση που δεν έχει να κάνει με την απώλεια των χρημάτων μας, αλλά με την απώλεια του εαυτού μας. Αυτού του τύπου η απώλεια αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό θεσμικά ενταγμένο στις συνθήκες απουσίας εξόδου διαφυγής. Στόχος των εναρμονιστών είναι να μας περιορίσουν εντός του «δυναμικού πεδίου των άμεσων περιστάσεων» καθώς «η λογική των κοινωνικών σχέσεων» του μεθοδευτικού χώρου μάς υποχρεώνει να υποκύψουμε στην κοινωνική πίεση η οποία ασκείται βάσει υπολογισμένων μεθόδων που εκμεταλλεύονται την έμφυτη ενσυναίσθησή μας. Βρόχοι ανάδρασης οι οποίοι γίνονται όλο και σφιχτότεροι μας αποκόπτουν από τις εξόδους, δημιουργώντας απίστευτα επίπεδα άγχους τα οποία φέρνουν τους βρόχους ακόμη πιο κοντά στη συρροή. Εδώ αυτό που προορίζεται για θανάτωση είναι η ορμέμφυτη τάση προς την αυτονομία καθώς και η κοπιώδης και συναρπαστική διαμόρφωση του αυτόνομου εαυτού ως φορέα ηθικής κρίσης και αυτοπεποίθησης ικανού να ζητήσει μια θέση στο μετρό ή να υψώσει το ανάστημά του εναντίον της ανεξέλεγκτης εξουσίας.

Μέσα στον μεθοδευτικό χώρο είναι εύκολο να ξεχάσει κανείς πως κάθε διέξοδος είναι και είσοδος. Η διέξοδος από τον μεθοδευτικό χώρο συνεπάγεται είσοδο σε μια μη πεπατημένη επικράτεια όπου μπορείς να βρεις καταφύγιο από την τεχνητά πολλαπλασιασμένη κοινωνική πίεση των άλλων. Η διέξοδος αφήνει πίσω της τη θεώρηση του Αλλότριου προτιμώντας την είσοδο σε έναν χώρο όπου η ματιά του ανθρώπου μπορεί επιτέλους να εστιάσει προς τα μέσα. Η διέξοδος συνεπάγεται είσοδο σε ένα μέρος όπου ο εαυτός μπορεί να γεννηθεί και να γαλουχηθεί. Στην ιστορία τούτο το μέρος έχει όνομα: *άσυλο*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΕΦΤΑ

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΟ ΑΣΥΛΟ

Το καταφύγιο και η προοπτική είναι αντίθετες έννοιες: το καταφύγιο είναι μικρό και σκοτεινό· η προοπτική είναι πλατειά και φωτεινή... Τα χρειαζόμαστε και τα δύο και τα χρειαζόμαστε ταυτόχρονα.

Γκραντ Χίλντεμπραντ
«Η εύρεση ενός καλού σπιτιού»
Οι απαρχές της αρχιτεκτονικής απόλαυσης

Ι. Ο Μεγάλος Αλλότριος προσπερνά την κοινωνία

Εκείνη την καλοκαιρινή νύχτα που το σπίτι μας καταστράφηκε από το χτύπημα του κεραυνού παρακολουθούσαμε κάτω από την καταρρακτώδη βροχή τη στέγη και τη βεράντα γύρω από αυτό να τυλίγονται στις φλόγες. Μέσα σε μερικές ώρες εκεί που κάποτε βρισκόταν το σπίτι μας πλέον υπήρχε μια έκταση μαύρης στάχτης που ανέδιδε καπνό. Τους μήνες και τα χρόνια που ακολούθησαν οι αναμνήσεις που είχα από το σπίτι πήραν μια απροσδόκητη μορφή· αυτά που θυμόμουν εντονότερα δεν ήταν τα δωμάτια και τα αντικείμενα, αλλά οι σκιές, το φως και τα αρώματα. Θυμόμουν με απόλυτη διαύγεια το κύμα του αρώματος της εκλιπούσας μητέρας μου κάθε φορά που άνοιγα το συρτάρι όπου φυλούσε τα πολυαγαπημένα κασκόλ της. Έκλεινα τα μάτια μου και έβλεπα τον ήλιο αργά το απόγευμα να χαράζει τον βελούδινο αέρα γύρω από το τζάκι της κρεβατοκάμαρας με το αρχαίο επικλινές πρεβάζι που φιλοξενούσε σε περίοπτη θέση τους θησαυρούς μας: μια φωτογραφία μου με τον πατέρα μου, τα κεφάλια μας γερμένα το ένα στο άλλο και τα κατσαρά φουντωτά μαλλιά μας μπλεγμένα· τα βαμμένα εμαγιέ κουτιά μινιατούρες που ανακάλυψα σε ένα παριζιάνικο παζάρι χρόνια πριν η μητρότητα υπάρξει ως σκέψη. Τα ίδια κουτιά αργότερα θα φιλοξενούσαν τα νεογιλά δόντια των παιδιών μας, το ένα δίπλα στο άλλο, σαν μυστικές

κρυψώνες μικροσκοπικών μαργαριταριών. Μου ήταν αδύνατο να εξηγήσω την υφή αυτής της θλίψης και της νοσταλγίας: το πώς ο εαυτός μας και η ζωή της οικογένειάς μας είχαν εξελιχτεί συμβιωτικά με αυτούς τους χώρους που αποκαλούσαμε σπίτι μας. Το πώς οι δεσμοί μας μεταμόρφωσαν ένα κτίσμα σε ιερό χώρο αγάπης, περιεχομένου και ενθύμησης.

Η οδύνη μου άρχισε να καταπραΰνεται μόνο όταν ανακάλυψα το έργο του Γκαστόν Μπασλάρ, ενός εκπληκτικού ανθρώπου ο οποίος είχε διατελέσει υπάλληλος ταχυδρομείου, φυσικός, φιλόσοφος και τελικά καθηγητής φιλοσοφίας στη Σορβόνη:

> Το παλιό σπίτι, για εκείνους που ξέρουν να αφουγκράζονται, διαθέτει μια αντηχούσα γεωμετρία. Οι φωνές του παρελθόντος ακούγονται διαφορετικά σε μια μεγάλη αίθουσα απ' ό,τι σε μια μικρή κάμαρα. [...] Οι δυσκολότερες αναμνήσεις οι οποίες υπερβαίνουν την όποια σχεδιαστική φιλοσοφία απαιτούν από μας να αναδημιουργήσουμε την ποιότητα του φωτός· έπειτα έρχονται οι γλυκές μυρωδιές που αιωρούνται μέσα στα άδεια δωμάτια...[1]

Ένα συγκεκριμένο έργο του Μπασλάρ με τίτλο *Η ποιητική του χώρου* φωτίζει στην αναμέτρησή μας με την προοπτική της ζωής στην αναπόδραστη σκιά του Μεγάλου Αλλότριου και των κύκλων άσκησης επιρροής πίσω από το παραπέτασμα. Σε αυτό το βιβλίο ο Μπασλάρ αναλύει την έννοια της «τοποανάλυσης», της μελέτης του πώς διαμορφώνονται οι βαθύτερες σχέσεις μας με τον εσώτερο εαυτό και τον έξω κόσμο κατά την αλληλεπίδρασή μας με τον χώρο, και ειδικά με τον χώρο που ονομάζουμε «σπίτι»:

> Το σπίτι δίνει καταφύγιο στην ονειροπόληση, το σπίτι προστατεύει τον ονειροπόλο, επιτρέπει στον άνθρωπο να ονειροπολεί στην ηρεμία. [...] Το σπίτι αποτελεί μια από τις σπουδαιότερες δυνάμεις ενσωμάτωσης των σκέψεων, των αναμνήσεων και των ονείρων της ανθρωπότητας. [...] Είναι σώμα και ψυχή. Είναι ο πρώτος κόσμος ενός ανθρώπου. Πριν «ρίξουν τον άνθρωπο μέσα στον κόσμο» [...] τον ακουμπούν στο λίκνο του σπιτιού του. [...] Η ζωή ξεκινά καλά, ξεκινά περίκλειστη, προστατευμένη, ολόζεστη μέσα στην αγκάλη του σπιτιού...[2]

Το σπίτι μας είναι το σχολείο που μας διδάσκει την οικειότητα, είναι το μέρος όπου πρωτομαθαίνουμε να είμαστε άνθρωποι. Οι γωνιές και οι εσοχές του κρύβουν τη γλυκύτητα της εκούσιας απομόνωσης·

τα δωμάτιά του πλαισιώνουν τη βίωση των σχέσεών μας. Η προστασία του, η σταθερότητα και η ασφάλειά του λειτουργούν προς όφελος της συγκρότησης της μοναδικής μας αίσθησης του εσώτερου εαυτού μας, μιας ταυτότητας η οποία διαποτίζει τις ονειροπολήσεις μας και τα όνειρά μας για πάντα όταν έχουμε αποκοιμηθεί. Οι κρυψώνες του –οι ντουλάπες, οι κασέλες, τα συρτάρια, οι κλειδαριές και τα κλειδιά του– ικανοποιούν την ανάγκη μας για μυστήριο και ανεξαρτησία. Οι πόρτες –κλειδωμένες, κλειστές, μισόκλειστες, ορθάνοιχτες– μας προξενούν την αίσθηση του θαυμασμού, της ασφάλειας, της προοπτικής και της περιπέτειας. Ο Μπασλάρ εξερευνά όχι μόνο το περιεχόμενο του ανθρώπινου σπιτιού αλλά και εκείνο των φωλιών και των οστράκων, των «πρωτόγονων εκδοχών» του σπιτιού οι οποίες υποδηλώνουν την απόλυτα «πρωτόγονη φύση» της ανάγκης για ένα ασφαλές καταφύγιο: «Η ευμάρεια μας μεταφέρει στην πρωτόγονη φύση του καταφυγίου. Σε σωματικό επίπεδο το πλάσμα που είναι προικισμένο με το ένστικτο της καταφυγής κουλουριάζεται, βρίσκει προστασία, κρύβεται, κουρνιάζει, τρυπώνει. [...] Στο ανθρώπινο ον αρέσει "να αποσύρεται σε μια γωνία [...] τούτη η πράξη του προσφέρει σωματική απόλαυση».[3]

Το καταφύγιο του σπιτιού αποτελεί το αρχέτυπο του χώρου διαβίωσης, διαπιστώνει ο Μπασλάρ, και διαμορφώνει όχι μόνο την οντολογική αντίστιξη μεταξύ του «σπιτιού» και του «μακριά», αλλά και πολλούς από τους πιο θεμελιώδεις τρόπους με τους οποίους ερμηνεύουμε τα βιώματά μας: σπίτι και σύμπαν, καταφύγιο και κόσμος, μέσα και έξω, απτό και αφηρημένο, ύπαρξη και μη ύπαρξη, αυτό κι εκείνο, εδώ κι αλλού, περιορισμένος και αχανής, βάθος και απεραντοσύνη, ιδιωτικό και δημόσιο, οικείο και απόμακρο, εαυτός και άλλος.

Η οικογένειά μας επιδίωξε ενστικτωδώς αυτές τις αρχές καθώς οραματιζόμασταν το νέο μας σπίτι. Όταν επιτέλους βρεθήκαμε σε θέση να βάλουμε μπρος τούτο το εγχείρημα, βγήκαμε στη φύση και αναζητήσαμε ανθεκτικά υλικά: πολυκαιρισμένες πέτρες και σημαδεμένα ξύλα που είχαν υποστεί τις δοκιμασίες του χρόνου. Μας τράβηξαν το ενδιαφέρον παλιά έπιπλα τα οποία είχαν ήδη ζήσει πολλές ζωές συνθέτοντας τον περίγυρο σπιτιών άλλων. Έτσι, οι τοίχοι του καινούριου μας σπιτιού κατέληξαν τεράστιοι· σχεδόν τριάντα εκατοστά σε πάχος και γεμάτοι μονωτικό υλικό. Το αποτέλεσμα ήταν ακριβώς αυτό το οποίο ελπίζαμε: μια αδρή και ακύμαντη γαλήνη. Γνωρίζουμε πως σε αυτόν τον κόσμο τίποτα δεν εγγυάται την ασφάλεια και τη σιγουριά, αλλά η γαλήνη και οι επάλληλες σιωπές αυτού του σπιτιού μάς καθησυχάζουν.

Οι μέρες πια εκτυλίσσονται μέσα στη θαλπωρή αυτών των γενναιόδωρων τοίχων, όπου για ακόμη μια φορά τα πνεύματά μας απλώνονται και ριζώνουν. Έτσι, το σπίτι γίνεται σπιτικό και το σπιτικό γίνεται άσυλο. Τούτο το αισθάνομαι ακόμη εντονότερα το βράδυ, όταν πηγαίνω στο κρεβάτι μου. Περμένω να ακούσω την ανάσα του άντρα μου την οποία μελοποιούν οι πνιχτοί αναστεναγμοί του πολυαγαπημένου μας σκυλιού καθώς αυτό κοιμάται στο πάτωμα δίπλα μας και τρέχει εκστασιασμένο στα όνειρά του. Συναισθάνομαι τον συμπαγή θύλακα που συνθέτουν οι τοίχοι της κρεβατοκάμαράς μας και αφουγκράζομαι το νανούρισμα της εκούσιας απομόνωσης.

Σύμφωνα με τους αρχιτέκτονες του Μεγάλου Αλλότριου, αυτοί οι τοίχοι πρέπει να κατεδαφιστούν. Το καταφύγιο πρέπει να καταργηθεί. Η αρχέγονη λαχτάρα της οικοδόμησης μιας φωλιάς, ενός οστράκου, ενός σπιτιού παραγκωνίζεται, όπως και τόσα άλλα άχρηστα κατάλοιπα μιας ξεπερασμένης ανθρώπινης φύσης. Με τον Μεγάλο Αλλότριο το σύμπαν έρχεται να κατοικήσει μέσα στους τοίχους μας, οι οποίοι αποκαθηλώνονται από φρουροί του ασύλου μας. Πλέον δεν αποτελούν τίποτε άλλο παρά συντεταγμένες για «έξυπνους» θερμοστάτες, κάμερες ασφαλείας, ηχεία και διακόπτες φωτισμού τα οποία εξορύσσουν και ανάγουν την εμπειρία μας έτσι ώστε να ενεργοποιήσουν τη συμπεριφορά μας κατά το δοκούν.

Το ότι οι τοίχοι μας είναι συμπαγείς και παχιοί πλέον δεν έχει καμία σημασία επειδή τα όρια τα οποία περιχαράσσουν την εμπειρία του σπιτιού προορίζονται για διαγραφή. Οι γωνιές όπου μπορείς να κουρνιάσεις και να γευτείς την ευχαρίστηση της απομόνωσης και της απότοκης εσωτερικότητας εκλείπουν. Οι μυστικές κρυψώνες εκλείπουν επίσης επειδή εκλείπουν και τα μυστικά. Ο Μεγάλος Αλλότριος καταβροχθίζει το καταφύγιο και μαζί με αυτό τις ταξινομημένες έννοιες οι οποίες πηγάζουν από τις στοιχειώδεις αντιθέσεις που αυτό εμπεριέχει: σπίτι και σύμπαν, βάθος και απεραντοσύνη. Αυτές οι αρχαίες διαζεύξεις μέσα από τις οποίες ανακαλύπτουμε και εξελίσσουμε την επίγνωση του εαυτού μας διαγράφονται ελαφρά τη καρδία καθώς η *απεραντοσύνη* εγκαθίσταται στο ψυγείο μου, ο *κόσμος* πάλλεται στην οδοντόβουρτσά μου, το *αλλού* παρακολουθεί στενά το κυκλοφορικό μου και το αεράκι στον κήπο μου κουνά τα καμπανάκια που κρέμονται από την ιτιά εκπέμποντας τον ήχο τους σε όλο τον πλανήτη. Οι κλειδαριές; Εξαφανισμένες. Οι πόρτες; Ανοιχτές.

Καθώς τα θεσμικά συμφέροντα προελαύνουν αποφασισμένα να εγκαθιδρύσουν τον Μεγάλο Αλλότριο, το πρώτο οχυρό που πέφτει

είναι και το αρχαιότερο: η αρχή του ασύλου. Το προνόμιο του ασύλου υφίσταται ως αντίδοτο στην εξουσία από το ξεκίνημα του ανθρώπινου αφηγήματος. Ακόμη και στις αρχαίες κοινωνίες όπου κυριαρχούσε η τυραννία το δικαίωμα στο άσυλο δρούσε ως εχέγγυο. Υπήρχε μια διέξοδος από την ολοκληρωτική εξουσία και εκείνη η διέξοδος ήταν η είσοδος σε ένα άσυλο το οποίο είχε τη μορφή μιας πόλης, μιας κοινότητας ή ενός ναού.[4] Ήδη από τον καιρό των Ελλήνων τα άσυλα ήταν ιεροί χώροι χτισμένοι σε όλη την επικράτεια του ελληνικού κόσμου καθαγιασμένα ως τοποθεσίες καταφυγής και τελετουργικών θυσιών. Η ελληνική λέξη *άσυλο* σημαίνει αλεηλάτητος και θεμελιώνει την έννοια του καταφυγίου ως έναν απαραβίαστο χώρο.[5] Το δικαίωμα στο άσυλο επιβίωσε τον 18ο αιώνα σε πολλά μέρη της Ευρώπης και ήταν συνυφασμένο με ιερούς χώρους, εκκλησίες και μοναστήρια. Η πτώση του προνομίου του ασύλου δεν ήταν αποτέλεσμα αποκήρυξης αλλά αντανάκλαση της κοινωνικής εξέλιξης και της εδραίωσης των ακλόνητων κανόνων δικαίου. Ένας ιστορικός συνόψισε αυτή τη μεταμόρφωση στη φράση «το άσυλο του δικαίου».

Στη σύγχρονη εποχή η ιερότητα, το απαραβίαστο και ο σεβασμός που κάποτε απέρρεαν από τον νόμο του ασύλου αναδύθηκαν εκ νέου στο πλαίσιο συνταγματικών αναχωμάτων και διακηρύξεων απαράγραπτων δικαιωμάτων. Το βρετανικό κοινό δίκαιο διατήρησε την ιδέα του κάστρου ως ενός απαραβίαστου οχυρού και διεύρυνε την έννοιά του περιλαμβάνοντας και αυτή του «σπιτιού», ενός καταφύγιου το οποίο δεν υπόκειται σε αυθαίρετη εισβολή: ένας χώρος ασύλου. Ο μακρύς μίτος του προνομίου του ασύλου επανεμφανίστηκε στον αμερικανικό νομικό κλάδο. Η νομικός Λίντα ΜακΚλέιν (Linda McClain) σε κείμενό της το 1995 υποστήριξε πως η εξίσωση του σπιτιού με το άσυλο δεν εξαρτάται και τόσο από την ιερότητα των δικαιωμάτων επί της ιδιοκτησίας όσο από την προσήλωση στην «ιδιωτική φύση της ζωής». Όπως παρατήρησε η ΜακΚλέιν, «Η ιδέα της ύπαρξης μιας σφαίρας ουσιαστικού αδύτου ή μυστικότητας σε διάκριση με τον εν γένει κόσμο είναι δεσπόζουσα, όπως δεσπόζουσα είναι και η αναγνώριση της σπουδαίας κοινωνικής διάστασης ενός τέτοιου προστατευμένου εσωτερικού χώρου...»[7]

Οι ίδιες ιδέες εμφανίζονται και στο πεδίο της ψυχολογίας. Αυτοί που επιθυμούν να εξοντώσουν το άσυλο δεν διστάζουν να βγουν στην επίθεση επιχειρώντας να μας πιάσουν εξαπίνης με ένα ερώτημα σχεδιασμένο ώστε να προκαλεί συναίσθημα ενοχής: «Και τι έχεις να κρύψεις;» Όπως έχουμε δει, όμως, τα κρίσιμα εμπόδια στην εξελικτι-

κή διαδρομή της ισορροπίας μεταξύ εαυτού και άλλων είναι αδύνατο να υπερκεραστούν επαρκώς χωρίς το απαραβίαστο του «αποσυνδεδεμένου» χρόνου και χώρου προς όφελος της ωρίμανσης της εσωτερική επίγνωσης και της προοπτικής της αναστοχαστικότητας: του στοχασμού πάνω στο περιεχόμενο του εαυτού από τον ίδιο τον εαυτό. Η πραγματική ψυχολογική αλήθεια είναι η εξής: *Αν δεν έχεις να κρύψεις τίποτα, καταλήγεις να μην είσαι τίποτα.*

Μια εμπειρική μελέτη του Νταρλ Πέντερσεν (Darhl Pedersen) καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα. Ο συγγραφέας στο *Psychological Functions of Privacy* (*Ψυχολογικές λειτουργίες του ιδιωτικού βίου*) ορίζει την ιδιωτικότητα ως μια «διαδικασία διαχείρισης ορίων» η οποία εμπεριέχει τα δικαιώματα λήψης αποφάσεων που αφορούν «την περιστολή και την αναζήτηση της αλληλεπίδρασης».[8] Η έρευνα του Πέντερσεν αναγνωρίζει έξι κατηγορίες ιδιωτικών συμπεριφορών: τη μοναχικότητα, την απομόνωση, την ανωνυμία, την επιφύλαξη, την οικειότητα με φίλους, την οικειότητα με την οικογένεια. Η μελέτη του δείχνει πως αυτή η σειρά συμπεριφορών επιτυγχάνει ένα ευρύ φάσμα περίπλοκων ψυχολογικών «ιδιωτικών λειτουργιών» οι οποίες κατέχουν εξέχουσα θέση ως προς την ψυχολογική υγεία και την επιτυχή αναπτυξιακή έκβαση: περισυλλογή, αυτονομία, τόνωση, εκμυστήρευση, ελευθερία, δημιουργικότητα, ανάκαμψη, κάθαρση και απόκρυψη. Όλες αυτές είναι εμπειρίες χωρίς τις οποίες ούτε να ευημερήσουμε μπορούμε ούτε και να συνεισφέρουμε ουσιωδώς στην οικογένεια, στην κοινότητα και στην κοινωνία μας.

Καθώς η ψηφιακή εποχή εντατικοποιείται και ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εξαπλώνεται, η μακραίωνη λύση που απαντάται στο «άσυλο του δικαίου» σταματά να υφίσταται. Ο Μεγάλος Αλλότριος ξεπερνά σε ταχύτητα την κοινωνία και τη νομοθεσία και επιδίδεται σε μια αυθαίρετη εκθεμελίωση του δικαιώματος στο άσυλο εξουδετερώνοντας τις όποιες σκέψεις περί δικαίου με την απαράμιλλη στρατηγική εφαρμογή του σοκ και του δέους. Τα γεγονότα που αφορούν την κυριαρχία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στον καταμερισμό της μάθησης, η αμετανόητη δυναμική του κύκλου απαλλοτρίωσης, η θεσμική εδραίωση των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης, η σύγκλιση των παραπάνω με τις απαιτήσεις της κοινωνικής συμμετοχής και η κατασκευή των προϊόντων πρόγνωσης προς πώληση στις αγορές συμπεριφορικής έκβασης συνιστούν de facto τεκμήρια ενός νέου καθεστώτος το οποίο ο νόμος δεν έχει χαλιναγωγήσει. Στο υπόλοιπο κεφάλαιο εξερευνούμε τις συνέπειες αυτής της

αδυναμίας. Τι απαιτεί η χαλιναγώγηση; Ποια θα είναι η κατάληξη της ζωής μας αν η χαλιναγώγηση αποτύχει;

II. Η δικαιοσύνη στο μεταίχμιο της νέας εξουσίας

Αν θέλουμε να διαφυλάξουμε το άσυλο, έχουμε ανάγκη από συνθετικές διακηρύξεις: εναλλακτικές ατραπούς οι οποίες οδηγούν σε ένα ανθρώπινο μέλλον. Πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας στο τείχος και όχι στις σήραγγες. Έως τώρα το αμερικανικό δίκαιο περί απορρήτου δεν έχει καταφέρει να συμβαδίσει με την προέλαση της εργαλειοθηρίας. Σύμφωνα με τη νομικό Ανίτα Άλεν (Anita Allen), αν αναλύσουμε την «παραβίαση του απορρήτου» θα καταλήξουμε στον διαχωρισμό της σε «έναν μικρό αριθμό κατηγοριών με σαφή χαρακτηριστικά». Η Άλεν αντιπαραθέτει τη «σωματική ιδιωτικότητα» (η οποία μερικές φορές ονομάζεται και «χωρική ιδιωτικότητα») και την «πληροφοριακή ιδιωτικότητα». Η νομικός παρατηρεί πως η σωματική ιδιωτικότητα παραβιάζεται όταν ματαιώνονται οι προσπάθειες ενός ατόμου να απομονωθεί ή να μην είναι θεατό. Η πληροφοριακή ιδιωτικότητα διαταράσσεται «όταν τα δεδομένα, τα γεγονότα ή οι συζητήσεις που ένα άτομο επιθυμεί να κρατήσει κρυφά ή ανώνυμα αποσπώνται ή αποκαλύπτονται».[9]

Ωστόσο, στην εποχή του Μεγάλου Αλλότριου αυτές οι κατηγορίες λυγίζουν και σπάνε. Όλο και περισσότερο οι ενσώματοι χώροι –συμπεριλαμβανομένων των σπιτιών μας– βρίθουν παραβιάσεων της πληροφοριακής ιδιωτικότητας καθώς η ζωή μας ανάγεται σε συμπεριφορές και απαλλοτριώνεται ως πλεόνασμα. Σε ορισμένες περιπτώσεις υπεύθυνοι είμαστε εμείς οι ίδιοι, συνήθως επειδή δεν κατανοούμε την παρασκηνιακή δραστηριότητα και το πλήρες φάσμα των συνεπειών της. Άλλες παραβιάσεις απλώς μας επιβάλλονται, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της ομιλούσας κούκλας, της τηλεόρασης που μας ακούει, των εκατοντάδων εφαρμογών οι οποίες είναι προγραμματισμένες με σκοπό τη λαθραία αναγωγή κτλ. Εξετάσαμε πολλά από τα αντικείμενα και τις διαδικασίες που το κατασκοπευτικό κεφάλαιο έχει ήδη χαρακτηρίσει ως έξυπνα, αισθητηριακά, συνδεδεμένα και με δυνατότητες συμπεριφορικής ενεργοποίησης και διαδικτυακής σύνδεσης. Τη στιγμή που διαβάζετε αυτές τις σελίδες θα έχουν προκύψει και άλλα, και όσο περνάει ο καιρός ακόμη περισσότερα. Σαν τη συμφορά που βρήκε τον μαθητευόμενο μάγο όταν οι στάμνες άρχι-

σαν να γεμίζουν και να ξαναγεμίζουν χωρίς σταματημό, εξαιτίας της αμετροέπειας με την οποία προβάλλονται αξιώσεις στα πάντα.

Όταν οι Αμερικανοί ακαδημαϊκοί και νομικοί αξιολογούν τους τρόπους με τους οποίους οι ψηφιακές δυνατότητες δυσκολεύουν το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο, εστιάζουν στις διατάξεις της Τέταρτης Τροπολογίας του Συντάγματος, καθώς αυτή θέτει τα όρια της σχέσης *μεταξύ ατόμων και πολιτείας*. Βεβαίως, οι προστατευτικές διατάξεις της Τέταρτης Τροπολογίας είναι απαραίτητο να εκσυγχρονιστούν με γνώμονα τις συνθήκες του 21ου αιώνα, αντικατοπτρίζοντας τη σύγχρονη πραγματικότητα της παραγωγής δεδομένων και θωρακίζοντάς μας ενάντια στην αναζήτηση και στην ιδιοποίηση των πληροφοριών μας.[10]

Το ζήτημα είναι πως ακόμη και τα διευρυμένα μέτρα προστασίας ενάντια στην αυθαιρεσία του κράτους δεν μας προφυλάσσουν από την εργαλειοθηρική επίθεση κατά του θεσμού του ασύλου την οποία αιμοδοτούν οι οικονομικές επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.[11] Η Τέταρτη Τροπολογία όπως ερμηνεύεται αυτή τη στιγμή δεν μας βοηθά. Δεν διαφαίνεται κανένας μάγος στον ορίζοντα έτοιμος να διατάξει τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού όπως στο ποίημα του Γκαίτε: «Σκούπες Σκούπες! Ξαναπάρτε τη μορφή σας».

Μόλις τώρα ξεκινά η αναμέτρηση της νομικής επιστήμης με αυτή την πραγματικότητα. Ένα άρθρο του 2016 για το «διαδίκτυο των πραγμάτων» που έγραψε ο Άντριου Γκάθρι Φέργκιουσον (Andrew Guthrie Ferguson), ειδικός σε θέματα Τέταρτης Τροπολογίας, καταλήγει στο εξής: «Από τη στιγμή που οι προστατευτικές διατάξεις της Τέταρτης Τροπολογίας δεν άπτονται των δισεκατομμυρίων αισθητήρων γεμάτων προσωπικά δεδομένα, αυτό συνεπάγεται ένα εκτενές δίκτυο παρακολούθησης το οποίο υφίσταται εκτός των συνταγματικών ορίων».[12] Όπως έχουμε δει, αυτό είναι ήδη πραγματικότητα. Ολλανδοί ακαδημαϊκοί υποστηρίζουν κάτι παρόμοιο ως προς την ανεπάρκεια της ολλανδικής νομοθεσίας η οποία υπολείπεται του Μεγάλου Αλλότριου, αδυνατώντας πλέον να επιβάλλει αποτελεσματικά το άβατο του σπιτιού και να το προστατεύσει από την επεμβατική δράση της βιομηχανίας και του κράτους: «Οι τοίχοι δεν θωρακίζουν πια το άτομο αποτελεσματικά από τις εξωτερικές επιδράσεις όσο αυτό αναζητά [...] μια προσωπική ζωή χωρίς αδιάκριτες παρουσίες...»[13]

Σήμερα πολλές ελπίδες εναποτίθενται στο νέο σώμα κανονισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γνωστό ως Γενικός Κανονισμός για την

Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ), ο οποίος τέθηκε σε εφαρμογή τον Μάιο του 2018. Η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφέρει θεμελιωδώς από εκείνη της Αμερικής ως προς το ότι οι εταιρείες είναι αναγκασμένες να τεκμηριώνουν τη δραστηριότητά τους όσον αφορά θέματα δεδομένων εντός του κανονιστικού πλαισίου του ΓΚΠΔ. Οι κανονισμοί εισάγουν πολλές νέες ουσιώδεις και διαδικαστικές διατάξεις: την υποχρεωτική ειδοποίηση των ατόμων όταν συντελείται παραβίαση των προσωπικών δεδομένων, ένα ευρύ σημασιολογικό φάσμα του ορισμού της «συναίνεσης» ώστε να περιορίζεται η καταχρηστική μεταχείριση των τακτικών απόσπασης έγκρισης για τη χρήση προσωπικών δεδομένων, απαγόρευση της αυτόματης κοινοποίησης προσωπικών πληροφοριών, πρόνοια για προστασία απορρήτου ως σχεδιαστική προϋπόθεση συστημάτων, δικαίωμα διαγραφής δεδομένων και επέκταση των προστατευτικών διατάξεων ενάντια στη λήψη αποφάσεων από αυτόματα συστήματα, όταν αυτές οι αποφάσεις ενέχουν «αισθητό» αντίκτυπο για τη ζωή του ατόμου.[14] Επιπλέον, το νέο κανονιστικό πλαίσιο, σε περίπτωση παραβιάσεων, προβλέπει σημαντικά πρόστιμα τα οποία ενδέχεται να ανέλθουν στο 4% των συνολικών εσόδων μιας εταιρείας, αφήνοντας το περιθώριο για ομαδικές αγωγές με τις οποίες οι χρήστες μπορούν να συστρατευθούν και να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους στον ιδιωτικό βίο και στην προστασία των δεδομένων τους.[15]

Όλα αυτά είναι σπουδαία και αναγκαία επιτεύγματα, όμως το σημαντικότερο ερώτημα στο αφήγημά μας είναι αν αυτό το νέο ρυθμιστικό καθεστώς μπορεί να γίνει εφαλτήριο για την αμφισβήτηση της νομιμότητας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και την κατάργηση, τελικά, της εργαλειοθηρικής του εξουσίας. Με τον καιρό θα δούμε αν ο ΓΚΠΔ θα μπορέσει να ξεπεράσει τον Μεγάλο Αλλότριο, διεκδικώντας εκ νέου έναν καταμερισμό της μάθησης ευθυγραμμισμένο με τις αξίες και τις προσδοκίες μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Μια τέτοια νίκη θα εξαρτιόταν από την κοινωνική απόρριψη των αγορών οι οποίες βασίζονται στην απαλλοτρίωση της ανθρώπινης εμπειρίας ως μέσο πρόβλεψης και ελέγχου της ανθρώπινης συμπεριφοράς για τα κέρδη άλλων.

Ακαδημαϊκοί και ειδικοί εξετάζουν τις συνέπειες αυτών των σαρωτικών νέων κανονισμών. Ορισμένοι διατείνονται πως οι αποφασιστικές αλλαγές είναι αναπόφευκτες, ενώ άλλοι θεωρούν πιθανή τη συνέχιση του υφιστάμενου καθεστώτος μέσα από δραματικές διαφοροποιήσεις σε επίπεδο πρακτικών.[16] Ωστόσο, ορισμένα πράγματα τα

γνωρίζουμε με βεβαιότητα. Όταν οι άνθρωποι αγωνίζονται ως μονάδες εναντίον της χαώδους πολυπλοκότητας που ενέχει η προστασία των δεδομένων τους πάντα θα υπολείπονται των δυσθεώρητων ασυμμετριών γνώσης και εξουσίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Αν μη τι άλλο, οι δύο τελευταίες δεκαετίες μάς δίδαξαν ένα πράγμα: Το άτομο μόνο του δεν μπορεί να σηκώσει το βάρος αυτής της μάχης που εκτυλίσσεται στο μεταίχμιο της νέας εξουσίας.

Η παραπάνω πραγματικότητα αποτυπώνεται ξεκάθαρα στην οδύσσεια του Βέλγου μαθηματικού και ακτιβιστή της προστασίας των δεδομένων Πολ-Ολιβιέ Ντεχέι (Paul-Olivier Dehaye), ο οποίος τον Δεκέμβριο του 2016 αιτήθηκε τα προσωπικά του δεδομένα τα οποία είχε συλλέξει η Facebook μέσα από τα Προσαρμοσμένα Κοινά και το pixel παρακολούθησης, ώστε να διαπιστώσει και ο ίδιος σε ποιες ιστοσελίδες τον είχε παρακολουθήσει η πλατφόρμα. Αν εξαιρέσουμε το προσωπικό της Cambridge Analytica και τους ιθύνοντές της, ο Ντεχέι πιθανότατα γνώριζε περισσότερα από κάθε άλλον στον κόσμο για την αυθαίρετη δραστηριότητα της εταιρείας. Στόχος του ήταν μια διερευνητική προσέγγιση από τη βάση και προς τα πάνω προκειμένου να αποκαλύψει τα μυστικά των παράνομων μέσων τροποποίησης της πολιτικής συμπεριφοράς.

Το πρώτο βήμα ήταν να εξακριβώσει τι γνώριζε για αυτόν η Facebook, ειδικά σε σχέση με το είδος των δεδομένων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε ένα εκλογικό πλαίσιο, καθιστώντας τον Ντεχέι και οποιονδήποτε άλλο ευάλωτο στους μυστικούς ελιγμούς που μετερχόταν η Cambridge Analytica. Σκοπός του Ντεχέι ήταν να καταλάβει πώς ένας πολίτης μπορεί να εξακριβώσει ποια είναι εκείνα τα δεδομένα η ιδιοποίηση των οποίων, σύμφωνα με πολλούς ανθρώπους, συνιστούσε «σοβαρότατη» απειλή, κρίνοντας από την παγκόσμια κατακραυγή για τις αποκαλύψεις περί μυστικής διαδικτυακής πολιτικής χειραγώγησης. Ο επιστήμονας κατέγραψε διεξοδικά τα σκαμπανεβάσματα του εγχειρήματός του, ελπίζοντας πως η εμπειρία του θα φαινόταν χρήσιμη σε δημοσιογράφους, πολίτες και κοινότητες που είχαν αποφασίσει να διαπιστώσουν το φάσμα των πρακτικών της Facebook και τα ευάλωτα πολιτικά του σημεία. Ο Ντεχέι γράφει τα εξής:

> Βεβαίως, ως φυσικό πρόσωπο, είναι τρομερά δύσκολο να μιλήσεις σε μια εταιρεία όπως η Facebook, κι έτσι τον Απρίλιο του 2017 αναγκάστηκα να παραπέμψω το ζήτημα στον Ιρλανδό επίτροπο Προ-

στασίας Δεδομένων. Τον Οκτώβριο του 2017, έπειτα από πληθώρα οχλήσεων, ο επίτροπος συμφώνησε τελικά να κάνει το πρώτο βήμα για την επίλυση του θέματός μου ζητώντας απάντηση από τη Facebook. Καταπώς φαίνεται, αυτή η απάντηση ήρθε τον Δεκέμβριο, αλλά μέχρι στιγμής, τον Μάρτιο του 2018, η Επιτροπή βρίσκεται ακόμη στο στάδιο της «αξιολόγησης» παρά τις συχνές υπενθυμίσεις. Είναι πολύ εύκολο κάποιος να δει πως υφίσταται πρόβλημα όσον αφορά την επίβολή.[17]

Τον Μάρτιο του 2018, δεκαπέντε μήνες έπειτα από το αρχικό του αίτημα, Ο Ντεχέι έλαβε τελικά ένα μέιλ από την Ομάδα Διαχείρισης Απορρήτου της Facebook. Το μέιλ έλεγε πως οι πληροφορίες που ζητούσε «δεν είναι διαθέσιμες μέσω των εργαλείων αυτοεξυπηρέτησης», αλλά είναι αποθηκευμένες στο "Hive", στο «αρχείο καταχωρίσεων» της Facebook, όπου και διατηρούνται για «ανάλυση δεδομένων» και αποθηκεύονται ξεχωριστά από «τις βάσεις δεδομένων οι οποίες τροφοδοτούν το σάιτ». Η εταιρεία επέμενε πως η πρόσβαση στα εν λόγω δεδομένα ενείχε «ανυπέρβλητες τεχνικές δυσκολίες». «Επιπλέον», ανέφερε η εταιρεία, «αυτά τα δεδομένα *δεν χρησιμοποιούνται για την άμεση εξυπηρέτηση του live σάιτ του Facebook με το οποίο αλληλεπιδρούν οι χρήστες*».[18]

Στη δική μας γλώσσα οι πληροφορίες που αναζητούσε ο Ντεχέι απαιτούσαν πρόσβαση στο «κείμενο σκιά». Συγκεκριμένα, ο επιστήμονας ζητούσε, μεταξύ άλλων, λεπτομέρειες σε σχέση με τις αναλύσεις στόχευσης οι οποίες καθόριζαν τις προβαλλόμενες διαφημίσεις στη σελίδα του στο Facebook. Η απάντηση της εταιρείας υποδηλώνει πως τα δεδομένα του Hive ανήκουν σε αυτό το προνομιακό «δεύτερο κείμενο», εκεί όπου το συμπεριφορικό πλεόνασμα εισέρχεται στη γραμμή παραγωγής για να μετατραπεί σε προϊόντα πρόγνωσης.[19] Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία δεν έχει καμία σχέση με το «πρώτο κείμενο», αυτό με το οποίο «αλληλεπιδρούν οι χρήστες».

Το Facebook μας καθιστά σαφές πως το κείμενο σκιά δεν είναι διαθέσιμο στους χρήστες, παρά το ότι το σάιτ διαφημίζει πως τα διαθέσιμα εργαλεία αυτοεξυπηρέτησης υπόσχονται πρόσβαση και κατέβασμα των προσωπικών δεδομένων τα οποία έχει στην κατοχή της η εταιρεία. Πράγματι, η ανταγωνιστική δυναμική του κατασκοπευτικού καπιταλισμού καθιστά το ιδιόκτητο κείμενο σκιά σημαντική πηγή συγκριτικού πλεονεκτήματος. Οποιαδήποτε προσπάθεια προσπέλασης του περιεχομένου του αντιμετωπίζεται ως υπαρξιακή α-

πειλή· καμία επιχείρηση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν πρόκειται να παράσχει *οικειοθελώς* δεδομένα του κειμένου σκιά. Μόνο ο νόμος μπορεί να επιβάλει την εξυγίανση ενός νοσούντα καταμερισμού της μάθησης.

Στον απόηχο του σκανδάλου της Cambridge Analytica, τον Μάρτιο του 2018, η Facebook ανακοίνωσε πως θα διεύρυνε το πεδίο των προσωπικών δεδομένων που θα είχε τη δυνατότητα να κατεβάσει ο χρήστης. Δυστυχώς, αυτά τα δεδομένα παραμένουν ακόμη αυστηρά εντός της επικράτειας του πρώτου κειμένου και συντίθενται κατά κύριο λόγο από πληροφορίες που έχουν χορηγήσει οι ίδιοι οι χρήστες, συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών που έχουν διαγράψει: φίλοι, φωτογραφίες, βίντεο, διαφημίσεις οι οποίες βρήκαν στόχο, σκουντήματα, αναρτήσεις, τοποθεσίες κτλ. Σε αυτά τα δεδομένα δεν περιλαμβάνονται το συμπεριφορικό πλεόνασμα, ούτε τα προϊόντα πρόγνωσης ούτε και η διαδρομή αυτών των προγνώσεων ως μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης και αντικείμενα αγοραπωλησίας. Όταν κατεβάζεις τις «προσωπικές πληροφορίες σου», αυτό που αντικρίζεις είναι η σκηνή και όχι το παρασκήνιο, βλέπεις την κουρτίνα και όχι τον μάγο πίσω από αυτή.[20]

Η απάντηση που έδωσε η Facebook στον Ντεχέι αντικατοπτρίζει άλλη μια συνέπεια των υφιστάμενων ακραίων ασυμμετριών γνώσης. Η εταιρεία επέμενε πως η πρόσβαση στα εν λόγω δεδομένα ενείχε «ανυπέρβλητες τεχνικές δυσκολίες». Καθώς οι ροές συμπεριφορικού πλεονάσματος συγκλίνουν σε παραγωγικές διαδικασίες βασισμένες στη μηχανική μάθηση, ο όγκος και μόνο της εισροής δεδομένων και των μεθόδων ανάλυσης κινείται προς μεγέθη ασύλληπτα για τον ανθρώπινο νου. Ας πάρουμε για παράδειγμα κάτι τετριμμένο, όπως η διαδικασία επιλογής των προβαλλόμενων εικόνων από τις μηχανές του Instagram. Οι εν λόγω υπολογισμοί βασίζονται σε ποικιλία ροών συμπεριφορικού πλεονάσματος οι οποίες πηγάζουν από τον στοχευόμενο χρήστη. Έπειτα σε αυτές τις ροές προστίθενται περισσότερες ροές από φίλους που ανήκουν στο δίκτυο του χρήστη, και ύστερα ακόμη περισσότερες οι οποίες προέρχονται από τη δραστηριότητα των ανθρώπων που ακολουθούν τους ίδιους λογαριασμούς με τον χρήστη. Τέλος, σε αυτές προστίθενται τα δεδομένα και τα λινκ κοινωνικής δικτύωσης από τη δραστηριότητα του χρήστη στο Facebook. Όταν τελικά τρέχει ο αλγόριθμος κατάταξης για την πρόγνωση των φωτογραφιών που θα θέλει να δει στο μέλλον ο στοχευόμενος χρήστης, η ανάλυση περιλαμβάνει και δεδομένα από την παρελθοντική συμπε-

ριφορά του. Το Instagram διαθέτει μηχανές οι οποίες «μαθαίνουν» με τρόπο που οι άνθρωποι δεν μπορούν.[21] Στην περίπτωση πιο «συναινετικών» αναλύσεων, οι διαδικασίες πιθανότατα είναι εξίσου περίπλοκες ή και περιπλοκότερες.

Αυτό φέρνει στον νου τη συζήτησή μας σχετικά με τη «μηχανή προγνωστικών» της Facebook FBLearner Flow, μια πλατφόρμα που τα μηχανικά εξαρτήματά της τροφοδοτούνται με δεκάδες χιλιάδες σημεία δεδομένων που απορρέουν από το συμπεριφορικό πλεόνασμα και εξανεμίζουν την ίδια την έννοια τους δικαιώματος αμφισβήτησης της «αυτόματης λήψης αποφάσεων». Αν θέλουμε να αντιταχθούμε ουσιωδώς στους αλγόριθμους, απαιτούνται νέα αντισταθμιστικά θέσμια και εξουσίες, καθώς και οι ψηφιακοί πόροι και η ειδημοσύνη τα οποία θα μας βοηθήσουν να φτάσουμε στον πυρήνα των αρχών της μηχανικής νοημοσύνης και να κατασκευάσουμε νέες μεθόδους οι οποίες θα επιδέχονται επιθεώρησης, αντιλόγου και αντιπαράταξης. Όντως, ένας ειδικός έχει ήδη εισηγηθεί τη δημιουργία μιας κυβερνητικής υπηρεσίας –ενός «Οργανισμού Τροφίμων και Φαρμάκων για αλγόριθμους»– η οποία θα επιβλέπει την εξέλιξη, τη διανομή, την πώληση και τη χρήση σύνθετων αλγόριθμων, με το σκεπτικό πως οι υφιστάμενοι νόμοι «θα καταστούν παντελώς ανεπαρκείς στη διαχείριση των δύσκολων κανονιστικών γρίφων που παρουσιάζουν οι αλγόριθμοι».[22]

Η εμπειρία του Ντεχέι αποτελεί ένα μόνο παράδειγμα της αυτοσυντηρούμενης φύσης ενός παθολογικού καταμερισμού της μάθησης και του δυσβάστακτου βάρους που καλείται να επωμιστεί ένα άτομο το οποίο επιχειρεί να αντιταχθεί σε αυτή την αδικία. Ο Ντεχέι είναι ακτιβιστής και στόχος του δεν είναι απλώς η πρόσβαση στα δεδομένα, αλλά και η καταγραφή του επίπονου χαρακτήρα ή ακόμη και της ματαιότητας ενός τέτοιου έργου. Βάσει αυτής της πραγματικότητας, ο Ντεχέι υποστηρίζει πως οι κανονισμοί προστασίας δεδομένων είναι συγκρίσιμοι με τους νόμους περί ελευθερίας της πληροφόρησης. Οι διαδικασίες της αίτησης και της απόκτησης πληροφοριών υπό το καθεστώς αυτών των νόμων είναι ατελείς και κοπιώδεις –συνήθως πρόκειται για ένα έργο το οποίο αναλαμβάνουν ειδικοί νομικοί–, ωστόσο είναι σημαντικοί για τη δημοκρατική ελευθερία.[23] Παρόλο που η αποτελεσματική αντιπαράθεση προϋποθέτει αποφασισμένα άτομα, ένα άτομο ως μονάδα δεν μπορεί να επωμιστεί το βάρος της δικαιοσύνης, ακριβώς όπως στις αρχές του 20ού αιώνα ένας και μόνο εργάτης δεν μπορούσε να επωμιστεί το βάρος του αγώ-

να για δίκαιους μισθούς και ανθρώπινες εργασιακές συνθήκες. Οι αντιξοότητες του 20ού αιώνα επέβαλλαν συλλογική δράση, και το ίδιο ισχύει και για τις αντιξοότητες της εποχής μας.[24]

Η ανθρωπολόγος Λόρα Νέιντερ (Laura Nader), στη συζήτησή της περί «ζωής του νόμου» μάς υπενθυμίζει πως ο νόμος υποδεικνύει «τις προοπτικές ενδυνάμωσης της δημοκρατίας», οι οποίες, όμως, αποκτούν υπόσταση στην πραγματική ζωή μόνο όταν οι πολίτες αντιτάσσονται ενεργά στην αδικία, χρησιμοποιώντας τον νόμο ως μέσο προς έναν ανώτερο σκοπό. «Η ζωή του νόμου είναι ο ενάγων», γράφει η Νέιντερ, μια αλήθεια που είδαμε να αποκτά σάρκα και οστά στη δράση των Ισπανών πολιτών οι οποίοι διεκδίκησαν το δικαίωμα στη λήθη. «Αντιμαχόμενοι τις αδικίες που διαπράττονται εις βάρος τους μέσω του νόμου, οι ενάγοντες και οι δικηγόροι τους μπορούν ακόμη να καθορίσουν τη θέση του νόμου στη χάραξη της ιστορίας».[25] Αυτοί οι ενάγοντες δεν προτάσσουν τον εαυτό τους ως μονάδα, αλλά ως πρεσβευτή πολιτών οι οποίοι μοιράζονται δεσμούς αναγκαίους για την αντιμετώπιση της συλλογικής αδικίας.

Έτσι επιστρέφουμε στον ΓΚΠΔ και στο ερώτημα του αντίκτυπού του. Η μόνη πιθανή απάντηση είναι πως τα πάντα θα εξαρτηθούν από το πώς θα ερμηνεύσουν το νέο κανονιστικό καθεστώς οι νόμοι και τα δικαστήρια των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Αυτό που διαμορφώνει τούτες τις ερμηνείες δεν είναι η διατύπωση των κανονισμών, αλλά τα λαϊκά κινήματα από τη βάση. Πριν από έναν αιώνα οι εργάτες οργανώθηκαν και έδρασαν συλλογικά και τελικά κατάφεραν να γείρουν την πλάστιγγα της εξουσίας. Οι «χρήστες» του σήμερα θα πρέπει να κινητοποιηθούν με νέους τρόπους οι οποίοι θα αντανακλούν τις δικές μας μοναδικές «χρειώδεις συνθήκες» του 21ου αιώνα. Έχουμε ανάγκη από συνθετικές διακηρύξεις οι οποίες θα θεσμοθετηθούν σε νέα κέντρα δημοκρατικής εξουσίας, ειδημοσύνης και αντίλογου τα οποία θα ορθώνουν το ανάστημά τους στις σημερινές ασυμμετρίες γνώσης κι εξουσίας. Αυτή η ποιότητα της συλλογικής δράσης είναι αναγκαία αν θέλουμε επιτέλους να αντικαταστήσουμε το νομοθετικό κενό με νομοθεσία η οποία θα διατρανώνει το δικαίωμα στο άσυλο και στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου ως στοιχεία ζωτικής σημασίας για τη λειτουργικότητα της ανθρώπινης ζωής.

Ήδη παρατηρούμε μια νέα αφύπνιση σε επίπεδο διέγερσης της συλλογικής δράσης, τουλάχιστον στον τομέα του απορρήτου. Ένα παράδειγμα είναι η None of Your Business (NOYB), μια μη κερδοσκοπική οργάνωση με επικεφαλής τον ακτιβιστή σε ζητήματα απορ-

ρήτου Μαξ Σρεμς (Max Schrems). Το 2015, έπειτα από πολλά έτη δικαστικής διαμάχης, ο Σρεμς έγραψε ιστορία όταν η καταγγελία του εναντίον των πρακτικών συλλογής και κατακράτησης δεδομένων της Facebook –πρακτικές οι οποίες ο ακτιβιστής υποστήριζε πως παραβίασαν τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης– οδήγησε στην απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου να ακυρώσει τη συμφωνία του Ασφαλούς Λιμένα η οποία ρύθμιζε τις μεταβιβάσεις δεδομένων μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2018 ο Σρεμς ίδρυσε τη NOYB ως φορέα «επαγγελματικής επιβολής του απορρήτου». Στόχος είναι η άσκηση πίεσης στους κανονιστικούς φορείς ώστε να ελαχιστοποιηθεί το χάσμα μεταξύ των γραπτών κανονισμών και των εταιρικών πρακτικών απορρήτου, αλλάζοντας τις πραγματικές ενδοεταιρικές διαδικασίες με την αξιοποίηση της απειλής υψηλών προστίμων ως μοχλού πίεσης. Η NOYB φιλοδοξεί να γίνει «μια σταθερή ευρωπαϊκή πλατφόρμα διασφάλισης της εφαρμογής του απορρήτου» η οποία θα ενώνει ομάδες χρηστών και θα τους βοηθά κατά τη δικαστική διευθέτηση των αιτημάτων τους. Παράλληλα, η οργάνωση εστιάζει στην οικοδόμηση συμμαχιών και στην κίνηση «στοχευμένων και στρατηγικών δικαστικών διαδικασιών προκειμένου να μεγιστοποιηθεί ο αντίκτυπος στο *δικαίωμα στο απόρρητο*».[26] Όπως κι αν εξελιχτεί το εν λόγω εγχείρημα, αυτό που κατά κύριο λόγο μάς ενδιαφέρει είναι το γεγονός πως εστιάζει ενεργά σε ένα κοινωνικό κενό το οποίο πρέπει να γεμίσει με νέες και δημιουργικές μορφές συλλογικής δράσης. Μόνο έτσι η ζωή του νόμου θα μπορέσει να αντιπαραταχθεί στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό.

Ο χρόνος θα δείξει εάν η NOYB θα γίνει ο καταλύτης σε μια νέα φάση της μάχης στηλιτεύοντας και τιθασεύοντας μια παράνομη αγορά συμπεριφορικής έκβασης, τις πληροφοριακές διαδικασίες που την αιμοδοτούν και την εργαλειοθηρική κοινωνία τη σύσταση της οποίας μεθοδεύουν. Απουσία νέων συνθετικών διακηρύξεων, ίσως απογοητευτούμε από την αδιαλλαξία του status quo. Αν κρίνουμε από το παρελθόν, η νομοθεσία περί απορρήτου και προστασίας των δεδομένων καθώς και η νομοθεσία κατά των οικονομικών τραστ δεν αρκούν για να ανακόψουν την πορεία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Οι αιτίες που εξετάσαμε επιχειρώντας να απαντήσουμε στο ερώτημα «Πώς κατάφεραν να τη γλιτώσουν ατιμώρητοι;» υποδηλώνουν πως οι γιγάντιες και δαιδαλώδεις δομές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και των επιταγών του επιβάλλουν αμεσότερη αντιπαράθεση.

Ένα από τα πορίσματα της περασμένης δεκαετίας είναι το εξής: παρά το ότι η ευρωπαϊκή νομοθεσία περί απορρήτου και προστασίας των δεδομένων είναι πολύ αυστηρότερη σε σύγκριση με αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών και παρά την εντατική προσήλωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις αντιμονοπωλιακές πολιτικές, η Facebook και η Google συνεχίζουν να ακμάζουν στη Γηραιά Ήπειρο. Για παράδειγμα, μεταξύ 2010 και 2017 ο σύνθετος ρυθμός ετήσιας ανάπτυξης για τους καθημερινούς ενεργούς χρήστες του Facebook στην Ευρώπη ήταν 15%, ενώ στις Ηνωμένες Πολιτείες το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 9%.[27] Εκείνη την περίοδο τα έσοδα της εταιρείας αυξήθηκαν με σύνθετο ρυθμό ετήσιας ανάπτυξης της τάξης του 50% και στις δύο περιοχές.[28] Μεταξύ 2009 και του πρώτου τετάρτου του 2018 το μερίδιο της Google στην ευρωπαϊκή αγορά των αναζητήσεων μειώθηκε κατά περίπου 2%, ενώ στις Ηνωμένες Πολιτείες αυξήθηκε κατά 9%. (Το μερίδιο αγοράς της Google στην Ευρώπη παρέμεινε υψηλό – 91,5% το 2018, σε σύγκριση με το 88% των Ηνωμένων Πολιτειών.) Ωστόσο, στην περίπτωση των κινητών τηλεφώνων Android, το μερίδιο αγοράς της Google αυξήθηκε κατά 69% στην Ευρώπη εν συγκρίσει με το 44% στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το Chrome, το πρόγραμμα περιήγησης της Google, αύξησε το μερίδιο αγοράς του κατά 55% στην Ευρώπη και κατά 51% στις Ηνωμένες Πολιτείες.[29]

Όπως υποδηλώνει και ο κατάλογος των αιτιών για το «πώς κατάφεραν να τη γλιτώσουν ατιμώρητοι», για αυτόν τον ρυθμό ανάπτυξης δεν ευθύνεται το κοκαλάκι της νυχτερίδας. Ως τεκμήριο αυτής της πραγματικότητας, ο Τζιοβάνι Μπουταρέλι (Giovanni Buttarelli), ο Ευρωπαίος επόπτης Προστασίας Δεδομένων, δήλωσε στους *New York Times* πως καθοριστικός παράγοντας του αντίκτυπου του ΓΚΠΔ θα είναι ο τρόπος με τον οποίο οι κανονιστικοί φορείς «θα αντιμετωπίσουν τις παχυλά χρηματοδοτούμενες ομάδες από λομπίστες και δικηγόρους».[30] Πράγματι, οι εταιρικοί δικηγόροι είχαν ήδη ξεκινήσει να επεξεργάζονται τις στρατηγικές διατήρησης του status quo και προετοίμαζαν το σκηνικό για τις όποιες αναμετρήσεις θα ακολουθούσαν. Για παράδειγμα, μια λευκή βίβλος η οποία εκδόθηκε από κορυφαία πολυεθνική δικηγορική εταιρεία καλεί τις εταιρείες στις επάλξεις της επεξεργασίας δεδομένων, υποστηρίζοντας πως η νομική έννοια του «έννομου συμφέροντος» αποτελεί μια πρώτης τάξης ευκαιρία παράκαμψης των νέων κανονιστικών εμποδίων:

> Το έννομο συμφέρον ίσως αποτελεί την πιο τεκμηριωμένη θεμελίωση νομικής βάσης για επεξεργασία δεδομένων σε πολλά πλαίσια, μιας και απαιτεί αξιολόγηση και ισορρόπηση των κινδύνων και των ωφελειών της επεξεργασίας για οργανισμούς, για άτομα και για την κοινωνία. Τα έννομα συμφέροντα του υπευθύνου ή ενός τρίτου μπορούν κι εκείνα να εμπεριέχουν δικαιώματα κι ελευθερίες. Ορισμένες φορές το κριτήριο εξισορρόπησης εμπεριέχει επίσης [...] την ελευθερία της έκφρασης, το δικαίωμα ενασχόλησης με οικονομική δραστηριότητα, το δικαίωμα της διασφάλισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας κτλ. Τούτα τα δικαιώματα πρέπει να ληφθούν υπόψη σε σχέση με το αντιστάθμισμα του δικαιώματος του ατόμου στον ιδιωτικό βίο.[31]

Οι οικονομικές επιταγές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είχαν ήδη κινητοποιηθεί στα τέλη του Απριλίου του 2018, εν αναμονή του ΓΚΠΔ ο οποίος επρόκειτο να τεθεί σε εφαρμογή εκείνο τον Μάιο. Μερικές μέρες νωρίτερα ο διευθύνων σύμβουλος της Facebook ανακοίνωσε πως η εταιρεία θα εφάρμοζε «το πνεύμα» του ΓΚΠΔ σε όλο τον κόσμο. Εντούτοις, στην πράξη η εταιρεία προέβη σε αλλαγές ώστε να διασφαλίσει πως η πλειοψηφία των δραστηριοτήτων της δεν θα περιοριζόταν από τον ΓΚΠΔ. Έως τότε 1,5 δισεκατομμύριο χρήστες της πλατφόρμας, συμπεριλαμβανομένων κι εκείνων που ζούσαν στην Αφρική, στην Ασία, στην Αυστραλία και στη Λατινική Αμερική, υφίσταντο στους όρους παροχής υπηρεσιών τους οποίους εξέδιδε η διεθνής έδρα της εταιρείας στην Ιρλανδία. Με άλλα λόγια, το σύνολο αυτών των χρηστών ήταν ενταγμένο στο ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο. Στα τέλη Απριλίου η Facebook εξέδωσε σιωπηρά νέους όρους παροχής υπηρεσιών, μεταφέροντας αυτό το 1,5 δισεκατομμύριο χρήστες σε καθεστώς αμερικανικής νομοθεσίας απορρήτου, αφαιρώντας έτσι τη δυνατότητα υποβολής αγωγής σε ιρλανδικά δικαστήρια.[32]

III. Κάθε μονόκερος έχει τον κυνηγό του

Πώς θα καταλήξει η ζωή μας αν η χαλιναγώγηση αποτύχει; Χωρίς προστασία από τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό και την εργαλειοθηρική εξουσία του, χωρίς προστασία από τους συμπεριφορικούς και κοινωνικούς στόχους τους, είμαστε παγιδευμένοι σε μια κατάσταση απουσίας «οδών διαφυγής» όπου οι τοίχοι είναι φτιαγμένοι α-

πό γυαλί. Η έμφυτη ανθρώπινη λαχτάρα για καταφύγιο πρέπει να εξαλειφθεί και ο αρχαίος θεσμός του ασύλου να διαγραφεί.

Η απουσία οδών διαφυγής αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ευδοκίμηση του Μεγάλου Αλλότριου, μια ευδοκίμηση η οποία με τη σειρά της είναι αναγκαία συνθήκη για όλα όσα υποτίθεται πως θα ακολουθήσουν: τα κύματα του συμπεριφορικού πλεονάσματος και η μεταμόρφωσή τους σε κέρδη, η βεβαιότητα η οποία θα πριμοδοτήσει κάθε παράγοντα της αγοράς με εγγυημένα αποτελέσματα, ο παραμερισμός της εμπιστοσύνης επιλέγοντας τη ριζική αδιαφορία της μη σύμβασης, ο παράδεισος της άνετης σύνδεσης ο οποίος εκμεταλλεύεται τις ανάγκες των αγχωμένων ατόμων της δεύτερης νεωτερικότητας και μετατρέπει τη ζωή τους σε μέσο επίτευξης των στόχων άλλων, η καταλήστευση του εαυτού, η εξάλειψη της αυτόνομης ηθικής κρίσης χάριν του απρόσκοπτου έλεγχου, η ενεργοποίηση και η τροποποίηση η οποία σωπηλά απομυζά τη βούληση να υλοποιήσεις τη βούλησή σου, η απώλεια της δυνατότητας έκφρασης στο πρώτο πρόσωπο για χάρη της επίτευξης των σχεδίων άλλων, η καταστροφή των κοινωνικών σχέσεων και της πολιτικής υπόστασης των παλαιών, βραδυκίνητων και ανεκπλήρωτων ακόμη ιδανικών του αυτοκαθοριζόμενου πολίτη ο οποίος είναι προσηλωμένος στα νόμιμα θέσμια της δημοκρατικής διακυβέρνησης.

Καθένας από αυτούς τους άσπιλους μονόκερους έχει υπάρξει έμπνευση για τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της ανθρωπότητας, όσο ατελή κι αν ήταν η εκπλήρωσή τους. Κάθε μονόκερος, όμως, έχει και έναν κυνηγό, και το ίδιο ισχύει και για τα ιδανικά που έχουν γαλουχήσει τη φιλελεύθερη τάξη. Για να επιτελέσει ο κυνηγός το έργο του, πάσης φύσεως πόρτες, κλειδαριές και τριβή πρέπει να εκλείψουν, όπως και κάθε αντιδιαστολή μεταξύ οικειότητας και απόστασης, μεταξύ σπιτιού και σύμπαντος. Πλέον, δεν υπάρχει καμία ανάγκη για «τοποανάλυση» επειδή όλοι οι χώροι έχουν συγχωνευθεί σε έναν, εκείνον του Μεγάλου Αλλότριου. Μην αναζητάτε την ντελικάτη σαν πέταλο λουλουδιού ιριδίζουσα κορυφή του οστράκου. Είναι μάταιο να επιχειρούμε να κουρνιάσουμε στη σκοτεινή του σπείρα. Το όστρακο δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας συνδεδεμένος κόμβος, και η ονειροπόλησή σου έχει ήδη αποκτήσει ακροατήριο στο παλλόμενο δίκτυο αυτής της θορυβώδους διαπερατής ζωής.

Απουσία συνθετικών διακηρύξεων οι οποίες θα διασφαλίσουν τον δρόμο προς ένα ανθρώπινο μέλλον, οι επαχθείς συνθήκες της διαπερατής ζωής μάς στρέφουν προς μια κοινωνική εξοπλιστική κούρσα

αντιδιακηρύξεων όπου αναζητούμε και υιοθετούμε όλο και πιο σύνθετους τρόπους για να *κρυβόμαστε μέσα στην ίδια τη ζωή μας*, επιδιώκοντας καταφυγή από τις μηχανές της αυθαιρεσίας και από τους κυρίους τους. Τούτο το κάνουμε ώστε να καλύψουμε τη μακραίωνη ανάγκη μας για άσυλο, αλλά και ως πράξη αντίστασης με την οποία απορρίπτουμε τις εργαλειοθηρικές αρχές του μεθοδευτικού χώρου, την «εκτεταμένη ανασχετική επιρροή» τους και την ακατάσβεστη απληστία του Μεγάλου Αλλότριου. Στον χώρο της κυβερνητικής παρακολούθησης οι πρακτικές της «απόκρυψης» έχουν ονομαστεί «διαμαρτυρίες απορρήτου» και παραδοσιακά κινούν τις υποψίες των αστυνομικών υπηρεσιών.[33] Πλέον, η απόκρυψη αφορά και τον Μεγάλο Αλλότριο, καθώς κι εκείνους που διαφεντεύουν την αγορά για λογαριασμό του. Η εμβέλειά τους είναι εκτεταμένη και βαθιά – συγχωνεύονται με τους τοίχους μας, το σώμα μας, τους δρόμους μας, προβάλλουν αξιώσεις στο πρόσωπό μας, στα συναισθήματά μας και στους φόβους μας μπροστά στο φάσμα του αποκλεισμού.

Έχω υποστηρίξει πως πάρα πολλά από τα αρτιότερα και ικανότερα μυαλά της νέας γενιάς αφιερώνουν τη διάνοιά τους στην εντατικοποίηση του χειμάρρου των κλικ. Εξίσου οδυνηρό είναι και το γεγονός πως μια νέα γενιά ακτιβιστών, καλλιτεχνών και εφευρετών αισθάνεται πως καλείται να δημιουργήσει την τέχνη και την επιστήμη της απόκρυψης.[34] Οι επαχθείς συνθήκες της διαπερατής ζωής υποχρεώνουν αυτούς τους νεαρούς καλλιτέχνες να αφιερώσουν το πνεύμα τους στην προοπτική της ανθρώπινης αορατότητας, παρόλο που και τα ίδια τα δημιουργήματά τους απαιτούν από μας την επιστάμενη αναζήτηση και εύρεση των σημείων αναφοράς μας. Τα αντιδραστικά τεχνουργήματά τους λαμβάνουν ήδη πολλές μορφές: θήκες κινητού τηλεφώνου οι οποίες μπλοκάρουν σήματα, προσθετικά δακτυλικά αποτυπώματα ώστε τα ακροδάχτυλά σου να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν «ως το κλειδί για τη ζωή σου», LED προσωπίδες οι οποίες θαμπώνουν την εικόνα από τις κάμερες αναγνώρισης προσώπου, ένα επενδυμένο παλτό το οποίο μπλοκάρει ραδιοκύματα και συσκευές παρακολούθησης, ένας διαχυτήρας ο οποίος απελευθερώνει μια μεταλλική μυρωδιά κάθε φορά που εντοπίζεται ένα επισφαλές σάιτ ή δίκτυο σε κάποια συσκευή σου, μια εφαρμογή ονόματι Serendipitor για την αποτροπή κάθε απόπειρας παρακολούθησης η οποία «βασίζεται στην επανάληψη προβλέψιμων καθημερινών τελετουργικών του στόχου», μια σειρά ρούχων με την επωνυμία «Glamouflage» η οποία διαθέτει μπλουζάκια γεμάτα απεικονίσεις προ-

σώπων διασημοτήτων ώστε να σαμποτάρουν τα λογισμικά αναγνώρισης προσώπων, κάσκα κατά της παρακολούθησης μέσω νευροαπεικόνισης για την παρεμπόδιση της ψηφιακής εισβολής στα εγκεφαλικά κύματα και ένα παλτό το οποίο προστατεύει από την παρακολούθηση δημιουργώντας μια ασπίδα για τον αποκλεισμό παρεισφρητικών σημάτων. Ο Λέο Σελβάτζιο (Leo Selvaggio), καλλιτέχνης με έδρα το Σικάγο, δημιουργεί με τη βοήθεια 3D εκτυπωτή προσθετικές μάσκες οι οποίες υπονομεύουν την αναγνώριση προσώπου. Ο καλλιτέχνης αποκαλεί το έργο του «οργανωμένη καλλιτεχνική παρέμβαση».[35]

Ίσως το ενδεικτικότερο της τάσης είναι το Backlash Tool Kit: μια γκάμα λειτουργικών συσκευών σχεδιασμένων για τις πορείες διαμαρτυρίας και τις αναταραχές του μέλλοντος. Σε αυτή την γκάμα περιλαμβάνεται μια έξυπνη μπαντάνα στην οποία ενσωματώνονται κρυφά μηνύματα και δημόσια κλειδιά, προσαρτώμενες συσκευές οι οποίες ανήκουν σε αυτόνομο δίκτυο, προσωπικά μαύρα κουτιά για την καταγραφή κατάχρησης εξουσίας από την αστυνομία, καθώς και ρούτερ ταχείας εγκατάστασης για επικοινωνία εκτός του δικτύου.[36] Το Backlash δημιουργήθηκε στο πλαίσιο ενός σχεδίου διπλωματικής μεταπτυχιακής εργασίας στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης και αντικατοπτρίζει επακριβώς τις μάχες που έχει να αντιμετωπίσει τούτη η γενιά στον αγώνα για την τρίτη νεωτερικότητα. Ο σχεδιαστής γράφει πως για τους νέους διαδηλωτές οι οποίοι ανήκουν σε μια γενιά ενδημική της ψηφιακής εποχής «*η συνδεσιμότητα αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα*». Από την άλλη, ο εφευρέτης αισθάνεται θλίψη για το γεγονός πως «το μέλλον της τεχνολογίας των διαδηλώσεων δείχνει ζοφερό» εξαιτίας της πανταχού παρούσας παρακολούθησης. Η φαρέτρα των εργαλείων του σχεδιαστή έχει στόχο να δημιουργήσει «έναν χώρο εξερεύνησης και διερεύνησης της τεταμένης σχέσης μεταξύ των διαμαρτυριών και της τεχνολογίας, καθώς και έναν χώρο καλλιέργειας του διαλόγου ως προς την ελευθερία της έκφρασης, τις αναταραχές και την ανατρεπτική τεχνολογία». Σε παρόμοιο πνεύμα, φοιτητές του Πανεπιστημίου της Ουάσινγκτον σχεδίασαν ένα αρχικό μοντέλο για «προσαρτημένους δέκτες σημάτων συσκευών. Η κεντρική ιδέα είναι πως κοινές συσκευές «μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να μεταδώσουν πληροφορίες αποκλειστικά σε ασύρματους δέκτες οι οποίοι βρίσκονται σε επαφή με το σώμα», δημιουργώντας έτσι τη βάση για ασφαλείς και ιδιωτικές επικοινωνίες που δεν χρησιμοποιούν τις παραδοσιακές μεταδόσεις Wi-Fi, οι οποίες εντοπίζονται εύκολα.[37]

Αρκεί μια βόλτα στο κατάστημα του Νέου Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης στο Μανχάταν και θα περάσεις μπροστά από μια στοίβα από το μπεστ σέλερ του – επιτραπέζιοι καθρέφτες στην επιφάνεια των οποίων είναι γραμμένο το εξής μήνυμα με πορτοκαλί γράμματα: "Today's Selfie Is Tomorrow's Biometric Profile" (Η σέλφι του σήμερα είναι το βιομετρικό προφίλ του αύριο). Ο καθρέφτης ανήκει στο ευρύτερο πρότζεκτ με τίτλο Think Privacy. Ο καλλιτέχνης που τον εμπνεύστηκε ονομάζεται Άνταμ Χάρβεϊ (Adam Harvey), έχει έδρα το Βερολίνο και το έργο του στοχεύει στο πρόβλημα της παρακολούθησης επιχειρώντας να ματαιώσει την εξουσία αυτών που παρακολουθούν. Η τέχνη του Χάρβεϊ ξεκινά με «ανάδρομη τεχνική έρευνα [...] των αλγόριθμων της όρασης των υπολογιστών» προκειμένου να εντοπίζονται και να αξιοποιούνται τα αδύναμα σημεία μέσω καμουφλάζ και άλλων μεθόδων απόκρυψης. Η γνωστότερη ίσως σειρά έργων του ονομάζεται "Stealth Wear"· πρόκειται για μια σειρά αξεσουάρ μόδας σχεδιασμένων να δυσχεραίνουν, να σαμποτάρουν και να παρακάμπτουν την παρακολούθηση των drone και, σε ακόμη μεγαλύτερο φάσμα, το λογισμικό αναγνώρισης προσώπου. Υφάσματα με ασημένια επικάλυψη αντανακλούν τη θερμική ακτινοβολία, «επιτρέποντας στο άτομο που τα φοράει να αποφεύγει την εναέρια θερμική παρακολούθηση». Τα αξεσουάρ του Χάρβεϊ αντλούν έμπνευση από παραδοσιακά ισλαμικά ρούχα τα οποία εκφράζουν την ιδέα πως «τα ενδύματα δρουν ως διαχωριστικό μεταξύ ανθρώπου και Θεού». Σήμερα ο καλλιτέχνης δίνει στα ρούχα μια νέα σημασιολογική τροπή, αυτή του διαχωριστικού μεταξύ ανθρώπινης εμπειρίας και των δυνάμεων που την παρακολουθούν.[38] Σε ένα άλλο πρότζεκτ του ο Χάρβεϊ δημιούργησε στιλιζαρισμένα μακιγιάζ και κομμώσεις –μπλε φτερά που κρέμονται από πλούσιες μαύρες αφέλειες, τσουλούφια τα οποία φτάνουν μέχρι το ύψος της μύτης και κάτω από αυτή, ζυγωματικά τα οποία καλύπτονται από παχιά σφηνοειδή ασπρόμαυρα μοτίβα, τρέσες οι οποίες περιελίσσονται γύρω από το πρόσωπο και τον λαιμό σαν πλοκάμια χταποδιού– σχεδιασμένα ώστε να υπονομεύουν τα λογισμικά αναγνώρισης προσώπου και άλλες μορφές ψηφιακής όρασης.

Όλο και περισσότεροι καλλιτέχνες σαν τον Χάρβεϊ, συχνά *νεαροί*, προσανατολίζουν το έργο τους στα θέματα της παρακολούθησης και της αντίστασης. Οι "demetricator" (απομετρητές) του καλλιτέχνη Μπέντζαμιν Γκρόσερ (Benjamin Grosser) είναι λογισμικά τα οποία μεταβάλλουν τη διεπιφάνεια του Facebook και του Twitter διαγρά-

φοντας τα στατιστικά τους: «Ο αριθμός των *like*, των *φίλων*, των *follower*, των *retweet* [...] όλα εξαφανίζονται». Αν θέλουμε να μάθουμε πώς μια διεπιφάνεια η οποία προτάσσει τον αριθμό των *φίλων* μας αλλάζει την αντίληψή μας περί φιλίας, λέει ο Γκρόσερ, «αρκεί να αφαιρέσουμε τους αριθμούς». Το πρότζεκτ του Γκρόσερ με τίτλο "Go Rando" είναι μια πρόσθετη εφαρμογή περιηγητή η οποία «συσκοτίζει τα συναισθήματα του Facebook» επιλέγοντας ένα τυχαίο emoji κάθε φορά που κάνεις like, υποσκάπτοντας έτσι την ανάλυση πλεονάσματος της εταιρείας κατά τον υπολογισμό των προφίλ προσωπικότητας και συναισθηματικής κατάστασης.[39] Η πληθωρικά ενορχηστρωμένη περφόρμανς του Τρέβορ Πάγκλεν (Trevor Paglen) συνδυάζει μουσική, φωτογραφία, δορυφορικές εικόνες και τεχνητή νοημοσύνη προκειμένου να αποκαλύψει την πανταχού παρούσα γνώση και δράση του Μεγάλου Αλλότριου. «Η τέχνη μου επιχειρεί να κοιτάξει στο εσωτερικό του λογισμικού που επιτρέπει να διαρρεύσει η τεχνητή νοημοσύνη [...] προσπαθεί να κοιτάξει στο εσωτερικό των αρχιτεκτονικών διαφορετικών συστημάτων μηχανικής όρασης ώστε να προσπαθήσει να μάθει τι είναι αυτό που βλέπουν οι υπολογιστές», λέει ο Πάγκλεν. Η εγκατάσταση του Κινέζου καλλιτέχνη Άι Γουεϊγουέι (Ai Weiwei) με τίτλο "Hansel & Gretel" δημιούργησε μια έντονη εμπειρία όπου οι συμμετέχοντες έρχονται εσωτερικά αντιμέτωποι με τις συνέπειες που ενέχει η παρακολούθηση της απονήρευτης λήψης φωτογραφιών, της ενασχόλησή τους με το Instagram, το Tweeter, την αποστολή μηνυμάτων, την προσθήκη ετικετών και τις αναρτήσεις τους.[40]

Οι καλλιτέχνες μας, όπως και οι νέοι άνθρωποι της κοινωνίας μας, είναι τα καναρίνια στο ανθρακωρυχείο. Το γεγονός πως η ανάγκη μας να γίνουμε αόρατοι αποτελεί τον κεντρικό άξονα μιας ευφυούς καλλιτεχνικής εμπροσθοφυλακής αποτελεί άλλο ένα μήνυμα σε ένα μπουκάλι το οποίο εκσφενδονίζεται από την πρώτη γραμμή του σπαραγμού και του αποτροπιασμού. Η διαπερατή ζωή είναι επαχθής, αλλά το ίδιο επαχθής είναι και η κάλυψη των προσώπων μας με μάσκες και των σωμάτων μας με υφάσματα τα οποία αντέχουν στις ψηφιακές επιθέσεις ώστε να ανατρέψουμε τα σχέδια των πανταχού παρόντων ασύδοτων μηχανών. Όπως συμβαίνει με κάθε αντιδιακήρυξη, το μπάλωμα επισφαλών καταστάσεων ισοδυναμεί με προσαρμογή ενώ θα έπρεπε να είναι αφετηρία για κατακραυγή. *Αυτές οι συνθήκες είναι απαράδεκτες. Οι σήραγγες κάτω από αυτό το τείχος δεν είναι αρκετές. Πρέπει να πέσει το ίδιο το τείχος.*

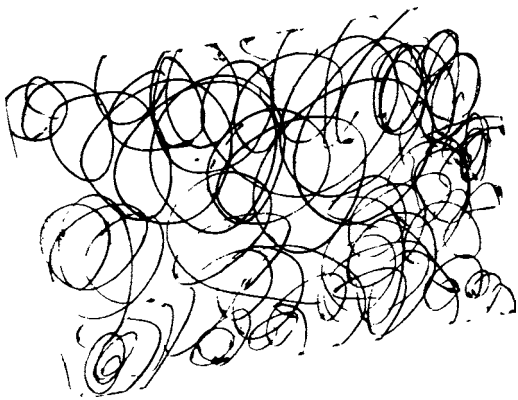
Ο μεγαλύτερος κίνδυνος είναι πως αρχίζουμε να αισθανόμαστε

άνετα στο περιβάλλον μιας διαπερατής ζωής ή στην προοπτική της απόκρυψης. Και οι δύο εναλλακτικές μάς αποστερούν τη ζωογόνο εσωτερικότητα η οποία γεννάται στο άδυτο του ασύλου και, σε τελική ανάλυση, μας κάνει να διαφέρουμε από τις μηχανές. Αυτό είναι το πηγάδι απ' όπου αντλούμε την ικανότητά μας να υποσχόμαστε και να αγαπάμε, ικανότητες χωρίς τις οποίες τόσο οι ιδιωτικοί δεσμοί της οικειότητας όσο και οι δημόσιοι δεσμοί της κοινωνίας μαραζώνουν και πεθαίνουν. Αν δεν αλλάξουμε τώρα αυτή την πορεία, το έργο που θα κληροδοτήσουμε στις γενιές που ακολουθούν θα είναι δυσθεώρητο. Ο βιομηχανικός καπιταλισμός επέταξε τη φύση φορτώνοντας στις επόμενες γενιές το βάρος ενός παραπαίοντος πλανήτη. Θέλουμε να τις επιφορτίσουμε και με την εισβολή και την κατάκτηση της ανθρώπινης φύσης από τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό; Θα μείνουμε αμέτοχοι καθώς αυτός επιβάλλει αθόρυβα τη ζωή στον μεθοδευτικό χώρο αξιώνοντας ταυτόχρονα την απώλεια του ασύλου και του δικαιώματος στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου προς όφελος του πλούτου και της εξουσίας του;

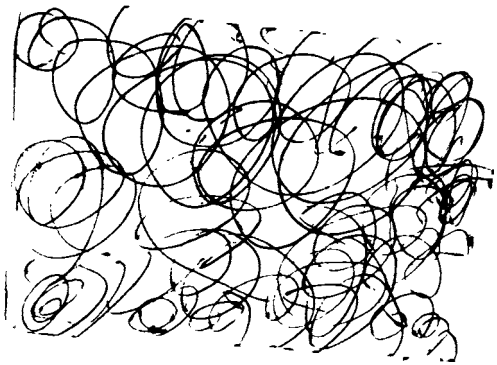
Ο Παραντίσο το αποκαλεί επανάσταση, ο Πέντλαντ λέει πως είναι ο θάνατος της ατομικότητας. Ο Ναντέλα και ο Σμιτ εισηγούνται τον μηχανικό μεθοδευτικό χώρο, την εκβιαστική συρροή του και τις ανασχετικές αρμονίες του ως πρότυπο ζωής. Ο Πέιτζ και ο Ζάκερμπεργκ αντιλαμβάνονται τη μεταμόρφωση της κοινωνίας ως μέσο επίτευξης των εμπορικών τους στόχων. Αναμφισβήτητα, μεταξύ μας υπάρχουν και αντιφρονούντες, αλλά η διακήρυξη της ζωής χωρίς τοίχους έως τώρα δεν έχει επιφέρει μαζική αναίρεση της συναίνεσης. Εν μέρει αυτό οφείλεται στην εξάρτησή μας, αλλά και στο γεγονός πως δεν έχουμε εκτιμήσει ακόμη το εύρος και το βάθος όσων μας επιφυλάσσουν οι αρχιτέκτονες, πόσο μάλλον το εύρος των συνεπειών που ενέχει αυτή ή «επανάσταση».

Οι ευαισθησίες μας παραλύουν μπροστά στο τερατούργημα του Μεγάλου Αλλότριου, και όσο συμβαίνει αυτό οι δράσεις του μεθοδεύονται, τεστάρονται, εξελίσσονται και κανονικοποιούνται. Αρχίζουμε να μην ακούμε το νανούρισμα των τοίχων. Η απόκρυψη από τις μηχανές και από τους χειριστές τους αναχωρεί από την επικράτεια της εμμονής της εμπροσθοφυλακής και μεταβαίνει στη σφαίρα του συνήθους κοινωνικού διαλόγου, καταλήγοντας στις συζητήσεις μας γύρω από το οικογενειακό τραπέζι. Κάθε βήμα προς αυτή την κατεύθυνση μοιάζει να λαμβάνει χώρα μέσα στην ομίχλη του πολέμου: διάσπαρτα θραύσματα και περιστατικά τα οποία εμφανίζονται

ξαφνικά και συχνά σε συνθήκες ασάφειας. Τα περιθώρια προσδιορισμού του μοτίβου, πόσο μάλλον των απαρχών και της σημασίας του, είναι ελάχιστα. Εντούτοις, κάθε διαγραφή της προοπτικής του ασύλου αφήνει ένα κενό το οποίο σιωπηλά και απρόσκοπτα γεμίζει από τις νέες συνθήκες της εργαλειοθηρικής εξουσίας.

ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΟΧΤΩ

ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΕΚ ΤΩΝ ΑΝΩ

Έτρεμε από μίσος για όσα δεν είχε αντικρίσει
Μαραζωμένος για μια αγάπη άμοιρη αποδέκτη
Και τίποτα πιο πολύ δεν τον είχε τυραννήσει

Γ. Χ. Ονтεν
Σονέτα από την Κίνα, III

Ο ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΣ καπιταλισμός διαφέρει από τον καπιταλισμό της αγοράς από τρεις αναπάντεχες απόψεις. Πρώτον, επιμένει στη διατήρηση του προνομίου της απεριόριστης ελευθερίας *και* της απεριόριστης γνώσης. Δεύτερον, εγκαταλείπει τη μακροχρόνια ενδογενή ανταποδοτικότητα με το κοινό. Τρίτον, το φάσμα της διαβίωσης στον μεθοδευτικό χώρο μαρτυρά ένα κολεκτιβιστικό κοινωνικό όραμα το οποίο συντηρεί η ριζική αδιαφορία και η υλική της διάσταση στο οικοσύστημα του Μεγάλου Αλλότριου. Σε αυτό το κεφάλαιο εξερευνούμε καθεμιά από αυτές τις παρεκκλίσεις από τις ιστορικές σταθερές και ερχόμαστε τελικά αντιμέτωποι με το ερώτημα που αυτές εγείρουν: Είναι ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός απλώς καπιταλισμός;

Ι. Ελευθερία και γνώση

Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν διαφέρουν από τους υπόλοιπους καπιταλιστές όσον αφορά τις αξιώσεις τους για απαλλαγή από κάθε περιορισμό. Διεκδικούν με επιμονή την «ελευθερία» εφαρμογής οποιασδήποτε νέας πρακτικής, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκουν να επιβάλουν με υπερβάλλοντα ζήλο την αναγκαιότητα της «ελευθερίας τους» από τα νομικά και κανονιστικά δεσμά. Αυτή η στερεοτυπική στάση αντανακλά δύο θεμελιώδεις υποθέσεις περί καπιταλισμού τις οποίες διατύπωσαν οι ίδιοι οι θεωρητικοί του: Η πρώτη εί-

ναι πως τις αγορές είναι εγγενώς *αδύνατο να τις γνωρίσεις*. Η δεύτερη είναι πως η άγνοια που γεννά αυτή η έλλειψη γνώσης επιβάλει εκτεταμένη ελευθερία κινήσεων για τους παράγοντες της αγοράς.

Η ιδέα πως η άγνοια και η ελευθερία είναι θεμελιακά γνωρίσματα του καπιταλισμού είναι ριζωμένη στις συνθήκες της ζωής ήδη πριν από την έλευση των σύγχρονων συστημάτων επικοινωνίας και μεταφορών, πόσο μάλλον των παγκόσμιων ψηφιακών δικτύων, του διαδικτύου ή των διάχυτων υπολογιστικών, αισθητηριακών και ενεργοποιητικών αρχιτεκτονικών του Μεγάλου Αλλότριου. Μέχρι και πολύ πρόσφατα η ζωή στο ανθρώπινο αφήγημα ήταν εκ των πραγμάτων περιορισμένη σε χωρικά όρια και το «όλο» ήταν εκ των πραγμάτων αόρατο στο «μερικό».

Το «αόρατο χέρι», η διάσημη μεταφορά του Άνταμ Σμιθ, άντλησε στοιχεία από αυτές τις διαχρονικές πραγματικότητες της ανθρώπινης ζωής. Ο Σμιθ υποστήριζε πως κάθε άτομο διοχετεύει το κεφάλαιό του στο εγγύς περιβάλλον του επιδιώκοντας άμεσες ανέσεις και βασικά αγαθά. Κάθε άνθρωπος φροντίζει για «τη δική του ασφάλεια [...] το δικό του όφελος [...] καθοδηγούμενος από ένα αόρατο χέρι, πραγματοποιώντας μια έκβαση χωρίς αντίκρισμα στην προαίρεσή του». Αυτή η έκβαση είναι η αποδοτική εφαρμογή του κεφαλαίου στην ευρύτερη αγορά: ο πλούτος των εθνών. Το άθροισμα των ατομικών δράσεων το οποίο γεννά αποδοτικές αγορές συνιστά ένα μοντέλο συγκλονιστικής πολυπλοκότητας, ένα μυστήριο το οποίο κανένα άτομο και καμία οντότητα δεν νοείται να γνωρίζει και να κατανοεί, πόσο μάλλον να χειρίζεται: «Ο πολιτικός ο οποίος θα επιχειρήσει να υπαγορεύσει τον τρόπο με τον οποίο οι ιδιώτες θα χρησιμοποιήσουν τα κεφάλαιά τους θα [...] κράδαινε μια εξουσία την οποία δεν θα εμπιστευόσουν με σιγουριά σε κανένα συμβούλιο και σε καμία γερουσία, πόσο μάλλον σε ένα και μόνο άτομο...»[1]

Ο νεοφιλελεύθερος οικονομολόγος Φρίντριχ Χάγεκ, το έργο του οποίου, όπως συζητήσαμε εν συντομία στο Κεφάλαιο 2, αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο των οικονομικών πολιτικών των τελευταίων πενήντα ετών όπου η αγορά αποτελεί το πρώτο και κύριο μέλημα, άντλησε τις βασικότερες αρχές των επιχειρημάτων του από τις υποθέσεις του Σμιθ περί μερικού και όλου. Ο Χάγεκ έγραψε πως «Ο Άνταμ Σμιθ ήταν ο πρώτος που αντιλήφθηκε πως έχουμε έρθει αντιμέτωποι με μεθόδους οργάνωσης της ανθρώπινης οικονομικής συνεργασίας οι οποίες υπερβαίνουν τα όρια της γνώσης και της αντίληψής μας. Αν θέλουμε να βρούμε μια καλύτερη περιγραφή για το

"αόρατο χέρι" του θα το αποκαλούσαμε το αόρατο ανεξιχνίαστο μοντέλο».[2]

Όπως και στην περίπτωση των Πλανκ, Μάιερ και Σκίνερ, τόσο ο Χάγεκ όσο και ο Σμιθ συνδέουν κατηγορηματικά την άγνοια με την ελευθερία. Σύμφωνα με τη θεώρηση του Χάγεκ, το μυστήριο της αγοράς είναι πως πληθώρα ανθρώπων μπορεί να συμπεριφερθεί αποδοτικά παραμένοντας ταυτόχρονα αδαής ως προς το όλο. Τα άτομα όχι μόνο *μπορούν* να επιλέξουν ελεύθερα, αλλά *πρέπει* να έχουν ελευθερία επιλογής των επιδιώξεών τους επειδή δεν υπάρχει εναλλακτική· καμία καθοδηγητική πηγή απόλυτης γνώσης ή συνειδητού. Ο Χάγεκ δηλώνει πως ο «ανθρώπινος σχεδιασμός» είναι αδύνατος επειδή οι σχετικές ροές πληροφοριών βρίσκονται «εκτός του βεληνεκούς ελέγχου του οποιουδήποτε μονήρους μυαλού». Η δυναμική της αγοράς επιτρέπει στους ανθρώπους να λειτουργούν όντας αδαείς χωρίς «να χρειάζεται κανείς να τους πει τι να κάνουν».[3]

Ο Χάγεκ προέκρινε την αγορά έναντι της δημοκρατίας, υποστηρίζοντας πως το σύστημα της αγοράς όχι μόνο επέτρεπε τον καταμερισμό της εργασίας αλλά και «τη συντονισμένη εκμετάλλευση των πόρων βάσει της *ισοκατανομής της γνώσης*». Ο οικονομολόγος υποστήριζε πως αυτό το σύστημα είναι το μόνο συμβατό με την ελευθερία. Ίσως να μπορούσε να διαμορφωθεί ένας άλλος τύπος πολιτισμού, αναλογιζόταν ο Χάγεκ, «όπως η "πολιτεία" των τερμιτών», αλλά θα ήταν ασύμβατος με την ανθρώπινη ελευθερία.[4]

Κάτι δεν πάει καλά. Είναι αλήθεια πως πολλοί καπιταλιστές, συμπεριλαμβανομένης της κατασκοπευτικής συνομοταξίας, επικαλούνται με ζήλο αυτές τις μακραίωνες προφάσεις για τη νομιμοποίηση της ελευθερίας τους και για την απόρριψη κανονιστικών, νομοθετικών, δικαστικών, κοινωνικών και άλλων ειδών δημόσιων παρεμβάσεων στις μεθόδους δραστηριοποίησής τους. Εντούτοις, ο Μεγάλος Αλλότριος και η σταθερή εφαρμογή της εργαλειοθηρικής εξουσίας θέτουν υπό αμφισβήτηση το συνηθισμένο quid pro quo της ελευθερίας έναντι της άγνοιας.

Όταν έχουμε να κάνουμε με τη δραστηριότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, η «αγορά» δεν είναι πια αόρατη, τουλάχιστον όχι όπως την αντιλαμβάνονταν ο Χάγεκ και ο Σμιθ. Η κούρσα μεταξύ των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού γεννά αδήριτη ροπή προς την καθολικότητα. Η ολοκληρωτική πληροφόρηση οδηγεί προς τη βεβαιότητα και τα εγγυημένα αποτελέσματα. Αυτή η δραστηριότητα υποδηλώνει πως η προσφορά και η ζήτηση των

αγορών συμπεριφορικής έκβασης μεταφράζονται με τεράστια λεπτομέρεια. Έτσι, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός αντικαθιστά το μυστήριο με τη βεβαιότητα, υποκαθιστώντας το παλαιό «ανεξιχνίαστο μοντέλο» με την αναγωγή, τη συμπεριφορική τροποποίηση και την πρόγνωση. Πρόκειται για μια θεμελιώδη αναστροφή του παραδοσιακού γνωρίσματος μιας αγοράς η οποία θεωρούνταν εγγενώς αδύνατο να κατανοηθεί.

Ας θυμηθούμε τον Μαρκ Ζάκερμπεργκ καθώς κόμπαζε πως η Facebook θα γνωρίζει κάθε βιβλίο, κάθε ταινία και κάθε τραγούδι που είχε καταναλώσει οποιοσδήποτε. Τα προγνωστικά μοντέλα θα του επιτρέπουν να σου προτείνει σε ποιο μπαρ να πας όταν φτάνεις σε μια καινούρια πόλη όπου ο μπάρμαν θα σου έχει ήδη έτοιμο το αγαπημένο σου ποτό.[5] Κάποτε ο επικεφαλής της ομάδας επιστημόνων δεδομένων της Facebook αναλογίστηκε το εξής: «Αυτή είναι η πρώτη φορά στην ιστορία που συναντούμε τέτοια κλίμακα και ποιότητα δεδομένων σχετικών με την ανθρώπινη επικοινωνία. [...] Για πρώτη φορά διαθέτουμε ένα μικροσκόπιο το οποίο [...] μας επιτρέπει να εξετάσουμε την κοινωνική συμπεριφορά με εξαιρετική ευκρίνεια της οποίας γινόμαστε για πρώτη φορά μάρτυρες...»[6] Ένας κορυφαίος προγραμματιστής της Facebook το έθεσε λακωνικά: «Προσπαθούμε να χαρτογραφήσουμε το γράφημα κάθε οντότητας του κόσμου καθώς και τις μεταξύ τους σχέσεις».[7]

Οι ίδιοι στόχοι απηχούνται και στις υπόλοιπες κορυφαίες εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Όπως παρατήρησε και ο Έρικ Σμιτ της Google το 2010, «Αν μας δώσετε περισσότερες πληροφορίες για σας, για τους φίλους σας, εμείς μπορούμε να βελτιώσουμε την ποιότητα των αναζητήσεών σας. Δεν χρειάζεται καν να πληκτρολογήσετε. Γνωρίζουμε πού είστε. Γνωρίζουμε πού ήσασταν. Πάνω κάτω γνωρίζουμε και τι σκέφτεστε».[8] Ο Σάτια Ναντέλα της Microsoft αντιλαμβάνεται κάθε ενσώματο και θεσμικό χώρο, τους ανθρώπους και τις κοινωνικές σχέσεις, ως ευρετηριοποιήσιμα και αναζητήσιμα δεδομένα. Όλα υπόκεινται στη μηχανική συλλογιστική, στην αναγνώριση προτύπων, στην πρόγνωση, στην πρόληψη, στη διακοπή και στην τροποποίηση.[9]

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός δεν είναι ο παλιός καπιταλισμός και οι ηγέτες του δεν μοιάζουν με τους καπιταλιστές της εποχής του Σμιθ ή ακόμη και του Χάγεκ. Υπό αυτό το καθεστώς η ελευθερία και η άγνοια δεν είναι πλέον συζυγείς ποσότητες, δεν είναι οι δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος που αποκαλούμε μυστήριο. Αντ' αυ-

τού, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός προσδιορίζεται από μια πρωτόγνωρη σύγκλιση ελευθερίας *και* γνώσης. Ο βαθμός αυτής της σύγκλισης αντιστοιχεί επακριβώς στο φάσμα της εργαλειοθηρικής εξουσίας. Αυτή η απαρεμπόδιστη συσσώρευση ισχύος ουσιαστικά υφαρπάζει τον καταμερισμό της μάθησης στην κοινωνία, θεσμοθετώντας τους συσχετισμούς ένταξης και αποκλεισμού πάνω στους οποίους βασίζονται τα κατασκοπευτικά έσοδα. Οι πρεσβευτές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού αξιώνουν την ελευθερία να κουμαντάρουν τη γνώση κι έπειτα χρησιμοποιούν αυτό το πλεονέκτημα γνώσης προκειμένου να προστατεύσουν και να διευρύνουν την ελευθερία τους.

Παρόλο που για τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις είναι απόλυτα φυσιολογικό να επιδιώκουν το οποιοδήποτε πλεονέκτημα γνώσης έναντι του ανταγωνισμού της αγοράς, οι δυνατότητες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού οι οποίες μεταφράζουν την άγνοια σε γνώση είναι πρωτόγνωρες επειδή βασίζονται στο μέσο το οποίο διαχωρίζει του εκφραστές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού από τους παραδοσιακούς ουτοπιστές: το οικονομικό και το διανοητικό κεφάλαιο το οποίο επιτρέπει τον μετασχηματισμό του κόσμου, έτσι όπως αυτός λαμβάνει υπόσταση μέσα από τις διαρκώς διαστελλόμενες αρχιτεκτονικές του Μεγάλου Αλλότριου. Αυτό που προκαλεί ακόμη μεγαλύτερη έκπληξη είναι το γεγονός πως το κατασκοπευτικό κεφάλαιο πηγάζει από την απαλλοτρίωση της ανθρώπινης εμπειρίας, η οποία λειτουργικοποιείται στα μονομερή και διάχυτα προγράμματα αναγωγής: *Η ζωή μας καταληστεύεται και πωλείται προς χρηματοδότηση της ελευθερίας των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και καθυπόταξη της δικής μας· για τη χρηματοδότηση της γνώσης τους και της άγνοιάς μας ως προς το τι γνωρίζουν.*

Αυτή η νέα κατάσταση ενσαρκώνει τη νεοφιλελεύθερη εκλογίκευση της εξόντωσης της διπλής κίνησης και του θριάμβου του ωμού καπιταλισμού: των ελεύθερων αγορών του, των παραγόντων των συγκεκριμένων αγορών, των αυτορυθμιζόμενων επιχειρήσεων. Φανερώνει πως οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έχουν τελειοποιήσει τη ρητορική και την πολιτική ευφυΐα της νεοφιλελεύθερης ιδεολογικής υπερασπιστικής γραμμής, επιδιώκοντας, ταυτόχρονα, μια νεοφανή λογική συσσώρευσης η οποία αλλοιώνει τα πιο θεμελιώδη αξιώματα της καπιταλιστικής κοσμοθεωρίας. Δεν έχει να κάνει απλώς με το γεγονός πως η τράπουλα έχει ανακατευτεί – οι κανόνες του παιχνιδιού έχουν μεταμορφωθεί σε κάτι πρωτόγνωρο, κάτι αδιανόητο εκτός ψηφιακού περιβάλλοντος και του τεράστιου ό-

γκου πλούτου και επιστημονικής ειδημοσύνης που παρέχουν οι πρεσβευτές της εφαρμοσμένη ουτοπικής.

Εξετάσαμε προσεκτικά τους καινοφανείς θεμελιώδεις μηχανισμούς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, τις οικονομικές επιταγές του, τη συσσωρευόμενη ισχύ του και τους κοινωνικούς του στόχους. Ένα συμπέρασμα της διερεύνησής μας είναι πως η διαχείριση και ο έλεγχος του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία εκ μέρους κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι το ειδοποιό γνώρισμα το οποίο παρεκκλίνει από τις παλαιές αιτιολογήσεις του αόρατου χεριού και των αξιώσεών του. Ο συνδυασμός γνώσης κι ελευθερίας οδηγεί στην επιτάχυνση της ασυμμετρίας μεταξύ των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού και των κοινωνιών εντός των οποίων αυτοί δραστηριοποιούνται. Αυτός ο κύκλος θα σπάσει μόνο όταν αναγνωρίσουμε ως πολίτες, κοινωνίες και εντέλει ως πολιτισμός πως οι *επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού γνωρίζουν υπερβολικά πολλά για να είναι ελεύθεροι να πράττουν κατά το δοκούν.*

II. Μετά την ανταποδοτικότητα

Μια άλλη αποφασιστική παρέκκλιση των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού από το παρελθόν του κατασκοπευτικού καπιταλισμού είναι η εγκατάλειψη των εγγενών σχέσεων ανταποδοτικότητας με τους ανθρώπους, σχέσεις οι οποίες εδώ και πάρα πολλά χρόνια έχουν αποτελέσει βασικό χαρακτηριστικό της αντοχής και της προσαρμοστικότητας του καπιταλισμού. Αυτή η ανταποδοτικότητα, σύμβολο της οποίας κατά τον 20ό αιώνα ήταν το μεροκάματο των 5 δολαρίων του Φορντ, θυμίζει τις αρχικές θέσεις του Άνταμ Σμιθ ως προς τις παραγωγικές κοινωνικές σχέσεις του καπιταλισμού, όπου οι εταιρείες βασίζονται στους ανθρώπους ως εργαζομένους και πελάτες. Ο Σμιθ υποστήριζε πως αυξήσεις στις τιμές θα πρέπει να εξισορροπούνται με αυξήσεις στους μισθούς, «έτσι ώστε ο εργαζόμενος να μπορεί να αγοράσει την αναγκαία ποσότητα αντικειμένων τα οποία θεωρείται πως θα πρέπει να έχει [...] από την κατάσταση της ζήτησης για εργασία».[10] Το κίνημα μεγιστοποίησης του πλούτου των μετόχων και η παγκοσμιοποίηση συνέβαλαν τα μέγιστα στην καταστροφή του μακραίωνου κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ του καπιταλισμού και των κοινοτήτων του, αντικαθιστώντας την ανταποδοτικότητα με τη θεσμική αδιαφορία. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός πηγαίνει ακόμη

πιο πέρα. Όχι μόνο εγκαταλείπει τον Σμιθ, αλλά ματαιώνει και επισήμως την εναπομένουσα ανταποδοτικότητα με τις κοινωνίες του.

Σε πρώτη φάση οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν βασίζονται πια στους ανθρώπους ως καταναλωτές. Ο άξονας της προσφοράς και της ζήτησης προσανατολίζει την εταιρεία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού σε επιχειρήσεις οι οποίες επιδιώκουν την προεξόφληση της συμπεριφοράς πληθυσμών, ομάδων και ατόμων.

Όπως έχουμε δει, το αποτέλεσμα είναι πως οι «χρήστες» αποτελούν πηγές πρώτων υλών για μια παραγωγική διαδικασία της ψηφιακής εποχής η οποία στοχεύει σε ένα νέο είδος επιχειρηματικού πελάτη. Όταν οι επιμέρους καταναλωτές συνεχίζουν να διαβιούν στο περιβάλλον του κατασκοπευτικού καπιταλισμού –αγοράζοντας μεταξύ πολλών άλλων σκούπες Roomba, κούκλες που σε κατασκοπεύουν, έξυπνα μπουκάλια βότκας ή ασφαλιστήρια τα οποία βασίζονται σε συμπεριφορικά δεδομένα–, οι κοινωνικές σχέσεις πλέον δεν εδράζονται στο δούναι και στο λαβείν. Σε αυτές και σε πολλές άλλες περιπτώσεις τα προϊόντα και οι υπηρεσίες δεν είναι τίποτε άλλο παρά ξενιστές για την παρασιτική δραστηριότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Δεύτερον, οι μεγάλες επιχειρήσεις του κατασκοπευτικού καπιταλισμού απασχολούν παραδοσιακά σχετικά μικρό αριθμό ανθρώπων σε σύγκριση με την πρωτόγνωρη κλίμακα των υπολογιστικών τους μέσων. Τούτο το μοντέλο, όπου ένα μικρό και εξαιρετικά καταρτισμένο εργατικό δυναμικό διαχειρίζεται κατά το δοκούν την ισχύ μιας τεράστιας κεφαλαιοβόρας υποδομής, ονομάζεται «υπερκλίμακα». Αυτή η ιστορική ασυνέχεια της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε υπερκλίμακα γίνεται έκδηλη αν συγκρίνουμε επτά δεκαετίες απασχόλησης εργατικού δυναμικού και κεφαλαιοποίησης της GM με τα πρόσφατα δεδομένα της μετά IPO εποχής της Google και της Facebook. (Περιορίζω τη σύγκριση στην Google και στη Facebook επειδή και οι δύο εταιρείες δραστηριοποιούνταν στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό ακόμη και πριν από την εισαγωγή τους στο χρηματιστήριο.)

Από τη δημόσια εγγραφή τους έως το 2016 η Google και η Facebook ανελίχθηκαν με σταθερό ρυθμό στην κορυφή της κεφαλαιοποίησης, με την Google να φτάνει τα 532 δισ. δολάρια έως το τέλος του 2016 και τη Facebook τα 332 δισ. δολάρια, με τη μεν Google να μην απασχολεί περισσότερους από 75.000 ανθρώπους και τη δε Facebook περισσότερους από 18.000. Η General Motors χρειάστηκε τέσσερις

δεκαετίες για να φτάσει στην υψηλότερη κεφαλαιοποίησή της, η οποία το 1965 ανερχόταν στα 225,15 δισ. δολάρια. Το ίδιο έτος η εταιρεία απασχολούσε 735.000 γυναίκες και άντρες.[11] Αυτό που δημιουργεί ακόμη μεγαλύτερη εντύπωση είναι το γεγονός πως στο αποκορύφωμα της Παγκόσμιας Οικονομικής Ύφεσης η GM απασχολούσε περισσότερους ανθρώπους απ' ό,τι η Google ή η Facebook στο αποκορύφωμα της κεφαλαιοποίησής τους.

Το μοντέλο της GM αποτελεί το εμβληματικότερο αμερικανικό καπιταλιστικό αφήγημα του 20ού αιώνα πριν η παγκοσμιοποίηση, ο νεοφιλελευθερισμός, το κίνημα μεγιστοποίησης του πλούτου των μετόχων και η πλουτοκρατία αποσαθρώσουν τη δημόσια επιχείρηση και τους θεσμούς της διπλής κίνησης. Εκείνοι οι θεσμοί εξυγίαναν τις πολιτικές απασχόλησης της GM εφαρμόζοντας δίκαιες εργατικές πρακτικές, συνδικαλιστικά σωματεία και συλλογικές διαπραγματεύσεις εμβληματικές της στιβαρής ανταποδοτικότητας κατά τις προ παγκοσμιοποίησης δεκαετίες του 20ού αιώνα. Για παράδειγμα, στη δεκαετία του 1950 το 80% των ενηλίκων δήλωνε πως οι «μεγάλες επιχειρήσεις» έκαναν καλό στη χώρα, το 66% πίστευε πως οι επιχειρήσεις δεν χρειάζονταν αλλαγές ή χρειάζονταν ελάχιστες και το 60% συμφωνούσε πως «τα κέρδη των μεγάλων εταιρειών βοηθούν ώστε να βελτιώνεται η κατάσταση για οποιονδήποτε αγοράζει τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες τους».[12]

Παρόλο που ορισμένοι επικριτές θεώρησαν πως αυτή η ανταποδοτικότητα ευθυνόταν για την αδυναμία της GM να προσαρμοστεί στον παγκόσμιο ανταγωνισμό στα τέλη της δεκαετίας του 1980, κάτι που τελικά οδήγησε στην πτώχευση της εταιρείας το 2009, οι αναλύσεις έχουν δείξει πως το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για τη θρυλική παρακμή της εταιρείας το φέρουν ο χρόνιος διευθυντικός εφησυχασμός και οι καταδικασμένες οικονομικές στρατηγικές, ένα συμπέρασμα το οποίο ενισχύεται από τις επιτυχίες της γερμανικής αυτοκινητοβιομηχανίας τον 21ο αιώνα, όπου ισχυροί εργασιακοί θεσμοί έχουν θεσμοθετημένη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων.[13]

Οι εταιρείες υπερκλίμακας έχουν γίνει εμβληματικές του σύγχρονου ψηφιακού καπιταλισμού, και όντας καπιταλιστικές επινοήσεις παρουσιάζουν κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις, μεταξύ των οποίων ο αντίκτυπος στην εργασία και τους μισθούς, στη βιομηχανική συγκέντρωση, και στο μονοπώλιο.[14] Το 2017 24 εταιρείες υπερκλίμακας λειτουργούσαν 320 κέντρα δεδομένων εξοπλισμένα με διακομιστές οι οποίοι ανέρχονταν από χιλιάδες έως εκατομμύρια (από τα μεγαλύτερα ήταν εκείνα της Google και της Facebook).[15]

Παρ' όλα αυτά, δεν δραστηριοποιούνται όλες οι εταιρείες υπερκλίμακας στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό και στην παρούσα φάση επικεντρωνόμαστε στη σύγκλιση αυτών των δύο τομέων. Οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, οι οποίοι είτε λειτουργούν σε υπερκλίμακα είτε αναθέτουν τέτοιες λειτουργίες σε τρίτους, ελαττώνουν δραματικά την εξάρτηση από την κοινωνία ως πηγή εργαζομένων. Ακόμη οι ελάχιστοι εργαζόμενοι τους οποίους διεκδικούν αντλούνται από τα αραιότατα στρώματα της επιστήμης των δεδομένων.

Η απουσία εγγενούς ανταποδοτικότητας με τους ανθρώπους ως πηγή καταναλωτών ή εργαζομένων συνιστά ένα ζήτημα σπουδαίας σημασίας ενόψει της ιστορικής συνάφειας μεταξύ του καπιταλισμού της αγοράς και της δημοκρατίας. Μάλιστα, οι απαρχές της δημοκρατίας τόσο στην Αμερική όσο και στη Βρετανία τοποθετούνται σε αυτήν ακριβώς την ανταποδοτικότητα. Στην Αμερική η παραβίαση της ανταποδοτικότητας απέναντι στους καταναλωτές πυροδότησε μια ασταμάτητη διαδρομή προς την ελευθερία καθώς η οικονομική ισχύς μεταφραζόταν σε πολιτική εξουσία. Μισό αιώνα αργότερα στη Βρετανία ο απρόθυμος, πρακτικός και ωφελιμιστικός σεβασμός για την αναγκαία αλληλεξάρτηση του κεφαλαίου με την εργασία μεταφράστηκε σε νέα μοτίβα πολιτικής ισχύος, τα οποία ενσαρκώθηκαν από τη σταδιακή επέκταση του δικαιώματος ψήφου και την ειρηνική μετάβαση σε πιο ανοιχτούς δημοκρατικούς θεσμούς. Ακόμη και μια σύντομη ματιά σε τούτα τα αφηγήματα που άλλαξαν τον κόσμο μπορεί να μας βοηθήσει να συλλάβουμε τον βαθμό στον οποίο ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός αποκλίνει από το παρελθόν του καπιταλισμού.

Η Αμερικανική Επανάσταση αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα του πώς η ανταποδοτικότητα της κατανάλωσης συνέβαλλε στην άνοδο της δημοκρατίας. Ο ιστορικός Τίμοθι Μπρίιν (T. H. Breen), στην πρωτοποριακή μελέτη του με τίτλο *The Marketplace of Revolution* (Η αγορά της επανάστασης), υποστηρίζει πως αυτό που έθεσε σε κίνηση την επανάσταση ήταν η παραβίαση της εν λόγω ανταποδοτικότητας, συσπειρώνοντας ετερόκλητους και άγνωστους μεταξύ τους επαρχιώτες σε μια νέα ριζοσπαστική πατρωτική δύναμη. Ο Μπρίιν εξηγεί πως οι Αμερικανοί άποικοι είχαν καταλήξει να εξαρτώνται από «την αυτοκρατορία των αγαθών» η οποία εισαγόταν από τη Βρετανία, και αυτή η εξάρτηση ενέπνεε την αίσθηση ενός ανταποδοτικού κοινωνικού συμβολαίου: «Για τους καθημερινούς ανθρώπους η απτή εμπειρία της συμμετοχής σε μια επεκτεινόμενη αγγλοαμερικανική κατα-

ναλωτική αγορά» ενέτεινε την αίσθηση της «γνήσιας συνεργασίας» με την Αγγλία.[16] Τελικά, είναι ευρέως γνωστό ότι η βρετανική βουλή παρεξήγησε τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αυτής της συνεργασίας, επιβάλλοντας μια σειρά φόρων σε ποικιλία αγαθών όπως τα υφάσματα και το τσάι, μετατρέποντάς τα σε «σύμβολα της αυτοκρατορικής καταπίεσης». Ο Μπρίαν περιγράφει την πρωτοτυπία ενός πολιτικού κινήματος το οποίο γεννήθηκε από την κοινή εμπειρία της κατανάλωσης, την κατακραυγή για την παραβίαση ζωτικών αλληλεξαρτήσεων μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή και την αποφασιστικότητα ώστε τα «αγαθά να γίνουν ένδειξη ισχύος».

Η μετάφραση των καταναλωτικών προσδοκιών σε μια δημοκρατική επανάσταση συνέβη σε τρία κύματα, ξεκινώντας το 1765, όταν ο Νόμος περί Χαρτοσήμου πυροδότησε λαϊκές διαμαρτυρίες, αναταραχές και οργανωμένη αντίσταση η οποία τελικά εκφράστηκε μέσα από το «Κίνημα Απαγόρευσης Εισαγωγών» (σήμερα θα το αποκαλούσαμε καταναλωτικό μποϊκοτάζ). Σύμφωνα με τις αφηγήσεις του Μπρίαν, οι λεπτομέρειες του Νόμου περί Χαρτοσήμου ήταν λιγότερο σημαντικές από τη συνειδητοποίηση των αποίκων πως η Αγγλία δεν τους αντιμετώπιζε ως οικονομικά ισότιμους με τους οποίους συνδέεται με μια αμοιβαία ωφέλιμη ανταποδοτικότητα: «Υπονομεύοντας την ικανότητα των Αμερικανών να αγοράσουν τα αγαθά που επιθυμούσαν, η Βουλή είχε αποκαλύψει την πρόθεσή της να συμπεριφερθεί στους αποίκους ως υπηκόους δευτέρας διαλογής» επιβάλλοντας βαρύ τέλος «στην επιδίωξη της υλικής ευτυχίας».[17] Ο Νόμος περί Χαρτοσήμου βιώθηκε ως παραβίαση των δικαιωμάτων των αποίκων όχι μόνο ως υπηκόων της αυτοκρατορίας αλλά και ως καταναλωτών οι οποίοι ζουν στην επικράτειά της. Ήταν η πρώτη μετάφραση της οικονομικής ισχύος των καταναλωτών σε πολιτική ισχύ, «μια ριζοσπαστική νέα μορφή άσκησης πολιτικής» όπου τα πιο κοινά μέλη της αποικιακής κοινωνίας βίωσαν «ένα ζωογόνο κύμα ενδυνάμωσης».[18] Η βουλή απέσυρε τον Νόμο περί Χαρτοσήμου πριν το κίνημα μπορέσει να εξαπλωθεί σε όλες ουσιαστικά τις αποικίες και φάνηκε πως η αρχή του «Καμία φορολόγηση χωρίς αντιπροσώπευση» είχε υπερισχύσει.

Δύο χρόνια αργότερα, όταν το 1767 τέθηκαν σε ισχύ οι Νόμοι του Τάουνσεντ, επιβάλλοντας δασμούς σε μια σειρά εισαγόμενων αγαθών, ένα νέο κύμα κατακραυγής κινητοποίησε τους ανθρώπους όλων των αποικιών. Λεπτομερείς συμφωνίες μη εισαγωγής έκαναν τις θυσίες των καταναλωτών την πρώτη γραμμή της πολιτικής αντίστα-

σης. Η κοινή εμπειρία των υπονομευμένων προσδοκιών γεφύρωνε τοπικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφορές προσφέροντας μια νέα βάση για κοινωνική αλληλεγγύη.[19] Ήδη το 1770 οι Νόμοι του Τάουνσεντ είχαν αποσυρθεί και για ακόμη μια φορά φαινόταν πως η γενικευμένη επανάσταση είχε αποφευχθεί.

Το 1773 ο Νόμος περί Τσαγιού βύθισε τις αποικίες σε μια νέα φάση αντίστασης όπου το πολιτικό επίκεντρο μετατοπίστηκε από την απαγόρευση εισαγωγών, η οποία βασιζόταν στην πρώτη γραμμή των εμπόρων, στη *μη κατανάλωση* η οποία απαιτούσε τη συμμετοχή όλων των ατόμων, ως μοναδικά αλληλέγγυων «πελατών». Σε αυτό το πλαίσιο, ο Σάμιουελ Άνταμς διακήρυξε πως η επιδίωξη της ελευθερίας «εξαρτιόταν από την ικανότητα του αμερικανικού λαού να απελευθερωθεί από τα "μπιχλιμπίδια των Βρετανών"».[20]

Τα βρετανικά αγαθά συμβόλιζαν σε τέτοιο βαθμό την εξάρτηση και την καταπίεση, ώστε όταν η μικροσκοπική εξαθλιωμένη κοινότητα του Χάρβαρντ της Μασαχουσέτης συγκεντρώθηκε για να συζητήσει για τα εμπορικά πλοία τα οποία είχαν καταφτάσει στο λιμάνι της Βοστόνης φορτωμένα με κιβώτια τσαγιού, το θεώρησαν «ζήτημα ευκαταφρόνητης και βαρύνουσας φύσης, το σημαντικότερο ίσως για το οποίο είχε κληθεί να αποφασίσει η Κοινότητα, δεδομένων των συνεπειών του όχι μόνο για αυτή την Κοινότητα και την Επαρχία, αλλά εν γένει για την Αμερική, για όλες τις επακόλουθες εποχές και γενιές.[21]

Έναν χρόνο αργότερα, το 1774, το Πρώτο Αμερικανικό Κογκρέσο συνεδρίασε στη Φιλαδέλφεια και κατέληξε σε ένα «μεγάλο πλάνο» για την κατάργηση των εμπορικών σχέσεων με την Αγγλία. Ο Μπρίν γράφει πως «το πλάνο γέννησε μια ευφυέστατη και πρωτότυπη στρατηγική καταναλωτικής αντίστασης στην πολιτική καταπίεση, η οποία έκανε τους Αμερικανούς να θεωρούν τον εαυτό τους Αμερικανούς ακόμη και πριν αρχίσουν να επεξεργάζονται την ιδέα της ανεξαρτησίας».[22]

Όπως έχουν καταδείξει οι Ντάρον Ατζέμογλου (Daron Acemoglu) και Τζέιμς Α. Ρόμπινσον (James A. Robinson), στη Βρετανία των αρχών του 19ου αιώνα η άνοδος της δημοκρατίας ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την εξάρτηση του βιομηχανικού καπιταλισμού από τις «μάζες» και με τη συμβολή τους στην ευημερία που η νέα οργάνωση της παραγωγής καθιστούσε αναγκαία.[23] Η άνοδος της ογκώδους παραγωγής και ενός μισθωτού εργατικού δυναμικού καθιέρωσε την οικονομική ισχύ των Βρετανών εργατών και οδήγησε σε μια όλο και μεγαλύτερη αναγνώριση της πολιτικής τους νομιμότητας και της ε-

ξουσίας τους. Αυτό δημιούργησε μια νέα αίσθηση αλληλεξάρτησης μεταξύ κανονικών ανθρώπων και της ελίτ.

Οι Ατζέμογλου και Ρόμπινσον καταλήγουν πως η «δυναμική θετική ανάδραση» μεταξύ «ανοιχτών οικονομικών θεσμών» (π.χ. βιομηχανικές εταιρείες οι οποίες χαρακτηρίζονται από ανταποδοτικότητα με το εργατικό τους δυναμικό) και πολιτικών θεσμών ήταν ζωτικής σημασίας για τις ουσιώδεις ειρηνικές δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις της Βρετανίας. Οι δημοκρατικοί οικονομικοί θεσμοί, υποστηρίζουν οι επιστήμονες, «εξισορροπούν το ισοζύγιο των δυνάμεων» ειδικά όσον αφορά τον αγώνα για εξουσία, κάνοντας δυσκολότερη «τη συντριβή των μαζών» από τις ελίτ οι οποίες δεν είναι διατεθειμένες να υποκύψουν στις απαιτήσεις των πολλών. Η ανταποδοτικότητα στην απασχόληση γέννησε και συντήρησε ανταποδοτικότητα και στην πολιτική: «Το σφίξιμο των λουριών στις λαϊκές απαιτήσεις και η έναρξη ενός πραξικοπήματος κατά των δημοκρατικών οικονομικών θεσμών θα [...] κατέστρεφε [...] τα [οικονομικά] οφέλη και οι ελίτ οι οποίες αντιτίθεντο σε μεγαλύτερη δημοκρατικοποίηση και σε περισσότερο ανοιχτούς θεσμούς ίσως κατέληγαν να βρεθούν μεταξύ εκείνων που θα έχαναν τις περιουσίες τους από αυτή την καταστροφή».[24] Στον αντίποδα των ρεαλιστικών παραχωρήσεων των καπιταλιστών της πρώιμης βρετανικής βιομηχανίας η ακραία διαρθρωτική ανεξαρτησία των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού σε σχέση με τους ανθρώπους γεννά αποκλεισμό αντί για ένταξη και βάζει τα θεμέλια για τη μοναδική προσέγγιση που αποκαλούμε «ριζική αδιαφορία».

III. Ο νέος κολεκτιβισμός και οι αφέντες της ριζικής αδιαφορίας

Η συσσώρευση ελευθερίας *και* γνώσης συνδυάζεται με την έλλειψη εγγενούς ανταποδοτικότητας με τους ανθρώπους διαμορφώνοντας ένα τρίτο ασυνήθιστο χαρακτηριστικό του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: έναν κολεκτιβιστικό προσανατολισμό ο οποίος παρεκκλίνει από τις μακρόχρονες αξίες του καπιταλισμού της αγοράς και της δημοκρατίας της αγοράς, ενώ ταυτόχρονα ξεφεύγει σαφώς από τις απαρχές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού όπως αυτές απαντώνται στη νεοφιλελεύθερη θεώρηση. Χάριν της εμπορικής του επιτυχίας, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός μάς στρέφει προς τον κολεκτιβιστικό μεθοδευτικό χώρο. Η ιδιωτικοποιημένη εργαλειοθηρική

κοινωνική τάξη αποτελεί μια νέα μορφή κολεκτιβισμού όπου η αγορά, και όχι το κράτος, είναι αυτή που συγκεντρώνει τόσο τη γνώση όσο και την ελευθερία στην επικράτειά της.

Αυτός ο κολεκτιβιστικός προσανατολισμός είναι μια αναπάντεχη εξέλιξη, δεδομένων των απαρχών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στο νεοφιλελεύθερο δόγμα το οποίο διατυπώθηκε πριν από εξήντα χρόνια ως αντίδραση στον κολεκτιβιστικό εφιάλτη του ολοκληρωτισμού των μέσων του 20ού αιώνα. Αργότερα, με την πτώση των φασιστικών και σοσιαλιστικών απειλών, η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία κατάφερε με μαεστρία να επαναπροσδιορίσει τη σύγχρονη δημοκρατική πολιτεία ως μια νέα πηγή κολεκτιβισμού η οποία πρέπει να καταπολεμηθεί με κάθε μέσο. Πράγματι, η απαλοιφή της διπλής κίνησης έχει επιδιωχτεί στο όνομα της κατανίκησης των υποτιθέμενων κολεκτιβιστικών απειλών της «υπερβολικής δημοκρατίας».[25] Πλέον, ο μεθοδευτικός χώρος προσομοιάζει την «πολιτεία των τερμιτών», την οποία ακόμη και ο αλλεργικός στη δημοκρατία Χάγεκ λοιδορούσε ως ασύμβατη με την ανθρώπινη ελευθερία.

Η σύγκλιση της ελευθερίας και της γνώσης μεταμορφώνει τους πρεσβευτές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στους αυτόκλητους αφέντες της κοινωνίας. Από το παρατηρητήριό τους στα ύψη του καταμερισμού της μάθησης μια προνομιούχα ελίτ «εναρμονιστών» κυβερνά τον συνδεδεμένο μεθοδευτικό χώρο, καλλιεργώντας τον ως πηγή αδιάλειπτης παροχής πρώτων υλών. Όπως οι διευθυντές των αρχών του 20ού αιώνα διδάχτηκαν κάποτε τη «διοικητική θεώρηση» ως την εκδοχή γνώσης η οποία απαιτείται για τις ιεραρχικές πολυπλοκότητες της νέας κλιμακωμένης εταιρείας, οι αρχιερείς του σήμερα εφαρμόζουν την εφαρμοσμένη τέχνη της ριζικής αδιαφορίας, μια θεμελιωδώς αντικοινωνική εκδοχή γνώσης. Με την εφαρμογή της ριζικής αδιαφορίας το περιεχόμενο κρίνεται από τον όγκο του, από την ποικιλία και το βάθος του πλεονάσματός του, μέτρο του οποίου είναι ο «ανώνυμος» αριθμός των κλικ, των like και του χρόνου παραμονής σε σελίδες, παρά το προφανές γεγονός πως τα βαθιά ανόμοια νοήματα πηγάζουν από ξεχωριστές ανθρώπινες καταστάσεις. Η ριζική αδιαφορία αποτελεί απόκριση σε οικονομικές επιταγές και περιστασιακά μόνο καταφέρνουμε να ρίξουμε μια φευγαλέα ματιά χωρίς κάτι να εμποδίζει τη θέα της αυστηρής της εφαρμογής ως διοικητική μέθοδος. Μια τέτοια περίσταση ήταν ένα εσωτερικό υπόμνημα της Facebook το οποίο απέκτησε το *BuzzFeed* το 2018. Συντάκτης του ήταν ένα από τα παλιότερα και με μεγάλη επιρροή στελέχη της

εταιρείας, ο Άντριου Μπόσγουερθ. Εκείνο το υπόμνημα μας επέτρεψε να αποκτήσουμε μια ευκρινή εικόνα της ριζικής αδιαφορίας ως εφαρμοσμένη επιστήμη. «Συχνά μιλάμε για τα καλά και τα κακά της δουλειάς μας. Εγώ θέλω να μιλήσω για τα άσχημα», ξεκινά ο Μπόσγουερθ. Στη συνέχεια, το στέλεχος της Facebook εξηγεί πώς η ισοδυναμία υπερνικά την ισότητα στη θεώρηση του «οργανισμού μεταξύ οργανισμών», η οποία είναι ουσιώδης στην πορεία προς την καθολικότητα και κατά συνέπεια στην αύξηση των κατασκοπευτικών κερδών:

> Συνδέουμε τους ανθρώπους. Αυτό μπορεί να είναι καλό αν αυτοί το κάνουν κάτι θετικό. Ίσως είναι κάτι που θα σώσει τη ζωή κάποιου ο οποίος είναι στο χείλος της αυτοκτονίας. Έτσι συνδέουμε ακόμη περισσότερους ανθρώπους. Αυτό μπορεί να είναι κακό αν το κάνουν κάτι αρνητικό. Ίσως κοστίσει τη ζωή κάποιου ο οποίος εκτίθεται σε τραμπούκους. Κάποιος ίσως πεθάνει σε μια τρομοκρατική επίθεση η οποία συντονίζεται μέσω των εργαλείων μας. Και πάλι συνδέουμε τους ανθρώπους. Η άσχημη αλήθεια είναι πως [...] οτιδήποτε μας επιτρέπει να συνδέουμε περισσότερους ανθρώπους τις περισσότερες φορές είναι de facto καλό. Ίσως πρόκειται για τον μοναδικό χώρο όπου οι μετρήσεις όντως διηγούνται την πραγματική ιστορία όσον αφορά τον εαυτό μας. [...] Γι' αυτό όλο το έργο μας στην ανάπτυξη είναι δικαιολογημένο. Όλες οι ύποπτες πρακτικές εισαγωγής επαφών. Όλη η διακριτική γλώσσα η οποία βοηθά ώστε οι άνθρωποι να είναι δυνατόν να αναζητηθούν από φίλους. Όλη η δουλειά που κάνουμε για να προσελκύσουμε περισσότερη επικοινωνία. [...] Δεν κερδίζουν τα καλύτερα προϊόντα. Κερδίζουν εκείνα που χρησιμοποιούνται από όλους. [...] Μη γελιέστε, έχουμε φτάσει ως εδώ εξαιτίας των τακτικών ανάπτυξης.[26]

Όπως ξεκαθαρίζει ο Μπόσγουερθ, από τη σκοπιά της ριζικής αδιαφορίας τα θετικά και τα αρνητικά πρέπει να θεωρούνται ισοδύναμα, παρά το ξεχωριστό ηθικό περιεχόμενο και τις ανθρώπινες συνέπειες. Από αυτή την οπτική γωνία, ο μόνος λογικός στόχος είναι η επιδίωξη προϊόντων τα οποία παγιδεύουν «τους πάντες» και όχι τα «καλύτερα προϊόντα».

Ένα σημαντικό αποτέλεσμα της συστηματικής εφαρμογής της ριζικής αδιαφορίας είναι πως το «πρώτο κείμενο», το κείμενο με το οποίο αλληλεπιδρά το κοινό, είναι ευάλωτο σε αλλοιώσεις από περιεχόμενο το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί απεχθές: ψεύδη, συστη-

ματική παραπληροφόρηση, απάτη, βία, ρητορική μίσους κτλ. Από τη στιγμή που το όποιο περιεχόμενο συμβάλλει στις «τακτικές ανάπτυξης», η Facebook κερδίζει. Τούτη η τρωτότητα μπορεί να γίνει ένα εκρηκτικό πρόβλημα από πλευράς ζήτησης, από την πλευρά των χρηστών, αλλά διαρρηγνύει τις οχυρώσεις της ριζικής αδιαφορίας μόνο όταν απειλεί να διακόψει τη ροή πλεονάσματος προς το δεύτερο κείμενο, το «κείμενο σκιά»: Πρόκειται για το κείμενο το οποίο είναι για εκείνους και όχι για μας. Κατά κανόνα, η αλλοίωση της πληροφόρησης δεν χαρακτηρίζεται προβληματική εκτός κι αν συνιστά υπαρξιακή απειλή για τη δραστηριότητα εφοδιασμού –την κατά Μπόσγουερθ επιταγή της σύνδεσης– είτε επειδή μπορεί να προκαλέσει την απαγκίστρωση του χρήστη είτε επειδή μπορεί να προσελκύσει κρατική παρέμβαση. Αυτό σημαίνει πως όλες οι προσπάθειες «διαχείρισης περιεχομένου» γίνονται καλύτερα κατανοητές ως αμυντικά μέτρα, όχι ως πράξεις ανάληψης δημόσιας ευθύνης.

Έως τώρα η μεγαλύτερη πρόκληση για τη ριζική αδιαφορία έχει προέλθει από τις υπερφιλόδοξες βλέψεις της Facebook και της Google να εκτοπίσουν την επαγγελματική δημοσιογραφία στο διαδίκτυο. Και οι δύο εταιρείες εισχώρησαν στις τάξεις των εκδοτών και των πληθυσμών τους υποβάλλοντας το δημοσιογραφικό «περιεχόμενο» στις ίδιες κατηγορίες ισοδυναμίας οι οποίες κυριαρχούν σε όλους τους άλλους τομείς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Από τυπική σκοπιά η επαγγελματική δημοσιογραφία είναι το ακριβώς αντίθετο της ριζικής αδιαφορίας. Η δουλειά του δημοσιογράφου είναι να προβάλλει ειδήσεις και αναλύσεις οι οποίες διαχωρίζουν την αλήθεια από το ψεύδος. Αυτή η απόρριψη της ισοδυναμίας χαρακτηρίζει τον λόγο ύπαρξης της δημοσιογραφίας καθώς και την εγγενή ανταποδοτικότητα με τους αναγνώστες. Εντούτοις, υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού αυτή η ανταποδοτικότητα διαγράφεται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόφαση της Facebook να τυποποιήσει την παρουσίαση του περιεχομένου των Ενημερώσεών της έτσι ώστε «όλες οι ειδήσεις να μοιάζουν λίγο πολύ μεταξύ τους [...] είτε πρόκειται για ερευνητικά άρθρα της *Washington Post*, είτε για κουτσομπολιά της *New York Post*, είτε για τα κατάφορα ψέματα της *Denver Guardian*, μιας παντελώς κίβδηλης εφημερίδας».[27] Αυτή η έκφραση της ισοδυναμίας χωρίς ισότητα έκανε το πρώτο κείμενο της Facebook εξαιρετικά ευάλωτο σε αλλοιώσεις από αυτό που έμελλε να αποκαλούμε «ψευδείς ειδήσεις».

Αυτό είναι το περιβάλλον στο οποίο η Google και η Facebook έγι-

ναν το επίκεντρο της διεθνούς προσοχής έπειτα από την ανακάλυψη οργανωμένων εκστρατειών πολιτικής παραπληροφόρησης και κερδοσκοπικής διασποράς ψευδών ειδήσεων κατά την αμερικανική προεκλογική εκστρατεία του 2016 και κατά το δημοψήφισμα για το Brexit μερικούς μήνες νωρίτερα. Οι οικονομολόγοι Χαντ Άλκοτ (Hunt Allcott) και Μάθιου Γκέντζοκφ (Matthew Gentzkow), οι οποίοι έχουν μελετήσει διεξοδικά αυτά τα φαινόμενα, ορίζουν τις «ψευδείς ειδήσεις» ως «στρεβλωμένα σήματα τα οποία δεν συμβαδίζουν με την αλήθεια» και τα οποία επιβάλλουν «ιδιωτική και κοινωνική ζημία καθιστώντας δυσκολότερο [...] τον συμπερασμό της πραγματικής κατάστασης του κόσμου...». Οι εν λόγω οικονομολόγοι ανακάλυψαν πως στην τελική ευθεία των αμερικανικών εκλογών του 2016 υπήρξαν 760 εκατομμύρια περιπτώσεις χρηστών οι οποίοι διάβασαν αυτά τα σκοπίμως ενορχηστρωμένα διαδικτυακά ψεύδη, κάτι που αναλογεί σε τρία τέτοια κείμενα για κάθε Αμερικανό ενήλικα.[28]

Όπως προβλέπει η ριζική αδιαφορία, οι «ψευδείς ειδήσεις» και άλλα είδη αλλοίωσης της πληροφόρησης έχουν υπάρξει διαχρονικά χαρακτηριστικά των διαδικτυακών περιβαλλόντων της Google και της Facebook. Υπάρχουν αμέτρητα παραδείγματα παραπληροφόρησης η οποία επιβίωσε ή ακόμη και ευδοκίμησε επειδή εκπλήρωνε οικονομικές επιταγές. Εδώ επισημαίνω απλώς μερικές. Το 2007 ένας εξέχων οικονομικός αναλυτής ανησυχούσε πως η φούσκα των ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου θα έβλαπτε το προσοδοφόρο διαφημιστικό στέλεχος της Google. Μοιάζει με παράξενη παρατήρηση μέχρι να μάθεις πως στα χρόνια που προηγήθηκαν της Μεγάλης Ύφεσης η Google υποδέχτηκε ένθερμα ύποπτους δανειστές στις δικές της αγορές συμπεριφορικής έκβασης, ανυπομονώντας να δρέψει τη μερίδα του λέοντος των 200 εκατομμυρίων δολαρίων μηνιαίως τα οποία οι δανειστές ξόδευαν σε διαδικτυακή διαφήμιση.[29] Το 2011 μια έκθεση του Consumer Watchdog για τις διαφημιστικές πρακτικές της Google την περίοδο πριν από τη Μεγάλη Ύφεση και κατά τη διάρκειά της κατέληγε πως η Google επωφελήθηκε σε τεράστιο βαθμό από την εθνική κρίση των στεγαστικών και των κατασχέσεων [...] αποδεχόμενη παραπλανητικές διαφημίσεις από δόλιους παράγοντες οι οποίοι έδιναν ψεύτικες υποσχέσεις σε ανυποψίαστους καταναλωτές, εγγυώμενοι πως μπορούσαν να λύσουν τα προβλήματά με το στεγαστικό τους και την πιστοληπτική τους ικανότητα». Παρά τα αυξανόμενα περιστατικά τα οποία έρχονταν πλέον στο φως η Google συνέχισε να εξυπηρετεί τους παραπειστικούς επιχειρηματικούς πελά-

τες της μέχρι το 2011, όταν το Αμερικανικό Υπουργείο Οικονομικών τελικά απαίτησε από την εταιρεία να αναστείλει τις διαφημιστικές σχέσεις με «περισσότερες από πεντακόσιες διαφημιζόμενες επιχειρήσεις οι οποίες σχετίζονταν με 85 υπό διερεύνηση διαδικτυακές στεγαστικές απάτες και συναφή παραπλανητική διαφήμιση».[30]

Μόλις μερικούς μήνες νωρίτερα το Υπουργείο Δικαιοσύνης είχε επιβάλει πρόστιμο 500 εκατομμυρίων δολαρίων στην Google –«ένα από τα μεγαλύτερα χρηματικά πρόστιμα στην ιστορία»– επειδή δέχτηκε διαφημίσεις από καναδικά διαδικτυακά φαρμακεία τα οποία ενθάρρυναν τους Αμερικανούς χρήστες της Google να εισάγουν παράνομα συνταγογραφούμενα φάρμακα παρά τις επανειλημμένες προειδοποιήσεις. Σύμφωνα με δηλώσεις του αναπληρωτή γενικού εισαγγελέα στον τύπο, «Το Υπουργείο Δικαιοσύνης θα συνεχίσει να θεωρεί υπόλογες εταιρείες οι οποίες στην προσπάθειά τους να αποκομίσουν κέρδη παραβιάζουν την ομοσπονδιακή νομοθεσία και θέτουν σε κίνδυνο την υγεία και την ασφάλεια των Αμερικανών καταναλωτών».[31]

Η πληροφοριακή αλλοίωση αποτελεί διαχρονικό γνώρισμα και του περιβάλλοντος του Facebook. Τα έκτροπα σε σχέση με τις εκστρατείες παραπληροφόρησης στο Facebook το 2016, την περίοδο των αμερικανικών προεδρικών εκλογών και του δημοψηφίσματος για το Brexit ήταν ένα καθ' όλα γνωστό πρόβλημα το οποίο είχε αλλοιώσει εκλογικές διαδικασίες στην Ινδονησία, στις Φιλιππίνες, στην Κολομβία, στη Γερμανία, στην Ισπανία, στην Ιταλία, στο Τσαντ, στην Ουγκάντα, στη Φινλανδία, στη Σουηδία, στην Ολλανδία, στην Εσθονία και στην Ουκρανία. Ακαδημαϊκοί και πολιτικοί αναλυτές είχαν επιστήσει την προσοχή ως προς τις βλαβερές συνέπειες της διαδικτυακής παραπληροφόρησης για χρόνια.[32] Το 2017 ένα πολιτικός αναλυτής στις Φιλιππίνες εξέφραζε τον προβληματισμό πως ίσως είναι πολύ αργά για να διορθωθεί η κατάσταση: «Τα προειδοποιητικά σημάδια τα είδαμε πριν από χρόνια. [...] Φωνές οι οποίες λυμαίνονταν τις σκιές πλέον βρίσκονται στο επίκεντρο ου δημόσιου διαλόγου».[33]

Οι καθοδηγητικές αρχές της ριζικής αδιαφορίας αντανακλώνται στο κρυμμένο και κακοπληρωμένο εργατικό δυναμικό της Facebook το οποίο είναι επιφορτισμένο με τη διαστρέβλωση του πρώτου κειμένου. Δεν υπάρχει πιο τρανταχτό παράδειγμα της υπέρογκης επιρροής του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στον καταμερισμό της μάθησης από αυτή την περιθωριακή λειτουργία της «διαχείρισης περιεχομένου». Δεν υπάρχει πιο σαφές φανέρωμα του συμπλέγματος των οι-

κονομικών επιταγών και του καταμερισμού της μάθησης από τα καθημερινά κλισέ αυτών των εκλογικευμένων ροών εργασιών όπου η φρίκη και το μίσος του κόσμου ζωογονούνται ή καταδικάζονται σε θάνατο με ρυθμό και όγκο που αφήνουν μόλις μερικές στιγμές για να κάνεις Thumbs up ή Thumbs down. Ο μόνος λόγος για τον οποίο έχουμε έστω και μια ιδέα για αυτές τις εξαιρετικά μυστικοπαθείς διαδικασίες είναι εξαιτίας του έργου μιας μειοψηφίας ερευνητικών δημοσιογράφων και ακαδημαϊκών. Πρόκειται για διαδικασίες οι οποίες πλέον εκτείνονται σε μια ποικιλία τηλεφωνικών κέντρων, μικρές επενδυτικές εταιρείες και σάιτ «μικροεργασίας» σε όλο τον κόσμο. Όπως επισημαίνει μια έκθεση, «η Facebook και το Pinterest, μαζί με το Twitter, το Reddit και την Google, αρνήθηκαν ανεξαιρέτως να παράσχουν αντίγραφα από τις τρέχουσες ή παλαιότερες εσωτερικές οδηγίες όσον αφορά την πολιτική διαχείρισης περιεχομένου».[34]

Στις ελάχιστες εκθέσεις οι οποίες κατάφεραν να αξιολογήσουν τη δραστηριότητα της Facebook υφίσταται ένα κοινός άξονας. Το μυστικό εργατικό δυναμικό –σύμφωνα με ορισμένους υπολογισμούς ο αριθμός του ανέρχεται σε τουλάχιστον 100.000 «διαχειριστές περιεχομένου» και σύμφωνα με άλλους το ίδιο νούμερο είναι πολύ μεγαλύτερο– λειτουργεί κρατώντας αποστάσεις από τις βασικές λειτουργίες της εταιρείας, εφαρμόζοντας έναν συνδυασμό ανθρώπινης κρίσης και εργαλείων μηχανικής μάθησης.[35] Τα μέλη αυτού του προσωπικού, που μερικές φορές αποκαλούνται «επιστάτες», εξετάζουν διαδοχικό περιεχόμενο το οποίο οι χρήστες έχουν επισημάνει ως προβληματικό. Παρόλο που ισχύουν ορισμένοι γενικοί κανόνες για όλο το φάσμα του περιεχομένου, όπως για παράδειγμα η διαγραφή της πορνογραφίας και των εικόνων παιδικής κακοποίησης, το λεπτομερές εγχειρίδιο στοχεύει στην απόρριψη όσο το δυνατόν λιγότερου περιεχομένου στο πλαίσιο της τοπικής αξιολόγησης του ελάχιστου ορίου ανοχής του χρήστη. Ο ευρύτερος στόχος της πρακτικής είναι η εύρεση του σημείου ισορροπίας μεταξύ της ικανότητας προσέλκυσης χρηστών, του πλεονάσματός τους και του κινδύνου απώθησης αυτών από το σάιτ. Έχουμε να κάνουμε με υπολογισμούς ριζικής αδιαφορίας οι οποίοι δεν αφορούν καθόλου την αξιολόγηση της αλήθειας του περιεχομένου ή τον σεβασμό της ανταποδοτικότητας με τους χρήστες.[36] Αυτή η ένταση βοηθά στην εξήγηση του γιατί η καταστολή της παραπληροφόρησης δεν αποτελεί προτεραιότητα. Μια ερευνητική έκθεση παραθέτει τα λόγια ενός ατόμου στο εσωτερικό της Facebook: «Τα μέσα για να αποκλείσουν τις ψευδείς ειδήσεις τα έχουν και με το παραπάνω...»[37]

Η ριζική αδιαφορία η οποία γεννά ισοδυναμία χωρίς ισότητα επηρεάζει και την υψηλή επιστήμη της στοχευμένης διαφήμισης. Για παράδειγμα, η δημοσιογράφος Τζούλια Άνγκουιν (Julia Angwin) και οι συνάδελφοί της στον οργανισμό *ProPublica* ανακάλυψαν πως η Facebook «έδινε τη δυνατότητα στις διαφημιζόμενες εταιρείες να στοχεύουν τα σποτ τους στις Ενημερώσεις σχεδόν 2.300 ατόμων τα οποία είχαν εκδηλώσει ενδιαφέρον στα θέματα "Μίσος για τους Εβραίους", "Πώς να κάψεις Εβραίους" ή "Η ιστορία του γιατί οι Εβραίοι καταστρέφουν τον κόσμο"».[38] Όπως εξήγησαν οι δημοσιογράφοι, «Η Facebook εδώ και καιρό ακολουθεί μια προσέγγιση μη επέμβασης στη διαφημιστική δραστηριότητά της. [...] Η Facebook δημιουργεί τις διαφημιστικές κατηγορίες της αυτόματα βάσει του τι κοινοποιούν οι χρήστες στην πλατφόρμα και βάσει όσων υποδηλώνει η διαδικτυακή τους δραστηριότητα». Ομοίως, δημοσιογράφοι του *BuzzFeed* ανακάλυψαν πως η Google δίνει τη δυνατότητα στις διαφημιζόμενες εταιρείες να στοχεύουν άτομα τα οποία πληκτρολογούν ρατσιστικούς χαρακτηρισμούς στην αναζήτηση και προτείνει μέχρι και παρουσίαση διαφημίσεων οι οποίες αντιστοιχούν σε αναζητήσεις όπως «Κακοί Εβραίοι» και «Οι Εβραίοι ελέγχουν τις τράπεζες».[39]

Το 2017, στο μετεκλογικό αμερικανικό και βρετανικό σκηνικό, ενώ οι «ψευδείς ειδήσεις» κυριαρχούσαν στο προσκήνιο, οι δημοσιογράφοι ανακάλυψαν εκατοντάδες παραδείγματα προϊόντων πρόγνωσης τα οποία είχαν τοποθετήσει διαφημίσεις νομοταγών εταιρειών όπως η Verizon, η AT&T και η Walmart δίπλα σε ειδεχθές υλικό όπως σάιτ παραπληροφόρησης, ρητορική μίσους, ακραίο πολιτικό περιεχόμενο και δημοσιεύσεις και βίντεο τρομοκρατικού, ρατσιστικού και αντισημιτικού περιεχομένου.[40]

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ήταν η προσποιητή κατακραυγή και δυσπιστία μεταξύ των πελατών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: τα διαφημιστικά πρακτορεία και τους πελάτες τους που προ πολλού επέλεξαν να πουλήσουν την ψυχή τους στην ριζική αδιαφορία, μετατρέποντας την Google και τη Facebook στο δυοπώλιο της διαδικτυακής διαφημιστικής αγοράς και δρώντας ως η κινητήρια δύναμη πίσω από την τεράστια επέκταση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.[41] Έχουν περάσει σχεδόν δύο δεκαετίες από τότε που η Google εφηύρε τη φόρμουλα η οποία εκχώρησε την παρουσίαση διαφημίσεων στους δείκτες ισοδυναμίας του CTR, υποκαθιστώντας παλαιότερες προσεγγίσεις οι οποίες επιδίωκαν την ευθυγράμμιση του διαφημιστικού υλικού με περιεχόμενο το οποίο αντανακλούσε τις εταιρικές αξίες

της διαφημιζόμενης εταιρείας. Οι πελάτες παραχώρησαν αυτή την εδραιωμένη ανταποδοτικότητα προτιμώντας την «αυτοματοποιημένη μαγεία» των μυστικών αλγόριθμων της Google οι οποίοι είναι εκπαιδευμένοι από ιδιόκτητο συμπεριφορικό πλεόνασμα εξαγμένο από ανυποψίαστους χρήστες. Πράγματι, αυτό που σε πρώτη φάση γέννησε διαδικτυακές εκδηλώσεις εξτρεμισμού και κιτρινισμού ήταν η ριζική αδιαφορία των δεικτών των κλικ, μιας και τα προϊόντα πρόγνωσης προτιμούν το περιεχόμενο το οποίο είναι σχεδιασμένο να μαγνητίζει την ενασχόληση.

Τα εκλογικά σκάνδαλα έριξαν άπλετο φως στις καθιερωμένες πρακτικές με τις οποίες είχε ήδη εξοικειωθεί ο κόσμος. Στο αποκορύφωμα του σάλου, πολλές κορυφαίες εταιρείες διατυμπάνισαν πως αναστέλλουν τις διαφημίσεις τους στην Google και στη Facebook έως ότου οι εταιρείες να εξαλείψουν το νοσηρό περιεχόμενο ή μέχρι να εγγυηθούν αποδεκτές τοποθετήσεις διαφημίσεων. Πολιτικοί στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες κατηγόρησαν την Google και τη Facebook πως αποκομίζουν κέρδη από το μίσος και πως αποδυναμώνουν τη δημοκρατία με αλλοιωμένη πληροφόρηση. Αρχικά, και οι δύο εταιρείες φάνηκαν να υποθέτουν πως ο θόρυβος γρήγορα θα κατασίγαζε. Ο Μαρκ Ζάκερμπεργκ δήλωσε πως ήταν «τρελό»[42] να θεωρείς ότι οι ψευδείς ειδήσεις είχαν επηρεάσει τις εκλογές. Η Google απάντησε στους διαφημιζόμενους πελάτες της με ασαφείς κοινοτοπίες, χωρίς σχεδόν καμία ένδειξη αλλαγής νοοτροπίας.

Δεν ήταν η πρώτη φορά που οι ηγετικές εταιρείες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έχουν στηλιτευθεί από το κοινό και τον τύπο.[43] Πέραν τον πολλών κυμάτων κατακραυγής που προκάλεσαν τα Street View, Beacon, Gmail, Google Glass, οι Ενημερώσεις του Facebook και άλλες θεσμικές επιδρομές, οι αποκαλύψεις του Έντουαρντ Σνόουντεν το 2013 για τη συμπαιγνία των τεχνολογικών εταιρειών με κρατικές μυστικές υπηρεσίες πυροδότησε μια οικουμενική έκρηξη αποστροφής απέναντι στις επιχειρήσεις του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Η Google και η Facebook έμαθαν πώς να ξεπερνούν αυτή την κρίση εφαρμόζοντας αυτό που αποκαλώ «κύκλο απαλλοτρίωσης» και η προσεκτική παρατήρηση αυτής της νέας κρίσης υποδήλωνε πως ένας νέος κύκλος βρισκόταν σε πλήρη ισχύ. Καθώς αυξανόταν η απειλή της ρυθμιστικής επόπτευσης, η φάση της προσαρμογής μπήκε για τα καλά. Υπήρξαν δημόσιες συγγνώμες, πράξεις μεταμέλειας, απόπειρες κατευνασμού και εμφανίσεις ενώπιων του Αμερικανικού Κογκρέσου και της Ευρωβουλής.[44] Ο Ζάκερμπεργκ

«λυπόταν» για την «περιφρονητική» αντιμετώπισή του και προσευχήθηκε για συγχώρεση στο Γιομ Κιπούρ, την εβραϊκή μέρα εξιλέωσης.[45] Η Σέριλ Σάντμπεργκ δήλωσε στον *ProPublica* πως «Ποτέ δεν σκοπεύαμε ούτε και περιμέναμε πως αυτή η λειτουργικότητα θα χρησιμοποιούνταν κατ' αυτόν τον τρόπο...».[46] Η Facebook παραδέχτηκε πως θα μπορούσε να κάνει περισσότερα για την καταπολέμηση του διαδικτυακού εξτρεμισμού.[47] Ο επικεφαλής του ευρωπαϊκού σκέλους της Google δήλωσε στους πελάτες της εταιρείας τα εξής: «Ζητούμε συγγνώμη. Οποτεδήποτε συμβαίνει κάτι τέτοιο συμβαίνει άθελά μας και αναλαμβάνουμε την ευθύνη».[48]

Η Google, τηρώντας τους στόχους της φάσης προσαρμογής του κύκλου απαλλοτρίωσης, «προσπαθεί να καταπολεμήσει τις ψευδείς ειδήσεις χωρίς να κάνει σαρωτικές αλλαγές», παρατήρησε το *Bloomberg Businessweek*.[49] Παρόλο που και η Google και η Facebook έκαναν περιορισμένες λειτουργικές προσαρμογές επιχειρώντας να ελαττώσουν τα οικονομικά κίνητρα για παραπληροφόρηση, ενώ καθιέρωσαν και προειδοποιητικά συστήματα τα οποία εφιστούν την προσοχή στους χρήστες για πιθανές πληροφοριακές αλλοιώσεις, ο Ζάκερμπεργκ χρησιμοποίησε την πλειοψηφική εξουσία του ώστε να απορρίψει πρόταση των μετόχων σύμφωνα με την οποία η εταιρεία θα απαιτούνταν να δίνει αναφορά όσον αφορά τη διαχείριση της παραπληροφόρησης και των κοινωνικών συνεπειών των πρακτικών της. Ομοίως, τα στελέχη της Google αντέκρουσαν με επιτυχία παρόμοια πρόταση των μετόχων το ίδιο έτος.[50] Ο χρόνος θα έδειχνε αν οι χρήστες και οι πελάτες των εταιρειών θα επέβαλλαν οικονομική τιμωρία, και αν ναι, πόσο καιρό θα διαρκούσε αυτή.

Ήδη στις αρχές του 2018 είχε αρχίσει μια σιωπηρή μετάβαση από την προσαρμογή στην αναδρομολόγηση στη Facebook ώστε η κρίση να μεταμορφωθεί σε ευκαιρία. «Παρά το ότι αντιμετωπίζουμε σημαντικές δυσκολίες [...] πρέπει ταυτόχρονα να συνεχίσουμε να κατασκευάζουμε νέα εργαλεία που να βοηθούν τους ανθρώπους να συνδεθούν, πρέπει να ενισχύσουμε τις κοινότητές μας και να φέρουμε τον κόσμο ακόμη πιο κοντά», είπε στους επενδυτές ο Ζάκερμπεργκ.[51] Μια ανάρτηση του Ζάκερμπεργκ η οποία συνοδεύτηκε από ανακοίνωση του επικεφαλής του τμήματος Ενημερώσεων της εταιρείας ανέφερε πως οι Ενημερώσεις θα προέκριναν αναρτήσεις από φίλους και οικογένεια, και ιδιαίτερα αναρτήσεις οι οποίες «μπορούν να γίνουν το έναυσμα συζητήσεων και ουσιαστικής αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπων. [...] Θα προβλέπουμε με ποιες αναρτήσεις είναι πιθανό

να θέλετε να αλληλεπιδράστε με τους φίλους σας. [...] Υπάρχουν αναρτήσεις οι οποίες εμπνέουν δημιουργική συζήτηση [...] είτε πρόκειται για μια ανάρτηση από φίλο ο οποίος αναζητά συμβουλή [...] είτε για ένα βίντεο το οποίο προκαλεί πολύ συζήτηση. [...] Τα ζωντανά βίντεο συχνά οδηγούν σε συζητήσεις μεταξύ των χρηστών [...] έξι φορές περισσότερες αλληλεπιδράσεις σε σχέση με τα κανονικά βίντεο».[52]

Η ριζική αδιαφορία σημαίνει πως αυτό που βρίσκεται στους αγωγούς εφοδιασμού δεν έχει σημασία αρκεί αυτοί να είναι γεμάτοι και να διαρρέονται ακατάπαυστα. Η νέα στρατηγική, καμουφλαρισμένη ως καταπολέμηση της πληροφοριακής αλλοίωση, πόνταρε τα πάντα σε δραστηριότητες πλούσιες σε συμπεριφορικό πλεόνασμα, και ιδιαίτερα στα ζωντανά βίντεο που για καιρό ήταν διακαής πόθος του Ζάκερμπεργκ. Σε μια έκθεση των *New York Times* οι διαφημιστές δεν άργησαν να παρατηρήσουν πως οι νέοι κανόνες θα τροφοδοτούσαν τις «μακροχρόνιες βλέψεις» της Facebook στον τομέα των βίντεο και πως η εταιρεία είχε καταστήσει σαφή την πεποίθησή της πως το μέλλον της βρισκόταν στα βίντεο και τις βιντεοδιαφημίσεις. Ένα διαφημιστικό στέλεχος σχολίασε πως το βιντεοσκοπημένο περιεχόμενο «είναι αυτό το οποίο κοινοποιείται ευρύτερα από κάθε άλλο διαδικτυακό περιεχόμενο λαμβάνοντας και τα περισσότερα σχόλια».[53]

Πέρα από όλες τις εξηγήσεις για τη λαίλαπα της παραπληροφόρησης στο διαδικτυακό περιβάλλον του κατασκοπευτικού καπιταλισμού υπάρχει ένα βαθύτερο και απαράλλακτο γεγονός: Η ριζική αδιαφορία αποτελεί πρόσκληση διαρκείας για την αλλοίωση του πρώτου κειμένου. Συντηρεί τον παθολογικό καταμερισμό της μάθησης στην κοινωνία εκχωρώντας την ακεραιότητα της δημόσιας γνώσης για χάρη του όγκου και του φάσματος του κειμένου σκιά. Η ριζική αδιαφορία αφήνει κενό εκεί που κάποτε ευδοκιμούσε η ανταποδοτικότητα. Παρ' όλη την ελευθερία και τη γνώση τους, υπάρχει ένα κενό το οποίο οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν σκοπεύουν να γεμίσουν επειδή αν το κάνουν θα παραβιάζουν την ίδια τη φιλοσοφία συσσώρευσής τους. Είναι σαφές πως οι ανεξέλεγκτες δυνάμεις της παραπληροφόρησης κατανοούν αυτή την αλήθεια καλύτερα απ' ό,τι οι γνήσιοι χρήστες και οι πελάτες της Facebook ή της Google, καθώς αυτές οι δυνάμεις μαθαίνουν να εκμεταλλεύονται την εθελοτυφλία της ριζικής αδιαφορίας και κλιμακώνουν τη στρέβλωση της μάθησης σε μια ανοιχτή κοινωνία.

IV. Τι είναι ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός;

Οι επιτυχημένες διεκδικήσεις του κατασκοπευτικού καπιταλισμού επί της ελευθερίας *και* της γνώσης, η διαρθρωτική του ανεξαρτησία από τους ανθρώπους, οι κολεκτιβιστικές του βλέψεις και η ριζική του αδιαφορία η οποία επιβάλλεται, καθίσταται εφικτή και συντηρείται από τους τρεις προαναφερθέντες παράγοντες πλέον μας οδηγούν σε μια κοινωνία όπου ο καπιταλισμός δεν λειτουργεί ως μέσο δημοκρατικών οικονομικών ή πολιτικών θεσμών. Αντ' αυτού, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός πρέπει να θεωρείται μια βαθύτατα αντιδημοκρατική κοινωνική δύναμη. Η αιτιολόγηση που επικαλούμαι δεν είναι μόνο δική μου. Αντανακλάται και στην άτεγκτη υπεράσπιση της δημοκρατικής προοπτικής εκ μέρους του Τόμας Πέιν (Thomas Paine) στο *The Rights of Men* (Τα δικαιώματα του ανθρώπου), την αριστουργηματική πολεμική του στην οποία επέκρινε την υπεράσπιση της μοναρχίας στο *Reflections on the Revolution in France* (Σκέψεις πάνω στη Γαλλική Επανάσταση) του Έντμουντ Μπερκ (Edmund Burke). Ο Πέιν επιχειρηματολόγησε υπέρ των ικανοτήτων του συνηθισμένου ανθρώπου και κατά των αριστοκρατικών προνομίων. Ένας από τους λόγους για τους οποίους απέρριπτε την αριστοκρατική ηγεμονία ήταν η έλλειψη ευθύνης απέναντι στις ανάγκες των ανθρώπων, «αφού ένα σύνολο ανθρώπων οι οποίοι δεν δίνουν λόγο σε κανέναν δεν θα πρέπει να τους εμπιστεύεται κανείς».[54]

Το θωρηκτό του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, αντιδημοκρατικό και αλλεργικό στην ισονομία, περιγράφεται καλύτερα με τον όρο «εμπορικό πραξικόπημα εκ των άνω». Δεν πρόκειται για ένα πραξικόπημα με την κλασική έννοια του όρου, αλλά για ένα coup de gens: μια ανατροπή τη λαϊκής κυριαρχίας συγκαλυμμένη από το Δούρειο Ίππο που αποκαλούμε Μεγάλο Αλλότριο. Χάρη στην προσάρτηση της ανθρώπινης εμπειρίας, αυτό το πραξικόπημα επιτυγχάνει αποκλειστικές συγκεντρώσεις γνώσης και εξουσίας οι οποίες συντηρούν την προνομιακή επιρροή επί του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία: η κεντρική αρχή της κοινωνικής οργάνωσης κατά τον 21ο αιώνα είναι ιδιωτικοποιημένη. Όπως οι adelantados με τις σιωπηρές επωδές τους στο Requirimiento, έτσι και ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός λειτουργεί στη διακηρυκτική του μορφή η οποία επιβάλλει τους κοινωνικούς συσχετισμούς της προνεωτερικής απολυταρχικής εξουσίας. Πρόκειται για μια μορφή τυραννίας η οποία τρέφεται από τους ανθρώπους, αλλά δεν είναι ανθρώπινη. Πρόκειται για ένα σου-

ρεαλιστικό παράδοξο, όπου αυτό το πραξικόπημα εξιδανικεύεται ως «ατομικοποίηση» παρόλο που μαίνει, αγνοεί, παρακάμπτει και εκτοπίζει οτιδήποτε καθιστά εσένα κι εμένα άτομα.

Τον όρο «τυραννία» δεν τον χρησιμοποιώ ελαφρά τη καρδία. Όπως και ο εργαλειοθηρικός μεθοδευτικός χώρος, η τυραννία είναι η εκμηδένιση της πολιτικής. Βασίζεται στο δικό της είδος ριζικής αδιαφορίας όπου κάθε άτομο, με την εξαίρεση του τυράννου, αντιμετωπίζεται ως οργανισμός μεταξύ οργανισμών σε μια εξίσωση αλλότριων οντοτήτων. Η Χάνα Άρεντ παρατήρησε πως η τυραννία είναι μια διαστροφή της ισονομίας επειδή αντιμετωπίζει όλους τους άλλους ανθρώπους ως εξίσου ασήμαντους: Ο τύραννος κυβερνά σύμφωνα με τη δική του θέληση και το συμφέρον του [...] ο ηγεμόνας ο οποίος κυβερνά υπέρ του ενός και εναντίον όλων, και «όλοι» όσοι καταπιέζει είναι ίσοι, δηλαδή εξίσου ανίσχυροι». Η Άρεντ επισημαίνει πως η κλασική πολιτική θεωρία θεωρούσε τον τύραννο «μια οντότητα εκτός ανθρωπότητας [...] έναν λύκο με ανθρώπινη μορφή...».[55]

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός κυβερνά μετερχόμενος την εργαλειοθηρική εξουσία όπως αυτή εκφράζεται από τον Μεγάλο Αλλότριο, ο οποίος, όπως και ο τύραννος της αρχαιότητας, υφίσταται εκτός ανθρωπότητας ενώ παραδόξως λαμβάνει ανθρώπινη μορφή. Η τυραννία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν απαιτεί το μαστίγιο του ηγεμόνα, όπως επίσης δεν απαιτεί τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τα γκουλάγκ του ολοκληρωτισμού. Ό,τι χρειάζεται μπορεί να βρεθεί στα καθησυχαστικά μηνύματα και στα emoticon του Μεγάλου Αλλότριου, στην πίεση των άλλων όχι μέσω του τρόμου, αλλά μέσω των ακατανίκητων πειρασμών οι οποίοι οδηγούν προς τη συρροή· η πλέξη της μπλούζας σου η οποία βρίθει αισθητήρων, η απαλή φωνή που απαντά στις ερωτήσεις σου, η τηλεόραση που σε ακούει, το σπίτι που σε γνωρίζει, το κρεβάτι που καλωσορίζει τους ψιθύρους σου, το βιβλίο που σε διαβάζει. [...] Ο Μεγάλος Αλλότριος δρα εκ μέρους ενός πρωτόγνωρου συμπλέγματος εμπορικών δραστηριοτήτων οι οποίες πρέπει να τροποποιήσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά ως προϋπόθεση για την εμπορική επιτυχία. Ο Μεγάλος Αλλότριος αντικαθιστά το νόμιμο συμβόλαιο, τους κανόνες δικαίου, την πολιτική και την κοινωνική εμπιστοσύνη με μια νέα μορφή κυριαρχίας και με ένα ιδιωτικά χορηγούμενο καθεστώς ενισχύσεων.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός είναι μια οντότητα η οποία δεν γνωρίζει σύνορα, η οποία αγνοεί τις παλαιότερες διακρίσεις μεταξύ αγοράς και κοινωνίας, αγοράς και κόσμου, αγοράς και ατόμου. Εί-

ναι μια κερδοσκοπική οντότητα όπου η παραγωγή είναι υποταγμένη στην εξόρυξη καθώς οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού αξιώνουν μονομερή έλεγχο επί της ανθρώπινης, της κοινωνικής και της πολιτικής επικράτειας, έλεγχο ο οποίος εκτείνεται πολύ πέρα από το συμβατικό θεσμικό πεδίο της ιδιωτικής εταιρείας ή της αγοράς. Υπό το πρίσμα του Καρλ Πολάνυι βλέπουμε πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός προσαρτά την ανθρώπινη εμπειρία στη δυναμική της αγοράς έτσι ώστε αυτή να αναγεννηθεί ως συμπεριφορά: το τέταρτο «πλασματικό εμπόρευμα». Τα πρώτα τρία πλασματικά εμπορεύματα του Πολάνυι –η γη, η εργασία και το χρήμα– υποβάλλονται στους νόμους. Παρόλο που αυτοί οι νόμοι δεν είναι τέλειοι, οι θεσμοί του εργατικού, του περιβαλλοντικού και του τραπεζικού δικαίου αποτελούν ρυθμιστικά πλαίσια που σκοπό έχουν να υπερασπίζονται την κοινωνία (και τη φύση και τη ζωή και τις συναλλαγές) από τις βλαβερές υπερβολές της καταστροφικής ισχύος του ωμού καπιταλισμού. Η απαλλοτρίωση της ανθρώπινης εμπειρίας εκ μέρους του κατασκοπευτικού καπιταλισμού δεν έχει αντιμετωπίσει τέτοιου τύπου εμπόδια.

Η επιτυχία αυτού του coup de gens αποτελεί πικρή υπενθύμιση των ματαιωμένων αναγκών της δεύτερης νεωτερικότητας, οι οποίες επέτρεψαν στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό να ευδοκιμήσει παραμένοντας η πλουσιότερη φλέβα προς εξόρυξη και εκμετάλλευση. Έχοντας αυτά υπόψη μας δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε γιατί ο Μαρκ Ζάκερμπεργκ της Facebook υποδεικνύει το κοινωνικό του δίκτυο ως τη *μία και μοναδική* λύση για την τρίτη νεωτερικότητα. Οραματίζεται μια ολοκληρωτική εργαλειοθηρική τάξη –την οποία αποκαλεί η νέα οικουμενική «εκκλησία»– που θα συνδέει τους ανθρώπους του κόσμου με «κάτι σπουδαιότερο από αυτούς». Ο Ζάκερμπεργκ λέει πως η Facebook θα είναι αυτή που θα αντιμετωπίσει προβλήματα τα οποία είναι πολιτισμικά σε κλίμακα και φάσμα, οικοδομώντας «τη μακροπρόθεσμη υποδομή της συσπείρωσης της ανθρωπότητας» και της προστασίας των ανθρώπων μέσω μιας «τεχνητής νοημοσύνης» η οποία θα κατανοεί γρήγορα «τι συμβαίνει στην επικράτεια της κοινότητάς μας».[56] Όπως και ο Πέντλαντ, ο Ζάκερμπεργκ φαντάζεται μια μηχανική νοημοσύνη η οποία θα μπορεί «να αναγνωρίζει τους κινδύνους τους οποίους κανείς δεν θα είχε επισημάνει, κίνδυνους όπως τρομοκράτες οι οποίοι σχεδιάζουν επιθέσεις χρησιμοποιώντας ιδιωτικούς διαύλους, ανθρώπους οι οποίοι τραμπουκίζουν κάποιον που διστάζει να κάνει αναφορά και άλλα ζητήματα, τόσο τοπικά όσο και παγκόσμια».[57] Όταν ρωτήθηκε για τις υποχρεώσεις

του απέναντι στους μετόχους, ο Ζάκερμπεργκ δήλωσε στο CNN πως «Γι' αυτό είναι καλό να έχεις τον έλεγχο της εταιρείας».[58]

Για περισσότερο από τρεις αιώνες ο βιομηχανικός πολιτισμός στόχευε στην άσκηση ελέγχου επί της φύσης για χάρη της βελτίωσης του ανθρώπου. Οι μηχανές ήταν τα μέσα επέκτασης και πόρθησης των ορίων των σωμάτων μας έτσι ώστε να μπορέσουμε να κατορθώσουμε τον στόχο της κυριαρχίας. Αργότερα μόνο αρχίσαμε να αντιλαμβανόμαστε τις συνέπειες: Η Γη σε καθολικό κίνδυνο καθώς τα εύθραυστα φυσικά συστήματα τα οποία κάποτε όριζαν γη και ουρανό περιδινούνταν εκτός ελέγχου.

Αυτή τη στιγμή βρισκόμαστε στις απαρχές ενός νέου τόξου το οποίο αποκαλώ πολιτισμό της πληροφορίας, και η ίδια επικίνδυνη αλαζονεία επαναλαμβάνεται. Ο στόχος πλέον δεν είναι η κυριαρχία επί του *φυσικού περιβάλλοντος*, αλλά επί της *ανθρώπινης φύσης*. Το επίκεντρο έχει πια απομακρυνθεί από τις μηχανές οι οποίες ξεπερνούν τα όρια του ανθρώπινου σώματος και έχει μετατοπιστεί σε μηχανές οι οποίες τροποποιούν τη συμπεριφορά ατόμων, ομάδων και πληθυσμών στην υπηρεσία εμπορικών στόχων. Η παγκόσμια εφαρμογή της εργαλειοθηρικής εξουσίας ξεπερνά και αντικαθιστά την ανθρώπινη εσωτερικότητα η οποία τροφοδοτεί τη βούληση για υλοποίηση της βούλησης και αιμοδοτεί τη φωνή μας σε πρώτο πρόσωπο, καθηλώνοντας τη δημοκρατία εκ βαθέων.

Βεβαίως, η άνοδος της εργαλειοθηρικής εξουσίας μεθοδεύεται ως ένα αναίμακτο πραξικόπημα. Αντί για βία με αποδέκτες το σώμα μας, η εργαλειοθηρική τρίτη νεωτερικότητα δρα περισσότερο ως εξημέρωση. Η λύση έναντι στις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις για λειτουργική ζωή περιστρέφεται γύρω από τη σταδιακή απαλοιφή του χάους, της αβεβαιότητας, της σύγκρουσης, των ανωμαλιών και της ασυμφωνίας υπέρ της προβλεψιμότητας, της αυτοματοποιημένης κανονικότητας, της διαπερατότητας, της συρροής, της πειθούς και του εξευμενισμού. Καλούμαστε να εκχωρήσουμε την εξουσία μας, να σιγάσουμε τις ανησυχίες μας, να σωπήσουμε τη φωνή μας, να εναρμονιστούμε και να υποταχθούμε σε τεχνολογικούς οραματιστές των οποίων ο πλούτος και η εξουσία δρουν ως διαπιστευτήρια ανώτερης κρίσης. Υποθέτουν πως θα ενδώσουμε σε ένα μέλλον λιγότερου προσωπικού ελέγχου και περισσότερης αδυναμίας αντίδρασης, όπου οι νέες πηγές ανισότητας διαιρούν και υποτάσσουν, όπου ορισμένοι από μας είμαστε υποκείμενα και πολλοί είναι αντικείμενα, ορισμένοι είναι ερεθίσματα και πολλοί είναι η απόκριση.

Οι νοσηρές επιταγές αυτού του νέου οράματος απειλούν και άλλα ευπαθή συστήματα τα οποία έχουν ακολουθήσει μια διαδρομή χιλιετηρίδων, μόνο που αυτή τη φορά πρόκειται για κοινωνικά και ψυχολογικά συστήματα. Μιλάω για τους κοπιαστικά κερδισμένους καρπούς του ανθρώπινου πόνου και της σύγκρουσης τους οποίους αποκαλούμε δημοκρατική προοπτική, για τα επιτεύγματα του ατόμου ως πηγή αυτόνομης ηθικής κρίσης. Η τεχνολογική «νομοτελειακότητα» είναι το μάντρα βάσει του οποίου εκπαιδευόμαστε, αλλά πρόκειται για ένα υπαρξιακό ναρκωτικό το οποίο συνταγογραφείται για την πρόκληση του αισθήματος παραίτησης: ένα θανατηφόρο όνειρο για το πνεύμα.

Μας έχουν προειδοποιήσει για την «έκτη μαζική εξαφάνιση» καθώς τα σπονδυλωτά είδη εξαφανίζονται γρηγορότερα από κάθε άλλη περίοδο από την εξαφάνιση των δεινοσαύρων. Αυτό το κατακλυσμιαίο γεγονός είναι η ακούσια συνέπεια των επιπόλαιων και οπορτουνιστικών μεθόδων οι οποίες επίσης είχαν αναγορευθεί σε αναπόφευκτες – μέθοδοι με τις οποίες η εκβιομηχάνιση επιβλήθηκε στον φυσικό κόσμο επειδή οι δικές της μορφές αγοράς δεν την κατέστησαν υπόλογο. Πλέον η άνοδος της εργαλειοθηρικής εξουσίας ως ειδοποιού έκφρασης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού εγκαινιάζει ένα νέο είδος αφανισμού. Αυτός ο «έβδομος αφανισμός» δεν θα είναι του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά όλων εκείνων που θεωρούμε πολύτιμα στην ανθρώπινη φύση: της βούλησης να υλοποιήσουμε τη βούλησή μας, της ιερότητας του ατόμου, των δεσμών οικειότητας, της κοινωνικότητας η οποία μας δεσμεύει στο πλαίσιο υποσχέσεων και της εμπιστοσύνης που αυτές γεννούν. Ο θάνατος αυτού του ανθρώπινου μέλλοντος θα είναι εξίσου ακούσιος με όλους τους άλλους.

V. Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός και η δημοκρατία

Η εργαλειοθηρική εξουσία έχει συγκεντρώσει την ισχύ της εκτός της ανθρώπινης σφαίρας αλλά και εκτός της δημοκρατικής. Δεν υπάρχουν νόμοι οι οποίοι μπορούν να μας προστατέψουν από το πρωτόγνωρο, και οι δημοκρατικές κοινωνίες, όπως και ο αθώος κόσμος των Ταϊνό, είναι ευάλωτες στην πρωτόγνωρη εξουσία. Έτσι, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός μπορεί να θεωρηθεί τμήμα ενός ανησυχητικού οικουμενικού ρεύματος προς το στοιχείο που πολλοί πολιτικοί επιστήμονες βλέπουν πια ως χαλάρωση της δημόσιας νοοτρο-

πίας ως προς την αναγκαιότητα και την απαραβίαστη φύση της ίδιας της δημοκρατίας.

Πολλοί ακαδημαϊκοί επισημαίνουν μια παγκόσμια «δημοκρατική ύφεση» ή μια «αποσταθεροποίηση» των δυτικών δημοκρατών οι οποίες για καιρό θεωρούνταν απρόσβλητες από αντιδημοκρατικές απειλές.[59] Το εύρος και η ακριβής φύση αυτής της απειλής είναι ακόμη υπό συζήτηση, όμως οι παρατηρητές περιγράφουν την πικρή saudade που σχετίζεται με την ακαριαία κοινωνική αλλαγή και τον φόβο του μέλλοντος που υποδηλώνεται στο θρηνολόγημα με τίτλο «Τη ζωή που έζησα εγώ τα παιδιά μου δεν θα δουν».[60] Τέτοια συναισθήματα αποξένωσης και ανησυχίας εκφράστηκαν από πολλούς ανθρώπους σε όλο τον κόσμο σε μια έρευνα που διεξήχθη από την Pew Research σε 38 κράτη και η οποία εκδόθηκε το 2017. Τα ευρήματα δείχνουν πως το δημοκρατικό ιδεώδες δεν είναι πλέον μια ιερή επιταγή, ακόμη και για τους πολίτες ώριμων δημοκρατικών κοινωνιών. Παρόλο που το 78% των συμμετεχόντων δήλωσε πως η αντιπροσωπευτική δημοκρατία είναι «καλή», το 40% δήλωσε πως η «διακυβέρνηση εκ μέρους των ειδικών» είναι επίσης καλή. Το 26% επικροτεί τη «διακυβέρνηση εκ μέρους ενός ισχυρού ηγέτη» και το 24% προτιμά «τη διακυβέρνηση εκ μέρους του στρατού».[61]

Η ασθμαίνουσα προσήλωση στη δημοκρατία στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες είναι άκρως ανησυχητική.[62] Σύμφωνα με την έρευνα της Pew Research, μόνο το 40% των Αμερικανών συμμετεχόντων υποστηρίζει τη δημοκρατία και *ταυτόχρονα* απορρίπτει τις εναλλακτικές. Ένα 46% θεωρεί αποδεκτές τόσο τις δημοκρατικές όσο και τις αντιδημοκρατικές εναλλακτικές και το 7% προτιμά αποκλειστικά τις αντιδημοκρατικές εναλλακτικές. Το αμερικανικό δείγμα υπολειπόταν αυτού της Σουηδίας, της Γερμανίας, της Ολλανδίας, της Ελλάδας και του Καναδά ως προς το βάθος της προσήλωσης στη δημοκρατία, όμως άλλες σημαντικές δυτικές δημοκρατίες, όπως η Ιταλία, η Βρετανία, η Γαλλία και η Ισπανία, καθώς και η Πολωνία και η Ουγγαρία, βρίσκονται στον μέσο όρο της αποκλειστικής προσήλωσης στη δημοκρατία των 38 χωρών ή και κάτω από αυτόν.

Από αυτόν τον αναβρασμό πολλοί έχουν συμπεράνει ότι η δημοκρατία της αγοράς δεν είναι πλέον βιώσιμη, παρά το γεγονός πως ο συνδυασμός των αγορών και της δημοκρατίας έχει υπηρετήσει καλά την ανθρωπότητα, βοηθώντας ένα μεγάλο κομμάτι της να απαλλαγεί από χιλιετίες άγνοιας, φτώχειας και πόνου. Για ορισμένους από

αυτούς τους διανοητές εκείνο που πρέπει να φύγει είναι η αγορά και για άλλους αυτή που είναι προγραμματισμένη για απόσυρση είναι η δημοκρατία. Νιώθοντας αηδία από την κοινωνική αποσάθρωση και το κλιματικό χάος που επέφεραν σχεδόν τέσσερις δεκαετίες νεοφιλελεύθερης πολιτικής και πρακτικών, ένα σημαντικό και πολυσχιδές σύνολο ακαδημαϊκών και ακτιβιστών υποστηρίζει πως η εποχή του καπιταλισμού φτάνει στο τέλος της. Κάποιοι από αυτούς προτείνουν πιο ανθρώπινες οικονομικές εναλλακτικές,[63] κάποιοι περμένουν παρατεταμένη παρακμή[64] και άλλοι, απωθημένοι από την κοινωνική πολυπλοκότητα, προτιμούν ένα μείγμα εξουσίας επίλεκτων και απολυταρχικής πολιτικής η οποία θα προσομοιάζει σε μεγάλο βαθμό στο απολυταρχικό σύστημα της Κίνας.[65]

Αυτές οι εξελίξεις μάς εφιστούν την προσοχή σε μια βαθύτερη αλήθεια: Όπως ο καπιταλισμός δεν ενδείκνυται προς βρώση ωμός, έτσι και οι άνθρωποι δεν μπορούν να ζουν χωρίς την αισθητή προοπτική της επιστροφής στην πατρίδα, στο σπίτι τους. Η Χάνα Άρεντ εξερεύνησε αυτή την επικράτεια πάνω από εξήντα χρόνια πριν στις *Απαρχές του ολοκληρωτισμού*, όπου ιχνηλάτησε το μονοπάτι από τη ματαιωμένη ατομικότητα έως την ολοκληρωτική ιδεολογία. Αυτά που θέριεψαν τη φωτιά του ολοκληρωτικού τρόμου ήταν η αναλωσιμότητα, η πολιτική απομόνωση, η μοναχικότητα και η βίωση της ασημαντότητας του ατόμου. Η Άρεντ παρατήρησε πως τέτοιες ιδεολογίες παρουσιάζονται ως «το τελευταίο στήριγμα σε έναν κόσμο όπου κανένας και τίποτα δεν είναι αξιόπιστο».[66] Έπειτα από χρόνια ο κοινωνικός θεωρητικός Τέοντορ Αντόρνο στο συγκινητικό δοκίμιό του *Η επιμόρφωση μετά το Άουσβιτς* απέδωσε την επιτυχία του γερμανικού φασισμού στους τρόπους με τους οποίους η αναζήτηση για λειτουργική ζωή είχε μετατραπεί σε ένα δυσβάστακτο φορτίο για πάρα πολλούς ανθρώπους: «Πρέπει να αποδεχτούμε πως ο φασισμός και ο τρόμος που προκάλεσε είναι συνδεδεμένα με το γεγονός πως τα παλαιά θέσμια [...] είχαν παρακμάσει και ανατράπηκαν, ενώ οι άνθρωποι ήταν ακόμη ψυχολογικά απροετοίμαστοι για αυτοκαθορισμό. Αποδείχτηκε πως ήταν ανέτοιμοι για την ελευθερία της οποίας έγιναν απροσδόκητα αποδέκτες».[67]

Αν τελικά καταθέσουμε τα όπλα στον δικό μας αγώνα για αυτοκαθορισμό και παραδοθούμε στο δέλεαρ του Μεγάλου Αλλότριου, θα έχουμε ανταλλάξει διά παντός ένα μέλλον μιας ορατής προοπτικής της πατρίδας με έναν άνυδρο ορίζοντα βουβής και αποστειρωμένης τυραννίας. Μια τρίτη νεωτερικότητα η οποία λύνει τα προβλή-

ματά μας με τίμημα το ανθρώπινο μέλλον μας είναι μια βάναυση στρέβλωση του καπιταλισμού και των ψηφιακών δυνατοτήτων που αυτός ενέχει. Επίσης, πρόκειται για μια απαράδεκτη προσβολή της δημοκρατίας. Επαναλαμβάνω την προειδοποίηση του Τομά Πικετί: Μια οικονομία της αγοράς [...] αν αφεθεί ανεπιτήρητη [...] είναι φορέας ισχυρών δυνάμεων κοινωνικής ανισότητας, οι οποίες μπορεί να αποτελέσουν σοβαρό κίνδυνο για τις δημοκρατικές κοινωνίες και τις αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης πάνω στις οποίες αυτές βασίζονται».[68] Αυτή ακριβώς είναι η θύελλα που θα θερίσουμε υπό το καθεστώς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, μια πρωτόγνωρη μορφή ωμού καπιταλισμού η οποία σίγουρα συμβάλλει στη χαλάρωση της προσήλωσης στη δημοκρατική προοπτική καθώς καταφέρνει να υποτάξει τους πληθυσμούς στη γλυκομίλητη βούλησή του. Δίνει πάρα πολλά, αλλά παίρνει ακόμη περισσότερα.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός εμφανίστηκε στο προσκήνιο ενώ η δημοκρατία ήδη παρέπαιε. Κατά τα πρώιμα χρόνια προστατεύτηκε και πριμοδοτήθηκε από τις νεοφιλελεύθερες αξιώσεις στην ελευθερία, οι οποίες τον κράτησαν σε απόσταση από τη ζωή των ανθρώπων. Οι εκφραστές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού έμαθαν γρήγορα πώς να εκμεταλλεύονται τη συσσωρευόμενη ορμή η οποία στόχευε στην απογύμνωση της δημοκρατίας από το περιεχόμενο και τη ρώμη της. Παρά τη δημοκρατική υπόσχεση της ρητορικής και των δυνατοτήτων του, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός συνέβαλε σε μια νέα Επίχρυση Εποχή ακραίων ανισοτήτων πλούτου, καθώς και σε πρώην αδιανόητες μορφές οικονομικής αποκλειστικότητας και σε νέες πηγές κοινωνικής ανισότητας οι οποίες διαχωρίζουν τους εναρμονιστές από τους εναρμονιζόμενους. Στις πολλές προσβολές για τη δημοκρατία και για τους δημοκρατικούς θεσμούς τις οποίες επέβαλε αυτό το coup de gens προσμετρώ και την αυθαίρετη ιδιοποίηση της ανθρώπινης εμπειρίας· την υφαρπαγή του καταμερισμού της μάθησης στην κοινωνία· τη διαρθρωτική ανεξαρτησία από τους ανθρώπους· τη λαθραία επιβολή της κολεκτίβας του μεθοδευτικού χώρου· την άνοδο της εργαλειοθηρικής εξουσίας και τη ριζική αδιαφορία η οποία συντηρεί την εξορυκτική της φιλοσοφία· την κατασκευή, την κατοχή και τη διαχείριση των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης που συνιστούν τον Μεγάλο Αλλότριο· την άρση του θεμελιώδους δικαιώματος στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου και του θεμελιώδους δικαιώματος στο άσυλο· την υποβάθμιση του αυτοκαθοριζόμενου ατόμου ως θεμέλιου λίθου της δημοκρατικής ζωής· την ε-

πιμονή στην ψυχική αδρανοποίηση ως την απάντηση στο έκνομο quid pro quo. Σήμερα μπορούμε να δούμε πως ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός λαμβάνει μια τροπή προς την κυριαρχία η οποία είναι ακόμη πιο φιλόδοξη και απ' ό,τι θα προέβλεπε ο νεοφιλελεύθερος πηγαίος κώδικας. Έτσι, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός διεκδικεί το δικαίωμα στην ελευθερία και στη γνώση την ώρα που επικεντρώνεται σε ένα κολεκτιβιστικό όραμα το οποίο διεκδικεί την ολότητα της κοινωνίας. Παρόλο που ακόμη απηχούν τον Χάγεκ, ή και τον Σμιθ, οι αντιδημοκρατικές κολεκτιβιστικές του βλέψεις φανερώνουν ένα αχόρταγο παιδί το οποίο καταβροχθίζει τους γέροντες προγόνους του.

Ο κυνισμός είναι ελκυστικός και μπορεί να μας καταστήσει τυφλούς στο διαχρονικό γεγονός πως η δημοκρατία παραμένει ο μοναδικός μας δίαυλος μεταρρύθμισης. Είναι η μόνη ιδέα που έχει αναδυθεί από ένα μακρύ αφήγημα ανθρώπινης καταπίεσης και η οποία επιμένει στο αναφαίρετο δικαίωμα των ανθρώπων να είναι οι αφέντες του εαυτού τους. Η δημοκρατία μπορεί να είναι υπό πολιορκία, αλλά δεν μπορούμε να επιτρέψουμε στις πολλές της πληγές να εκτρέψουν την πίστη και την αφοσίωσή μας στην υπόσχεσή της. Η αναγνώριση αυτού του διλήμματος είναι ακριβώς αυτό που κάνει τον Πικετί να αρνείται να καταθέσει τα όπλα, υποστηρίζοντας πως ακόμη και οι «αφύσικες» δυνάμεις της συσσώρευσης έχουν αμβλυνθεί –και μπορούν να αμβλυνθούν ξανά– από τους δημοκρατικούς θεσμούς οι οποίοι γεννούν ανθεκτικά και αποτελεσματικά αντίμετρα: «Αν θέλουμε να ανακτήσουμε τον έλεγχο του κεφαλαίου, πρέπει να ποντάρουμε τα πάντα στη δημοκρατία...»[69]

Η δημοκρατία είναι ευάλωτη στο πρωτόγνωρο, αλλά η δύναμη των δημοκρατικών θεσμών είναι το ρολόι που καθορίζει τη διάρκεια και τις καταστροφικές συνέπειες της ευάλωτης φύσης της. Σε μια δημοκρατική κοινωνία ο διάλογος και ο αντίλογος τους οποίους επιτρέπουν οι κραταιοί θεσμοί μπορούν να αλλάξουν το ρεύμα της δημόσιας γνώμης ενάντια σε απροσδόκητες πηγές καταπίεσης και αδικίας, με την νομοθεσία και τη δικονομία εντέλει να ακολουθούν.

VI. Ας γίνουμε η τριβή

Αυτή η υπόσχεση δημοκρατίας αντανακλά ένα διαχρονικό δίδαγμα που αποκόμισα από τον Μίλτον Φρίντμαν στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο ως δεκαεννιάχρονη φοιτήτρια στρωμωγμένη στο πίσω μέρος

μιας αίθουσας διαλέξεων, πασχίζοντας να ακούσω το μάθημά του στους Χιλιανούς υποψήφιους διδακτορικού, οι οποίοι λίγο αργότερα θα οδηγούσαν τη χώρα τους στην καταστροφή, βαδίζοντας υπό το λάβαρο των Φρίντμαν και Χάγεκ. Ο καθηγητής ήταν ένας αισιόδοξος και ακούραστος παιδαγωγός ο οποίος πίστευε ότι η νομοθετική και δικαστική δράση απηχούν ανεξαιρέτως την προ εικοσαετίας ή και τριακονταετίας κοινή γνώμη. Ήταν μια θεώρηση την οποία αυτός και ο Χάγεκ –οι δυο τους έχουν χαρακτηριστεί «αντιμαχόμενες αδελφές ψυχές»– επινόησαν και τη μεταμόρφωσαν σε συστηματικές στρατηγικές και τακτικές.[70] Όπως δήλωσε ο Χάγεκ στον Ρόμπερτ Μπορκ (Robert Bork) σε μια συνέντευξη του 1978, «Δουλεύω πάνω στην κοινή γνώμη. Δεν πιστεύω πως θα ωφελούσε μια νομοθετική αλλαγή αν προηγουμένως δεν έχει αλλάξει η κοινή γνώμη. [...] Το πρωτεύον ζήτημα είναι να αλλάξει κανείς την κοινή γνώμη...»[71]. Η πεποίθηση του Φρίντμαν τον έτρεψε προς μακρόπνοα εγχειρήματα, καθώς επιδόθηκε στο σαφώς μη ακαδημαϊκό σχέδιο του νεοφιλελεύθερου ευαγγελισμού με μια σταθερή ροή δημοφιλών άρθρων, βιβλίων και τηλεοπτικών προγραμμάτων. Είχε πάντα αισθητήριο όσον αφορά την επίδραση της εστιακής εμπειρίας, από τα σχολικά εγχειρίδια ως τις πολιτικές καμπάνιες κινημάτων βάσης.

Ο κρίσιμος ρόλος της κοινής γνώμης δίνει απάντηση στο γιατί ακόμη και οι πιο καταστροφικές «εποχές» δεν διαρκούν εσαεί. Στο συγκεκριμένο σημείο επαναλαμβάνω αυτό που είπε ο Έντισον πριν από έναν αιώνα: ότι ο καπιταλισμός είναι «ολότελα λάθος, σε πλήρη αποδιοργάνωση». Η αστάθεια των ημερών του Έντισον απειλούσε κάθε υπόσχεση βιομηχανικού πολιτισμού. Ο καπιταλισμός έπρεπε να κάνει χώρο, επέμενε ο Έντισον, σε μια νέα σύνθεση που θα τον επανένωνε με τους πληθυσμούς του. Ο Έντισον υπήρξε προφητικός. Ο καπιταλισμός έχει επιβιώσει στο πέρασμα του χρόνου και το γεγονός αυτό οφείλεται λιγότερο σε κάποια συγκεκριμένη ιδιότητά του και περισσότερο στην πλαστικότητά του. Επιβιώνει και ευδοκιμεί με το να ανανεώνει ανά περιόδους τις ρίζες του στον κοινωνικό ιστό, βρίσκοντας νέους τρόπους να γεννά νέο πλούτο καλύπτοντας νέες ανάγκες. Η εξέλιξή του έχει σημαδευτεί από μια σύγκλιση βασικών αρχών –της ιδιωτικής περιουσίας, του κινήτρου του κέρδους και της ανάπτυξης–, λαμβάνοντας, όμως, νέες μορφές και εφαρμόζοντας νέες σταθερές και πρακτικές σε κάθε εποχή.[72] Αυτό ακριβώς είναι το δίδαγμα της ανακάλυψης που έκανε ο Φορντ και της λογικής πίσω από τα διαδοχικά στάδια ανανέωσης στο διάβα πολλών αιώνων. «Δεν

υπάρχει μία μόνο ποικιλία του καπιταλισμού και οργάνωσης της παραγωγής», γράφει ο Πικετί. «Αναμφίβολα, αυτό θα εξακολουθεί να αληθεύει και στο μέλλον, περισσότερο από ποτέ: Μένει να επινοηθούν νέες μορφές οργάνωσης και ιδιοκτησίας».[73] Ο φιλόσοφος και καθηγητής του Χάρβαρντ Ρομπέρτο Ούνγκερ (Roberto Unger) αναπτύσσει αυτό το θέμα εισάγοντας το επιχείρημα ότι οι μορφές της αγοράς μπορούν να ακολουθήσουν οποιονδήποτε αριθμό ξεχωριστών νομικών και θεσμικών κατευθύνσεων, *«καθεμία με δραματικές συνέπειες για κάθε έκφανση της κοινωνικής ζωής» και «ανυπολόγιστης σημασίας για το μέλλον της ανθρωπότητας».*[74]

Όταν μιλώ στα παιδιά μου ή σε κάποιο ακροατήριο νεαρών ατόμων, προσπαθώ να τους προειδοποιώ όσον αφορά την ιστορικά απρόοπτη φύση «αυτού που μας έχει υπό την κατοχή του», στρέφοντας την προσοχή σε συνήθεις αξίες και προσδοκίες προϋπάρχουσες της εκστρατείας ψυχικής αδρανοποίησης που ξεκίνησε ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. «Δεν είναι εντάξει το να πρέπει να κρύβεστε στην ίδια σας τη ζωή· δεν είναι φυσιολογικό», τους λέω. «Δεν είναι εντάξει να αφιερώνετε τις συζητήσεις του μεσημεριανού σας διαλείμματος συγκρίνοντας λογισμικά που θα σας καμουφλάρουν και θα σας προστατέψουν από τη συνεχή ανεπιθύμητη εισβολή». *Πέντε τράκερ αποκλείστηκαν. Τέσσερις τράκερ αποκλείστηκαν. Πενήντα εννέα τράκερ αποκλείστηκαν, χαρακτηριστικά προσώπου και φωνή αλλοιώθηκαν...*

Τους λέω ότι κάποτε η λέξη «αναζήτηση» σήμαινε ένα τολμηρό υπαρξιακό ταξίδι, όχι ένα χτύπημα των δαχτύλων προς ήδη υπάρχουσες απαντήσεις· ότι ο «φίλος» είναι ένα ενσώματο μυστήριο που μπορεί να σφυρηλατηθεί μόνο πρόσωπο με πρόσωπο και καρδιά με καρδιά· ότι η «αναγνώριση» έχει να κάνει με τη λάμψη της επιστροφής στην πατρίδα που βιώνουμε αντικρίζοντας το πρόσωπο του αγαπημένου μας, δεν είναι η «αναγνώριση προσώπου». Τους λέω πως δεν είναι εντάξει να βιώνουμε την εκμετάλλευση των καλύτερων ενστίκτων μας για επαφή, ενσυναίσθηση και πληροφορία από ένα δρακόντειο quid pro quo που κρατά αυτά τα αγαθά σε καθεστώς ομηρίας μέσω του διάχυτου σωματικού ελέγχου της ζωής μας. Δεν είναι εντάξει κάθε μας κίνηση, κάθε συναίσθημα, κάθε λέξη που αρθρώνουμε και κάθε μας επιθυμία να ευρετηριοποιούνται, να χειραγωγούνται και έπειτα να χρησιμοποιούνται προκειμένου να μας υπαγορεύσουν λαθραία τη διαδρομή μας στον μελλοντικό ορίζοντα για χάρη του κέρδους άλλων. «Αυτά τα πράγματα είναι εντελώς καινούρια», τους

λέω. «Είναι πρωτόγνωρα. Δεν πρέπει να τα θεωρείτε δεδομένα, επειδή δεν είναι εντάξει».

Αν θέλουμε η δημοκρατία να αναζωπυρωθεί στις ερχόμενες δεκαετίες, είναι στο χέρι μας να δυναμώσουμε τη φλόγα της αίσθησης οργής και απώλειας γι' αυτό που μας αρπάζουν. Και δεν εννοώ μόνο τις «προσωπικές μας πληροφορίες» μας. Αυτό που διακυβεύεται εδώ είναι η ανθρώπινη προσδοκία για κυριαρχία του καθενός επί της ίδιας του της ζωής και η ενορχήστρωση των προσωπικών του εμπειριών. Το διακύβευμα είναι η εσωτερική εμπειρία μέσω της οποίας διαμορφώνουμε τη βούληση για υλοποίηση της βούλησης και τον εκάστοτε δημόσιο χώρο όπου θα εφαρμοστεί αυτή η βούληση. Το διακύβευμα είναι η κρατούσα αρχή της κοινωνικής οργάνωσης σε έναν πολιτισμό της πληροφορίας και τα δικαιώματά μας ως ατόμων και κοινωνιών να απαντήσουμε στα ερωτήματα *Ποιος γνωρίζει; Ποιος αποφασίζει; Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει;* Το ότι ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός έχει σφετεριστεί τόσο πολλά από τα δικαιώματά μας σε αυτά τα πεδία συνιστά σκανδαλώδη κατάχρηση των ψηφιακών δυνατοτήτων και της αλλοτινής μεγίστης υπόσχεσης για εκδημοκράτιση της γνώσης και κάλυψη των ματαιωμένων αναγκών μας για αποτελεσματική ζωή. Ας υπάρξει ψηφιακό μέλλον, ας είναι, όμως, πρωτίστως ανθρώπινο.

Απορρίπτω τη νομοτελειακότητα και ελπίζω πως μετά το κοινό μας ταξίδι το ίδιο θα κάνετε κι εσείς. Βρισκόμαστε στην αρχή αυτής της ιστορίας, όχι στο τέλος. Αν αναμετρηθούμε με τα παμπάλαια ερωτήματα τώρα, υπάρχει ακόμη χρόνος να πάρουμε τα ηνία και να ανακατευθύνουμε τη δράση προς ένα ανθρώπινο μέλλον, το οποίο μπορούμε να αποκαλούμε πατρίδα. Στρέφομαι ακόμη μια φορά στον Τομ Πέιν, ο οποίος κάλεσε κάθε γενιά να διακηρύξει τη βούλησή της όταν παράνομες δυνάμεις υφαρπάζουν το μέλλον και βρισκόμαστε εκσφενδονισμένοι προς ένα πεπρωμένο που δεν επιλέξαμε: «Τα δικαιώματα των ανθρώπων στην κοινωνία δεν μπορούν ούτε να επινοηθούν, ούτε να μετατεθούν, ούτε να εκμηδενιστούν, αλλά μόνο να κληροδοτηθούν. Δεν είναι στο χέρι της μιας ή της άλλης γενιάς να ανακόψει οριστικά και να αποκόψει το πέρασμά τους στην επόμενη. Αν η τωρινή γενιά, ή οποιαδήποτε άλλη, είναι διατεθειμένη να υποταχθεί, τούτο δεν μειώνει το δικαίωμα της επόμενης γενιάς να είναι ελεύθερη: τα λάθη δεν μπορούν να έχουν νόμιμη καταγωγή».[75]

Οτιδήποτε κι αν πήγε στραβά, η ευθύνη της επανόρθωσης ανανεώνεται με την εναλλαγή των γενιών. Αλίμονο σε εμάς και σε όσους

έρχονται μετά από μας αν εκχωρήσουμε ένα ανθρώπινο μέλλον σε ισχυρές εταιρείες και σε έναν ανεξέλεγκτο καπιταλισμό που αποτυγχάνει να τιμήσει τις ανάγκες μας ή να υπηρετήσει τα πραγματικά μας συμφέροντα. Ακόμη χειρότερη θα είναι η ίδια μας η άηχη συνθηκολόγηση στο μήνυμα της νομοτελειακότητας, που συνιστά το δεξί χέρι της εξουσίας ντυμένο με βελούδινο γάντι. Η Χάνα Άρεντ, αναφερόμενη στο έργο της για στις απαρχές του ολοκληρωτισμού, έγραψε ότι «Η φυσική ανθρώπινη αντίδραση σε τέτοιου είδους συνθήκες ενέχει θυμό ή αγανάκτηση, επειδή αυτές οι συνθήκες αντιστρατεύονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Αν περιγράψω αυτές τις συνθήκες χωρίς να επιτρέψω στην αγανάκτησή μου να αναδυθεί, θέτω αυτό το ιδιαίτερο φαινόμενο εκτός του πλαισίου του στην ανθρώπινη κοινωνία και, ως εκ τούτου, αφαιρώ μέρος της φύσης του· του έχω στερήσει ένα από τα σημαντικότερα εγγενή γνωρίσματά του».[76]

Έτσι έχουν τα πράγματα για μένα και ενδεχομένως και για σας. Η ωμή πραγματικότητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού προκαλεί αναγκαστικά την αγανάκτησή μου επειδή ευτελίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Το μέλλον αυτού του αφηγήματος θα εξαρτηθεί από τους αγανακτισμένους πολίτες, τους δημοσιογράφους και τους ακαδημαϊκούς οι οποίοι έλκονται σε αυτό το έσχατο εγχείρημα· θα εξαρτηθεί από αγανακτισμένους εκλεγμένους αξιωματούχους και σχεδιαστές πολιτικής οι οποίοι κατανοούν ότι η εξουσία τους πηγάζει από τις θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών· και, κυρίως, θα εξαρτηθεί από τους αγανακτισμένους νέους ανθρώπους οι οποίοι δρουν γνωρίζοντας πως η λειτουργικότητα χωρίς αυτονομία δεν είναι λειτουργική, η υπακοή που επιφέρει η εξάρτηση δεν αποτελεί κοινωνικό συμβόλαιο, ένας μεθοδευτικός χώρος χωρίς διέξοδο δεν μπορεί ποτέ να γίνει πατρίδα, η εμπειρία χωρίς άσυλο δεν είναι παρά μια σκιά, μια ζωή που απαιτεί να κρύβεται κανείς δεν είναι ζωή, το άγγιγμα χωρίς το αίσθημα δεν φανερώνει καμία αλήθεια και η ελευθερία που συνεπάγεται η απαλλαγή από την αβεβαιότητα δεν είναι ελευθερία.

Επανερχόμαστε εδώ στον Τζορτζ Όργουελ, όμως ίσως όχι με τον τρόπο που πιθανόν φαντάζεστε. Το 1946, σε μια φορτισμένη κριτική του μπεστ σέλερ του Τζέιμς Μπέρναμ *Η επανάσταση των διευθυντών*, ο Όργουελ βάζει στο στόχαστρο τον συγγραφέα για τη λιγόψυχη προσήλωσή του στην εξουσία. Εν έτει 1940 ο άξονας του βιβλίου του Μπέρναμ ήταν η ιδέα πως ο καπιταλισμός, η δημοκρατία και ο σοσιαλισμός δεν θα επιβίωναν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα πά-

ντα θα εκτοπίζονταν από μια νέα προμελετημένη κεντρική κοινωνία βασισμένη στο μοντέλο του ολοκληρωτισμού. Μια νέα «διευθυντική» τάξη αποτελούμενη από στελέχη, τεχνικούς, γραφειοκράτες και στρατιώτες θα συγκέντρωνε όλη την εξουσία και κάθε προνόμιο στα χέρια της: μια αριστοκρατία ειδημοσύνης χτισμένη σε μια ημιυποταγμένη κοινωνία. Σε όλη την έκταση του βιβλίου ο Μπέρναμ επέμενε στη «νομοτέλεια» αυτού του μέλλοντος και εκθείαζε τις διοικητικές ικανότητες που ήταν εμφανείς στη γερμανική και στη ρωσική πολιτική ηγεσία. Γράφοντας το 1940, ο Μπέρναμ προφήτεψε τη νίκη της Γερμανίας και τη «διευθυντική» κοινωνία που θα ακολουθούσε. Αργότερα, καθώς ο πόλεμος ακόμη μαινόταν και ο Κόκκινος Στρατός σημείωσε νευραλγικές επιτυχίες, ο Μπέρναμ έγραψε συμπληρωματικές σημειώσεις σε μεταγενέστερες εκδόσεις του βιβλίου, στις οποίες υποστήριζε με ισοδύναμη βεβαιότητα ότι η Ρωσία θα κυριαρχούσε στον κόσμο.

Ο αποτροπιασμός του Όργουελ είναι αισθητός: «Σε κάθε σημείο ο Μπέρναμ φαίνεται πως προβλέπει *μια συνέχιση της τρέχουσας κατάστασης*. Σήμερα η τάση να βαδίζει κανείς στα ίδια χνάρια δεν είναι απλώς κακή συνήθεια, όπως είναι η ανακρίβεια ή η υπερβολή, που μπορεί κανείς να τις διορθώσει αν σκεφτεί προσεκτικότερα. Πρόκειται για σοβαρότατη διανοητική ασθένεια, που οι ρίζες της ανάγονται εν μέρει στη δειλία και εν μέρει στη λατρεία της εξουσίας, κάτι που έως έναν βαθμό επίσης ισοδυναμεί με δειλία». Οι «εντυπωσιακές» αντιφάσεις του Μπέρναμ αποκάλυψαν τη σαγήνη που η εξουσία ασκούσε στον ίδιο και την ολοκληρωτική αποτυχία του να εξακριβώσει τη δημιουργική αρχή της ανθρώπινης ιστορίας. «Σε κάθε περίπτωση», βροντοφώναζε ο Όργουελ, «ο Μπέρναμ υπάκουσε στο ίδιο ένστικτο: το ένστικτο του να σκύβεις το κεφάλι στον εκάστοτε κατακτητή και να αποδέχεσαι την υπάρχουσα τάση ως μη αναστρέψιμη».[77]

Ο Όργουελ διέσυρε τον Μπέρναμ για την απόλυτη αποτυχία του να καταβάλει «ηθική προσπάθεια», γεγονός που αντανακλάται στη βαθιά απώλεια σημείων αναφοράς. Υπό αυτές τις συνθήκες, «κυριολεκτικά οτιδήποτε μπορεί να καταστεί σωστό ή λάθος αν η εκάστοτε άρχουσα τάξη έτσι το επιθυμεί». Η απώλεια σημείων αναφοράς του Μπέρναμ τον οδήγησε «να θεωρήσει τον ναζισμό κάτι μάλλον αξιοθαύμαστο, κάτι που θα μπορούσε να οικοδομήσει επιτυχώς μια εύπλαστη και ανθεκτική κοινωνική οργάνωση».[78]

Η δειλία του Μπέρναμ λειτουργεί ως κώδωνας κινδύνου. Ζούμε σε καιρούς κατά τους οποίους ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός και

η εργαλειοθηρική του εξουσία μοιάζουν ανίκητα. Το θάρρος του Όργουελ απαιτεί από μας να αρνηθούμε να παραχωρήσουμε το μέλλον μας σε μια έκνομη εξουσία. Ζητά από μας να λύσουμε το ξόρκι της σαγήνης, της αδυναμίας αντίδρασης, της παραίτησης και της αδρανοποίησης. Εμείς απαντάμε στο κάλεσμά του όταν τείνουμε προς την τριβή, απορρίπτοντας τον ομαλό ρου της εκβιαστικής συρροής. Το θάρρος του Όργουελ μας τοποθετεί απέναντι από τα αδυσώπητα κύματα της απαλλοτρίωσης τα οποία υποβαθμίζουν κάθε ανθρώπινη εμπειρία. Η τριβή, το θάρρος και τα σημεία αναφοράς είναι οι πόροι που απαιτούνται για την έναρξη του κοινού έργου των συνθετικών διακηρύξεων οι οποίες αξιώνουν το ψηφιακό μέλλον ως ανθρώπινο χώρο, απαιτούν έναν ψηφιακό καπιταλισμό ο οποίος θα λειτουργεί ως δημοκρατική δύναμη αφοσιωμένη στους ανθρώπους που πρέπει να υπηρετεί και υπερασπίζονται τον καταμερισμό της μάθησης στην κοινωνία ως πηγή γνήσιας δημοκρατικής ανανέωσης.

Η Άρεντ, όπως και ο Όργουελ, διακηρύσσει την απαρχή νέων ξεκινημάτων τα οποία δεν εμμένουν σε ήδη ορατά σύνορα εξουσίας. Μας υπενθυμίζει πως κάθε ξεκίνημα, από την οπτική γωνία του πλαισίου που διακόπτεται, αποτελεί ένα θαύμα. Η δυνατότητα της πραγματοποίησης τέτοιων θαυμάτων είναι καθ' όλα ανθρώπινη, υποστηρίζει η Άρεντ, επειδή είναι και η πηγή κάθε ελευθερίας: «Αυτό που συνήθως παραμένει άθικτο τις εποχές της παράλυσης και του προδικασμένου χαμού είναι η προοπτική της ίδιας της ελευθερίας, η ικανότητα και μόνο του ξεκινήματος, η οποία ενεργοποιεί και εμπνέει όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες και είναι η κρυφή πηγή [...] όλων των σπουδαίων και όμορφων πραγμάτων».[79]

Οι δεκαετίες της οικονομικής αδικίας και της τεράστιας συγκέντρωσης πλούτου που αποκαλούμε Επίχρυση Εποχή κατάφερε να διδάξει στους ανθρώπους πώς δεν θέλουν να ζουν. Η γνώση αυτή τους έδωσε τη δύναμη να τερματίσουν την Επίχρυση Εποχή, έχοντας ανά χείρας τα όπλα της προοδευτικής νομοθεσίας και της Νέας Συμφωνίας. Ακόμη και σήμερα, όταν αναφερόμαστε στους αγέρωχους «μεγιστάνες» των τελών του 19ου αιώνα, τους αποκαλούμε «ληστές».

Σίγουρα η Εποχή του Κατασκοπευτικού Καπιταλισμού θα έχει την ίδια μοίρα, καθώς διδάσκει και σε *εμάς* πώς δεν θέλουμε να ζούμε. Μας καθοδηγεί όσον αφορά την αναντικατάστατη αξία των πιο σπουδαίων ηθικών και πολιτικών επιτευγμάτων μας απειλώντας να τα καταστρέψει. Μας υπενθυμίζει πως η αμοιβαία εμπιστοσύνη είναι η μοναδική πραγματική προστασία από την αβεβαιότητα. Καταδει-

κνύει πως η εξουσία η οποία δεν χαλιναγωγείται από τη δημοκρατία οδηγεί μόνο στην εξορία και στην απόγνωση. Ο κύκλος της κοινής γνώμης του Φρίντμαν και των ανθεκτικών νόμων πλέον επιστρέφει σε εμάς. Από μας εξαρτάται να χρησιμοποιήσουμε τη γνώση μας, να ανακτήσουμε τα σημεία αναφοράς μας, να παρακινήσουμε και τους άλλους να κάνουν το ίδιο και να προβούμε σε ένα νέο ξεκίνημα. Στην κατάκτηση της φύσης τα θύματα του βιομηχανικού καπιταλισμού ήταν βουβά. Αυτοί που επιθυμούν να κατακτήσουν την ανθρώπινη φύση θα ανακαλύψουν πως τα δυνάμει θύματά τους έχουν βροντερή φωνή, είναι έτοιμα να ονοματίσουν τον κίνδυνο και να τον υπερνικήσουν. Σκοπός αυτού του βιβλίου είναι να συμβάλει σε αυτή τη συλλογική προσπάθεια.

Το Τείχος του Βερολίνου έπεσε για πολλούς λόγους, αλλά πάνω απ' όλα έπεσε επειδή οι άνθρωποι του Ανατολικού Βερολίνου φώναξαν «Φτάνει πια!». Έτσι κι εμείς μπορούμε να γίνουμε οι ενορχηστρωτές πολλών «σπουδαίων και όμορφων» νέων γεγονότων τα οποία θα αποκαθιστούν το ψηφιακό μέλλον ως την πατρίδα της ανθρωπότητας. Φτάνει πια! Ας γίνει αυτή *η δική μας* διακήρυξη.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Οι δύο άνθρωποι των οποίων η συμβολή υπήρξε και η μεγαλύτερη στην αρχή αυτού του έργου δεν είναι πλέον δίπλα μου ώστε να μπορέσω να τους κατακλύσω με ευγνωμοσύνη στο τέλος. Όταν μια πυρκαγιά από κεραυνό κατέστρεψε το σπίτι μας το 2009, χιλιάδες βιβλία και μαζί κάθε ίχνος της ακαδημαϊκής μου καριέρας, καθώς και νέα, εν εξελίξει δουλειά, εξαφανίστηκαν μέσα σε λίγες ώρες. Σκέφτηκα πως δεν θα ξαναέγραφα ποτέ, όμως ο ευφυέστατος και αγαπημένος μου σύζυγος Τζιμ Μάξμιν επέμενε πως ο χρόνος θα φέρει την αναγέννηση. Και την έφερε. Επί σχεδόν τριάντα έτη ο Τζιμ ήταν ο πρώτος, ο τελευταίος και ο πιο σημαντικός αναγνώστης και συνομιλητής μου. Αφομοίωσε υπομονετικά τα αρχικά προσχέδια αυτών των κεφαλαίων, καθώς επιχειρηματολογούσαμε με ενθουσιασμό πάνω στις νέες ιδέες. Για μένα παραμένει απίστευτο το ότι δεν μπορούμε να μοιραστούμε τον καρπό αυτής της μακράς εργασίας. Η μεγάλη αγάπη του Τζιμ και ο απεριόριστος ενθουσιασμός του με ενδυνάμωσαν για τον μακρύ δρόμο, στη δουλειά και τη ζωή. Το πνεύμα του ζει σε αυτές τις σελίδες με τρόπους τους οποίους δεν μπορώ καν να αρχίσω να απαριθμώ.

Ο Φρανκ Σίρμαχερ, Γερμανός διανοητής με δημόσιο λόγο και εκδότης της *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, πήρξε αστείρευτη πηγή στήριξης και έμπνευσης όταν ξεκίνησα να συνθέτω το παζλ της θεωρίας μου για τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό και την εργαλειοθηρική εξουσία. Ο Φρανκ με παρότρυνε να γράφω για την *FAZ* όσο καταπιανόμουν με το ευρύτερο έργο μου, επιμένοντας στη δημοσίευση δοκιμίων, τα οποία εγώ, με τον ασκητικό μου τρόπο, μπορεί να εκκόλαπτα για πολύ περισσότερους μήνες ή και για χρόνια. Έμαθα τόσο πολλά από τις ατελείωτες συζητήσεις μας, και το γεγονός ότι η δουλειά μου στον Μεγάλο Αλλότριο και στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό αποτέλεσε χρήσιμο δημόσιο πλαίσιο πολύ πριν οριστικοποιηθεί αυτό το βιβλίο οφείλεται στον Φρανκ. Αν και μας άφησε πριν α-

πό τέσσερα χρόνια, ακόμη απλώνω το χέρι στο τηλέφωνο για να μοιραστώ μαζί του μια νέα σκέψη μαζί του. Φρανκ! Είμαι εξαιρετικά ευγνώμων στους νυν αλλά και στους πρώην συνεργάτες στη *FAZ*, ιδίως στους Έντο Ριντς και Τζόρνταν Μεχίας, οι οποίοι βοήθησαν να υλοποιηθούν τα κείμενά μου εκεί.

Εκφράζω τη βαθύτατη ευγνωμοσύνη μου στους επαγγελματίες τεχνολογίας και επιστήμης των δεδομένων που τόσο γενναιόδωρα αφιέρωσαν μέρος από τον χρόνο, τη γνώση και τις σκέψεις τους, στο διάβα αρκετών ετών και στο πλαίσιο συνεντεύξεων, καθώς συναρμολογούσα τα επιμέρους κομμάτια ώστε να κατανοήσω τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, τους μηχανισμούς και τις επιταγές του. Με χαρά θα ευχαριστούσα καθέναν από αυτούς τους οξυδερκείς και ταλαντούχους δασκάλους ξεχωριστά και με το όνομά τους, πλην όμως δεν μου το επιτρέπει η υπόσχεσή μου για εμπιστευτικότητα και ανωνυμία. Επίσης, αισθάνομαι υποχρεωμένη να ευχαριστήσω τις οικογένειες από το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ισπανία από τις οποίες πήρα συνέντευξη κατά τη διάρκεια των χειρότερων ετών της Μεγάλης Ύφεσης. Μου δίδαξαν τόσα για τη «σύγκρουση» και το πώς αυτή έστησε τη σκηνή επί της οποίας άνθισε ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην οικογένεια «Μόντες», στην οποία αναφέρομαι στο Κεφάλαιο 2, και στον «Ντέιβιντ», τον δικηγόρο που πρωταγωνιστεί στα πρώτα χωρία περί Pokémon Go. Τους ευχαριστώ επειδή μου επέτρεψαν να αναπτύξω τις ιστορίες τους, ασχέτως αν τα ονόματά τους και οι λεπτομέρειες έχουν αλλαχτεί ώστε να προστατευθεί η ανωνυμία τους.

Η συνεισφορά διάφορων συναδέλφων στο έργο αυτό είναι ανεκτίμητη. Καθένας τους αποτελεί παράδειγμα της μεγαλόκαρδης ανιδιοτέλειας της πραγματικής ευρυμάθειας, καθώς συσπειρωνόμαστε στην υπηρεσία των ιδεών. Δεν θα ξεχάσω ποτέ αυτά τα δώρα. Ο Μαρκ Ρότενμπεργκ, υπέρμαχος της προστασίας απορρήτου, υπήρξε ένας εξαιρετικός συνάδελφος, ο οποίος διάβασε και σχολίασε αρκετά προσχέδια και με βοήθησε να ακονίσω την κατανόησή μου επί κομβικών θεμάτων τα οποία άπτονται της νομοθεσίας περί απορρήτου. Ο Κρις Τζέι Χούφναγκλ, καθηγητής νομικής του Μπέρκλεϊ, είχε την ευγένεια να διαβάσει μια εκδοχή του χειρογράφου στην ολότητά του σε ένα κρίσιμο στάδιο. Τα σχόλια που απλόχερα έκανε συνέβαλαν σημαντικά σε αυτό το έργο. Ο πολυμαθής Φρανκ Πασκάλ διάβασε τμήματα του χειρογράφου σε πρώιμο στάδιο, προσφέροντας σοφές συμβουλές, εμβριθή σχόλια και ενθουσιασμό. Ο Ντέιβιντ Λί-

ντσκι ενέταξε το τεράστιο ταλέντο του στην επιμέλεια των κειμένων σε ένα από τα πρώτα προσχέδια του χειρογράφου. Η συναδελφικότητά του, η νοητική του αντίληψη και η απαράμιλλη μαεστρία της τέχνης του με βοήθησαν να ανακαλύψω την τελική δομή αυτού του έργου. Οι βαθύτατες ευχαριστίες μου αποδίδονται σε διάφορους άλλους συναδέλφους που διάβασαν προσχέδια μεμονωμένων κεφαλαίων, σε διάφορα σημεία κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε ετών και μοιράστηκαν τα κριτικά τους σχόλια: ευχαριστώ τον Πολ Σβαρτς, τον Άρτεμι Ράλο, τον Μίκελ Φλάιβερμπομ, τον Ντέιβιντ Λάιον, τη Μάρθα Πουν, τον Ματίας Ντέπφενερ, την Κάριν Άλεν και τον Πίτερ φαν ντεν Χόιβελ. Ο Κρις Σογοϊάν και ο Μπρους Σκίνερ υπέστησαν τις ερωτήσεις μου για την κρυπτογράφηση και τη επεξεργασία δεδομένων, καθώς επιχειρούσα να ξεδιαλύνω τους θεμελιώδεις μηχανισμούς του κατασκοπευτικού καπιταλισμού.

Ο στοχασμός και η συγγραφή είναι μοναχικές δραστηριότητες και είμαι ευγνώμων στους συναδέλφους που μου παρείχαν ευκαιρίες να μοιραστώ ιδέες με ακαδημαϊκούς και φοιτητές. Ο Τζόναθαν Ζιτράν με προσκάλεσε να συμμετάσχω ως συμπράττουσα καθηγήτρια στο Κέντρο Berkman Klein για το Διαδίκτυο και την Κοινωνία της Νομικής Σχολής του Χάρβαρντ σε μια σημαντική περίοδο για την ανάπτυξη της σκέψης μου. Ο Ντέιβιντ Λάιον και ο Ντέιβιντ Μουρακάμι Γουντ με φιλοξένησαν στο Πανεπιστήμιο του Κουίνς προς το τέλος του εγχειρήματος. Εκεί οι συζητήσεις με τους συναδέλφους, τους μεταπτυχιακούς και τους προπτυχιακούς φοιτητές ενεργοποίησαν τα τελευταία στάδια της συγγραφής. Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνω στις προπτυχιακές φοιτήτριες Έλεν Κοσκ και Κιανλί Τσεν για τα εμβριθή σχόλιά τους. Υπήρξαν πολλές ακόμη υπέροχες προσκλήσεις που στερήθηκα ως υπόχρεη απέναντι στις παρούσες σελίδες και εξακολουθώ να εκτιμώ βαθιά τους συναδέλφους μου ανά την υφήλιο που εξέφρασαν το ενδιαφέρον τους για αυτό το πόνημα. Παρόλο που δεν το γνώριζαν, ο ενθουσιασμός τους μου έδινε δύναμη να συνεχίζω.

Ευχαριστώ τον Λέσλι Γουίλκοξ της Σχολής Οικονομικών του Λονδίνου και τον Κρις Σάουερ του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης για την πνευματική υποστήριξη που δέχτηκα από νωρίς. Ως συνεκδότες ενός ειδικού τεύχους του *Journal of Information Technology* αφιερωμένου στο θέμα των «μεγάλων δεδομένων» αγκάλιασαν με ενθουσιασμό την πρώτη ακαδημαϊκή εργασία μου στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό με τίτλο «Ο Μεγάλος Αλλότριος: Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός και οι προοπτικές ενός πολιτισμού της πληροφορίας»

και βοήθησαν στη γρηγορότερη έκδοσή της. Ιδιαίτερα ευχαριστώ την Ακαδημαϊκή Επιτροπή του Διεθνούς Συνεδρίου Πληροφοριακών Συστημάτων για την αναγνώριση που επέδειξαν στον «Μεγάλο Αλλότριο», χορηγώντας του το Βραβείο Καλύτερης Ακαδημαϊκής Εργασίας το 2016, κάτι που ενίσχυσε και την προσήλωσή μου σε αυτό το ευρύτερο έργο.

Ο ατζέντης μου Γουέιν Κάμπακ συντάχτηκε από την αρχή με αυτό το εγχείρημα και μου πρόσφερε ακούραστα την ενθάρρυνση και την υποστήριξή του. Ο επιμελητής μου Τζον Μαχάνεϊ υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής του εγχειρήματος προσφέροντάς μου την πολυετή σοφία του σε κάθε προσχέδιο και κρατώντας με επικεντρωμένη στον δρόμο που είχα μπροστά μου. Ευχαριστώ την Κριστίνα Φατσαλάρο, τον Τζέιμι Λάιφερ, τον Κόλιν Τρέισι, τη Στέφανι Σαμερχέις και ολόκληρη την ομάδα της PublicAffairs για τη μακροχρόνια αφοσίωση και στήριξή τους.

Οι φιλοδοξίες μου για αυτό το βιβλίο δεν θα είχαν εκπληρωθεί χωρίς την αγαπημένη μου ομάδα συνεργατών. Ο διαχειριστής των παραπομπών μου Γούλιαμ Ντίκι ήρθε πλάι μου το 2014 χωρίς να έχει την παραμικρή ιδέα τι τον περίμενε. Αντί να λιποτακτήσει καθώς το εγχείρημα προχωρούσε, σήκωσε τα μανίκια και έμαθε να τιθασεύει τη διαδικασία των παραπομπών με μια αποφασιστικότητα που εξελίχτηκε σε αριστοτεχνία. Είμαι τόσο ευγνώμων για το υπομονετικό πνεύμα του, την ευγενική καρδιά του, τις βαθυστόχαστες συμβουλές του και τη φιλία του, καθώς ήσυχα κι εργατικά έφερε εις πέρας το έργο του. Ο ερευνητικός βοηθός μου Τζόρνταν Κίναν εγκαινίασε τη συμμετοχή του σε αυτό το εγχείρημα στις αρχές του 2015 και έπεσε με τα μούτρα στη δουλειά με εξαίρετες συμβολές, τιθασεύοντας την επαγγελματική τέχνη της κατάδυσης στα ερευνητικά άδυτα. Στα σκαμπανεβάσματα αυτού του ταξιδιού βασίστηκα πάνω του και τον είδα να στέκεται στο ύψος των περιστάσεων κάθε νέας πρόκλησης με τιμή και ζήλο καθώς εφάρμοζε το ζωηρό του πνεύμα σε νέα ερευνητικά πεδία. Και σας να μην έφταναν αυτά, η απτόητα καλή του διάθεση, το χαλαρό χιούμορ του και η αθόρυβη ευαισθησία του τον κατέστησαν ανεκτίμητο συνοδοιπόρο σε τούτη την περιπέτεια.

Τα παιδιά μου, όλα αυτά τα χρόνια, υποστήριξαν με αυτοθυσία την εργασία μου σε αυτό το βιβλίο. Άκουγαν τις ιδέες μου, με φρόντιζαν όταν απογοητευόμουν και τίμησαν την επιτυχία μου με τόση, μα τόση αγάπη, υπομονή και αφοσίωση. Όταν στον δρόμο παρουσιάζονταν διακλαδώσεις οι οποίες απαιτούσαν επείγουσες αποφά-

σεις, με προσέτρεξαν για να με βοηθήσουν. Η κόρη μου, η Κλόι Μάξμιν, έχει υπάρξει ακλόνητη και σοφή σύμβουλος, διαβάζοντας κάθε προσχέδιο κάθε κεφαλαίου και προσφέροντας αυτού του είδους τον ακαλλώπιστο διαπεραστικό σχολιασμό που όλοι οι συγγραφείς χρειάζονται, όμως ελάχιστοι απολαμβάνουν. Γνώριζα πως ένα κεφάλαιο ολοκληρωνόταν όταν η Κλόι έδινε την έγκρισή της. Ο γιος μου, ο Τζέικ Μάξμιν, υπέμεινε το εγχείρημα αυτού του βιβλίου κατά τη διάρκεια των σπουδών του στο κολέγιο και, πλέον, στις μεταπτυχιακές σπουδές του. Ο Τζέικ έχει υπάρξει θερμός υποστηρικτής, κατακλύζοντάς με με γραπτά μηνύματα και τηλεφωνήματα κάθε φορά που βρισκόμουν μπροστά σε δύσκολα μονοπάτια ή σε διορίες, επεμβαίνοντας προκειμένου να παράσχει καίρια βοήθεια στις τελικές διορθώσεις. «Μαμά, το 'χεις». Οι εύστοχες συμβουλές της Κλόι και του Τζέικ καθώς και η δημιουργική πνοή τους δεν απέτυχαν ποτέ να με κάνουν να υπερβώ τις δυσκολίες που ορθώνονταν μπρος μου. Σας ευχαριστώ mis vidas, mis corazones. Δεν θα βρισκόμουν εδώ δίχως εσάς.

Εκφράζω τις θερμές μου ευχαριστίες στους φίλους με τους οποίους μοιραστήκαμε διακοπές και εορτασμούς όταν εγώ βρισκόμουν χαμένη στη συγγραφή, τότε που κάθε τραπέζι, καρέκλα και δάπεδο ήταν καλυμμένα με ερευνητικό υλικό: Μίντα Γκολντ, Ζακ Βεσερί, Άιζακ Βεσερί, Τζόνα Βεσερί, Λίσα Κατς, Εντ, Θίο και Τόμπι Σάιντελ, Μέρι Ντι Κόιτι Γκραντ, Γκάρετ Γκραντ, Κάθι Λίμαν, Κέρι Αλτιέρο. Η Κάθι Λίμαν διάβασε το βιβλίο στο σύνολό του πριν ξεκινήσω την τελική επιμέλεια. Η οξυδέρκεια και ο ζήλος της με βοήθησαν τρομερά κατά το τελευταίο έτος της συγγραφής. Η Βιρτζίνια Αλίσια Χάσενμπαλγκ Κορομπιάνου με ενθάρρυνε από το Παρίσι (Άντε, τέλειωνε σε παρακαλώ με αυτό το βιβλίο!), φιλοξένησε τα παιδιά μου και, επιδεικνύοντας ηρωισμό, μετέφρασε στα γαλλικά μια από τις εκδομένες διαλέξεις μου για τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό. Η Σούζαν Τρος ήταν πηγή άνευ όρων αγάπης και υποστήριξης. Ο φίλος μου και «θετός μου γιος» Κάνιον Γούντγουορντ έχει υπάρξει πιστός εμψυχωτής, ηλεκτρίζοντας διαρκώς τη διάθεση και τις αφηγήσεις μου. Τέλος, αυτές οι διακηρύξεις εκτίμησης είναι ατελείς εάν δεν αναφέρω την πιστή και αγαπημένη μου συντροφιά Πάτσι Μάξμιν.

Τα παρακάτω μπορεί να τα συνομολογεί κάθε συγγραφέας, επειδή είναι αλήθεια. Εντέλει, αντιμετωπίζεις τη σελίδα μονάχος. Οτιδήποτε περιέχεται σε αυτό το βιβλίο και υπολείπεται της εμπιστοσύνης που επενδύθηκε στο πρόσωπό μου είναι δική μου ευθύνη και μόνο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑ

1. Martin Hilbert, "Technological Information Inequality as an Incessantly Moving Target: The Redistribution of Information and Communication Capacities Between 1986 and 2010", *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 65, no. 4 (2013): 821-35, https://doi.org/10.1002/asi.23020.

2. Το 2014, περίπου είκοσι χρόνια μετά την εφεύρεση του παγκόσμιου ιστού, εκτενής έρευνα του Ερευνητικού Κέντρου Pew Research συμπέρανε πως το 87% των Αμερικανών χρησιμοποιεί το διαδίκτυο. Από αυτούς, το 76% το θεωρούσε «κάτι καλό για την κοινωνία» και το 90% «κάτι καλό για μένα». Μάλιστα, πολλοί καλούν τακτικά το 911 [γραμμή έκτακτης ανάγκης] όταν πέφτει το Facebook. Το 2010, λιγότερο από δύο δεκαετίες μετά την κυκλοφορία του προγράμματος περιήγησης Mosaic, το οποίο διευκόλυνε την πρόσβαση στον παγκόσμιο ιστό, δημοσκόπηση του BBC κατέληξε στο ότι το 79% των ανθρώπων σε 26 χώρες θεωρούσε την πρόσβαση στο διαδίκτυο θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Έξι χρόνια αργότερα τα Ηνωμένα Έθνη υιοθέτησαν ειδική γλώσσα για την πρόσβαση στο διαδίκτυο: «Καθένας έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της γνώμης και της έκφρασης, πράγμα που σημαίνει το δικαίωμα να μην υφίσταται δυσμενείς συνέπειες για τη γνώμη του. Επιπλέον, καθένας έχει το δικαίωμα να αναζητεί, να παίρνει και να διαδίδει πληροφορίες και ιδέες, με οποιοδήποτε μέσο έκφρασης και από όλο τον κόσμο». Βλ. Susannah Fox & Lee Rainie, "The web at 25 in the U.S.", *PewResearchCenter*, 27 Φεβρουαρίου 2014, http://www.pewinternet.org/2014/02/27/the-web-at-25-in-the-u-s· "911 Calls About Facebook Outage Angers L.A. County Sheriff's Officials", *Los Angeles Times*, 1 Αυγούστου 2014, http://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-911-calls-about-facebook-outage-angers-la-sheriffs-officials-20140801-htmlstory.html· "Internet Access 'a Human Right'", *BBC News*, 8 Μαρτίου 2010, http://news.bbc.co.uk/2/hi/8548190.stm· "The Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on the Internet", Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, 27 Ιουνίου 2016, https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf.

3. João Leal, *The Making of Saudade: National Identity and Ethnic Psychology in Portugal* (Άμστερνταμ: Het Spinhuis, 2000), https://run.unl.pt/handle/10362/4386.

4. Cory D. Kidd και συν., "The Aware Home: A Living Laboratory for Ubiquitous Computing Research", στο *Proceedings of the Second International Workshop on Cooperative Buildings, Integrating Information, Organization, and Architecture*, CoBuild '99 (Λονδίνο: Springer-Verlag, 1999), 191-98, http://dl.acm.org/citation.cfm?id=645969.674887.

5. "Global Smart Homes Market 2018 by Evolving Technology, Projections & Estimations, Business Competitors, Cost Structure, Key Companies and Forecast to 2023", *Reuters*, 19 Φεβρουαρίου 2018, https://www.reuters.com/brandfeatures/venture-capital/article?id=28096.

6. Ron Amadeo, "Nest Is Done as a Standalone Alphabet Company, Merges with Google", *Ars Technica*, 7 Φεβρουαρίου 2018, https://arstechnica.com/gadgets/2018/02/nest-is-done-as-a-standalone-alphabet-company-merges-with-google· LeoKelion, "Google-Nest Merger Raises Privacy Issues", *BBC News*, 8 Φεβρουαρίου 2018, http://www.bbc.com/news/technology-42989073.

7. Kelion, "Google-Nest Merger Raises Privacy Issues".

8. Rick Osterloh & Marwan Fawaz, "Nest to Join Forces with Google's Hardware Team", Google, 7 Φεβρουαρίου 2018, https://www.blog.google/inside-google/company-annoucements/nest-join-forces-googles-hardware-team.

9. Grant Hernandez, Orlando Arias, Daniel Buentello & Yier Jin, "Smart Nest Thermostat: A Smart Spy in Your Home", *Black Hat USA*, 2014, https://www.blackhat.com/docs/us-14/materials/us-14-Jin-Smart-Nest-Thermostat-A-Smart-Spy-In-Your-Home-WP.pdf.

10. Guido Noto La Diega, "Contracting for the 'Internet of Things': Looking into the Nest"(ερευνητική εργασία, Queen Mary University of London, Νομική Σχολή, 2016)· Robin Kar και Margaret Radin, "Pseudo-Contract & Shared Meaning Analysis" (ερευνητική εργασία νομικής μελέτης, Πανεπιστήμιο του Ιλινόις, Νομική Σχολή, 16 Νοεμβρίου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3083129.

11. Hernandez, Arias, Buentello & Jin, "Smart Nest Thermostat".

12. Για μια πρώιμη και προφητική πραγμάτευση αυτών των ζητημάτων, βλ. Langdon Winner, "A Victory for Computer Populism", *Technology Review* 94, no. 4 (1991): 66. Βλ. επίσης Chris Jay Hoofnagle, Jennifer M. Urban & Su Li, "Privacy and Modern Advertising: Most US Internet Users Want 'Do Not Track' to Stop Collection of Data About Their Online Activities" (BCLT Ερευνητική Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Social Science Research Network, 8 Οκτωβρίου 2012), https://papers.ssrn.com/abstract=2152135· Joseph Turow και συν., "Americans Reject Tailored Advertising and Three Activities That Enable It", Annenberg School for Communication, 29 Σεπτεμβρίου 2009, http://papers.ssrn.com/abstract=1478214· Chris Jay Hoofnagle & Jan Whittington, "Free: Accounting for the Costs of the Internet's Most Popular Price", *UCLA Law Review* 61 (28 Φεβρουαρίου 2014): 606· Jan Whittington & Chris Hoofnagle, "Unpacking Privacy's Price", *North Carolina Law Review* 90 (1 Ιανουαρίου 2011): 1327· Chris Jay Hoofnagle, Jennifer King, Su Li & Joseph Turow, "How Different Are Young Adults from Older Adults When It Comes to Information Privacy Attitudes & Policies?", 14 Απριλίου 2010, http://repository.upenn.edu/asc_papers/399.

13. Η φράση ανήκει στον Roberto Mangabeira Unger, "The Dictatorship of No Alternatives", στο *What Should the Left Propose?* (Λονδίνο: Verso, 2006), 1-11.

14. Jared Newman, "Google's Schmidt Roasted for Privacy Comments", *PC World*, 11 Δεκεμβρίου 2009, http://www.pcworld.com/article/184446/googles_schmidt_roasted_for_privacy_comments.html.

15. Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (Μπέρκλεϊ, Καλιφόρνια: University of California Press, 1978), 1:67.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΥΟ

1. Roben Farzad, "Apple's Earnings Power Befuddles Wall Street", *Bloomberg Businessweek*, 7 Αυγούστου 2011, https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-07-28/apple-s-earnings-power-befuddles-wall-street.

2. "iTunes Music Store Sells Over One Million Songs in First Week", *Apple Newsroom*, 9 Μαρτίου 2018, https://www.apple.com/newsroom/2003/05/05iTunes-Music-Store-Sells-Over-One-Million-Songs-in-First-Week.

3. Jeff Sommer, "The Best Investment Since 1926? Apple", *New York Times*, 22 Σεπτεμβρίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/09/22/business/apple-investment.html.

4. Shoshana Zuboff & James Maxmin, The *Support Economy: How Corporations Are Failing Individuals and the Next Episode of Capitalism* (Νέα Υόρκη: Penguin, 2002), 230.

5. Henry Ford, "Mass Production", *Encyclopedia Britannica* (Νέα Υόρκη: Encyclopedia Britannica, 1926), 821, http://memory.loc.gov/cgibin/query/h?ammem/coolbib:@field (NUMBER+@band [amrlg+lg48]).

6. Lizabeth Cohen, *A Consumers' Republic: The Politics of Mass Consumption in Postwar America* (Νέα Υόρκη: Knopf, 2003)· Martin J. Sklar, *The Corporate Reconstruction of American Capitalism: 1890-1916: The Market, the Law, and Politics* (Νέα Υόρκη: Cambridge University Press, 1988).

7. Emile Durkheim, *The Division of Labor in Society* (Νέα Υόρκη: Free Press, 1964), 275 [η έμφαση δική μου].

8. Durkheim, *The Division of Labor in Society*, 266.

9. Ulrich Beck & Mark Ritter, *Risk Society: Towards a New Modernity* (Θάουζαντ Όουκς, Καλιφόρνια: Sage, 1992).

10. Για τους αναγνώστες που ενδιαφέρονται για μια περισσότερο λεπτομερή ανάλυση της ανάδυσης αυτού του φαινομένου συνιστώ την εκτενή διατριβή Zuboff & Maxmin, *The Support Economy*. Βλ. επίσης Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheim, *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences* (Λονδίνο: Sage, 2002)· Ulrich Beck,"Why 'Class' Is Too Soft a Category to Capture the Explosiveness of Social Inequality at the Beginning of the Twenty-First Century", *British Journal of Sociology* 64, no. 1 (2013): 63-74· Ulrich Beck & Edgar Grande, "Varieties of Second Modernity: The Cosmopolitan Turn in Social and Political Theory and Research", *British Journal of Sociology* 61, no. 3 (2010): 409-43.

11. Beck & Ritter, *Risk Society*.

12. Talcott Parsons, *Social Structure and Personality* (Νέα Υόρκη: Free Press, 1964).

13. Beck & Beck-Gernsheim, *Individualization*.

14. Erik Erikson, *Childhood and Society* (Νέα Υόρκη: W. W. Norton, 1993), 279.

15. Ronald Inglehart, *Culture Shift in Advanced Industrial Society* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 1990)· Ronald F. Inglehart, "Changing Values Among Western Publics from 1970 to 2006", *West European Politics* 31, nos. 1-2 (2008): 130-46· Ronald Inglehart & Christian Welzel, "How We Got Here: How Development Leads to Democracy", *Foreign Affairs* 88, no. 2 (2012): 48-50· Ronald Inglehart & Wayne E. Baker, "Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values", *American Sociological Review* 65, no. 1 (2000): 19· Mette Halskov Hansen, *iChina: The Rise of the Individual in Modern Chinese Society*, επιμ. Rune Svarverud (Κοπεγχάγη: Nordic Institute of Asian Studies, 2010)· Yunxiang Yan, *The Individualization of Chinese Society* (Οξφόρδη: Bloomsbury Academic, 2009)· Arthur Kleinman και συν., *Deep China: The Moral Life of the Person* (Μπέρκλεϊ: University of California Press, 2011)· Chang Kyung-Sup και Song Min-Young, "The Stranded Individual Under Compressed Modernity: South Korean Women in Individualization Without Individualism», *British Journal of Sociology* 61, no. 3 (2010)· Chang Kyung-Sup, "The Second Modern Condition? Compressed Modernity as Internalized Reflexive Cosmopolitization", *British Journal of Sociology* 61, no. 3 (2010)· Munenori Suzuki και συν., "Individualizing Japan: Searching for Its Origin in First Modernity", *British Jour-*

nal of Sociology 61, no. 3 (2010)· Anthony Elliott, Masataka Katagiri & Atsushi Sawai, "The New Individualism and Contemporary Japan: Theoretical Avenues and the Japanese New Individualist Path", *Journal for the Theory of Social Behavior* 42, no. 4 (2012)· Mitsunori Ishida και συν., "The Individualization of Relationships in Japan", *Soziale Welt* 61 (2010): 217-35· David Tyfield & John Urry, "Cosmopolitan China?" *Soziale Welt* 61 (2010): 277-93.

16. Beck and Beck-Gernsheim, *Individualization*· Ulrich Beck, *A God of One's Own: Religion's Capacity for Peace and Potential for Violence*, μτφρ. Rodney Livingstone (Κέμπριτζ, Ηνωμένο Βασίλειο: Polity, 2010).

17. Thomas M. Franck, *The Empowered Self: Law and Society in an Age of Individualism* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2000).

18. Beck & Beck-Gernsheim, *Individualization*, xxii.

19. Daniel Stedman Jones, *Masters of the Universe: Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2012)· T. Flew, "Michel Foucault's *The Birth of Biopolitics* and Contemporary Neo-Liberalism Debates", *Thesis Eleven* 108, no. 1 (2012): 44-65, https://doi.org/10.1177/0725513611421481· Philip Mirowski, *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown* (Λονδίνο: Verso, 2013)· Gérard Duménil & Dominique Lévy, *The Crisis of Neoliberalism* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 2013)· Pierre Dardot & Christian Laval, *The New Way of the World: On Neoliberal Society* (Μπρούκλιν: Verso, 2013)·António Ferreira, "The Politics of Austerity as Politics of Law", *Oñati Socio-Legal Series* 6, no. 3 (2016): 496-519· David M. Kotz, *The Rise and Fall of Neoliberal Capitalism* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 2017)· Philip Mirowski & Dieter Plehwe, επιμ., *The Road from Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 2009)· Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution* (Νέα Υόρκη: Zone, 2015)· David Jacobs & Lindsey Myers, "Union Strength, Neoliberalism, and Inequality: Contingent Political Analyses of US Income Differences Since 1950", *American Sociological Review* 79 (2014): 752-74· Angus Burgin,*The Great Persuasion: Reinventing Free Markets Since the Depression* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 2012)· Greta R. Krippner, *Capitalizing on Crisis: The Political Origins of the Rise of Finance* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 2011).

20. Jones, *Masters of the Universe*, 215. Βλ. επίσης Krippner, *Capitalizing on Crisis*.

21. Οι Mirowski, Dardot και Laval και Jones παρέχουν λεπτομερή απολογισμό αυτών των εξελίξεων.

22. Friedrich August von Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, επιμ. William Warren Bartley, τόμος 1, *The Collected Works of Friedrich August Hayek* (Σικάγο: University of Chicago Press, 1988), 14-15.

23. Mirowski, *Never Let a Serious Crisis Go to Waste*, 53-67.

24. Michael C. Jensen & William H. Meckling, "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure", *Journal of Financial Economics* 3, no. 4 (1976): 12.

25. Krippner, *Capitalizing on Crisis*.

26. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Βοστόνη: Beacon, 2001), 79.

27. Martin J. Sklar, *The United States as a Developing Country: Studies in U.S. History in the Progressive Era and the 1920s* (Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1992)· Sanford M. Jacoby, *Modern Manors: Welfare Capitalism Since the New Deal* (Πρίν-

στον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 1998)· Michael Alan Bernstein, *The Great Depression: Delayed Recovery and Economic Change in America, 1929-1939*, Studies in Economic History and Policy (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Cambridge University Press, 1987)· C. Goldin & R. A. Margo, "The Great Compression: The Wage Structure in the United States at Mid-century», *Quarterly Journal of Economics* 107, no. 1 (1992): 1-34· Edwin Amenta, "Redefining the New Deal", στο *The Politics of Social Policy in the United States*, επμ. Theda Skocpol, Margaret Weir & Ann Shola Orloff (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 1988), 81-122.

28. Ian Gough, Anis Ahmad Dani & Harjande Haan,"European Welfare States: Explanations and Lessons for Developing Countries", στο *Inclusive States: Social Policies and Structural Inequalities* (Ουάσινγκτον: World Bank, 2008)· Peter Baldwin, *The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State, 1875-1975* (Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1990)· John Kenneth Galbraith, Sean Wilentz & James K. Galbraith, *The New Industrial State* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 1967)· Gerald Davis, "The Twilight of the Berle and Means Corporation", *Seattle University Law Review* 34, no. 4 (2011): 1121-38· Alfred Dupont Chandler, *Essential Alfred Chandler: Essays Toward a Historical Theory of Big Business*, επμ. Thomas K. McCraw (Βοστόνη: Harvard Business School Press, 1988).

29. Jones, *Masters of the Universe*, 217.

30. Παραδείγματος χάρη βλ.Vivien A. Schmidt & Mark Thatcher, επμ., *Resilient Liberalism in Europe's Political Economy* (Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2013)· Kathleen Thelen,*Varieties of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity* (Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2014)· Peter Kingstone, *The Political Economy of Latin America: Reflections on Neoliberalism and Development* (Νέα Υόρκη: Routledge, 2010)· Jeffry Frieden, Manuel Pastor, Jr. & Michael Tomz, *Modern Political Economy and Latin America: Theory and Policy* (Μπόουλντερ, Κολοράντο: Routledge, 2000)· Giuliano Bonoli & David Natali, *The Politics of the New Welfare State* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2012)· Richard Münch, *Inclusion and Exclusion in the Liberal Competition State: The Cult of the Individual* (Νέα Υόρκη: Routledge, 2012), http://site.ebrary.com/id/10589064· Kyung-Sup Chang, *Developmental Politics in Transition: The Neoliberal Era and Beyond* (Μπασινγκστόουκ, Ηνωμένο Βασίλειο: Palgrave Macmillan, 2012)· Zsuzsa Ferge, "The Changed Welfare Paradigm: The Individualization of the Social", *Social Policy & Administration* 31, no. 1 (1997): 20-44.

31. Gerald F. Davis, *Managed by the Markets: How Finance Re-shaped America* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2011)· Davis, "The Twilight of the Berle and Means Corporation"· Özgür Orhangazi, "Financialisation and Capital Accumulation in the Non-financial Corporate Sector: A Theoretical and Empirical Investigation on the USEconomy: 1973-2003", *Cambridge Journal Of Economics* 32, no. 6 (2008): 863-86· William Lazonick, "The Financialization of the U.S. Corporation: What Has Been Lost, and How It Can Be Regained", στο *The Future of Financial and Securities Markets* (Τέταρτο Ετήσιο Συμπόσιο του Adolf A. Berle, Jr., Center for Corporations, Law and Society της Νομικής Σχολής του Σάτλ, Λονδίνο, 2012)· Yuri Biondi, "The Governance and Disclosure of the Firm as an Enterprise Entity", *Seattle University Law Review* 36, no. 2 (2013): 391-416· Robert Reich, "Obama's Transition Economic Advisory Board: The Full List", *US News & World Report*, 7 Νοεμβρίου 2008, http://www.usnews.com/news/campaign-2008/articles/2008/11/07/obamas-transition-economic-advisory-board-the-full-listn· Robert B. Reich, *Beyond Outrage: What Has Gone Wrong with Our Economy and Our Democracy, and How to Fix It*, αναθεωρ. έκδ. (Νέα Υόρκη: Vintage, 2012).

32. Michael Jensen, "Eclipse of the Public Corporation", *Harvard Business Review*, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος, 1989.

33. Michael C. Jensen, "Value Maximization, Stakeholder Theory, and the Corporate Objective Function", *Business Ethics Quarterly* 12, no. 2 (2002): 235-56.

34. Thomas I. Palley, "Financialization: What It Is and Why It Matters" (Λευκή Βίβλος, Levy Economics Institute of Bard College, 2007), http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_525.pdf· Jon Hanson και Ronald Chen, "The Illusion of Law: The Legitimating Schemas of Modern Policy and Corporate Law", *Michigan Law Review* 103, no. 1 (2004): 1-149· Henry Hansmann & Reinier Kraakman, "The End of History for Corporate Law" (επιστημονικό άρθρο, Σειρά Εγγράφων Συζήτησης, Κέντρο John M. Olin για το Δίκαιο, τα Οικονομικά και τις Επιχειρήσεις, της Νομικής Σχολής του Χάρβαρντ 2000), http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1068&context=harvard_olin.

35. Davis, "The Twilight of the Berleand Means Corporation", 1131.

36. Gerald F. Davis, "After the Corporation", *Politics & Society* 41, no. 2 (2013): 41.

37. Juta Kawalerowicz & Michael Biggs, "Anarchy in the UK: Economic Deprivation, Social Disorganization, and Political Grievances in the London Riot of 2011", *Social Forces* 94, no. 2 (2015): 673-98, https://doi.org/10.1093/sf/sov052.

38. Paul Lewis και συν., "Reading the Riots: Investigating England's Summer of Disorder", *London School of Economics and Political Science*, 2011, 17, http://eprints.lse.ac.uk/46297.

39. Saskia Sassen, "Why Riot Now? Malaise Among Britain's Urban Poor Is Nothing New. So Why Did It Finally Tip into Widespread, Terrifying Violence?", *Daily Beast*, 15 Αυγούστου 2011, http://www.donestech.net/ca/why_riot_now_by_saskia_sassen_newsweek.

40. Lewis και συν., "Reading the Riots", 25.

41. Πέραν του "Reading the Riots», βλ. επίσης Kawalerowicz & Biggs, "Anarchy in the UK"· James Treadwell και συν., "Shopocalypse Now: Consumer Culture and the English Riots of 2011", *British Journal of Criminology* 53, no. 1 (2013): 1-17, https://doi.org/10.1093/bjc/azs054· Tom Slater, "From 'Criminality' to Marginality: Rioting Against a Broken State", *Human Geography* 4, no. 3 (2011): 106-15.

42. Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Belknap Press, 2014). Ο Πικετί συνεξέτασε εισοδηματικά δεδομένα ετών και συμπέρανε ότι η εισοδηματική ανισότητα στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο έφτασε σε επίπεδα που έχουν να παρατηρηθούν από τον 19ο αιώνα. Το κορυφαίο δεκατημόριο στην κλίμακα των Αμερικανών μισθωτών αύξησε σταθερά το μερίδιό του επί του εθνικού εισοδήματος από ποσοστό 35% τη δεκαετία του 1980 σε ποσοστό 46% το 2010. Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της αύξησης εντοπίζεται στο κορυφαίο 1%, του οποίου το μερίδιο ανήλθε από το 9% στο 20%. Από αυτό, περίπου το μισό πήγε στο 0,1%. Ο Πικετί υπολογίζει ότι 60-70% του κορυφαίου 0,1% της οικονομικής ιεραρχίας αποτελείται από διευθυντές οι οποίοι κατάφεραν να αποκτήσουν «ιστορικά ανεπανάληπτες» αμοιβές χάρη σε νέες δομές κινήτρων που μεγιστοποιούν τις αξίες.

43. Επί του γενικού θέματος της υπεροχής των δημοκρατικά προσανατολισμένων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών θεσμών ως προς τον μετριασμό των οικονομικών αποτελεσμάτων, βλ. το μνημειώδες έργο των Daron Acemoglu & James Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (Νέα Υόρκη: Crown Business, 2012). Σε αυτό εστιάζει επίσης το έργο του Ρόμπερτ Ράιχ για την ανισότητα και την αναχρονιστική δημοσιονομική πολιτική: Robert B. Reich, *Aftershock: The Next Economy and America's Future* (Νέα Υόρκη: Vintage, 2011). Βλ. επί-

σης Michael Stolleis, *History of Social Law in Germany* (Χαϊδελβέργη: Springer, 2014), www.springer.com/us/book/9783642384530· Mark Hendrickson, *American Labor and Economic Citizenship: New Capitalism from World War I to the Great Depression* (Κέιμπριτζ: Cambridge University Press, 2013)· Swank, "The Political Sources of Labor Market Dualism in Postindustrial Democracies, 1975-2011"· Emin Dinlersoz & Jeremy Greenwood, "The Rise and Fall of Unions in the U.S." (επιστημονικό άρθρο, Στατιστική Υπηρεσία των ΗΠΑ, 2012), http://www.nber.org/papers/w18079· Basak Kus, "Financialization and Income Inequality in OECD Nations: 1995-2007", *Economic and Social Review* 43, no. 4 (2012): 477-95· Viki Nellas & Elisabetta Olivieri, "The Change of Job Opportunities: The Role of Computerization and Institutions" (Quaderni DSE επιστημονικό άρθρο, Πανεπιστήμιο της Μπολόνια και Τράπεζα Ιταλίας, 2012), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1983214· Gough, Dani & de Haan, "European Welfare States"· Landon R. Y. Storrs, *Civilizing Capitalism: The National Consumers' League, Women's Activism, and Labor Standards in the New Deal Era*, αναθ. έκδ. (Τσάπελ Χιλ: University of North Carolina Press, 2000)· Ferge, "The Changed Welfare Paradigm"· Jacoby, *Modern Manors*· Sklar, *The United States as a Developing Country*· J. Bradford De Long & Barry Eichengreen, "The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program", στο *Post-World War II Economic Reconstruction and Its Lessons for Eastern Europe Today*, επιμ. Rudiger Dornbusch (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: MIT Press,1991)· Baldwin, *The Politics of Social Solidarity*· Amenta, "Redefining the New Deal"· Robert H. Wiebe, *The Search for Order: 1877-1920* (Νέα Υόρκη: Hilland Wang, 1967)· John Maynard Keynes, "Economic Possibilities for Our Grandchildren", στο *Essays in Persuasion* (Νέα Υόρκη: W. W. Norton, 1930).

Το 2014 έκθεση της Standard and Poor's κατέληξε στο συμπέρασμα πως η εισοδηματική ανισότητα αποτελεί τροχοπέδη για την οικονομική ανάπτυξη και αποσταθεροποιεί τον κοινωνικό ιστό, γεγονός που ο Henry Ford είχε από καιρό αναγνωρίσει με το ημερομίσθιο των 5 δολαρίων το οποίο και εισήγαγε. Βλ. "How Increasing Income Inequality Is Dampening US Economic Growth, and Possible Ways to Change the Tide", *S&P Capital IQ*, Global Credit Portal Report, 5 Αυγούστου 2014, https://www.globalcreditportal.com/ratingsdirect/renderArticle.do?articleId=1351366&SctArtId=255732&from=CM&nsl_code=LIME&sourceObjectId=8741033&sourceRevId=1&fee_ind=N&exp_date=20240804-19:41:13.

44. Tcherneva, "Reorienting Fiscal Policy: A Bottom-Up Approach", 57. Βλ. επίσης Francisco Rodriguez & Arjun Jayadev, "The Declining Labor Share of Income", *Journal of Globalization and Development* 3, no. 2 (2013): 1-18· Oliver Giovannoni, "What Do We Know About the Labor Share and the Profit Share? Part III: Measures and Structural Factors" (επιστημονικό άρθρο, Levy Economics Institute at Bard College, 2014), http://www.levyinstitute.org/publications/what-do-we-know-about-the-labor-share-and-the-profit-share-part-3-measures-and-structural-factors· Dirk Antonczyk, Thomas DeLeire & Bernd Fitzenberger, "Polarization and Rising Wage Inequality: Comparing the U.S. and Germany" (έγγραφα συζήτησης του IZA, Institute for the Study of Labor, Μάρτιος 2010), https://ideas.repec.org/p/iza/izadps/dp4842.html· Duane Swank, "The Political Sources of Labor Market Dualism in Postindustrial Democracies, 1975-2011", εργασία συνεδρίου που παρουσιάστηκε στην Ετήσια Συνάντηση του Συλλόγου Αμερικανών Πολιτικών Επιστημών, στο Σικάγο το 2013 (American Political Science Association Annual Meeting), Σικάγο, 2013· David Jacobs & Lindsey Myers, "Union Strength, Neoliberalism, and Inequality: Contingent Political Analyses of US Income Differences Since 1950", *American Sociological Review* 79 (2014): 752-74· Viki Nellas & Elisabetta Olivieri, "The Change of Job Opportunities: The Role of Com-

puterization and Institutions" (Quaderni DSE επιστημονικό άρθρο, Πανεπιστήμιο της Μπολόνια & Τράπεζα Ιταλίας, 2012), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1983214· Gough, Dani & de Haan, "European Welfare States: Explanations and Lessons for Developing Countries".

45. Jonathan D. Ostry, "Neoliberalism: Oversold?" *Finance & Development* 53, no. 2 (2016): 38-41· όπως συμπέρανε και ένας ακόμη Αμερικανός οικονομολόγος, «Η Μεγάλη Ύφεση του 2008 επιτέλους απομάκρυνε την ψευδαίσθηση της οικονομικής επέκτασης, αποκαλύπτοντας αντί αυτής τη γυμνή ραχοκοκαλιά των χρηματοοικονομικών επιτευγμάτων του καπιταλισμού: εισοδηματική στασιμότητα από τα μέσα του 1970 για την πλειονότητα έναντι αβυσσαλέας συγκέντρωσης πλούτου για μια μικροσκοπική μειονότητα». Βλ. Josh Bivens, "In 2013, Workers' Share of Income in the Corporate Sector Fell to Its Lowest Point Since 1950", *Economic Policy Institute* (blog), 4 Σεπτεμβρίου 2014, http://www.epi.org/publication/2013-workers-share-income-corporate-sector.

Μελέτες για τη χρηματοοικονομική εμβάθυνση –ελευθέρωση, χρηματιστηριοποίηση– τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες έχουν δείξει ότι συνδέεται με νέες αστάθειες, περιλαμβανομένων χρεοκοπιών, τραπεζιτικών αποτυχιών, ακραίας περιουσιακής μεταβλητότητας και ύφεσης στους πραγματικούς τομείς της οικονομίας. Βλ., για παράδειγμα, Malcolm Sawyer, "Financial Development, Financialisation and Economic Growth" (επιστημονικό άρθρο, Financialisation, Economy, Society & Sustainable Development Project, 2014), http://fessud.eu/wpcontent/uploads/2013/04/Financialisation-and-growth-Sawyer-working-paper-21.pdf. Βλ. επίσης William A. Galston, "The New Challenge to Market Democracies: The Political and Social Costs of Economic Stagnation" (ερευνητική έκθεση, Brookings Institution, 2014), http://www.brookings.edu/research/reports2/2014/10/new-challenge-market-democracies· Joseph E. Stiglitz, *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future* (Νέα Υόρκη: W. W. Norton, 2012)· James K. Galbraith, *Inequality and Instability: A Study of the World Economy Just Before the Great Crisis* (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2012)· Ronald Dore, "Financialization of the Global Economy", *Industrial and Corporate Change* 17, no. 6 (2008): 1097-1112· Philip Arestis & Howard Stein, "An Institutional Perspective to Finance and Development as an Alternative to Financial Liberalisation", *International Review of Applied Economics* 19, no. 4 (2005): 381-98· Asil Demirguc-Kunt & Enrica Detragiache, "The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries", *Staff Papers – Διεθνές Νομισματικό Ταμείο* 45, no. 1 (1998): 81-109.

46. Emanuele Ferragina, Mark Tomlinson & Robert Walker, "Poverty, Participation and Choice", *JRF*, 28 Μαΐου 2013, https://www.jrf.org.uk/report/poverty-participation-and-choice.

47. Helen Kersley και συν., "Raising the Benchmark: The Role of Public Services in Tackling the Squeeze on Pay", *New Economics Foundation*, https://www.unison.org.uk/content/uploads/2013/12/On-line-Catalogue219732.pdf.

48. Sally Gainsbury & Sarah Neville, "Austerity's £18bn Impact on Local Services", *Financial Times*, 19 Ιουλίου 2015, http://www.ft.cm/intl/cms/s/2/5fcbd0c4-2948-11e5-8db8-c033edba8a6e.html?ftcamp=crm/email/2015719/nbe/InTodaysFT/product#axzz3gRAfXkt4.

49. Carmen DeNavas-Walt & Bernadette D. Proctor, "Income and Poverty in the United States: 2014", Στατιστική Υπηρεσία των ΗΠΑ, Σεπτέμβριος 2015, http://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2014/demo/p60-249.pdf· Thomas Gabe, "Poverty in the United States: 2013", *Congressional Research Service*, 25 Σεπτεμβρίου 2014, http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/key_workplace/1329.

50. Alisha Coleman-Jensen, Mark Nord & Anita Singh, "Household Food Security in the United States in 2012" (Οικονομική Ερευνητική Έκθεση, Υπουργείο Γεωργίας των ΗΠΑ, Σεπτέμβριος 2013), https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/45129/39937_err-155.pdf?v=42199.

51. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 334-35. Βλ. επίσης Theda Skocpol & Vanessa Williamson, *The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism*, αναθ. έκδ. (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2016)· Naomi Oreskes & Erik M. Conway, *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming* (Λονδίνο: Bloomsbury, 2010).

52. Nicholas Confessore, "The Families Funding the 2016 Presidential Election", *New York Times*, 10 Οκτωβρίου 2015, https://www.nytimes.com/interactive/2015/10/11/us/politics/2016-presidential-election-super-pac-donors.html.

53. Η ιστορικός Νάνσι ΜακΛιν και η δημοσιογράφος Τζέιν Μάιερ καταγράφουν κρυφές δοσοληψίες ακροδεξιών ιδεολόγων και των δισεκατομμυριούχων υποστηρικτών τους, οι οποίοι διαθέτουν απεριόριστα κεφάλαια με σκοπό την πολιτική και δημόσια χειραγώγηση, βασιζόμενοι σε κρυφά δίκτυα δεξαμενών σκέψης, οργανώσεων χορηγών και μέσων μαζικής ενημέρωσης, ώστε να εκμεταλλευτούν τεχνηέντως την ανησυχία των πολιτών και να τη στρέψουν σε εξτρεμιστικές οδούς. Βλ. Nancy MacLean, *Democracy in Chains: The Deep History of the Radical Right's Stealth Plan for America* (Νέα Υόρκη: Viking, 2017)· Jane Mayer, *Dark Money: The Hidden History of the Billionaires Behind the Rise of the Radical Right* (Νέα Υόρκη: Anchor, 2017).

54. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 571.

55. Milan Zafirovski, "'Neo-Feudalism' in America? Conservatism in Relation to European Feudalism", *International Review of Sociology* 17, no. 3 (2007): 393-427, https://doi.org/10.1080/03906700701574323· Alain Supiot, "The Public-Private Relation in the Context of Today's Refeudalization", *International Journal of Constitutional Law* 11, no. 1 (2013): 129-45, https://doi.org/10.1093/icon/mos050· Daniel J. H. Greenwood, "Neofeudalism: The Surprising Foundations of Corporate Constitutional Rights", *University of Illinois Law Review* 163 (2017).

56. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 237-70.

57. Για μια αιχμηρή και δυναμική διερεύνηση αυτών των θεμάτων, βλ. Carol Graham, *Happiness for All? Unequal Hopes and Lives in Pursuit of the American Dream* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2017)· David G. Blanchflower & Andrew Oswald, "Unhappiness and Pain in Modern America: A Review Essay, and Further Evidence, on Carol Graham's 'Happiness for All?'" (NBER επιστημονικό άρθρο, Νοέμβριος 2017).

58. Βλ. Tim Newburn και συν., "David Cameron, the Queen and the Rioters' Sense of Injustice", *Guardian*, 5 Δεκεμβρίου 2011, http://www.theguardian.com/uk/2011/dec/05/cameron-queen-injustice-english-rioters.

59. Slater, "From 'Criminality' to Marginality".

60. Todd Gitlin, *Occupy Nation: The Roots, the Spirit, and the Promise of Occupy Wall Street* (Νέα Υόρκη: Harper Collins, 2012)· Zeynep Tufekci, *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest* (Νιου Χέιβεν, Κονέκτικατ: Yale University Press, 2017). Βλ. επίσης Andrew Gavin Marshall, "World of Resistance Report: Davos Class Jittery amid Growing Warnings of Global Unrest", *Occupy.com*, 4 Ιουλίου 2014, http://www.occupy.com/article/world-resistance-report-davos-class-jittery-amid-growing-warnings-global-unrest.

61. Todd Gitlin, "Occupy's Predicament: The Moment and the Prospects for the

Movement", *British Journal of Sociology* 64, no. 1 (2013): 3-25, https://doi.org/10.1111/1468-4446.12001.

62. Anthony Barnett, "The Long and Quick of Revolution", *Open Democracy*, 2 Φεβρουαρίου 2015, https://www.opendemocracy.net/anthony-barnett/long-and-quick-of-revolution.

63. Peter Wells & Paul Nieuwenhuis, "Transition Failure: Understanding Continuity in the Automotive Industry", *Technological Forecasting and Social Change* 79, no. 9 (2012): 1681-92, https://doi.org/10.1016/j.techfore.2012.06.008.

64. Steven Levy, *In the Plex: How Google Thinks, Works, and Shapes Our Lives* (ΝέαΥόρκη: Simon & Schuster, 2011), 172-73.

65. Bobbie Johnson, "Privacy No Longer a Social Norm, Says Facebook Founder", *Guardian*, 10 Ιανουαρίου 2010, https://www.theguardian.com/technology/2010/jan/11/facebook-privacy.

66. Βλ. Charlene Li, "Close Encounter with Facebook Beacon", *Forrester*, 23 Νοεμβρίου 2007, https://web.archive.org/web/20071123023712/http://blogs.forrester.com/charleneli/2007/11/close-encounter.html.

67. Peter Linzer, "Contract as Evil", *Hastings Law Journal* 66 (2015): 971· Paul M. Schwartz, "Internet Privacy and the State", *Connecticut Law Review* 32 (1999): 815-59· Daniel J. Solove, "Privacy Self-Management and the Consent Dilemma", *Harvard Law Review* 126, no. 7 (2013): 1880-1904.

68. Yannis Bakos, Florencia Marotta-Wurgler & David R. Trossen, "Does Anyone Read the Fine Print? Consumer Attention to Standard-Form Contracts", *Journal of Legal Studies* 43, no. 1 (2014): 1-35, https://doi.org/10.1086/674424· Tess Wilkinson-Ryan, "A Psychological Account of Consent to Fine Print", *Iowa Law Review* 99 (2014): 1745· Thomas J. Maronick, "Do Consumers Read Terms of Service Agreements When Installing Software? ATwo-Study Empirical Analysis", *International Journal of Business and Social Research* 4, no. 6 (2014): 137-45· Mark A. Lemley, "Terms of Use", *Minnesota Law Review* 91 (2006), https://papers.ssrn.com/abstract=917926· Nili Steinfeld, "'I Agree to the Terms and Conditions': (How) Do Users Read Privacy Policies Online? An Eye-Tracking Experiment", *Computers in Human Behavior* 55 (2016): 992-1000: https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.038· Victoria C. Plaut & Robert P. Bartlett, "Blind Consent?A Social Psychological Investigation of Non-readership of Click-Through Agreements", *Law and Human Behavior*, 16 Ιουνίου 2011, 1-23, https://doi.org/10.1007/s10979-011-9288-y.

69. Ewa Luger, Stuart Moran & Tom Rodden, "Consent for All: Revealing the Hidden Complexity of Terms and Conditions", στο *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, CHI'13 (Νέα Υόρκη: ACM, 2013), 2687-96, https://doi.org/10.1145/2470654.2481371.

70. Debra Cassens Weiss, "Chief Justice Roberts Admits He Doesn't Read the Computer Fine Print", *ABA Journal*, 20 Οκτωβρίου 2010, http://www.abajournal.com/ news/article/chief_justice _roberts_admits_he_doesnt_read_the_computer_fine_print.

71. Margaret Jane Radin, *Boilerplate: The Fine Print, Vanishing Rights, and the Rule of Law* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2012), 14.

72. Radin, *Boilerplate*, 16-17.

73. Nancy S. Kim, *Wrap Contracts: Foundations and Ramifications* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2013), 50-69.

74. Jon Leibowitz, "Introductory Remarks at the FTC Privacy Roundtable", *FTC*, 7 Δεκεμβρίου 2009, http://www.ftc.gov/speeches/leibowitz/091207.pdf.

75. Aleecia M. McDonald & Lorrie Faith Cranor, "The Cost of Reading Privacy

Policies", *Journal of Policy for the Information Society*, 4, no. 3 (2008), http://hdl.handle.net/1811/72839.

76. Kim, *Wrap Contracts*, 70-72.

77. Για ένα παράδειγμα αυτής της ρητορικής, βλ. Tom Hayes, "America Needs a Department of 'Creative Destruction'", *Huffington Post*, 27 Οκτωβρίου 2011, https://www.huffingtonpost.com/tom-hayes/america-needs-a-departmen_b_1033573.html.

78. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy* (Νέα Υόρκη: Harper Perennial Modern Classics, 2008), 68.

79. Schumpeter, *Capitalism*, 83.

80. Joseph A. Schumpeter, *The Economics and Sociology of Capitalism*, επιμ. Richard Swedberg (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 1991), 412 (η έμφαση δική μου).

81. Schumpeter, *Capitalism*, 83.

82. Yochai Benkler, *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom* (Νιου Χέιβεν, Κονέκτικατ: Yale University Press, 2006).

83. Tom Worden, "Spain's Economic Woes Force a Change in Traditional Holiday Habits", *Guardian*, 8 Αυγούστου 2011, http://www.theguardian.com/world/2011/aug/08/spain-debt-crisis-economy-august-economy.

84. Suzanne Daley, "On Its Own, Europe Backs Web Privacy Fights", *New York Times*, 9 Αυγούστου 2011, http://www.nytimes.com/2011/08/10/world/europe/10spain.html.

85. Ankit Singla και συν., "The Internet at the Speed of Light" (ACM Press, 2014), https://doi.org/10.1145/2670518.2673876· Taylor Hatmaker, "There Could Soon Be Wi-Fi That Moves at the Speed of Light", *Daily Dot*, 14 Ιουλίου 2014, https://www.dailydot.com/debug/sisoft-li-fi-vlc-10gbps.

86. "Google Spain SL v. Agencia Española de Protección de Datos (Case C-131/12, May 13, 2014) , *Harvard Law Review* 128, no. 2 (2014): 735.

87. *Google Spain*, 2014 E.C.R. 317, 80-81.

88. Paul M. Schwartz & Karl-Nikolaus Peifer, "Transatlantic Data Privacy", *Georgetown Law Journal* 106, no. 115 (2017): 131, https://papers.ssrn.com/abstract=3066971. Υπάρχει πλήθος εξαίρετων αναλύσεων του δικαιώματος στη λήθη. Μερικές από αυτές: Dawn Nunziato, "Forget About It? Harmonizing European and American Protections for Privacy, Free Speech, and Due Process" (Νομική Σχολή του GWU, Ερευνητική Εργασία πάνω στο Δημόσιο Δίκαιο, Πανεπιστήμιο Τζορτζ Ουάσινγκτον, 1 Ιανουαρίου 2015), http://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/1295· Jeffrey Rosen, "The Right to Be Forgotten", *Stanford Law Review Online* 64 (2012): 88· "The Right to Be Forgotten (Googlev.Spain)", *EPIC.org*, 30 Οκτωβρίου 2016, https://epic.org/privacy/right-to-be-forgotten·Ambrose Jones, Meg Leta & Jef Ausloos, "The Right to Be Forgotten Across the Pond", *Journal of Information Policy* 3 (2012): 1-23· Hans Graux, Jef Ausloos & Peggy Valcke, "The Right to Be Forgotten in the Internet Era", Interdisciplinary Centre for Law and ICT, 12 Νοεμβρίου 2012, http://www.researchgate.net/ publication/256039959_The_Right_to_Be_Forgotten_in_the_Internet_Era· Franz Werro, "The Right to Inform v. the Right to Be Forgotten: A Transatlantic Clash", *Liability in the Third Millennium*, Μάιος 2009, 285-300· "Google Spain SL v. Agencia Española de Protección de Datos". Για μια συνολική θεώρηση, βλ. L. Allen & Marc Rotenberg, *Privacy Law and Society*, 3η έκδ. (Σεντ Πολ: West, 2016), 1520-52.

89. "Judgement in Case C-131/12: Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González" (Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, 13 Μαΐου 2014), https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-05/cp140070en.pdf.

90. Federico Fabbrini, "The EU Charter of Fundamental Rights and the Rights to Data Privacy: The EU Court of Justice as a Human Rights Court", στο *The EU Charter of Fundamental Rights as a Binding Instrument: Five Years Old and Growing*, επιμ. Sybede Vries, Ulf Burnitz & StephenWeatherill (Οξφόρδη: Hart, 2015), 21-22.

91. Για έξοχο υπόβαθρο πάνω στην «ελευθερία του λόγου» και στην πρώτη τροπολογία στο Δίκαιο του Κυβερνοχώρου, βλ. Anupam Chander & Uyên Lê, "The Free Speech Foundations of Cyberlaw" (UC Davis, Ερευνητική Εργασία Νομικών Σπουδών 351, Σεπτέμβριος 2013, Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια Davis).

92. Henry Blodget, "Hey, Europe, Forget the 'Right to Be Forgotten' – Your New Google Ruling Is Nuts!" *Business Insider*, 14 Μαΐου 2014, http://www.businessinsider.com/europe-google-ruling-2014-5.

93. Greg Sterling, "Google Co-Founder Sergey Brin: I Wish I Could Forget the 'Right to Be Forgotten'", *Search Engine Land*, 28 Μαΐου 2014, http://searchengineland.com/google-co-founder-brin-wish-forget-right-forgotten-192648.

94. Richard Waters, "Google's Larry Page Resists Secrecy but Accepts Privacy Concerns", *Financial Times*, 30 Μαΐου 2014, http://www.ft.cm/cms/s/f3b127ea-e708-11e3-88be-00144feabdc0,Authorised=false.html?_i_location=http%3A%2F%2Fwww.ft.cm%2Fcms%2Fs%2F0%2Ff3b127ea-e708-11e388be00144feabdc0.html%3Fsiteedition%3Duk&siteedition=uk&_i_referer=https%3A%2F%2Fduckduckgo.com.

95. JamesVincent, "Google Chief Eric Schmidt Says 'Right to Be Forgotten' Ruling Has Got the Balance 'Wrong'", *Independent*, 15 Μαΐου 2014, http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/google-chief-eric-schmidt-says-right-to-be-forgotten-ruling-has-got-the-balance-wrong-9377231.html.

96. Pete Brodnitz και συν., "Beyond the Beltway February 26-27 Voter Poll", *Beyond the Beltway Insights Initiative*, 27 Φεβρουαρίου 2015, http://web.archive.org/web/20160326035834/http://beltway.bsgco.com/about· Mary Madden & Lee Rainie, "Americans' Attitudes About Privacy, Security and Surveillance", *PewResearchCenter* (blog), 20 Μαΐου 2015, http://www.pewinternet.org/2015/05/20/americans-attitudes-about-privacy-security-and-surveillance. Δημοσκόπηση εθνικής εμβέλειας την οποία διεξήγαγε η Software Advice συμπέρανε ότι οι Αμερικανοί σε ποσοστό 61% πιστεύουν πως μια εκδοχή του δικαιώματος στη λήθη είναι αναγκαία, το 39% θέλει ένα ευρωπαϊκού τύπου καθολικό δικαίωμα στη λήθη και σχεδόν οι μισοί ανησυχούν πως «άσχετα» αποτελέσματα αναζήτησης είναι πιθανό να βλάψουν τη φήμη κάποιου προσώπου. Έρευνα της YouGov κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ποσοστό 55% των Αμερικανών θα τασσόταν υπέρ νομοθεσίας εφάμιλλης με αυτή του δικαιώματος στη λήθη, σε σύγκριση με το μόλις 14% που δεν θα την υποστήριζε. Σφυγμομέτρηση στις ΗΠΑ της Benenson Strategy Group & SKD Knickerbocker, η οποία δημοσιεύτηκε σχεδόν ένα έτος μετά την απόφαση της Ε.Ε., συμπέρανε ότι 88% των ερωτηθέντων ήταν μετριοπαθώς (36%) ή ακράδαντα (52%) υπέρ ενός αμερικανικού νόμου ο οποίος θα του επέτρεπε να ζητήσει από εταιρείες όπως η Google, η Yahoo! και η Bing να απομακρύνουν ορισμένες προσωπικές πληροφορίες που εμφανίζονται στα αποτελέσματα Αναζήτησης. Βλ. Daniel Humphries, "U.S. Attitudes Toward the 'Right to Be Forgotten'", *Softare Advice*, 5 Σεπτεμβρίου 2014, https://www.softwareadvice.com/security/industryview/right-to-be-forgotten-2014· Jake Gammon, "Americans Would Support 'Right to Be Forgotten'", *YouGov*, 6 Δεκεμβρίου 2017, https://today.yougov.com/news/2014/06/02/americans-would-support-right-be-forgotten· Mario Trujillo, "Public Wants 'Right to Be Forgotten' Online", *Hill*, 19 Μαρτίου 2015, http://thehill.com/policy/technology/236246-poll-public-wants-right-to-be-forgotten-online.

97. Francis Collins, "Vaccine Research: New Tactics for Tackling HIV", *NIH Director's Blog*, 30 Ιουνίου 2015, https://directorsblog.nih.gov/2015/06/30/vaccine-research-new-tactics-for-tackling-hiv· Liz Szabo, "Scientists Making Progress on AIDS Vaccine, but Slowly", *USA Today.com*, 8 Αυγούστου 2012, http://www.usatoday.com/news/health/story/2012-07-25/aids-vaccine/56485460/1.

98. Collins, "Vaccine Research".

99. Szabo,"Scientists Making Progress on AIDS Vaccine".

100. Βλ. Mary Madden & Lee Rainie, "Americans' Attitudes About Privacy, Security and Surveillance", *PewResearchCenter* (blog), 20 Μαΐου 2015, http://www.pewinternet.org/2015/05/20/americans-attitudes-about-privacy-security-and-surveillance.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΑ

1. Βλ. την πραγματεία David A. Hounshell, *From the American System to Mass Production, 1800-1932: The Development of Manufacturing Technology in the United States*, 7η έκδ., Μελέτες για τη Βιομηχανία και την Κοινωνία 4 (Βαλτιμόρη: Johns Hopkins University Press, 1997).

2. Βλ. Reinhard Bendix, *Work and Authority in Industry: Ideologies of Management in the Course of Industrialization* (Μπέρκλεϊ: University of California Press, 1974).

3. David Farber, *Sloan Rules: Alfred P. Sloan and the Triumph of General Motors* (Σικάγο: University of Chicago Press, 2005)· Henry Ford, *My Life and Work* (Γκάρντεν Σίτι, Νέα Υόρκη: Ayer, 1922).

4. Chris Jay Hoofnagle, "Beyond Google and Evil: How Policy-Makers, Journalists, and Consumers Should Talk Differently About Google and Privacy», *First Monday*, 6 Απριλίου 2009.

5. Reed Albergotti και συν., "Employee Lawsuit Accuses Google of 'Spying Program'", *Information*, 20 Δεκεμβρίου 2016, https://www.theinformation.com/employee-lawsuit-accuses-google-of-spying-program.

6. Βλ. Steven Levy, *In the Plex: How Google Thinks, Works, and Shapes Our Lives* (Νέα Υόρκη: Simon & Schuster, 2011), 116· Hal R. Varian, "Biography of Hal R. Varian», Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, Σχολή Διαχείρισης Πληροφοριών & Συστημάτων του Μπέρκλεϊ, 3 Οκτωβρίου 2017, http://people.ischool.berkeley.edu/~hal/people/hal/biography.html· "Economics According to Google", *Wall Street Journal*, 19 Ιουλίου 2007, http://blogs.wsj.com/economics/2007/07/19/economics-according-to-google· Steven Levy, "Secret of Googlenomics: Data-Fueled Recipe Brews Profitability", *Wired*, 22 Μαΐου 2009, http://archive.wired.com/culture/culturereviews/magazine/17-06/nep_googlenomics· Hal R. Varian, "Beyond Big Data", *Business Economics* 49, no. 1 (2014): 27-31.

Αν και είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο Χαλ Βάριαν δεν είναι ηγετικό στέλεχος της Google, υπάρχει αξιοσημείωτος όγκος δημοσιευμένου υλικού το οποίο υποδηλώνει πως έχει διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο ως αρωγός των ηγετών της Google ώστε να συλλάβουν τις λειτουργίες και τις συνέπειες της εμπορικής φιλοσοφίας τους, καθώς και τις προεκτάσεις και την εξέλιξή της. Η διορατική συμβολή του Βάριαν μπορεί να συγκριθεί με εκείνη του Τζέιμς Κάζενς στη Ford. Ο Κάζενς ήταν επενδυτής και επιχειρηματίας –αργότερα, έγινε και γερουσιαστής των ΗΠΑ– ο οποίος διετέλεσε γενικός διευθυντής της Ford. Έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην επιτυχία της Ford συλλαμβάνοντας με διαύγεια τη νέα λογική της μαζικής παραγωγής καθώς και την οικονομική σημασία της. Δεν ήταν θεωρητικός ή πολύγραφος συγγραφέας όπως ο Βάριαν, αλλά η αλληλογραφία και τα άρθρα του χαρακτηρίζονται από σπά-

να οξυδέρκεια και παραμένουν ως σήμερα σημαντική πηγή για τους μελετητές της μαζικής παραγωγής.

Ο Βάριαν υπήρξε για αρκετά χρόνια σύμβουλος της Google προτού καταστεί ο κύριος οικονομολόγος της το 2007. Στο βιογραφικό του σημειώνει ότι «από το 2002 έχει αναμειχθεί σε διάφορους τομείς της εταιρείας, περιλαμβανομένων του σχεδιασμού των δημοπρασιών, της οικονομετρικής ανάλυσης, της χρηματοδότησης, της στρατηγικής της εταιρείας και της δημόσιας πολιτικής». Όταν η *Wall Street Journal* έκανε ρεπορτάζ για τη νέα θέση που κατέλαβε ο Βάριαν στην Google το 2007, σημείωσε πως η συγκεκριμένη θέση συνεπαγόταν τη δημιουργία «μιας ομάδας οικονομολόγων, στατιστικολόγων και αναλυτών, προκειμένου να βοηθήσει την εταιρεία σε θέματα που άπτονται "του μάρκετινγκ, του ανθρώπινου δυναμικού, της στρατηγικής και της πολιτικής"». Στο βιβλίο του με θέμα την Google ο Στίβεν Λίβι παραθέτει τον στοχασμό του Έρικ Σμιτ για στο πώς η εταιρεία έμαθε να εκμεταλλεύεται τη νέα της «οικονομία των κλικ»: «Έχουμε από τη μια τον Χαλ Βάριαν και από την άλλη τους φυσικούς». Σε άρθρο του Λίβι στο περιοδικό *Wired*, το 2009, με τίτλο "Googlenomics", ο Σμιτ αποδίδει την εύρεση της θείας έμπνευσης που αποσαφήνισε την πραγματική φύση της επιχειρηματικής δραστηριότητας της Google στην αρχική εξέταση των δημοπρασιών διαφήμισης από τον Χαλ Βάριαν: «Ξαφνικά συνειδητοποιήσαμε πως είχαμε μπει στον χώρο της δημοπρασίας».

Στο έργο που παραθέτω εδώ ο Βάριαν επισημαίνει τις απόψεις του χρησιμοποιώντας παραδείγματα από την Google. Σε αυτές τις περιπτώσεις συχνά χρησιμοποιεί το πρώτο πρόσωπο πληθυντικού αριθμού. Λόγου χάρη: «Η Google σημείωσε τέτοια επιτυχία με τα δικά μας πειράματα που τα προσφέραμε στους διαφημιζομένους και στους εκδότες σε δύο προγράμματα». Επομένως, δικαίως συνάγεται ότι οι θεωρήσεις του Βάριαν προσφέρουν μια οξυδερκή ματιά στις αρχές και στους στόχους που καθορίζουν αυτή τη νέα μορφή αγοράς.

7. Hal R. Varian, "Computer Mediated Transactions", *American Economic Review* 100, no. 2 (2010): 1-10, https://doi.org/10.1257/aer.100.2.1· Varian, "Beyond Big Data". Το πρώτο άρθρο, δημοσιευμένο το 2010, είναι το κείμενο της διάλεξης του Βάριαν για τον Richard T. Ely. Το δεύτερο επίσης αφορά τις συναλλαγές υπολογιστικής μεσολάβησης και σε μεγάλο βαθμό έχει πολλά κοινά σημεία με το υλικό της διάλεξης για τον Ely.

8. Varian, "Beyond Big Data", 27.

9. "Machine Intelligence", *Έρευνα στον ιστότοπο της Google*, 2018, https://web.archive.org/web/20180427114330/https://research.google.com/pubs/MachineIntelligence.html.

10. Ellen Meiksins Wood, *The Origin of Capitalism: A Longer View* (Λονδίνο: Verso, 2002), 125.

11. Wood, *The Origin of Capitalism*, 76, 93.

12. Levy, *In the Plex*, 46· Jennifer Lee, "Postcards from Planet Google", *New York Times*, 28 Νοεμβρίου 2002, http://www.nytimes.com/2002/11/28/technology/circuits/28goog.html.

13. Kenneth Cukier, "Data, Data Everywhere", *Economist*, 25 Φεβρουαρίου 2010, http://www.economist.com/node/15557443.

14. Levy, *In the Plex*, 46-48.

15. "Google Receives $25 Million in Equity Funding", *Google News*, 7 Ιουλίου 1999, http://googlepress.blogspot.com/1999/06/google-receives-25-million-in-equity.html.

16. Hal R. Varian, "Big Data: New Tricks for Econometrics", *Journal of Economic Perspectives* 28, no. 2 (2014): 113.

17. Sergey Brin & Lawrence Page, "The Anatomy of a Large-Scale Hypertextual Web Search Engine", *Computer Networks and ISDN Systems* 30, nos. 1-7 (1998): 18, https://doi.org/10.1016/S0169-7552(98)00110-X.

18. "NEC Selects Google to Provide Search Services on Japan's Leading BIGLOBE Portal Site", *Google Press*, 18 Δεκεμβρίου 2000, http://googlepress.blogspot.com/2000/12/nec-selects-google-to-provide-search.html· "Yahoo! Selects Google as Its Default Search Engine Provider", Google Press, 26 Ιουνίου 2000, http://googlepress.blogspot.com/2000/06/yahoo-selects-google-as-its-default.html.

19. Wood, *The Origin of Capitalism*, 125. Ήδη προέκυπταν συγκρούσεις μεταξύ της εξυπηρέτησης των συμφερόντων μιας διογκούμενης βάσης χρηστών και των αναγκών των πυλών.

20. Scarlet Pruitt, "Search Engines Sued Over 'Pay-for-Placement'", *CNN.com*, 4 Φεβρουαρίου 2002, http://edition.cnn.com/2002/TECH/internet/02/04/search.engine.lawsuit.idg/index.html.

21. Saul Hansell, "Google's Toughest Search Is for a Business Model", *New York Times*, 8 Απριλίου 2002, http://www.nytimes.com/2002/04/08/business/google-s-toughest-search-is-for-a-business-model.html.

22. Elliot Zaret, "Can Google's Search Engine Find Profits?", *ZDNet*, 14 Ιουνίου 1999, http://www.zdnet.com/article/ can-googles-search-engine-fid-profits.

23. John Greenwald, "Doom Stalks the Dotcoms", *Time*, 17 Απριλίου 2000.

24. Alex Berenson & Patrick McGeehan, "Amid the Stock Market's Losses, a Sense the Game Has Changed", *New York Times*, 16 Απριλίου 2000, http://www.nytimes.com/2000/04/16/business/amid-the-stock-market-s-losses-a-sense-the-game-has-changed.html· Laura Holson & Saul Hansell, "The Maniac Markets: The Making of a Market Bubble", *New York Times*, 23 Απριλίου 2000.

25. Ken Auletta, *Googled: The End of the World as We Know It* (Νέα Υόρκη: Penguin, 2010).

26. Levy, *In the Plex*, 83.

27. Michel Ferrary & Mark Granovetter, "The Role of Venture Capital Firms in Silicon Valley's Complex Innovation Network", *Economy and Society* 38, no. 2 (2009): 347-48, https://doi.org/10.1080/03085140902786827.

28. Dave Valliere & Rein Peterson, "Inflating the Bubble: Examining Dot-Com Investor Behaviour", *Venture Capital* 6, no. 1 (2004): 1-22, https://doi.org/10.1080/13691060 32000152452.

29. Valliere & Peterson, "Inflating the Bubble", 17-18. Βλ. επίσης Udayan Gupta, επιμ., *Done Deals: Venture Capitalists Tell Their Stories* (Βοστόνη: Harvard Business School Press, 2000), 170-71, 190· Junfu Zhang,"Access to Venture Capital and the Performance of Venture-Backed Startups in Silicon Valley", *Economic Development Quarterly* 21, no. 2 (2007): 124-47.

30. Μεταξύ της πρώτης γενιάς διαδικτυακών νεοφυών της Σίλικον Βάλεϊ οι οποίες τύγχαναν επενδυτικής υποστήριξης, ποσοστό 12,5% είχε ολοκληρώσει τη δημόσια εγγραφή ως το τέλος του 2001, σε σύγκριση με το 7,3% της υπόλοιπης χώρας. Από την άλλη, μόλις το 4,2% των νεοφυών της Σίλικον Βάλεϊ πέτυχε κερδοφορία, σημαντικά μικρότερη αναλογία απ' ό,τι στην υπόλοιπη χώρα.

31. 31 Zhang, 124-47.

32. Patricia Leigh Brown, "Teaching Johnny Values Where Money Is King", *New York Times*, 10 Μαρτίου 2000, http://www.nytimes.com/2000/03/10/us/teaching-johnny-values-where-money-is-king.html.

33. Kara Swisher, "Dot-Com Bubble Has Burst· Will Things Worsen in 2001?", *Wall Street Journal*, 19 Δεκεμβρίου 2000, http://www.wsj.com/articles/SB9770911 8336535099.

34. S. Humphreys, "Legalizing Lawlessness: On Giorgio Agamben's State of Exception", *European Journal of International Law* 17, no. 3 (2006): 677-87, https://doi.org/10.1093/ejil/chl020.

36. Levy, *In the Plex*, 83-85.

36. Levy, 86-87 (η έμφαση δική μου).

37. Βλ. Lee, "Postcards".

38. Lee.

39. Lee.

40. Auletta, *Googled*.

41. John Markoff & G. Pascal Zachary, "In Searching the Web, Google Finds Riches", *New York Times*, 13 Απριλίου 2003, http://www.nytimes.com/2003/04/13/business/in-searching-the-web-google-finds-riches.html.

42. Peter Coy, "The Secret to Google's Success", *Bloomberg.com*, 6 Μαρτίου 2006, http://www.bloomberg.com/news/articles/2006-03-05/the-secret-to-googles-success (η έμφαση δική μου).

43. Παραδείγματος χάρη, σκεφτείτε το ακόλουθο χαρακτηριστικό δείγμα των ευρεσιτεχνιών της Google οι οποίες κατατέθηκαν κατά τη διάρκεια του εν λόγω γενικού χρονικού πλαισίου: Krishna Bharat, Stephen Lawrence & Mehran Sahami, Generating user information for use in targeted advertising, US9235849 B2, καταχωρίστηκε στις 31 Δεκεμβρίου 2003 και δημοσιεύτηκε στις 12 Ιανουαρίου 2016, http://www.google.com/patents/US9235849· Jacob Samuels Burnim, System and method for targeting advertisements or other information using user geographical information, US7949714 B1, καταχωρίστηκε στις 5 Δεκεμβρίου 2005 και δημοσιεύτηκε στις 24 Μαΐου 2011, http://www.google.com/patents/US7949714· Alexander P. Carobus και συν., Content-targeted advertising using collected user behaviour data, US20140337128 A1, καταχωρίστηκε στις 25 Ιουλίου 2014 και δημοσιεύτηκε στις 13 Νοεμβρίου 2014, http://www.google.com/patents/US20140337128· Jeffrey Dean, Georges Harik & Paul Buchheit, US20040059708 A1, Methods and apparatus for serving relevant advertisements, καταχωρίστηκε στις 6 Δεκεμβρίου 2002 και εκδόθηκε στις 25 Μαρτίου 2004, http://www.google.com/patents/US20040059708· Jeffrey Dean, Georges Harik & Paul Buchheit, Methods and apparatus for serving relevant advertisements, US20040059712 A1, καταχωρίστηκε στις 2 Ιουνίου 2003 και εκδόθηκε στις 25 Μαρτίου 2004, http://www.google.com/patents/US20040059712· Andrew Fikes, Ross Koningstein & John Bauer, System and method for automatically targeting web-based advertisements, US8041601 B2, εκδόθηκε στις 18 Οκτωβρίου 2011, http://www.google.com/patents/US8041601· Georges R. Harik, Generating information for online advertisements from internet data and traditional media data, US8438154B2, καταχωρίστηκε στις 9 Σεπτεμβρίου 2003 και εκδόθηκε στις 7 Μαΐου 2013, http://www.google.com/patents/US8438154· Georges R. Harik, Serving advertisements using a search of advertiser web information, US7647299B2, καταχωρίστηκε στις 30 Ιουνίου 2003 και εκδόθηκε στις 12 Ιανουαρίου 2010, http://www.google.com/patents/US7647299· Rob Kniaz, Abhinay Sharma & Kai Chen, Syndicated trackable ad content US7996777B2, εκδόθηκε στις 9 Αυγούστου 2011, http://www.google.com/patents/US799677· Method of delivery, targeting, and measuring advertising over networks, USRE44724E1, καταχωρίστηκε στις 24 Μαΐου 2000 και εκδόθηκε στις 21 Ιανουαρίου 2014, http://www.google.com/patents/USRE44724.

44. Τρεις διακεκριμένοι επιστήμονες υπολογιστών, ο Κρίσνα Μπαράτ, ο Στίβεν Λόρενς και ο Μεχάμ Σαχαμί, εφηύραν τις τεχνολογίες και τις τεχνικές οι οποίες πε-

ριγράφονται στην εν λόγω ευρεσιτεχνία (Παραγωγή Στοιχείων Χρηστών για Χρήση στη Στοχευμένη Διαφήμιση).

45. Bharat, Lawrence & Sahami, Generating user information.

46. Bharat, Lawrence & Sahami, 11.

47. Bharat, Lawrence & Sahami, 11-12.

48. Bharat, Lawrence & Sahami, 15 (η έμφαση δική μου).

49. Bharat, Lawrence & Sahami, 15.

50. Bharat, Lawrence & Sahami, 18.

51. Bharat, Lawrence & Sahami, 12.

52. Bharat, Lawrence & Sahami, 12 (η έμφαση δική μου).

53. Εμπειρικό έργο υποδεικνύει την πρωτοκαθεδρία των δικαιωμάτων λήψης αποφάσεων στις αξιολογήσεις περί απορρήτου χρηστών. Βλ. Laura Brandimarte, Alessandro Acquisti & George Loewenstein,"Misplaced Confidences: Privacy and the Control Paradox", *Social Psychological and Personality Science* 4, no. 3 (2010): 340-47.

54. Bharat, Lawrence & Sahami, Generating user information, 17 (η έμφαση δική μου).

55. Bharat, Lawrence & Sahami, 16-17. Ο κατάλογος των χαρακτηριστικών περιλάμβανε το περιεχόμενο (λ.χ. λέξεις, Anchortext κ.λπ.) των ιστότοπων που έχει επισκεφθεί (ή που επισκέφθηκε μια ορισμένη περίοδο) ο χρήστης. Επίσης, δημογραφικά, γεωγραφικά και ψυχογραφικά δεδομένα καθώς και προηγούμενες αναζητήσεις (και/ή συσχετιζόμενες πληροφορίες) που έχει κάνει ο χρήστης. Επιπλέον, πληροφορίες για προηγούμενα διαφημιστικά τα οποία έχουν προβληθεί στον χρήστη, διαφημιστικά τα οποία επέλεξε και/ή εκείνα τα οποία, αφού είδε, οδήγησαν σε αγορά. Πληροφορίες για έγγραφα (λ.χ. αρχεία επεξεργαστή κειμένου) τα οποία ο χρήστης είδε/ζήτησε και/ή επιμελήθηκε, ενδιαφέροντα του χρήστη, δραστηριότητα πλοήγησης και προηγούμενη αγοραστική συμπεριφορά.

56. Bharat, Lawrence & Sahami, Generating user information, 13.

57. Douglas Edwards, *I'm Feeling Lucky* (Βοστόνη: Houghton Mifflin Harcourt, 2011), 268.

58. Levy, *In the Plex*, 101.

59. Ο όρος συζητείται σε μια βιντεοσκοπημένη συνέντευξη του Έρικ Σμιτ με τον συνάδελφό του και συμπράττοντα συγγραφέα Τζόναθαν Ρόζενμπεργκ. Βλ. Eric Schmidt & Jonathan Rosenberg, "How Google Works", συνέντευξη από το Μουσείο Ιστορίας των Υπολογιστών (Computer History Museum), 15 Οκτωβρίου 2014, https://youtu.be/3tNpYpcU5s4?t=3287.

60. Βλ., επί παραδείγματι, Edwards, *I'm Feeling Lucky*, 264-70.

61. Βλ. Levy, *In the Plex*, 13, 32, 35, 105-6 (παράθεση από 13)· John Battelle, *The Search: How Google and Its Rivals Rewrote the Rules of Business and Transformed Our Culture* (Νέα Υόρκη: Portfolio, 2006), 65-66, 74, 82· Auletta, *Googled*.

62. Βλ. Levy, *In the Plex*, 94.

63. Humphreys, "Legalizing Lawlessness".

64. Michael Moritz, "Much Ventured, Much Gained", συνέντευξη, *Foreign Affairs*, Φεβρουάριος 2015, https://www.foreignaff irs.com/interviews/2014-12-15/much-ventured-much-gained.

65. Hounshell, *From the American System*, 247-48.

66. Hounshell, 10.

67. Richard S. Tedlow, *Giants of Enterprise: Seven Business Innovators and the Empires They Built* (Νέα Υόρκη: Harper Business, 2003), 159-60· Donald Finlay Davis,

Conspicuous Production: Automobiles and Elites in Detroit 1899-1933 (Φιλαδέλφεια, Πενσιλβάνια: Temple University Press, 1989), 122.

68. David M. Kristol, "HTTP Cookies: Standards, Privacy, and Politics", *ArXiv: Cs/0105018*, 9 Μαΐου 2001, http://arxiv.org/abs/cs/0105018.

69. Richard M. Smith, "The Web Bug FAQ", *Electronic Frontier Foundation*, 11 Νοεμβρίου 1999, https://w2.eff.org/Privacy/Marketing/web_bug.html.

70. Kristol, "HTTP Cookies", 9-16· Richard Thieme, "Uncompromising Position: An Interview About Privacy with Richard Smith", *Thiemeworks*, 2 Ιανουαρίου 2000, http://www.thiemeworks.com/an-interview-with-richard-smith.

71. Kristol, "HTTP Cookies", 13-15.

72. "Amendment No. 9 to Form S-1 Registration Statement Under the Securities Act of 1933 for Google Inc.», Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, 18 Αυγούστου 2004, https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1288776/ 000119312512025336/d260164d10k.html.

73. Henry Ford, "Mass Production", *Encyclopedia Britannica* (ΝέαΥόρκη: Encyclopedia Britannica, 1926), 821, http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/h?ammem/coolbib:@fi ld(NUMBER+@band(amrlg+lg48)).

74. Βλ. Levy, *In the Plex*, 69.

75. Edwards, *I'm Feeling Lucky*, 340-45.

76. Battelle, *The Search*.

77. Levy, *In the Plex*, 69.

78. Βλ. Hansell, "Google's Toughest Search".

79. Βλ. Markoff & Zachary, "In Searching the Web".

80. William O. Douglas, "Dissenting Statement of Justice Douglas, Regarding Warden v. Hayden, 387 U.S. 294" (Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, 12 Απριλίου 1967), https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/387/294· Nita A. Farahany, "Searching Secrets", *University of Pennsylvania Law Review* 160, no. 5 (2012): 1271.

81. George Orwell, *Politics and the English Language* (Πίτερμπορο: Broadview, 2006).

82. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ακόλουθη δήλωση του *Economist*: «Η Google εκμεταλλεύεται πληροφορίες που συνιστούν υποπροϊόν της αλληλεπίδρασης των χρηστών ή των ψηφιακών καυσαερίων τα οποία ανακυκλώνονται αυτόματα, βελτιώνοντας έτσι την υπηρεσία ή δημιουργώντας ένα εντελώς νέο προϊόν». "Clicking for Gold", *Economist*, 25 Φεβρουαρίου 2010, http://www.economist.com/node/15557431.

83. Valliere & Peterson, "Inflating the Bubble", 1-22.

84. Βλ. Lev Grossman, "Exclusive: Inside Facebook's Plan to Wire the World", *Time.com* (blog), Δεκέμβριος 2015, http://time.com/facebook-world-plan.

85. David Kirkpatrick, *The Facebook Effect: The Inside Story of the Company That Is Connecting the World* (Νέα Υόρκη: Simon & Schuster, 2011), 257.

86. Kirkpatrick, *The Facebook Effect*, 80· Auletta, *Googled*.

87. Βλ. Auletta, *Googled*.

88. Kirkpatrick, *The Facebook Effect*, 266.

89. "Selected Financial Data for Alphabet Inc.", Φάκελος Επιτροπής 10-K, Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς των ΗΠΑ, 31 Δεκεμβρίου 2016, https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1652044/000165204417000008/goog10-kq42016.htm#s58C60B74D56A630AD6EA2B64F53BD90C. Σύμφωνα με τον απολογισμό της Alphabet για το έτος 2016, τα κέρδη της εταιρείας ήταν 90.272.000.000 δολάρια. Το εν λόγω ποσό περιλάμβανε «έσοδα τομέα της τάξης των 89,5 δισ. δολαρίων με διαδοχική ετήσια ανάπτυξη 20%. Τα έσοδα από λοιπές δραστηριότητες ήταν 0,8 δισ. δολάρια με ετήσια ανάπτυξη

82%». Τα διαφημιστικά έσοδα τομέα της Google ήταν 79.383.000.000 δολάρια, ή αλλιώς 88,73% όλων των εσόδων τομέα της Google.

90. "GoogleSearchStatistics – InternetLiveStats", Internet Live Stats, 20 Σεπτεμβρίου 2017, http://www.internetlivestats.com/google-search-statistics· Greg Sterling, "Data: Google Monthly Search Volume Dwarfs Rivals Because of Mobile Advantage", *Search Engine Land*, 9 Φεβρουαρίου 2017, http://searchengineland.com/data-google-monthly-search-volume-dwarfs-rivals-mobile-advantage-269120. Το ανωτέρω μεταφράζεται σε ποσοστό 76% του συνόλου των αναζητήσεων από σταθερούς υπολογιστές και 96% των αναζητήσεων από κινητές συσκευές στις ΗΠΑ με τα αντίστοιχα ποσοστά παγκοσμίως να είναι 87 και 95%.

91. Roben Farzad, "Google at $400 Billion: A New No. 2 in Market Cap", *Business Week*, 12 Φεβρουαρίου 2014, http://www.businessweek.com/articles/2014-02-12/google-at-400-billion-a-new-no-dot-2-in-market-cap.

92. "Largest Companies by Market Cap Today", *Dogs of the Dow*, 2017, https://web.archive.org/web/20180701094340/http://dogsofthedow.com/largest-companies-by-market-cap.html.

93. Jean-Charles Rochet & Jean Tirole, "Two-Sided Markets: A Progress Report", *RAND Journal of Economics* 37, no. 3 (2006): 645-67.

94. Για μια παρουσίαση της θέσης αυτής και το πώς σχετίζεται με τη στοχευμένη διαδικτυακή διαφήμιση, βλ. Katherine J. Strandburg, "Free Fall: The Online Market's Consumer Preference Disconnect" (επιστημονικό άρθρο, New York University Law and Economics, 1 Οκτωβρίου 2013).

95. Kevin Kelly, "The Three Breakthroughs That Have Finally Unleashed AI on the World", *Wired*, 27 Οκτωβρίου 2014, https://www.wired.com/2014/10/future-of-artificial-intelligence.

96. Xiaoliang Ling και συν., "Model Ensemble for Click Prediction in Bing Search Ads", στο *Εγχειρίδιο Πρακτικών του 26ου Διεθνούς Συνεδρίου για τον Παγκόσμιο Ιστό*, 689-98, https://doi.org/10.1145/3041021.3054192.

97. Ruoxi Wang και συν., "Deep & Cross Network for Ad Click Predictions", *ArXiv:1708.05123 [Computer Science. Learning]*, 16 Αυγούστου 2017, http://arxiv.org/abs/1708.05123.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΣΣΕΡΑ

1. Βλ. Steven Levy, "Secret of Googlenomics: Data-Fueled Recipe Brews Profitability", *Wired*, 22 Μαΐου 2009, http://archive.wired.com/culture/culturereviews/magazine/17-06/nep_googlenomics.

2. Douglas Edwards, *I'm Feeling Lucky* (Βοστόνη: Houghton Mifflin Harcourt, 2011), 291.

3. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, 2η έκδ. (Βοστόνη: Beacon, 2001), 75-76.

4. Karl Marx, *Capital*, μτφρ. David Fernbach, 3η έκδ. (Penguin, 1992), Κεφάλαιο 6.

5. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Νέα Υόρκη: Schocken, 2004), 198.

6. Michael J. Sandel, *What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets* (Νέα Υόρκη: Farrar, Strausand Giroux, 2013).

7. David Harvey, *The New Imperialism* (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2005), 153.

8. Sergey Brin, "2004 Founders' IPO Letter", Google, https://abc.xyz/investor/founders-letters/2004.

9. Cato Institute, *Eric Schmidt Google/Cato Interview*, YouTube, 2014, https://www.youtube.com/watch?v=BH3vjTz8OII.

10. Nick Summers, "Why Google Is Issuing a New Kind of Toothless Stock", *Bloomberg.com*, 3 Απριλίου 2014, https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-04-03/why-google-is-issuing-c-shares-a-new-kind-of-powerless-stock. Όταν οι μέτοχοι εναντιώθηκαν στο σύστημα κατά την ετήσια γενική συνέλευση της εταιρείας, οι 180 εκατομμύρια ψήφοι που συγκέντρωσαν υπέρ της ισοδυναμίας των ψήφων καταποντίστηκαν από τις 551 εκατομμύρια ψήφους των ιδρυτών.

11. Eric Lam, "New Google Share Classes Issued as Founders Cement Grip", *Bloomberg.com*, 3 Απριλίου 2014, https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-04-03/new-google-shares-hit-market-as-founders-cement-grip-with-split.

12. Tess Townsend, "Alphabet Shareholders Want More Voting Rights but Larry and Sergey Don't Want It That Way", *Recode*, 13 Ιουνίου 2017, https://www.recode.net/2017/6/13/15788892/alphabet-shareholder-proposals-fair-shares-counted-equally-no-supervote.

13. Ronald W. Masulis, Cong Wang & Fei Xie, "Agency Problems at Dual-Class Companies", *Journal of Finance* 64, no. 4 (2009): 1697-1727, https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2009.01477.x· Randall Smith, "One Share, One Vote?" *Wall Street Journal*, 28 Οκτωβρίου 2011, https://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203911804576653591322367506. Το 2017 η αρχική δημόσια εγγραφή της Snap πρόσφερε μόνο μετοχές χωρίς δικαίωμα ψήφου, αφήνοντας τους ιδρυτές με το 70% του ελέγχου όλων των ψήφων και το υπόλοιπο 30% στα χέρια των προ δημόσιας εγγραφής επενδυτών της εταιρείας. Βλ. Maureen Farrell, "In Snap IPO, New Investors to Get Zero Votes, While Founders Keep Control", *Wall Street Journal*, 17 Ιανουαρίου 2017, http://www.wsj.com/articles/in-snap-ipo-new-investors-to-get-zero-votes-while-founders-keep-control-1484568034. Άλλες αρχικές δημόσιες εγγραφές παρουσίασαν μετοχές με αναλογικά ενισχυμένο δικαίωμα ψήφου χορηγώντας από 30.000 ως και 10.000 περισσότερες ψήφους ανά μετοχή απ' ό,τι η κλασική κατηγορία μετοχής. Βλ. Alfred Lee, "Where Supervoting Rights Go to the Extreme", *Information*, 22 Μαρτίου 2016.

14. "Power Play: How Zuckerberg Wrested Control of Facebook from His Shareholders", *VentureBeat* (blog), 2 Φεβρουαρίου 2012, https://venturebeat.com/2012/02/01/zuck-power-play.

15. Spencer Feldman, "IPOs in 2016 Increasingly Include Dual-Class Shareholder Voting Rights", *Securities Regulation & Law Report*, 47 SRLR 1342, 4 Ιουλίου 2016· R. C. Anderson, E. Ottolenghi & D. M. Reeb, "The Extreme Control Choice", εργασία που παρουσιάστηκε στο Ερευνητικό Εργαστήριο για τις Οικογενειακές Επιχειρήσεις, Lehigh University, 2017.

16. Adam Hayes, "Facebook's Most Important Acquisitions", *Investopedia*, 11 Φεβρουαρίου 2015, http://www.investopedia.com/ articles/investing/021115/facebooks-most-important-acquisitions.asp· Rani Molla, "Google Parent Company Alphabet Has Made the Most AI Acquisitions", *Recode*, 19 Μαΐου 2017, https://www.recode.net/2017/5/19/15657758/google-artificial-intelligence-ai-investments· "The Race for AI: Google, Baidu, Intel, Apple in a Rush to Grab Artificial Intelligence Startups", *CB Insights Research*, 21 Ιουλίου 2017, http://www.cbinsights.com/research/top-acquirers-ai-startups-ma-timeline.

17. "Schmidt: We Paid $1 Billion Premium for YouTube", *CNET*, 27 Μαρτίου 2018, https://www.cnet.com/news/schmidt-we-paid-1-billion-premium-for-youtube.

18. Adrian Covert, "Facebook Buys WhatsApp for $19 Billion", *CNNMoney*, 19

Φεβρουαρίου 2014, http://money.cnn.com/2014/02/19/technology/social/facebook-whatsapp/index.html.

19. Tim Fernholz, "How Mark Zuckerberg's Control of Facebook Lets Him Print Money", *Quartz* (blog), 27 Μαρτίου 2014, https://qz.com/192779/how-mark-zuckerbergs-control-of-facebook-lets-him-print-money.

20. Duncan Robinson, "Facebook Faces EU Fine Over WhatsApp Data-Sharing", *Financial Times*, 20 Δεκεμβρίου 2016, https://www.ft.cm/content/f652746c-c6a4-11e6-9043-7e34c07b46ef· Tim Adams, "Margrethe Vestager: 'We Are Doing This Because People Are Angry'", *Observer*, 17 Σεπτεμβρίου 2017, http://www.theguardian.com/world/2017/sep/17/margrethe-vestager-people-feel-angry-about-tax-avoidance-european-competition-commissioner· "WhatsApp FAQ – How Do I Choose Not to Share My Account Information with Facebook to Improve My Facebook Ads and Products Experiences?" *WhatsApp.com*, 28 Αυγούστου 2016, https://www.whatsapp.com/faq/general/26000016.

21. Eric Schmidt & Jared Cohen, *The New Digital Age: Transforming Nations, Businesses, and Our Lives* (Νέα Υόρκη: Vintage, 2014).

22. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 183.

23. Vinod Khosla, "Fireside Chat with Google Co-Founders, Larry Page and Sergey Brin", *Khosla Ventures*, 3 Ιουλίου 2014, http://www.khoslaventures.com/fireside-chat-with-google-co-founders-larry-page-and-sergey-brin.

24. Holman W. Jenkins, "Google and the Search for the Future", *Wall Street Journal*, 14 Αυγούστου 2010, http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704901104575423294099527212.

25. Βλ. Lillian Cunningham, "Google's Eric Schmidt Expounds on His Senate Testimony", *Washington Post*, 30 Σεπτεμβρίου 2011, http://www.washingtonpost.com/national/on-leadership/googles-eric-schmidt-expounds-on-his-senatetestimony/2011/09/30/gIQAPyVgCL_story.html.

26. Pascal-Emmanuel Gobry, "Eric Schmidt to World Leaders at EG8: Don't Regulate Us, or Else", *Business Insider*, 2 Μαΐου 2011, http://www.businessinsider.com/eric-schmidt-google-eg8-2011-5.

27. Βλ. Jay Yarow, "Google CEO Larry Page Wants a Totally Separate World Where Tech Companies Can Conduct Experiments on People", *Business Insider*, 16 Μαΐου 2013, http://www.businessinsider.com/google-ceo-larry-page-wants-a-place-for-experiments-2013-5.

28. Conor Dougherty, "Tech Companies Take Their Legislative Concerns to the States", *New York Times*, 27 Μαΐου 2016, http://www.nytimes.com/2016/05/28/technology/tech-companies-take-their-legislative-concerns-to-the-states.html· Tim Bradshaw, "Google Hits Out at Self-Driving Car Rules", *Financial Times*, 18 Δεκεμβρίου 2015, http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d4afee02-a517-11e5-97e1a754d5d9538c.html?ftcamp=crm/email/20151217/nbe/InTodaysFT/product#axzz3ufyqWRo2· Jon Brodkin, "Google and Facebook Lobbyists Try to Stop New Online Privacy Protections", *Ars Technica*, 24 Μαΐου 2017, https://arstechnica.com/tech-policy/2017/05/google-and-facebook-lobbyists-try-to-stop-new-online-privacy-protections.

29. Robert H. Wiebe, *The Search for Order: 1877-1920* (Νέα Υόρκη: Hill and Wang, 1967), 135-37. Ο Wiebe συνοψίζει την κοσμοθεωρία που πρόβαλαν οι μεγιστάνες, καθώς εκείνοι συντονίζονταν για να αποκρούσουν τη δημοκρατική απειλή για το βιομηχανικό κεφάλαιο. Η ρητορική τους θα φανεί γνώριμη σε οποιονδήποτε έχει διαβάσει τις δικαιολογίες των εκατομμυριούχων της Σίλικον Βάλεϊ και τον θαυμασμό που εκφράζουν για καθετί «καταστροφικό» και «επιχειρηματικό». Σύμφωνα με τη

διδακτική του 19ου αιώνα, «μόνο τα ανώτερα πρόσωπα των φυλών κατάφεραν να ανακαλύψουν αποτελεσματικότερους τρόπους να συνδυάσουν τη γη, την εργασία και το κεφάλαιο, και οδήγησαν την κοινωνία υψηλότερα, καθώς οι υπόλοιποι οργανώνονταν εκ νέου πίσω από τους ηγέτες τους. Η πλειοψηφία όσων διακρίνονταν από «σχετικές ικανότητες» μοιράζονταν ό,τι απέμενε από τις απαιτήσεις του κεφαλαίου και οι «πιο αδύναμοι απλώς αφανίστηκαν». Το αποτέλεσμα ήταν να υπάρξει «μια συνεχώς βελτιούμενη φυλή όπου η διάκριση ήταν συνέπεια του ανταγωνισμού». Κάθε παραβίαση αυτών των «φυσικών νόμων» θα ήταν μονάχα προς όφελος «της επιβίωσης του αδυνάτου» και θα αντέστρεφε την εξέλιξη της φυλής.

30. David Nasaw, "Gilded Age Gospels", στο *Ruling America: A History of Wealth and Power in a Democracy*, επιμ. Steve Fraser & Gary Gerstle (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 2005), 124-25.

31. Nasaw, "Gilded Age", 132.

32. Nasaw, 146.

33. Lawrence M. Friedman, *American Law in the 20th Century* (Νιου Χέιβεν, Κονέκτικατ: Yale University Press, 2004), 15-28.

34. Nasaw, "Gilded Age", 148.

35. Για δύο εξαίρετες συζητήσεις, βλ. Chris Jay Hoofnagle, *Federal Trade Commission: Privacy Law and Policy* (Νέα Υόρκη: Cambridge University Press, 2016)· Julie E. Cohen, "The Regulatory State in the Information Age", *Theoretical Inquiries in Law* 17, no. 2 (2016), http://www7.tau.ac.il/ojs/ index.php/til/article/view/1425.

36. Jodi L. Short, "The Paranoid Style in Regulatory Reform", *Hastings Law Journal* 63 (12 Ιανουαρίου 2011): 633.

37. Για μια θαυμαστή συλλογή δοκιμίων στο θέμα αυτό, βλ. Steve Fraser & Gary Gerstle, επιμ., *The Rise and Fall of the New Deal Order 1930-1980* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 1989).

38. Alan Brinkley, *Liberalism and Its Discontents* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 2000).

39. Short, "The Paranoid Style", 44-46.

40. Short, 52-53. Ο ιστορικός της οικονομίας Φίλιπ Μιρόφσκι συνοψίζει τις «μετα-θέσεις» που από τη δεκαετία του 1980 συνέβαλαν στην εγκαθίδρυση του νεοφιλελευθερισμού ως ενός εύπλαστου «προτύπου», παρά τις άμορφες, πολύπλευρες και ενίοτε αντιφατικές θεωρίες και πρακτικές του. Ορισμένες από αυτές παρείχαν το αναγκαίο καταφύγιο για τις τολμηρές ενέργειες, για τις μυστικές δραστηριότητες και για την παραπλανητική ρητορική των πρεσβευτών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού: (1) η δημοκρατία έπρεπε να περιοριστεί για χάρη της ενεργού ανασυγκρότησης του κράτους ως παράγοντα μιας σταθερής κοινωνίας της αγοράς· (2) ο επιχειρηματίας και η επιχείρηση συγχωνεύτηκαν, κατοχυρώνοντας «την ατομικότητα της εταιρείας» ως το επίκεντρο της νομικής προστασίας και όχι τα δικαιώματα των πολιτών· (3) ο ορισμός της ελευθερίας κατέληξε αρνητικός, υποδηλώνοντας την «ελευθερία από» την παρέμβαση στους φυσικούς νόμους του ανταγωνισμού. Κάθε έλεγχος πέρα από τον έλεγχο της αγοράς εκλαμβανόταν ως εκβιαστικός και (4) η ανισοκατανομή του πλούτου και των προνομίων ήταν αποδεκτή έως και επιθυμητή· θεωρούνταν φορέας προόδου και εγγενές χαρακτηριστικό ενός επιτυχημένου συστήματος αγοράς. Αργότερα, η επιτυχία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, η επιθετική ρητορική του και η προθυμία των ηγετών του να αναμετρηθούν με κάθε αντιπαράθεση, τόσο στις δικαστικές αίθουσες όσο και στο δικαστήριο της κοινής γνώμης, ισχυροποίησαν τη συνοχή τούτων των κατευθυντήριων αρχών στην πολιτική των ΗΠΑ, στις οικονομικές πολιτικές και στις κανονιστικές προσεγγίσεις. Βλ. Philip

Mirowski, *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown* (Λονδίνο: Verso, 2013). Βλ. επίσης Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution* (Νέα Υόρκη: Zone Books, 2015)· David M. Kotz, *The Rise and Fall of Neoliberal Capitalism* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 2015), 166-75.

41. Frank A. Pasquale, "Privacy, Antitrust, and Power", *George Mason Law Review* 20, no. 4 (2013): 1009-24.

42. Υπάρχει εκτεταμένο ακαδημαϊκό έργο πάνω στις αξιώσεις των διαδικτυακών εταιρειών επί των προστατευτικών διατάξεων οι οποίες απορρέουν από την Πρώτη Τροπολογία, ως ανάχωμα έναντι των κανονιστικών ρυθμίσεων. Παραθέτω ορισμένες από πληθώρα σημαντικών συμβολών: Andrew Tutt, "The New Speech", *Hastings Constitutional Law Quarterly*, 41 (17 Ιουλίου 2013): 235· Richard Hasen, "Cheap Speech and What It Has Done (to American Democracy)", *First Amendment Law Review* 16 (1 Ιανουαρίου 2017), http://scholarship.law.uci.edu/faculty_scholarship/660· Dawn Nunziato, "With Great Power Comes Great Responsibility: Proposed Principles of Digital Due Process for ICT Companies" (GWU, Νομική Σχολή Ερευνητική Εργασία πάνω στο Δημόσιο Δίκαιο, Πανεπιστήμιο Τζορτζ Ουάσινγκτον, 1 Ιανουαρίου 2013), http://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/1293· Tim Wu, "Machine Speech", *University of Pennsylvania Law Review* 161, no. 6 (2013): 1495· Dawn Nunziato, "Forget About It? Harmonizing European and American Protections for Privacy, Free Speech, and Due Process" (Νομική Σχολή του GWU, Ερευνητική Εργασία πάνω στο Δημόσιο Δίκαιο, Πανεπιστήμιο Τζορτζ Ουάσινγκτον, 1 Ιανουαρίου 2015), http://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/1295· Marvin Ammori, "The 'New' *New York Times:* Free Speech Lawyering in the Age of Google and Twitter", *Harvard Law Review* 127 (20 Ιουνίου 2014): 2259-95· Jon Hanson & Ronald Chen, "The Illusion of Law: The Legitimating Schemas of Modern Policy and Corporate Law", *Legitimating Schemas of Modern Policy and Corporate Law* 103, no. 1 (2004): 1-149.

43. Steven J. Heyman, "The Third Annual C. Edwin Baker Lecture for Liberty, Equality, and Democracy: The Conservative-Libertarian Turn in First Amendment Jurisprudence" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 8 Οκτωβρίου 2014), 300, https://papers.ssrn.com/abstract=2497190.

44. Heyman, "The Third Annual C. Edwin Baker Lecture", 277· Andrew Tutt, "The New Speech".

45. Daniel J. H. Greenwood, "Neofederalism: The Surprising Foundations of Corporate Constitutional Rights", *University of Illinois Law Review* 163 (2017): 166, 221.

46. Frank A. Pasquale, "The Automated Public Sphere" (Ερευνητική Εργασία Νομικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μέριλαντ, 10 Νοεμβρίου 2017).

47. Ammori, "The 'New' *New York Times*", 2259-60.

48. Adam Winkler, *We the Corporations* (Νέα Υόρκη: W. W. Norton, 2018), xxi.

49. "Section 230 of the Communications Decency Act", Electronic Frontier Foundation, n.d., https://www.eff.org/issues/cda230.

50. Christopher Zara, "The Most Important Law in Tech Has a Problem", *Wired*, 3 Ιανουαρίου 2017.

51. David S. Ardia, "Free Speech Savior or Shield for Scoundrels: An Empirical Study of Intermediary Immunity Under Section 230 of the Communications Decency Act" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 16 Ιουνίου 2010), https://papers.ssrn.com/abstract=1625820.

52. Paul Ehrlich, "Communications Decency Act 230", *Berkeley Technology Law Journal* 17 (2002): 404.

53. Ardia, "Free Speech Savior or Shield for Scoundrels".

54. Βλ. Zara, "The Most Important Law in Tech".

55. Zara.

56. David Lyon, *Surveillance After September 11*, Themes for the 21st Century (Μάλντεν, Μασαχουσέτη: Polity, 2003), 7· Jennifer Evans, "Hijacking Civil Liberties: The USA Patriot Act of 2001", *Loyola University Chicago Law Journal* 33, no. 4 (2002): 933· Paul T. Jaeger, John Carlo Bertot & Charles R. McClure, "The Impact of the USA Patriot Act on Collection and Analysis of Personal Information Under the Foreign Intelligence Surveillance Act", *Government Information Quarterly* 20, no. 3 (2003): 295-314, https://doi.org/10.1016/S0740-624X(03)00057-1.

57. Το πρώτο κύμα νομοθετικής προστασίας του απορρήτου στις ΗΠΑ, με επίκεντρο τον καταναλωτή, χρονολογείται στη δεκαετία του 1970, με εξέχοντα νομοσχέδια-ορόσημα του Κογκρέσου των ΗΠΑ, όπως ο Νόμος περί Αναφοράς Πιστοληπτικής Ικανότητας (Fair Credit Reporting Act) του 1970 και οι Αρχές Θεμιτών Πρακτικών Συλλογής Πληροφοριών (Fair Information Practices Principles) του 1973. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης υιοθέτησε ένα ισχυρό σύνολο κατευθυντήριων γραμμών για την προστασία του απορρήτου το 1980 και η πρώτη Οδηγία της Ε.Ε. για την Προστασία Δεδομένων τέθηκε σε ισχύ το 1998. Βλ. Peter Swire, "The Second Wave of Global Privacy Protection: Symposium Introduction", *Ohio State Law Journal* 74, no. 6 (2013): 842-43· Peter P. Swire, "Privacy and Information Sharing in the War on Terrorism", *Villanova Law Review* 51, no. 4 (2006): 951· Ibrahim Altaweel, Nathaniel Good & Chris Jay Hoofnagle, "Web Privacy Census", *Technology Science*, 15 Δεκεμβρίου 2015, https://techscience.org/a/2015121502.

58. Swire, "Privacy and Information Sharing", 951· Swire, "The Second Wave"· Hoofnagle, Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου· Brody Mullins, Rolfe Winkler & Brent Kendall, "FTC Staff Wanted to Sue Google", *Wall Street Journal*, 20 Μαρτίου 2015· Daniel J. Solove & Woodrow Hartzog, "The FTC and the New Common Law of Privacy", *Columbia Law Review* 114, no. 3 (2014): 583-676· Brian Fung, "The FTC Was Built 100 Years Ago to Fight Monopolists. Now, It's Washington's Most Powerful Technology Cop", *Washington Post*, 25 Σεπτεμβρίου 2014, https://www.washingtonpost.com/blogs/the-switch/wp/2014/09/25/the-ftc-was-built-100-years-ago-to-fight-monopolists-now-its-washingtons-most-powerful-technology-cop· Stephen Labaton, "The Regulatory Signals Shift; F.T.C. Serves as Case Study of Differences Under Bush", *New York Times*, 12 Ιουνίου 2001, http://www.nytimes.com/2001/06/12/business/the-regulatory-signals-shiftftc-serves-as-case-study-of-differences-under-bush.html· Tanzina Vega & Edward Wyatt, "U.S. Agency Seeks Tougher Consumer Privacy Rules", *New York Times*, 26 Μαρτίου 2012, http://www.nytimes.com/2012/03/27/business/ftc-seeks-privacy-legislation.html.

59. Robert Pitofsky και συν., "Privacy Online: Fair Information Practices in the Electronic Marketplace: A Federal Trade Commission Report to Congress", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου, 1 Μαΐου 2000, 35, https://www.ftc.gov/reports/privacy-online-fair-information-practices-electronic-marketplace-federal-trade-commission.

60. Pitofsky και συν., "Privacy Online", 36-37. Η προτεινόμενη νομοθεσία θα καθιέρωνε ένα βασικό επίπεδο προστασίας του απορρήτου για κάθε επίσκεψη σε εμπορικούς ιστότοπους επικεντρωμένους στον καταναλωτή, στον βαθμό που αυτή δεν παρέχεται ήδη από τον Νόμο περί Διαδικτυακής Προστασίας του Παιδικού Απορρήτου (Children's Online Privacy Protection – COPPA). Τέτοιου είδους νομοθεσία

θα καθόριζε τα βασικά προαπαιτούμενα της πρακτικής που διέπει τη διαδικτυακή συλλογή πληροφοριών και θα παρείχε έναν εκτελεστικό παράγοντα με την εξουσία να κοινοποιεί λεπτομερέστερα πρότυπα, σύμφωνα με τον Νόμο Διοικητικής Διαδικασίας, καθώς και την εξουσία να τα επιβάλλει. Όλοι οι εμπορικοί ιστότοποι με επίκεντρο τον καταναλωτή οι οποίοι συλλέγουν προσωπικά αναγνωριστικά στοιχεία από τους διαδικτυακούς καταναλωτές ή σχετικά με αυτούς θα πρέπει να είναι σύμμορφοι με τέσσερις ευρέως αποδεκτές δίκαιες πρακτικές πληροφορίας στον βαθμό που αυτές δεν καλύπτονται από τον COPPA:

Ενημέρωση. Οι ιστότοποι θα πρέπει να παρέχουν στους καταναλωτές ξεκάθαρη και εμφανή ενημέρωση των πρακτικών που εφαρμόζουν ως προς τις πληροφορίες, περιλαμβανομένου του ποιες πληροφορίες συλλέγουν, πώς τις συλλέγουν (λ.χ. άμεσα ή με άδηλα μέσα, όπως τα cookies), πώς τις χρησιμοποιούν, πώς παρέχουν Επιλογή, Πρόσβαση και Ασφάλεια στους καταναλωτές, αν αποκαλύπτουν σε άλλους φορείς τις πληροφορίες που συλλέγουν, καθώς και αν οι τελευταίοι συλλέγουν πληροφορίες από τον δικό τους ιστότοπο.

Επιλογή. Οι ιστότοποι θα πρέπει να προσφέρουν στους καταναλωτές επιλογές ως προς τον τρόπο με τον οποίο γίνεται χρήση των προσωπικών αναγνωριστικών στοιχείων, πέραν της χρήσης για την οποία χορηγήθηκαν τα στοιχεία (λ.χ. για την ολοκλήρωση μιας συναλλαγής). Μια τέτοια επιλογή θα περιλάμβανε εσωτερικές δευτερεύουσες χρήσεις (όπως την εκ νέου προώθηση σε καταναλωτές), καθώς και εξωτερικές δευτερεύουσες χρήσεις (όπως η αποκάλυψη δεδομένων σε άλλους φορείς).

Πρόσβαση. Οι ιστότοποι θα πρέπει να προσφέρουν στους καταναλωτές εύλογη πρόσβαση στις πληροφορίες που κάποιος ιστότοπος έχει συλλέξει σχετικά με αυτούς, περιλαμβανομένων και των εύλογων περιθωρίων να αναθεωρούν τις πληροφορίες και να διορθώνουν ανακρίβειες ή να διαγράφουν πληροφορίες.

Ασφάλεια. Οι ιστότοποι θα πρέπει να προχωρήσουν σε εύλογα βήματα προς την κατεύθυνση της προστασίας της ασφάλειας των πληροφοριών που συλλέγουν από τους καταναλωτές.

61. Swire, "The Second Wave", 845.

62. Paul M. Schwartz, "Systematic Government Access to Private-Sector Data in Germany", *International Data Privacy Law* 2, no. 4 (2012): 289, 296· Ian Brown, "Government Access to Private-Sector Data in the United Kingdom", *International Data Privacy Law* 2, no. 4 (2012): 230, 235· W. Gregory Voss, "After Google Spain and Charlie Hebdo: The Continuing Evolution of European Union Data Privacy Law in a Time of Change", *Business Lawyer* 71, no. 1 (2015): 281· Mark Scott, "Europe, Shaken by Paris Attacks, Weighs Security with Privacy Rights", *New York Times – Bits Blog*, 18 Σεπτεμβρίου 2015· Frank A. Pasquale, "Privacy, Antitrust, and Power", *George Mason Law Review* 20, no. 4 (2013): 1009-24· Alissa J. Rubin, "Lawmakers in France Move to Vastly Expand Surveillance", *New York Times*, 5 Μαΐου 2015, http://www.nytimes. com/2015/05/06/world/europe/french-legislators-approve-sweeping-intelligence-bill.html· Georgina Prodham & Michael Nienaber, "Merkel Urges Germans to Put Aside Fear of Big Data", *Reuters*, 9 Ιουνίου 2015, https://www.reuters.com/article/us-germany-technology-merkel/merkel-urges-germans-to-put-aside-fear-of-big-data-idUSKBN0OP2EM20150609.

63. Richard A. Clarke και συν., *The NSA Report: Liberty and Security in a Changing World* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2014), 27, 29· Declan McCullagh, "How 9/11 Attacks Reshaped U.S. Privacy Debate", *CNET*, 9 Σεπτεμβρίου 2011, http://www.cnet.com/news/how-911-attacks-reshaped-u-s-privacy-debate. Το *The NSA Report*, καταρτισμένο από την επιτροπή επανεξέτασης του προέδρου το 2013,

περιγράφει την επιταγή συλλογής πληροφοριών που το κατέστησε αυτό δυνατό: «Οι επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου υπήρξαν σαφής απόδειξη της αναγκαιότητας για λεπτομερείς πληροφορίες για τις δραστηριότητες των εν δυνάμει τρομοκρατών [...] ορισμένες πληροφορίες οι οποίες θα μπορούσαν να αποβούν χρήσιμες δεν συγκεντρώθηκαν και άλλες οι οποίες θα μπορούσαν να είχαν φανεί χρήσιμες για την αποφυγή επιθέσεων δεν κοινοποιήθηκαν μεταξύ των τμημάτων. [...] Ένα πράγμα φάνηκε ξεκάθαρα: Αν η κυβέρνηση παραήταν επιφυλακτική στην προσπάθειά της να εντοπίσει και να αποτρέψει επιθέσεις τρομοκρατών, οι συνέπειες για το έθνος θα μπορούσαν να είναι ολέθριες».

64. Hoofnagle, *Federal Trade Commission*, 158.

65. Βλ. Andrea Peterson, "Former NSA and CIA Director Says Terrorists Love Using Gmail", *Washington Post*, 15 Σεπτεμβρίου 2013, https://www.washingtonpost.com/news/theswitch/wp/2013/09/15/former-nsa-and-cia-director-says-terrorists-love-using-gmail.

66. Marc Rotenberg, "Security and Liberty: Protecting Privacy, Preventing Terrorism", κατάθεση ενώπιον της Εθνικής Επιτροπής για τις Τρομοκρατικές Επιθέσεις εναντίον των ΗΠΑ, 2003.

67. Swire, "The Second Wave", 846.

68. Hoofnagle, *Federal Trade Commission*, Κεφάλαιο 6.

69. Lyon, *Surveillance After September 11*, 15.

70. Richard Herbert Howe, "Max Weber's Elective Affinities: Sociology Within the Bounds of Pure Reason", *American Journal of Sociology* 84, no. 2 (1978): 366-85.

71. Βλ. Joe Feuerherd, "'Total Information Awareness' Imperils Civil Rights, Critics Say", *National Catholic Reporter*, 29 Νοεμβρίου 2002, http://natcath.org/NCR_Online/archives2/2002d/112902/112902d.html.

72. Βλ. Matt Marshall, "Spying on Startups", *Mercury News*, 17 Νοεμβρίου 2002.

73. Marshall, "Spying on Startups".

74. Mark Williams Pontin, "The Total Information Awareness Project Lives On", *MIT Technology Review*, 26 Απριλίου 2006, https://www.technologyreview.com/s/405707/the-total-information-awareness-project-lives-on.

75. John Markoff, "Taking Spying to Higher Level, Agencies Look for More Ways to Mine Data", *New York Times*, 25 Φεβρουαρίου 2006, http://www.nytimes.com/2006/02/25/technology/25data.html.

76. Inside Google, "Lost in the Cloud: Google and the US Government", Consumer Watchdog, Ιανουάριος 2011, insidegoogle.com/wp-content/uploads/2011/01/GOOGGovfial012411.pdf.

77. Nafeez Ahmed, "How the CIA Made Google", *Medium* (blog), 22 Ιανουαρίου 2015, https://medium.com/insurge-intelligence/how-the-cia-made-google-e836451a959e.

78. Verne Kopytoff, "Google Has Lots to Do with Intelligence", *SFGate*, 30 Μαρτίου 2008, http://www.sfgate.com/business/article/Google-has-lots-to-do-with-intelligence-3221500.php.

79. Noah Shachtman, "Exclusive: Google, CIA Invest in 'Future' of Web Monitoring", *Wired*, 28 Ιουλίου 2010, http://www.wired.com/2010/07/exclusive-google-cia.

80. Ryan Gallagher, "The Surveillance Engine: How the NSA Built Its Own Secret Google", *Intercept* (blog), 25 Αυγούστου 2014, https://firstlook.org/theintercept/2014/08/25/icreach-nsa-cia-secret-google-crisscross-proton.

81. Robyn Winder & Charlie Speight, "Untangling the Web: An Introduction to Internet Research", Κέντρο Υπηρεσίας Εθνικής Ασφαλείας για το Ψηφιακό Περιε-

χόμενο, Μάρτιος 2013, http://www.governmentattic.org/8docs/UntanglingTheWeb-NSA_2007.pdf.

82. Richard O'Neill, *Seminar on Intelligence, Command, and Control* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Highlands Forums Press, 2001), http://www.pirp.harvard.edu/pubs_pdf/o'neill/o'neill-i01-3.pdf· Richard P. O'Neill, "The Highlands Forum Process", συνέντευξη με τον Oettinger, 5 Απριλίου 2001.

83. Mary Anne Franks, "Democratic Surveillance" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 2 Νοεμβρίου 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2863343.

84. Ahmed, "How the CIA Made Google".

85. Stephanie A. DeVos, "The Google-NSA Alliance: Developing Cybersecurity Policy at Internet Speed", *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal* 21, no. 1 (2011): 173-227.

86. Οι εκλεκτικές συγγένειες που συνέδεαν τις κυβερνητικές δραστηριότητες με την Google και το ευρύτερο σχέδιο εμπορικής κατασκόπευσης γίνονται εμφανή τη δεκαετία που ακολούθησε την 11η Σεπτεμβρίου, καθώς η NSA πάσχιζε να γίνει περισσότερο σαν την Google, αναλύοντας και ενσωματώνοντας τις δυνατότητες της Google σε ποικίλους τομείς. Για μια ενδελεχή εικόνα, βλ. "Lost in the Cloud: Google and the US Government", *Inside Google*, Ιανουάριος 2011, insidegoogle.com/wp-content/uploads/2011/01/GOOGGovfi al012411.pdf· Ahmed, "How the CIA Made Google"· Verne Kopytoff, "Google Has Lots to Do with Intelligence", *SFGate*, 30 Μαρτίου 2008, http://www.sfgate.com/business/article/Google-has-lots-to-do-with-intelligence-3221500.php· "Google Acquires Keyhole Corp – News Announcements", *Google Press*, 27 Οκτωβρίου 2004, http://googlepress.blogspot.com/2004/10/google-acquires-keyhole-corp.html· Josh G. Lerner και συν., "In-Q-Tel: Case 804-146", *Harvard Business School Publishing*, Φεβρουάριος 2004, 1-20· Winder και Speight, "Untangling the Web", Gallagher, "The Surveillance Engine"· Ellen Nakashima, "Google to Enlist NSA to Help It Ward Off Cyberattacks", *Washington Post*, 4 Φεβρουαρίου 2010, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/02/03/AR2010020304057.html· Mike Scarcella, "DOJ Asks Court to Keep Secret Any Partnership Between Google, NSA", *BLT: Blog of Legal Times*, 9 Μαρτίου 2012, 202, http://legaltimes.typepad.com/blt/2012/03/doj-asks-court-to-keep-secret-any-partnership-between-google-nsa.html· Shane Harris, *@WAR: The Rise of the Military-Internet Complex* (Βοστόνη: Houghton Mifflin Harcourt, 2014), 175.

87. Jack Balkin, "The Constitution in the National Surveillance State", *Minnesota Law Review* 93, no. 1 (2008), http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/225.

88. Jon D. Michaels, "All the President's Spies: Private-Public Intelligence Partnerships in the War on Terror", *California Law Review* 96, no. 4 (2008): 901-66.

89. Michaels, "All the President's Spies", 908· Chris Hoofnagle, "Big Brother's Little Helpers: How ChoicePoint and Other Commercial Data Brokers Collect and Package Your Data for Law Enforcement", *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation* 29 (1 Ιανουαρίου 2003): 595· Junichi P. Semitsu, "From Facebook to Mug Shot: How the Dearth of Social Networking Privacy Rights Revolutionized Online Government Surveillance", *Pace Law Review* 31, no. 1 (2011).

90. Mike McConnell, "Mike McConnell on How to Win the Cyber-War We're Losing", *Washington Post*, 28 Φεβρουαρίου 2010, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/story/2010/02/25/ST2010022502680.html.

91. Davey Alba, "Pentagon Taps Eric Schmidt to Make Itself More Google-ish", *Wired*, 2 Μαρτίου 2016, https://www.wired.com/2016/03/ex-google-ceo-eric-schmidt-head-

pentagon-innovation-board· Lee Fang, "The CIA Is Investing in Firms That Mine Your Tweets and Instagram Photos", *Intercept*, 14 Απριλίου 2016, https:// theintercept.com/ 2016/04/14/in-undisclosed-cia-investments-social-media-mining-looms-large.

92. Fred H. Cate & James X. Dempsey, επιμ., *Bulk Collection: Systematic Government Access to Private-Sector Data* (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2017), xxv-xxvi.

93. Michael Alan Bernstein, *The Great Depression: Delayed Recovery and Economic Change in America, 1929-1939*, Studies in Economic History and Policy (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Cambridge University Press, 1987), Κεφάλαια 1, 8.

94. http://bits.blogs.nytimes.com/2008/11/07/how-obamas-internet-campaign-changed-politics/?_r=0.

95. Sasha Issenberg, "The Romney Campaign's Data Strategy", *Slate*, 17 Ιουλίου 2012, http://www.slate.com/ articles/news_and_politics/victory_lab/2012/07/the_romney_ campaign_s_data_strategy_they_re_outsourcing_.single.html. Βλ. επίσης Joe Lertola & Bryan Christie Design, "A Short History of the Next Campaign", *Politico*, 27 Φεβρουαρίου 2014, http://www.politico.com/magazine/story/2014/02/a-short-history-of-the-next-campaign-103672.html.

96. Daniel Kreiss & Philip N. Howard, "New Challenges to Political Privacy: Lessons from the First U.S. Presidential Race in the Web 2.0 Era", *International Journal of Communication* 4 (2010): 1032-50.

97. Sasha Issenberg, *The Victory Lab: The Secret Science of Winning Campaigns* (Νέα Υόρκη: Crown, 2012), 271.

98. «Αυτό το κάνω εγώ προσωπικά», δήλωσε ο Σμιτ στους δημοσιογράφους. «Η Google είναι επισήμως ουδέτερη» στην εκστρατεία. Η πρώτη του εμφάνιση με τον Ομπάμα ήταν σε μια εκδήλωση στη Φλόριντα, όπου οι δυο τους ήταν συντονιστές μιας επιτροπής για την οικονομία. Ο Σμιτ δήλωσε στη *Wall Street Journal* ότι η σχεδιασμένη από μέρους του προώθηση του Ομπάμα ήταν «φυσική εξέλιξη» του ρόλου του ως ανεπίσημου συμβούλου. Βλ. Monica Langley & Jessica E. Vascellaro, "Google CEO Backs Obama", *Wall Street Journal*, 20 Οκτωβρίου 2008, http://www.wsj.com/articles/SB122446734650049199· και Jeff Zeleny & Elisabeth Bumiller, "Candidates Face Off Over Economic Plans", *New York Times*, 21 Οκτωβρίου 2008, http://www.nytimes.com/2008/10/22/us/politics/22campaign.html.

99. Robert Reich, "Obama's Transition Economic Advisory Board: The Full List", *US News & World Report*, 7 Νοεμβρίου 2008, http://www.usnews.com/news/campaign-2008/articles/2008/11/07/obamas-transition-economic-advisory-board-the-full-listn.

100. Eamon Javers, "Obama-Google Connection Scares Competitors", *Politico*, 10 Νοεμβρίου 2008, http://www.politico.com/news/stories/1108/15487.html.

101. "Diary of a Love Affair: Obama and Google (Obama@Google)", *Fortune*, 14 Νοεμβρίου 2007, http://archive.fortune.com/galleries/2009/fortune/0910/gallery.obama_google.fortune/2.html.

102. Brody Mullins, "Google Makes Most of Close Ties with White House", *Wall Street Journal*, 24 Μαρτίου 2015, https://www.wsj.com/articles/google-makes-most-of-close-ties-to-white-house-1427242076.

103. Jim Rutenberg, "Data You Can Believe In: The Obama Campaign's Digital Masterminds Cash In", *New York Times*, 20 Ιουνίου 2013, https://www.nytimes.com/ 2013/06/23/magazine/the-obama-campaigns-digital-masterminds-cash-in.html.

104. Rutenberg, "Data You Can Believe In".

105. Lillian Cunningham, "Google's Eric Schmidt Expounds on His Senate Testimony", *Washington Post*, 30 Σεπτεμβρίου 2011, http://www.washingtonpost.com/natio

nal/on-leadership/googles-eric-schmidt-expounds-on-his-senate-testimony/2011/09/30/gIQAPyVgCL_story.html.

106. "Google's Revolving Door Explorer (US)", *Google Transparency Project*, 15 Απριλίου 2016, http://www.googletransparencyproject.org/googles-revolving-door-explorer-us· Tess VandenDolder, "Is Google the New Revolving Door?" *DC Inno*, 9 Σεπτεμβρίου 2014, http://dcinno.streetwise.co/2014/09/09/is-google-the-new-revolving-door· "Revolving Door | OpenSecrets – Employer Search: Google Inc.", *OpenSecrets.org*, 23 Φεβρουαρίου 2017 (OpenSecrets – Employer Search: Google Inc."), https://www.opensecrets.org/revolving/search_result.php?priv=Google+Inc· Yasha Levine, "The Revolving Door Between Google and the Department of Defense", *PandoDaily* (blog), 23 Απριλίου 2014, http://pando.com/2014/04/23/the-revolving-door-between-google-and-the-department-of-defense· Cecilia Kang & Juliet Eilperin, "Why Silicon Valley Is the New Revolving Door for Obama Staffers", *Washington Post*, 27 Φεβρουαρίου 2015, http://www.washingtonpost.com/business/economy/as-obama-nears-close-of-his-tenure-commitment-to-silicon-valley-is-clear/2015/02/27/3bee8088-bc8e-11e4-bdfa-b8e8f594e6ee_story.html.

107. Eric Schmidt & Jonathan Rosenberg, *How Google Works* (Νέα Υόρκη: Grand Central, 2014), 255.

108. Deborah D'Souza, "Big Tech Spent Record Amounts on Lobbying Under Trump", *Investopedia*, 11 Ιουλίου 2017, https://www.investopedia.com/tech/what-are-tech-giants-lobbying-trump-era· Brodkin, "Google and Facebook Lobbyists"· Natasha Lomas, "Google Among Top Lobbyists of Senior EC Officials", *TechCrunch* (blog), 24 Ιουνίου 2015, http://social.techcrunch.com/2015/06/24/google-among-top-lobbyists-of-senior-ec-officials· "Google's European Revolving Door", *Google Transparency Project*, 25 Σεπτεμβρίου 2017, http://googletransparencyproject.org/articles/googles-european-revolving-door.

109. "Google Enlisted Obama Officials to Lobby States on Driverless Cars", *Google Transparency Project*, 29 Μαρτίου 2018, https://googletransparencyproject.org/articles/google-enlisted-obama-officials-lobby-states-driverless-cars.

110. "Tech Companies Are Pushing Back Against Biometric Privacy Laws", *Bloomberg.com*, 20 Ιουλίου 2017, https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-07-20/tech-companies-are-pushing-back-against-biometric-privacy-laws· "Biometric Privacy Laws: Illinois and the Fight Against Intrusive Tech", 29 Μαρτίου 2018, https://news.law.fordham.edu/jcfl/2018/03/20biometric-privacy-laws-illinois-and-the-fight-against-intrusive-tech· April Glaser, "Facebook Is Using an 'NRA Approach' to Defend Its Creepy Facial Recognition Programs", *Slate*, 4 Αυγούστου 2017, http://www.slate.com/blogs/future_tense/2017/08/04/facebook_is_fighting_biometric_facial_recognition_privacy_laws.html· Conor Dougherty, "Tech Companies Take Their Legislative Concerns to the States", *New York Times*, 27 Μαΐου 2016, http://www.nytimes.com/2016/05/28/technology/tech-companies-take-their-legislative-concerns-to-the-states.html.

111. Ο Σμιτ είχε προσχωρήσει στο διοικητικό συμβούλιο του ιδρύματος New America Foundation το 1999. Από το 2013 ήταν πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου του και η οικονομική συμβολή του παρέμεινε υψηλότατη, με μόνες αντίστοιχες χορηγίες εκείνες του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ, του ιδρύματος Lumina Foundation και του ιδρύματος του Μπιλ και της Μελίντα Γκέιτς. Μεταξύ των χρηματοδοτών της αμέσως χαμηλότερης κλίμακας ήταν και η Google. Βλ. http://newamerica.net/about/funding. Το ίδρυμα διαδραματίζει νευραλγικό ρόλο στον πολιτικό διάλογο της Ουάσινγκτον και τα μέλη του Δ.Σ. του αποτελούν την αφρόκρεμα της εφαρμογής πολιτικής. Βλ. http://newamerica.net/about/board.

112. Tom Hamburger & Matea Gold, "Google, Once Disdainful of Lobbying, Now a Master of Washington Influence", *Washington Post*, 12 Απριλίου 2014, http://www.washingtonpost.com/politics/how-google-is-transforming-power-and-politicsgoogle-once-disdainful-of-lobbying-now-a-master-of-washington-influence/2014/04/12/51648b92-b4d3-11e3-8cb6-284052554d74_story.html.

113. Για πρόσθετες πηγές, βλ. David Dayen, "Google's Insidious Shadow Lobbying: How the Internet Giant Is Bankrolling Friendly Academics – and Skirting Federal Investigations", *Salon.com*, 24 Νοεμβρίου 2015, https://www.salon.com/2015/11/24/googles_insidious_shadow_lobbying_how_the_internet_giant_is_bankrolling_friendly_academics_and_skirting_federal_investigations.

114. Nick Surgey, "The Googlization of the Far Right: Why Is Google Funding Grover Norquist, Heritage Action and ALEC?" *PR Watch*, 27 Νοεμβρίου 2013, http://www.prwatch.org/news/2013/11/12319/google-funding-grover-norquist-heritage-action-alec-and-more. Η *PR Watch* είναι μια έκδοση του Center for Media and Democracy. Συνιστώ στον αναγνώστη που ενδιαφέρεται να διαβάσει αυτό το άρθρο για μια πλήρη λίστα των αποδεκτών της αντικρατικής χρηματοδότησης της Google και για μια ανάλυση των θέσεών τους και της ερευνητικής τους ατζέντας.

115. Mike McIntire, "ALEC, a Tax-Exempt Group, Mixes Legislators and Lobbyists", *New York Times*, 21 Απριλίου 2012, https://www.nytimes.com/2012/04/22/us/alec-a-tax-exempt-group-mixes-legislators-and-lobbyists.html· Nick Surgey, "The Googlization of the Far Right: Why Is Google Funding Grover Norquist, Heritage Action and ALEC?", *PR Watch*, 27 Νοεμβρίου 2013, http://www.prwatch.org/news/2013/11/12319/google-funding-grover-norquist-heritage-action-alec-and-more· "What Is ALEC? ALEC Exposed", Center for Media and Democracy, 22 Φεβρουαρίου 2017, http://www.alec-exposed.org/wiki/What_is_ALEC%3F· Katie Rucke, "Why Are Tech Companies Partnering with ALEC?" *Mint Press News* (blog), 13 Δεκεμβρίου 2013, http://www.mintpressnews.com/tech-companies-partnering-alec/175074.

116. "2014 Fellows – Policy Fellowship – Google", https://www.google.com/policyfellowship/2014fellows. html.

117. Brody Mullins & Jack Nicas, "Paying Professors: Inside Google's Academic Influence Campaign", *Wall Street Journal*, 14 Ιουλίου 2017, https://www.wsj.com/articles/paying-professors-inside-googles-academic-influence-campaign-1499785286.

118. Kenneth P. Vogel, "Google Critic Ousted from Think Tank Funded by the Tech Giant", *New York Times*, 30 Αυγούστου 2017, https://www.nytimes.com/2017/08/30/us/politics/eric-schmidt-google-new-america.html· Hope Reese, "The Latest Google Controversy Shows How Corporate Funding Stifles Criticism", *Vox*, 5 Σεπτεμβρίου 2017, https://www.vox.com/conversations/2017/9/5/16254910/google-controversy-new-america-barry-lynn.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΝΤΕ

1. "Google Management Discusses Q3 2011 Results – Earnings Call Transcript About Alphabet Inc. (GOOG)", *Seeking Alpha*, 14 Οκτωβρίου 2011, http://seekingalpha.com/article/299518-google-management-discusses-q3-2011-results-earnings-call-transcript (η έμφαση δική μου).

2. Βλ. Ken Auletta, *Googled: The End of the World as We Know It* (Νέα Υόρκη: Penguin, 2010).

3. Παραθέτω ορισμένα από τα άρθρα και τα έργα του Έντελμαν: Benjamin Edel-

man, "Bias in Search Results? Diagnosis and Response", *Indian Journal of Law and Technology* 7 (2011): 16-32· Benjamin Edelman & Zhenyu Lai, "Design of Search Engine Services: Channel Interdependence in Search Engine Results" (επιστημονικό άρθρο, Working Knowledge, Σχολή Διοίκησης Επιχειρήσεων του Χάρβαρντ, 9 Μαρτίου 2015), *Journal of Marketing Research* 53, no. 6 (2016): 881-900· Benjamin Edelman, "Leveraging Market Power Through Tying and Bundling: Does Google Behave Anti-competitively?" (επιστημονικό άρθρο, no. 14-112, Χάρβαρντ, 28 Μαΐου 2014), http://www.benedelman.org/publications/google-tying-2014-05-12.pdf· Benjamin Edelman και συν., *Exclusive Preferential Placement as Search Diversion: Evidence from Flight Search* (Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών 2013)· Benjamin Edelman, "Google Tying Google Plus and Many More", Benedelman.org, 12 Ιανουαρίου 2012, http://www.benedelman.org/news/011212-1.html· Benjamin Edelman, "Hard-Coding Bias in Google 'Algorithmic' Search Results", Benedelman.org, 15 Νοεμβρίου 2010, http://www.benedelman.org/hardcoding.

4. Ashkan Soltani, Andrea Peterson & Barton Gellman, "NSA Uses Google Cookies to Pinpoint Targets for Hacking", *Washington Post*, 10 Δεκεμβρίου 2013, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2013/12/10/nsa-uses-google-cookies-to-pinpoint-targets-for-hacking.

5. Michael Luca και συν., "Does Google Content Degrade Google Search? Experimental Evidence" (Έγγραφο Εργασίας, NOM UNIT, Σχολή Διοίκησης Επιχειρήσεων του Χάρβαρντ, Αύγουστος 2016), http://papers. ssrn.com/abstract=2667143.

6. Alistair Barr, "How Google Aims to Delve Deeper into Users' Lives", *Wall Street Journal*, 28 Μαΐου 2015, http://www.wsj.com/articles/how-google-aims-to-delve-deeper-into-users-lives-1432856623.

7. Βλ. Erick Schonfeld, "Schmidt: 'Android Adoption Is About to Explode'", *TechCrunch* (blog), 15 Οκτωβρίου 2009, http://social.techcrunch.com/2009/10/15/schmidt-android-adoption-is-about-to-explode.

8. Bill Gurley, "The Freight Train That Is Android", *Above the Crowd*, 25 Μαρτίου 2011, http://abovethecrowd.com/2011/03/24/freight-train-that-is-android.

9. Steve Kovach, "Eric Schmidt: We'll Have 2 Billion People Using Android Thanks to Cheap Phones", *Business Insider*, 16 Απριλίου 2013, http://www.businessinsider.com/eric-schmidt-on-global-android-growth-2013-4 (η έμφαση δική μου)· Ina Fried, "Eric Schmidt on the Future of Android, Motorola, Cars and Humanity (Video)", *AllThingsD* (blog), 8 Μαΐου 2013, http://allthingsd.com/20130508/eric-schmidt-on-the-future-of-android-motorola-cars-and-humanity-video.

10. Βλ. Ameet Sachdev, "Skyhook Sues Google After Motorola Stops Using Its Location-Based Software", *Chicago Tribune*, 19 Αυγούστου 2011, http://articles.chicagotribune.com/2011-08-19/business/ct-biz-0819-chicago-law-20110819_1_google-s-android-google-risks-google-spokesperson. Βλ. επίσης την εμβριθή ανάλυση περισσότερων από 750 σελίδων αποσφραγισθέντων δικογράφων, τον Μάιο του 2011: Nilay Patel, "How Google Controls Android: Digging Deep into the Skyhook Filings", *Verge*, 12 Μαΐου 2011, http://www.theverge.com/2011/05/12/google-android-skyhook-lawsuit-motorola-samsung.

11. "Complaint of Disconnect, Inc. – Regarding Google's Infringement of Article 102 TFEU Through Bundling into the Android Platform and the Related Exclusion of Competing Privacy and Security Technology, No. COMP/40099", Ιούνιος 2015 (Καταγγελία της Disconnect – Αναφορικά με την Παραβίαση του Άρθρου 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από την Google, Μέσω της Δεσμοποίησης της Πλατφόρμας Android και του Σχετικού Αποκλεισμού του Ανταγω-

νιστικού Απορρήτου και της Τεχνολογίας Ασφάλειας, No. COMP/40099»), https://assets.documentcloud.org/documents/2109044/disconnect-google-antitrust-complaint.pdf.

12. Μεταξύ άλλων αξιοσημείωτων μελετών, μια μελέτη του 2015 από τον ερευνητή του Χάρβαρντ Τζινάν Ζανγκ εξέτασε 110 από τις δημοφιλέστερες δωρεάν εφαρμογές τόσο στο περιβάλλον του Android (Google) όσο και σε αυτό του iOS (Apple). Οι ερευνητές βρήκαν ότι το 73% των εφαρμογών Android συγκρινόμενες με το 16% των εφαρμογών iOS μοιράζονται προσωπικά αναγνωριστικά στοιχεία ταυτοποίησης (PII) με τρίτους. Οι ερευνητές διαπίστωσαν επίσης ότι πολλές εφαρμογές κινητών μοιράζονται ευαίσθητες πληροφορίες χρηστών με τρίτους «και ότι *δεν χρειάζονται ορατή χορήγηση άδειας* για να προσπελάσουν τα δεδομένα» (η έμφαση δική μου). Βλ. Jinyan Zang και συν., "Who Knows What About Me? A Survey of Behind the Scenes Personal Data Sharing to Third Parties by Mobile Apps", *Journal of Technology Science*, 3 Οκτωβρίου 2015, http://techscience.org/a/2015103001.

Μια άλλη εμπεριστατωμένη μελέτη του Λουίτζι Βινιέρι και των συνεργατών του στην EURECOM το 2015 εξέτασε τις 5.000 νεότερες και δημοφιλέστερες εφαρμογές στο Google Play store. Οι ερευνητές κατέληξαν ότι 500 εξ αυτών συνδέονται με περισσότερες από 500 διαφορετικές διευθύνσεις URL, ενώ 25 εφαρμογές συνδέονται με περισσότερες από 1.000. Πολλαπλές URL είναι πιθανό να συνδέονται με τον ίδιο «τομέα». Έτσι, οι ερευνητές εξέτασαν και τους τομείς οι οποίοι ήταν η συχνότερη πηγή αυτών των συνδέσεων. Εννέα από τους 20 κορυφαίους τομείς πίσω από αυτές τις κρυφές συνδέσεις αποτελούν διαδικτυακές υπηρεσίες, υπεύθυνη για τις οποίες είναι η Google. Εκ των έντεκα υπολοίπων, οι τρεις ανήκουν στην Google ή σχετίζονται με αυτή. Οι άλλες δε οκτώ ανταγωνίζονται την Google στις αγορές συμπεριφορικής έκβασης: ανάμεσά τους η Facebook, η Samsung καθώς και η Scorecard Research, ένας μεσίτης δεδομένων που πωλεί συμπεριφορικό πλεόνασμα στους πελάτες της.

Οι ερευνητές τότε προχώρησαν σε ένα ακόμη πολύτιμο βήμα. Χαρακτήρισαν καθεμία από τις διευθύνσεις URL τις οποίες επισκέπτονται αυτές οι εφαρμογές είτε ως «συσχετιζόμενες με διαφημίσεις» είτε ως «συσχετιζόμενες με την παρακολούθηση χρηστών» και βρήκαν πως ποσοστό 66% των εφαρμογών επικοινωνεί κατά μέσο όρο με 40 URL οι οποίες σχετίζονται με διαφημίσεις, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις ο αριθμός υπερέβαινε τις 1.000. Από τους πέντε κορυφαίους τομείς που εκπροσωπούνται από αυτές τις URL, οι τρεις ανήκουν στην Google. Ως προς την παρακολούθηση, τα δεδομένα υποδεικνύουν ότι ο ανταγωνισμός για το συμπεριφορικό πλεόνασμα είναι ακόμη πιο τεταμένος. Μεταξύ των εφαρμογών της μελέτης, το 73% δεν συνδεόταν με κανένα σάιτ που να επιδίδεται σε παρακολούθηση, όμως ποσοστό 16% συνδεόταν με 100 τέτοια ή και περισσότερα. Η Google παραμένει η κυρίαρχη δύναμη εδώ, με ποσοστό 44% των τομέων οι οποίοι σχετίζονται με την παρακολούθηση, με αμέσως επόμενη την AT Internet –μια ιδιωτική εταιρεία στον χώρο της «ψηφιακής νοημοσύνης»– η οποία διαχειρίζεται ποσοστό 32%. Τέσσερις από τις δέκα εφαρμογές «εντατικότερης» παρακολούθησης στο Google Play είχαν επίσης βραβευτεί με τη «Σφραγίδα Έγκρισης Κορυφαίου Προγράμματος» από την Google. Βλ. Luigi Vigneri και συν., "Taming the Android AppStore: Lightweight Characterization of Android Applications", *ArXiv:1504.06093 [Computer Science]*, 23 Απριλίου 2015, http://arxiv.org/abs/1504.06093.

Μια ομάδα ερευνητών από το Πανεπιστήμιο της Ουάσινγκτον με επικεφαλής τον Άνταμ Λέρνερ και την Άννα Σίμσον μελέτησε την ανάπτυξη της διαδικτυακής παρακολούθησης από το 1996 ως το 2016. Από τη δική μας οπτική δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός πως η διαδικτυακή παρακολούθηση αυξήθηκε παράλληλα με την

άνοδο και τη θεσμοθέτηση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, ομοίως δε και οι συνδέσεις με τα τρίτα μέρη. Οι ερευνητές σημειώνουν ότι αν και τα πρώιμα προγράμματα παρακολούθησης κατέγραφαν δεδομένα ρουτίνας προσανατολισμένα προς τη σταθερότητα των προϊόντων, τα προγράμματα παρακολούθησης τα οποία πρόσφατα παρουσιάζουν άνοδο είναι εκείνα που συλλέγουν και αναλύουν προσωπικές πληροφορίες. Το 2000 μόνο το 5% των ιστότοπων συνδεόταν με τουλάχιστον πέντε τρίτα μέρη, όμως ως το 2016 το ίδιο ποσοστό είχε ανέλθει στο 40%. Μεταξύ των προγραμμάτων παρακολούθησης με τις «μεγαλύτερες δυνατότητες σκιαγράφησης προφίλ της συμπεριφοράς των χρηστών από ευρύ φάσμα σάιτ» το google-analytics.com αναφέρεται πως «ξεχωρίζει σαφώς» συγκεντρώνοντας τα περισσότερα δεδομένα από περισσότερα σάιτ απ' ό,τι οποιαδήποτε άλλη οντότητα. Οι ερευνητές συμπεραίνουν πως, παρά τις ανησυχίες περί απορρήτου στις οποίες έχει δοθεί τόση σημασία τα τελευταία χρόνια, η χρήση προγραμμάτων παρακολούθησης έχει επεκταθεί σημαντικά σε «εύρος και περιπλοκότητα» διαγράφοντας ανιούσα πορεία. Με άλλα λόγια, αυτή τη στιγμή παρατηρείται περισσότερη παρακολούθηση απ' ό,τι σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή από την εμφάνιση του διαδικτύου, ακόμη και ενόσω οι πολίτες και οι κυβερνήσεις προσπαθούν να προστατεύσουν το απόρρητο του προσωπικού βίου του ατόμου. Βλ. Adam Lerner και συν., "Internet Jones and the Raiders of the Lost Trackers: An Archeological Study of Web Tracking from 1996-2016", στα *Πρακτικά του Workshop για τα Συστήματα, τις Εφαρμογές και τις Υπηρεσίες: Διατερματικά, και Αίσθησης και Απόκρισης (EESR '05), 5 Ιουνίου 2005, Σιάτλ* (Μπέρκλεϊ, Καλιφόρνια: USENIX Association, 2005), http://portal.acm.org/toc.cfm?id=1072530.

13. Ibrahim Altaweel, Nathan Good και Chris Jay Hoofnagle, "Web Privacy Census" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 15 Δεκεμβρίου 2015), https://papers.ssrn.com/abstract=2703814.

14. Timothy Libert, "Exposing the Invisible Web: An Analysis of Third-Party HTTP Requests on 1 Million Websites", *International Journal of Communication* 9 (28 Οκτωβρίου 2015): 18.

15. Altaweel, Good & Hoofnagle, "Web Privacy Census".

16. Mengwei Xu και συν., "AppHolmes: Detecting and Characterizing App Collusion Among Third-Party Android Markets", *Association for Computing Machinery*, 2017, https://www.microsoft.cm/en-us/research/publication/appholmes-detecting-characterizing-app-collusion-among-third-party-android-markets.

17. Βλ. "Press | Yale Privacy Lab", https://privacylab.yale.edu/press.html· και "Exodus Privacy", Exodus-Privacy, https://exodus-privacy.eu.org/. Βλ. επίσης Yael Grauer, "Staggering Variety of Clandestine Trackers Found In Popular Android Apps", *Intercept*, 24 Νοεμβρίου 2017, https://theintercept.com/2017/11/24/staggering-variety-of-clandestine-trackers-found-in-popular-android-apps/.

18. "Complaint of Disconnect, Inc.", 2.

19. "Complaint of Disconnect, Inc.", 3.

20. Vigneri και συν., "Taming the Android AppStore"· "Antitrust/Cartel Cases – 40099 Google Android", Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανταγωνισμού, 15 Απριλίου 2015, http://ec.europa.eu/competition/elojade/isef/case_details.cfm?proc_code=1_40099.

21. "European Commission – Press Release – Antitrust: Commission Sends Statement of Objections to Google on Android Operating System and Applications", European Commission, 20 Απριλίου 2016, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1492_en.htm.

22. "Complaint of Disconnect, Inc.", 40.

23. Marc Rotenberg, τηλεφωνική συνέντευξη με τον συγγραφέα, Ιούνιος 2014.

24. Jennifer Howard, "Publishers Settle Long-Running Lawsuit Over Google's Book-Scanning Project", *Chronicle of Higher Education*, 4 Οκτωβρίου 2012, https://chronicle.com/article/Publishers-Settle-Long-Running/134854· "Google Books Settlement and Privacy", *EPIC.org*, 30 Οκτωβρίου 2016, https:// epic.org/privacy/googlebooks· Juan Carlos Perez, "Google Books Settlement Proposal Rejected", *PCWorld*, 22 Μαρτίου 2011, http://www.pcworld.com/article/222882/article.html· Eliot Van Buskirk, "Justice Dept. to Google Books: Close, but No Cigar", *Wired*, 5 Φεβρουαρίου 2010, http://www.wired.com/2010/02/justice-dept-to-google-books-close-but-no-cigar· Miguel Helft, "Opposition to Google Books Settlement Jells", *New York Times – Bits Blog*, 17 Απριλίου 2009, https://bits.blogs.nytimes.com/2009/04/17/opposition-to-google-books-settlement· Brandon Butler, "The Google Books Settlement: Who Is Filing and What Are They Saying?" *Association of Research Libraries* 28 (2009): 9· Ian Chant, "Authors Guild Appeals Dismissal of Google Books Lawsuit", *Library Journal*, 16 Απριλίου 2014, http://lj.libraryjournal.com/2014/04/litigation/authors-guild-appeals-dismissal-of-google-books-lawsuit.

25. "Investigations of Google Street View", *EPIC.org*, 2014, https://epic.org/privacy/streetview· David Kravets, "An Intentional Mistake: The Anatomy of Google's Wi-Fi Sniffing Debacle", *Wired*, 2 Μαΐου 2012, https://www.wired.com/2012/05/google-wififcc-investigation· Clint Boulton, "Google WiFi Privacy Breach Challenged by 38 States", *eWeek*, 21 Ιουλίου 2010, http://www.eweek.com/c/a/Search-Engines/Google-WiFi-Privacy-Breach-Challenged-by-38-States-196191· Alastair Jamieson, "Google Will Carry On with Camera Cars Despite Privacy Complaints Over Street Views", *Telegraph*, 9 Απριλίου 2009, http://www.telegraph.co.uk/technology/google/5130068/Google-will-carry-on-with-camera-cars-despite-privacy-complaints-over-street-views.html· Gareth Corfield, "'At Least I Can Walk Away with My Dignity' – Streetmap Founder After Google Lawsuit Loss", *Register*, 20 Φεβρουαρίου 2017, https://www.the register.co.uk/2017/02/20/streetmap_founder_kate_sutton_google_lawsuit.

26. Joseph Menn, Daniel Schäfer & Tim Bradshaw, "Google Set for Probes on Data Harvesting", *Financial Times*, 17 Μαΐου 2010, http://www.ft.com/intl/cms/s/2/254ff5b661e2-11df-998c-00144feab49a.html#axzz3JjXPNno5.

27. Julia Angwin, "Google in New Privacy Probes", *Wall Street Journal*, 16 Μαρτίου 2012, http://online.wsj.com/articles/SB100014240527 023046928045772838215868278 92· Julia Angwin, "Google, FTC Near Settlement on Privacy", *Wall Street Journal*, 10 Ιουλίου 2012, http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303567704577517081178553046· Jonathan Owen, "Google in Court Again Over 'Right to Be Above British Law' on Alleged Secret Monitoring", *Independent*, 8 Δεκεμβρίου 2014, http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/google-challenges-high-court-decision-on-alleged-secret-monitoring-9911411.html.

28. "Testimony of Benjamin Edelman Presented Before the United States House of Representatives Committee on the Judiciary Task Force on Competition Policy and Antitrust Laws", 27 Ιουνίου 2008· Brody Mullins, Rolfe Winkler & Brent Kendall, "Inside the U.S. Antitrust Probe of Google", *Wall Street Journal*, 19 Μαρτίου 2015, http://www.wsj.com/articles/inside-the-u-s-antitrust-probe-of-google-1426793274.

29. Nate Anderson, "Why Google Keeps Your Data Forever, Tracks You with Ads", *Ars Technica*, 8 Μαρτίου 2010, http://arstechnica.com/tech-policy/news/2010/03/google-keeps-your-data-to-learn-from-good-guys-fight-off-bad-guys.ars· Kevin J. O'Brien & Thomas Crampton, "E.U. Probes Google Over Data Retention Policy", *New York Times*, 26 Μαΐου 2007, http://www.nytimes.com/2007/05/26/business/26google.html· Mark Bergen, "Google Manipulates Search Results, According to Study from Yelp and Le-

gal Star Tim Wu", *Recode*, 29 Ιουνίου 2015, http://www.recode.net/2015/6/29/11563936/yelp-teams-with-legal-star-tim-wu-to-trounce-google-in-new-study.

30. David Snelling, "Google Maps Is Tracking You! How Your Smartphone Knows Your Every Move", *Express*, 18 Αυγούστου 2014, http://www.express.co.uk/life-style/science-technology/500811/Google-Maps-is-tracking-your-every-move· Jason Mick, "ACLU Fights for Answers on Police Phone Location Data Tracking", *Daily Tech*, 4 Αυγούστου 2011, http://www.dailytech.com/ACLU+Fights+for+Answers+on+Police+Phone+Location+Data+Tracking/article22352.html.

31. "Google Glass and Privacy", *EPIC.org*, 6 Οκτωβρίου 2017, https://epic.org/privacy/google/glass.

32. Benjamin Herold, "Google Under Fire for Data-Mining Student Email Messages", *Education Week*, 26 Μαρτίου 2014, http://www.edweek.org/ew/articles/2014/03/13/26google.h33.html· Quinten Plummer, "Google Email Tip-Off Draws Privacy Concerns", *Tech Times*, 5 Αυγούστου 2014, http://www.techtimes.com/articles/12194/20140805/google-email-tip-offdraws-privacy-concerns.html.

33. Grant Gross, "French Fine Google Over Change in Privacy Policy", *PCWorld*, 8 Ιανουαρίου 2014, http://www.pcworld.com/article/2085920/french-fine-google-over-change-in-privacy-olicy.html· Dheepthika Laurent, "Facebook, Twitter and Google Targeted in French Lawsuit", *CNN.com*, 26 Μαρτίου 2014, http://www.cnn.com/2014/03/25/world/europe/france-social-media-lawsuit/index.html· Mark Milian, "Google to Merge User Data Across Its Services", *CNN.com*, 25 Ιανουαρίου 2012, http://www.cnn.com/2012/01/24/tech/web/google-privacy-policy/index.html· Martin Gijzemijter, "Google's Privacy Policy Merger 'Against Dutch Law'", *ZDNet*, 29 Νοεμβρίου 2013, http://www.zdnet.com/article/googles-privacy-policy-merger-against-dutch-law· Zack Whittaker, "Google Faces EU State Fines Over Privacy Policy Merger", *ZDNet*, 2 Απριλίου 2013, http://www.zdnet.com/article/google-faces-eu-state-fines-over-privacy-policy-merger.

34. Peter Fleischer, "Street View and Privacy", *Google Lat Long*, 24 Σεπτεμβρίου 2007, https://maps.googleblog.com/2007/09/street-view-and-privacy.html.

35. Βλ. Stephen Hutcheon, "We're Not Stalking You or Helping Terrorists, Says Google Earth Boss", *Sydney Morning Herald*, 30 Ιανουαρίου 2009, http://www.smh.com.au/news/technology/biztech/were-not-stalking-you-or-helping-terrorists-says-google-earthboss/2009/01/30/12328186 92103.html.

36. Βλ. Jamieson, "Google Will Carry On with Camera Cars".

37. Kevin J. O'Brien & Claire Cain Miller, "Germany's Complicated Relationship with Google Street View", *New York Times – Bits Blog*, 23 Απριλίου 2013, http://bits.blogs.nytimes.com/2013/04/23/germanys-complicated-relationship-with-google-street-view.

38. Peter Fleischer, "Data Collected by Google Cars", *Google Europe*, 27 Απριλίου 2010, https://europe.googleblog.com/2010/04/data-collected-by-google-cars.html.

39. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture, File No.: EB-10-IH-4055, NAL/Acct. No.: 201232080020, FRNs: 0010119691, 0014720239", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Επικοινωνιών, 13 Απριλίου 2012, 12-13.

40. Kevin J. O'Brien, "Google's Data Collection Angers European Officials", *New York Times*, 15 Μαΐου 2010, http://www.nytimes.com/2010/05/16/technology/16google.html· "Commissioner's Findings – PIPEDA Report of Findings #2011-001: Report of Findings: Google Inc. WiFi Data Collection – Office of the Privacy Commissioner of Canada", 6 Ιουνίου 2011 (Ευρήματα Επιτρόπου – Αναφορά Ευρημάτων της PIPEDA #2011-001: Αναφορά Ευρημάτων: η Συλλογή Δεδομένων Wi-Fi από την Google – Γραφείο του Επιτρόπου Απορρήτου του Καναδά»), https://www.priv.gc.ca/en/opc-actions-and-decisions/investigations/investigations-into-businesses/2011/pipeda-2011-001· CNIL,

"Délibération de La Commission Nationale de l'Informatique et Des Libertés, Απόφαση No. 2011-035 της Υποεπιτροπής με την οποία Επιβάλλεται Χρηματική Ποινή στην Google" 2011-035 § (2011), https://www.legifrance.gouv.fr/affichCnil.do?&id=CNILTEXT000023733987· "Final Findings, Dutch Data Protection Authority Investigation into the Collection of Wifi Data by Google Using Street View Cars–Z2010-00582–DDPA Απόφαση", 7 Δεκεμβρίου 2010 (Τελικά Ευρήματα, Έρευνα της Ολλανδικής Αρχής Προστασίας Δεδομένων για Συλλογή Δεδομένων Wifi από την Google των Αυτοκινήτων του Street View»), https://web.archive. org/web/20130508060039/http://www.dutchdpa.nl/downloads_overig/en_pb_20110811_google_fi al_fi dings.pdf· "Investigations of Google Street View" (Έρευνα περί Google Street View»)· Kevin J. O'Brien, "Europe Pushes Google to Turn Over Wi-Fi Data", *New York Times*, 27 Ιουνίου 2010, http://www.nytimes.com/2010/06/28/technology/28google.html.

41. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture"· O'Brien, "Google's Data Collection".

42. Το EPIC διατηρούσε έναν ιστότοπο όπου κατέγραφε τη χρονική ακολουθία των συμβάντων του Street View και των αποτελεσμάτων των δικαστικών του περιπετειών τόσο εγχώρια όσο και σε διεθνές επίπεδο. Βλ. "Investigations of Google Street View"· "Ben Joffe v. Google", *EPIC.org*, 2017, https://epic.org/amicus/google-street-view· "FCC Investigation of Google Street View", *EPIC.org*, 2017, https://www.epic.org/privacy/google/fcc_investigation_of_google_st.html· Mark A. Chavez & Marc Rotenberg, "Brief for Amicus Curiae: Electronic Privacy Information Center in Support of Plaintiffs In Re Google Street View Electronic Communications Litigation, Case No. 5:10-Md-02184-JW", Περιφερειακό Δικαστήριο των ΗΠΑ για το Τμήμα της Βόρειας Περιφέρειας της Καλιφόρνια, Σαν Χοσέ, 11 Απριλίου 2011, https://epic.org/privacy/streetview /EPICStreetviewAmicus.pdf.

43. Βλ. Maija Palmer & Lionel Barber, "Google to Hand Over Intercepted Data", *Financial Times*, 3 Ιουνίου 2010, http://www.ft.c m/cms/s/2/db664044-6f43-11df-9f43-00144feabdc0.html.

44. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture".

45. Denis Howe, "Wardriving", *Dictionary.com*, http://www.dictionary.com/browse/wardriving.

46. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture", 11.

47. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture", 11-12.

48. David Streitfeld, "Google Concedes That Drive-By Prying Violated Privacy", *New York Times*, 13 Μαρτίου 2013, http://bits.blogs.nytimes.com/2013/03/13/daily-report-google-concedes-that-drive-by-prying-violated-privacy.

49. David Streitfeld, "Google Admits Street View Project Violated Privacy", *New York Times*, 12 Μαρτίου 2013, http://www.nytimes.com/2013/03/13/technology/google-pays-fi e-over-street-view-privacy-breach.html.

50. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture", 11· "Google to Give Governments Street View Data", *New York Times*, 3 Ιουνίου 2010, https://www.nytimes.com/2010/06/04/business/global/04google.html.

51. Alan Eustace, "Creating Stronger Privacy Controls Inside Google", *Google Public Policy Blog*, 22 Οκτωβρίου 2010, https://publicpolicy.googleblog.com/2010/10/creating-stronger-privacy-controls.html.

52. "Measures (Guidance) Concerning Protection of 'Secrecy of Communication' to Google Inc.", Υπουργείο Εσωτερικών και Επικοινωνιών, 11 Νοεμβρίου 2011, http://www.soumu.go.jp/menu_news/s-news/01kiban08_02000056.html· "Navigating Contro-

versy: Google Launches Street View Germany", *Spiegel Online*, 18 Νοεμβρίου 2010, http://www.spiegel.de/international/business/navigating-controversy-google-launches-street-view-germany-a-729793.html· Matt McGee, "Google Street View Debuts in Germany, Blurry Houses Included", *Search Engine Land*, 1 Νοεμβρίου 2010, http://searchengineland.com/google-street-view-germany-blurry-houses-included-54632.

53. Arne Gerhards, "Fine Imposed upon Google", Ο επίτροπος προστασίας δεδομένων του Αμβούργου, 22 Απριλίου 2013, https://www.datenschutz-hamburg.de/fileadmin/user_upload/documents/PressRelease_2013-04-22_Google-Wifi Scanning.pdf.

54. Matt McGee, "Google Has Stopped Street View Photography in Germany", *Search Engine Land*, 10 Απριλίου 2011, http://searchengineland.com/google-has-stopped-street-view-photography-germany-72368.

55. Peter Fleischer, "Street View in Switzerland", *Google Europe*, 13 Νοεμβρίου 2009, https://europe.googleblog.com/2009/11/street-view-in-switzerland.html· Scott Capper, "Google Faces Court Action Over Street View", *Swissinfo.ch*, 16 Νοεμβρίου 2009, http://www.swissinfo.ch/eng/business/google-faces-court-action-over-street-view/7656246· Anita Greil & Katharina Bart, "Swiss Court to Rule on Google Street View", *Wall Street Journal*, 24 Φεβρουαρίου 2011, http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703408604576163770758984178· Frank Jordans, "Google Threatens to Shut Down Swiss Street View", *Phys.org*, 11 Μαΐου 2011, http://phys.org/news/2011-05-google-appeals-street-view-switzerland.html· Kevin J. O'Brien & David Streitfeld, "Swiss Court Orders Modifications to Google Street View", *New York Times*, 8 Ιουνίου 2012, http://www.nytimes.com/2012/06/09/technology/09iht-google09.html· "Google Beefs Up Restricted Swiss Street View", swissinfo.ch, 19 Μαΐου 2015, http://www.swissinfo.ch/eng/society/eagle-eye_google-beefs-up-restricted-swiss-street-view/41439290.

56. Ωστόσο, η Ινδία εξακολουθεί να μπλοκάρει τη λειτουργία του Street View και η εταιρεία θεώρησε πως θα ήταν υπερβολικά δαπανηρό να συμμορφωθεί με τις προδιαγραφές που επιβλήθηκαν από την Αυστρία και τη Γερμανία μετά την άρση των εκεί απαγορεύσεων. Για λεπτομέρειες αναφορικά με τις απαγορεύσεις σε χώρες κλειδιά, βλ. "New Developments Regarding Google Street View", Αυστριακή Υπηρεσία Προστασίας Δεδομένων, 4 Απριλίου 2016, http://web.archive.org/web/20160404072538/https://www.dsb.gv.at/site/6733/default.aspx· Helena Smith Athens, "Google Street View Banned from Greece", *Guardian*, 12 Μαΐου 2009, https://www.theguardian.com/technology/2009/may/12/google-street-view-banned-greece· John Ribeiro, "Google Street View in India Faces Challenges", *PCWorld*, 26 Μαΐου 2011, http://www.pcworld.com/article/228713/article.html· Danuta Pavilenene, "Google Street View Banned from Lithuanian Streets", *Baltic Course*, 23 Μαΐου 2012, http://www.baltic-course.com/eng/Technology/?doc=57649.

57. Liz Gannes, "Ten Years of Google Maps, from Slashdot to Ground Truth", *Recode*, 8 Φεβρουαρίου 2015, http://www.recode.net/2015/2/8/11558788/ten-years-of-google-maps-from-slashdot-to-ground-truth.

58. Kashmir Hill, "Google's Privacy Director Is Stepping Down", *Forbes*, 1 Απριλίου 2013, http://www.forbes.com/sites/kashmirhill/2013/04/01/googles-privacy-director-is-stepping-down/print· ScroogledTruth, *Scroogled – Dr. Alma Whitten (Google's Privacy Engineering Lead) Before Congress*, 2013, https://www.youtube.com/watch?v=vTLEJsunCfI.

59. Steve Lohr & David Streitfeld, "Engineer in Google's Street View Is Identified", *New York Times*, 30 Απριλίου 2012, http://www.nytimes.com/2012/05/01/technology/engineer-in-googles-street-view-is-identified.html· Farhad Manjoo, "Is It Time to Stop Trusting Google?" *Slate*, 1 Μαΐου 2012, http://www.slate.com/articles/technology/

technology/2012/05/marius_milner_google_wi_fi_sooping_assessing_the_disturbing_fcc_report_on_the_company_s_street_view_program_.html· John V. Hanke και συν., A system and method for transporting virtual objects in a parallel reality game, United States US8968099 B1, καταχωρίστηκε την 1η Νοεμβρίου 2012 και εκδόθηκε στις 3 Μαρτίου 2015, https://patents.google.com/ patent/US8968099B1/en.

60. Βλ. Alexis C. Madrigal, "How Google Builds Its Maps – and What It Means for the Future of Everything", *Atlantic*, 6 Σεπτεμβρίου 2012, http://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/09/how-google-builds-its-maps-and-what-it-means-for-the-future-of-everything/261913.

61. Brian McClendon, "Building a Better Map of Europe", *Google Maps*, 5 Δεκεμβρίου 2012, https://maps.googleblog.com/2012/12/building-better-map-of-europe.html.

62. "TIGER Geodatabases", Στατιστική Υπηρεσία των ΗΠΑ, 2016, https://www.census.gov/geo/maps-data/data/tiger-geodatabases.html.

63. Madrigal, "How Google Builds Its Maps" (η έμφαση δική μου).

64. Βλ. Gannes, "Ten Years of Google Maps".

65. Soufi Esmaeilzadeh, "'See Inside' with Google Maps Business View", *Google Lat Long*, 17 Δεκεμβρίου 2014, https://maps.googleblog.com/2014/12/see-inside-with-google-maps-business.html· "Google Street View – What It Takes to Be Trusted", Google Street View, 10 Νοεμβρίου 2016, https://www.google.com/streetview/earn· "About – Google Maps", Google Maps, 10 Νοεμβρίου 2016, https://www.google.com/maps/about/partners.

66. James Vincent, "Skybox: Google Maps Goes Real-Time – But Would You Want a Spy in the Sky Staring into Your Letter Box?" *Independent*, 21 Ιουνίου 2014, http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/skybox-google-maps-goes-real-time-but-would-you-want-a-spy-in-the-sky-staring-into-your-letter-box-9553934.html· "DigitalGlobe Hosts U.S. Secretary of Commerce Pritzker for a Discussion on Commerce in Colorado | Seeing a Better WorldTM", *DigitalGlobe Blog*, 25 Ιουνίου 2014, http://blog.digitalglobe.com/2014/06/25/digitalglobehostsussecretarypritzker· Ellen Huet, "Google Buys Skybox Imaging – Not Just for Its Satellites", *Forbes*, 10 Ιουνίου 2014, http://www.forbes.com/sites/ellenhuet/2014/06/10/google-buys-skybox-imaging-not-just-for-its-satellites.

67. Tom Warren, "Google Just Showed Me the Future of Indoor Navigation", *Verge*, 23 Φεβρουαρίου 2016, http://www.theverge.com/2016/2/23/11094020/google-lenovo-project-tango-indoor-navigation.

68. Sophia Lin, "Making of Maps: The Cornerstones", *Google Maps*, 4 Σεπτεμβρίου 2014, https://maps.googleblog.com/2014/09/making-of-maps-cornerstones.html.

69. Alistair Barr, "Google Maps Guesses Where You're Headed Now", *Wall Street Journal* (blog), 13 Ιανουαρίου 2016, http://blogs.wsj.com/digits/2016/01/13/google-maps-guesses-where-youre-headed-now.

70. Akshay Kannan, "Introducing Nearby: A New Way to Discover the Things Around You", *Official Android Blog*, 9 Ιουνίου 2016, https://android.googleblog.com/2016/06/introducing-nearby-new-way-to-discover.html.

71. Kieren McCarthy, "Delete Google Maps? Go Ahead, Says Google, We'll Still Track You", *Register*, 12 Σεπτεμβρίου 2016, http://www.theregister.co.uk/2016/09/12/turn_off_location_services_go_ahead_says_google_well_still_track_you.

72. John B. Harley, *The New Nature of Maps: Essays in the History of Cartography*, επιμ. Paul Laxton (Βαλτιμόρη, Μέριλαντ: Johns Hopkins University Press, 2001), 58-59.

73. Βλ. Stephen Graves, "Niantic Labs' John Hanke on Alternate Reality Games and the Future of Storytelling", *PC&Tech Authority*, 13 Οκτωβρίου 2014.

74. David DiSalvo, "The Banning of Google Glass Begins (and They Aren't Even Available Yet)", *Forbes*, 10 Μαρτίου 2013, http://www.forbes.com/sites/daviddisalvo/2013/03/10/the-ban-on-google-glass-begins-and-they-arent-even-available-yet· David Streitfeld, "Google Glass Picks Up Early Signal: Keep Out", *New York Times*, 6 Μαΐου 2013, http://www.nytimes.com/2013/05/07/technology/personaltech/google-glass-picks-up-early-signal-keep-out.html.

75. Aaron Smith, "U.S. Views of Technology and the Future", *PewResearchCenter: Internet, Science & Tech* (blog), 17 Απριλίου 2014, http://www.pewinternet.org/2014/04/17/us-views-of-technology-and-the-future.

76. Drew FitzGerald, "Now Google Glass Can Turn You into a Live Broadcast", *Wall Street Journal*, 24 Ιουνίου 2014, http://www.wsj.com/articles/now-google-glass-can-turn-you-into-a-live-broadcast-1403653079.

77. Βλ. Amir Efrati, "Google Glass Privacy Worries Lawmakers", *Wall Street Journal*, 17 Μαΐου 2013, http://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324767004578487661143483672.

78. "We're Graduating from Google[x] Labs", Google, 15 Ιανουαρίου 2015, https://plus.google.com/app/basic/stream/ z124trxirsruxvcdp23otv4qerfwghdhv04.

79. Alistair Barr, "Google Glass Gets a New Name and Hires from Amazon", *Wall Street Journal*, 16 Σεπτεμβρίου 2015.

80. Fred O'Connor, "Google is Making Glass 'Ready for Users,' Says Schmidt", *PCWorld*, 23 Μαρτίου 2015, http://www.pcworld.com/article/2900632/google-is-making-glass-ready-for-users-says-schmidt.html· "Looking Ahead for WhatsApp", *Whats App* (blog), 25 Αυγούστου 2016, https://blog.whatsapp.com/10000627/Looking-ahead-for-WhatsApp.

81. Alistair Barr, "Google's Tough Search for New Platforms on Display at I/O", *Wall Street Journal*, 27 Μαΐου 2015, http://www.wsj.com/articles/googles-tough-search-for-new-platforms-on-display-at-i-o-1432748457.

82. Jay Kothari, "A New Chapter for Glass", *Team at X* (blog), 18 Ιουλίου 2017, https://blog.x.company/a-new-chapter-for-glass-c7875d40bf24.

83. Βλ., παραδείγματος χάρη, Darrell Etherington, "Google Glass Is Back with Hardware Focused on the Enterprise", *TechCrunch* (blog), 18 Ιουλίου 2017, http://social.techcrunch.com/2017/07/18/google-glass-is-back-with-hardware-focused-on-the-enterprise· Hayley Tsukayama, "Google Will Stop Selling Glass to the General Public, but Google Says the Device Is Not Dead Yet", *Washington Post*, 15 Ιανουαρίου 2015, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2015/01/15/google-will-stop-selling-glass-to-the-general-public-but-google-says-the-device-is-not-dead-yet· Bridget Anne Parnell, "NYPD Dons Google Tech Specs: Part Man. Part Machine. All Glasshole", *Register*, 10 Φεβρουαρίου 2014, http://www.theregister.co.uk/2014/02/10/nypd_tests_google_glass.

84. Arnold Roosendaal, "Facebook Tracks and Traces Everyone: Like This!" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 30 Νοεμβρίου, 2010), https://papers.ssrn.com/abstract=1717563.

85. Jose Antonio Vargas, "The Face of Facebook", *New Yorker*, 13 Σεπτεμβρίου 2010, https://www.newyorker.com/magazine/2010/09/20/the-face-of-facebook.

86. Cynthia Ghazali, "Facebook Keeps Tabs on Users Even After They Sign Off: Report", *NY Daily News*, 18 Νοεμβρίου 2011, http://www.nydailynews.com/news/money/facebook-tabs-users-sign-report-article-1.979848.

87. Amir Efrati, "'Like' Button Follows Web Users", *Wall Street Journal*, 18 Μαΐου 2011, https://www.wsj. com/articles/SB10001424052748704281504576329441432995616. Βλ.

επίσης, Emil Protalinski, "Facebook Denies Cookie Tracking Allegations", *ZDNet*, 3 Οκτωβρίου 2011, https://www.zdnet.com/article/facebook-denies-cookie-tracking-allegations/· Riva Richmond, "As 'Like' Buttons Spread, So Do Facebook's Tentacles", *New York Times – Bits Blog*, 27 Σεπτεμβρίου 2011, https://bits.blogs.nytimes.com/2011/09/27/as-like-buttons-spread-so-do-facebooks-tentacles/· Julia Angwin, "It's Complicated: Facebook's History of Tracking You", *ProPublica*, 17 Ιουνίου 2014, https://www.propublica.org/article/its-complicated-facebooks-history-of-tracking-you· Rainey Reitman, "Facebook's Hotel California: Cross-Site Tracking and the Potential Impact on Digital Privacy Legislation", Electronic Frontier Foundation, 10 Οκτωβρίου 2011, https://www.eff.org/deeplinks/2011/10/facebook%E2%80%99s-hotel-california-cross-site-tracking-and-potential-impact-digital-privacy.

88. Asher Moses, "Facebook's Privacy Lie: Aussie Exposes 'Tracking' as New Patent Uncovered", *The Sydney Morning Herald*, 4 Οκτωβρίου 2011, https://www.smh.com.au/technology/facebooks-privacy-lie-aussie-exposes-tracking-as-new-patent-uncovered-20111004-1l61i.html.

89. Moses· Emil Protalinski, "Facebook Denies Cookie Tracking Allegations"· Emil Protalinski, "Facebook Fixes Cookie Behavior After Logging Out", *ZDNet*, 27 Σεπτεμβρίου 2011, https://www.zdnet.com/article/facebook-fixes-cookie-behavior-after-logging-out/· Nik Cubrilovic, "Facebook Fixes Logout Issue, Explains Cookies", *New Web Order*, 27 Σεπτεμβρίου 2011, https:// web.archive.org/web/20140701103652/https://www.nikcub.com/posts/facebook-fixes-logout-issue-explains-cookies-2/.

90. Kent Matthew Schoen, Gregory Luc Dingle & Timothy Kendall, "Communicating information in a social network system about activities from another domain", WO2011097624 A3, καταχωρίστηκε στις 8 Φεβρουαρίου 2011 και εκδόθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου 2011, http://www.google.com/patents/WO2011097624A3.

91. Emil Protalinski, "Facebook Denies Patent Is Used for Tracking Logged-out Users", *ZDNet*, 3 Οκτωβρίου 2011, https://www.zdnet.com/article/facebook-denies-patent-is-used-for-tracking-logged-out-users/. Βλ. επίσης Michael Arrington, "Facebook: Brutal Dishonesty", *Uncrunched* (blog), 2 Οκτωβρίου 2011, https://uncrunched.com/2011/10/01/brutal-dishonesty/.

92. Μόλις μία μέρα μετά την ανάρτηση του Κουμπρίλοβιτς η εφημερίδα *Hill* επιβεβαίωσε ότι η Facebook είχε υποβάλει αίτηση για να ξεκινήσει τη δική της επιτροπή πολιτικής δράσης η οποία θα είχε σκοπό να υποστηρίζει υποψηφίους που «θα συμμερίζονται τους στόχους μας για την προώθηση της αξίας της καινοτομίας» και της δημιουργίας ενός κόσμου «πιο ανοιχτού και συνδεδεμένου». Gautham Nagesh, "Facebook to Form Its Own PAC to Back Political Candidates", *Hill*, 26 Σεπτεμβρίου 2011, http://thehill.com/policy/technology/183951-facebook-forming-own-pac-to-back-candidates.

93. "Facebook Settles FTC Charges That It Deceived Consumers by Failing to Keep Privacy Promises", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου, 29 Νοεμβρίου 2011, https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2011/11/facebook-settles-ftc-charges-it-deceived-consumers-failing-keep.

94. "FTC Facebook Settlement", Electronic Privacy Information Center, Δεκέμβριος 2009, https://epic.org/privacy/ftc/facebook/.

95. "Facebook Settles FTC Charges That It Deceived Consumers". Βλ. επίσης Emily Steel & April Dembosky, "Facebook Raises Fears with Ad Tracking", *Financial Times*, 23 Σεπτεμβρίου 2012, https://www.ft.c m/content/6cc4cf0a-0584-11e2-9ebd-00144feabdc0.

96. "Facebook Custom Audiences: Target Facebook Ads by Email List", *Jon*

Loomer Digital, 24 Σεπτεμβρίου 2012, https://www.jonloomer.com/2012/09/24/facebook-custom-audiences/.

97. Tom Simonite, "Facebook Will Now Target Ads Based on What Its Like Buttons Saw You Do", *MIT Technology Review*, 16 Σεπτεμβρίου 2015, https://www.technologyreview.com/s/541351/facebooks-like-buttons-will-soon-track-your-web-browsing-to-target-ads· Cotton Delo, "Facebook to Use Web Browsing History for Ad Targeting", *AdAge*, 12 Ιουνίου 2014, http://adage.com/article/digital/facebook-web-browsing-history-ad-targeting/293656· Violet Blue, "Facebook Turns User Tracking "Bug" into Data Mining 'Feature' for Advertisers", *ZDNet*, https://www.zdnet.com/article/facebook-turns-user-tracking-bug-into-data-mining-feature-for-advertisers/.

98. Julia Angwin, "Google Has Quietly Dropped Ban on Personally Identifiable Web Tracking", *ProPublica*, 21 Οκτωβρίου 2016, https://www.propublica.org/article/google-has-quietly-dropped-ban-on-personally-identifiable-web-tracking· Jack Nicas, "Privacy Groups Seek Regulatory Review of Google Privacy Policy", *Wall Street Journal*, 19 Δεκεμβρίου 2016, http://www.wsj.com/articles/privacy-groups-seek-regulatory-review-of-google-privacy-policy-1482190366.

99. Ross Hunter, Farhad Zaman & Kennedy Liu, "Global Top 100 Companies by Market Capitalisation", IPO Center, Price Waterhouse Coopers, 31 Μαρτίου 2017, http://www.pwc.com/gx/en/audit-services/assets/pdf/global-top-100-companies-2017-final.pdf· Deborah Crawford και συν., "Facebook, Inc. (FB) – Fourth Quarter and Full Year 2016 Results Conference Call", 1 Φεβρουαρίου 2017, https://s21.q4cdn.com/399680738/files/doc_financials/2016/Q4/Q4'16-Earnings-Transcript.pdf.

100. Julia Kollewe, "Google and Facebook Bring in One-Fifth of Global Ad Revenue", *Guardian*, 1 Μαΐου 2017, http://www.theguardian.com/media/2017/may/02/google-and-facebook-bring-in-one-fi h-of-global-ad-revenue· Paul Murphy, "It Seems Google and Facebook Really Are Taking ALL the Growth in Ad Revenue", *Financial Times*, 26 Απριλίου 2017, http://ftalphaville.ft.com/2017/04/26/2187891/it-seems-google-and-facebook-really-are-taking-all-the-growth-in-ad-revenue· Mathew Ingram, "Google and Facebook Have Taken Over the Digital Ad Industry", *Fortune*, 4 Ιανουαρίου 2017, http://fortune.com/2017/01/04/google-facebook-ad-industry.

101. Kara Swisher, "Microsoft's Point Man on Search – Satya Nadella – Speaks: 'It's a Game of Scale'", *AllThingsD* (blog), 4 Αυγούστου 2009, http://allthingsd.com/20090804/microsofts-point-man-on-search-satya-nadella-speaks-its-a-game-of-scale.

102. Julie Bort, "Satya Nadella Just Launched Microsoft into a New $1.6 Trillion Market", *Business Insider*, 15 Απριλίου 2014, http://www.businessinsider.com/microsoft launches-iot-cloud-2014-4.

103. Satya Nadella, "A Data Culture for Everyone", *Official Microsoft log*, 15 Απριλίου 2014, https://blogs.microsoft.c m/blog/2014/04/15/a-data-culture-for-everyone.

104. Richard Qian, "Understand Your World with Bing", *Bing Blogs*, 21 Μαρτίου 2013, http://blogs.bing.com/search/2013/03/21/understand-your-world-with-bing.

105. Βλ. Dan Farber, "Microsoft's Bing Seeks Enlightenment with Satori", *CNET*, 30 Ιουλίου 2013, https://www.cnet.com/news/microsoftsbing-seeks-enlightenment-with-satori.

106. Greg Sterling, "Milestone: Bing Now Profitable as Windows 10 Success Boosts Usage", *Search Engine Land*, 23 Οκτωβρίου 2015, http://searchengineland.com/milestone-bing-now-profitable-as-windows-10-success-boosts-usage-234285.

107. Βλ. Ginny Marvin, "After a Year of Transition, Microsoft Execs Say, 'We're All in on Search'", *Search Engine Land*, 23 Νοεμβρίου 2015, http://searchengineland.com/microsoft execs-all-in-on-search-bing-ads-next-236746.

108. "Cortana and Privacy", Microsoft, 11 Νοεμβρίου 2016, https://privacy.microsoft.com/en-US/windows-10-cortana-and-privacy.

109. Βλ. Dan Kedmey, "Here's What Really Makes Microsoft's Cortana So Amazing", *Time*, 20 Ιουλίου 2015, http://time.com/3960670/windows-10-cortana.

110. Βλ. "Artificial Intelligence: A Virtual Assistant for Life", *Financial Times*, 23 Φεβρουαρίου 2017, https://www.ft.c m/content/4f2f97ea-b8ec-11e4-b8e6-00144feab7de.

111. "Microsoft Outlines Intelligence Vision and Announces New Innovations for Windows 10", *Microsoft News Center* (blog), 30 Μαρτίου 2016, https://news.microsoft.com/2016/03/30/microsoftoutlines-intelligence-vision-and-announces-new-innovations-for-windows-10.

112. Chris Messina, "Conversational Commerce: Messaging Apps Bring the Point of Sale to You", *Medium*, 16 Ιανουαρίου 2015, https://medium.com/chris-messina/conversational-commerce-92e0bccfc3ff#.dpy3xp3b.

113. Shish Shridhar, "We Don't Need Yet Another App, Conversations Are the New App", *Microsoft Developer Blogs – the ShiSh List*, 21 Μαΐου 2016, https://blogs.msdn.microsoft.cm/shishirs/2016/05/21/we-dont-need-yet-another-app-conversations-are-the-new-app.

114. Terry Myerson, "Hello World: Windows 10 Available on July 29", *Windows Experience Blog*, 1 Ιουνίου 2015, https://blogs.windows.com/windowsexperience/2015/06/01/hello-world-windows-10-available-on-july-29.

115. David Auerbach, "Broken Windows Theory", *Slate*, 3 Αυγούστου 2015, http://www.slate.com/articles/technology/bitwise/2015/08/windows_10_privacy_problems_here_s_how_bad_they_are_and_how_to_plug_them.html.

116. Peter Bright, "Even When Told Not to, Windows 10 Just Can't Stop Talking to Microsoft", *Ars Technica*, 13 Αυγούστου 2015, https://arstechnica.com/information-technology/2015/08/even-when-told-not-to-windows-10-just-cant-stop-talking-to-microsoft.

117. Amul Kalia, "With Windows 10, Microsoft Blatantly Disregards User Choice and Privacy: A Deep Dive", *Electronic Frontier Foundation*, 17 Αυγούστου 2016, https://www.eff.org/deeplinks/2016/08/windows-10-microsoft-blatantly-disregards-user-choice-and-privacy-deep-dive· Conner Forrest, "Windows 10 Violates Your Privacy by Default, Here's How You Can Protect Yourself", *TechRepublic*, 4 Αυγούστου 2015, http://www.techrepublic.com/article/windows-10-violates-your-privacy-by-default-heres-how-you-can-protect-yourself· Alec Meer, "Windows 10 Is Spying on You: Here's How to Stop It", *Rock, Paper, Shotgun* (blog), 30 Ιουλίου 2015, https://www.rockpapershotgun.com/2015/07/30/windows-10-privacy-settings.

118. "About Us – LinkedIn", LinkedIn, 11 Νοεμβρίου 2016, https://press.linkedin.com/about-linkedin· Satya Nadella και συν., "Slides from Microsoft Investors Call Announcing LinkedIn Acquisition – World's Leading Professional Cloud + Network – Microsoft's and LinkedIn's Vision for the Opportunity Ahead", 13 Ιουνίου 2016, https://ncmedia.azureedge.net/ncmedia/2016/06/msft_ nnounce_160613.pdf.

119. Nadella και συν., "Slides from Microsoft".

120. Supantha Mukherjee, "Microsoft's Market Value Tops $500 Billion Again After 17 Years", *Reuters*, 27 Ιανουαρίου 2015, https://www.reuters.com/article/us-microsoft-results-research/microsofts-market-value-tops-500-billion-again-after-17-years-id USKBN15B1L6.

121. Brian Fung, "Internet Providers Want to Know More About You Than Google Does, Privacy Groups Say", *Washington Post*, 20 Ιανουαρίου 2016, https://www.washing

tonpost.com/news/the-switch/wp/2016/01/20/your-internet-provider-is-turning-into-a-data-hungry-tech-company-consumer-groups-warn.

122. Melissa Parietti, "The World's Top 10 Telecommunications Companies", *Investopedia*, 2 Μαρτίου 2016, http://www.investopedia.com/articles/markets/030216/worlds-top-10-telecommunications-companies.asp· Eric Griffith, "The Fastest ISPs of 2016", *PCMAG*, 31 Αυγούστου 2016, http://www.pcmag.com/article/346232/the-fastest-isps-of-2016.

123. Βλ. Mark Bergen & Alex Kantrowitz, "Verizon Looks to Target Its Mobile Subscribers with Ads", *Advertising Age*, 21 Μαΐου 2014, http://adage.com/article/digital/verizon-target-mobile-subscribers-ads/293356.

124. Βλ. Julia Angwin & Mike Tigas, "How This Company Is Using Zombie Cookies to Track Verizon Customers", *ProPublica*, 14 Ιανουαρίου 2015, https://www.propublica.org/article/zombie-cookie-the-tracking-cookie-that-you-cant-kill.

125. Robert McMillan, "Verizon's 'Perma-Cookie' Is a Privacy-Killing Machine", *Wired*, Οκτώβριος 2014, http://www.wired.com/2014/10/verizons-perma-cookie.

126. Jacob Hoffman-Andrews, "Verizon Injecting Perma-Cookies to Track Mobile Customers, Bypassing Privacy Controls", *Electronic Frontier Foundation*, 3 Νοεμβρίου 2014, https://www.eff.org/deeplinks/2014/11/verizon-x-uidh.

127. Julia Angwin & Jeff arson, "Somebody's Already Using Verizon's ID to Track Users", *ProPublica*, 30 Οκτωβρίου 2014, http://www.propublica.org/article/somebodys-already-using-verizons-id-to-track-users.

128. Jacob Hoffman-Andrews, "How Verizon and Turn Defeat Browser Privacy Protections", *Electronic Frontier Foundation*, 14 Ιανουαρίου 2015, https://www.eff.org/deeplinks/2015/01/verizon-and-turn-break-browser-privacy-protections.

129. Julia Angwin, "AT&T Stops Using Undeletable Phone Tracking IDs", *ProPublica*, 14 Νοεμβρίου 2014, http://www.propublica.org/article/att-stops-using-undeletable-phone-tracking-ids· Angwin και Tigas, "How This Company Is Using Zombie Cookies".

130. Angwin και Larson, "Somebody's Already Using Verizon's ID".

131. Jonathan Mayer, "The Turn-Verizon Zombie Cookie", *Web Policy* (blog), 14 Ιανουαρίου 2015, http://webpolicy.org/2015/01/14/turn-verizon-zombie-cookie· Allison Schiff, "Can You Identify Me Now? A Deep Dive on Verizon's Data Practices", *AdExchanger*, 9 Οκτωβρίου 2014, http://adexchanger.com/data-exchanges/can-you-identify-me-now-a-deep-dive-on-verizons-data-practices.

132. Jacob Hoffman-Andrews, "Under Senate Pressure, Verizon Plans Supercookie Opt-Out", *Electronic Frontier Foundation*, 2 Φεβρουαρίου 2015, https://www.eff.org/deeplinks/2015/02/under-senate-pressure-verizon-improves-its-supercookie-opt-out.

133. Bill Nelson και συν., "Letter to Mr. Lowell C. McAdam, Chairman and CEO of Verizon Communications from United States Senate Committee on Commerce, Science, and Transportation", 29 Ιανουαρίου 2015, http://thehill.com/sites/default/files/nelson-blumenthal-schatz-markey_letter_to_verizon_re_supercookies.pdf.

134. Brian X. Chen & Natasha Singer, "Verizon Wireless to Allow Complete Opt Out of Mobile 'Supercookies'", *New York Times – Bits Blog*, 30 Ιανουαρίου 2015, http://bits.blogs.nytimes.com/2015/01/30/verizon-wireless-to-allow-complete-opt-out-of-mobile-supercookies.

135. Βλ. Edmund Ingham, "Verizon Had One Thing on Its Mind When It Agreed to Buy AOL: CEO Tim Armstrong", *Forbes*, 13 Μαΐου 2015, http://www.forbes.com/sites/edmundingham/2015/05/13/verizon-had-one-thing-on-its-mind-when-it-agreed-to-buy-aol-ceo-tim-armstrong. Βλ. επίσης Alexander Nazaryan, "How Tim Armstrong

Bested Marissa Mayer", *Newsweek*, 25 Ιουλίου 2016, http://www.newsweek.com/marissa-mayer-tim-armstrong-nerd-prom-483539.

136. "Advertising Programs Privacy Notice – October 2015", Verizon, 7 Δεκεμβρίου 2015, http://www.verizon.com/about/privacy/advertising-programs-privacy-notice· Julia Angwin & Jeff Arson, "Verizon's Zombie Cookie Gets New Life", *ProPublica*, 6 Οκτωβρίου 2015, https://www.propublica.org/article/verizons-zombie-cookie-gets-new-life.

137. Julia Angwin, "Verizon to Pay $1.35 Million to Settle Zombie Cookie Privacy Charges", *ProPublica*, 7 Μαρτίου 2016, https://www.propublica.org/article/verizon-to-pay-1.35-million-to-settle-zombie-cookie-privacy-charges.

138. Mike Shields & Ryan Knutson, "AOL's Tim Armstrong Aims to Build Digital-Ad Empire at Verizon", *Wall Street Journal*, 30 Μαρτίου 2016, http://www.wsj.com/articles/aols-tim-armstrong-aims-to-build-digital-ad-empire-at-verizon-1459330200.

139. Tom Wheeler, "Statement of Chairman Tom Wheeler in Reply to WC Docket No. 16-106 – Protecting the Privacy of Customers of Broadband and Other Telecommunications Services", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Επικοινωνιών, 2016.

140. Alina Selyukh, "FCC Votes to Propose New Privacy Rules for Internet Service Providers", *NPR.org*, 31 Μαρτίου 2016, http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/03/31/472528382/fcc-votes-to-propose-new-privacy-rules-for-internet-service-providers.

141. "FCC Adopts Privacy Rules to Give Broadband Consumers Increased Choice, Transparency and Security for Their Personal Data", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Επικοινωνιών, 27 Οκτωβρίου 2016, https://www.fcc.gov/document/fcc-adopts-broadband-consumer-privacy-rules· Wendy Davis, "Broadband Providers Push Back Against Tough Privacy Proposal", *MediaPost*, 10 Μαρτίου 2016, http://www.mediapost.com/publications/article/270983/broadband-providers-push-back-against-tough-privac.html· Brian Fung & Craig Timberg, "The FCC Just Passed Sweeping New Rules to Protect Your Online Privacy", *Washington Post*, 27 Οκτωβρίου 2016, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2016/10/27/the-fcc-just-passed-sweeping-new-rules-to-protect-your-online-privacy.

142. Michelle Castillo, "AOL's Tim Armstrong: Yahoo Helps Verizon Compete Against Facebook, Google", *CNBC*, 25 Ιουλίου 2016, http://www.cnbc.com/2016/07/25/aol-ceo-tim-armstrong-yahoo-deal-helps-verizon-against-facebook-google.html.

143. Βλ. Kara Swisher, "AOL's Tim Armstrong Says 'Scale Is Imperative' in the Verizon-Yahoo Deal", *Recode*, 25 Ιουλίου 2016, http://www.recode.net/2016/7/25/12269980/aol-tim-armstrong-scale-imperative-yahoo-deal.

144. Βλ. Ingrid Lunden, "AOL CEO on Yahoo Deal: 'We Want to Get to 2B Users'", *TechCrunch* (blog), 25 Ιουλίου 2016, http://social.techcrunch.com/2016/07/25/aol-ceo-armstrongs-yahoo-memo-well-work-closely-with-marissa.

145. Tom Wheeler, "How the Republicans Sold Your Privacy to Internet Providers", *New York Times*, 29 Μαρτίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/29/opinion/how-the-republicans-sold-your-privacy-to-internet-providers.html· "Republicans Attack Internet Privacy", *New York Times*, 29 Μαρτίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/29/opinion/republicans-attack-internet-privacy.html· Cecilia Kang, "Congress Moves to Overturn Obama-Era Online Privacy Rules", *New York Times*, 28 Μαρτίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/28/technology/congress-votes-to-overturn-obama-era-online-privacy-rules.html· "The House Just Voted to Wipe Out the FCC's Landmark Internet Privacy Protections", *Washington Post*, 28 Μαρτίου 2017, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/03/28/the-house-just-voted-to-wipe-out-the-fccs-landmark-internet-privacy-protections.

146. Brian Fung, "It's Begun: Internet Providers Are Pushing to Repeal Obama-Era Privacy Rules", *Washington Post*, 4 Ιανουαρίου 2017, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/01/04/its-begun-cable-companies-are-pushing-to-repeal-obama-era-internet-privacy-rules.

147. Wheeler, "How the Republicans Sold Your Privacy".

148. Jack Marshall, "With Washington's Blessing, Telecom Giants Can Mine Your Web History", *Wall Street Journal*, 30 Μαρτίου 2017, https://www.wsj.com/articles/with-washingtons-blessing-telecom-giants-can-mine-your-web-history-1490869801· Olivia Solon, "What to Know Before Lawmakers Decide if ISPs Can Sell Your Browsing History", *Guardian*, 28 Μαρτίου 2017, https://www.theguardian.com/technology/2017/mar/28/internet-service-providers-sell-browsing-history-house-vote· Bruce Schneier, "Snoops May Soon Be Able to Buy Your Browsing History. Thank the US Congress", *Guardian*, 30 Μαρτίου 2017, http://www.theguardian.com/ commentisfree/2017/mar/30/snoops-buy-your-browsing-history-us-congress· Jeremy Gillula, "Five Creepy Things Your ISP Could Do if Congress Repeals the FCC's Privacy Protections", *Electronic Frontier Foundation*, 19 Μαρτίου 2017, https://www.eff.org/deeplinks/2017/03/five-creepy-things-your-isp-could-do-if-congress-repeals-fccs-privacy-protections.

149. Elizabeth Dwoskin, "Lending Startups Look at Borrowers' Phone Usage to Assess Creditworthiness", *Wall Street Journal*, 1 Δεκεμβρίου 2015, http://www.wsj.com/articles/lending-startups-look-at-borrowers-phone-usage-to-assess-creditworthiness-1448933308.

150. Daniel Bjorkegren & Darrell Grissen, "Behavior Revealed in Mobile Phone Usage Predicts Loan Repayment" (SSRN, ακαδημαϊκή εργασία, Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 13 Ιουλίου 2015), https://papers.ssrn.com/abstract=2611775.

151. Βλ. Dwoskin, "Lending Startups Look at Borrowers' Phone Usage".

152. Dwoskin.

153. Βλ. Caitlin Dewey, "Creepy Startup Will Help Landlords, Employers and Online Dates Strip-Mine Intimate Data from Your Facebook Page", *Washington Post*, 9 Ιουνίου 2016, https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2016/06/09/creepy-startup-will-help-landlords-employers-and-online-dates-strip-mine-intimate-data-from-your-facebook-page.

154. Frank Pasquale, "The Dark Market for Personal Data", *New York Times*, 16 Οκτωβρίου 2014, http://www.nytimes.com/2014/10/17/opinion/the-dark-market-for-personal-data.html.

155. "hiQ Labs – Home", hiQ Labs, 26 Αυγούστου 2017, https://www.hiqlabs.com.

156. Christopher Ingraham, "Analysis: Politics Really Is Ruining Thanksgiving, According to Data from 10 Million Cellphones", *Washington Post*, 15 Νοεμβρίου 2017, https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2017/11/15/politics-really-is-ruining-thanksgiving-according-to-data-from-10-million-cellphones. Για την ερευνητική εργασία, βλ. M. Keith Chen & Ryne Rohla, "Politics Gets Personal: Effects of Political Partisanship and Advertising on Family Ties", *ArXiv:1711.10602 [Economics]*, 28 Νοεμβρίου 2017, http:// arxiv.org/abs/1711.10602.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΞΙ

1. Matthew Restall, *Seven Myths of the Spanish Conquest* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2004), 19.

2. Βλ. Felipe Fernández-Armesto, *1492: The Year the World Began* (Νέα Υόρκη: HarperOne, 2010), 196.

3. John R. Searle, *Making the Social World: The Structure of Human Civilization* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2010), 85-86.

4. Searle, *Making the Social World*, 13.

5. Restall, *Seven Myths*, 65.

6. Restall, 19.

7. Για μια συναρπαστική ανάλυση του *Requirimiento*, βλ. Paja Faudree, "How to Say Things with Wars: Performativity and Discursive Rupture in the *Requirimiento* of the Spanish Conquest", *Journal of Linguistic Anthropology* 22, no. 3 (2012): 182-200.

8. Bartolomé de las Casas, *A Brief Account of the Destruction of the Indies* (Penguin Classics), Kindle 334-38.

9. de las Casas, *A Brief Account*, 329-33.

10. David Hart, "On the Origins of Google", National Science Foundation, 17 Αυγούστου 2004, http://www.nsf.gov/discoveries/disc_summ.jsp?cntn_id=100 660&org=NSF.

11. Eric Schmidt και Jared Cohen, *The New Digital Age: Transforming Nations, Businesses, and Our Lives* (New York: Vintage, 2014), 9-10.

12. Mark Muro και συν., "Digitalization and the American Workforce", Metropolitan Policy Program, Brookings Institution, 15 Νοεμβρίου 2017, https://www.brookings.edu/research/digitalization-and-the-american-workforce. Το 2002 η αύξηση κατά μία μονάδα στον δείκτη της ψηφιοποίησης προέβλεψε αύξηση ύψους 166,20 δολαρίων (σε δολάρια αξίας του 2016) σε πραγματικούς ετήσιους μισθούς κατά μέσο όρο για επαγγέλματα με τις ίδιες μορφωτικές απαιτήσεις. Ως το 2016 αυτή η μισθολογική προσαύξηση είχε σχεδόν διπλασιαστεί αγγίζοντας τα 292,80 δολάρια. Εν ολίγοις, οι εργαζόμενοι με ανώτερες ψηφιακές δεξιότητες απολαμβάνουν ολοένα αυξανόμενες απολαβές (με όλες τις άλλες παραμέτρους να παραμένουν ίδιες) συγκριτικά με άλλους εργαζομένους παρόμοιου μορφωτικού επιπέδου, που, όμως, διαθέτουν λιγότερες ψηφιακές δεξιότητες. Έτσι, για μεγάλο ποσοστό της σημαντικής μερίδας των εργαζομένων μεσαίου εκπαιδευτικού επιπέδου του έθνους πλέον απαιτούνται δεξιότητες στα βασικά εργαλεία πληροφορικής, στη στοιχειώδη τεχνολογία παρακολούθησης της υγείας, στον εξοπλισμό αριθμητικού ελέγχου υπολογιστών, στο βασικό λογισμικό διοίκησης επιχειρήσεων, στο λογισμικό διαχείρισης σχέσεων με τους πελάτες όπως το Salesforce ή το SAP ή στα προγράμματα λογιστικών φύλλων σαν το Microsoft Excel. Ανακεφαλαιώνοντας, δεκάδες εκατομμύρια θέσεις εργασίας οι οποίες προσφέρουν βέλτιστες οδούς προς την οικονομική ένταξη των εργαζομένων χωρίς ανώτερη μόρφωση γίνονται ολοένα και λιγότερο προσιτές σε εργαζομένους που δεν διαθέτουν βασικές ψηφιακές ικανότητες (23-24, 33).

13. Philipp Brandes, Roger Wattenhofer & Stefan Schmid, "Which Tasks of a Job Are Susceptible to Computerization?" *Bulletin of EATCS* 3, no. 120 (2016), http://bulletin.eatcs.org/index. php/beatcs/article/view/467· Carl Benedikt Frey και Michael Osborne, "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?" *Technological Forecasting and Social Change* 114 (17 Σεπτεμβρίου 2013): 254-80· Seth G. Benzell & συν., "Robots Are Us: Some Economics of Human Replacement" (Εθνική Υπηρεσία Οικονομικών Ερευνών, 2015), http://www.nber.org/papers/w20941· Carl Benedikt Frey, "Doing Capitalism in the Digital Age", *Financial Times*, 1 Οκτωβρίου 2014, https://www.ft.com/content/293780fc-4245-11e4-9818-00144feabdc0.

14. Frey & Osborne, "The Future of Employment"· Martin Krzywdzinski, "Automation, Skill Requirements and Labour-Use Strategies: High-Wage and Low-

Wage Approaches to High-Tech Manufacturing in the Automotive Industry", *New Technology, Work and Employment* 32, no. 3 (2017): 247-67, https://doi.org/10.1111/ntwe.12100· Frey, "Doing Capitalism"· William Lazonick, "Labor in the Twenty-First Century: The Top 0.1% and the Disappearing Middle-Class" (επιστημονικό άρθρο, Institute for New Economic Thinking, Φεβρουάριος 2015), https://www.ineteconomics.org/research/research-papers/labor-in-the-twenty-first-century-the-top-0-1-and-the-disappearing-middle-class· Dirk Antonczyk, Thomas DeLeire & Bernd Fitzenberger, "Polarization and Rising Wage Inequality: Comparing the U.S. and Germany" (IZA Έγγραφο Συζήτησης, Institute for the Study of Labor, Μάρτιος 2010), https://ideas.repec.org/p/iza/izadps/dp4842.html· Erik Brynjolfsson & Andrew McAfee, *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies* (Νέα Υόρκη: W. W. Norton, 2016)· Daron Acemoglu & David Autor, "What Does Human Capital Do? A Review of Goldin and Katz's 'The Race Between Education and Technology'", *Journal of Economic Literature* 50, no. 2 (2012): 426-63· Sang Yoon Lee & Yongseok Shin, "Horizontal and Vertical Polarization: Task-Specific Technological Change in a Multi-Sector Economy" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 1 Μαρτίου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2941261.

15. Kathleen Thelen, *Varieties of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity* (Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2014)· Olivier Giovannoni, "What Do We Know About the Labor Share and the Profit Share? Part III: Measures and Structural Factors" (επιστημονική εργασία, Levy Economics Institute at Bard College, 2014), http://www.levyinstitute.org/publications/what-do-we-know-about-the-labor-share-and-the-profit-share-part-3-measures-and-structural-factors· Francisco Rodriguez & Arjun Jayadev, "The Declining Labor Share of Income", *Journal of Globalization and Development* 3, no. 2 (2013): 1-18· Antonczyk, DeLeire & Fitzenberger, "Polarization and Rising Wage Inequality"· Duane Swank, "The Political Sources of Labor Market Dualism in Postindustrial Democracies, 1975-2011" (Ετήσια Συνάντηση της Αμερικανικής Ένωσης Πολιτικής Επιστήμης, Σικάγο: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 2013), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2299566· David Jacobs & Lindsey Myers, "Union Strength, Neoliberalism, and Inequality: Contingent Political Analyses of US Income Differences Since 1950", *American Sociological Review* 79 (2014): 752-74· Viki Nellas & Elisabetta Olivieri, "The Change of Job Opportunities: The Role of Computerization, and Institutions" (Quaderni DSE Επιστημονική Εργασία, Πανεπιστήμιο της Μπολόνια & Τράπεζα Ιταλίας, 2012), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1983214· Ian Gough, Anis Ahmad Dani & Harjan de Haan, "European Welfare States: Explanations and Lessons for Developing Countries", in *Inclusive States: Social Policies and Structural Inequalities* (Ουάσινγκτον: Παγκόσμια Τράπεζα, 2008).

16. Martin R. Gillings, Martin Hilbert & Darrell J. Kemp, "Information in the Biosphere: Biological and Digital Worlds", *Trends in Ecology and Evolution* 31, no. 3 (2016).

17. Emile Durkheim, *The Division of Labor in Society* (Νέα Υόρκη: Free Press, 1964), 41.

18. Durkheim, *The Division of Labor*, 60-61.

19. Ο νομικός του Χάρβαρντ Τζον Πάλφρεϊ παρατήρησε τη «μόνο για ανάγνωση» φύση της ηλεκτρονικής επιτήρησης στη θαυμάσια εργασία του με τίτλο "The Public and the Private at the United States Border with Cyberspace", το 2008, *Mississippi Law Journal* 78 (2008): 241-94, ιδίως 249.

20. Frank Pasquale, *The Black Box Society* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 2015), 60-61.

21. Martin Hilbert, "Toward a Synthesis of Cognitive Biases: How Noisy Information Processing Can Bias Human Decision Making", *Psychological Bulletin* 138, no. 2 (2012): 211-37, https://doi.org/10.1037/a0025940· Martin Hilbert, "Big Data for Development: From Information-to Knowledge Societies" (Αναφορά της Οικονομικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική, Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 2013), 4, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2205145· Viktor Mayer-Schönberger & Kenneth Cukier, *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think* (Βοστόνη: Houghton Mifflin arcourt, 2013), 9.

22. Hilbert, "Toward a Synthesis of Cognitive Biases".

23. Paul Borker, "What Is Hyperscale?" *Digital Realty*, 2 Φεβρουαρίου 2018, https://www.digitalrealty.com/blog/what-is-hyperscale· Paul McNamara, "What Is Hyperscale and Why Is It so Important to Enterprises?" http://cloudblog.ericsson.com/digital-services/what-is-hyperscale-and-why-is-it-so-important-to-enterprises· James Manyika & Michael Chui, "Digital Era Brings Hyperscale Challenges", *Financial Times*, 13 Αυγούστου 2014, http://www.ft.com/intl/cms/s/0/f30051b2-1e36-11e4-bb68-00144feabdc0.html?siteedition=intl#axzz3JjXPNno5· Cade Metz, "Building an AI Chip Saved Google from Building a Dozen New Data Centers", *Wired*, 5 Απριλίου 2017, https://www.wired.com/2017/04/building-ai-chip-saved-google-building-dozen-new-data-centers.

24. Οι μικρότερες εταιρείες χωρίς κέρδη υπερκλίμακας μπορούν να αξιοποιήσουν μερικές από αυτές τις δυνατότητες μέσω των υπηρεσιών του υπολογιστικού νέφους.

25. Catherine Dong, "The Evolution of Machine Learning", *TechCrunch*, 8 Αυγούστου 2017, http://social.techcrunch.com/2017/08/08/the-evolution-of-machine-learning· Metz, "Building an AI Chip"· "Google Data Center FAQ", *Data Center Knowledge*, 16 Μαρτίου 2017, http://www.datacenterknowledge.com/archives/2017/03/16/google-data-center-faq.

26. ARK Investment Management, "Google: The Full Stack AI Company", *Seeking Alpha*, 25 Μαΐου 2017, https://seekingalpha.com/article/4076671-google-full-stack-ai-company· Alon Halevy, Peter Norvig & Fernando Pereira, "The Unreasonable Effectiveness of Data", *Intelligent Systems, IEEE* 24 (2009): 8-12, https://doi.org/10.1109/MIS.2009.36.

27. Βλ. Tom Krazit, "Google's Urs Hölzle Still Thinks Its Cloud Revenue Will Catch Its Ad Revenue, but Maybe Not by 2020", *GeekWire*, 15 Νοεμβρίου 2017, https://www.geekwire.com/2017/googles-urs-holzle-still-thinks-cloud-revenue-will-catch-ad-revenue-maybe-not-2020.

28. Norm Jouppi, "Google Supercharges Machine Learning Tasks with TPU Custom Chip", *Google Cloud Platform Blog*, 18 Μαΐου 2016, https://cloudplatform.googleblog.com/2016/05/Google-supercharges-machine-learning-tasks-with-custom-chip.html· Jeff Dean & Urs Hölzle, "Build and Train Machine Learning Models on Our New Google Cloud TPUs", Google, 17 Μαΐου 2017, https://blog.google/topics/google-cloud/google-cloud-offer-tpus-machine-learning· Yevgeniy Sverdlik, "Google Ramped Up Data Center Spend in 2016", *Data Center Knowledge*, 1 Φεβρουαρίου 2017, http://www.datacenterknowledge.com/archives/2017/02/01/google-ramped-data-center-spend-2016· Courtney Flatt, "Google's All-Renewable Energy Plan to Include Data Center in Oregon", *Oregon Public Broadcasting*, 6 Δεκεμβρίου 2016, http:// www.opb.org/news/article/google-says-it-will-consume-only-renewable-energy.

29. Michael Feldman, "Market for Artificial Intelligence Projected to Hit $36 Bil-

lion by 2025", *Top500*, 30 Αυγούστου 2016, https://www.top500.org/news/market-for-artificial-intelligence-projected-to-hit-36-billion-by-2025.

30. Kevin McLaughlin & Mike Sullivan, "Google's Relentless AI Appetite", *Information*, 10 Ιανουαρίου 2017, https://www.theinformation.com/googles-relentless-ai-appetite.

31. Cade Metz, "Tech Giants Are Paying Huge Salaries for Scarce A.I. Talent", *New York Times*, 22 Οκτωβρίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/10/22/technology/artificial-intelligence-experts-salaries.html· "Artificial Intelligence Is the New Black", *Paysa Blog*, 18 Απριλίου 2017, https://www.paysa.com/blog/2017/04/17/artificial-intelligence-is-the-new-black.

32. Ian Sample, "Big Tech Firms' AI Hiring Frenzy Leads to Brain Drain at UK Universities", *Guardian*, 2 Νοεμβρίου 2017, http://www.theguardian.com/science/2017/nov/02/big-tech-firms-google-ai-hiring-frenzy-brain-drain-uk-universities.

33. Pedro Domingos, *The Master Algorithm: How the Quest for the Ultimate Learning Machine Will Remake Our World* (Νέα Υόρκη: Basic, 2015), 12-13· Cade Metz, "Why A.I. Researchers at Google Got Desks Next to the Boss", *New York Times*, 19 Φεβρουαρίου 2018, https://www.nytimes.com/2018/02/19/technology/ai-researchers-desks-boss.html.

34. Spiros Simitis, "Reviewing Privacy in an Information Society", *University of Pennsylvania Law Review* 135, no. 3 (1987): 710, https://doi.org/10.2307/3312079.

35. Paul M. Schwartz, "The Computer in German and American Constitutional Law: Towards an American Right of Informational Self-Determination", *American Journal of Comparative Law* 37 (1989): 676.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΠΤΑ

1. Chris Matyszczyk, "The Internet Will Vanish, Says Google's Eric Schmidt", *CNET*, 22 Ιανουαρίου 2015, http://www.cnet.com/news/the-internet-will-vanish-says-google-schmidt.

2. Mark Weiser, "The Computer for the 21st Century", *Scientific American*, Σεπτέμβριος 1991.

3. Mark Weiser & John Seely Brown, "The Coming Age of Calm Technology", στο *Beyond Calculation* (Νέα Υόρκη: Springer, 1997), 75-85, https://doi.org/10.1007/978-1-4612-0685-9_6· Weiser, "The Computer for the 21st Century".

4. Janina Bartje, "IoT Analytics the Top 10 IoT Application Areas – Based on Real IoT Projects", *IOT Analytics*, 16 Αυγούστου 2016, https://iot-analytics.com/top-10-iot-project-application-areas-q3-2016.

5. Kevin D. Werbach & Nicolas Cornell, "Contracts Ex Machina" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 18 Μαρτίου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2936294.

6. Christy Pettey, "Treating Information as an Asset", *Smarter with Gartner*, 17 Φεβρουαρίου 2016, www.gartner.com/smarterwithgartner/treating-information-as-an-asset (η έμφαση δική μου).

7. R. Stuart MacKay, "Bio-medical Telemetry: Sensing and Transmitting Biological Information from Animals and Man", *Quarterly Review of Biology* 44, no. 4 (1969): 18-23.

8. MacKay, "Bio-medical Telemetry".

9. MacKay.

10. Roland Kays & συν., "Terrestrial Animal Tracking as an Eye on Life and Planet", *Science* 348, no. 6240 (2015), https://doi.org/10.1126/science.aaa2478.

11. P. Ramesh Kumar, Ch. Srikanth & K. L. Sailaja, "Location Identification of the Individual Based on Image Metadata", *Procedia Computer Science* 85 (2016): 451-54, https://doi.org/10.1016/ j.procs.2016.05.191· Anuradha Vishwakarma και συν., "GPS and RFID Based Intelligent Bus Tracking and Management System", *International Research Journal of Engineering and Technology* 3, no. 3 (2016)· Nirali Panchal, "GPS Based Vehicle Tracking System and Using Analytics to Improve the Performance", *ResearchGate*, Ιούνιος 2016, https://www.researchgate.net/publication/304129283_GPS_Based_Vehicle_Tracking_System_and_Using_Analytics_to_Improve_The_Performance.

12. Mark Prigg, "Software That Can Track People as They Walk from Camera to Camera", *Mail Online*, 18 Νοεμβρίου 2014, http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2838633/Software-track-people-walk-camera-camera-say-tracked-Boston-bombers-hours.html.

13. Joseph A. Paradiso, "Our Extended Sensoria: How Humans Will Connect with the Internet of Things", *MIT Technology Review*, 1 Αυγούστου 2017, https://www.technologyreview.com/s/608566/our-extended-sensoria-how-humans-will-connect-with-the-internet-of-things.

14. Gershon Dublon & Edwina Portocarrerro, "ListenTree: Audio-Haptic Display in the Natural Environment", 2014, https://smartech.gatech.edu/handle/1853/52083.

15. Gershon Dublon και συν., "DoppelLab: Tools for Exploring and Harnessing Multimodal Sensor Network Data", στο *IEEE Sensors Proceedings*, 2011, 1612-15, http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/80402.

16. Gershon Dublon & Joseph A. Paradiso, "Extra Sensory Perception", *Scientific American*, 17 Ιουνίου 2014.

17. Paradiso, "Our Extended Sensoria" (η έμφαση δική μου).

18. Dublon & Paradiso, "Extra Sensory Perception".

19. Ο Kevin Ashton, πρώην brand manager της Procter and Gamble, ο οποίος πρωτοπόρησε στη δημιουργία φυσικών προϊόντων εφοδιασμένων με μικροτσίπ με δυνατότητα ραδιοεπικοινωνίας, είναι ο πατέρας του όρου «διαδίκτυο των πραγμάτων». Είναι αυτός που βοήθησε στην προώθηση της καινοτομίας στο πεδίο του RFID στο MIT Media Lab και αυτός ο οποίος ασκεί κριτική στη κυβέρνηση των ΗΠΑ και στους ηγέτες των ιδιωτικών επιχειρήσεων για έλλειψη συνεκτικού οράματος επί του «διαδικτύου των πραγμάτων». Βλ. Kevin Ashton, "America Last?" *Politico*, 29 Ιουνίου 2015, http://www.politico.com/agenda/story/2015/06/kevin-ashton-internet-of-things-in-the-us-000102.

20. Βλ. Nick Statt, "What the Volkswagen Scandal Means for the Future of Connected Devices", *Verge*, 21 Οκτωβρίου 2015, http://www.theverge.com/2015/10/21/9556153/internet-of-things-privacy-paranoia-data-volkswagen-scandal.

21. Matt Weinberger, "Companies Stand to Make a Lot of Money Selling Data from Smart Devices, Says Microsoft", *Business Insider*, 6 Δεκεμβρίου 2015, http://www.businessinsider.com/microsoft-azure-internet-of-things-boss-sam-george-interview-2015-12· "Live on a Screen Near You: IoT Slam, a New Virtual Conference for All Things IoT", *Microsoft oT Blog*, 9 Δεκεμβρίου 2015, https:// blogs.microsoft.com/iot/2015/12/09/live-on-a-screen-near-you-iot-slam-a-new-virtual-conference-for-all-things-iot.

22. "The Economy of Things: Extracting New Value from the Internet of Things", *IBM Institute for Business Value*, 2014, http://www-935.ibm.com/services/us/gbs/thoughtleadership/economyofthings.

23. Για μια άκρως ενδιαφέρουσα συζήτηση επί του θέματος των άναρχων δεδο-

μένων και των απαρχών τους στην καθημερινή ζωή, βλ. Ioanna D. Constantiou & Jannis Kallinikos, "New Games, New Rules: Big Data and the Changing Context of Strategy", *Journal of Information Technology*, 9 Σεπτεμβρίου 2014, 1-14.

24. Bryan Glick, "Executive Interview: Harriet Green, IBM's Internet of Things Chief", *ComputerWeekly*, 7 Απριλίου 2016, http://www.computerweekly.com/news/450280673/Executive-interview-Harriet-Green-IBMs-internet-of-things-chief.

25. "Dark Data", *Gartner IT Glossary*, 7 Μαΐου 2013, http://www.gartner.com/it-glossary/dark-data· Isaac Sacolick, "Dark Data – a Business Definition", *Social, Agile, and Transformation*, 10 Απριλίου 2013, http://blogs.starcio.com/2013/04/dark-data-business-definition.html· Heather Johnson, "Digging Up Dark Data: What Puts IBM at the Forefront of Insight Economy", *SiliconANGLE*, 30 Οκτωβρίου 2015, https://siliconangle.com/blog/2015/10/30/ibm-is-at-the-forefront-of-insight-economy-ibminsight· Ed Tittel, "The Dangers of Dark Data and How to Minimize Your Exposure", *CIO*, 24 Σεπτεμβρίου 2014, https://www.cio.com/article/2686755/data-analytics/the-dangers-of-dark-data-and-how-to-minimize-your-exposure.html· Derek Gascon, "Thwart 'Dark Data' Risk with Data Classification Tools", *SearchCompliance*, Ιούλιος 2014, http://searchcompliance.techtarget.com/answer/Thwart-dark-data-risk-with-data-classification-tools.

26. Glick, "Executive Interview".

27. Hal R. Varian, "Computer Mediated Transactions", *American Economic Review* 100, no. 2 (2010): 1-10, https://doi.org/10.1257/aer.100.2.1.

28. Hal R. Varian, "Beyond Big Data", *Business Economics* 49, no. 1 (2014): 27-31.

29. Varian, "Beyond Big Data", 30.

30. Βλ. Dan Kraut, "Allstate Mulls Selling Driver Data", *Bloomberg.com*, 28 Μαΐου 2015, http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-05-28/allstate-seeks-to-follow-google-as-ceo-mulls-selling-driver-data.

31. Rachel Ward & Rebecca Lancaster, "The Contribution of Individual Factors to Driving Behaviour: Implications for Managing Work-Related Road Safety" (ερευνητική έκθεση, Doherty Innovation Centre, Midlothian, UK, 2002), http://www.hse.gov.uk/research/rrhtm/rr020.html.

32. "Insurers Need to Plug into the Internet of Things – or Risk Falling Behind", McKinsey, 8 Ιανουαρίου 2017, http://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/insurers-need-to-plug-into-the-internet-of-things-or-risk-falling-behind.

33. "Overcoming Speed Bumps on the Road to Telematics", Deloitte University Press, 21 Απριλίου 2014, https://dupress.deloitte.com/dup-us-en/industry/insurance/telematics-in-auto-insurance.html.

34. "Overcoming Speed Bumps on the Road to Telematics".

35. Leslie Scism, "State Farm Is There: As You Drive", *Wall Street Journal*, 5 Αυγούστου 2013.

36. "Insurers Need to Plug into the Internet of Things".

37. Joseph Reifel, Alyssa Pei, Neeti Bhardwaj & Shamik Lala, "The Internet of Things: Opportunity for Insurers", ATKearney, 2014, https://www.atkearney.co.uk/documents/10192/5320720/internet+of+Things+-+Opportunity+for+Insurers.pdf/4654e400-958a-40d5-bb65-1cc7ae64bc72.

38. Βλ. Johansson, "Spireon Reaches 2.4 Million Subscribers, Becoming Industry's Largest Aftermarket Vehicle Telematics Company", *BusinessWire*, 17 Αυγούστου 2015, http://www.businesswire.com/news/home/20150817005365/en/Spireon-Reaches-2.4-Million-Subscribers-Industry%E2%80%99s-Largest.

39. Rebecca Kates, "Geotab Launches a World Leading Driver Safety Telematics

Solution That Speaks to the Driver Inside the Vehicle", Geotab, 10 Σεπτεμβρίου 2015, https://www.geotab.com/press-release/geotab-launches-driver-safety-telematics-solution-that-speaks-to-the-driver-inside-the-vehicle.

40. Brad Jarvis & συν., Insurance rate optimization through driver behavior monitoring, US20150006207 A1, δημοσιεύτηκε τον Ιανουάριο του 2015, https://patents.google.com/patent/US20150006207A1/en.

41. Brad Jarvis και συν., Operator benefits and rewards through sensory tracking of a vehicle, US20150019270 A1, δημοσιεύτηκε τον Ιανουάριο του 2015, 2015, http://www.google.com/patents/US20150019270.

42. Joao Lima, "Insurers Look Beyond Connected Cars for IOT Driven Business Boom", *Computer Business Review*, 9 Δεκεμβρίου 2015, http://www.cbronline.com/news/internet-of-things/insurers-look-beyond-connected-cars-for-iot-driven-business-boom-4748866.

43. Sam Ramji, "Looking Beyond the Internet of Things Hype: Here's What's in Store", *VentureBeat*, 28 Μαρτίου 2014, http://venturebeat.com/2014/03/28/looking-beyond-the-internet-of-things-hype-heres-whats-in-store.

44. "Overcoming Speed Bumps on the Road to Telematics".

45. Corin Nat, "Think Outside the Box – Motivate Drivers Through Gamification", Spireon, 11 Αυγούστου 2015, https://web.archive.org/web/20150811014300/spireon.com/motivate-drivers-through-gamification· "Triad Isotopes", 2017, http://www.triadisotopes.com.

46. "Overcoming Speed Bumps on the Road to Telematics".

47. Βλ. Byron Pope, "Experts Examine Auto Telematics' Pitfalls, Potential", *Ward's Auto*, 20 Ιουνίου 2013, http://wardsauto.com/technology/experts-examine-auto-telematics-pitfalls-potential.

48. "Analytics Trends 2016, the Next Evolution", Deloitte, 2016, https://www2.deloitte.com/us/en/pages/deloitte-analytics/articles/analytics-trends.html.

49. "Insurers Need to Plug into the Internet of Things"· "Navigating the Challenges and Opportunities in Financial Services", Deloitte Touche, 2015, https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/au/Documents/financial-services/deloitte-au-fs-fsi-outlook-focus-2015-090215.pdf.

50. "Dell Services Have Launched a New Internet of Things Insurance Accelerator", Dell, 17 Νοεμβρίου 2015, http://www.dell.com/learn/al/en/alcorp1/press-releases/2015-11-17-dell-services-launch-of-internet-of-things· "Microsoft and American Family Insurance Launch Startup Accelerator Focused on Home Automation", *Microsoft News Center*, 17 Ιουνίου 2014, https://news.microsoft.com/2014/06/17/microsoft-and-american-family-insurance-launch-startup-accelerator-focused-on-home-automation.

51. Gabe Nelson, "Who Owns the Dashboard? Apple, Google or the Automakers?" *Advertising Age*, 15 Δεκεμβρίου 2014, http://adage.com/article/digital/owns-dashboard-apple-google-automakers/296200.

52. "Google Looks to Partner with Insurance Companies in France", *Fortune*, 13 Σεπτεμβρίου 2016, http://fortune.com/2016/09/13/google-france-insurance-partners.

53. Varian, "Beyond Big Data", 30 (η έμφαση δική μου).

54. Varian.

55. Herman Kahn & Anthony J. Wiener, *The Year 2000* (Νέα Υόρκη: Macmillan, 1967).

56. Kahn & Wiener, *The Year 2000*, 97-98.

57. Kahn & Wiener, 410-11.

58. Paul T. David & William R. Ewald, "The Study of the Future", *Public Administration Review* 28, no. 2 (1968): 187-93, https://doi.org/10.2307/974089.

59. Neil P. Hurley, "The Future and the Nearsighted Faust", *Review of Politics* 30, no. 4 (1968): 521-23.

60. Langdon Winner, *Autonomous Technology: Technics-out-of-Control as a Theme in Political Thought* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: MIT Press, 1978), 7-8.

61. Dublon & Paradiso, "Extra Sensory Perception", 37-44.

62. Frank E. Manuel & Fritzie P. Manuel, *Utopian Thought in the Western World* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Belknap Press, 1979), 6.

63. Krishan Kumar, *Utopia and Anti-utopia in Modern Times* (Οξφόρδη: Blackwell, 1991)· Andrzej Walicki, *Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom: The Rise and Fall of the Communist Utopia* (Στάνφορντ, Καλιφόρνια: Stanford University Press, 1997)· Gregory Claeys, *Searching for Utopia: The History of an Idea* (Νέα Υόρκη: Thames & Hudson, 2011)· Roland Schaer, Gregory Claeys & Lyman Tower Sargent, *Utopia: The Search for Ideal Society in the Western World* (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2000)· Perry Anderson, *Arguments Within English Marxism*, 2η έκδ. (Λονδίνο: Verso, 1980).

64. Το 1867, στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης του *Κεφαλαίου* του Μαρξ, βρίσκει κανείς τα ακόλουθα: Εδώ δεν πρόκειται καθαυτό για τον υψηλότερο ή χαμηλότερο βαθμό ανάπτυξης των κοινωνικών ανταγωνισμών, που ξεπηδάνε από τους φυσικούς νόμους της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Πρόκειται για αυτούς τους ίδιους τους νόμους, για αυτές τις ίδιες τις τάσεις που δρουν κι επιβάλλονται με σιδερένια αναγκαιότητα. Η βιομηχανικά πιο ανεπτυγμένη χώρα δείχνει στη λιγότερο ανεπτυγμένη απλώς την εικόνα του μέλλοντός της. Βλ. Karl Marx & Ernest Mandel, *Capital*, τόμος 1, μτφρ. Ben Fowkes (Νέα Υόρκη: Penguin, 1990), 91.

65. Manuel & Manuel, *Utopian Thought*, 3-4.

66. Eric Schmidt & Jared Cohen, *The New Digital Age: Transforming Nations, Businesses, and Our Lives* (Νέα Υόρκη: Vintage, 2014), 5.

67. Schmidt & Cohen, *The New Digital Age*, 253-54.

68. Dublon & Paradiso, "Extra Sensory Perception".

69. John Steinbeck, *The Grapes of Wrath* (Νέα Υόρκη: Viking, 1939).

70. Winner, *Autonomous Technology*, 6.

71. Langdon Winner, "Do Artifacts Have Politics?" *Daedalus* 109, no. 1 (1980): 99.

72. Για μια εξαιρετική σχετική διατριβή, βλ. Alasdair Morrison, "Uses of Utopia", in *Utopias*, επιμ. Peter Alexander & Roger Gill (Λα Σαλ, Ιλινόις: Open Court, 1983), 149-50.

73. "Digital Transformation Map", Cisco, 3 Αυγούστου 2018, https://www.cisco.com/c/m/en_us/solutions/industries/smart-connected-communities/digital-transformation-map.html· και Anil Menon, "Announcing Cisco Kinetic for Cities", *Cisco Blogs*, 4 Οκτωβρίου 2017, https://blogs.cisco.com/news/announcing-kinetic-for-cities (η έμφαση δική μου).

74. "Titan and Control Group Become Intersection", *PR Newswire*, 16 Σεπτεμβρίου 2015, http://www.prnewswire.com/news-releases/titan-and-control-group-become-intersection-300144002.html. Για την κατασκευή και τη διαχείριση των σταθμών η Sidewalk απέκτησε μια εταιρεία ονόματι Intersection. Η Intersection δημιουργήθηκε ύστερα από συγχώνευση της Control –μιας εταιρείας τεχνολογίας αστικού προσανατολισμού– με την Titan – μια εταιρεία διαφημιστικών επικοινωνιακών μέσων. Η Intersection αυτοχαρακτηρίζεται αστική εμπειρία, εταιρεία τεχνολογίας και επικοινω-

νίας [η οποία] θα δουλέψει με τα μεγάλα αστικά κέντρα προκειμένου να αντιμετωπίσει σύγχρονες προκλήσεις και να εφεύρει εκ νέου την αστική εμπειρία, δημιουργώντας περισσότερο συνδεδεμένες, κατοικήσιμες και ευημερούσες πόλεις. Η εταιρεία θα αξιοποιήσει τις πρωτοποριακές δυνατότητες μηχανικής και σχεδιασμού της Control Group –μιας εταιρείας η οποία διαθέτει περισσότερα από δέκα έτη πείρας στη συγχώνευση των ψηφιακών τεχνολογιών με τις πραγματικές εμπειρίες χρηστών στα αστικά περιβάλλοντα– συνδυάζοντάς τες με την Titan, μια από τις μεγαλύτερες εταιρείες μίντια αστικών χώρων και μέσων μεταφοράς, ηγέτιδα στην ψηφιακή διαφήμιση εξωτερικών χώρων.

75. Conor Dougherty, "Cities to Untangle Traffic Snarls, with Help from Alphabet Unit", *New York Times*, 17 Μαρτίου 2016, http://www.nytimes.com/2016/03/18/technology/cities-to-untangle-traffic snarls-with-help-from-alphabet-unit.html.

76. "Sidewalk Labs | Team – Alphabet", Sidewalk Labs, 2 Οκτωβρίου 2017, https://www.sidewalklabs.com/team.

77. Dougherty, "Cities to Untangle".

78. Βλ. Dougherty.

79. Βλ. Diana Budds, "How Google Is Turning Cities into R&D Labs", *Co.Design*, 22 Φεβρουαρίου 2016, https://www.fastcodesign.com/3056964/design-moves/how-google-is-turning-cities-into-rd-labs.

80. Mark Harris, "Secretive Alphabet Division Aims to Fix Public Transit in US by Shifting Control to Google", *Guardian*, 27 Ιουνίου 2016, http://www.theguardian.com/technology/2016/jun/27/google-fl w-sidewalk-labs-columbus-ohio-parking-transit.

81. *Google City: How the Tech Juggernaut Is Reimagining Cities – Faster Than You Realize*, 2016, https://www.youtube. com/watch?v=JXN9QHHD8eA.

82. *Google City.*

83. *Google City.*

84. Βλ. Budds, "How Google Is Turning Cities into R&D Labs".

85. Jessica E. Lessin, "Alphabet's Sidewalk Preps Proposal for Digital District", *Information*, 14 Απριλίου 2016, https://www.theinformation.com/sidewalk-labs-preps-proposal-for-digital-district.

86. Eliot Brown, "Alphabet's Next Big Thing: Building a 'Smart' City", *Wall Street Journal*, 27 Απριλίου 2016, http://www.wsj.com/articles/alphabets-next-big-thing-building-a-smart-city-1461688156.

87. Shane Dingman, "With Toronto, Alphabet Looks to Revolutionize City-Building", *Globe and Mail*, 17 Οκτωβρίου 2017, https://beta.theglobeandmail.com/report-on-business/with-toronto-alphabet-looks-to-revolutionize-city-build ing/article36634779.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΚΤΩ

1. Jan Wolfe, "Roomba Vacuum Maker iRobot Betting Big on the 'Smart' Home", *Reuters*, 28 Ιουλίου 2017, https://www.reuters.com/article/irobot-strategy/roomba-vacuum-maker-irobot-betting-big-on-the-smart-home-idUSL1N1KJ1BA· Melissa Wen, "iRobot Shares Surge on Strong Sales of Roomba Vacuum Cleaners", *Reuters*, 26 Ιουλίου 2017, https://www.reuters.com/article/us-irobot-stocks/irobot-shares-surge-on-strong-sales-of-roomba-vacuum-cleaners-idUSKBN1AB2QW.

2. Wolfe, "Roomba Vacuum Maker iRobot Betting Big".

3. Lance Ulanoff, "iRobot CEO Says the Company Won't Share Your Roomba

Home Mapping Data Without Your OK", *Mashable*, 25 Ιουλίου 2017, http://mashable.com/2017/07/25/irobot-wants-to-sell-home-mapping-data.

4. "iRobot HOME", Google Play Store, 12 Αυγούστου 2018, https://play.google.com/store/apps/details?id=com.irobot.home&hl=en. Βλ. επίσης Alex Hern, "Roomba Maker May Share Maps of Users' Homes with Google, Amazon or Apple", *Guardian*, 25 Ιουλίου 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/jul/25/roomba-maker-could-share-maps-users-homes-google-amazon-apple-irobot-robot-vacuum.

5. "How It Works | Smart Bed Technology & Sleep Tracking | It Bed", SleepNumber.com, 6 Οκτωβρίου 2017, https://itbed.sleepnumber.com/how-it-works.

6. "Sleep Number Privacy Policy", SleepNumber.com, 18 Σεπτεμβρίου 2017, https://www.sleepnumber.com/sn/en/privacy-policy.

7. Guido Noto La Diega & Ian Walden, "Contracting for the 'Internet of Things': Looking into the Nest" (Ερευνητική Εργασία, Queen Mary University of London, Νομική Σχολή, 2016).

8. Jonathan A. Obar & Anne Oeldorf-Hirsch, "The Biggest Lie on the Internet: Ignoring the Privacy Policies and Terms of Service Policies of Social Networking Services", στο *Facebook/Social Media 2* (TPRC 44: The 44th Research Conference on Communication, Information and Internet Policy, Arlington, VA: Social Science Research Network, 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2757465.

9. Για μια σημαντική συζήτηση γύρω από τον ίδιο άξονα και το πώς άπτεται των ψηφιακών προϊόντων, βλ. Aaron Perzanowski & Chris Hoofnagle, "What We Buy When We 'Buy Now'" (SSRN, ακαδημαϊκή εργασία, Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 13 Μαΐου 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2778072.

10. Michelle Locke, "Ready for Liquor Bottles Smart Enough to Talk Smart Phones?" *Phys.org*, 21 Μαΐου 2015, http://phys.org/news/2015-05-ready-liquor-bottles-smart.html· Joseph Cox, "This Rectal Thermometer Is the Logical Conclusion of the Internet of Things", *Motherboard*, 14 Ιανουαρίου 2016, http:// motherboard.vice.com/read/this-rectal-thermometer-is-the-logical-conclusion-of-the-internet-of-things.

11. Shona Ghosh, "How Absolut Vodka Will Use the Internet of Things to Sell More Than 'Static Pieces of Glass'", *Campaign US*, 6 Αυγούστου 2015, http://www.campaignlive.com/article/absolut-vodka-will-use-internet-things-sell-static-pieces-glass/1359074.

12. Βλ. Locke, "Ready for Liquor Bottles Smart Enough to Talk?".

13. "Global Smart Homes Market 2018 by Evolving Technology, Projections & Estimations, Business Competitors, Cost Structure, Key Companies and Forecast to 2023", *Reuters*, 19 Φεβρουαρίου 2018, https://www.reuters.com/brandfeatures/venture-capital/article?id=28096.

14. "Sproutling Wearable Baby Monitor", Mattel, 8 Δεκεμβρίου 2017, http://fisher-price.mattel.com/shop/en-us/fp/sproutling-sleep-wearable-fnf59.

15. Βλ. Perzanowski & Hoofnagle, "What We Buy".

16. Amie Thuener, "Letter to SEC from Google Finance Director Re: Google Inc", Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, 29 Ιανουαρίου 2013, https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1288776/000128877613000074/filename1.html.

17. Βλ. Stacey Higginbotham, "Qualcomm Has Devised New Technology That Can Help Unlock Your Smartphone Using Iris Scans", *MIT Technology Review*, 29 Μαρτίου 2017, https://www.technologyreview.com/s/603964/qualcomm-wants-your-smartphone-to-have-energy-efficit-eyes.

18. Ben S. Cook και συν., "Only Skin Deep", *IEEE Microwave Magazine*, Μάιος 2013. Έτσι λοιπόν, η έξυπνη επιδερμίδα ενσαρκώνει το όραμα μιας καινοτομίας η ο-

ποία «θα μπορούσε να θέσει τα θεμέλια για την ανάδυση της πρώτης γενιάς αισθητήρων πραγματικά μεγάλης εμβέλειας και ευρέος φάσματος· αισθητήρες πλήρως εκτυπώσιμους, χωρίς τσιπ, ευέλικτους και με χαμηλό κόστος, για διάχυτες εφαρμογές σε Έξυπνες Επιδερμίδες και στο διαδίκτυο των πραγμάτων».

19. J. G. D. Hester & M. M. Tentzeris, "Inkjet-Printed Van-Atta Refl ctarray Sensors: A New Paradigm for Long-Range Chipless Low Cost Ubiquitous Smart Skin Sensors of the Internet of Things", στο *2016 IEEE MTT-S International Microwave Symposium (IMS)*, 2016, 1-4, https://doi.org/10.1109/MWSYM.2016.7540412.

20. Cook και συν., "Only Skin Deep".

21. Michael Galvin, "Attract Customers with Beacons, Geotagging & Geofencing", *New Perspective*, 21 Μαρτίου 2016, http://www.npws.net/blog/attract-customers-with-beacons-geotagging-geofencing.

22. Για μια άκρως περιεκτική περιγραφή αυτών καθώς και άλλων διαδικασιών παρακολούθησης, που βρίσκονται σήμερα σε χρήση στο λιανικό εμπόριο, βλ. Joseph Turow, *The Aisles Have Eyes: How Retailers Track Your Shopping, Strip Your Privacy, and Define Your Power* (Νιου Χέιβεν, Κονέκτικατ: Yale University Press, 2017).

23. Jimm Fox, "Life-Pattern Marketing and Geo Targeting", *One Market Media*, 26 Μαρτίου 2009, http://onemarketmedia.com/ 2009/03/26/life-pattern-marketing-and-geo-targetting.

24. Galvin, "Attract Customers with Beacons".

25. Monte Zweben, "Life-Pattern Marketing: Intercept People in Their Daily Routines", *SeeSaw Networks*, Μάρτιος 2009.

26. Monica Anderson, "6 Facts About Americans and Their Smartphones", *PewResearchCenter*, 1 Απριλίου 2015, http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/04/01/6-facts-about-americans-and-their-smartphones· "Most Smartphone Owners Use Location-Based Services – EMarketer", *eMarketer*, 22 Απριλίου 2016, https://www.emarketer.com/Article/Most-Smartphone-Owners-Use-Location-Based-Services/1013863· Chris Smith, "Why Location Data Is One of the Most Coveted Details Apps Collect About You", *BGR*, 25 Μαρτίου 2015, http://bgr.com/2015/03/25/ smartphone-app-location-data.

27. Hazim Almuhimedi και συν., "Your Location Has Been Shared 5,398 Times! A Field Study on Mobile App Privacy Nudging", στα *Πρακτικά του 33ου Ετήσιου Συνεδρίου ACM για τους Ανθρώπινους Παράγοντες στα Υπολογιστικά Συστήματα*, CHI '15 (Νέα Υόρκη: ACM, 2015), 787-96, https://doi.org/10.1145/2702123.2702210.

28. Tim Moynihan, "Apps Snoop on Your Location Way More Than You Think", *Wired*, 25 Μαρτίου 2015, https://www.wired.com/2015/03/apps-snoop-location-way-think.

29. Byron Spice, "Study Shows People Act to Protect Privacy When Told How Often Phone Apps Share Personal Information", *Carnegie Mellon University News*, 23 Μαρτίου 2015, https://www.cmu.edu/news/stories/archives/2015/march/privacy-nudge.html.

30. Russell Brandom, "Police Are Filing Warrants for Android's Vast Store of Location Data", *Verge*, 1 Ιουνίου 2016, http://www.theverge.com/2016/6/1/11824118/google-android-location-data-police-warrants.

31. Keith Collins, "Google Collects Android Users' Locations Even When Location Services Are Disabled", *Quartz*, 21 Νοεμβρίου 2017, https://qz.com/1131515/google-collects-android-users-locations-even-when-location-services-are-disabled.

32. Gerard Sans, "Your Timeline: Revisiting the World That You've Explored", *Google Lat Long*, 21 Ιουλίου 2015, https://maps.googleblog.com/2015/07/your-timeline-revisiting-world-that.html· Nathan Ingraham, "Google Knows Where You've Been, and Your Timeline for Maps Shows You", *Verge*, 21 Ιουλίου 2015, http://www.theverge.com/2015/7/21/ 9012035/google-your-timeline-location-history.

33. Παρακάτω παρατίθενται μερικά παραδείγματα βιβλιογραφίας για την απο-ανωνυμοποίηση. Το 1997 η ερευνήτρια σε θέματα απορρήτου των δεδομένων Latanya Sweeney κατέδειξε με περίφημο τρόπο πως, χρησιμοποιώντας διαθέσιμα δημόσια μητρώα (λ.χ. έναν εκλογικό κατάλογο), μπορούσε να εντοπίσει το ιατρικό ιστορικό του κυβερνήτη της Μασαχουσέτης William Weld από ιατρικές πληροφορίες από τις οποίες είχαν ήδη αφαιρεθεί όλα τα σαφή στοιχεία ταυτοποίησης, όπως το όνομα, η διεύθυνση και ο αριθμός κοινωνικής ασφάλισης. Βλ. Latanya Sweeney, "Statement of Latanya Sweeney, PhD Before the Privacy and Integrity Advisory Committee of the Department of Homeland Security – 'Privacy Technologies for Homeland Security,'" Υπουργείο Εσωτερικής Ασφάλειας των ΗΠΑ, 15 Ιουνίου 2005, https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/privacy/privacy_advcom_06-2005_testimony_sweeney.pdf· Latanya Sweeney, "Only You, Your Doctor, and Many Others May Know", *Technology Science*, 29 Σεπτεμβρίου 2015, https://techscience.org/a/2015092903· Latanya Sweeney, "Matching a Person to a Social Security Number", *Data Privacy Lab*, 13 Οκτωβρίου 2017, https://dataprivacylab.org/dataprivacy/projects/ssnwatch/index.html· Sean Hooley & Latanya Sweeney, "Survey of Publicly Available State Health Databases – Data Privacy Lab, IQSS", Harvard University, 2013· Yves-Alexandre de Montjoye και συν., "Unique in the Shopping Mall: On the Reidentifiability of Credit Card Metadata", *Science* 347, no. 6221 (2015): 536-39, https://doi.org/10.1126/science.1256297· Jessica Su, Ansh Shukla, Sharad Goel & Arvind Narayanan, "De-Anonymizing Web Browsing Data with Social Networks", στο *26ο Διεθνές Συνέδριο για τις Σελίδες του Παγκόσμιου Ιστού* (Περθ, Αυστραλία: ACM, 2017), 1261-69, https://doi.org/10.1145/3038912.3052714.

34. Paul Ohm, "Broken Promises of Privacy: Responding to the Surprising Failure of Anonymization", *UCLA Law Review* 57 (Αύγουστος 2010): 1701.

35. de Montjoye και συν., "Unique in the Shopping Mall". Βλ. επίσης Yves-Alexandre de Montjoye, "Computational Privacy: Towards Privacy-Conscientious Uses of Metadata", Τεχνολογικό Ινστιτούτο Μασαχουσέτης, 2015, http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/101850· Nicholas D. Lane και συν., "On the Feasibility of User De-Anonymization from Shared Mobile Sensor Data", στα *Πρακτικά του Τρίτου Διεθνούς Εργαστηρίου για τις Αισθητηριακές Εφαρμογές στα Κινητά Τηλέφωνα: PhoneSense '12*, 2012, http://dl.acm.org/citation.cfm?id=2389148.

36. Christina DesMarais, "This Smartphone Tracking Tech Will Give You the Creeps", *PCWorld*, 22 Μαΐου 2012, http://www.pcworld.com/article/255802/new_ways_to_track_you_via_your_ mobile_devices_big_brother_or_good_business_.html. Βλ. επίσης "Smartphones – Diagram of Sensors", *Broadcom.com*, 22 Φεβρουαρίου 2018, https://www.broadcom.com/applications/wireless/smart-phones.

37. Arvind Narayanan & Edward W. Felten, "No Silver Bullet: De-identification Still Doesn't Work", 9 Ιουλίου 2014, http://randomwalker.info/publications/no-silver-bullet-de-identification.pdf.

38. Hal Hodson, "Baidu Uses Millions of Users' Location Data to Make Predictions", *New Scientist*, 20 Ιουλίου 2016, https://www.newscientist.com/article/2098206-baidu-uses-millions-of-users-location-data-to-make-predictions.

39. Το 2015 29,5 εκατομμύρια ενήλικες Αμερικανοί χρησιμοποιούσαν προσαρτώμενες συσκευές –κυρίως μικροσυσκευές άθλησης, όπως αυτές της Under Armour και smart watches– αντιπροσωπεύοντας αύξηση ύψους 57,7% συγκριτικά με το 2014. Βλ. Mary Ellen Berglund, Julia Duvall & Lucy E. Dunne, "A Survey of the Historical Scope and Current Trends of Wearable Technology Applications", στα *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου ACM 2016 για τους Προσαρτώμενους Υπολογιστές*, ISWC '16 (Νέα Υόρκη: ACM, 2016), 40-43, https://doi.org/10.1145/2971763.2971796· Kate Kaye, "FTC:

Fitness Apps Can Help You Shred Calories – and Privacy", *Advertising Age*, 7 Μαΐου 2014, http://adage.com/article/privacy-and-regulation/ftc-signals-focus-health-fitness-data-privacy/293080.

40. Michelle De Mooy & Shelten Yuen, "Towards Privacy-Aware Research and Development in Wearable Health", *Hawaii International Conference on System Sciences 2017 (HICSS-50)*, 4 Ιανουαρίου 2017, http://aisel.aisnet.org/hicss-50/hc/security_for_healthcare/4.

41. Sarah Perez, "Google and Levi's 'Connected' Jacket That Lets You Answer Calls, Use Maps and More Is Going on Sale", *TechCrunch*, 25 Σεπτεμβρίου 2017, http://social.techcrunch.com/2017/09/25/google-and-levis-connected-jacket-that-lets-you-answer-calls-use-maps-and-more-goes-on-sale.

42. Μερικά μόνο παραδείγματα από την πρόσφατη βιβλιογραφία περιλαμβάνουν τα Ya-Li Zheng και συν., "Unobtrusive Sensing and Wearable Devices for Health Informatics", *IEEE Transactions on Biomedical Engineering* 61, no. 5 (2014): 1538-54, https://doi.org/10.1109/TBME.2014.2309951· Claire Furino και συν., "Synthetic Skin-Like Sensing in Wearable Garments", *Rutgers Governor's School of Engineering and Technology Research Journal*, 16 Ιουλίου 2016, http://www.soe.rutgers.edu/sites/default/files/imce/pdfs/gset-2016/synth%20skin.pdf· Preeti Kumari, Lini Mathew & Poonam Syal, "Increasing Trend of Wearables and Multimodal Interface for Human Activity Monitoring: A Review", *Biosensors and Bioelectronics* 90, Supplement C (15 Απριλίου 2017): 298-307, https://doi.org/10.1016/j.bios.2016.12.001· Arpan Pal, Arijit Mukherjee & Swarnava Dey, "Future of Healthcare – Sensor Data-Driven Prognosis", στο *Wireless World in 2050 and Beyond: A Window into the Future!* Springer Series in Wireless Technology (Σαμ, Ελβετία: Springer, 2016), 93-109, https://doi.org/10.1007/978-3-319-42141-4_9.

43. "Ovum Report: The Future of E-Commerce – the Road to 2026", *Criteo*, 2015, http://www.criteo.com/resources/ovum-future-ecommerce.

44. C. S. Pattichis και συν., "Wireless Telemedicine Systems: An Overview", *IEEE Antennas and Propagation Magazine* 44, no. 2 (2002): 143-53.

45. A. Solanas και συν., "Smart Health: A Context-Aware Health Paradigm Within Smart Cities", *IEEE Communications Magazine* 52, no. 8 (2014): 74-81, https://doi.org/10.1109/MCOM.2014.6871673.

46. Subhas Chandra Mukhopadhyay, "Wearable Sensors for Human Activity Monitoring: A Review", *IEEE Sensors Journal* 15, no. 3 (2015): 1321-30, https://doi.org/10.1109/JSEN.2014.2370945· Stephen S. Intille, Jonathan Lester, James F. Sallis & Glen Duncan, "New Horizons in Sensor Development", *Medicine & Science in Sports & Exercise* 44 (Ιανουάριος 2012): S24-31, https://doi.org/10.1249/MSS.0b013e3182399c7d· P. Castillejo, J. F. Martínez, J. Rodríguez-Molina & A. Cuerva, "Integration of Wearable Devices in a Wireless Sensor Network for an E-health Application", *IEEE Wireless Communications* 20, no. 4 (2013): 38-49· J. Cheng, O. Amft, G. Bahle & P. Lukowicz, "Designing Sensitive Wearable Capacitive Sensors for Activity Recognition", *IEEE Sensors Journal* 13, no. 10 (2013): 3935-47· D. De Rossi & P. Veltink, "Wearable Technology for Biomechanics: E-Textile or Micromechanical Sensors?" *IEEE Engineering in Medicine and Biology Magazine*, 20 Μαΐου 2010, 37-43.

47. Το 2012 η Pew Research ανακοίνωσε πως ποσοστό 53% των Αμερικανών είχε smartphone και, από αυτούς, το 20% είχε κατεβάσει τουλάχιστον μία εφαρμογή σχετιζόμενη με την υγεία. Το 2015 μια εθνική έρευνα βρήκε ότι ποσοστό 71% των Αμερικανών είχε smartphone ή άλλη ασύρματη συσκευή και το 32% από αυτούς είχε κατεβάσει τουλάχιστον μία εφαρμογή σχετιζόμενη με την υγεία, η οποία εκπλήρωνε «την επιθυμία του κοινού για παρακολούθηση, διάγνωση και θεραπεία παθήσεων

"οπουδήποτε, οποτεδήποτε"». Βλ. Susannah Fox & Maeve Duggan, "Mobile Health 2012", *PewResearchCenter: Internet, Science & Tech*, 8 Νοεμβρίου 2012, http://www.pewinternet.org/2012/11/08/mobile-health-2012· Mark Brohan, "Mobile Will Be a Top Health Industry Trend in 2016", *MobileStrategies360*, 11 Δεκεμβρίου 2015, https://web-beta.archive.org/web/20160403231014/https://www.mobilestrategies360.com/2015/12/11/mobile-will-be-top-health-industry-trend-2016. Το *Forbes* έκανε ρεπορτάζ με θέμα τον ενθουσιασμό με τον οποίο η βιομηχανία υποδέχτηκε αυτή την είδηση: «Μεγάλες φαρμακευτικές εταιρείες λανσάρουν εκατοντάδες εφαρμογές για κινητά [...] ενώ οι επιχειρήσεις προβαίνουν στην εκτεταμένη χρήση κινητών εφαρμογών για να κρατήσουν χαμηλό το κόστος ασφάλισης υγείας των υπαλλήλων». Βλ. Jennifer Elias, "In 2016, Users Will Trust Health Apps More Than Their Doctors", *Forbes*, 31 Δεκεμβρίου 2015, http://www.forbes.com/sites/jenniferelias/2015/12/31/in-2016-users-will-trust-health-apps-more-than-their-doctors.

48. Gabrielle Addonizio, "The Privacy Risks Surrounding Consumer Health and Fitness Apps with HIPAA's Limitations and the FTC's Guidance", *Health Law Outlook* 9, no. 1 (2016), http://scholarship.shu.edu/health-law-outlook/vol9/iss1/1.

49. "Mobile Health App Developers: FTC Best Practices", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου, Απρίλιος 2016, https://www.ftc.gov/tips-advice/business-center/guidance/mobile-health-app-developers-ftc-best-practices· "Mobile Privacy Disclosures: Building Trust Through Transparency", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου, Φεβρουάριος 2013, https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/reports/mobile-privacy-disclosures-building-trust-through-transparency-federal-trade-commission-staffreport/130201mobileprivacyreport.pdf· Harrison Kaminsky, "FDA States It Will Not Regulate Fitness Trackers and Wellness Apps", *Digital Trends*, 31 Ιουλίου 2016, http://www.digitaltrends.com/health-fitness/fda-will-not-regulate-fitness-wellness-apps.

50. Tobias Dehling και συν., "Exploring the Far Side of Mobile Health: Information Security and Privacy of Mobile Health Apps on iOS and Android", *JMIR MHealth and UHealth* 3, no. 1 (2015): 1-26, https://doi.org/10.2196/mhealth.3672. Το 2013 μια ανάλυση της οργάνωσης Privacy Rights Clearinghouse αξιολόγησε μια γκάμα εφαρμογών υγείας και άσκησης, με γνώμονα το επίπεδο του κινδύνου παραβίασης του απορρήτου, περιλαμβανομένων της υφαρπαγής προσωπικών πληροφοριών, της ευαισθησίας αυτών των πληροφοριών και του βαθμού στον οποίο αυτές διασπείρονται από κάθε εφαρμογή. Βλ. "Mobile Health and Fitness Apps: What Are the Privacy Risks?" *Privacy Rights Clearinghouse*, 1 Ιουλίου 2013, https://www.privacyrights.org/consumer-guides/mobile-health-and-fitness-apps-what-are-privacy-risks· Bruno M. Silva και συν., "A Data Encryption Solution for Mobile Health Apps in Cooperation Environments", *Journal of Medical Internet Research* 15, no. 4 (2013): e66, https://doi.org/10.2196/jmir.2498· Miloslava Plachkinova, Steven Andres & Samir Chatterjee, "A Taxonomy of MHealth Apps – Security and Privacy Concerns", 48th Hawaii International Conference on System Sciences, 2015, 3187-96, https://doi.org/10.1109/HICSS.2015.385· Soumitra S. Bhuyan & συν., "Privacy and Security Issues in Mobile Health: Current Research and Future Directions", *Health Policy and Technology*, Ιανουάριος 2017, https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2017.01.004· Borja Martínez-Pérez, Isabel de la Torre-Díez & Miguel López-Coronado, "Privacy and Security in Mobile Health Apps: A Review and Recommendations", *Journal of Medical Systems* 39, no. 1 (2015), https://doi.org/10.1007/s10916-014-0181-3.

51. Andrew Hilts, Christopher Parsons & Jeffrey Knockel, "Every Step You Fake: A Comparative Analysis of Fitness Tracker Privacy and Security", *Open Effect*, 2016, https://openeffect.ca/fitness-trackers.

52. Sarah R. Blenner και συν., "Privacy Policies of Android Diabetes Apps and Sharing of Health Information", *JAMA* 315, no. 10 (2016): 1051-52, https://doi.org/10.1001/jama.2015.19426 (η έμφαση δική μου).

53. Erin Marine, "Biometric Privacy Laws: Illinois and the Fight Against Intrusive Tech", Fordham Law School, 29 Μαρτίου 2018, https://news.law.fordham.edu/jcfl/2018/03/20/biometric-privacy-laws-illinois-and-the-fight-against-intrusive-tech.

54. Jared Bennett, "Saving Face: Facebook Wants Access Without Limits", *Center for Public Integrity*, 31 Ιουλίου 2017, https://www.publicintegrity.org/2017/07/31/21027/saving-face-facebook-wants-access-without-limits.

55. Allan Holmes & Jared Bennett,"Why Mark Zuckerberg's Senate Hearing Could Mean Little for Facebook's Privacy Reform", *Center for Public Integrity*, 10 Απριλίου, 2018, https://www.publicintegrity.org/2018/04/10/21665/why-mark-zuckerbergs-senate-hearing-could-mean-little-facebooks-privacy-reform.

56. Bennett, "Saving Face".

57. Yaniv Taigman και συν., "DeepFace: Closing the Gap to Human-Level Performance in Face Verification", *Facebook Research*, 14 Απριλίου 2018, https://research.fb.com/publications/deepface-closing-the-gap-to-human-level-performance-in-face-verification.

58. Aviva Rutkin, "Facebook Can Recognise You in Photos Even If You're Not Looking", *New Scientist*, 14 Απριλίου 2018, https://www.newscientist.com/article/dn27761-facebook-can-recognise-you-in-photos-even-if-youre-not-looking.

59. Bennett, "Saving Face", 13· April Glaser, "Facebook Is Using an 'NRA Approach' to Defend Its Creepy Facial Recognition Programs", *Slate*, 4 Αυγούστου 2017, http://www.slate.com/blogs/future_tense/2017/08/04/facebook_is_fighting_biometric_facial_recognition_privacy_laws.html· Kartikay Mehrotra, "Tech Companies Are Pushing Back Against Biometric Privacy Laws", *Bloomberg.com*, 20 Ιουλίου 2017, https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-07-20/tech-companies-are-pushing-back-against-biometric-privacy-laws· Ally Marotti, "Proposed Changes to Illinois' Biometric Law Concern Privacy Advocates", *Chicago Tribune*, 13 Απριλίου 2018, http://www.chicagotribune. com/business/ct-biz-illinois-biometrics-bills-20180409-story.html.

60. Kashmir Hill, "You're Being Secretly Tracked with Facial Recognition, Even in Church", *Splinter*, 14 Απριλίου 2018, https://splinternews.com/youre-being-secretly-tracked-with-facial-recognition-e-1793848585· Robinson Meyer, "Who Owns Your Face?" *Atlantic*, 2 Ιουλίου 2015.

61. "Privacy Best Practice Recommendations for Commercial Facial Recognition Use", Εθνική Υπηρεσία Τηλεπικοινωνιών και Πληροφοριών, https://www.ntia.doc.gov/files/ntia/publications/privacy_best_practices_recommendations_for_commercial_use_of_facial_recogntion.pdf.

62. Alvaro Bedoya και συν., "Statement on NTIA Privacy Best Practice Recommendations for Commercial Facial Recognition Use", Ομοσπονδία Καταναλωτών Αμερικής, 14 Απριλίου 2018, https://consumerfed.org/press_release/statement-ntia-privacy-best-practice-recommendations-commercial-facial-recognition-use.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΝΕΑ

1. Satya Nadella και συν., "Satya Nadella: Microsoft Ignite 2016", 26 Σεπτεμβρίου 2016, https://news.microsoft.com/speeches/satya-nadella-microsoft ignite-2016.

2. Hal R. Varian, "Beyond Big Data", *Business Economics* 49, no. 1 (2014): 28-29.

3. Neil McKendrick, "The Consumer Revolution of Eighteenth-Century England", in *Birth of a Consumer Society: The Commercialization of Eighteenth-Century England*, επιμ. John Brewer & J. H. Plumb (Μπλούμινγκτον: Indiana University Press, 1982), 11.

4. Nathaniel Forster, *An Enquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions* (Λονδίνο: J. Fletcher, 1767), 41.

5. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, επιμ. Edwin Cannan (Νέα Υόρκη: Modern Library, 1994).

6. Lee Rainie & Janna Anderson, "The Future of Privacy: Above-and-Beyond Responses: Part 1", PewResearchCenter: Διαδίκτυο, Επιστήμη & Τεχνολογία, 18 Δεκεμβρίου 2014, http://www.pewinternet.org/2014/12/18/above-and-beyond-responses-part-1-2/.

7. Tom Simonite, "Google's Answer to Siri Thinks Ahead", *MIT Technology Review*, 28 Σεπτεμβρίου 2012, https://www.technologyreview.com/s/429345/googles-answer-to-siri-thinks-ahead· Dieter Bohn, "Google Now: Behind the Predictive Future of Search", *Verge*, 29 Οκτωβρίου 2012, http://www.theverge.com/2012/10/29/3569684/google-now-android-4-2-knowledge-graph-neural-networks.

8. *Introducing Google Now*, 2012, https://www.youtube.com/watch?v=pPqliPzHYyc· Simonite, "Google's Answer to Siri.

9. Bohn, "Google Now".

10. Drew Olanoff & Josh Constine, "Facebook Is Adding a Personal Assistant Called 'M' to Your Messenger App", *TechCrunch*, 26 Αυγούστου 2015, http://social.techcrunch.com/2015/08/26/facebook-is-adding-a-personal-assistant-called-m-to-your-messenger-app· Amir Efrati, "Facebook Preps 'Moneypenny' Assistant", *Information*, 13 Ιουλίου 2015, https://www.theinformation.com/coming-soon-to-facebook-messenger-moneypenny-assistant.

11. Jessi Hempel, "Facebook Launches M, Its Bold Answer to Siri and Cortana", *Wired*, Αύγουστος 2015, https://www.wired.com/2015/08/facebook-launches-m-new-kind-virtual-assistant.

12. Andrew Orlowski, "Facebook Scales Back AI Flagship after Chatbots Hit 70% F-AI-Lure Rate", *Register*, 22 Φεβρουαρίου 2017, https://www.theregister.co.uk/2017/02/22/facebook_ai_fail/.

13. Cory Weinberg, "How Messenger and 'M' Are Shifting Gears", *Information*, 22 Φεβρουαρίου 2017, https://www.theinformation.com/how-messenger-and-m-are-shifting-gears.

14. Για παράδειγμα, το 2004 μια Λευκή Βίβλος της Ομοσπονδιακής Τράπεζας του Κάνσας καταδεικνύει τη «φωνητική αναγνώριση» ως σημαντική απειλή για τα μελλοντικά ποσοστά απασχόλησης: «Η πρόοδος στην τεχνολογία φωνητικής αναγνώρισης, στα εξειδικευμένα συστήματα και στην τεχνητή νοημοσύνη είναι πιθανό, εντέλει, να επιτρέψει στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές να διαχειρίζονται αρκετά πόστα εξυπηρέτησης πελατών, ίσως ακόμη και τις σαρώσεις ασφαλείας (x-ray) ρουτίνας». Βλ. C. Alan Garner, "Offshoring in the Service Sector: Economic Impact and Policy Issues", *Economic Review* 89, no. 3 (2004): 5-37. Η δημοφιλέστατη μελέτη των Φρέι και Όσμπορν, από το 2013, με θέμα την ανεργία που επιφέρει η τεχνολογία κινείται στο ίδιο μήκος κύματος: «Επιπλέον, σήμερα μια εταιρεία ονόματι SmartAction παρέχει λύσεις ψηφιοποίησης των κλήσεων, κάνοντας χρήση της τεχνολογίας Μηχανικής Μάθησης και προηγμένης αναγνώρισης ομιλίας για να βελτιώσει τα συμβατικά διαδραστικά συστήματα φωνητικής απόκρισης, επιτυγχάνοντας εξοικονόμηση της τάξης του 60 έως 80% συγκριτικά με την υπανάθεση σε τηλεφωνικά κέντρα τα οποία

απασχολούν ανθρώπινο δυναμικό». Βλ. Carl Benedikt Frey & Michael Osborne, "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?" *Technological Forecasting and Social Change* 114 (2013): 254-80. Βλ. επίσης μια συμπληρωματική μελέτη: Philipp Brandes, Roger Wattenhofer & Stefan Schmid, "Which Tasks of a Job Are Susceptible to Computerization?" *Bulletin of EATCS* 3, no. 120 (2016), http://bulletin.eatcs.org/index.php/beatcs/article/view/467.

15. "Dave Limp, Exec Behind Amazon's Alexa: Full Transcript of Interview", *Fortune*, 14 Ιουλίου 2016, http://fortune.com/2016/07/14/amazon-alexa-david-limp-transcript.

16. Βλ. Matthew Lynley, "Google Unveils Google Assistant, a Virtual Assistant That's a Big Upgrade to Google Now", *TechCrunch*, 18 Μαΐου 2016, http://social.techcrunch.com/2016/05/18/google-unveils-google-assistant-a-big-upgrade-to-google-now. Βλ. επίσης Minda Smiley, "Google I/O Conference: Three Takeaways for Marketers", *Drum*, 19 Μαΐου 2016, http://www.thedrum.com/news/2016/05/19/google-io-conference-three-takeaways-marketers. Για την ομιλία του Pichai, βλ. Sundar Pichai, "Google I/O 2016 Keynote", *Singju Post*, 20 Μαΐου 2016, http://singjupost.com/google-io-2016-keynote-full-transcript.

17. Pichai, "Google I/O 2016 Keynote".

18. Pichai.

19. Jing Cao & Dina Bass, "Why Google, Microsoft and Amazon Love the Sound of Your Voice", *Bloomberg Businessweek*, 13 Δεκεμβρίου 2016, https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-12-13/why-google-microsoft-and-amazon-love-the-sound-of-your-voice.

20. A. J. Dellinger, "I Took a Job Listening to Your Siri Conversations", *Daily Dot*, 2 Μαρτίου 2015, https://www.dailydot.com/debug/siri-google-now-cortana-conversations.

21. "Global Smart Appliances Market 2016-2020", *Technavio*, 10 Απριλίου 2017, https://www.technavio.com/report/global-home-kitchen-and-large-appliances-global-smart-appliances-market-2016-2020· Adi Narayan, "Samsung Wants to Put Your Home on a Remote", *BusinessWeek: Technology*, 11 Δεκεμβρίου 2014.

22. Alex Hern, "Samsung Rejects Concern over 'Orwellian' Privacy Policy", *Guardian*, 9 Φεβρουαρίου 2015, http://www.theguardian.com/technology/2015/feb/09/samsung-rejects-concern-over-orwellian-privacy-policy.

23. Hern, "Samsung Rejects Concern".

24. Electronic Privacy Information Center, "EPIC – Samsung 'SmartTV' Complaint", *EPIC.org*, 9 Μαΐου 2017, https://epic.org/privacy/internet/ftc/samsung/.

25. "EPIC – Samsung 'SmartTV' Complaint", *EPIC.org*, 9 Μαΐου 2017, https://epic.org/privacy/internet/ftc/samsung· "Samsung Privacy Policy", Samsung, 10 Φεβρουαρίου 2015, http://www.samsung.com/us/common/privacy.html· "Nuance Communications, Inc. Privacy Policy General Information", Nuance, Δεκέμβριος 2015, https://www.nuance.com/about-us/company-policies/privacy-policies.html.

26. Committee on Privacy and Consumer Protection, "Connected Televisions", Pub. L. No. 1116, § 35, 22948.20-2298.25, 2015, https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=201520160AB1116.

27. Megan Wollerton, "Voice Control Comes to the Forefront of the Smart Home", *CNET*, 1 Δεκεμβρίου 2014, https://www.cnet.com/news/voice-control-roundup· David Katzmaier, "Think Smart TV Is Dumb? Samsung Aims to Change Your Mind by Controlling Your Gear", *CNET*, 14 Απριλίου 2016, https://www.cnet.com/news/think-smart-tv-is-dumb-samsung-aims-to-change-your-mind-by-controlling-your-gear· David Pierce, "Soon, You'll Be Able to Control Every Corner of Your Smart Home with

a Single Universal Remote", *Wired*, 7 Ιανουαρίου 2016, https://www.wired.com/2016/01/smart-home-universal-remote.

28. "VIZIO to Pay $2.2 Million to FTC, State of New Jersey to Settle Charges It Collected Viewing Histories on 11 Million Smart Televisions Without Users' Consent", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου, 6 Φεβρουαρίου 2017, https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2017/02/vizio-pay-22-million-ftc-state-new-jersey-settle-charges-it· Nick Visser, "Vizio to Pay Millions After Secretly Spying on Customers, Selling Viewer Data", *Huffington Post*, 7 Φεβρουαρίου 2017, https://www.huffingtonpost.com/entry/vizio-settlement_us_589962 dee4b0c1284f27e534.

29. Lesley Fair, "What Vizio Was Doing Behind the TV Screen", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου, 6 Φεβρουαρίου 2017, https://www.ftc.gov/news-events/blogs/business-blog/2017/02/what-vizio-was-doing-behind-tv-screen.

30. Maureen K. Ohlhausen, "Concurring Statement of Acting Chairman Maureen K. Ohlhausen – In the Matter of Vizio, Inc. – Matter No. 1623024", Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου, 6 Φεβρουαρίου 2017, https://www.ftc.gov/system/files/documents/public_statements/1070773/vizio_concurring_statement_of_chairman_ohlhausen_2-6-17.pdf.

31. EPIC.org, "Federal Trade Commission – In the Matter of Genesis Toys and Nuance Communications – Complaint and Request for Investigation, Injunction and Other Relief", 6 Δεκεμβρίου 2016, https://epic.org/privacy/kids/EPIC-IPR-FTC-Genesis-Complaint.pdf· Kate Cox, "These Toys Don't Just Listen to Your Kid; They Send What They Hear to a Defense Contractor", *Consumerist*, 6 Δεκεμβρίου 2016, https://consumerist.com/2016/12/06/these-toys-dont-just-listen-to-your-kid-they-send-what-they-hear-to-a-defense-contractor.

32. «Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου – Υπόθεση Genesis Toys».

33. «Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου – Υπόθεση Genesis Toys». Βλ. επίσης Jiri Havelka & Raimo Bakis, Systems and methods for facilitating communication using an interactive communication system, US20170013124 A1, καταχωρίστηκε στις 6 Ιουλίου 2015 και εκδόθηκε στις 12 Ιανουαρίου 2017, http://www.google. com/patents/US20170013124.

34. James Vlahos, "Barbie Wants to Get to Know Your Child", *New York Times*, 16 Σεπτεμβρίου 2015, http://www.nytimes. com/2015/09/20/magazine/barbie-wants-to-get-to-know-your-child.html? action=click&pgtype=Homepage&module=photo-spot-region&region=top-news&WT.nav=top-news· Evie Nagy, "After the Fracas Over Hello Barbie, ToyTalk Responds to Its Critics", *Fast Company*, 23 Μαΐου 2015, https://www.fastcompany.com/3045676/after-the-fracas-over-hello-barbie-toytalk-responds-to-its-critics· Mike Krieger, "Big Barbie Is Watching You: Meet the WiFi-Connected Doll That Talks to Your Kids & Records Them", *Zero Hedge*, 7 Ιανουαρίου 2013, http://www.zerohedge.com/news/2015-02-23/big-barbie-watching-you-meet-wifi-connected-doll-talks-your-kids-records-them· Issie Lapowsky, "Pixar Vets Reinvent Speech Recognition So It Works for Kids", *Wired*, 25 Σεπτεμβρίου 2014, https://www.wired.com/2014/09/toytalk· Tim Moynihan, "Barbie Has a New Super-Dope Dreamhouse That's Voice-Activated and Connected to the Internet", *Wired*, 15 Σεπτεμβρίου 2016, https://www.wired.com/2016/09/barbies-new-smart-home-crushing-hard· Irina D. Manta & David S. Olson, "Hello Barbie: First They Will Monitor You, Then They Will Discriminate Against You. Perfectly", *Alabama Law Review* 135, no. 67 (2015), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2578815. Βλ. επίσης "ToyTalk | Legal | Hello Barbie/Barbie Hello Dreamhouse Privacy Policy", *ToyTalk*, 30 Μαρτίου 2017, https://www.toytalk.com/hellobarbie/privacy.

35. Moynihan, "Barbie Has a New Super-Dope Dreamhouse".

36. Paul Ziobro & Joann S. Lublin, "Mattel Finds Its New CEO at Google", *Wall Street Journal*, 18 Ιανουαρίου 2017.

37. James Vincent, "German Watchdog Tells Parents to Destroy Wi-Fi-Connected Doll Over Surveillance Fears", *Verge*, 17 Φεβρουαρίου 2017, http://www.theverge.com/2017/2/17/14647280/talking-doll-hack-cayla-german-government-ban· Thomas Claburn, "Smash Up Your Kid's Bluetooth-Connected Cayla 'Surveillance' Doll, Germany Urges Parents", *Register*, 17 Φεβρουαρίου 2017, https://www.theregister.co.uk/2017/02/17/cayla_doll_banned_in_germany· Hayley Tsukayama, "Mattel Has Cancelled Plans for a Kid-Focused AI Device That Drew Privacy Concerns", *Washington Post*, 4 Οκτωβρίου 2017, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/10/04/mattel-has-an-ai-device-to-soothe-babies-experts-are-begging-them-not-to-sell-it.

38. Frank Pasquale, "Will Amazon Take Over the World?" *Boston Review*, 20 Ιουλίου 2017, https://bostonreview.net/class-inequality/frank-pasquale-will-amazon-take-over-world· Lina M. Khan, "Amazon's Antitrust Paradox", 16 Απριλίου 2018, https://www.yalelawjournal.org/note/amazons-antitrust-paradox.

39. Kevin McLaughlin και συν., "Bezos Ordered Alexa App Push", *Information*, 16 Νοεμβρίου 2016, https://www.theinformation.com/bezos-ordered-alexa-app-push· "The Real Reasons That Amazon's Alexa May Become the Go-To AI for the Home", *Fast Company*, 8 Απριλίου 2016, https://www.fastcompany.com/3058721/app-economy/the-real-reasons-that-amazons-alexa-may-become-the-go-to-ai-for-the-home· "Amazon Lex – Build Conversation Bots", AmazonWeb Services, 24 Φεβρουαρίου 2017, https//aws.amazon.com/lex.

40. "Dave Limp, Exec Behind Amazon's Alexa".

41. Aaron Tilley & Priya Anand, "Apple Loses Ground to Amazon in Smart Home Deals with Builders", *Information*, 16 Απριλίου 2018, https://www.theinformation.com/articles/apple-loses-ground-to-amazon-in-smart-home-deals-with-builders.

42. Sapna Maheshwari, "Hey, Alexa, What Can You Hear? And What Will You Do with It?" *New York Times*, 31 Μαρτίου 2018, https://www.nytimes.com/2018/03/31/business/media/amazon-google-privacy-digital-assistants.html.

43. Alex Hern, "Amazon to Release Alexa-Powered Smartglasses, Reports Say", *Guardian*, 20 Σεπτεμβρίου 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/ sep/20/amazon-alexa-smartglasses-google-glass-snapchat-spectacles-voice-assistant· Scott Gillum, "Why Amazon Is the New Google for Buying", *MediaInsider*, 14 Σεπτεμβρίου 2017, https://www.mediapost.com/publications/article/307348/why-amazon-is-the-new-google-for-buying.html· Mike Shields, "Amazon Looms Quietly in Digital Ad Landscape", *Wall Street Journal*, 6 Οκτωβρίου 2016, http://www.wsj.com/articles/amazon-looms-quietly-in-digital-ad-landscape-1475782113.

44. Keith Naughton & Spencer Soper, "Alexa, Take the Wheel: Ford Models to Put Amazon in Driver Seat", *Bloomberg.com*, 5 Ιανουαρίου 2017, https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-01-05/steering-wheel-shopping-arrives-as-alexa-hitches-ride-with-ford· Ryan Knutson & Laura Stevens, "Amazon and Google Consider Turning Smart Speakers into Home Phones", *Wall Street Journal*, 15 Φεβρουαρίου 2017, https://www.wsj.com/articles/amazon-google-dial-up-plans-to-turn-smart-speakers-into-home-phones-1487154781· Kevin McLaughlin, "AWS Takes Aim at Call Center Industry", *Information*, 28 Φεβρουαρίου 2017, https://www.theinformation.com/aws-takes-aim-at-call-center-industry.

45. Lucas Matney, "Siri-Creator Shows Off First Public Demo of Viv, 'The Intel-

ligent Interface for Everything'", *TechCrunch*, http://social.techcrunch.com/2016/05/09/siri-creator-shows-off first-public-demo-of-viv-the-intelligent-interface-for-everything.

46. Shoshana Zuboff, *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power* (Νέα Υόρκη: Basic, 1988), 381.

47. Zuboff, *In the Age of the Smart Machine*, 362-86.

48. Zuboff, 383.

49. Το μοντέλο των πέντε παραγόντων έχει καταστεί σημείο αναφοράς από τη δεκαετία του 1980, καθώς προσφέρεται για υπολογιστική ανάλυση. Το μοντέλο βασίζεται σε ταξινόμηση των χαρακτηριστικών προσωπικότητας σε πέντε άξονες: την εξωστρέφεια (την τάση να είναι κανείς κοινωνικός και ενεργητικός ενώ επιδιώκει ερεθίσματα μέσα από τη συντροφιά των άλλων), την καλή προαίρεση (το ότι κάποιος χαρακτηρίζεται από ζεστασιά, συμπόνια και συνεργατικότητα), την ευσυνειδησία (την τάση να επιδεικνύει κανείς αυτοπειθαρχία, οργανωτικότητα και στοχοπροσήλωση), τον νευρωτισμό (την ευαισθησία σε δυσάρεστα συναισθήματα) και την πνευματική διαθεσιμότητα σε νέες εμπειρίες (την τάση να διαθέτει κανείς ανήσυχο πνεύμα, να είναι δημιουργικός και ανοιχτός στα συναισθήματα).

50. Jennifer Golbeck, Cristina Robles & Karen Turner, "Predicting Personality with Social Media", στο *CHI '11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems*, CHI EA '11 (Νέα Υόρκη: ACM, 2011), 253-62, https://doi.org/10.1145/1979742.1979614.

51. Jennifer Golbeck, Cristina Robles, Michon Edmondson & Karen Turner, "Predicting Personality from Twitter", στο *2011 IEEE Τρίτο Διεθνές Συνέδριο για το Απόρρητο, την Ασφάλεια, τον Κίνδυνο και την Εμπιστοσύνη και 2011 IEEE Τρίτο Διεθνές Συνέδριο για την Κοινωνική Πληροφορική (PASSAT-SocialCom 2011)*, επιμ. Ινστιτούτο Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών και Κοινωνίας των Η/Υ (Βοστόνη: IEEE, 2011).

52. Golbeck, Robles & Turner, "Predicting Personality with Social Media".

53. Daniele Quercia και συν., "Our Twitter Profiles, Our Selves: Predicting Personality with Twitter", IEEE, 2011, 180-85, https://doi.org/10.1109/PASSAT/SocialCom.2011.26.

54. Από το 2010 το Κέντρο Ψυχομετρίας ήταν ένα «στρατηγικό ερευνητικό δίκτυο» στους κόλπους του Πανεπιστημίου του Κέμπριτζ με ερευνητικούς συνεργάτες οι οποίοι εκτείνονταν σε μεγάλο φάσμα τομέων του πανεπιστημίου. Καθώς τα αποτελέσματα αυτού του αυξανόμενου έργου τέθηκαν στην τροχιά της δραστηριότητας εφοδιασμού του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, αξίζει να σημειωθεί ότι το Κέντρο Ψυχομετρίας κλήθηκε να μεταφερθεί στο Judge School of Business του Πανεπιστημίου. Η θερμή υποδοχή που επιφύλασσε το Judge School στο Κέντρο Ψυχομετρίας ήταν σαφώς συνυφασμένη με τις εμπορικές του βλέψεις και πάνω απ' όλα με την προοπτική της εξασφάλισης πλεονάσματος βάθους και της ψυχολογικής πρόγνωσης, καθώς αμφότερες θα μπορούσαν να βρουν εφαρμογή στις προγνωστικές απαιτήσεις του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Για παράδειγμα, στην αναγγελία της προσχώρησης του κέντρου στις εγκαταστάσεις του Judge School και στο ερευνητικό του πρόγραμμα ο διευθυντής της σχολής σχολίασε τα εξής: «Σήμερα τα ψηφιακά αποτυπώματα που αφήνουμε πίσω μας επιτρέπουν στις μηχανές να αντιμετωπίζουν όλη μας την ονλάιν δραστηριότητα ως ένα "τεστ". Τα like που κάνουμε στο Facebook, οι λέξεις που χρησιμοποιούμε στα tweet και στα email καθώς και οι εικόνες που αναρτούμε, όλα, παρέχουν "αντικείμενα" από τα οποία η μηχανή μπορεί να μάθει ποιοι είμαστε, ποιες είναι οι επιθυμίες και ποια τα κίνητρά μας, καθώς και το πώς διαφοροποιούμαστε ο ένας από τον άλλο. Η ψυχομετρία βρίσκεται στην πρώτη γραμ-

μή των εξελίξεων στην ανάπτυξη της περιρρέουσας νοημοσύνης και του διαδικτύου των πραγμάτων, τροφοδοτώντας συνδεδεμένα περιβάλλοντα τα οποία συναισθάνονται και αποκρίνονται στις ανάγκες μας». Ο διευθυντής επιχειρηματικής ανάπτυξης της σχολής μοιράστηκε ακόμη πιο αιχμηρές παρατηρήσεις σε σχέση με την άμεση εμπορική χρησιμότητα των δεδομένων που δημιουργήθηκαν κάποτε μόνο με την υπόσχεση της επανεπένδυσης στο περιβάλλον του χρήστη: «Η ειδημοσύνη του Κέντρου στην αξιολόγηση, στη μέτρηση και στην πρόβλεψη θα ενισχύσει την ικανότητα του Cambridge Judge Business School να διευρύνει τα όρια της δημιουργίας αξίας για το παγκόσμιο δίκτυο των πελατών του. Θα [...] προσφέρουμε κορυφαία υποστήριξη, σε παγκόσμιο επίπεδο, για ορισμένες από τις συναρπαστικές προκλήσεις του σύγχρονου εμπορίου». Βλ. "Psychometrics Centre Moves to Cambridge Judge Business School – the Psychometrics Centre", Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ, 19 Ιουλίου 2016, http://www.psychometrics.cam.ac.uk/news/ Move_to_JBS· "Dr David Stillwell, Deputy Director – the Psychometrics Centre", 9 Μαρτίου 2017, http://www.psychometrics.cam.ac.uk/about-us/directory/david-stillwell.

55. Bobbie Johnson, "Privacy No Longer a Social Norm, Says Facebook Founder", *Guardian*, 10 Ιανουαρίου 2010, https://www.theguardian.com/technology/2010/jan/11/facebook-privacy.

56. Yoram Bachrach και συν., "Personality and Patterns of Facebook Usage", *Microsoft Research*, 1, Ιανουαρίου 2012, https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/personality-and-patterns-of-facebook-usage.

57. Michal Kosinski, David Stillwell & Thore Graepel, "Private Traits and Attributes Are Predictable from Digital Records of Human Behavior", *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 110, no. 15 (2013): 5802-5.

58. G. Park και συν., "Automatic Personality Assessment Through Social Media Language", *Journal of Personality and Social Psychology* 108, no. 6 (2015): 934-52.

59. Michal Kosinski και συν., "Mining Big Data to Extract Patterns and Predict Real-Life Outcomes", *Stanford Graduate School of Business* 21, no. 4 (2016): 1· Michal Kosinski, "Dr Michal Kosinski", 28 Φεβρουαρίου 2018, http://www.michalkosinski.com.

60. Park και συν., "Automatic Personality Assessment". Βλ. επίσης Peter J. Rentfrow και συν., "Divided We Stand: Three Psychological Regions of the United States and Their Political, Economic, Social, and Health Correlates", *Journal of Personality and Social Psychology* 105, no. 6 (2013): 996-1012· Dejan Markovikj, Sonja Gievska, Michal Kosinski & David Stillwell, "Mining Facebook Data for Predictive Personality Modeling", *Association for the Advancement of Artificial Intelligence*, 2013, https://www.gsb.stanford.edu/sites/gsb/files/conf-presentations/miningfacebook.pdf· H. Andrew Schwartz και συν., "Predicting Individual Well-Being Through the Language of Social Media", στο *Biocomputing 2016: Proceedings of the Pacific Symposium*, 2016, 516-27, https://doi.org/10.1142/9789814749411_0047· H. Andrew Schwartz και συν., "Extracting Human Temporal Orientation from Facebook Language", *Proceedings of the 2015 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*, 2015, http://www.academia.edu/15692796/Extracting_Human_Temporal_Orientation_from_Facebook_Language· David M. Greenberg και συν., "The Song Is You: Preferences for Musical Attribute Dimensions Reflect Personality", *Social Psychological and Personality Science* 7, no. 6 (2016): 597-605, https://doi.org/10.1177/1948550616641473· Michal Kosinski, David Stillwell & Thore Graepel, "Private Traits and Attributes Are Predictable from Digital Records of Human Behavior", *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 110, no. 15 (2013): 5802-5.

61. Wu Youyou, Michal Kosinski & David Stillwell, "Computer-Based Personality Judgments Are More Accurate Than Those Made by Humans", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112, no. 4 (2015): 1036-40, https://doi.org/10.1073/pnas.1418680112.

62. Tsung-Yi Chen, Meng-Che Tsai & Yuh-Min Chen, "A User's Personality Prediction Approach by Mining Network Interaction Behaviors on Facebook", *Online Information Review* 40, no. 7 (2016): 913-37.

63. Sam Biddle, "Facebook Uses Artificial Intelligence to Predict Your Future Actions for Advertisers, Says Confidential Document", *Intercept*, 13 Απριλίου 2018, https://theintercept.com/2018/04/13/facebook-advertising-data-artificial-intelligence-ai.

64. Το μοντέλο των πέντε παραγόντων είναι δημοφιλές εν μέρει επειδή προσφέρεται για εύκολη αξιολόγηση με απλά πρωτόκολλα. Τα γνωρίσματα που περιγράφει απολαμβάνουν φαινομενική εγκυρότητα: προϋποθέτουν την κοινή λογική και είναι εύκολα παρατηρήσιμα. Για παράδειγμα, κάποιος πολύ οργανωτικός είναι πιθανό να πάρει υψηλή βαθμολογία στην ευσυνειδησία. Ένα πρόσωπο που προτιμά να περιστοιχίζεται από παρέες φίλων είναι πιθανό να πάρει υψηλή βαθμολογία στην εξωστρέφεια και ούτω καθεξής. Ομοίως, ο Κοσίνσκι και οι συμπράττοντες συγγραφείς του τονίζουν τη στενή σύνδεση ανάμεσα στα like του Facebook και στους πέντε παράγοντες της προσωπικότητας: «Οι συμμετέχοντες με υψηλή διαθεσιμότητα σε νέες εμπειρίες τείνουν να κάνουν like στον Σαλβαδόρ Νταλί, στον διαλογισμό ή στα TED talks...» Αυτοί οι συσχετισμοί είναι εμφανείς και ως εκ τούτου είναι εύκολο να βαθμολογηθούν, να προγραμματιστούν, καθώς και να αποκτήσουν κλίμακα. Οι ανθρώπινοι κριτές δεν μπορούν να συναγωνιστούν τις μηχανές στην κλίμακα, αλλά υπερέχουν σε φάσμα. Ο Κοσίνσκι και οι συνεργάτες του το γνωρίζουν αυτό και επίσης αναγνωρίζουν πως η ανθρώπινη αντίληψη είναι "ευέλικτη" και "ικανή να συλλάβει πολλά υποσυνείδητα σήματα μη προσβάσιμα από τις μηχανές"». Βλ. Youyou, Kosinski, & Stillwell, "Computer-Based Personality Judgments Are More Accurate".

65. CaPPr, *Interview with Michal Kosinski on Personality and Facebook Likes*, 20 Μαΐου 2015, https://www.youtube.com/watch?v=pJGuWKqwYRk.

66. Leqi Liu και συν., "Analyzing Personality Through Social Media Profile Picture Choice", *Ένωση για την Πρόοδο της Τεχνητής Νοημοσύνης*, 2016, https://sites.sas.upenn.edu/sites/default/files/danielpr/files/persimages16icwsm.pdf· Sharath Chandra Guntuku και συν., "Do Others Perceive You as You Want Them To? Modeling Personality Based on Selfies" στα *Πρακτικά του 1ου Διεθνούς Workshop για το Θυμικό και το Συναίσθημα στα Πολυμέσα*, ASM '15 (Νέα Υόρκη: ACM, 2015), 21-26, https://doi.org/10.1145/2813524.2813528· Bruce Ferwerda, Markus Schedl & Marko Tkalcic, "Using Instagram Picture Features to Predict Users' Personality", στο *MultiMedia Modeling* (Σαμ, Ελβετία: Springer, 2016), 850-61, https://doi.org/10.1007/978-3-319-27671-7_71· Golbeck, Robles & Turner, "Predicting Personality with Social Media"· Chen, Tsai & Chen, "A User's Personality Prediction Approach" · Schwartz και συν., "Predicting Individual Well-Being".

67. CaPPr, *Συνέντευξη με τον Michal Kosinski*.

68. "IBM Cloud Makes Hybrid a Reality for the Enterprise", IBM, 23 Φεβρουαρίου 2015, https://www-03.ibm.com/press/us/en/pressrelease/46136.wss.

69. "IBM Watson Personality Insights", IBM Watson Developer Cloud, 14 Οκτωβρίου 2017, https://personality-insights-livedemo.mybluemix.net· "IBM Personality Insights – Needs", IBM Watson Developer Cloud, 14 Οκτωβρίου 2017, https://console.bluemix.net/docs/services/personality-insights/needs.html#needs· "IBM Personality In-

sights – Values", IBM Watson Developer Cloud, 14 Οκτωβρίου 2017, https://console.bluemix.net/docs/services/personality-insights/values.html#values.

70. "IBM Personality Insights – Use Cases", IBM Cloud Docs, 8 Νοεμβρίου 2017, https://console.bluemix.net/docs/services/personality-insights/usecases.html#usecases.

71. Βλ. Vibha Sinha, "Personality of Your Agent Matters – an Empirical Study on Twitter Conversations – Watson Dev", *Watson*, 3 Νοεμβρίου 2016, https://developer.ibm.com/watson/blog/2016/11/03/personality-of-your-agent-matters-an-empirical-study-on-twitter-conversations. Σε μια μελέτη σε συνεργασία με την εταιρεία μεσιτείας δεδομένων Acxiom οι δύο γιγαντιαίες εταιρείες έθεσαν ως στόχο να προσδιορίσουν αν η εικόνα προσωπικότητας την οποία προσφέρει η IBM προβλέπει τις καταναλωτικές προτιμήσεις με περισσότερη ακρίβεια απ' ό,τι τα πιο συνηθισμένα δημογραφικά δεδομένα που συγκεντρώνουν οι μεσίτες δεδομένων. Τα ευρήματα ήταν θετικά. Αφού εξετάστηκαν 133 καταναλωτικές προτιμήσεις περίπου 785.000 Αμερικανών ιδιωτών, η πρόσθεση δεδομένων προσωπικότητας βελτίωσε την προγνωστική ακρίβεια σε 115 προτιμήσεις (86,5%). Τα δεδομένα προσωπικότητας και μόνο παρείχαν περισσότερη προγνωστική ακρίβεια απ' ό,τι τα δημογραφικά στοιχεία για 23 από αυτές τις προτιμήσεις. Οι ερευνητές σημειώνουν με αρκετό ενθουσιασμό ότι σε ποσοστό 61% των περιπτώσεων η «εικόνα προσωπικότητας» που σχηματίζει ο Watson μπορεί να προβλέψει με ακρίβεια ορισμένες κατηγορίες προτιμήσεων, όπως για παράδειγμα «κάμπινγκ και πεζοπορία», «χωρίς να συλλέξει την παραμικρή πληροφορία από τον χρήστη». Παραδέχονται ότι το εισόδημα ενός ατόμου συνιστά επίσης ισχυρή παράμετρο πρόβλεψης της κατανάλωσης, εκφράζοντας ταυτόχρονα το παράπονο ότι οι πληροφορίες για το εισόδημα είναι «πολύ ευαίσθητες» και «δύσκολο να συλλεχθούν» σε σύγκριση με τα δεδομένα προσωπικότητας, τα οποία «αντλούνται ευθέως από το προφίλ των ατόμων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης». Βλ. IBM-Acxiom, "Improving Consumer Consumption Preference Prediction Accuracy with Personality Insights", Μάρτιος 2016, https://www.ibm.com/watson/developercloud/doc/personality-insights/applied.shtml.

72. IBM-Acxiom, "Improving Consumer Consumption Preference Prediction Accuracy".

73. "Social Media Analytics", Xerox Ερευνητικό Κέντρο Ευρώπης, 3 Απριλίου 2017, http://www.xrce.xerox.com/Our-Research/Natural-Language-Processing/Social-Media-Analytics· Amy Webb, "8 Tech Trends to Watch in 2016", *Harvard Business Review*, 8 Δεκεμβρίου 2015, https://hbr.org/2015/12/8-tech-trends-to-watch-in-2016· Christina Crowell, "Machines That Talk to Us May Soon Sense Our Feelings, Too", *Scientific American*, 24 Ιουνίου 2016, https://www.scientificamerican.com/article/machines-that-talk-to-us-may-soon-sense-our-feelings-too· R. G. Conlee, "How Automation and Analytics Are Changing Customer Care", *Conduent Blog*, 18 Ιουλίου 2016, https://www.blogs.conduent.com/2016/07/18/how-automation-and-analytics-are-changing-customer-care· Ryan Knutson, "Call Centers May Know a Surprising Amount About You", *Wall Street Journal*, 6 Ιανουαρίου 2017, http://www.wsj.com/articles/that-anonymous-voice-at-the-call-center-they-may-know-a-lot-about-you-1483698608.

74. Nicholas Confessore & Danny Hakim, "Bold Promises Fade to Doubts for a Trump-Linked Data Firm", *New York Times*, 6 Μαρτίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/06/us/politics/cambridge-analytica.html· Mary-Ann Russon, "Political Revolution: How Big Data Won the US Presidency for Donald Trump", *International Business Times UK*, 20 Ιανουαρίου 2017, http://www.ibtimes.co.uk/political-revolution-how-big-data-won-us-presidency-donald-trump-1602269· Grassegger & Krogerus, "The Data That Turned the World Upside Down"· Carole Cadwalladr, "Revealed: How US

Billionaire Helped to Back Brexit", *Guardian*, 25 Φεβρουαρίου 2017, https://www.theguardian.com/politics/2017/feb/26/us-billionaire-mercer-helped-back-brexit· Paul-Olivier Dehaye, "The (Dis)Information Mercenaries Now Controlling Trump's Databases", *Medium*, 3 Ιανουαρίου 2017, https://medium.com/personaldata-io/the-dis-information-mercenaries-now-controlling-trumps-databases-4f6a20d4f3e7· Harry Davies, "Ted Cruz Using Firm That Harvested Data on Millions of Unwitting Facebook Users", *Guardian*, 11 Δεκεμβρίου 2015, https://www.theguardian.com/us-news/2015/dec/11/senator-ted-cruz-president-campaign-facebook-user-data.

75. Concordia, *The Power of Big Data and Psychographics*, 2016, https://www.youtube.com/watch?v=n8Dd5aVXLCc.

76. Βλ. "Speak the Customer's Language with Behavioral Microtargeting", *Dealer Marketing*, 1 Δεκεμβρίου 2016, http://www.dealermarketing.com/speak-the-customers-language-with-behavioral-microtargeting.

77. Biddle, "Facebook Uses Artificial Intelligence to Predict Your Future Actions".

78. "Introducing FBLearner Flow: Facebook's AI Backbone", Facebook Code, 16 Απριλίου 2018, https://code.facebook.com/posts/1072626246134461/introducing-fblearner-flow-facebook-s-ai-backbone.

79. Andy Kroll, "Cloak and Data: The Real Story Behind Cambridge Analytica's Rise and Fall", *Mother Jones*, 24 Μαρτίου 2018, https://www.motherjones.com/politics/2018/03/cloak-and-data-cambridge-analytica-robert-mercer.

80. Carole Cadwalladr, "'I Made Steve Bannon's Psychological Warfare Tool': Meet the Data War Whistleblower", *Guardian*, 18 Μαρτίου 2018, http://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/data-war-whistleblower-christopher-wylie-faceook-nix-bannon-trump· Kroll, "Cloak and Data".

81. Matthew Rosenberg, Nicholas Confessore & Carole Cadwalladr, "How Trump Consultants Exploited the Facebook Data of Millions", *New York Times*, 17 Μαρτίου 2018, https://www.nytimes.com/2018/03/17/us/politics/cambridge-analytica-trump-campaign.html· Emma Graham-Harrison & Carole Cadwalladr, "Revealed: 50 Million Facebook Profiles Harvested for Cambridge Analytica in Major Data Breach", *Guardian*, 17 Μαρτίου 2018, http://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election· Julia Carrie Wong & Paul Lewis, "Facebook Gave Data About 57bn Friendships to Academic", *Guardian*, 22 Μαρτίου 2018, http://www.theguardian.com/news/2018/mar/22/facebook-gave-data-about-57bn-friendships-to-academic-aleksandr-kogan· Olivia Solon, "Facebook Says Cambridge Analytica May Have Gained 37m More Users' Data", *Guardian*, 4 Απριλίου 2018, http://www.theguardian.com/technology/2018/apr/04/facebook-cambridge-analytica-user-data-latest-more-than-thought.

82. Paul Lewis & Julia Carrie Wong, "Facebook Employs Psychologist Whose Firm Sold Data to Cambridge Analytica", *Guardian*, 18 Μαρτίου 2018, http://www.theguardian.com/news/2018/mar/18/facebook-cambridge-analytica-joseph-chancellor-gsr.

83. Kroll, "Cloak and Data".

84. Frederik Zuiderveen Borgesius και συν., "Online Political Microtargeting: Promises and Threats for Democracy" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 9 Φεβρουαρίου 2018), https://papers.ssrn.com/abstract=3128787.

85. Βλ. Cadwalladr, "'I Made Steve Bannon's Psychological Warfare Tool.'"

86. Charlotte McEleny, "European Commission Issues €3.6m Grant for Tech That Measures Content 'Likeability'", *CampaignLive.co.uk*, 20 Απριλίου 2015, http://www.

campaignlive.co.uk/article/european-commission-issues-€36m-grant-tech-measures-content-likeability/1343366.

87. "2016 Innovation Radar Prize Winners", *Digital Single Market*, 26 Σεπτεμβρίου 2016, https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/2016-innovation-radar-prize-winners.

88. "Affective Computing Market – Global Industry Analysis, Size, Share, Growth, Trends and Forecast 2015-2023", *Transparency Market Research*, 2017, http://www.transparencymarketresearch. com/affective-computing-market.html.

89. Patrick Mannion, "Facial-Recognition Sensors Adapt to Track Emotions, Mood, and Stress", *EDN*, 3 Μαρτίου 2016 (Οι αισθητήρες αναγνώρισης προσώπου προσαρμόζονται στην ανίχνευση συναισθημάτων, διάθεσης και στρες»), http://www.edn.com/electronics-blogs/sensor-ee-perception/4441565/Facial-recognition-sensors-adapt-to-track-emotions—mood—and-stress· "Marketers, Welcome to the World of Emotional Analytics", *MarTech Today*, 12 Ιανουαρίου 2016, https://martechtoday.com/marketers-welcome-to-the-world-of-emotional-analytics-159152· Ben Virdee-Chapman, "5 Companies Using Facial Recognition to Change the World", *Kairos*, 26 Μαΐου 2016, https://www.kairos.com/blog/5-companies-using-facial-recognition-to-change-the-world· "Affectiva Announces New Facial Coding Solution for Qualitative Research", Affectiva, 7 Μαΐου 2014, https://web-beta.archive.org/web/20160625173829/http://www.affectiva.com/news/affectiva-announces-new-facial-coding-solution-for-qualitative-research· Ahmad Jalal, Shaharyar Kamal & Daijin Kim, "Human Depth Sensors-Based Activity Recognition Using Spatiotemporal Features and Hidden Markov Model for Smart Environments", *Journal of Computer Networks and Communications* (2016), https://doi.org/10.1155/2016/8087545· M. Kakarla & G. R. M. Reddy, "A Real Time Facial Emotion Recognition Using Depth Sensor and Interfacing with Second Life Based Virtual 3D Avatar", στο *Διεθνές Συνέδριο για τα Νέα Βήματα και τις Καινοτομίες στη Μηχανική (ICRAIE-2014)*, 2014, 1-7, https://doi.org/10.1109/ICRAIE.2014.6909153.

90. "Sewa Project: Automatic Sentiment Analysis in the Wild", SEWA, 25 Απριλίου 2017, https://sewaproject.eu/description.

91. Mihkel Jäätma, "Realeyes – Emotion Measurement", Υπηρεσίες Δεδομένων Realeyes, 2016, https://www.realeyesit.com/Media/Default/Whitepaper/Realeyes_Whitepaper.pdf.

92. Mihkel Jäätma, "Realeyes – Emotion Measurement".

93. Alex Browne, "Realeyes – Play Your Audience Emotions to Stay on Top of the Game", Realeyes, 21 Φεβρουαρίου 2017, https://www.realeyesit.com/blog/play-your-audience-emotions.

94. "Realeyes – Emotions", Realeyes, 2 Απριλίου 2017, https://www.realeyesit.com/emotions.

95. "See What Industrial Advisors Think About SEWA", SEWA, 24 Απριλίου 2017, https://sewaproject.eu/qa#ElissaMoses.

96. Roland Marchand, *Advertising the American Dream: Making Way for Modernity, 1920-1940* (Μπέρκλεϊ: University of California Press, 1985).

97. Κάποιες καίριες πρώιμες εργασίες είναι οι Paul Ekman & Wallace V. Friesen, "The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage and Coding", *Semiotica* 1, no. 1 (1969): 49-98· Paul Ekman & Wallace V. Friesen, "Constants Across Cultures in the Face and Emotion", *Journal of Personality and Social Psychology* 17, no. 2 (1971): 124-29· P. Ekman & W. V. Friesen, "Nonverbal Leakage and Clues to Deception", *Psychiatry* 32, no. 1 (1969): 88-106· Paul Ekman, E. Richard Sorenson & Wallace V. Friesen, "Pan-Cultural Elements in Facial Displays of Emotion", *Science* 164, no.

3875 (1969): 86-88, https://doi.org/10.1126/science.164.3875.86· Paul Ekman, Wallace V. Friesen & Silvan S. Tomkins, "Facial Affect Scoring Technique: A First Validity Study", *Semiotica* 3, no. 1 (1971), https://doi.org/10.1515/semi.1971.3.1.37.

98. Ekman & Friesen, "Nonverbal Leakage".

99. Ekman & Friesen, "The Repertoire of Nonverbal Behavior".

100. Paul Ekman, "An Argument for Basic Emotions", *Cognition and Emotion* 6, nos. 3-4 (1992): 169-200, https://doi.org/10. 1080/02699939208411068.

101. Ο Έκμαν και οι συνεργάτες του δημοσίευσαν ένα άρθρο στο οποίο περιέγραφαν τη δική τους προσέγγιση στην «αυτόματη μέτρηση της έκφρασης του προσώπου» το 1997, έτος έκδοσης του βιβλίου της Ρόζαλιντ Ρ. Πικάρντ *Affective Computing* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: MIT Press, 2000).

102. Rosalind W. Picard, *Affective Computing*, Κεφάλαιο 3.

103. Picard, *Affective Computing*, 244.

104. Picard, Κεφάλαιο 4, ιδίως 123-24, 136-37.

105. Barak Reuven Naveh, Techniques for emotion detection and content delivery, US20150242679 A1, καταχωρίστηκε στις 25 Φεβρουαρίου 2014 και εκδόθηκε στις 27 Αυγούστου 2015, http://www.google.com/patents/US20150242679.

106. Naveh, *Techniques for emotion detection and content delivery*, παράγραφος 32.

107. "Affective Computing Market by Technology (Touch-Based and Touchless), Software (Speech Recognition, Gesture Recognition, Facial Feature Extraction, Analytics Software, & Enterprise Software), Hardware, Vertical, and Region – Forecast to 2021", *MarketsandMarkets*, Μάρτιος 2017, http://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/affective-computing-market-130730395.html.

108. Raffi Khatchadourian, "We Know How You Feel", *New Yorker*, 19 Ιανουαρίου 2015, http://www.newyorker.com/magazine/2015/01/19/know-feel.

109. Khatchadourian, "We Know How You Feel".

110. Khatchadourian.

111. "Affectiva", *Crunchbase*, 22 Οκτωβρίου 2017, https://www.crunchbase.com/organization/affectiva.

112. Lora Kolodny, "Affectiva Raises $14 Million to Bring Apps, Robots Emotional Intelligence", *TechCrunch*, 25 Μαΐου 2016, http://social.techcrunch.com/2016/05/25/affectiva-raises-14-million-to-bring-apps-robots-emotional-intelligence· Rana el Kaliouby, "Emotion Technology Year in Review: Affectiva in 2016", Affectiva, 29 Δεκεμβρίου 2016, http://blog.affectiva.com/emotion-technology-year-in-review-affectiva-in-2016.

113. Matthew Hutson, "Our Bots, Ourselves", *Atlantic*, Μάρτιος 2017, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2017/03/our-bots-ourselves/513839.

114. Patrick Levy-Rosenthal, "Emoshape Announces Production of the Emotions Processing Unit II", *Emoshape / Emotions Synthesis*, 18 Ιανουαρίου 2016, http://emoshape.com/emoshape-announces-production-of-the-emotions-processing-unit-ii.

115. Tom Foster, "Ready or Not, Companies Will Soon Be Tracking Your Emotions", *Inc.com*, 21 Ιουνίου 2016, https://www.inc.com/magazine/201607/tom-foster/lightwave-monitor-customer-emotions.html· "Emotion as a Service", Affectiva, 30 Μαρτίου 2017, http://www.affectiva. com/product/emotion-as-a-service· "Affectiva Announces Availability of Emotion as a Service, a New Data Solution, and Version 2.0 of Its Emotion-Sensing SDK", *PR Newswire*, 8 Σεπτεμβρίου 2015, http://www.prnewswire.com/news-releases/affectiva-announces-availability-of-emotion-as-a-service-a-new-data-solution-and-version-20-of-its-emotion-sensing-sdk-300139001.html.

116. Βλ. Khatchadourian, "We Know How You Feel".

117. Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, μτφρ. Hazel E. Barnes (Νέα Υόρκη: Washington Square, 1993), 573.

118. Jean-Paul Sartre, *Situations* (Νέα Υόρκη: George Braziller, 1965), 333.

119. "Kairos for Market Researchers", Kairos, 9 Μαρτίου 2017, https://www.kairos.com/human-analytics/market-researchers.

120. Picard, *Affective Computing*, 119, 123, 244, 123-24, 136-37. Βλ. επίσης Κεφάλαιο 4.

121. Rosalind Picard, "Towards Machines That Deny Their Maker – Lecture with Rosalind Picard", *VBG*, 22 Απριλίου 2016, http://www.vbg.net/ueber-uns/agenda/termin/3075.html.

122. Joseph Weizenbaum, "Not Without Us", *SIGCAS Computers and Society* 16, nos. 2-3 (1986): 2-7, https://doi.org/10.1145/15483.15484.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑ

1. Richard H. Thaler & Cass R. Sunstein, *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*, αναθ. έκδ. (Νέα Υόρκη: Penguin, 2009).

2. Elizabeth J. Lyons και συν., "Behavior Change Techniques Implemented in Electronic Lifestyle Activity Monitors: A Systematic Content Analysis", *Journal of Medical Internet Research* 16, no. 8 (2014), e192, https://doi.org/10.2196/jmir.3469.

Η εμπορική θεωρία και η πρακτική της συμπεριφορικής τροποποίησης προϋποθέτουν ένα αναπόδραστο διασυνδεδεμένο περιβάλλον και την αφθονία των ψηφιακών του εργαλείων. Μια ομάδα Βρετανών ερευνητών σφυγμομέτρησε 55 ειδήμονες στο πεδίο της συμπεριφοράς με σκοπό να καταρτίσει «μια συναινετική, ιεραρχικά δομημένη ταξινομία τεχνικών που χρησιμοποιούνται στην παρέμβαση και στη μεταβολή της συμπεριφοράς». Αυτή η άσκηση εντόπισε 93 διαφορετικές τεχνικές μεταβολής της συμπεριφοράς, οι οποίες ομαδοποιήθηκαν σε δεκαέξι μεθοδολογικές κατηγορίες: «προγραμματισμένες συνέπειες», «ανταμοιβή και απειλή», «επανάληψη και υποκατάσταση», «ιστορικό», «συσχετισμοί», «ανάδραση και παρακολούθηση», «στόχοι και προγραμματισμός», «κοινωνική υποστήριξη», «σύγκριση συμπεριφοράς», «επικοινωνία φυσικών συνεπειών», «πίστη στον εαυτό», «σύγκριση αποτελεσμάτων», «διαμόρφωση γνώσης», «ρύθμιση», «ταυτότητα» και «συγκαλυμμένη μάθηση».

Οι ερευνητές προειδοποιούν ότι η συμπεριφορική τροποποίηση είναι ένα «ταχέως εξελισσόμενο πεδίο». Επισημαίνουν πως η πρώτη τέτοια ταξινομία, η οποία είχε δημοσιευτεί πριν από μόλις τέσσερα χρόνια, είχε εντοπίσει μόνο 22 τεχνικές μεταβολής της συμπεριφοράς, πολλές από τις οποίες ήταν προσανατολισμένες σε μεμονωμένα άτομα και απαιτούσαν άμεση αλληλεπίδραση και την οικοδόμηση σχέσης. Εν αντιθέσει, οι νεότερες τεχνικές αποσκοπούν σε «παρεμβάσεις σε επίπεδο κοινότητας και πληθυσμού», γεγονός που εξηγεί τη μετάβαση των εγχειρημάτων μεταβολής συμπεριφοράς στις καινοτόμες δυνατότητες (έλεγχος περιβάλλοντος, αυτοματοποιημένες ψηφιακές προτροπές, συντελεστική μάθηση σε κλίμακα) των εργαλείων με διαδικτυακές δυνατότητες από τα οποία εξαρτώνται οι οικονομίες δράσης. Βλ. Susan Michie και συν., "The Behavior Change Technique Taxonomy (v1) of 93 Hierarchically Clustered Techniques: Building an International Consensus for the Reporting of Behavior Change Interventions", *Annals of Behavioral Medicine* 46, no. 1 (2013): 81-95, https://doi.org/10.1007/s12160-013-9486-6.

3. Hal R. Varian, "Beyond Big Data", *Business Economics* 49, no. 1 (2014): 6.

4. Varian, "Beyond Big Data".

5. Robert M. Bond και συν., "A 61-Million-Person Experiment in Social Influence and Political Mobilization", *Nature* 489, no. 7415 (2012): 295-98, https://doi.org/10.1038/nature11421.

6. Bond και συν., "A 61-Million-Person Experiment".

7. Andrew Ledvina, "10 Ways Facebook Is Actually the Devil", AndrewLedvina.com, 4 Ιουλίου 2017, http://andrewledvina.com/code/2014/07/04/10-ways-facebook-is-the-devil.html.

8. Jonathan Zittrain, "Facebook Could Decide an Election Without Anyone Ever Finding Out", *New Republic*, 1 Ιουνίου 2014, http://www.newrepublic.com/article/117878/information-fiduciary-solution-facebook-digital-gerrymandering· Jonathan Zittrain, "Engineering an Election", *Harvard Law Review* 127 (20 Ιουνίου 2014): 335· Reed Albergotti, "Facebook Experiments Had Few Limits", *Wall Street Journal*, 2 Ιουλίου 2014, http://www.wsj.com/articles/facebook-experiments-had-few-limits-1404344378· Charles Arthur, "If Facebook Can Tweak Our Emotions and Make Us Vote, What Else Can It Do?" *Guardian*, 30 Ιουνίου 2014, https://www.theguardian.com/technology/2014/jun/30/if-facebook-can-tweak-our-emotions-and-make-us-vote-what-else-can-it-do· Sam Byford, "Facebook Offers Explanation for Controversial News Feed Psychology Experiment", *Verge*, 29 Ιουνίου 2014, https://www.theverge.com/2014/6/29/5855710/facebook-responds-to-psychology-research-controversy· Chris Chambers, "Facebook Fiasco: Was Cornell's Study of 'Emotional Contagion' an Ethics Breach?" *Guardian*, 1 Ιουλίου 2014, https://www.theguardian.com/science/head-quarters/2014/jul/01/facebook-cornell-study-emotional-contagion-ethics-breach.

9. Adam D. I. Kramer, Jamie E. Guillory & Jeffrey T. Hancock, "Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion Through Social Networks", *Πρακτικά της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών* 111, no. 24 (2014): 8788-90, https://doi.org/10.1073/pnas.1320040111.

10. Kramer, Guillory & Hancock, "Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion".

11. Matthew R. Jordan, Dorsa Amir & Paul Bloom, "Are Empathy and Concern Psychologically Distinct?" *Emotion* 16, no. 8 (2016): 1107-16, https://doi.org/10.1037/emo0000228· Marianne Sonnby-Borgström, "Automatic Mimicry Reactions as Related to Differences in Emotional Empathy", *Scandinavian Journal of Psychology* 43, no. 5 (2002): 433-43, https://doi.org/10.1111/1467-9450.00312· Rami Tolmacz, "Concern and Empathy: Two Concepts or One?" *American Journal of Psychoanalysis* 68, no. 3 (2008): 257-75, https://doi.org/10.1057/ajp.2008.22· Ian E. Wickramasekera & Janet P. Szlyk, "Could Empathy Be a Predictor of Hypnotic Ability?" *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis* 51, no. 4 (2003): 390-99, https://doi.org/10.1076/iceh.51.4.390.16413· E. B. Tone & E. C. Tully, "Empathy as a 'Risky Strength': A Multilevel Examination of Empathy and Risk for Internalizing Disorders", *Development and Psychopathology* 26, no. 4 (2014): 1547-65, https://doi.org/10.1017/S0954579414001199· Ulf Dimberg & Monika Thunberg, "Empathy, Emotional Contagion, and Rapid Facial Reactions to Angry and Happy Facial Expressions: Empathy and Rapid Facial Reactions", *PsyCh Journal* 1, no. 2 (2012): 118-27, https://doi.org/10.1002/pchj.4· Tania Singer & Claus Lamm, "The Social Neuroscience of Empathy", *Annals of the New York Academy of Sciences* 1156 (1 Απριλίου 2009): 81-96, https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2009.04418.x· Douglas F. Watt, "Social Bonds and the Nature of Empathy", *Journal of Consciousness Studies* 12, nos. 8-9 (2005): 185-209.

12. Jocelyn Shu και συν., "The Role of Empathy in Experiencing Vicarious Anxie-

ty", *Journal of Experimental Psychology: General* 146, no. 8 (2017): 1164-88, https://doi.org/10.1037/xge0000335· Tone & Tully, "Empathy as a 'Risky Strength'".

13. Chambers, "Facebook Fiasco"· Adrienne LaFrance, "Even the Editor of Facebook's Mood Study Thought It Was Creepy", *Atlantic*, 28 Ιουνίου 2014, https://www.theatlantic.com/technology/archive/2014/06/even-the-editor-of-facebooks-mood-study-thought-it-was-creepy/373649.

14. Βλ. LaFrance, "Even the Editor".

15. Vindu Goel, "Facebook Tinkers with Users' Emotions in News Feed Experiment, Stirring Outcry", *New York Times*, 29 Ιουνίου 2014, https://www.nytimes.com/2014/06/30/technology/facebook-tinkers-with-users-emotions-in-news-feed-experiment-stirring-outcry.html.

16. Albergotti, "Facebook Experiments Had Few Limits" Chambers, "Facebook Fiasco".

17. Inder M. Verma, "Editorial Expression of Concern and Correction Regarding 'Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion Through Social Networks'", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111, no. 29 (2014): 8788-90.

18. James Grimmelmann, "Law and Ethics of Experiments on Social Media Users", *Colorado Technology Law Journal* 13 (1 Ιανουαρίου 2015): 255.

19. Michelle N. Meyer και συν., "Misjudgements Will Drive Social Trials Underground", *Nature* 511 (11 Ιουλίου 2014): 265· Michelle Meyer, "Two Cheers for Corporate Experimentation", *Colorado Technology Law Journal* 13 (7 Μαΐου 2015): 273.

20. Darren Davidson, "Facebook Targets 'Insecure' to Sell Ads", *Australian*, 1 Μαΐου 2017.

21. Antonio Garcia-Martinez, "I'm an Ex-Facebook Exec: Don't Believe What They Tell You About Ads", *Guardian*, 2 Μαΐου 2017, https://www.theguardian.com/technology/ 2017/may/02/facebook-executive-advertising-data-comment.

22. Dylan D. Wagner & Todd F. Heatherton, "Self-Regulation and Its Failure: The Seven Deadly Threats to Self-Regulation", στο *APA Handbook of Personality and Social Psychology* (Ουάσινγκτον: American Psychological Association, 2015), 805-42, https://pdfs.semanticscholar.org/2e62/15047e3a296184c3698f3553255ffbd46c7.pdf (η έμφαση δική μου)· William M. Kelley, Dylan D. Wagner & Todd F. Heatherton, "In Search of a Human Self-Regulation System", *Annual Review of Neuroscience* 38, no. 1 (2015): 389-411, https://doi.org/10.1146/annurev-neuro-071013-014243.

23. David Modic & Ross J. Anderson, "We Will Make You Like Our Research: The Development of a Susceptibility-to-Persuasion Scale" (SSRN, ακαδημαϊκή εργασία, Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 28 Απριλίου 2014), https://papers.ssrn.com/abstract=2446971. Βλ. επίσης Mahesh Gopinath & Prashanth U. Nyer, "The Influence of Public Commitment on the Attitude Change Process: The Effects of Attitude Certainty, PFC and SNI" (SSRN, ακαδημαϊκή εργασία, Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 29 Αυγούστου 2007), https://papers.ssrn.com/abstract=1010562.

24. Βλ. Dyani Sabin, "The Secret History of 'Pokémon Go' as Told by the Game's Creator", *Inverse*, 28 Φεβρουαρίου 2017, https://www.inverse.com/article/28485-pokemon-go-secret-history-google-maps-ingress-john-hanke-updates.

25. Tim Bradshaw, "The Man Who Put 'Pokémon Go' on the Map", *Financial Times*, 27 Ιουλίου 2016, https://www.ft.com/content/7209d7ca-49d3-11e6-8d68-72e9211e86ab.

26. Sebastian Weber & John Hanke, "Reality as a Virtual Playground", *Making Games*, 22 Ιανουαρίου 2015, http://www.makinggames.biz/feature/reality-as-a-virtual-playground,7286.html.

27. "John Hanke at SXSW 2017: We'll Announce Some New Products at the Next Event!", Pokemon GO Hub, 10 Μαρτίου 2017, http://web.archive.org/web/20170330220737/https://pokemongohub.net/john-hanke-sxsw-2017-well-announce-new-products-next-event.

28. Sabin, "The Secret History of 'Pokémon Go'".

29. Weber & Hanke, "Reality as a Virtual Playground".

30. Βλ. Hal Hodson, "Why Google's Ingress Game Is a Data Gold Mine", *New Scientist*, 28 Σεπτεμβρίου 2012, https://www.newscientist.com/article/mg21628936-200-why-googles-ingress-game-is-a-data-gold-mine.

31. Sabin, "The Secret History of 'Pokémon Go'".

32. Ryan Wynia, "Behavior Design Bootcamp with Stanford's Dr. BJ Fogg", *Technori*, 19 Οκτωβρίου 2012, http://technori.com/2012/10/2612-behavior-design-boot camp· Ryan Wynia, "BJ Fogg's Behavior Design Bootcamp: Day 2", *Technori*, 22 Οκτωβρίου 2012, http://technori.com/2012/10/2613-behavior-de sign-bootcamp-day-2. Ο ερευνητής του Στάνφορντ Μπ. Τζ. Φογκ στο βιβλίο του *Persuasive Technology*, που εκδόθηκε το 2003, αναγνώριζε ότι οι σχεδιαστές ηλεκτρονικών παιχνιδιών επιδιώκουν να μεταβάλουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων εφαρμόζοντας μάθηση σκινερικού τύπου, συμπεραίνοντας πως «η ποιότητα του παιχνιδιού και η αποτελεσματική συντελεστική μάθηση συμβαδίζουν».

33. Kevin Werbach, "(Re)Defining Gamification: A Process Approach", στο *Persuasive Technology*, Lecture Notes in Computer Science, International Conference on Persuasive Technology (Σαμ, Ελβετία: Springer, 2014), 266-72, https://doi.org/10.1007/978-3-319-07127-5_23· Kevin Werbach & Dan Hunter, *For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business* (Φιλαδέλφια: Wharton Digital Press, 2012).

34. Michael Sailer και συν., "How Gamification Motivates: An Experimental Study of the Effects of Specific Game Design Elements on Psychological Need Satisfaction", *Computers in Human Behavior* 69 (Απρίλιος 2017): 371-80, https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.033· J. Hamari, J. Koivisto & H. Sarsa, "Does Gamification Work? – a Literature Review of Empirical Studies on Gamification", στο *47th Hawaii International Conference on System Sciences*, 2014, 3025-34, https://doi.org/10.1109/HICSS.2014.377· Carina Soledad González & Alberto Mora Carreño, "Methodological Proposal for Gamification in the Computer Engineering Teaching", *2014 International Symposium on Computers in Education (SIIE)*, 1-34· Dick Schoech και συν., "Gamification for Behavior Change: Lessons from Developing a Social, Multiuser, Web-Tablet Based Prevention Game for Youths", *Journal of Technology in Human Services* 31, no. 3 (2013): 197-217, https://doi.org/10.1080/15228835.2013.812512.

35. Yu-kai Chou, "A Comprehensive List of 90+ Gamification Cases with ROI Stats", *Yu-Kai Chou: Gamification & Behavioral Design*, 23 Ιανουαρίου 2017, http://yukaichou.com/gamification-examples/gamification-stats-figures.

36. Ian Bogost, "Persuasive Games: Exploitationware", *Gamasutra*, 3 Μαΐου 2011, http://www.gamasutra.com/view/feature/134735/persuasive_games_exploitationware.php· Adam Alter, *Irresistible: The Rise of Addictive Technology and the Business of Keeping Us Hooked* (Νέα Υόρκη: Penguin, 2017).

37. Jessica Conditt, "The Pokémon Go Plus Bracelet Is Great for Grinding", *Engadget*, 17 Σεπτεμβρίου 2016, https://www.engadget.com/2016/09/17/pokemon-go-plus-hands-on· Sarah E. Needleman, "'Pokémon Go' Wants to Take Monster Battles to the Street", *Wall Street Journal*, 10 Σεπτεμβρίου 2015, https://blogs.wsj.com/digits/2015/09/10/pokemon-go-wants-to-take-monster-battles-to-the-street· Patience Haggin, "Alphabet Spinout Scores Funding for Augmented Reality Pokémon Game", *Wall Street*

Journal, 26 Φεβρουαρίου 2016, https://blogs.wsj.com/venturecapital/2016/02/26/alphabet-spinout-scores-funding-for-augmented-reality-pokemon-game.

38. Joseph Schwartz, "5 Charts That Show Pokémon GO's Growth in the US", *Similarweb Blog*, 10 Ιουλίου 2016, https://www.similarweb.com/blog/pokemon-go.

39. Nick Wingfield & Mike Isaac, "Pokémon Go Brings Augmented Reality to a Mass Audience", *New York Times*, 11 Ιουλίου 2016, https://www.nytimes.com/2016/07/12/technology/pokemon-go-brings-augmented-reality-to-a-mass-audience.html.

40. Polly Mosendz & Luke Kawa, "Pokémon Go Brings Real Money to Random Bars and Pizzerias", *Bloomberg.com*, 11 Ιουλίου 2016, https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-07-11/pok-mon-go-brings-real-money-to-random-bars-and-pizzerias· Abigail Gepner, Jazmin Rosa & Sophia Rosenbaum, "There's a Pokémon in My Restaurant, and Business Is Booming", *New York Post*, 12 Ιουλίου 2016, http://nypost.com/2016/07/12/pokemania-runs-wild-through-city-causing-crime-accidents· Jake Whittenberg, "Pokemon GO Saves Struggling Wash. Ice Cream Shop", *KSDK*, 9 Αυγούστου 2016, http://www.ksdk.com/news/pokemon-go-saves-struggling-business/292596081.

41. Wingfield & Isaac, "Pokémon Go Brings Augmented Reality".

42. Sabin, "The Secret History of 'Pokémon Go'".

43. Tim Bradshaw & Leo Lewis, "Advertisers Set for a Piece of 'Pokémon Go' Action", *Financial Times*, 13 Ιουλίου 2016· Jacky Wong, "Pokémon Mania Makes Mint for Bank of Kyoto", *Wall Street Journal*, 12 Ιουλίου 2016, https://blogs.wsj.com/moneybeat/2016/07/12/pokemon-mania-makes-mint-for-bank-of-kyoto.

44. Βλ. Bradshaw & Lewis, "Advertisers Set for a Piece" (η έμφαση δική μου).

45. Jon Russell, "Pokémon Go Will Launch in Japan Tomorrow with Game's First Sponsored Location", *TechCrunch*, 19 Ιουλίου 2016, http://social.techcrunch.com/2016/07/19/pokemon-go-is-finally-launching-in-japan-tomorrow· Takashi Mochizuki, "McDonald's Unit to Sponsor 'Pokémon Go' in Japan", *Wall Street Journal*, 19 Ιουλίου 2016, http://www.wsj.com/articles/mcdonalds-unit-to-sponsor-pokemon-go-in-japan-1468936459· Stephen Wilmot, "An Alternative Way to Monetize Pokémon Go", *Wall Street Journal*, 29 Ιουλίου 2016, https://blogs.wsj.com/moneybeat/2016/07/29/an-alternative-way-to-monetize-pokemon-go· "Pokémon GO Frappuccino at Starbucks", *Starbucks Newsroom*, 8 Δεκεμβρίου 2016, https://news.starbucks.com/news/starbucks-pokemon-go· Megan Farokhmanesh, "Pokémon Go Is Adding 10.5K Gym and Pokéstop Locations at Sprint Stores", *Verge*, 7 Δεκεμβρίου 2016, http://www.theverge. com/2016/12/7/13868086/pokemon-go-sprint-store-new-gyms-pokestops· Mike Ayers, "Pokémon Tracks Get a Pokémon Go Bump on Spotify", *Wall Street Journal*, 12 Ιουλίου 2016, https://blogs.wsj.com/speakeasy/2016/07/12/pokemon-tracks-get-a-pokemon-go-bump-on-spotify· Josie Cox, "Insurer Offers Pokémon Go Protection (But It's Really Just Coverage for Your Phone)", *Wall Street Journal* (blog), 22 Ιουλίου 2016, https://blogs.wsj.com/moneybeat/2016/07/22/insurer-offers-pokemon-go-protection-but-its-really-just-coverage-for-your-phone· Ben Fritz, "Disney Looks to Tech Behind Pokemon Go", *Wall Street Journal*, 5 Αυγούστου 2016.

46. Βλ. Adam Sherrill, "Niantic Believes Pokémon GO Has 'Only Just Scratched the Surface' of AR Gameplay Mechanics", *Gamnesia*, 5 Μαΐου 2017, https://www.gamnesia.com/news/niantic-believes-pokemon-go-has-only-just-scratched-the-surface-of-ar.

47. Joseph Bernstein, "You Should Probably Check Your Pokémon Go Privacy Settings", *BuzzFeed*, 11 Ιουλίου 2016, https://www.buzzfeed.com/josephbernstein/heres-all-the-data-pokemon-go-is-collecting-from-your-phone.

48. Natasha Lomas, "Pokémon Go Wants to Catch (Almost) All Your App Per-

missions", *TechCrunch*, 16 Ιουλίου 2016, http://social.techcrunch.com/2016/07/11/pokemon-go-wants-to-catch-almost-all-your-permissions.

49. Marc Rotenberg, Claire Gartland & Natashi Amlani, "EPIC Letter to FTC Chair Edith Ramirez", 22 Ιουλίου 2016, 4, https://epic.org/privacy/ftc/FTC-letter-Pokemon-GO-07-22-2016.pdf.

50. Al Franken, "Letter to John Hanke, CEO of Niantic, Inc. from U.S. Senator Al Franken", 12 Ιουλίου 2016, http://www.businessinsider.com/us-senator-al-franken-writes-to-pokmon-go-developers-niantic-privacy-full-letter2016-7.

51. Courtney Greene Power, "Letter to U.S. Senator Al Franken from General Counsel for Niantic, Inc. Courtney Greene Power", 26 Αυγούστου 2016.

52. Rebecca Lemov, *World as Laboratory: Experiments with Mice, Mazes, and Men* (Νέα Υόρκη: Hill and Wang, 2005), 189.

53. H. Keith Melton & Robert Wallace, *The Official CIA Manual of Trickery and Deception* (Νέα Υόρκη: William Morrow, 2010), 4.

54. Lemov, *World as Laboratory*, 189· Ellen Herman, *The Romance of American Psychology: Political Culture in the Age of Experts* (Μπέρκλεϊ: University of California Press, 1995), 129.

55. Melton & Wallace, *The Official CIA Manual of Trickery and Deception*.

56. "Church Committee: Book I – Foreign and Military Intelligence", Ίδρυμα Mary Ferrell, 1975, 390, https://www.maryferrell.org/php/showlist.php?docset=1014.

57. Lemov, *World as Laboratory*, 200.

58. Alexandra Rutherford, "The Social Control of Behavior Control: Behavior Modification, Individual Rights, and Research Ethics in America, 1971-1979", *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 42, no. 3 (2006): 206, https://doi.org/10.1002/jhbs.20169.

59. Noam Chomsky, "The Case Against B. F. Skinner", *New York Review of Books*, 30 Δεκεμβρίου, 1971.

60. John L. McClellan και συν., "Individual Rights and the Federal Role in Behavior Modification; A Study Prepared by the Staff of the Subcommittee on Constitutional Rights of the Committee on the Judiciary, United States Senate, Ninety-Third Congress, Second Session", Νοέμβριος 1974, iii-iv, https://eric.ed.gov/?id=ED103726.

61. McClellan και συν., "Individual Rights", IV, 21.

62. McClellan και συν., 13-14.

63. P. London, "Behavior Technology and Social Control – Turning the Tables", *APA Monitor* (Απρίλιος 1974): 2 (η έμφαση δική μου)· Rutherford, "The Social Control of Behavior Control".

64. Rutherford, "The Social Control of Behavior Control", 213.

65. "The Belmont Report – Office of the Secretary – Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research – the National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research", Κανονισμοί & Πολιτική, Γραφείο Προστασίας για την Έρευνα στον Άνθρωπο, Υπουργείο Υγείας, Παιδείας και Πρόνοιας των ΗΠΑ, 28 Ιανουαρίου 2010 («Αναφορά Μπέλμοντ – Γραφείο του Υπουργού – Ηθικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για την Προστασία των Ανθρώπων ως Αντικειμένων Έρευνας – Η Εθνική Επιτροπή για την Προστασία των Ανθρώπων ως Αντικειμένων Βιοϊατρικής και Συμπεριφορικής Έρευνας»), https://www.hhs.gov/ohrp/regulations-and-policy/belmont-report/index.html· Rutherford, "The Social Control of Behavior Control", 215.

66. Βλ. Rutherford, "The Social Control of Behavior Control", 217.

67. Daniel W. Bjork, *B. F. Skinner: A Life* (Νέα Υόρκη: Basic, 1993), 220.

68. "Anthropotelemetry: Dr. Schwitzgebel's Machine", *Harvard Law Review* 80, no. 2 (1966): 403-21, https://doi.org/10.2307/1339322 (η έμφαση δική μου).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΤΕΚΑ

1. Hannah Arendt, *The Life of the Mind*, τόμος 2, *Willing* (Νέα Υόρκη: Harcourt Brace Jovanovich, 1978), 13-14.

2. Hannah Arendt, *The Human Condition* (Σικάγο: University of Chicago Press, 1998), 244.

3. Βλ. επίσης τη συζήτηση στο John R. Searle, *Making the Social World: The Structure of Human Civilization* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2010), 133.

4. Searle, *Making the Social World*, 133, 136.

5. Searle, 194-95. Βλ. επίσης τον καθηγητή της Νομικής Σχολής του Χάρβαρντ Άλαν Ντέρσοβιτς, ο οποίος προσφέρει μια ρεαλιστική θεωρία για τα ανθρώπινα δικαιώματα σχετική με την ανάλυσή μου. Ο Ντέρσοβιτς υποστηρίζει πως «τα δικαιώματα είναι οι θεμελειώδεις προδιαθέσεις οι οποίες, σύμφωνα με τα διδάγματα της εμπειρίας και της ιστορίας –ιδίως εκείνων που έχουν προκύψει από τις μεγάλες αδικίες–, είναι τόσο ουσιώδεις που οι πολίτες θα πρέπει να αισθάνονται υποχρεωμένοι να τα περιχαρακώνουν και όχι να τα υποβάλλουν στις αβίαστες μεταβολές που συνεπάγεται η συλλογική κυκλοθυμία». Υπό αυτή την έννοια, τα δικαιώματα πηγάζουν από επιλήψιμες πράξεις. Η προσέγγιση του Ντέρσοβιτς είναι ανιούσα καθώς παραδοσιακά υπάρχει πολύ περισσότερη σύμπνοια ως προς το τι συνιστά μια τρομερή αδικία παρά το τι αποτελεί άμεμπτη δικαιοσύνη. Alan M. Dershowitz, *Rights from Wrongs: A Secular Theory of the Origins of Rights* (Νέα Υόρκη: Basic, 2004), 81-96.

6. Sir Henry Maine, *Ancient Law* (Νέα Υόρκη: E. P. Dutton & Co. Inc., 1861).

7. Liam B. Murphy, "The Practice of Promise and Contract" (επιστημονικό άρθρο, Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης Δημόσιο Δίκαιο και Νομική Θεωρία, 2014), 2069· Avery W. Katz, "Contract Authority – Who Needs It?" *University of Chicago Law Review* 81, no. 4 (2014): 27· Robin Bradley Kar, "Contract as Empowerment", *University of Chicago Law Review* 83, no. 2 (2016): 1.

8. Hal Varian, "Beyond Big Data", *Business and Economics* 49, no. 1 (Ιανουάριος 2014). Αυτή η καθολική πληροφόρηση είναι αυτό που οι συμπεριφοριστές οικονομολόγοι αποκαλούν «απερώριστη ορθολογικότητα» ή «αδέσμευτη γνωστική ευχέρεια». Βλ. Oliver E. Williamson, *The Economic Institutions of Capitalism* (Νέα Υόρκη: Free Press, 1998), 30.

9. Για μια στιβαρή εξέταση αυτού του προβλήματος σε σχέση με τις συμβάσεις click-wrap και άλλες μορφές στερεότυπων συμβατικών κειμένων, βλ. Robin Kar & Margaret Radin, "Pseudo-contract & Shared Meaning Analysis" (Ερευνητική Εργασία Νομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο του Ιλινόις, Νομικό Κολέγιο, 16 Νοεμβρίου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3083129.

10. Ο Βέμπερ ισχυριζόταν πως η «αποκέντρωση της νομοθεσίας» όπως εκφράζεται στην «ιδιωτική ρύθμιση των συμβάσεων» δεν γεννά κατ' ανάγκη «μείωση στον βαθμό του εξαναγκασμού». Προειδοποιούσε πως όταν μια νομική επιταγή επιβάλλει ελάχιστους «υποχρεωτικούς και απαγορευτικούς κανόνες, επιτρέποντας ταυτόχρονα πληθώρα "ελευθεριών" και "αξιώσεων", μπορεί [...] να εξυπηρετήσει μια ποσοτική και ποιοτική αύξηση όχι μόνο του εξαναγκασμού εν γένει, αλλά συγκεκριμένα του

απολυταρχικού εξαναγκασμού». Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο οι βιομήχανοι των αρχών του 20ού αιώνα χρησιμοποιούσαν τα δικαιώματα που απέρρεαν από τη συμβατική ελευθερία ώστε να επιστρατεύουν την παιδική εργασία, να απαιτούν τη δωδεκάωρη εργάσιμη ημέρα και να επιβάλλουν επικίνδυνες συνθήκες εργασίας. Έτσι ακριβώς καταλήξαμε κι εμείς επιβαρυμένοι με παράνομες και ασύδοτες συμβάσεις click-wrap, οι συντάκτες των οποίων έχουν βρει παρόμοιο καταφύγιο στις αξιώσεις τους ως προς τη συμβατική ελευθερία. Βλ. Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, τόμος 2 (Μπέρκλεϊ: University of California Press, 1978), 668-81.

11. Hal R. Varian, "Economic Scene; If There Was a New Economy, Why Wasn't There a New Economics?", *New York Times*, 17 Ιανουαρίου 2002, http://www.nytimes.com/2002/01/17/business/economic-scene-if-there-was-a-new-economy-why-wasn-t-there-a-new-economics.html.

12. Williamson, *The Economic Institutions of Capitalism*.

13. Oliver E. Williamson, "The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract", *Journal of Economic Perspectives* 16, no. 3 (2002): 174.

14. Williamson, *The Economic Institutions of Capitalism*, 30-31, 52. Με την οξυδέρκεια που τον διακρίνει ο Εβγκένι Μορόζοφ έκανε αυτόν τον συσχετισμό το 2014 σε μια προφητική συζήτηση για τις απαρχές της αναλυτικής των «Μεγάλων Δεδομένων» στις φιλοδοξίες των σοσιαλιστών σχεδιαστών. Evgeny Morozov, "The Planning Machine", *The New Yorker*, 6 Οκτωβρίου 2014, https://www.newyorker.com/magazine/2014/10/13/planning-machine.

15. "Repo Man Helps Pay Off bill for Elderly Couple's Car", *ABC News*, 23 Νοεμβρίου 2016, http://abcnews.go.com/US/repo-man-helps-pays-off-bill-elderly-couples/story?id=43738753· Sarah Larimer, "A Repo Man Didn't Want to Seize an Elderly Couple's Car, So He Helped Pay It Off for Them Instead", *Washington Post*, 24 Νοεμβρίου 2016, https://www.washingtonpost.com/news/inspired-life/wp/2016/11/24/a-repo-man-didnt-want-to-seize-an-elderly-couples-car-so-he-helped-pay-it-off-for-them-instead/?utm_term=.5ab21c4510ab.

16. Timothy D. Smith, Jeffrey T. Laitman & Kunwar P. Bhatnagar, "The Shrinking Anthropoid Nose, the Human Vomeronasal Organ, and the Language of Anatomical Reduction", *Anatomical Record* 297, no. 11 (2014): 2196-2204, https://doi.org/10.1002/ar.23035.

17. Chris Jay Hoofnagle & Jennifer King, "Research Report: What Californians Understand About Privacy Offline" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 15 Μαΐου 2008), http://papers.ssrn.com/abstract=1133075.

18. Joseph Turow και συν., "Americans Reject Tailored Advertising and Three Activities That Enable It", Annenberg School for Communication, 29 Σεπτεμβρίου 2009, http://papers.ssrn.com/abstract=1478214· Joseph Turow, Michael Hennessy & Nora Draper, "The Tradeoff fallacy: How Marketers Are Misrepresenting American Consumers and Opening Them Up to Exploitation", Annenberg School for Communication, Ιούνιος 2015, https://www.asc.upenn.edu/news-events/publications/tradeoff-fallacy-how-marketers-are-misrepresenting-american-consumers-and· Lee Rainie, "Americans' Complicated Feelings About Social Media in an Era of Privacy Concerns", *PewResearchCenter*, 27 Μαρτίου 2018, http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/03/27/americans-complicated-feelings-about-social-media-in-an-era-of-privacy-concerns.

19. Filippo Tommaso Marinetti, *The Futurist Manifesto* (Παρίσι, Γαλλία: Le Figaro, 1909)· F. T. Marinetti & R. W. Flint, *Marinetti: Selected Writings* (Νέα Υόρκη: Farrar,

Straus and Giroux, 1972)· Harlan K. Ullman & James P. Wade, *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance* (Forgotten Books, 2008).

20. Greg Mitchell, *The Tunnels: Escapes Under the Berlin Wall and the Historic Films the JFK White House Tried to Kill* (Νέα Υόρκη Crown, 2016)· Kristen Greishaber, "Secret Tunnels That Brought Freedom from Berlin's Wall", *Independent*, 18 Οκτωβρίου 2009, http://www.independent.co.uk/news/world/europe/secret-tunnels-that-brought-freedom-from-berlins-wall-1804765.html.

21. Mary Elise Sarotte, *The Collapse: The Accidental Opening of the Berlin Wall* (Νέα Υόρκη: Basic, 2014), 181.

22. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, 2η έκδ. (Βοστόνη: Beacon, 2001), 137.

23. Ellen Meiksins Wood, *The Origin of Capitalism: A Longer View* (Λονδίνο: Verso, 2002).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑ

1. Peter S. Menell, "2014: Brand Totalitarianism" (UC Berkeley, Ερευνητική Εργασία Δημοσίου Δικαίου, Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, 4 Σεπτεμβρίου 2013), http://papers.ssrn.com/abstract=2318492· "Move Over, Big Brother", *Economist*, 2 Δεκεμβρίου 2004, http://www.economist.com/node/3422918· Wojciech Borowicz, "Privacy in the Internet of Things Era", *Next Web*, 18 Οκτωβρίου 2014, http://thenextweb.com/dd/2014/10/18/privacy-internet-things-era-will-nsa-know-whats-fridge· Tom Sorell & Heather Draper, "Telecare, Surveillance, and the Welfare State", *American Journal of Bioethics* 12, no. 9 (2012): 36-44, https://doi.org/10.1080/15265161.2012.699137· Christina DesMarais, "This Smartphone Tracking Tech Will Give You the Creeps", *PCWorld*, 22 Μαΐου 2012, http://www.pcworld.com/article/255802/new_ways_to_track_you_via_your_mobile_devices_big_brother_or_good_business_.html· Rhys Blakely, "'We Thought Google Was the Future but It's Becoming Big Brother'", *Times*, 19 Σεπτεμβρίου 2014, http://www.thetimes.co.uk/tto/technology/internet/article4271776.ece· CPDP Conferences, *Technological Totalitarianism, Politics and Democracy*, 2016, http://www.internet-history.info/media-library/mediaitem/2389-technological-totalitarianism-politics-and-democracy.html· Julian Assange, "The Banality of 'Don't Be Evil'", *New York Times*, 1 Ιουνίου 2013, https://www.nytimes.com/2013/06/02/opinion/sunday/the-banality-of-googles-dont-be-evil.html· Julian Assange, "Julian Assange on Living in a Surveillance Society", *New York Times*, 4 Δεκεμβρίου 2014, https://www.nytimes.com/2014/12/04/opinion/julian-assange-on-living-in-a-surveillance-society.html· Michael Hirsh, "We Are All Big Brother Now", *Politico*, 23 Ιουλίου 2015, https://www.politico.com/magazine/story/2015/07/big-brother-technology-trial-120477.html· "Apple CEO Tim Cook: Apple Pay Is Number One", *CBS News*, 28 Οκτωβρίου 2014, http://www.cbsnews.com/news/apple-ceo-tim-cook-apple-pay-is-number-one· Mathias Döpfner, "An Open Letter to Eric Schmidt: Why We Fear Google", *FAZ.net*, 17 Απριλίου 2014, http://www.faz.net/1.2900860· Sigmar Gabriel, "Sigmar Gabriel: Political Consequences of the Google Debate", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 20 Μαΐου 2014, http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/the-digital-debate/sigmar-gabriel-consequences-of-the-google-debate-12948701-p6.html· Cory Doctorow, "Unchecked Surveillance Technology Is Leading Us Towards Totalitarianism", *International Business Times*, 5 Μαΐου 2017, http://www.ibtimes.com/unchecked-surveillance-technology-leading-us-towards-totalitarianism-opinion-2535230· Martin Schulz, "Transcript of Keynote Speech at Cpdp2016 on Tech-

nological, Totalitarianism, Politics and Democracy", *Scribd*, 2016, https://www.scribd.com/document/305093114/Keynote-Speech-at-Cpdp2016-on-Technological-Totalitarianism-Politics-and-Democracy.

2. Ο Μουσολίνι στο κυβερνητικό του σχήμα διόρισε τον Τζεντίλε υπουργό Δημόσιας Επιμόρφωσης, όταν πρωτοανέλαβε την εξουσία το 1922, χαρακτηρίζοντάς τον «μέντορά» του. Βλ. A. James Gregor, *Giovanni Gentile: Philosopher of Fascism* (Νιου Μπρούνσγουικ, Νιου Τζέρσεϊ: Routledge, 2004), 60.

3. Gregor, *Giovanni Gentile*, 30.

4. Gregor, 62-63.

5. Benito Mussolini, *The Doctrine of Fascism* (Χαβάη: Haole Church Library, 2015), 4.

6. Frank Westerman, *Engineers of the Soul: The Grandiose Propaganda of Stalin's Russia*, μτφρ. Sam Garrett (Νέα Υόρκη: Overlook, 2012), 32-34 (η έμφαση δική μου)· Robert Conquest, *Stalin: Breaker of Nations* (New York: Penguin, 1992).

7. Westerman, *Engineers of the Soul*, 22-29.

8. Waldemar Gurian, "Totalitarianism as Political Religion", στο *Totalitarianism*, επιμ. Carl J. Friedrich (Νέα Υόρκη: Grosset & Dunlap, 1964), 120. Παραδόξως, ίσως, πολλοί ακαδημαϊκοί κατέληξαν στο συμπέρασμα πως στην πραγματικότητα η Ιταλία δεν κατέστη ποτέ αληθινά ολοκληρωτικό κράτος, κάνοντας μνεία στη συνέχιση των θεσμών –όπως η καθολική Εκκλησία– και στην απουσία μαζικών δολοφονιών. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι η θεωρία και η εφαρμογή του ολοκληρωτισμού διαμορφώθηκαν ευκρινέστερα στη Γερμανία, και ακόμη περισσότερο –καθώς και για μεγαλύτερη χρονική περίοδο– στη Σοβιετική Ένωση, ασχέτως αν οι σοβιετικές ελίτ απέρριπταν τον όρο, καθώς δεν προτίθεντο να ταυτιστούν με τον φασισμό.

9. Claude Lefort, "The Concept of Totalitarianism", *Democratiya* 9 (2007): 183-84.

10. Για την υπεράσπιση του σοβιετικού καθεστώτος από τον Ντουράντι βλ. Westerman, *Engineers of the Soul*, 188· Robert Conquest, *The Great Terror: A Reassessment* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2007), 468.

11. Conquest, *The Great Terror*, 485.

12. Conquest, 447.

13. Conquest, 405.

14. Conquest, *Stalin*, 222, 228.

15. Conquest, 229.

16. Walter Duranty, "What's Going On in Russia?" *Look*, 15 Αυγούστου 1939, 21.

17. Ο Ντουράντι κέρδισε το Βραβείο Πούλιτζερ το 1932 για άρθρα του στους *New York Times*, τα οποία έγραφε στη Μόσχα το 1931. Ακολούθως, το ρεπορτάζ του Ντουράντι προκάλεσε αντιδράσεις αντισταλινικών ομάδων, οι οποίες θεωρούσαν πως ο δημοσιογράφος ήταν όργανο της σταλινικής προπαγάνδας. Η επιτροπή των βραβείων Πούλιτζερ διερεύνησε τις κατηγορίες επί έξι μήνες και εντέλει αποφάσισε να μην ανακαλέσει το βραβείο. Αρκετά χρόνια αργότερα οι *New York Times* δήλωσαν πως το έργο του Ντουράντι συγκαταλεγόταν στις χειρότερες δημοσιογραφικές δουλειές στην ιστορία της εφημερίδας. Εντούτοις, το *Look* και άλλες περιοδικές εκδόσεις δεν δίστασαν να συνεχίσουν να βασίζονται στις περιγραφές και στις εκτιμήσεις του Ντουράντι για τη ζωή στη Σοβιετική Ένωση, γεγονός που αδιαμφισβήτητα συνέβαλε στον αργό ρυθμό της δημόσιας αναγνώρισης των μοναδικών χαρακτηριστικών της ολοκληρωτικής εξουσίας.

18. Conquest, *The Great Terror*, 467-68.

19. Conquest, 486.

20. Carl J. Friedrich, "The Problem of Totalitarianism – an Introduction", στο *Totalitarianism*, επιμ. Carl J. Friedrich (Νέα Υόρκη: Grosset & Dunlap, 1964), 1.

21. Friedrich, "The Problem of Totalitarianism", 1-2. Ο Φρίντριχ γεννήθηκε και εκπαιδεύτηκε στη Γερμανία, εργάστηκε δε ως σύμβουλος του διοικητή του αμερικανικού στρατού στη Γερμανία από το 1946 ως το 1949.

22. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Νέα Υόρκη: Schocken, 2004), 387.

23. Arendt, *The Origins*, 431.

24. Arendt, xxvii.

25. Arendt, 429.

26. Carl J. Friedrich, επιμ., *Totalitarianism* (Νέα Υόρκη: Grosset & Dunlap, 1964)· Carl J. Friedrich & Zbigniew Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 1956)· Theodor Adorno, "Education After Auschwitz", στο *Critical Models: Interventions and Catchwords* (Νέα Υόρκη: Columbia University Press, 1966)· Theodor W. Adorno, "The Schema of Mass Culture", στο *Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture* (Νέα Υόρκη: Routledge, 1991)· Theodor W. Adorno, "On the Question: 'What Is German?'" *New German Critique* no. 36 (Φθινόπωρο, 1985): 121-31· Gurian, "Totalitarianism as Political Religion"· Raymond Aron, *Democracy and Totalitarianism*, Nature of Human Society Series (Λονδίνο: Weidenfeld & Nicolson, 1968).

27. Βλ. τις μνημειώδεις περιγραφές του Ραούλ Χίλμπεργκ όσον αφορά τον αποδεκατισμό των Εβραίων της Ευρώπης. Ο Χίλμπεργκ μεταφέρει την περιπλοκότητα των μαζικών κινητοποιήσεων των ναζί, συμπεριλαμβανομένων των συστημάτων μεταφοράς και παραγωγής, των στρατιωτικών επιχειρήσεων, των υπουργικών ιεραρχιών, της ενορχηστρωμένης μυστικότητας και της στρατολόγησης φίλων και γειτόνων με σκοπό να τρομοκρατήσουν και να δολοφονήσουν τους φίλους και τους γείτονές τους: *The Destruction of the European Jews* (Νέα Υόρκη: Holmes & Meier, 1985). Βλ. επίσης Daniel Jonah Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust* (Νέα Υόρκη: Vintage, 1997)· Jan T. Gross, *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland* (Νέα Υόρκη: Penguin, 2002)· Christopher R. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (Νέα Υόρκη: Harper Perennial, 1998)· Norman M. Naimark, *Stalin's Genocides (Human Rights and Crimes Against Humanity)* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2012). Στη Ρωσία οι περιγραφές του Σολζενίτσιν σχετικά με το σύστημα των στρατοπέδων συγκέντρωσης αποκαλύπτουν το σώμα των κομματικών αξιωματούχων και των απλών πολιτών που απαιτούνταν για την «τροφοδότηση» της συνεχούς ροής τρόμου. Βλ. Aleksandr Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago* (Νέα Υόρκη: Harper & Row, 1973).

28. Richard Shorten, *Modernism and Totalitarianism – Rethinking the Intellectual Sources of Nazism and Stalinism, 1945 to the Present* (Νέα Υόρκη: Palgrave Macmillan, 2012), 50.

29. Shorten, *Modernism*, Κεφάλαιο 1.

30. Claude Lefort, *The Political Forms of Modern Society: Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*, επιμ. John B. Thompson (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: MIT Press, 1986), 297-98.

31. Hannah Arendt, *Essays in Understanding* (Νέα Υόρκη: Schocken, 1994), 343.

32. "Behavior: Skinner's Utopia: Panacea, or Path to Hell?" *Time*, 20 Σεπτεμβρίου 1971, http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,909994,00.html.

33. B. F. Skinner, "Current Trends in Experimental Psychology", στο *Cumulative Record*, 319, www.bfskinner.org (η έμφαση δική μου).

34. Βλ. Ludy T. Benjamin Jr. & Elizabeth Nielsen-Gammon, "B. F. Skinner and

Psychotechnology: The Case of the Heir Conditioner", *Review of General Psychology* 3, no. 3 (1999): 155-67, https://doi.org/10.1037/1089-2680.3.3.155.

35. B. F. Skinner, *About Behaviorism* (Νέα Υόρκη: Vintage, 1976), 1-9.

36. John B. Watson, "Psychology as the Behaviorist Views It", *Psychological Review* 20 (1913): 158-77.

37. Lefort, *The Political Forms of Modern Society* "Max Planck", *Complete Dictionary of Scientific Biography* (Ντιτρόιτ, Μίσιγκαν: Scribner's, 2008), http://www.encyclopedia.com/people/science-and-technology/physics-biographies/max-planck.

38. "Max Karl Ernst Ludwig Planck", Nobel-winners.com, 16 Δεκεμβρίου 2017, http://www.nobel-winners.com/Physics/max_karl_ernst_ludwig_planck.html. Όπως γράφει ένας βιογράφος του Μαξ Πλανκ, «Ο Πλανκ θυμόταν το εξής: Η "αρχική απόφαση να αφοσιωθώ στην επιστήμη υπήρξε άμεσο αποτέλεσμα της ανακάλυψης [...] ότι οι νόμοι της ανθρώπινης συλλογιστικής συμπίπτουν με τους νόμους που διέπουν την ακολουθία των εντυπώσεων που λαμβάνουμε από τον περιβάλλοντα κόσμο· ότι, ως εκ τούτου, η ανόθευτη χρήση της λογικής μπορεί να επιτρέψει στον άνθρωπο να αποκτήσει βαθιά αντίληψη της λειτουργίας του [κόσμου]"». Με άλλα λόγια, ο Πλανκ αποφάσισε συνειδητά να γίνει θεωρητικός φυσικός σε μια εποχή που η θεωρητική φυσική ακόμη δεν είχε αναγνωριστεί ως αυτόνομος κλάδος. Όμως, προχώρησε ακόμη πιο πέρα, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως η ύπαρξη φυσικών νόμων προϋποθέτει ότι ο «ο έξω κόσμος αποτελεί κάτι ανεξάρτητο από τον άνθρωπο, κάτι απόλυτο, και η αναζήτηση των νόμων που διέπουν αυτό το απόλυτο παρουσιαζόταν [...] ως η σπουδαιότερη επιστημονική αναζήτηση στη ζωή».

39. Ο Έργουιν Έσπερ εξετάζει τους πάραγοντες οι οποίοι συνέβαλαν στην απομόνωση του Μάιερ εντός της αμερικανικής ψυχολογίας και έτσι στέρησαν σε σημαντικό μέρος του έργου του την αναγνώριση της οποίας θα έπρεπε να έχει τύχει. Βλ., ιδίως, Erwin A. Esper, "Max Meyer in America", *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 3, no. 2 (1967): 107-31, https://doi.org/10.1002/1520-6696(196704)3:2<107:AID-JHBS2300030202>3.0.CO;2-F.

40. Esper, "Max Meyer".

41. Skinner, *About Behaviorism*, 14.

42. Ο Σκίνερ επέμεινε και αυτός στον καθοριστικό ρόλο που διαδραμάτισε ο Μάιερ στη θεώρηση του ριζοσπαστικού συμπεριφορισμού. Ας πάρουμε για παράδειγμα τη συζήτηση που είχε με τον φιλόσοφο Μπραντ Μπλάνσαρντ το 1967, στην οποία δήλωσε τα ακόλουθα: «Το αναπόδραστο γεγονός ότι ένα μικρό μέρος του σύμπαντος εσωκλείεται εντός του δέρματος του καθενός από μας γεννά ένα ιδιότυπο πρόβλημα. Δεν έχει κάποια ειδοποιό διαφορά από το υπόλοιπο σύμπαν, αλλά καθώς η επαφή μας μαζί του είναι στενή και κατά κάποιον τρόπο αποκλειστική, τυγχάνει ιδιαίτερης προσοχής. Λέγεται πως η γνώση σε ό,τι το αφορά είναι ξεχωριστή, πως περιέχει μια άμεσα παρατηρήσιμη διάσταση, πως είναι το πρώτο πράγμα που γνωρίζει ο άνθρωπος και, σύμφωνα με ορισμένους, το μοναδικό που μπορεί να γνωρίσει. Οι φιλόσοφοι, μετά τον Ντεκάρτ, ξεκινούν με αυτή στην προσπάθειά τους να αναλύσουν τον νου. Σχεδόν όλοι φαίνεται πως ξεκινούν με αυτή, εξηγώντας τη δική τους συμπεριφορά. Ωστόσο, υπάρχει και άλλο πιθανό σημείο εκκίνησης – η συμπεριφορά εκείνου τον οποίο ο Μαξ Μάιερ αποκαλούσε ο Άλλος. Όσο αποτελεσματικότερη γίνεται η επιστημονική ανάλυση, παύουμε να εξηγούμε αυτή τη συμπεριφορά από τη σκοπιά των εσωτερικών γενονότων. Ο κόσμος που βρίσκεται μέσα στο δέρμα του Άλλου αποχαθηλώνεται». Βλ. Brand Blanshard, "The Problem of Consciousness: A Debate with B. F. Skinner", *Philosophy and Phenomenological Research* 27, no. 3 (1967): 317-37.

43. Max Meyer, "The Present Status of the Problem of the Relation Between Mind

and Body", *Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods* 9, no. 14 (1912): 371, https://doi.org/10.2307/2013335.

44. Esper, "Max Meyer", 114. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Μάιερ, αυτή η αναγωγή σε «οργανισμό» υπήρξε εγγενώς ουμανιστική υπό την έννοια ότι υπογραμμίζει τα κοινά στοιχεία μεταξύ των ατόμων ή ακόμη και μεταξύ των ειδών. Όλοι μας κοιμόμαστε και ξυπνάμε, τρώμε και πίνουμε, χορεύουμε, γελάμε, κλαίμε, αναπαραγόμαστε και πεθαίνουμε.

45. Βλ. Max Planck, "Phantom Problems in Science", in *Scientific Autobiography and Other Papers* (Νέα Υόρκη: Philosophical Library, 1949), 52-79, 75. Το 1946 οι παγειωμένες απόψεις του Πλανκ για την ενότητα της επιστήμης και της επιστημονικής λογικής συνοψίστηκαν στην εργασία του με θέμα τα «φανταστικά προβλήματα» στην επιστήμη, συμπεριλαμβανομένων του «προβλήματος περί νου και σώματος» και του «προβλήματος περί ελεύθερης βούλησης». Ο Πλανκ θεωρούσε ότι το δίπολο νους-σώμα ήταν, όπως και όλα τα φανταστικά προβλήματα στη φιλοσοφία και την επιστήμη, μια αδυναμία προσδιορισμού του «σημείου αναφοράς της παρατήρησης» και της αδιάλειπτης προσήλωσης σε αυτό. Ο Πλανκ υποστήριζε ότι η «εσωτερική» ή «ψυχολογική» σκοπιά και η «εξωτερική» ή «φυσιολογική» σκοπιά πολύ συχνά συγχέονταν: «Ο μόνος που μπορεί να γνωρίζει από πρώτο χέρι τι αισθάνεσαι, τι σκέφτεσαι, τι επιθυμείς είναι ο εαυτός σου. Οι άλλοι μπορούν μόνο να συμπεράνουν έμμεσα τα παραπάνω από τις λέξεις σου, τη συμπεριφορά, τις πράξεις και τους τρόπους σου. Όταν τέτοιες εξωτερικευμένες εκδηλώσεις απουσιάζουν, οι άλλοι δεν έχουν καμία βάση επί της οποίας θα μπορούσαν να γνωρίζουν τη νοητική σου κατάσταση μια δεδομένη στιγμή». Συνεπώς, η εξωτερική θεώρηση ήταν η μόνη αποδεκτή «ως βάση της επιστημονικής μας παρατήρησης των ηθελημένων διεργασιών». Η καθιέρωση αυτής της «εξωτερικής θεώρησης» ως βάσης για την επιστημονική μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι σημαντική για το δικό μας αφήγημα, και η εργασία του Πλανκ υποδηλώνει την επιρροή που άσκησε η σκέψη του στον Μάιερ (μάλιστα, δεν αποκλείεται ο Πλανκ να είχε διαβάσει το έργο που το 1921 εξέδωσε ο Μάιερ). Σε κάθε περίπτωση, η συγγένεια μεταξύ της θεώρησης του Πλανκ και του Μάιερ είναι σαφής.

46. Max Friedrich Meyer, *Psychology of the Other-One* (Missouri Book Company, 1921), 146, http://archive.org/details/cu31924031214442.

47. Meyer, *Psychology*, 147.

48. Meyer, 402, 406.

49. Meyer, 411-12, 420.

50. Meyer, 402.

51. Meyer, 404.

52. B. F. Skinner, *The Behavior of Organisms: An Experimental Analysis* (Άκτον, Μασαχουσέτη: Copley, 1991), 3.

53. Skinner, *The Behavior of Organisms*, 4-6.

54. B. F. Skinner, *Science and Human Behavior* (Kindle Edition: Free Press, 2012), 228-29.

55. B. F. Skinner, *Beyond Freedom & Dignity* (Ιντιανάπολις: Hackett, 2002), 163.

56. Skinner, *Beyond Freedom & Dignity*, 19-20.

57. Skinner, 21, 44, 58.

58. Skinner, *Science and Human Behavior*, 20.

59. Skinner, *Beyond Freedom & Dignity*, 4-5.

60. Skinner, 5-6 (η έμφαση δική μου).

61. Skinner, 59.

62. "Gambling Is a Feature of Capitalism – Not a Bug", *Prospect*, Απρίλιος 2017,

http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/gambling-is-a-feature-of-capitalism-not-a-bug· Natasha Dow Schüll, *Addiction by Design: Machine Gambling in Las Vegas* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2014)· Howard J. Shaffer, "Internet Gambling & Addiction", Ιατρική Σχολή του Χάρβαρντ: Τμήμα για τον Εθισμό, Σύμπραξη Υγείας του Κέμπριτζ, 16 Ιανουαρίου 2004· Michael Kaplan, "How Vegas Security Drives Surveillance Tech Everywhere", *Popular Mechanics*, 1 Ιανουαρίου 2010, http://www.popularmechanics.com/technology/how-to/computer-security/4341499· Adam Tanner, *What Stays in Vegas: The World of Personal Data – Lifeblood of Big Business – and the End of Privacy as We Know It* (Νέα Υόρκη: Public Affairs, 2014)· Chris Nodder, *Evil by Design: Interaction Design to Lead Us into Temptation* (Ιντιανάπολις: Wiley, 2013)· Julian Morgans, "Your Addiction to Social Media Is No Accident", *Vice*, 18 Μαΐου 2017, https:/www.vice. com/en_us/article/vv5jkb/the-secret-ways-social-media-is-built-for-addiction· "Reasons for Playing Slot Machines Rather Than Table Games in the U.S.", *Statista*, 2017, https://www.statista.com/statistics/188761/reasons-for-playing-slot-machines-more-than-table-games-in-the-us.

63. Skinner, *Science and Human Behavior*, 105-6, 282 (η έμφαση δική μου). Για εμβάθυνση στις τεχνολογίες συμπεριφοράς των καζίνο, βλ. Tanner, *What Stays in Vegas*.

64. Skinner, *Science and Human Behavior*, 105-6.

65. Skinner, 21.

66. Skinner, 282.

67. Skinner, 282.

68. Κάποιοι ίσως εκπλαγούν με το γεγονός ότι ο Τζορτζ Όργουελ περιέγραψε το *1984* στον φίλο του Άντονι Πάουελ ως «μια ουτοπία γραμμένη ως μυθιστόρημα». Βλ. Robert McCrum, "1984: The Masterpiece That Killed George Orwell", *Guardian*, 9 Μαΐου 2009, http://www.theguardian.com/books/2009/may/10/1984-george-orwell. Ο Μπ. Φ. Σκίνερ χαρακτήρισε το *Ουόλντεν Δύο* «ένα μυθιστόρημα για μια ουτοπική κοινότητα». B. F. Skinner, *Walden Two* (Ιντιανάπολις: Hackett, 2005), vi.

69. Βλ. τον πρόλογο του Σκίνερ στην έκδοση του *Ουόλντεν Δύο* το 1976: B. F. Skinner, *Walden Two* (Νέα Υόρκη: Macmillan, 1976).

70. George Orwell, *1984* (Βοστόνη: Houghton Mifflin arcourt, 2017), 548, 551.

71. Orwell, *1984*, 637-38.

72. Skinner, *Walden Two*, 275-76.

73. Skinner, 137, 149.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΡΙΑ

1. B. F. Skinner, *Walden Two* (Ιντιανάπολις: Hackett, 2005), 242-43.

2. B. F. Skinner, "To Know the Future", *Behavior Analyst* 13, no. 2 (1990): 104.

3. Skinner, *To Know the Future*, 106.

4. Hannah Arendt, *Essays in Understanding* (Νέα Υόρκη: Schocken, 1994), 319.

5. Hannah Arendt, *The Human Condition* (Σικάγο: University of Chicago Press, 1998), 322.

6. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Νέα Υόρκη: Schocken, 2004), 620.

7. "Trust", *Our World in Data*, 3 Αυγούστου 2017, https://ourworldindata.org/trust.

8. "Public Trust in Government: 1958-2017", *PewResearchCenter for the People and the Press*, 3 Μαΐου 2017, http://www.people-press.org/2017/05/03/public-trust-in-government-1958-2017.

9. Peter P. Swire, "Privacy and Information Sharing in the War on Terrorism", *Vil-*

Ianova Law Review 51, no. 4 (2006): 951. Βλ. επίσης Kristen E. Eichensehr, "Public-Private Cybersecurity", *Texas Law Review* 95, no. 3 (2017), https://texaslawreview.org/public-private-cybersecurity.

10. Joseph Menn, "Facebook, Twitter, Google Quietly Step Up Fight Against Terrorist Propaganda", *Sydney Morning Herald*, 7 Δεκεμβρίου 2015, http://www.smh.com.au/technology/technology-news/facebook-twitter-google-quietly-step-up-fight-against-terrorist-propaganda-20151206-glgvj2.html.

11. Menn, "Facebook, Twitter, Google". Βλ. επίσης Jim Kerstetter, "Daily Report: Tech Companies Pressured on Terrorist Content", *Bits Blog*, 8 Δεκεμβρίου 2015, https://bits.blogs.nytimes.com/2015/12/08/daily-report-tech-companies-pressured-on-terrorist-content· Mark Hosenbell & Patricia Zengerle, "Social Media Terrorist Activity Bill Returning to Senate", *Reuters*, 7 Δεκεμβρίου 2015, http://www.reuters.com/article/us-usa-congress-socialmedia-idUSKBN0TQ 2E520151207.

12. Dave Lee, "'Spell-Check for Hate' Needed, Says Google's Schmidt", *BBC News*, 7 Δεκεμβρίου 2015, http://www.bbc.com/news/technology-35035087.

13. Danny Yadron, "Agenda for White House Summit with Silicon Valley", *Guardian*, 7 Ιανουαρίου 2016, https://www.theguardian.com/technology/2016/jan/07/white-house-summit-silicon-valley-tech-summit-agenda-terrorism· Danny Yadron, "Revealed: White House Seeks to Enlist Silicon Valley to 'Disrupt Radicalization'", *Guardian*, 8 Ιανουαρίου 2016, http://www.theguardian.com/technology/2016/ jan/07/white-house-social-media-terrorism-meeting-facebook-apple-youtube.

14. Kashmir Hill, "The Government Wants Silicon Valley to Build Terrorist-Spotting Algorithms. But Is It Possible?" *Fusion*, 14 Ιανουαρίου 2016, http://fusion.net/story/255180/terrorist-spotting-algorithm.

15. Stefan Wagstyl, "Germany to Tighten Security in Wake of Berlin Terror Attack", *Financial Times*, 11 Ιανουαρίου 2017, https://www.ft.com/content/bf7972f4-d759-11e6-944b-e7eb37a6aa8e.

16. John Mannes, "Facebook, Microsoft, YouTube and Twitter Form Global Internet Forum to Counter Terrorism", *TechCrunch*, 26 Ιουνίου 2017, http://social.techcrunch.com/2017/06/26/facebook-microsoft-youtube-and-twitter-form-global-internet-forum-to-counter-terrorism· "Partnering to Help Curb the Spread of Terrorist Content Online", Google, 5 Δεκεμβρίου 2016, http://www.blog.google:443/topics/google-europe/partnering-help-curb-spread-terrorist-content-online.

17. "Five Country Ministerial 2017: Joint Communiqué", 28 Ιουνίου 2017, https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrcs/pblctns/fv-cntry-mnstrl-2017/index-en.aspx.

18. "European Council Conclusions on Security and Defence, 22/06/2017" («Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σχετικά με την ασφάλεια και την άμυνα, 22/06/2017», http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/ 22/euco-security-defence.

19. "G20 Leaders' Statement on Countering Terrorism – European Commission Press Release", 7 Ιουλίου 2017 («Δήλωση των Ηγετών των G20 για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας – Δελτίο Τύπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής»), http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-17-1955_en.html· Jamie Bartlett, "Terrorism Adds the Backdrop to the Fight for Internet Control", *Financial Times*, 6 Ιουνίου 2017, https://www.ft.c m/content/e47782fa-4ac0-11e7-919a-1e14ce4af89b.

20. Spencer Ackerman & Sam Thilman, "US Intelligence Chief: We Might Use the Internet of Things to Spy on You", *Guardian*, 9 Φεβρουαρίου 2016, http://www.theguardian.com/technology/2016/feb/09/internet-of-things-smart-home-devices-government-surveillance-james-clapper.

21. Matt Olsen, Bruce Schneier & Jonathan Zittrain, "Don't Panic: Making Progress on the 'Going Dark' Debate", Κέντρο Berkman Klein για το Διαδίκτυο & την Κοινωνία στο Χάρβαρντ, 1 Φεβρουαρίου 2016, 13.

22. Haley Sweetland Edwards, "Alexa Takes the Stand", *Time*, 15 Μαΐου 2017· Tom Dotan & Reed Albergotti, "Amazon Echo and the Hot Tub Murder", *Information*, 27 Δεκεμβρίου 2016, https://www.theinformation.com/amazon-echo-and-the-hot-tub-murder.

23. Parmy Olson, "Fitbit Data Now Being Used in the Courtroom", *Forbes*, 16 Νοεμβρίου 2014, http://www.forbes.com/sites/parmyolson/2014/11/16/fitbit-data-court-room-personal-injury-claim· Kate Crawford, "When Fitbit Is the Expert Witness", *Atlantic*, 19 Νοεμβρίου 2014, http://www.theatlantic.com/technology/ archive/2014/11/when-fitbit-is-the-expert-witness/382936· Ms. Smith, "Cops Use Pacemaker Data to Charge Man with Arson, Insurance Fraud", CSO, 30 Ιανουαρίου 2017, http://www.csonline.com/article/3162740/security/cops-use-pacemaker-data-as-evidence-to-charge-homeowner-with-arson-insurance-fraud.html.

24. Jonah Engel Bromwich, Mike Isaac & Daniel Victor, "Police Use Surveillance Tool to Scan Social Media, A.C.L.U. Says", *New York Times*, 11 Οκτωβρίου 2016, http://www.nytimes.com/2016/10/12/technology/aclu-facebook-twitter-instagram-geofeedia.html.

25. Jennifer Levitz & Zusha Elinson, "Boston Plan to Track Web Draws Fire", *Wall Street Journal*, 5 Δεκεμβρίου 2016.

26. Lee Fang, "The CIA Is Investing in Firms That Mine Your Tweets and Instagram Photos", *Intercept*, 14 Απριλίου 2016, https://theintercept.com/2016/04/14/in-undisclosed-cia-investments-social-media-mining-looms-large.

27. Ashley Vance & Brad Stone, "Palantir, the War on Terror's Secret Weapon", *Bloomberg.com*, 22 Σεπτεμβρίου 2011, http://www.bloomberg.com/news/articles/2011-11-22/palantir-the-war-on-terrors-secret-weapon· Ali Winston, "Palantir Has Secretly Been Using New Orleans to Test Its Predictive Policing Technology", *Verge*, 27 Φεβρουαρίου 2018.

28. Rogier Creemers, "China's Chilling Plan to Use Social Credit Ratings to Keep Score on Its Citizens", *CNN.com*, 27 Οκτωβρίου 2015, https://www.cnn.com/2015/10/27/opinions/china-social-credit-score-creemers/index.html.

29. Mara Hvistendahl, "Inside China's Vast New Experiment in Social Ranking", *Wired*, 14 Δεκεμβρίου 2017, https://www.wired.com/story/age-of-social-credit.

30. Hvistendahl, "Inside China's Vast New Experiment".

31. Amy Hawkins, "Chinese Citizens Want the Government to Rank Them", *Foreign Policy*, 24 Μαΐου 2017, https://foreignpolicy.com/2017/05/24/chinese-citizens-want-the-government-to-rank-them.

32. Zhixin Feng και συν., "Social Trust, Interpersonal Trust and Self-Rated Health in China: A Multi-level Study", *International Journal for Equity in Health 15* (8 Νοεμβρίου 2016), https://doi.org/10.1186/s12939-016-0469-7.

33. Arthur Kleinman και συν., *Deep China: The Moral Life of the Person* (Μπέρκλεϊ: University of California Press, 2011)· Mette Halskov Hansen, *iChina: The Rise of the Individual in Modern Chinese Society*, επιμ. Rune Svarverud (Κοπεγχάγη: Nordic Institute of Asian Studies, 2010)· Yunxiang Yan, *The Individualization of Chinese Society* (Οξφόρδη: Bloomsbury Academic, 2009).

34. Hawkins, "Chinese Citizens Want the Government to Rank Them".

35. Hvistendahl, "Inside China's Vast New Experiment".

36. Hvistendahl.

37. Masha Borak, "China's Social Credit System: AI-Driven Panopticon or Fragmented Foundation for a Sincerity Culture?" *TechNode*, 23 Αυγούστου 2017, https://technode.com/2017/08/23/chinas-social-credit-system-ai-driven-panopticon-or-fragmented-foundation-for-a-sincerity-culture.

38. "China Invents the Digital Totalitarian State", *Economist*, 17 Δεκεμβρίου 2016, http://www.economist.com/news/briefing/21711902-worrying-implications-its-social-credit-project-china-invents-digital-totalitarian.

39. Shi Xiaofeng & Cao Yin, "Court Blacklist Prevents Millions from Flying, Taking High-Speed Trains", *Chinadaily.com*, 14 Φεβρουαρίου 2017, http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-02/14/content_28195359.htm.

40. "China Moving Toward Fully Developed Credit Systems", *Global Times*, 6 Ιουνίου 2017, http://www.globaltimes.cn/content/1052634.shtml.

41. Hvistendahl, "Inside China's Vast New Experiment".

42. Yaxing Yao, Davide Lo Re & Yang Wang, "Folk Models of Online Behavioral Advertising", στα *Πρακτικά του Συνεδρίου ACM του 2017 για την Συνεργατική Εργασία με τη στήριξη των Υπολογιστών και την Κοινωνική Πληροφορική*, CSCW '17 (Νέα Υόρκη: ACM, 2017), 1957-69, https://doi.org/10.1145/2998181.2998316.

43. "China Invents the Digital Totalitarian State".

44. Christopher Lunt, Patent ΗΠΑ: 9100400 – Authorization and authentication based on an individual's social network, εκδόθηκε στις 4 Αυγούστου 2015, http://patft.uspto.gov/netacgi/nph-Parser?Sect1=PTO1&Sect2=HITOFF&d=PALL&p=1&u=%2Fnetahtml%2FPTO%2Fsrchnum.htm&r=1&f=G&l=50&s1=9100400.PN.&OS=PN/9100400&RS=PN/9100400. Η κρίσιμη παράγραφος στο κείμενο της ευρεσιτεχνίας έχει ως εξής: «Σε μια τέταρτη εφαρμογή της εφεύρεσης ο πάροχος της υπηρεσίας είναι δανειστής. Όταν ένας ιδιώτης υποβάλλει αίτημα για τη χορήγηση δανείου, ο δανειστής εξετάζει την πιστοληπτική ικανότητα των μελών του κοινωνικού δικτύου του ατόμου τα οποία συνδέονται με τον ιδιώτη μέσω εξουσιοδοτημένων κόμβων. Αν η μέση πιστοληπτική ικανότητα αυτών των μελών υπερβαίνει ένα προκαθορισμένο κατώτατο όριο, ο δανειστής προχωρά με τα περαιτέρω της αίτησης δανείου. Διαφορετικά, η αίτηση δανείου απορρίπτεται».

45. Christer Holloman, "Your Facebook Updates Now Determine Your Credit Score", *Guardian*, 28 Αυγούστου 2014, http://www.theguardian.com/media-network/media-network-blog/2014/aug/28/social-media-facebook-credit-score-banks· Telis Demos & Deepa Seetharaman, "Facebook Isn't So Good at Judging Your Credit After All", *Wall Street Journal*, 24 Φεβρουαρίου 2016, http://www.wsj.com/articles/lenders-drop-plans-to-judge-you-by-your-facebook-friends-1456309801· Yanhao Wei και συν., "Credit Scoring with Social Network Data" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 1 Ιουλίου 2014), https://papers.ssrn.com/abstract=2475265· Daniel Bjorkegren & Darrell Grissen, "Behavior Revealed in Mobile Phone Usage Predicts Loan Repayment" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 13 Ιουλίου 2015), https://papers.ssrn.com/abstract=2611775.

46. Creemers, "China's Chilling Plan".

47. Βλ. Dan Strumpf & Wenxin Fan, "Who Wants to Supply China's Surveillance State? The West", *Wall Street Journal*, 1 Νοεμβρίου 2017, https://www.wsj.com/articles/who-wants-to-supply-chinas-surveillance-state-the-west-1509540111.

48. Carl J. Friedrich, "The Problem of Totalitarianism – an Introduction", στο *Totalitarianism*, επιμ. Carl J. Friedrich (Νέα Υόρκη: Grosset & Dunlap, 1964), 1-2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΕΣΣΕΡΑ

1. Mark Weiser, "The Computer for the 21st Century", *Scientific American*, Ιούλιος 1999, 89.

2. Satya Nadella, "Build 2017", Συνέδριο Build 2017, Σιάτλ, 10 Μαΐου 2017, https://ncmedia.azureedge.net/ncmedia/2017/05/Build-2017-Satya-Nadella-transcript.pdf.

3. Eric Schmidt, "Alphabet's Eric Schmidt: We Should Embrace Machine Learning – Not Fear It", *Newsweek*, 10 Ιανουαρίου 2017, http://www.newsweek.com/2017/01/20/google-eric-schmidt-embrace-machine-learning-not-fear-it-540369.html.

4. Richard Waters, "FT Interview with Google Co-founder and CEO Larry Page", *Financial Times*, 31 Οκτωβρίου 2014, http://www.ft.c m/intl/cms/s/2/3173f19e-5fbc-11e4-8c27-00144feabdc0.html#axzz3JjXPNno5.

5. Marcus Wohlsen, "Larry Page Lays Out His Plan for Your Future", *Wired*, Μάρτιος 2014, https://www.wired.com/2014/03/larry-page-using-google-build-future-well-living.

6. Waters, "FT Interview with Google Co-founder"· Vinod Khosla, "Fireside Chat with Google Co-founders, Larry Page and Sergey Brin", Khosla Ventures, 3 Ιουλίου 2014, http://www.khoslaventures.com/fireside-chat-with-google-co-founders-larry-page-and-sergey-brin.

7. Miguel Helft, "Fortune Exclusive: Larry Page on Google", *Fortune*, 11 Δεκεμβρίου 2012, http://fortune.com/2012/12/11/fortune-exclusive-larry-page-on-google.

8. Khosla, "Fireside Chat".

9. Larry Page, "2013 Google I/O Keynote", Google I/O, 15 Μαΐου 2013, http://www.pcworld.com/article/2038841/hello-larry-googles-page-on-negativity-laws-and-competitors.html.

10. "Facebook's (FB) CEO Mark Zuckerberg on Q4 2014 Results – Earnings Call Transcript", *Seeking Alpha*, 29 Ιανουαρίου 2015, https://seekingalpha.com/article/2860966-facebooks-fb-ceo-mark-zuckerberg-on-q4-2014-results-earnings-call-transcript.

11. Βλ. Ashlee Vance, "Facebook: The Making of 1 Billion Users", *Bloomberg.com*, 4 Οκτωβρίου 2012, http://www.bloomberg.com/news/articles/ 2012-10-04/facebook-the-making-of-1-billion-users.

12. "Facebook's (FB) CEO Mark Zuckerberg on Q4 2014 Results".

13. "Facebook (FB) Mark Elliot Zuckerberg on Q1 2016 Results – Earnings Call Transcript", *Seeking Alpha*, 28 Απριλίου 2016, https://seekingalpha.com/article/3968783-facebook-fb-mark-elliot-zuckerberg-q1-2016-results-earnings-call-transcript.

14. Mark Zuckerberg, "Building Global Community", Facebook, 16 Φεβρουαρίου 2017, https://www.facebook.com/notes/mark-zuckerberg/building-global-community/10154544292806634.

15. Mark Zuckerberg, "Facebook CEO Mark Zuckerberg's Keynote at F8 2017 Conference (Full Transcript)", 19 Απριλίου 2017, https://singjupost.com/facebook-ceo-mark-zuckerbergs-keynote-at-f8-2017-conference-full-transcript.

16. Johann Wolfgang von Goethe, "The Sorcerer's Apprentice", Γερμανικές Ιστορίες στο Πανεπιστήμιο της Κοινοπολιτείας της Βιρτζίνια, 1797.

17. Frank E. Manuel & Fritzie P. Manuel, *Utopian Thought in the Western World* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Belknap Press, 1979), 20.

18. Manuel & Manuel, *Utopian Thought*, 23 (η έμφαση δική μου).

19. Todd Bishop & Nat Levy, "With $256 Billion, Apple Has More Cash Than Amazon, Microsoft and Google Combined", *GeekWire*, 2 Μαΐου 2017, https://www.geekwire.com/2017/256-billion-apple-cash-amazon-microsoft-google-combined.

20. Manuel & Manuel, *Utopian Thought in the Western World*, 9.

21. Zuckerberg, "Building Global Community".

22. "Facebook CEO Mark Zuckerberg's Keynote at F8 2017 Conference".

23. Nadella, "Build 2017".

24. Satya Nadella, Chen Qiufan & Ken Liu, "The Partnership of the Future", *Slate*, 28 Ιουνίου 2016, http://www.slate.com/articles/technology/future_tense/2016/06/microsoft_ceo_satya_nadella_humans_and_a_i_can_work_together_to_solve_society.html.

25. Nadella, "Build 2017".

26. Nadella.

27. Nadella (η έμφαση δική μου).

28. Nadella (η έμφαση δική μου).

29. Nadella.

30. Elad Yom-Tov και συν., User behavior monitoring on a computerized device, US9427185 B2, καταχωρίστηκε στις 20 Ιουνίου 2013 και εκδόθηκε στις 30 Αυγούστου 2016, http://www.google.com/patents/US9427185.

31. B. F. Skinner, *Walden Two* (Ιντιανάπολις: Hackett, 2005), 195-96.

32. Eric Schmidt & Sebastian Thrun, "Let's Stop Freaking Out About Artificial Intelligence", *Fortune*, 28 Ιουνίου 2016, http://fortune.com/2016/06/28/artificial-intelligence-potential.

33. Schmidt & Thrun, "Let's Stop Freaking Out".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΠΕΝΤΕ

1. Alex Pentland, "Alex Pentland Homepage – Honest Signals, Reality Mining, and Sensible Organizations", 2 Φεβρουαρίου 2016, http://web.media.mit.edu/~sandy· "Alex Pentland – Bio", World Economic Forum, 28 Φεβρουαρίου 2018, https://www.weforum.org/agenda/authors/alex-pentland· *Edge Video*, "The Human Strategy: A Conversation with Alex 'Sandy' Pentland", 30 Οκτωβρίου 2017, https://www.edge.org/conversation/alex_sandy_pentland-the-human-strategy.

2. Ομιλίες στην Google, Sandy Pentland: "Social Physics: How Good Ideas Spread", YouTube.com, 7 Μαρτίου 2014, https://www.youtube.com/watch?v=HMB10ttu-Ow.

3. Maria Konnikova, "Meet the Godfather of Wearables", *Verge*, 6 Μαΐου 2014, http://www.theverge.com/2014/5/6/5661318/the-wizard-alex-pentland-father-of-the-wearable-computer.

4. "Alex Pentland", *Wikipedia*, 22 Ιουλίου 2017, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Alex_Pentland&oldid=791778066· Konnikova, "Meet the Godfather"· Dave Feinleib, "3 Big Data Insights from the Grandfather of Google Glass", *Forbes*, 17 Οκτωβρίου 2012, http://www.forbes.com/sites/davefeinleib/2012/10/17/3-big-data-insights-from-the-grandfather-of-google-glass.

5. Ο όρος *κοινωνική φυσική* πηγάζει από τη θετικιστική φιλοσοφία του Ογκίστ Κοντ, ο οποίος προηγήθηκε του Πλανκ στο προγραμματικό του όραμα για μια επιστημονική προσέγγιση της μελέτης της κοινωνίας η οποία θα ισοδυναμούσε σε ακρίβεια με τις φυσικές επιστήμες. Τη δεκαετία του 1830 ο Κοντ έγραψε τα εξής: «Τώρα που ο ανθρώπινος νους ίδρυσε την ουράνια φυσική, την επίγεια φυσική [...] και την οργανική φυσική [...] μένει μόνο να συμπληρώσει το σύστημα των επιστημών της παρατήρησης με την ίδρυση της κοινωνικής φυσικής». Βλ. Auguste Comte, *Introduction to Positive Philosophy*, επιμ. Frederick Ferré (Ιντιανάπολις: Hackett, 1988), 13.

Σχεδόν διακόσια χρόνια αργότερα η θεωρία και η έρευνα του Πέντλαντ στο πε-

δίο της κοινωνικής φυσικής τον έχουν καταστήσει θέμα άρθρων στους *New York Times*, στο *Harvard Business Review* και το *New Yorker*, ενώ ταυτόχρονα έχει αναδειχτεί σε εξέχοντα ομιλητή παγκόσμιου βεληνεκούς – από τα Ηνωμένα Έθνη και το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ έως επιχειρήσεις και διεθνή συνέδρια. Στη Microsoft και στην Google διαθέτει στάτους «κυρίαρχου πνεύματος» της «επανάστασης των Μεγάλων Δεδομένων», καθώς είναι υπεύθυνος για «πρωτοποριακά πειράματα» και «σημαντικές ανακαλύψεις» που έχουν κάνει το έργο του «θεμέλιο λίθο ενός παντελώς νέου επιστημονικού πεδίου». Με την έκδοση του βιβλίου του *Κοινωνική φυσική* τον Πέντλαντ παρουσίασε στο δημοφιλές συνέδριο Digital-Life-Design το 2014 από ο γνωστός αναλυτής των μέσων κοινωνικής δικτύωσης Κλέι Σέρκι, ο οποίος αποφάνθηκε πως την τελευταία δεκαετία το Human Dynamics Lab του Πέντλαντ «έχει συμβάλει περισσότερο από κάθε άλλο θεσμό του κόσμου στην ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς».

6. Konnikova, "Meet the Godfather".

7. Konnikova.

8. Tanzeem Choudhury & Alex Pentland, "The Sociometer: A Wearable Device for Understanding Human Networks" (Λευκή Βίβλος, Computer Supported Cooperative Work – Workshop on Ad Hoc Communications and Collaboration in Ubiquitous Computing Environments), 2 Νοεμβρίου 2002.

9. Choudhury & Pentland.

10. Nathan Eagle & Alex Pentland, "Reality Mining: Sensing Complex Social Systems", *Personal and Ubiquitous Computing* 10, no. 4 (2006): 255, https://doi.org/10.1007/s00779-005-0046-3.

11. Alex Pentland, "'Reality Mining' the Organization", *MIT Technology Review*, 31 Μαρτίου 2004, https://www.technologyreview.com/s/402609/reality-mining-the-organization.

12. Eagle & Pentland, "Reality Mining".

13. Kate Greene, "TR10: Reality Mining", *MIT Technology Review*, 19 Φεβρουαρίου 2008, http://www2.technologyreview.com/news/409598/tr10-reality-mining· Alex Pentland, *Social Physics: How Good Ideas Spread – the Lessons from a New Science* (Μπρούνσγουικ, Νιου Τζέρσεϊ: Scribe, 2014), 217-18.

14. Pentland, *Social Physics*, 2-3.

15. Greene, "TR10".

16. Alex Pentland, "The Data-Driven Society", *Scientific American* 309 (Οκτώβριος 2013): 78-83, https://doi.org/doi:10.1038/scientifi american1013-78.

17. Pentland, "'Reality Mining' the Organization".

18. Nathan Eagle & Alex Pentland, Combined short range radio network and cellular telephone network for interpersonal communications, MIT ID: 10705T, US US7877082B2, καταχωρίστηκε στις 6 Μαΐου 2004 και εκδόθηκε στις 19 Σεπτεμβρίου 2014, https://patents.google.com/patent/US20150006207A1/en.

19. Βλ. Ryan Singel, "When Cell Phones Become Oracles", *Wired*, 25 Ιουλίου 2005, https://www.wired.com/2005/07/when-cell-phones-become-oracles.

20. Pentland, "'Reality Mining' the Organization".

21. D. O. Olguin και συν., "Sensible Organizations: Technology and Methodology for Automatically Measuring Organizational Behavior", *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Μέρος B (Cybernetics)* 39, no. 1 (2009): 43-55, https://doi.org/10.1109/TSMCB.2008.2006638.

22. Taylor Soper, "MIT Spinoff Tenacity Raises $1.5M to Improve Workplace Productivity with 'Social Physics'", *GeekWire*, 10 Φεβρουαρίου 2016, https://www.geekwire.

com/2016/tenacity-raises-1-5m· Ron Miller, "Endor Emerges from MIT Research with Unique Predictive Analytics Tech", *TechCrunch*, 8 Μαρτίου 2017, http://social.techcrunch.com/2017/03/08/endor-emerges-from-mit-research-with-unique-predictive-analytics-tech· Rob Matheson, "Watch Your Tone", *MIT News*, 20 Ιανουαρίου 2016, http://news.mit.edu/2016/startup-cogito-voice-analytics-call-centers-ptsd-0120.

23. Ben Waber, *People Analytics: How Social Sensing Technology Will Transform Business and What It Tells Us About the Future of Work* (Άπερ Σαντλ Ρίβερ, Νιου Τζέρσεϊ: FT Press, 2013).

24. Ron Miller, "New Firm Combines Wearables and Data to Improve Decision Making", *TechCrunch*, 24 Φεβρουαρίου 2015, http://social.techcrunch.com/2015/02/24/new-firm-combines-wearables-and-data-to-improve-decision-making.

25. Miller, "New Firm"· Alexandra Bosanac, "How 'People Analytics' Is Transforming Human Resources", *Canadian Business*, 26 Οκτωβρίου 2015, http://www.canadianbusiness.com/innovation/how-people-analytics-is-transforming-human-resources.

26. Pentland, "The Data-Driven Society".

27. "Alex Pentland Homepage"· Endor.com, 23 Δεκεμβρίου 2017· "Endor – Careers", http://www.endor.com/careers· "Endor – Social Physics", http://www.endor.com/social-physics.

28. "Yellow Pages Acquires Sense Networks", Yellow Pages, 6 Ιανουαρίου 2014, http://corporate.yp.com/yp-acquires-sense-networks.

29. Alison E. Berman, "MIT's Sandy Pentland: Big Data Can Be a Profoundly Humanizing Force in Industry", *Singularity Hub*, 16 Μαΐου 2016, https://singularityhub.com/2016/05/16/mits-sandy-pentland-big-data-can-be-a-profoundly-humanizing-force-in-industry.

30. Berman, "MIT's Sandy Pentland".

31. Alex Pentland, "Society's Nervous System: Building Effective Government, Energy, and Public Health Systems", *MIT Open Access Articles*, Οκτώβριος 2011, http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/66256.

32. Pentland, "Society's Nervous System", 3.

33. Pentland, 6.

34. Pentland, 2-4.

35. Pentland, 3.

36. Pentland, 10.

37. Pentland, 8 (η έμφαση δική μου).

38. Pentland.

39. Pentland, *Social Physics*, 10-11.

40. Pentland, 12 (η έμφαση δική μου).

41. Pentland, 245.

42. Pentland, 7 (η έμφαση δική μου).

43. B. F. Skinner, *Beyond Freedom & Dignity* (Ιντιανάπολις: Hackett, 2002), 175.

44. B. F. Skinner, *Walden Two* (Ιντιανάπολις: Hackett, 2005).

45. Skinner, *Walden Two*, 162.

46. Skinner, 239.

47. Pentland, *Social Physics*, 19.

48. Pentland, 143, 18.

49. Pentland, 153.

50. Skinner, *Walden Two*, 275.

51. Skinner, 252.

52. Skinner, 255-56.

53. Skinner, 218-19.
54. Pentland, *Social Physics*, 191.
55. Pentland, 2-3.
56. Pentland, 6-7.
57. Pentland, 172 (η έμφαση δική μου).
58. Pentland, 38.
59. Skinner, *Walden Two*, 92-93 (η έμφαση δική μου).
60. Pentland, *Social Physics*, 69.
61. Pentland, 184.
62. Pentland, 152.
63. Pentland, 190.
64. Pentland, 46.
65. Alex Pentland, "The Death of Individuality: What Really Governs Your Actions?" *New Scientist* 222, no. 2963 (2014): 30-31, https://doi.org/10.1016/S0262-4079(14)60684-9.
66. Skinner, *Beyond Freedom*, 155-56.
67. Pentland, *Social Physics*, 191, 203-4.
68. Pentland, "The Death of Individuality".
69. Skinner, *Beyond Freedom*, 200, 205.
70. Skinner, 211.
71. Ομιλίες στην Google, *Sandy Pentland: "Social Physics: How Good Ideas Spread"*.
72. Noam Chomsky, "The Case Against B. F. Skinner", *New York Review of Books*, 30 Δεκεμβρίου 1971.
73. Pentland, *Social Physics*, 189.
74. Pentland, 190.
75. Alex Pentland, "Reality Mining of Mobile Communications: Toward a New Deal on Data", στο *Global Information Technology Report, World Economic Forum & INSEAD* (Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, 2009), 75-80.
76. Harvard Business Review Staff, "With Big Data Comes Big Responsibility", *Harvard Business Review*, 1 Νοεμβρίου 2014, https://hbr.org/2014/11/with-big-data-comes-big-responsibility.
77. "Who Should We Trust to Manage Our Data?" Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, επίσκεψη στη σελίδα στις 9 Αυγούστου 2018, https://www.weforum.org/agenda/2015/10/who-should-we-trust-manage-our-data/.
78. Primavera De Filippi & Benjamin Loveluck, "The Invisible Politics of Bitcoin: Governance Crisis of a Decentralized Infrastructure", *Internet Policy Review* 5, no. 3 (30 Σεπτεμβρίου 2016).
79. Staff, "With Big Data Comes Big Responsibility".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΕΞΙ

1. "The World UNPLUGGED", *The World UNPLUGGED*, https://theworldunplugged.wordpress.com.
2. Για έναν εύστοχο απολογισμό, βλ. Katherine Losse, *The Boy Kings: A Journey into the Heart of the Social Network* (Νέα Υόρκη: Free Press, 2012).
3. "Confusion", *The World UNPLUGGED*, 26 Φεβρουαρίου 2011, https://theworldunplugged.wordpress.com/emotion/confusion.

4. "College Students Spend 12 Hours/Day with Media, Gadgets", *Marketing Charts*, 30 Νοεμβρίου 2009, https://www.marketingcharts.com/television-11195.

5. Andrew Perrin & Jingjing Jiang, "About a Quarter of U.S. Adults Say They Are 'Almost Constantly' Online", *PewResearchCenter*, 14 Μαρτίου 2018, http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/03/14/about-a-quarter-of-americans-report-going-online-almost-constantly· Monica Anderson & Jingjing Jiang, "Teens, Social Media & Technology 2018", *PewResearchCenter*, 31 Μαΐου 2018, http://www.pewinternet.org/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/.

6. Jason Dorsey, "Gen Z – Tech Disruption: 2016 National Study on Technology and the Generation After Millennials", *Center for Generational Kinetics*, 2016, http://3pur2814p18t46fuop22hvvu.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2017/01/Research-White-Paper-Gen-Z-Tech-Disruption-c-2016-Center-for-Generational-Kinetics.pdf.

7. Sarah Marsh, "Girls Suffer Under Pressure of Online 'Perfection' Poll Finds", *Guardian*, 22 Αυγούστου 2017, http://www.theguardian.com/society/2017/aug/23/girls-suffer-under-pressure-of-online-perfection-poll-finds.

8. Για μια πρώιμη και εμβριθή θεωρητική συζήτηση για το διαδίκτυο ως ζώνη προσωπικής πραγμάτωσης, βλ. Julie E. Cohen, "Examined Lives: Informational Privacy and the Subject as Object" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 15 Αυγούστου 2000), https://papers.ssrn.com/abstract=233597.

9. Sarah Marsh και αναγνώστες της *Guardian*, "Girls and Social Media: 'You Are Expected to Live Up to an Impossible Standard'", *Guardian*, 22 Αυγούστου 2017, http://www.theguardian.com/society/2017/aug/23/girls-and-social-media-you-are-expected-to-live-up-to-an-impossible-standard.

10. Βλ. Marsh, "Girls Suffer Under Pressure of Online 'Perfection' Poll Finds".

11. "Millennials Check Their Phones More Than 157 Times per Day", *New York*, 31 Μαΐου 2016, https://socialmediaweek.org/newyork/2016/05/31/millennials-check-phones-157-times-per-day (η έμφαση δική μου).

12. Natasha Dow Schüll, *Addiction by Design: Machine Gambling in Las Vegas* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2014), 166-67.

13. Schüll, *Addiction by Design*, 160.

14. Natasha Dow Schüll, "Beware: 'Machine Zone' Ahead", *Washington Post*, 6 Ιουλίου 2008, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/07/04/AR2008070402134.html (η έμφαση δική μου).

15. Βλ. Schüll, *Addiction by Design*, 174.

16. Alex Hern, "'Never Get High on Your Own Supply'– Why Social Media Bosses Don't Use Social Media", *Guardian*, 23 Ιανουαρίου 2018, http://www.theguardian.com/media/2018/jan/23/never-get-high-on-your-own-supply-why-social-media-bosses-dont-use-social-media.

17. Jessica Contrera, "This Is What It's Like to Grow Up in the Age of Likes, Lols and Longing", *Washington Post*, 25 Μαΐου 2016, http://www.washingtonpost.com/sf/style/2016/05/25/13-right-now-this-is-what-its-like-to-grow-up-in-the-age-of-likes-lols-and-longing.

18. Granville Stanley Hall, *Adolescence: Its Psychology and Its Relations to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education* (Μέμφις, Τενεσί: General Books, 2013), 1:3.

19. Hall, *Adolescence*, 1:84.

20. Erik H. Erikson, *Identity and the Life Cycle* (Νέα Υόρκη: W. W. Norton, 1994),

126-27. Βλ. επίσης Erik H. Erikson, *Identity: Youth and Crisis* (Νέα Υόρκη: W. W. Norton, 1994), ιδίως 128-35.

21. Για μια εισαγωγή σε αυτή την έννοια, βλ. Jeffrey Jensen Arnett, *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2006).

22. Βλ., για παράδειγμα, Laurence Steinberg & Richard M. Lerner, "The Scientific Study of Adolescence: A Brief History", *Journal of Early Adolescence* 24, no. 1 (2004): 45-54, https://doi.org/10.1177/0272431603260879· Arnett, *Emerging Adulthood*· Daniel Lapsley & Ryan D. Woodbury, "Social Cognitive Development in Emerging Adulthood", στο *The Oxford Handbook of Emerging Adulthood* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2015)· Wim Meeus, "Adolescent Psychosocial Development: A Review of Longitudinal Models and Research", *Developmental Psychology* 52, no. 12 (2016): 1969-93, https://doi.org/10.1037/dev0000243· Jeffrey Jensen Arnett και συν., *Debating Emerging Adulthood: Stage or Process?* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2011).

23. Dan P. McAdams, "Life Authorship in Emerging Adulthood", στο *The Oxford Handbook of Emerging Adulthood* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2015), 438.

24. Lapsley & Woodbury, "Social Cognitive Development", 152.

25. Lapsley & Woodbury, 155. Οι ακαδημαϊκές συζητήσεις για την ισορροπία μεταξύ ατομίκευσης και προσκόλλησης, συχνά περιστρέφονται γύρω από ζητήματα κουλτούρας. Πόσο οικουμενικές είναι αυτές οι αναπτυξιακές εμβαθύνσεις; Ένα χωρίο από την ανάλυση των Lapsley και Woodbury θέτει επί τάπητος το ζήτημα αυτό με έναν τρόπο που βρίσκω ισοροπημένο και λογικό:

> Το πώς εκτυλίσσεται η ατομίκευση στις διάφορες εθνοφυλετικές ομάδες, σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα, είτε εντός εθνικών συνόρων είτε περιλαμβάνοντας διεθνικά δείγματα, αποτελεί ζήτημα εμπειρικής διερεύνησης. Όμως, κατά την άποψή μας, η ένταση ανάμεσα στην αυτενέργεια και στη συμμετοχή είναι βασικό δίπολο της ανθρώπινης ύπαρξης (Μπάκαν, 1966). Το πώς αυτή ρυθμίζεται μπορεί επίσης να παρουσιάζει απόκλιση από κουλτούρα σε κουλτούρα. Κάποιες κοινωνίες ίσως δίνουν προτεραιότητα στη συμμετοχή, όμως αυτό δεν σημαίνει πως παραγκωνίζεται η αυτενέργεια. Άλλες κοινωνίες ίσως δίνουν προτεραιότητα στην αυτενέργεια, όμως ο πόθος για προσήλωση, συμμετοχή και συναισθηματικό δεσμό δεν απουσιάζει ποτέ. Επιπλέον, το πώς εκδηλώνονται η αυτενέργεια και η συμμετοχή ποικίλλει κατά τον ρου της ζωής του ίδιου ατόμου αναλόγως της προσωπικής του κατάστασης (έγγαμος, άγαμος κ.λπ.), των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων του ή των συνθηκών της ζωής του. Όπως και να επιτευχθεί εντέλει ο συμβιβασμός ανάμεσα στην αυτενέργεια και στη συμμετοχή, η αναδυόμενη ενηλικίωση είναι η αναπτυξιακή περίοδος κατά την οποία θα πρέπει να λάβει χώρα η σκληρή διαπραγμάτευση, οι επιπτώσεις της οποίας είναι σημαντικές για τη μετέπειτα προσαρμογή στην ενήλικη ζωή.

Η παραπομπή σε αυτό απόσπασμα γίνεται στο David Bakan, *The Duality of Human Existence: Isolation and Communion in Western Man* (Βοστόνη: Beacon, 1966).

26. Robert Kegan, *The Evolving Self: Problem and Process in Human Development* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Harvard University Press, 1982), 96. Βλ. τη συζήτηση στις σελίδες 95-100.

27. Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, 130.

28. Kegan, *The Evolving Self*, 19.

29. Lapsley & Woodbury, "Social Cognitive Development", 152.

30. danah boyd, *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens* (Νιου Χέιβεν, Κονέκτικατ: Yale University Press, 2014), 8.

31. Chris Nodder, *Evil by Design: Interaction Design to Lead Us into Temptation* (Ιντιανάπολις: Wiley, 2013), xv.

32. Lapsley & Woodbury, "Social Cognitive Development", 152.

33. Nodder, *Evil by Design*, 5.

34. "What's the History of the Awesome Button (That Eventually Became the Like Button) on Facebook?" *Quora*, 19 Σεπτεμβρίου 2017, https://www.quora.com/Whats-the-history-of-the-Awesome-Button-that-eventually-became-the-Like-button-on-Facebook.

35. Βλ. John Paul Titlow, "How Instagram Learns from Your Likes to Keep You Hooked", *Fast Company*, 7 Ιουλίου 2017, https://www.fastcompany.com/40434598/how-instagram-learns-from-your-likes-to-keep-you-hooked.

36. Adam Alter, *Irresistible: The Rise of Addictive Technology and the Business of Keeping Us Hooked* (Νέα Υόρκη: Penguin, 2017), 128.

37. Josh Constine, "How Facebook News Feed Works", *TechCrunch*, 6 Σεπτεμβρίου 2016, http://social.techcrunch.com/2016/09/06/ ultimate-guide-to-the-news-feed.

38. Michael Arrington, "Facebook Users Revolt, Facebook Replies", *TechCrunch*, http://social.techcrunch.com/2006/09/06/facebook-users-revolt-facebook-replies.

39. Victor Luckerson, "Here's How Your Facebook News Feed Actually Works", *Time*, 9 Ιουλίου 2015, http://time.com/collection-post/3950525/facebook-news-feed-algorithm.

40. Βλ. Constine, "How Facebook News Feed Works". Η φράση εντός των εισαγωγικών προέρχεται από το Will Oremus, "Who Controls Your Facebook Feed", *Slate*, 3 Ιανουαρίου 2016, http://www.slate.com/articles/technology/cover_story/2016/01/how_facebook_s _news_feed_algorithm_works.html.

41. Constine, "How Facebook News Feed Works".

42. Βλ. Luckerson, "Here's How Your Facebook News Feed Actually Works".

43. Βλ. Oremus, "Who Controls Your Facebook Feed".

44. Alessandro Acquisti, Laura Brandimarte & George Loewenstein, "Privacy and Human Behavior in the Age of Information", *Science* 347, no. 6221 (2015): 509-14, https://doi.org/10.1126/science.aaa1465.

45. Jerry Suls & Ladd Wheeler, "Social Comparison Theory", στο *Theories of Social Psychology*, επιμ. Paul A. M. Van Lange, Arie W. Kruglanski & E. Tory Higgins, τόμος 2 (Θάουζαντ Όουκς, Καλιφόρνια: Sage, 2012), 460-82.

46. David R. Mettee & John Riskind, "Size of Defeat and Liking for Superior and Similar Ability Competitors", *Journal of Experimental Social Psychology* 10, no. 4 (1974): 333-51. Βλ. επίσης T. Mussweiler & K. Rütter, "What Friends Are For! The Use of Routine Standards in Social Comparison", *Journal of Personality and Social Psychology* 85, no. 3 (2003): 467-81.

47. Suls & Wheeler, "Social Comparison Theory".

48. K. Hennigan & L. Heath, "Impact of the Introduction of Television on Crime in the United States: Empirical Findings and Theoretical Implications", *Journal of Personality and Social Psychology* 42, no. 3 (1982): 461-77· Hyeseung Yang & Mary Beth Oliver, "Exploring the Effects of Television Viewing on Perceived Life Quality: A Combined Perspective of Material Value and Upward Social Comparison", *Mass Communication and Society* 13, no. 2 (2010): 118-38.

49. Amanda L. Forest & Joanne V. Wood, "When Social Networking Is Not Working", *Psychological Science* 23, no. 3 (2012): 295-302· Lin Qiu & συν., "Putting Their Best Foot Forward: Emotional Disclosure on Facebook", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 15, no. 10 (2012): 569-72.

50. Jiangmeng Liu και συν., "Do Our Facebook Friends Make Us Feel Worse? A Study of Social Comparison and Emotion", *Human Communication Research* 42, no. 4 (2016): 619-40, https://doi.org/10.1111/hcre.12090.

51. Andrew K. Przybylski και συν., "Motivational, Emotional, and Behavioral Correlates of Fear of Missing Out", *Computers in Human Behavior* 29, no. 4 (2013): 1841-48, https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014.

52. Qin-Xue Liu και συν., "Need Satisfaction and Adolescent Pathological Internet Use: Comparison of Satisfaction Perceived Online and Offline", *Computers in Human Behavior* 55 (Φεβρουάριος 2016): 695-700, https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.048· Dorit Alt, "College Students' Academic Motivation, Media Engagement and Fear of Missing Out", *Computers in Human Behavior* 49 (Αύγουστος 2015): 111-19, https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.057· Roselyn J. Lee-Won, Leo Herzog & Sung Gwan Park, "Hooked on Facebook: The Role of Social Anxiety and Need for Social Assurance in Problematic Use of Facebook", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 18, no. 10 (2015): 567-74, https://doi.org/10.1089/cyber.2015.0002· Jon D. Elhai και συν., "Fear of Missing Out, Need for Touch, Anxiety and Depression Are Related to Problematic Smartphone Use", *Computers in Human Behavior* 63 (Οκτώβριος 2016): 509-16, https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.079.

53. Nina Haferkamp & Nicole C. Krämer, "Social Comparison 2.0: Examining the Effects of Online Profiles on Social-Networking Sites", *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking* 14, no. 5 (2011): 309-14, https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0120. Βλ. επίσης Helmut Appel, Alexander L. Gerlach & Jan Crusius, "The Interplay Between Facebook Use, Social Comparison, Envy, and Depression", *Current Opinion in Psychology* 9 (Ιούνιος 2016): 44-49, https:///doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.10.006.

54. Ethan Kross και συν., "Facebook Use Predicts Declines in Subjective Well-Being in Young Adults", *PLoS ONE* 8, no. 8 (2013): e69841, https://doi.org/10.1371/journal.pone.0069841.

55. Hanna Krasnova και συν., "Envy on Facebook: A Hidden Threat to Users' Life Satisfaction?" *Wirtschaft informatik Proceedings 2013* 92 (1 Ιανουαρίου 2013), http://aisel.aisnet.org/wi2013/92· Christina Sagioglou & Tobias Greitemeyer, "Facebook's Emotional Consequences: Why Facebook Causes a Decrease in Mood and Why People Still Use It", *Computers in Human Behavior* 35 (Ιούνιος 2014): 359-63, https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.03.003.

56. Edson C. Tandoc Jr., Patrick Ferrucci & Margaret Duffy, "Facebook Use, Envy, and Depression Among College Students: Is Facebooking Depressing?" *Computers in Human Behavior* 43 (Φεβρουάριος 2015): 139-46.

57. Adriana M. Manago και συν., "Facebook Involvement, Objectified Body Consciousness, Body Shame, and Sexual Assertiveness in College Women and Men", *Springer* 72, nos. 1-2 (2014): 1-14, https://doi.org/10.1007/s11199-014-0441-1.

58. Jan-Erik Lönnqvist & Fenne große Deters, "Facebook Friends, Subjective Well-Being, Social Support, and Personality", *Computers in Human Behavior* 55 (Φεβρουάριος 2016): 113-20, https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.002· Daniel C. Feiler & Adam M. Kleinbaum, "Popularity, Similarity, and the Network Extraversion Bias", *Psychological Science* 26, no. 5 (2015): 593-603, https://doi.org/10.1177/0956797615569580.

59. Brian A. Primack & συν., "Social Media Use and Perceived Social Isolation Among Young Adults in the U.S.", *American Journal of Preventive Medicine* 53, no. 1 (2017): 1-8, https://doi.org/10.1016/j.amepre.2017.01.010· Taylor Argo & Lisa Lowery, "The Effects of Social Media on Adolescent Health and Well-Being", *Journal of Adolescent Health* 60, no. 2 (2017): S75-76, https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2016.10.331· Eli-

zabeth M. Seabrook, Margaret L. Kern & Nikki S. Rickard, "Social Networking Sites, Depression, and Anxiety: A Systematic Review", *JMIR Mental Health* 3, no. 4 (2016): e50, https://doi.org/10.2196/mental.5842.

60. Holly B. Shakya & Nicholas A. Christakis, "Association of Facebook Use with Compromised Well-Being: A Longitudinal Study", *American Journal of Epidemiology*, 16 Ιανουαρίου 2017, https://doi.org/10.1093/aje/kww189.

61. Bernd Heinrich, *The Homing Instinct* (Βοστόνη: Houghton Mifflin arcourt, 2014), 298-99.

62. Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (Νέα Υόρκη: Anchor, 1959), 112-32.

63. Υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία για το συγκεκριμένο ζήτημα, όμως δύο άρθρα στα οποία γίνεται λόγος ειδικά για την «ανασχετική επιρροή» στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι τα Sauvik Das & Adam Kramer, "Self-Censorship on Facebook", στα *Πρακτικά του Έβδομου Διεθνούς Συνεδρίου ΑΑΑΙ για τα Weblogs και τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης*, 2013· Alice E. Marwick και danah boyd, "I Tweet Honestly, I Tweet Passionately: Twitter Users, Context Collapse, and the Imagined Audience", *New Media & Society* 13, no. 1 (2011): 114-33.

64. Shoshana Zuboff, σημείωση φακέλου, 9 Νοεμβρίου 2017, Queen's University, Κίνγκστον, Οντάριο.

65. Ben Marder, Adam Joinson, Avi Shankar & David Houghton, "The Extended 'Chilling' Effect of Facebook: The Cold Reality of Ubiquitous Social Networking", *Computers in Human Behavior* 60 (1 Ιουλίου 2016): 582-92, https:// doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.097.

66. Stanley Milgram & Thomas Blass, *The Individual in a Social World: Essays and Experiments*, 3η έκδ. (Λονδίνο: Pinter & Martin, 2010), xxi-xxiii.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΕΠΤΑ

1. Gaston Bachelard, *The Poetics of Space* (Βοστόνη: Beacon, 1994), 6.

2. Bachelard, *The Poetics of Space*, 7.

3. Bachelard, 91.

4. Philip Marfl και συν., "Understanding 'Sanctuary': Faith and Traditions of Asylum", *Journal of Refugee Studies* 24, no. 3 (2011): 440-55, https://doi.org/10.1093/jrs/fer040.

5. John Griffiths Pedley, *Sanctuaries and the Sacred in the Ancient Greek World* (Νέα Υόρκη: Cambridge University Press, 2005), 97.

6. H. Bianchi, *Justice as Sanctuary* (Γιουτζίν, Όρεγκον: Wipf & Stock, 2010). Βλ. επίσης Norman Maclaren Trenholme & Frank Thilly, *The Right of Sanctuary in England: A Study in Institutional History*, τόμος 1 (Κολούμπια: University of Missouri, 1903).

7. Linda McClain, "Inviolability and Privacy: The Castle, the Sanctuary, and the Body", *Yale Journal of Law & the Humanities* 7, no. 1 (1995): 203, http://digitalcommons.law.yale.edu/yjlh/vol7/iss1/9.

8. Darhl M. Pedersen, "Psychological Functions of Privacy", *Journal of Environmental Psychology* 17, no. 2 (1997): 147-56, https://doi.org/10.1006/jevp.1997.0049. Για πολύτιμες σχετικές συζητήσεις πάνω σε ακαδημαϊκά νομικά ζητήματα, βλ. Daniel J. Solove, "'I've Got Nothing to Hide' and Other Misunderstandings of Privacy", *San Diego Law Review* 44 (12 Ιουλίου 2007): 745· Julie E. Cohen, "What Privacy Is For" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 5 Νοεμβρίου 2012), https://papers.ssrn.com/abstract=2175406.

9. Anita L. Allen, *Unpopular Privacy: What Must We Hide?* Studies in Feminist Philosophy (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2011), 4.

10. Orin S. Kerr, "Searches and Seizures in a Digital World", *Harvard Law Review* 119, no. 2 (2005): 531-85· Elizabeth B. Wydra, Brianne J. Gorod & Brian R. Frazelle, "Timothy Ivory Carpenter v. United States of America – On Writ of Certiorari to the United States Court of Appeals for the Sixth Circuit – Brief of Scholars of the History and Original Meaning of the Fourth Amendment as Amici Curiae in Support of Petitioner", Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, 14 Αυγούστου 2017· David Gray, *The Fourth Amendment in an Age of Surveillance* (Νέα Υόρκη: Cambridge University Press, 2017)· David Gray, "The Fourth Amendment Categorical Imperative", *Michigan Law Review*, 2017, http://michiganlawreview.org/the-fourth-amendment-categorical-imperative.

11. Βλ. Jennifer Daskal, "The Un-territoriality of Data", *Yale Law Journal* 125, no. 2 (2015): 326-98.

12. Andrew Guthrie Ferguson, "The Internet of Things and the Fourth Amendment of Effects", *California Law Review*, 3 Αυγούστου 2015, 879-80, https://papers.ssrn.com/abstract=2577944.

13. Lisa Van Dongen & Tjerk Timan, "Your Smart Coffee Machine Knows What You Did Last Summer: A Legal Analysis of the Limitations of Traditional Privacy of the Home Under Dutch Law in the Era of Smart Technology" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 1 Σεπτεμβρίου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3090340.

14. Για μια σαφή εξήγηση της «συναίνεσης» υπό τον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ), βλ. Sally Annereau, "Understanding Consent Under the GDPR", Global Data Hub, Νοέμβριος 2016, https://globaldatahub.taylorwessing.com/article/understanding-consent-under-the-gdpr.

15. McCann FitzGerald & Ruairí Madigan, "GDPR and the Internet of Things: 5 Things You Need to Know", *Lexology*, 26 Μαΐου 2016, http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=ba0b0d12-bae3-4e93-b832-85c15620b877.

16. Daphne Keller, "The Right Tools: Europe's Intermediary Liability Laws and the 2016 General Data Protection Regulation" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 22 Μαρτίου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2914684· Sandra Wachter, "Normative Challenges of Identification in the Internet of Things: Privacy, Profiling, Discrimination, and the GDPR" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 6 Δεκεμβρίου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3083554· Tal Zarsky, "Incompatible: The GDPR in the Age of Big Data" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 8 Αυγούστου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3022646· Anna Rossi, "Respected or Challenged by Technology? The General Data Protection Regulation and Commercial Profiling on the Internet" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 13 Ιουλίου 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2852739· Viktor Mayer-Schönberger & Yann Padova, "Regime Change? Enabling Big Data Through Europe's New Data Protection Regulation", *Columbia Science & Technology Law Review* 315 (2016): 315-35.

17. Paul-Olivier Dehaye, μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου προς την Επιτροπή Ψηφιακής Εποχής, Πολιτισμού, Μέσων και Αθλητισμού (DCMS Committee), 6 Μαρτίου 2018, http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/digital-culture-media-and-sport-committee/fake-news/written/80117.html.

18. Paul-Olivier Dehaye, μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου προς την Επιτρο-

πή Ψηφιακής Εποχής, Πολιτισμού, Μέσων και Αθλητισμού (DCMS Committee), 7 Μαρτίου 2018, http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevide.ce.svc/evidence document/digital-culture-media-and-sport-committee/fake-news/written/80117.html (η έμφαση δική μου).

19. Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τα δεδομένα και την αρχιτεκτονική του Hive, ανατρέξτε στον έλεγχο που διενήργησε στο Facebook ο Ιρλανδός Επίτροπος Προστασίας Δεδομένων το 2011-2012, ως συνέχεια των προσπαθειών του ακτιβιστή σε ζητήματα απορρήτου Μαξ Σρεμς, ο οποίος αντιτάχθηκε στη συγκέντρωση προσωπικών δεδομένων για τους πολίτες της Ε.Ε. από το Facebook: "Facebook Audit", Επιτροπή Προστασίας Δεδομένων – Ιρλανδία, 3 Ιουλίου 2018, https://www.dataprotection.ie/docs/Facebook-Audit/1290.html.

20. "How Can I Download a Copy of My Facebook Data?" Facebook (Πώς μπορώ να καταβάσω αντίγραφο των δεδομένων μου από το Facebook;»), https://www.facebook.com/help/1701730696756992· "What to Look for in Your Facebook Data – and How to Find It", *Wired*, 26 Απριλίου 2018, https://www.wired.com/story/download-facebook-data-how-to-read.

21. John Paul Titlow, "How Instagram Learns from Your Likes to Keep You Hooked", *Fast Company*, 7 Ιουλίου 2017, https://www.fastcompany.com/40434598/how-instagram-learns-from-your-likes-to-keep-you-hooked· Lilian Edwards & Michael Veale, "Slave to the Algorithm? Why a 'Right to an Explanation' Is Probably Not the Remedy You Are Looking For" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 23 Μαΐου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract= 2972855· Michael Veale, Reuben Binns & Jef Ausloos, "When Data Protection by Design and Data Subject Rights Clash", *International Data Privacy Law*, 26 Απριλίου 2018, https://doi.org/10.1093/idpl/ipy002· Dimitra Kamarinou, Christopher Millard & Jatinder Singh, "Machine Learning with Personal Data" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 7 Νοεμβρίου 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2865811.

22. Andrew Tutt, "An FDA for Algorithms", *Administrative Law Review* 69, no. 83 (2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2747994.

23. Προσωπική επικοινωνία.

24. Για μια εξαίρετη πραγμάτευση αυτών των δυναμικών συσχετισμών από ιστορική άποψη, βλ. Robin Mansell, "Bits of Power: Struggling for Control of Information and Communication Networks", *Political Economy of Communication* 5, no. 1 (2017), 2-29, ιδίως 16.

25. Laura Nader, "The Life of the Law – a Moving Story", *Valparaiso University Law Review* 36, no. 3 (2002): 658.

26. Για περισσότερα σχετικά με τη NOYB, βλ. το ενημερωτικό σάιτ: "Noyb.Eu | My Privacy Is None of Your Business", https://noyb.eu. Βλ. επίσης Hannah Kuchler, "Max Schrems: The Man Who Took on Facebook – and Won", *Financial Times*, 5 Απριλίου 2018.

27. 2010-2012: Kit Seeborg, "Facebook Q4 2012 Quarterly Earnings", 31 Ιανουαρίου 2013, https://www.slideshare.net/kitseeborg/fb-q412-investordeck/4-Daily_Active_Users_DAUsMillions_of· 2013-2014: "Facebook Q4 2014 Results", investor.fb.com, 4 Αυγούστου 2018, http://files.shareholder.com/downloads/AMDA-NJ5DZ/3907746207x0x805520/2D74EDCA-E02A-420B-A262-BC096264BB93/FB_Q414EarningsSlides20150128.pdf, 3· 2015-2017: Deborah Crawford και συν., "Facebook, Inc. (FB) – Fourth Quarter and Full Year 2016 Results", 1 Φεβρουαρίου 2017, https://s21.q4cdn.com/399680738/files/doc_financials/2017/Q4/Q4-2017-Earnings-Presentation.pdf, 2.

28. ΗΠΑ και Καναδάς: "Facebook: Quarterly Revenue in U.S. and Canada from 1st Quarter 2010 to 2nd Quarter 2018", Statista, 2018, https://www.statista.com/statistics/223280/facebooks-quarterly-revenue-in-the-us-and-canada-by-segment/#0· Ευρώπη: "Facebook: Quarterly Revenue in Europe from 1st Quarter 2010 to 2nd Quarter 2018", Statista, 2018, https://www.statista.com/statistics/223279/facebooks-quarterly-revenue-in-europe/#0.

29. "Global Stats", *statcounter.com*, http://gs.statcounter.com.

30. Βλ. Daisuke Wakabayashi & Adam Satariano, "How Looming Privacy Regulations May Strengthen Facebook and Google", *New York Times*, 24 Απριλίου 2018, https://www.nytimes.com/2018/04/23/technology/privacy-regulation-facebook-google.html.

31. "Recommendations for Implementing Transparency, Consent and Legitimate Interest Under the GDPR", Centre for Information Policy Leadership, Hunton & Williams LLP, Σχέδιο Εφαρμογής του Κανονισμού Προστασίας Γενικών Δεδομένων, 19 Μαΐου 2017 («Συστάσεις για την Εφαρμογή της Διαφάνειας, της Συναίνεσης του Έννομου Συμφέροντος υπό τον Κανονισμό Προστασίας Γενικών Δεδομένων»).

32. "Exclusive: Facebook to Put 1.5 Billion Users Out of Reach of New EU Privacy Law", *Reuters*, 19 Απριλίου 2018, https://www.reuters.com/article/us-facebook-privacy-eu-exclusive/exclusive-facebook-to-change-user-terms-limiting-effect-of-eu-privacy-law-idUSKBN1HQ00P.

33. Elizabeth E. Joh, "Privacy Protests: Surveillance Evasion and Fourth Amendment Suspicion", *Arizona Law Review* 55, no. 4 (2013): 997-1029· Jeffrey L. Vagle, "Furtive Encryption: Power, Trust, and the Constitutional Cost of Collective Surveillance", *Indiana Law Journal* 90, no. 1 (2015), http://papers.ssrn.com/abstract=2550934.

34. "How to Be Invisible: 15 Anti-surveillance Gadgets & Wearables", *WebUrbanist*, 28 Νοεμβρίου 2016, http://weburbanist.com/2016/11/28/how-to-be-invisible-15-anti-surveillance-designs-installations. Για ένα άλλο σχετικό άρθρο, βλ. "The Role of Hackers in Countering Surveillance and Promoting Democracy", 29 Απριλίου 2018, https://search-proquest-com.ezproxy.cul.columbia.edu/docview/1719239523?pq-origsite= gscholar.

35. Βλ. Zach Sokol, "Hide from Surveillance by Wearing a Mask of This Artist's Face", *Creators*, 7 Μαΐου 2014, https://creators.vice.com/en_us/article/pgqp87/hide-from-surveillance-by-wearing-a-mask-of-this-artists-face.

36. Βλ. "Backslash", Backslash.com, 4 Αυγούστου 2018, http://www.backslash.cc.

37. Mehrdad Hessar και συν., "Enabling On-Body Transmissions with Commodity Devices", *UBICOMP 16*, 12-16 Σεπτεμβρίου 2016, Χαϊδελβέργη, Γερμανία.

38. Βλ. Adam Harvey, "Stealth Wear – Anti-drone Fashion", ah projects, 3 Δεκεμβρίου 2012, https://ahprojects.com/ projects/stealth-wear.

39. Βλ. Benjamin Grosser, "Projects", 3 Αυγούστου 2018, https://bengrosser.com/projects.

40. Cade Metz, "The Unsettling Performance That Showed the World Through AI's Eyes", *Wired*, 30 Απριλίου 2017, https://www.wired.com/2017/04/unsettling-performance-showed-world-ais-eyes/· Thu-Huong Ha, "Ai Weiwei's New Show Exposes the Creepy Consequences of Our Obsession with Posing for the Camera", *Quartz*, 29 Απριλίου 2018, https://qz.com/1000684/ai-weiwei-herzog-de-meuron-artwork-hansel-gretel-exposes-the-creepy-consequences-of-our-obsession-with-posing-for-the-camera.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΟΚΤΩ

1. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, επιμ. Edwin Cannan (Νέα Υόρκη: Modern Library, 1994), 485.

2. Friedrich August von Hayek, *The Collected Works of Friedrich August Hayek*, επιμ. William Warren Bartley (Σικάγο: University of Chicago Press, 1988), 1:14.

3. Friedrich Hayek, "The Use of Knowledge in Society", στο *Individualism and Economic Order* (Σικάγο: University of Chicago Press, 1980). Βλ. την ανάπτυξη στις σελίδες 85-89.

4. Hayek, "The Use of Knowledge", 89 (η έμφαση δική μου).

5. Ashlee Vance, "Facebook: The Making of 1 Billion Users", *Bloomberg.com*, http://www.bloomberg.com/news/articles/2012-10-04/facebook-the-making-of-1-billion-users.

6. Tom Simonite, "What Facebook Knows", *MIT Technology Review*, 13 Ιουνίου 2012, https://www.technologyreview.com/s/428150/what-facebook-knows.

7. Βλ. Vance, "Facebook: The Making of 1 Billion Users".

8. Derek Thompson, "Google's CEO: 'The Laws Are Written by Lobbyists'", *Atlantic*, 1 Οκτωβρίου 2010, https://www.theatlantic.com/technology/archive/2010/10/google s-ceo-the-laws-are-written-by-lobbyists/63908.

9. Satya Nadella, "Satya Nadella: Build 2017", *News Center*, 10 Μαΐου 2017, https://news.microsoft.com/speeches/satya-nadella-build-2017.

10. Smith, *The Wealth of Nations*, 939-40.

11. Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από τη δική μου συλλογή δεδομένων κεφαλαιοποίησης και απασχόλησης της General Motors από το 1926 ως το 2008, της Google από το 2004 ως το 2016 και της Facebook από το 2012 ως το 2016. Όλες οι αξίες κεφαλαιοποίησης είναι πληθωριστικά προσαρμοσμένες στα δολάρια του 2016, σύμφωνα με τον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή από τα Οικονομικά Δεδομένα της Ομοσπονδιακής Τράπεζας, τη Διεύθυνση Οικονομικών Ερευνών και την Ομοσπονδιακή Τράπεζα του Σεντ Λούις. Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για την κατάρτιση αυτών των δεδομένων περιλαμβάνουν τη Standard & Poor's Capital IQ (κεφαλαιοποίηση της Google και καταμέτρηση του συνόλου των εργαζομένων), τη Wharton Research Data Services – CRSP (κεφαλαιοποίηση της General Motors), τη Standard & Poor's Compustat (καταμέτρηση του συνόλου των εργαζομένων της General Motors), την Thomas Eikon (κεφαλαιοποίηση της Facebook), την Company Annual Reports (καταμέτρηση του συνόλου των εργαζομένων της General Motors) και τη SEC Filings (καταμέτρηση του συνόλου των εργαζομένων της Facebook).

12. Opinion Research Corporation, "Is Big Business Essential for the Nation's Growth and Expansion?" ORC Public Opinion Index (Αύγουστος 1954)· Opinion Research Corporation, "Which of These Comes Closest to Your Impression of the Business Setup in This Country?" ORC Public Opinion Index (Ιανουάριος 1955)· Opinion Research Corporation, "Now Some Questions About Large Companies. Do You Agree or Disagree on Each of These? ... Large Companies Are Essential for the Nation's Growth and Expansion", ORC Public Opinion Index (Ιούνιος 1959). Έκθεση του 1951 διαπίστωσε πως το αμερικανικό κοινό εξυμνούσε τις μεγάλες επιχειρήσεις για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την αποτελεσματικότητά τους ως φορέων μαζικής παραγωγής, την ανάπτυξη και τη βελτίωση των προϊόντων, την πληρωμή υψηλών φόρων και την υποστήριξη της παιδείας. Βλ. "Poll Finds Public on Industry's Side", *New York Times*, 15 Ιουλίου 1951. Το 1966 δημοσκόπηση της Harris Poll ήθελε το 44% των Αμερικανών να αποδίδει την ευημερία του έθνους στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση και το 34% στις μεγάλες επιχειρήσεις. Το 1968, όταν η αμοιβή των διευθύνο-

ντων συμβούλων ήταν περίπου 24 φορές υψηλότερη από αυτή του μέσου εργαζομένου, το 64% των Αμερικανών δήλωνε πως η επιχειρηματική ηγεσία ήταν η καλύτερη που είχε υπάρξει ποτέ. Βλ. Louis Harris & Associates, "Which Two or Three Best Describe Most Business Corporation Leaders in the Country?" (Απρίλιος 1966)· Louis Harris & Associates, "Compared with What We Have Produced in the Past in This Country, Do You Feel That Our Present Leadership in the Field of Business Is Better, Worse or About the Same as We Have Produced in the Past?" (Ιούνιος 1968). Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. επίσης Louis Galambos, *The Public Image of Big Business in America, 1880-1940: A Quantitative Study in Social Change* (Βαλτιμόρη, MD: Johns Hopkins University Press, 1975).

13. Βλ. Alfred D. Chandler, "The Enduring Logic of Industrial Success", *Harvard Business Review*, 1 Μαρτίου 1990, https://hbr.org/1990/03/the-enduring-logic-of-industrial-success· Susan Helper και Rebecca Henderson, "Management Practices, Relational Contracts, and the Decline of General Motors", *Journal of Economic Perspectives* 28, no. 1 (2014): 49-72, https://doi.org/10.1257/jep.28.1.49.

14. David H. Autor και συν., "The Fall of the Labor Share and the Rise of Superstar Firms" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 22 Μαΐου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2971352. Βλ. επίσης Michael Chui & James Manyika, "Competition at the Digital Edge: 'Hyperscale' Businesses", *McKinsey Quarterly*, Μάρτιος 2015.

15. Έως τα τέλη του 2018 αναμένεται να τεθούν σε λειτουργία 100 ακόμη κέντρα δεδομένων. Η Microsoft επένδυσε 20 δισ. δολάρια το 2017, και το 2018 η Facebook ανήγγειλε σχέδια επένδυσης 20 δισ. δολαρίων σε ένα νέο κέντρο δεδομένων υπερκλίμακας στην Ατλάντα. Σύμφωνα με μια βιομηχανική έκθεση, οι εταιρείες υπερκλίμακας εγκαθιστούν και τα παγκόσμια δίκτυα, ιδίως τα υποθαλάσσια καλώδια, πράγμα που σημαίνει ότι «ένα πολύ μεγάλο μερίδιο των παγκόσμιων διαδικτυακών δεδομένων θα διακινείται μέσω ιδιωτικών δικτύων τα οποία είτε ανήκουν είτε διευθύνονται από παράγοντες υπερκλίμακας». Το 2016 η Facebook και η Google συνεργάστηκαν για την κατασκευή ενός νέου υποθαλάσσιου καλωδίου μεταξύ ΗΠΑ και Χονγκ Κονγκ, το οποίο έχει περιγραφεί ως η ισχυρότερη υπερειρηνική γραμμή ως σήμερα. Βλ. João Marges Lima, "Hyperscalers Taking Over the World at an Unprecedented Scale", *Data Economy*, 11 Απριλίου 2017, https://data-economy.com/hyperscalers-taking-world-unprecedented-scale· João Marges Lima, "Facebook, Google Partners in 12,800Km Transpacificable Linking US, China", *Data Economy*, 13 Οκτωβρίου 2016, https://data-economy.com/facebook-google-partners-in-12800km-transpacific-cable-linking-us-china· João Marges Lima, "Facebook Could Invest up to $20bn in a Single Hyperscale Data Centre Campus", *Data Economy*, 23 Ιανουαρίου 2018, https://data-economy.com/facebook-invest-20bn-single-hyperscale-data-centre-campus.

16. T. H. Breen, *The Marketplace of Revolution: How Consumer Politics Shaped American Independence* (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2005), 22.

17. Breen, *The Marketplace of Revolution*, 222.

18. Breen, XVI-XVII.

19. Breen, 235-39.

20. Βλ. Breen, 20.

21. Βλ. Breen, 299.

22. Breen, 325.

23. Daron Acemoglu & James A. Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (Νέα Υόρκη: Crown Business, 2012).

24. Acemoglu & Robinson, *Why Nations Fail*, 313-14. Ο ιστορικός Τζακ Γκόλ-

ντστουν παρατηρεί ότι το μέγεθος των κοινοβουλευτικών μεταρρυθμίσεων της Βρετανίας εκτόνωσε την πίεση για πιο βίαιη αλλαγή, δημιουργώντας πιο ανθεκτική και ευημερούσα δημοκρατία. Όπως οι Ατζέμογλου και Ρόμπινσον, ο Γκόλντστουν καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «η εθνική σήψη» συνδέεται κατά κανόνα με ένα κοινωνικό μοντέλο στο οποίο οι ελίτ δεν ταυτίζουν τα συμφέροντά τους με εκείνα του κοινού, υποδηλώνοντας ακριβώς τον κίνδυνο του είδους της διαρθρωτικής ανεξαρτησίας που απολαμβάνουν οι επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού. Βλ. Jack A. Goldstone, *Revolution and Rebellion in the Early Modern World* (Μπέρκλεϊ: University of California Press, 1993), 481, 487· βλ. επίσης Barrington Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World* (Βοστόνη: Beacon, 1993), 3-39.

25. Michel Crozier, Samuel P. Huntington & Joji Watanuki, "The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission", 1975, http://trilateral.org/download/doc/crisis_of_democracy.pdf.

26. Ryan Mac, Charlie Warzel & Alex Kantrowitz, "Growth at Any Cost: Top Facebook Executive Defended Data Collection in 2016 Memo – and Warned That Facebook Could Get People Killed", *BuzzFeed*, 29 Μαρτίου 2018, https://www.buzzfeed.com/ryanmac/growth-at-any-cost-top-facebook-executive-defended-data?utm_term=.stWyyGQnb#.cnkEEaN0v.

27. Nicholas Thompson & Fred Vogelstein, "Inside the Two Years That Shook Facebook – and the World", *Wired*, 12 Φεβρουαρίου 2018, https://www.wired.com/story/inside-facebook-mark-zuckerberg-2-years-of-hell.

28. Hunt Allcott & Matthew Gentzkow, "Social Media and Fake News in the 2016 Election", *Journal of Economic Perspectives* 31, no. 2 (2017): 211-36.

29. "Nielsen/Netratings Reports Topline U.S. Data for July 2007", Nielsen/Netratings, Ιούλιος 2007.

30. Consumer Watchdog, "Liars and Loans: How Deceptive Advertisers Use Google", Φεβρουάριος 2011· Jay Greene, "Feds Shut Down High-Tech Mortgage Scammers", *CBSNews.com*, 16 Νοεμβρίου 2011.

31. Υπουργείο Δικαιοσύνης ΗΠΑ, "Google Forfeits $500 Million Generated by Online Ads & Prescription Drug Sales by Canadian Online Pharmacies", https://www.justice.gov/opa/pr/google-forfeits-500-million-generated-online-ads-prescription-drug-sales-canadian-online.

32. Michela Del Vicario και συν., "The Spreading of Misinformation Online", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 113, no. 3 (2016): 554-59· Solomon Messing & Sean J. Westwood, "How Social Media Introduces Biases in Selecting and Processing News Content", PewResearchCenter, 8 Απριλίου 2012.

33. Βλ. Paul Mozur & Mark Scott, "Fake News in U.S. Election? Elsewhere, That's Nothing New", *New York Times*, 17 Νοεμβρίου 2016, http://www.nytimes.com/2016/11/18/technology/fake-news-on-facebook-in-foreign-elections-thats-not-new.html.

34. Catherine Buni, "The Secret Rules of the Internet", *Verge*, 13 Απριλίου 2016, https://www.theverge.com/2016/4/13/11387934/internet-moderator-history-youtube-facebook-reddit-censorship-free-speech.

35. Madeleine Varner & Julia Angwin, "Facebook Enabled Advertisers to Reach 'Jew Haters'", *ProPublica*, 14 Σεπτεμβρίου 2017, https://www.propublica.org/article/facebook-enabled-advertisers-to-reach-jew-haters.

36. Βλ. την κατατοπιστική συζήτηση στο Buni, "The Secret Rules of the Internet"· Nick Hopkins, "Revealed: Facebook's Internal Rulebook on Sex, Terrorism and Violence", *Guardian*, 21 Μαΐου 2017, https://www.theguardian.com/news/2017/may/

21/revealed-facebook-internal-rulebook-sex-terrorism-violence?utm_source=esp&utm_medium=Email&utm_campaign=GU+Today+USA+-+Collections+2017&utm_term=227190&subid=17990030&CMP=GT_US_collection· Nick Hopkins, "Facebook Moderators: A Quick Guide to Their Job and Its Challenges", *Guardian*, 21 Μαΐου 2017, https://www.theguardian.com/news/2017/may/21/facebook-moderators-quick-guide-job-challenges· Kate Klonick, "The New Governors: The People, Rules, and Processes Governing Online Speech", *Harvard Law Review* 131 (20 Μαρτίου 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2937985.

37. Michael Nunez, "Facebook's Fight Against Fake News Was Undercut by Fear of Conservative Backlash", *Gizmodo*, 14 Νοεμβρίου 2016, http://gizmodo.com/facebooks-fight-against-fake-news-was-undercut-by-fear-1788808204.

38. Varner & Angwin, "Facebook Enabled Advertisers to Reach 'Jew Haters'".

39. Alex Kantrowitz, "Google Allowed Advertisers to Target 'Jewish Parasite', 'Black People Ruin Everything'", *BuzzFeed*, 15 Σεπτεμβρίου 2017, https://www.buzzfeed.com/alexkantrowitz/google-allowed-advertisers-to-target-jewish-parasite-black.

40. Jack Nicas, "Big Brands Boost Fake News Sites", *Wall Street Journal*, 9 Δεκεμβρίου 2016· Olivia Solon, "Google's Bad Week: YouTube Loses Millions as Advertising Row Reaches US", *Guardian*, 25 Μαρτίου 2017, http://www.the guardian.com/technology/2017/mar/25/google-youtube-advertising-extremist-content-att-verizon· Alexi Mostrous, "YouTube Hate Preachers Share Screens with Household Names", *Times*, 17 Μαρτίου 2017, https://www.thetimes.co.uk/article/youtube-hate-preachers-share-screens-with-household-names-kdmpmkkjk· Alexi Mostrous, "Advertising Giant Drops Google in Storm Over Extremist Videos", *Times*, 18 Μαρτίου 2017, http://www.thetimes.co.uk/article/advertising-giant-drops-google-in-storm-over-extremist-videos-2klgvv8d5.

41. Shannon Bond, "Trade Group Warns on Google Ad Backlash 'Crisis'", *Financial Times*, 24 Μαρτίου 2017, https://www.ft.com/content/0936a49e-b521-369e-9d22-c194ed1c0d48· Matthew Garrahan, "AT&T Pulls Some Ads from Google After YouTube Controversy", *Financial Times*, 22 Μαρτίου 2017, https://www.ft.com/content/254d330d-f3d1-3ac2-ab8d-761083d6976a· Sapna Maheshwari & Daisuke Wakabayashi, "AT&T and Johnson & Johnson Pull Ads from YouTube", *New York Times*, 22 Μαρτίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/22/business/atampt-and-johnson-amp-johnson-pull-ads-from-youtube-amid-hate-speech-concerns.html· Rob Davies, "Google Braces for Questions as More Big-Name Firms Pull Adverts", *Guardian*, 19 Μαρτίου 2017, https://www.theguardian.com/technology/2017/mar/19/google-braces-for-questions-as-more-big-name-firms-pull-adverts.

42. Olivia Solon, "Facebook's Fake News: Mark Zuckerberg Rejects 'Crazy Idea' That It Swayed Voters", *Guardian*, 11 Νοεμβρίου 2016, https://www.theguardian.com/technology/2016/nov/10/facebook-fake-news-us-election-mark-zuckerberg-donald-trump.

43. Guy Chazan, "Berlin Looks at Fines for Facebook with Fake News Law", *Financial Times*, 16 Δεκεμβρίου 2016· Guy Chazan, "Germany Cracks Down on Social Media Over Fake News", *Financial Times*, 14 Μαρτίου 2017, https://www.ft.com/content/c10aa4f8-08a5-11e7-97d1-5e720a26771b· Jim Pickard, "Amber Rudd Urges Action from Internet Groups on Extremist Content", *Financial Times*, 26 Μαρτίου 2017, https://www.ft.com/content/f652c9bc-120d-11e7-80f4-13e067d5072c· Alexandra Topping, Mark Sweney & Jamie Grierson, "Google Is 'Profiting from Hatred' Say MPs in Row Over Adverts", *Guardian*, 17 Μαρτίου 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/mar/17/google-is-profiting-from-hatred-say-mps-in-row-over-adverts· Sabrina Siddiqui, "'From Heroes to Villains': Tech Industry Faces Bipartisan Backlash in Washington",

Guardian, 26 Σεπτεμβρίου 2017, http://www.theguardian.com/us-news/2017/sep/26/tech-industry-washington-google-amazon-apple-facebook· Nancy Scola & Josh Meyer, "Google, Facebook May Have to Reveal Deepest Secrets", *Politico*, 1 Οκτωβρίου 2017, http://politi.co/2yBtppQ· Paul Lewis, "Senator Warns YouTube Algorithm May Be Open to Manipulation by 'Bad Actors'", *Guardian*, 5 Φεβρουαρίου 2018, http://www.theguardian.com/technology/2018/feb/05/senator-warns-youtube-algorithm-may-be-open-to-manipulation-by-bad-actors.

44. Madhumita Murgia & David Bond, "Google Apologises to Advertisers for Extremist Content on YouTube", *Financial Times*, 20 Μαρτίου 2017· Sam Levin, "Mark Zuckerberg: I Regret Ridiculing Fears Over Facebook's Effect on Election", *Guardian*, 27 Σεπτεμβρίου 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/sep/27/mark-zuckerberg-facebook-2016-election-fake-news· Robert Booth & Alex Hern, "Facebook Admits Industry Could Do More to Combat Online Extremism", *Guardian*, 20 Σεπτεμβρίου 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/sep/20/facebook-admits-industry-could-do-more-to-combat-online-extremism· Scott Shane & Mike Isaac, "Facebook to Turn Over Russian-Linked Ads to Congress", *New York Times*, 21 Σεπτεμβρίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/09/21/technology/facebook-russian-ads.html· David Cohen, "Mark Zuckerberg Seeks Forgiveness in Yom Kippur Facebook Post", *Adweek*, 2 Οκτωβρίου 2017, http://www.adweek.com/digital/mark-zuckerberg-yom-kippur-facebook-post· "Exclusive Interview with Facebook's Sheryl Sandberg", *Axios*, 12 Οκτωβρίου 2017, https://www.axios.com/exclusive-interview-facebook-sheryl-sandberg-2495538841.html· Kevin Roose, "Facebook's Frankenstein Moment", *New York Times*, 21 Σεπτεμβρίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/09/21/technology/facebook-frankenstein-sandberg-ads.html.

45. David Cohen, "Mark Zuckerberg Seeks Forgiveness in Yom Kippur Facebook Post".

46. Roose, "Facebook's Frankenstein Moment".

47. Booth & Hern, "Facebook Admits Industry Could Do More to Combat Online Extremism".

48. Βλ. Murgia and Bond, "Google Apologises to Advertisers".

49. Mark Bergen, "Google Is Losing to the 'Evil Unicorns'", *Bloomberg Businessweek*, 27 Νοεμβρίου 2017.

50. Για παραδείγματα των εν λόγω λειτουργικών προσαρμογών, βλ. Mike Isaac, "Facebook and Other Tech Companies Seek to Curb Flow of Terrorist Content", *New York Times*, 5 Δεκεμβρίου 2016, http://www.nytimes.com/2016/12/05/technology/facebook-and-other-tech-companies-seek-to-curb-flow-of-terrorist-content.html· Daisuke Wakabayashi, "Google Cousin Develops Technology to Flag Toxic Online Comments", *New York Times*, 23 Φεβρουαρίου 2017, https://www.nytimes.com/2017/02/23/technology/google-jigsaw-monitor-toxic-online-comments.html· Sapna Maheshwari, "YouTube Revamped Its Ad System. AT&T Still Hasn't Returned", *New York Times*, 12 Φεβρουαρίου 2018, https://www.nytimes.com/2018/02/12/business/media/att-youtube-advertising.html· Madhumita Murgia, "Google Reveals Response to YouTube Ad Backlash", *Financial Times*, 21 Μαρτίου 2017, https://www.ft.com/content/46475974-0e30-11e7-b030-768954394623· Heather Timmons, "Google Executives Are Floating a Plan to Fight Fake News on Facebook and Twitter", *Quartz*, https://qz.com/1195872/google-facebook-twitter-fake-news-chrome· Elizabeth Dwoskin & Hamza Shaban, "Facebook Will Now Ask Users to Rank News Organizations They Trust", *Washington Post*, 19 Ιανουαρίου 2018, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2018/01/19/facebook-will-now-ask-its-users-to-rank-news-organizations-they-trust· Hamza Shaban, "Mark Zucker-

berg Vows to Remove Violent Threats from Facebook", *Washington Post*, 16 Αυγούστου 2017, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/08/16/mark-zuckerberg-vows-to-remove-violent-threats-from-facebook. Σχετικά με πρωτοβουλίες για την καταστολή των ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων, βλ. Hannah Albarazi, "Zuckerberg Votes Against Shareholder Push for Fake News Transparency", *CBS SFBayArea*, 2 Ιουνίου 2017, http://sanfrancisco.cbslocal.com/2017/06/02/zuckerberg-shareholder-fake-news-transparency· Ethan Baron, "Google Parent Alphabet Gender-Pay Proposal Dead on Arrival", *Mercury News*, 7 Ιουνίου 2017.

51. "Facebook Reports First Quarter 2018 Results" (Έκθεση για τα Αποτελέσματα του Πρώτου Τριμήνου 2018 του Facebook»).

52. Adam Mosseri, "News Feed FYI: Bringing People Closer Together", *Facebook Newsroom*, 11 Ιανουαρίου 2018, https://newsroom.fb.com/news/2018/01/news-feed-fyi-bringing-people-closer-together.

53. Sapna Maheshwari, "As Facebook Changes Its Feed, Advertisers See Video Ambitions", *New York Times*, 21 Ιανουαρίου 2018, https://www.nytimes.com/2018/01/21/business/media/facebook-video-advertising.html.

54. Thomas Paine, *The Life and Works of Thomas Paine*, επιμ. William M. Van der Weyde (Νιου Ρότσελ, ΝΥ: Thomas Paine Historical Society, 1925), 6:97.

55. Hannah Arendt, *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought* (Νέα Υόρκη: Penguin, 2006), 99.

56. Mark Zuckerberg, "Building Global Community", 16 Φεβρουαρίου 2017, https://www.facebook.com/notes/mark-zuckerberg/building-global-community/10154544292806634.

57. Karissa Bell, "Zuckerberg Removed a Line About Monitoring Private Messages from His Facebook Manifesto", *Mashable*, 16 Φεβρουαρίου 2017, http://mashable.com/2017/02/16/mark-zuckerberg-manifesto-ai.

58. Heather Kelly, "Mark Zuckerberg Explains Why He Just Changed Facebook's Mission", *CNNMoney*, 22 Ιουνίου 2017, http://money.cnn.com/2017/06/22/technology/facebook-zuckerberg-interview/index.html.

59. Pippa Norris, "Is Western Democracy Backsliding? Diagnosing the Risks", Harvard Kennedy School, Μάρτιος 2017, https://www.hks.harvard.edu/publications/western-democracy-backsliding-diagnosing-risks· Erik Voeten, "Are People Really Turning Away from Democracy?" (SSRN, Ακαδημαϊκή Εργασία, Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Δίκτυο Ερευνών Κοινωνικών Επιστημών, 8 Δεκεμβρίου 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2882878· Amy C. Alexander & Christian Welzel, "The Myth of Deconsolidation: Rising Liberalism and the Populist Reaction", *Journal of Democracy*, 28 Απριλίου 2017, https://www.journalofdemocracy.org/sites/default/files/media/Journal%20of%20Democracy%20Web%20Exchange%20-%20Alexander%20and%20Welzel.pdf· Ronald Inglehart, "The Danger of Deconsolidation: How Much Should We Worry?" *Journal of Democracy* 27, no. 3 (2016), https://www.journalofdemocracy.org/article/danger-deconsolidation-how-much-should-we-worry· Roberto Stefan Foa & Yascha Mounk, "The Signs of Deconsolidation", *Journal of Democracy* 28, no. 1 (2017)· Ronald Inglehart & Christian Welzel, "Democracy's Victory Is Not Preordained. Inglehart and Welzel Reply", *Foreign Affairs* 88, no. 4 (2009): 157-59· Roberto Stefan Foa, "The End of the Consolidation Paradigm – a Response to Our Critics", *Journal of Democracy*, 28 Απριλίου 2017.

60. Bart Bonikowski, "Three Lessons of Contemporary Populism in Europe and the United States", *Brown Journal of World Affairs* 23, no. 1 (2016)· Bart Bonikowski & Paul DiMaggio, "Varieties of American Popular Nationalism", *American Sociolo-*

gical Review 81, no. 5 (2016): 949-80· Theda Skocpol & Vanessa Williamson, *The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism* (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2016), 74-75.

61. Richard Wike και συν., "Globally, Broad Support for Representative and Direct Democracy", *PewResearchCenter's Global Attitudes Project*, 16 Οκτωβρίου 2017, http://www.pewglobal.org/2017/10/16/globally-broad-support-for-representative-and-direct-democracy.

62. Όπως το θέτει ο ακαδημαϊκός της δημοκρατίας και συγγραφέας της διατριβής "democratic recession" (δημοκρατική ύφεση) Λάρι Ντάιαμοντ, «δεν θα ήταν διόλου υπερβολή να πούμε πως η ευημερία και η θεσμική βεβαιότητα της δημοκρατίας των ΗΠΑ είναι ζωτικής σημασίας για την παγκόσμια εξάπλωση της δημοκρατίας. [...] Η απάθεια και η αδράνεια στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ θα μπορούσαν να άρουν δραστικά την όποια τροχοπέδη απέναντι σε νέες ανατροπές της δημοκρατίας και στην οχύρωση του απολυταρχισμού σε πολλά ακόμη κράτη». Βλ. Larry Diamond, "Facing Up to the Democratic Recession", *Journal of Democracy* 26, no. 1 (2015): 141-55, https:// doi.org/10.1353/jod.2015.0009.

63. Naomi Klein, *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism* (Νέα Υόρκη: Picador, 2007)· Erik Olin Wright, *Envisioning Real Utopias* (Λονδίνο: Verso, 2010)· Wendy Brown, *Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2005)· Gerald F. Davis, *Managed by the Markets: How Finance Re-shaped America* (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 2011).

64. Immanuel Wallerstein και συν., *Does Capitalism Have a Future?* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2013)· Erik Olin Wright, *Envisioning Real Utopias* (Λονδίνο: Verso, 2010)· Naomi Klein, *This Changes Everything: Capitalism Vs. the Climate* (Νέα Υόρκη: Simon & Schuster, 2015)· Wendy Brown, *Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2005)· Davis, *Managed by the Markets*· Wolfgang Streeck, "On the Dismal Future of Capitalism", *Socio-Economic Review* 14, no. 1 (2016): 164-70· Craig Calhoun, "The Future of Capitalism", *Socio-Economic Review* 14, no. 1 (2016): 171-76· Polly Toynbee, "Unfettered Capitalism Eats Itself", *Socio-Economic Review* 14, no. 1 (2016): 176-79· Amitai Etzioni, "The Next Industrial Revolution Calls for a Different Economic System", *Socio-Economic Review* 14, no. 1 (2016): 179-83.

65. Βλ., παραδείγματος χάρη, Nicolas Berggruen & Nathan Gardels, *Intelligent Governance for the 21st Century: A Middle Way Between West and East* (Κέμπριτζ: Polity, 2013).

66. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Νέα Υόρκη: Schocken, 2004), 615.

67. Theodor Adorno, "Education after Auschwitz", στο *Critical Models: Interventions and Catchwords* (Νέα Υόρκη: Columbia University Press, 1966).

68. Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Belknap Press, 2014), 571.

69. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 573. Για μια βαθυστόχαστη και κομψή συνηγορία της δημοκρατίας, βλ. επίσης Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution* (Νέα Υόρκη: Zone, 2015).

70. Roger W. Garrison, "Hayek and Friedman", στο *Elgar Companion to Hayekian Economics*, επιμ. Norman Barry (Νορθάμπτον, Μασαχουσέτη: Edward Elgar, 2014).

71. Συνέντευξη του Φρίντριχ Χάγιεκ στον Ρόμπερτ Μπορκ, 4 Νοεμβρίου 1978, Center for Oral History Research, Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, Λος Άντζελες, http://oralhistory.library.ucla.edu.

72. Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: Polity, 2000)· Fernand Braudel, *The Structures of Everyday Life* (Νέα Υόρκη: Harper & Row, 1981), 1:620.

73. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 614-15.

74. Roberto M. Unger, *Free Trade Reimagined: The World Division of Labor and the Method of Economics* (Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press, 2007), 8, 41 (η έμφαση δική μου).

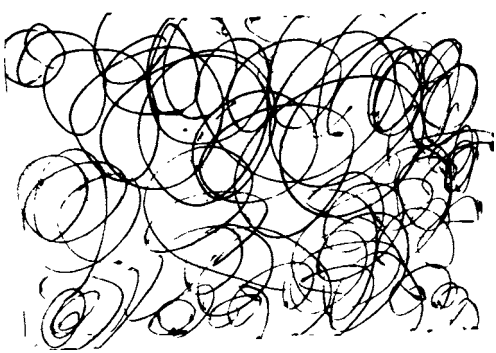
75. Paine, *The Life and Works*, 6:172.

76. Hannah Arendt, "A Reply" [to Eric Voegelin's review of *Origins of Totalitarianism*], *Review of Politics*, 15 (1953): 79.

77. George Orwell, *In Front of Your Nose 1945-1950: The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, τόμος 4, επιμ. Sonia Orwell & Ian Angus (Νέα Υόρκη: Harcourt, Brace, and World, 1968), 160-81 (η έμφαση δική μου).

78. Orwell, *In Front of Your Nose*.

79. Hannah Arendt, "What Is Freedom?" in *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought* (Νέα Υόρκη: Penguin, 1993), 169.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

αβεβαιότητα: και συμβάσεις, 441, 443, 445· και νομοτελειακότητα, 296-297· και εργαλειοθηρία, 507-508· και ασφαλιστική βιομηχανία, 285-287, 288-289· και βούληση, 437-438, 441, 446-447. *Βλ. επίσης* βεβαιότητα

Αγανακτισμένοι (Indignados), κίνημα (Ισπανία), 63, 82

άγνοια, 655-656· η ελευθερία ως ένδειξη άγνοιας, στον συμπεριφορισμό και στη νεοφιλελεύθερη θεωρία, 481-482, 484, 485-487, 544, 578, 653-656· ως εμπόδιο στην κοινωνική πρόοδο (Σκίνερ), 485-487, 487-488· ως άλλοθι για την ελευθερία των παραγόντων της αγοράς, 652-655· η μηχανική γνώση αντικαθιστά την άγνοια, 537-539· λειτουργίες κινητής παρακολούθησης σχεδιασμένες να καλλιεργούν την άγνοια, 323· αιτία της επιτυχίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 22, 23, 131, 455· ως στρατηγικό προαπαιτούμενο για τη δραστηριότητα αναγωγής, 337, 372-373. *Βλ. επίσης* γνώση

αγορές συμπεριφορικής έκβασης, 135Σ· σχετικά με αυτές, 19, 134, 448· και ασφάλιση οχημάτων, 290· και βεβαιότητα, 655· και κινεζικό σύστημα απονομής δεικτών κοινωνικής ευπείθειας, 516, 519· ικανοποίηση πελατών, 177· καθιέρωση στον πραγματικό κόσμο, 208-209, 280, 290· εύρος, 22-23· βασικός προσανατολισμός του Facebook, 369-372· η ανθρώπινη εμπειρία ως φυσικός πόρος, 138· ανάγκη απόρριψής τους, 456, 640· και Pokémon Go, 413, 419-420, 423-424· και οδοί εφοδιασμού, 177-178. *Βλ. επίσης* συμπεριφορικό πλεόνασμα· διαδίκτυο των πραγμάτων· μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης· προϊόντα πρόγνωσης

αισθητήρες, διάχυτοι, 277-280, 319. *Βλ. επίσης* διαδίκτυο των πραγμάτων· «έξυπνα» προϊόντα· προσαρτώμενες τεχνολογίες

αισθητήρες: για την ανάλυση των κοινωνικών σχέσεων (κοινωνιόμετρο), 553, 556-559· και συμπεριφορική τροποποίηση, 329-330· και συναισθηματική ανάλυση, 375· σε προσαρτώμενες τεχνολογίες, 329-330

αιτιότητα, 395, 572

Ακίστι, Αλεσάντρο (Acquisti, Alessandro), 606

αλγόριθμοι: διαμόρφωση της πραγματικότητας μέσω αλγόριθμων, 251-252· δεν ταυτίζονται με τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, 30· επιτήρησή τους, 638· αλγόριθμος Page Rank, 98· αντιτρομοκρατικός αλγόριθμος, 510, 519

Άλεν, Ανίτα (Allen, Anita), 632

Αλεξάντερ, Κιθ (Alexander Keith), 162

Άλκοτ, Χαντ (Allcott, Hunt), 667

«Άλλοι», εξάρτηση από τον άλλους: στην εφηβεία, 590-591, 596-598, 613-615· και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, 588-590, 600-602, 613

αλλοτριοποίηση της ανθρωπότητας, 480-482, 483-484, 499-500, 523Σ, 540-541

Αμερικανική Επανάσταση, 660-662

Αμερικανική Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, 318

Αμερικανική Εταιρεία Ψυχολογίας, 431

αμερικανική κυβέρνηση: συνεργασία με εταιρείες τεχνολογίας, 509-511, 671-672·

χρηματοδότηση του ερευνητικού εργαστηρίου του Πέντλαντ, 549· αντίδραση στην τρομοκρατία, 509-510· εμπιστοσύνη σε αυτή, 507· χρήση συμπεριφορικής τροποποίησης, 424-427, 429-430, 432
αμερικανικό κογκρέσο: ανατροπή ευρυζωνικών κανονιστικών ρυθμίσεων απορρήτου, 231-232· κώδικας ηθικής μεταχείρισης ανθρώπινων υποκειμένων, 431-432· Επιτροπή Εμπορίου, Επιστημών και Μεταφορών, 228· Υποεπιτροπή περί Συνταγματικών Δικαιωμάτων, 425, 427-429· επέκταση της δραστηριότητας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου, 157
Αμερικανικό Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης, 65
Αμερικανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης, 668
Αμερικανικό Υπουργείο Εμπορίου, 336
Αμερικανικό Υπουργείο Μεταφορών (DOT), 305
Αμερικανικό Υπουργείο Οικονομικών, 668
αμέτοχη παρατήρηση, ως θεώρηση της εργαλειοθηρίας, 477-478. *Βλ. επίσης* θεώρηση του Αλλόθριου· απόρρητο
αναγνώριση προσώπου: και συναισθηματική ανάλυση, 375· χρήση της από τη Facebook, 334-336· απόκρυψη από αυτή, 644, 645-646· αντίθεση των επιχειρηματιών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στη ρύθμισή της, 333-336
αναγωγή συναισθημάτων, 374-384· και Affectiva, 381-384· και συναίνεση, 384-387· ανάπτυξή της, 378-381· σχετική εμπορική ανάπτυξη, 381· και εγχείρημα SEWA, 374-377
αναγωγή σωμάτων, 321-336· μέσω της αναγνώρισης προσώπου, 333-336· μέσω εφαρμογών υγείας, 328-334· μέσω δεδομένων τοποθεσίας, 322-326· μέσω προσαρτώμενων συσκευών, 327-330, 331-332
αναγωγή της προσωπικής εμπειρίας, 338-357· και ψηφιακοί βοηθοί, 338-347, 355-357· και φωνητική αναγνώριση, 347-355
αναγωγή του εαυτού, 357-374· και Cambridge Analytica, 368-374· και συναίνεση, 384-387· μέσω της πλατφόρμας DIALOG, 357-359· και πρόγνωση προσωπικότητας εκ μέρους της Facebook, 359-366· και πρόγνωση προσωπικότητας εκ μέρους της IBM, 366-369
αναγωγή των κοινωνικών σχέσεων, 552-566· εργαλεία, 552-554, 556-558· σχετική εργασία του Πέντλαντ, 560-566· και έργο του Πέντλαντ στην κοινωνιομετρία, 556-560· και εξόρυξη πραγματικότητας, 553-557
αναγωγή, 449-450· ορισμός, 310-311
αναδυόμενη ενηλικίωση, 587-588, 591, 595-597, 615
Αναζήτηση: σημασία και ατομικοποίηση, 53
ανάλυση, ορισμός, 93
αναλυτές ηχογραφήσεων, 349
αναλυτική ανθρώπινων πόρων. *Βλ.* αναγωγή των κοινωνικών σχέσεων
αναλυτική, 135Σ
ανασχετική επιρροή, 622· και εκτεταμένη ανασχετική επιρροή, 623, 644
Ανγκλ, Κόλιν, (Angle, Colin), 312
Άνγκουιν, Τζούλια (Angwin, Julia), 226-227, 670
ανεξουσιοδότητη καινοτομία, 74, 87
ανεργία, 63, 81
ανηγμένη συμπεριφορά, 100Σ, 135Σ
ανθρώπινη ελαττωματικότητα, ιδεολογία, 455
ανθρώπινη εμπειρία: ως φυσικός πόρος, 136-140, 242, 435, 677· ο εαυτός ως εσωτερικός χώρος φιλοξενίας της εμπειρίας, 384-388· γιατί η εμπειρία ανάγεται σε συμπεριφορικά δεδομένα, 310
άνθρωπος ως ποιητικό αίτιο: και νομοτελειακότητα, 298, 300-303· απόρριψη εκ μέρους Σκίνερ, 481-482· παράκαμψη από τη μη σύμβαση υπέρ του ψυχαναγκασμού, 295. *Βλ. επίσης* αυτονομία· ελεύθερη βούληση
ανισότητες, οικονομικές και κοινωνικές: και καταμερισμός της εργασίας, 249· αύξησή τους, 63-68· αναγκαίες για την καπιταλιστική ανάπτυξη, 340-341. *Βλ. επίσης* ασυμμετρίες· καταμερισμός της

μάθησης στην κοινωνία· νεοφιλελευθερισμός
ανοιχτός κώδικας, πλατφόρμα Android, 182
Άνταμς, Σάμιουελ (Adams, Samuel), 662
ανταποδοτικότητα μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή, απουσία της στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, 22
αντιδιακηρύξεις (μορφή αντίστασης/αναίρεσης της κοινωνικής συναίνεσης), 456, 642-649. *Βλ. επίσης* ρυθμίσεις· συνθετικές διακηρύξεις
αντικειμενοποίηση, 282-284, 446-447, 498· αλλοτριοποίηση της ανθρωπότητας, 480-482, 483-484, 499-500, 523Σ, 540-541· αυτοαντικειμενοποίηση, κίνδυνοι, 611. *Βλ. επίσης* ελεύθερη βούληση· θεώρηση του Αλλότριου
αντίληψη, επίγνωση: και ενσυναίσθηση, 408· παράκαμψή της εκ μέρους εργαλειοθηρικής εξουσίας, 503-504, 558-559· ιδανική η παρατήρηση χωρίς την επίγνωση από τον εξεταζόμενο οργανισμό, 273, 274-276, 327-328, 489, 559· επίγνωση, 407-410· ως απειλή για τη συμπεριφορική τροποποίηση, 407-409, 489. *Βλ. επίσης* αυτονομία· ελεύθερη βούληση· μυστικότητα.
αντίληψη. *Βλ.* επίγνωση
αντιμονοπωλιακές διερευνήσεις, 172-173, 174, 183, 187-188
αντίσταση: «ας γίνουμε η τριβή», 682-689· στη συλλογή προσωπικών δεδομένων μέσω του Google Street View, 189-191, 194-196, 200-202· ως αντιδιακηρύξεις, 456-457, 644-649· και κύκλος απαλλοτρίωσης, 192, 214-215· μορφές απόσυρσης κοινωνικής συναίνεσης, 455-457· απόκρυψη, 644-649· ελπίδα αντίστασης, 261-263, 522· ανάγκη για νέες μορφές συλλογικής δράσης, 640· και ισπανικές κατακτήσεις, 240-241· ως συνθετικές διακηρύξεις, 456-457, 522, 632, 688-689
αντιτρομοκρατικός αλγόριθμος, 510, 519
Αντόρνο, Τέοντορ, 38, 475, 680
ανωμαλίες, απαλοιφή/πρόληψη: στη μηχανική νοημοσύνη, 538, 539-540· ευρεσιτεχνία της Microsoft, 542-544. *Βλ. επίσης* τριβή
αξιολόγηση κινδύνου βάσει συμπεριφορικών δεδομένων, 286-287
αόρατο χέρι, 653
απαλλοτρίωση, μέσω συσσώρευσης, 137
απαλλοτρίωση, ψηφιακή, 137, 138, 203-205, 281-282
Απαρχές του ολοκληρωτισμού, Οι (Άρεντ), 474, 505, 680
απασχόληση, ποσοστά, 62, 81, 659-660
αποκάλυψη: της Google ως χρηματοδότρια ερευνητικών εργασιών, 173· από τη Microsoft, για το εύρος της γνώσης της Cortana, 221. *Βλ. επίσης* συναίνεση· δικαιώματα λήψης αποφάσεων· πολιτικές απορρήτου
αποκλεισμός προσβλητικού υλικού, 152-155
αποκλειστική εξασφάλιση οδών εφοδιασμού συμπεριφορικού πλεονάσματος, 177-188, 447-448
απόκρυψη, από την παρακολούθηση, 644-649
απομόνωση: ως κατηγορία ιδιωτικής συμπεριφοράς, 631-632· και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, 587-589, 611-612· και ολοκληρωτισμός, 474-475, 524Σ, 681-682
απόρρητο, σχετικά δικαιώματα λήψης αποφάσεων, 125-126· περιφρόνησή τους εκ μέρους της Google (και του Street View), 194· και πληροφορίες προφίλ χρήστη (UPI), 111-113, 114-116
απόρρητο, σχετικές υποθέσεις: και συναισθηματική υπολογιστική/συναισθηματική ανάλυση, 379-381· και εγχείρημα του Νοήμονος Σπιτιού, 16-18, 311-312, 328-329· και τηλεϊατρική, 328-329
απόρρητο: στρατηγικές καλλιτεχνών για την προστασία του, 644-647· και παρασκήνιο/προσκήνιο, 621, 624· συμπεριφορές, 630-631· ως ανεπαρκές μέσο καταπολέμησης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 27, 261· στην Κίνα, 517-518· συλλογική δράση για το απόρρητο, 638-640· έναντι των δικαιωμάτων λήψης αποφάσεων, 125-126· αποκαθήλωσή του ως κοινωνικής σταθεράς, 71, 363, 489-490· ορισμός, 125-126· και καταμερισμός της μάθησης στην κοινωνία, 257-259· ρυθμιστικό πλαίσιο της ΕΕ περί απορρήτου με το ΓΚΠΔ, 634, 638-639, 641-642· περιφρόνησή του

εκ μέρους της Facebook, 216-217, 363, 603-604· προάσπισή του εκ μέρους FTC, 155-156· και Google Glass, 211-213· η Google παριστάνει τον υπέρμαχο του απορρήτου, 226· περιφρόνησή του εκ μέρους της Google, 34, 111-113, 114-116, 218· και Google Street View, 192-193, 194-195, 199-200, 202-203· και το σπίτι ως άσυλο, 630-631· πληροφοριακό απόρρητο, 45, 82-88, 632, 638-639· στην κοινωνία της πληροφορίας, 257-259· και εταιρείες παροχής υπηρεσιών διαδικτύου, 230-232· περιφρόνησή του εκ μέρους της Microsoft, 221-223· και άποψη του Πέντλαντ περί κυριότητας δεδομένων, 580-582· και Pokémon Go, 411· αντίδραση του κοινού στην απώλειά του, 451-453· και αιτήματα για προσωπικά δεδομένα τα οποία συλλέχθηκαν από τη Facebook, 635-638· και αντίσταση στην τηλεματική, 288-289· υπεράσπισή του εκ μέρους της Υποεπιτροπής της Γερουσίας του 1974, κατά της συμπεριφορικής τροποποίησης, 428-430, 431· θέση του Σκίνερ, 489-490· σχετική μελέτη, 630-631· και τάση αμετροεπούς κοινοποίησης προσωπικών πληροφοριών, 606-607· και αριθμός παρακολούθησης Verizon, 225-226. *Βλ. επίσης* Google Street View· απόρρητο, σχετικές υποθέσεις· απόρρητο, σχετικά δικαιώματα λήψης αποφάσεων· νομοθεσία περί απορρήτου· πολιτικές απορρήτου· ρυθμίσεις απορρήτου, παράκαμψη του απορρήτου, ρυθμίσεις, παράκαμψή τους: αντίσταση, 190-191· από προγράμματα παρακολούθησης, 186-188, 225-226

αποτίμηση προσωπικότητας βάσει του μοντέλου των πέντε παραγόντων, 360, 362, 364, 365-366, 368, 378

απουσία οδών διαφυγής, 620-625, 642-643

Άρεντ, Χάνα, 38, 189· απόψεις περί συμπεριφορισμού, 505· απόψεις περί κύκλου καπιταλιστικής συσσώρευσης, 137· απόψεις περί εξαγωγής κεφαλαίου σε νομοθετικά ανεπαρκείς περιοχές, 143· απόψεις περί αγανάκτησης, 686· απόψεις περί θαυμάτων ως πηγή ανθρώπινης ελευθερίας, 688· απόψεις περί ολοκληρωτισμού, 474, 476, 503, 686· απόψεις περί τυραννίας, 675· απόψεις περί βούλησης ως οργάνου του μέλλοντος, 438

αρχιτεκτονικές υλοποίησης, 272, 285, 292

αρχιτεκτονική των επιλογών, 391, 489

άσκηση κοινωνικής πειθούς: ως μια από τις αιτίες της επιτυχίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 454

αστυνομικά τμήματα/αστυνομικές υπηρεσίες, 511-512

Αστυνομικό Τμήμα Βοστόνης, 512

άσυλο, δικαίωμα σε αυτό 629-630

άσυλο: το σπίτι ως άσυλο, 16, 17, 411, 626-629, 629-630· αρχές/ιστορία, 629-630· ο εαυτός ως άσυλο, 385-386· ως χώρος όπου μπορεί να γαλουχηθεί ο εαυτός, 624-625. *Βλ. επίσης* δικαίωμα στο άσυλο

ασυμμετρίες: ανάγκη συλλογικής δράσης για την αντιμετώπισή τους, 638-640· ασυμμετρίες γνώσης, 23-24, 114, 244, 245, 372-373, 637, 655-656· ασυμμετρίες εξουσίας, 249, 253, 373-374, 435

ασφάλεια υγείας, 289, 391

ασφαλιστικές εταιρείες, 284, 284-291, 364-365, 419

Ατζέμογλου, Ντάρον (Acemoglu, Daron) 662-662

ατομικοποίηση: επιτάχυνσή της, 599-600· και αναστροφή του καταναλωτικού ρου από την Apple, 69· και σύγκρουση με τη νεοφιλελεύθερη πολιτική και την οικονομία της αγοράς, 33, 57-58, 66-68, 259-260· ορισμός, 52· και πρώτη νεωτερικότητα, 52-54· ως μακροχρόνια ιστορική διαδικασία, 33, 52· και δεύτερη νεωτερικότητα, 55-57

ατομικότητα, θάνατός της (Πέντλαντ), 574-576, 577-580, 584-585, 619

αυθεντία-εξουσία: και οι κίνδυνοι του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 237· και ψηφιακή απαλλοτρίωση, 138· ως παμπάλαιο πολιτικό ερώτημα, 13-16· ως αιτία της επιτυχίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 454· και ισπανικές κατακτήσεις, 240· και ουτοπισμός, 576-578· ποιος αποφασίζει, 244-245, 257, 298, 434

Αυστραλία, 511

Αυστρία, 202
αυτισμός, 379, 381
αυτοαντικειμενοποίηση: ψυχολογικοί κίνδυνοι, 611-612. *Βλ. επίσης* κοινωνική σύγκριση
αυτοκαθορισμός, 55· κεντρικός ρόλος της επίγνωσης, 408-409· υπεράσπισή της εκ μέρους της Υποεπιτροπής της Γερουσίας του 1974, κατά της συμπεριφορικής τροποποίησης, 428-430, 431· παράδοσή της, 680. *Βλ. επίσης* αυτονομία· ελεύθερη βούληση
αυτοκίνητα: πληρωμές δόσεων αυτοκινήτων, 284, 287-288, 441, 443-445· Ford Motor Company, 91-92, 120· ασφαλιστικές εταιρείες, 284-291, 364-365· αυτόνομα αυτοκίνητα, 171, 545-546· τηλεματική οχημάτων, 285-290· συστήματα παρακολούθησης οχημάτων, 284-285, 287-288, 293, 441, 445
αυτοματοποίηση ανθρώπων/συμπεριφοράς, 503-504· στον σχεδιασμό των καζίνο, 592-594· ως στόχος του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 19-20, 449-450· μέσω των μηχανικών σχέσεων, 538-542· σχετική ευρεσιτεχνία της Microsoft, 542-543. *Βλ. επίσης* οικονομίες δράσης· μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης
αυτόνομα αυτοκίνητα, 171, 544-545
αυτονομία του ατόμου, 16, 36, 56, 618-619, 684-685· απονομή νοήματος από τον εσωτερικό βιωματικό χώρο, 385· θεμελιώδη δικαιώματα, 79, 440. *Βλ. επίσης* δικαιώματα λήψης αποφάσεων· ελευθερία
αυτονομία: ορισμός, 409· και αναδυόμενη ενηλικίωση, 596· σχεσιακή αυτονομία, 596-597· απόρριψη από τον Σκίνερ, 427-428, 481-482, 366, 367-368, 368-369, 380, 439· πηγή τριβής, 319, 484, 485-487, 577, 580· ως απειλή για την εργαλειοθηρία, 503, 585· ως απειλή για τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, 407-410. *Βλ. επίσης* ελεύθερη βούληση
αυτοπαρουσίαση, 609, 611-612, 622-623
αυτορρύθμιση, εταιρειών, 149, 151-152, 155-156, 199-200, 330-332, 404-405, 451-452
αυτόχθονες λαοί (γηγενείς πληθυσμοί), 127, 239-241
Αχμέντ, Ναφίζ (Ahmed, Nafeez), 163
βάθος συμπεριφορικού πλεονάσματος (δεύτερη διάσταση των οικονομών φάσματος), 269, 320-321, 449· και συναισθηματική υπολογιστική, 373-385· και ψηφιακοί βοηθοί, 338-347, 355-357· και πρόγνωση προσωπικότητας από το Facebook, 359-366, 368-374· και πρόγνωση προσωπικότητας από την IBM, 365-369· και φωνητική αναγνώριση, 346-356. *Βλ. επίσης* εξατομίκευση
Βαϊτσενμπάουμ, Γιόζεφ (Weizenbaum, Joseph), 387
Βάριαν, Χαλ (Varian, Hal), 92· περί διαρκούς πειραματισμού, 395-396· περί συμβατικών μορφών, 292-294, 441-442· περί βρόχου ανάδρασης στη βελτίωση της Αναζήτησης της Google, 98· περί των νέων χρήσεων των συναλλαγών με τη μεσολάβηση υπολογιστή, 92-93, 284-285, 339-340, 395-396· περί εξατομίκευσης/προσαρμογής, 339-341, 709-710 σημείωση 6
Βασιλικό Διάταγμα του 1513 *(Requirimiento)*, 240
βεβαιότητα: και ασφάλιση αυτοκινήτων, 284-291· και αγορές συμπεριφορικής έκβασης, 654-655· στην εργαλειοθηρία, 523Σ, 677-678· στόχος της εργαλειοθηρικής εξουσίας, σε μορφή εγγυημένων αποτελεσμάτων, 499· το διαδίκτυο των πραγμάτων την καθιστά εφικτή, 272· και το όραμα του Σκίνερ, 481-482, 485, 486-488, 501-502· ως υποκατάστατο της κοινωνίας, 507, 513-521· προϊόν του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 505-506. *Βλ. επίσης* γνώση· καθολικότητα· αβεβαιότητα
Βέμπερ, Μαξ, 29, 159, 442, 774-775 σημείωση 10
Βέρμα, Ίντερ Μ. (Verma, Inder M.), 402
βία: στην εργαλειοθηρία, 476-477, 503-505, 522, 523Σ, 677-678· η ταχύτητα ως μορφή βίας (τακτική σοκ και δέους), 455-456, 458, 528, 535· στον ολοκληρωτισμό, 471-474, 523Σ
βίντεο μάρκετινγκ, 374, 673
βιοϊατρική τηλεμετρία, 275-276
βιομετρική: στο κινεζικό σύστημα απονομής δεικτών κοινωνικής ευπείθειας, 513, 518· συλλογή

δεδομένων από το κρεβάτι Sleep Number, 313-314· και Facebook, 334-335· δακτυλικά αποτυπώματα, 513, 644· ρυθμιστικό πλαίσιο συλλογής δεδομένων, 171-172, 333-334, 335-336· χρήση σε προϊόντα συναισθηματικής ανάλυσης, 375, 384. *Βλ. επίσης* συναισθηματική ανάλυση· αναγνώριση προσώπου· φωνητική αναγνώριση· προσαρτώμενες τεχνολογίες
βιομηχανία των τυχερών παιχνιδιών, ως συμπεριφορικός προγραμματισμός, 487-490, 591-594
Βιομηχανική και Εμπορική Τράπεζα της Κίνας, 517
βιομηχανικός καπιταλισμός: και εμπορευματοποίηση της φύσης, 131, 457-459, 619, 677· και δημοκρατία, 662-663· ο καταμερισμός της εργασίας βασική αρχή του, 247-249, 460-461· και οικονομίες κλίμακας στην παραγωγή, 122-123· και μεγιστάνες της Επίχρυσης Εποχής, 31, 76, 146-147· και εντατικοποίηση των μέσων παραγωγής, 20, 450· νόμοι, 95· και ανάγκη επαναπροσδιορισμού του πολιτισμού, 29-31, 459-461· παράγοντες επιτυχίας, 541-542· θεωρητικοί, 38
βούληση για υλοποίηση της βούλησης, 35, 385, 436-440, 441-447, 678. *Βλ. επίσης* ελεύθερη βούληση
Βρετανία. *Βλ.* Ηνωμένο Βασίλειο

Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων – ΓΚΠΔ (General Data Protection Regulation [GDPR]), 634, 639, 641-642
Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ) (General Data Protection Regulation [GDPR]), 634, 639, 641-642· Πλαίσιο Ασφαλούς Λιμένα, 217, 640
γενοκτονία, 467, 471-472, 475, 483
Γερμανία: προσήλωση στη δημοκρατία, 679· Ομοσπονδιακή Επιτροπή Προστασίας Δεδομένων, 195· Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Δικτύων, 354· αντίδραση στην τρομοκρατία, 157, 510· Street View, 193, 195, 201-202· ολοκληρωτισμός, 470, 475
γεωγραφική οριοθέτηση, 322
Γκαίτε, Γιόχαν Βόλφγκανγκ φον (Goethe, Johann Wolfgang von), 533, 633
Γκάρλαντ, Ρόμπερτ (Garland, Robert), 310
Γκέμπελς, Γιόζεφ (Goebbels, Joseph), 470
Γκέντζοκφ, Μάθιου (Gentzkow, Matthew), 667
γκουγκλοποίηση της Ακροδεξιάς (Center for Media and Democracy), 173
Γκουλντ, Τζέι (Gould, Jay), 147
Γκόφμαν, Έρβινγκ (Goffman, Erving), 621-622
Γκρανοβέτερ, Μαρκ (Granovetter, Mark), 103
Γκρέιπελ, Τόρε (Graepel, Thore), 363
Γκρίμελμαν, Τζέιμς (Grimmelmann, James), 403
Γκριν, Χάριετ (Green, Harriet), 281
Γκρόουβ, Άντι (Grove, Andy), 144
Γκρόσερ, Μπέντζαμιν (Grosser, Benjamin), 646
γλώσσα, φιλοσοφία της: και διακηρύξεις, 239
«Γνωρίσαμε κι εμείς χρυσούς καιρούς» (Όντεν), 175
γνώση, ασυμμετρία, 23-24, 34, 112-114, 637-638, 656· και συναισθηματική υπολογιστική/ανάλυση συναισθήματος, 379-384· και Νοήμον Σπίτι, 16, 17, 311, 328-329· και στοιχειώδη δικαιώματα, 80· και πόλεμος της πληροφορίας, 373· ως παθολογία του καταμερισμού της μάθησης, 249-251· και τηλεϊατρική, 328-334
γνώση: συσσώρευσή της από την Google, 243, 529-530· και κίνδυνοι του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 236-237· και ψηφιακή απαλλοτρίωση, 138· διαλύει την ψευδαίσθηση της ελευθερίας, 481-482· και το κυνήγι της καθολικότητας εκ μέρους της εργαλειοθηρίας, 566-567, 654-655· ως παμπάλαιο πολιτικό ερώτημα, 13-16· αξιώσεις του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στη γνώση, 242· το «ποιος γνωρίζει;» ως θεμελιώδες ερώτημα του καταμερισμού της μάθησης, 244, 259, 298, 434-435. *Βλ. επίσης* βεβαιότητα· καθολικότητα
Γου, Τιμ (Wu, Tim), 180

Γουάιζερ, Μαρκ (Weiser, Mark), 267-268, 525
Γουάιλι, Κρις (Wylie, Chris), 370, 371, 372-373
Γουάιντεν, Ρον (Wyden, Ron), 153
Γουάνγκ, Γιανγκ (Wang, Yang), 518
Γουεϊγουέι, Άι, (Weiwei, Ai), 647
Γουέμπερ, Μπεν (Waber, Ben), 558
Γουέρμπαχ, Κέβιν (Werbach, Kevin), 415
Γουίβερ, Χένρι «Μπακ» (Weaver, Henry "Buck,"), 92
Γουίλερ, Τομ (Wheeler, Tom), 230, 232
Γουίλιαμσον, Όλιβερ (Williamson, Oliver), 442, 774 σημείωση 8
Γουίνερ, Λάνγκντον (Winner, Langdon), 294, 301
Γουίνκλερ, Άνταμ (Winkler, Adam), 151
Γουίτεν, Άλμα (Whitten, Alma), 201, 203
Γουντ, Έλεν Μέικσινς (Wood, Ellen Meiksins), 95
Γούντμπερι, Ράιαν (Woodbury, Ryan), 597, 601
Γουόλντεν, Ίαν (Walden, Ian), 315

δακτυλικά αποτυπώματα, 513, 644
δεδομένα διαμετακόμισης/κυκλοφορίας, 305, 307
δεδομένα μαθητών, συλλογή: αντίσταση, 190
δεδομένα τοποθεσίας, παρακολούθηση, 186-187, 208-209, 235, 321-326· και Pokémon Go, 421-423· αντίσταση, 190
δεδομένα: σκοτεινά δεδομένα, 280-282· ορισμός, 93-94· μεταδεδομένα, 161-163, 325-327, 360-362, 364-365· δεδομένα οδικής κυκλοφορίας, 304-306, 307 *Βλ. επίσης* συμπεριφορικά δεδομένα
δείκτες πιστοληπτικής ικανότητας, 232-234, 519
δείκτης ποιότητας, 116-117
δείκτης προδιάθεσης, 169
δεκτικότητα σε νέες εμπειρίες, 365, 367
δεύτερη νεωτερικότητα: προκλήσεις, 57-58· και καταμερισμός της μάθησης, 249-250· και ατομικοποίηση, 55-57· αστάθειά της, 62-68· ανάγκες της, 454, 530-531
δημιουργική καταστροφή, 74, 75
δημοκρατία της αγοράς, 50-51, 61, 653-655
δημοκρατία: και συλλογική λήψη αποφάσεων, 570· και καταμερισμός της μάθησης στην κοινωνία, 257-259· η Google αρνείται να συνεργαστεί με τη διερεύνηση περί Street View, 195-201· και βιομηχανικός καπιταλισμός, 147-148, 659-663· και νεοφιλελευθερισμός, 149-150, 664· ρυθμός της δημοκρατίας έναντι αυτού των τεχνολογικών εταιρειών, 143-145, 158-159· απόρριψή της από τον Σκίνερ, 493, 570· ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός ως απειλή για τη δημοκρατία, 37, 673-675, 678-682· και τάσεις στην κοινωνία της πληροφορίας, 257· περιγραφή του σοβιετικού συντάγματος ως δημοκρατικού, 471. *Βλ. επίσης* εκλογική πολιτική
δημοκρατική «ύφεση» (αποσταθεροποίηση), 678-681· και κατασκοπευτικός καπιταλισμός, 680-682
δημόσιες επιχειρήσεις: αποσάθρωσή τους, 61-62
δημοσιογραφία, 665-667· διασπορά ψευδών ειδήσεων, 667, 669-671
δημόσιοι χώροι: αξιώσεις της Google, 192-193· «τα νήματα έναντι εκείνων που τα κινούν» (σύγχυση μεταξύ κατασκοπευτικού καπιταλισμού και των τεχνολογιών του), 27-31, 316, 466, 497
διαγράμματα συσχέτισης, 112
διαδίκτυο των πραγμάτων: και ενεργοποίηση/συμπεριφορική τροποποίηση, 389-390· και παρακολούθηση ζώων, 274-277· και ασφάλειες αυτοκινήτων, 284-291· και συμπεριφορική τροποποίηση, 391-393, 393-394· και πόλεις, 303-309· ως «σκοτεινά δεδομένα», 281-283· οικονομική επιταγή του, 273· δίνει τη δυνατότητα εγγυημένων αποτελεσμάτων, 272· και υπηρεσίες υγείας, 328-334· και νομοτελειακότητα, 296-300· και προστατευτικές διατάξεις, 633-634· και μηχανικές σχέσεις στο εργοστάσιο, 537-542· ως μέσο της εργαλειοθηρίας, 20· σχετική θέση του Πέντλαντ, 562-563· και επιταγή της πρόγνωσης, 267-274· και αναγωγή, 311-319· και εταιρείες τεχνολογίας, 280-284· σχετική ορολογία, 270-271·

τηλεοράσεις, 348-353· και διάχυτη υπολογιστική, 267-269· και διάχυτοι αισθητήρες, 277-280· και η μη σύμβαση, 291-296. *Βλ. επίσης* έξυπνες οικιακές συσκευές· διάχυτη υπολογιστική· προσαρτώμενες τεχνολογίες
διακηρύξεις: κατακτήσεις μέσω διακηρύξεων, 238-243, 259-260, 451· αντιδιακηρύξεις, 457, 643-649· ορισμός, 239· διακηρύξεις της Google, 242-243· και ισπανικές κατακτήσεις, 239-241· συνθετικές διακηρύξεις, 457, 521, 632, 688-689
διαλογικό εμπόριο, 222
διαμόρφωση ταυτότητας, 595-599. *Βλ. επίσης* εαυτός
διαρκής πειραματισμός, 395-397· από τη Facebook, 396-410· ως νέα χρήση των συναλλαγών με τη μεσολάβηση υπολογιστή, 92, 284-285, 395-396· Pokémon Go, 410-423
διασυνδεδεμένα κοινά, 600
διαφήμιση και μισαλλοδοξία, 670-672· και ψηφιακοί βοηθοί, 343-344, 345-346, 355-357· και συναισθηματική ανάλυση, 374-375, 381-384, 404-406· δαπάνες, 219· και Facebook, 70-71, 215-218, 369-370, 404-407· και γεωεντοπισμός, 322-323· και Google, 70, 93-94, 101, 105-107, 109-114, 118, 219, 666-668· και διαδίκτυο των πραγμάτων, 281-282, 289-290, 317· και πρόγνωση προσωπικότητας, 361-363, 367, 368-369· και Pokémon Go, 417-420, 422-424· δημόσια αντίδραση στο ζήτημα, 450-451· και έξυπνες πόλεις, 307-309· και smart TVs, 349-351· και Verizon, 224-225, 226-229, 230-231· και προσαρτώμενες συσκευές, 327-329
διαχείριση περιεχομένου, 666, 668-669
διάχυτη υπολογιστική: και ενεργοποίηση/συμπεριφορική τροποποίηση, 389-390· το Νοήμον Σπίτι ως έμβιο εργαστήριο για τη μελέτη της, 16-17· δεδομένα της ως «σκοτεινά δεδομένα», 281-282· και νομοτελειακότητα, 296-300, 303· και εργαλειοθηρία, 20, 35, 466, 494-496, 497-498· θέση του Παραντίσο, 277-280, 296, 298· θέση του Πέντλαντ, 561· παραγωγή βεβαιότητας, 272-273· και εξόρυξη πραγματικότητας, 553-554· και αναγωγή, 310-321· και έξυπνες πόλεις, 303-309· ορολογία, 271· και διάχυτα αισθητηριακά περιβάλλοντα, 277-280· θέση του Γουάιζερ, 267-268, 525. *Βλ. επίσης* Μεγάλος Αλλότριος· διαδίκτυο των πραγμάτων
Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, 64
διέξοδοι. *Βλ.* απουσία οδών διαφυγής
διευθυντές: και ριζική αδιαφορία, 664-666· και μεγιστοποίηση πλούτου μετόχων, 58-60
δικαίωμα έκφρασης στο πρώτο πρόσωπο, 386, 437-438, 503-504, 578-579, 584-585, 597-598, 642, 677
δικαίωμα στη λήθη (πληροφοριακό απόρρητο), 45· ως αποτελεσματική δημοκρατική δράση, 82-89, 638-639. *Βλ. επίσης* συλλογική δράση· δικαιώματα λήψης αποφάσεων
δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου, 35, 79, 436-461· και συμπεριφορική τροποποίηση, 410· και συμβάσεις, 441-445· ορισμός, 262-263· και ανθρώπινη βούληση, 436-448· απώλειά του υπό το καθεστώς της εργαλειοθηρικής εξουσίας, 499-501, 566, 584-585· και υποσχέσεις, 437-440· προφητεία, 456-461· και μεταμόρφωση των ανθρώπινων σχέσεων, 459-461· και αβεβαιότητα, 438-439, 441-448
δικαίωμα στο άσυλο, 37, 79, 626-649· απαλοιφή του από τον Μεγάλο Αλλότριο, 628-632, 648-649· και απόκρυψη, 644-647· το σπίτι ως άσυλο, 626-629· και νομοθεσία περί απορρήτου, 632-642
δικαιώματα ασθενών, 427-428, 431-432
δικαιώματα λήψης αποφάσεων: και διαρκής πειραματισμός, 395-396· ορισμός, 126· δημόσια αντίδραση ως προς την απώλειά τους, 450-451· σφετερισμός τους εκ μέρους κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 241-242· ως προνόμιο των πλουσίων, 340
δικαιώματα που απορρέουν από την Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος (ελευθερία της έκφρασης/του λόγου), 87, 431· επίκλησή τους προς υπεράσπιση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 149-155, 336

δικαιώματα που απορρέουν από την Τέταρτη Τροπολογία του Συντάγματος, 633
δικαιώματα, αξιώσεις του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 242, 417, 682, 684-686
δικαιώματα, συνταγματικά: δικαιώματα που απορρέουν από την Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος, 87, 149-151, 431· δικαιώματα που απορρέουν από την Τέταρτη Τροπολογία του Συντάγματος, 632-634
διπλή κίνηση, 60-61, 76, 245, 522, 658-660
Δόγμα του φασισμού, Το (Μουσολίνι και Τζεντίλε), 468
δοκιμές A/B, 395, 399
Δράση Προηγμένης Έρευνας και Ανάπτυξης (ARDA), 160
δράση. *Βλ.* οικονομίες δράσης
δωρεάν διαδίκτυο, κρυφό κόστος, 232, 284-285, 304
δωρεάν υπηρεσίες, κρυφό κόστος, 33

εαυτός, 52, 53-57· στην αναδυόμενη ενηλικίωση, 596-599· ως εξαιρούμενος της επιστημονικής έρευνας, 481-482· και σπίτι, 626-629· ατομικοποίηση, 33, 52-57, 64-68, 599· ως ο ψυχοπνευματικός χώρος της εμπειρίας, 384-386. *Βλ. επίσης* αυτονομία του ατόμου
εαυτός, αναγωγή, 357-374· και συναισθηματική υπολογιστική/συναισθηματική ανάλυση, 374-384· και Cambridge Analytica, 370-374· μέσω της πλατφόρμας DIALOG, 357-359· και μηχανική μάθηση της Facebook, 368-370· και πρόγνωση προσωπικότητας εκ μέρους της Facebook, 359-366· και πρόγνωση προσωπικότητας εκ μέρους της IBM, 366-369· ως «εξατομίκευση», 359· ως απειλή για την ανθρώπινη αυτονομία, 384-387
εθισμός στην τεχνολογία, σχέση χεριού και γαντιού, 591-596
εθισμός, 587-588, 591-594, 600
εθνική ασφάλεια (μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου): και ανάδυση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 21, 155-159, 259-261, 508-510
Εθνική Διεύθυνση Τηλεπικοινωνιών και Πληροφοριών (NTIA), 336
Εθνική Επιτροπή για την Προστασία των Ανθρώπινων Υποκειμένων στη Βιοϊατρική και στη Συμπεριφορική Έρευνα, 432
Εθνική Ερευνητική Πράξη (1974), 431-432
εισόρμηση, αρχική φάση του κύκλου απαλλοτρίωσης: και συμπεριφορική τροποποίηση εκ μέρους Facebook, 405-406· και Google Glass, 211-212· και Google Street View, 192-197· και κουμπί like, 215· στρατηγικές, 188-190· και παρακολούθηση εκ μέρους Verizon, 225-226
εκλογές, και πείραμα του Facebook, 397-400, 405-407, 574
εκλογική πολιτική: ανάμειξη της Cambridge Analytica, 368, 371· και πειράματα επιδεκτικότητας του Facebook, 397-398, 399-400, 574· χρηματοδότηση για προεκλογικές εκστρατείες, 65, 150· ανάμειξη της Google, 167-170, 451-454· και διαδικτυακή παραπληροφόρηση, 668, 670-671
Έκμαν, Πολ (Ekman, Paul), 377
έκπληξη, 262-263, 294-295, 450, 459, 472-472, 521-522 *Βλ. επίσης* φαινόμενο ψυχικής αδρανοποίησης
εκπλήρωση μοιραίων γεγονότων, 300
έκσταση της μηχανής, 593-594
έκφραση σε πρώτο πρόσωπο: και διαμόρφωση ταυτότητας, 598-599· δικαίωμα έκφρασης στο πρώτο πρόσωπο, 386, 438· και βούληση για υλοποίηση της βούλησης, 386, 438. *Βλ. επίσης* αυτονομία· εαυτός· αυτοκαθορισμός
ελεύθερες αγορές, 58-59, 493, 655-656. *Βλ. επίσης* νεοφιλελεύθερη οικονομολογία της αγοράς
ελεύθερη βούληση, 35· η αυτόνομη δράση ως ελεύθερη βούληση, 408-409· και προσήλωση στο μέλλον, 438-440· θέση του Πέντλαντ (και του συμπεριφορισμού), 578, 579-580· και επιστημονική γνώση, 481-482· σκινερική (και συμπεριφοριστική) θέση, 484, 485, 487, 502, 578. *Βλ. επίσης* αυτονομία

ελευθερία από τον νόμο (παραπέτασμα ελευθερίας της Google), 140-148
ελευθερία λόγου: ως στοιχειώδες δικαίωμα, 440· εξίσωση με τις εισορμήσεις της Google, 194· υπό την Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος, 149-151· δικαιώματα που απορρέουν από την Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος (ελευθερία έκφρασης/λόγου), 87, 149-151, 431· ως άλλοθι για την απαρακώλυτη εμπορική εφαρμογή της τεχνολογίας, 146-147. *Βλ. επίσης* δικαιώματα που απορρέουν από την Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος
ελευθερία: και καπιταλισμός, 652-654, 655-656· και άγνοια, 481, 484, 485-487, 544, 578, 653-654· και εαυτός, 385· υπεράσπιση της ελευθερίας από την Υποεπιτροπή της Γερουσίας το 1974, ενάντια στη συμπεριφορική τροποποίηση, 428-429· απόρριψή της εκ μέρους Σκίνερ, 427-428, 502, 543-544
ελευθεριακή προσέγγιση, 150, 187, 428
εμείς έναντι εκείνων, σχέσεις: στην εργαλειοθηρική κοινωνία, 566-567· και μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης, 434
εμμονή: στοιχεία της, 594· και κινητή διαφήμιση, 321-323· εμμονή με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, 591-596, 602-604, 610-611, 614-617· μέσω της μη σύμβασης, 296
εμπιστοσύνη. *Βλ.* κοινωνική εμπιστοσύνη
Έγκλχαρτ, Στίβεν (Englehardt, Steven), 185
ενδημική γενιά της ψηφιακής εποχής, 589
ενεργοποίηση: ως επιστέγασμα των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης, 389-390· ορισμός, 389· και διαδίκτυο των πραγμάτων, 271-272· και Pokémon Go, 413-424· και μη συμβάσεις, 442-443
Ενημερώσεις. *Βλ.* Ενημερώσεις Facebook
ενίσχυση, 432-433· τα like της Facebook ως μορφή ενίσχυσης, 594· εκδοχή του Πέντλαντ (παροχή κινήτρων εντός των κοινωνικών δικτύων), 574· θετική ενίσχυση, 431· σχετικό έργο του Σκίνερ, 392-393, 477-478· στο *Ουόλντεν Δύο*, 573
ενσυναίσθηση, 400· και επίγνωση, 407· και συμβατικές συμφωνίες, 443-446· και πειράματα συναισθηματικής επιδεκτικότητας της Facebook, 400-401, 574· και κοινωνική θεωρία του Πέντλαντ, 575
ένταξη, ανάγκη για (έναντι του αποκλεισμού): ως χαρακτηριστικό της εφηβείας, 591-592, 595· αιτία της επιτυχίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 453-454, 591-592, 610-611, 614, 656
11η Σεπτεμβρίου, 2001, επιθέσεις, 21, 140, 154-159, 260, 452
Έντελμαν, Μπέντζαμιν (Edelman, Benjamin), 178-180
Έντισον, Τόμας, 29-31, 248, 76
Έντουαρντς, Ντάγκλας (Edwards, Douglas), 124 136
εξαγωγή/μετάφραση: ορισμοί, 311
εξαιρετισμός. *Βλ.* κατασκοπευτικός εξαιρετισμός
εξάρτηση: και εξοικείωση, 190· στους «άλλους» 588-591, 600-602, 612-613· και φαινόμενο ψυχικής αδρανοποίησης, 23· και επιτυχία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 454, 523Σ. *Βλ. επίσης* ανταποδοτικότητα· αναγωγή
εξατομίκευση, 34· ως πραξικόπημα εκ των άνω, 675· και ψηφιακοί βοηθοί, 338-347, 355-357· και συναισθηματική ανάλυση, 374-376· ως νέα χρήση των συναλλαγών με τη μεσολάβηση υπολογιστή, 92, 284, 339· ως τμήμα της επιταγής της πρόγνωσης, 339· και αναγωγή του εαυτού, 359, 361, 363, 367, 369, 370· και φωνητική αναγνώριση, 347-355
εξιλαστήριου θύματος, στρατηγική: από την Google, στις παραβιάσεις του Street View, 197-198, 200
εξοικείωση, φάση του κύκλου απαλλοτρίωσης: και Facebook, 215-217, 406· και Google Glass, 212· και Google Street View, 197-200· και εργαλειοθηρία, 526-527· και αναγωγή του εαυτού, 368· και «έξυπνα» παιχνίδια, 353-355· τακτικές, 190, 199, 212-214· και παρακολούθηση εκ μέρους Verizon, 226-228· μέσω εργασιακών χώρων, 207, 212-213, 556-557, 558-559, 560-561

εξόρυξη δεδομένων, 96-98, 160-161, 553 *Βλ. επίσης* εξόρυξη πραγματικότητας
εξόρυξη και ανάλυση δεδομένων: ως βάση της επιταγής της εξόρυξης· ορισμός, 94· ως νέα χρήση των συναλλαγών με τη μεσολάβηση υπολογιστή, 92, 93-94, 284
εξόρυξη πραγματικότητας, 553-557, 564-565
εξόρυξη, αρχιτεκτονικές, 176, 271
εξόρυξη, επιταγή, 122-129· κίνητρο για νέες πηγές συμπεριφορικού πλεονάσματος, 179Σ· εντατικές προσπάθειες για κλίμακα στη δραστηριότητα εφοδιασμού, 175-178, 269-270, 448-449. *Βλ. επίσης* πρόγνωση, επιταγή
εξόρυξη: ορισμός, 93
εξουσία: σχετικές υποθέσεις, 16, 17, 18, 311-312, 328-329· ασυμμετρίες, 249, 253-254, 372-373, 435· συσσώρευσή της από την Google, 243· εταιρική εξουσία, 150-152· και κίνδυνοι του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 236-237· και ψηφιακή απαλλοτρίωση, 138· ως παμπάλαιο πολιτικό ερώτημα, 13-16· μετάβαση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού από τη γνώση στην εξουσία, 19· και τάση αμετροεπούς κοινοποίησης προσωπικών πληροφοριών, 606-607· ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει;, 244, 245-246, 258-259, 298, 434, 435 *Βλ. επίσης* εργαλειοθηρία· ολοκληρωτισμός
έξυπνες μηχανές έναντι έξυπνων ανθρώπων (επενδύσεις των επιχειρήσεων), 13, 243-246
έξυπνες οικιακές συσκευές, 16-18· και Amazon, 355-356· Νοήμον Σπίτι, 16-17, 311-312, 328-329· παραδείγματα, 316-317· Google Home, 346, 347, 357· θερμοστάτης Nest, 17-18, 312, 314-315· και απόρρητο, 311-316, 628-630· και αναγωγή, 316-320· Roomba, 312· αξία της αγοράς, 17· και φωνητική αναγνώριση, 346
έξυπνη υγεία, 329-330
«έξυπνο δέρμα», 319
επέκταση της δραστηριότητας εξόρυξης στον πραγματικό κόσμο (πρώτη διάσταση οικονομιών φάσματος), 269-270, 320-321, 449· ως αναγνώριση προσώπου, 334-336· ως υπηρεσίες υγείας, 328-334· ως δεδομένα τοποθεσίας, 322-327· ως προσαρτώμενες συσκευές, 328-329
επέμβαση στην πραγματικότητα, 34· και διαδίκτυο των πραγμάτων, 270-271· η εξόρυξη πραγματικότητας ανοίγει τον δρόμο, 553
επενδυτές κεφαλαίων, 102-104
επίγνωση, 406-410. *Βλ. επίσης* ελεύθερη βούληση
επιδεκτικότητα στην επιρροή, 408
επιστήμονες δεδομένων: και οικονομίες δράσης, 391· για το διαδίκτυο των πραγμάτων, 299-301· συνεντεύξεις, 40, 299· «χαμένη γενιά επιστημόνων δεδομένων» (συσσώρευσή τους στις εταιρείες τεχνολογίας), 254-256
επιταγή της πρόγνωσης, 179Σ, 262-263, 265-273, 449-450· ορισμός, 268-270· και διαδίκτυο των πραγμάτων, 279-284· και εταιρείες κατασκόπευσης ως υπηρεσίας, 560. *Βλ. επίσης* επιταγή της εξόρυξης
Επιτροπή Εμπορίου Επιστημών και Μεταφορών της Γερουσίας, 228
επιχειρηματίες, 62, 138, 454
επιχειρηματική δραστηριότητα ως έκφραση, 150-151
Επίχρυση Εποχή, μεγιστάνες, 31, 76, 146-147, 681
Έρβιν, Σαμ (Ervin, Sam), 425, 428-429
εργαλειακή υποδομή, 572· ορισμός, 466· σχετικό έργο του Πέντλαντ, 553
εργαλειοθηρία, 497-522· και Μεγάλος Αλλότριος, 497-501· στην Κίνα, 513-521· σύγκριση με τον ολοκληρωτισμό, 35, 476-477, 523Σ-524Σ, 526· ορισμός, 20, 466· και καταμερισμός της μάθησης, 583-585· σκοπός, 467· και πρόθεση της αγοράς για την επίτευξη της ολοκληρωτικής βεβαιότητας, 501-505· λύση της αγοράς στα προβλήματα της δεύτερης νευτερικότητας, 505-506· λανθασμένη εξίσωση με τον ολοκληρωτισμό, 467· ηθικός αγνωστικισμός, 503· δράση από τη θεώρηση του Άλλου, 504· σχετική θεωρία του Πέντλαντ, 548-552, 561-566· άνοδός της, 35, 503· κοινωνικές σχέσεις σε μηχανικά πρότυπα, 542-547, 561· ως

λύση στην κοινωνική αβεβαιότητα, 505-513, 531-532, 675-678· εφαρμογή της από την κρατική εξουσία, 509-512, 520-521· αδιόρατη, 503· χρήση της στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, 494-496· ως πρωτόγνωρη μορφή εξουσίας, 466· και *Ουόλντεν Δύο*, 494. *Βλ. επίσης* Μεγάλος Αλλότριος· εργαλειοθηρία, αρχές κοινωνικών σχέσεων στους κόλπους της

εργαλειοθηρία, αρχές κοινωνικών σχέσεων στους κόλπους της, 568-581· ως εφαρμοσμένη ουτοπική, 576-577· ως ελεγχόμενη συμπεριφορά για το γενικό καλό, 568-569· ως ο θάνατος της ατομικότητας, 577-581· κανονικοποίησή της, 618-619· αντικατάσταση της πολιτικής με τον σχεδιασμό, 570-573· ως κοινωνική πίεση για αρμονία, 573-576

εργαλειοποίηση: ορισμός, 466· της ψηφιακής κοινωνικής σύνδεσης, 599-603· η παιχνιδοποίηση ως μορφή εργαλειοποίησης, 289, 415-416, 420-421, 431· σχετικό έργο του Πέντλαντ, 553-554, 574

εργασιακή πόλωση, 245

εργασιακός χώρος, ως δέσμο περιβάλλον για την εξοικείωση σε εισορμήσεις: και Google Glass, 212-214· και Google Street View, 207· και Πέντλαντ, 556-558, 558-560, 561

ερευνητικές εργασίες και έγγραφα πολιτικής: χρηματοδότηση από την Google, 173-174

Έρικσον, Έριχ (Erikson, Erik), 56, 595

εταιρείες υπερκλίμακας, 253, 658, 659-660

εταιρείες χορήγησης δανείων, 233-234, 667

ετερονομία, 409, 424

ευκολία/άνεση, 32-33, 48-49, 340-341, 505-506, 565-566

ευρεσιτεχνίες: Facebook, 216, 380· Google, 109-114, 203· Microsoft, 542-544· για εξόρυξη πραγματικότητας, 556-557· για τηλεματική οχημάτων, 288

ευρυζωνικές κανονιστικές ρυθμίσεις απορρήτου, 231-232

Ευρωπαϊκή Ένωση: διερεύνηση μονοπωλιακών πρακτικών του Android, 183, 187-188·

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 143, 374, 549

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, 85-86, 640

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 511

ευσυνειδησία, 364, 367

ευφημισμός, για τη συσκότιση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 126-127, 281-282

εφαρμογές αθλητικής παρακολούθησης, 331-332

εφαρμοσμένη ουτοπική, 533-537, 576-577· και μηχανικές σχέσεις, 537-542· η ταχύτητα ως βασικό στοιχείο της εφαρμοσμένης ουτοπικής, 555. *Βλ. επίσης* Πέντλαντ, Άλεξ· ουτοπισμός

εφηβεία: και ασυμμετρίες εξουσίας του μεθοδευτικού χώρου, 613-614· «ανακάλυψή» της, 595· αναδυόμενη ενηλικίωση, 587-588, 591, 595-597, 615· ειδημοσύνη της Facebook στην κοινωνική απόδειξη, 601-602· συσσώρευση στην αγέλη, 613· και αίσθηση του εαυτού, 596-598· τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσαρμόζονται στις ψυχολογικές ανάγκες της εφηβείας, 591-592, 594-596

Ζάκερμπεργκ, Μαρκ (Zuckerberg, Mark): εξαγορά νεοφυών, 142-143· και δομή εταιρικής διακυβέρνησης της Facebook, 141, 673· περί πληροφοριακής αλλοίωσης, 671, 672-673· και κουμπί like, 215, 602· περί απορρήτου, 71, 215, 363· απόρριψη της χρέωσης χρηστών για υπηρεσίες, 127-128· περί μεταμόρφωσης της κοινωνίας, 530-531, 536· όραμά του για τη Facebook ως οικουμενικής «εκκλησίας», 676

ζητήματα ασφάλειας, 509-510· του θερμοστάτη της Nest, 18· μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου, 155-158

Ζιτρέιν, Τζόναθαν (Zittrain, Jonathan), 399

ζώνωση/οικοδομικοί κώδικες, 305

Η επιμόρφωση μετά το Άουσβιτς (Αντόρνο), 75

ηθική ζωή του πολιτισμού: διαμόρφωσή της από τις καπιταλιστικές πρακτικές, 31, 459-461

Ηλεκτρικός καβαλάρης (Γκάρλαντ), 310

ηλεκτρονικό κείμενο, 244, 245-247, 250-252, 357 *Βλ. επίσης* κείμενο σκιά
ηλεκτροφυσιολογία, 430
Ηνωμένο Βασίλειο: αναταραχές του Αυγούστου 2011, 45, 62-63, 66-67· δημοψήφισμα για το Brexit, 369, 667· και δημοκρατία, 660-663, 679· «γενιά αγνοούμενων» επιστημόνων δεδομένων, 255· προσέγγιση του εξωτερικού παρατηρητή σε νεαρές γυναίκες, 589-590· Pokémon Go, 420· αντίσταση στο Street View, 194· αντίδραση στην τρομοκρατία, 511

Θέιλερ, Ρίτσαρντ (Thaler, Richard), 390-391
θεώρηση του Αλλότριου: ως οικουμενική παρουσία, με τον Μεγάλο Αλλότριο, 498-499· οι άνθρωποι ως οργανισμοί, 480-482, 483-484, 498· ως θέση λειτουργίας της εργαλειοθηρικής εξουσίας, 504-505, 551-552· Μάιερ, 480-484· ο Σκίνερ αναζητά τεχνολογία για τον προγραμματισμό της ανθρώπινης συμπεριφοράς, 487-490· εξέλιξή της εκ μέρους Σκίνερ, 484-487· κοινωνία, 525-526· και τυραννία, 674-675· στο *Ουόλντεν Δύο*, 493-495· και η βίωση του μεθοδευτικού χώρου από τους νέους, 584-588, 613
θεωρία και εφαρμογή: της εργαλειοθηρίας έναντι του ολοκληρωτισμού, 523Σ· της νεοφιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς, 58-59· του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 535· και ουτοπισμός, 535-536. *Βλ. επίσης* κύκλος απαλλοτρίωσης· Πέντλαντ, Άλεξ

Ιαπωνία, 193, 201, 419
ιατρικά πεδία: και συναισθηματική ανάλυση, 381-382· και διαδίκτυο των πραγμάτων, 328-334
Ιγκλ, Νέιθαν (Eagle, Nathan), 553-555, 556, 557
ιδιοτέλεια: ως μια από τις αιτίες της επιτυχίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 453
ιδιωτικοποίηση διασυνδεδεμένων χώρων, 599-600
ιμπεριαλισμός, 467
Ινστιτούτο της Κινεζικής Ακαδημίας Διεθνούς Εμπορίου και Οικονομικής Σύμπραξης, 517
Ίσενμπεργκ, Σάσα (Issenberg, Sasha), 168
ισοδυναμία χωρίς ισότητα: και Facebook, 664-666, 667, 668-669· και «ριζική αδιαφορία», 498· ως «επέμβαση στην πραγματικότητα», 526· και στοχευμένη διαφήμιση, 669-671· και τυραννία, 674-675
ισοζύγιο δυνάμεων. *Βλ.* ανταποδοτικότητα
Ισπανία: προσήλωση στη δημοκρατία, 679· οικονομική κρίση της χώρας, 81· κίνημα των Αγανακτισμένων, 63, 82· δικαίωμα στη λήθη, 45, 83-86
ισπανικές κατακτήσεις (15ος αιώνας), 238-239, 240-241, 260
Ισπανική Υπηρεσία Προστασίας Δεδομένων (Agencia Española de Protección de Datos), 83, 84-85
Ιταλία, 201, 468, 668, 679

καζίνο, 592-593
Κάζινς, Τζέιμς (Couzens, James), 92
καθολικότητα: η επιδίωξή της από την εργαλειοθηρική εξουσία περιλαμβάνει την κοινωνία, 527-533, 566, 682· ροπή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού προς την καθολικότητα, 132, 355-356, 465, 526-527, 654-655· επιδίωξή της από τον ολοκληρωτισμό, 468-469, 526. *Βλ. επίσης* βεβαιότητα
Κάιλα, η φίλη μου (κούκλα), 352-354
Καλιούμπι, Ράνα ελ (Kaliouby, Rana el), 381, 382-383, 384
καλλιτέχνες 644-647
«καλόπιστη» απαγόρευση εν δυνάμει προσβλητικού υλικού, 153
Καν, Χέρμαν (Kahn, Herman), 293
Καναδάς, 195, 309, 511, 679
κανονικοποίηση του μη κανονικού, 23, 25-26, 525-527, 555-556, 601, 618, 622-625, 643-649. *Βλ. επίσης* φάση εξοικείωσηςτου κύκλου απαλλοτρίωσης· φαινόμενο ψυχικής αδρανοποίησης
καπιταλισμός της πληροφορίας: αποκλεισμός εναλλακτικών ως μια από τις αιτίες της επιτυχίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 454· μορφές, 262-263, 459, 522· ως

απελευθερωτική/δημοκρατική κοινωνική δύναμη, 96· ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός κυρίαρχη μορφή του καπιταλισμού της πληροφορίας, 24, 25, 76-78· ο κατασκοπευτικός εξαιρετισμός διαμορφώνει την πορεία του, 165-166
καπιταλισμός, απομάκρυνση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού από την ιστορία του καπιταλισμού, 36-37, 652-673· εγκατάλειψη της ανταποδοτικότητας, 657-663· επιμονή στην απεριόριστη ελευθερία και γνώση, 652-657· και ριζική αδιαφορία, 663-673
καπιταλισμός: υποθέσεις περί καπιταλισμού, 652-653· διάκριση με τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, 38-39· τέλος του, 680· ως εξελικτική διαδικασία, 74-75· πλαστικότητά του, 683. *Βλ. επίσης* καπιταλισμός, απομάκρυνση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού από την ιστορία του καπιταλισμού· βιομηχανικός καπιταλισμός· καπιταλισμός της πληροφορίας· οικονομική πολιτική της νεοφιλελεύθερης αγοράς· κατασκοπευτικός καπιταλισμός
Κάρολ Μπρέιντι, πατρικό της όνομα, αναζήτηση, 106
Κάρτερ, Ας (Carter, Ash), 164
Κάρτερ, Τζίμι, 61
κατάθλιψη, 364, 380, 587-588, 612-613
κατάκτηση: μέσω διακήρυξης, 238-243· και κυριαρχία επί της ψυχής, 468-469, 475-476, 482-483
κατακτητές, Ισπανοί, 25, 238-240, 260
κατακτητικός κώδικας, 238, 239-240, 448
καταμερισμός εργασίας, 51, 246-250, 459-461
Καταμερισμός της εργασίας στην κοινωνία, Ο (Ντιρκέμ), 247
καταμερισμός της μάθησης στην κοινωνία: ως αιτία της άγνοιας των χρηστών, 455-456· θεμελιώδη ερωτήματα, 244-247, 434-435· κυριαρχία της εργαλειοθηρικής εξουσίας, 501, 523Σ· και νέο ιερατείο, 252-256· ως αρχή της κοινωνικής οργάνωσης, 249-251, 256-259· ιδιωτικοποίησή της, 34, 256-259· και το πρόβλημα των δύο κειμένων, 250- 252· κυριαρχία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 243, 465-467·
καταναλωτές, 47-48, 49, 50, 122· και η αναστροφή του καταναλωτικού ρου από την Apple, 68· και ιστορικός ρόλος στην εξέλιξη του καπιταλισμού, 75, 340· και διαδικτυακές συμβάσεις, 72-74· και παραδοσιακή ανταποδοτικότητα με τους παραγωγούς, 657-662. *Βλ. επίσης* Ομοσπονδιακή Επιτροπή Επικοινωνιών (FCC)· απόρρητο
κατασκόπευση ως υπηρεσία (SVaaS), 233-236· και αστυνομικές υπηρεσίες, 512-513· ευρεσιτεχνία της Microsoft για την πρόληψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, 544· και έργο του Πέντλαντ στην κοινωνιομετρία, 558-559· χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, 233-235, 510, 512, 519
κατασκοπευτικά έσοδα, 131, 135Σ, 153, 224
κατασκοπευτική οικονομία, 131
κατασκοπευτικό κεφάλαιο, 131
κατασκοπευτικός εξαιρετισμός, 105, 114-115, 154-115, 261, 429-430, 452
κατασκοπευτικός καπιταλισμός, σύνοψη των βασικών στοιχείων του, 19-24, 129-135, 447-451, 674-678
κατασκοπευτικός καπιταλισμός: η επίγνωση απειλή για την ευδοκίμησή του, 407-408· δρα κάτω από τον μανδύα της ρητορικής ενδυνάμωσης του ατόμου, 22· ανάδυσή του, 76-80· επέκταση στον πραγματικό κόσμο, 22, 34-35, 175-176· εκμετάλλευση της ανθρώπινης ανάγκης για λειτουργική ζωή, 77-78, 453· θεμέλια, 32-33· πώς κατάφερε να ριζώσει;, 78-79· πώς κατάφεραν να τη γλιτώσουν ατιμώρητοι;, 139-140, 447-457· ως ανθρώπινη εφεύρεση, 120-122· αδιόρατος/ακατανόητος/εν αγνοία μας, 22, 23· φιλοσοφία και δραστηριότητα, 19-24, 129-135, 447-457· κατανομασία και αναχαίτιση, 89-90, 459-460, 467-468· στόχοι του, 526-527· λύσεις για τα προβλήματα της δεύτερης νεωτερικότητας, 505-506· παρασιτικός και αυτοαναφορικός, 21· θέση του Πέντλαντ, 581-582· απόρριψή του/ανάκληση της κοινωνικής

συναίνεσης, 456-457· μετατόπιση του επίκεντρου στην κοινωνική σφαίρα, 34-35· τι είναι;, 674-678· ποιοι είναι οι πελάτες του;, 23
κείμενο σκιά: πρόσβαση, 636-638· ως ψηφιακός φάκελος, 519· χρήση του από το Instagram, 602-603· ανάγκη απόρριψής του, 456· ως παθολογικός καταμερισμός της μάθησης, 249-250, 434-435· και επέμβαση στην πραγματικότητα, 270-271· ως πισωγύρισμα στην προ Γουτεμβέργιου εποχή, 256. *Βλ. επίσης* αβεβαιότητα
Κέιτ, Φρεντ (Cate, Fred), 165
Κεκλεισμένων των θυρών (Σαρτρ), 621
Κέλι, Κέβιν (Kelly, Kevin), 132
Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών (CIA), 157, 160, 161, 425-427
Κέντρο Μέσων και Δημοκρατίας, 173
Κέντρο Μπέρκμαν Κλάιν του Χάρβαρντ για το Διαδίκτυο και την Κοινωνία, Νομική Σχολή του Χάρβαρντ, 511
Κέντρο Νομικής και Οικονομικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου George Mason, 172
Κέντρο Πληροφοριών Ηλεκτρονικού Απορρήτου (Electronic Privacy Information Center [EPIC]), 157, 189, 195, 216, 228-230, 422
Κέντρο Ψυχομετρικής του Πανεπιστημίου του Κέμπριτζ, 362
Κεφάλαιο τον 21ο αιώνα, Το (Πικετί), 65
Κίγκαν, Ρόμπερτ (Kegan, Robert), 598, 599
Κιμ, Νάνσι (Kim, Nancy), 72
Κίνα: συγχώνευση εργαλειοθηρικής και απολυταρχικής εξουσίας, 513, 519-521· κρίση κοινωνικής εμπιστοσύνης, 513-516· χρηματοδότηση του ερευνητικού εργαστηρίου του Πέντλαντ, 549· εμπορική έκθεση τεχνολογιών παρακολούθησης του Σενζέν, 520, 522· σύστημα απονομής δεικτών κοινωνικής ευπείθειας, 513-521· χρήση δεδομένων τοποθεσίας, 327
κινήσεις δαχτύλων, ανάγνωση από αισθητήρες, 278, 327, 345
κινητά τηλέφωνα Android: όγκος χρηστών, 528· και αποκλειστική εξασφάλιση οδών εφοδιασμού, 181-184· και παιχνίδια, 412· μερίδιο αγοράς στην Ευρώπη, 641· παρακολούθηση σε κινητές συσκευές Android, 185-186, 209, 323-324
κινητά τηλέφωνα. *Βλ.* smartphone
κινητή διαφήμιση ως κατασκόπευση, 232-233, 322-323, 554· και Facebook, 217-218· και γεωεντοπισμός, 322-323· Google, 186-191, 211, 322-326· και δεδομένα υγείας, 290-292· και Pokémon Go, 417-424· και Verizon, 225-231· και προσαρτώμενες συσκευές, 327-329
Κλάιν, Μισέλ (Klein, Michelle), 590
Κλάπερ, Τζέιμς (Clapper, James), 511
κλίμα, αισθητήρες, 276
κλιματική αλλαγή, 173, 459
Κόγκαν, Αλεξάντερ (Kogan, Alexander), 371
Κοέν, Τζάρεντ (Cohen, Jared), 143, 298
κοινή γνώμη, 683
Κοινός Κανόνας (νομικά πρότυπα διεξαγωγής πειραμάτων), 401, 424-425, 432
κοινωνία: έλεγχός της από την εργαλειοθηρία, 35-37, 526-527, 527-533
κοινωνικά γραφήματα: της Facebook, 129, 531· το LinkedIn ως οδός εφοδιασμού της Microsoft, 223· το Pokémon Go ως κοινωνικό γράφημα, 421
κοινωνικά δίκτυα: Google+, 188· Buzz, 188, 211· προσπάθειες της Google για εδραίωση οδών εφοδιασμού στα κοινωνικά δίκτυα, 188-189, 211· LinkedIn, 223 *Βλ. επίσης* Facebook
κοινωνικές σχέσεις, αναγωγή, 552-566· σχετικά εργαλεία, 552-554, 556-558· σχετική εργασία του Πέντλαντ, 556-560· και έργο του Πέντλαντ στην κοινωνιομετρία, 556-560· και εξόρυξη πραγματικότητας, 553-557
κοινωνικές σχέσεις, εργαλειοθηρικές αρχές, 566-582· εφαρμοσμένη συτοπική, 575-577· συμπεριφορά για το γενικό καλό (συλλογική προοπτική και αξίες), 568-569· θάνατος της ατομικότητας, 577-582· ως πραγματικότητα της σύγχρονης ζωής, 618-619· ο σχεδιασμός αντικαθιστά την πολιτική, 570- 573· κοινωνική πίεση για αρμονία, 573-576
κοινωνική απόδειξη, 601-602
κοινωνική αποδοτικότητα (Πέντλαντ), 565, 577

κοινωνική εμπιστοσύνη: στην Κίνα, 514· και συμβάσεις, 442-443· παρακμή της, 505-507· εκτοπισμός της από την εργαλειοθηρία, 582· και η μη σύμβαση, 445-446
κοινωνική επιρροή: και εφηβεία, 595-596· και πειράματα της Facebook, 405-407· μορφές (κοινωνική πίεση, κοινωνική σύγκριση, παραγωγή προτύπων, υποσυνείδητη υποβολή), 600· θέση του Πέντλαντ, 579-580· και «κοινωνική φυσική» του Πέντλαντ, 564-565, 574-576, 577. *Βλ. επίσης* κοινωνική πίεση
κοινωνική μάθηση, 567· ορισμός, 567
κοινωνική πίεση: όπως τη βιώνουν οι νέοι στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, 588-590, 597-598· χρήση της από τη Facebook, 574, 587, 610, 616-617· και εργαλειοθηρία, 584-585· λειτουργία μέσω ιδιωτικοποιημένων ψηφιακών χώρων, 600· ο Πέντλαντ ως υπέρμαχός της στην κοινωνική μάθηση, 568, 573-576· αύξηση της αποτελεσματικότητας της κοινωνικής πίεσης, 610
κοινωνική σύγκριση, 608-613· και εφηβεία, 589-590, 597-598· ως κεντρική διαδικασία της εργαλειοθηρίας, 523Σ· ορισμός, 608· χρήση της από τη Facebook, 616-617· στο πείραμα πολιτικής κινητοποίησης της Facebook, 406-407, 609-610· και FOMO, 610· ένταση των αυξήσεων με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, 609, 614-615· συνέπειες στην πνευματική υγεία, 610-613, 614-615· λειτουργία μέσω ιδιωτικοποιημένων ψηφιακών χώρων, 600
κοινωνική συμμετοχή: όμοια έκταση με εκείνη των μέσων συμπεριφορικής τροποποίησης, 453· και εξάρτηση από την ψηφιακή σύνδεση, 14, 23-24, 235, 449, 454, 587-588, 591-592, 599-600
κοινωνική σύνδεση: εξαρτημένη από τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, 505-506, 599-600· ως υπηρεσία του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 505-506
κοινωνικός δαρβινισμός, 146
κοινωνιόμετρο, 553, 557-558
κολεκτιβισμός: συμπεριφορά για το γενικό καλό, 568-569· και ο θάνατος της ατομικότητας, 574-576, 577-579, 584-585, 618-619· νεοφιλελεύθερη ιδεολογία σε αντίθεση με τον κολεκτιβισμό, 58-59, 60, 149, 663-665· και το κολεκτιβιστικό κοινωνικό όραμα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού ως απομάκρυνσης από τη δημοκρατία της αγοράς, 36-37, 652, 663-673, 681-682. *Βλ. επίσης* μεθοδευτικός χώρος
Κολόμβος, Χριστόφορος, 238-239
Κολόμπους, Οχάιο, 306
κομμουνισμός, 425
Κομμουνιστικό Κόμμα, 471-472, 514
Κομμουνιστικό Μανιφέστο, Το (Μαρξ και Ένγκελς), 297
Κόνκουεστ, Ρόμπερτ, 471, 472-473
Κοσίνσκι, Μίχαλ (Kosinski, Michal), 362-364, 365, 366, 371, 763 σημείωση 64
Κοστέχα Γκονθάλεθ, Μάριο (Costeja Gonzalez, Mario), 84, 85
Κούκιε, Κένεθ (Cukier, Kenneth), 97
κουλοχέρηδες, 592-593
κουλτούρα, προμελετημένη σχηματοποίησή της, 568
κουμπί like (Facebook), 215-217, 363, 364, 602-604, 647
Κουμπρίλοβιτς, Νικ (Cubrilovic, Nik), 215-216
Κράμερς, Ροχί (Creemers, Rogier), 519
Κράις, Ντάνιελ (Kreiss, Daniel), 168
κρατική εξουσία: συγχώνευση με την εργαλειοθηρική εξουσία στην Κίνα, 513-518, 521· και εργαλειοθηρική εξουσία, 511-512, 583-584· μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης ως μορφή κρατικής εξουσίας, 424-425, 427, 429-430, 432-433, 449-450
Κρέμερ, Άνταμ (Kramer, Adam), 402
κρυπτονομίσματα, 581-582
κυβερνοφιλελεύθερη ιδεολογία, 151
κύκλος απαλλοτρίωσης, 188-210, 453· φάση προσαρμογής, 190, 200-202, 406· ανταγωνισμός, 209-224· φάση εξοικείωσης, 190, 197-201, φάση εισόρμησης, 188-190, 191-197, 406· εξέλιξη από τη γνώση στην επιρροή και από εκεί στον έλεγχο, 207-209, 553· στάδιο αναδρομολόγησης, 190, 197-210, 405
κύκλος επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας, 98-99, 100Σ, 394· αλλαγή στον

ρόλο του, 123· σπανιότητα, 454· ενταγμένος στη στοχευμένη διαφήμιση, 106, 135Σ
κυριότητα δεδομένων: τα δεδομένα ως ιδιωτική περιουσία, 232· και κανονισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 633· και Τέταρτη Τροπολογία του Συντάγματος, 632-634· σχετική θέση του Πέντλαντ, 580-582. *Βλ. επίσης* προστασία δεδομένων

Λα Ντιέγκα, Γκουίντο Νότο (La Diega, Guido Noto), 315, 316
Λάμποβιτς, Τζον (Leibowitz, Jon), 73, 217
Λάιον, Ντέιβιντ (Lyon, David), 155, 158
Λάπσλεϊ, Ντάνιελ (Lapsley, Daniel), 597, 601
λειτουργικά συστήματα: Android, 182-184, 186-187, 209, 349· πλατφόρμα Apple iOS, 330· Windows 10, 221-222
λειτουργική ζωή, ως ανθρώπινη ανάγκη, 23-24, 51-53, 64-67, 77-78, 339-341, 453, 459-460, 680-681
Λέμοφ, Ρεμπέκα (Lemov, Rebecca), 427
Λένιν, Βλαντίμιρ, 535
Λεφόρ, Κλοντ (Lefort, Claude), 470, 475
λήψη δορυφορικών εικόνων, 206
Λίβι, Στίβεν (Levy, Steven), 70, 103
Λίμπερτ, Τίμοθι (Libert, Timothy), 185
Λιν, Μπάρι (Lynn, Barry), 173
Λοβλίκ, Μπένζαμεν (Loveluck, Benjamin), 582
λογισμικό ως υπηρεσία (SaaS), 233-235
λογοκρισία: στην Κίνα, 517-520· αυτολογοκρισία, στην «πραγματική ζωή», 623
λόμπι (πολιτικό): μεγάλες εταιρείες τεχνολογίας, 145, 157, 169, 452, 641· Facebook, 335-336· Google, 169, 173· πάροχοι υπηρεσιών διαδικτύου, 230
Λονδίνο, ταραχές του Αυγούστου 2011, 45, 62-64, 66
Λοουενστάιν, Τζορτζ (Loewenstein, George), 606
Λούκα, Μάικλ (Luca, Michael), 180

μαζική παραγωγή, 47-48, 50, 91-92, 120, 122, 460-461
μάθηση: ορισμός, 392-394· «νοητικός έλεγχος» ως σύστημα μάθησης, 427· συντελεστική μάθηση, 393, 427, 478
«Μαθητευόμενος μάγος, Ο», 533, 632-633
Μάιερ, Μαξ (Meyer, Max), 478-481, 480-482, 481-484, 491, 544, 779 σημείωση 39, 779 σημείωση 42, 780 σημείωση 44, 780 σημείωση 45
Μάιερ, Μισέλ (Meyer, Michelle), 403
Μάιερ, Τζόναθαν (Mayer, Jonathan), 227
Μάικλς, Τζον (Michaels, Jon), 163
ΜακΚέι, Ρ. Στούαρτ (MacKay, R. Stuart), 274-277, 282, 285, 292, 303-304, 327-328, 336, 400, 495, 499, 558
ΜακΚλέιν, Λίντα (McClain, Linda), 630
ΜακΚόνελ, Μάικ (McConnell, Mike), 164
Μάμφορντ, Λούις (Mumford, Lewis), 491
Μάνουελ, Φρανκ (Manuel, Frank), 296, 534
Μάνουελ, Φρίτσι (Manuel, Fritzie), 296, 534
Μάντριγκαλ, Αλέξις (Madrigal, Alexis), 205
μάρκετινγκ εμπειρικού μοτίβου, 322
Μαρξ, Καρλ, 137, 297, 534, 749 σημείωση 64
μαρξισμός, 296
Μαρτίνεζ, Αντόνιο Γκαρσία (Garcia-Martinez, Antonio), 405
μάτι του Θεού (παρατήρηση από απόσταση), 551-552, 565, 572, 574· χρήση του από τη Facebook 607, 619
Ματσάδο, Αντόνιο (Machado, Antonio), 53
Μεγάλος Αδερφός, 196, 466, 490, 492, 523Σ
Μεγάλος Αλλότριος, 35· ως μηχανισμός, 497· πραξικόπημα εκ των άνω, 674-675· ορισμός, 497· το τέλος του ασύλου, 628-630· και εργαλειοθηρική εξουσία, 497-501· ως μεταφορά για την εργαλειοθηρική εξουσία, 523Σ· θέση του Πέντλαντ, 562-563· ριζική αδιαφορία, 498. *Βλ. επίσης* εργαλειοθηρία· διάχυτη υπολογιστική
μεγιστοποίηση πλούτου μετόχων, 59-60, 62, 236-237, 244-246, 489, 657
μεθοδευτικός χώρος: για παιδιά/νέους, 585, 586-591, 613-615· και ψυχαναγκασμός, 591-593, 594-595· κίνδυνοι, 599-600, 648· και σχεδιασμός Facebook, 594, 600-607· και συσσώρευση στην αγέλη, 613-620· ως ιδανικό της εργαλειοθηρίας για μια τρίτη νεωτερικότητα, 583-585· ζωή στον μεθοδευτικό χώρο, 586-625· και απουσία οδών διαφυγής, 620-625· ψυχολογικές διαδικασίες, 608-613· και ψυχολογικές διαδικασίες της εφηβείας, 591-592, 595-599· και

κοινωνική σύγκριση, 608-613. *Βλ. επίσης* συλλογικός νους
Μέκλινγκ, Ουίλιαμ (Meckling, William), 59
Μέρσερ, Ρόμπερτ (Mercer, Robert), 368
μέσα κοινωνικής δικτύωσης: εθιστικός σχεδιασμός, 589-590, 594-596· λογοκρισία τους από την κινεζική κυβέρνηση, 516-518· και ψυχαναγκασμός, 596-598· και η καταστροφική δυναμική του συλλογικού νου, 36· η πλατφόρμα DIALOG ως προπομπός τους, 375-358· συναισθηματικό κόστος, 587, 588, 589-590· και συσσώρευση στην αγέλη, 615-617· Instagram, 365, 602-603, 637· σχετικά μεταδεδομένα, 361-362· χρήση τους από την προεκλογική εκστρατεία του Ομπάμα, 169· ιδιωτικοποίηση, 599-600· διάνθιση προφίλ, 609· αναγωγή του εαυτού, 359-366· αυτοπαρουσίαση, 609, 611-612, 622-623· και κοινωνική σύγκριση, 609· χρήση τους από εταιρείες κατασκόπευσης ως υπηρεσίας, 233-235, 509-510, 512-513, 518-519· εμπιστοσύνη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, 451· ευαισθησία των χρηστών στην κοινωνική επιρροή, και πειράματα της Facebook, 405-407, 574. *Βλ. επίσης* Facebook· Twitter
μέσα παραγωγής: η μηχανική νοημοσύνη ως μέσο παραγωγής, 132-134, 135Σ· εξυπηρετούν τα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης, 19, 20-21, 23-24, 33-36, 96, 449, 465. *Βλ. επίσης* μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης
μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης: η ενεργοποίησή ως ολοκλήρωσή τους, 389-391· με στόχο «εκείνους» αντί για «μας», 434· και Μεγάλος Αλλότριος, 497, 500-501· χρήση τους από την Κίνα, 512-514, 516-517· ορισμός, 449· ως μορφή κρατικής εξουσίας, 424-425, 427, 429-430, 432-433· και «γενικό καλό», 570· πηγή εγγυημένων αποτελεσμάτων, 203· ιστορικό αντίστασης, 424- 435· νομιμοποίηση από την ιδεολογία της ανθρώπινης ελαττωματικότητας, 454-455· πόλεμος πληροφορίας (μυστικότητα, ασυμμετρίες γνώσης και εξουσίας) ζωτικής σημασίας, 372-373· και εργαλειοθηρική εξουσία, 466, 476-477, 497, 500-501, 523Σ· μέσα παραγωγής ενταγμένα στα μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης, 19, 20-21, 23-24, 33-36, 96, 449, 465· τα μέσα κοινωνικής συμμετοχής διαθέτουν την ίδια έκταση, 453-454· ανάγκη απόρριψής τους, 455-456· δραστηριότητα, 465· κυριότητά τους, 23-24, 432-434, 566-567· παραγωγή τους, 272· ρύθμισή τους, 424-433. *Βλ. επίσης* συμπεριφορική τροποποίηση· οικονομίες δράσης· μη συμβάσεις
μεταδεδομένα, 160-163, 326, 360-362, 364-365
μεταλλάξεις, οικονομικές, 69-70, 74-76
μετοχικές διαρθρώσεις, 140-141
μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, χρηματοδότηση από την Google, 173
μη σύμβαση, 291-296, 392, 441-445
μηχανές αναζήτησης: Overture της AOL, 102, 108· Baidu (κινεζική), 326· Bing της Microsoft, 133, 219, 220· μοντέλα παραγωγής εσόδων, 101· κατακράτηση δεδομένων, 28-29, 190-191. *Βλ. επίσης* Αναζήτηση Google
μηχανικές σχέσεις, και συρροή (ως πρότυπο για ανθρώπινες κοινωνικές σχέσεις), 537-542
«μηχανική άμαξα», σύνδρομο 25, 35, 211, 294-295, 451-452, 467
μηχανική μάθηση: ως συλλογικός νους, 539, 544-546· συστατικό της μηχανικής νοημοσύνης, 93-94· χρήση από εταιρείες που προσφέρουν κατασκόπευση ως υπηρεσία, 235-236· χρήση για τη δημιουργία UPI, 111-112
μηχανική νοημοσύνη: απόκτησή της, 141-142· δυνατότητες, 132· ορισμός, 93· και συναισθηματική ανάλυση, 374-384, 386-387· FBLearner Flow της Facebook, 370· επενδύσεις της Google σε αυτή, 253-254· μηχανική νοημοσύνη της IBM, 282, 366-368· ως μέσο παραγωγής, 132-134, 135Σ· στρατολόγηση/διασπορά επιστημόνων, 254-255· έσοδα, 254. *Βλ. επίσης* ψηφιακοί βοηθοί
μηχανικός μεθοδευτικός χώρος, 544-546, 648
μηχανισμός, ο. *Βλ.* διάχυτη υπολογιστική
Μίλγκραμ, Στάνλεϊ (Milgram, Stanley), 623-624

Μίλνερ, Μάριους (Milner, Marius), 203, 412
μονάδα επεξεργασίας tensor (TPU), 254
Μοναδική Φωνή, ανταγωνισμός, 345-346, 353, 355-357
μονοπώλιο (αντιμονοπωλιακά μέτρα): ως πρωτοβουλία η οποία υστερεί στην καταπολέμηση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 27, 39, 261, 455-456, 639-641· ως μέσο αποκλειστικής εξασφάλισης οδών εφοδιασμού συμπεριφορικού πλεονάσματος, 180-188
μοντελοποίηση: λειτουργία μέσω ιδιωτικοποιημένων ψηφιακών χώρων, 600-601
Μόριτς, Μάικλ (Moritz, Michael), 103, 107, 118-119
Μορόζοφ, Εβγκένι (Morozov, Evgeny), 775 σημείωση 14
μουσική βιομηχανία, 46-49
Μουσολίνι, Μπενίτο, 468
Μοχάμεντ, Τζαχάγκι (Mohammed, Jahangir), 303
Μπάλκιν, Τζακ (Balkin, Jack), 163
Μπάουμαν, Ζίγκμουντ (Bauman, Zygmunt), 68
Μπασλάρ, Γκαστόν, 627, 628
Μπατέλ, Τζον (Battelle, John), 124
Μπένθαμ, Σάμιουελ, 620-621
Μπεντόγια, Αλβάρο (Bedoya, Alvaro), 337
Μπέρνστιν, Τζόζεφ (Bernstein Joseph), 421
μπλοκάρισμα σήματος, 644
Μπλούμενθαλ, Ρίτσαρντ (Blumenthal, Richard), 199
Μπόγκοστ, Ίαν (Bogost, Ian), 416
μπόιντ, ντέινα, (boyd, danah) 600
Μπόσγουερθ, Άντριου (Bosworth, Andrew), 602, 665-666
μποτ, «διάλογος» με αυτά, 221. *Βλ. επίσης* ψηφιακοί βοηθοί
Μπουταρέλι, Τζιοβάνι (Buttarelli, Giovanni), 641
Μπράιαν, Ουίλιαμ Τζένινγκς, 147
Μπραντιμάρτε, Λόρα (Brandimarte, Laura), 606
Μπρίν, Τ. Χ. (Breen, T. H.), 660, 661-662
Μπριν, Σέργκεϊ (Brin, Sergey): και διαφήμιση, 101, 118· σχετικά με τα δεδομένα αναζήτησης της υπόθεσης Κάρολ Μπρέιντι, 107· και δομή εταιρικής διακυβέρνησης της Google, 140-141· και μυστικοπάθεια της Google, 124· απόρριψη της αντίστασης από την Google, 212· θέση του στο δικαίωμα στη λήθη, 87

ναζισμός, 470
Ναντέλα, Σάτια (Nadella, Satya): θέση περί «διαλογικού εμπορίου», 222· θέση περί ψηφιακών βοηθών, 338· ως προς την εξαγορά της LinkedIn, 223· θέση περί μηχανικών σχέσεων, 536-538, 540-541, 542· θέση περί δύναμης της τεχνολογίας, 527-528, 536-538, 562, 655-656· και μετάβαση στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, 219-225
Ναραγιάναν, Άρβιν (Narayanan, Arvind), 185, 326
Νάσο, Ντέιβιντ (Nasaw, David), 147
Νέα Συμφωνία, 149
Νέιντερ, Λόρα (Nader, Laura), 639
νεοφεουδαρχία, 65-66
νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική, 57-62· βοηθά στην άνθηση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 79· αύξηση των ανισοτήτων, 63-67· έναντι της ατομικοποίησης, 32-33, 57. *Βλ. επίσης* Φρίντμαν, Μίλτον· Χάγεκ, Φρίντριχ· Τζένσεν, Μάικλ
νεοφιλελευθερισμός: ως καταφύγιο για την άνοδο του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 140, 148-155, 452· απαρχές του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 663-664
νεοφυείς επιχειρήσεις: εξαγορές, 142-144, 205-206· επενδύσεις σε νεοφυείς, 102-104, 161-162· εταιρείες κατασκόπευσης ως υπηρεσίας, 233-235, 512
νευρωτισμός, 367
νεωτερικότητες, 50-57. *Βλ. επίσης* πρώτη νεωτερικότητα· δεύτερη νεωτερικότητα· τρίτη νεωτερικότητα
Νιξ, Αλεξάντερ (Nix, Alexander), 368
Νοήμον άκρο, 537, 540
Νοήμον Σπίτι, 16-18, 311, 328-329
νομοθεσία περί απορρήτου, 257, 632-642· ΓΚΠΔ (στην ΕΕ), 634, 638-639, 641-642
νομοθετικό κενό: του κυβερνοχώρου, 142-145· ζωτικής σημασίας για την εξέλιξη του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 140· σχετικό ενδιαφέρον της Facebook, 333-335· και αναγνώριση προσώπου,

334-335· οι υπηρεσίες υπηρεσιών επιζητούν το νομοθετικό κενό του ιδιωτικού τομέα, 162-165· και το διαδίκτυο των πραγμάτων, 279-281· και πάροχοι υπηρεσιών διαδικτύου/διαδικτυακές εταιρείες, 230-232· και άνοδος του βιομηχανικού καπιταλισμού, 146-148
νόμοι κίνησης, 94-95
νόμοι κοινωνικής συμπεριφοράς (Πέντλαντ), 567-568
Νόμοι του Τάουνσεντ (1767), 661
Νόμος περί Απορρήτου Βιομετρικών Δεδομένων του Ιλινόις, 334
Νόμος περί Ευπρέπειας των Επικοινωνιών (1996), Παράγραφος 230, 152-154
Νόμος περί Τσαγιού (1773), 663
Νόμος περί Χαρτοσήμου (1765), 661
νομοτελειακότητα, 262-263· ως κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 299, 300, 316-317· και Google city, 308· ως ιδεολογία, 296-298, 300-303· και εργαλειοθηρική εξουσία, 522, 677-678· και διαδίκτυο των πραγμάτων, 262-300· αιτία επιτυχίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 454-455· απόρριψή της, 685· και αντίσταση στην τηλεματική οχημάτων, 288-290· και μηχανές αναζήτησης, 29· η Σίλικον Βάλεϊ ως ομφαλός της, 297, 300-303· και ισπανικές κατακτήσεις, 240-241· και ουτοπισμός, 296-297
Νόουντερ, Κρις (Nodder, Chris), 601
Νόρβιγκ, Πίτερ (Norvig, Peter), 162
Ντάγκλας, Ουίλιαμ Ο. (Douglas, William O.), 125
Ντάλες, Άλεν (Dulles, Allen), 426
Ντάμπλον, Γκέρσον (Dublon, Gershon), 279
ντε λας Κάζας, Βαρθολομαίος, 241
Ντε Φιλίπι, Πριμαβέρα (De Filippi, Primavera), 582
Ντέμπσεϊ, Τζέιμς (Dempsey, James), 165
Ντεχέι, Πολ-Ολιβιέ (Dehaye, Paul-Olivier), 635-639
Ντιρκέμ, Εμίλ (Durkheim, Emile), 37-38, 51, 247-252, 258
Ντόκτοροφ, Νταν (Doctoroff, Dan), 304, 305, 306-309
Ντομίνγκος, Πέντρο (Domingos, Pedro), 256
Ντορ, Τζον (Doerr, John), 103, 107
Ντουράντι, Γουόλτερ (Duranty, Walter), 471
Ντράκερ, Πίτερ (Drucker, Peter), 92

«Ο Ηλεκτρονικός Υπολογιστής τον 21ο αιώνα» (Γουάιζερ), 267-271, 525
Ο'Νιλ, Ρίτσαρντ (O'Neill, Richard), 162
οδοί εφοδιασμού (συμπεριφορικό πλεόνασμα), 142-143, 175-176, 177-178, 180-182, 181-184, 211, 212-213, 220-222, 228-230, 269, 383
οικονομία των dot-com, 102-104
οικονομίες δράσης, 179Σ, 262, 270-271, 389-397, 449· και ενεργοποίηση/μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης, 389-391· προσεγγίσεις, 390-394· στο κινεζικό σύστημα απονομής «δεικτών κοινωνικής ευπείθειας», 513-517· και τα πειράματα της Facebook στους χρήστες της, 397-410· και «πόλεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα», 308· και παιχνίδια 412· και μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης, 272· και Pokémon Go, 410-436· και τηλεματική οχημάτων, 284-285, 287-288
οικονομίες κλίμακας, 179Σ, 262, 268-270, 448· στον ολοκληρωτισμό, 538· και τηλεματική οχημάτων, 285-284
οικονομίες φάσματος, 179Σ, 262, 449· και βάθος εξόρυξης συμπεριφορικού πλεονάσματος (δεύτερη διάσταση οικονομιών φάσματος), 269, 320, 449· και επέκταση της δραστηριότητας εξόρυξης στον πραγματικό κόσμο (πρώτη διάσταση οικονομιών φάσματος), 269, 320, 449 και «πόλεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα», 308· δραστηριότητα αναγωγής, 320· μετάβαση σε αυτές, 269-271· και τηλεματική οχημάτων, 284, 285-286. *Βλ. επίσης* επέκταση της δραστηριότητας εξόρυξης στον πραγματικό κόσμο (πρώτη διάσταση οικονομιών φάσματος)· βάθος εξόρυξης συμπεριφορικού πλεονάσματος (δεύτερη διάσταση οικονομιών φάσματος)
«οικονομικός προσανατολισμός» (Μαξ

Βέμπερ), 29, 394, 458· της Google, 108-109
Ολλανδία, 195, 196, 679
ολοκληρωτισμός, 35, 468-476· πρόβλεψη της επιτυχίας του από τον Μπέρναμ, 686-687· στην Κίνα, 514· σύγκριση με την εργαλειοθηρία, 523-524, 526-527· στη Γερμανία, 470· λανθασμένη ταύτιση της εργαλειοθηρίας με τον ολοκληρωτισμό, 467· προθέσεις, 467-468· στην Ιταλία, 468-469· φόβος του νεοφιλελευθερισμού, 149, 663-664· στο *1984*, 490-492· μονοπάτι προς τον ολοκληρωτισμό, 680-681· στη Ρωσία, 470-473· κρατική λύση στα προβλήματα της πρώτης νεωτερικότητας, 505-506
Ολχάουζεν, Μορίν Κ. (Ohlhausen, MaureenK.), 352
Ομ, Πολ (Ohm, Paul), 325-326
Όμηρος, 13
Ομήρου *Οδύσσεια* 13
Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου (FTC): και cookies, 121· και δείκτης πιστοληπτικής ικανότητας, 519· και απόρρητο Facebook, 216· και υπόθεση μονοπωλιακών πρακτικών της Google, 172-173· και απόρρητο της Google, 218· ως βασικός καθοριστικός παράγοντας του διαλόγου περί διαδικτυακού απορρήτου, 155· και κινητές εφαρμογές υγείας, 330· και Pokémon Go, 422· και επικέντρωση στην ασφάλεια μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου, 155· και Vizio smartTVs, 351-352
Ομοσπονδιακή Επιτροπή Επικοινωνιών (FCC): και Google Glass, 213· διερεύνηση του σκανδάλου Spy-Fi του Google Street View, 196-197· προτεινόμενες οδηγίες απορρήτου καταναλωτών για ISP, 228-232· και παρακολούθηση εκ μέρουςVerizon, 228, 230
Ομπάμα, κυβέρνηση, 164, 169-172, 508-510
Ομπάμα, προεκλογικές εκστρατείες, 168, 372
Όντεν, Γ. Χ.: *Σονέτα από την Κίνα*, 41· I, 136, 238, 525· II, 45· III, 652· VI, 91, 267· VII, 497· VIII, 586· IX, 436· X, 465, 548· XI, 389· «Γνωρίσαμε κι Εμείς Χρυσούς Καιρούς», 175
Οργανισμός Τροφίμων και Φαρμάκων, 331, 333
οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, 173
Όργουελ, Τζορτζ, 126, 687-688· και *1984*, 490, 491-492, 781 σημείωση 68
Ορίμους, Γουίλ (Oremus, Will), 605
όροι παροχής υπηρεσιών, 71-72, 314-315. *Βλ. επίσης* συμβάσεις
Ούνγκερ, Ρομπέρτο (Unger, Roberto), 684
Ουόλντεν Δύο (Σκίνερ), 479· ως αντίδοτο στον ολοκληρωτισμό, 490, 493-494· και συμπεριφορά για το γενικό καλό, 568· συλλογική λήψη αποφάσεων, 570· υποδοχή από τους κριτικούς, 491· μορφή εξουσίας, 491-492· και ιδανικό του άλλου, 493-495· και εργαλειοθηρική εξουσία, 501-502· κοινωνικός σχεδιασμός, 575-577· κοινωνική πίεση για αρμονία, 573
Ουότσον, Τζον Μπ. (Watson, John B.), 479
ουτοπισμός: εφαρμοσμένη ουτοπική, 533-537, 537-542, 555, 576-577· και αρμοδιότητα, 576-577· γνωρίσματα, 534· και νομοτελειακότητα, 297-298· και εργαλειοθηρία, 533-537· και όραμα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού για τη μεταμόρφωση της κοινωνίας, 528, 532

Πάγκλεν, Τρέβορ (Paglen, Trevor), 647
Παγκόσμιο Διαδικτυακό Φόρουμ Κατά της Τρομοκρατίας, 510
Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, 549, 562, 581
παθητικό ψηφιακό αποτύπωμά, 96-100· ως ψηφιακά ψίχουλα, 126, 555, 564· ως ψηφιακά καυσαέρια, 126· ως παραπλανητικός ευφημισμός, 126· ως πηγή συμπεριφορικού πλεονάσματος, 105-111, 114, 115, 448
παιδιά/νέοι: εμμονή με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, 594-596· αναδυόμενη ενηλικίωση, 588-589, 591-592, 596-597, 615· βίωση της ζωής στον μεθοδευτικό χώρο, 586-591· ως πρωτοπόροι στο μεταίχμιο της νέας εξουσίας, 584-585· εθισμός στο μέσα κοινωνικής δικτύωσης, 586, 587-590. *Βλ. επίσης* εφηβεία
Πάιφερ, Καρλ-Νικολάους (Peifer, Karl-Nikolaus), 86

παιχνίδια επαυξημένης πραγματικότητας: Ingress, 203, 414-415. *Βλ. επίσης* Pokémon Go
παιχνιδοποίηση, 289, 415-416, 420, 431
πανοπτικόν, 620
Παραντίσο, Τζόζεφ (Paradiso, Joseph), 277-278, 279-280, 296, 299, 319, 499
«Παρασκήνιο», 621
Πάρκερ, Σον (Parker, Sean), 594
παροχή κινήτρων εντός των κοινωνικών δικτύων, 574, 577
πάροχοι υπηρεσιών διαδικτύου (ISP): AT&T, 224, 226· στροφή στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, 224-232· Verizon, 224-230, 231, 549
Πασκάλ, Φρανκ (Pasquale, Frank), 149, 151, 235, 251
Πατέλ, Αμίτ (Patel, Amit), 97, 106, 107-108
πατρίδα/σπίτι: και Μεγάλος Αλλότριος, 628-631· και ψηφιακοί βοηθοί, 345-347· πυρκαγιά στο σπίτι της συγγραφέως, 25-26, 626-627· και απουσία προστασίας από τον Μεγάλο Αλλότριο από πλευράς Τέταρτης Τροπολογίας του Συντάγματος, 632-633· ως ιδιωτικός χώρος, 16, 629-631· αναζήτησή της/του, 14-16· άσυλο για τον εαυτό, 626-629. *Βλ. επίσης* έξυπνες οικιακές συσκευές
Πέιν, Τόμας (Paine, Thomas), 674, 685
πειραματισμός, διαρκής, 395-396· εκ μέρους Facebook, 397-410· ως νέα χρήση των συναλλαγών με τη μεσολάβηση υπολογιστή, 93, 284, 395· το Pokémon Go ως διαρκές πείραμα, 410-424
πειραματισμός: νομικά πρότυπα που απορρέουν από τον Κοινό Κανόνα, 401-403, 424-425, 431· πειράματα στους χρήστες της Facebook σχετικά με την εκλογική πολιτική, 397-398, 399, 574· πειράματα στους χρήστες του Facebook στη χειραγώγηση της συναισθηματικής επιδεκτικότητας, 399-401, 404-406, 407
Πέιτζ, Λάρι (Page, Larry): και διαφήμιση, 101, 105, 118· ως εξαίρεση στους παραδοσιακούς ουτοπικούς οραματιστές, 534· άποψη περί αυτόματης μαγείας της Google, 175· και δομή εταιρικής διακυβέρνησης της Google, 140-141· και μυστικότητα της Google, 124· ως προς το νομοθετικό κενό του κυβερνοχώρου, 144· ως προς την απόφαση για το δικαίωμα στη λήθη, 87· ως προς τη μεταμόρφωση της κοινωνίας, 529-530· ως προς την πραγματική φύση της επιχειρηματικής δραστηριότητας της Google, 136
πελάτες: ως πηγή ενδογενούς καπιταλιστικής ανταποδοτικότητας, 50-52, 61, 659-663· αντιπαραβολή με τους χρήστες, 10, 98-99, 108-109, 116-117, 129-131, 133-134, 176-177
Πέντερσεν, Νταρλ (Pedersen, Darhl), 631
Πέντλαντ, Άλεξ (Pentland, Alex): περί θελγήτρου της εργαλειοθηρίας, 565-566· περί συμπεριφοράς για το γενικό καλό, 568-569· επιχειρηματικά εγχειρήματα, 556, 558-559· περί αντικατάστασης της πολιτικής από την υπολογιστική αλήθεια, 570-572, 577· περγαμηνές, 549-550· περί θανάτου της ατομικότητας, 577-578, 579, 580· και αμέτοχη παρατήρηση (μάτι του Θεού), 551-552· σχετικά με τους νόμους της κοινωνικής συμπεριφοράς, 566-567· οι αρχές της εργαλειοθηρίας, 566-582· και εξόρυξη πραγματικότητας, 553-556, 564· απόρριψη των παλαιών κοινωνικών κατηγοριών, 564· περί κινήτρων των κοινωνικών δικτύων, 574· θέση περί κοινωνικής πίεσης για αρμονία, 574-575· φοιτητές του, 549-550, 551· θεωρία της εργαλειοθηρίας, 548-549, 560-566· έργο στην αναγωγή των κοινωνικών σχέσεων, 552-566
Περί φωτογραφίας (Σόνταγκ), 310
Πικάρντ, Ρόζαλιντ (Picard, Rosalind), 378-381, 382, 386-387, 580, 581
Πικετί, Τομά (Piketty, Thomas), 65-66, 681, 682, 683, 684, 702 σημείωση 42
Πιτσάι, Σάνταρ: και εύρος/βάθος των εργαλειοθηρικών μέσων της Google, 527-528· και εξατομίκευση, 346-347· και εξέχουσα θέση της μηχανικής νοημοσύνης, 257
Πλανκ, Μαξ (Planck, Max), 380, 495, 544, 779 σημείωση 38, 780 σημείωση 45
πλασματικά εμπορεύματα (Πολάνυι), 137, 458, 676

πληροφορία, όγκος παραγωγής έναντι επεξεργασίας, 251-252
πληροφοριακό απόρρητο: έναντι σωματικής ιδιωτικότητας, 632· δικαίωμα στη λήθη, 45, 83-89, 639. *Βλ. επίσης* δικαιώματα λήψης αποφάσεων
πληροφορίες προφίλ χρήστη (UPI), 111-113, 129
πληροφοριοποίηση: ορισμός, 252-253· και αναγωγή, 311
πνευματική υγεία: κατάθλιψη, 364, 380-381, 587-588, 611-613· και χρήση Facebook, 587-588, 610-613· παρακολούθησή τους, 543-544· προγνώσεις, 364
Ποϊντέξτερ, Τζον (Poindexter, John), 159
Ποιος αποφασίζει για το ποιος αποφασίζει; (ουσιαστικό ερώτημα για την εξουσία επί του καταμερισμού της μάθησης), 244, 258, 298, 434, 435
Ποιος αποφασίζει; (ουσιαστικό ερώτημα για την ιεραρχία του καταμερισμού της μάθησης), 244, 258, 298, 434, 435
Ποιος γνωρίζει; (ουσιαστικό ερώτημα για την κατανομή της γνώσης στον καταμερισμό της μάθησης), 244, 258, 298, 434-435
Ποιος θέλει να γίνει εκατομμυριούχος; (τηλεοπτικό πρόγραμμα), 107
Πολάνυι, Καρλ (Polanyi, Karl), 60, 136-137, 457-459, 676
πόλεις, 305-309
πόλεμος της πληροφορίας, 373
πολιτικές απορρήτου: της Facebook, 71, 216-217· εφαρμογών υγείας, 333-334· αδύνατη η ανάγνωσή τους, 72-73· της Microsoft, 220-222· του θερμοστάτη, 17-18· της Niantic, 421, 422-423· και σκούπα Roomba, 312-313· της SmartTV της Samsung, 349-351· και κρεβάτι Sleep Number, 313-314· χρόνος που αφιερώνεται στην ανάγνωσή τους, 314-315· της Verizon, 228-230
πολιτικές εξαίρεσης: αρχιτεκτονική των επιλογών, 390· και Google Street View, 201-202· απουσία τους, για το κουμπί like του Facebook, 217· και αναγωγή, 320· πολιτική εξαίρεσης της Verizon, 228, 229· αριθμός παρακολούθησης Verizon, 225, 226, 228. *Βλ. επίσης* συναίνεση
πολιτικές, 539-540
πολιτική χρηματοδότηση (χρηματοδότηση για προεκλογικές εκστρατείες), 65, 150-151
πολιτική, αντικατάσταση από σχεδιασμό, 568-573
πολιτικοί εταίροι της Google για το 2014, 173
πολιτισμός της πληροφορίας, ανάδυσή του, 14, 23-24, 677
πολυτέλειες, 340
Πολωνία, 471-472, 680
πορνογραφία, περιορισμοί, 150, 669
Πούπιρεφ, Ιβάν (Poupyrev, Ivan), 327
πραγματικότητα, δημιουργία της μέσω διακηρύξεων, 239
πραξικόπημα εκ των άνω, 37, 674-678
προγράμματα παρακολούθησης: αναλύσεις, 184-187· μέσω τηλεφώνων Android, 186-187, 208-209· ευρυζωνικές κανονιστικές ρυθμίσεις απορρήτου, 230-232· Facebook, 70-71, 127-128, 185, 214-218, 601-602, 635-636· Google, 184-185, 218, 323-324· δεδομένα τοποθεσίας σε smartphone, 185-186, 190, 208-209, 235, 321-325· και Pokémon Go, 420, 421· μέσω smart TV, 349-352· και εταιρείες κατασκόπευσης ως υπηρεσίας, 235· από τη Verizon, 224-230. *Βλ. επίσης* cookies
Προϊόντα πρόγνωσης, 19, 135Σ, 448· και CTR, 115-116, 132· εξάρτηση από το πλεόνασμα σε κλίμακα (και επιταγή της εξόρυξης), 268-270, 448· ανάγκη απόρριψής τους, 455-456· επισκόπηση, 133-134· ποιότητα, 269-270
προσαρμογή, φάση του κύκλου απαλλοτρίωσης: και Facebook, 216, 405-406· και Google Glass, 212-213· και Google Street View, 200-202· και αλλοίωση πληροφόρησης, 672· τακτικές, 191· και παρακολούθηση εκ μέρους Verizon, 228
προσαρμογή. *Βλ.* εξατομίκευση
προσαρτώμενες τεχνολογίες: και συναισθηματική ανάλυση, 383· Google Glass, 189, 211-214, 550· και κυβερνητική παρακολούθηση, 511· και υπηρεσίες υγείας, 328-331· για την αποφυγή της παρακολούθησης, 644-645, 646-647· αυτόνομου δικτύου, 645·

πρώτη γενιά προσαρτώμενων τεχνολογιών του ΜακΚέι, 274-276· και Πέντλαντ, 550, 555-556, 557-559· όραμα της Πικάρντ, 381· και Pokémon Go, 417· σωματική αναγωγή μέσω, 327-329· αντίσταση, 190· κοινωνιόμετρο, 553, 557-559
προσδόκιμο ζωής, βελτίωση: και άνοδος της δεύτερης νεωτερικότητας, 55
προστασία δεδομένων: και Facebook, 634-639· Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ), 634, 639, 641-643· και Google Street View, 194-202· στην Ισπανία/Ευρωπαϊκή Ένωση, 82-87. *Βλ. επίσης* κυριότητα δεδομένων· Ομοσπονδιακή Επιτροπή Επικοινωνιών (FCC)· Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου (FTC)
προτροπές, 272, 390-392, 489, 573
προφίλ χρηστών, συγχώνευση, 190
προφίλ, διάνθιση, 609
προφορικός λόγος, συλλογή, 347-348, 355· αντίσταση, 190· από παιχνίδια, 353-354· από τηλεοράσεις, 349-351
πρώτη νεωτερικότητα, 52-54, 54-57, 122-123, 248-249
Πρωτοβουλία Διαδικτυακής Διαφήμισης (Network Advertising Initiative), 121
πρωτόγνωρο, το, 25-28, 35-38, 94-95, 132, 240-241, 259-263, 451-452, 465-468, 678, 682· Google Glass ως μηχανική άμαξα, 211. Βλ. *επίσης* «μηχανική άμαξα», σύνδρομο
πυρκαγιά στο σπίτι της συγγραφέως, 25-26, 626-627

Ράδερφορντ, Αλεξάντρα (Rutherford, Alexandra), 427
Ράτενμπεργκ, Τζιμ (Rutenberg, Jim), 169
ρατσισμός, 670-672
Ρέιντιν, Μάργκαρετ, 72
Ρεστάλ, Μάθιου (Restall, Matthew), 240-241
ρητή αποδοχή, 230, 312-314, 320
ρητορική μίσους: και υπολογισμός της ριζικής αδιαφορίας στη διαχείριση περιεχομένου του Facebook, 669-671· η Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος ως πρόσχημα απουσίας περιορισμών, 150
ρητορική περί δημιουργικής καταστροφής, 74, 75
ριζική αδιαφορία, 497-499, 523Σ, 663-673· ορισμός, 498· ως θεμέλιος λίθος της τυραννίας, 675
ριζοσπαστικός συμπεριφορισμός, 35, 467-468, 476-477· θέση της Άρεντ, 505· και ελεύθερη βούληση, 484, 486-487, 502, 578-579, 580-581· ρίζες του, 478-480· ως τεχνολογία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, 487-490· σκοπιά παρατήρησης, 480-482, 484-487. *Βλ. επίσης* συμπεριφορική τροποποίηση· Πέντλαντ, Άλεξ· Σκίνερ, Μπ. Φ.
Ρόζενμπεργκ, Τζόναθαν (Rosenberg, Jonathan), 170
ροή ιδεών (Πέντλαντ), 567, 572-573, 575, 577
Ροκφέλερ, Τζον, 147
ρόλοι, κοινωνικοί: στην πρώτη νεωτερικότητα, 54· στη δεύτερη νεωτερικότητα, 56
Ρομέτι, Τζίνι (Rometty, Ginni), 282
Ρόμπερτς, Τζον (Roberts, John), 72
Ρόμπινσον, Τζέιμς Α. (Robinson, JamesA.), 662-663
Ρότενμπεργκ, Μαρκ (Rotenberg, Marc), 157, 189
Ρούζενταλ, Άρνολντ (Roosendaal, Arnold), 215
ρύθμιση, επιχειρήσεων: ευρυζωνικές κανονιστικές ρυθμίσεις απορρήτου, 230-232· Κοινός Κανόνας (νομικά πρότυπα περί πειραματισμού), 401-403, 424-425, 431· των cookies, 121-122· της συλλογής δεδομένων μέσω βιομετρικής παρακολούθησης, 171, 333-334, 335-337· Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ), 634, 638-639, 641-642· η Google υποστηρίζει οργανισμούς της κοινωνίας των πολιτών εναντίον των ρυθμίσεων, 173· νεοφιλελεύθερη ιδεολογία περί ρύθμισης, 148-150, 451-452· δημόσια αντίδραση στην απουσία ρυθμίσεων, 451· και άνοδος του βιομηχανικού καπιταλισμού, 147-149· αυτορρύθμιση, από τις εταιρείες, 149, 151-152, 155-156, 199, 330-331, 404-405· εταιρείες τεχνολογίας προβάλουν αντίσταση, 142-144
Ρωσία, ολοκληρωτισμός, 469-470, 471-472
σάιτ ως μεσάζοντες ή εκδότες, 152-154

Σάνστον, Κας (Sunstein, Cass), 391-392
Σάντμπεργκ, Σέριλ (Sandberg, Sheryl), 128-129, 218, 672
Σαρτρ, Ζαν-Πολ, 385, 621
Σάσεν, Σάσκια (Sassen, Saskia), 63
Σβαρτς, Πολ Μ. (Schwartz, PaulM.), 86, 257
Σελβάτζιο, Λέο (Selvaggio, Leo), 645
Σερλ, Τζον (Searle, John), 239, 439, 440
σημάνσεις γεωεντοπισμού, 322
Σημίτης, Σπύρος, 257
Σίλικον Βάλεϊ, επιχειρηματικό περιβάλλον, 102-104
Σκίνερ, Μπ. Φ. (Skinner, B. F.), 477-480· *About Behaviorism* (*Περί συμπεριφορισμού*), 432, 479· εν αναμονή της εργαλειοθηρικής εξουσίας, 501-504· περί εφαρμοσμένης ουτοπικής, 576-577· περί συμπεριφοράς για το γενικό καλό, 566· *The Behavior of Organisms* (Η συμπεριφορά των οργανισμών), 484· περί συλλογικής λήψης αποφάσεων, 568-570· επικρίσεις, 428, 432, 580· περί ελεύθερης βούλησης, 484, 486-487, 502· περί αύξησης της γνώσης, 486-487, 486-488· και εργαλειοθηρική εξουσία, 501-503· και συντελεστική μάθηση, 393, 478· και θεώρηση του Άλλου, 485-487· ο Πέντλαντ ως διάδοχός του, 551, 552, 558, 566, 569, 579-580· περί προσχεδιασμένης κοινωνίας, 568-572, 575-577· εισήγηση ενός μέλλοντος βασισμένου στη συμπεριφορική τροποποίηση, 428-429, 544· περί απορρήτου του ιδιωτικού βίου, 490· περί του προβλήματος του αυτόνομου ατόμου, 578-580· ρίζες του συμπεριφορισμού, 479-480· *Science and Human Behavior* (Επιστήμη και ανθρώπινη συμπεριφορά), 485· αναζήτηση της τεχνολογίας της ανθρώπινης συμπεριφοράς, 488-490· περί κοινωνικού ελέγχου του ατόμου, 573. *Βλ. επίσης Beyond Freedom & Dignity* (Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια)· *Walden Two* (*Ουάλντεν Δύο*)
σκοπιά του εξωτερικού παρατηρητή του εαυτού, 589, 601-602, 613
σκοτεινά δεδομένα, 281-283
Σλόουν, Άλφρεντ (Sloan, Alfred), 47, 92
Σμιθ, Άνταμ, 247, 340, 653, 657
Σμιτ, Έρικ (Schmidt, Eric)· περί Android, 182-184· περί Συμβουλίου Αμυντικής Καινοτομίας, 165· και «πόλεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα», 308-309· περί του μέλλοντος του διαδικτύου, 267, 499-500· περί αγοράς της YouTube από την Google, 142· περί Google Glass, 213· περί δομής εταιρικής διακυβέρνησης της Google, 140-141· και μυστικοπάθεια της Google, 123-124· πρόσληψη στην Google, 107· επιρροή στην ακαδημαϊκή έρευνα, 171-172· ανάμειξη στις προεκλογικές εκστρατείες του Ομπάμα, 168, 169, 170-171, 372· περί νομοθετικού κενού στον κυβερνοχώρο, 142-143, 144-145· περί εταιρικού λόμπι, 170-171· περί μηχανικής νοημοσύνης, 544-546· *Η νέα ψηφιακή εποχή* (*The New Digital Age*), 143, 298· δύναμη της τεχνολογίας, 243, 529, 655-656· περί ποσότητας των προϊόντων της Google, 175-176· και αντίδραση στην τρομοκρατία, 510· περί της απόφασης για το δικαίωμα στη λήθη, 87· περί κατακράτησης δεδομένων από τις μηχανές αναζήτησης, 28-29· περί σκανδάλου Spy-Fi, 196· περί της πραγματικής φύσης της επιχειρηματικής δραστηριότητας της Google, 136
Σνόουντεν, Έντουαρντ (Snowden, Edward), 509, 671
σοκ και δέος, τακτική (η ταχύτητα ως μέσο βίαιης επιβολής), 455-456, 458, 528, 535
Σονέτα από την Κίνα (Όντεν), 41· I, 136, 238, 525· II, 45· III, 652· VI, 91, 267· VII, 497· VIII, 586· IX, 436· X, 465, 548· XI, 389
Σόνταγκ, Σούζαν, 310
Σορτ, Τζόντι (Short, Jodi), 148-149
Σόρτεν, Ρίτσαρντ (Shorten, Richard), 475
σοσιαλισμός, 443, 472-473, 570, 686-687
Σουάιερ, Πίτερ (Swire, Peter), 156, 157, 509, 720 σημείωση 57
Σουλ, Νατάσα Ντάου (Schüll, Natasha Dow), 592
Σουμπέτερ, Γιόζεφ (Schumpeter, Joseph), 74-79

Σρεμς, Μαξ (Schrems, Max), 640, 796 σημείωση 19
Σρέπφερ, Μάικ (Schroepfer, Mike), 404
Στάινμπεκ, Τζον, 301
Στάλιν, Γιόζεφ, 469-470, 471-473
Στάνλεϊ, Χολ Γκ. (Hall, G. Stanley), 595
Στάρνερ, Θαντ (Starner, Thad), 550
Στοιχεία της οργής, Τα (Στάινμπεκ), 301
στεγαστικά δάνεια υψηλού κινδύνου, 667-668
Στίλγουελ, Ντέιβιντ (Stillwell, David), 362-364, 371, 761-762 σημείωση 54, 763 σημείωση 64
στοχευμένες εφαρμογές, 288, 332
στρατηγικές σχώρωσης (Google), 167-174, 452
στρατηγική εναρμόνισης στη συμπεριφορική τροποποίηση: ορισμός, 390-391· και Facebook, 397-401, 407, 610, 619· προτροπές, 272, 390-392, 489, 573· χρήση τους από τον Πέντλαντ, 571-573, 576-577, 615· και ριζική αδιαφορία, 664
στρατιωτικές εφαρμογές της συμπεριφορικής τροποποίησης 426-428
συγκαταβατικότητα, 365, 367-368
συγχώνευση, ψυχολογική: ως χαρακτηριστικό των εφηβικών σχέσεων, 597-599, 604, 611-612, 617· και λειτουργικός σχεδιασμός του Facebook, 603-604, 606-607· με τους κουλοχέρηδες, 593
συλλογική δράση: η συρροή ως νέα μορφή συλλογικής δράσης, 539, 544-545· και συμβατικές συμφωνίες, 441-442· αναγκαία για την αντιμετώπιση ασυμμετρών γνώσης κι εξουσίας, 456-457, 638-640, 682-689
συλλογική λήψη αποφάσεων, 536, 570-571
συλλογικός νους. *Βλ.* μεθοδευτικός χώρος
συλλογικός νους: ως κεντρική κοινωνική διαδικασία της εργαλειωθηρίας, 523Σ· η εργαλειωθηρική κοινωνία ως μεθοδευτικός χώρος, 35-36, 552· ανθρώπινος μεθοδευτικός χώρος, 545-547· η μηχανική συρροή ως μεθοδευτικός χώρος, 539· μηχανικός μεθοδευτικό χώρος, 544-547, 648-649· και ριζική αδιαφορία, 663-673· και κοινωνικός μεθοδευτικός χώρος, 568· κοινωνική πίεση η οποία ασκείται από τον μεθοδευτικό χώρο, 574-576
συμβάσεις, ονλάιν, 71-73, 149, 314-315
συμβάσεις: και ενσυναίσθηση, 443-446· «νέες συμβατικές μορφές εξαιτίας της αποτελεσματικότερης παρακολούθησης», 92, 284-285, 291-293· μη συμβάσεις, 291-296, 391-392, 441-446 *Βλ. επίσης* ανταποδοτικότητα
συμβατική ουτοπία, 442
συμβωτικό μάρκετινγκ, 290
συμπεριφορά για το γενικό καλό, 568-569. *Βλ. επίσης* κολεκτιβισμός
συμπεριφορά ζώων: και συσσώρευση στην αγέλη, 613· παρακολούθησή της από τον ΜακΚέι, 274-277· μελέτη της από τον Πέντλαντ, 551-552· έργο Σκίνερ με αυτή, 393, 478
συμπεριφορικά δεδομένα, 135Σ· συμπεριφορικό πλεόνασμα 19-20, 98-99, 105-112, 113, 126, 128-129, 153-155, 242, 293, 310-311, 448-449, 456· στον κύκλο επανεπένδυσης συμπεριφορικής αξίας, 98-99, 100Σ, 106, 123, 135Σ, 394, 454· συναισθήματα ως συμπεριφορικά δεδομένα, 377-378· και έργο του Πέντλαντ στην κοινωνιομετρία/εξόρυξη πραγματικότητας, 552-555, 557-558· στόχοι της συλλογής δεδομένων, 38· σημασία τους, 96-98· πηγές, 19-20· ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός διεκδικεί το δικαίωμα στη συλλογή δεδομένων, 242· παρακολούθηση δεδομένων τοποθεσίας, 186-187, 190-191, 208-209, 234-235, 321-326, 421-422· χρήση για στοχευμένη διαφήμιση, 105-106, 110-115· λόγοι αναγωγής της εμπειρίας σε συμπεριφορικά δεδομένα, 131, 310-311. *Βλ. επίσης* συμπεριφορικό πλεόνασμα· αναγωγή
Συμπεριφορική Αλλαγή Εφαρμοσμένη σε Ηλεκτρονικές Συσκευές Παρακολούθησης Καθημερινής Δραστηριότητας, μελέτη, 394-395
συμπεριφορική πρόγνωση: ως βάση για τις αγορές συμπεριφορικής έκβασης, 19-21, 133-134, 138, 368-370, 465-466· ειδημοσύνη της Google στο πεδίο, 118-119· ως επιταγή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 268-272· σχετική θέση του Σκίνερ, 502-503. *Βλ. επίσης* αγορές συμπεριφορικής έκβασης· προϊόντα πρόγνωσης

συμπεριφορική τροποποίηση: η επίγνωση ως απειλή, 407-409, 489· κριτικές, 428-430, 430-431· συμπεριφορική τροποποίηση εκ μέρους Facebook, 397-410, 616-618· παιχνιδοποίηση, 413-414, 415-417, 418, 431· προσέγγιση της υπαγόρευσης, 19-20, 357, 390-393, 610· χρήση της στο πλαίσιο της εργαλειοθηρίας, 523Σ 564-566, 572-573· και ευρεσιτεχνία της Microsoft για την παρακολούθηση της πνευματικής κατάστασης, 542-544· στρατωτικές εφαρμογές, 426-427· και Pokémon Go, 413-414· δημόσια ανησυχία, 424-425, 428· συμπεριφορική τροποποίηση μέσω της κοινωνικής σύγκρισης, 610· μέσω της κοινωνικής πίεσης, 573-576, 610· τεχνικές, 270-271, 390-394, 429-431, 449-450· και τηλεματική οχημάτων, 287-289. *Βλ. επίσης* μέσα συμπεριφορικής τροποποίησης· ριζοσπαστικός συμπεριφορισμός· προσέγγιση της εναρμόνισης στη συμπεριφορική τροποποίηση
συμπεριφορικό πλεόνασμα: αποκλειστική εξασφάλιση, 141-143, 178-182, 448-449· ως ψηφιακά ψίχουλα, 126, 555, 563· ως ψηφιακά καυσαέρια, 97, 126, 220, 448· ανακάλυψη, 105-115, 135Σ, 448· και οικονομίες κλίμακας, 179Σ 229, 231, 262, 269-271, 286, 448· προεκτάσεις στον πραγματικό κόσμο, 268-269· επιταγή εξόρυξης, 122-129, 175-178, 179Σ, 269, 448· το κουμπί like του Facebook ως πηγή συμπεριφορικού πλεονάσματος, 216, 602-603· και στρατηγικές σχύρωσης, 167-174, 452· έργο του Πέντλαντ στην κοινωνιομετρία, 553, 555-556, 559-560· η κρατική παρέμβαση ως απειλή, 144-145· συμπεριφορικό πλεόνασμα σε κλίμακα, 115-119, 269-271· μυστικότητα, 123-125· πηγές πλεονάσματος, 19, 153-155, 175-177, 179Σ 317-318· και κατασκόπευση ως υπηρεσία, 232-235· ως κατασκοπευτικό περιουσιακό στοιχείο, 131· αξία, 130-132. *Βλ. επίσης* βάθος συμπεριφορικού πλεονάσματος· κύκλος απαλλοτρίωσης· οικονομίες δράσης· οικονομίες φάσματος· μηχανική νοημοσύνη· προϊόντα πρόγνωσης· αναγωγή· κείμενο σκιά
συμπεριφορισμός. *Βλ.* ριζοσπαστικός συμπεριφορισμός
Συμφωνία Ασφαλούς Λιμένα, 217, 640
συναίνεση: και ευρυζωνικές κανονιστικές ρυθμίσεις απορρήτου, 231-233· και συναισθηματική ανάλυση, 385-387· στο κανονιστικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 633· και αναγνώριση προσώπου, 336· και διαδικτυακές συμβάσεις, 71-73. *Βλ. επίσης* δικαιώματα λήψης αποφάσεων· πολιτικές εξαίρεσης· αναγωγή
συναισθήματα: συναισθηματικό κόστος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, 587, 588· χειραγώγησή τους από τη Facebook, 399-400, 404-406, 407· ευρεσιτεχνία της Microsoft για την παρακολούθηση της πνευματικής κατάστασης, 542-544· και ενίσχυση για την επίτευξη κοινωνικής αρμονίας, 573-574. *Βλ. επίσης* συναισθηματική αναλυτική· ενσυναίσθηση· πνευματική υγεία
συναισθηματική ανάλυση, 374-376· και Affectiva, 381-384· και συναίνεση, 386-388· εξέλιξη, 377-381· παρελκόμενα έσοδα, 382· SEWA, εγχείρημα, 374-377
συναισθηματική υπολογιστική, 374, 377-384, 582. *Βλ. επίσης* συναισθηματική ανάλυση
συναλλαγές με τη μεσολάβηση υπολογιστών, νέες χρήσεις τους, 92-94, 284-285, 339
συνεργασία. *Βλ.* συλλογική λήψη αποφάσεων
συνεργασία: και συμβατικές συμφωνίες, 441-442, 444-446, 447· και κοινωνική πίεση, 573-576
σύνθεση πλαισίου, 279
συνθετικές διακηρύξεις (μορφή αντίστασης/ανάκληση της κοινωνικής αποδοχής· διεκδίκηση εναλλακτικού πλαισίου), 456, 522, 632-633, 688-689. *Βλ. επίσης* αντίσταση
συνομιλία: και ψηφιακοί βοηθοί, 344-347
συνταγματικό δίκαιο: δικαιώματα που απορρέουν από την Πρώτη Τροπολογία του Συντάγματος, 87, 150, 431· δικαιώματα που απορρέουν από την Τέταρτη Τροπολογία του συντάγματος, 632-633

συντελεστική μάθηση. *Βλ.* μάθηση
συντηρητικο-ελευθεριακή ατζέντα, 150
συρροή: ως στοιχειώδης κοινωνική διαδικασία της εργαλειοθηρίας, 523Σ· στον μεθοδευτικό χώρο, 614· ως μηχανικές σχέσεις, 36-37, 537-542· ως νέα μορφή κοινωνικής δράσης, 539, 544-545· ως νέο πρότυπο κοινωνικής οργάνωσης, 37-38, 542-547, 565
συσσώρευση μέσω απαλλοτρίωσης, 137
συσσώρευση στην αγέλη, 613
σύστημα απονομής «δεικτών κοινωνικής ευπείθειας», κινεζικό, 513-521
συστήματα παρακολούθησης οχημάτων, 284-285, 287-288, 293, 441, 445
συστήματα παροχής κινήτρων: για την ευθυγράμμιση της διευθυντικής συμπεριφοράς με τα συμφέροντα των ιδιοκτητών (μεγιστοποίηση κερδών μετόχων), 59, 489· και παιχνιδοποίηση, 289, 413-415, 420, 431· στην τιμολόγηση των διαφημίσεων της Google, 115-116· σχετική θέση του Πέντλαντ, 563-564, 565, 572-573, 574· προσδοκίες του Σκίνερ, 489. *Βλ. επίσης* ενίσχυση
σχεδιασμός: και δικαιοδοσία, 576-577· και συμβάσεις, 442-444· αντικατάσταση της πολιτικής, 568-573· στη σοσιαλιστική οικονομική πολιτική, 442-443
σχέση ατόμου με το σώμα του, 611-612
σχεσιακή αυτονομία, 596-597
σωματική αναγωγή: μέσω αναγνώρισης προσώπου, 334-336· μέσω εφαρμογών υγείας, 328-334· μέσω δεδομένων τοποθεσίας, 322-326· μέσω προσαρτώμενων συσκευών, 327-330, 331-332

Ταϊνό (αυτόχθονας πληθυσμός), 25, 238-239, 260
ταξίδια, 55
ταύτιση με τους επιχειρηματίες του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 454
ταχύτητα: ως μορφή βίας (στρατηγική σοκ και δέους), 455-456, 458, 528, 535· και ταχύτητα του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 158, 164, 455, 528, 535, 555, 571· ως μια από τις αιτίες της επιτυχίας του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 455
Τείχος του Βερολίνου, 457
Τένετ, Τζορτζ (Tenet, George), 160
τεχνητή νοημοσύνη. *Βλ.* μηχανική νοημοσύνη
τεχνητή νοημοσύνη. *Βλ.* μηχανική νοημοσύνη
τεχνολογία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, 487-490, 501-502. *Βλ. επίσης* συμπεριφορική τροποποίηση· ριζοσπαστικός συμπεριφορισμός
τεχνολογίες, σύγχυσή τους με τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό («τα νήματα έναντι εκείνων που τα κινούν»), 28-32, 315-316, 466, 497
τεχνολογικό «ρεύμα», 302
Τζένσεν, Μάικλ (Jensen, Michael), 59, 61-62, 146, 244, 489
Τζεντίλε, Τζιοβάνι (Gentile, Giovanni), 468
Τζομπς, Στιβ (Jobs, Steve), 46
τηλεδιέγερση, 275-276, 407-408, 413-414, 423-424, 620
τηλεϊατρική, 328-329
τηλεματική, 274-276, 285-287, 288-289
τηλεμετρία, 273-274, 291, 328-329, 495-496
τηλεοράσεις, 349-352
τηλεόραση, 350-352, 609
τηλέφωνα. *Βλ.* smartphone
τιμολόγηση διαφημίσεων, 108-109, 115-117
Τορόντο, Οντάριο, 309
Τραμπ, προεκλογική εκστρατεία (2016), 368
τριβή: ας γίνουμε η τριβή (αντίσταση στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό), 37, 434-435, 682-689· η ανεξάρτητη σκέψη ως πηγή τριβής, 423, 502, 503, 577-578, 580· η πολιτική ως πηγή τριβής, 570, 571· το απόρρητο του ιδιωτικού βίου ως πηγή τριβής, 331· η κοινωνική εμπιστοσύνη ως πηγή τριβής, 445· ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός επιδιώκει την απαλοιφή της, 281, 320, 346, 502-503· τα δικαιώματα λήψης αποφάσεων των χρηστών ως πηγή τριβής, 112-113
τρίτη νεωτερικότητα, 68-76· η Facebook ως πρότυπό της, 617-619· και τεχνολογίες απόκρυψης, 644-647· ο μεθοδευτικός χώρος ως εργαλειοθηρικό πρότυπό της, 583-585· θετικές προοπτικές, 79, 262· δυο σχετικά οράματα, 80, 522. *Βλ.*

επίσης δεύτερη νεωτερικότητα· Θρουν, Σεμπάστιαν, 544-545
τρομοκρατία: η εργαλειοθηρική εξουσία ως λύση, 507-511· πόλεμος κατά της τρομοκρατίας και κατασκοπευτικός εξαιρετισμός, 155-160, 429-430, 452
Τσάουντρι, Τάζμ (Choudhury, Tanzeem), 552, 553
Τσέμπερς, Κρις (Chambers, Chris), 402
τσιπ, 254, 326, 383, 518
Τσόμσκι, Νόαμ, 428, 580
τυραννία, 674-675
τυχαία γεγονότα: γεγονότα τα οποία επιχειρεί να εξαλείψει η μηχανική μάθηση, 539-540, 546· ως φαινόμενα τα οποία υποδηλώνουν άγνοια, 481-482, 486-487, 544

υλική υποδομή: σε υπερκλίμακα, 253-255, 658, 659-661
υπαγόρευση, προσέγγιση της συμπεριφορικής τροποποίησης, 19, 270-271, 390-392, 610
υπεροργανισμοί, 493, 570-572
Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας (NSA), 161-162, 163-164
Υπηρεσίες πληροφοριών, 509-510, 511· και Google, 158-165
υπηρεσίες υγείας: και διαδίκτυο των πραγμάτων, 328-334· και προσαρτώμενες τεχνολογίες, 319, 328-331
Υποεπιτροπή της Γερουσίας περί Συνταγματικών Δικαιωμάτων, 425, 427, 428-429
υπολογιστικό νέφος, το: υπολογιστικό νέφος της Google, 254, 291· και ανθρώπινες σχέσεις, 540· και μηχανικές σχέσεις, 537-538· υπολογιστικό νέφος της Microsoft, 528
υποσυνείδητη υποβολή, 390, 399-400, 406-407, 600
υποσχέσεις: και δικαίωμα στην ωφέλιμη χρήση του μελλοντικού χρόνου, 437-443, 446-447· και δικαίωμα στο άσυλο, 648-649· και έβδομος αφανισμός, 678. *Βλ. επίσης* συμβάσεις

φαινόμενο επιδεκτικότητας, μέσω της διαδικτυακής χειραγώγησης, 397-398, 399-401, 405-408
Φαμπρίνι, Φεντερίκο (Fabbrini, Federico), 86
φάση αναδρομολόγησης του κύκλου απαλλοτρίωσης: και παραπληροφόρηση στο Facebook, 672-673· και συμπεριφορική τροποποίηση από τη Facebook, 405-406· και Google Glass, 212-213· και Google Street View, 202-210· και κουμπί like, 216-217· σχετικές στρατηγικές, 190-191· και παρακολούθηση από τη Verizon, 228-229
φασισμός, 428, 468, 680
φάσμα. *Βλ.* οικονομίες φάσματος
Φέλτεν, Έντουαρντ (Felten, Edward), 326
φεουδαρχία, 150
Φεραρί, Μισέλ (Ferrary, Michel), 103
Φέργκιουσον, Άντριου Γκάθρι (Ferguson, Andrew Guthrie), 633
φθόνος, 611
Φιλιππίνες, 668
Φισκ, Σούζαν (Fiske, Susan), 399, 401-403
Φλάισερ, Πίτερ (Fleischer, Peter), 192-194
φόβος μη Συμμετοχής (fear of missing out [FOMO]), 610
φονταμενταλισμός της ελεύθερης έκφρασης (Πασκάλ), 151-152
Φορντ, Χένρι (Ford, Henry), 30-31, 47, 50, 92, 120, 122, 134, 657, 683, 703 σημείωση 43
Φόρστερ, Ναθάνιελ (Forster, Nathaniel), 340
Φράνκεν, Αλ (Franken, Al), 422
Φρανκς, Μέρι Αν (Franks, Mary Anne), 163
Φρίζεν, Γουάλας (Friesen, Wallace), 378
Φρίντμαν, Μίλτον (Friedman, Milton), 58, 682-683
Φρίντριχ, Καρλ (Friedrich, Carl), 473, 475, 521, 778 σημείωση 21
φτώχεια: στην Καταλονία, 81· στις Ηνωμένες Πολιτείες και στη Βρετανία, 64-65
φυλακές, 427, 429-430, 431, 432-433
φύση, εμπορευματοποίηση: και βιομηχανικός καπιταλισμός, 131, 458-459, 619, 677
φωνητική αναγνώριση, 344-357· και ψηφιακοί βοηθοί, 344· και παιχνίδια, 352-354· και τηλεοράσεις, 349-353
φωτογραφία, 310

Χάγεκ, Φρίντριχ (Hayek, Friedrich), 58-60, 146-148, 149, 653-655, 664, 682-683

Χάινριχ, Μπέρντ (Heinrich, Bernd), 615
Χάνκι, Τζον (Hanke, John): και Google Earth, 161, 193, 411· περί Google Glass, 211· και Google Maps, 161, 193, 411-412· και Google Street View, 193-194, 199-200, 411· και παιχνίδι εικονικής πραγματικότητας Ingress, 203-204· διασυνδέσεις με την κοινότητα των υπηρεσιών πληροφοριών, 161, 193· και Niantic Labs, 203-204, 411-414· και Pokémon Go, 411-413, 414-415, 417-420
Χάνκοκ, Τζέφρι (Hancock, Jeffrey), 402
Χάουαρντ, Φίλιπ (Howard, Philip), 168
Χάουνσελ, Ντέιβιντ (Hounshell, David), 120
Χάρβεϊ, Άνταμ (Harvey, Adam), 646
Χάρβεϊ, Ντέιβιντ (Harvey, David), 137
Χάρλεϊ, Τζον. Μπ. (Harley, John B.), 210
χάρτες. *Βλ.* Google Street View
χαρτογράφηση: και Google, 203-210, 324-326· και Pokémon Go, 411-412, 413-416, 420-421· ως προνόμιο εισβολέων, 126-127· από την ηλεκτρική σκούπα Roomba, 312-313
Χέιμαν, Στίβεν (Heyman, Steven), 150
Χέιντεν, Μάικλ (Hayden, Michael), 157
χειραγώγηση, 270
Χέλτσλε, Ουρς (Hölzle, Urs), 254
Χέρνσταϊν, Ρίτσαρντ (Herrnstein, Richard), 486
Χίθερτον, Τοντ (Heatherton, Todd), 408
1984 (Όργουελ), 490, 491-492
Χίλμπερτ, Μάρτιν (Hilbert, Martin), 247, 253
Χίλντεμπραντ, Γκραντ (Hildebrand, Grant), 626
Χόκινς, Έιμι (Hawkins, Amy), 514-515
Χόροβιτς, Μπραντ (Horowitz, Brad), 549
Χουάνγκ, Τζενχ-Νενγκ (Hwang, Jenq-Neng), 276
Χούφναγκλ, Κρις Τζέι (Hoofnagle, ChrisJay), 157
Χόφμαν-Άντριους, Τζέικομπ (Hoffman-Andrews, Jacob), 226, 227
χρέος, 287, 444, 516-517
χρήση μέσων κοινωνικής δικτύωσης, διεθνής μελέτη αποσύνδεσης «αποσύνδεσης», 586, 587-588
χρήστες: έναντι πελατών, 99· ανταποδοτική σχέση μεταξύ Google και χρηστών, 98-100, 105, 114-115, 123· ως πάροχοι πρώτων υλών, 123, 131
χώροι στάθμευσης, 306-307

ψευδείς ειδήσεις, 666, 667
ψηφιακή απαλλοτρίωση, 137, 138, 203-205, 281-282. *Βλ. επίσης* κύκλος απαλλοτρίωσης
ψηφιακή πανεποπτεία, 278-279, 297, 305, 531. *Βλ. επίσης* Μεγάλος Αλλότριος
ψηφιακοί βοηθοί: Alexa της Amazon, 355-357· Siri της Apple, 357· και συζήτηση, 344-347· M του Facebook, 343-344· Google Assistant, 17, 529, 530· Google Now, 339-344· υπαγόρευση εμπορικών σκοπών, 343-345· ως αναπόφευκτες λειτουργίες, 340-341· Cortana της Microsoft, 220-222, 223, 338, 527· Viv της Samsung, 357· ως οδοί εφοδιασμού συμπεριφορικού πλεονάσματος, 355-357
ψηφιοποίηση: δυνατότητα ψηφιοποίησης, 252-252· της μουσικής, 47-49· αντίσταση, 188-190· της εργασίας, 243-244
ψυχή: ως οντότητα εξαιρούμενη της επιστημονικής έρευνας, 481-482· προγραμματισμός της από τον ολοκληρωτισμό, 467-468, 468-470, 475, 491-493
ψυχική αδρανοποίηση, φαινόμενο: και εξάρτηση, 23· ενθάρρυνσή της, 600· σχετικές ενδείξεις, 35, 110, 551· στη φάση εξοικείωσης του κύκλου απαλλοτρίωσης, 190-191· και προσωπική εμπειρία έναντι αφηρημένης οντότητας, 37· και άσυλο, 648-649· και απειλή για τη δημοκρατία, 682· και η μη σύμβαση, 446-447· και αξίες/προσδοκίες, 684-685
Ψυχολογία του άλλου, Η (Μάιερ), 480
ψυχολογία, επιστήμη: και εφηβεία, 595-596· και απόρρητο, 630-631· επαγγελματοποίησή της, 431· και σκοπά παρατήρησης, 480-481, 484-485. *Βλ. επίσης* ριζοσπαστικός συμπεριφορισμός
ψυχολογική πρόγνωση: μέσω προφίλ του Facebook, 360-361, 361-364, 370, 371· από την IBM, 366-368
ψυχοχειρουργική 429-430
Ψυχρός Πόλεμος, 149, 425

"A 61-Million-Person Experiment in Social Influence and Political Mobilization" (Ένα πείραμα 61 εκατομμυρίων ατόμων πάνω στην κοινωνική επιρροή και στην πολιτική κινητοποίηση) (Μποντ και συν.), 397
About Behaviorism (Περί συμπεριφορισμού) (Σκίνερ), 432, 479
Addiction by Design (*Προσχεδιασμένος εθισμός*) (Σουλ), 592
AdSense (Google), 117
Advertising Age, 225
AdWords (Google), 101, 107, 108-109, 117, 128, 228
Affectiva, 381, 382-384
Affective Computing (*Συναισθηματική Υπολογιστική*) (Πικάρντ), 378-379, 380-381
ALEC, 173
Alexa (ψηφιακή βοηθός της Amazon), 355-356
Alibaba, 515
Allo (εφαρμογή ανταλλαγής μηνυμάτων της Google), 347
Allstate Insurance, 285
Alphabet (εταιρεία συμμετοχών Google): εξαγορά εταιρειών τεχνητής νοημοσύνης, 254-255· η Nest θυγατρική της Alphabet, 17, 314, 349· πρόταση της Alphabet για μια νέα πόλη 308-309· Η Niantic Labs, θυγατρική της Alphabet, 203, 412· έσοδα της Alphabet, 129-130· Η Sidewalk Labs, θυγατρική της Alphabet, 304. *Βλ. επίσης* Google· Σμιτ, Έρικ
Amazon: Alexa, 355-356· Ηχεία Dot, 355· Echo, 346, 355, 356, 512· Lex, 355· στροφή προς τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, 21, 39, 355-356· και φωνητική αναγνώριση, 348· και φωνητικό shopping, 291, 34
Americans for Tax Reform, 173
"Anatomy of a Large-Scale Hypertextual Web Search Engine, The" (Η Ανατομία μιας Υπερκειμενικής Μηχανής Δικτυακής Αναζήτησης Μεγάλης Κλίμακας) (Μπριν και Πέιτζ), 101
Ant Financial, 515
AOL: μηχανή αναζήτησης Overture, 102, 108· αγορά από Verizon, 228-230
Apple: εκμετάλλευση προσδοκιών των χρηστών, 74· φαινομενική απόρριψη του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 21, 38-39· η αναστροφή της Apple τροποποιεί τον καπιταλισμό, 46-50, 68-70· επικρίσεις, 68-70· πλατφόρμα iOS, 330· ψηφιακή βοηθός Siri, 357· φωνητική αναγνώριση, 348
ARM, 319
Armstrong, Tim (Άρμστρονγκ, Τιμ), 228-229, 230, 231
Ars Technica, 222
AT Kearney, 287, 289
AT&T, 224
Atlantic, 401
Australian, 405
Autonomous Technology (*Αυτόνομη τεχνολογία*) (Γουίνερ), 294

Backslash Tool Kit, 645
Baidu, 326, 327, 348
Bank of America, 559
Barbie Dream House, 353
Beacon (Facebook παρακολούθηση για διαφημιστικούς σκοπούς), 70-71, 128, 602
Behavior of Organisms, The (Η συμπεριφορά των οργανισμών) (Σκίνερ), 484
Beyond Freedom & Dignity (Πέρα από την ελευθερία και την αξιοπρέπεια) (Σκίνερ): κριτική, 428, 432, 479· το μέλλον βασισμένο στη συμπεριφορική τροποποίηση, 427-429· σχετικά με την άγνοια, 481-482, 486-488· ατομικότητα, 578· ως προς την ανάγκη για κολεκτιβισμό (συμπεριφορά για το γενικό καλό), 568-569
Bing, μηχανή αναζήτησης, 133, 219, 220-221
Bitcoin, 581
Blockchain, 581
Bloomberg Businessweek, 46, 141, 348, 512, 672
Bloomberg, 108, 418
Boston Globe, 512
Brexit, δημοψήφισμα (2016), 369, 667
Broadcom, 326
Brookings Institution, 245
Business Insider, 144
Business View, 207
Buzz Feed, 421, 664, 670

Cambridge Analytica, 362, 368-369, 370-372, 373, 635-637
Cap Gemini, 291
Cartographer (Google), 206-207
Cato Institute, 173
Center for Public Integrity, 334
China Daily, 517
Chrome, πρόγραμμα περιήγησης, 528, 641
CIA, 157, 160, 161, 425-427
Cisco Kinetic, 303-304
Cisco, 303, 349, 549
click-through rates, αναλογία κλικ ανά αριθμό εμφανίσεων διαφήμισης108, 116, 117-118, 133, 367
Click-wrap, συμβάσεις, 71-73, 149
Cohen, Leonard, 338
CompuServe, 152
Concept of the Corporation (Η έννοια της επιχείρησης) (Ντράκερ), 92
"Constitution in the National Surveillance State, The" (Το σύνταγμα στο εθνικό κράτος παρακολούθησης) (Μπάλκιν), 163
Consumer Watchdog, 31-32, 667-668
cookies: ανάπτυξή τους, 121· και κουμπί του like, 215· ποσότητες, 185-186· κανονιστικό πλαίσιο, 121-122· και Verizon, 225-226· ανεξίτηλα cookies, 225-227
cookie-ζόμπι, ανεξίτηλο cookie, 226
Cortana (ψηφιακή βοηθός της Microsoft), 221-222, 223, 338, 528
Covisint, 290

Daily Beast, 63
Datalogix, 216-218
Dell, 290
Deloitte, 286, 289-290, 549, 560
Diageo, 317
DIALOG, 357-359
Disconnect, Inc., 184, 187-188
Disney, 420
DoppelLab, 278
Double-Click, 218
Driving Mode, 208

eBay, 519
Economist, 516
Electronic Frontier Foundation (EFF), 222-223, 225-226
Emoshape, 383
Endor, 560
Evil by Design (Δόλος εκ κατασκευής) (Νόουντερ), 601
Exodus Privacy, 186
Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion Through Social Networks (Πειραματικά στοιχεία συναισθηματικής επιδεκτικότητας σε τεράστια κλίμακα μέσω κοινωνικών δικτύων) (Κρέιμερ, Γκίλορι και Χάνκοκ), 399

Facebook Messenger, 343
Facebook, ενημερώσεις: και διασπορά ψευδών ειδήσεων, 666· προτροπή σε συζητήσεις, 672-673· ιστορικό, 604-607· και κουμπί like, 602· διαμόρφωση κατά το δοκούν, 250, 396, 399, 402
Facebook, προφίλ: αντανάκλαση πραγματικών προσωπικοτήτων360-362
Facebook: εξαγορά νεοφυών, 142-143· εθιστικός σχεδιασμός, 594, 600-602· πρόγραμμα Beacon, 70-71, 128, 602· και Cambridge Analytica, 368-371, 371-372· διαχείριση περιεχομένου, 508-509· ως πάροχος περιεχομένου, 665-666· δομή εταιρικής διακυβέρνησης, 141, 672· και παραπληροφόρηση, 668-669, 670-672· και κύκλος απαλλοτρίωσης, 215· και συναισθηματική ανάλυση, 380-381· αποφυγή της παρακολούθησης του Facebook, 646-647· και αναγνώριση προσώπου, 334-335· πλατφόρμα μηχανικής νοημοσύνης FB Learner Flow, 370, 638· και FOMO, 610· και ΓΚΠΔ, 641-642· ρυθμός ανάπτυξης στην Ευρώπη, 641· και εργαλειοθηρία, 530-532, 536-537, 617-618, 654-655· ανάμειξη σε εκλογική πολιτική, 397-398, 399, 574· και νομοθετικό κενό του κυβερνοχώρου, 333-335· κουμπί like, 215-217, 363, 364, 602-604, 647· λόμπι, 171, 335-336· διαμόρφωση της πραγματικότητας μέσω αλγόριθμων που επιλέγουν και κατατάσσουν τις πληροφορίες, 250-252· κεφαλαιοποίηση, 658· ψηφιακός βοηθός M, 343· και πνευματική υγεία, 587-588, 610-613· ευρεσιτεχνίες, 216, 519· και πρόγνωση προσωπικότητας, 359-366, 368-369, 371-372· και σταθερές περί απορρήτου, 363·

και ριζική αδιαφορία, 663-666· και αιτήματα απόκτησης προσωπικών δεδομένων, 634-638· έσοδα, 218-219, 534· και αυτοπαρουσίαση, 609, 611-612, 622-623· μελέτη των πρακτικών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 40-41· εξάπλωση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στο Facebook, 21, 127-128· στοχευμένη διαφήμιση, 216-217· παρακολούθηση, 185, 214-217, 217-218, 634-635· πειράματα σε χρήστες (πειράματα συναισθηματικής επιδεκτικότητας), 34-35, 397-410, 574, 602· και ψυχολογικές ανάγκες των νέων, 587-589, 601-602· και ανεξίτηλο cookie, 226. *Βλ. επίσης* Ενημερώσεις Facebook
Facial Action Coding System (Σύστημα Κωδικοποίησης Κινήσεων Προσώπου) (FACS), 378
FBLearnerFlow, 370, 538
Federalist Society, 173
FidZup, 186
Financial Times, 87, 196, 219, 418, 419, 529
Fitbits, 512
Flow (Sidewalk Labs / Σύστημα κυκλοφοριακής διαχείρισης Google), 305-308
Forbes, 229
Ford Motor Company, 91, 120, 709-710 σημείωση 6
Foreign Policy, 514

General Motors (GM), 21, 47, 91, 92, 290, 658-659
Generating User Information for Use in Targeted Advertising (Παραγωγή Στοιχείων Χρηστών για Χρήση στη Στοχευμένη Διαφήμιση) ευρεσιτεχνία (2003), 109-114
Generation Z, 589. *Βλ. επίσης* εφηβεία
Genesis Toys, 352
Geofeedia, 512
Gmail, 70, 191, 218, 528
Google France, 291
Google Maps, 192, 202, 204-206· αδυναμία απενεργοποίησης, 209· Driving Mode, 208· και «πόλεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα», 307· χαρτογράφηση εσωτερικών χώρων, 207· και Pokémon Go, 411-412· και τηλεμετρία, 291· στατιστικά δεδομένα χρηστών, 527-528. *Βλ. επίσης* Google Street View
Google Play, 183· αποκλεισμός της εφαρμογής της Disconnect, 187, 188· παρακολούθηση τοποθεσίας, 208-209· αριθμός χρηστών, 528-529
Google Street View, 192-210· φάση προσαρμογής, 200-202· τα αυτοκίνητα της Google συλλέγουν προσωπικά δεδομένα από ιδιωτικά δίκτυα Wi-Fi, 194-196· φάση εξοικείωσης, 197-200· φάση εισόρμησης, 192-197· φάση αναδρομολόγησης, 202-210· αντίσταση στη συλλογή πληροφοριών προσωπικής φύσης, 188-191, 194-196, 200-202· Εργαλεία παρακολούθησης και συλλογής πληροφοριών (οχήματα κτλ.), 192-193, 204-206
Google Transparency Project, 170
Google, 144, 173, 208, 212, 309· αποκαλυπτήρια Pokémon Go, 417· περί επενδυτικής κοινότητας της Σίλικον Βάλεϊ, 105· περί διαφημιστικών προγραμμάτων της Verizon/AOL, 230
Google, Αναζήτηση: τα συμπεριφορικά δεδομένα ως παραπροϊόν της αναζήτησης, 96-98· και ανακάλυψη του συμπεριφορικού πλεονάσματος, 105-115· ισοζύγιο δυνάμεων στα αρχικά στάδια της βελτίωσης της διαδικασίας, 97· ως μέσο εκπαίδευσης των δυνατοτήτων μηχανικής νοημοσύνης, 132· ως οδός εφοδιασμού (και επιταγή της εξόρυξης), 178-180
Google, επίσημο blog: και Google Glass, 212-214· και Google Maps, 207· και Street View, 192-194, 196, 200
Google, και διαφήμιση: αντιπάθεια προς αυτή κατά την ίδρυση της εταιρείας, 101· ανάπτυξη της στοχευμένης διαφήμισης από την Google, 94, 105-107· και κυριαρχία στην αγορά, 219· ιδιοκτησία τρίτων τομέων, 184-185· ευρεσιτεχνία για την παραγωγή πληροφοριών προφίλ χρήστη (UPI) για χρήση στη διαφήμιση, 109-114, 114-115· τιμολόγηση διαφημίσεων, 108-109, 115-117· μερίδιο διαδικτυακής αγοράς της διαφήμισης, 219· προβολή στοχευμένων διαφημίσεων μέσω Gmail, 70

Google, προϊόντα: AdSense, 117· AdWords, 101, 105, 107-108, 117, 128, 228· Allo, 347· πρόγραμμα περιήγησης Chrome, 528, 641· Gmail, 70, 177, 183, 188, 191, 528· Google+, 188· Google Buzz, 188, 210· GoogleDrive, 528· Google Earth, 192-194, 412· Google Glass, 189, 211-214, 550· Google Home, 346, 347, 357· Google Now, 339-343· Google Photos, 528· Χρονολόγιο, 324· Google Toolbar, 178· YouTube, 142, 384, 528. *Βλ. επίσης* ψηφιακός βοηθός Google· Google Maps· Αναζήτηση Google· Google Street View
Google, υπόθεση εφαρμογής μονοπωλιακών πρακτικών, 172-173
Google, ψηφιακός βοηθός: Google Assistant, 346-347, 529, 530· Google Home, 346, 347, 357· Google Now, 339-343, 346· και θερμοστάτης Nest, 17
Google: στατιστικά χρηστών και συσκευών, 2017, 528-529· εκστρατεία επιρροής στο ακαδημαϊκό έργο/πολιτιστικός διάλογος, 168-169, 171-172· συσσώρευση επιστημονικού δυναμικού στο πεδίο της τεχνητής νοημοσύνης, 255· και διαχείριση περιεχομένου, 667-668· ως πάροχος περιεχομένου, 180, 666-667· διαρκής πειραματισμός, 395· δομή εταιρικής διακυβέρνησης, 140-141, 672· κατακτητικές διακηρύξεις, 242, 452· και ψηφιακή απαλλοτρίωση, 136-140· και παραπληροφόρηση, 666-667, 670-671, 671-672· και «πόλεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα» 304-309· στρατηγικές σχύρωσης, 167-174, 452· ίδρυση, 96· χρηματοδότηση του ερευνητικού εργαστηρίου του Πέντλαντ, 549· χορηγήσεις σε αντικυβερνητικές οργανώσεις, 173· και δραστηριότητα υπερκλίμακας (υλική υποδομή), 253-254, 658-659· και εργαλειοθηρία, 528-530· και υπηρεσίες πληροφορών, 158-165· ανάμειξη σε εκλογική πολιτική, 167-171· έλλειψη συνεργασίας με έρευνες/δημοκρατία όσον αφορά τις παραβιάσεις του Street View, 195-200· και νομοθετικό κενό του κυβερνοχώρου, 143-145· αγωγές εναντίον της, 92, 190-191, 195-196, 198-199· λόμπι, 167, 170-171· διαμόρφωση της πραγματικότητας μέσω αλγόριθμων οι οποίοι επιλέγουν και κατατάσσουν τις πληροφορίες, 250-252· κεφαλαιοποίηση, 658· μερίδιο αγορά στην Ευρώπη, 641· και θερμοστάτης Nest, 17· ευρεσιτεχνίες, 109-114, 203-204· και Πέντλαντ, 549· μετακίνηση προσωπικού από και προς την κυβέρνηση Ομπάμα, 167-168, 170· ως πρωτοπόρος/εφευρέτης του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 21-22, 33-45, 91-96· ποσότητα «προϊόντων», 177· σχέση με τους χρήστες, 123· αντίδραση στην τρομοκρατία, 509-510· κατακράτηση ιστορικού αναζητήσεων, 28-29· έσοδα, 122, 130, 534· και απόφαση για το «δικαίωμα στη λήθη», 45, 83-89· αναζήτηση του καπιταλισμού, 101-105· μυστικότητα, 92, 123-126· και τα «έξυπνα» προϊόντα, 318-319· μελέτη των πρακτικών του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, 40· και τηλεματική, 290-291· παρακολούθηση, 185-186, 218, 227, 324-325· και φωνητική αναγνώριση, 348-349· και προσαρτώμενες συσκευές, 327· έργο στη μηχανική νοημοσύνη, 94. *Βλ. επίσης* Alphabet (μητρική της Google)· Μπριν, Σεργκέι (Brin, Sergey)· Google, και διαφήμιση· Google, προϊόντα· Πέιτζ, Λάρι (Page, Larry)· Σμιτ, Έρικ (Schmidt, Eric)· Βάριαν, Χαλ (Varian, Hal)
Ground Truth (Google), 204-205
Guardian, 219, 306, 401, 402, 405, 590

"**H**allelujah" (Cohen), 338
Harvard Law Review, 432
Heritage Action, 173
hiQ, 235
HIV, έρευνα, 89
hive (αρχείο καταχωρίσεων της Facebook), 636
Humanyze (πρώην Sociometric Solutions), 559

IBM, 281, 282, 290, 366-368, 549
ICREACH, 162
In the Age of the Smart Machine (Η εποχή των έξυπνων μηχανών) (Ζούμποφ), 14, 244, 357

Ingress, παιχνίδι (επαυξημένη πραγματικότητα), 203, 414-415
Inktomi, μηχανή αναζήτησης, 102
In-Q-Tel, 160, 161
Instagram, 365, 602-603, 637
Intel, 280, 319
iOS, πλατφόρμα (Apple), 330
iPhones, 47, 512
iPods, 46, 47-48, 99
iRobot, 312-313
iTunes, 46-47, 48

Jana, 554
Journal of American Medicine, 333

Keyhole, 161, 193, 412
Kleiner Perkins, 98, 103

Levi Strauss, 327
LinkedIn, 223
ListenTree, 277-278
Livestream, 212
London Times, 194
Look, περιοδικό, 471-472

M (ψηφιακός βοηθός της Facebook), 343
MAC, διεύθυνση, 332
Managerial Revolution, The (*Η επανάσταση των διευθυντών*), (Μπέρναμ), 686
Marketplace of Revolution, The (*Η αγορά της επανάστασης*), (Μπρίν), 660
Mashable, 312
Mattel, 353-354
McCann Erickson, 382
McDonald's, 419
McKinsey, 290
Mercury News, 160
m-health (κινητές εφαρμογές υγείας), 328-334
Microsoft, 40, 527-528· μηχανή αναζήτησης Bing, 132, 218-219, 220-221· συνεργασία με εργοστάσιο εξοπλισμού κοπής μετάλλων, 536-540· ψηφιακή βοηθός Cortana, 220-222, 223, 338, 527-528· μηχανή αναζήτησης Inktomi, 102· και ασφαλιστές, 290· ευρεσιτεχνίες, 542-544· έσοδα, 222-225, 534-535· εξάπλωση του κατασκοπευτικού καπιταλισμού στη Microsoft, 20-21, 219-221· και φωνητική αναγνώριση, 348· λειτουργικό σύστημα Windows 10, 221-223. *Βλ. επίσης* Ναντέλα, Σάτια
Millward Brown, 382-383
Mind-Reader, σύστημα μηχανικής μάθησης, 381-382
MIT Media Lab, 277, 381, 548, 554
MIT Technology Review, 160, 555
MK Ultra, πρόγραμμα 426
Monitor, 431
Motorola, 184
myPersonality, βάση δεδομένων, 362

Napster, 46
Nature, 397, 403
Nest, θερμοστάτης17-18, 314-315
Netscape, 121
New America Foundation, 172, 174
New Digital Age, The (*Η νέα ψηφιακή εποχή*) (Σμιτ και Κοέν), 143, 298
New York Times: ως προς την έρευνα στην τεχνητή νοημοσύνη και τη σχέση της με την εξουσία, 257· ευρυζωνικές ρυθμίσεις απορρήτου, 231· σχετικά με τα δεδομένα αναζήτησης στην υπόθεση Κάρολ Μπρέιντι, 106· και πειράματα της Facebook στους χρήστες, 402· και αντίκτυπος του ΓΚΠΔ, 641· σχετικά με το επιχειρηματικό μοντέλο της Google, 102· ως προς την επιρροή της Google στην έρευνα, 174· και μυστικότητα της Google, 124· και παραβιάσεις απορρήτου από το Google Street View, 199· σχετικά με το ενδιαφέρον των υπηρεσιών πληροφοριών στην εξόρυξη δεδομένων, 160· σχετικά με την προεκλογική εκστρατεία του Ομπάμα, 169· σχετικά με το Pokémon Go, 418· έκθεση πάνω στην πολιτική χρηματοδότηση, 65· σχετικά με τη Verizon, 228, 231· βιντεοσκοπημένο περιεχόμενο, 673
Niantic (πλοίο), 412-413
Niantic Labs: συλλογή δεδομένων, 420-424· ίδρυση από τον Χάνκι, 203, 412· παιχνίδι Ingress, 204, 414-415· πολιτική κατασκόπευσης, 421 *Βλ. επίσης* Χάνκι, Τζον· Pokémon Go
Nintendo, 412, 418
None of Your Business (NOYB), 639
Nuance Communications, 349-350, 353

Occupy, κίνημα, 63, 67
Oculus, 142
"Online Eraser" («διαδικτυακή γόμα») (Καλιφόρνια, 2015), 88
OnStar Go, 291
Open Effect, 331
Origins of Architectural Pleasure (*Οι απαρχές της αρχιτεκτονικής απόλαυσης*) (Χίλντεμπραντ), 626
Overstock.com, 71
Overture, μηχανή αναζήτησης, 102, 108
Ovum, 328

Page Rank, αλγόριθμος, 98
Palantir, 512
Patriot Act (2001), 156
Pentagon Highlands Forum, 162
Pew Research, 88, 212, 323, 451, 589, 679
Pinterest, 669
Poetics of Space, The (*Ποιητική του χώρου, Η*) (Μπασλάρ), 627
Pokémon Go, 410-423· και διαφημίσεις, 417, 418-419, 422-423· και αγορές συμπεριφορικής έκβασης, 421· ως συμπεριφορική τροποποίηση, 396, 414, 415, 416, 417· μηχανισμοί, 413-414· ως πείραμα στις οικονομίες δράσης, 412-417· και Χάνκι, 411-412· ως μέσο υπαγόρευσης, 19-20· Ingress, τράπεζα δοκιμής για το Pokémon Go, 204· και παραβίαση προσωπικού χώρου, 410-411· λανσάρισμα, 417-418· και κοινωνική πίεση, 454, 610· ως κατασκοπευτικός καπιταλισμός, 417-418, 423
Politico, 169
PrecisionID, 225-226, 229-230
Privacy census, 184-185
Privacy International, 194, 195
Proceedings of the National Academy of Sciences, 399, 401-402
Prodigy, 153
ProPublica, 227, 670, 672
Psychological Functions of Privacy (Ψυχολογικές λειτουργίες του ιδιωτικού βίου) (Πέντερσεν), 631

Qualcomm, 319
Quartz, 324

Realeyes, 374, 376
Recorded Future, 161
Reddit, 669
Register, 209
Requirimiento (Βασιλικό Διάταγμα του 1513), 240-241
Rights of Man, The (Τα δικαιώματα του ανθρώπου) (Paine), 674
Roomba (ηλεκτρική σκούπα), 312-313

Safegraph, 235
Samsung, 349-351, 355, 357
Satori, 220
saudade (νοσταλγία για το σπίτι), 16
Science and Human Behavior (Επιστήμη και ανθρώπινη συμπεριφορά) (Σκίνερ), 485
Scientific American, 559
Sense Networks, 560
Sequoia Capital, 98, 103
Sesame Credit, 515, 516-517, 519
SEWA: Automatic Sentiment Analysis in the Wild (Αυτόματη ανάλυση συναισθήματος σε πραγματικές συνθήκες), 374-375
Shaffer, Howard, 592, 594
Sidewalk Labs, 304-309
Singularity University, 561
Siri (ψηφιακή βοηθός της Apple), 357
Skybox, 206
Skyhook Wireless, 184
Slate, 222, 605
Sleep Number bed, 313-314
SleepIQ, 313
smartphone: εξόρυξη δεδομένων από εταιρείες ασφάλισης αυτοκινήτων, 285-286· εξόρυξη δεδομένων από εταιρείες δανεισμού, 233-234· εφαρμογές υγείας, 329-332· εξόρυξη πραγματικότητας (αναγωγή των κοινωνικών σχέσεων) μέσω smartphone, 553-554, 554-556· ως οδός εφοδιασμού, 181-184· παρακολούθηση δεδομένων τοποθεσίας, 186-187, 190-191, 209, 234, 321-326. *Βλ. επίσης* κινητά τηλέφωνα Android
Social Physics (Κοινωνική φυσική) (Πέντλαντ), 551, 552, 566
"Society's Nervous System: Building Effective Government, Energy, and Public Health Systems" (Το νευρικό σύστημα της κοινωνίας: Η δημιουργία αποτελεσματικών συστημάτων

διακυβέρνησης, ενέργειας και δημόσιας υγείας) (Πέντλαντ), 562-566
Sociometric Solutions (μετονομαομένη οε Humanyze), 559
Spireon, 288
Spotify, 420
Sprint, 420
Spy-Fi, σκάνδαλο, 195-196
Starbucks, 419-420
Street View. *Βλ.*Google Street View
*Surveillance After September 11 (*Η παρακολούθηση μετά την 11η Σεπτεμβρίου) (Λάιον), 155

TechCrunch, 421, 604
The Presentation of Self in Everyday Life (*Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*) (Γκόφμαν), 621
Time, 472, 477, 491, 605
Toronto Globe and Mail, 309
Total Information Awareness (Ολική Πληροφοριακή Επίγνωση) (TIA), πρόγραμμα, 159
TripAdvisor, 152
Turn, 226, 227, 228
Twitter: και διαχείριση περιεχομένου, 669· και ελευθερία της έκφρασης, 151· χρηματοδότηση του ερευνητικού εργαστηρίου του Πέντλαντ, 549· και πρόγνωση προσωπικότητας, 361-362, 365, 366-367· διαγραφή στατιστικών, 646-647· και παρακολούθηση, 185· και αριθμός παρακολούθησης Verizon, 225-226

Uber, 307, 519
"User Behavior Monitoring on a Computerized Device" (Παρακολούθηση συμπεριφοράς χρήστη οε ψηφιοποιημένη συσκευή) (Microsoft, 2013, ευρεοιτεχνία), 542-543
Steel, 76

Verizon, 224-230, 231, 549
Viv (ψηφιακός βοηθός της Samsung), 357
Vizio, 351

Wall Street Journal: περί νεοφυών δανεισμού βαοισμένων οε εφαρμογές, 234· Facebook, 215, 402
Walmart, 227
Wardriving, 196
Washington Post, 144, 164, 170, 171, 224, 236, 595
Watson (σύστημα μηχανικής νοημοσύνης της IBM), 282-283, 366
Waze, 205
Webbugs, 121
WebMD, 227
WhatsApp, 142
Windows 10, 221-222
Wired, 161, 165, 226, 353, 557

Yahoo!, 97, 227, 231
Yale Privacy Lab, 186
Year 2000, The (Έτος 2000) (Καν), 293
YouTube, 142, 384, 528
YP (πρώην Yellow Pages), 560